שלחן ערוך
הלכות תשרי

סימנים תקפב-תרנא

מכבוד קדושת אדונינו מורינו ורבינו הגדול הגאון האלהי החסיד המפורסם
אור עולם מופת הדור נזר ישראל ותפארתו קדוש ה׳
מרנא ורבנא
מו״ה **שניאור זלמן** נבג״מ

*

עם באור

דברי שלום

נערך על ידי
הרה״ת ר׳ שלום דובער לוין

יוצא לאור על ידי מערכת
״אוצר החסידים״
770 איסטערן פארקוויי ברוקלין, נ.י.
שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים וארבע לבריאה

ב״ה

פתח דבר

בשבח ותודה להשי״ת יוצא בזה לאור השלחן ערוך הלכות תשרי, אשר לכ״ק אדמו״ר הזקן, הכולל סימנים תקפב-תרנא, עם באור ״דברי שלום״.

הבאור ״דברי שלום״ נכתב באופן שיקל על המעיין להבין את ההלכות ואת מקורותיהן.

בפנים נוסח השלחן ערוך נוסף פיסוק, חלוקת קטעים, וכותרות משנה לסעיפים.

בהלכות הסבוכות יותר, נוסף בהערות סיכום תוכן פרטי ההלכות הכלולות בו.

במקורות, בא גם ציטוט קצר ממקורות ההלכות, בתלמוד ופוסקים, ראשונים ואחרונים, אשר מהם בירר רבינו הלכות אלו.

במקומות שלפום ריהטא נראית סתירה בדברי רבינו ממקום למקום, מוסברת ההלכה בהערות בדרך אפשר. ואם דנו בנושא זה באיזהו מקומן, צויין לדבריהם.

רבינו בשלחן ערוך שלו מרבה לחדש ולהכריע; אלא שחידושים והכרעות אלה שולבו בקיצור בלשונו הזהב, בתוך העתקת דברי הפוסקים שקדמוהו, עד אשר לפעמים המעיין אינו מבחין בפרטיהם. כדי להקל על הבנתם, הורחב ביאור הדברים בהערות.

כיון שמטרת הבאורים האלו היא להקל הבנת ההלכה, שגם מי שאינו מתמצא כל כך בנושא יוכל להבין את כללות תוכן ההלכה, מסקנותיה ושיטת רבינו הזקן בזה, לכן מוסברים כאן הדברים בסגנון קל ומובן, מבלי להכנס יותר מדאי לפלפולים; מלבד במקום שהדבר נחוץ להבנת הנושא.

בכל מקום שמצויין בכרך הזה לתלמוד בבלי וירושלמי ונו״כ — בסתם, בהלכות ראש השנה — הכוונה למסכת ראש השנה, בהלכות יום הכיפורים — הכוונה למסכת יומא, ובהלכות סוכה ולולב — הכוונה למסכת סוכה. בכל מקום שמצויין לרמב״ם ונו״כ — בסתם, הכוונה היא להלכות שופר וסוכה ולולב. ובכל מקום שמצויין לסימן בטור ושלחן ערוך, או לשאר ספרי ההלכה ושו״ת — בסתם, הכוונה היא לחלק אורח חיים.

בכל עריכת הבאור, נעזרנו בספרים שקדמונו לבאר הלכות אלו שבשלחן ערוך רבינו:

(א) מראי מקומות וציונים (הרב אשכנזי).

(ב) שלחן ערוך אדמו״ר הזקן המבואר (הרב אלאשווילי).

(ג) רשימות י״ד (הרב מלכיאל).

(ד) ארבעת המינים (הרב ויינר).

*

בסוף הספר באים:

פסקי הסדור השייכים לכרך שלפנינו (כולל דיני חנוכה, וסדר קריאת המגילה).

מפתחות:

מפתח ענינים.
מפתח פסוקים.
מפתח מאמרי רז״ל.
מפתח ספרים.

מפתח אנשים.

ויה״ר שנזכה לעסוק כל ימינו בתורת רבותינו הקדושים, לירד לעומק דבריהם, וישמיעונו נפלאות מתורתם, בגאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו.

שלום דובער לוין

ב׳ אייר, ת״ת שבת״ת, ה׳תשפ״ד
ברוקלין, נ.י.

תוכן ענינים

פתח דבר ..... ב
הלכות ראש השנה (סי' תקפב-תרג) ..... יב
תקפב סדר תפלות עשרת ימי תשובה וראש השנה ..... יב
המלך הקדוש – המלך המשפט ..... יב
דיוקי נוסח התפלה ..... יד
תקפג דברים שנוהגים לאכול בראש השנה ..... יח
תקפד סדר קריאת התורה בראש השנה ..... כא
הלל, וידוי ופיוטים ..... כא
קריאת התורה ..... כג
תקפה סדר התקיעות מיושב ..... כד
תקפו דיני שופר של ראש השנה ..... כח
שופר של איל כפוף ..... כח
שופר גזול ושל עבודה זרה ..... כט
שופר שנסדק ..... לא
דיבק, הפך קיצר גרד או נקב ..... לב
שופר מצופה ..... לד
אין מחללין עליו יום טוב ..... לו
תקפז דין התוקע לתוך הבור ..... לט
תקפח זמן תקיעת שופר ..... מא
זמן תקיעת שופר ..... מא
ראש השנה שחל בשבת ..... מב
הפטורים מתקיעת שופר ..... מג
תקפט מי הם הראויים לתקיעת שופר ..... מה
תקצ סדר הראוי לתקיעת שופר ..... מח
תקצא סדר תפלת מוסף ביחיד ..... ס
ברכות מלכיות זכרונות ושופרות ..... ס
אם יוצא בברכת הש"ץ ..... סא
פסוקי קרבנות המוספים ..... סב

פסוקי מלכיות זכרונות ושופרות ..... סד
זמן תפלת מוסף בראש השנה..... סו
תקצב תפלת מוסף בקול רם וסדר התקיעות ..... סז
תקצג אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו..... עד
תקצד יחיד שלא התפלל אין חבירו מוציאו .....עה
תקצה מי שאינו בקי בתקיעות ולא בתפלה..... עו
תקצו ..... עז
התקיעות שלאחר התפלה..... עז
תקצז אם מותר להתענות בראש השנה .....עח
תקצח דין צו"צ בראש השנה .....פב
תקצט .....פב
ליל ב׳ שחל במוצאי שבת.....פב
תר ביצה שנולדה בראש השנה וסדר הקידוש..... פג
יום שני של ראש השנה – אף בארץ ישראל ..... פג
יו״ט שני בחוץ לארץ – מספק .....פד
יום שני של ראש השנה – קדושה אחת.....פד
שהחיינו ביום שני של ראש השנה ..... פז
תרא סדר יום שני של ראש השנה .....פט
תרב סדר עשרת ימי תשובה .....פט
תרג .....צא
זהירות מפת פלטר בעשרת ימי תשובה..... צא
הלכות יום הכיפורים (סי' תרד-תרכד) .....צב
תרד סדר ערב יום כיפור..... צב
אכילה בערב יום כיפור .....צב
הספד ותחנון בערב יום כיפור ..... צה
תרה מנהג כפרות בערב יום כיפור ..... צו
תרו שיפייס אדם את חבירו בערב יום כיפור .....צט
פיוס ובקשת מחילה..... צט
טבילה בערב יום כיפור .....קא
תרז סדר הווידוי במנחה בערב יום הכיפורים..... קד

זמן הוידוי בערב יום כיפור ..... קד
סדר הוידוי ..... קו
מלקות בערב יום כיפור ..... קח
תרח סדר סעודה המפסקת..... קט
הוספה מחול על הקודש ..... קט
תוכחה להעובר עבירה ..... קיא
קבלת תענית..... קיד
דברים שאין לאכול בערב יום כיפור ..... קטו
תרט הטמנת חמין בערב יום כיפור..... קטז
תרי הדלקת הנרות ביום הכיפורים ..... קיז
הדלקת נרות בבית..... קיז
הדלקת נרות בבית הכנסת..... קיז
בגדי יום הכיפורים ..... קיט
תריא ליל יום הכיפורים דינו כיומו ..... קכ
לילו כיומו ..... קכ
דברים האסורים ביום הכיפורים ..... קכ
תיקון המאכל לאכילת הערב ..... קכא
נגיעה באוכלין..... קכג
תריב שיעור אכילה ביום הכיפורים ושיעור כמותה ..... קכד
שיעורי אכילה..... קכד
אכילה שאינה ראויה ..... קכו
שיעורי שתיה ..... קכז
אכילה ושתיה משהו ..... קכט
תריג איסור רחיצה ביום הכיפורים..... קל
רחיצה המותרת ..... קל
לעבור במים לדבר מצוה..... קלב
להצטנן בטיט ומפה ..... קלה
רחיצת חולה וכלה..... קלו
טבילה במקוה..... קלו
תריד דיני סיכה ונעילת הסנדל ביום הכיפורים ..... קלז
סיכה ..... קלז

נעילת הסנדל ..... קלח
המותרים במנעלים..... קמ
תרטו דין תשמיש המטה ביום הכיפורים .....קמב
תרטז הקטנים מתי יתחילו להתענות ..... קמג
תריז דין עוברה ומניקה ויולדת ביום הכיפורים ..... קמח
מעוברת .....קמח
יולדת .....קמט
תריח דין חולה ביום הכיפורים ..... קנ
חולה או רופא אמרו שצריך לאכול..... קנ
פחות מכשיעור ביותר מכדי אכילת פרס..... קנד
קידוש וברכת המזון .....קנו
תריט סדר ליל יום הכיפורים.....קנו
אמירת כל נדרי .....קנו
ברכת שהחיינו .....קנט
אמירת ברוך שם בקול רם.....קסא
יום הכיפורים שחל בשבת .....קסא
העמידה בתפלה .....קסג
השינה..... קסד
תרכ מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית ..... קסה
תרכא סדר קריאת התורה ומילה ביום כיפור ..... קסה
תרכב סדר תפלת מנחה.....קעא
תרכג סדר תפלת נעילה ..... קעד
תרכד סדר מוצאי יום הכיפורים.....קעט
תפלת ערבית והבדלה..... קעט
הברכה על האור..... קפ
יום כיפור שני ימים ..... קפג
בין יום הכיפורים לסוכות ..... קפה
הלכות סוכה (סי' תרכה-תרמד) ..... קפה
תרכה: .....קפה
מצות סוכה ..... קפה
תרכו העושה סוכה תחת האילן או תחת הגג..... קפו

סוכה העשויה לצל ..... קפו
סוכה שתחת האילן ..... קפח
סכך שתחת הגג או על גביו ..... קצא
הסיר הסכך הפסול והשאיר הסכך הכשר ..... קצג
תרכז דין הישן בסוכה ..... קצד
אהל המפסיק בינו להסכך ..... קצד
נויי סוכה אינן פוסלים ..... קצו
תרכח דיני סוכה שתחת סוכה ..... קצז
סוכה שעל גבי סוכה ..... קצז
סוכה שבראש העגלה או הספינה ..... קצח
סוכה שבראש הגמל או האילן ..... קצט
תרכט ממה צריך להיות הסכך ..... ר
מסككין בצומח, תלוש, ואינו מקבל טומאה ..... ר
נשתנית צורתן ..... רב
סיכוך במחצלת ..... רג
דבר המעמיד ומחזיק את הסכך ..... רה
סיכוך בידות האוכלים ..... רז
סיכוך במאכל בהמה ובירקות ..... רח
סיכוך בדבר המחובר לקרקע ..... רח
סכך שריחו רע או שעליו נושרין ..... רט
חבילות סכך מאוגד ..... רט
סיכוך בנסרים רחבים ..... ריא
תרלא סוכה שחמתה מרובה מצלתה ויתר דיני הסכך ..... ריב
חמתה מרובה מצלתה ..... ריב
אינה מגינה מן המטר ..... ריד
חבוט רמי ..... ריד
סכך הנמשך חוץ לדפנות ..... רטו
סכך פסול שבאמצע הסוכה ..... רטז
תרלו דין סוכה ישנה ..... ריח
תרלז דין סוכה שאולה וגזולה ..... ריט
חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים ..... ריט

סוכה שאולה וגזולה ..... ריט
בנה סוכה בקרקע חבירו או של רבים..... רכב
קציצת הסכך מיער של גוי ..... רכג
תרלח סוכה ונויה אסורין כל שבעה..... רכג
קדושת סכך ודופני הסוכה ..... רכג
תנאי בנויי הסוכה ..... רכו
תנאי בסכך ודופני הסוכה..... רכח
הסרת הנוי מהסוכה ..... רל
עצי הסכך אחרי החג ..... רל
פסוקים ושעטנז בנוי הסוכה ..... רלא
תרלט דיני ישיבת סוכה ..... רלא
הכלים שיהיו עמו בסוכה ..... רלא
מצות ישיבת סוכה ..... רלב
אכילת עראי ..... רלו
הפסק בסוכה..... רלח
האכילה בסוכה בלילה הראשונה ובשאר הימים ..... רמ
בעת הגשמים ..... רמג
תרמ מי הם הפטורים מישיבת סוכה..... רמה
נשים ועבדים ..... רמה
קטנים ..... רמו
מצטער..... רמז
המהלך בדרך ..... רנא
שומרי העיר והיין..... רנג
תרמא שאין מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה ..... רנד
תרמב דין לילה ראשונה שחלה בשבת..... רנו
תרמג סדר הקידוש ..... רנו
תרמד סדר הלל כל ימי החג..... רנט
הלכות לולב (סימנים תרמה-תרנא) ..... רס
תרמה דיני לולב..... רס
פרי עץ הדר..... רס
כפות תמרים..... רסא

לקיחה תמה ושלימה ..... רסב
הדר בלולב ..... רסה
תרמו דיני הדס ..... רסח
ענף עץ עבות ..... רסח
יבש ..... רעא
נקטמו ..... רעב
גדלו עליו ענבים ..... רעג
תרמז דיני ערבה ..... רעד
תרמח דברים הפסולים באתרוג ..... רעו
אתרוג היבש ..... רעו
אתרוג שניקב ..... רעז
אתרוג שנימוח בפנים ..... רפ
אתרוג שנסדק ..... רפא
אתרוג שנקלף ..... רפב
ניטלה הפטמא או העוקץ ..... רפב
חזזית שעל האתרוג ..... רפה
מבושל, כבוש ומנומר ..... רפט
שינוי בצורת וצבע האתרוג ..... רצ
אתרוג המורכב ..... רצב
תרמט דברים הפוסלים בארבעת המינים ..... רצד
השאול ..... רצד
הגזול ..... רצו
של אשירה ..... ש
הפסולים ביום ראשון והפסולים בשאר הימים ..... שב
בשעת הדחק ..... שח
תרנ שיעור הדס וערבה ..... שי
תרנא דין נטילת לולב וברכתו ..... שיא
אופן נטילת המינים ..... שיא
האיגוד ..... שיב
דרך גדילתן ..... שטו
הלולב ביד ימין ..... שטז

נקטעה ידו ..... שטז
הברכה ..... שיז
פסקי הסדור ..... שיח
סדר התרת נדרים ..... שיח
קידוש לראש השנה ..... שיט
תפלת ראש השנה ..... שיט
סדר תקיעות ..... שכ
מוסף לראש השנה ..... שכ
סדר תשליך ..... שכ
סדר כפרות ..... שכא
[כל נדרי] ..... שכב
[ליל יום כפור] ..... שכב
[תפלות] ..... שכב
[הבדלה] ..... שכג
דיני הלולב ..... שכג
סדר הושענות ..... שכד
סדר הקפות בשמחת תורה ..... שכה
דיני חנוכה ..... שכו
סדר קריאת המגילה ..... שכז

הלכות ראש השנה (סי' תקפב-תרג)

תקפב סדר תפלות עשרת ימי תשובה וראש השנה

ובו י"ז סעיפים

המלך הקדוש – המלך המשפט

א כל[1] השנה אדם מתפלל האל הקדוש בברכה ג', ומלך אוהב צדקה ומשפט בברכה י"א, חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, שבהן צריך לומר המלך הקדוש המלך המשפט[2], לפי שבימים הללו הקב"ה מראה מלכותו לשפוט את העולם[3].

ואם טעה[4] ואמר האל הקדוש, או שהוא מסופק[5] אם אמר המלך הקדוש, אם נזכר לאחר ששהה[6] כדי שאילת שלום תלמיד לרבו[7] אחר גמר הברכה, ואין צריך לומר אם נזכר לאחר שהתחיל ברכה רביעית[8], צריך לחזור לראש התפלה, מפני ששלש ברכות ראשונות חשובות כאחת[9].

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) המלך הקדוש – המלך המשפט (ס"א-ה).
(ב) דיוק נוסח התפלה (ס"ו-יז).

[2] **גמרא ברכות יב**, ב (אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב, כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש, מלך אוהב צדקה ומשפט, חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט). טור ושו"ע ס"א (בעשרת ימי תשובה אומר המלך הקדוש, המלך המשפט).

[3] **רש"י** שם ד"ה המלך הקדוש (לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם).
והטעם שחותמים המלך המשפט יתבאר לקמן ס"ב (דבכל השנה הצדקה עיקר, ולכך הקדימוה למשפט, אבל בימים הללו המשפט עיקר, ולכך אין מזכירין צדקה כלל), ולעיל סי' קיח ס"א (ומראש השנה עד יום כפור חותם המלך המשפט, ופירושו הוא מלך המשפט, וכן הוא לשון המקרא לפעמים כמו הארון הברית ודומיו).

[4] גמרא שם (רבי אלעזר אמר אפילו אמר האל הקדוש יצא ... רבה אמר המלך הקדוש והמלך המשפט, והלכתא כרבה), כפירוש הרי"ף שם ז, א (ומדאסיקנא הכי, שמע מינה דליתא לדרבי אלעזר דאמר אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא, אלא לא יצא. וכיון שלא יצא, צריך לחזור. וכן הלכתא). טור ושו"ע שם (ואם טעה ... חוזר לראש).

[5] תוס' שם (אם ספק לו אם אמר אם לא אמר, מחזירים אותו, כדאיתא בירושלמי דתענית פ"ק, היה מתפלל ואינו יודע אם הזכיר טל ומטר ואם לאו, כל שלשים יום בחזקת שלא למוד, פירוש שלא אמר אלא כמו שהוא למוד עד עתה שלא אמר כן, אחר כן בחזקת שהזכיר. והוא הדין לכל הדברים שצריך להזכיר, כך הדין. ואם כן בעשרת ימי תשובה דליכא שלשים יום, צריך לחזור). **רא"ש** שם פ"א סי' טז (ואם מסופק הוא אם הזכיר אם לא, יחזור ויתפלל, דאמרינן בירושלמי דתענית פרק קמא, תניא המתפלל ואינו יודע אם הזכיר הגשם אם לאו, כל שלשים יום חזקה מה שהוא למוד מזכיר, מכאן ואילך מה שצריך מזכיר. כך כתוב בתוספות בשם ר"י ז"ל). **שו"ע** שם (או שהוא מסופק אם הוא בהמלך הקדוש, חוזר לראש).
וכן הוא לעיל סי' קיד ס"י, לענין הזכרת הגשם (עד שלשים יום, חזקה מה שהוא למוד הוא מזכיר, מכאן ואילך, מה שהוא צריך הוא מזכיר).

[6] שו"ת הרשב"א ח"א סי' לה (טעה ואמר האל הקדוש בעשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, וחזר בו תוך כדי דבור ואמר המלך הקדוש ... אינו חוזר ... ואין הכל הולך אלא אחר החתום). שו"ע ס"ב (אם אמר האל הקדוש, ותוך כדי דיבור נזכר ואמר המלך הקדוש, אינו צריך לחזור).
וכן הוא לעיל סי' קיד ס"ח (חתם האל הקדוש בעשרת ימי תשובה, ולא נזכר עד לאחר כדי דבור, שאי אפשר לו לתקן טעותו על ידי שיחזור ויחתום כהוגן, שאין חזרה מועלת אלא בתוך כדי דבור). סי' תפז ס"א (וצריך לחזור לראש אותה ברכה, אם נזכר לאחר ששהה כדי דיבור אחר חתימתו, אבל אם נזכר בתוך כדי דיבור, יחזור ויאמר מיד מקדש ישראל והזמנים, ולא יחזור לראש). וראה גם לעיל סי' תפט סכ"ב.

[7] ב"ק עג, ב (בתוך כדי דיבור ... כדי שאילת תלמיד לרב ... שלום עליך רבי ומורי). וכגירסת רוב הראשונים (שלום עליך רבי). וכן הוא לעיל סי' רו ס"ג (כדי דיבור, שהוא כדי שאילת שלום תלמיד לרב, שהן ג' תיבות אלו שלום עליך רבי). סדר ברה"נ פ"ט ה"ב (שאילת שלום תלמיד לרב, שהן ג' תיבות אלו שלום עליך רבי).

[8] כדלעיל סי' קיד ס"ז (שכל שלא התחיל בברכה שלאחריה, לא נקרא סיום ברכה זו לגמרי, לענין דברים שמחזירין אותו). סי' קפח ס"ט (שכל שלא פתח בברכה שלאחריה, לא נקרא סיום ברכה לענין דברים שמחזירים אותו, כמו שנתבאר בסימן קי"ד).
וראה מראי מקומות וציונים.

[9] טור ולבוש ס"ב (חוזר לראש, דג' ראשונות חשובות כאחת).
וכן הוא לעיל סי' קד ס"ד (אם פסק בג' ראשונות חוזר לראש, מפני שהן חשובות כברכה אחת). סי' קיד ס"ד (וג' ברכות ראשונות חשובות כברכה אחת, כמו שיתבאר), וס"ח (ג' ברכות ראשונות חשובות כאחת, הואיל וענינם אחד, לסדר שבחו של מקום קודם שאלות צרכיו, כעבד שמסדר שבח לפני רבו קודם שמבקש פרס ממנו ... לפיכך בכל מקום שטעה בג' ראשונות חוזר לראש

ב ואם נזכר קודם ששהה כדי שיעור הזה, אומר המלך הקדוש ואינו צריך לחזור לראש[10]. וכן הדין בהמלך המשפט[11].

ואם נזכר לאחר ששהה כדי שיעור הזה שאמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אינו צריך לחזור לראש, כיון שהזכיר לשון מלכות[12].

ויש אומרים[13] דאם נזכר קודם שסיים תפלתו, חוזר לראש ברכת השיבה, ואם נזכר לאחר שסיים תפלתו, חוזר לראש התפלה, ועל דרך שנתבאר בסי' קי"ז[14], משום דיש הפרש בין מלך אוהב צדקה ומשפט להמלך המשפט, דבכל השנה הצדקה עיקר, ולכך הקדימוה למשפט, אבל בימים הללו המשפט עיקר ולכך אין מזכירין צדקה כלל[15].

ולענין הלכה, ספק ברכות להקל[16]. ולפיכך אם נזכר קודם שסיים תפלתו, אין צריך לחזור לברכת השיבה, כדי שלא יברך ספק ברכה לבטלה[17]. אבל לאחר שעקר רגליו טוב שיתפלל עוד פעם בתורת נדבה[18]. ואינו צריך לחדש בה דבר, כיון שמתפלל אותה מחמת הספק כמ"ש בסי' ק"ז[19]:

ג אם אמר צ' פעמים ברוך אתה ה' המלך הקדוש, או ברוך אתה ה' המלך המשפט, ואחר כך נסתפק לו בתפלה אם אמר המלך הקדוש, אעפ"כ צריך לחזור לראש לדברי הכל[20]. ואינו דומה למה שנתבאר בסי' קי"ד[21], דכאן כיון שאינו רשאי לומר השם כקריאתו משום ברכה לבטלה[22], ואם כן בתפלה כשאומר את השם

התפלה). סי' קיט ס"ד (שג' ראשונות חשובות כאחת). סי' קכו ס"ב (ואם היה הטעות בג' ראשונות, מתחיל בראש ... שג' ראשונות חשובות כאחת ... כמו שנתבאר בסימן קי"ד).

[10] רשב"א שם. **שו"ע** ס"ב. כנסמן לעיל (הערה 6).

[11] שו"ע שם (וכן הדין בהמלך המשפט), שאם נזכר קודם ששהה אומר המלך המשפט. אבל נזכר לאחר ששהה, יובאו כאן ב' דעות.

[12] רבנו יונה ברכות ז, א ד"ה ומיהו (מיהו נראין הדברים שאם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אין צריך לחזור, הואיל ומזכיר לשון מלכות). טור סי' קיח (איני יודע מה הפרש יש בין מלך אוהב צדקה ומשפט ובין המלך המשפט, לענין שצריך לחזור לראש אם שכח ... ונשאתי ונתתי בדבר לפני א"א ז"ל, וקיבל דברי). רמ"א שם ס"א (מיהו אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אין צריך לחזור). מ"א שם ס"ק א (וכן פסקו ב"ח ומט"מ ושל"ה). דרכי משה כאן ס"ק ג (נראה לי דאין צריך לחזור אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, ויש לסמוך אדבריהם בדיעבד).

והטעם שכל השנה אומרים מלך אוהב צדקה ומשפט, הובא בטור שם (דגבי משפט שייך לומר מלכות טפי משאר ברכות, כדכתיב (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ).

[13] רמב"ם הל' תפלה פ"י הי"ג (טעה וחתם בעשתי עשרה מלך אוהב צדקה ומשפט, חוזר לתחלת הברכה, וחותם בה המלך המשפט). ארחות חיים הל' תפלה סק"ד (והראב"ד כתב שאפילו אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, חוזר ואומר המלך המשפט). **ב"י** (וכן נראה מדברי הפוסקים שסתמו דבריהם).

וראה לעיל סי' קיח ס"א (השיבה שופטינו חותם בה מלך אוהב צדקה ומשפט ... ואם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, יתבאר בסי' תקפ"ב).

[14] סוף ס"ה (ואם עקר רגליו חוזר לראש התפלה).

[15] **ט"ז סי' קיח** סק"ב (ונראה לי דיש חילוק אפילו בנוסח מלך אוהב צדקה ומשפט, דבכל השנה אין המשפט עיקר, אלא הצדקה עיקר, ולכך הקדימו צדקה למשפט, אבל מראש השנה עד יום הכיפורים המשפט עיקר, ולכך לא מזכיר צדקה).

[16] ב"ח ס"ב ד"ה כתב ב"י בשם הרשב"א (ואף על פי שהראב"ד כתב דחוזר, ומביאו בית יוסף, אזלינן לקולא בהך מילתא).

[17] והטעם שאין חוששים למה שממשיך ומתפלל, לפי הדעה שאינו יכול להמשיך עד שיחזור לתחלת הברכה, ראה תהלה לדוד סי' קח ס"ק טז (נראה דכיון דמספק אינו יכול לחזור, דמי לאינו יודע את כולם, שאינן מעכבין זה את זה). ארץ צבי ח"א סוס"י כד.

[18] **ט"ז שם** ס"ק ב (ונראה להלכה, כיון דקי"ל במידי דספיקא שמתפלל דרך נדבה, כדאיתא בסי' קי"ז ס"ד בענין שיש ספק בברכה, ואין צריך לחדש בה דבר, כל שכן כאן שרוב הדיעות סבירא להו כן, כמ"ש ב"י בהל' ראש השנה, נעשה כן לצאת ידי כל הדיעות, ונכון לעשות כן להתפלל שנית דרך נדבה אם לא אמר המלך המשפט, כן נראה לענ"ד. וכתב בטור סי' קי"ט מי שטעה וחתם מלך אוהב צדקה ומשפט בין ראש השנה ליום הכיפורים חוזר לברכת השיבה, והיינו קודם שעקר רגליו, אבל לאחר שעקר רגליו חוזר לראש, כ"כ סימן תקפ"ב), וכאן ס"ק א (עיין מה שכתבתי שם להלכה, דאף אם אמר מלך אוהב צדקה ומשפט, חוזר ומתפלל פעם אחרת בתורת נדבה).

[19] סעיף א (אם הוא מסופק אם התפלל י"ח אם לאו, צריך לחזור ולהתפלל, ומתנה ואומר, אם לא התפללתי תהא לחובתי ואם התפללתי תהא לנדבתי. ואף על פי שכל ספק מדברי סופרים להקל, הצריכו לחזור ולהתפלל מפני שהלואי שיתפלל אדם כל היום בתורת נדבה ... אם מסופק אם התפלל אם לאו, אין צריך לחדש שום דבר בתפלתו הב', שכשחוזר ומתפלל על הספק, אין לך חידוש גדול מזה).

[20] היינו בהמלך הקדוש. והמלך המשפט, תלוי בב' הדעות דלעיל.

[21] סעיף יא (אם ביום הראשון של פסח אומר ברכת אתה גבור עד מוריד הטל ועד בכלל ... צ' פעמים ... כאלו אמר כן ל' יום ... לפיכך אם אחר כך אינו זוכר אם הזכיר הגשם, חזקה שלא הזכירו ואין צריך לחזור ... (ויש חולקין על זה, וטוב לחוש לדבריהם לכתחלה שלא לעשות כן לסמוך על זה, אבל אם עשה כן ואחר כך נסתפק אם הזכירו, אין צריך לחזור, כי כן עיקר)).

[22] אלא אומר: "ברוך אתה השם".

כקריאתו, הוא חוזר ללימודו לומר האל הקדוש[23]:

ד בשבת תשובה[24], וכן אם חל ראש השנה או יום הכיפורים בשבת, אומר הש"ץ בברכה מעין שבע שבליל שבת המלך הקדוש[25], וחותם בשל שבת לבד[26], ואינו מזכיר לא ראש השנה ולא יום הכיפורים, מטעם שנתבאר בסי' רס"ח[27]:

ה יש נוהגין להתפלל בראש השנה וביום הכיפורים בכריעה[28], וצריכין הם לזקוף בתחילת כל ברכה[29], ובסוף כל ברכה קודם שיאמר ברוך אתה[30], כדי שלא יהא נראה כמוסיף על תקנת חכמים שתקנו לשחות בתחלת ברכת אבות ובסופה ובתחלת ברכת הודאה ובסופה, עיין בסי' קי"ג[31], ובברכת אבות ובברכת הודאה צריך לזקוף כשיגיע לאיזה תיבות קודם החתימה, ואחר כך כשיגיע להחתימה ישחה כתקנת חכמים[32] מטעם שנתבאר שם[33]:

דיוקי נוסח התפלה

ו הגאונים תקנו לומר בעשרת ימי תשובה בברכת אבות זכרנו, ובגבורות מי כמוך, ובהודאה וכתוב, ובשים

---

[23] **מ"א** ס"ק א (ונראה לי דהכא לא מהני שיאמר צ' פעמים, כמו בסימן קי"ד ס"ט, דהכא אינו רשאי לומר באי"י, דהוי ברכה לבטלה. ואם יאמר בלא שם, אם כן בתפלה כשיאמר בשם, יחזור ללימודו לומר באי"י האל הקדוש, הלכך לית ליה תקנתא).

[24] הי"ר מנוח הל' תפלה פי"י הי"ג (ובאותן הימים צריך לומר בברכה אחת מעין שבע, המלך הקדוש שאין כמוהו וכו'). הובא בבי"י. מהרי"ל הל' עשי"ת ע' דש (שבת תשובה ... ואומר המלך הקדוש שאין כמוהו במגן אבות). **שו"ע** ס"ג (בשבת בינתיים, ערבית יאמר בברכת מעין שבע המלך הקדוש).

וכן נקרא יום זה לקמן סי' תקצז ס"א (ובשבת תשובה). אבל לעיל סי' רפד סוף ס"ח (בשבת שובה), וסי' תכט ס"ב (בשבת שובה), על שם ההפטרה (שובה ישראל).

[25] מהרי"ל סדר תפלות של ראש השנה ע' רפא (ובמגן אבות אומר המלך הקדוש שאין כמוהו). רמ"א ס"ג (והוא הדין אם חל ראש השנה בשבת ... וכן כשחל יום כפור בשבת).

[26] **גמרא שבת כד**, ב (יום טוב שחל להיות בשבת, שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאילמלא שבת אין שליח צבור יורד ערבית ביום טוב). **רמ"א** שם (וחותם בשל שבת לבד). וכן הוא בסידור.

[27] סי"ד (יום טוב שחל להיות בשבת, אינו מזכיר יום טוב בברכה מעין שבע, לפי שאלמלא שבת אין ברכות מעין שבע ביום טוב, מפני שברכה זו לא נתקנה בשבת בגלל חובת היום אלא מפני המזיקין (ובליל יום טוב לא היו באים גם כן לבית הכנסת מפני שהיו טרודים במלאכת אוכל נפש)).

וכן הוא לקמן סי' תריט ס"י (אם חל בשבת, אומרים ויכולו אחר תפלת ערבית, והש"ץ אומר ברכה אחת מעין שבע, וחותם מקדש השבת, ואינו מזכיר יום הכיפורים בברכה זו, מטעם שנתבאר בסי' רס"ח).

וראה מראי מקומות וציונים.

[28] תוס' ברכות יב, ב ד"ה כרע (ובראש השנה ויום הכיפורים שאנו שוחין כל שעה בתפלה, צריך ליזהר שיגביה קודם שיסיים הברכה, רק שיכרע בברוך ושיגביה מיד, דאמרינן לקמן סוף אין עומדין (לד, א) אם בא לשחות תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה, מלמדין אותו שלא ישחה). סמ"ק סי' יא ע' טו (ונהגו העולם בראש השנה וביום הכיפורים לשחות אפילו באמצע הברכות של יום, כמו בזכרינו ובמי כמוך ובכן תן פחדיך, אך לא ישחה בסוף הברכה כי אם באמצע, אבל בסוף הברכה זוקפין, להודיע שאין כורעין בברכות הללו, אלא שנהגו לשחות באמצעיותו משום דרחמי נינהו). **טור ושו"ע** ס"ד (יש נוהגים להתפלל בראש השנה ויום הכיפורים בכריעה, וצריכין הם לזקוף בסוף הברכות).

[29] ב"ח ד"ה אבל (ולאו דוקא בסוף הברכות, דהוא הדין בתחלתן, וכן כתב בסמ"ק בפנים כדעת המדקדקים). ט"ז סי' קיג ס"ק ג (ותמהני דאמאי לא הקפידו על התחלת שאר הברכה, שאין בהם שחיה, שצריך שיזקוף שם, דלא יהא מוסיף על תקנת חכמים. ואפשר שסמכו הפוסקים עצמם בזה שממילא נבין מזה שגם שם צריך לזקוף. ונקטו בסוף הברכה, כיון דברכה הראשונה שהיא אבות יש שם שחיה בתחלה מצד תקנת חכמים, נמצא כשאומר אתה גבור צריך שיהיה בזקיפה בהתחלה, וכן בשאר התחלת הברכות עד מודים). וכן הוא לעיל שם (צריכים לזקוף בסוף כל ברכה ובתחלת כל ברכה).

[30] **ט"ז** ס"ק ב (אין צריך לזקוף עד שיאמר ברוך אתה ה', וכן בשאר ברכות שאין שחיה בסופה). ובסי' קיג ס"ק ג (אין צריך לזקוף עד שיאמר ברוך אתה, וכן בשאר ברכות שאין בהם שחיה בסופן). מ"א סק"ג (לזקוף בסוף, פירוש קודם שאמר ברוך).

[31] ס"א (ואם בא לשחות בסוף כל ברכה או בתחלתה, מלמדין אותו שלא ישחה, שלא יבא לעקור תקנת חכמים, שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמים כלל לשחות, ויבאו להקל על ידי כך באבות ובהודאה), וסוף ס"ב (הנוהגים להתפלל כל התפלה בראש השנה ויום כפור בכריעה, צריכים לזקוף בסוף כל ברכה ובתחלת כל ברכה, שלא להוסיף על תקנת חכמים, שלא תקנו אלא בתחלת אבות והודאה ובסופן).

[32] **ט"ז** שם (דבזכרנו צריך לזקוף קודם שיאמר איזו תיבות הסמוכות לברוך אתה, כדי שיוכל לשחות אחר כך כשיאמר ברוך אתה), ובסי' קיג ס"ק ג (צריך לזקוף מעט בסוף זכרנו קודם שיאמר איזו תיבות הסמוכות לברוך אתה, כדי שיוכל אחר כך לחזור ולשחות כשיאמר ברוך אתה, שלא די בשחיה הראשונה, מפני שצריך לכרוע בברוך כמו שיתבאר. ועוד, כדי שיהיה נראה שחוזר וכורע משום חיוב, ששחיה ראשונה היתה רשות).

[33] סעיף ב (צריך לזקוף מעט בסוף זכרנו קודם שיאמר איזו תיבות הסמוכות לברוך אתה, כדי שיוכל אחר כך לחזור ולשחות כשיאמר ברוך אתה, שלא די בשחיה הראשונה, מפני שצריך לכרוע בברוך כמו שיתבאר. ועוד, כדי שיהיה נראה שחוזר וכורע משום חיוב, ששחיה ראשונה היתה רשות).

שלום בספר[34]. ואם שכח לאומרם ונזכר קודם שסיים הברכה ששכח בה, אומרם במקום שנזכר[35]. ואם נזכר לאחר שהזכיר את השם שבחתימת הברכה, לא יאמר במקום שנזכר, וגם לא יחזור לראש הברכה, משום איסור ברכה לבטלה[36], כיון דאינן אלא תיקון הגאונים[37]:

ז לחיים[38] יאמר בשב"א תחת הלמ"ד[39], ולא יאמר בפת"ח, דלא לשתמע לאחיים, כלומר לא חיים[40], ובימים האלו שהן ימי דין צריך לדקדק ולפרט היטב תפלתו[41]. אבל בשאר ימות השנה אנו אומרים והעמידנו מלכנו לחיים בפת"ח[42], ואין אנו חוששין, לפי שאחר כוונת הלב הן הן הדברים[43]:

ח ולא יאמר לחיים טובים, רק לחיים, עד שיגיע לוכתוב לחיים כו' אז יאמר לחיים טובים, כי המבקש צריך לבקש תחלה דבר מועט ואחר כך מוסיף והולך[44]:

ט בראש השנה[45] אומר ותתן לנו את יום הזכרון הזה. ואין צריך להזכיר ראש חודש ולומר ואת יום ראש

---

[34] רמב"ם הל' תפלה פ"ב הי"ט (יש מקומות שנהגו להוסיף בעשרת ימים אלו בברכה ראשונה זכרנו לחיים כו', ובשנייה מי כמוך אב הרחמים וגו', ובהודאה זכור רחמיך וכו', ומוסיפין בברכה אחרונה בספר חיים וכו'). תוס' שם יב, ב ד"ה והלכתא (זכרנו ומי כמוך, וכתוב לחיים, ובספר חיים). **רא"ש** ברכות סוף פ"א (זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר החיים, שמוסיפין בעשרת ימי התשובה).

והנוסח הוא מי כמוך אב הרחמן; לבד מתפילות המוספים, מנחה שבת ונעילה, שאז הנוסח: אב הרחמים. וראה לקו"ת נשא כג, א. אוצר מנהגי חב"ד תשרי ע' צה. סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות ע' קלה וע' תקסז.

[35] כדלעיל סי' קיד ס"ז (אבל אם נזכר קודם שסיים הברכה, יאמר משיב הרוח ומוריד הגשם במקום שנזכר). סי' רצד סוף ס"ז (ואם נזכר קודם שהזכיר השם שבסיום ברכת אתה חונן, יתחיל מיד אתה חוננתנו ויגמור משם על הסדר וחננו מאתך וכו'). וראה קובץ אור ישראל ח"ט ע' ריז.

[36] תרומת הדשן סי' קמד (כדפסק מהר"ם באשירי דאינו חוזר, הואיל ולא הוזכר נוסח זו בתלמוד. ואפילו בלא עקר רגליו ... זכרינו ואינך דאינם מוזכרים כלל לאומרו, ואינו מטבע חכמי התלמוד, ולכך סבר מהר"ם ואשירי דאינו חוזר בהו למיעבד ברכה לבטלה בשביל חזרתם, מניין לנו לחלק בין עקר ללא עקר). **רמ"א** ס"ה (אין מחזירין אותו, אפילו לא עקר רגליו עדיין, רק ששיים אותה ברכה).

וכדלעיל סי' רצד ס"ז (בכל מקום שאין צריך לחזור בשביל ששכח להזכיר הבדלה, אף אם נזכר מיד שהזכיר השם שבסיום ברכת אתה חונן, או מיד ששיים ברכה זו, אף על פי שלא פתח עדיין בברכה שלאחריה, לא יחזור לראש ברכת אתה חונן, אף אם רוצה להחמיר על עצמו, אסור לברך ברכה שאינה צריכה, ואף אם רוצה לומר אתה חוננתנו בלא חתימה, אינו רשאי, משום הפסק בתפלה. וכן הדין בכל מקום שנזכר בתוך התפלה), ושם נסמן (הערות לב-ג).

[37] רא"ש שם (אם תקנת גאונים היא לאמרו, מנא לן דמחזירין אותו, אין זה נקרא משנה ממטבע ברכות, מאחר שלא הוזכר בגמרא). טור ולבוש שם (כיון שאינו אלא תקנת גאונים לאומרם, ולא הוזכרו בתלמוד, אין זה משנה וכו').

[38] בנוסח זכרנו לחיים.

[39] וכן הוא בסידור.

[40] מהר"ם מרוטנברג בתשב"ץ סי' קיט (ואומר זכרנו לחיים בשב"א, כי לחיים בפת"ח משמע לא חיים). הובא ב**טור**. לבוש ס"ה (ואומרים לחיים בשב"א תחת הלמ"ד, ולא בפת"ח לחיים, דמשמע לא חיים). מ"א סק"ד (לחיים הלמ"ד בשב"א, ולא בפת"ח, דלא לשתמע לא חיים).

[41] וכן הוא לקמן סי' תקצא סוף סי"ב (דבתפלת ימים נוראים יש לנו לפרש בענין שלא יהא שום ספק בבקשתינו, כמו שנתבאר בסי' תקפ"ב עיי"ש).

[42] בברכת השכיבנו בערבית. מטה משה סי' תשצו (שהרי בכל יום אנו אומרים והעמידנו מלכנו לחיים, ושמור צאתינו ובואינו לחיים ולשלום ... אמנם השטן מקטרג בשעת הסכנה ובדיבור קל יסטין, על כן יזהר כל אדם לדקדק בתפלתו כפי יכלתו וכחו). ב"ח ס"ו ד"ה והר"מ (יראה העיקר שלא הקפיד אלא בראש השנה ויום הכפורים שאנו תלויין בדין והשטן מקטרג לומר פיו הכשילו שאומר לחיים בפת"ח דמשמעו לא חיים). **ט"ז** סק"ב (דבימי הדין חמיר טפי. ובהא מיתרצא למה לא זכר כן גבי והעמידנו מלכנו לחיים שאומרים בימות החול וכ"כ מו"ח ז"ל). **מ"א** סק"ד (ודוקא בראש השנה קפדינן, אבל בכל השנה אומרים השכיבנו לחיים בפת"ח תחת הלמ"ד)

ובסידור הוא בשב"א.

[43] ראה מ"א סי' תרז סק"ה (ואחר כוונת הלב הן הדברים).

[44] מהר"ם מרוטנבורג בתשב"ץ סי' קיט (ואינו אומר לחיים טובים עד וכתוב לחיים טובים, דומה לסוחר כושי, מתחלה שואל מעט ואחר כך שואל הרבה, לכך מתחיל לחיים ואחר כך לחיים טובים). הובא ב**טור**. לבוש ס"ה (ואין אומר טובים עד לבסוף שאומרים וכתוב לחיים טובים, שכן דרך המבקשים על הפתחים ומתחננים מבני אדם, מבקשים תחלה דבר מועט ואחר כך מוסיפין והולכין). ט"ז סוף ס"ק ב (עוד כתב הטור, שאין לומר לחיים טובים עד לבסוף בהודאה, כי צריך לבקש תחלה דבר מועט כו'). מ"א סק"ד (בזכרנו לא יאמר לחיים טובים, רק לחיים, עד וכתוב לחיים טובים כל וכו' (לבוש)).

וכן הוא לקמן סי' תקפד ס"ג (וצריך לבקש תחלה על המועט ואחר כן מוסיף והולך). סי' תרז ס"ו (כי צריך לבקש על הקל קל תחלה, ואחר כך מוסיף והולך). סי' תרכא סי"ג (וצריך להתוודות תחלה על הקל ואחר כך על החמור).

[45] בתפילה ובקידוש.

חודש הזה, דכשאומר יום הזכרון, גם ראש חודש בכלל, שנקרא זכרון[46], שנאמר[47] וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' [והיו לכם לזכרון][48].

אם חל בחול[49], אומרים בתפלה ובקידוש[50] יום תרועה מקרא קודש, ואם חל בשבת אומרים זכרון תרועה:

• בראש השנה ויום כיפור אין אומרים מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, מפני שימים אלו לא ניתנו לשמחה ולששון[51].

וכן אין אומרים והשיאנו את ברכת מועדיך כו', לפי שדבר זה לא נאמר אלא בשלש רגלים, שנאמר שלש פעמים בשנה וגו' כברכת ה' אלהיך וגו'[52].

ובמוסף אין אומרים ואין אנו יכולים לעלות ולֵראות לפניך, אלא ואין אנו יכולין לעשות חובותינו, לפי שמצות

---

[46] **גמרא** עירובין מ, א (מהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה, כיון דחלוקין במוספין אמרינן (בתפלה נמי את יום ראש החדש הזה ואת יום הזכרון הזה, רש"י), או דלמא זכרון אחד עולה לכאן ולכאן (את יום הזכרון הזה, דרחמנא קרייה זכרון, דכתיב זכרון תרועה [ובראשי חדשים נמי כתיב והיו לכם לזכרון], רש"י) ... א"ר חסדא זכרון אחד עולה לו לכאן ולכאן, וכן אמר רבה זכרון אחד עולה לו לכאן ולכאן). תוס' שם (דבראש השנה כתיב זכרון תרועה, ובראש חדש כתיב בפרשת בהעלותך גבי חצוצרות והיו לכם לזכרון). טור ושו"ע ס"ו (אומר בתפלה ותתן לנו את יום הזכרון הזה, ואינו מזכיר ראש חודש). לבוש ס"ו (ואינו צריך להזכיר ראש חודש לומר ואת יום ראש חודש הזה, שגם הוא בכלל יום הזכרון). מ"א ס"ק ה (דכשאומרים יום הזכרון קאי נמי אראש חדש, דקרי זכרון). וכן הוא בסידור.

ועוד יתבאר לקמן סי' תקצא ס"ו (ולמה אין נוהגין להזכיר ראש חודש בפירוש בראש השנה, כדי שלא יאמרו יום שני של ראש חדש עיקר כמו בשאר ראש חודש, וימנו ממנו המועדות, דכיון שיזכירו ראש חודש גם ביום שני מטעם שנתבאר, יאמרו שראש חודש שני ימים. ועוד לערבב השטן, שלא ידע שהיום הוא ראש חודש תשרי (ולא יבא לקטרג)).

[47] בהעלותך י, י.

[48] בדפוס ראשון "ונזכרתם", והוא האמור שם י, ט "ונזכרתם לפני ה' אלהיכם". וכן הוא בראו"ש ר"ה פ"ד סי' יד (דכתיב ובראשי חדשיכם, ונזכרתם לפני ה' אלהיכם). לבוש שם (דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו', ונזכרתם לפני יי' וגו'). אבל במלבושי יום טוב שם, ובאליה זוטא ס"ק ז, כתבו שהוא טעות סופר, וצריך להיות "והיו לכם לזכרון" (כברש"י ותוס' שם). וכן תוקן בשוע"ר דפוס תרס"ה ואילך.

[49] מסכת סופרים פי"ט ה"ח (אם חל ראש השנה להיות בשבת, אינו אומר יום תרועה, אלא זכרון תרועה, לפי שאין תקיעת שופר דוחה את השבת בגבולין משום גזירה). רא"ש שם (רבינו שמואל בר רבי חפני כתב, שמנהג בשתי ישיבות, שאם חל ראש השנה בשבת, אומרים ... זכרון תרועה מקרא קודש. ואם חל להיות בחול, אומרים יום תרועה מקרא קודש). **טור ושו"ע** ס"ז (אם חל בחול, אומר יום תרועה מקרא קודש, ואם חל בשבת, אומר זכרון תרועה).

וכן הוא לקמן סט"ו (יום תרועה מקרא קודש, ובשבת, זכרון תרועה מקרא קודש).

*

ואף שבגמרא שוללים הסברה שזכרון תרועה קאי על שבת דוקא, כדאמרינן כט, ב (כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה, וכתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם, לא קשיא, כאן ביום טוב שחל להיות בשבת כאן ביום טוב שחל להיות בחול. אמר רבא אי מדאורייתא היא, במקדש היכי תקעינן ... אלא אמר רבא מדאורייתא מישרא שרי, ורבנן הוא דגזור ביה, כדרבה דאמר רבה הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים).

מכל מקום, בהזכרה זו של "זכרון תרועה" רמזו לאיסור תקיעת שופר בשבת.

[50] תרומת הדשן סי' קמה (מצאתי בגיליון אחד במיימון, לא ידענא מאן דהו כתב, דודאי בקידוש יש לומר זכרון תרועה, משום דבלילה מקדשים ולילה לאו זמן תרועה הוא, כמו שבת ... אבל מכל מקום בהגה"ה במיימוני כתב בהדיא אפילו על הקידוש, יום תרועה בחול). ב"י ד"ה ומ"ש שאם חל (וכתוב בתרומת הדשן (שו"ת סי' קמה) שנראה לו שיש לומר בקידוש ובתפלת ערבית זכרון תרועה, אפילו כשחל להיות בחול, משום דלילה לאו זמן תרועה היא [ע"כ]. אבל העולם לא נהגו כן, והטעם משום דלא דמי לשבת, דהכא ההוא יומא זמן תרועה הוא למחר). מ"א סק"ו (יום תרועה, אפילו בקידוש בלילה (ב"י)).

[51] **רא"ש** פ"ד סי' יד (ורב האי כתב, אין מנהג לומר חגים וזמנים לששון, וכן המנהג פשוט בזמן הזה בכל המקומות). טור ושו"ע ס"ח (אינו אומר מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון). ב"ח סוף הסי' (דלשון זה משמעו שנתינת ראש השנה ויום הכפורים היא לשמחה ולששון כשאר חגים ומועדים וזמנים, וזה ודאי אינו, אלא לדון לברואי עולם ניתנו ולשוב בתשובה).

וראה גם לעיל סי' קפח ריש סי"א (ובראש השנה ... אינו אומר לששון ולשמחה). סי' תקכט ס"ו (ויש בחול המועד מה שאין בראש השנה, והוא שכל שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג וכן ביום טוב של עצרת חייב אדם להיות שמח וטוב לב). לקמן סי' תקצט ס"א (וראש השנה אינו לא חג ולא רגל).

ולכן הובא לקמן סי' תקצז ס"א (יש אומרים שמצוה להתענות בראש השנה ובשבת תשובה כמו בכל עשרת ימי תשובה).

וראה מראי מקומות וציונים.

[52] רא"ש שם (והשיאנו בראש השנה ויום הכיפורים ... גאון רבינו יצחק הלוי ז"ל הנהיג בגרמיי"ש שלא לומר, לפי שברכת מועדים לא שייך אלא בשלש רגלים, דכתיב (ראה, טז, טז-יז) שלש פעמים בשנה יראה, וסמיך ליה איש כמתנת ידו כברכת ה' וגו'. וכן כתב רבינו שלתיאל, דברכת מועדיך זהו קרבן חגיגה דכתיב ביה כברכת ה' אלהיך, וזה אינו כי אם שלש פעמים בשנה ... ובאשכנז ובצרפת נוהגין שלא לומר והשיאנו בראש השנה ויום הכיפורים). טור ושו"ע שם (וכן אינו אומר והשיאנו). לבוש ס"ח (דברכת מועדיך לא שייך אלא בשלש רגלים, דכתיב שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וסמיך ליה איש כמתנת ידו כברכת יי' אלהיך, ועוד דברכת מועדיך זה קרבן חגיגה דכתיב כברכת יי' אלהיך, וזה אינו כי אם שלש פעמים בשנה).

ראיה אינה אלא בשלש רגלים[53]:

יא בחתימת הברכה אומרים ודברך אמת וכו'[54], בין בתפלה בין בהפטרה בין בקידוש[55]. ולא יאמר ודברך מלכנו, אלא ודברך אמת[56]:

יב שהשלטן[57], בקמ"ץ תחת השי"ן שניה, שפירושו הממשלה. ולא יאמר בחירי"ק שפירושו אדם השליט[58]:

יג והרשעה[59], בחירי"ק תחת (השי"ן) [הרי"ש][60]:

יד אין אומרים ואז צדיקים, אלא ובכן צדיקים[61]:

טו אין אומרים באהבה מקרא קודש[62], אלא יום תרועה מקרא קודש, ובשבת, זכרון תרועה[63] מקרא קודש[64]:

טז בכל הקדישים מראש השנה עד יום הכיפורים אומרים לעילא לעילא מכל ברכתא[65]:

---

[53] רא"ש שם (ומטעם זה אין לומר ואין אנו יכולין לעלות ולהראות לפניך, אלא יש לומר אין אנו יכולין לעשות חובותינו לפניך). טור ושו"ע שם (ובתפלת מוסף אינו אומר ואין אנו יכולין לעלות ולֵראות לפניך, אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו לפניך). לבוש שם (וכן אין אומרים מפני חטאינו גלינו מארצנו וכו', ואין אנו יכולין לעלות ולֵראות לפניך וכו', דמשמע אם לא גלינו היינו עולין, וזה אינו, שלא היו עולין לרגל בראש השנה ויום כיפור, אלא אומרים ואין אנו יכולין לעשות חובותינו לפניך). וכן הוא בסידור.

[54] **טור** (ואומר ... ודברך מלכנו אמת וקיים לעד באי"י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון).

וכן הוא ביום הכיפורים, כדלקמן סי' תרכא ס"ב (יאמר ודברך אמת).

[55] כל בו סי' סד (ודברך אמת וקיים לעד. וכן אומר בקדוש היום. וכתב ה"ר נתן וז"ל, לפי שזהו תפלה, לא היה הר"ם אומר לא בברכות של הפטרה ולא בקדוש). **ב"י** ד"ה ודברך (וכתב עוד הכל בו, שהר"מ לא היה אומר ודברך אמת וקיים לעד לא בברכות ההפטרה ולא בקידוש, עד כאן. והעולם לא נהגו כן). **מ"א** סק"ז (ודברך אמת, בין בהפטרה בין בקידוש (ב"י)).

משא"כ בברכת המזון (כששכח לומר "יעלה ויבוא"), כדלעיל סי' קפח סי"א (ולא יאמר ודברך אמת וקיים לעד קודם החתימה, כמו שאומר בהפטורה ובקידוש. שהרי ברכה זו אינה חובה משום קדושת היום, אלא במקום הזכרה בעלמא שביעלה ויבא).

[56] מנהגים (טירנא) ר"ה ע' צב (אין לומר מלכינו, אחר ודברך, אלא יש לומר ודברך אמת וקיים לעד וכו'). דרכי משה ס"ק ז (כתוב במנהגים, ואין לומר ודברך מלכנו אמת וכו', אלא ודברך אמת). רמ"א ס"ח (וחותמין ודברך אמת). מ"א סק"ד (ודברך אמת, ואין לומר מלכנו).

ובסידור הנוסח בין בתפלה בין בהפטרה בין בקידוש: ודברך מלכנו אמת. וכדעת הפר"ח ס"ה (ואין אנו נוהגין כן). וראה שער הכולל פמ"ב אות יא.

[57] בתפלת ובכן תן פחדך.

[58] מנהגים (טירנא) ר"ה ע' צב (יש לפרש שהשלטן [בחטף קמץ], כי שהשילטון [בחירק] משמע אדם שילטון). לבוש ס"ה (ויאמר שֹהשֶׁלטון, בחטף קמ"ץ תחת השי"ן השנייה, שפירושו הממשלה, ולא יאמר בחירי"ק שהשילטן, שאז פירושו שם התואר, כאילו אמר שהמושל לפניך, ואין זה כוונת האומר). **ט"ז** סוף סק"ב (ואומרים שהשלטן בקמ"ץ תחת השי"ן, דפירוש הממשלה, ולא בחיר"ק, דהוה משמע האדם השליט). **מ"א** סק"ד (שהשלטן, בקמץ תחת שי"ן שני). וכן הוא בסידור.

וראה יגדיל תורה (נ.י.) א ע' נד.

[59] בתפלת ובכן צדיקים.

[60] ט"ז שם (והרשעה צריך לומר בחיר"ק תחת השי"ן). וכן הוא בסידור.

[61] **מ"א** סק"ו (אין לומר ואז צדיקים יראו, אלא ובכן (זוהר בראשית ע' צ"ב ובמדבר ע' רל"א)), והוא בזהר שלנו ח"ב נב, א (תלת ובכן ובכן ובכן לקבלי הני תלת), וזח"ג ריט, ב (ובכן צדיקים יראו וישמחו). וכן הוא בסידור.

ואף שבנוסח שלנו הוא ד' פעמים "ובכן". ראה המצויין בסדור רבינו הזקן ע' תקטו.

[62] בתפלה ובקידוש בראש השנה שחל להיות בשבת.

[63] כדלעיל סוף ס"ט.

[64] והיינו שאף שביום טוב שחל בשבת אומרים באהבה מקרא קודש, כדלעיל סי' תפז ס"ו (כשחל בשבת נוהגין במדינות אלו לומר שני פעמים באהבה, דהיינו ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה כו', באהבה מקרא קודש כו'), ושם נסמן (הערה נד).

מכל מקום בראש ויום הכיפורים אין אומרים כן, כמבואר כאן לענין ראש השנה, ולקמן סי' תריט סי"ב לענין יום הכיפורים (אין אומרים באהבה מקרא קודש אפילו כשחל בשבת, אבל באהבה הראשון אומרים אפילו בחול).

לבוש ס"ז (ואין נוהגין לומר זכרון תרועה באהבה מקרא קודש, כמו בשאר מועדים). **מ"א** סק"ד (ואין לומר באהבה מקרא קדש, רק יום תרועה מקרא קדש).

אמנם בסדור הנוסח, שאומרים "באהבה מקרא קודש" גם בראש השנה ויום הכיפורים שחלים בשבת. וראה אוצר מנהגי חב"ד, תשרי ע' סה.

לתוכן אמירת "באהבה מקרא קודש" ביום טוב שחל בשבת, ראה אגרות קודש ח"ב אגרות רכט; שפג.

[65] לבוש ס"ח (ונראה לי שיש לו לכפול לעילא, כמו שכופלין אותו בכל שאר תפלות של ראש השנה ויום כיפור). **מ"א** סק"ד (וכופלין לעילא בכל הקדישים שאומרים).

יז ונוהגין שכל אחד ואחד אומר לחבירו לשנה טובה תכתב[66]. ואין לומר דבר זה ביום שני של ראש השנה[67] אחר חצות היום[68], לפי שכבר נגמרה הכתיבה של ראש השנה:

אבל בספר המנהגים - חב"ד ע' 56 (אין כופלין "לעילא" בקדיש דעשי"ת, לבד בנעילה שכופלין). והנוסח במחזורים שלנו בנעילה "לעילא ולעילא".

וראה שער הכולל פ"ד אות ט. אוצר מנהגי חב"ד (תשרי ע' רלז).

[66] **טור** סוף הסימן (נוהגין באשכנז כל אחד מבקש לחבירו ואומר לו תכתב בשנת טובה). רמ"א ס"ט (ונוהגין שכל אחד אומר לחבירו לשנה טובה תכתב).

ובסידור (נוהגין בליל הראשון של ראש השנה לומר לחבירו לשנה טובה תכתב ותחתם)

ובספר המנהגים חב"ד ע' 56 (אמירת לשנה טובה – בלשון יחיד דוקא "תכתב ותחתם".

וראה התוועדויות תנש"א ח"א ע' 66 הערה 76. אוצר מנהגי חב"ד (תשרי ע' סט). סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות (ע' תקיח).

[67] **ט"ז** סק"ד (יש לאומרו גם בליל ב' דראש השנה).

[68] **מ"א** סק"ח (ואם כן, יכולים לאומרו עד אחר חצות).

אבל בסידור (נוהגין בליל הראשון).

תקפג דברים שנוהגים לאכול בראש השנה

ובו [ח]' סעיפים

א יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה כרתי[1], סילקא[2], דהיינו תרדין[3], תמרי, קרא[4], רוביא, דהיינו תלתן, והוא הדין מה שנקרא בלשונות אחרים לשון רבוי יאכלו כל אנשי מדינה ומדינה כלשונם[5].

וכשאוכל רוביא וכיוצא בו[6] יאמר יהי רצון מלפניך שירבו זכיותינו, וכשיאכל כרתי יאמר יהי רצון מלפניך שיכרתו שונאינו, וכשיאכל סילקא יאמר יהי רצון מלפניך שיסתלקו אויבינו, וכשיאכל תמרי יאמר יהי רצון מלפניך שיתמו שונאינו, וכשיאכל קרא יאמר יהי רצון מלפניך שיקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו[7].

ויש נוהגים[8] לאכול תפוח מתוק מטובל בדבש, ואומרים תתחדש עלינו שנה מתוקה.

---

[1] כרישה.

[2] **גמרא כריתות ו**, רע"א (אמר אביי, השתא דאמרת סימנא מילתא היא, יהא רגיל איניש למיכל ריש שתא קרא (דלעת, רש"י) ורוביא (תלתן, רש"י) כרתי סילקא ותמרי). הוריות יב, א. טור ושו"ע ס"א (יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה רוביא, דהיינו תלתן, כרתי, סילקא, תמרי, קרא).

[3] רש"י שבת עג, ב ד"ה דקניב סילקא (חותך תרדין).

[4] דלעת.

[5] **מ"א** ריש הסימן (נראה לי דהוא הדין מה שנקרא בלשונות אחרים לשון רבים יאכל, כל מדינה ומדינה כלשונה).

[6] מה שנקרא לשון ריבוי בשאר הלשונות.

[7] ר"ן סוף ר"ה יב, ב ד"ה גרסינן (וכתבו הגאונים ז"ל, שכך היה מנהגו של רבינו האי גאון ז"ל, שמביאין לפניו סל שבו מיני הללו, ופושט ידו ונוטל דלעת ואומר, קרא יקרע גזר דיננו, רוביא ירבו זכיותינו, כרתי יכרתו שונאינו, סילקא יסתלקו חטאתינו, תמרי יתמו עונותינו או יתמו אויבינו)). כל בו ר"ה כט, א (ונהגו ליקח כל אחד בידו ואומר קרא יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיקראו לפניך זכיותנו ויקרע רוע גזר דיננו, רוביא יהי רצון מלפניך וכו' שירבו זכיותינו, כרתי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיכרתו שונאינו וכל מבקשי רעתינו, סלקא יהי רצון מלפניך ה' אלהינו וכו' שיסתלקו עונותינו ויסתלקו שונאינו וכל מבקשי רעתינו, תמרי יהי רצון מלפניך וכו' שיתמו שונאינו עם כל חטאתינו). **טור ושו"ע** שם (וכשיאכל רוביא יאמר יהי רצון שירבו זכיותינו, כרתי יכרתו שונאינו, סלקא יסתלקו אויבינו, תמרי יתמו שונאינו, קרא יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו).

וראה פעמי יעקב מא ע' קטו.

[8] **טור** (באשכנז שרגילין לאכול בתחלת הסעודה תפוח מתוק בדבש, לומר תתחדש עלינו שנה מתוקה). **רמ"א** ס"א (ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש, ואומרים תתחדש עלינו שנה מתוקה, וכן נוהגין).

וכן הוא בפסקי הסדור (בראש השנה בלילה ראשונה נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש בתחלת הסעודה).

והטעם שבחרו בתפוח נתבאר במהרי"ל הל' ראש השנה ס"ז ע' רעז (מאי טעמא למיכל תפוח, הא איכא כמה מיני מתוקים טפי. ויש ליתן טעם דרומז לשדה של תפוחים הידוע למקובלים, ויאמר ראה ריח בני כריח שדה (תולדות כז, כז)). הובא בד"מ ס"ק ג, וט"ז ס"ק ב. והיינו כדאמרינן בתענית כט, ב (ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה', אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, כריח שדה של תפוחים), ובזח"א רכד, ב (ועל דא כתיב ראה ריח בני כריח שדה, דא הוא חקל דתפוחין קדישין). ונתבאר בתורה אור וישב כח, א (בחינת חקל תפוחין, שהיא מלכות דאצילות). אגרות קודש ח"ג אגרת תקד (טעם לקיחת תפוח דוקא כתב מהרי"ל – הובא בד"מ – לרמז על חקל תפוחין קדישין. ולכאורה הול"ל דמרמז לזח"ג (קלג, ב) דכתב דמיני' – תפוחין דלעילא – חיי. ומזח"ג עד, א. ובשני המקומות מדבר בתפוחים ולא באתרוגים (תוד"ה פריו שבת פח, סע"א) כי משבחו בטעם

ויברך על התפוח, ולא על הדבש, לפי שהדבש הוא טפל לתפוח[9]:

ב ויש אוכלים דגים לפרות ולרבות כדגים. ואין מבשלים בחומץ[10]:

ג כל המינים שצריך לברך כשאוכלם בתוך הסעודה[11], כגון תפוחים ותמרים[12], יאמר הבקשה אחר התחלת האכילה, מפני שאסור להפסיק בין הברכה לאכילה[13]:

ד ויש נוהגים לטבל פרוסת המוציא בדבש[14].

ויש אוכלין רמונים, ואומרים נרבה זכיות כרמון[15].

מתוק ובג׳ גוונין. – ואולי עדיפא למהרי״ל רמז הנ״ל, כי בראש השנה הוא בנין המלכות, שהיא חקל תפוחין קדישין, משא״כ תפוח שהוא מחולק משאר פירות דשייך לז״א דוקא ולא למלכות (זח״ב טו, ב). וראה גם בפלח הרמון ח״א סא, ד טעם מרבנו הצמח צדק, לאכילת תפוח דוקא.

גם בחרוסת שבליל הסדר, נתבאר לעיל סי׳ תעג סל״ב (ויש לעשות החרוסת ... ותפוחים, זכר לתחת התפוח עוררתיך שהיו יולדות שם בניהם בלא עצב), ושם (הערה רפה). אלא שטעם זה אינו שייך בראש השנה, רק הטעם האמור לעיל.

[9] מהרי״ל שם (ומהר״י סג״ל היה מברך בורא פרי העץ על התפוח ולא יותר, ואמר איכא דעות אם הדבש עיקר או התפוח, והסכים בדעתו שהתפוח הוא עיקר, משום שבכל מקום שהזכירו רבותינו טיבול זה תפשו בלשונם ״נוטלים התפוח וטובלים בדבש״, ולא מישתמיט שום אחד מהן לומר אוכלים דבש עם תפוח, משמע שהתפוח הוא עיקר ... על כן לא צריך כי אם בורא פרי העץ על התפוח, ולא שהכל נהיה בדברו דדבש). הובא במ״א ס״ק א (ויברך על התפוח, שהתפוח עיקר, שכתוב בכ״מ נוטלין התפוח וטובלין בדבש, ולא כתב אוכלים דבש עם התפוח, משמע שהתפוח עיקר דוגמא דטיבול מרור).

וראה שעורי הלכה למעשה ח״א ע׳ קיז-ח, דהיינו דוקא כאן שעיקר הכוונה היא לאכול תפוח מתוק מטובל בדבש, והדבש אינו בא אלא למתק את התפוח. משא״כ אם כוונתו על שניהם יחד, אין הדבש וכיו״ב בטלים למאכל הרוב.

ואם אוכל בסוף הסעודה פירות לקינוח סעודה (קאמפאט), אינו צריך לברך עליהם, שכבר נפטרו בברכת בורא פרי העץ שעל התפוח שבתחלת הסעודה. משא״כ בברכה על פרי חדש שבליל שני של ראש השנה. ונתבאר בשיעורי הלכה למעשה ח״א ע׳ ת-תא.

[10] אבודרהם סדר תפלת ר״ה (ויש נוהגין לאכול ... דגים לפרות ולרבות כדגים. ואין מבשלים בחומץ). מ״א ריש הסימן (יאכל דגים לפרות ולרבות כדגים. ואין מבשלין בחומץ (הרד״א)).

[11] שבזה יש הפרש בין אכילת התפוח בליל ראשון לבין אכילת פרי חדש בליל שני, כמבואר באגרות קודש ח״ג אגרת תקמד (אכילת התפוח בליל א׳ דר״ה – הוא בתחלת הסעודה, אחרי אכילת המוציא, ואכילת הפרי החדש בליל ב׳ קודם נט״י לסעודה ... והחילוק פשוט: אכילת התפוח (וגם לולא הטבול בדבש) כיון שאין נפ״מ, טוב יותר שתהי׳ אחר נטילת ידים, כדי לסמוך הקידוש לסעודה עד כמה שאפשר, אכילת הפרי חדש קודם נט״י - כדי לסומכה לברכת שהחינו דקאי עליו).

[12] שאינן עשויין ללפת בהן את הפת, ולכן צריך לברך עליהם בתוך הסעודה, כדלעיל סי׳ קעז ס״א-ב (דברים הבאים מחמת הסעודה ... כגון בשר ודגים וירקות ... אין צריך ברכה לפניהם, אפילו אוכלם בלא פת, שברכת המוציא פוטרתם ... ואם הם דברים הבאים שלא מחמת סעודה ... כגון כל מיני פירות וכיוצא בהם ... אם אוכל אותם בלא פת טעונים ברכה לפניהם).

[13] **מ״א** סק״ב (משמע שאוכל תחלה ואחר כך אומר, שלא להפסיק, וכמ״ש סי׳ קס״ז ס״ז. ובמעגלי צדק כתב שאומר תחלה ואחר כך אוכל. וצריך לומר דסבירא ליה דלא חשיב הפסק. וכיוצא בזה כתב הב״ח בסי׳ תר״ה בשם התשב״ץ לומר זה חליפתי כו׳ בין ברכה לשחיטה, דזה מקרי צורך שחיטה. וכן בסוכה מברכין בין ברכה להמוציא. ומכל מקום נראה לי דלכתחלה יש לאכול קודם האמירה, דאין זה צורך כל כך, ועוד דגם לצורך אין להפסיק לכתחלה, כמ״ש בהג״ה).

ובסידור (בראש השנה בלילה ראשונה נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש בתחילת הסעודה, וצריך לברך בתחילה ברוך אתה כו׳ בורא פרי העץ, ואחר כך יאמר יהי רצון מלפניך שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה). וכן הוא בהיום יום לא׳ תשרי (יהי רצון שעל התפוח – אחר הברכה וקודם האכילה). ונתבאר באגרות קודש ח״ג אגרת תקד.

[14] **מ״א** סק״א (ויש נוהגין לטבל פרוסת המוציא בדבש). וכן הוא מנהג חב״ד.

ונוהגין כן עד לאחר הושענא רבה, כמבואר בס׳ מאמרי אדמו״ר הזקן הקצרים ע׳ תנד (להבין ענין אכילת הדבש עם המוציא מראש השנה עד אחר הושענא רבה). וראה אוצר מנהגי חב״ד ר״ה ע׳ עה-עו, שעיקר הכוונה לסעודות שבת ויום טוב, וסעודות ערב יום כיפור ומוצאי יום כיפור והושענא רבה.

[15] אבודרהם שם (ומוסיפין עוד רמון, ואומרים עליו נרבה זכיות כרמון). **רמ״א** ס״א (ויש אוכלים רמונים, ואומרים נרבה זכיות כרמון).

ובספר המנהגים – חב״ד ע׳ 56 (אוכלים רמון וראש איל, אבל אין אומרים יהי רצון, כי אם על התפוח).

וכיון שהרמון הוא משבעת המינים, הי׳ לכאורה מקום לאכלו לפני התפוח. אמנם מסופר באוצר מנהגי חב״ד ע׳ פא (בלילה הראשון דראש השנה (דשנת תש״ל) ביקש הרבי שיגישו רימונים לשולחן, המתין עד שהביאום, ורק אז בירך על התפוח ואכלו).

והטעם הוא כמבואר בסדר ברכת הנהנין (פ״ט ה״ח): ״ואם יש ביניהם מז׳ המינים ... עליו הוא מברך ופטר את האחרים ... ואם האחרים חביבים עליו יותר מברך על איזה שירצה״. וגם כאן אכילת התפוח בדבש הוא העיקר והחביב.

ואף שבדרך כלל חייבים לברך על הרמון ברכת שהחיינו, שעדיין לא אכלו אותו עד ראש השנה, מסופר על כך באוצר מנהגי חב״ד שם (בלילה הראשון דר״ה שנת תשכ״ד, לא בירך כ״ק אדמו״ר זי״ע ברכת ״שהחיינו״ על הרימון, והסביר כי ב״שהחיינו״ שבקידוש כיוון לפטור את הרימון).

והיינו שברכת שהחיינו בקידוש וברכת הנרות מועלת על הרימון – אף שעבר ביניהם קצת זמן, ואף שבינתיים נטל ידיו לסעודה ובירך ואכל מהפת, ואף שגם בירך ואכל בינתיים על התפוח. וכמבואר בסדר ברכת הנהנין פי״א סי״ב (הרואה פרי חדש שמתחדש משנה לשנה או אפילו שני פעמים בשנה, ונהנה בראייתו, מברך שהחיינו אפילו רואהו ביד חבירו או על האילן, ואם אינו נהנה בראייתו אינו מברך עד שעת אכילה. והעולם נהגו שלא לברך בכל ענין עד שעת אכילה, כדי שלא לחלק בין מי שנהנה בראייתו

ונוהגין לאכול בשר שמן ולשתות דבש וכל מיני מתיקה, כדי שתהא השנה הזאת מתוקה ושמינה, וכן כתוב בעזרא אכלו משמנים ושתו ממתקים[16]:

ה יש לאכול ראש איל, זכר לאילו של יצחק[17]. ואם אין ראש איל, יאכל ראש כבש[18]. ואם אין ראש כבש, יאכל ראש אחר, לומר נהיה לראש ולא לזנב[19]:

ו יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים ולוזים (פירוש אגוזים קטנים), מפני שהם מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה[20]:

ז ונוהגים לילך אל הנהר שיש בו דגים חיים, לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים, ואומרים שם פסוק ישוב ירחמנו וגו' ותשליך וגו'[21]. וטוב שיהיה מחוץ לעיר. ויש לילך ביום ראשון של ראש השנה אחר מנחה קודם שקיעת החמה[22], ולומר פסוק מי אל כמוך וגו'[23]:

ח ונוהגין שלא לישן ביום ראש השנה, כדי שלא יישן מזלו[24]. והיושב ובטל, הרי זה כישן[25]. ויש נוהגים לישן

למי שלא נהנה. ויברך תחלה שהחיינו ואחר כך בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, והמברך בשעת ראיה לא הפסיד אם נהנה בראייתו). הרי שמיד בעת הקידוש יכול לברך שהחיינו על ראיית הפרי, אף אם אינו אוכל הפרי עד אחרי נטילת ידים ותחלת הסעודה.

והרי כן נוהגות הנשים, שבעת שמברכות שהחיינו על הנרות מונח הפרי החדש על השלחן, אף שאינן אוכלות אותו עד אחרי תפלת ערבית וקידוש.

[16] נחמיה ח, י. מרדכי יומא רמז תשכג (כתוב בתשובת הגאונים ... שאנו אוכלין טיסני ובשר שומן ושותין דבש וכל מיני מתיקה כדי שתהא השנה הבאה עלינו מתוקה ושמינה, וכתוב כן בספר עזרא אכלו משמנים ושתו ממתקים), והיינו ככתוב בעזרא שם לענין ראש השנה. רמ"א ס"א (ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה).

וראה לקמן סי' תקצז ס"א (ומצוה לאכול ולשתות ולשמוח בראש השנה).

[17] תשב"ץ סי' קיח (מהר"ם ז"ל היה רגיל לאכול בליל ראשון של ראש השנה ראש של איל, זכר לאילו של יצחק). טור (והר"מ מרוטנבורג היה רגיל לאכול ראש איל, זכר לאילו של יצחק). שו"ע ס"ב (וזכר לאילו של יצחק).

וכעין זה לקמן סי' תקפו ס"ב (ומצוה מן המובחר לתקוע בשופר של איל, כדי שיזכור לנו עקידת יצחק).

[18] מרדכי שם (כתוב בתשובת הגאונים ... שאנו רגילים ליקח ראשי כבשים בראש השנה). **טור ושו"ע** ס"ב (אוכלים ראש כבש לומר, נהיה לראש ולא לזנב, וזכר לאילו של יצחק).

[19] מ"א סק"ג (ואם אין ראש כבש, יש לאכול ראש אחר, משום טעם הראשון).

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 56 (אוכלים רמון וראש איל, אבל אין אומרים יהי רצון, כי אם על התפוח).

[20] מהרי"ל הל' שופר ע' רפז (כל דבר המביא לידי כיחה וניעה אסור לאכול בראש השנה, ומטעם זה יש נזהרין מלאכול אגוזים בראש השנה קודם התקיעה, משום דמרבים ליחות). **רמ"א** ס"ב (יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא, ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה). מ"א ס"ק ד (שמעתי שהגדולים קרוים אגוזים והקטנים קרוים לוזים).

הזהירות מלרוק בעת התקיעות נזכרת גם לקמן סי' תקצב ס"ח (ובשעת התקיעות עצמן, בין תקיעות מיושב בין תקיעות מעומד, אסור לרוק, לפי שצריך לשמוע כל התקיעה מראשה עד סופה).

[21] מיכה ז, יט.

[22] מנהגים (טירנא) ר"ה ע' ק (ורגילין לילך על הנהר ולומר תשוב תרחמינו וגו', ורואים דגים חיים). מהרי"ל הל' ר"ה ע' רעז (אמר מהר"י סג"ל, מה שנוהגין לילך בראש השנה אחר סעודה אצל ימים ונהרות להשליך במצולות ים כל חטאותינו ... ומהר"י סג"ל נהג גם כן להלוך אצל הנהרות). ד"מ ס"ק ב (וכן הוא במנהגים, אלא שהוסיף שרואין דגים חיים, ואפשר שהוא לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע, ונפרה ונרבה כדגים). רמ"א **שם** (והולכין אל הנהר לומר פסוק ותשליך במצולות ים כל חטאתינו וגומר). מטה משה סי' תתכ (נוהגין לילך אצל ימים ונהרות ... ואגב זה רואין דגים חיים). פרי עץ חיים שער השופר פ"ה (נכון לילך ביום א' דראש השנה קודם שקיעת החמה אל מעיין ובאר של מים חיים, וטוב אם יהיה חוץ לעיר, ולומר שם (י"ג מדות) י"ג מכילין דרחמי של מיכה המורשתי מי אל כמוך וכו' ... טוב לאומרו על שפת הים או באר מים חיים או מעיין נובע כנ"ל, וינער שולי הבגדים כשאומרים ותשליך במצולות ים וכו'). **מ"א** סק"ה (הנהר, שיש בו דגים חיים (מנהגים ומט"מ), עסי' תצ"ז ס"ב. אבל בכתבים כתוב נהר או באר, וטוב אם הם מחוץ לעיר. ויש לילך ביום ראשון אחר מנחה קודם שקיעת החמה).

וכן הוא בסידור (אחר מנחה יום א' דראש השנה, קודם שקיעת החמה, טוב לילך מחוץ לעיר אל באר המים או מעין).

ואם חל בשבת הולכים ביום ב', ראה רשימות חוברת ד ע' 9. אוצר מנהגי חב"ד ע' קמו. סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות ע' תקלז.

[23] מיכה שם יח. **מ"א** שם (בכתבים כתוב ... ולומר פסוק מי אל כמוך וגו'). וכן הוא בסידור (ויאמר י"ג מדות שבפסוקים מי אל כמוך...).

[24] דרכי משה ס"ק ב (**בירושלמי** דראש השנה איתא האי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה. ולכן נזהרים שלא לישן בראש השנה). **רמ"א** ס"ב (נוהגים שלא לישן ביום ראש השנה, ומנהג נכון הוא). ט"ז ס"ק ג (דאיתא בירושלמי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה).

ובאגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ד אגרת תתקמג (בשני ימים אלו צריכים להזהר מדיבורי חול עד קצה האחרון למעט בשינה ולהרבות בתפלה ובתחנונים מקרב ולב עמוק, ובכל רגע פנוי' לאמר תהלים).

[25] **מ"א** סק"ו (והיושב בטל כישן דמי).

אחר חצות היום[26]:

[26] פרי עץ חיים שער השופר פ״ה (בענין השינה ... שמעתי ממורי זלה״ה שאין זה אלא עד חצי היום, כי אחר כך כבר נתעורר על ידי המוסף והתקיעות. ואני ראיתי שהוא היה ישן אחר חצי היום). מ״א שם (האר״י אמר שאחר חצות מותר לישן, שכבר נתעורר המלאך על ידי התפלות והתקיעות).

תקפד סדר קריאת התורה בראש השנה

ובו ט' סעיפים

הלל, וידוי ופיוטים

א אין[1] אומרים הלל בראש השנה ויום הכיפורים, לפי שהקב"ה יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, ואיך יאמרו שירה[2]. ואותם האומרים תהלים בכל יום ואירע להם בראש השנה ויום הכיפורים אמירת הלל, מותרים לומר כדרכן, כיון שאין אומרים אותן דרך שירה, רק דרך תחינה ובקשה[3]:

ב ונוהגים לומר אבינו מלכנו על הסדר[4]. ויש שמדלגין בראש השנה אבינו מלכנו חטאנו לפניך, לפי שאין אומרים ווידוי בראש השנה[5], שלא ליתן פתחון פה למקטרג[6]. אבל לומר פסוקים שיש בהן הזכרת חטא, אין קפידא, כיון שאינו דרך ווידוי[7]. ואפילו ווידוי ממש אין למנוע בשעת התקיעות שהשטן הוא מעורבב, ונכון הדבר להתוודות בלחש בין התקיעות[8], בשעה שהציבור אומרים יהי רצון מלפניך וכו'[9]:

ג צריך לומר[10] סלח ומחל, מחה והעבר חטאתינו ופשעינו, כי מחילה גדולה מסליחה, ופשע גדול מחטאת[11], וצריך לבקש תחלה על המועט ואחר כך מוסיף והולך[12]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) הלל, וידוי ופיוטים (ס״א-ו).
(ב) קריאת התורה (ס״ז-ט).

[2] **ערכין י**, ב (אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה, רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכפורים. אמר להן אפשר מלך יושב על כסא הדין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה לפני). ר״ה לב, ב. טור ושו״ע ס״א (אין אומרים הלל בראש השנה ויום הכפורים). ט״ז ס״ק א (לפי שספרי החיים והמתים פתוחים ואיך יאמר שירה).

[3] **מ״א** סק״א (צריך עיון קצת האומרים תילים בכל יום ומתרמי להם הלל ביום ראש השנה היאך אומרים אותו. ונראה לי כיון שאין אומרים אותו דרך שירה, רק דרך תחנה ובקשה, שרי).

[4] כלבו סי׳ סד כח, ד (ואחר תפלת שחרית ומנחה אומר אבינו מלכנו חטאנו לפניך). ד״מ ס״ק א, על מ״ש הב״י שאין אומרים הודאת חטא (ואין המנהג כדבריו). **רמ״א** ס״א (ונוהגין לומר אבינו מלכנו על הסדר).

[5] ב״י ד״ה נוהגין (ונראה לי דשאר בקשות שאומרים באבינו מלכנו אומרים בראש השנה, אבל חטאנו לפניך וכן כיוצא בו דבר שיש בו הודאת חטא, אין אומרים, מהטעם שאין אומרים וידוי בראש השנה). **מ״א** סק״ב (כתב הרב״י ... שלא לומר אבינו מלכנו חטאנו לפניך, שאין אומרים וידוי בראש השנה).

וכן הוא בסידור (אין לומר בראש השנה אבינו מלכנו שיש בו הזכרת חטא או עון, כגון אבינו מלכנו חטאנו לפניך, או סלח ומחול וכו׳ וכיוצא בזה). וראה סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות ע׳ תקיט.

[6] תולעת יעקב סוד תפלת מוסף בר״ה ד״ה שנינו בפרק בתרא (קבלו אנשי האמת שלא נזכיר ביום זה בתפלתינו שום חטא ועון ואשמה ורשע מכל מה שחטאנו לפניו, שלא יתן פתחון פה לשטן). הובא בשל״ה מסכת ר״ה עמוד הדין (ריד, א) ד״ה להיות.

[7] כנסת הגדולה סי׳ רלז הגב״י (אבל בדבר שאין בו וידוי, אעפ״י שמזכירין חטא ועון, אין קפידא). מ״א שם (אבל לומר פסוקים שיש בהן הזכרת חטא, אין קפידא, כיון שאינו דרך וידוי (כ״ה סי׳ רל״[ז])).

[8] פרי עץ חיים שער השופר פ״ה (בענין הוידוי של ראש השנה הנזכר בזוהר פנחס ח״ג דרל״א, דבעי בר נש לפרש חטאוי, ובמקום אחר אמר להיפך, היה אומר מורי ז״ל, ונהג להתודות בין שפתיו שלא ישמעו דבריו ... ואפילו בלחש לא היה מתיר אלא בעת תקיעת שופר דמיושב). הובא בשל״ה שם (ריד, ב) ד״ה אח״כ. מ״א שם (ובשל״ה כתב, דשלא בשעת התפלה, או כשמפרש חטאיו, שרי. ולכן נכון להתודות בשעת התקיעות בלחש, בין סדר לסדר). וכן הוא בסידור (יתודה בלחש).

[9] בסידור, אמירת יהי רצון הוא לאחר התקיעות. וראה מראי מקומות וציונים. אוצר מנהגי חב״ד, תשרי ע׳ קכד. סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות ע׳ תקכז.

[10] בנוסח אבינו מלכנו.

[11] **מ״א** סק״ג (יש לומר ... סלח ומחל, כי מחילה גדולה מסליחה ... מחה והעבר חטאתינו ופשעינו). וכדאמרינן יומא לו, ב (פשעים אלו המרדים ... חטאתם אלו השגגות).

ובסידור כתב (אין לומר בראש השנה ... סלח ומחל וכו׳ וכיוצא בזה). ושם (סלח ומחול ... מחה והעבר פשעינו).

[12] מ״א סי׳ תרז סק״ג (דצריך לבקש על הקל תחלה).

וכן הוא לעיל סי׳ תקפב ס״ח (כי המבקש צריך לבקש תחלה דבר מועט, ואחר כך מוסיף והולך), ושם נסמן (הערה 44).

ד צריך לומר רוע גזר בנשימה אחת, דהיינו שיקרע הוא יתברך הרוע שבגזרה, ומה שנשאר בגזירה יהיה לרחמים[13]:

ה אין אומרים אבינו מלכנו בשבת, מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת[14]. ואפילו בערב שבת במנחה אין אומרים אותו[15]:

ו בראש השנה מאריכין בפיוטים ובתפלות עד חצות היום לכל הפחות, ואם חל בשבת, אין להאריך יותר מחצות, אבל בחול יכול להאריך יותר[16]. במה דברים אמורים בפיוטים ובתפלות, אבל בניגונים אין להאריך יותר מחצות, כיון שהוא יום טוב[17]:

---

[13] **ט"ז סי' תרכב** סק"ו (בנוסח אבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו, נראה לי דיש לומר רוע גזר בנשימה אחת, כי שייכים להדדי, דהיינו שיקרע הוא יתי' רוע שיש בגזירה, ומה שנשאר בגזירה יהיה לרחמים).

[14] ר"ן ר"ה (ט, א) ד"ה גמרא (וה"ר יהודה בר ברזילי אלברגילוני ז"ל כתב שאין אומרים ... בראש השנה ויום הכפורים שחל להיות בשבת ... אבינו מלכנו ... כיון שהוא שאלת צרכים בשבת לא התירו לאמרו). שו"ת הריב"ש סי' תקיב (בברצלונה לא נהגו לאמרו בהם כלל, מפני שהוא שאלת צרכים. וכן המנהג באשכנז. ובגירונד"א נהגו גם כן שלא לאמרו בהם מן הטעם הזה). מהרי"ל הל' ר"ה ע' רפא (ואם שבת, אין אומרים אבינו מלכנו). **רמ"א** ס"א (ואם הוא שבת אין אומרים אותו). **מ"א** סק"ג (הר"ן פ' בתרא דר"ה כתב הטעם מפני שהוא שאלת צרכיו)

וכדלעיל סי' רצד ס"א (שאסור לתבוע צרכיו במוצאי שבת קודם הבדלה כמו שאסור בשבת עצמו), ושם נסמן (הערה ו). וראה שער הכולל פל"ו אות ב.

וכן הוא לקמן סי' תרב ס"ב (ונוהגים לומר אבינו מלכנו כו' ערב ובוקר, מלבד בשבת), ושם נסמן (הערה 7).

[15] שו"ת ריב"ש סי' תקיב (אבינו מלכנו ... קצת מקומות, שנהגו שלא לאמרו אף בראש השנה במנחה כשחל להיות בערב שבת, משום כבוד השבת). מהרי"ל שם (וכן אם ראש השנה ה"ו, אין אומרים אבינו מלכנו בערב שבת מנחה). מעגלי צדק, אחרי מוסף יום ב' דראש השנה (ואם הוא ערב שבת אין אומרים אבינו מלכנו). מ"א שם (כתב מעגלי צדק, דאפילו כשחל ראש השנה בערב שבת אין אומרים אותו במנחה, וכ"כ ריב"ש סי' תקי"ב שיש מקומות נוהגין כן).

וכן הוא לקמן סי' תרב ס"ב (וכן בערב שבת אחר מנחה אין אומרים אותו).

ואף שבערב שבת במנחה שואל אדם צרכיו, שהרי מתפללים י"ג אמצעיות בערב שבת במנחה, אף שגם ברכות האמצעיות הן בקשת צרכיו, כדלעיל סי' רצד ס"א (תקנו הבדלה בתפלה ... מפני שאסור לתבוע צרכיו במוצאי שבת קודם הבדלה, כמו שאסור בשבת עצמו, לפיכך קבעוה קודם שאלת צרכיו שבברכות אמצעיות).

מבאר על זה במחצית השקל ס"ק ג (ודוקא ח"י ברכות אומרים, דטופס ברכות כן הוא, ואפילו בשבת גופיה היה ראוי להתפלל י"ח, אלא משום טורח צבור). וכדלעיל סי' קפח ס"ד (ואין חוששין לאיסור שאלת צרכיו, לפי שטופס הברכה כך היא), וסי' רפח ס"ח (ולא אסרו לומר תחנונים בשבת אלא לבקש בהם על צרכיו כגון על פרנסה).

ועיקר הטעם שאין אומרים י"ח ברכות בשבת ויום טוב הוא, כדלעיל סי' רסח ס"ב (מפני כבוד שבת ויום טוב לא הטריחוהו חכמים), וסי' תפז ס"ב (שהחכמים הקילו על האדם ולא הטריחוהו ביום טוב להתפלל כל י"ח, וקבעו ברכה אחת בלבד בשביל קדושת היום). אלא שאחרי שיש לנו טעם זה, הוסיפו גם הטעם של איסור בקשת צרכיו בשבת.

נמצא שגם במנחה של ערב שבת אסור לתבוע צרכיו – בדבר שאינו טופס הברכה, ולכן אין אומרים בו תחנון, כדלעיל רס"י רסז (נוהגין שלא ליפול על פניהם אחר תפלה מנחה בערב שבת). ולכן אין אומרים בו אבינו מלכנו, כמבואר במחצית השקל ס"ק ג (שהוא שאלת צרכיו, ורוצה לומר דהוי כמו תחנה, דגם בערב שבת במנחה אין אומרים תחנון).

ואף שנתבאר לעיל סי' תכט סי"ב ולקמן סי' תרב ס"ד, שגם בימים שאין אומרים בהם תחנון אומרים בהם אבינו מלכנו, מלבד בראש חדש וחנוכה ופורים וערב פסח וט' באב וערב יום כיפור. הנה למדנו מכאן, שגם ערב שבת במנחה דינו כמו ששת הימים הנ"ל, שאין אומרים בהם אבינו מלכנו.

הפרש זה שבין מנחה בערב שבת לבין שאר הימים שאין אומרים בהם תחנון, מוצאים אנו אף לענין ערב יום כיפור. ואף שיתבאר לקמן סי' תרד ס"ו (אין אומרים למנצח יענך ... אין אומרים בו אבינו מלכנו לא בתפלת שחרית ולא במנחה), בלי הפרש בין שחרית למנחה.

מכל מקום מסיים שם (ויש מקומות נוהגין כשחל יום הכיפורים בשבת, שאין אומרים בו אבינו מלכנו כמו שיתבאר בסי' תרי"ט, אז אומרים אותו בערב יום הכיפורים שחרית); היינו דוקא בשחרית ולא במנחה, כיון שערב יום כיפור במנחה דינו כמו ערב שבת במנחה, שהוא יותר יום טוב מאשר ערב יום כיפור בשחרית.

[מנהגינו שגם כשחל יום הכיפורים בשבת אין אומרים אבינו מלכנו בערב יום הכיפורים שחרית. וכאן אנו דנים לפי המבואר בשוע"ר שם].

[16] מהרי"ל סדר מוסף של ר"ה ע' ש (דרש מהר"י סג"ל שמצוה להאריך בתפלה בראש השנה עד חצות היום לכל הפחות. וכן היה מנהג קדמונים חצי לה' וחצי לכם. על כן לא יהא לבו של אדם נוקפו אם מאריך ש"צ בתפלה, רק כל מגמתו יהא לשם שמים). ישי"ש פ"ב ס"ד (בראש השנה, שאימת יום הדין עלינו וספרי חיים וספרי מתים לפניו נפתחים, יכולין להאריך בתפילה ובדברי תורה יותר מחצי היום, אם לא כשחל בשבת). **רמ"א** ס"א (ומאריכים בפיוטים ותפלות עד חצות). מ"א סק"ד (עד חצות, לכל הפחות (שם). וכ"כ בישי"ש בביצה, שבראש השנה יוכל להאריך יותר מחצות).

ולענין יום טוב נתבאר לעיל סי' תקכט ס"ח (ביום טוב שחרית ... בבית הכנסת אין מאריכין מאד אלא ממהרין לצאת כדי לשמוח בשמחת יום טוב. ויש לגעור בחזנים המאריכים יותר מחצות היום).

ולענין שבת סתם (שאינו בראש השנה), נתבאר לעיל סי' רפא ס"ג (לא יאריך יותר מדאי, כדי שיאכלו קודם חצות היום, כמו שיתבאר בסי' רפ"ח). והוא בסי' רפח ס"א (צריך למהר לאכול סוף שעה ששית, שאסור להתענות בשבת עד חצות).

[17] **מ"א** שם (ונראה לי דוקא בפיוטים ותפלות, ולא בניגונים).

קריאת התורה

ז מוציאין[18] שני ספרי תורה. בראשון קורין חמשה, מן וה' פקד את שרה עד פרשת העקידה, לפי שבראש השנה נפקדה שרה[19]. ואם הוא שבת קורין בו שבעה[20]. ומפטיר קורא בספר תורה שני בפרשת פנחס ובחודש השביעי[21], ומפטיר בתחלת ספר שמואל עד וירם קרן משיחו, לפי שגם חנה נפקדה בראש השנה[22]:

ח ויש מקומות שנוהגים לקרות התוקע ממנין חמשה העולים לספר תורה[23]. ויש מקומות נוהגים לקרות גם המתפלל מוסף. וכן ביום הכיפורים[24]:

ט אם יש תינוק למול בראש השנה, אין ממתינים למולו עד אחר גמר התפלה, משום דזריזין מקדימין למצוה[25], אלא מלין אותו אחר קריאת התורה קודם תקיעת שופר[26], לפי שעל ידי תקיעת שופר הקב"ה זוכר עקידת יצחק[27], טוב לסמוך המילה ברית אברהם ועקדת יצחק[28].

במה דברים אמורים במקום שמלין בבית הכנסת, אבל במקום שנוהגים למול כל אחד בביתו, מלין אותו אחר יציאה מבית הכנסת[29]:

וראה גם לעיל סי' נג סי"ד (ש"ץ שמאריך בתפלתו כדי שישמעו קולו הערב ... אם מכוין להשמיע קולו ושמח בקולו, הרי זה מגונה). סי' רפא ס"ג (ויש להאריך ולהנעים בניגון הזמירות של שבת בשביל כבוד היום, ואין למחות בש"ץ שמאריך בהם בניגון). סי' תקכט סוף ס"י (ועכשיו שמאריכים בניגונים בתוך התפלה אין זה עולה בכלל חציו לה', אלא בכלל לכם הוא).

[18] כאן תתבאר קריאת התורה והפטרה של יום ראשון דראש השנה, ולקמן סי' תרא ס"א תתבאר קריאת התורה והפטרה של יום שני.

[19] מגילה לא, א (בראש השנה ... וה' פקד את שרה, ומפטירין בחנה), ופרש"י (לפי שפקידתה היתה בראש השנה). ר"ן שם י, ב (בראש השנה, ביום א' וה' פקד את שרה, ומפטירין בחנה, לפי ששתיהן נפקדו בראש השנה כדאיתא פ"ק דר"ה), והוא בר"ה י, ב – יא, א (בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה). טור ושו"ע ס"ב (ומוציאין ב' ספרי תורה, באחד קורין ה', מוה' פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה). מ"א סק"ה (שבראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה).

[20] טור ושו"ע שם (ואם הוא שבת קורין בו ז'). וכדלעיל סי' רפב ס"א (משה רבינו תיקן להם לישראל שיהיו קורין בספר תורה חמשה גברי ביום טוב וששה ביום הכיפורים וז' בשבת), וסי' תפח ס"ה (משה תקן להם לישראל שיהיו קורין חמשה גברי בכל יום טוב מענינו של יום).

[21] **משנה מגילה פ"ד** ל, ב (בראש השנה בחדש השביעי). טור ושו"ע שם (ומפטיר קורא בשני בפרשת פנחס ובחדש השביעי). וכדלעיל סי' תפח ס"ו (ורבנן סבוראי תקנו, וכן הנהיגו הגאונים אחריהם, שיקרא המפטיר בפרשת המוספין שבפנחס).

[22] מגילה לא, א (ומפטירין בחנה), ופרש"י (לפי שפקידתה היתה בראש השנה). טור ושו"ע שם (ומפטיר ויהי איש אחד מן הרמתים, עד וירם קרן משיחו). וכדלעיל (הערה 19).

[23] כלבו סי' סד כט, סוע"א (ויש מקומות שנוהגין לקרא התוקע במנין חמשה). **רמ"א** ס"ב (ויש מקומות שנוהגים לקרות התוקע ממנין החמשה העולים לספר תורה).

[24] לבוש ס"ב (ובפוזנא נוהגין לקרות בחיוב גם כן החזן המתפלל מוסף, והוא גם בתוך החמשה, וכן ביום כיפור). **מ"א** סק"ו (בפוזנא נוהגין לקרות גם המתפלל מוסף, וכן ביום כיפור (לבוש)).

[25] פסחים ד, א (זריזין מקדימין למצות). לבוש ס"ד (ואין ממתינין עד יציאתם מבית הכנסת ... משום זריזין מקדימין למצות).

[26] הגהות אשרי ר"ה פ"א סי' ה (בראש השנה מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר). **שו"ע** ס"ד (מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר).

[27] ר"ה טז, א (אמר רבי אבהו, למה תוקעין בשופר של איל, אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק). וכן הוא לקמן סי' תקפו ס"ב (ומצוה מן המובחר לתקוע בשופר של איל, כדי שיזכור לנו עקידת יצחק).

[28] ראה תרומת הדשן סי' רסו (דכך הסדר, ברית אברהם ועקידת יצחק). לבוש שם (וסדרו אותם אחר שקראו בתורה קודם תקיעת שופר, שכן הוא סדר הנכון, לזכור ברית אברהם שהוא המילה, קודם עקידת יצחק שהוא השופר, שתוקעין בשל איל זכר לעקידה). ט"ז ס"ק ב (וקודם לתקיעת שופר, זכר לאילו של יצחק, וברית של אברהם היה קודם).

[29] כנסת הגדולה הגב"י (מנהגינו עכשו למול אחר שיוצאין מבית הכנסת. ויראה לי ששינוי המנהג תלוי במנהג אחר, דבזמן שהיה מנהגם למול בבית הכנסת, הנכון שימולו בין ספר התורה לתקיעת שופר, אבל בזמנינו זה שהמנהג למול כל איש בביתו, לצאת מבית הכנסת ולהקהיל את העם, הוא טורח גדול, לכן נהגו למול אחר יציאה מבית הכנסת). מ"א סק"ז (ועכשיו נהגו לימול אחר יציאת בית הכנסת (כ"ה), עיי"ש הטעם). **עטרת זקנים** (כל זה במקום שהמנהג למול בבית הכנסת, אבל במקום שנוהגים למול כל אחד בביתו, נהגו לימול אחר יציאת בית הכנסת, וכן נוהגין בארץ תוגרמא ובבל ארץ ישמעאל).

וראה לקמן סי' תרכא ס"ג (אם יש מילה ביום הכיפורים, מלין בין קריאת התורה למוסף ... ואם הוא במקום שמלין התינוק בביתו, ולא בבית הכנסת, אין מלין עד חזרת ספרי תורה להיכל). ושם אין ממתינים עד יציאה מבית הכנסת, שהרי ביום הכיפורים מתפללים כל היום.

המנהג למול בבית הכנסת הובא גם לעיל סי' שלא ס"ח (במקומות שנוהגים להביא התינוק לבית הכנסת).

תקפה סדר התקיעות מיושב

ובו י"א סעיפים

א צריך לתקוע מעומד, שנאמר[1] יום תרועה יהיה לכם, ולהלן הוא אומר[2] וספרתם לכם, מה לכם האמור שם מעומד כמו שנתבאר בסי' תפ"ט[3], אף כאן מעומד[4]. ולפיכך לא יסמוך על שום דבר בענין שאם ינטל אותו דבר שסמך עליו היה נופל, שאין זו עמידה אלא סמיכה[5].

ומכל מקום אם עבר ותקע אפילו מיושב יצא[6], ואין צריך לחזור ולתקוע מעומד, לפי שעמידה זו אינה אלא מדברי סופרים כמו שנתבאר בסי' ח'[7] ובסי' תפ"ט[8] עיי"ש:

ב השומעין התקיעות, אף על פי שעדיין לא יצאו ידי חובתן, אף על פי כן אינן צריכים לעמוד[9]:

ג נוהגים לתקוע על הבימה במקום שקורין[10]. וראוי ליתן לתקוע לצדיק והגון, ובלבד שלא יהא מחלוקת בדבר[11]:

---

[1] פנחס כט, א.

[2] אמור כג, טו.

ואף שפרשת אמור היא לפני פרשת פנחס, כותב על זה "ולהלן".

[3] סעיף ד (הספירה צריך לברך מעומד, שנאמר בקמה, ודרשו חכמים אל תקרא בקמה אלא בקומה).

[4] הגהת סמ"ק סי' צב אות ה (התוקע תוקע מעומד, דגמרינן לכם לכם מספירת העומר, והתם כתיב בקמה, פירוש בקומה). **טור ושו"ע** ס"א (צריך לתקוע מעומד). ט"ז סק"א (דכתיב יום תרועה יהי' לכם, וילפינן מלכם דגבי עומר, ובעומר כתיב חרמש בקמה, אל תקרי בקמה אלא בקומה).

ובארחות חיים הל' ציצית סי' כז, (**ירושלמי**, כל הברכות מעומד ... מצינו בלוים דכתיב לעמוד לשרת, מכאן אמרו שאין שירות אלא מעומד, והשירות שלנו בעשותנו המצות, אם כן מברך מעומד).

והכוונה היא לא רק לברכת המצות, כדלעיל סי' ח ס"ג (כל ברכות המצות צריך להיות מעומד), אלא אף עשיית המצות, כמבואר כאן.

[5] מהרי"ל הל' שופר ע' רפח (דרש מהר"י סג"ל, התוקע יזהר בעצמו שאל ישען את עצמו בשעת התקיעה, דהא צריכה להיות מעומד, דכתיב גבי תקיעת שופר לכם, כמו בספירת העומר, ואם יסמוך על זרועו ... שאילו ינטל משענתו שלא יפול מעמידתו). דרכי משה ס"ק א (ובמהרי"ל, והתוקע אל יסמוך לשום דבר שאם ינטל אותו דבר הסומך עליו היה נופל). **מ"א** סק"א (ואין לסמוך על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול [ד"מ מהרי"ל]).

וכן הוא בתפלה, כדלעיל סי' צד ס"ח (יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לכותל או לעמוד או לחבירו בשעת תפלה כמו שיתבאר בסי' קמ"א). ובשו"ע סי' קמא ס"א (צריך לקרות מעומד, ואפילו לסמוך עצמו לכותל או לעמוד, אסור). מ"א שם ס"ק ב (ואם כן אפילו להשען קצת אסור. ועמ"ש סימן תקפ"ה שאם נסמך כל כך עד שאם ינטל אותו דבר יפול, לא הוי עמידה). לקמן סי' תרז ס"ז (וצריך להתוודות מעומד, לפיכך לא יסמוך על דבר בענין שאם ינטל אותו דבר שהוא סומך עליו היה נופל, כמו שנתבאר בסי' תקפ"ה).

וראה רמ"א חו"מ סי' יז סוף ס"א ובנו"כ שם.

[6] מ"א סק"א (ונראה לי דאם תקע מיושב יצא, דהא שופר ילפינן מעומר, ובעומר גופא יצא, כמ"ש סי' תפ"ט).

[7] סעיף ד (העטיפה בציצית אמרו חז"ל שצריך להיות דוקא מעומד, ומצאו להם סמך ורמז מן התורה, נאמר כאן בציצית והיה לכם ונאמר בעומר וספרתם לכם, מה לכם האמור בעומר צריך להיות מעומד, כמו שיתבאר לקמן בסימן תפ"ט, אף כאן מעומד).

[8] סעיף ד (ומכל מקום אם מנה מיושב יצא, לפי שדרשה זו אינה אלא אסמכתא בעלמא).

[9] ריי"ף ר"ה פ"ד י, ב (ונהגו העם לתוקען כשהן יושבין). רמב"ם הל' שופר פ"ג ה"י (יושבין כל העם, ואחד עומד ומברך ... ותוקע). הגהת סמ"ק שם (כשהקהל יושבים אחר קריאת התורה, אז התוקע תוקע מעומד).

כנסת הגדולה הגה"ט (מי שלא שמע התקיעות על סדר הברכות ועתה בא לשמוע אותם, צריך לעמוד, וכן ראיתי מדקדקים בדבר, הרדב"ז חלק ראשון סי' כה. אמר המאסף ... אמנם צריכין אנו לדעת מנא ליה דצריך לעמוד בשעת שמיעת התקיעות, אי משום דכתיב יום תרועה יהיה לכם, וילפינן לכם לכם מספירת העומר, היינו לתוקע עצמו, אבל לשומע מנא ליה). מ"א סוף סק"א (וגם השומע צריך לעמוד אם לא שמע על סדר הברכות מעומד (רדב"ז ח"א) (כ"ה), ולא ידעתי מנא ליה הא (כ"ה)).

[10] דרכי משה ס"ק א (בכל בו (סי' סד כו, סוע"א) ויש מקומות שנוהגין לתקוע בראש השנה יום ראשון על הבימה וביום שני במקומו עכ"ל, ואין נוהגין כן, אלא תוקעין שני הימים על הבימה). **רמ"א** ס"א (ונוהגין לתקוע על הבימה במקום שקורין). לבוש ס"א (ועומד על הבימה במקום שקורין שם בתורה, ולא יעמוד במקום מושבו, מפני כבוד הצבור).

וכן הוא לקמן סי' תקצב ס"ט (נוהגין שבתקיעות מיושב עולה התוקע על הבימה ותוקע שם, מפני כבוד הציבור).

וראה לקוטי שיחות חל"ט ע' 43 הערה 1 (ויש לומר שמרמז על השייכות דתקיעת שופר לענין מתן תורה, כמ"ש הרס"ג (הובא באבודרהם) שזהו אחד מהטעמים דתקיעת שופר, לזכור קול השופר דמתן תורה (וכפי שאומרים בפסוקי שופרות). ויש לומר דזהו טעם המנהג (רמ"א (ואדה"ז) או"ח סתקפ"ה ס"א (ס"ג)) לתקוע "על הבימה במקום שקורין"). הערות וביאורים תרלט ע' 14.

[11] **עטרת זקנים** בשם **ספר חסידים** סי' תשסא (אם יש בעיר שנים, צדיק ושאינו צדיק, הגון ושאינו הגון, שיודעים לתקוע בשופר, יתנו להגון לתקוע, ובלבד שלא יהא מחלוקת בדבר).

ד קודם שיתקע יברך[12] מעומד[13] אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע קול שופר. ולא יאמר בקול שופר דמשמע לציית לקול השופר[14]. ולמה אין מברכין לתקוע בשופר, לפי שהתקיעה אינה עיקר המצוה אלא שמיעת קול שופר הוא עיקר המצוה, שהרי התוקע ולא שמע קול שופר לא יצא[15], כמו ש[י]תבאר בסי' תקפ"ז[16] עיי"ש. ומכל מקום אם עבר או טעה ובירך לתקוע בשופר[17] או על תקיעת שופר[18] יצא:

ה ואחר ברכה זו יברך שהחיינו[19], לפי שהיא מצוה הבא[ה] מזמן לזמן[20].

ואחד התוקע לעצמו, ואחד מי שיצא ידי חובתו ותוקע להוציא אחרים ידי חובתן, מברך שתי ברכות אלו[21]. במה דברים אמורים כשאין השומע יודע לברך, אבל אם הוא יודע לברך יברך בעצמו[22], ולא ישמע ממי שכבר יצא ידי חובתו, כמו שנתבאר בסי' רע"ג[23] עיי"ש:

---

[12] רי"ף ר"ה פ"ד י, ב (ומברכין עליהם ברכת התקיעה). רמב"ם הל' שופר פ"ג ה"י (ואחד עומד ומברך ... ותוקע). ראבי"ה סי' תקלד (ומסיים עוד התם בירושלמי, התוקע צריך שיברך). **טור ושו"ע** ס"ב (קודם שיתקע יברך).

[13] רמב"ם (עומד ומברך), וכדלעיל סי' ח ס"ג (כל ברכות המצות צריך להיות מעומד, חוץ מברכת השחיטה והפרשת חלה שאינן מצוה כל כך, שאינו עושה אלא לתקן מאכלו).

[14] ב"ח ד"ה ומ"ש יברך (אין לומר בקול, דמשמע לעשות צביונו ולשמוע בקולו, אלא יאמר קול שופר). ט"ז סק"ב (ואין לומר לשמוע בקול, דזה הוה משמע שהוא ציית לקול השופר). מ"א סק"ב (ולא יאמר בקול, דמשמע לעשות רצונו).

[15] ראב"ן סי' לה (ומה שמברכים לשמוע בקול שופר ואין מברכין לתקוע בשופר, משום דבתקיעה בלא שמיעה לא נפיק, כדתנן [ר"ה כז, ב] התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטם לא יצא, אלמא אף על גב דתקע, כיון דלא שמע אלא הברת הבור והדות והפיטם, לא יצא, אלא אם כן שמע קול השופר, להכי מברך לשמוע בקול שופר). ראבי"ה שם (והא דמברכין לשמוע בקול שופר ולא מברכין לתקוע, משום דבשמיעה תלוי הטעם, כדתנן התוקע לתוך הבור וכו' אם קול שופר שמע וכו'. וכן פירש הטעם רבינו זקני). רא"ש פ"ד סוס"י י (ולא מברכים לתקוע בשופר, או על תקיעת שופר, כמו על מקרא מגילה, משום דבשמיעת קול שופר הוא יוצא ולא בתקיעת שופר, כדתנן (כז, ב) התוקע לתוך הבור וכו', ופעמים שהתוקע בעצמו לא יצא, כגון שהיה עומד על שפת הבור והכניס פיו לתוך הבור ותקע). טור ולבוש ס"ב (יברך לשמוע קול שופר, ולא לתקוע, דלאו בתקיעה תליא מילתא אלא בשמיעה). ט"ז סק"ב (לשמוע קול שופר. דלאו בתקיעה תליא מלתא, אלא בשמיעה (טור)).

וכן הוא לקמן תקפו ס"ד (לפי שמצות השופר אינו אלא השמיעה בלבד). סי' תקפח ס"ו (שעיקר מצות שמיעת שופר היא שמיעת קולו בלבד), וס"ז (דאין המצוה בתקיעה אלא בשמיעה).

וראה צמח צדק חידושים עד, ב. קובץ כינוס תורה ח"ג ע' סז. פעמי יעקב מא ע' קיד.

[16] ס"ב-ג.

[17] ב"ח שם (מיהו בדיעבד, אם בירך לתקוע בשופר יצא, ואין צריך לחזור לברך לשמוע). **מ"א** שם (ואם בירך לתקוע בשופר יצא (ב"ח)).

[18] כדלעיל סי' תלב ס"ד (על אכילת מצה על אכילת מרור, אם בירך עליהן בלמ"ד, לאכול מצה לאכול מרור, יצא. וכן כל המצות שמברכין עליהן בלמ"ד, לקבוע מזוזה לקרוא את הלל, אם בירך בלשון על קביעת מזוזה על קריאת הלל, יצא).

[19] סדר רב עמרם גאון (ומברך שהחיינו ותוקע). ראבי"ה שם (ומסיים עוד התם בירושלמי, התוקע צריך שיברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע בקול שופר, ושהחיינו, ואחר כך תוקע). רמב"ם הל' שופר פ"ג ה"י (ומברך שהחיינו וכל העם עונין אחריו אמן. ותוקע). **טור ושו"ע** ס"ב (ומברך שהחיינו).

ולענין שהחיינו ביום השני, יתבאר לקמן סי' תר ס"ה-ז.

[20] עירובין מ, ב (זמן ... כיון דמזמן לזמן אתי, אמרינן). רמב"ם הל' ברכות פי"א ה"ט (כל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר ... מברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו).

וכן הוא לקמן סי' תריט ס"ז (שיום הכיפורים הוא דבר הבא מזמן לזמן וצריך לברך שהחיינו כמו בכל הרגלים). סי' תרמא ס"א (שהחיינו שאומרים בקידוש היום שבליל יום טוב ... מצוה הבאה מזמן לזמן).

[21] תרומת הדשן סי' קמ (למה לא יברך אותו, שהוא מחוייב בדבר ... כך נראה מן הדין, אלא שאין נוהגים כך). **רמ"א** ס"ב (ואין חילוק בין אם יברך לעצמו או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים, אפילו הכי מברך התוקע שתי ברכות הנזכרות). **ב"י** ד"ה כתב הרמב"ם (כתוב בתרומת הדשן (שו"ת סי' קמ) דמי שכבר יצא ידי חובת תקיעת שופר ובא לתקוע כדי להוציא את חבירו, דמן הדין לא יברך התוקע אלא השומע מברך, אבל אין נוהגין כן).

[22] **מ"א** סק"ג (ונראה לי שמנהג זה הוא לאנשים שאין יודעין, אבל מי שיודע, יברך לעצמו ב' ברכות, ויוצא אליבא דכו"ע).

[23] סעיף ו (אם כבר קידש לעצמו במקום סעודתו, כיון שהוא אינו צריך לקידוש זה, אין לו לקדש לאחרים לכתחלה, אלא אם כן הם אינם יודעים לקדש בעצמם), ושם נסמן (הערה כו).

ואף שכאן הוא תוקע בשבילם, ונתבאר לעיל סי' תלב ס"ח (אם בעל הבית רוצה לעשות בני ביתו שלוחים לדבר מצוה שיבדקו הם, הרשות בידו, ויברכו הם ברכת על ביעור חמץ). וכמבואר ברמב"ם הל' ברכות פי"א הי"ג (אם קבע מזוזה לאחרים, מברך על קביעת מזוזה. עשה להם מעקה, מברך על עשיית מעקה. הפריש להם תרומה, מברך על הפרשת תרומה. מל את בן חבירו, מברך על המילה וכן כל כיוצא באלו).

היינו דוקא בבדיקת חמץ וכיו"ב, שבודק בשליחות בעל הבית. משא"כ כאן שעיקר המצוה היא השמיעה, כדלקמן סי' תקפו ס"ד (שמצות השופר אינו אלא השמיעה בלבד), והשמיעה אינו עושה בשליחותו, לכן אין התוקע יכול לברך בשבילו, אלא אם כן השומע אינו יודע לברך בעצמו.

ו ואחר שבירך שתי ברכות אלו יתקע תשר"ת ג' פעמים, ותש"ת ג' פעמים, ותר"ת ג' פעמים[24], כמו שיתבאר בסי' תק"צ[25] עיי"ש.

מי שנסתפק לו אם שמע קול שופר ביום ראשון של ראש השנה שהוא מן התורה, צריך לתקוע, אבל לא יברך, שספק ברכות להקל. ואם הוא ביום שני שאינו אלא מדברי סופרים, אין צריך לתקוע[26], דספק דברי סופרים להקל[27].

טוב[28] לתקוע בצד ימין של פיו אם אפשר לו בכך, משום שנאמר והשטן עומד על ימינו[29], והתקיעה מערבבת השטן[30]:

ז וטוב שיעמיד פה השופר למעלה, ולא יטנו לצדדים, שנאמר עלה אלהים בתרועה וגו'[31]:

ח אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים כל השלשים תקיעות, יתקע אחר תחתיו. ואם גם השני אינו יכול להשלים, ישלים אחר תחתיו, וכן לעולם. וכולם אינם צריכים לברך, לפי שכבר נפטרו כולם בברכת הראשון[32]. ואפילו אם הראשון לא היה יכול לתקוע אפילו תקיעה אחת, אעפ"כ לא היתה ברכתו לבטלה, כיון שכוונתו היתה בברכתו להוציא כל השומעין, ואם כן התוקעין אחרונים וכל הקהל ששמעו ברכתו אינם צריכים עוד לברך[33].

אמנם לקמן ס"ט (אם כבר יצא ידי חובתו, ששמע כבר כל התקיעות בבית הכנסת אחרת, אינו צריך לברך קודם שיתקע, שהרי הצבור שמעו כבר הברכה מן התוקע הראשון). משא"כ אם הקהל עדיין לא שמע הברכה, יכול התוקע לברך להם. ולא חילק בין אם הקהל יודע לברך בעצמו או לאו.

[24] טור ושו"ע ס"ב (ויתקע תשר"ת ג' פעמים, ותש"ת ג' פעמים, ותר"ת ג' פעמים).

[25] ס"א-ב.

[26] כנסת הגדולה הגה"ט (מי שמסופק לו אם שמע קול שופר או לא שמע, חוזר ותוקע, ואינו מברך ... ביום טוב שני אינו חוזר לתקוע בשופר). **מ"א** סוף סק"ג (אם ספק לו אם שמע תקיעה ... תוקע ואינו מברך, וביום שני אין צריך לתקוע).

ולעניין קריאת שמע, נתבאר לעיל סי' סז ס"א (ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, צריך לחזור ולקרות, מפני שקריאת שמע הוא מן התורה, וספק של תורה הוא להחמיר. ואף להאומרים שפסוק ראשון או פרשה ראשונה בלבד היא מן התורה והשאר תקנת חכמים, צריך לחזור ולקרות כל הג' פרשיות, שכך היתה התקנה שכל זמן שיקרא קריאת שמע של תורה יקרא כל הג' פרשיות. ומטעם זה צריך גם כן לחזור ולברך הברכות שלפניה ולאחריה אם נסתפק לו אם אמרם, אף על פי שהברכות מדברי סופרים, לפי שכך היתה התקנה, שכל זמן שקורין קריאת שמע של תורה אפילו מפני הספק בלבד, קורין אותה בברכותיה).

[27] ביצה ג, ב (וכל ספיקא דרבנן לקולא).

[28] בקונטרס השלחן כתב שכנראה צריך להתחיל כאן ס"ז.

[29] מנהגים (טירנא) ר"ה ע' צו (ויהפוך השופר לצד ימינו, כמו שנאמר (זכריה ג, א) והשטן עומד על ימינו לשטנו). **רמ"א** ס"ב (וטוב לתקוע בצד ימין, אם אפשר לתקוע בכך). מ"א ס"ק ד (בצד ימין של פיו, משום דכתיב והשטן עומד על ימינו לשטנו).

[30] כדאמרינן ר"ה טז, רע"ב (ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן). לקמן סי' תקצב ס"ז (כדי לערבב את השטן (פירוש כדי שיתערבב מיד בתקיעות שלפני התפלה, ולא יקטרג בתפלה)).

וראה לקוטי שיחות חכ"ד ע' 223 והערה 18.

[31] רוקח סוס"י רא (ולפי שכתוב עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר, צריך לזקוף השופר, ולא למטה, על שם עלה אלהים בתרועה). מהרי"ל הל' שופר ע' רפח (וצריך להפוך פי השופר למעלה, משום שנאמר (תהלים מז, ו) עלה אלהים בתרועה). רמ"א ס"ב (יהפוך השופר למעלה, שנאמר עלה אלהים בתרועה). **מ"א** סק"ה (פי השופר למעלה (לשון מהרי"ל). נראה לי כוונתו, שיעמיד הפה למעלה ולא לצדדים).

[32] מ"מ פ"ג הי"א (כך אמר רבינו האי ז"ל ... ואם נאנס הראשון ואינו יכול לתקוע שוב, אין השני צריך לברך). ראבי"ה סי' תקנב ע' 263 (תשובה דרבינו מורי אבי זצ"ל ... וזכור אני שהייתי בריגינשבורג מציק מים על ידיך, ראיתי בראש השנה שבירך רבי ברוך בר' יצחק לפני תקיעות שופר מיושב, והתחיל לתקוע, ולא יכול לסיים מפני עייפות, ושלח השופר לאחיו רבי מתתיהו, וסיים כל הסדר בלא ברכה, ולא ראיתי אותך ושאר רבותי הר"ר יצחק והר"ר משה זצ"ל שהייתם מוחים בידו ... וכיון שאם היה משלים הראשון לא היה צריך ברכה, הכי נמי השני). מרדכי רמז תשכא (וכן כתב רבינו יואל הלוי, שראה מעשה בריגנשפור"ג בפני רבינו אפרים ור"י ברבי מרדכי, שאחד בירך ותקע מקצת התקיעות שמיושב, ושלח השופר לאחר וסיים התקיעות בלא ברכה). רא"ש פ"ד סוס"י יא (ואם התחיל לתקוע ועף, והוצרך אחר לגמור, מתחיל ממקום שפסק, ואינו צריך לברך, כיון ששמע ברכת הראשון. ואף על פי שלא היה בדעתו לתקוע, מכל מקום גם על השמיעה היה צריך לברך לשמוע קול שופר, אלא שנפטר בברכת התוקע). טור (כתב ר"י, דבר פשוט הוא שמשלים אחר, ואפילו ג' וד', ודי בברכה שבירך הראשון, כי הראשון מברך בשביל כל הצבור ותוקע, ולמה יברך השני), **ושו"ע** ס"ג (אם התחיל לתקוע ולא יכול להשלים, ישלים אחר, ואפילו ג' או ד', ודי בברכה שבירך הראשון).

[33] רא"ש שם (ואף אם לא יכול המברך לתקוע כלום, נפטר התוקע בברכת המברך). טור (ואפילו אם בירך ולא יכול לתקוע כלל, השני תוקע בלא ברכה, וברכה לבטלה לא הוי כיון שיוצא בתקיעת השני). ב"י (נראה לי דהכי קאמר, ברכה לבטלה לא הוי כיון שהשני יוצא בברכתו, אלא שתלה הדבר בשיוצא בתקיעת השני, ולא דק, דכיון שהשני יוצא בברכתו, אף על פי שלא יצא הוא בתקיעת השני, כגון שיצא והלך לו, או שסתם אזניו ולא שמע התקיעה, לא היתה ברכתו לבטלה). שו"ע שם (ואפילו אם בירך ולא יכול לתקוע כלל, השני תוקע בלא ברכה, ולא הויא ברכה לבטלה). לבוש ס"ג (ואפילו אם בירך הראשון ולא היה יכול

אבל אם בא לתקוע תחתיו מי שלא שמע ברכתו, צריך לברך קודם שיתקע, שהרי הוא לא יצא בברכת הראשון[34]:

ט במה דברים אמורים, כשתוקע זה לא יצא עדיין ידי חובתו, שלא שמע עדיין כל התקיעות[35]. אבל אם כבר יצא ידי חובתו, ששמע כבר כל התקיעות בבית הכנסת אחרת, אינו צריך לברך קודם שיתקע, שהרי הצבור שמעו כבר הברכה מן התוקע הראשון[36]:

י נוהגין שהמתפלל שחרית מקריא סדר התקיעות לפני התוקע מלה במלה כדי שלא יטעה בתקיעותיו, ומנהג יפה הוא[37]. ועיין בסי' תק"צ[38]:

יא (אסור ליטול שכר לתקוע שופר בראש השנה, אפילו שכרוהו מערב יום טוב, לפי שהוא נוטל שכר יום

להתחיל לתקוע כלל, השני תוקע בלא ברכה, שהרי יצא השני בברכתו של ראשון. ואפילו יצא הראשון מבית הכנסת בשעת תקיעת השני, כגון ששמע כבר התקיעה, לא הוי ברכתו לבטלה, שהרי הוא בירך להוציא את השני, והרי השני יוצא בברכתו ותוקע, ואין צריך לומר אם הוא עצמו שומע ויוצא בתקיעת השני, שברכתו עולה גם לו לשמיעתו ואינה ברכה לבטלה). ט"ז ס"ק ג (שלכתחלה לא יברך זה על דעת שיתקע אחר, ואם כן הוה אמינא דהוה ליה ברכה לבטלה, ולא אמרינן אף על פי שיצא מוציא אלא אם המברך תוקע, קמ"ל דעכ"פ בדיעבד שרי, והא' יוצא בתקיעת השני, על כן לא הוה כאן ברכה לבטלה).

[34] ב"י סוד"ה ואם (ומשמע דהיינו דוקא כשהיה שם התוקע בשעת הברכה, אבל אם לא היה שם באותה שעה, צריך הוא לברך בודאי). שו"ע שם (והוא שיהיו שם התוקעים האחרונים בשעת ברכה).

[35] הדברים נתפרשו לעיל סי' רסג קו"א סק"ה ד"ה וכן משמע (שלא היה בשעת הברכה, והיה בתחלת התקיעות), והיינו שהאמור בסוף הסעיף הקודם "בא לתקוע תחתיו מי שלא שמע ברכתו", על כרחך צריך לפרש דמיירי, שהוא לא היה בבית הכנסת בעת ברכת המברך, ונכנס לבית הכנסת לפני תחלת התקיעות, ויצא ידי חובת תחלת תקיעות אלו בלא ברכה, ובא עתה להשלים התקיעות בעצמו, שבודאי צריך לברך קודם שיתקע.

אמנם מציאות זאת היא מאד לא רגילה. ולכן כתב על זה לעיל שם (דדוחק גדול לאוקמי שלא היה בשעת הברכה, והיה בתחלת התקיעות, דהוה ליה לפרש), ופירש הדברים באופן אחר (כדלקמן הערה הבאה).

וראה קובץ יגדיל תורה (נ.י.) ב ע' לח. ו ע' נו.

[36] עולת שבת ס"ב (אם אין תוקעין אלא כדי להוציא השומעין, והם כבר שמעו הברכה, אין צריך לחזור ולברך). אליה זוטא סק"ד (מיהו אם יצא כבר, אף שלא שמע הברכה זו, אין צריך לברך, כן נראה לי).

וכן הוא לענין בדיקת חמץ, שבעל הבית מברך ובודק חלק מהבית, ומצוה לבני ביתו לבדוק שאר החדרים, כדלעיל תלב ס"ט (אינן צריכים לברך על בדיקתם, כיון שהם עצמם אינם חייבים בבדיקה זו, ואינן בודקין אלא כדי לפטור את בעל הבית מחיובו, וכיון שבעל הבית בעצמו אם היה בודק גם אותן המקומות שבני ביתו בודקין, לא היה מחויב לחזור ולברך על אותן המקומות, כיון שכבר בירך פעם אחת, לפיכך גם בני ביתו שעושים שליחותו אינם חייבין לברך). ובקונטרס אחרון שם ס"ק ב (כן מתבאר ממ"ש העולת שבת סימן תקפ"ה סעיף ב', וכ"כ האלי' זוטא שם [שאם התחיל אחד לתקוע ולא יכול להשלים, ישלים אחר, אף על פי שלא שמע הברכה, אם כבר יצא ידי חובתו בעצמו]).

וכן הוא לענין הדלקת נרות שבת, שבעלת הבית מברכת ומדלקת נרות, ומצוה לאשה אחרת להדליק עוד נרות, כדלעיל סי' רסג סט"ו (ואף אם בעל הבית מצוה לה להדליק, ועושה אותה שליח לפוטרו מחיובו שהוא חייב להדליק שם ... מכל מקום כיון שהוא או אשתו בירכו במקום אחד, ונפטר בברכה זו לכל החדרים שחייב להדליק שם ... אם כן גם שלוחו אינו יכול לברך שם). ובקונטרס אחרון שם ס"ק ה (ואף שפוטר בזה הבעל הבית מחיובו, אין בכך כלום, כמ"ש החק יעקב סי' תל"ב, והעולת שבת סי' תקפ"ה ס"ב, עיי"ש, ובמה שכתבתי בסי' תל"ב).

*

אמנם הובאה לעיל שם דעה נוספת (ויש חולקים על זה, וכן נתפשט המנהג במדינות אלו), ונתבאר בקונטרס אחרון שם (דהם מצווים במצוה זו מדין ערבות ... ואף שהבעל הבית נפטר בברכה אחת לכל החדרים, מכל מקום הן צריכים לברך על מצות שעושין שהם חייבים בעשייתם, דמה לי שחייבים מחמת עצמן ומה לי שחייבים מחמת ערבות ... למה לא יברך על חיוב זה כמו שמברך המחויב מחמת עצמו ... ולהכי אין למחות ולבטל המנהג שנהגו בהדלקת הנרות, כיון שיש להם על מי שיסמכו. אבל גבי שופר ובדיקת חמץ שאין שם מנהג, העתקתי דברי העולת שבת והחק יעקב, כיון שלא מצינו לאחרונים שיחלקו עליהם בפירוש, וגם ספק ברכות להקל).

וכדעה השנית נראה גם בהלכה שבסוף סעיף הקודם (אבל אם בא לתקוע תחתיו מי שלא שמע ברכתו, צריך לברך קודם שיתקע, שהרי הוא לא יצא בברכת הראשון), וכדלעיל בקונטרס אחרון שם (וכן משמע מסתימת לשון הב"י בסי' תקפ"ה. דדוחק גדול לאוקמי שלא היה בשעת הברכה, והיה בתחלת התקיעות, דהוה ליה לפרש. אלא ודאי אף שלא היה בתחלתן, ויצטרך אחר כך לשמוע על הסדר, או ששמע כבר, אפילו הכי מברך עכשיו. דלא כעולת שבת שם), ונתבאר לעיל (הערה הקודמת).

לאידך אפשר לומר, שאפילו לפי הדעה השנית הנ"ל אינו יכול לברך כאן "אם כבר יצא ידי חובתו, ששמע כבר כל התקיעות בבית הכנסת אחרת", כדלעיל סי' תלב בקונטרס אחרון שם בהג"ה (שהתוקע כבר שמע התקיעות עם הברכה, ובברכה ההיא הוא יוצא ידי חובתו גם על תקיעות אלו שהוא חייב לתוקעם מחמת ערבות, שבאמצע המצוה לא שייך הפסק, שמה שהתוקע כבר שמע התקיעות עם הברכה מועיל גם לתקיעות אלו).

[37] דרכי משה ס"ק ב (נוהגים שהחזן המתפלל שחרית, מקרא לפני התוקע מלה במלה סדר התקיעות כדי שלא יטעה בתקיעתו, ומנהג יפה הוא). **רמ"א** ס"ד (נוהגין להקרות לפני התוקע סדר התקיעות מלה במלה כדי שלא יטעה, ונכון הוא). **מ"א** סקי"א (המתפלל שחרית מקרא להתוקע (ד"מ)).

ומנהג חב"ד שאינו מקריא בדיבור, אלא מורה באצבעו בסידור (ספר המנהגים - חב"ד ע' 56).

[38] ס"טו-יט (אם טעה בסדר התקיעות). ושם ס"ח (עד שיקרא המקרא לפניו).

טוב[39], ואסור מטעם שנתבאר בסי' ש"ו[40] עיי"ש. ואם נטל אינו רואה סימן ברכה מאותו שכר לעולם[41]):

---

[39] **טור** (כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל ... בספרד שבורחים מן המצוה, עד שצריכים לשכור אחד מן השוק לתקוע להם. ולא ידעתי מאין מצאו היתר זה, כי נראה לי שאסור ... ליטול שכר שבת). **ר"ח. מרדכי** כתובות רמז קפט (פסק הרב ר' ברוך, מכאן יש לי חשש על החזנים שמשכירים אותם להתפלל בשבת).

[40] סעיף יא (אסור לשכור חזן להתפלל בשבת או יום טוב, אף על פי ששכרוהו מבעוד יום, שאסור לו ליטול שכר שבת או יום טוב. והוא הדין לשכר התוקע בראש השנה).

אמנם הביא שם (ויש מתירין מפני שבמקום מצוה לא גזרו על שכר שבת ... וכן המנהג להקל), ושם נסמן (הערות פב-ג). וכן הוא לעיל סי' תקכו סי"ד (אם אין קוצצין לו שכר ביום טוב, יש מי שמתיר לו לאחר יום טוב ליטול שכר טרחו. ואף על פי שאסור ליטול שכר שבת ויום טוב שלא במקום מצוה. מכל מקום במקום מצוה יש מי שמתיר, כמ"ש בסי' ש"ו. לכן אין למחות ביד מי שמיקל לעצמו). וראה חקרי הלכות ח"א לב, ב.

[41] פסחים נ, ב (ד' פרוטות אין בהן סימן ברכה לעולם שכר ... מתורגמנין), ופרש"י (שעומדין לפני החכם בשבתות ושומעין מפיו ומשמיעין לרבים). שו"ע ס"ה (הנוטל שכר לתקוע שופר בראש השנה או כדי להתפלל או לתרגם בשבתות וימים טובים, אינו רואה מאותו שכר סימן ברכה).

וכן הוא לעיל סי' שו סי"א (ומכל מקום לדברי הכל אינו רואה סימן ברכה משכר זה לעולם, הואיל והוא שכר השבת, אף שהתירוהו לצורך מצוה).

ומה שאמרו "מאותו שכר לעולם", נתבאר לעיל סי' רנא ס"א (וכל העושה אינו רואה סימן ברכה לעולם מאותה מלאכה, שמה שמרויח בה מפסיד כנגד זה ממקום אחר), ושם נסמן (הערות ג-ד). סי' תסח ס"ג (אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם, שמה שהוא משתכר במלאכה זו יהיה לו הפסד כנגדה במקום אחר), ושם נסמן (הערה יז).

תקפו דיני שופר של ראש השנה

ובו כ"ז סעיפים

שופר של איל כפוף

א שופר[1] של ראש השנה מצותו שיהיה כפוף[2], כדי שיכפפו את לבם להקב"ה בתפלה[3].

וכל השופרות הכפופין כשירים חוץ משל פרה ושל שור[4], מפני שאינו נקרא שופר אלא קרן, שנאמר בכור שורו וגו' וקרני ראם קרניו[5].

והוא הדין קרני רוב החיות שהם עצם אחד, ואין שמם שופר, שאין נקרא שופר אלא קרנים החלולים שיש להם זכרות בפנים ונקלף גידן[6] מן הזכרות, כגון של כבשים ואילים ועזים, כי שופר הוא מלשון שפופרת, אבל קרני רוב החיות הם עצם אחד, ופסולין אפילו בדיעבד, כמו של פרה ושל שור[7]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) שופר של איל כפוף (ס"א-ג).
(ב) שופר גזול ושל עבודה זרה (ס"ד-ו).
(ג) שופר שנסדק (ס"ז-ט).
(ד) דיבק, הפך קצר גרד או נקב (ס"י-טו).
(ה) שופר מצופה (סט"ז-כא).
(ו) אין מחללין עליו יום טוב (סכ"ב-כז).

[2] **גמרא** כו, ב (אמר ר' לוי, מצוה של ראש השנה ושל יום הכיפורים בכפופין ... תניא רבי יהודה אומר בראש השנה היו תוקעין בשל זכרים כפופין). טור ושו"ע ס"א (שופר של ראש השנה מצותו בשל איל, וכפוף).

[3] גמרא שם (בראש השנה כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי). ירושלמי פ"ג ה"ד (א"ר יונה, כדי שיכופו את לבם בתפלה). טור ולבוש ס"א (והוא סימן שנכפוף לבבנו בתפלה אל אֵל שבשמים ביום הדין הזה). מ"א ס"ק א (שיכפפו לבם למקום).

[4] **משנה** כו, א (כל השופרות כשרים חוץ משל פרה, מפני שהוא קרן). טור ושו"ע שם (ושל פרה פסול בכל גוונא). מ"א ס"ק ב (פרה, הוא הדין שור).

[5] ברכה לג, יז. גמרא שם (דפרה קרן אקרי, שופר לא אקרי, דכתיב בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו). לבוש שם (ושל פרה קרן איקרי, שופר לא מיקרי, דכתיב בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו, פירוש, קרניו של בכור שור הם כקרני ראם, שמע מינה דשל שור איקרי קרן דוקא, דומיא דקרניו של ראם). מ"א ס"ק ב (מפני שנקראו קרן ולא שופר).

[6] בקונטרס השלחן הגיה: גילדן.

[7] תוס' שם ד"ה חוץ (הא דלא קתני נמי חוץ משל ראם ... שמא אינם חלולים ואינם ראוים לשופר). **רמב"ן** שם ד"ה (ולי נראה שאין בכלל השופרות אלא הקרנים החלולים שזכרותן ניטלת מהן, אבל קרני מקצת החיות שכולם עצם אחד, אינם בלשון שופר אלא קרן שמם, ואפילו קדח בהן פסולין לתקיעה, וקרני הראמים כך הן עשויין, ומשום הכי תנן כל השופרות שהם הקרנים החלולין כשרין, חוץ משל פרה, שאע"פ שהוא שופר, [פסול], מפני שנקרא קרן, כאותן שאינן חלולים ששמן קרן). ר"ן ו, א (דלא מיקרי שופר אלא אותן שהם חלולין מלשון שפופרת). טור (שאין נקרא שופר אלא מקרנים החלולים שיש להם זכרות בפנים ונקלף מן

ב ומצוה מן המובחר לתקוע בשופר של איל, כדי שיזכור לנו עקידת יצחק. אבל אם אין לו שופר של איל יוצא בשאר מינים[8], חוץ משל פרה וכיוצא בו[9].

ואפילו בפשוט, אם אין לו כפוף, שלא אמרו כפוף אלא לכתחלה, אבל בדיעבד אם תקע בפשוט, יצא, וזה שאין לו כפוף הרי זה כדיעבד[10].

ג שופר מבהמה טמאה יש לפוסלו אפילו בדיעבד, לפי שלא הוכשרו למלאכת שמים אלא טהורים בלבד[11].

שופר גזול ושל עבודה זרה

ד הגוזל שופר ותקע בו, יצא, אפילו לא נתייאשו הבעלים ממנו[12]. ואינו דומה ללולב[13] ומצה[14] וציצית[15] הגזולים, לפי שמצות השופר אינו אלא השמיעה בלבד[16], ואין בשמיעת קול דין גזל, שהרי בשמיעתו אינו נוגע בשופר כלל, ולפיכך אע"פ שתקע בו באיסור גזל, כיון שבעיקר המצוה דהיינו השמיעה, אין בה איסור גזל, יצא ידי חובתו[17].

ומכל מקום כיון שעל ידי גזל באה המצוה אליו, לא יברך עליה, כדין מצוה הבאה בעבירה[18], שנתבאר בסי'

הזכרות, כגון של כבשים ואילים), ושו"ע שם (וכן קרני רוב החיות שהם עצם אחד ואין להם מבפנים זכרות, פסולים). לבוש שם (שאין שמם בלשון הקודש שופר, שהרי אינם כשפופרת).

וכן הוא לקמן סט"ו (שאין נקרא שופר אלא דבר שהוא חלול בטבעו, ששופר הוא לשון שפופרת).

[8] **גמרא** טז, א (אמר רבי אבהו, למה תוקעין בשופר של איל, אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני). **רא"ש** פ"ג סי' א (כולהו מודו דיוצא בדיעבד בין בשל איל בין בשל יעל, כדקתני רישא כל השופרות כשרין חוץ משל פרה, ואם לא מצא של איל יוצא בשל יעל או בשל עזים ... והא דאמר ר' אבהו למה תוקעין בשופר של איל, לאו דוקא נקט איל, דשאר כפופים נמי שרי לכתחילה, אלא טעמא דמנהגא קא מפרש, והכי קאמר, למה תוקעין בשופר של איל ומחזירין עליו למצוה מן המובחר, כדי שיזכור לנו עקידת יצחק, הלכך מצוה מן המובחר בשל איל). טור (מצוה מן המובחר לחזור אחר של איל, לזכור עקידת יצחק), ושו"ע ס"א (מצותו בשל איל). ט"ז סק"א (בשל איל אינו מקרי לכתחלה, אלא מצוה מן המובחר). מ"א ס"ק א (איל, לזכר עקידת יצחק).

וכעין זה לעיל סי' תקפג ס"ה (יש לאכול ראש איל, זכר לאילו של יצחק). סי' תקפד ס"ט (שעל ידי תקיעת שופר הקב"ה זוכר עקידת יצחק).

[9] כדלעיל ס"א.

[10] רא"ש שם בשם הרמב"ן (כל השופרות כשרין בדיעבד בין פשוטין בין כפופין). טור (ודווקא לכתחלה, אבל בדיעבד, או שאין לו איל וכפוף, יוצא בשאר מינין ובפשוט). ב"י שם (אם אין לו שופר שיהיה בו שום תנאי משני תנאים אלו, שאינו של איל אלא שאר מינים, וגם אינו כפוף אלא פשוט, יוצא בדיעבד). שו"ע שם (ובדיעבד, כל השופרות כשרים, בין פשוטים בין כפופים, ומצוה בכפופים יותר מבפשוטים).

[11] שבת כח, א (לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד). **ר"ן** ו, א (ומיהו אף על גב דמסקינן חוץ משל פרה, אפשר דדוקא בטהורים, אבל בטמאין לא, דהא אמרינן בפרק במה מדליקין לא הוכשרו למלאכת שמים אלא של בהמה טהורה בלבד ... הדבר צ"ע). דרכי משה ס"ק א (וטוב להחמיר). **רמ"א** ס"א (שופר מבהמה טמאה, פסול). אליה זוטא ס"ק ב (מדכתב בהגהת שו"ע סתם פסול, משמע דחזר [בו] ... כללא דמילתא שיש לפסוק דפסול לגמרי).

וכן הוא לעיל סי' לב סי"ד (צריך שיהיה הקלף מעור בהמה או חיה או עוף הטהורים, ואפילו מנבלות וטריפות שלהן, אבל לא מעור בהמה חיה ועוף הטמאין, שנאמר למען תהיה תורת ה' בפיך, מן המותר בפיך), וסנ"ו (ועור הבתים, בין של יד בין של ראש, צריך להיות מבהמה חיה ועוף הטהורים, אפילו מנבילות וטריפות שלהן, רק שהוא מן המותר בפיך), וסע"ב (פרשיות של יד ... המנהג לדבקן בדבק, ונזהרין ליטול דבק כשר, דהיינו מבהמה הטהורה, שיהיה ממין המותר בפיך).

[12] **גמרא** כח, א (בשופר של עיר הנדחת לא יתקע, ואם תקע לא יצא, מאי טעמא, עיר הנדחת כתותי מיכתת שיעוריה), וכדלקמן ס"ו (וצריך לשרפה, וכל העומד לישרף הרי הוא ככבר נשרף, ואם כן אין בו שיעור טפח), משא"כ בגזול, שלא מכתת שיעוריה, כשר. **ירושלמי** סוכה פ"ג ה"א (מה בין שופר ומה בין לולב, א"ר יוסה בלולב כתיב ולקחתם לכם, משלכם ... א"ר לעזר תמן בגופו הוא יוצא, ברם הכא בקולו הוא יוצא). רמב"ם פ"א ה"ג (שופר הגזול שתקע בו, יצא, שאין המצוה אלא בשמיעת הקול, אע"פ שלא נגע בו ולא הגביהו השומע יצא, ואין בקול דין גזל). רא"ש פ"ג סי' ט (אם תקע בשופר גזול יצא). טור ושו"ע ס"ב (הגוזל שופר ותקע בו, יצא, אפילו לא נתייאשו הבעלים ממנו).

[13] כדלקמן סי' תרמט ס"ד (הגזול והגנוב, אף בשאר הימים הוא פסול), היינו אף במקום שאינו צריך להיות "לכם". וראה רשימות י"ד.

[14] כדלעיל סי' תנד ס"ט (גזלה מחבירו ואכלה, לא יצא).

[15] כדלעיל סי' יא סי"א (גזל חוטין שנטוו לשם ציצית, והלך הגזלן ועשה מהם ציצית, הרי הם פסולין).

[16] כדלעיל סי' תקפה ס"ד (שהתקיעה אינה עיקר המצוה, אלא שמיעת קול שופר הוא עיקר המצוה).

[17] רבי אלעזר בירושלמי שם (הכא בקולו הוא יוצא). רמב"ם שם (ואין בקול דין גזל), **ומגיד משנה** שם (לפי שמצות השופר אינה אלא השמיעה ... ששומע הקול היוצא, ואין בקול דין גזל, ולפיכך אף התוקע יוצא בו). מ"א ס"ק ד (דאין גזל בקול).

[18] **מ"א** שם (ומכל מקום אין מברכין עליו).

וראה שדי חמד אס"ד מערכת ר"ה סי' ב אות ל. יגדיל תורה (נ.י.) נה ע' שנז.

י"א[19] ובסי' תרמ"ט[20] עיי"ש:

ה מותר ליטול שופר של חבירו שלא מדעתו לתקוע בו תקיעה של מצוה, ומברך עליו[21], דמן הסתם נוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו בדבר שאין בו חסרון כיס, כמ"ש בסי' י"ד[22] עיי"ש:

ו התוקע בשופר של עבודה זרה של ישראל, כגון שהשתחווה להשופר[23], לא יצא, משום דשופר צריך שיהא בו טפח כמו שיתבאר[24], וזה שהוא עומד לישרף, שהרי עבודה זרה של ישראל אפילו אם יבטלנה גוי אינה מבוטלת, כמ"ש ביו"ד סי' קל"ט[25], וצריך לשרפה, וכל העומד לישרף הרי הוא ככבר נשרף, ואם כן אין בו שיעור טפח[26]:

חסר[27]

---

[19] סעיף יב (גזל צמר שלא נטווה, וטוואן הגזלן לשם ציצית ... הרי היא כשלו ממש לכל דבר, ולכן הציצית שעשה ממנו הרי הם כשרים. אבל מכל מקום לא יברך עליהם, דאין זה מברך אלא מנאץ, כיון שעל ידי גזילה בא הציצית לידו).

[20] ס"ה (אם כבר קנה הגזלן את הגזילה על ידי שינוי ... הרי זה כשר ... ומכל מקום כיון שעל ידי עבירה באה מצוה זו לידו, לא יברך עליה ... דאין זה מברך אלא מנאץ (שנראה כמברך על עבירה שנזדמנה לידו) אם לוקחו לצורך עצמו לצאת בו).

וכן הוא בסי' כה סל"ה (ומן התורה אדם יוצא ידי חובתו אפילו בתפילין גזולין ... ואם מניחן לא יברך עליהם, כיון שאין כאן מצוה כלל, ועל ברכה זו נאמר ובוצע ברך נאץ ה'). סי' קצו ס"א (מי שאכל דבר איסור ... יש אומרים ... אם יודע שהוא אסור ובא לאכלו אינו מברך עליו בתחלה, שאין זה מברך אלא מנאץ כמ"ש ובוצע ברך נאץ ה' ... המזיד לא יברך לא בתחילה ולא בסוף, שאין זה מברך אלא מנאץ). סי' תנד ס"י (קנה הגזלן את הגזילה על ידי שינוי ... יוצא בו ידי חובתו. ומכל מקום ... לא יברך עליו ... דכיון שעל ידי עבירה באה לידו מצוה זו, אין זה מברך אלא מנאץ (שנראה כמברך על עבירה שנזדמנה לידו)). סי' תרלז סי"א (ואף על פי שבדיעבד יוצא בסוכה גזולה ... מכל מקום אין לברך עליה, כיון שעל ידי עבירה באה סוכה זו לידו, אין זה מברך אלא מנאץ)

[21] **מ"א** סק"ד (ונראה לי דמותר ליטול שופר חבירו בלא דעתו ולברך עליו, כמ"ש סי' תרמ"ט ... כמ"ש סי' י"ד).

[22] ס"ט (מותר להתעטף בטלית של חבירו שלא מדעתו, ואינו כשואל שלא מדעת דנקרא גזלן, כיון דליכא הכא חשש כילוי קרנא, שאינו מתעטף בה אלא לפי שעה ומחזירה לו אחר כך, וניחא ליה לאינש שיעשה מצוה בממונו במקום שאין שם חסרון כיס).

וכן הוא לעיל סי' תלז ס"ז (שאין נוח לאדם לעשות מצוה בגופו או בממונו, אלא במקום שאין חסרון כיס, כגון לברך על טלית שלו). לקמן סי' תרלז ס"ט (מותר לכנוס ולישב בסוכת חבירו בשעה שאין בעל הסוכה שם בסוכתו, שבודאי לא יקפיד על זה, שנוח לו לאדם שתיעשה מצוה בממונו בדבר שאין בו חסרון כיס, כמו שנתבאר בסימן י"ד). סי' תרמט ס"ג (ומותר ליטול לולב של חבירו שלא מדעתו ולברך עליו, בשאר הימים, חוץ מיום ראשון כמו שיתבאר בסי' תרנ"ח, דמן הסתם לא יקפיד חבירו על זה, שנוח לו לאדם שתעשה מצוה בממונו בדבר שאין בו חסרון כיס, שהרי אין הלולב מתקלקל בכך). חו"מ הל' מציאה ופקדון סכ"ז (שבדבר מצוה, מן הסתם נוח לבעלים כשיודעים שלא יגיע הפסד לחפץ שהמצוה נעשית בו, כמו שנתבאר באו"ח סי' י"ד).

[23] משא"כ אם השתחוה לבהמה, אין השופר חייב שריפה, ואינו אסור אלא לגבוה, כדלעיל סי' יא סי"ג (המשתחוה לבהמה, צמרה פסול לציצית. אף על פי שאין בעלי חיים שנעבדו אסורים להדיוט, וכל המחובר לו הרי הוא כמוהו, ואם כן הצמר הזה מותר להדיוט. מכל מקום למצוה אסור, משום דמאוס הוא לגבוה, שהרי בעלי חיים שנעבדו אסורין לגבוה לגבי המזבח, ואם כן הוא הדין לצמר שעל גביהן). ולענין שופר לא נאסר, שאין המצוה בשופר עצמו, אלא בשמיעת קולו.

ולקמן סי' תרמט סי"א כתב דוגמה נוספת (שקנה אותה ישראל מיד עובדיה), ושם נסמן (הערה 62).

[24] סעיף יג (וכמה שיעור שופר, טפח, כדי שיאחזנו התוקע בידו, דהיינו בד' אצבעותיו בינונים, ויראה השופר מכאן ומכאן).

[25] בשו"ע שם ס"ב (עבודת כוכבים של ישראל אין לה בטול).

[26] **גמרא** חולין פט, סע"א (שופר של עבודת כוכבים לא יתקע בו ... שיעורא בעינן, ועבודת כוכבים כתותי מכתת שיעורא), ופרש"י (שיעורא בעינן, כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן ... ועבודת כוכבים, כיון דלשרפה קיימא, כל העומד לישרף כשרוף דמי, הלכך שיעורא הוא דכתותי מכתת), וכדאמרינן מנחות קב, ב (כל העומד לשרוף ... כשרוף דמי). **רא"ש** פ"ג סי' ט (התם מיירי בעבודה זרה של ישראל, דאין לה בטול עולמית, וכיון שאין לה בטול, כתותי מיכתת שיעוריה). טור ושו"ע ס"ג (תקע בשופר של עבודת כוכבים של ישראל, לא יצא. שאינה בטלה עולמית, וכתותי מיכתת שעוריה).

וכן הוא לעיל סי' שסג סי"ח (קורה זו שאמרו צריכה שיעור, ולפיכך אם עשאה מעצי אשרה פסולה, שכיון שלשריפה עומדת הרי היא כאלו כבר נשרפה, ונכתת שיעורה). לקמן סי' תרמט סי"א (שכל המינים צריך שיהיו כשיעורן המפורש בהן ... ואשירה שהיא של ישראל, כיון שאין ביטול הנכרים מועיל לה להתירה בהנאה, הרי היא עומדת לשריפה, וכל העומד לישרף הרי הוא כשרוף, ונמצא שאין בו כשיעור המפורש בו).

וראה קובץ דברי תורה ג ע' מז.

[27] חסרות כאן ההלכות שנתבארו בשו"ע – מאמצע ס"ג עד אמצע ס"ח, ומועתקים לפנינו:

ג תקע בשופר של עבודת כוכבים של ישראל, לא יצא, שאינה בטלה עולמית וכתותי מיכתת שעוריה. אבל בשל עבודת כוכבים של גוי, וכן במשמשי עבודת כוכבים של גוי, לא יתקע, ואם תקע בו יצא. והוא שלא נתכוין לזכות בו, אבל אם נתכוין לזכות בו, לא יצא, דהוה ליה עבודת כוכבים של ישראל. הגה, ויש מחמירין דאפילו בשל עובד כוכבים אינו יוצא אלא בנתבטל בערב יום טוב:

ד שופר של תקרובת עבודת כוכבים, אפילו היא של גוי, שתקע בו, לא יצא משום דאינה בטלה עולמית:

ה המודר הנאה משופר, אדם אחר תוקע בו, וזה יוצא ידי חובתו. אבל אם אמר קונם לתקיעתו עלי, אסור לתקוע בו אפילו תקיעה של מצוה:

ו היה קולו עב מאד או דק מאד, כשר, שכל הקולות כשרים בשופר:

שופר שנסדק

ז וכן הדין[28] אם הסדק הוא רחב, וכשמדבקו בדבק ניכר הדבק בין הסדקים, מפני שהוא סותם את החלל שביניהם, דינו כסותם נקב בדבר שאינו ממין השופר[29] שנתבאר למעלה:

ח נסדק מיעוט אורך השופר ונשאר רוב ארכו שלם, ולא דבקו בדבק ולא חיברם באור[30], יש אומרים שדינם כניקב, שאפילו לא נשתייר מסיום הסדק עד מקום הנחת הפה כדי שיעור שופר כשר[31], כמו שנתבאר[32]. ויש אומרים[33] שאינו דומה לניקב נקב שיש בו חסרון מגוף השופר, שיש מקום להרוח שמחמת התקיעה להכנס שם דרך החסרון ויוצא החוצה, ואינו מתחזק להסדיק השופר, משא"כ בסדק שאין בו חסרון מגוף השופר ואין מקום להרוח לצאת שם, ועל כן הוא מתחזק ומסדיק הסדק יותר וסופו להסדיק כל אורך השופר[34], ולפיכך אפילו אם לא נסדק אלא כל שהוא פסול, לפי שאין שם שופר עליו, כיון שסופו להסדיק כולו[35]. ואם הדקו הרבה בחוט או במשיחה, כשר, שהרי החוט מעמידו שלא יתבקע יותר[36].

ז אם ניקב, אם לא סתמו, אף על פי שנשתנה קולו כשר. הגה, מיהו אם יש שופר אחר אין לתקוע בזה, כי יש אומרים שאין לתקוע בשופר נקוב. ואם סתמו שלא במינו, אע"פ שאינו מעכב את התקיעה לאחר סתימה, שחזר קולו לכמות שהיה בתחלה, פסול, אפילו נשתייר בו רובו. ואם סתמו במינו, אם נשתייר רובו שלם, ולא עכבו הנקבים שנסתמו את התקיעה, אלא חזר קולו לכמות שהיה קודם שניקב, כשר. ואם חסר אחת משלש אלה. פסול. ואם הוא שעת הדחק, שאין שופר אחר מצוי, יש להכשיר בסתמו במינו, אם נשתייר רובו, אפילו לא חזר קולו לכמות שהיה. וכן יש להכשיר בסתמו שלא במינו, אם נשתייר רובו וחזר קולו לכמות שהיה בתחילה קודם שניקב:

ח נסדק לארכו פסול. יש אומרים אפילו בכל שהוא פסול, אלא אם כן הדקו הרבה בחוט או במשיחה. הגה, ונשתייר שיעור התקיעה ממקום הקשירה ולמעלה לצד הפה. ויש אומרים דוקא ברובו. ואם דבקו, כשר, אפילו אם דבקו בדבק. ויש מי שאומר שאינו כשר אלא כשדבקו בעצמו, שחיממו באור עד שנפשר וחבר קצותיו זה עם זה. ואם נסדק כולו, אפילו מצד אחד, פסול, אפילו חממו באור וחיבר סדקין זה עם זה:

[28] בסעיף הקודם (החסר לפנינו) נתבארה ההלכה שבשו"ע ס"ז (אם ניקב ... אם סתמו שלא במינו ... פסול ... ואם סתמו במינו ... כשר), ובמ"א ס"ק טו (אבל בדבק הוה ליה שלא במינו).

ועל זה מבאר כאן, שכן הדין גם בסדק, שדינו "כסותם נקב ... שנתבאר למעלה". ומה שנפסק בשו"ע ס"ח (ואם דבקו, כשר, אפילו אם דבקו בדבק), היינו דוקא כשהסדק אינו רחב, והדבק אינו ניכר בין הסדקים, כנסמן בהערה הבאה.

[29] **משמעות רא"ש** פ"ג ס"ב (ולא מיקרי חיבור על ידי דבק שלא במינו, אלא דוקא כשניקב וסתם הנקב בחתיכה אחרת. אבל אם חיבר הסדק בדבק, חוזר לכמות שהיה, ואין הדבק ניכר בין הסדקים), **וטור** (כשמחברו בדבק חוזר לכמות שהיה, ואין הדבק ניכר בין הסדקים), **ומ"א** סקי"ד (ואין זה נקרא שלא במינו, דאין הדבק ניכר בין הדבקים, טור).

[30] כעין האמור בשו"ע ס"ח (שחיממו באור עד שנפשר וחבר קצותיו זה עם זה).

[31] גמרא כז, ב (נסדק לאורכו פסול), לפירוש **תוס'** (לא מיפסל אלא אם כן נסדק על פני ארכו מראשו ועד סופו). או רובו, כמבואר במ"מ פ"א ה"ה בשם הרבה מן המפרשים (ופירוש נסדק לארכו פסול, בשנסדק כולו או רובו, אבל מיעוטו ודאי לא. וזה דעת הרבה מן המפרשים ועיקר). **ב"י** ד"ה נסדק (וכתב הה"ר אליה מזרחי זלה"ה (שם ע"ג ד"ה נסדק) שהמכשיר בנסדק מיעוט ארכו, אפילו אם לא נשתייר בו שיעור תקיעה נמי מכשיר, מידי דהוי אניקב ולא סתמו, דכשר אפילו בלא נשתייר בו שיעור תקיעה, אף על פי שיש בו חסרון, כל שכן בנסדק שאין בו חסרון), והוא בראב"ם בביאורו לסמ"ג הל' שופר יג, ג ד"ה נסדק (ונראה לי דהוא הדין נמי אם נסדק ... במיעוט ארכו או במיעוט רחבו, אפילו אם לא נשתייר בו שיעור תקיעה, כשר, מידי דהוי אנקב ולא סתמו, דכשר אפילו בלא נשתייר בו שיעור תקיעה, אע"פ שיש בו חסרון, כל שכן בנסדק, שאין בו חסרון). דעה הב' בשו"ע ס"ח (נסדק לארכו, פסול ... ויש אומרים דוקא ברובו). **מ"א** סקי"ב (דוקא ברובו, הא לאו הכי, אפילו לא נשתייר שיעור תקיעה כשר (ב"י תוס')).

והיינו שאם אורך השופר הוא טפח וחצי, ונסדק יותר מחצי טפח, כשר, כיון שנסדק רק מיעוטו, אעפ"י שנשאר בשופר פחות מטפח שאינו סדוק.

[32] בשו"ע ס"ז (אם ניקב, אם לא סתמו, אף על פי שנשתנה קולו, כשר), ובט"ז סק"ז (פירוש, אפילו לא נשתייר בו שיעור תקיעה. כן כתב הרא"ם, הביאו ב"י בדין נסדק לארכו).

[33] **רא"ש** פ"ג סי' ו (ויש מפרשים דלהכי לא תני גבי ארכו אם נשתייר בו שיעור תקיעה כשר, משום דבכל דהו מיפסיל, לפי שמחמת הרוח וחוזק התקיעה הסדק הולך ומוסיף עד שיסדק כולו ... ופירוש זה עיקר). ר"ן ו, ב (אבל ה"ר יונתן ז"ל כתב, דנסדק לארכו אפילו בכל שהוא פסול, לפי שכשהוא תוקע בו מתבקע). טור ודעה הא' בשו"ע שם (יש אומרים אפילו בכל שהוא פסול). ט"ז ס"ק יא (לפי שמחמת רוח וחוזק התקיעה הסדק מוסיף והולך עד שיסדק כו'). מ"א ס"ק י (דכל זמן שתוקע, הסדק מוסיף והולך).

[34] **ט"ז** שם (ונראה לי הטעם דסדק גרע מניקב ויש שם חסרון, דבניקב יש מקום להרוח שמחמת התקיעה להכנס שם דרך החסרון ויצא החוצה, ואינו מתחזק להסדיק השופר, משא"כ בסדק, שאין מקום להרוח לצאת משום הריוח, ועל כן מתחזק ומסדיק הסדק יותר).

[35] לבוש ס"ח (וכנסדק כולו דמי, הואיל ועומד לסדוק).

[36] ר"ן שם (ולפי שיטה זו, אם הדקו הרבה בחוט או במשיחה כשר, שהרי החוט מעמידו שלא יתבקע, וכן דעת ה**ראב"ד** בדרשה שלו). כל בו סי' סד כז, ג (וכתב הראב"ד ז"ל בדרשה שלו, שאפילו נסדק לארכו, אם מהדקו היטב וקושרו היטב בחוט או במשיחה כשר, לפי שהקשר ההוא כשהוא מהודק יפה יפה מונעו שלא להתבקע עוד). והוא בדרשה לראש השנה (לונדון) ע' לה (ויש מי שאומרים ... בקשרו בחוט של משיחה או של מתכת כשר). **שו"ע** שם (אלא אם כן הדקו הרבה בחוט או במשיחה).

*

ולענין הלכה יש להחמיר כסברא האחרונה. אבל בשעת הדחק שאין שופר אחר מצוי, יש לסמוך על סברא הראשונה:

ט נסדק השופר לרחבו, דהיינו סביב הקיפו, אם הסדק הוא מיעוט היקף השופר ונשתייר רוב הקיפו באותו מקום שלם, כשר[37], אפילו אם נשתנה קולו מכמות שהיה קודם שנסדק, שכל הקולות כשירים בשופר[38]. ואפילו אין בסדק חסרון מגוף השופר, שאין שם מקום לרוח לצאת, לפי שאין הרוח מסדיק יותר, אלא אם כן נסדק לארכו[39].

אבל אם לא נשתייר רוב הקיפו שלם. אם אין מהסדק עד מקום הנחת הפה כדי שיעור שופר, פסול[40], דכיון שנסדק רובו, הרי הוא כאלו נחתך כולו באותו מקום[41], ואם כן הרי נחסר השופר משיעורו, ולפיכך אע"פ שלא נשתנה קולו מכמות שהיה קודם שנסדק, פסול. אבל אם יש מהסדק עד מקום הנחת הפה כדי שיעור שופר, אע"פ שנשתנה קולו מכמות שהיה קודם שנסדק, כשר. ואף על פי שהקול יוצא דרך החלק שלמעלה מהסדק, אין פוסלין אותו משום קול שופר ודבר אחר[42], או משום קול שני שופרות[43], דכיון שבשעת עשיית השופר היה זה החלק מחובר לעיקר השופר ולא נפרד ממנו לעולם, לכן הן נחשבין כשופר אחד לענין זה, שלא לפוסלן משום שני שופרות[44]. אבל מכל מקום אינן נחשבין כשופר אחד לגמרי כדי להשלים לשיעור שופר, כיון שנסדקו ונפרדו זה מזה ברוב היקף:

דיבק, הפך קיצר גרד או נקב

י דיבק שברי שופר זה עם זה ועשה מהם שופר אחד שלם, פסול[45], לפי שאין זה קרוי שופר[46]. ואפילו יש

ויש עוד שני אופנים להכשיר שופר שנסדק במיעוט ארכו:

(א) לדבקו בין הסדקים בדבק שאינו ניכר, וכשר לכל הדעות, כדלעיל בסעיף הקודם (אם הסדק הוא רחב, וכשמדבקו בדבק ניכר הדבק בין הסדקים, מפני שהוא סותם את החלל שביניהם, דינו כסותם נקב בדבר שאינו ממין השופר), ושם נסמן (הערה 29).

(ב) לחתוך מקצת השופר מסביב לסדק, עד שלא ישאר בו סדק; שכן עשה הרבי לשנים מהשופרות שהיו לו בירושה, שנסדקו במיעוט ארכם, ומסרם לאומן שיחתוך מקצתם מסביב לסדק.

[37] **גמרא** כז, ב (נסדק ... לרוחבו ... פסול). רא"ש פ"ג סי' ו (ויראה דמיירי בנסדק רוב רחבו, אבל מיעוט, הוה ליה כנקב בעלמא וכשר). טור ושו"ע ס"ט (נסדק לרחבו במיעוטו, כשר). ט"ז סקי"ג (לרחבו במיעוטו, פירוש, סביב היקפו).

ואפילו לדעת האוסרים נקב בשופר, כמובא ברמ"א ס"ז (יש אומרים שאין לתקוע בשופר נקוב), מכל מקום מודים להיתר בנסדק לרחבו, כמבואר בט"ז ס"ק ח (אבל נסדק אין בכלל זה, ודינו מבואר אחר כך).

[38] ברייתא שם (היה קולו דק או עבה או צרוד כשר שכל הקולות כשירין [בשופר]). טור ושו"ע ס"ו (היה קולו עב מאד או דק מאד, כשר, שכל הקולות כשרים בשופר).

וכן הוא לקמן סי"ח (וכל הקולות כשרים בשופר).

[39] ט"ז סקי"א (וגם בסדק אינו מסדיק יותר אלא אם כן נסדק באורכו, אבל נסדק לרחבו אינו מתחזק ומסדיק יותר לרחבו, כי אינו כך בטבעו ... על כן ברחבו אינו פוסל אלא אם כן נסדק כבר ברוב הקיפו, כן נראה לי).

[40] **גמרא** שם (נסדק ... לרוחבו (כל רחבו להקיפו, רש"י), אם נשתייר בו (מן מקום הסדק עד מקום הנחת פה, רש"י) שיעור תקיעה, כשר, ואם לאו פסול). טור ושו"ע שם (נסדק לרחבו ... ברובו, פסול, אלא אם כן נשאר מהסדק לצד פיו שיעור תקיעה).

[41] רש"י שם (חשיב ליה כמאן דאשתקיל כוליה). רא"ש שם (דחשבינן מן הסדק ולמטה כאילו ניטל). ר"ן ז, א (דחזינן דכל מה שלמעלה ממנו כאילו נטל משם). לבוש ס"ט (דכיון שנסדק רובו לרחבו, הוי אותה חתיכה של מעלה כאילו נחתך לגמרי). ט"ז סקי"ד (דהוה ליה כאלו ניטל משופר זה). מ"א ס"ק יז (דהוה ליה כאלו נחתך שם).

[42] כדלקמן סוף סט"ז (לפי שאין קול שופר לבד, אלא קול שופר וקול דבר אחר).

[43] כדלקמן ס"י (והתורה אמרה קול היוצא משופר אחד ולא היוצא משני שופרות).

[44] **ט"ז** סקי"ד (ויש לומר דלא מקרי הוספה אלא כשהיה תחלה חתיכה אחרת, משא"כ כאן דלא נפרד מעולם).

[45] **משנה** כז, סוע"א (שופר שנסדק ודבקו, פסול. דיבק שברי שופרות, פסול). טור ושו"ע ס"י (דיבק שברי שופרות זה עם זה ועשה מהם שופר, פסול).

בשבר שכנגד פיו שיעור שופר[47] שלם מכל צדדיו[48], אעפ"כ הוא נפסל מחמת השברים הנוספים על שבר זה שהקול יוצא דרך שם[49], והתורה אמרה[50] קול היוצא משופר אחד ולא היוצא משני שופרות[51]:

יא וכן מטעם זה אם הוסיף כל שהוא על אורך השופר שלם, בענין שהקול יוצא דרך התוספת ההיא, בין שהתוספת ממין השופר בין שאינו ממין השופר, בין שהוסיף בצד הקצר בין שהוסיף בצד הרחב, פסול[52]. מטעם שנתבאר[53]:

יב הפכו ותקע בו, לא יצא, בין שהפכו כדרך שהופכין חלוק, שהחזיר פנימיות השופר להיות חיצוניותו וחיצוניותו להיות פנימיותו, בין שהניחו כמות שהיה אלא שהרחיב את צד הקצר שלו וקיצר את הרחב ברותחין[54], ותקע בין בצד הקצר בין בצד הרחב שהיה קצר מתחלה[55], לא יצא, שנאמר[56] והעברת שופר וגו', כדרך העברתו שהאיל מעבירו בראשו מחיים, פרט להפך[57]. ועיין בסי' תק"צ[58]:

יג היה ארוך וקצרו, אם נשאר בו שיעור שופר, כשר[59].

וכמה שיעור שופר, טפח, כדי שיאחזנו התוקע בידו, דהיינו בד' אצבעותיו בינונים, ויראה השופר מכאן ומכאן, שהטפח הוא ד' אצבעות גודלין, כדי שלא יאמרו לתוך ידו הוא תוקע[60]. ואפילו אם התוקע הוא אדם גדול ואין

---

[46] **תוס'** שם ד"ה שופר (נראה דנסדק מצד אחד לארכו על פני כולו, ולפי שאין שם שופר עליו. וכל שכן דבק שברי שופרות). שאף אם דיבק שברי שופר שאין באף אחד מהם שיעור שופר שלם, פסול מטעם זה, "לפי שאין זה קרוי שופר".

[47] **טור** ושו"ע שם (אפילו אם יש בשבר שכנגד פיו שיעור שופר).

[48] **מ"א** סקי"ט (אפילו הוא שלם בכל היקפו).

[49] רא"ש פ"ג סי' ב (דשאני התם שדבק שבר לשבר לאורך השופר, והקול יוצא משבר לשבר, ושייך לפוסלו משום שנים ושלשה שופרות. אבל הכא שכל אורך השופר חתיכה אחת, אין פסולו דומה לדיבק שברי שופרות, וסלקא דעתך אמינא לא מיפסיל).

[50] בהר כה, ט (והעברת שופר תרועה).

[51] **רש"י** במשנה שם (פסול, דהוה ליה כשני שופרות). לבוש ס"י (אפילו יש בשבר שכנגד פיו שיעור שופר, פסול, דשופר אחד אמר רחמנא ולא שני שופרות). ט"ז ס"ק טו (דשופר אחד ולא ב').

וכדאמרינן כו, א (שופר אחד אמר רחמנא, ולא שנים ושלשה שופרות). וכן הוא לקמן ס"כ (דקול שופר אחד אמרה תורה, ולא קול שני שופרות).

[52] **גמרא** [ברייתא] כז, ב (הוסיף עליו כל שהוא, בין במינו בין שלא במינו, פסול). **רא"ש** שם סוס"י (ואפילו היה בו שיעור שופר מתחילה, דשופר אחד אמר רחמנא ולא שני שופרות). ר"ן ו, ב (הוסיף עליו כל שהוא פסול, משום דהוו להו ב' שופרות). טור **ושו"ע** סי"א (הוסיף עליו כל שהוא, בין במינו בין שלא במינו, פסול). לבוש סי"א (וכן אם הוסיף עליו כל שהוא, בין במינו בין שלא במינו, פסול מהטעם הזה).

[53] סעיף י (קול היוצא משופר אחד ולא היוצא משני שופרות). ובאינו מינו, מטעם האמור לעיל ס"ט (משום קול שופר ודבר אחר), וכדלקמן סט"ז (לפי שאין קול שופר לבד, אלא קול שופר וקול דבר אחר).

[54] **גמרא** [ברייתא] כז, ב (הפכו ותקע בו לא יצא. אמר רב פפא לא תימא דהפכיה ככתונא (כהפיכת חלוק לעשות פנימי חיצון, רש"י), אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב (ברותחין, רש"י). מאי טעמא, כדרב מתנה דאמר רב מתנה והעברת דרך העברתו בעינן (כדרך שהאיל מעבירו בראשו בבהמה מחיים, **רש"י**)). ירושלמי פ"ג ה"ז (הפכו פסול ... זה ביטל חללו). פירוש הא' בראש"ש פ"ג סי' ד (לא תימא דהפכיה כי כיתונא שהוא פסול, דהא פשיטא הוא, אלא אפילו הרחיב את הקצר וקיצר את הרחב פסול ... ירושלמי ... הפכו פסול ... זה ביטל חללו ... וזה כלישנא קמא דהפכיה כי כיתונא פסול). ר"ן ו, ב (וכל שכן היכא דאפכיה ככתונא דמיפסיל. והכי איתא בירושלמי). **טור ושו"ע** סי"ב (הפכו ותקע בו, לא יצא, בין הפכו כדרך שהופכים החלוק שהחזיר פנימי לחיצון, בין שהניחו כמו שהיה אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב). ט"ז ס"ק טז (דכתיב והעברת, דרך העברה בעינן, פירוש כדרך שהאיל מעבירו בראשו בבהמה מחיים).

[55] **רמ"א** סי"ב (והוא הדין אם תקע במקום הרחב, פסול). **ר"ן** שם (ובירושלמי משמע דאפילו לא הרחיב את הקצר וקצר את הרחב אלא שתקע בצד הרחב לא יצא, ותנא יהיב סימנא מן המצר קראתי יה). הלכה זו מתבארת לקמן סי' תקצ ס"כ (אם תקע בצד הרחב של שופר לא יצא, ורמז לדבר מן המצר קראתי וגו').

ומוסיף כאן, שאף אם קיצר והרחיב, ותקע בצד הקצר שהיה רחב מתחלה, פסול מטעם והעברת שופר כו'. ולקמן שם מוסיף, שאף אם לא קיצר ולא הרחיב, ותקע בצד הרחב, פסול מטעם מן המיצר קראתי וגו'.

וראה שדי חמד אס"ד מערכת ר"ה סי' ב אות לד.

[56] בהר כה, ט.

[57] בקונטרס השלחן הגיה: להפוך.

[58] נתבאר לעיל (הערה 55).

[59] **גמרא** [ברייתא] כז, ב (ארוך וקצרו, כשר). ר"ן ו, ב (והוא שנשתייר בו שיעור תקיעה). טור ושו"ע סי"ג (היה ארוך וקצרו, אם נשאר בו שיעור תקיעה, כשר).

[60] נדה כו, א (כמה יהא שיעור שופר, פירש רבי שמעון בן גמליאל, כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, טפח), ופרש"י (אחיזה אית בה טפח, שהטפח ארבע אצבעות בגודל). רא"ש פ"ג סי' ו (ונקט האי לישנא הכא, כדי שיאחזנו התוקע בידו ויראה לכאן ולכאן, לפרש הטעם למה נתנו בו שיעור טפח, כדי שיאחזנו התוקע בידו ויראה לכאן ולכאן, ולא יאמרו לתוך ידו הוא תוקע). ר"ן ז, א

השופר נראה מתוך ידו, אף על פי כן אין צריך יותר מטפח של אדם בינוני, דהיינו ד' גודלין[61]. ומודדין במקום הרחב של הגודל[62], כמ"ש בסי' י"א[63]. וכן הדין בכל אצבעות שבתורה[64]:

יד גרדו, בין מבפנים בין מבחוץ, עד שעשאו דק מאד כמו גלד, כשר[65]. ואע"פ שאינו כדרך שהאיל מעבירו בראשו ממש, מכל מקום כיון שהוא כדרך צמיחתו בראש האיל, נקרא כדרך העברתו. ולא מיעטו אלא אם הפכו, ששינה אותו מדרך צמיחתו בראש האיל[66]:

טו אם הוציא הזכרות מן הקרן ועשה ממנו שופר, כגון שניקב בו, פסול, לפי שאין נקרא שופר אלא דבר שהוא חלול בטבעו, ששופר הוא לשון שפופרת, והזכרות כיון שאינו חלול בטבעו, אינו נקרא שופר[67]. אבל אם לא הוציא הזכרות מן הקרן, אלא נקב בו נקב, כשר[68]. ואפילו לכתחלה מותר לעשות כן[69]. ואפילו הזכרות מפסיק בין הקול להדבר החלול בטבעו שנקרא שופר אין בכך כלום, דמין במינו אינו חוצץ[70], והרי הוא כמו שלא היה שם זכרות כלל:

שופר מצופה

טז צריך שלא יהא שום הפסק בין פי התוקע להשופר. לפיכך אם ציפהו זהב במקום הנחת הפה כדי לנאותו[71], אפילו אם הצפוי הוא באורך השופר, אם הוא מיד סמוך לראשו בצד הקצר פסול, לפי שהתוקע

(טעמא אתא לאשמועינן, דמשום הכי הוי שיעור טפח, כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, דשיעוריה דטפח ד׳ בגודל ושית בקטנות, כדאיתא במנחות (מא, ב), וכשהוא אוחז אותו בד׳ אצבעות בינוניות, מה שנראה ממנו לכאן ולכאן משלים את השיעור). טור (דהיינו ד׳ אצבעות, שהם ו׳ בקטנה, ויאחזנו בד׳ אצבעות בינוניות, ומה שיראה ממנו לכאן ולכאן משלים), ושו״ע ס״ט (שיעור תקיעה, דהיינו ארבעה גודלים).

ומוזכר גם בתניא אגה״ק סי׳ י (והשופר טפח).

[61] ר״ן שם (ולא כדי שיאחזנו התוקע קאמר, דאם כן הכל כפי מה שהוא אדם ... אלא כדי שיאחזנו אדם בינוני והוא טפח). **טור** (והא דקאמר כדי שיאחזנו, לאו אתוקע קאי, דאם כן הוה ליה למתנייה בהדיא הכל לפי מה שהוא אדם ... אלא כדי שיאחזנו אדם סתמא, והיינו טפח). **מ״א** ס״ק יח (ד׳ גודלים, באדם בינוני (טור)).

[62] מ״א שם (ובעינן במקום הרחב), דהיינו באמצע האגודל, ולא בראשו שמתקצר שם.

[63] סוף ס״ה (ומודדין במקום הרחב שבגודל), וס״ו (שיעור הגודל של אדם בינוני הוא כרוחב ז׳ שעורות כשמונחות זו בצד זו בדוחק והן כאורך ב׳ שעורות בריוח). ולפי דעת הגרא״ח נאה הוא 2 ס״מ. ובדברי רבותינו נראה שהוא מעט יותר מ-2 ס״מ (ראה לעיל סי׳ תעב סי״ח הערה קכג).

[64] רמב״ם הל׳ שבת פי״ז הלכה לו (האצבע שמשערין בה בכל מקום היא רוחב הגודל של יד, והטפח ארבע אצבעות). וכן הוא לעיל סי׳ לב סס״ג (וכל אצבע סתם היא גודל).

[65] **גמרא** [ברייתא] כז, ב (גרדו, בין מבפנים בין מבחוץ, כשר. גרדו והעמידו על גלדו (גלד דק, רש״י), כשר). טור ושו״ע סי״ד (גרדו מבפנים או מבחוץ עד שעשאו דק מאד כמו גלד, כשר).

[66] הרא״ם בביאורו לסמ״ג הל׳ שופר יג, ג (דמשמעות העברתו אינו אלא צמיחתו, הילכך כי אפכיה ככיתונא, או כשקיצר את הרחב והרחיב את הקצר, ששינה בזה דרך צמיחתו, פסולין, אבל כשגרדו והעמידו על גלדו, או כשקיצר ארכו, שלא שינה בזה דרך צמיחתו, אף על פי ששינה אותו מברייתו, אין בכך כלום, דאצמיחתו קפיד רחמנא ולא אברייתו), הובא **ב״י** ד״ה ומ״ש אם נשאר. לבוש סי״ג-ד (אין זה שינוי מתמונתו שהעבירו האיל בחייו ... אינו שינוי מתמונתו שהיה בראש האיל, וכשר).

[67] ר״ן ו, א ד״ה וכתבו בתוס׳ (דלא מיקרי שופר אלא אותן שהם חלולין מלשון שפופרת ... וזכרותו נמי ודאי, אי אפקיה לבר וקדחו ותקע בו, לא יצא, דלאו שופר הוא). טור ושו״ע סט״ו (אם הוציא הזכרות ועשה ממנו שופר, כגון שנקב בו, פסול). לבוש סט״ו (שאותו העצם אין שם שופר עליו, שהרי אינו חלול כשפופרת בעודו בבהמה, ואין נקרא שופר אלא במשמעות לשונו שהוא דבר שנברא חלול כשפופרת בעודו בבהמה). ט״ז סקי״ז (דכל שאינו חלול לא מקרי שופר).

וכן הוא לעיל ס״א (שאין נקרא שופר אלא קרנים החלולים, שיש להם זכרות בפנים ונקלף גידן מן הזכרות).

[68] **גמרא** כז, ב (שלחו ליה לאבוה דשמואל, קדחו ותקע בו יצא. פשיטא, כולהו נמי מיקדח קדחו להו. אמר רב אשי שקדחו בזכרותו (כשהוא מחובר בבהמה, עצם בולט מן הראש ונכנס לתוכו, ומוציאין אותו מתוכו, וזה לא הוציאו אלא נקב את הזכרות, רש״י), מהו דתימא מין במינו חוצץ, קמ״ל). טור ושו״ע שם (לא הוציא זכרותו, אלא נקב בו, כשר). ט״ז ס״ק יז (פירוש, כשהוא מחובר בבהמה עצם בולט מהראש ונכנס לתוכו, ומוציאין אותו מתוכו, וזה לא הוציאו אלא נקב את הזכרות).

[69] ירושלמי פ״ג ה״ו (ר׳ יעקב בר אחא אמר, אבא בר בא שאל לר׳, שופר קדוח מהו. אמר ליה כזה תוקעין בעייני טב). ב״י ד״ה גרסינן בשם הירושלמי (משמע דלכתחלה נמי תוקעין בו). מ״א ס״ק כ (ואפילו לכתחלה מותר לעשות כן, דמין במינו אינו חוצץ). פר״ח סט״ו (ואפילו לכתחילה נמי תוקעין בו, כדמוכח בירושלמי).

[70] וכן הוא לעיל סי׳ תעה סכ״ז (ומין במינו אינו חוצץ). לקמן סי׳ תרנא ס״ה (ומין במינו אינו חוצץ).

[71] ברייתא כז, רע״א (ציפהו זהב במקום הנחת פיו פסול). כתבי הרמב״ן ח״א ע׳ רלו (וטעמא דפסול משום דאיכא הפסק בין פיו לשופר). **רמב״ם** פ״א ה״ו (צפהו זהב ... במקום הנחת פה פסול). מ״מ שם (וכתב הרמב״ן ז״ל, וטעמא דפסולא במקום הנחת פה, משום דאיכא הפסק בין פיו לשופר). **טור ושו״ע** סט״ז (צפהו זהב במקום הנחת פה, פסול). לבוש סי״ז (שכשהוא למעלה במקום הנחת פיו, הרי הזהב חוצץ בין פיו ובין השופר).

ואף שלענין אגוד הלולב יתבאר לקמן סי׳ תרנא ס״ד (ואף על פי שהאגוד חוצץ בין ידו ללולב ומיניו, אין בכך כלום, כיון שהאגוד הוא לנוי ולהידור מצוה, וכל שהוא לנוי אינו חוצץ מפני שהוא בטל לגבי הלולב ומיניו, וכאלו הוא מגוף הלולב ומיניו). מכל מקום ציפוי הזהב לנאות את השופר, אינו בטל וחוצץ. וראה מראי מקומות וציונים.

מכניס קצתו בפיו ושפתו מכסה עליו, ונמצא הזהב חוצץ בין שפתו לשופר[72]. אבל אם הציפוי הוא רחוק מפי התוקע, כשר[73].

במה דברים אמורים, כשלא נשתנה קולו מחמת הציפוי[74], או שאינו יודע אם נשתנה, דמן הסתם לא נשתנה קולו בשביל ציפוי כל שהוא[75], אבל אם יודע שנשתנה הקול מחמת הציפוי, ואע"פ שהשינוי הוא מעט, פסול, לפי שאין קול שופר לבד, אלא קול שופר וקול דבר אחר, דהיינו הציפוי[76]:

יז במה דברים אמורים, כשהציפוי הוא הוספה על עובי השופר או על רחבו, אבל אם הוא הוספה על ארכו, אפילו בצד הרחב שלו, אם נתן שם זהב משהו על עובי השופר בענין שנתארך השופר משהו, פסול[77] אע"פ שלא נשתנה קולו כלל[78], מטעם שנתבאר למעלה[79]:

יח המציירים בשופר צורות כדי לנאותו, לא יפה הן עושין, אע"פ שאין כולו מצופה במיני הציורין, לפעמים הקול משתנה[80].

אבל מותר לחקוק בשופר עצמו צורות כדי לנאותו, שאפילו אם ישתנה קולו על ידי כן, אין בכך כלום, שאין כאן קול מן דבר אחר, אלא קול השופר לבד[81], וכל הקולות כשרים בשופר[82]:

יט הרחיק את השופר מעט מפיו ונפח בו ותקע, לא יצא ידי חובתו, כיון שיש הפסק מעט בין פיו לשופר[83]:

כ נתן שופר בתוך שופר, אם שמע קול פנימי לבד[84], כגון שבצד הקצר הוא בולט יותר מן החיצון, ונתן

---

[72] רמב"ן שם (ויש אומר אפילו מגבו, מפני שהוא מכניס קצתו בפיו, ושפ[ת]ו של תוקע מכסה אותו). וכנראה זאת היא גם כוונת הרא"ש פ"ג סי' ג (לכאורה נראה לפרש דעובי השופר מקום שמניח עליו הפה קרוי במקום הנחת הפה, ושלא במקום הנחת הפה היינו מבחוץ סמוך להנחת הפה), **טור** (צפהו זהב בעביו, במקום הקצר, שהוא מקום הנחת פיו, פסול, שלא במקום הנחת פיו, בכל אורך השופר ... כשר), וב"י (דהיינו מה שכתב הרא"ש דעובי השופר מקום שמניח עליו הפה קרוי במקום הנחת פה). דעה הב' בשו"ע שם (יש מפרשים מקום הנחת פה היינו עובי השופר לצד פנימי שמניח שם פיו, והצד החיצון מן העובי עצמו קרי שלא במקום הנחת פה. ויש מפרשים דעביו במקום הקצר הוא מקום הנחת פה). לבוש שם (ומהאי טעמא נמי אם צפהו בזהב באורך השופר מבחוץ, ומתחיל הזהב מיד סמוך לראשו בצד הקצר, פסול).

[73] ברייתא שם (שלא במקום הנחת פיו, כשר). טור ושו"ע שם (ושלא במקום הנחת פה, היינו כל אורך השופר מצד הקצר עד צד הרחב).

[74] **גמרא** [ברייתא] כז, ב (ציפהו זהב ... מבחוץ, אם נשתנה קולו מכמות שהיה, פסול, ואם לאו, כשר). טור ושו"ע שם (צפהו זהב ... מבחוץ, אם נשתנה קולו מכמות שהיה, פסול, ואם לאו, כשר).

[75] **רא"ש** שם (דאיכא למימר דפשיטא דאין קולו משתנה בשביל ציפוי כל דהו שעושה אצל פיו). **מ"א** סקכ"א (ואם עשה זהב כל שהוא סמך להנחת פיו, מסתמא אין קולו משתנה בשביל כך (הרא"ש)).

[76] רבנו ירוחם נ"ו ח"ב מח, ג (צפהו זהב מבחוץ, שפסול אם נשתנה קולו ... והוה ליה שופר ודבר אחר). לבוש סי"ח (אם נשתנה קולו מחמת הציפוי פסול, דהוי קול שופר ודבר אחר).

[77] ברייתא שם (הוסיף עליו כל שהוא, בין במינו בין שלא במינו, פסול). תוס' כז, ב ד"ה ציפהו זהב (אם נפרש דשלא במקום הנחת הפה, היינו ראשו האחד לצד הרחב. הא אמרינן בסמוך, הוסיף עליו כל שהוא בין במינו בין שלא במינו פסול). **רא"ש** פ"ג סי' ג (ואין לפרש שלא במקום הנחת הפה, בעובי הראש האחר לצד הרחב. דהא אמרינן הוסיף עליו כל שהוא פסול בין במינו בין שלא במינו). **טור ושו"ע** סי"ח (אם נתן זהב על עובי השופר בצד הרחב, היינו הוסיף עליו כל שהוא, ופסול). וכדלעיל סי"א (אם הוסיף כל שהוא על אורך השופר שלם, בענין שהקול יוצא דרך התוספת ההיא ... בין שאינו ממין השופר ... פסול).

[78] טור ולבוש סי"ז (ואפילו לא נשתנה קולו מחמת הציפוי).

[79] ס"ט (משום קול שופר ודבר אחר). לבוש שם (והוי קול שופר ודבר אחר).

[80] **רמב"ן** שם (לפיכך אלו שמציירין צורות לנאותו, לא יפה הם עושים, שמא נשתנה קולו מחמת אותן ציורין, ואע"פ שאין כולו מצופה במיני הציורין, לפעמים קולו משתנה בהן). הובא במ"מ פ"א ה"ו. **טור ושו"ע** סי"ז (המציירים בשופר צורות במיני צבעונים כדי לנאותו, לא יפה הם עושים).

[81] **ב"י** ד"ה ומ"ש בשם הרמב"ן (ומבואר הוא שצורות אלו דקאמר היינו שמציירין במיני צבעונים, דהוי כמו ציפהו מבחוץ. אבל אם אין שם מיני צבעונים כלל, אלא שחקק בו צורות כדי לנאותו, פשיטא דכשר). **רמ"א** סי"ז (אבל מותר לחקוק בשופר עצמו צורות כדי לנאותו). לבוש סי"ט (אין בכך כלום, אף על פי שנשתנה קולו מחמת החקיקה לית לן בה, דהא על כל פנים קולו של שופר עצמו הוא, ואין דבר אחר מעורב בו).

ויתירה מזו נפסק בשו"ע ס"ז (אם ניקב, אם לא סתמו, אף על פי שנשתנה קולו כשר).

אלא שבזה יש אוסרים, כמבואר ברמ"א ס"ז (מיהו אם יש שופר אחר אין לתקוע בזה, כי יש אומרים שאין לתקוע בשופר נקוב). משא"כ בנידון דידן שלא ניקב לגמרי, כשר לדברי הכל.

[82] כדלעיל ס"ט (כשר, אפילו אם נשתנה קולו מכמות שהיה קודם שנסדק, שכל הקולות כשירים בשופר), ושם נסמן (הערה 38).

[83] **רמב"ן** שם (ושמע מינה שאם הרחיק השופר מפיו ונפח בו ותקע, פסול). הובא במ"מ שם. **טור ושו"ע** סי"ט (הרחיק את השופר ונפח בו ותקע בו, פסול).

[84] **גמרא** [ברייתא] כז, ב (הניח שופר בתוך שופר, אם קול פנימי שמע, יצא).

הפנימי בפיו ותקע[85], ובצד הרחב אין החיצון בולט יותר מן הפנימי, אלא הפנימי בולט יותר[86], או ששניהם שווין[87], דנמצא שאין בתקיעה זו שום תערובות קול מן החיצון אלא מן הפנימי לבד, לפיכך יצא ידי חובתו, שאין כאן אלא קול שופר אחד.

והוא שלא נשתנה קולו מחמת שהוא נתון בתוך החיצון, אבל אם נשתנה קולו[88], או שהחיצון בצד הרחב שלו בולט יותר מן הפנימי, או שבצד הקצר שלו הם שוים, דאז אי אפשר שלא שמע אלא קול שניהם, לא יצא, דקול שופר אחד אמרה תורה, ולא קול שני שופרות[89].

כא כל דבר הפוסל ביום ראשון בשופר, פוסל גם ביום שני, אע"פ שאינו אלא מדבריהם[90].

אין מחללין עליו יום טוב

כב שופר של ראש השנה אין מחללין עליו יום טוב[91], מפני שיום טוב הוא עשה ולא תעשה, כמ"ש בסי' תצ"ח[92], ואין עשה דשופר דוחה את לא תעשה ועשה[93]. ואפילו בדבר שאיסורו אינו אלא מדרבנן, אין מחללין עליו[94], לפי שחכמים השוו את דבריהם לשל תורה[95], והעמידו דבריהם לבטל דברי תורה בשב ואל תעשה[96].

---

[85] **רא"ש** פ"ג סי' ד (כגון שהיה פה של פנימי משוך קצת למעלה חוץ לפה החיצון, ולא נכנס קולו בין שני השופרות). ר"ן ו, ב (ומיירי כגון שהוא עודף על החיצון, שאין כאן אלא קול פנימי).

[86] **ב"י** סוד"ה נתן שופר (ודבר פשוט הוא, דכי אמרינן דאם קול פנימי שמע יצא, היינו לומר שיהיה הפנימי עודף על החיצון מהשני צדדין). שו"ע ס"כ (נתן שופר לתוך שופר, אם הפנימי עודף על החיצון משני צדדיו ונתן הפנימי בפיו ותקע בו, כשר).

[87] דרכי משה ס"ק ה (ולי נראה דאם בולט במקום הנחת פיו שאינו תוקע רק בפנימי, אף אם אינו בולט מצד הרחב רק שוה לחיצון שם, יצא, דהא אין הקול יוצא רק מפנימי). **רמ"א** ס"כ (ולי נראה דאפילו אינו בולט בצד הרחב, רק שוה לחיצון, הואיל ובולט לצד הפה ותקע בפנימי, יצא, כן נראה לי). **ט"ז** סקי"ט (ולי נראה דגם השו"ע סבירא ליה כן, דודאי אין שום תועלת לבליטת הצד העליון. אלא דאי הווין שוים למעלה, אי אפשר לצמצם, ושמא שופר החיצון בולט כל שהוא טפי מהפנימי, והוה ליה מוסיף עליו כל שהוא, דפסול אפילו במינו, על כן הוצרכו שיהיה הפנימי בולט גם למעלה, ואז אין חשש כלל).

[88] **רא"ש** שם (ויראה דהא דאמרינן אם קול פנימי שמע כשר, היינו כשלא נשתנה קולו מחמת ציפוי החיצון, דאי נשתנה קולו, נמצא הקול בא מכח ב' שופרות, והיינו בכלל אם קול חיצון שמע). טור ושו"ע שם (והוא שלא ישנה קולו במה שהוא נתון בתוך החיצון, ואם לאו, פסול).

[89] ברייתא שם (ואם קול חיצון שמע, לא יצא). רא"ש שם (אם קול החיצון שמע לא יצא. פירוש אף קול החיצון, דאי אפשר לשמוע קול חיצון בלא קול פנימי, אלא אף קול החיצון קאמר. וטעמא דפסול משום דשופר אחד אמר רחמנא ולא ב' שופרות). טור ולבוש ס"כ (דשופר אחד אמר רחמנא ולא ב' או ג' שופרות). מ"א ס"ק כב (הא פסול דהוי ב' שופרות). וכדלעיל ס"י (והתורה אמרה קול היוצא משופר אחד ולא היוצא משני שופרות).

[90] שו"ת **הרשב"א** ח"א סי' כג (דין שופר כדין לולב ... אני כך דעתי נוטה בשני ימים ראשונים כיום אחד הן, ובשניהם בעינן לולב כשר דמ[ספ]ק יום ראשון אנו עושין אותן, ואם כן אין מקום לשאלה זו בשופר), וסי' תרל (עוד השיב, דשופר פסול בשני הימים, דכולם כיום אחד חשובין). דרכי משה ס"ק ג (כתב הרשב"א בתשובה סימן כ"ג וסימן תר"ל, דכל הפסול בשופר ביום ראשון פסול ביום שני). **מ"א** סוף הסימן (וכל הפסולים בראשון פסולים גם ביום שני (ד"מ רשב"א). ולא דמי למ"ש סי' תרמ"ט ס"ה דפסולי ראשון ניטלים בשני. דהתם אותן הפסולים עכ"פ כשרים הם לשאר ימות החג, משא"כ כאן דפסולים לגמרי).

והיינו שלענין לולב יש שתי דעות לקמן סי' תרמט סכ"א (יש אומרים שכל הפסולין הנוהגין בראשון מן התורה נוהגין ביום טוב שני מדברי סופרים, דכיון שתקנו יום טוב שני מפני הספק שמא הוא יום טוב ראשון, אם כן צריך לנהוג בו מחמת הספק כל החומרות של יום טוב הראשון. ויש אומרים ... דברים שאינן מעיקר קדושת היום, אלא שהן מצות הנוהגות באותו היום בלבד, כגון כל הפסולין ביום טוב הראשון בלבד, ואף אם לא תהיינה מצות הללו נוהגות ביום טוב שני אין כאן זלזול ליום טוב השני כלל, כיון שאין המצות תלויות בעיקר קדושת היום כלל, שהרי מצות נטילת לולב לא תלה הכתוב חיובו מחמת שהוא יום טוב אלא מחמת שהוא יום הראשון, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון).

משא"כ פסולי מצוות שופר, שהם גם ביום השני. וכן בפסולי מצוות מצה, כדלעיל סי' תעה ס"ל (אם אכל בענין זה בליל יום טוב של גליות, אף שהוא מדברי סופרים, אף על פי כן צריך לחזור ולאכול לדברי הכל, שאין לחלק כלל בין יום טוב ראשון לשני בשום דבר, שלא יבואו בו לזלזל על ידי כן).

[91] **משנה** לב, סוע"ב (שופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום, ואין מפקחין עליו את הגל, לא עולין באילן, ולא רוכבין על גבי בהמה, ולא שטין על פני המים, ואין חותכין אותו בין בדבר שהוא משום שבות ובין בדבר שהוא משום לא תעשה). טור ושו"ע סכ"א (שופר של ראש השנה אין מחללין עליו יום טוב).

[92] סל"ד (שאין מצות עשה של כיסוי הדם דוחה את לא תעשה של יום טוב, שיש בה עשה ולא תעשה), ושם נסמן (הערה קסב).

[93] גמרא שם (שופר עשה הוא, ויום טוב עשה ולא תעשה, ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה). מ"א סקכ"ג (משום דיום טוב עשה ולא תעשה הוא, ואין עשה דשופר דחי לא תעשה ועשה).

[94] טור ושו"ע שם (אפילו בדבר שיש בו משום שבות).

וכן הוא לעיל סי' תצח בקונטרס אחרון ס"ק ה (דאנן קיימא לן בסי' תקפ"ו דאין דוחין אפילו שבות דיום טוב מפני מצות שופר, משום דיום טוב היא עשה ולא תעשה, כמ"ש בגמרא פ"ד דר"ה).

וכן הוא בסוכה, כדלקמן סי' תרכח ס"ה (ואין דוחין אפילו שבות של דברי סופרים מפני קיום מצות סוכה, מטעם שנתבאר בסימן תקפ"ו עיי"ש), וסי' תרמ ס"י (שאין מצות סוכה דוחה את שום איסור, אפילו של דבריהם, מטעם שנתבאר בסוף סימן תקפ"ו עיי"ש).

כג כיצד, היה השופר בראש האילן או מעבר הנהר, ואין לו שופר אחר אלא הוא, אינו עולה באילן ואינו שט על פני המים כדי להביאו[97]. ואם נפל עליו גל של אבנים, אסור לטלטל האבנים כדי ליטלו[98]. ואין לילך חוץ לתחום כדי לשמוע קול שופר[99], ואין צריך לומר שאין מביאין אותו מחוץ לתחום[100]:

כד במה דברים אמורים, על ידי ישראל, אבל על ידי נכרי מותר לעשות כל דבר שאיסורו אינו אלא מדברי סופרים, כגון לעלות באילן[101] ולהביאו מחוץ לתחום[102] וכל כיוצא בזה. אבל אסור לומר לנכרי לעשות מלאכה גמורה בשבילו[103].

ומכל מקום אם הנכרי עשה מעצמו מלאכה גמורה, כגון שעשה שופר ביום טוב, מותר לתקוע בו[104], ואע"פ שעשה בשביל ישראל. ואין חוששין שמא יאמר הישראל לנכרי לעשותו[105], אין חוששין לזה אלא בדבר שיש הנאה לגוף אדם, אבל המצות שלא נתנו להנאת הגוף[106], אין חוששין שיעבור עבירה כדי לקיים המצוה[107]:

כה במה דברים אמורים, כשעשה הנכרי השופר מקרן שלו, דאין בו משום איסור נולד ביום טוב, כיון שבין השמשות היה הקרן ביד הנכרי, והנכרי לא הקצה דעתו מלעשות ממנו שופר, שהרי בידו וברשותו הוא

---

[95] **מ"א** סקכ"ג (וחכמים השוו דבריהם לשל תורה, והעמידו דבריהם במקום עשה).

[96] טור ולבוש סכ"א (והעמידו רבנן דבריהם לבטל דברי תורה בשב ואל תעשה), וכדלעיל סי' שה סכ"ו (שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה), ושם נסמן (הערה קנה).

[97] משנה שם (לא עולין באילן, ולא רוכבין על גבי בהמה, ולא שטין על פני המים). טור ושו"ע שם (כיצד, היה השופר בראש האילן או מעבר הנהר, ואין לו שופר אלא הוא, אינו עולה באילן ואינו שט על פני המים כדי להביאו).

והוא כדלעיל סי' תקכד (כשם שבשבת אין עולין על גבי אילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ... כך אין עושין אחד מכל אלו ביום טוב).

[98] משנה שם (ואין מפקחין עליו את הגל). **טור** (נפל עליו גל ואי אפשר ליטלו בלא טילטול אבנים, אסור, ותדחה התקיעה). **מ"א** סקכ"ג (ואם נפל עליו גל של אבנים, אסור לטלטל האבנים כדי ליטלו (טור גמרא)).

וכל שכן לפקח במרא וקרדום שאסור מן התורה, כדלעיל סי' שצד ס"ב.

[99] משנה שם (אין מעבירין עליו את התחום), לפירוש **רש"י** (לילך חוץ לתחום לשמוע תקיעה).

[100] משנה שם, לפירוש **טור** (וכן אין מוציאין אותו חוץ לתחום). ב"י שם (ותרווייהו איתנייהו, דבין זה ובין זה אסור). לבוש שם (אין מוציאין אותו חוץ לתחום, ולא הולכין חוץ לתחום לתקוע).

וכן אין לקנות שופר ביום טוב, כדלעיל סי' שו סי"ז (אסור לקנות לגמרי את האתרוג או השופר ביום טוב, אפילו אם אי אפשר לו לקיים המצוה בענין אחר, שאין דוחין שבות גמור מפני מצות עשה, כמ"ש בסי' תקפ"ו ותרנ"ה).

[101] **טור** (וכתב ה"ר יונה, דוקא ישראל אסור לעשותו, אבל מותר לומר לעו"ג לעשותו, כיון שאין בו אלא משום שבות, דאמירה לעו"ג שבות דשבות, ושבות דשבות במקום מצוה שרי), כגירסת ופירוש הב"י (כלומר דעל כרחך לא שרי ה"ר יונה באמירה לגוי, אלא במידי דאפילו אם יעשהו ישראל לית ביה אלא איסורא דרבנן). **שו"ע** סכ"א (ועל ידי גוי מותר, דהוי שבות, ובמקום מצוה לא גזרו).

וכדלעיל סי' שז סי"ב (דבר שאינו מלאכה, ואינו אסור לעשותו בשבת אלא משום שבות, מותר לישראל לומר לנכרי לעשותו בשבת, והוא שיהיה ... לצורך מצוה, אומר ישראל לנכרי לעלות באילן בראש השנה כדי להביא משם שופר לתקוע בו).

[102] הגהת הלבוש סכ"ב (אפילו לכתחלה יכול לומר לגוי להביא לו שופר מחוץ לתחום דרבנן, דהוי שבות דשבות, ובמקום מצוה לא גזרו רבנן). מ"א סקכ"ד (אפילו לכתחלה שרי לומר לעכו"ם להביאו מחוץ לתחום, דהוה ליה שבות דשבות). וכן הוא לקמן סי' תקצה ס"ב (שיכול לשלוח נכרי אחר השופר להביאו לכאן אפילו מחוץ לתחום).

[103] ב"י שם (אבל דבר שאסור מן התורה, ליכא מאן דפליג דאסור לומר לגוי לעשותו, אפילו במקום מצוה). לבוש סכ"א (אבל לומר לגוי לעשות איסורא דאורייתא, אסור, דבאיסור דאורייתא אין כאן אלא שבות אחד, ובו העמידו רבנן גם כן דבריהם לבטל דברי תורה בשב ואל תעשה).

וכדלעיל סי' רעו ס"ח (בקצת מקומות נהגו רבים להקל באמירה להנכרי להדליק נרות לצורך סעודה כשנכבו הנרות ואי אפשר לאכול בחשך ... רבו האומרים שלא התירו שבות במקום מצוה אלא שבות דשבות, כמו שיתבאר בסי' ש"ז, ודבריהם עיקר).

[104] **מרדכי** סוכה רמז תשמז (אם עשה עכו"ם שופר ביום טוב, מותר לתקוע בו). **שו"ע** סכ"ב (אם עשה גוי שופר ביום טוב, מותר לתקוע בו).

[105] שמטעם זה אסרינן בשאר המלאכות שעשה הנכרי מעצמו לצורך הישראל, כדלעיל סי' רמג ס"ב (אם עשה הנכרי מעצמו בשביל ישראל, אסרו ליהנות בשבת ממלאכתו ... גזרה שמא יאמרו לו לעשות בשבת).

[106] ר"ה כח, א (מצות לאו ליהנות ניתנו), ופרש"י (לאו ליהנות ניתנו לישראל, להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צואריהם ניתנו). ט"ז ס"ק ד (דמצות לאו ליהנות ניתנו).

וכן הוא לעיל סי' תמה ס"ח (שמצות לאו ליהנות ניתנו, כלומר שלא נתנו המצות לישראל להיות קיומם הנאה להם, אלא לעול על צוארם ניתנו), ושם נסמן (הערה עג). סי' קכח ס"ס. לקמן סי' תקפט ס"ג. סי' תרמט סי"ב. הל' גזילה סי"ב.

[107] לבוש סכ"ב (ולא שייך לגזור כאן שמא יאמר לגוי להביאנו או לעשותו, דודאי לא יעשה אדם מצוה הבאה בעבירה). ויתבאר יותר לקמן סכ"ו (וזה שתוקע בו תקיעה של מצוה, אין זו חשובה הנאה כלל), ושם (הערה 111).

וראה זכרון יוסף אות עח.

לעשות ממנו מה שירצה. אבל אם עשה נכרי שופר ביום טוב מקרן של ישראל, כיון שבין השמשות לא היה הקרן עומד לעשות ממנו שופר, שהרי לא היה ברשותו של נכרי, אם כן זה השופר הוא נולד ביום טוב, ואסור הישראל לטלטלו כדי לתקוע בו[108], שאין דוחין שבות מפני תקיעת שופר[109].

ומכל מקום אם אין שם שופר אחר אלא הוא, מותר לתקוע בו, ויש לסמוך על המתירין[110] נולד ביום טוב, כדי שלא לבטל מצות עשה של תורה:

כו אם נכרי הביא שופר ביום טוב מחוץ לתחום בשביל ישראל[111], אפילו הביאו מחוץ לי"ב מיל, מותר לתקוע בו אף הישראל שהובא בשבילו, אפילו להאומרים[112] דחוץ לי"ב מיל יש איסור תחומין מן התורה[113]. שהרי דבר הבא מחוץ לתחום מותר בטלטול, ואינו אסור אלא באכילה או בהנאה, דהיינו להשתמש בו[114], כמ"ש בסי' תקט"ו[115], וזה שתוקע בו תקיעה של מצוה, אין זו חשובה הנאה כלל[116], כמו שנתבאר למעלה[117].

---

[108] **מ"א** סקכ"ה (וצריך עיון דהא נולד גמור הוא ... והוא גמרא בשבת דף כ"ט ... וצריך לומר דהכא מיירי כשעשה עכו"ם שופר מקרן שלו, דלא הוי נולד כיון שגמרו בידי אדם, וכמ"ש סי' רנ"ב. ובגמרא מיירי שחקקה בבקעת ישראל. ועס"י שכ"ה ס"ד).

והיינו אף דאמרינן בגמרא שבת כט, רע"א (נכרי שחקק קב בבקעת ישראל ... ביום טוב ... נולד הוא). ונפסק לעיל סי' שח סכ"ג (נכרי שעשה כלי חדש ... מעצמו ... ביום טוב יש להחמיר בנולד).

היינו דוקא בשל ישראל, משא"כ בשל נכרי לא הוי נולד, כיון שגמרו בידי אדם, כדלעיל סי' רנב סי"ב (נכרי העושה [כלים] ... מותר ללבשם בו ביום ... ואף שיש להחמיר בנולד ביום טוב כמו שיתבאר בסי' תצ"ה, מכל מקום כאן אין בו משום נולד, הואיל והוא דבר שגמרו בידי אדם, כמו שיתבאר בסימן שכ"ה).

ואף שהובאו ב' דעות בזה בסי' שכה ס"ו (כל דבר שגמרו בידי אדם, דהיינו שנגמר תיקונו בשבת ונעשה ראוי על ידי אדם, אין בו משום מוקצה כלל, אפילו בבין השמשות בעודו אינו ראוי, מפני שאינו מקצה ממנו דעתו כלל בבין השמשות מליהנות ממנו בשבת, כיון שבידו הוא לתקנו ולעשותו ראוי בו ביום ... ויש אומרים שלא אמרו כל דבר שגמרו בידי אדם אין בו משום מוקצה, אלא בדבר שהתחלת מלאכת תיקונו כדי לעשותו ראוי היתה קודם השבת ונגמרה בשבת, כגון נכרי שהתחיל לעשות כלי מערב יום טוב וגמרו ביום טוב אין בו משום נולד, הואיל וגמרו בידי אדם כמו שנתבאר בסי' רנ"ב ... ולענין הלכה יש להחמיר כסברא האחרונה, אלא אם כן הוא שעת הדחק). הרי שרק לדעה הראשונה אין בזה לא משום מוקצה ולא משום נולד, אבל לדעה השנית יש בה משום נולד, שלמנהגינו אסור ביום טוב.

מכל מקום התירו כאן אם הוא של נכרי (שהרי אף בשל ישראל יש מקום לסמוך על המתירין, כדלקמן בסמוך).

וכן התיר בסתם לעיל סי' רנב סי"ב (מכל מקום כאן אין בו משום נולד, הואיל והוא דבר שגמרו בידי אדם).

[109] כדלעיל סכ"ב.

[110] כדלעיל סי' תצה סי"ג. סי' תקא ס"א. וראה ערוך השלחן סעיף לו.

[111] הגהות אשרי פ"ד סי' ו (ואם הנכרי הביא שופר או לולב ואתרוג מחוץ לתחום ביום טוב, מותר לצאת בו, דלאו מוקצה הוא, דהא חזי לישראל אחר, דהבא בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר. וכיון דשרי לטלטולי אפילו לאותו ישראל, שרי לצאת בו, דלא מצינו דאסרו חכמים הבא מחוץ לתחום אלא או אכילה או הנאה, ומצות לאו ליהנות נתנו. וגם אין שייך לגזור שמא יאמר לנכרי להביא כדי לצאת בו, דלא שייך שיעשה מצוה הבאה בעבירה, ולכך שרי לכו"ע, מאו"ז). מרדכי רמז תשמז (אתרוג ולולב שהובאו מחוץ לתחום בשביל ישראל, מותר לישראל אחר לצאת בו, ואפשר כי גם לישראל שהובאו בשבילו מותר לצאת בו, כיון שהוא דבר מצוה). טור סי' תרנה (גוי שהביא לולב לישראל ביום טוב מחוץ לתחום, כתב הרשב"א שמותר ליטלו, שלא אסרו חכמים דבר שהובא מחוץ לתחום אלא לאותו שהובא בשבילו. ואפילו הוא מותר לטלטלו, ולא אסרוהו לו אלא באכילה ובהנאה, ומצות לאו ליהנות ניתנו). שו"ע סכ"ב (אם גוי הביא שופר מחוץ לתחום, תוקעין בו). מ"א ס"ק כד (דהא שרי לטלטלו, ואם כן שרי לצאת בו. דלא אסרו חכמים למי שהובא בשבילו, אלא באכילה ובהנאה, ומצות לאו ליהנות ניתנו, טור סי' תרנ"ה והג"א ומרדכי פ"ו דעירובין).

והיינו שיש בזה שלשה פרטים:

(א) אין לאסרו משום מוקצה, כדלקמן סי' תקטו סי"ד-טו (דכיון שאיסור תחומים הוא קל הקילו בו שלא לאסור אלא למי שהובא בשבילו, ואפילו אם הביא הנכרי מחוץ לג' פרסאות שיש אומרים דבג' פרסאות יש איסור תחומין מן התורה ... וכיון שהוא ראוי לאכילה בו ביום למי שלא הובא בשבילו, לפיכך אף מי שהובא בשבילו מותר לטלטלו ביום טוב, ואין לו דין מוקצה כלל כיון שראוי לאחרים בו ביום).

(ב) גם זה שהובא בשבילו לא אסרו עליו אלא לאכלו ולהשתמש בו, אבל לא אסרו לקיים בו מצוה.

(ג) אין לגזור על זה שהובא בשבילו שמא יאמר לנכרי להביא כדי לצאת בו, שאין חוששים שיעשה מצוה הבאה בעבירה, וכדלעיל סכ"ד (המצות שלא נתנו להנאת הגוף, אין חוששין שיעבור עבירה כדי לקיים המצוה).

[112] לעיל סי' שצו ס"א.

וראה הערות וביאורים ר ע' יב.

[113] **לבוש** סכ"ב (ונראה לי דאין צריך להני טעמי אלא דוקא כשמביאו הגוי מחוץ לתחום דאורייתא, אבל כשמביאו מחוץ לתחום דרבנן, פשיטא דמותר לצאת בו, דהא אפילו לכתחלה יכול לומר לגוי להביא לו שופר מחוץ לתחום דרבנן, דהוי שבות דשבות ובמקום מצוה לא גזרו רבנן). **מ"א** סקכ"ד (והקשה הלבוש דהא אפילו לכתחלה שרי לומר לעכו"ם להביאו מחוץ לתחום, דהוה ליה שבות דשבות, ואם כן מאי איצטריך למימר דתוקעים בו. ותירץ דמיירי בחוץ לי"ב מיל דהוי דאורייתא).

[114] ראה לעיל סי' תקז קו"א סק"ד (ד"ה ואף שבהבא).

[115] ס"א (בדעה הב').

ומכל מקום צריך ליזהר שלא יטלטלנו חוץ לד' אמות[118], ועל דרך שנתבאר בסי' תקט"ו[119], ועיין שם בסוף הסימן[120]:

כז יכול ליתן בתוכו מים או יין כדי לצחצחו, ואין זה כמתקן כלי ביום טוב[121]. אבל מי רגלים אף בחול אסור, מפני הכבוד[122]:

---

[116] שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג) סי' כב. שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתמז (הובא בטור סי' תרנה). מרדכי עירובין רמז תקיד, בשם רבנו שמשון. הגהות אשרי שם. מ"א שם.

[117] סעיף כד.

[118] **מ"א** שם (ועכ"פ אסור לטלטלו חוץ לד' אמות).

[119] סעיף טו (רק שיזהר שלא יטלטלנו חוץ לד' אמות במקום שאסור לטלטל בשבת בין הוא בין אחר שלא הובא בשבילו. ואף על פי שהותר לו לאכלו בו ביום, מכל מקום לא הותר לו להוציא חוץ לד' אמות בכרמלית).

[120] סעיף כב.

[121] משנה לב, סוע"ב (אבל אם רצה ליתן לתוכו מים או יין יתן), ופירש **רש"י** (ולא אמרינן קא מתקן מנא). ברייתא לג, א (מים או יין מותר כדי לצחצחו). טור ושו"ע סכ"ג (יכול ליתן בתוכו מים או יין לצחצחו). לבוש סכ"ג (ואין בו משום תיקון כלי). וכדלעיל סי' שכג סי"א (מותר לשפשף הכלים בכל דבר המותר בטלטול כדי לצחצחם לצורך היום), ושם נסמן (הערה צב).

[122] **גמרא** [ברייתא] שם (מי רגלים אסור מפני הכבוד). טור ושו"ע שם (אבל מי רגלים, אף בחול אסור, מפני הכבוד). וכהא דתניא כריתות ו, א (שאין מכניסין מי רגלים למקדש), ובנוסח התפלה (מפני הכבוד).

תקפז דין התוקע לתוך הבור

ובו ה' סעיפים

א שמיעת קול שופר צריכה להיות בלא ערבוב קול אחר כלל, אבל אם שמע הקול בערבוביא לא יצא[1]. לפיכך העומד בתוך חבית גדולה, או בבור, או בדות[2], דהיינו בנין שרובו תחת הקרקע[3] (אבל אם רובו למעלה מן הקרקע אע"פ שמקצתו בתוך הקרקע דינו כבית[4]), וכן העומד בתוך המערה[5], ותוקע ושמעו אחרים מבחוץ, אם ברור להם ששמעו קול שופר יצאו, ואם לאו לא יצאו[6], לפי שהקול מתבלבל בהבל[7] הבור והדות קודם שיצא לחוץ, ואפשר שלא שמעו אלא קול הברה. וטוב להחמיר, שאף שברור לו שקול שופר שמע לא יסמוך על בקיאותו[8], ויחזור וישמע שנית התקיעות שלא מן התוקע בבור. אבל לא יברך שנית, אלא אם כן ברור לו

---

[1] **טור** ולבוש ס"א (צריך לעמוד במקום שאינו שומע אלא קול השופר בלבד בלא עירוב דבר אחר, אבל אם שמע קול שופר מעורב עם דבר אחר לא יצא).

[2] משנה כז, ב (התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס, אם קול שופר שמע יצא, ואם קול הברה שמע לא יצא). רש"י כז, א ד"ה פיטס (חבית גדולה). טור ושו"ע ס"א (התוקע בתוך הבור או בתוך המערה ... אם קול שופר שמעו, יצאו, ואם קול הברה שמעו, לא יצאו. וכן התוקע לתוך חבית גדולה וכיוצא בה, אם קול שופר שמע, יצא, ואם קול הברה שמע, לא יצא).

[3] רש"י עירובין קב, ב ד"ה של בור ושל דות (בור בחפירה, דות בבנין בתוך הקרקע). **מ"א** ס"ק א (והיינו שהוא בבנין תחת הקרקע, כגון מרתף).

וכן הוא לעיל סי' תנה סכ"ג (הדות, דהיינו בור שהוא מרוצף בנין בקרקעיתו ובקירותיו סביב).

[4] מ"א שם (ונראה לי דאם רובו בנוי למעלה מן הקרקע, אע"פ שמקצתו תוך הקרקע שרי).

[5] **רמב"ם** פ"א ה"ח (התוקע בתוך הבור או בתוך המערה). **שו"ע** שם (או בתוך המערה).

[6] רב הונא שם (לא שנו אלא לאותן העומדים על שפת הבור, אבל אותן העומדין בבור יצאו), ופירש **רש"י** (שהן קול השופר לעולם שמעו). רא"ש פ"ג סי' ח (משמע מתוך פירושו, אותן העומדים על שפת הבור, פעמים שומעין קול שופר ופעמים שומעין קול הברה ... ולא ידעתי מה הבחנה יש אם קול שופר שמע או קול הברה שמע, אם תלוי בהבחנת אדם שיאמר שמעתי קול שופר), וב"י ד"ה ומ"ש הרא"ש (ומ"ש הרא"ש על זה לא ידעתי מה הבחנה יש אם קול שופר שמע או קול הברה וכו', נראה שכל אדם יכול להבחין אם הקול ששומע הוא קול שופר או אם הוא קול הברה). **רמב"ם** שם (אותן העומדים בתוך הבור והמערה יצאו), ופירש בב"י שם (וזה מבואר שלא כדברי הרא"ש, אלא כדמשמע מפירוש רש"י, וכן עיקר). **שו"ע** שם (אותם העומדים בתוך הבור והמערה יצאו, והעומדים בחוץ, אם קול שופר שמעו, יצאו, ואם קול הברה שמעו, לא יצאו). לבוש שם (אם קול שופר בלבד שמעו יצאו, ואם הבחינו שנתערב קול הברת הבור עם קול שופר לא יצאו, וזה תלוי בהבחנת השומע לפי מה שהוא מבחין בקול). ט"ז ס"ק א (ושיעור דבר זה תלוי בהבחנת האדם אם קול שופר שמע או קול הברה).

[7] מתערב בהד של קול השופר, שאין יוצאין בו.

[8] רא"ש שם (נראה לי ... הכי פירושו, לא שנו אם קול הברה שמע אלא לאותם העומדים על שפת הבור, שהקול מתבלבל בבור קודם שיצא לחוץ, ולעולם אינן שומעין אלא קול הברה).

ששמע קול הברה[9], דספק ברכות להקל:

ב במה דברים אמורים, באותם העומדים חוץ לבור, אבל התוקע עצמו, וכן אותם העומדים עמו בבור, יצאו, שבודאי קול שופר שמעו[10].

במה דברים אמורים בבור ודות ומערה, אבל בחבית גדולה שהברתה גדולה, אף התוקע והעומדים עמו בתוכה אפשר שישמעו קול הברה, לפיכך אם ברור להם ששמעו קול שופר יצאו, ואם לאו לא יצאו[11]:

ג אם התחיל לתקוע בבור ועלה חוץ לבור וגמר את התקיעה שהתחיל בבור, יצא ידי חובתו, שכל מה ששמע בין כשהיה בפנים בין כשהיה בחוץ היה בודאי קול שופר[12]. ואם כשעלה מהבור הוציא אזניו חוץ לבור קודם שהוציא השופר לחוץ, לא יצא[13], אלא אם כן ברור לו שברגע ההיא שמע קול שופר. ולפי שאי אפשר לצמצם שיוציא האזנים והשופר כאחד[14], לכן טוב שיוציא השופר תחלה קודם לאזנים, דאז בודאי ישמע קול שופר, כיון שהשופר הוא בחוץ במקום שאין שם קול הברה.

ואותם שהיו עומדים עמו בבור בשעה שהתחיל לתקוע שם[15], אף על פי שלא יצאו עמו מהבור, אף על פי כן הם יוצאים בתקיעות, דכשאדם בבור והשופר חוץ לבור, בודאי שומע קול השופר ולא קול הברה כמו שנתבאר[16]:

ד השומע מקצת תקיעת קול שופר ומקצת קול הברה, כגון שהיה עומד חוץ לבור והתוקע התחיל לתקוע בבור ובאמצע התקיעה יצא חוץ לבור וגמרה שם, וכן השומע מקצת תקיעה שלא בחיוב, דהיינו קודם אור היום, ומקצתה אחר אור היום, וכן האומר למי שמתעסק בתקיעות בלא כוונה להוציא שום אדם בתקיעתו, ובאמצע התקיעה אמר לו כוון להוציאני, ותקע[17] ומשך בה שיעור תקיעה, כל אלו כיון שמקצת התקיעה הוא

---

[9] **ט"ז** שם (ואף על פי שהכריע ב"י דלא כהרא"ש, מכל מקום כיון דבהרבה דוכתי מצינו שבדבר הבקיאות אין אנו סומכין עצמינו על שום דבר לומר שנסמוך על הבקיאות, קל וחומר כאן שהרא"ש סבירא ליה שאין לברר דבר זה בבקיאות, היאך נסמוך אנחנו על הבקיאות, הלכך אם התוקע הוא בתוך הבור, יש להעומדים על שפת הבור חיוב לשמוע שנית בכל גווני. ומיהו בלא ברכה שנית, עד שיבורר לו היטב שלא שמע רק הברה אז יברך שנית).

[10] **גמרא** שם (אבל אותן העומדין בבור יצאו), ופרש"י (שהן קול השופר לעולם שמעו). טור (אבל הוא עצמו יצא, ששמע קול שופר). ב"י (ומ"ש אבל הוא עצמו יצא, לאו דוקא הוא עצמו, אלא הוא הדין לאחרים שהם עמו בתוך הבור, דכל שהם בתוך הבור הם שומעים קול שופר, וכמבואר בדברי רב הונא). שו"ע שם (אותם העומדים בתוך הבור והמערה יצאו).

[11] רמב"ם שם (וכן התוקע לתוך חבית גדולה וכיוצא בה, אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא), לפירוש ר"ן ז, א (חלק בבור ודות, ובפטס לא חלק, אפשר שדעתו מפני שהברתו גדולה אפילו העומדין בתוכו אם קול הברה שמעו לא יצאו). שו"ע שם (כלשון הרמב"ם). **(ר)מ"א** סק"ב (חבית, אפילו העומד בתוכו לא יצא (ר"ן)).

[12] **גמרא** כח, רע"א (אמר רבה שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה על שפת הבור יצא ... כי קאמר רבה בתוקע ועולה לנפשיה (ואין אחר עמו לצאת בו אלא תוקע ועולה הוא, דלדידיה תחילתה וסופה בהכשר, דבתחילה הוא והשופר בבור, ואמרן לעיל אותן העומדים בבור יצאו, רש"י) ... מהו דתימא זמנין דמפיק רישיה ואכתי שופר בבור וקא מיערבב קלא, קמ"ל). טור ושו"ע ס"ב (אם התחיל לתקוע בבור ועלה חוץ לבור וגמרה, יצא, שכל מה ששמע, בין בפנים בין בחוץ, היה קול שופר).

[13] **גמרא** שם (דמפיק רישיה ואכתי שופר בבור וקא מיערבב קלא). **מ"א** סק"ג (ואם הוציא ראשו קודם לשופר לא יצא, לכן צריך שיוציא השופר תחלה דאז יצא).

[14] מ"א שם (אין לומר שצריך שיוציא השופר והאזנים כאחד, דאי אפשר לצמצם).

[15] **גמרא** כז, סע"ב (כאן לאותן העומדין בבור), שהיא ההלכה דלעיל ס"ב (העומדים עמו בבור, יצאו, שבודאי קול שופר שמעו). **רמ"א** ס"ב (וכן אותם שהיו בבור בתחלת התקיעה). **ב"י** ד"ה ומ"ש אבל הוא (דכל שהם בתוך הבור הם שומעים קול שופר). **מ"א** ס"ק ד (אפילו לא יצאו לחוץ, יצאו ידי חובתם, דכשאדם בבור והשופר בחוץ שומע קול שופר). **עיין מ"א סק"ג** (צריך שיוציא השופר תחלה דאז יצא), **ודו"ק**.

[16] "טוב שיוציא השופר תחלה קודם לאזניים".

[17] גמרא כח, א (מקצת תקיעה קודם שיעלה עמוד השחר (לאו זמניה הוא ... יום תרועה יהיה לכם, יום ולא לילה, רש"י), ומקצת תקיעה לאחר שיעלה עמוד השחר, לא יצא ... דבעינא כולה תקיעה בחיובא וליכא, הכא נמי בעינא כולה תקיעה בחיובא וליכא). רבנו ירוחם נתיב ו ח"ב מח, ד (וכתבו המפרשים, אבל אם שמע תקיעה תחלה ועלה, שמע סופה על שפת הבור, או תחלתה חוץ לבור וסופה בתוך הבור, לא יצא, שהשומע סוף תקיעה בלא תחלתה או תחלתה בלא סופה לא יצא ... או שאמר למתעסק בתקיעות, שהתחיל לתקוע במתעסק בלא כוון להוציא, ואמר ליה באמצע תכוין להוציאני מידי חובה ... לא יצא, כיון דתחלתה לא הוי בחיובא). טור ושו"ע ס"ג (השומע מקצת תקיעה שלא בחיוב (כגון קודם שעלה עלות השחר, ט"ז) ומקצתה בחיוב, או שאמר לתוקע כמתעסק, כוין להוציאני ידי חובתי ... לא יצא). רמ"א ס"ג (והוא הדין אם שמע מקצת התקיעה קול הברה, כגון שהיה התוקע בבור והוא עומד בחוץ, ובאמצע התקיעה יצא לחוץ). טור ושו"ע רס"י תקפח (ואם שמע מקצת תקיעה קודם שעלה עמוד השחר, ומקצתה אחר שעלה עמוד השחר, לא יצא).

זמן תקיעת השופר מעלות השחר ולמעלה, יתבאר לקמן סי' תקפח ס"א (זמן תקיעת שופר ביום ... מעלות השחר עד צאת הכוכבים), ושם נסמן (הערה 3).

שלא כתקנה, אע"פ שבמקצתה שהיא כתקנה יש בה שיעור תקיעה[18] שיתבאר בסימן תק"צ[19], לא יצא ידי חובתו, לפי שכל תקיעה צריכה שתהא בכשרות מתחילתה ועד סופה, אפילו היא ארוכה הרבה:

ה התוקע בבית הכנסת ויש עומדים בחוץ רחוק קצת מבית הכנסת, אם אין ברור להם ששמעו קול שופר, צריכים לשמוע התקיעות שנית, לפי שאפשר ששמעו קול הברה. אבל אם נראה להם ברור שקול שופר שמעו, אינם צריכים להחמיר על עצמן ולשמוע שנית[20]:

---

[18] טור בשם בעל העיטור הל' שופר צט, א (ומדאוקי בתוקע ועולה לנפשו, שמע מינה דאע"ג דאית ביה שיעורא במקצת הכשר לא יצא). **רא"ש** פ"ג סי' ח (שסתם ואסר בכל אופן). **רבנו ירוחם** שם (ותקע ומשך בה שיעור תקיעה, לא יצא, כיון דתחלתה לא הוי בחיוב. ויש אומרים שיצא, כיון דאיכא שיעור תקיעה בחיוב, אף על פי שתחלתה לא הוי בחיוב. וראשון עיקר. ולזה נראה שהסכים הרא"ש). דעה האי **בשו"ע** שם (ותקע ומשך בה שיעור תקיעה, לא יצא). **מ"א** ס"ק ה (וראשון עיקר (רי"ו והרא"ש פ"ד ור"ן, וכן כתב לבוש)). **לבוש** ס"ג (ותקע בה, אפילו שיעור תקיעה לא יצא, כיון שתחלת התקיעה לא היתה בחיוב וכוונת מצוה כולה, לא עלתה לו, שזה אין סברא לומר שיהיה דבר אחד שהוא שלם ויהיה חציו פסול לגבוה וחציו כשר לגבוה).

וראה גם לקמן סי' תקצב ס"ח (שצריך לשמוע כל התקיעה מראשה עד סופה, אפילו היא ארוכה הרבה).

[19] ס"ד-ז.

[20] **ט"ז** סק"א (ולפי זה גם בתוקע בבית הכנסת, ויש עומדים בחוץ, קצת רחוק מבית הכנסת, יש גם כן בזה שייכות הבחנה לפי הריחוק מבית הכנסת).

ואף שנתבאר לעיל ס"א (אם רובו למעלה מן הקרקע אע"פ שמקצתו בתוך הקרקע, דינו כבית), והיינו שבבית אין חוששים לקול הברה.

מכל מקום יש מקום לחשוש כאן לקול הברה, כיון ש"עומדים בחוץ רחוק קצת מבית הכנסת".

תקפח זמן תקיעת שופר

ובו ט' סעיפים

זמן תקיעת שופר

א זמן[1] תקיעת שופר ביום, שנאמר יום תרועה וגו', ביום ולא בלילה, וכל היום כשר לתקיעת שופר[2], מעלות השחר[3] עד צאת הכוכבים[4], אלא שחכמים הצריכו להמתין עד שתניץ החמה, שיצא מכלל ספק לילה, שאין

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) זמן תקיעת שופר (ס"א-ג).

(ב) ראש השנה שחל בשבת (ס"ד-ה).

(ג) הפטורים מתקיעת שופר (ס"ו-ט).

[2] משנה מגילה כ, ב (כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב). גמרא שם (דכתיב (פנחס כט, א) יום תרועה יהיה לכם). רש"י ר"ה כח, א ד"ה קודם (ויליף טעמא מיום תרועה יהיה לכם, יום ולא לילה). טור ושו"ע ס"א (זמן תקיעת שופר, ביום ולא בלילה).

[3] ממה שהמשנה מונה יחד זמן קריאת המגילה, קריאת ההלל, תקיעת שופר ונטילת לולב, רואים שזמנם שוה. ולענין קריאת המגילה נתפרש במשנה שם כ, א (אין קורין את המגילה ... עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר, כשר). ומזה למדנו לשאר המצות הנ"ל, כמבואר בב"י ריש הסימן (ומהתם שמעינן בכל דבר שמצותו ביום, צריך לכתחלה לעשותו משתנץ החמה, ואם עשה משעלה עמוד השחר כשר). טור ושו"ע שם (ומצותה משעת הנץ החמה ואילך, ואם תקע משעלה עמוד השחר יצא).

וכן נפסק לענין מגילה, בשו"ע סי' תרפז ס"א (ואם קראה משעלה עמוד השחר, יצא).

ולענין נטילת לולב, בשו"ע סי' תרנב ס"א (משתנץ החמה ... ואם צריך להשכים לצאת לדרך, נוטלו משעלה עמוד השחר).

ולענין הלל, כדלעיל סי' תפח ס"ג (וכל היום כשר לקריאת ההלל, מעמוד השחר עד צאת הכוכבים ... ולכתחלה לא יקראו אותו קודם נץ החמה .... ואם עבר וקרא יצא).

וכן נתבאר לעיל סי' ל ס"ב (שעלה עמוד השחר, שהוא יום לכל המצות האמורות בתורה).

אלא שלענין תפילין, נתבאר לעיל שם (אסור להניחן עד ... בכדי שיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו). וכן לענין קריאת שמע, נתבאר לעיל סי' נח ס"ב (מן התורה הוא משעלה עמוד השחר ... וחכמים עשו הרחקה וגדר ותקנו שלא יקרא לכתחלה ... עד שיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו).

ולענין ציצית, נתבאר לעיל סי' יח ס"ו (ויש אומרים דשעת ראיה נקרא משיעלה עמוד השחר ... ומכל מקום טוב ליזהר לכתחלה שלא ללבוש את הטלית בברכה עד שיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה)

ולענין תפלה, נתבאר לעיל סי' פט ס"א (זמנה מתחיל מעלות השחר, אלא שלכתחלה מצוה להתחיל עם נץ החמה).

[4] לענין קריאת המגילה נתפרש בגמרא שם כ, ב (קיי"ל דעד צאת הכוכבים לאו לילה הוא). וממגילה למדים לשאר ההלכות המנויות במשנה שם.

וכן לענין הלל, נתבאר לעיל סי' תפח ס"ג (יכול לקרות כל היום עד צאת הכוכבים).

ואף שלענין בין השמשות נתבאר לעיל סי' רסא ס"א (ספק חשכה ספק אינה חשכה, וזהו נקרא בין השמשות בכל מקום ... שהוא ספק לילה).

הכל בקיאין בעמוד השחר[5]. ומכל מקום אם עבר ותקע משעלה עמוד השחר קודם הנץ החמה יצא, ואין צריך לתקוע שנית:

ב אם שמע מקצת תקיעה קודם עמוד השחר ומקצתה אחר עמוד השחר, נתבאר בסימן תקפ"ז[6]:

ג שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום, או מתשע בני אדם שתקעו כאחד, נתבאר בסימן תק"צ[7]:

ראש השנה שחל בשבת

ד יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, אין תוקעין בשופר[8], אע"פ שהתקיעה בשופר אינה מלאכה[9], ואינה אסורה בשבת ויום טוב אלא מדברי סופרים משום עובדין דחול[10]. ולמה אין דוחין איסור קל כזה מפני מצות עשה של תורה[11], כמו שדוחין אותו בכל יום טוב של ראש השנה[12], הואיל ואין בו שבות גמור. לפי שהכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד,

---

מכל מקום כתב בסתם כאן (ולעיל שם לענין הלל) "עד צאת הכוכבים", ולא פירש דהיינו בלא ברכה.

וכן מצינו לענין ציצית, כדלעיל סי' יח ס"ח (יכול לברך עליהן עד צאת הכוכבים).

אמנם שם הוא מטעם ספק ספיקא, כמבואר בקצות השלחן, בדי השלחן סי' ז ס"ק ג (דהא בבין השמשות הוי ספק ספיקא, ספק יום וספק לילה, וספק כהרא"ש דכסות יום בלילה חייב בציצית, ובספק ספיקא פסק אדמו"ר בשו"ע סי' תפ"ט לברך).

ומה שנפסק בפסקי הסדור סוף הלכות ציצית (אין לברך על הציצית ... בערב אחר תחלת השקיעה שאז הוא תחלת בין השמשות), היינו כיון שבסדור החמיר כדעת הפוסקים שלא לברך אפילו בספק ספיקא. ונתבאר כל זה לעיל סי' תפט סכ"ה (הערה ר).

[5] **רש"י** שם ד"ה עד הנץ החמה (שיצא מספק לילה), וד"ה וכולן (דמעלות השחר יממא הוא, אבל לפי שאין הכל בקיאין בו, צריכין להמתין עד הנץ החמה). מ"א ס"ק א (הנץ החמה, שיצא מכלל ספק לילה (רש"י)).

ולעיל סי' תפח ס"ג (ולכתחלה לא יקראו אותו קודם נץ החמה, לפי שעדיין הוא כלילה בעיני הבריות), ושם נסמן (הערה יח).

[6] סעיף ד.

[7] סי"ג-ד.

[8] **משנה** כט, ב (יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה). טור ושו"ע ס"ה (יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, אין תוקעין בשופר).

[9] גמרא שם (יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה). לבוש ס"ה (שאינה אלא חכמה ולא מלאכה).

[10] **משמעות הגמרא ורש"י**. אף שלכאורה הי' אפשר לפרש בגמרא, שאין שום איסור בתקיעת שופר (אלא משום גזירה שמא יעבירנו ד' אמות ברשות הרבים, כדלקמן). מכל מקום משמעות הגמרא ורש"י, שיש איסור קל של עובדין דחול בתקיעת שופר; אלא שמצות תקיעת שופר דוחה איסור קל זה. ומה שאין תוקעין בשבת, הוא מטעם שנוספה גזרת שמא יעבירנו ד' אמות ברשות הרבים.

עיין ברש"י שבת ג' ע"ב ד"ה הדביק (דרדיית הפת שבות היא, שהיא חכמה ואינה מלאכה).

ובריי"ף שם א, ב (רדיית הפת ותקיעת שופר שהן חכמה ואינם מלאכה ... לא שרו רבנן אלא ... משום כבוד השבת ... אבל רדייה שלא לסעודת שבת לא שריוה ליה רבנן אפילו על ידי שינוי).

ור"ן שם (ופריק לה הריא"ף ז"ל, דנהי דודאי הכי הוא דרדיית הפת ותקיעת שופר לאו שבות נינהו, מיהו לעובדין דחול דמו, ולא שרינן אלא לכבוד שבת).

ובגמרא דף קי"ז ע"ב (וכשהוא רודה לא ירדה במרדה (שהוא דרך חול, רש"י), אלא בסכין ... כמה דאפשר לשנויי משנינן).

ובב"י סי' רנ"ד ד"ה ומ"ש ואם בשוגג (שהביא את דברי הרי"ף והר"ן הנ"ל). וכן הוא לעיל שם ס"ז (אם היה שוגג, מותר לו לרדות ממנה כדי מזון שלש סעודות של שבת ... וכשהוא רודה לא ירדה במרדה, אלא בסכין וכיוצא בו, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול), וס"ט (שרדיית הפת היא אסורה מדברי סופרים, ולא התירוה אלא לצורך שבת).

ותקיעת שופר שוה לרדיית הפת כמבואר בברייתא בר"ה ושבת שם (יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה). ואם כן אסורים שניהם משום עובדין דחול.

וכן הוא לקמן סי' תקפט ס"ב (התירו להן איסור קל כזה, שאין בו אפילו משום שבות גמור, אלא משום עובדין דחול). סי' תקצו ס"ב (שאין בתקיעת שופר שבות גמור, אלא עובדין דחול, אבל לתקוע בחנם הוא זלזול יום טוב). סי' תרכג סי"א (שהתקיעה אינה מלאכה כלל, ואין בה אפילו משום שבות גמור, כמ"ש בסי' תקפ"[ח], ולא אסרו בשבת ויום טוב אלא משום עובדין דחול, כמו שנתבאר שם).

ויתירה מזו נראה כאן בפנים, שלולי איסור קל זה של עובדין דחול, לא היו גוזרים מטעם שמא יעבירנו ד' אמות ברשות הרבים (ולמה אין דוחין איסור קל כזה ... גזירה שמא יטלנו בידו...).

ונתבאר ברשימות חוברת ס. אגרות קודש ח"ב סוף אגרת רצה, וסוף אגרת שח. ח"ט אגרת ב'תתכה. שלחן המלך ח"ב ע' קצה הערה 1.

[11] רמב"ם פ"ב ה"ו (אף על פי שהתקיעה משום שבות, ומן הדין היה שתוקעין, יבא עשה של תורה וידחה שבות של דבריהם). מ"א סק"ד (אף על פי שתקיעה שבות, ויבא עשה של תורה וידחה שבות של דבריהם ... (רמב"ם)).

[12] והיינו שלולי טעם זה לא היתה מצות תקיעת שופר דוחה השבות אפילו בראש השנה שחל בחול, דלא כט"ז ס"ק ה (דאין להם לגזור ולעקור לגמרי דבר תורה שצותה לתקוע ביום זה. בשלמא בשבת לא מתעקר לגמרי, כיון שבלא שבת תוקעין ביום טוב), ומ"א ס"ק ד (הקשה מהר"מ פדוואה בהגהותיו ... ותירץ דהאי גזירה לא גזרו בתקיעת שופר, דאם כן לא יתקעו לעולם ... ונמצא שיעקרו מצות עשה מן התורה. אבל גזירה שמא יעבירנו, לא שייך אלא בשבת, ושפיר גזרו). וראה רשימות חוברת ס. לקוטי שיחות ח"ג ע' 948 הערה 4. שלחן המלך שם ע' קצז-ח.

ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים[13]:

ה ודין טלטול השופר בשבת זו, כדין טלטולו בכל שבתות השנה, שאין מטלטלין אותו כי אם לצורך מקומו או לצורך גופו[14], דהיינו לסמוך בו את הקערה וכיוצא בזה[15].

במה דברים אמורים, בשבת, אבל אם חל בחול, אע"פ שמותר לטלטלו[16] אפילו שלא לצורך גופו ומקומו, כיון שתוקעין בו ביום, ודינו ככלי שמלאכתו להיתר, שנתבאר בסימן ש"ח[17]. מכל מקום אסור להשתמש בו וליהנות ממנו בו ביום, כגון לסמוך בו את הקערה וכיוצא בזה, שהרי הוקצה למצותו[18], וכמו שיתבאר בסימן תרס"ה[19] עיי"ש:

הפטורים מתקיעת שופר

ו קטן התוקע בשבת זו, בית דין מצווין להפרישו, אע"פ שלא הגיע לחינוך[20], כמ"ש בסי' שמ"ג[21] עיי"ש.

(אע"פ[22] שעיקר מצות שמיעת שופר[23] היא שמיעת קולו בלבד[24], מכל מקום) אם התוקע הוא פטור ממצוה

---

[13] **גמרא** ר"ה שם (דאמר רבה הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד, ויעבירנו ד' אמות ברשות הרבים). רמב"ם שם (ולמה אין תוקעין, גזירה שמא יטלנו בידו ויוליכנו למי שיתקע לו, ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים, או יוציאו מרשות לרשות ויבא לידי איסור סקילה, שהכל חייבים בתקיעה ואין הכל בקיאין לתקוע). טור ולבוש שם. ט"ז ומ"א שם.

[14] הגהות אשרי שבת פ"ב סי' כד (שופר אין מותר לטלטלו, ואפילו לר' שמעון, אלא לצורך גופו או לצורך מקומו, אבל מחמה לצל או שלא יגנב לא, כיון שמלאכתו לאיסור. פר"י מהרי"ח). **רמ"א** ס"ה (ואסור לטלטלו, אם לא לצורך גופו ומקומו).

וכן הוא לעיל סי' שח ס"כ (השופר או חצוצרות ושאר כלי שיר אסור לטלטלם כי אם לצורך גופם או מקומם, כדין כלי שמלאכתו לאיסור, שאסור לתקוע או לזמר בכלי שיר בשבת).

[15] כדלעיל שם סי"ב (כלי שמלאכתו לאיסור, מותר לטלטלו בין לצורך גופו ... לסמוך בו כלים וכיוצא בזה, בין לצורך מקומו. אבל לצורך הכלי עצמו ... אסור).

[16] ט"ז סי' תקצו בסופו (יהיה אסור אפילו לטלטל ... וזה ודאי אינו, דלא כתבו איסור טלטול אלא בשבת, כמ"ש רמ"א סוס"י תקפ"ח).

והיינו דוקא בדברים שעכ"פ ראויים לטלטול בו ביום למצוותן, אבל בלאו הכי (כגון עצי ונוי סוכה, או נר שבת), נתבטל מהם תורת כלי ואסורים בטלטול, כדלעיל סי' רסג בקונטרס אחרון ס"ק ז (דמוקצה מחמת מצוה ... מותר ליגע בהם, ואין איסור אלא לטלטלם), ולקמן סי' תרלח ס"ו (וכיון שהן אסורין באכילה, אסורין גם בטלטול בשבת ויום טוב).

וגם בדברים הראויים לטלטול בו ביום למצותן, יש הפרש בין שופר שהוקצה למצותו, שמותר בטלטול כיון שראוי לטלטול למצותו בו ביום, לבין איזמל של מילה שאף שדעתו לטלטלו למצותו בו ביום, מכל מקום אסור לטלטלו משום מוקצה מחמת חסרון כיס, כדלעיל סי' שלא ס"י (איזמל של מילה הוא מוקצה מחמת חסרון כיס, ואסור לטלטלו, אלא לצורך המילה, ולא כדי להצניעו, ואפילו לצורך גופו ומקומו), ושם נסמן (הערה פז).

[17] סעיף טז (כלי שמלאכתו להיתר ... מותר לטלטלו אפילו שלא לצורך גופו ומקומו, אלא לצורך הכלי עצמו).

[18] **מ"א** סק"ה (וביום טוב אסור להשתמש בו כלל, כמ"ש סי' תרס"ה, דהוקצה למצותו). וכדלעיל סי' תקיד סכ"ד (ואותו נר שבירך עליו, הואיל ונתכוין בו לשם מצות הדלקת נרות ביום טוב, לפיכך אסור להסתפק ממה שנשתייר ממנו לאחר שנכבה, כגון אם הוא של שומן אסור לאכלו ביום טוב, אלא יחזור וידליקנו בו ביום, או ימתין מלהסתפק ממנו עד מוצאי יום טוב ... אבל מותר לטלטלו). לקמן סי' תרלח ס"א (אסור להסתפק מעצי הסכך כל שבעת ימי החג), וס"ה (עצי הסכך והדפנות עצמן אינן אסורים אלא להסתפק מהן, דהיינו שלא יטול מהן שום דבר אפילו קיסם לחצוץ בו שיניו).

וראה גם לעיל סי' שח ס"י (ויש עוד מין מוקצה באוכלים ומשקים בשבת ויום טוב, והוא מוקצה מחמת מצוה, שיתבאר בסי' תרל"ח ותקי"ד). סי' רסה ס"ק א (שהוקצה למצות נר שבת, ואף רבי שמעון מודה ביה).

[19] בשו"ע שם ס"א-ב (אתרוג בשביעי אסור, שהרי הוקצה לכל שבעה ... הפריש שבעה אתרוגים לשבעה ימים, כל אחד יוצא בו ואוכלו למחר, אבל ביומו אסור, שהוקצה לכל אותו היום).

[20] רמב"ם פ"ב ה"ז (התינוקות שלא הגיעו לחנוך, אין מעכבין אותן מלתקוע בשבת שאינה יום טוב של ראש השנה, כדי שילמדו), ופירש המ"מ שם (וכתב רבינו בשבת דאינה יום טוב של ראש השנה, לפי שביום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת ודאי מעכבין אותן, שלא יאמרו שתוקעין ביום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת). ר"ן ט, ב (אבל קטן שלא הגיע לחנוך, ביום טוב אין, בשבת לא, דבשבת אין מתעסקין עמו. ולא עוד אלא שאם בא לתקוע מעכבין עליו, והכי מוכח בגמרא. וכי תימא אמאי מעכבין, דהא קי"ל [יבמות קיד, א] דקטן אוכל נבלות [אין] בית דין מצווין להפרישו. יש לומר דהני מילי במילתא דלא מיפרסמא, ולא נפיק מינה חורבא, אבל במילתא דמפרסמא כי הא שהקרן נשמע לרבים, מעכבין, דלמא נפיק מינה חורבא לתקוע בשבת שלא כראוי).

ולענין יום טוב שאינו חל בשבת, יתבאר לקמן סי' תקצו ס"ב (מותר לומר לקטן שיתקע כדי שיתלמד, בין שהגיע לחינוך בין שלא הגיע לחינוך, ומותר לו לתקוע כל היום אפילו לאחר שישמע התקיעות בבית הכנסת, לפי שמצוה על הגדולים ללמד את הקטנים ולחנכם במצות).

[21] סוף ס"א (קטן העובר על דברי תורה להנאתו ... אין בית דין מצווין להפרישו ... ואם הוא דבר המתפרסם לרבים, ויש לחוש שיטעו השומעים לומר שדבר זה מותר הוא, צריך למחות בו אף על פי שעושה לדעת עצמו, כגון שתוקע בראש השנה שחל להיות בשבת, שהקול נשמע לרבים ויבאו לטעות ולומר שתוקעין גם כשחל בשבת).

זו, אינו מוציא אחרים ידי חובתן בתקיעתו[25].

ואלו הן הפטורים, נשים[26] ועבדים[27], מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, וחרש ושוטה וקטן[28], אע"פ שהגיע לחינוך, אינו מוציא את הגדולים ידי חובתן, שחייבים מן התורה[29]:

ז חרש השומע ואינו מדבר, הרי הוא כפיקח[30], וחייב בתקיעת שופר, ולפיכך הוא מוציא אחרים ידי חובתן[31], ואחד מהשומעין מברך והוא תוקע[32]. אבל המדבר ואינו שומע, אינו מוציא, דכיון דאינו שומע לאו בר חיובא הוא, דאין המצוה בתקיעה אלא בשמיעה[33]:

ח סומא חייב בתקיעת שופר. ואם היה מוחזק לתקוע בכל שנה וסלקוהו מפני שחששו לדברי האומר[34] דסומא פטור מכל המצות האמורות בתורה, אם אין בקי בתקיעה כמוהו, יחזירוהו למינויו. אבל לכתחלה אין לסלקו אע"פ שנמצא בקי כמוהו[35], לפי שהעיקר אצלינו דסומא חייב בכל המצות האמורות בתורה[36]:

---

[22] בקונטרס השלחן כתב שסי' תקפט מתחיל כאן (בו נתבארו כל דיני הפטורים מתקיעת שופר). וכן נראה לקמן סי' תקצב סוף ס"ח (הנשים ... שהן פטורין, כמו שנתבאר בסימן תקפ"ט).

[23] בקונטרס השלחן הגיה: תקיעת שופר.

[24] לבוש סי' תקפט ס"א (אף על פי שכבר אמרנו דתקיעת שופר בשמיעה תלה רחמנא), וכדלעיל סי' תקפה ס"ד (לפי שהתקיעה אינה עיקר המצוה, אלא שמיעת קול שופר הוא עיקר המצוה), ושם נסמן (הערה 15).

[25] **משנה** כט, א (זה הכלל, כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן). טור ושו"ע סי' תקפט ס"א (כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן).

[26] גמרא ל, א (איתתא מי מיחייבא, והא מצות עשה שהזמן גרמא היא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות), וכדתנן קידושין כט, א (וכל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבין ונשים פטורות). טור ושו"ע ס"ג (אשה פטורה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא).

וכן הוא לקמן סי' תקפט ס"ב (שהנשים פטורות). סי' תקצב ס"ח (הנשים ... שהן פטורות). ולענין סוכה, בסי' תרמ ס"א (נשים ועבדים פטורים מן הסוכה, מפני שהוא מצות עשה שהזמן גרמא).

[27] רש"י כט, א ד"ה ועבדים (עבדים לא, דכל מצוה שאין האשה חייבת בה אין העבד חייב בה). וכדאמרינן חגיגה ד, א (כל מצוה שהאשה חייבת בה עבד חייב בה, כל מצוה שאין האשה חייבת בה אין העבד חייב בה, דגמר לה לה מאשה), ופרש"י (כתיב הכא (תצא כד, א) וכתב לה, וכתיב התם (קדושים יט, א) או חפשה לא נתן לה). רמב"ם פ"ב ה"א (נשים ועבדים וקטנים פטורין).

וכן הוא לעיל סי' קפו סוף ס"א (ועבדים שאינם משוחררים, אף על פי שהן זכרים, אינם כגרים, אלא כנשים, כמו שלמדו חכמים על עבדים בגזרה שוה לה לה מאשה, שכל מצוה שהאשה פטורה גם העבד פטור).

[28] משנה כט, א (חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן). טור ושו"ע סי' תקפט ס"ב (חרש שוטה וקטן פטורים).

[29] כדלעיל סי' קפו ס"ג (שאין הקטן שהגיע לחינוך מוציא את הגדול, לפי שהקטן מצד עצמו כשהוא עתה פטור לגמרי, אלא שמחנכין אותו כדי שיהא רגיל במצוה זו ויהיה סריך כמנהגו כשיגדל, לפיכך אינו בדין שיוציא את מי שהוא גדול כבר). סי' רעא ס"ז (וקטן אפילו הוא בן י"ג שנה, אם אינו ידוע שהביא ב' שערות, אינו מוציא את האשה, כיון שהיא מחוייבת מן התורה בודאי, והוא אינו מחוייב אלא מספק, כי שמא לא הביא ב' שערות עדיין והוא פטור מכל המצות מן התורה).

[30] משנה תרומות פ"א מ"ב (חרש שדיברו בו חכמים בכל מקום, שאינו לא שומע ולא מדבר). גמרא חגיגה ב, ב (הא מדבר ואינו שומע, שומע ואינו מדבר, חייב).

וכן הוא לעיל סי' נה סי"א (חרש המדבר ואינו שומע, או שומע ואינו מדבר, הן כפקחים ... אבל מי שאינו שומע ולא מדבר, הרי הוא כשוטה וקטן, וזהו חרש שדברו בו חכמים בכל מקום). סי' קצט ס"י (וחרש שדברו בו חכמים בכל מקום הוא שאינו שומע ולא מדבר, אבל מדבר ואינו שומע (וכן אילם שאינו מדבר ושומע) ... כפקחים לכל דבריהם).

[31] **ב"י** שם בשם התשב"ץ (אבל שומע ואינו מדבר, יוצאים בתקיעתו). רמ"א שם ס"ב (אבל שומע ואינו מדבר, מוציא אחרים ידי חובתן).

[32] **ב"ח** סוד"ה אדם (ונראה דאפילו לכתחלה יכול לתקוע, שהשומעין יכולין לברך). **מ"א** שם סק"א (ואפילו אחר יכול לברך והוא תוקע (ב"ח)).

וכן הוא בשו"ע יו"ד סי' א ס"ז (השומע ואינו מדבר ... שוחט אפילו לכתחלה, אם אחר מברך), ולקמן שם ס"ק מו (ומכוין להוציא[ו] ידי חובה, והוא מתכוין לצאת).

[33] תשב"ץ ח"ג סי' קיג (אם אינו שומע כלל אפילו כשצועקים באזניו, הוא פטור מתקיעת שופר, שהרי על השמיעה אנו מברכין לא על התקיעה, וכיון שאינו שומע כלל, הוא פטור ממנה, וכיון שהוא פטור אף הוא אינו מוציא את הרבים ידי חובתם). **כלבו** סי' סד (ואפילו מדבר ואינו שומע שהוא כפקח לכל דבריו, אינו מוציא, כיון דאינו שומע, דלאו בר חיובא הוא). **שו"ע** שם ס"ב (וחרש, אפילו מדבר ואינו שומע, אינו מוציא, דכיון דאינו שומע לאו בר חיובא הוא).

[34] ברייתא ב"ק פז, א (סומא ... היה רבי יהודה פוטרו מכל מצות האמורות בתורה). רבנו ירוחם נתיב ה ח"ד מב, ד (סומא פטור מלומר ההגדה, כמו שפטור מכל המצות) ונתיב יג ח"א קג, א (סומא פטור מכל המצות).

[35] שו"ת רדב"ז ח"ד סי' נט (לא יפה עשו להעבירו, שהיה להם לשאול את פי החכמים, כי לא כל הדברים הנמצאים בכל פוסק יש לסמוך עליהם לעשות, כי שמא יחיד הוא באותה סברא ... תנא דמתניתין פליג עליה דרבי יהודה, ואם כן הלכה כסתמא דמתניתין דסומא חייב בכל המצות מן התורה ... הילכך יראה לי שאם לא ימצאו תוקע בקי כמוהו שיחזירוהו למינויו, כיון שהחזיק במצותו לא מפקינן ליה מחזקתו. ואם ימצאו מי שהוא בקי כמוהו, יעמוד השני בחזקתו, וראשון כיון שנדחה נדחה,

ט טומטום ואנדרוגינוס[37] אין חייבין אלא מספק, שמא הן זכרים[38]. לפיכך אינן מוציאין את אחרים שחייבים בודאי. אבל מוציא הוא האנדרוגינוס את האנדרוגינוס כמותו, שאינו חייב אלא מספק. אבל אינו מוציא את הטומטום, ואפילו טומטום כמותו אינו מוציא[39], אף על פי ששניהם ספק, דשמא לכשיקרע טומטום, זה ימצא זכר ולכשתקרע זו תמצא נקבה:

כיון שיצא מפי רבינו ירוחם ז"ל). **כנסת הגדולה** הגה"ט. **מ"א** שם סק"א (סומא חייב בתקיעה. ואם היה מוחזק לתקוע בכל שנה וסלקוהו מפני שחששו לסברת רבינו ירוחם, אם לא ימצא בקי כמוהו, יחזירוהו למינויו, ולכתחלה אין לסלקו מפני שהוא סומא אף על פי שנמצא בקי כמוהו (רדב"ז ח"א נ"ט. כנה"ג)).

[36] ב"י סי' תעג בסופו (דלא פטרו מכל המצות אלא רבי יהודה בפרק החובל (ב"ק פז, א), ולית הלכתא כוותיה).

וכן הוא לעיל סי' נג סי"ח (סומא יורד לפני התיבה, מפני שחייב בכל המצות, ויכול להוציא את הרבים ידי חובתן).

[37] נתפרש לעיל סי' יז ס"ב (טומטום (שהוא אטום לגמרי ולא נודע אם הוא זכר או נקבה), ואנדרוגינוס (שיש לו זכרות ונקבות)).

גמרא [ברייתא] כט, א (הכל חייבין בתקיעת שופר ... וטומטום ואנדרוגינוס (שמא זכר הוא, רש"י) ... טומטום אינו מוציא לא את מינו (טומטום כמותו, שמא תוקע זה נקבה וחבירו זכר, רש"י) ולא את שאינו מינו, אנדרוגינוס מוציא את מינו (אנדרוגינוס כמותו, דאי בתר זכרות אזלת, שניהם חייבין, ואי בתר נקבות אזלת, שניהן פטורין, רש"י), אבל לא את שאינו מינו). טור ושו"ע שם ס"ד (אנדרוגינוס מוציא את מינו. טומטום, אפילו את מינו אינו מוציא). מ"א ס"ק ב (את מינו, אבל לא את שאינו מינו. (גמרא)).

[38] דעה הב' בלבוש ס"ד (שחייב בה מספק זכר לכולי עלמא, דספיקא דאורייתא הוא ולחומרא). ב"ח (כתב מהר"ש לוריא (בביאורו לטור), צריך לומר דסבירא ליה דאדרוגינוס לא הכריעו בו חכמים, ודוקא לדעת הרי"ף והרמב"ם דסבירא להו דהלכתא ספיקא הוא, ומשום הכי אינו מוציא את שאינו מינו). טור ולבוש ס"ד (וטומטום חייב בה מספק דאורייתא, אבל להוציא אפילו מינו אינו מוציא, דשמא זה יקרע וימצא נקיבה וזה יקרע וימצא זכר).

וכן הוא לעיל סי' יז ס"ב (מספק שמא הם זכרים). סי' קצט ס"ח (אנדרוגינוס אינו מזמן לא לאנשים ולא לנשים ... אבל מזמן הוא למינו, שאם הוא נקבה כולם נקיבות וכן להיפוך. אבל טומטום אין מזמן אפילו למינו, כי שמא כשיקרע זה ימצא נקבה וכשיקרעו אלו ימצאו זכרים, ואינו מוציאם ידי חובתן). לקמן סי' תרמ ס"ב (טומטום ואנדרוגינוס חייבים בסוכה מספק, שמא הוא זכר).

[39] לכאורה צריך להיות כאן: וכן הטומטום אינו מוציא את האנדרוגינוס, ואפילו טומטום כמותו אינו מוציא.

תקפט מי הם הראויים לתקיעת שופר

ובו ט' סעיפים

נשים ועבדים

א מי[1] שחציו עבד וחציו בן חורין[2], צריך שיתקע לו בן חורין להוציאו, אבל אינו יוצא בתקיעתו של עצמו, לפי שצד חירות שבו נתחייב בתשע תקיעות שלימות בכשרותו, ואם יתקע בעצמו, תהא כל תקיעה ותקיעה שיוצאת מפיו חציה פסולה מחמת צד עבדות שבו[3]:

ב אע"פ שהנשים פטורות[4], מכל מקום אם רצו לתקוע בעצמן הרשות בידן[5]. ואע"פ שהתקיעה ביום טוב

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) נשים ועבדים (ס"א-ב).
(ב) מודר הנאה מהתוקע (ס"ג-ד).
(ג) כוונה בתקיעת שופר (ס"ה-ט).

[2] עבד של שני שותפין ששחררו אחד מהם.

[3] ברייתא **וגמרא** כט, סוע"א (מי שחציו עבד וחציו בן חורין, אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו ... לעצמו נמי לא אתי צד עבדות דידיה ומפיק צד חירות דידיה ... אף לעצמו אינו מוציא). רמב"ם פ"ב ה"ג (אלא כיצד יצא ידי חובתו, שישמע מבן חורין שיתקע לו). טור ושו"ע ס"ה (מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא אפילו עצמו, וצריך שיתקע לו בן חורין להוציאו). ט"ז ס"ק ב (דלא אתא צד עבדות שבו ומוציא צד חירות שבו).

ואף שהוא חייב מצד חירות שבו, ואין לומר בו שהפטור מהמצוה אינו מוציא אחרים. מכל מקום מבאר כאן, שבכל תקיעה יש תערובת פסול. וראה שו"ת הר צבי ח"ב סי' פה. מקראי קודש (פורים) סי' יד. רשימות י"ד.

ולענין סוכה יתבאר לקמן סי' תרמ ס"א (מי שחציו עבד וחציו בן חורין, חייב בסוכה מחמת צד חירות שבו).

[4] **משנה** קידושין כט, א (וכל מצות עשה שהזמן גרמא, אנשים חייבין ונשים פטורות). טור ושו"ע שם ס"ג (אשה פטורה משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא). וכדלעיל סי' תקפח ס"ו (ואלו הן הפטורים, נשים).

[5] ברייתא לג, א (אין מעכבין לא את הנשים ולא את התינוקות מלתקוע ביום טוב), כאוקימתא דאביי (הא רבי יוסי ורבי שמעון, דתניא, דבר אל בני ישראל, בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות, דברי רבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון אומרים נשים סומכות רשות). תוס' שם (אומר ר"ת, אע"ג דסתם מתניתין כרבי יהודה, הלכה כר' יוסי, דנימוקו עמו). **רא"ש** פ"ד סי' ז (והיה אומר ר"ת, אף על פי שסתם תנא דמתניתין כרבי יהודה, הלכה כרבי יוסי דנימוקו עמו). **טור** (ואף על פי שנשים וקטנים פטורין, יכולין לתקוע ולברך, ואין מוחין בידן). **ראבי"ה** סי' תקלד ע' 215 (נשים [תוקעות] לעצמן אם ירצו). **ר"ן** ט, ב (ולענין הלכה,

בחנם אסורה מדברי סופרים, מכל מקום כדי לעשות נחת רוח לנשים התירו להן איסור קל כזה[6] שאין בו אפילו משום שבות גמור אלא משום עובדין דחול[7].

וכן אדם אחר שיצא כבר ידי חובתו מותר לתקוע להן, ומותר להוציא השופר לרשות הרבים כדי לתקוע להן[8].

וכבר נתבאר בסי' י"[ז][9], דנהגו הנשים לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, על כן גם כאן יברכו הנשים לעצמן[10]. אבל אנשים לא יברכו להן אם כבר יצאו ידי חובתם ואינן תוקעים רק בשביל הנשים, לפי שהיא ברכה לבטלה, שהרי הנשים בעצמן אינן חייבות בברכה זו שיברך זה להוציאן ידי חובתן בברכה זו, אלא שלהן בעצמן הרשות בידן לברך מטעם שנתבאר שם, אבל אחר למה יברך בחנם[11].

והרוצה לתקוע לנשים ולברך להן, יתקע להן קודם שישמע התקיעות בבית הכנסת, או שיכוין בלבו שלא לצאת ידי חובתו בתקיעות של בית הכנסת, דאז יכול לברך בשביל עצמו שעדיין לא יצא ידי חובתו[12]. ואע"פ שהולך להן לתקוע בבתיהן וחוזר לבית הכנסת ושומע התקיעות דמעומד שעל סדר הברכות[13], אינו צריך לחזור ולברך עליהם, ואע"פ שהפסיק בהליכה לבית הכנסת בין ברכתו לתקיעות אלו[14]. שהרי אפילו אם הפסיק בשיחה בינתיים אינו צריך לחזור ולברך, מטעם שיתבאר בסימן תקצ"ב[15]:

מודר הנאה מהתוקע

ג מי שהוא מודר הנאה מחבירו, שאמר קונם שאני נהנה מפלוני, מותר חבירו לתקוע לו תקיעה של מצוה,

---

נקטינן כרבי יוסי ורבי שמעון, דרבי יוסי נמוקו עמו). **ראב"ן** ר"ה קעז, ג (ותניא אין מעכבין לא את הנשים ולא את התינוקות מלתקוע, ומוקי לה כרבי יוסי דאמר נשים סומכות רשות). שו"ע ס"ו (אף על פי שנשים פטורות, יכולות לתקוע).

[6] חגיגה טז, ב (פעם אחת היה לנו עגל של זבחי שלמים, והביאנוהו לעזרת נשים וסמכו עליו נשים, לא מפני שסמיכה בנשים, אלא כדי לעשות נחת רוח לנשים). הגהות מיימוניות פ"ב אות א (לתקוע לעצמן, דומיא דסמיכה באקפן ידייהו, דאע"ג דנראה קצת כעבודה בקדשים, שרינן להן משום נחת רוח). מ"א סק"ג (יכולות לתקוע, ולא אמרינן דיש בו משום שבות).

[7] **משמעות הגמרא ורש"י**, וכדלעיל סי' תקפח ס"ד (שהתקיעה בשופר אינה מלאכה, ואינה אסורה בשבת ויום טוב אלא מדברי סופרים משום עובדין דחול), ושם נסמן (הערה 10).

[8] ראבי"ה שם (ונראה לי שכיון דנשים סומכות רשות, ועבדי סמיכה באקפו ידייכו, אף על גב דדמי קצת לעבודה בקדשים, הוא הדין שתוקעים להם, שהיא חכמה ואינה מלאכה דאורייתא, ותוקעין להן אפילו אם יצא כבר. וכיון שאיכא מצוה ... מותר נמי להוציא בשבילן השופר לרשות הרבים). רא"ש שם (וראבי"ה כתב כיון דנשים סומכות רשות ועבדי סמיכה בהקפת ידייהו, אף על גב דדמי קצת לעבודה בקדשים, הוא הדין בתקיעה שהיא חכמה ואינה מלאכה, מותר לתקוע להם, ואפילו מי שיצא כבר. ומותר נמי להוציא את השופר בראש השנה לבית הכנסת כדי לתקוע להן. וכן נראה לי). טור (ואבי"ה כתב שאפילו אחר שיצא יכול לתקוע להם, ולהוציא השופר בשבילם אפילו דרך רשות הרבים, ולזה הסכים א"א ז"ל). ב"י (ולענין הלכה כדאי הם לסמוך עליהם ... דטעמא דראבי"ה והרא"ש טעמא דמסתבר הוא). שו"ע שם (וכן אחר שיצא כבר, יכול לתקוע, להוציאן).

[9] סעיף ג (אפילו נקבות וודאים, וכן עבדים, אם ירצו להתעטף בציצית ולברך, הרשות בידן, כמו שנוהגין בשאר מצות עשה שהזמן גרמא. ויכולין לומר וצונו להתעטף בציצית אף על פי שהן אינן מצווין, מפני שהאנשים מצווים על כך, וגם הן כשמקיימין מצות שהם פטורים מהם, אעפ"י שאין להם שכר גדול כמצווה ועושה, מכל מקום קצת שכר יש להם. לכן יכולות הן לברך על כל מצות שהן פטורין מהם, אם עושין המצות כתיקונן, בענין שהאנשים יכולים לברך עליהם).

[10] ר"ת בתוס' שם (ומותרות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, אע"ג דפטורות מן דבר המצוה ההיא). רא"ש שם (וגם היה אומר ר"ת, דנשים יכולות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, אף על פי שהן פטורות, ואין כאן משום ברכה לבטלה). טור ורמ"א ס"ו (והמנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, על כן גם כאן תברכנה לעצמן).

[11] דרכי משה ס"ק ב (ולי נראה ... דאם תוקעין לה אחר שיצא, לא יברך לה התוקע, דאף על גב דאין מוחין לנשים המברכות על מצות עשה ... אבל לברך אחר בשבילן נראה דאסור ... הואיל ואינו מחוייב בדבר אסור לחבירו לברך בשבילן). **רמ"א** שם (אבל אחרים לא יברכו להן, אם כבר יצאו ואין תוקעין רק לנשים).

[12] לבוש ס"ו (נכון הוא הרוצה לתקוע להוציא נשים, יתקע להם קודם שיתקעו בבית הכנסת, כדי שיוציא התוקע גם את עצמו עמהן בברכתו). **(ר)מ"א** סק"ד (לכן יתקע להם קודם שישמע התקיעות בבית הכנסת (לבוש) ... ואם לאו, יכוין בלבו שלא לצאת בתקיעת בית הכנסת, ואז יוכל לברך להם).

[13] והיינו שהתכוין לא לצאת ידי חובתו בתקיעות דמיושב שבבית הכנסת, והלך לבית האשה לברך ולתקוע תקיעות דמיושב, וחזר לבית הכנסת לשמוע תקיעות דמעומד שעל סדר הברכות.

[14] מ"א שם (אך בזה יש לדקדק, אם הליכה מביתו לבית הכנסת חשיב הפסק, ויצטרך לברך שנית על התקיעות ששומע בבית הכנסת על סדר הברכות, כמ"ש סי' ח' סי"ג. ומכל מקום נראה לי דאין צריך לברך, כמ"ש סי' תקצ"ב ס"ג).

[15] סעיף ז (ואם עבר ושח בין התוקע בין השומעין, אין צריך לברך על תקיעות מעומד ... כיון שאלו התקיעות מעומד ומיושב הן כעין מצוה אחת). וכדלעיל סי' ח בקונטרס אחרון סוף ס"ק ה (דבאמצע מצוה לא שייך הפסק). סי' קד ס"ב (שלא מצינו הליכה שנקראת הפסקה בשום מקום באמצע עשיית המצוה). סי' תלב ס"ז (אם שח לאחר שהתחיל לבדוק, אין צריך לחזור ולברך, כיון שכבר התחיל במצוה שבירך עליה (עיין סי' תקצ"ב). וכן אם הולך ובודק מחדר לחדר ומבית לבית, אין הליכה זו שבאמצע מצוה חשובה הפסק להצריכו לחזור ולברך, כמו שאין השיחה שבאמצע מצוה חשובה הפסק).

שאין זו חשובה הנאה[16], כמו שנתבאר בסימן תקפ"ו[17]. והוא שיתקע לו חבירו מעצמו, אבל הוא לא יאמר לחבירו שיתקע לו, דכיון שאסר חבירו הנאתו עליו אסור לו לעשות חבירו שליח לתקוע לו[18]:

ד במה דברים אמורים, כשאסר הנאת חבירו עליו. אבל אם אסר תקיעת חבירו עליו, שאמר קונם תקיעתו של פלוני עליו, אסור לו לשמוע אפילו תקיעה של מצוה מחבירו[19]:

כוונה בתקיעת שופר

ה כל המצות אין אדם יוצא בהם ידי חובתו אלא אם כן נתכוין בעשייתן שהוא עושה דבר זה לשם מצוה[20], כמו שנתבאר בסי' ס'[21]. לפיכך המתעסק בתקיעת שופר כדי להתלמד לא יצא ידי חובתו. וכן השומע מן המתעסק לא יצא[22], אע"פ שנתכוין השומע לשם מצוה, כיון שהתוקע לא נתכוין, אם כן תקיעה פסולה שמע[23]:

ו וכן התוקע לשורר, ולא נתכוין לתקיעת מצוה, לא יצא[24]. וכן השומע ממנו לא יצא:

ז אם נתכוין התוקע להוציא את השומע ידי חובתו, ולא נתכוין השומע לצאת ידי חובתו בשמיעה זו[25], או שנתכוין השומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוין התוקע להוציא את השומע, אלא תקע לעצמו, לא יצא השומע ידי חובתו, עד שיתכוונו שניהם שומע ומשמיע[26].

---

[16] **גמרא** כח, א (אמר רבא המודר הנאה מחבירו, מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה), ופרש"י (משום דמצות לאו ליהנות ניתנו). טור ושו"ע ס"ז (המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה).

[17] סעיף כד (המצות שלא נתנו להנאת הגוף), ושם נסמן (הערה 106).

ובשו"ע שם ס"ז (המודר הנאה משופר, אדם אחר תוקע בו וזה יוצא ידי חובתו). ט"ז שם ס"ק ד (דמצות לאו ליהנות ניתנו). ומקורו בגמרא שם (המודר הנאה משופר, מותר לתקוע בו תקיעה של מצוה), ופרש"י (טעמא דכולהו משום דמצות לאו ליהנות ניתנו). סעיף זה חסר בשוע"ר.

[18] **ר"ן** ז, ב (מיהו מסתברא לי, דכי אמרינן מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה, דוקא כגון שהוא תוקע מאיליו להוציא המודר הנאה, אבל כל שאמר לו המודר תקע לי והוציאני, אסור, דשליחותיה קא עביד ומהני ליה). **שו"ע** שם (ודוקא כשהוא תוקע מאליו להוציאו, אבל אם אמר לו המודר תקע והוציאני, אסור). לבוש ס"ז (דהא שליחותא דידיה קעביד, ואין לך הנאה גדולה מזו).

[19] **ר"ן** שם בסופו (וכי אמרינן נמי דשרי, דוקא במודר הנאה, משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, אבל באומר קונם שופר לתקיעתו עלי, אסור לתקוע אפילו תקיעה של מצוה, לפי שהנדרים חלים על דבר מצוה כדבר הרשות). **רמ"א** ס"ז (ואם אמר קונם תקיעותיו עלי, בכל ענין אסור).

והוא כדלעיל סי' תפה ס"ב (אם נדר שלא לאכול מצה בליל פסח, כגון שאמר אכילת מצת מצוה עלי קונם, אסור לאכלו, שהנדרים חלים על דבר מצוה, כמו שנתבאר ביורה דעה סי' רט"ו). ובשו"ע שם ס"א (נדרים חלים על דבר מצוה. כיצד, אמר קונם סוכה שאני יושב, לולב אני נוטל, אסור לישב בסוכה וליטול לולב).

[20] **גמרא** כח, סע"ב (אמר ליה ר' זירא לשמעיה, איכוון ותקע לי, אלמא קסבר משמיע בעי כוונה). רי"ף ז, ב (אמר ליה רבי זירא לשמעיה, התכוין ותקע לי, אלמא קסבר משמיע נמי בעי כוונה). רא"ש פ"ג סי' יא (רב אלפס ז"ל לא הביא דברי רבה אלא רק דברי ר' זירא, משום דסבירא ליה דהכי הלכתא). טור וב"י (ולענין הלכה, כיון דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש מסכימין דמצות צריכות כוונה, הכי נקטינן). ט"ז ס"ק ג (דקי"ל כמאן דאמר מצות צריכות כוונה, כן מסיק ב"י).

ומדברי רבי זירא למדנו גם, דלא סגי במה שמכוין למצוה, אלא צריך להתכוין להוציא את השומע, כדלקמן ס"ז (נתכוין התוקע להוציא את השומע). אמנם כאן מביאים את דבריו לעיקר הדין, דקיי"ל שמצות צריכות כוונה.

[21] ס"ה (כל המצות צריכות כוונה לצאת ידי חובה בעשיית אותה מצוה ... ויש אומרים שמצות אין צריכות כוונה ואף המתעסק יצא בדיעבד, והלכה כסברא הראשונה. במה דברים אמורים במצות של תורה, אבל בשל דברי סופרים יש אומרים שהלכה שאין צריכות כוונה, ויש חולקין). וכאן בתקיעת שופר שהיא מהתורה, קיי"ל שצריכה כוונה.

וכן הוא לעיל סי' תעה סכ"ח (שכל המצות שעשאן שלא במתכוין, דהיינו שלא נתכוין לצאת ידי חובתו בעשייה זו, לא יצא ידי חובתו). לקמן סי' תקצ סוף ס"ג (לפי שמצות צריכות כוונה).

[22] **משנה** לב, סוע"ב (והמתעסק לא יצא, והשומע מן המתעסק לא יצא). רמב"ם פ"ב ה"ד (המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא חובתו. וכן השומע מן המתעסק לא יצא). טור ושו"ע ס"ח.

[23] ודינו כמו השומע מן הפטור שאינו יוצא, כדלעיל סי' תקפח ס"ו ((אע"פ שעיקר מצות שמיעת שופר היא שמיעת קולו בלבד, מכל מקום) אם התוקע הוא פטור ממצוה זו, אינו מוציא אחרים ידי חובתן בתקיעתו).

[24] **גמרא** לג, ב (תוקע לשיר נמי מתעסק קרי ליה). טור ושו"ע ס"ח (וכן התוקע לשורר ולא נתכוון לתקיעת מצוה, לא יצא).

[25] משנה כז, ב (שמע קול שופר ... אם כוון לבו יצא ואם לאו לא יצא). טור ושו"ע שם (שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת, לא יצא ידי חובתו, עד שיתכוון שומע ומשמיע).

[26] רבי זירא כח, סע"ב (אמר ליה ר' זירא לשמעיה, איכוון ותקע לי (תתכוין לתקוע בשמי להוציאני ידי חובתי, רש"י), אלמא קסבר משמיע בעי כוונה (להוציא השומע, רש"י)). טור ושו"ע שם (נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציאו ... לא יצא ידי חובתו, עד שיתכוון שומע ומשמיע).

מי שתקע ונתכוין להוציא כל מי שישמע תקיעתו, ושמע השומע ונתכוין לצאת ידי חובתו, אע"פ שאין התוקע מתכוין לפלוני זה ששמע תקיעתו ואינו יודעו כלל, אעפ"כ יצא השומע ידי חובתו, שהרי התוקע נתכוין להוציא לכל מי שישמענו[27]. לפיכך מי שהיה מהלך בדרך או יושב בתוך ביתו ושמע תקיעות מש"ץ, יצא, אם נתכוין לצאת בשמיעה זו, שהרי הש"ץ הוא מתכוין להוציא את הרבים ידי חובתן בתקיעתו[28]:

ח מי ששמע תקיעת מצוה ואחר כך נסתפק לו אם נתכוין לצאת בשמיעתו, צריך לתקוע לו שנית מספק[29].

אבל מי שהיה מהלך ועמד כדי לשמוע התקיעות מש"ץ, ואחר כך נסתפק לו אם נתכוין לצאת בשמיעתו, אין צריך לתקוע לו שנית, דכיון שעמד מהליכתו, חזקה שנתכוין לצאת ידי חובתו[30]:

ט מי שבא לבית הכנסת כדי לשמוע התקיעות מש"ץ ולצאת ידי חובתו עם הציבור, אע"פ שבשעה ששמע לא היה לו שום כוונה, אלא שמע סתם, יצא, לפי שהוא נגרר אחר מחשבתו הראשונה[31] שבא לבית הכנסת כדי לצאת ידי חובתו. אבל מי שבא לבית הכנסת בסתם, שלא נתכוין בביאתו כדי לצאת ידי חובתו בשמיעת התקיעות מהש"ץ, ואחר כך שמע בסתם בלא שום כוונה, לא יצא, דמצות צריכות כוונה כדי לצאת בהן ידי חובתן[32]:

והיינו דלא סגי במה שמכוין למצוה, אלא צריך להתכוין להוציא את השומע. וכן הוא לעיל סי' קצג ס"א (והמברך צריך לכוין להוציאו ידי חובתו). סי' ריג ס"ד (והמברך נתכוין להוציאו). לקמן סי' תריט ס"ח (אין השליח ציבור מכוין כלל להוציא אחרים, לכן יברך כל אחד ואחד לעצמו).

[27] **רמב"ם** פ"ב ה"ה (מי שתקע ונתכוון להוציא כל השומע תקיעתו, ושמע השומע ונתכוון לצאת ידי חובתו, אע"פ שאין התוקע מתכוין לזה פלוני ששמע תקיעתו ואינו יודעו, יצא. שהרי נתכוון לכל מי שישמענו). **שו"ע** ס"ט.

[28] **משנה** כז, ב (מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת, או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת, ושמע קול שופר ... אם כוון לבו יצא, ואם לאו לא יצא). גמרא כט, א (הכא בשליח ציבור עסקינן דדעתיה אכוליה עלמא). שו"ע שם (מי שהיה מהלך בדרך, או יושב בתוך ביתו, ושמע תקיעות משליח צבור, יצא, אם נתכוון לצאת, שהרי שליח צבור מכוון להוציא את הרבים ידי חובתן).

[29] כיון שהמתעסק אינו יוצא מהתורה, הוי ספיקא דאורייתא ולחומרא.

[30] **ירושלמי** פ"ג ה"ז (מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת ... אם כוין לבו יצא ואם לאו לא יצא ... א"ר יוסי בן חנינה, לא אמר אלא וכן מי שהיה עובר, הא אם עמד, חזקה כוין). ר"ן ז, א (ירושלמי א"ר יוסי ברבי חנינא לא אמרן אלא בעובר, אבל בעומד חזקה כוון). **מ"א** סק"ה (וצ"ע הלא הוא יודע אם כוון אם לאו. ואפשר דמיירי אם שכח אם כוון אם לא).

[31] כדאמרינן שבת צא, רע"א (כל העושה, על דעת ראשונה הוא עושה)

[32] שו"ת **רדב"ז** ח"ב סי' תתט (מי שהיה בבית הכנסת, סתמא יצא ... דלהכי אתא לבי כנישתא ... ואפילו למאן דאמר מצות צריכות כוונה, כיון שזה בא לבית הכנסת לצאת ידי חובתו בכלל הצבור, אעפ"י שבשעה ששמע לא כיון לבו אלא סתמא, יצא ידי חובתו). **מ"א** סק"ד (מי שבא לבית הכנסת לצאת ידי חובתו עם הצבור, אע"פ שבשעה ששמע לא כוון לבו אלא סתמא, יצא. אבל הבא לבית הכנסת בסתמא לא יצא).

תקצ סדר הראוי לתקיעת שופר

ובו כ"א סעיפים

מספר התקיעות והתרועות

א כמה[1] תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה, תשע, תר"ת תר"ת תר"ת[2], לפי ששלש פעמים תרועה

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) מספר התקיעות והתרועות (ס"א-ג).

(ב) שיעור התקיעות והתרועות (ס"ד-ז).

(ג) הפסק נשימה (ס"ח-יא).

ד) הפסק באמצע תקיעות (סי"ב-יד).

ה) התחיל להריע באמצע שברים (סט"ו-כא).

[2] **רמב"ם** פ"ג ה"א (כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה, תשע תקיעות ... תקיעה ותרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה). **שו"ע** ס"א (כמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה, תשע ... תר"ת, תר"ת, תר"ת).

סיכום הלכה זו של מספר התקיעות שאנו תוקעים בראש השנה:

(א) נוהגים לתקוע בראש השנה מאה ושלשים תקיעות: 30 במיושב. 30 במוסף שבלחש. 30 בחזרת הש"ץ. 10 בקדיש שאחר מוסף. 30 אחרי התפלה.

(ב) בסעיף שלפנינו מתבאר טעם 9 התקיעות מן התורה: תר"ת תר"ת תר"ת.

(ג) בסעיף הבא יתבאר הטעם שהצריכו ג' פעמים תשר"ת תש"ת תר"ת, שביחד הם 30 תקיעות.

נאמר בתורה, שנים בראש השנה ואחד ביום הכיפורים של יובל, ומפי השמועה למדו שהן למידין זה מזה, ולכך הרי הוא כאלו כל השלש פעמים תרועה נאמרים בכל אחת מהן[3], וכל תרועה צריכה להיות פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, והן הנקראים תקיעות סתם, שנאמר והעברת שופר תרועה, משמע שצריך להעביר קול פשוט ואחר כך תהיה התרועה, דלשון והעברת משמע העברת קול פשוט, ואחר התרועה נאמר תעבירו שופר וגו', משמע שאחר התרועה צריך גם כן להעביר קול פשוט, וכן בכל תרועה ותרועה, בין של יובל בין של ראש השנה, שהן למדין זה מזה[4]:

ב תרועה זו האמורה בתורה מתרגמינן יבבא, וכתיב בעד החלון נשקפה ותייבב אם סיסרא, משמע שהיבבא היא כקול שאדם משמיע כשהוא בוכה ומיילל, ויש להסתפק אם יבבא זו היא כמו שדרך החולים שמאריכים בגניחותם ומשמיעים קול אחר קול ומאריכים בהם קצת, וזה נקרא גנח, או שהיא כמו אדם המיילל ומקונן שמשמיע קולות קצרים מאד תכופים זה לזה, וזה נקרא יליל[5], או שהיא כמו שניהם ביחד זה אחר זה, היללה אחר הגניחה, שכן דרך הבוכה מגנח ואחר כך מיילל. ותיקנו חכמים כדי לצאת ידי כל הספיקות, לתקוע תשר"ת ג' פעמים, שמא התרועה היא גניחה ויללה ביחד, ואחר כך תש"ת ג' פעמים, שמא התרועה היא גניחה לבד והיו היללות הפסק בין התרועה להתקיעה שלאחריה, והתורה אמרה פשוטה לאחריה, בלא הפסק קול שופר שאינו פשוט בינתיים, ואחר כך תר"ת ג' פעמים, שמא התרועה היא היללה לבד, והיו הגניחה שבסדר תשר"ת הפסק בין התרועה לתקיעה שלפניה[6]:

(ד) לקמן סי' תקצב ס"א וס"ז יתבאר הטעם שהצריכו לתקוע את כל הנ"ל ג' פעמים: (א) במיושב. (ב) במוסף שבלחש. (ג) בחזרת הש"ץ, שביחד הם 90 תקיעות.

(ה) לקמן סי' תקצו ס"א יתבאר הטעם שהצריכו לתקוע 10 תקיעות אחר מוסף (תשר"ת תש"ת תר"ת), שביחד הם מאה קולות.

(ו) עוד יתבאר שם הטעם שתוקעים אחר התפלה 30 קולות, שהכל ביחד הם מאה ושלושים קולות.

[3] **גמרא** [ברייתא] לד, א (ומנין לשלש של שלש שלש (מנין דהנך פשוטה לפניה ולאחריה ותרועה באמצע עבדינן תלתא זימני, **רש"י**). תלמוד לומר והעברת שופר תרועה (בהר כה, ט), שבתון זכרון תרועה (אמור כג, כד), יום תרועה יהיה לכם (פנחס כט, א) (תרועה תלתא זימני, לכל אחת פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, רש"י). ומנין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה (לפי ששלש תרועות הללו לא נאמרו במקום אחד, שהשתים נאמרו בראש השנה והאחת ביובל, מנין ליתן האמורות בראש השנה ביובל וליתן האמורה ביובל בראש השנה, שיהו כאן וכאן שלש, רש"י). תלמוד לומר שביעי שביעי לגזירה שוה (נאמר בראש השנה בחדש השביעי, ונאמר ביובל והעברת שופר תרועה בחדש השביעי, רש"י), הא כיצד, שלש שהן תשע).

[4] ברייתא לג, סוע"ב (ומנין שפשוטה לפניה, תלמוד לומר (בהר כה, ט) והעברת שופר תרועה (והעברת פשוטה משמע, העברת קול אחד, רש"י). ומנין שפשוטה לאחריה, תלמוד לומר (שם) תעבירו שופר (ביום הכיפורים, תעבירו, הרי העברה תחילה וסוף, ותרועה כתיבא בינתים. ואין לי אלא ביובל, בראש השנה מנין, תלמוד לומר בחדש השביעי, שאין תלמוד לומר בחדש השביעי (דהא כתב לן בכמה מקומות דיום הכפורים בחדש השביעי הוא, והכא יום הכיפורים כתיב, רש"י), ומה תלמוד לומר בחדש השביעי, שיהו כל תרועות החדש השביעי זה כזה). רמב"ם פ"ג ה"א (לפי שנאמר תרועה ביובל ובראש השנה שלש פעמים וכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. ומפי השמועה למדו שכל תרועות של חדש השביעי אחד הן, בין בראש השנה בין ביום הכפורים של יובל תשע תקיעות). טור ושו"ע ס"א.

ומה שכתבו כאן "מפי השמועה למדו", הוא כדאמרינן בגמרא שם (ומה תלמוד לומר בחדש השביעי, שיהיו כל תרועות של חדש שביעי זה כזה ... ומנין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה, תלמוד לומר שביעי שביעי לגזירה שוה ... האי תנא מעיקרא מייתי לה בהיקישא והשתא מייתי לה בגזירה שוה. הכי קאמר, אי לאו גזירה שוה הוה מייתינא לה בהיקישא). ולכן סתמו וכתבו כאן "מפי השמועה", היינו או מגזירה שוה או מהיקש.

[5] **גמרא** לג, ב (דכתיב יום תרועה יהיה לכם (פנחס כט, א), ומתרגמינן יום יבבא יהא לכון, וכתיב באימיה דסיסרא (שופטים ה, כח) בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא, מר סבר גנוחי גנח (כאדם הגונח מלבו, כדרך החולים שמאריכין בגניחותיהן) ומר סבר ילולי יליל (כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה).

[6] **גמרא** לד, סע"א (אתקין רבי אבהו בקסרי, תקיעה שלשה שברים תרועה תקיעה. מה נפשך אי ילולי יליל, לעביד תקיעה תרועה ותקיעה, ואי גנוחי גנח לעביד תקיעה שלשה שברים ותקיעה. מספקא ליה אי גנוחי גנח אי ילולי יליל. מתקיף לה רב עוירא, ודלמא ילולי הוה וקא מפסיק שלשה שברים בין תרועה לתקיעה. דהדר עביד תקיעה תרועה ותקיעה. מתקיף לה רבינא, ודלמא גנוחי הוה וקא מפסקא תרועה בין שברים לתקיעה. דהדר עביד תש"ת. אלא רבי אבהו מאי אתקין, אי גנוחי גנח הא עבדיה אי ילולי יליל הא עבדיה. מספקא ליה דלמא גנח ויליל. אי הכי ליעבד נמי איפכא תקיעה תרועה שלשה שברים ותקיעה דלמא יליל וגנח. סתמא דמילתא, כי מתרע באיניש מילתא ברישא גנח והדר יליל).

רמב"ם פ"ג ה"ב-ג (תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלות, ואין אנו יודעין היאך היא. אם היא היללה שמיילין הנשים ביניהן בעת שמייבבין, או האנחה כדרך שיאנח האדם פעם אחר פעם כשידאג לבו מדבר גדול, או שניהם כאחד האנחה והיללה שדרכה לבא אחריה הן הנקראין תרועה, שכך דרך הדואג מתאנח תחלה ואחר כך מילל. לכך אנו עושין הכל, היללה היא שאנו קוראין תרועה, והאנחה זו אחר זו היא שאנו קוראין אותה שלשה שברים. נמצא סדר התקיעות כך הוא, מברך ותוקע תקיעה ואחריה שלשה שברים ואחריה תרועה ואחריה תקיעה. וחוזר כסדר זה שלש פעמים, ותוקע תקיעה ואחריה שלשה שברים ואחריה תקיעה. וחוזר כסדר זה שלש פעמים, ותוקע תקיעה ואחריה תרועה ואחריה תקיעה, וחוזר כסדר הזה שלש פעמים. נמצא מנין התקיעות שלשים כדי להסתלק מן הספק). טור ושו"ע ס"ב (תרועה זו האמורה בתורה, נסתפק לנו אם היא היללה שאנו קורים תרועה, או אם היא מה שאנו קורים שברים, או אם הם שניהם יחד. לפיכך, כדי לצאת ידי ספק, צריך לתקוע תשר"ת ג' פעמים, ותש"ת ג' פעמים, ותר"ת ג' פעמים). מ"א ס"ק א (ולא די בתשר"ת ג' פעמים, דדלמא הוי שברים לחודא, או תרועה לחודא, והוי השני הפסק).

ג אם התנה בתקיעה אחרונה של ג' סדרי תשר"ת, שאם סדר תשר"ת הן הן עיקר המצוה, תעלה לו תקיעה זו לתקיעה אחרונה של תשר"ת, ואם סדרי תש"ת הן עיקר המצוה ובהן הוא יוצא ידי חובה, תעלה לו תקיעה זו לתקיעה ראשונה של תש"ת, אינו צריך לתקוע שנית לפני תש"ת הראשון, שהרי ממה נפשך הוא יוצא בתקיעה זו. וכן הדין אם התנה בתקיעה אחרונה של תש"ת שתעלה לו לתקיעה ראשונה של תר"ת[7]. אבל אם לא התנה כן, אין תקיעה אחת עולה לשני סדרים תשר"ת ותש"ת, ולא לתש"ת ותר"ת, לפי שמצות צריכות כוונה[8], ואם נתכוין בתקיעה זו להשלמת סדר תשר"ת, אינה עולה להתחלת תש"ת[9], שאם תש"ת עיקר המצוה, אם כן כשנתכוין בתקיעה זו להשלמת תשר"ת, לא תקע לשם מצוה כלל[10]. וכן בתקיעה שבין תש"ת לתר"ת:

שיעור התקיעות והתרועות

ד שיעור תקיעה האמורה בתורה, כשיעור תרועה האמורה בתורה, ושיעור תרועה האמורה בתורה, כג' יבבות[11].

יש אומרים[12] דהיינו ג' כחות בעלמא, והם נקראים טרומיטין.

ועכשיו שתקנו חכמים לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת כדי לצאת מכל הספיקות שיש בתרועה, צריך להאריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור תרועה של סדר תשר"ת, דהיינו ג' שברים בינונים שהם כג' גניחות בינוניות, וכג' יללות קטנות, שהרי הכל ביחד הוא תרועה של סדר תשר"ת. ובסדר תש"ת אינו צריך להאריך בתקיעותיו אלא כדי שיעור ג' שברים בינונים, שזהו שיעור תרועה של סדר תש"ת. ובתקיעות של סדר תר"ת אינו צריך להאריך אלא כדי שיעור ג' יללות קטנות, שזהו שיעור תרועה של סדר תר"ת[13].

---

*

דעה נוספת הובאה לקמן סי' תקצב ס"ד (ויש נוהגין לתקוע למלכיות תשר"ת פעם אחת ולזכרונות תש"ת ולשופרות תר"ת, לפי שמן התורה, בין שברים בין תרועה שלנו הכל נקרא תרועה, ואיך שיעשה אדם, בין שברים לבד בין תרועה שלנו לבד, הוא יוצא ידי חובתו, ובדורות הראשונים היו מקצת מקומות נוהגין לעשות שברים ומקצת נוהגין לעשות תרועה שלנו, ואלו ואלו יוצאין ידי חובתן מן התורה, אלא לפי שהיה הדבר נראה כמחלוקת בעיני ההמון, לכן ראו חכמים לתקן שיהיו כל ישראל עושין מעשה אחד ולא יראה בינייהם דבר שנראה כמחלוקת בעיני ההמון).

[7] **ב"י** ד"ה ומ"ש רבנו דמספקא לן (בתנאי שפיר מיקרי מכוין, דאף על גב דמשום ספיקא מתנה, מכל מקום מכוין הוא לצאת ידי חובת תקיעה). **רמ"א** ס"ו (ואם תקע תקיעה אחת בין ב' סדרים והתנה שאיזה מן הסדרים הוא הנכון תעלה לו אותה תקיעה, יצא).

[8] כדלעיל סי' תקפט ס"ה (והערה 20).

[9] **רא"מ** בביאורו לסמ"ג הל' שופר (יא, ד). הובא בב"י שם (ואם תאמר למה לי כל הני, והלא די בתשר"ת שלש פעמים, ואחר כך שברים תקיעה תש"ת, תרועה תקיעה תר"ת, דאי הוי גנח ויליל הרי יצא בסימן של תשר"ת, ואי גנח לחוד תעלה לו תקיעה אחרונה של תשר"ת לפשוטה שלפני תש"ת, וכן אתה אומר בשל תר"ת ... ה"ר אליה מזרחי ז"ל תירץ, דסבירא לן כרבי זירא (לג, ב) דאמר מצות צריכות כוונה, ותו לא מצי לאחשובי תקיעה אחרונה דתשר"ת לשם תקיעה ראשונה דתש"ת, ולא תקיעה אחרונה דתש"ת לשם תקיעה ראשונה דתר"ת).

ואפילו אם התקיעה היתה ארוכה כשתים, והתכוין שתעלה לו תקיעה זו לשניהם, לא עלתה לו תקיעה זו לשניהם, כדלקמן ס"י-יא.

[10] ראה הערות וביאורים תתג ע' 66. תתה ע' 65.

[11] **משנה** לג, ב (שיעור תקיעה כשלש תרועות, שיעור תרועה כשלש יבבות).

[12] **רש"י** שם (שלש יבבות, שלש קולות בעלמא כל שהוא). דעה הא' בטור ושו"ע ס"ג (יש אומרים ששיעור תקיעה כתרועה, ושיעור תרועה כשלשה יבבות, דהיינו ג' כחות בעלמא כל שהוא, והם נקראין טרומיטין). והיינו שכשתוקעים תר"ת, שיעור תרועה הוא ג' טרומיטין, ושיעור תקיעה הוא כשיעור ג' טרומיטין.

נמצא לפי שיטה זו עיקר שיעור כל אחד מה"שברים", לערך ב' טרומיטין, שהוא יותר מטרומיטין אחד (שהיא יבבא, תרועה אחת), ופחות מג' טרומיטין (שהיא תקיעה אחת), כמבואר בריטב"א שם (וכיון שכן, נמצא שהשבר אינו אלא כדי ב' יבבות ויותר מעט, אבל לא ג' יבבות שלימות, שהרי התקיעה של תר"ת שיעורה ג' יבבות). שו"ע שם (ולפי זה צריך ליזהר שלא יאריך בשבר כשלשה טרומיטין ... שאם כן יצא מכלל שבר ונעשה תקיעה). וכדלקמן בסעיף הבא (שברים בינונים ... שברים בינונים ... שברים בינונים, לא יאריך בשבר אחד כדי שיעור ג' טרומיטין, לפי שזהו שיעור תקיעה של סדר תר"ת ... שלא יקצר יותר מדאי ... דהיינו טרומיטין).

כן הוא עיקר שיעורו לפי דעה זו; אבל למעשה, יתבאר לקמן ס"ה.

ודעה הב' תתבאר לקמן ס"ו.

[13] **תוס'** שם ד"ה שיעור (ונראה שחייב אדם להאריך בתקיעה של קשר"ק יותר משל קש"ק ובשל קש"ק יותר משל קר"ק דהא שיעור תקיעה כתרועה, וקשר"ק אנו עושים משום ספיקא דגנוח ויליל, נמצא שצריך להאריך בתקיעות של קשר"ק כשיעור שלשה שברים וג' יבבות, ובתקיעות של קש"ק כשיעור ג' שברים, דהא עבדינן קש"ק משום ספיקא דגנוחי גנח, ובתקיעות של קר"ק כשיעור תרועה שהוא ילולי יליל). **רא"ש** פ"ד סי' י (וצריך להאריך בתקיעה של קשר"ק יותר מבשל קש"ק ובשל קש"ק יותר מבשל קר"ק, דהא שיעור תקיעה כתרועה, וקשר"ק אנו עושין משום דגנח ויליל, נמצא שצריך להאריך בתקיעה של קשר"ק

ואם רוצה להאריך הרבה בכל תקיעה, הרשות בידו להאריך כמה שירצה. ולא אמרו שיעור לתקיעות אלא שלא יפחות מהשיעור. וכן בתרועה יכול להאריך בטרומיטין כמה שירצה. וכן בשברים אם מוסיף על ג' שברים אין בכך כלום[14]. ואינו כמפסיק בין התרועה או השברים לתקיעה שלאחריו, כיון שעושה כל השברים או כל הטרומיטין בנשימה אחת[15].

ומכל מקום נהגו שלא להוסיף על ג' שברים[16], אבל טרומיטין יכול לעשות כמה שירצה[17]. ויש עושין בסוף הג' שברים קול פשוט כעין תקיעה, וכן עושין בסוף הטרומיטין[18], אבל אין המנהג לעשות כן[19].

ה וצריך ליזהר בשברים של סדר תשר"ת, שלא יאריך בשבר אחד מהג' שברים כדי שיעור ג' שברים בינונים וג' יללות, דהיינו טרומיטין, שזהו שיעור תקיעה של סדר תשר"ת, ואם מאריך בשבר אחד כשיעור זה יצא מכלל שבר ויקרא בשם תקיעה. ובסדר תש"ת, ששיעור תקיעה הוא כג' שברים בינונים, לא יאריך בשבר אחד כדי שיעור ג' שברים בינונים, שלא יצא מכלל שבר ויקרא בשם תקיעה[20], ואם לא נזהר בכך אפילו בדיעבד לא יצא (לפי סברא זו[21]).

ולכתחלה טוב ליזהר שאפילו בסדר תשר"ת לא יאריך בשבר אחד כדי שיעור [ג'] טרומיטין, לפי שזהו שיעור תקיעה של סדר תר"ת, ואם יאריך כשיעור הזה יהא עליו שם תקיעת תר"ת, לא שם שבר[22]. ולפיכך טוב

כשיעור שלשה שברים ושלשה יבבות, ובתקיעה של קש"ק כשיעור שלשה שברים, דקש"ק משום ספק גנח עבדינן, וקר"ק משום ילולי יליל). טור ושו"ע שם (וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת יותר מבשל תש"ת, ובשל תש"ת יותר מבשל תר"ת).

ולפי הנ"ל בהערה הקודמת, ששיעור העיקרי של שבר הוא לערך ב' טרומיטין, אם כן יהי' שיעור התקיעה של תשר"ק לערך ט' טרומיטין (ג' שברים וג' תרועות), והתקיעה של תש"ת לערך ו' טרומיטין (ג' שברים), והתקיעה של תר"ת ג' טרומיטין (ג' תרועות).

[14] תוס' שם (ומיהו אם מאריך בכל התקיעת כתקיעות קשר"ק אין לחוש, דיכול להאריך כמו שירצה ... ומטעם זה נמי אין לחוש אם עשה ארבעה וחמשה שברים, שהשברים במקום תרועה, והוי לה תרועה אריכתא, כמו שאנו מאריכין ביבבות), וראו"ש שם (מיהו אם הוא מאריך בכל התקיעות אין לחוש, דאין עליהם שיעור למעלה ויכול להאריך בה כמו שירצה ... וכן תרועה אף על גב דשיעורא כשלשה יבבות יכול להאריך בה כמו שירצה, ומטעם זה נמי אין לחוש אם נעשה ארבעה או חמשה שברים, שהשברים תרועה הן יכול להאריך בהן כמו שירצה). טור ושו"ע שם (ומיהו אם מאריך הרבה בכל תקיעה אין לחוש, שאין לה שיעור למעלה. וכן בתרועה יכול להאריך בה כמו שירצה. וכן אם מוסיף על ג' שברים ועושה ד' או ה', אין לחוש).

[15] **טור ושו"ע ס"ד** (ג' שברים צריך לעשותם בנשימה אחת). **ר"ן** י, ב (ואם הוסיף שבר אחד ועשאו בנשימה אחרת ... כיון שהפרידו לעצמו אינו מן השברים). הובא **ב"י** ד"ה ונראה (ואם הוסיף שבר אחד ועשהו בנשימה אחרת ... כיון שהפרידו לעצמו אינו מן השברים).

וראה מסגרת השלחן סי' קכט ס"ק י.

[16] שיירי כנסת הגדולה הגב"י אות ח, **ומ"א** סק"ב (והמנהג שלא להוסיף על ג' שברים (מהרי"ל)), בשם **מהרי"ל** הל' שופר ע' רצא (והי' מהר"י סג"ל מתמיה, אמאי לא רגילין לעשות נמי שברים יותר מג' שברים, כאשר עושין בתרועה). ב"ח ד"ה ואם עשה (מבואר בדרשות מהרי"ל, שמנהגם היה שלא לעשות שברים יותר משלשה, עיין שם).

ומנהג חב"ד לתקוע שלשה שברים וחצי – ראה אגרות קודש ח"כ ע' לט. המלך במסיבו ח"א ע' נה-נז.

[17] מהרי"ל שם (אמר מהר"י סג"ל, מה שתוקעין ומאריכין בתרועה יותר מאשר פסקו רז"ל, אין בזה נפקותא, דלא נתנו חכמים שיעור רק שלא לפחות מיניה, וכן באו"ח), והוא בטור (בתרועה, אף על גב דשיעורה כג' יבבות, יכול להאריך בה כמו שירצה). וכן הוא מנהג חב"ד – ראה אוצר מנהגי חב"ד ר"ה ע' קכב-ג.

[18] **ב"ח** שם (דלפי שנוהגין התוקעין בגמר התקיעה וגמר השברים וגמר התרועה להפסיק בקול ארוך קצת, והזהיר בעשיית הג' שברים שלא יחשיב הפסקת קול זה לשבר אחד, ויעשה מקודם ב' שברים, ועם הפסק זה יהא ג' ... אלא צריך לעשות ג' שברים לבד הפסק קול זה בגמר השברים. והכי נקטינן, ואם לא עשה אלא ב' שברים ועם הפסקה זו יחשוב לו שבר ג', לא יצא ידי תקיעה, נראה לי).

[19] **מ"א** שם (וצריך ג' שברים מלבד הקול ארוך שעושין בסוף השברים, שגם בתרועה עושין קול ארוך כזה, ואם לא עשה כן, לא יצא (ב"ח מנהגים). ולא נהגו כן).

[20] **רמ"א** ס"ג (ויש אומרים דאין לחוש אם האריך בשברים קצת, ובלבד שלא יאריך יותר מדאי, וכן נוהגין), כביאור מ"א סק"ב (יותר מדאי, דהיינו כשיעור ג' שברים ותרועה, דהא תשר"ת עבדינן מספיקא דשמא תרועה דקרא הוא שניהם יחד, ואם כן גם התקיעה צריכה להיות כשניהם יחד, ואם כן אף שהאריך קצת בשברים לית לן בה, ובתש"ת לא יאריך בשברים א' כשיעור ג' שברים מהאי טעמא). **הגהות אשרי** פ"ד סי' י (ולי נראה שאין צריך ליזהר שלא יאריך בשברים כשיעור שלשה קולות כל שהוא, דהא דעבדינן שברים היינו משום גנוחי גנח, אם כן תקיעה לא הוי אלא כשיעור שלשה גניחות, והם גדולות יותר. ובשביל קשר"ק לא הוי אלא כשיעור ג' גניחות ושלשה יללות, אם כן לא צריך רק שלא ימשוך כשיעור שלשה גניחות ושלשה יללות). **מרדכי** רמז תש (שאין צריך ליזהר שלא יאריך בשברים שיעור שלשה כחות של כל שהוא, דהא דעבדינן שברים היינו משום גנוחי גנח, אם כן תקיעה לא הוי רק שיעור ג' גניחות, והם גדולים יותר, ובשביל זה תקיעה דתקיעת שברים תרועה תקיעה לא הוי אלא כשיעור ג' גניחות וג' יללות).

[21] היינו לדעת רש"י המבוארת כאן; אבל לפי דעת התוס' יכול להאריך בשבר של תשר"ת עד פחות קצת מי"ח טרומיטין, כדלקמן ס"ו (ויכול להאריך בכל שבר עד פחות מעט מן י"ח טרומיטין, לפי שעד י"ח טרומיטין אין שם תקיעה).

[22] **תוס'** לג, ב ד"ה שיעור (פירש בקונטרס, שלשה קולות בעלמא כל שהוא ... וצריך ליזהר בשברים שלא יהא מאריך על כל אחד בפני עצמו כג' יבבות של שלשה קולות כל שהוא, דאם כן נעשה תקיעה ולא שברים, דהא שיעור תקיעה כתרועה ושיעור תרועה

לקצר בכל שבר ושבר בכל מה דאפשר[23], רק שלא יקצר יותר מדאי כדי שיהא עליו שם גניחה ולא שם יללה[24], דהיינו טרומיטין:

ו ויש אומרים[25] ששיעור יבבא היא ג' טרומיטין, ושיעור תרועה כג' יבבות, שהם ט' טרומיטין, ושיעור תקיעה כשיעור תרועה גם כן ט' טרומיטין, ושיעור שברים בודאי לא פחות הוא משיעור תרועה גם כן ט' טרומיטין לכל הפחות, ואם כן צריך להאריך בכל שבר לא פחות מג' טרומיטין, כדי שבג' שברים ביחד לא יהא פחות מט' טרומיטין כשיעור תרועה.

ולפי דבריהם צריך להאריך בתקיעות של תשר"ת לא פחות מן י"ח טרומיטין, שזהו שיעור תרועה של סדר תשר"ת, דהיינו ג' גניחות וג' יבבות ביחד, שהם לא פחות מי"ח טרומיטין[26].

ויכול להאריך בכל שבר עד פחות מעט מן י"ח טרומיטין, לפי שעד י"ח טרומיטין אין שם תקיעה[27]. ומכל מקום לכתחלה לא יאריך בשבר אחד כדי ט' טרומיטין שזה שיעור תקיעה בסדר תר"ת[28], ואם כן שם תקיעת תר"ת עליו. אבל בדיעבד יוצא אם האריך בשבר של תשר"ת פחות מי"ח טרומיטין, כיון שבזה הסדר עדיין אין עליו שם תקיעה[29].

ובסדר של תש"ת צריך להאריך בתקיעות כשיעור ט' טרומיטין, שזהו שיעור [תרועה[30]] של זה הסדר. ולא יאריך בשבר כשיעור ט' טרומיטין, ואם האריך אפילו בדיעבד לא יצא, לפי שיצא מכלל שבר ונכנס בכלל תקיעות של זה הסדר[31]:

כג' יבבות). **רא"ש** פ"ד סי' י (פירש רש"י, שלשה קולות בעלמא כל דהו. לפי זה צריך ליזהר בשברים שלא יאריך על כל אחד בפני עצמו כשלש יבבות של שלש כחות כל שהוא, דאם כן יצאו מכלל שברים ונעשו תקיעה). טור ושו"ע ס"ג (ולפי זה צריך ליזהר שלא יאריך בשבר כשלשה טרומיטין).

23 ב"י ד"ה והמרדכי (והעולם לא נהגו כן, אלא מקצרים השבר כל מה שאפשר, משום דלדעת רש"י, במעט שיאריכו יצא מכלל שבר והוי תקיעה, שהרי לדידיה שיעור תקיעה הוי כג' כחות של כל שהוא).

24 מרדכי שם (ואם יקצר בשברים הרבה נראה לי דלא יצא). הגהות אשרי שם.

25 **ריב"א** וריב"ם בתוס' לג, ב ד"ה שיעור (ריב"א והר"י בן הר"ר מאיר מפרשים דיבבא היא שלש כחות של כל שהוא, נמצאת תרועה תשע כחות, ושיעור תקיעה כך היא), ובראב"ש פ"ד סי' י (והר"ר מאיר וריב"א ז"ל היו אומרים דיבבא היא שלשה כחות של כל דהו, ונמצאת שיעור תרועה כתשעה כחות, וכן תקיעה). **רמב"ם** פ"ג ה"ד (שיעור שלשה שברים כתרועה), כפירוש המ"מ שם (כתב ששיעור השברים הם כתרועה, וכן הוא ששיעור היבבות והשבר אחד, שהשברים הם שלש והיבבות תשע, וכן כתבו ז"ל. ולא נתבאר זה בדברי רבינו יפה), וב"י (ומ"ש רבינו וכן כתב הרמב"ם, אינו מבואר בדבריו, שהוא לא כתב (פ"ג ה"ד) אלא שיעור שלשה שברים כתרועה, אבל הרב המגיד נראה שפירשה כן ... ששיעור היבבות והשברים אחד, שהשברים הם שלשה והיבבות תשע, וכן כתבו ז"ל, ולא נתבאר זה בדברי רבינו יפה). דעה הב' בשו"ע ס"ג (ויש אומרים ששיעור יבבא ג' טרומיטין, ושיעור תרועה כשלשה יבבות, שהם ט' טרומיטין, ושיעור תקיעה גם כן תשעה טרומיטין, כתרועה).

שתי הדעות נרמזות בירושלמי פ"ד ה"י (איזו היא הרעה, רבי חנניא ורבי מנא חד אמר אהן טרימוטה וחורנה אמר תלת דקיקן). והיינו שדעה אחת היא שכל תרועה (הרעה) היא טרימוטה אחת, ושיעור התרועה היא ג' טרימוטין, והדעה השנית היא שכל תרועה (הרעה) היא תלת דקיקן, ושיעור התרועה היא ט' טרומוטין.

26 ריב"א וריב"ם שם (וצריך למשוך לתקיעה של קשר"ק לפירושם כשיעור ג' שברים ותשע כחות). שו"ע שם (וצריך להאריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור י"ב טרומיטין). ב"ח סוד"ה ומ"ש וכן הוא דעת (פסק בשלחן ערוך ... שצריך להאריך כשיעור י"ב כחות ... וטעות נזדקר לפניו ... גם הרב המגיד כתב שיש מי ששובר כן והיינו דעת ריב"א ... לפחות בעינן י"ח כחות ... ופשוט הוא). ט"ז ס"ק ד (דברי השו"ע הם שלא בדקדוק, וצריך להיות בשו"ע י"ח טרומיטי"ן). מ"א ס"ק ג (ט"ס הוא, וצריך להיות י"ח טרומי"טין, וכן כתב המ"מ). והוא במ"מ שם (ויש מי שהחמיר בתקיעה של תשר"ת שצריך להאריך בה כשיעור שלשה שברים ותרועה, שהם שמונה עשר טרימוטות).

27 תוס' שם, לדעת ריב"א וריב"ם שם (ולפירושם אין לחוש אם מאריך קצת בשברים). **הגהות אשרי** שם (דהא דעבדינן שברים היינו משום גנוחי גנח, אם כן תקיעה לא הוי אלא כשיעור שלשה גניחות והם גדולות יותר, ובשביל קשר"ק לא הוי אלא כשיעור ג' גניחות ושלשה יללות, אם כן לא צריך רק שלא ימשוך כשיעור שלשה גניחות ושלשה יללות). **מרדכי** שם, כנסמן לעיל (הערה 20); אלא שלעיל שם הובאו דבריהם לפי שיטת רש"י (כשיעור ג' גניחות וג' יללות), וכאן הובאו דבריהם לפי שיטת הריב"א וריב"ם (עד פחות מעט מן י"ח טרומיטין). שו"ע שם (ולפי זה אין לחוש אם האריך קצת בשברים).

28 **תוס'** שם (וצריך ליזהר בשברים שלא יהא מאריך על כל אחד בפני עצמו כג' יבבות של שלשה קולות כל שהוא, דאם כן נעשה תקיעה ולא שברים, דהא שיעור תקיעה כתרועה ושיעור תרועה כג' יבבות). **רא"ש** שם, כנסמן לעיל (הערה 22); אלא שתוס' כתבו כן לפי דעת רש"י (ג' טרומיטין), וכן הוא לדעת הריב"א וריב"ם (ט' טרומיטין).

29 **ט"ז** שם (ובקשר"ק הי' לנו להקל יותר להאריך בשבר אחד עד י"ח קולות, כיון דתרועה שם היא בסך זה, ממילא לא הוה שיעור תקיעה עד י"ח שהוא גניחות ויללות).

30 כן הגיה בקונטרס השלחן.

31 ב"ח ד"ה והמנהג (נראה לי דצריך להזהר שלא להאריך בשבר כשיעור תשע כחות ... בסדר תש"ת, דיצא מכלל שבר, שהרי שיעור תקיעה מאותו סדר הוא כשיעור שברים, שהוא תשע כחות לבד). ט"ז ס"ק ג (פירוש, לפי זה עד ט' טרומיטי"ן, דהיינו קולות בעלמא. אבל יותר מט' הוה שיעור תקיעה), ומיירי בשבר של תש"ת.

ז ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה כסברא האחרונה, דהיינו שיאריך בתקיעות תשר"ת כשיעור י"ח טרומיטין לכל הפחות, ובתקיעות תש"ת תר"ת כשיעור ט' טרומיטין לכל הפחות, ובכל שבר יאריך מעט כדי ג' טרומיטין[32], ולא יאריך עד ט' טרומיטין אפילו בסדר תשר"ת, ובכל תרועה צריך לעשות ט' טרומיטין כמו שנתבאר[33]. אבל בדיעבד שכבר תקע ושינה אחד מכל אלו, אינו צריך לחזור ולתקוע, מפני שיש לסמוך על סברא הראשונה[34].

אבל אם שינה בשני דברים, בענין שלפי שתי הסברות לא יצא, כגון שלא האריך בתקיעותיו כשיעור שנתבאר לפי סברא האחרונה, והאריך בשבר מן השברים יותר משיעור שנתבאר לפי סברא הראשונה[35], או שלא האריך בשבר אחד מן השברים כשיעור שנתבאר לפי סברא האחרונה, דהיינו ג' טרומיטין[36], ובשבר אחד מן השברים האריך יותר משיעור שנתבאר לפי סברא הראשונה, צריך לחזור ולתקוע (כדין הטועה בתקיעותיו ועל דרך שיתבאר[37]). ואינו יכול לתפוס קולות של שתי הסברות, כיון שהן סותרות זו את זו[38].

הפסק נשימה

ח היבבות של תרועות, וכן הג' שברים שהם במקום תרועה, צריך לעשותן בנשימה אחת[39], ואם לא עשאן בנשימה אחת לא יצא[40], שתרועה אחת אמרה תורה ולא מופסקת לשתי תרועות[41].

אבל השלשה שברים ותרועה דתשר"ת, אע"פ ששתיהן ביחד הן במקום תרועה אחת האמורה בתורה,

---

[32] כדלעיל ס"ו, לדעת התוס' (צריך להאריך בכל שבר לא פחות מג' טרומיטין, כדי שבג' שברים ביחד לא יהא פחות מט' טרומיטין כשיעור תרועה).

ואף שבדעת רש"י נתבאר לעיל ס"ה (ולכתחלה טוב ליזהר שאפילו בסדר תשר"ת לא יאריך בשבר אחד כדי שיעור [ג'] טרומיטין, לפי שזהו שיעור תקיעה של סדר תר"ת ואם יאריך כשיעור הזה יהא עליו שם תקיעת תר"ת לא שם שבר).

היינו דוקא לכתחלה (לדעת רש"י), אבל יש להכשיר אף בהאריך יותר מג' טרומיטין, כדלעיל שם (וצריך ליזהר בשברים של סדר תשר"ת, שלא יאריך בשבר אחד מהג' שברים כדי שיעור ג' שברים בינונים וג' ילולות, דהיינו טרומיטין, שזהו שיעור תקיעה של סדר תשר"ת).

וכיון שאנו רוצים להחמיר שיהיו התקיעות כשירות לב' הדעות, לכן "בכל שבר יאריך מעט כדי ג' טרומיטין", שהוא כשר לכתחלה לדעת התוס', וכשר עכ"פ בדיעבד לדעת רש"י.

זאת היא דעת רבינו. אמנם בחידושי צמח צדק עו, א (נראה דאף לריב"א וריב"ם דתרועה היא ט' טרומיטין, אין מוכרח דג' שברים ארוכים כט' טרומיטין ... לכן אין צריך להאריך בשברים רק שיהיה ארוך יותר מטרומיט אחד, אבל אין צריך להאריכו כג' טרומיטין).

[33] סעיף ו (ויש אומרים ששיעור יבבא היא ג' טרומיטין, ושיעור תרועה כג' יבבות, שהם ט' טרומיטין).

[34] **ב"ח** ד"ה והמנהג (בתקיעת תר"ת יש לסמוך בדיעבד אפירוש רש"י דתרועה ג' יבבות כל שהוא, דהיינו ג' כחות לבד. ומטעם זה נמי בכל תרועה יש לסמוך בדיעבד אם לא עשה רק ג' כחות כל שהוא). הובא **במ"א** שם.

ולכאורה הטעם בזה, כי העיקר כדעת רש"י, שלכן סומכים עליו בדיעבד. אבל במקום שהוא כשר רק לדעת התוס', ולא לדעת רש"י, יתבאר לקמן סי"ז (אם לאחר שגמר את התרועה, דהיינו שלשה טרומיטין לפי סברא הראשונה שביארנו, הפסיק בנשימה וחזר והריע, אפילו לא גמר את התרועה, צריך לחזור ולתקוע גם תקיעה ראשונה של בבא זו).

[35] תוס' וראי"ש שם (ומי שלא משך התקיעות כשיעור הזה, ומשך קצת בשברים, לא קיים מצוה לא כמר ולא כמר). (**טור ו)שו"ע** סוף ס"ג (ומי שלא האריך בתקיעה כשיעור הזה, והאריך בשברים, לא קיים מצוה לא כמר ולא כמר).

[36] ולפי דעת הצמח צדק שהובאה לעיל (הערה 32), אפשר שגם בזה יצא בדיעבד.

[37] ס"טו-יז.

[38] ב"ח שם (הוי תרי קולי דסתרי אהדדי). הובא במ"א ס"ק ב.

וכן הוא לעיל סי' תצג ס"ז (אינו יכול לתפוס קולי המנהגים ... כיון שב' קולות אלו סותרות זו את זו).

וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל נו*.

[39] **רמב"ן** לד, א (ושוב מצאתי בתשובת ר"ת ז"ל, שלשה שברים בנשימה אחת עבדינן להו, דבמקום תרועה קיימי), ובדרשה לראש השנה, נדפסה בכתבי רמב"ן ח"א ע' רמ. **רא"ש** פ"ד סי' י (ושברים ותרועה יש לעשות בנשימה אחת), ומכל שכן ששברים לבדן ותרועה לבדה צריכים להיות בנשימה אחת. **ר"ת** בתשובה, כמובא ברמב"ן שם, ובטור (כתב ר"ת, דג' שברים צריך לעשותן בנשימה אחת, שהוא במקום תרועה). שו"ע ס"ד (ג' שברים, צריך לעשותם בנשימה אחת).

[40] אבודרהם, סדר תפלת ר"ה (וכמו שאין להפסיק בתוך התרועה עצמה, כך אין להפסיק בתוך השברים עצמן. ואם הפסיק, צריך לחזור ולעשות כל הג' שברים בלא הפסק). כל בו סי' סד (ואין להפסיק בתרועה עצמה. ואם הפסיק נפסקה וליכא לשעורה, ואינה עולה). שיירי כנסת הגדולה הגב"י אות ז (דמה שכתב בס"ד ג' שברים צריך לעשותם בנשימה אחת, לעיכובא קאמר). אליה זוטא סק"ז (דעת שיירי כנסת הגדולה נוטה, דאף בדיעבד אינו יוצא כשלא עשאן בנשימה אחת, וכן מצאתי להדיא באבודרהם ובכל בו).

[41] רמב"ן שם, לענין שברים ותרועה (דהא תרועה היא, ואי אפשר להיות בה הפסק בשום פנים). רא"ש שם (בעינן שתהא התרועה כאחת בלא הפסק). לבוש ס"ד (דתרועה כתיב, משמע בבת אחת).

דשמא היא הגניחה והיללה ביחד זו אחר זו[42], אעפ"כ אין צריך לעשותן בנשימה אחת, לפי שאין דרך האדם לגנוח וליילל בנשימה אחת, אלא מפסיק ביניהם כדי נשימה, דהיינו שעושה נשימה בינתיים, ולפיכך גם התוקע צריך לעשות נשימה בינתיים[43]. ומכל מקום לא יפסיק יותר מכדי לעשות נשימה אחת בינתיים[44], ולא ימתין מלהריע עד שיקרא המקריא[45] לפניו מלת תרועה, אלא יריע מעצמו אחר השברים תיכף ומיד לאחר שעשה נשימה אחת[46]:

ט ויש אומרים[47] דאע"פ שאין דרך האדם לגנוח וליילל בנשימה אחת, מכל מקום כיון דמה שאנו תוקעין שברים ותרועה הוא מחמת ספק דשמא זהו תרועה האמורה בתורה[48], אם כן אין לנו להפסיק, שהרי תרועה אחת אמרה תורה ולא מופסקת לשתי תרועות[49], לפיכך אם עשאן בשתי נשימות לא יצא, אלא יעשה אותן בנשימה אחת[50]. ומכל מקום יפסיק מעט ביניהם, בענין שיהיו נחלקין לשתי קולות[51].

והמנהג במדינות אלו כסברא הראשונה, ואין לשנות המנהג מפני המחלוקת[52]. אבל במקום שאין מנהג קבוע, יש להנהיג לעשות בתקיעות מיושב בנשימה אחת[53], כדי שתהיה הברכה שמברכין עליהם כהלכה לדברי הכל, שאף לסברא הראשונה יש אומרים[54] שאם עשאן בנשימה אחת יצא, כמו התוקע תר"ת או

---

[42] כדלעיל ס"ב.

[43] **ר"ת** בתשובתו שהובאה ברמב"ן שם ובטור (אבל ג' שברים ותרועה דתשר"ת, לא מסתברא, דגנוחי ויילולי בחדא נשימה לא עבדי אינשי). מ"מ פ"ג ה"ב (וממ"ש ונמצא מנין התקיעות שלשים, נראה שהוא סובר שבסימן תשר"ת יכול הוא להפסיק בין השברים לתרועה, רוצה לומר שאין חייב לעשותן בנשימה אחת אלא יכול להפסיק ביניהם ... וכן דעת הרבה מן המפרשים ז"ל). והיינו שבחשבון שלשים תקיעות מונים את תשר"ת לארבע קולות, וכיון ששברים ותרועה נחשבים לשני קולות, אם כן מובן שאין צריך לעשותם בנשימה אחת. דעה הא' בשו"ע שם (ג' שברים ותרועה דתשר"ת, יש אומרים שאינו צריך לעשותם בנשימה אחת).

[44] רש"י סוכה נג, סוע"ב ד"ה ולא כלום (לא היה מפסיק בינתים אלא כדי נשימה). **מרדכי** רמז תשכ (ורש"י פירש התם בסוכה ולא כלום, שלא יפסיק אלא כדי נשימה, ורוצה לומר דבכדי נשימה מיהא מפסיקין), והגהות אשרי פ"ד סי' י. שו"ע שם (והוא שלא ישהה בהפסקה יותר מכדי נשימה).

[45] הנזכר לעיל סי' תקפה ס"י (נוהגין שהמתפלל שחרית מקרא סדר התקיעות לפני התוקע מלה במלה כדי שלא יטעה בתקיעותיו).

[46] ט"ז סוף סק"ו (וראוי שלא יקרא המקריא להתוקע תרועה בסדר תשר"ת, אלא ידלג קריאה זו ויעשה כן התוקע מעצמו, ובמקום שלא ירצה לשנות לדלג המקריא קריאת התרועה בסדר תשר"ת, מכל מקום התוקע לא ימתין על הקריאה וימהר עצמו בתכיפה כל מה דאפשר, כן נראה לענ"ד). אליה רבה סק"ח (ולמנהגינו דעושין בב' נשימות, מכל מקום יש ללמוד לת[ו]קע שלא יעשה שום שהייה בין שברים לת[רו]עה, ואם הקורא אינו מקריא תיכף, אל ימתין עליו).

[47] **רמב"ן** שם (ואין דבריו נכונים, דהא תרועה היא, ואי אפשר להיות בה הפסק בשום פנים ... צריך לעשותן בנשימה אחת), ובדרשה לראש השנה שם (וכיון דסבר אחת היא, אם הפסיק כלל פסולה ... ולפיכך כתב ה"ר יצחק אבן גיאת [שערי שמחה ח"א ע' כו], ותוקע תשר"ת תש"ת תר"ת שלשה פעמים, נמצא כל בבא שלש של שלש שלש, שהן עשרים ושבעה, דתרועה דתשר"ת ושלשה שברים, אחת הם). **רא"ש** שם (ושברים ותרועה יש לעשות בנשימה אחת, משום דלמא גנוחי גנח וילולי יליל והכל תרועה אחת הן. ואף על פי שאין דרך האדם לגנוח ויליל בנשימה אחת, מכל מקום תרועה היא גנוחי ויליל, בעינן שתהא התרועה כאחת בלא הפסק). טור (אבל רי"ץ גיאת כתב שצריך לעשותן בנשימה אחת, ועל כן לא חשב בהן אלא כ"ז קולות, וכ"כ אדוני אבי ז"ל). דעה הב' בשו"ע שם (ויש אומרים שצריך לעשותם בנשימה אחת).

[48] כדלעיל ס"ב.

[49] כנסמן לעיל (הערה 41).

[50] רא"ש שם סי' יא (לפי מה שכתבתי לעיל שצריך לעשותן בנשימה אחת, היה צריך לחזור ולתקוע שלשה שברים ויריע). שו"ת הריב"ש סי' לט (והדעת נותנת והסברא מכרעת, דכיון דתרועה אחת היא, צריך לעשותן בנשימה אחת, ואם לא עשה כן מחזירין אותו). ב"י ד"ה ונראה.

[51] תרומת הדשן סי' קמב (נראה דבכל זמן שיתקע ש"ת בנשימה אחת, יזהר שלא יתקע כמו שרגילין תוקעים לתקוע ש"ת בכח אחד בלתי שום הפסק, דבכה"ג לא מיקרי בנשימה אח[ת], אלא יפסיק מעט, רק שלא יעשה נשימה בנתים, כך מפרש רש"י שלהי פ"ק דחולין). והוא ברש"י חולין כו, ב ד"ה בנשימה אחת (ומכל מקום מפסיק הוא בינתיים). ב"י רד"ה ונראה דלדעת.

[52] דרכי משה ס"ק ג (המנהג הפשוט במדינות אלו לעשות הכל בב' נשימות, ולא שמעתי ממי שעשאן בנשימה אחת). **רמ"א** ס"ד (והמנהג הפשוט לעשות הכל בב' נשימות, ואין לשנות).

ועל זה הוסיף כאן, שמה שאין לשנות מהמנהג היינו דוקא מפני המחלוקת, כשיש שם מנהג קבוע, אבל במקום שאין מנהג קבוע, יש לנהוג כמבואר בשו"ע. וראה משמרת שלום סי' מא ס"ז.

[53] **ב"י** (שיעשה בישיבה שברים תרועה בנשימה אחת, ובסדרים בשתי נשימות ... וכך ראוי להנהיג). **שו"ע** ס"ד (ויראו שמים יצא ידי כולם, ובתקיעות דמיושב יעשה בנשימה אחת, ובתקיעות דמעומד יעשה בב' נשימות).

[54] **ב"י** שם (ונראה להנהיג לעשותם בנשימה אחת כדי לצאת ידי חובה לדברי הכל, דמאן דסבר דצריך להפסיק ביניהם, היינו לכתחלה, אבל בדיעבד ודאי יצא אם עשאן בנשימה אחת ... דכיון דלעשותן בנשימה אחת יצא ידי חובתו לדברי הכל כמו שהוכחתי, הילכך בישיבה שעשה שלש פעמים תשר"ת יעשה בענין זה, וכדי לחוש לדברי בעל תרומת הדשן, יעשה שבסדרים בשתי נשימות, ודרך זה טוב וישר לצאת ידי הכל). ב"ח שם (ומשמע לעניות דעתי, דדברי רבינו תם אינם אלא לכתחלה, אבל בדיעבד ודאי יוצא ידי חובתו אף אם עשה שברים תרועה בנשימה אחת). **ט"ז** סק"ו (ודאי דר"ת לא נתכוין לאיסור בנשימה אחת, אלא דאין צריך קאמר, כמ"ש ב"י ובדיעבד יצא).

תש"ת בנשימה אחת דיצא כמו שיתבאר, אבל בתקיעות מעומד שאין מברכין עליהם, יעשה בשתי נשימות, כדי לחוש לסברת מי שאומר[55] דלסברא הראשונה אם עשאן בנשימה אחת לא יצא.

התוקע תר"ת או תש"ת בנשימה אחת[56], אם הפסיק מעט ביניהם בענין שיהיו נחלקין לג' קולות[57], יצא. ויש אומרים[58] שלא יצא, וצריך לחזור ולתקוע כל הג' קולות, שהתקיעה הראשונה לא היה לה הפסק וסוף, והתקיעה האחרונה לא היה לה ראש והתחלה, שעשה הכל בנשימה אחת[59]. ואף על פי שהעיקר כסברא הראשונה[60], מכל מקום יש לחוש לסברא האחרונה, ויחזור ויתקע כל הג' קולות:

י האחרונה[61] של בבא אחת (פירוש, סדר תשר"ת אחת או תש"ת אחת או תר"ת אחת נקראת בבא אחת[62]) מבבות תשר"ת או תש"ת או תר"ת, כדי שיעור שתי תקיעות, כדי שתעלה לו תקיעה זו לשתי תקיעות, דהיינו לשם תקיעה אחרונה של בבא זו ולשם תקיעה ראשונה של בבא שלאחריה, לא עלתה לו אלא בשביל תקיעה אחת, דהיינו תקיעה אחרונה של בבא זו[63]. לפי שכל תקיעה צריך להיות בו ראש וסוף, ואם נחלק תקיעה זו לשתי תקיעות כמו שחשב התוקע, אין כאן ראש לתקיעה האחרונה ולא סוף לתקיעה ראשונה[64], ולפיכך אין אנו הולכין אחר מחשבתו בזה, אלא אנו חושבין תקיעה זו לתקיעה אחת ארוכה, ועולה לו בשביל

---

[55] **תרומת הדשן** סי' קמב (ונראה דהמדקדק בדבריהם יתבאר לו, דלמר לא נפיק בהא ולמר לא נפיק בהא, אם עשה אפילו בדיעבד).

[56] **ירושלמי** פ"ד ה"י (תני אמר בנפיחה אחת יצא. והא תנינן סדר תקיעות שלשה של שלשה. שלא יפחות). **רא"ש** פ"ד ה"י (ואם עשה תקיעה תרועה ותקיעה בנשימה אחת, לא יצא, מפני שאין כאן לא סוף ולא ראש. ומיהו בירושלמי לא משמע הכי, דגרסינן התם תני עשאו בנפיחה אחת יצא. והתניא ג' של ג'. התם שלא יפחות. פירוש והתנן ג' של ג', ואם עשאן בנפיחה אחת אין כאן ג' של ג'. ומשני הא דאמר ג' של ג' היינו שלא יפחות מן השיעור, אבל לענין שיפסיק ביניהם לא נאמר). **טור** (ואם תקע תקיעה ותרועה ותקיעה בנשימה אחת, לכאורה לא יצא, שאין כאן לא ראש ולא סוף. ומיהו בירושלמי לא משמע כן, דגרסינן התם עשאן בנפיחה אחת יצא). דעה א' בשו"ע ס"ה (אם תקע תר"ת בנשימה אחת, יצא).

[57] פרי מגדים א"א סק"ד (ונשימה אחת היינו שמכל מקום מפסיק מעט). וכדלעיל ריש הסעיף.

[58] **רבנו ירוחם** נ"ו ח"ב מט, ב (ויש מפרשים שכתבו שצריך להפסיק ביניהן, כדי שיהא ניכר כל קול וקול בפני עצמו, ואם עשאן בנשימה אחת לא יצא, דהא אמרי רבנן תרועה לחוד ותקיעה לחוד, פירוש שצריך להפסיק ביניהם. וכן כתב הרא"ש). **ב"י** ד"ה ומ"ש הרא"ש (נראה מדבריו שסובר שמאחר שהירושלמי (פ"ד ה"י) כתב בהדיא דיצא, הכי נקטינן. וכן נראה שהוא דעת הר"ן. אבל רבינו ירוחם (נ"ו ח"ב מט, ב) כתב בשם הרא"ש ובשם קצת מפרשים שלא יצא. ובתוספתא (ר"ה פ"ב הי"ב) מצאתי, תקע והריע ותקע בנשימה אחת לא יצא). דעה הב' בשו"ע שם (ויש מי שאומר שלא יצא). **אליה זוטא** סק"ט (מלבוש נראה עיקר כיש אומרים דלא יצא).

[59] רא"ש שם (מפני שאין כאן לא סוף ולא ראש). מ"א סק"ד (דאין כאן לא ראש ולא סוף).

[60] **אליה זוטא** שם (בשו"ע לא כתב סברא זו בשם יש אומרים, משמע דעתו דעיקר דיצא), והיינו שממ"ש בשו"ע "ויש מי שאומר שלא יצא", ולא כתב סתם "ויש אומרים שלא יצא", משמע דעתו דעיקר דיצא.

[61] **משנה** לג, ב (תקע בראשונה (פשוטה שלפני התרועה תקע כדרכה, רש"י), ומשך בשניה כשתים (תקיעה של אחר התרועה משך כשתים לצאת בה ידי שתים, שהיה צריך לעשות זו פשוטה שלאחריה דמלכיות ופשוטה שלפניה דזכרונות, רש"י), אין בידו אלא אחת (דפסוקי תקיעה אחת לשתים לא מפסקינן, רש"י)). טור ושו"ע ס"ו (אם האריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת כשיעור ב' תקיעות, כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונה של תשר"ת ובשביל הראשונה של תש"ת, לא עלתה לו אלא בשביל תקיעה אחת).

[62] שלש תשר"ת – הם "סדר אחד", ותשר"ת אחת – היא "בבא אחת", וכדלקמן סי"ב "בין בבא לבבא ובין סדר לסדר".

ובא להשמיענו, שהלכה זו היא לא רק בתקיעה שבין תשר"ת לתש"ת (שהיא בין סדר לסדר), כאמור בשו"ע ס"ו (כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונה של תשר"ת ובשביל הראשונה של תש"ת), אלא אף בתקיעה שבין תשר"ת לתשר"ת, או בין תש"ת לתש"ת (שהיא בין בבא לבבא).

והוא כדעת הב"ח והמ"א החולקים על הלבוש, ופוסלים גם בתקיעה שבין תשר"ת לתשר"ת:

לבוש ס"ו (האריך בתקיעה אחת כדי שתעלה לו בשביל שתים, כגון בתקיעה אחרונה דתשר"ת האריך בה כדי שתעלה לו בשביל האחרונה של תשר"ת ובשביל הראשונה של תש"ת ... ונראה לי דכל שכן אם האריך בתקיעה אחת בתוך סדר אחר שתעלה לו בשביל שתים ... אפשר דאפילו למאן דאית ליה לעיל דלא עלתה לו אם לא התנה, הכא מודה דעלתה לו אפילו לא התנה, דהא מצוה אחת הוא). ב"ח ד"ה ומ"ש רבנו דין זה (לרבותא נקט הכי, דלא מיבעיא התם דאינו עולה לו כלל ... אבל הכא ... אפילו הכי אינו עולה לו כלל). מ"א סק"ה (קאי אמתניתין, ואז לא היו תוקעים אלא סדר אחד, דעדיין לא היתה תקנת ר' אבהו, ואפילו הכי קאמר דלא עלתה לו כלל), הרי שלדעת הפוסלים (לקמן סי"א), כן הוא גם בתקיעה שבין תשר"ת לתשר"ת.

וראה לעיל ס"ג, שבתקיעה שבין תשר"ת לתש"ת, או שבין תש"ת לתר"ת (שהיא בין סדר לסדר), מועיל תנאי. וכאן מיירי בתקיעה שבין תשר"ת לתשר"ת (שהיא בין בבא לבבא), שאין התנאי מועיל בו, שהרי צריך לשניהם.

[63] רמב"ם פ"ג ה"ד (אינה אלא תקיעה אחת, וחוזר ותוקע ומריע ותוקע), ומ"מ שם (ופירוש רבינו בה ברור ונכון, וכן הסכימו הרמב"ן ז"ל והרשב"א ז"ל). רמב"ן כז, א ד"ה הא דתנן (לא עלתה לו אלא לאחת, וצריך לתקוע תקיעה אחרת להתחלת תר"ת השני, אבל לתקיעה אחרונה של סימן ראשון עלתה לו). רא"ש פ"ד סי' ח. ר"ן יא, ב (אין בידו אלא אחת, היינו תקיעה שלאחריה, ולומר דלסוף סימן עלתה לו, ולא להתחלת סימן שני). טור (בגמרא דידן מוכח שעולה לו בשביל אחת, ולא בשביל שתים). דעה הא' בשו"ע שם (אם האריך בתקיעה אחרונה של תשר"ת כשיעור ב' תקיעות, כדי שתעלה לשם תקיעה אחרונה של תשר"ת ובשביל הראשונה של תש"ת, לא עלתה לו אלא בשביל תקיעה אחת).

[64] גמרא כז, א (סוף תקיעה בלא תחילת תקיעה ... תחילת תקיעה בלא סוף תקיעה ... פסוקי תקיעתא מהדדי לא פסקינן). ט"ז ס"ק ז (דלא מפסקינן תקיעה אחת לשנים).

תקיעה אחרונה של בבא זו:

יא ויש חולקין[65] ואומרים שהכל הולך אחר מחשבתו, וכיון שהוא חשב שתעלה לו לשתי תקיעות, אנו חושבין אותה כשתי תקיעות, ושתיהן פסולות מטעם שנתבאר[66], ולכך אינה עולה לו אפילו בשביל תקיעה אחת[67]. וצריך לחזור ולתקוע תקיעה ראשונה של בבא זו[68] ויגמור משם ואילך על הסדר, כדין מי שטעה באמצע בבא שחוזר לראש כמו שיתבאר[69].

והלכה כסברא הראשונה[70]. ומכל מקום טוב לחוש לסברא האחרונה[71]:

הפסק באמצע תקיעות

יב אע"פ שלכתחלה אסור להשיח מתחילת תקיעות מיושב עד סוף התקיעות מעומד, כמו שיתבאר בסי' תקצ"[ב][72], מכל מקום אם עבר התוקע ושח, אפילו הפסיק כמה שעות בשיחה, אפילו בין תקיעה לתרועה ובין תרועה לתקיעה ובין בבא לבבא ובין סדר לסדר, אין צריך לחזור ולתקוע[73].

אפילו הפסיק בין הקולות שבבבא אחת בקולות אחרים, כגון שלאחר שתקע או לאחר שהריע נתעסק בתקיעות או בתרועות אחרות והפסיק בהם בין התרועה של אותה הבבא להתקיעות שלפניה ולאחריה, אין בכך כלום, דכיון שלא נתכוין בקולות האלו שנתעסק בהם באמצע הבבא לשם מצוה אלא כמתעסק בעלמא, לפיכך אינן חשובין הפסק בין התרועה לפשוטה שלפניה ושלאחריה, לפי שלא הקפידה תורה אלא שלא יפסיק ביניהם בקול שופר שאינו פשוט שנתכוין בו התוקע לשם מצוה, דאז אין כאן פשוטה לפניה או לאחריה אלא קול שופר שאינו פשוט לפניה או לאחריה, אבל אם לא נתכוין בו התוקע לשם מצוה אין כאן קול שופר שאינו פשוט לפניה או לאחריה, לפי שאין קולו נחשב לכלום, ודומה לקול בהמה וחיה, כיון שלא נתכוין בו

---

[65] **ירושלמי** פ"ד ה"י (רבי אבא בר זמינא בשם רבי זעירה, אפילו אחת אין בידו). רי"ץ גיאת ע' מ (עד שמצינו בירושלמי הכי, תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת, רבי אבא בר זימנא בשם רבי זעירא, אפילו אחת אין בידו ... אין בידו אלא אחת. פירוש אותה תקיעה ראשונה בלבד שתקע כתיקונה, אבל השניה שתקע כשתים אין בידו אפילו אחת מהן). הובא ברמב"ן שם (ובא רב יצחק אבן גיאת ז"ל ואמר, שמצא בירושלמי שאף לתקיעה אחרונה של תר"ת ראשון לא עלתה לו, ומאי אלא אחת, היא התקיעה ראשונה של סימן ראשון שתקע בה בפני עצמה). רא"ש שם וטור. דעה הב' בשו"ע שם (ויש אומרים שאפילו בשביל אחת לא עלתה לו).

[66] סעיף י.

[67] רא"ש שם (ונראה לי לפרש גמרא דידן כמו הירושלמי, והכי פירושה, וליסליק ליה בתרתי, תחלתה לסוף מלכיות וסופה לתחילת זכרונות, ומשני, פסוקי תקיעתא מהדדי לא פסקינן, וכיון דאי אפשר לחלק לשנים, גם בחדא נמי לא סלקא, כדמפרש טעמא בירושלמי, כיון שהיה בדעתו שהן שתי תקיעות, וזה אי אפשר, דפסוקי תקיעתא מהדדי לא פסקינן, גם לחדא נמי לא סלקא, שמצטרפין יחד הראש וסוף, דהראש לפי כוונתו היא לשם מלכיות, וסיפא שהיא לשם זכרונות אינה מצטרפת עמה, הלכך אין לראשונה סוף ואין לשניה ראש).

[68] לבוש ס"ו (ולמאן דאמר דתקיעה במתעסק הוי הפסק בין תרועה לתקיעה וצריך לחזור לראש, הכי נמי צריך לחזור לראש). מ"א סק"ה (ולמאן דאמר דתקיעה כמתעסק הוי הפסק (כמ"ש ס"ח) צריך לחזור לראש לתקוע תשר"ת ... (לבוש)).

ואף שנתבאר לעיל (הערה 65), לפי דעה זו, דהא דתנן "אין בידו אלא אחת" היא התקיעה הראשונה של בבא זו. ראה מ"ש בנתיב חיים, ובדגול מרבבה, ובהגהות רעק"א.

[69] סט"ז-יז.

ואף שיתבאר לקמן סי"ב (שלא הקפידה תורה אלא שלא יפסיק ביניהם בקול שופר שאינו פשוט שנתכוין בו התוקע לשם מצוה ... אבל אם לא נתכוין בו התוקע לשם מצוה, אין כאן קול שופר שאינו פשוט לפניה או לאחריה).

מכל מקום, התקיעה הארוכה כאן התכוין בה למצוה. וראה שו"ע אדה"ז המבואר.

[70] **מגיד משנה** פ"ג ה"ד (ופירוש רבינו בה ברור ונכון, וכן הסכימו הרמב"ן ז"ל והרשב"א ז"ל). **ב"י** (ודעת הרמב"ם בפרק ג' מהלכות שופר (ה"ד) דלתקיעה אחת מיהא עלתה לו, וכתב הרב המגיד שדבריו נכונים וברורים, ושכן דעת הרמב"ן והרשב"א ז"ל). דעה הא' בשו"ע בסתם (לא עלתה לו אלא בשביל תקיעה אחת).

[71] **ב"י** (ואף על פי שהלכה כדברי הרמב"ם וסייעתו, מכל מקום היכא דאפשר יחזור לתקוע, כדי לחוש לדברי החולקין עליו).

[72] ס"ז (ושם הערה 35).

[73] ראבי"ה סי' תקלה (מצאתי בשם ריש מתיבתא, שאם עבר וסח אינו חוזר ומברך. והגאון לא הזכיר אלא בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד ... ונראה לי דהוא הדין הסח בין תקיעה דמיושב גופיה). הובא בראי"ש פ"ד סי"ב (וראבי"ה כתב, אף על פי שהגאון לא הזכיר אלא בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד, נראה לי דהוא הדין סח בין התקיעות שמיושב, שאינו חוזר ומברך). הגהות מנהגים מנהגי ראש השנה אות קכ (מלשון האלפס משמע דאפילו סיפר בין התקיעות של מיושב עצמן אין חוזר ומברך). **מ"א שם** סי' תקצב **סק"ד** (אפילו שח בין התקיעות דמיושב עצמן אינו צריך לחזור ולברך (הגהות מנהגים, וראי"ש)), וכאן סק"י (דהא קי"ל שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא, אטו מיירי שישב כל היום ולא דיבר בנתים). והיינו כדאמרינן לד, רע"ב (שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא). וכדלקמן סי"ג (אם שמע התקיעות בסירוגין, דהיינו שהפסיק בינתיים הרבה בשיחה יצא).

לשם מצוה[74]:

יג וכן השומע, אם שמע התקיעות בסירוגין, דהיינו שהפסיק בינתיים הרבה בשיחה יצא[75]. והוא שבאמצע הבבא לא שמע קול שופר שאינו ראוי באותו מקום, דהיינו שבין התרועה של הבבא להפשוטה שלפניה ושלאחריה לא שמע קול שופר שאינו פשוט לשם מצוה[76], ועל דרך שנתבאר בתוקע:

יד וכן אין צריך שישמע כל התקיעות מאדם אחד, אלא אפילו אם שמע אותן מכמה בני אדם תקיעה מזה ותרועה מזה ותקיעה מזה, וכן עד סוף כל הקולות, יצא[77]. אבל אם שמע תקיעה תרועה תקיעה משלשה בני אדם שתקעו כולם כאחד זה תקיעה וזה תרועה וזה תקיעה, לא יצא, לפי שאין כאן פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה כיון שכולם תקעו בבת אחת[78]. ואם כל אחד ואחד משלשתן תקעו תקיעה תרועה תקיעה, אע"פ שכל הקולות יוצאין בבת אחת, וב' קולות היוצאין בבת אחת אין שומעין אפילו אחת מהן כמ"ש בסימן קמ"א[79]. מכל מקום בשופר כיון דחביב הוא על השומע, לפי שאינו אלא פעם בשנה, הוא נותן דעתו ושומע אפילו כמה קולות. ולפיכך אפילו מקצתם תקעו בחצוצרות ומקצתן תקעו בשופר יצאו, דמחמת חביבתו נתן דעתו על השופר לשמוע קולו[80]:

התחיל להריע באמצע שברים

טו תוקע העומד בסדר תשר"ת, ולאחר שתקע שני שברים, קודם שסיים שבר השלישי, טעה והתחיל להריע, בין שגמר את התרועה שהתחיל בה בטעות בין שלא גמרה עדיין אלא נזכר באמצע, יחזור ויתקע ג' שברים,

---

[74] רמב"ן לד, א ד"ה הא דאקשינן (הואיל ותקע לשם מצוה תקיעות אחרות). הובא **בר"ן** י, ב (הרמב"ן ז"ל כתב ... דנהי דאם הפסיק ביניהם יצא, אפילו הכי אם תקע ביניהם לא יצא, דאנן פשוטה לפניה ולאחריה בעינן, וליכא, דהא תקע ביניהן תקיעה אחרת לשם מצוה). **מ"א** ס"ק י (בר"ן איתא, דלא נחלק הרמב"ן אלא בתוקע לשם מצוה בנתים, אבל במתעסק למה יפסל, דלא יהא אלא שעשה מלאכה בנתים, דהא קי"ל שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא, אטו מיירי שישב כל היום ולא דבר בנתים או שלא שמע קול אחר מאדם או בהמה בנתיים, והאי נמי כיון דקי"ל מתעסק לא יצא, הוה ליה כאלו שמע קול אחר).

[75] **גמרא** לד, סע"א (שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא). **טור ושו"ע סי' תקפח** ס"ב (שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום, יצא).

[76] **רמב"ן** שם (דנהי דאם הפסיק ביניהן יצא, אבל בהפסק כי האי גוונא לא יצא, שאין כאן תקיעות על הסדר, שאין כאן פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה). **ט"ז** שם סק"ב (בין שומע לתוקע אין חילוק דהא עיקר מצוה היא השמיעה ולא התקיעה), דלא כ**לבוש** שם ס"ב (ונראה שאם שמע קול אחד שני פעמים, כגון תקיעה ותקיעה ותרועה ותקיעה, או אפילו תקיעה ותרועה ותרועה ותקיעה דיצא, דלא גרע מהפסקת השהייה. ואף על גב דמסקינן לקמן סימן תק"צ [ס"ז] להרמב"[ן] דתקע והריע וחזר והריע ותקע לא יצא, שאני התם שהתוקע בעצמו תקע קול אחד ... הוי הפסק בין סדר תקיעותיו, לתוקע דוקא שעושה מעשה התקיעה, אבל השומע שאינו עושה מעשה, אלא ששמע קול שלא היה לו לשמוע, יצא). **מ"א** שם סוף סק"ג (ומכל מקום בר"ן משמע דסבירא ליה דאין חילוק בין שומע לתוקע).

[77] ברייתא לד, ב (תקיעה מזה ותרועה מזה יצא, ואפילו בסירוגין, ואפילו כל היום כולו). תוס' שם (דהיינו זה אחר זה וסרוגין, פירוש סרוגין הפסקות הרבה, שתוקע ומפסיק ושוהה לעשות התרועה עד לאחר שעה). טור ושו"ע סי' תקפח ס"ב (יצא, ואפילו הם מט' בני אדם, תקיעה מזה ותרועה מזה ותקיעה מזה).

[78] **גמרא** [ברייתא] שם (מט' בני אדם כאחד [לא יצא]), לגירסת ופירוש **תוס'** שם (מתשעה בני אדם כאחד לא יצא, משום דאין כאן בתרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, כיון שהכל ביחד). רא"ש פ"ד סי' יג (שאני הכא דליכא בתרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה, כיון ששמען בבת אחת). **טור ושו"ע** שם ס"ג (שמע ט' תקיעות מט' בני אדם שתקעו כולם כאחד, לא יצא, שאין כאן פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה).

[79] בשו"ע שם ס"ב (לא יקראו שנים, אלא העולה קורא וש"צ שותק). מ"א סק"ג (דתרי קלי לא משתמעי).

וכן הוא לעיל סי' רפד סי"א (לא יקראו שנים ההפטרה כאחד בקול רם, ששני קולות אין נשמעים). סי' קכח סכ"ח (קודם שיכלה אמן מפי רוב הציבור אי אפשר לכהנים לשמוע מן המקרא שב' קולות אינם נשמעים. ויש מי שאומר שגם הקורא כהנים צריך להמתין עד שיכלה מפי כל הצבור אמן של ברכת מודים, וכן המקרא צריך להמתין עד שיכלה מפי כל הצבור אמן של ברכת אשר קדשנו, שאם יקרא כהנים או מקרא אותם בעוד שקצת מאריכין באמן, לא ישמעו הכהנים קריאתו להם או הקראתו אותם, שב' קולות אינן נשמעין).

[80] **גמרא** כז, א (ומתרי גברי מי משתמעי, והא תניא, בתורה אחד קורא ואחד מתרגם ובלבד שלא (יהו שנים קורין) ושנים מתרגמין. הא לא דמיא אלא לסיפא, בהלל ובמגילה אפילו עשרה קורין, אלמא כיון דחביב (חדשה היא לו, רש"י) יהיב דעתיה... ושמע). מגילה כא, ב (ובהלל ובמגילה אפילו עשרה קורין ועשרה מתרגמין, מאי טעמא, כיון דחביבה יהבי דעתייהו ושמעי). הג"א פ"ג ס"א (ואם אחד תוקע בשופר ואחד תוקע בחצוצרות יחד, יצא בתקיעת שופר, דתרי קלי בתרי גברי משתמעי. ומכל מקום בתורה לא יקראו שנים). **רמ"א** שם ס"ג (ואם שנים תקעו כאחד כל הסדר, ואפילו אחד תקע בחצוצרות, יצא, דיהיב דעתיה על השופר). ט"ז ס"ק ג (בזה אמרינן תרי קלא מתרי גברי משתמעי, כיון דחביב עליה, נותן דעתו עליו, אבל בעלמא לא משתמעי אפילו מתרי גברי תרי קלא).

וכן הוא לעיל סי' תפח ס"ד (אפילו עשרה בני אדם יכולין לקרות ההלל כאחד, ושאר הציבור שומעין ויוצאים ידי חובתן בשמיעה. ואף ששני קולות היוצאים כאחד אין שומעין יפה אפילו אחד מהם, כמו שנתבאר בסימן קמ"א. מכל מקום ההלל הוא חביב על הציבור, ונותנין דעתם יפה לשמוע אותו, ולכן יכולין לשמוע אותו יפה אף כשהרבה קולות יוצאין מכל אחד).

וראה חקרי הלכות ח"א לג, ב.

ויריע, ויגמור משם ואילך על הסדר[81].

אבל אינו צריך לחזור ולתקוע את התקיעה הראשונה של בבא זו שכבר תקע קודם שטעה. ואע"פ שהפסיק בשני שברים ותרועה, שתקע בטעות בין תקיעה ראשונה של בבא זו לשברים ותרועה של בבא זו, אין בכך כלום, דכיון שהשברים תרועה שתקע בטעות הן מעין שברים תרועה שיש לו לתקוע בבבא זו, אין זה הפסק. הא למה זה דומה לתוקע שמתחיל להריע ואין הקול עולה יפה ופוסק וחוזר ומתחיל להריע, שאין הקול הקצר שישמעו בשופר חשוב הפסק בין תרועה לפשוטה שלפניה, כיון שהוא מעין תרועה שצריך לתקוע[82]:

טז במה דברים אמורים בסדר תשר"ת. אבל אם עומד בסדר תש"ת, בין שהתחיל להריע לאחר שגמר השברים, בין שהתחיל להריע קודם שגמר השברים, אפילו לא עשה אלא שבר אחד, בין שהתחיל להריע קודם שתקע אפילו שבר אחד, צריך לחזור ולתקוע גם תקיעה הראשונה של בבא זו, דכיון דתרועה זו אינה מעין השברים שצריך לו לתקוע בבבא זו, לפיכך היא חשובה הפסק בין השברים לפשוטה שלפניה[83].

ואפילו בסדר תשר"ת לא אמרו שאין צריך לחזור ולתקוע תקיעה ראשונה, אלא כשלא הפסיק בנשימה בין סיום השני שברים להתחלת התרועה שהריע בטעות, אבל אם הפסיק ביניהם בנשימה, צריך לחזור ולתקוע גם תקיעה הראשונה של בבא זו[84], דכיון שהפסיק בנשימה בין השברים להתרועה, אין שניהם נחשבים כתקיעה הא'[85], ואין התרועה מצטרפת כלל עם השברים, והרי זה דומה למי שהריע תרועה לבדו בלא

---

[81] ראב"ן סי' סא (אירע פה במגינצא מעשה בראש השנה של שנת תתק"ה, שתקע התוקע ב' פעמים קשר"ק כשורה, ובשלישית [תקע] שני שברים והתחיל להתריע, והחזירו מקצת הקהל ואמרו לו תקע שבר אחד וסיים, ומקצת אמרו לו תתחיל לראש, והתוקע התחיל מראש ותקע ג' פעמים קשר"ק. ובסדר קש"ק תקע כסדר שני [פעמים] קש"ק, ובשלישית תקע ד' שברים ותקיעה, והחזירוהו לראש אותם שהחזירוהו בראשונה, ותקע עוד ג' פעמים קש"ק. ויחר אף מורי חמי רבי אליקים ואמר, אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן, מעולם לא ראינו לחזור לראש מפני אלו הדברים ושלא כדין עשו המחזירים אותו. והמחזירים אמרו כדין עשינו. ונתתי את לבי אני אליעזר לדרוש ולתור בדבריהם. ונראה לי כי שלא כדין החזירוהו לראש ... אותו תוקע שחיסר אחד מן השברים לא הפסיד סידרו בכך, דכיון דתרועה [ושברים] שניהם משום תרועה דקרא קא עביד להו, לא פסל את סדרו בכך, והוי כאילו התחיל בשבר ונתקל בו שחוזר עליו, הכא יתקע שבר אחר, ויריע ויתקע, דכיון שלא נגמרה התרועה לא הוי הפסק, וכאלו נעשה בזה אחר זה דמי). וכן נפסק בשו"ע ס"ז (אם טעה בתשר"ת, ואחר שתקע ב' שברים טעה והתחיל להריע, אם נזכר מיד יתקע שבר אחר).

אמנם חלק עליו חתנו רבי יואל, הובא בראבי"ה סי' קעא (ואני יואל הלוי איני יכול לעמוד על דברי מורי חמי במה שכתב, ונתן חילוק בין היכא שלא גמר התרועה להיכא דגמר התרועה ... ואפילו בשתי יבבות לא ידענא מנא ליה שאין קרויה זו הפסק, דמה לי שנים ומה לי שלשה), ובמרדכי השלם רמז תשכ (ע' מט). וכן מסיק בראי"ש פ"ד סי' יא (ומה שכתב שיחזור שבר אחד ויריע, משמע מדבריו שאין צריך לעשות שלשה שברים בנשימה אחת, אבל לפי מה שכתבתי לעיל שצריך לעשותן בנשימה אחת, היה צריך לחזור ולתקוע שלשה שברים ויריע). וכן פסקו **ב"ח** ד"ה מעשה (השגת חתנו רבינו יואל הלוי אראב"ן בדין זה ... ודבריו נכונים, ולכך יראה דאף אם לא גמר התרועה חוזר ותוקע ג' שברים, ואינו מועיל שיתקע עוד שבר אחד, אפילו עושה הכל בנשימה אחת, דסוף סוף הוי הפסקה באמצע השברים). **ט"ז** סק"ח (זה דעת הראב"ן ... ובמרדכי הביא דברי רבינו יואל שחולק על הראב"ן ... וכתב מו"ח ז"ל ודבריו נכונים. ולכך יראה דאף אם לא גמר התרועה חוזר ותוקע ג' שברים, ואינו מועיל לעשות עוד שבר אחר, אפילו עושה הכל בנשימה אחת, דסוף סוף הוה הפסקה באמצע השברים כו' עכ"ל, וכן ראוי להורות).

וכל זה בהתחיל התרועה בטעות, ומיד נזכר, ולא גמרה. אבל אם גמרה, הכל מודים שצריך לחזור, כמבואר בראב"ן שם (אבל ודאי אם נגמרה התרועה, הוי הפסק, דכיון דג' שברים אחד הן, והופסקו בתרועה, הוי הפסק, דהוי כתרועה שנחלקה לשנים שאינה כלום).

[82] ראב"ן שם (אותו תוקע שחיסר אחד מן השברים, לא הפסיד סידרו בכך, דכיון דתרועה [ושברים] שניהם משום תרועה דקרא קא עביד להו, לא פסל את סדרו בכך, והוי כאילו התחיל בשבר ונתקל בו שחוזר עליו, הכא נמי יתקע שבר אחר ויריע ויתקע). רא"ש שם (קשר"ק עושין משום ספק דלמא גנח ויליל, והוי הכל תרועה אחת וקול אחד, אלא שקיצר בתרועה שלא עשה שלשה שברים, כה"ג לא הוי הפסק, דאין כאן הפסק קול אחר, ופעמים רבות שהתוקע מתחיל לתקוע ואין הקול עולה לו יפה ופוסק ומתחיל לתקוע או להריע, ולא מיפסיל בשביל שהפסיק בקול קצר שהשמיע בשופר, דלא מקרי הפסק כיון שאין זה קול אחר כיון שהוא מעין התקיעה או התרועה אלא שלא היה כשיעור). טור ושו"ע שם (לא הפסיד התקיעה הראשונה שתקע, אלא חוזר ותוקע ג' שברים ומריע ותוקע). ט"ז שם (אפילו בגמר התרועה לא הפסיד סדרו, אלא עושה ג' שברים מחדש ומריע, כיון שלא הפסיק בקול אחר מה שאינו שייך עכשיו בתשר"ת).

וראה משנה שכיר או"ח ח"ב סי' קנג.

[83] רא"ש שם (ולא דמי להא דמתקיף רב עוירא ודלמא ילולי הוא וקמפסקי שברים בין תקיעה לתרועה, דהתם אי ילולי הוא קא פסקי, דאין השברים מעין התרועה כלל, והוי לגמרי קול אחר, ובעינן פשוטה לפניה בלי הפסק קול אחר). טור ושו"ע סוף ס"ז (אבל אם אירע בתש"ת או תר"ת, הפסיד גם תקיעה ראשונה). מ"א סק"ט (אפילו שבר אחד).

[84] **ר"ן** י, ב (ואם הוסיף שבר אחד ועשאו בנשימה אחרת, לדברי הרמב"[ן] ז"ל פסול כל הסימן, דכיון שהפרידו לעצמו אינו מן השברים, והפסיק בין שברים לתרועה). **ב"י** ד"ה ומ"ש או לאחר (בהדיא כתב שם הר"ן אם הוסיף שבר אחר ועשאו בנשימה אחרת, לדברי הרמב"ן ז"ל פסול כל הסימן, דכיון שהפרידו לעצמו אינו מן השברים, והפסיק בין שברים לתרועה).

והיינו לדעה הב' דלעיל ס"ט, שבתשר"ת אין להפסיק בנשימה בין שברים לתרועה. ומזה למדים לדין הפסיק בנשימה אחר ב' השברים, דהוי כלא עשה שברים כלל והתחיל בתרועה – אף לדעת הסוברים שצריך לעשות שברים-תרועה בנשימה אחת.

וראה בן הימין (ליקוטים או"ח) סי' ו. שו"ת קול יהודה (כ"ץ) סי' יג. מראי מקומות וציונים.

[85] אוצ"ל: א' (כלומר תרועה אחת).

שברים קודם שתקע השלשה שברים בסדר תשר"ת, דצריך לחזור ולתקוע תקיעה ראשונה של בבא זו, לפי שהפסיק בתרועה זו בין השברים לפשוטה שלפניהם, שהרי תרועה זו אינה מעין השברים שצריכים לו לתקוע בבבא זו, ואע"פ שהוא מעין התרועה שצריך לו לתקוע בבבא זו, אין זו מועיל כלום, כיון שלא תקע עדיין השברים של בבא זו[86].

יז וכן אם לאחר שתקע שלשה שברים[87], בין בסדר תשר"ת[88] בין בסדר תש"ת, הפסיק בנשימה[89], וחזר ותקע שברים אחרים, ואפילו לא חזר ותקע אלא שבר אחד[90], וכן אם לאחר שגמר את התרועה[91], דהיינו שלשה טרומיטין[92] לפי סברא הראשונה שביארנו[93], הפסיק בנשימה[94] וחזר והריע, אפילו לא גמר את התרועה, צריך לחזור ולתקוע גם תקיעה ראשונה של בבא זו וגומר משם ואילך על הסדר, (ד)כיון שהפסיק בשברים יתירים או בתרועה יתירה בין השברים או בין התרועה לפשוטה שלאחריהן, ואם יחזור ויתקע השברים או התרועה ויגמור משם ואילך על הסדר, יהיו השברים היתירים או התרועה היתירה שתקע כבר, הפסק בין השברים או התרועה הכשרים של בבא זו לפשוטה שלפניהן, לפי שאינן מעין שברים או תרועה שצריך לו לתקוע בבבא זו, שהרי אין צריך לו כלום כיון שכבר תקע אותם[95].

יח כל מקום שנתבאר שצריך לחזור ולתקוע גם תקיעה ראשונה של הבבא, אם לא נזכר מהטעות עד לאחר שתקע תקיעה אחרונה של הבבא, אותה תקיעה אחרונה עולה לו במקום תקיעה ראשונה, וגומר משם ואילך על הסדר[96].

ואם לא נזכר עד שעומד בבבא אחרת, או אפילו בסדר אחר, כגון שטעה מסדר תשר"ת ולא נזכר עד שעומד בסדר תש"ת או תר"ת, גומר כל הסדר שנזכר בו, ואחר כך תוקע בבא אחת תשר"ת. ואע"פ שהפסיק באמצע הסדר של תשר"ת בתקיעות של תש"ת, אין בכך כלום, שלא הקפידה תורה אלא שלא להפסיק בין תרועה לפשוטה שלפניה ושלאחריה, אבל אם מפסיק בין בבא לבבא, אפילו בקול שופר שאינו ראוי לאותו

---

[86] אבודרהם סדר תקיעות (ובסימן קשר"ק אם טעה ועשה תרועה קודם לשברים, צריך לחזור ולעשות מתחלת קשר"ק פעם אחרת). ב"ח ד"ה י"א דלא (אבל במפסיק בתרועה קודם שברים, כיון דאין סדר התרועה לעשות יליל ואחר כך גניחה, אם כן אותה התרועה אינה שייכא לתרועה שמחוייב בה, והוי הפסקה. וכן כתב בספר אבודרהם, אם טעה בסימן תשר"ת ותקע תרועה קודם שברים צריך לחזור ולעשות תשר"ת פעם אחרת, וכן עיקר נראה לי). ט"ז סק"י (בתשר"ת ששייכה שם תרועה אחר השברים, אלא שזה הקדימה, ולא שפיר עבד, דקי"ל בגמרא גנח אינש והדר ייליל, ולא איפכא). מ"א סוף סקי"א (ודע דכל זה אפילו בתשר"ת, דוקא כשמריע בתוך השברים, הוא מעין התרועה שיש לו לתקוע, משא"כ כשעושה התרועה קודם השברים, או ב' תרועות זה אחר זה, לא יצא).

[87] **טור ושו"ע** ס"ח (לאחר שתקע שלשה שברים שתק והפסיק, ואחר כך תקע שברים אחרים, ואפילו שבר אחד, בכל אלו הוי הפסק והפסיד גם תקיעה ראשונה).

[88] **מ"א** סקי"א (ודע דכל זה אפילו בתשר"ת ... או ב' תרועות זה אחר זה לא יצא).

[89] **ר"ן** י, ב (ואם הוסיף שבר אחד ועשאו בנשימה אחרת). **ב"י** שם (כתב שם הר"ן, אם הוסיף שבר אחר ועשאו בנשימה אחרת, לדברי הרמב"ן ז"ל פסול כל הסימן, דכיון שהפרידו לעצמו אינו מן השברים, והפסיק בין שברים לתרועה).

[90] ר"ן שם (הוסיף שבר אחד). שו"ע שם (ואפילו שבר אחד).

[91] תוספתא פ"ב הי"ב, לגירסת הרמב"ן כז, א ד"ה וזה הפירוש (תניא נמי בתוספתא, תקע והריע, וחזר והריע, ותקע, אין בידו אלא אחת. פירוש, שאין בידו אלא תקיעה אחרונה, ויחזור ויריע ויתקע). הובא בר"ן שם. **טור ושו"ע** שם (וכן אם הריע ב' תרועות זו אחר זו ... הוי הפסק, והפסיד גם תקיעה ראשונה).

[92] מ"א ס"ק ח (פירוש, שעשה ג' כחות).

[93] סעיף ד (ושיעור תרועה האמורה בתורה ... יש אומרים דהיינו ג' כחות בעלמא, והם נקראים טרומיטין), שהיא שיטת רש"י.

והיינו, שכמו שנתבאר לעיל ס"ז (ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה כסברא האחרונה), שהיא שיטת התוס'. כן הוא גם במקום ששיטת רש"י היא חומרא, כמו בנידון דידן, יש להחמיר בשל תורה כסברא הראשונה.

ומכל מקום יש הפרש בינם, שאם עשה באופן שיוצאים בו רק לדעת רש"י, נתבאר לעיל שם (אבל בדיעבד שכבר תקע ושינה אחד מכל אלו, אינו צריך לחזור ולתקוע, מפני שיש לסמוך על סברא הראשונה). אבל אם עשה באופן שיוצאים בו רק לדעת התוס', נתבאר כאן (צריך לחזור ולתקוע גם תקיעה ראשונה של בבא זו וגומר משם ואילך על הסדר).

ונתבאר לעיל שם (הערה 34) שמכך נראה שהעיקר הוא כדעת רש"י.

[94] ראה בן הימין (לקוטים או"ח) סי' ו.

[95] רמב"ן שם (לפי שהפסיק בתרועה אחת, שכבר הריע, וחזר ונתעסק בתרועה, נמצאת אותה תרועה אחרונה שאינה כלום, מפסקת בין תקיעה אחרונה לתרועה, לפיכך לא יצא). טור (ומזו התוספתא אין קושיא לדברי א"א הרא"ש ז"ל שכתב, שאפילו אם גמר התרועה בטעות לא הוי הפסק, שהוא לא אמר כן אלא בתשר"ת, שהתרועה של הטעות היא מעין התרועה שיש לו לתקוע, אבל בתר"ת שגמר התרועה, מה שמריע אחר כך הוי הפסק).

[96] **מ"א סקי"ב** (ואם כבר תקע גם תקיעה אחרונה, אותה תקיעה עולה לו במקום תקיעה ראשונה, וגומר משם ואילך על הסדר).

סדר, אין בכך כלום[97]:

יט כל מקום שנתבאר שאם טעה צריך לחזור ולתקוע תקיעה ראשונה של בבא זו שטעה בה, אין חילוק בין תקיעות מעומד לתקיעות מיושב, בכל אחת מהן צריך לחזור, ועל דרך שנתבאר. ואפילו במקום שתוקעין כל השלשים קולות בתקיעות מעומד[98], אין אומרים שאם טעה התוקע בתקיעות מיושב נסמוך על תקיעות מעומד ולא יהא צריך לחזור, דכיון שבירך על תקיעות אלו, צריך לעשותן כהוגן שלא תהא ברכתו לבטלה[99].

אבל אם טעה בתקיעות שאחר התפלה אין בכך כלום[100], לפי שאינן רק מנהג בעלמא[101]:

כ אם תקע בצד הרחב של שופר, לא יצא[102], ורמז לדבר, מן המצר קראתי וגו'[103]:

כא ואחר שתקע, יתחיל הש"ץ אשרי העם יודעי תרועה וגו', ויש נוהגין לומר עד תרום קרננו, ואחר כך יתחיל אשרי יושבי וכו', ואחר כך מחזירין הספר תורה למקומו[104]:

---

[97] מ"א שם (ואם לא נזכר עד שעומד בסימן אחר, כגון שעומד בתש"ת ונזכר שטעה בתשר"ת, נראה לי דגומר כל הסימן, ואחר כך חוזר ותוקע תשר"ת פעם אחת. ואף על גב שהפסיק באמצע הסימן דתשר"ת, נראה לי דאין בכך כלום).

וראה לעיל סי' רסג קו"א סק"ה קרוב לסופו (שלא היה בתחלתן, ויצטרך אחר כך לשמוע על הסדר).

[98] כדלקמן סי' תקצב ס"ה.

[99] מ"א שם (ונראה לי דבכל זה אפילו טעה בתקיעות דמיושב צריך לחזור, ולא נאמר דנסמוך על תקיעות דמעומד, דכיון שבירך על אלו, צריך לעשותן כהוגן).

וראה הערות וביאורים תתיא ע' 93.

[100] מ"א שם (אבל אם טעה בתקיעות שאחר התפלה אין בכך כלום).

[101] כדלקמן סי' תקצו ס"א.

[102] **ירושלמי** הובא **בר"ן** ו, ב (ובירושלמי משמע דאפילו לא הרחיב את הקצר וקצר את הרחב אלא שתקע בצד הרחב לא יצא, ותנא יהיב סימנא, מן המצר קראתי יה). רמ"א סי' תקפו סי"ב (והוא הדין אם תקע במקום הרחב, פסול), וכדלעיל סי' תקפו סי"ב (וראה שם הערה 55).

[103] תהלים קיח, ה. ר"ן שם (ותנא יהיב סימנא). לבוש ס"י (וסימן לדבר, מן המיצר קראתי יה). ט"ז סקי"א (וסימן, מן המיצר קראתי יה).

[104] טור ריש סי' תקצא (ואחר שיגמור התקיעות מיושב, יתחיל ש"צ אשרי העם יודעי תרועה וגומר, עד תרום קרננו (תהלים פט, טז-יח), ויאמר אשרי יושבי ביתך וגומר, ומחזיר ס"ת למקומו). רמ"א ס"ט (ואחר שתקעו, אומר השליח צבור פסוק אשרי העם יודעי תרועה, ואשרי, ומחזירין הספר למקומו).

ובסי' המנהגים חב"ד ע' 57 (ואחר כך אומרים כל הקהל יחדיו אשרי יושבי ביתך). אוצר מנהגי חב"ד ע' קכו ([והקהל עונים אחריו פסוק בפסוק]. ואחר כך אומרים כל הקהל יחדיו "אשרי יושבי ביתך").

תקצא סדר תפלת מוסף ביחיד

ובו ט"ו סעיפים

ברכות מלכיות זכרונות ושופרות

א אע"פ[1] שבשבתות וימים טובים אדם מתפלל שבע ברכות, דהיינו שלש ראשונות ושלש אחרונות וקדושת היום באמצע[2], אבל בראש השנה תיקנו חכמים[3] להתפלל במוסף של שני הימים תשע ברכות, דהיינו שבברכת קדושת היום כולל פסוקי מלכיות[4], כדי לקבל עלינו עול מלכות שמים, ואחר כך אומרים ברכת

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) ברכות מלכיות זכרונות ושופרות (ס"א).

(ב) אם יוצא בברכת הש"ץ (ס"ב-ד).

(ג) פסוקי קרבנות המוספים (ס"ה-ו).

ד) פסוקי מלכיות זכרונות ושופרות (ס"ז-יב).

ה) זמן תפלת מוסף בראש השנה (סי"ג-טו).

[2] כדלעיל סי' רסח ס"ב (ותיקנו ברכה אחת אמצעית לקדושת היום), וס"ג (במוסף אין מתפללין אלא ז' ברכות). סי' תפז ס"א (בכל ימים טובים ערבית שחרית ומנחה, מתפלל שלשה ברכות ראשונות ושלשה אחרונות וברכת קדושת היום באמצע), וס"ב (וקבעו ברכה אחת בלבד בשביל קדושת היום, כמו שנתבאר בסי' רס"ח).

[3] רש"י שבת סא, ב ד"ה הברכות (שתקנו חכמים, כגון תשעה של ראש השנה שיש בהן מלכיות וזכרונות ושופרות).

[4] **משנה** לב, א (סדר ברכות, אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן ... דברי ר' יוחנן בן נורי, אמר לו רבי עקיבא ... אומר אבות וגבורות וקדושת השם, וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע), וכרבי עקיבא. רא"ש

זכרונות, ואומר בה פסוקי זכרונות כדי שיעלה זכרונינו לפניו לטובה, ועל ידי מה, על ידי שופר, לפיכך אומר אחר כך ברכת שופרות, ואומר פסוקי שופרות[5]:

אם יוצא בברכת הש"ץ

ב אע"פ שבשאר ימות השנה אין הש"ץ מוציא בתפלתו אלא את מי שאינו בקי, אבל הבקי אינו יוצא בתפלת הש"ץ, כמו שנתבאר בסי' קכ"ד[6]. אבל במוסף של ראש השנה אף הבקי יוצא בתפלת הש"ץ[7], לפי שהן ברכות ארוכות[8].

והוא שיהיה בבית הכנסת עם הש"ץ[9] וישמע ממנו התפלה מראש ועד סוף[10]. ומי שהוא אנוס ואינו יכול לבא לבית הכנסת, כגון עם שבשדות[11] וזקן וחולה[12], פוטר הש"ץ אע"פ שלא שמע ממנו התפלה[13]:

פ"ד סי' יד (כתב רי"ץ גיאות ז"ל שנהגו בשתי ישיבות ובכולהו בבל שמתפללין הצבור רק שבע ברכות, וש"צ יורד ואומר תשע ... אבל הוא כתב, ואנו קבלנו מחכמים גדולים ובעלי הוראה ואנשי מעשה, שקבלו הם מחכמים שלפניהם, כגון רב שמואל הלוי שקבלו מן רב חנוך וזקנים שבדור, הלכה למעשה, שאין מתפללין ז' אלא ט', וכן מורין ועושין). שו"ע ס"א (יתפללו הצבור בלחש תפלת מוסף תשע ברכות).

[5] **גמרא** טז, א. לד, ב (אמר הקב"ה, אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות כדי שיבא לפני זכרוניכם לטובה, ובמה בשופר). לבוש ס"ב (המנהג להתפלל במוסף דראש השנה תשע ברכות, והם אבות, וגבורות, וקדושת השם, מלכיות לקבל עליו מלכות שמים, וכולל עמהם קדושת היום, זכרונות להעלות זכרונינו לפניו לטובה, ועל ידי מה, על ידי תקיעת שופרות).

[6] ס"א (אבל הבקי אינו יוצא ידי חובתו בתפלת ש"ץ), ובסי' נט ס"ד (תפלה, שאין הש"ץ מוציא אלא מי שאינו בקי, לפי שהתפלה בקשת רחמים היא וצריך כל אחד לבקש רחמים על עצמו אם יודע).

[7] **גמרא** לה, א (הלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה), במשנה לג, ב (רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן), ובברייתא לד, ב (אמר להם רבן גמליאל ... כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי). רמב"ם הל' תפלה פ"ח ה"י (בשני ימים אלו שליח ציבור מוציא את היודע, כשם שמוציא מי שאינו יודע ... אם רצה היודע לסמוך בשני ימים אלו על תפלת ש"ץ להוציאו ידי חובתו, הרשות בידו). טור (ואסיקנא הלכה כרבן גמליאל דאמר בראש השנה ... ש"צ מוציא לכל מי שהוא בבית הכנסת ושמעו ממנו התפלה מראש ועד סוף, אפילו אם הוא בקי ויודע להתפלל). מ"א בריש הסימן (שש"ץ מוציא בראש השנה ... אפילו הבקי).

[8] גמרא לה, א (משום דאווישי ברכות), ופרש"י (שהרי כאן תשע וארוכות ומטעות, דאין הכל בקיאין בהן). רמב"ם שם (מפני שהם ברכות ארוכות, ואין רוב היודעים אותן יכולין לכוון דעתן כשליח ציבור). והיינו שאף הבקי יכול לטעות בהן, כיון שהן ארוכות.

[9] הכוונה בזה, כמובא לקמן (הערה הבאה) מהרי"ף והרא"ש, שיהי' בבית הכנסת, כדי שיוכל לשמוע כל התפלה מהש"ץ (דלא כמו אנוס דלקמן).

ומכל מקום יוצא אף אם עומד מחוץ לבית הכנסת ושומע כל התפלה מתחלה ועד סוף, וכדלעיל סי' נה סוף סכ"ב (לא אמרו שצריך שיהיה במקום אחד, אלא הש"ץ עם הציבור, אבל כשהם במקום אחד, יכול לצאת כל השומע קול הש"ץ אע"פ שאינו עמהם).

וראה שו"ע אדה"ז המבואר.

[10] רי"ף יב, א (אין ש"צ מוציאן ידי חובתן עד דאתו לבי כנישתא ושמעי משליחא דצבורא מתחילה ועד סוף). רא"ש פ"ד סי' יד. טור ומ"א שם (לשמוע מתחלה ועד סוף).

וכן הדין גם באינו בקי, כדלעיל סי' קכד ס"א (ישמע כל התפלה מהש"ץ ויוצא), וס"ב (וצריך אותו שיוצא בתפלת ש"ץ לכוין לכל מה שאומר ש"ץ מראש עד סוף). לקמן סי' תקצד (ואין אדם יוצא ידי חובתו בשמיעה אלא אם כן שומע תפלת הציבור, לפי שכך היתה התקנה בתחילה כשתקנו תפלת הציבור, שיחזיר הש"ץ את התפלה בקול רם כדי להוציא מי שאינו בקי). וכן בשאר הברכות צריך לשמוע מתחלה ועד סוף, כדלעיל סי' ריג ס"ד (אין אדם יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה, אפילו ענה אמן, אלא אם כן שמעה מתחילתה ועד סופה).

והיינו שישמע מהש"ץ, שיש ט' שומעים ומכוונים לברכת הש"ץ ועונים אמן, כדלקמן סי' תקצד (אע"פ שבט' ברכות של מוסף ראש השנה אף הבקי יוצא בתפלת הש"ץ, כמ"ש בסי' תקצ"א, מכל מקום אם אין שם תשעה שעונין אמן אחר ברכותיו, אין אדם יוצא בתפלתו, אפילו מי שאינו בקי ואינו יודע להתפלל בעצמו). לעיל סי' קכד ס"א (ואפילו מי שאינו בקי אינו יוצא, אלא בצבור, דהיינו שט' יהיו שומעין ומכוונים לברכת הש"ץ ויענו אמן אחריו כמו שנתבאר בסי' נ"ט), ובסי' נט ס"ד (אינו מוציא אלא ש"ץ את הצבור, דהיינו כשיש שם ט' השומעים ועונין אמן),

וראה תורת מנחם התוועדויות תשמ"ג ח"א ע' 67. שלחן המלך ח"ב ע' קצח-ט.

[11] גמרא שם (לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות, מאי טעמא, משום דאניסי במלאכה). רי"ף שם (ועם שבשדות דאניסי ולא מצו למיתי לבי כנישתא בראש השנה וביום הכיפורים, ש"צ נמי מוציאן ידי חובתן). רא"ש שם. טור.

וכן הוא בברכת כהנים, כדלעיל סי' קכח סל"ז (ועם שבשדות, כיון שהם אנוסים, שטרודין במלאכתם ואינם יכולים לבא לבית הכנסת, הם בכלל ברכה אפילו הם אחורי הכהנים).

[12] טור (ומי שהוא אנוס ואינו יכול לבא לבית הכנסת, כגון עם שבשדות וזקן וחולה, הוא פוטרו אפילו לא בא לבית הכנסת).

וראה לעיל סי' צ ס"י (ואם הוא אנוס שאין יכול לבא לבית הכנסת, כגון שתש כחו ... יש לו לכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללין בבית הכנסת שהיא עת רצון, ואין תפלתו נדחית).

[13] ראה תניא קו"א קסב, א (ואונס רחמנא פטריה, והש"ץ מוציאו ידי חובתו אף שלא שמע, כאילו שמע, שהוא כעונה ממש, וכדאיתא בגמרא גבי עם שבשדות דאניסי, ויוצאים ידי חובת תפלת שמונה עשרה עצמה בחזרת הש"ץ כאלו שמעו ממש, וגם קדושה וברכו בכלל).

ג ועכשיו שהש"ץ מפסיק בפיוטים באמצע התפילה, אין אדם יוצא בתפילת הש"ץ[14], אפילו אם הוא לא שמע הפיוטים, מכל מקום הוא שוהה כדי לגמור את כל התפילה וצריך לחזור לראש, כמו שנתבאר בסי' ס"ה[15]. ואפילו אם אינו שוהה כל כך, מכל מקום לכתחילה אסור לפסוק אפילו מעט בתפילה:

ד ואפילו במקום שאין אומרים פיוטים באמצע התפלה, אעפ"כ מוטב שיתפלל כל אחד ואחד בעצמו, כי מי שירצה לצאת בתפלת הש"ץ צריך שיכוין לכל מה שאומר ש"ץ[16], ואם חיסר אפילו תיבה אחת שלא שמע אותה מהש"ץ לא יצא[17], ואין כל אדם יכול לעמוד בזה[18]. לפיכך נהגו כל ישראל להתפלל תפלת מוסף תשע ברכות בלחש תחלה[19], וגם הש"ץ יתפלל עמהם כדי להסדיר תפלתו[20], כמ"ש בסימן קכ"ד[21]:

פסוקי קרבנות המוספים

ה צריך להזכיר פסוקי קרבנות המוספים בכל תפלות של מוסף, בין של שבת בין של ראש חודש בין של יום טוב בין של ראש השנה ויום הכיפורים, כדי שתעלה לנו הזכרתן במקום הקרבתם[22]. ואם אמר נעשה ונקריב לפניך כמו שכתבת עלינו בתורתך, יצא, ושוב אין צריך לומר מקראות המוספין[23].

לפיכך נוהגין בספרד שאין אומרים פסוקי המוספין אלא בשבת וראש חודש שרגילין בהם ולא יבאו לטעות, אבל בשאר המועדים אין אומרים פסוקי המוספין, שמא יבואו לטעות על ידי כך ותתבלבל תפלתם[24]. אבל

---

[14] מ"א ריש הסימן (נראה לי דאפילו בדיעבד לא יצא בתפלת הש"ץ, כיון שמפסיקים עכשיו בפיוטים לא יצא י"ח כלל).

[15] ס"א (בתפלה אם שהה כדי לגמור את כולה מראש עד סוף, צריך לחזור לראש ... אם שהה מחמת אונס, שאף אם היה רוצה שלא לשהות לא היה יכול).

[16] כנסמן לעיל (הערה 10).

[17] היינו תיבה המעכבת התפלה, כדלעל סי' קפג ס"י (ואם באמצע יפנה לבבו ולא ישמע איזו תיבה המעכבת, לא יצא ידי חובתו), וסי' קפז ס"ד (ואם חיסר אחד מכל אלה ... לא יצא ידי חובתו).

[18] **טור** (מוטב שיתפללו יחידים, כי מי שירצה לצאת בתפלת ש"צ, צריך שיכוין לכל מה שאומר ש"צ, ואם חיסר אפילו מלה אחת שלא כיון לה לא יצא, ואין כל אדם יכול לעמוד בזה). לבוש ס"א (שאין הש"ץ פוטר אלא למי שיכוין לכל מה שאומר הש"ץ, ואפילו אם יחסר מלה אחת שלא יכוין בה לא יצא, וזה דבר שאי אפשר לכל אדם לעמוד עליו, לכך יתפלל כל אחד בפני עצמו תחלה, שאז אף על פי שבאיזה מלה לא יכוין אפילו הכי יצא, כיון שהוציא המלה ההיא מפיו, משא"כ כשהוא שומע מפי הש"ץ). **מ"א** שם (אין כל אדם יכול לשמוע מתחלה ועד סוף ... לכן מוטב להתפלל כל אחד בלחש כל הט' ברכות).

[19] **טור ושו"ע** ס"א (יתפללו הצבור בלחש תפלת מוסף ט' ברכות).

[20] ברייתא לד, ב (כדי להסדיר שליח צבור תפלתו). שו"ת ריב"ש סי' לז (שהמנהג היפה הוא, שיתפללו הצבור תחלה, והשליח צבור יתפלל עמהם בלחש, כדי להסדיר תפלתו, ואחר כך יחזור שליח צבור להתפלל בקול רם). שו"ע שם (ושליח צבור יתפלל גם כן עמהם בלחש). לבוש שם (וגם הש"ץ יתפלל עמהם, כדי להסדיר תפלתו שתהא שגורה בפיו לכשיחזור אותה להוציא שאינו בקי).

[21] במ"א שם סק"ג ד"ה ובגמרא (משמע דאי לאו משום להסדיר, הוי רשאי הש"ץ להתפלל מיד בקול רם).

וראה לעיל סי' ק (תפלה של מועדות ושל ראשי חדשים אין אדם רגיל בהן כל כך, מפני שאינו מתפלל אותן תדיר אלא לפרקים, לפיכך צריך להסדיר אותן מתחלה קודם שיתפלל, כדי שתהא תפלתו שגורה בפיו).

[22] גמרא לה, א (אמר רב חננאל אמר רב, כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר, שוב אינו צריך), לפירוש **רש"י** בשם רבותיו (במלכיות וזכרונות ושופרות), אבל פסוקי הקרבנות צריך לומר. ואף שרש"י הקשה על רבותיו, כבר תירץ ר"ת בתוס', ומסיק (אבל מקראות של מוסף צריך להזכיר לעולם, שהם במקום הקרבנות). וראה הערות וביאורים תצג ע' 6.

רמב"ם בסדר התפלות שבסוף ספר אהבה סוד"ה ברכה אמצעית (נהגו העם בכל תפלות המוספין, כשהוא אומר כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך, מזכיר קרבנות אותו היום כמו שהם כתובים בתורה וקורא אותם הפסוקים). **רא"ש** פ"ד סי' יד (ור"ת מפרש דאמלכיות זכרונות ושופרות קאי ... אבל מקראות של מוסף שהן במקום הקרבנות ... אין לבטלן וצריך להזכירם לעולם). טור (כתב ר"ת שצריך להזכיר קרבנות המוספין בכל תפלות של מוסף, שהן במקום הקרבת המוספין, ואין יוצאין במה שאומר ככתוב בתורתך על ידי משה עבדך).

וכן הוא לעיל סי' תפח ס"ח (בכל תפלת המוספין נהגו להזכיר קרבנות היום כמו שהם כתובים בתורה).

[23] **רש"י** שם, בדעת עצמו (כיון שאמר ובתורתך כתוב, כלומר כיון שאמר נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך, אין צריך לומר מקראות המוספין), בפירוש ה**גמרא** שם (אמר רב חננאל אמר רב, כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר, שוב אינו צריך). רמב"ם שם (ואם לא הזכיר, כיון שאמר כמו שכתבת עלינו בתורתך, שוב אינו צריך).

וכן הוא לעיל שם (ואם לא הזכיר, כיון שאמר כמו שכתבת עלינו בתורתך, יצא).

[24] רא"ש שם (ונהגו בספרד שאין מזכירין פסוקי מוספין אלא בשבת וראש חדש, דרגילי ולא אתי למיטעי בהן, אבל בכל המועדות אין מזכירין, דאתי למיטעי בהו). טור ושו"ע ס"ב (המנהג פשוט בכל בני ספרד שאין מזכירין פסוקי קרבן מוסף כלל), כפירוש הט"ז סק"א (שאין לומר פסוקי מוסף אלא בשבת וראש חדש, דרגילי בהו ולא אתי למטעי, אבל בשאר מועדים דלא רגילי בהו אתי למטעי, לכך אין מזכירין אותן אלא אומרים ככתוב בתורתך כו').

וכן הוא לעיל שם (וכן נוהגין אפילו לכתחלה במקצת מדינות בשלש רגלים ובראש השנה ויום כפור, מטעם שיתבאר בסי' תקצ"א)

במדינות אלו אין חוששין לכך, ונוהגין לומר פסוקי המוספין אפילו ביום טוב[25].

אלא שאין אומרים פסוקי מוסף ראש חודש בראש השנה, לפי שדי במה שאומרים מלבד עולת החודש וגו', שבזה נכללו כל העולות של מוסף ראש חודש. וכדי להזכיר גם השעיר שהוא חטאת, אומרים ושני שעירים לכפר[26]. וכן אומרים את מוספי יום הזכרון לשון רבים כדי לכלול גם מוסף של ראש חודש, שנקרא זכרון[27], כמו שנתבאר בסי' תקפ"ב[28].

ואף ביום שני שאינו ראש חודש, אעפ"כ אומרים את מוספי וכו'[29] ושני שעירים לכפר, כדי שלא יזלזלו ביום שני[30], מאחר שידעו שיום שני הוא שני בחודש ואינו ראש השנה:

ו ולמה אין נוהגין להזכיר ראש חודש בפירוש בראש השנה, כדי שלא יאמרו יום שני של ראש חדש עיקר, כמו בשאר ראש חודש, וימנו ממנו המועדות[31], דכיון שיזכירו ראש חודש גם ביום שני מטעם שנתבאר[32] יאמרו שראש חודש שני ימים. ועוד לערבב השטן, שלא ידע שהיום הוא ראש חודש תשרי[33] (ולא יבא לקטרג).

---

[25] דרכי משה ס"ק ב (נוהגים כר"ת לומר פסוקי מוסף של ראש השנה). **רמ"א** ס"ב (והמנהג הפשוט באשכנז ובגלילות אלו, לומר פסוקי מוסף ראש השנה), ובסי' תפח ס"ג (ונוהגין לומר בכל יום טוב בתפלת מוסף פסוקי מוסף היום, אחר שאמר על ידי משה עבדך כאמור).

וכן הוא לעיל שם (אבל במדינות אלו נוהגין לאמרם לכתחלה אפילו בשלש רגלים וראש השנה ויום כפור, כמו שיתבאר שם). וכן הוא בסידור.

[26] **ר"ת** בתוס' לה, א ד"ה אילימא (אבל מוסף דראש חדש אין צריך להזכיר בראש השנה, אלא שדי לו במה שאמר מלבד עולת החדש ומנחתה, שבזה נכלל כל מוספי ראש חדש העולות. וכדי להזכיר גם השעיר, שהוא חטאת, יאמר ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתן). **טור** (כתב ר"ת ... אבל של ראש חדש אין צריך להזכיר בראש השנה, שדי לו במה שאומר מלבד עולת החדש ומנחתה, שבזה נכלל כל מוספי ראש חדש העולות. וכדי להזכיר גם השעיר שהוא חטאת, יאמר ושני שעירין לכפר ושני תמידין כהלכתן) (**ושו"ע**) ורמ"א ס"ב (ואין אומרים פסוקי מוסף ראש חדש, אלא אומרים מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד וכו', ושני שעירים לכפר ושני תמידין כהלכתן). ט"ז ס"ק ב (היינו השעיר שהוא לחטאת והשעיר של ראש חדש). וכן הוא בסידור.

[27] ר"ן יב, ב (דכשאומר את יום הזכרון הזה, סליק נמי לראש חדש, דבראש חדש נמי אשכחן זכרון, דכתיב ובראשי חדשיכם וגו' (ונזכרתם לפני ה' אלהיכם וגו')). רבנו ירוחם נ"ו ח"א מח, רע"א (כשאמר במוסף את יום הזכרון הזה, עולה גם לראש חדש, דכתיב בראש חדש ונזכרתם לפני יי' אלקיכם). רמ"א ס"ב (ואומרים גם כן מוספי יום הזכרון), ושו"ע ס"ג (צריך לומר את מוספי יום הזכרון, כדי לכלול גם מוסף ראש חדש). מ"א ס"ק ב (אף על גב שהרב"י כתבו בסמוך ס"ג, כתבו רמ"א כאן, להודיענו דאף למנהגנו שאומרים הפסוקים, יאמר מוספי). וכן הוא בסידור.

אבל בחג השבועות, אף שמנהגנו לומר "ושני שעירים", לכלול את השעיר של שתי הלחם. מכל מקום אין אומרים "ואת מוספי" (אלא "ואת מוסף"), כיון ששעיר של שתי הלחם אינו נקרא קרבן מוסף.

[28] סעיף ט (בראש השנה אומר ותתן לנו את יום הזכרון הזה. ואין צריך להזכיר ראש חודש ולומר ואת יום ראש חודש הזה, דכשאומר יום הזכרון, גם ראש חודש בכלל, שנקרא זכרון, שנאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' [והיו לכם לזכרון]). וראה לעיל שם (הערה 48).

[29] **ב"י** ד"ה כתב הר"ן (מדסתמו הר"ן ורבינו ירוחם דבריהם, נראה שהם סוברים, דביום שני נמי אומר את מוספי. וכן יש לדייק מלשון הר"ן). **שו"ע** שם (וגם ביום שני יאמר את מוספי). לבוש ס"ג (כי במלת הזכרון נכללו ראש חודש וראש השנה, ועליה קאי ושני שעירים לכפר וכו', ואין חילוק בין יום ראשון לשני בזה).

[30] והיינו אף שיש הפרש בין ראש השנה, שיום ראשון שלו הוא העיקר, לבין ראש חדש, שיום השני שלו עיקר, וממנו מונים למועדות.

מ"א סק"ג (נראה לי דהטעם דלא לזלזלו ביה). והוא כדלעיל סי' תצ ס"א (בכל יום טוב שני של גליות מתפללין כסדר התפלה של יום ראשון וכן צריך לומר קידוש היום ושהחיינו, ואף על פי שאין אנו נוהגין בו קודש אלא מחמת ספק שנסתפק לאבותינו שלא היו יודעין יום שנקבע בו החודש בארץ ישראל, מכל מקום אם לא יתפללו בו תפלת יום טוב או שלא יאמרו בו קידוש היום ושהחיינו יבאו לזלזל בו לומר שאינו יום טוב כלל, ועל ידי כן יבאו גם כן לעשות בו כל מלאכת עבודה), ושם נסמן (הערה ו).

[31] ר"ן שם (וכתבו הגאונים ז"ל דאין מזכירין פסוקי ראש חדש בתפלת המוספין, כדי שלא יאמרו דיום שני עיקר, דבשאר חדשים יום שני עיקר, ואתי לזלזולי ביום טוב). **טור** (וכן כתבו קצת מהגאונים, שאין לומר ובראשי חדשיכם שחרית בראש השנה, כי היכי דלא לזלזלו במועדות, שאם יאמרו אותו בשני, יאמרו שני עיקר, כמו בשאר ראשי חדשים של כל השנה, ואתו למימני מועדים משני). **ט"ז** סק"ב (והא דאין מזכירין ראש חדש, היינו כדי שלא יאמרו יום ב' דראש חדש עיקר, כמו בשאר ראש חדש).

[32] סעיף ה (ואף ביום שני שאינו ראש חודש, אעפ"כ אומרים את מוספי וכו' ושני שעירים לכפר, כדי שלא יזלזלו ביום שני). ואם יזכירוהו גם ביום שני, יאמרו שיום שני הוא עיקר ראש חדש.

[33] מנהגים (קלויזנר) סליחות סי' א הגהה א. מנהגים (טירנא) חדש אלול (אין מזכירין ראש חדש לא בקרבנות ולא בתפילה ... כדי שלא יקטרג השטן). **לבוש** סי' תקפא ס"א (וגם אין מזכירין ראש חודש לא בקרבנות ולא בתפלה בראש השנה, והכל מטעם כדי לערבב את השטן, שלא ידע יום שהוא ראש השנה כיון שלא קדשוהו), וסי' תקפב ס"ו (וכבר אמרנו שיש להעלים ראש חודש מפני השטן בכל מה שנוכל).

וראה לקוטי שיחות חכ"ד ע' 222-7. שלחן המלך ח"ב ע' קצט-רב.

לפיכך אין אומרים פרשת ובראשי חדשיכם קודם איזהו[34]:

פסוקי מלכיות זכרונות ושופרות

ז אין פוחתין משלשה פסוקי מלכיות ומשלשה פסוקי זכרונות ומשלשה פסוקי שופרות, פסוק אחד של תורה והשני של כתובים והשלישי של נביאים[35], ואם פיחת לא יצא. אבל לכתחלה צריך שיאמר עשרה פסוקים של מלכיות ועשרה של זכרונות ועשרה של שופרות[36], כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם[37], שלשה פסוקים הראשונים של תורה ושלשה פסוקים של כתובים ושלשה האחרונים של נביאים, ומסיים בפסוק אחד של תורה, ואם סיים בנביא, שאמר ארבעה פסוקים של נביאים, יצא[38]:

ח במה דברים אמורים, כשכבר התחיל לומר פסוק אחד של מלכיות או של זכרונות או של שופרות אז צריך להזכיר כל העשרה פסוקים, אבל אם לא התחיל עדיין בשום פסוק, אם הוא רוצה אינו צריך להזכיר כלל הפסוקים, אלא אומר ולעולמי עד תמלוך בכבוד[39] ככתוב בתורתך[40], וכן כתוב בדברי קדשך, וכן נאמר על ידי עבדיך הנביאים[41], אלקינו ואלקי אבותינו מלוך על כל העולם כולו[42] וכו' וכן בזכרונות וכן בשופרות[43].

במה דברים אמורים, בימים הראשונים, אבל בזמן הזה אסור לעשות כן לכתחלה, לפי שכבר קבלו כל ישראל עליהם חובה לומר כל העשרה פסוקים ואין לשנות[44]:

ט אין אומרים לא במלכיות ולא בזכרונות ולא בשופרות פסוקים שיש בהן פורעניות של ישראל[45], אבל

---

[34] פנחס כח, יא-טו. **טור** (וכן פירש בערוך, איזה חג שהחודש מתכסה בו, שאין אומרים ובראשי חדשיכם לא בתפלה ולא בזולתו, פירוש לא במוסף ולא בבוקר כשקורין פרשת הקרבנות, שיש מקומות שקורין בראש חדש בבקר לאחר שקראו פרשת התמיד ובראשי חדשיכם, כמו שאומרים בשבת וביום השבת, וכן כתבו קצת מהגאונים שאין לומר ובראשי חדשיכם שחרית בראש השנה, כי היכי דלא לזלזלו במועדות, שאם יאמרו אותו בשני יאמרו שני עיקר, כמו בשאר ראשי חדשים של כל השנה, ואתו לממני מועדים משני), והוא בערוך ערך חדש.

וראה לעיל סי' מח ס"ב (ובמדינות אלו נוהגין שמזכירין גם בראש חדש, כדי לפרסם שהוא ראש חודש). ובסידור לא הובא (לא בראש חדש שבכל השנה, ולא בשבת ויום טוב).

[35] משנה לב, א (רבי יוחנן בן נורי אומר אם אמר ג' ג' מכולן יצא). ברייתא שם (ואם אמר שלש מכולן יצא, כנגד תורה נביאים וכתובים). גמרא שם (אמר רב הונא אמר שמואל הלכה כרבי יוחנן בן נורי). רמב"ם פ"ג ה"ח (ואם אמר פסוק אחד מן התורה ואחד מן הכתובים ואחד מן הנביאים יצא). טור (ורבי יוחנן בן נורי אמר, אפילו לא אמר אלא ג' מלכיות וג' זכרונות וג' שופרות, כגון שאמר אחד של תורה ואחד של נביאים ואחד של כתובים, יצא, והלכתא כוותיה).

[36] משנה שם (אין פוחתין מעשרה מלכיות, מעשרה זכרונות, מעשרה שופרות). **ב"י** ד"ה ומ"ש רבנו ומכל מקום (דעד כאן לא פליג רבי יוחנן אתנא קמא אלא בדיעבד, אבל לכתחלה מודה ליה. והכי מוכח לישנא דמתניתין דקתני רבי יוחנן אומר אם אמר שלש שלש יצא, דמשמע דלא אמר דסגי בשלש שלש אלא בדיעבד, אבל לכתחלה מודה שצריך לומר עשרה), **ור"ן** ח, ב (ומיהו רבי יוחנן בן נורי מודה דלכתחילה עשר בעינן, דלא פליג את"ק אלא בדיעבד). טור ושו"ע ס"ד (אומרים עשרה פסוקים של מלכיות, וי' של זכרונות, וי' של שופרות בכל ברכה).

[37] רבי יוחנן ב**גמרא** שם (כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם), וכדתנן אבות פ"ה ה"א (בעשרה מאמרות נברא העולם). לבוש ס"ד (וכנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם).

[38] משנה לב, סוע"א (מתחיל בתורה ומשלים בנביא, ר' יוסי אומר אם השלים בתורה יצא), וגמרא שם ע"ב (הכי קאמר מתחיל בתורה ומשלים בנביא, ר' יוסי אומר משלים בתורה, ואם השלים בנביא יצא), ורש"י שם ד"ה ומתחיל (והכתובים בינתיים). רי"ף ט, א (ותריצנא, הכי קאמר, מתחיל בתורה ומשלים בנביא, רבי יוסי אומר משלים בתורה ואם השלים בנביא יצא. וקיימא לן כרבי יוסי). רא"ש פ"ד סי' ג. טור ושו"ע שם (ג' מהם של תורה, ג' של כתובים, ג' של נביאים, ואחד של תורה). מ"א סק"ד (ואם השלים בנביא יצא).

[39] שבסוף עלינו לשבח.

[40] **גמרא** לה, א (אמר רב חננאל אמר רב, כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר, שוב אינו צריך), כפירוש ר"ת בתוס' (ור"ת פירש דאפסוקי דמלכיות זכרונות ושופרות קאי, והיכא דהתחיל פליגי דלא יפחות, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, אבל יכול לפטור עצמו לגמרי על ידי בתורתך כתוב לאמר). טור ורמ"א ס"ד (מיהו אם לא התחיל בשום פסוק, רק אמר ובתורתך כתוב לאמר, יצא).

[41] שלטי גבורים ט, א בשם ריא"ז (ונראה בעיני שצריך לומר גם כן וכן כתוב בתורתך, וכן כתוב בדברי קדשך, וכן נאמר על ידי עבדיך הנביאים). כנה"ג הגה"ט. **מ"א** סק"ה (וצריך לומר גם כן וכן כתוב בדברי קדשך, וכן ונאמר על ידי עבדיך הנביאים (ש"ג כ"ה)).

[42] בסידור הנוסח: על העולם כולו – ראה שער הכולל פמ"ב אות י.

[43] שלטי גבורים שם (וכן לזכרונות וכן לשופרות), וכנסת הגדולה שם.

[44] **מ"א** סק"ו (ומכל מקום נראה לי, דהאידנא שויי' עלייהו כחובה, וצריך לומר כולם).

[45] משנה לב, סוע"א (אין מזכירין (זכרון מלכות ושופר) של פורענות). טור ושו"ע ס"ה (ואין אומרים פסוק במלכיות, ולא בזכרונות ולא בשופרות, של פורעניות של ישראל).

אומרים פסוקים שיש בהם פורעניות של נכרים[46]:

י אין אומרים פסוק זכרונות של יחיד, כגון זכרה[47] לי אלהי לטובה, זכרני[48] ה' ברצון עמך[49]:

יא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד[50] הוא עולה למנין המלכיות[51] דמלת אחד הוא ענין מלכות כלומר שהוא יחיד ומיוחד ואין דומה לו ומלכותו בכל משלה[52]. ולפיכך אנו משלימין בו המלכיות כדי לסיים בשל תורה:

יב תרועה הרי הוא כשופרות, כגון יום תרועה יהיה לכם[53] עולה למנין השופרות[54]. וכן תקיעה הוא כשופרות, כגון ותקעתם בחצוצרות וגו'[55]. ואע"פ שכתוב בו חצוצרות, אין בכך כלום, כיון שיש בו לשון תקיעה, עולה למנין שופרות, ולפיכך אנו מסיימין בו השופרות כדי לסיים בשל תורה[56].

יש מדקדקים לומר[57] ועקידת יצחק לזרעו של יעקב היום תזכור, דאם יאמר לזרעו תזכור יהיה גם עשו בכלל[58]. ויש אומרים[59] שאין לשנות הנוסחא הישנה. ואע"פ שאומרים לזרעו תזכור, אין עשו בכלל זה, שהרי נאמר[60] לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, ולעשו לא ניתן, מכלל שאינו נחשב מזרעו של יצחק כלל[61].

---

[46] **גמרא** לב, ב (אבל אם בא לומר מלכות זכרון ושופר של פורענות של עובדי כוכבים אומר). טור ולבוש ס"ה (אבל המדברים בפורעניות של אומות העולם אומרים).

[47] נחמיה ה, יט. יג, לא.

[48] תהלים קו, ד.

[49] **גמרא** שם (אין מזכירין זכרון של יחיד, ואפילו לטובה, כגון זכרני ה' ברצון עמך, וכגון זכרה לי אלהי לטובה). טור ושו"ע ס"ה (ואין אומרים פסוק זכרונות של יחיד).

[50] ואתחנן ו, ד.

[51] רבי יוסי בברייתא לב, ב (שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, מלכות). רמב"ם פ"ג ה"ט (שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ... מלכות הוא ענינו). טור (שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד הוי מלכות, ויוצא בו ידי מלכות).

[52] **לבוש** ס"ד (ואף על גב דלא כתיב ביה מלכיות ... דמלת אחד הוי כמו מלכות, כלומר שהוא אחד ומיוחד ואין דומה לו ומלכותו בכל משלה). וכדלעיל סי' סא ס"ו (כל המאריך בדלי"ת של אחד מאריכין לו ימיו ושנותיו ... כדי שימליך הקדוש ברוך הוא בשמים ובארץ). סי' סג ס"ה (עיקר הכוונה היא בפסוק ראשון, שהוא קבלת מלכות שמים).

[53] פנחס כט, א.

[54] **גמרא**, כרבי יוסי בברייתא שם (תרועה שאין עמה לא כלום, כגון יום תרועה יהיה לכם, אומרה עם השופרות). טור (תרועה הרי היא כשופרות, כגון יום תרועה יהיה לכם).

[55] בהעלותך י, י.

[56] **רא"ש** פ"ד סי' ג (וכי היכי דתרועה בלא שופר מיקרי שופר, הוא הדין נמי תקיעה, ומשום דכתיב חצוצרות בקרא לא גריעי, וכן משמע בירושלמי שהיו משלימין בו שופרות, דגרסינן בפרק בתרא דמכילתין, בעון קומי רבנן מהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה, א"ר יעקב בר אסא בשם ר' יוסי העובר לפי התיבה ביום טוב של ראש השנה אין צריך להזכיר של ראש חדש, ואתיא כרב חסדא דאמר (עירובין מ, א) זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. מעתה יבטל ראש חדש בתפלה. כיון שאמר בסוף שופרות וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, יצא. תני, אמר ר' אלעזר, ותיקין היו משלימין אותן בשל תורה). ר"ן ט, א (הרא"ה ז"ל כתב דבקרא דותקעתם בחצוצרות סגי, דאף על גב דכתיב בה חצוצרות, אינה אלא שם תקיעה דעולה משום שופרות ... ואי משום דבעינן שיהא משלים בתורה, שפיר מקרי משלים בתורה ההוא קרא דותקעתם בחצוצרות, בהדי ההיא דרשא דספרי דדריש מהאי קרא שופרות, אלו דבריו ז"ל, וכן ראיתי לרמב"ם ז"ל שהביא פסוק זה דותקעתם בחצוצרות בסדור תפלותיו בסוף ספר אהבה). טור ושו"ע ס"ו (יש קורים תגר על מה שנוהגים להשלים פסוקי שופרות בפסוק וביום שמחתכם, שאין מזכיר בו שופר אלא חצוצרות, והרא"ש והר"ן כתבו לקיים המנהג).

[57] בסוף ברכת זכרונות.

[58] מהרי"ל הל' תפלת מנחה דיום הכיפורים ע' שנג (אמר מהר"י סג"ל שיש לומר ועקדת יצחק לזרע יעקב). זבחי שלמים להרמ"ק לו, ד (דאמרינן בספר הזוהר, הצילני נא מיד אחרי מיד עשו, שבתפלה צריך לפרט הרבה כי על כן אמר מיד אחי מיד עשו, אף על פי שלא היה לו אח אחר ... ביום הדין צריך לפרט ביותר, כל שכן שאשכחן דזרע פסול אקרי זרע, לכן טוב וישר לומר לזרע יעקב, כמו שכתוב בכל המחזורים הקדמונים). **ט"ז** סק"ג (בס' זבחי שלמים לבעל הפרדס ראיתי שכתב ... כיון דאשכחן ביבמות דזרע פסול נמי אקרי זרע, לענין וזרע אין לה, ובתפלה בעינן לפרושי טפי כל מה דאפשר ... על כן יש לומר לזרעו של יעקב, ולא לזרעו, דהזרע מתיחס ליצחק ביעקב). **מ"א** סק"ח (ובמהרי"ל כתב לזרע יעקב כו', וכן צריך לומר).

[59] ריב"ש סי' לח (הנוסחא המפורסמת והשגורה בפי הכל ובכל הסדורים היא, היום לזרעו תזכור, והמשנה ממטבע שטבעו בברכה אינו אלא טועה. והמדקדק להוסיף לזרע יעקב, לא מחכמה דקדק. שהרי שנינו (בפ"ד נדרים) קונם שאיני נהנה לזרע אברהם, אסור בישראל ומותר באומות העולם, וכתב הרמב"ם ז"ל (בפ"ט מהל' נדרים) נדר מזרע אברהם מותר בבני ישמעאל ובני עשו, ואינו אסור אלא בישראל, שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע, והרי יצחק אמר ליעקב ויתן לך את ברכת אברהם). **שו"ע** ס"ז (ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור, כך היא הנוסחא המפורסמת. והמדקדק לומר לזרע יעקב תזכור, משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, ואינו אלא טועה).

[60] תולדות כו, ג.

[61] מ"א סק"ז (מדקאמר רחמנא ליצחק לזרעך אתן את כל הארצות האל, ולעשו לא נתן, שמע מינה אין עשו בכלל).

וסברא הראשונה הוא עיקר[62], משום דבתפלת ימים נוראים יש לנו לפרש בענין שלא יהא שום ספק בבקשתינו, כמו שנתבאר בסי' תקפ"ב[63] עיי"ש:

זמן תפלת מוסף בראש השנה

יג לא יתפלל אדם ביחיד תפלת מוסף בראש השנה עד אחר שלש שעות על היום, הואיל והוא אומר מלכיות זכרונות ושופרות, יש לו לחוש שמא יעיינו במעשיו ותדחה תפלתו[64], שבשעות הללו אין הקב"ה עושה לפנים משורת הדין, לפי שעוסק בתורה שנקרא אמת. אבל אחר שלש שעות הוא דן את כל העולם כולו, וכיון שרואה שאין העולם יכול לעמוד בדין, נכנס עמהם לפנים משורת הדין, ולא תדחה תפלתו[65]:

יד אבל מוספין של כל השנה, וכן שחרית אפילו של ראש השנה, הואיל ואינן אלא שבחו של הקדוש ברוך הוא וסיפורי מעשה הקרבנות, אף אם יתפלל ביחיד לא יעיינו במעשיו[66].

וכן תפלת שחרית של חול, אף על פי שמבקש בה צרכיו, ויש לחוש שמא יעיינו במעשיו, מכל מקום הואיל שמן הסתם יש ציבור אחד שמתפללין בשעה שהוא מתפלל, שהרי זמנה בבוקר, תקובל תפלתו עם תפלת הרבים[67], שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלת הרבים לעולם, שנאמר הן אל כביר לא ימאס[68].

אבל בתפלת המוסף, הואיל וזמנה כל היום[69], ויש מקדימין להתפלל ויש מאחרין[70], יש לו לחוש שמא בשעה שהוא מתפלל אין מתפללין תפלה זו שום צבור בעולם ותדחה תפלתו[71].

ולפיכך יש ליזהר בקיץ שלא להתפלל שחרית של חול בשעה ראשונה, דבודאי אין הציבור מתפללין באותה שעה בזמן הזה[72]. וכן בחורף לא יאחר לאחר שתי שעות על היום, דבודאי כבר התפללו כל המקומות, וצריך

---

[62] **ט"ז** שם (וכן עיקר, וראוי לומר כן).

אבל בנוסח הסידור: לזרעו.

[63] סעיף ז (ובימים האלו שהן ימי דין צריך לדקדק ולפרט היטב תפלתו).

[64] רב יוסף **ע"ז ד**, ב (לא ליצלי אינישׁ צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא, ביומא קמא דריש שתא, ביחיד, דלמא כיון דמפקיד דינא, דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידחי), ופרש"י (מתוך שהוא מתפלל מלכיות זכרונות שופרות מיפקד דינא טפי). טור ושו"ע ס"ח (לא יתפלל ביחיד תפלת מוסף בראש השנה עד אחר ג' שעות היום). מ"א ס"ק ט (דהטור והשו"ע סבירא להו דלא יתפלל בכל ג' שעות).

[65] גמרא שם ג, ב (שלש הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה, שניות יושב ודן את כל העולם כולו, כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה, עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים), ושם ד, ב (תורה דכתיב בה אמת, דכתיב אמת קנה ואל תמכור, אין הקב"ה עושה לפנים משורת הדין. דין דלא כתיב ביה אמת, הקב"ה עושה לפנים משורת הדין).

והיינו דוקא ביחיד, אבל הצבור יכולים להתפלל גם בשלוש שעות הראשונות, מטעם האמור לקמן סי"ד (שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלת הרבים לעולם, שנאמר הן אל כביר לא ימאס).

[66] **רש"י** שם (מוספי כל השנה הן שבח וסיפורי מעשה, אבל מוסף ראש השנה, מתוך שהוא מתפלל מלכיות זכרונות שופרות מיפקד דינא טפי, ואל יפרוש אדם עצמו מן הצבור).

[67] גמרא שם (אי הכי דיחיד דצפרא נמי לא. כיון דאיכא צבורא דקא מצלו לא קא מדחי). לבוש ס"ח (דבאותו זמן הוא זמן תפלה זו בכל ציבור שבעולם, ותתקבל תפילתו אגבן ולא תדחה). **מ"א** שם (ולפי זה צריך לומר הא דפריך בגמרא אי הכי צפרא נמי, קאי אשחרית של כל השנה, שהיא גם כן שאלת צרכיו ואינה שבח וספורי מעשה, ויש לחוש גם כן דמפקד דינא. ומשני כיון דאיכא צבורא וכו').

וכן הוא לעיל סי' צ ס"י (להתפלל בשעה שהצבור מתפללין בבית הכנסת, שהיא עת רצון ואין תפלתו נדחית), וסי"א (להתפלל עם הצבור שתפלת הרבים היא רצויה יותר לפני המקום).

[68] איוב לו, ה. ברייתא ברכות ח, א (מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים, שנאמר הן אל כביר ולא ימאס). רמב"ם הל' תפלה פ"ח ה"א (תפלת הציבור נשמעת תמיד ... לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור). לבוש ס"ח (שאין תפלת צבור נדחית, כי הן אל כביר לא ימאס, דנפיש זכותייהו).

וכן הוא לעיל סי' נב ס"א (תפלת צבור היא רצויה ומקובלת לעולם, שנאמר כביר לא ימאס).

[69] משנה שם כו, א (ושל מוספים כל היום). מגילה כ, ב (כל היום כשר ... ולתפלת המוספין).

וכן הוא לעיל סי' רפו ס"ב (שזמנה כל היום).

[70] רש"י ע"ז שם ד"ה צבורא (תפלת מוספין הואיל וזמנה כל היום, והיא שיחת שחרית וצהרים, יש שמתפללין אותה בבקר ויש מאחרין). מ"א שם (מוסף, הואיל וזמנה כל היום, יש שמתפללין אותה בבוקר ויש מאחרין (רש"י)).

[71] לבוש שם (ויש לו לחוש שמא עדיין לא התחיל תפלה זו שום ציבור בעולם, ויותר הוא לבדו ותדחה תפלתו).

[72] **מ"א** שם (ואם כן יש ליזהר בכל השנה שלא להתפלל שחרית ביחיד בשעה ראשונה, דבודאי אין הצבור מתפללין באותה שעה בזמן הזה בקיץ).

אבל ראה לעיל סי' צ ס"י (מכל מקום כיון שהמתפלל ביחיד אסור אפילו ללמוד עד שיתפלל, כמו שנתבאר סי' פ"ט, אין לו להמתין כלל עד שעה שהצבור מתפללין בבית הכנסת, אלא יתפלל מיד בנץ החמה)

היחיד ליזהר שלא להתפלל בשעה השלישית[73].

וכן יזהר היחיד שלא יתקע תקיעת מצוה עד אחר שלש שעות על היום[74], מטעם שנתבאר[75]:

טו יש לומר ואין לפרש עילום שמך[76], אבל לא יאמר ואין פירוש כו', כי יש פירוש לעילום שמו[77]:

---

[73] מ"א שם (ובחורף הוי איפכא, דלאחר ב' שעות בודאי התפללו כל המקומות. וצ"ע בזה לדינא).
אבל אחר ג' שעות ביום, אין לחוש, כדלעיל סי"ג (אחר שלש שעות הוא דן את כל העולם כולו, וכיון שרואה שאין העולם יכול לעמוד בדין, נכנס עמהם לפנים משורת הדין, ולא תדחה תפלתו).

[74] מהרי"ל הל' שופר ע' רצג (בתלת שעות קמייתא, אז הקדוש ברוך הוא יושב ודן את העולם, ואם בא היחיד לתקוע אז, פן ח"ו מיפק דינא עליה ונטרד, דלא דמי יחיד לצבור. וכן איתא בפ"ק דע"ז, יחיד המתפלל מוסף בג' שעות ראשונות תפלתו נדחית, הכי נמי בתקיעה, אכן הציבור נתקבלה בכל קראנו אליו). **מ"א** ריש ס"ק ט (והוא הדין שלא יתקע ביחיד, עיין מה שכתבתי סי' תקפ"ט ס"ו), ו**בסי' תקפט** סק"ד (במעגלי צדק כתב בשם מהרי"ל, שלא יתקע בג' ראשונות משום דמיפקד דינא, כמ"ש סי' תקצ"א).

[75] סעיף יג.

[76] בסוף פיוט ונתנה תוקף.

[77] מהר"ם מרוטנבורג בתשב"ץ סי' קיט (ואין לפרש עילום שמך. ואין לומר ואין פירוש, כי יש פירוש לשמו, כדאיתא בקדושין (עא, א) סבר למדרשי' בפרקין, אמר ליה ההוא סבא, לעלם כתיב. לכך יש לומר אין לפרש). **מ"א** סוף סק"ט (יש לומר ואין לפרש עילום שמך. ולא יאמר ואין פירוש לעילום שמך, כי יש פירוש לעילום שמו (תשב"ץ בשם מהר"מ)).

תקצב תפלת מוסף בקול רם וסדר התקיעות

ובו י"א סעיפים

תקיעות מעומד

א כשמתפללין[1] תפלת מוסף בציבור[2], תקנו חכמים[3] לתקוע תר"ת למלכיות תר"ת לזכרונות ותר"ת לשופרות[4]. ולפי שבתפלת מוסף בלחש כל אחד ואחד מתפלל לעצמו ואין אחד מסיים ברכותיו בשעה שחבירו מסיים[5], לפיכך אין תוקעין בתפלה זו, כמו שאין תוקעין ביחיד כמו שיתבאר[6], אלא ממתינין מלתקוע עד שיחזור הש"ץ את התפלה[7]. ויש מקומות שנוהגין לתקוע ב' פעמים, אחת בתפלת לחש ואחת בחזרת הש"ץ[8]. אבל במקום שאין מנהג אין לנהוג כן לכתחלה[9]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) תקיעות מעומד (ס"א-ו).
(ב) הפסק בתקיעות (ס"ז-ח).
(ג) מקום התקיעות ומיהו התוקע (ס"ט-יא).

[2] משא"כ ביחיד, כדלקמן בסמוך (שאין תוקעין ביחיד), וס"ז (המתפלל מוסף ביחיד, אין מפסיק כדי לתקוע סדר הברכות).

[3] כדלקמן ס"ז (ותקנו חכמים לשמוע אותן על סדר ברכות מלכיות זכרונות ושופרות ... בתקיעות מעומד שעל סדר הברכות), ושם נסמן (הערה 43).

[4] **משנה** לב, א (אמר לו רבי עקיבא ... כולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע, זכרונות ותוקע, שופרות ותוקע). גמרא לג, ב (תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים), ופרש"י (תוקע ומריע ותוקע בשביל מלכיות, וכן בשביל זכרונות, וכן בשביל שופרות). רמב"ם פ"ג ה"ז (ומלכיות ותוקע שלש. ואומר זכרונות ותוקע שלש. ואומר שופרות ותוקע שלש).

[5] **ט"ז**.

[6] סעיף ז.

[7] גמרא לד, ב (לא אמרו אלא בחבר עיר. תניא נמי הכי כשהוא שומען שומען על הסדר, ועל סדר ברכות. במה דברים אמורים, בחבר עיר (חבורת צבור, רש"י), אבל שלא בחבר עיר (יחיד, רש"י), שומען על הסדר ושלא על סדר ברכות (מברך את כולו ואחר כך תוקע תשע תקיעות, רש"י)). ופירש בשלטי גבורים י, סע"ב בשם ריא"ז (ולא אמרו לשומען על סדר הברכות אלא בחבר עיר ... ונראה בעיני שחבר עיר היינו כששי"ץ אומר תפלתו בקול רם, אבל כשהצבור מתפללין כל אחד תפלתו בלחש, כולן יחידין הן). הובא בכנסת הגדולה הגה"ט, ובמ"א בריש הסימן.

[8] ערוך ערך ערב הא' (והני דמחמרי ועבדי ל' כדיתבי ול' בלחש ול' על הסדר). הובא בתוס' לג, ב ד"ה שיעור (ובערוך ... בערך ערב, דהלין דמחמרי [ועבדי] שלשים כדיתבין ושלשים בלחש ושלשים על הסדר), ובטור (והכי איתא בערוך שכתב, והני דמחמירין תוקעין ל' כדיתבין ול' בלחש ול' על הסדר). פע"ח שער כו פ"ג (שלשים קולות דמיושב ... והל' קולות במוסף בלחש ... ו[ה]ל' דחזרת מוסף). של"ה מסכת ר"ה (ריז, א) ד"ה אחר כך (אחר כך זכני השם יתברך, ומצאתי קונטריסים נחמדים, עין לא ראתה אלהים זולתך, והיה האור גנוז, עד בא איש האלהים הרב האשכנזי האר"י ז"ל, וגילה סוד ה' ליראיו, והם נתקנו על מנהג לתקוע מאה קולות, דהיינו שלשים קולות בישיבה, ושלשים קולות בתפלת לחש, ושלשים קולות על הסדר בחזרת שליח צבור התפילה, ועשרה קולות לאחר גמר התפילה). תקנת מאה קולות תתבאר לקמן סי' תקצו ס"א. וכן הוא בסידור.

ב תקיעות אלו נקראים תקיעות מעומד[10], לפי שאף השומעין צריכין לעמוד בעת שמיעת תקיעות הללו[11]. משא"כ בתקיעות מיושב, שאין צריך לעמוד אלא התוקע בלבד, כמו שנתבאר בסי' תקפ"ה[12]:

ג ועכשיו שתקנו לנו חכמים לצאת מידי כל הספיקות שיש להסתפק בתרועה, כמו שנתבאר בסי' תק"צ[13], עיין שם, היה מהראוי לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות, כדי לצאת מכל הספיקות של תרועה. אלא לפי שאין מטריחין על הציבור[14], אין נוהגין לתקוע אלא תשר"ת למלכיות, וכן לזכרונות, וכן לשופרות[15]. שהרי בדרך זו הוא עושה כל הספיקות של תרועה, ואין כאן חשש אלא (שמא התרועה אינה אלא שברים לבד ותרועה[16] לבד ונמצא) שמא הוא מפסיק בין תרועה לפשוטה שלפניה או שלאחריה, ואין אנו חוששין לזה כיון שכבר יצאנו ידי חובה מן התורה בתקיעות מיושב[17], שבתקיעות ההם יצאנו מכל הספיקות, כמו שנתבאר בסי' תק"צ[18]:

והובא באור התורה ליוהכ"פ ע' א'תקפב (מנהג אשכנז שתוקעים מ' קולות, ומנהג ספרד לתקוע מאה). והיינו שמנהג אשכנז לתקוע רק בחזרת הש"ץ, ותוקעים, כאמור לקמן ס"ד (למלכיות תשר"ת פעם אחת, ולזכרונות תש"ת, ולשופרות תר"ת), ואם כן הוו בסך הכל מ' קולות.

וראה אבני נזר סי' תמז. מנחת אלעזר ח"ד סי' לז. אוצר מנהגי חב"ד ר"ה ע' קלג אות שכו.

[9] כנה"ג שם (ומנהג נכון הוא שלא לתקוע בלחש, מפני כמה טעמים). **מ"א** ריש הסימן (יש מקומות שנוהגים לתקוע כשמתפללין בלחש, ואין לנהוג כן לכתחלה (כנה"ג)).

[10] גמרא טז, סע"א (תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין).

[11] לבוש סי' תקפה ס"א (בתקיעה שהיא על סדר הברכות, שהיא דאורייתא, גם השומע צריך לעמוד, משום דילפינן מקרא שצריך לתקוע מעומד). והיינו שאת עיקר מצוות תקיעת השופר מהתורה, תקנו חכמים שתהי' על סדר הברכות בתפלת מוסף, ואילו תקיעת שופר דמיושב היא "כדי לערבב את השטן". אמנם אחר שתקנו חכמים את תקיעת שופר דמיושב "כדי לערבב את השטן", נמצא שמן התורה יוצא בתקיעות דמיושב, ואילו תקיעות דמעומד נשארו מתקנת חכמים, כמבואר כל זאת לקמן ס"ז (והערות 41; 43).

מ"א כאן ריש הסימן (התוקעין והשומעין צריכין לעמוד (לבוש סי' תקפ"ה). ועסי' ק[כ]"ד סוף ס"ד). והוא האמור בשו"ע שם (יש אומרים שכל העם יעמדו כשחוזר הש"צ התפלה).

וכן הוא לעיל שם ס"ז (יש אומרים שכל העם יעמדו כשחוזר הש"ץ התפלה, כיון שמכוונים ושומעים התפלה מהש"ץ ושומע כעונה וכאלו מתפללין בעצמן (ולכן נקראו התקיעות שבחזרת הש"ץ בראש השנה תקיעות מעומד, לפי שכל העם עומדים בחזרת הש"ץ)).

ואילו כאן נראה שרק בראש השנה צריך לעמוד, ואפשר מטעם המובא לעיל מהלבוש.

וכן הוא המנהג, שאין מדייקים לעמוד בכל חזרת הש"ץ, רק קמים לתקיעת שופר שבחזרת הש"ץ.

[12] ס"א (צריך לתקוע מעומד), וס"ב (השומעין התקיעות ... אינן צריכים לעמוד).

[13] סעיף ב.

[14] רי"ף יא, א (ובדין הוא שיהו תוקעין אותן על סדר ברכות כסדר שתקעו כשהן יושבין. אלא כיון שהברכות אין מעכבות את התקיעות, הרי יצאו ידי חובתן באותן שתקעו כשהן יושבין, ודי להם לתקוע ... שלא להטריח את הצבור). **רמב"ם** פ"ג הי"ב (בדין היה שיתקעו על כל ברכה כל בבא מהן שלש פעמים כדרך שתקעו כשהן יושבין. אלא כיון שיצאו מידי ספק בתקיעות שמיושב, אין מטריחין על הצבור לחזור בהן כולן על סדר ברכות, אלא די להן בבא אחת על כל ברכה, כדי שישמעו תקיעות על סדר ברכות). **רא"ש** פ"ד סי' י (ובדין הוא שיהו תוקעין על סדר ברכות כסדר שתקעו כשהן יושבין. אלא כיון שהברכות אינן מעכבות את התקיעות, הרי כבר יצאו ידי חובתן באותן שתקעו יושבין, ודי להם לתקוע ... על סדר הברכות פעם אחת, שלא להטריח על הצבור).

הלכה זו שהברכות אין מעכבות את התקיעות, תתבאר לקמן סי' תקצג ס"ד.

[15] ר"ת בתוס' לג, ב ד"ה שיעור (והנהיג רבינו תם במקומינו לתקוע גם אזכרונות ואשופרות קשר"ק, כמו במלכיות, דהשתא נפיק מכל ספיקי ... וכיון שעשו בישיבה כל הספיקות של תורה ושל סופרים, לא חשו לחזור ולעשות בשעת תפלה). הובא בראי"ש שם וטור. המנהגים (טירנא) ר"ה ע' צט (ותוקעין קשר"ק למלכיות וכן לזכרונות ולשופרות, כר"ת ז"ל). **רמ"א** ס"א (ויש אומרים שתוקעים תשר"ת למלכיות פעם אחת, וכן לזכרונות, וכן לשופרות. וכן המנהג במדינות אלו). ט"ז ס"ק א (זו דעת ר"ת ... הנהיג ר"ת לומר בכל פעם תשר"ת, לפי שבזה יצאנו מידי ספק שמחסר מה דצריך).

[16] בקונטרס השלחן הגיה: או תרועה.

[17] ר"ת בתוס' שם (וליכא אלא הפסק, ובהכי סגי שלא לשנות המנהג ביותר). ראי"ש שם (והנהיג רבינו תם לתקוע בזכרונות ובשופרות קשר"ק, כמו במלכיות, דהשתא נפיק מכל ספיקי, וליכא אלא הפסק, וכדי שלא לשנות את המנהג ביותר לא חיישינן להפסק). לבוש ס"א (וטעם שלנו הוא, דכיון דמספקא לן תרועה דקרא מה היא, לכך בתשר"ת יוצאין ממה נפשך, שאם תרועה דקרא היא שברים לחוד הא איכא, ואם הוא שניהם הא איכא, תרועה לחוד הא איכא. מאי אית לך למימר, דשמא היא אחת, הוי אידך הפסקה בין תרועה דקרא לפשוטה שלפניה או שלאחריה, להא לא חיישינן ... כיון שכבר יצאנו ידי כל הספיקות, חששו לטורח צבור, ולא חששו להפסקות). ט"ז סק"א (ואף על פי שיש חשש הפסק, דהיינו שמא גנוח לבד או יליל לחוד, נמצא דהוי השני הפסק. מכל מקום עדיף לתקן החסרון מתיקון ההפסק, כיון שעכ"פ כבר תקנו הכל בתקיעות דמיושב, סמכי על זה).

זה שכבר יצאנו ידי חובה מן התורה בתקיעות מיושב, יתבאר לקמן ס"ז (והערה 43).

[18] סעיף ב.

ד ויש נוהגין[19] לתקוע למלכיות תשר"ת פעם אחת, ולזכרונות תש"ת, ולשופרות תר"ת. לפי שמן התורה בין שברים בין תרועה שלנו הכל נקרא תרועה, ואיך שיעשה אדם, בין שברים לבד בין תרועה שלנו לבד, הוא יוצא ידי חובתו, ובדורות הראשונים היו מקצת מקומות נוהגין לעשות שברים ומקצת נוהגין לעשות תרועה שלנו, ואלו ואלו יוצאין ידי חובתן מן התורה, אלא לפי שהיה הדבר נראה כמחלוקת בעיני ההמון, לכן ראו חכמים לתקן שיהיו כל ישראל עושין מעשה אחד, ולא יראה ביניהם דבר שנראה כמחלוקת בעיני ההמון, התקינו לתקוע תשר"ת ג' פעמים תש"ת ג' פעמים ותר"ת ג' פעמים, כדי לצאת מספיקות ההמון מחמת חלוקת מנהגים[20]. לפיכך לא הטריחו על הציבור לתקוע כדרך הזה גם בתקיעות מעומד[21], אלא מראין בתקיעות מעומד שכל ספיקות התרועה הן נקראים תרועה ואדם יוצא בהם ידי חובתו, ולכך תוקעין פעם אחת תשר"ת פעם אחת תש"ת פעם אחת תר"ת, כדי להראות שכל אחד ואחד מסדרים הללו הן נכונים וכשרים[22]:

ה יש נוהגין[23] לתקוע ג' פעמים תשר"ת למלכיות, ג' פעמים תש"ת לזכרונות, וג' פעמים תר"ת לשופרות.

ויש נוהגין[24] לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות, ומנהג זה הוא המובחר שבמנהגים:

ו ונוהגים לומר בכל פעם שתוקעין היום הרת עולם וכו', ארשת שפתינו וכו'[25]. ואפילו כשחל בשבת שאין תוקעין אומרים היום הרת כו', אבל אין אומרים ארשת כו'[26]:

הפסק בתקיעות

ז המתפלל מוסף ביחיד אין מפסיק כדי לתקוע [על] סדר הברכות[27], ואפילו יש לו מי שתוקע לו[28] אין מפסיק

---

[19] רי"ף י, ב (ותוקעין על סדר הברכות תשר"ת פעם אחת ותש"ת פעם אחת ותר"ת פעם אחת ... וכן המנהג בכל העולם ובשתי ישיבות). **רמב"ם** פ"ג ה"י (ואחר שגומר שליח צבור ברכה רביעית, שהיא מלכיות, תוקע תקיעה שלשה שברים תרועה תקיעה פעם אחת. ומברך ברכה חמישית שהוא זכרונות, ואחר שגומרה תוקע תקיעה שלשה שברים ותקיעה. ומברך ברכה ששית שהיא שופרות, ואחר שגומרה תוקע תקיעה תרועה ותקיעה פעם אחת). טור ושו"ע ס"א (ותוקעין על סדר הברכות למלכיות תשר"ת פעם אחת, ולזכרונות תש"ת, ולשופרות תר"ת).

[20] **רב האי** גאון בתשובה, הובא **בר"ש** פ"ד סי' י (כתב רב האיי בתשובה, אל תחשבו כי נפלה בימי ר' אבהו ספק בדבר זה, שהרי משניות קדומות אחת אומרת שלש יבבות ואחת אומרת שלש שברים, וקאמר אביי בהא פליגי, וכך היה הדבר מימים קדמונים מנהג לכל ישראל, מהם עושים תרועה יבבות קלות ומהם עושים יבבות כבדים שהן שברים, אלו ואלו יוצאין ידי חובתן, כי שברים כבדים תרועה הן ויבבות קלות תרועה הן, והיה הדבר נראה כחלוקה אף על פי שאינה חלוקה, והן התנאים כמו שאמרנו למעלה, הללו שונין שיעור תרועה כשלש יבבות והללו שונין שיעור תרועה כשלשה שברים, אלו משנתן כמנהגם ואלו משנתן כמנהגם, וקאמר אביי בהא פליגי. ולאו פלוגתא היא שיהו מטעים אלו את אלו, אלא מר כי אתריה ומר כי אתריה, וחכמים של הללו מודים הם כי שברים תרועה הם, וחכמים של הללו מודים כי יבבות תרועה הן. וכשבא ר' אבהו ראה לתקן תקנה שיהו כל ישראל עושין מעשה אחד, ולא יהא ביניהם דבר של הדיוטות נראה כחלוקה), **ור"ן** י, סוע"א, ובב"י סי' תקצ ד"ה וכתבו הרא"ש והר"ן.

[21] ר"ן יא, רע"א (ולדברי רבינו האיי גאון לא קשיא מידי, דהא יום תרועה אמר רחמנא, הלכך בין גנח בין יליל בין גנח ויליל יצא, דכולהו תקיעות דאורייתא נינהו, והלכך להקל על הצבור ולתקוע בתקיעות דכולהו מקומות, שפיר דמי).

[22] שו"ת **ריטב"א** סי' כט בסופו (כדי שלא להטריח על הצבור די לנו באחת מהן. וגם כדי שיתברר מתוך כך שכולן אמת. ואנו עושין תחלה דברי ר' אבהו, ואחר כך דברי תנא ברא, ואחר כך דברי תנא דמתניתין, להעלות בקדש, לפתוח בקטן ולסיים בגדול). הובא **ב"י סי' תקצ** שם.

[23] שו"ע ס"א (ועכשיו נוהגים לתקוע למלכיות תשר"ת שלשה פעמים, ולזכרונות תש"ת שלשה פעמים, ולשופרות תר"ת שלשה פעמים).

[24] ערוך ערך ערב הא' (דבעינן ל' בעמידה כמו ל' בישיבה ... ל' כדיתבי ול' בלחש ול' על הסדר), הובא בתוס' לג, ב ד"ה שיעור ובטור. שלטי גבורים י, ב אות ב בשם ריא"ז (אחר שגמר מלכיות תוקע תשר"ת תש"ת תר"ת, וכן לזכרונות וכן לשופרות). שו"ת רדב"ז ח"ד סי' כט (ראוי לעשות כדברי בעל הערוך ז"ל, שהוא תשר"ת תר"ת תש"ת על כל ברכה וברכה פעם אחת. וכן אנו נוהגין). של"ה מסכת ר"ה (ריד, א) ד"ה בענין סדר התקיעות (וכבר נתפשט המנהג עתה בארץ ישראל לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות, וכן לזכרונות, וכן לשופרות). וכן הוא בסידור.

וראה לעיל סי' תקצ ס"ט שבתקיעות מעומד יעשה השברים ותרועה של תשר"ת בשתי נשימות.

[25] טור סי' תקצא (ואין היחידים נוהגין לומר באשכנז היום הרת עולם, אלא בחזרת ש"ץ התפלה, על התקיעות). מנהגים (טירנא) ר"ה ע' צט (ואומרין בכל פעם היום הרת וארשת שפתינו וכו'). מהרי"ל סדר מוסף של ר"ה ע' רחצ (אומרים היום הרת עולם וארשת שפתינו). **רמ"א** ס"א (ונהגו לומר כל פעם אחר שתקעו, היום הרת עולם, וארשת).

[26] מנהגים (טירנא) שם (בשבת אומרין היום הרת, ולא ארשת). רמ"א שם (ואפילו בשבת שאין תוקעין, אומרים היום הרת עולם, אבל לא ארשת). לבוש ס"ב (נראה לי הטעם שאין אומרים ארשת בשבת הוא מפני שיסד בו הפייטן מאזין ומקשיב לקול תקיעתינו, וזה אין שייך לומר בשבת שהרי אין תוקעין היום).

[27] **גמרא** לד, ב (במה דברים אמורים, בחבר עיר (חבורת צבור, רש"י), אבל שלא בחבר עיר (יחיד, רש"י), שומען על הסדר ושלא על סדר ברכות (מברך את כולו ואחר כך תוקע תשע תקיעות, רש"י)). טור ושו"ע ס"ב (יחיד אינו מפסיק לתקוע בברכות).

לשומעם, שלא תקנו אלא בציבור[29]. ומכל מקום התקיעות שחייב לשמוע מן התורה, דהיינו תשר"ת ג' פעמים תש"ת ג' פעמים תר"ת ג' פעמים[30], טוב שישמע אותן קודם תפלת מוסף[31].

אע"פ שתקיעות מעומד הן מצוה מדברי סופרים[32], אעפ"כ אין מברכין עליהן כמו שמברכין על כל מצוה מדברי סופרים[33], לפי שנפטרין בברכה שבירכו על תקיעות מיושב[34]. וכיון שהן נפטרין בברכה אחת, לכן יש ליזהר שלא להפסיק ביניהם בשיחה. ולא התוקע בלבד שבירך על השופר, אלא אפילו הציבור שלא בירכו לעצמן אלא שמעו ברכת השופר מהתוקע, אף הן לא ישיחו מתחילת תקיעות מיושב עד אחר תקיעות מעומד. ואם עבר ושח, בין התוקע בין השומעין, אין צריכים לברך על תקיעות מעומד[35].

ואף שהפוטר שתי מצות בברכה אחת ושח ביניהם צריך לחזור ולברך על מצוה השנית, כמו שנתבאר בסי' ח'[36] ובסי' כ"ה[37]. מכל מקום כיון שאלו התקיעות מעומד ומיושב הן כעין מצוה אחת[38], שהתורה חייבה אותנו

---

[28] גמרא שם (רב פפא בר שמואל קם לצלויי, אמר ליה לשמעיה, כי נהירנא לך (לסימן שסיימתי הברכה, רש"י) תקע לי. אמר ליה רבא, לא אמרו אלא בחבר עיר). הרי שגם כשיש לו מי שתוקע לו אינו מפסיק. ארחות חיים דין תקיעת שופר סט"ו (ולא תימא דוקא כשהוא עצמו תקע, שמא יטעה ולא ידע יחזור לתפלתו, אלא אפילו יהיה שם אחר שיתקע לו, אינו צריך לשומען על סדר הברכות). **ט"ז. שו"ע** שם (ואפילו יש לו מי שיתקע לו).

[29] לבוש ס"ג (יחיד המתפלל שלא בציבור לא יפסיק בתקיעה בין הברכות, ואפילו יש לו אחר שיתקע לו, דתקיעה הוי הפסק בברכת יחיד). ודעת רבינו שאפשר שמיעת תקיעת שופר לא הוי הפסק, אלא "שלא תקנו אלא בצבור".

וראה שדי חמד אס"ד מערכת ר"ה סי' ב אות לו ד"ה ויש לי עד.

[30] כדלעיל סי' תקצ ס"ב.

[31] ארחות חיים שם. כלבו סי' סד כח, ג (ויש פוסקין דכיון דיחיד אינו שומען על סדר הברכות, טוב שישמע אותן לפני הברכות). רמ"א ס"ב (אלא תוקעים לו קודם שיתפלל מוסף).

[32] שמן התורה סגי בתקיעות מיושב, ותקנת חכמים היא לתקוע במוסף על סדר הברכות (כדלקמן הערה 43).

[33] כדלעיל סי' קנח סט"ז (אף על פי שהנטילה היא מדברי סופרים, מברכין עליה אשר קדשנו במצותיו ושצונו על נטילת ידים, והיכן ציונו שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ולפיכך כשאנו שומעים לדברי חכמים אנו מקיימים מצות ה' שצונו לשמוע אליהם. וזהו טעם כל הברכות שמברכין על מצות של דבריהם). סי' תלב ס"א (קודם שיתחיל לבדוק צריך לברך, כמו שמברכין על כל מצות מדברי סופרים).

[34] שערי שמחה למהרי"ץ גיאת ע' מא (וכיון שבירך על תקיעות שמיושב, אין צריך לחזור ולברך על תקיעות שמעומד, דדעתו מתחלתן על כולן הוא מברך ... והכי אמר רב האיי). הובא במ"מ פ"ג הי"א.

וכמו במצות תפילין של יד ושל ראש, שהן שתי מצות, כדלעיל סי' כה סי"ג (תפילין של יד ותפילין של ראש אינן מצוה אחת, אלא הן ב' מצות, שאין מעכבות זו את זו ... תקנו חכמים שיסמוך הנחת תפילין של ראש להנחת תפילין של יד בלי שום הפסק דיבור בינתיים, כדי שתעלה הברכה שיברך על של יד גם לתפילין של ראש).

[35] שערי שמחה ע' מב (וחייב תוקע לשתוק, ושלא לפסוק בשיחה ובשאר עסקין, משעה שהתחיל לברך עד שהוא גומר את התקיעות, בין מיושב בין מעומד, לא שנא הוא ולא שנא העומדין אחריו, והכי אמר רב סעדיה, אין לו רשות לתוקע לשוח עד שמסיים את כל התפלה ... אבל לחזור ולברך אינו חוזר). רי"ף יא, א (שאלו מקמי ריש מתיבתא, המברך יום ראש השנה על תקיעת שופר בתר ספר תורה, והשיח, צריך לברך על התקיעות של סדר ברכות או לא. ואהדר להו, הכין קא חזו רבנן, שגוערין בזה ששח עד שלא יתקע על סדר ברכות, אבל לחזור ולברך אינו חוזר). רמב"ם פ"ג הי"א (ואינו מדבר בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד. ואם סח ביניהן, אף על פי שעבר, אינו חוזר ומברך). רא"ש פ"ד סי"ב (ור"י גיאות ז"ל כתב, ולא עוד אלא אפילו הקהל צריכין ליזהר שלא להסיח). טור ושו"ע ס"ג (לא ישיח, לא התוקע ולא הצבור, בין תקיעות שמיושב לתקיעת שמעומד). רמ"א שם (ואם דברים בטלים סח, אין צריך לחזור ולברך).

וכן הוא לעיל סי' תקצ סי"ב (אע"פ שלכתחלה אסור להשיח מתחילת תקיעות מיושב עד סוף התקיעות מעומד, כמו שיתבאר בסי' תקצ"[ב], מכל מקום אם עבר התוקע ושח, אפילו הפסיק כמה שעות בשיחה, אפילו בין תקיעה לתרועה ובין תרועה לתקיעה ובין בבא לבבא ובין סדר לסדר, אין צריך לחזור ולתקוע).

ומה שכתבו "לא התוקע ולא הצבור", הוא כדלעיל סי' קסז ס"י (רבים שעושים מצוה אחת ואחד מברך לכולם, אם הפסיק אחד מהם בין שמיעת הברכה לעשיית המצוה, אף על פי שהמברך כבר עשה המצוה תיכף לברכתו, אין זה מועיל לזה שהפסיק בינתיים).

[36] סעיף כא (ואם לובשן כולם זה אחר זה ... אם הפסיק ביניהם בשיחה או בדברים אחרים, צריך לברך על כל אחד ואחד).

[37] סעיף יח (אסור להפסיק בדיבור בין תפילין של יד לתפילין של ראש, ואם הפסיק, אזי אין ברכת תפילין של יד עולה לתפילין של ראש וצריך לברך על תפילין של ראש).

*

שיטה נוספת הובאה בשו"ע יו"ד סי' יט ס"ה (אם רוצה לשחוט הרבה, צריך ליזהר שלא לדבר בין שחיטה לשחיטה בדבר שאינו מצרכי השחיטה. ואם דיבר, צריך לכסות דם שחיטה ראשונה ולברך פעם אחרת על השחיטה ... ויש אומרים דשיחה בין שחיטה לשחיטה לא הוי הפסק).

ונתבארה שיטה זו בט"ז שם ס"ק ט (סבירא להו דשאני בין תפילין לתפילין, דב' מצות של חובה הם, וכיון שהתחיל בהם אין בדין שיפסוק ויתעסק בשיחה, אבל הכא דאי בעי שחיט ואי בעי לא שחיט, לא מחייב לחזור ולברך, והוה כמו שח באמצע סעודה ... וכיון שלא הכריע בשו"ע, קי"ל כיש אומרים אלו דספק ברכות להקל. ועל כן צריך ליזהר שלא ידבר בין שחיטה לשחיטה שלא יביא עצמו לידי ספק).

לשמוע תשע תקיעות בראש השנה[39], ותקנו חכמים לשמוע אותן על סדר ברכות מלכיות זכרונות ושופרות[40], אלא כדי לערבב את השטן[41] (פירוש כדי שיתערבב מיד בתקיעות שלפני התפלה ולא יקטרג בתפלה[42]), על כן נהגו כל ישראל לחלק את התקיעות של תורה ושל דברי סופרים לשתי פעמים, ותוקעין מיושב כדי לקיים מצוה מן התורה, ומברכין עליהן, וגומרין את המצוה של דברי סופרים בתקיעות מעומד שעל סדר הברכות, כמו שתקנו חכמים[43]. וכיון שהן מצוה אחת ונראין כשתי מצות, לפיכך אין להשיח ביניהם דברים בטלים[44].

ואף שחולק עליו בש"ך שם ס"ק ז (והסכמת הפוסקים דהוי הפסק וצריך לחזור ולברך).

מכל מקום בזמנינו קשה מאד ליזהר בזה, שהשוחטים עוסקים במלאכתם בבית השחיטה כל היום, וקשה ליזהר משיחה במשך כל היום, וכל יום ויום, ומקילים בזה כדעת הט"ז.

*

ולכאורה תלוי בזה גם דין הלובש טלית קטן בבוקר בברכת על מצות ציצית, ואחרי שבא לבית הכנסת לובש טלית גדול, והפסיק ביניהם, אם צריך לברך שוב על טלית גדול.

והרי גם טלית אינה מצות חובה, כדלעיל סי' כד ס"א (אף על פי שאין אדם חייב לקנות טלית בת ד' כנפות כדי שיתחייב בציצית, אלא דוקא אם רוצה להתלבש בטלית בת ד' כנפות חייב להטיל בה ציצית. מכל מקום טוב ונכון להיות כל אדם זהיר וזריז ללבוש טלית מצוייצת).

וכבר הובא לעיל מסי' ח סכ"א (ואם לובשן כולם זה אחר זה ... אם הפסיק ביניהם בשיחה או בדברים אחרים, צריך לברך על כל אחד ואחד). והוא כדעת הש"ך שהובאה לעיל, שגם במצוה שאינה חובה (הסכמת הפוסקים דהוי הפסק וצריך לחזור ולברך).

נמצא שהלובש טלית קטן ואחר כך מתעטף בטלית גדול, יברך שוב. אמנם נהוג כדלעיל סי' ח ס"כ (יברך על הטלית שלובש אחר כך, ויכוין במחשבתו לפטור גם את זאת שלבש כבר). ובפסקי הסדור הלכות ציצית (מברך על טלית גדול, ויכוין לפטור גם את זה). ובאגרות קודש חט"ז אגרת ו'מה (וכבר פסקו, בלאו הכי, אשר הלובש טלית גדול – בעת ברכתו עליו יכוון לפטור את הטלית קטן). ונתבאר בדובר שלום ע' כג.

[38] רי"ף וראי"ש שם (ולא דמיא הא לתפילין, דאמר רב חסדא (מנחות לו, א) הסח בין תפלה לתפלה חוזר ומברך, דהנך שתי מצות נינהו ... האי שסח בין תקיעות שמיושב לתקיעות שמעומד ... שאינו חוזר ומברך, דמצוה אחת היא). מ"א סק"ד (ולא דמיא לסח בין תפילין לתפילין, דהתם ב' מצות הן, משא"כ הכא דכולא חדא מצוה היא (הרי"ף)).

[39] כדלעיל סי' תקצ ס"א.

[40] כדלעיל ס"א (תקנו חכמים לתקוע תר"ת למלכיות תר"ת לזכרונות ותר"ת לשופרות). ולעיל סי' תקצא ס"א (תיקנו חכמים להתפלל במוסף ... פסוקי מלכיות ... פסוקי זכרונות ... פסוקי שופרות).

והיינו שתקנת חכמים היא, שתקיעת שופר זו שמן התורה, יתקעו אותה בעת אמירת ברכות מלכיות זכרונות ושופרות שבתפלת מוסף.

[41] **גמרא** טז, רע"ב (למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן). כפירוש הרמב"ן במלחמות י, ב (הכי קאמר, למה הנהיגו חכמים באותן תקיעות ראשונות, ולא פטרו עצמן בתקיעות שעל סדר הברכות שהן עליהם חובה ואינן יכולין לפטור עצמן מהן. כדי לערבב את השטן), והר"ן ג, א ד"ה למה (פירוש, כיון שעתידין לתקוע כשהן עומדין, דתקיעות שעל סדר הברכות הן עיקר, למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין. ואמרינן כדי לערבב את השטן). טור סי' תקפה (פירוש, למה תוקעין מיושב קודם מוסף, וחוזרין ותוקעין על סדר ברכות, למה מקדימין לתקוע מיושב. כדי לערבב השטן).

[42] טור סי' תקפה (פירוש, כדי שיתערבב מיד בתקיעה ראשונה שלפני התפלה ולא יקטרג בשעת תפלה). הובא בט"ז כאן סק"ב.

[43] והיינו שעיקר מצות שופר תקנו חכמים לתקוע עם פסוקי מלכיות וזכרונות ושופרות בעת תפלת מוסף, ומה שתוקעים במיושב לפני מוסף הוא רק כדי לערבב את השטן, כמובא לעיל מפירוש הרמב"ן והר"ן והטור.

אמנם כיון שתקעו במיושב לפני מוסף, כבר נתקיימה המצוה של תורה, כדלעיל ס"ג (שכבר יצאנו ידי חובה מן התורה בתקיעות מיושב), וכדלקמן סי' תקצג ס"ד (הברכות אינן מעכבות את התקיעות, שאם אינן יודעין לברך הברכות האלו אעפ"כ יתקעו ג' סדרים).

ושוב נשאר רק לקיים תקנת חכמים לתקוע בעת אמירת הברכות במוסף, כמבואר במלחמות יא, א (שתקנו חכמים להיות תוקעין ומריעין כשהן יושבין ויוצאים ידי חובתן, ותקנו שיהו תוקעין ומריעין כשהן עומדין על סדר הברכות, שהברכות הללו מלכיות זכרונות ושופרות כל עיקרן בהתרועות נתקנו).

נמצא שאת מצות תקיעת שופר מהתורה מקיימים בתקיעות מיושב, ואת מצות תקיעת שופר מתקנת חכמים מקיימים בתקיעות מעומד, "שהן מצוה אחת ונראין כשתי מצות".

[44] ולכן אין להשיח לפני מצות תקיעת שופר של דברי סופרים.

וכעין זה הוא גם בברכת אכילת מצה ומרור, שאין להשיח עד אחר אכילת מצה ומרור של כורך, שהיא מדברי סופרים, כדלעיל סי' תעה סי"ח (ולכן צריך ליזהר שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה, משבירך על אכילת מצה עד שיאכל כריכה זו, כדי שתעלה ברכה זו וברכת המרור גם לכריכה זו לפי דעת הלל. ואם עבר ושח, אין צריך לחזור ולברך על כריכה זו, שמא הלכה כחביריו).

*

ואף שאחרי תקיעת סדר הראשון (זכרונות) של חזרת הש"ץ, כבר התחילו גם התקיעות של דברי סופרים, והרי באמצע המצוה אין חוששים להפסק, ואם כן למה נזהרים מלהשיח עד אחר סיום סדר השלישי (שופרות) של חזרת הש"ץ.

ואפשר שהוא כדי לחוש לשיטה נוספת שהובאה לעיל סי' תלב ס"ז לענין בדיקת חמץ (לכתחלה אין להשיח שום שיחה באמצע הבדיקה ... לפי שיש אומרים שאף המשיח באמצע המצוה הרי זה הפסק, וצריך לחזור ולברך כשיגמור המצוה. ואינו דומה למשיח באמצע סעודתו כשיושב בסוכה שאין צריך לחזור ולברך לישב בסוכה, לפי שאינו מוכרח בישיבה זו שלאחר השיחה, שאם ירצה שלא לאכול עוד ושלא לישב בסוכה הרשות בידו, אבל בבדיקת חמץ מוכרח הוא לגמור את הבדיקה שלאחר השיחה,

אבל מותר להשיח ביניהם מעניני התפלה והתקיעות[45], כיון שהן באמת מצוה אחת[46]. וכן אם עבר ושח אפילו דברים בטלים אין צריך לחזור ולברך, דאין שייך הפסק באמצע מצוה אחת, כמו שהיושב בסוכה[47] והלבוש תפילין מותר לשוח, אע"פ שכל רגע ורגע שהוא יושב בסוכה[48] ולבוש בתפילין[49] הוא מקיים מצות הקב"ה.

אבל אם שח בין ברכה לתקיעות מיושב, אפילו שח מעניני התפלות, צריך לחזור ולברך, כיון שהפסיק בין הברכה להדבר שמברך עליו. אבל אם שח מעניני התקיעות אינו צריך לחזור ולברך[50].

אבל לכתחלה אסור לשוח בין הברכה לתקיעה אפילו מעניני התקיעות, אלא אם כן אי אפשר לו לקיים המצוה אם לא ישיח, כגון שאומר תנו לי השופר, וכיוצא בזה[51].

שחייב לבדוק בכל המקומות שמכניסין בהן חמץ, ואלו היה שוכח לברך בתחילת בדיקתו היה חייב לברך בגמר בדיקתו, לכן גם עכשיו חייב לחזור ולברך כיון שהפסיק בשיחה אחר ברכה הראשונה. וכן כיוצא בזה בשאר כל מצות שהן חובה ואי אפשר לאדם לפטור את עצמו מהן). וראה פרדס חב"ד 10 ע' 176.

ולכן גם כאן אין להשיח באמצע מצות דברי סופרים של תקיעת שופר שעל סדר הברכות בחזרת הש"ץ, כיון שבתקיעת שופר דמעומד מוכרח הוא לסיים בסדר שופרות, הרי זה הפסק באמצע המצוה, ואין להשיח לכתחלה.

*

ויתירה מזו הי' נזהר הרבי, שלא להשיח עד אחר סיום התקיעות שאחר התפלה, שבזה משלימים מנהג מאה ושלשים קולות של תקיעת שופר, כדלקמן סי' תקצו ס"א (יש מקומות נוהגים לחזור ולתקוע שלשים קולות, לפי שחוששין שמא מקצת הציבור לא שמעו כל התקיעות כראוי וכהוגן, וייצאו בשמיעת תקיעות אלו). ובס' המנהגים חב"ד ע' 57 (אחרי התפלה ואמירת תהלים – תוקעין ל' קולות).

והיינו שאף שבכל המועדים הי' מברך את הכהנים ב"יישר כח" אחרי ברכת כהנים, בעת ירידתם מהדוכן; מכל מקום בראש השנה הי' ממתין בברכה זו עד אחר סיום התקיעות שלאחר התפלה, כמובא באוצר מנהגי חב"ד ע' קלח (כ"ק אדמו"ר זי"ע הקפיד שלא להפסיק בדיבור עד אחר התקיעות הללו, ורק אז בירך את הכהנים – שהמתינו בדוכנם – בברכת "יישר כח"). והיינו שלא רצה להפסיק מהברכה עד סיום כל התקיעות, אף של מנהג.

וכעין זה מצינו לענין אכילת מצה, שיש נזהרים שלא להפסיק בדיבור מברכת אכילת מצה עד סיום אכילת מצה של מנהג, כדלעיל סי' תעה סי"ח (ויש נזהרין בזה שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה, משבירך על אכילת מצה עד שיאכל האפיקומן, כדי שתעלה ברכה זו גם לאכילת אפיקומן. וחומרא יתירא היא).

[45] ראבי"ה סי' תקלה (ומיהו בענין התקיעות שרי להסיח). מרדכי רמז תשכא (אמנם ראבי"ה כתב דבענין התקיעות שרי להסיח). מהרי"ל הל' שופר ס"ב ע' רפח (אכן דבר השייך לתקיעות ולתפלה, רשאין לישא וליתן איש עם רעהו, דלא מתקרי הפסק). **רמ"א** ס"ג (מיהו בענין התקיעות והתפלות אין הפסק).

וראה פרדס חב"ד גליון 8 ע' 96-95.

[46] והיינו ש"כיון שהן באמת מצוה אחת", ורק "נראין כשתי מצות", לכן הקילו בדיני ההפסק בינם בג' פרטים:

(א) אינו חשוב הפסק, לא רק כשהוא מעניני התקיעות, אלא אף כשהוא מעניני התפלה.

(ב) לא רק כשאי אפשר לקיים המצוה בלאו הכי, אלא אף לכתחלה.

(ג) אפילו עבר ושח דברים בטלים, אין צריך לחזור ולברך.

משא"כ ב"שתי מצות", דינו כמו בין ברכה לתקיעות, שיתבאר לקמן בסמוך (אפילו שח מעניני התפלות, צריך לחזור ולברך ... לכתחלה אסור לשוח בין הברכה לתקיעה אפילו מעניני התקיעות, אלא אם כן אי אפשר לו לקיים המצוה).

דהיינו בשלושת הפרטים הנ"ל:

(א) גם אם שח מעניני תפלה הוי הפסק.

(ב) גם מעניני תקיעות אסור לשוח לכתחלה.

(ג) עבר ושח שלא מעניני תקיעות, צריך לחזור ולברך.

ואילו במצוה אחת ממש "כמו שהיושב בסוכה והלבוש תפילין, מותר לשוח", כיון "דאין שייך הפסק באמצע מצוה אחת".

[47] רא"ש פסחים פ"א סי' י (ואחר שהתחיל לא הויא שיחה הפסק, מידי דהוה אישיבת סוכה, וכאדם המדבר בתוך סעודתו, דלא הויא שיחה הפסק להצריך לחזור ולברך על הסוכה וברכת המוציא).

וכן הוא לעיל סי' תלב ס"ז (משיח באמצע סעודתו כשיושב בסוכה, שאין צריך לחזור ולברך לישב בסוכה).

וראה מראי מקומות וציונים.

[48] כדלקמן סי' תרלט סט"ז (גם הישיבה שיושב בסוכה אחר הסעודה הוא גם כן בכלל המצוה).

[49] כדלעיל סי' לח ס"ז (מי שלבוש בתפילין, אע"פ שמקיים מצוה, אינו נקרא עוסק במצוה).

[50] **מ"א** סק"ה (ופשוט דאם שח בין ברכה לתקיעה מענין תפלה דצריך לחזור ולברך ... דמה ענין תפלה לתקיעה ... ומ"ש רמ"א דהתפלות לא הוי הפסק, היינו בין תקיעה לתקיעה, אבל בין ברכה לתקיעה הוי הפסק, וצריך לחזור ולברך).

[51] **מ"א** שם (צ"ע דבסי' קס"ז ס"ו פסק דלכתחלה לא יפסיק כלל. ואפשר דהכא מיירי שצריך לשוח כגון שאומר להביא שופר וכיוצא בו).

ח ובשעת התקיעות עצמן, בין תקיעות מיושב בין תקיעות מעומד, אסור לרוק, לפי שצריך לשמוע כל התקיעה מראשה עד סופה[52], אפילו היא ארוכה הרבה, כמ"ש בסי' תק"צ[53]. ולפיכך אין להביא קטנים שלא הגיעו לחינוך לבית הכנסת בעת התקיעות שלא יבלבלו דעת השומעים. אך הנשים יקחו אותן אצלן, שהן פטורין[54], כמו שנתבאר בסימן תקפ"ט[55].

מקום התקיעות ומיהו התוקע

ט נוהגין שבתקיעות מיושב עולה התוקע על הבימה ותוקע שם, מפני כבוד הציבור[56], אבל בתקיעות מעומד, כיון שהן בתוך התפלה, אין מטריחין אותו לעלות, אלא עומד [במקומו[57]] ותוקע[58].

י התקיעות שעל סדר הברכות לא יתקע אותן הש"ץ המתפלל מוסף, שמא יתבלבל ולא יוכל לחזור לתפלתו בלא טירוף דעת[59]. אבל אם הוא מובטח בעצמו שחוזר לתפלתו בלא טירוף דעת[60], או שמתפלל מתוך הסידור, שבודאי הוא מובטח, יוכל לתקוע[61] אף אם יש אדם אחר שיודע לתקוע כמותו, לפי שהתקיעה אינה הפסק כלל בתפלה, כיון שצריך לתקוע על סדר הברכות, אם כן הוא צורך התפלה[62].

וכן הוא לעיל סי' קסז ס"ט (אבל לכתחלה אסור להשיח אפילו לצורך פרוסה של ברכה). סי' תלב ס"ו (ולכתחלה יזהר שלא ידבר בינתיים כלל אפילו מעניני צרכי הבדיקה, אלא אם כן הוא בענין שאי אפשר לו להתחיל לבדוק אם לא ישיח). סי' תעה סי"ח (ואפילו בדבר שהוא מענין הסעודה אין להשיח לכתחלה בין הברכה להתחלת האכילה).

ואפילו בברכה אחת על שתי מצות נתבאר לעיל סי' כה ס"כ (אבל לכתחלה אסור להפסיק ... אפילו בדברים שהן לצורך הנחת תפילין, אלא אם כן אי אפשר בענין אחר).

[52] מהרי"ל הל' שופר ע' רפז (דרש מהר"י סג"ל, יזהרו כל העם שלא להקיא בשעת התקיעה ... למען ישמעו את הקול שלם ולא יפסיק כמלא נימא, ואיכא בזה דיעות אם תחילת הקול עיקר או סופה, על כן כל דבר המביא לידי כיחה וניעה אסור לאכול בראש השנה). דרכי משה סי' תקפט סק"ג (כתב מהרי"ל דצריך לשומע ליזהר שלא יפסיק כלל תוך התקיעה, אפילו כיחו וניעו אסור לרוק, דלא יפסיק משמוע, דבעינן ראשו וסופו של כל תקיעה ותקיעה). **מ"א** סק"ב (ובשעת התקיעות פשיטא דאסור לשוח, אפילו לרוק אסור).

וראה לעיל סי' תקפג ס"ו.

[53] ס"י (ואם משך והאריך בתקיעה ... כל תקיעה צריך להיות בו ראש וסוף), וסי' תקפז ס"ד (שכל תקיעה צריכה שתהא בכשרות מתחילתה ועד סופה, אפילו היא ארוכה הרבה).

[54] מהרי"ל שם (האנשים אשר מחוייבין בדאורייתא בתקיעת שופר, לא יחזיקו כלל התינוקות אצלם בעודן התקיעות, שמא יבטלום משמיעת קול בראותם תחבולות התינוקות ... ואם אי אפשר לאשה להניח את בנה בביתה, אז יותר טוב להחזיקו אצלה בבית הכנסת הנשים, דאינהו אינן חייבים כל כך כאנשים). **מ"א** ריש **סי' תקפט** (במהרי"ל קורא תגר על המביאים קטנים לבית הכנסת שמבלבלים דעת השומעים. אך שהנשים יקחו אותם אצלם, דהם פטורים).

[55] ס"ב, וסי' תקפח ס"ו.

[56] דרכי משה סי' תקפה ס"ק א (בכל בו (סי' סד כו, סוע"א) ויש מקומות שנוהגין לתקוע בראש השנה יום ראשון על הבימה וביום שני במקומו עכ"ל, ואין נוהגין כן, אלא תוקעין שני הימים על הבימה). רמ"א שם ס"א (ונוהגין לתקוע על הבימה במקום שקורין). לבוש שם ס"א (ועומד על הבימה במקום שקורין שם בתורה, ולא יעמוד במקום מושבו, מפני כבוד הצבור).

וכן הוא לעיל שם ס"ג (נוהגים לתקוע על הבימה במקום שקורין).

[57] כן הגיה בקונטרס השלחן.

[58] **רמ"א** בדרכי משה שם (והתקיעות שתוקעים על סדר התפלה, בשניהם במקומו). מ"א סק"ו (ועומד במקומו, ואין צריך לעמוד על הבימה (ד"מ סי' תקפ"ה)).

[59] משנה לב, ב (העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה, השני מתקיע). רא"ש פ"ד ס"ד (דקדק רב האי ז"ל, תוקע לא אמר, אלא מתקיע, אלמא אחר תוקע ולא ש"צ. ונראה לי הטעם ... מפני הטירוף). ר"ן ט, א (וכתב רבינו האי גאון ז"ל, דמדקתני השני מתקיע ולא קתני תוקע, שמע מינה שאין ש"ץ תוקע, אלא מצוה לאחר לתקוע, שמא ישתבש בדעתו בשביל התקיעות ולא ידע לחזור לתפלתו). **טור ושו"ע סי' תקפה** ס"ד (אחר תוקע, ולא ש"צ, כדי שלא יתבלבל).

[60] רא"ש שם (הלכך אם הוא מובטח שהוא חוזר לתפלתו, רשאי לתקוע). ר"ן שם (דומיא דמאי דאמרינן בפרק אין עומדין (לד, א) העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן, מפני הטרוף ... ואם הבטחתו שנושא את כפיו וחוזר לתפלתו, רשאי. והכא נמי דכוותה). **טור ושו"ע** שם (ואם הוא מובטח שחוזר לתפלתו, רשאי לתקוע).

[61] מ"א שם סק"ט (ומכל מקום כשמתפלל מתוך הסידור בודאי מובטח).

וכעין זה לעיל סי' קכח סוף ס"ל (אין השליח ציבור רשאי לענות אמן אחר (סיום) ברכה של כהנים מפני הטירוף, שמא תתבלבל דעתו ולא יוכל לכוין לחזור לברכת שים שלום ... ואם מובטח בעצמו שיחזור לתפלתו בלא טירוף הדעת רשאי ... וכל שכן עכשיו שמתפללין מתוך הספר, שאין לחוש כל כך לטעות), וסל"ב (וכן ש"ץ שהוא כהן, אפילו אין שם כהנים אחרים, לא ישא כפיו, מפני הטירוף, שמא לא יוכל לחזור לתפלתו לדעת לכוין ולהתחיל בשים שלום, שדעתו מטורפת מאימת הצבור. ואם הוא מובטח בעצמו שהוא נושא כפיו וחוזר לתפלתו בלא טירוף דעת, אם אין שם כהן אלא הוא, ישא כפיו), וסל"ג (ועכשיו שמתפללין מתוך הספר, הרי כולם מובטחים. ולכן נהגו במקומות הרבה שש"ץ כהן נושא כפיו בכל ענין).

[62] **מ"א סי' קכח** סקכ"ט (נראה לי דשאני נשיאות כפים, כיון דצריך לעקור ממקומו, לא שרינן ליה אם יש שם כהן אחר, אבל תקיעה כשעומד במקומו, שרי). רא"ש שם (דתקיעה לא הוי הפסק). טור סי' תקפה (דתקיעה ודאי לא הוי הפסק, הלכך אם הוא מובטח שחוזר לתפלתו רשאי לתקוע. וכן כתב בעל העיטור, מסתברא שאם שליח צבור יודע לתקוע הרשות בידו). מ"א כאן סק"י

ולכן התוקע תקיעות מיושב ראוי שיתקע גם כן תקיעות מעומד, שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור, אלא אם כן שהוא ש"ץ המתפלל מוסף ואינו מובטח שחוזר לתפלתו בלא טירוף דעת[63]:

יא במה דברים אמורים, בדורות הראשונים שהיו נוהגים לתקוע בסתם, ואם כן זכה מיד בכל התקיעות אפילו של סדר הברכות מטעם שנתבאר[64], ואין להעביר המצוה ממנו[65]. אבל עכשיו שנוהגין בקצת מקומות ליתן התקיעות שמעומד לאחר, אם כן מעולם לא זכה הראשון בתקיעות מעומד, ומותר ליתן אותן לאדם אחר בכל מקום[66]:

([ואם הוא מובטח שחוזר לתפלתו] רשאי לתקוע, ומשמע בטור בשם בעל העיטור, שאפילו יש שם אחר ... עיין מה שכתבתי שם [סי' קכח שם]. ועוד נראה לי, דהטור יישב זה בלשונו שכתב דתקיעה ודאי לא הוי הפסק, כלומר כיון שצריך לתקוע על סדר הברכות, אם כן הוי ממש צורך תפלה. משא"כ בברכת כהנים דלא הוי מעין תפלה כל כך, לכן לא שרינן ליה אלא אם כן ליכא כהן).

[63] **רמב"ם** פ"ג הי"א (זה שתוקע כשהן יושבים, הוא שתוקע על סדר הברכות כשהן עומדים). כלבו סי' סד כט, רע"ד (שאין להעביר המצוה ממנו כיון שהתחיל בה, כדאמרינן מי שהתחיל במצוה אומרים לו גמור). שו"ע ס"ד (זה שתוקע כשהן יושבין, תוקע על סדר הברכות). רמ"א סי' תקפה ס"ד (ואם אין השליח צבור תוקע מיושב, ראוי שאותו התוקע יתקע גם כן על סדר הברכות, כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור).

[64] סוף ס"י.

[65] כלבו שם (הר"ם ז"ל ... בא לומר שאין להעביר המצוה ממנו כיון שהתחיל בה). מ"א סק"ז (שראוי לעשות כן, שאין להעביר המצוה ממנו).

[66] רמ"א ס"ד (ומיהו אינו מעכב, ויכול אחר לתקוע), לפירוש ה**מ"א** שם (ונראה לי דכל זה מיירי בזמניהם שהיו נותנים לו לתקוע בסתמא, ואם כן זכה מיד בכל התקיעות ... אבל עכשיו שנוהגים בקצת מקומות ליתן הסדרים לאחר, אם כן מעולם לא זכה בה הראשון, ושרי. וזהו מ"ש ויכול אחר לתקוע).

תקצג אם הברכות והתקיעות מעכבות זו את זו

ובו ד' סעיפים

א שלש ברכות שאומרים במוסף של ראש השנה, שהן מלכיות זכרונות ושופרות, מעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כל השלש ברכות לא יאמר כלום אפילו אותה ברכה שיודע[1]. אבל ברכות של שאר ימות השנה אין מעכבות זו את זו, אלא אם אינו יודע כל הברכות יאמר המקצת שיודע[2]:

ב סדר הברכות מעכב, שאם הקדים לומר זכרונות או שופרות למלכיות או שופרות לזכרונות, לא יצא[3]:

ג וכן התקיעות מעכבות זו את זו, שאם יודע לתקוע ואינו יודע להריע לא יתקע כלום, לפי שאין כאן מצוה כלל אלא אם כן תוקע ומריע ותוקע ג' פעמים[4], כמו שנתבאר בסי' תק"צ[5]. אבל אם יודע להריע תרועה שלנו ואינו

---

[1] **גמרא** [ברייתא] לד, ב (ברכות של ראש השנה ושל יום הכיפורים מעכבות). **רמב"ם** פ"ג ה"ח (שלש ברכות אמצעיות אלו של ראש השנה, ויום הכפורים של יובל, שהן מלכיות וזכרונות ושופרות, מעכבות זו את זו). רא"ש פ"ד ריש סי' יד (מעכבות זו את זו, וצריך לברך מלכיות וזכרונות ושופרות, או לא יברך כלל). ר"ן יא, ב (הברכות מעכבות זו את זו ... שאילו יודע אחת מן הברכות ... ואינו בקי בשאר, אינו מברך ... אפילו אותן שבקי בהן). טור ושו"ע ס"א (ברכות של ראש השנה ויום הכפורים מעכבות זו את זו, שאם אינו יודע כולם, לא יאמר מה שיודע מהם, אלא לא יאמר כלום). מ"א ס"ק א (ויום הכיפורים, פירוש יום הכיפורים של יובל, שאומרים בו גם כן מלכיות זכרונות ושופרות).

[2] ברייתא שם (ברכות אין מעכבות זו את זו). מ"א סק"ב (משמע דבשאר ימות השנה אם יודע ברכה אחת יאמרה, ואין מעכבות זו זאת זו. וכן משמע בגמרא).

וכן הוא לעיל סי' קד ס"ד (מי שאינו יודע להתפלל כולן אלא מקצתן, יאמר אותן שיודע, ואינן מעכבות זו את זו, כמו שיתבאר בסי' תקצ"ג).

[3] **ר"ן** שם בפירוש הב' (אי נמי לענין סדורן קאמר, שאם הקדים ... זכרונות למלכיות, לא יצא ... יברך על הסדר). **מ"א** סק"ד (אם הקדים ... זכרונות למלכיות, לא יצא (ר"ן)).

וכן הוא בתפלת כל השנה, כדלעיל סי' סט סוף ס"א (ברכות התפלה יש להם סדר שתקנו לסדרן זו אחר זו, ואם שינה סדרן, צריך לחזור לראש, לסדרן על הסדר, לפי שכולן נתלות זו בזו כסדר שקבעו חכמים). והטעם נתבאר לעיל סי' קיט ס"ד (נמצא שינה סדרן של ברכות, ולא יצא ידי חובתו, שסדר ברכות הוא מאנשי כנסת הגדולה ומהם כמה נביאים וסמכו סדרן על המקראות).

[4] **גמרא** [ברייתא] שם (תקיעות ... של ראש השנה ... מעכבות). רמב"ם שם ה"ו (ואינו יוצא ידי חובתו עד שישמע כל התשע תקיעות, שכולן מצוה אחת הן לפיכך מעכבות זו את זו). רא"ש שם (תקיעה שברים ותרועה, אם הוא יודע שלשתן יתקע, ואם לאו ולא יתקע). ר"ן שם בפירוש הא' (שיודע לתקוע אחת מן התקיעות ואינו בקי בשאר, אינו ... תוקע אפילו אותן שבקי בהן). טור ושו"ע ס"ב (וכן תקיעות מעכבות זו את זו).

ואף שמתחיל כאן "שאם יודע לתקוע ואינו יודע להריע", כלשון הרא"ש "תקיעה שברים ותרועה, אם יודע שלשתן יתקע". מכל מקום מסיים "אלא אם כן תוקע ומריע ותוקע ג' פעמים", כלשון הרמב"ם "עד שישמע כל התשע תקיעות".

וראה הערות וביאורים שי' ע' ד. שטו ע' ג. תתח ע' 60.

יודע לתקוע השברים, יתקע תר"ת ג' פעמים, וכן אם יודע לתקוע שברים ואינו יודע התרועה שלנו יתקע תש"ת ג' פעמים, דשמא מה שהוא יודע זו היא תרועה האמורה בתורה ונמצא מקיים המצוה כמאמרה[6]:

ד התקיעות שעל סדר הברכות אינן מעכבות את הברכות, שאם אין בהם מי שיודע לתקוע אעפ"כ יאמר הש"ץ כל הט' ברכות. וכן הברכות אינן מעכבות את התקיעות, שאם אינן יודעין לברך הברכות האלו אעפ"כ יתקעו ג' סדרים[7].

אם התפללו בצבור הט' ברכות ולא תקעו עד לאחר שגמר הש"ץ את התפלה, יצאו[8]:

---

[5] סעיף א (וכל תרועה צריכה להיות פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה).

[6] ר"ן שם (ודאמרינן דתקיעות מעכבות זו את זו, הני מילי דתשר"ת, לומר שאם אינו יכול לעשות כל הסימן אינו עושה מקצתו, וכן תש"ת וכן תר"ת, אבל תשר"ת תש"ת ותר"ת אין מעכבין זה את זה, ואם ידע לעשות אחד מהם או שנים עושה, ובלבד שיעשה כל הסימן. וטעמא דמילתא, משום דמתחלה על הספק הן נעשין, ואם איתיה להאי ליתיה להאי, ואפשר שאותן שיעשה הוא עיקר). טור ושו"ע שם (והני מילי שאינו יודע אלא מקצת הסימן, שלא יעשה אותו מקצת שיודע, אבל תשר"ת תש"ת תר"ת, אין מעכבין זה את זה, ואם ידע לעשות אחד מהם או שנים, עושה). מ"א סק"ג (דהא מדאורייתא בחדא סגי, אלא דלא ידעינן איזהו, לכן יעשה האי שיודע, שמא יכוין האמת).

[7] **גמרא** [ברייתא] שם (מצוה בתוקעין יותר מן המברכין, כיצד, שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין, הולכין למקום שתוקעין), וכדלקמן סי' תקצה ס"א (מי שאינו בקי ... ילך למקום התקיעות), ומשנה לג, ב (מי שברך (התפלל תפלת מוספין ובירך תשעה ברכות, רש"י), ואחר כך נתמנה לו שופר, תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים (תוקע ומריע ותוקע בשביל מלכיות, וכן בשביל זכרונות, וכן בשביל שופרות, רש"י)). ר"ן שם (פירוש, לא שיהו הברכות מעכבות את התקיעות או התקיעות מעכבות את הברכות, דהא תניא מצוה בתוקעין יותר מן המברכין וכו', ותנן מי שבירך ואחר כך נתמנה לו שופר, תוקע ומריע ותוקע). טור ורמ"א ס"ב (אבל הברכות אין מעכבין התקיעות, וכן התקיעות אין מעכבין הברכות, ואיזה מהם שיודע יעשה).

וכיון שהברכות אינן מעכבות את התקיעות, לכן נתבאר לעיל סי' תקצב ס"ג (שכבר יצאנו ידי חובה מן התורה בתקיעות מיושב), ושם נסמן (הערה 17), וס"ז (ותוקעין מיושב כדי לקיים מצוה מן התורה, ומברכין עליהן), ושם נסמן (הערה 43).

[8] רמ"א שם (וכן סדרן אינו מעכב, ואם התפלל קודם שתקע, יצא). לבוש שם (וכן סדרן אינו מעכב, כגון שהתפלל קודם שתקע, יצא). מ"א סק"ד (ואם התפלל, כלומר שאם התפלל כו').

תקצד יחיד שלא התפלל אין חבירו מוציאו

ובו סעיף אחד

א אע"פ שבט' ברכות של מוסף ראש השנה אף הבקי יוצא בתפלת הש"ץ, כמ"ש בסי' תקצ"א[1]. מכל מקום אם אין שם תשעה שעונין אמן[2] אחר ברכותיו[3], אין אדם יוצא בתפלתו, אפילו מי שאינו בקי ואינו יודע להתפלל בעצמו[4].

---

[1] סעיף ב (אע"פ שבשאר ימות השנה אין הש"ץ מוציא בתפלתו אלא את מי שאינו בקי, אבל הבקי אינו יוצא בתפלת הש"ץ, כמו שנתבאר בסי' קכ"ד. אבל במוסף של ראש השנה אף הבקי יוצא בתפלת הש"ץ, לפי שהן ברכות ארוכות).

[2] **הרב רבנו יונה** ברכות יג, ב (ובעניית אמן אינו פוטר אלא בי', ולפיכך אין פורסין על שמע כדי לפטור את השומעים בעניית אמן אלא בי'). **ב"י סי' ס[ט]** (אין מתחילין בברכות קריאת שמע שיברך האחד ויצאו בברכתו אלא בעשרה ... וה"ר יונה בפרק מי שמתו כתב ... אין פורסין על שמע כדי לפטור את השומעים בעניית אמן אלא בעשרה, שאם לא כן אין העניית אמן כלום). **לבוש סי' [ו']** ס"ד (שכל מקום שנתקן בציבור שהשליח צבור יכול להוציא, לא נתקן אלא בעשרה ... אינו מוציא אלא ש"ץ את הצבור, דהיינו כשיש שם ט' השומעים ועונין אמן, אבל כשאין ט' שומעין, יחיד הוא, ואין יחיד מוציא את היחיד, אפילו מי שאינו בקי, אלא בברכת הנהנין וברכת המצות וכיוצא בהן משאר כל הברכות, חוץ מברכת קריאת שמע וכל ברכת השחר, שהן ברכות שבח והודאה, ונתקנו לאמרם בפיו, או שישמע אותן ברוב עם שהיא הדרת מלך, כשט' שומעין מאחד ועונין אחריו אמן). רמ"א סי' נט ס"ד (מיהו אין הש"צ מוציא היחיד בפחות מי').

וכן הוא לעיל סי' נט ס"ד (ברכות אלו של קריאת שמע ... אינו מוציא אלא ש"ץ את הצבור, דהיינו כשיש שם ט' השומעים ועונין אמן. אבל כשאין ט' שומעין, יחיד הוא. ואין יחיד מוציא את היחיד, אפילו מי שאינו בקי, אלא בברכת הנהנין וברכת המצות וכיוצא בהן משאר כל הברכות, חוץ מברכת קריאת שמע וכל ברכת השחר, שהן ברכות שבח והודאה, ונתקנו לאמרם בפיו, או שישמע אותן ברוב עם שהיא הדרת מלך, כשט' שומעין מאחד ועונין אחריו אמן). סי' קכד ס"א (ואפילו מי שאינו בקי אינו יוצא אלא בצבור, דהיינו שט' יהיו שומעין ומכוונים לברכת הש"ץ ויענו אמן אחריו, כמו שנתבאר בסי' נ"ט).

[3] שגם בברכות מלכיות זכרונות ושופרות הדין כמו בקריאת שמע ותפלה, כדתניא לד, ב (ויחיד שלא בירך, אין חבירו מברך עליו). **רמב"ם** הל' תפלה פ"ח ה"ד (וכיצד היא תפלת הציבור, יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים, ואין עושין כן בפחות מעשרה) וה"ט (שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתן, כיצד, בשעה שהוא מתפלל והם שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה, הרי הן כמתפללין), הובא **במ"א** סק"א (אין חבירו וכו', אלא אם כן בעשרה [טור]. וכ"כ הרמב"ם בהל' תפלה דין ד' שאין ש"ץ מוציא בפחות מי'). **טור** (יחיד שלא התפלל ט' ברכות, אין חבירו יכול להוציאו, שאין יחיד נעשה שליח לחבירו להוציאו ידי תפלה אלא אם כן בי'), **ושו"ע** ס"א (יחיד שלא התפלל ט' ברכות, אין חבירו יכול להוציאו).

[4] לבוש שם (ואין יחיד מוציא את היחיד, אפילו מי שאינו בקי). מ"א סי' נט ס"ק ה (משמע דאיירי באינו בקי, דאם לא כן אף בתפלה אינו יוצא, וכמ"ש סי' קכ"ד, אלא מיירי כשאינו בקי, ואפילו הכי בקריאת שמע בעי עשרה).

ואפילו אם הוא בענין שאין צריך לענות אמן אחר ברכותיו, כגון שעדיין לא התפלל תפלת מוסף בלחש, ונמצא שהוא צריך להתפלל בשביל עצמו בלחש, אלא שהוא מתפלל בקול כדי להוציא גם את שאינו בקי[5], ונמצא דאף אם לא יענו אמן אחר ברכותיו אין כאן חשש ברכה לבטלה[6]. אעפ"כ אם אין תשעה שעונין אמן אין תפלתו נקראת תפילת הציבור, ואין אדם יוצא ידי חובתו בשמיעה אלא אם כן שומע תפלת הציבור. לפי שכך היתה התקנה בתחילה כשתקנו תפלת הציבור שיחזיר הש"ץ את התפלה בקול רם כדי להוציא מי שאינו בקי[7], ואם אינו מתפלל תפילת הציבור אינו יכול להוציא אחרים בתפלתו, שהתפלה אינה כשאר ברכות שאדם יוצא ידי חובתו בשמיעה ועניית אמן[8], אבל בתפלה צריך כל אחד ואחד לבקש רחמים[9], ואין נכון לבקש על ידי שליח אלא אם כן הוא שליח ציבור.

אבל בתקיעות יכול אדם לצאת בשמיעה אפילו הוא יודע לתקוע בעצמו, ואפילו אם אין שם ציבור שישמעו עמו[10]:

וכן הוא לעיל סי׳ נט ס״ד (ואין יחיד מוציא את היחיד, אפילו מי שאינו בקי). סי׳ קכד ס״א (ואפילו מי שאינו בקי אינו יוצא אלא בצבור ... כמו שנתבאר בסי׳ נ״ט).

[5] רבנו ירוחם נ״ג ח״ז כז, ד (ודוקא שליח צבור בעשרה, אבל יחיד, אף על פי שלא יצא אינו מוציא). הובא בב״י ריש סי׳ קכד.

[6] כדלעיל סי׳ נה ס״ז (ויכולים לומר דבר שבקדושה ... אם הש״ץ לא התפלל עדיין בלחש לעצמו).

[7] ברייתא לד, ב (למה שליח צבור יורד לפני התיבה, אמרו לו, כדי להוציא את שאינו בקי).

וכן הוא לעיל סי׳ קכד ס״א (לאחר שסיימו הצבור תפלתם יחזור ש״ץ התפלה בקול רם, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל ישמע כל התפלה מהש״ץ), וס״ד (תקנו שיהיה ש״ץ חוזר התפלה לעולם, שמא יהיה פעם אחד בבית הכנסת מי שאינו בקי, ויוציאנו הש״ץ ידי חובתו).

שזהו טעם תקנת חזרת הש״ץ בכל השנה. ולענין ראש השנה שמוציא אף הבקיאים, ראה מראי מקומות וציונים.

[8] כדלעיל סי׳ ח סי״א (אם כמה אנשים מתעטפים כל אחד בטליתו בבת אחת ... אם רצו האחד מברך והאחרים שומעין ועונין אמן ויוצאין בזה, דשומע כמדבר), ושם נסמן.

וראה סי׳ ריג ס״ד שבדיעבד יוצא גם אם לא ענה אמן. שלחן המלך ח״ב ע׳ קצח הערה 3.

[9] ירושלמי ברכות פ״ג ה״ג (בתפילה, שיהא כל אחד ואחד מבקש רחמים על עצמו). הובא **בר״ן** יב, א (בירושלמי ... בתפלה, שיהא כל אחד מבקש רחמים על עצמו), **ובב״י**.

ומטעם זה אין הש״ץ מוציא את הבקי, כדלעיל סי׳ נט ריש ס״ד (תפלה, שאין הש״ץ מוציא אלא מי שאינו בקי, לפי שהתפלה בקשת רחמים היא וצריך כל אחד לבקש רחמים על עצמו אם יודע).

[10] **גמרא** [ברייתא] לד, ב (ויחיד שלא תקע, חבירו תוקע לו, ויחיד שלא בירך, אין חבירו מברך עליו). טור ושו״ע ס״א (יחיד שלא תקע, חבירו יכול לתקוע לו להוציאו ידי חובתו).

ולענין ספירת העומר, ראה לעיל סי׳ תפט סוף ס״א (אם הוא בעצמו שמע הספירה מפי חבירו ... יצא ידי חובתו מן התורה, שהשומע הוא כאומר ... ויש חולקין על זה ואומרים שצריך שתהא ספירה לכל אחד ואחד ממש, שכל אחד יספור בעצמו).

תקצה מי שאינו בקי בתקיעות ולא בתפלה

ובו ב' סעיפים

א מי שאינו בקי בסדר תפלת מוסף וגם אינו יודע לתקוע, או שאין לו שופר, ולפניו שתי עיירות, באחת יודעין לתקוע אבל אין בקיאין בתפלת מוסף, ובאחת בקיאין בתפלת מוסף אבל אין להם שופר, או שאין יודעין לתקוע, ילך למקום התקיעות, אפילו אם של תקיעות הוא בספק לו ושל מוסף בוודאי, מפני שהתקיעות הן מן התורה ותפלת מוסף מדברי סופרים[1], וספק של תורה קודם לוודאי דברי סופרים[2]:

ב ואם יכול לילך למקום המתפללין ויש שהות ביום שישמע אחר כך התקיעות במקום שתוקעין[3], כגון שהוא

---

[1] **גמרא** [ברייתא] לד, ב (מצוה בתוקעין יותר מן המברכין, כיצד, שתי עיירות, באחת תוקעין ובאחת מברכין, הולכין למקום שתוקעין ואין הולכין למקום שמברכין. פשיטא, הא דאורייתא הא דרבנן. לא צריכא דאף על גב דהא ודאי והא ספק), ופרש״י (ודאי הוא לו שאם ילך אצל המברכין ימצא שם עשרה ויתפלל ש״צ ויוציאנו ידי חובתו, ואם ילך אצל התוקעין, שמא כבר עמדו והלכו לביתם). טור ושו״ע (מי שאינו בקי בתקיעות ולא בסדר תפלת מוסף, ולפניו שתי עיירות, באחת בקיאים בתקיעות ולא בתפלת מוסף ובאחת בקיאין בתפלת מוסף ולא בתקיעות, הולך למקום שבקיאים בתקיעות, אפילו של מוסף ודאי ושל תקיעות ספק). לבוש (באחת יש שופר ובקיאים בתקיעות ולא בתפלת מוסף, ובאחת בקיאין בתפלת מוסף ואינם בקיאין בתקיעות, או שאין להם שופר). ט״ז (הטעם, שהתקיעה מן התורה והברכות מדברי סופרים). מ״א ס״ק א (משום דתקיעות דאורייתא וברכות דרבנן).

[2] ראה שו״ת צמח צדק יו״ד סי׳ רמז (ג, א), וסי׳ רפח אות ד, ואה״ע סי׳ רצה אות יג, ופס״ד קצה, ב (שלפעמים ספק דאורייתא קיל מודאי דרבנן). שו״ע אדה״ז המבואר.

[3] ירושלמי ר״ה פ״ד ה״י (במקום אחד תוקעין ובמקום אחד מברכין, אית תניי תני הולך לו אצל התוקע, אית תניי תני אצל המברך, מאן דאמר הולך לו אצל התוקע, בשאין ביום כדי לתקוע, מאן דאמר הולך לו אצל המברך, בשיש ביום כדי לתקוע). הובא ב״י.

בתוך התחום, או שיכול לשלוח נכרי אחר השופר להביאו לכאן אפילו מחוץ לתחום[4], יקיים שתי המצות, שכל היום כשר לתקיעת שופר[5]. אבל לא ילך תחילה למקום שתוקעין ואחר כך למקום שמתפללין, לפי שתפלת מוסף זמנה קצר מזמן תקיעת שופר, שהרי לכתחלה אין לאחרה יותר משבע שעות[6], כמו שנתבאר בסי' רפ"ו[7]:

רמ"א ס"א (מיהו אם יכול לילך למקום המתפללים ויש שהות ביום שישמע אחר כך התקיעות במקום שתוקעין, יקיים שתי המצות, דכל היום כשר לתקוע).

[4] **מ"א** סוף סק"ב (יש לומר כיון דתחומין דרבנן הוה ליה שבות דשבות ושרי), וכדלעיל סי' תקפ"ו סכ"ד (על ידי נכרי, מותר לעשות כל דבר שאיסורו אינו אלא מדברי סופרים, כגון לעלות באילן, ולהביאו מחוץ לתחום, וכל כיוצא בזה).

[5] כדלעיל סי' תקפח ס"א (וכל היום כשר לתקיעת שופר).

[6] מ"א סק"ב (אף על גב דמוסף נמי זמנה כל היום, מכל מקום לכתחלה אין לאחרה יותר מז' שעות. עיין סי' רפ"ו).

[7] סעיף ב (ואין לאחר תפלת מוסף יותר משבע שעות על היום, דהיינו שעה אחר חצות, והמאחר כל כך נקרא פושע. ואעפ"כ יוצא ידי חובתו מפני שזמנה כל היום).

תקצו

ובו ב' סעיפים

התקיעות שלאחר התפלה

א יש מקומות נוהגין שלאחר התפלה מריעין תרועה גדולה בלא תקיעה, כדי לערבב את השטן[1], שלא יקטרג אחר התפלה שהולכים ואוכלים ושותים ושמחים, לומר שאינם יראים מאימת יום הדין[2].

ויש מקומות נוהגים לחזור ולתקוע שלשים קולות[3], לפי שחוששין שמא מקצת הציבור לא שמעו כל התקיעות כראוי וכהוגן וייצאו בשמיעת תקיעות אלו[4].

ויש נוהגין לתקוע מאה קולות, דהיינו שתוקעין אחר התפלה להשלים מאה קולות עם התקיעות של מיושב ושל מעומד[5]:

ב אבל לאחר שכבר גמרו כל מנין תקיעות אלו, אין לתקוע עוד בחנם, שהרי התקיעה היא אסורה ביום טוב מדברי סופרים, ולא התירוהו אלא לצורך, כגון כדי לעשות נחת רוח לנשים לתקוע להן[6], וכן הנוהגין לתקוע אחר התפלה, כיון שהן צריכין לתקיעה זו מטעם הידוע להם[7], התירו להם חכמים לפי שאין בתקיעת שופר

---

[1] סדר רב עמרם (ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא שלשה שברים, מריע תרועה גדולה, כדי לערבב את השטן), הובא בתוס' לג, ב ד"ה שיעור (בסדר רב עמרם ... כתב דבסוף מריע תרועה אחת בלא תקיעה) ובטור (כתב רב עמרם, לאחר תפלה מריעין תרועה גדולה בלא תקיעה, כדי לערבב השטן). שו"ע (לאחר התפלה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה).

[2] **ט"ז** ס"ק א (בטור כתוב בשם רב עמרם הטעם, כדי לערבב השטן. ונראה לי פירושו, שלא יקטרג עליהם אחר התפלה שהולכים ואוכלים ושותים ושמחים, לומר שאינם יראים מאימת יום הדין).

[3] מנהגים (טירנא) מנהגי ר"ה ע' ק (ותוקעין בברונא ג' פעמים קשר"ק, [ג' פעמים] קש"ק, [ג' פעמים] קר"ק). **רמ"א** ס"א (ויש מקומות נוהגין לחזור ולתקוע ל' קולות).

וכן הוא בספר המנהגים – חב"ד ע' 57 (אחר התפלה ואמירת תהלים – תוקעין ל' קולות),

[4] ט"ז שם (ומ"ש כאן רמ"א שנוהגים לחזור ולתקוע ל' קולות, נראה לי הטעם, מפני שאולי חטאו ולא שמעו כראוי, על כן תוקעים ל' קולות, אולי חטאו קצת ולא שמעו כהוגן יתוקן עכשיו בתקיעה זאת).

ולכן השברים והתרועה דתשר"ת בנשימה אחת כתקיעות מיושב (אוצר מנהגי חב"ד ר"ה ע' קלח אות שלט).

[5] ערוך ערך הא' (כנגד מאה פועיות דפעתא אימיה דסיסרא, ואלו י' אינון כשגומרים כל התפלה, קל תקוע"יא דיחידאה מתבעי למהוי י', תשר"ת תש"ת תר"ת, והן ק'). הובא בטור סי' תקצב. של"ה מסכת ר"ה (ריד, א) ד"ה בענין (והמהדרין מן המהדרין תוקעין מאה קולות ... ול' קולות אחר עלינו לשבח), (רכ, ב) ד"ה הרי לך (המנהג שהוא הדרך הישר והיותר ברור הוא לתקוע מאה קולות ... ול' לאחר קדיש דעלינו לשבח). מ"א סק"א (ובשל"ה כתב לתקוע מאה קולות).

וכן הוא בסדור (בקדיש שלם, קודם תתקבל, תוקעין תשר"ת תש"ת תר"ת).

[6] תוס' ל, א ד"ה וביבנה (דיש איסור שבות בדבר לתקוע בחנם בשבת). ד"מ סי' תקפח (כתב אור זרוע במסכת ראש השנה (ח"ב סי' רסו סב, רע"א), כיון שהותרה התקיעה לאנשים, אפילו רצה לתקוע כל היום הרשות בידו, אף על פי שיצא כבר עכ"ל. ולקמן בסימן תקפ"ט לא משמע כן. וגם בסימן תק"צ לא משמע כן). והוא הנפסק לעיל סי' תקפט ס"ב (ואע"פ שהתקיעה ביום טוב בחנם אסורה מדברי סופרים, מכל מקום כדי לעשות נחת רוח לנשים התירו להן איסור קל כזה שאין בו אפילו משום שבות גמור, אלא משום עובדין דחול). והאמור בטור סי' תקצ (ואמר ה"ר אליעזר ב"ר נתן דשלא כדין החזירוהו, וגם התוקע עבר על שבות דרבנן). רמ"א ס"א (ולאחר שיצאו בזה, שוב אין לתקוע עוד). מ"א ס"ק ב (ולמד ממ"ש הטור סי' תקפ"ט גבי נשים וסי' תק"ץ שעובר על שבות דרבנן).

[7] כדלעיל ס"א.

שבות גמור אלא עובדין דחול[8], אבל לתקוע בחנם הוא זלזול יום טוב.

ואפילו מי שיתקע ביום שני אסור לו להתלמד ביום הראשון, שהרי אנו יודעין ובקיאין בקביעת החודש, ואנו יודעין שהראשון קודש והשני חול, ונמצא תוקע תקיעות שאינם צריכים לו ביום טוב אלא בחול[9].

ואין צריך לומר שאין להוציא את השופר לרשות הרבים לתקוע תקיעה שאינו צריך לו היום, שהרי הוא מוציא מרשות לרשות שלא לצורך יום טוב[10].

אבל מותר לומר לקטן שיתקע כדי שיתלמד, בין שהגיע לחינוך בין שלא הגיע לחינוך. ומותר לו לתקוע כל היום, אפילו לאחר שישמע התקיעות בבית הכנסת[11], לפי שמצוה על הגדולים ללמד את הקטנים ולחנכם במצות[12]:

---

[8] כדלעיל סי׳ תקפח ס״ד (שהתקיעה בשופר אינה מלאכה, ואינה אסורה בשבת ויום טוב אלא מדברי סופרים משום עובדין דחול), ושם נסמן (הערה 10).

[9] מ״א שם (ונראה לי דאפילו מי שיתקע ביום השני, אסור לתקוע ביום הראשון להתלמד, דהא בקיאין בקביעא דירחא, והראשון קודש והשני חול. עי׳ סי׳ תק״ג), וכדלעיל סי׳ תקג ס״ג (ואפילו דבר שאין בו מלאכה כלל, כגון להדיח כלים וכיוצא בזה, אסור לעשות ולהכין ביום טוב ... אפילו לצורך יום טוב שני של ראש השנה, שהן קדושה אחת ונחשבים כיום אחד ארוך להחמיר, אבל לא להקל, שהרי אנו בקיאין בקביעות החדש ואנו יודעים שיום אחד הוא קדש מן התורה ויום שני חול גמור מן התורה, ונמצא מכין מיום טוב לחול).

[10] ראב״ן קעז, ג (הוצאה שאין בה מצוה אין מוציאין, הילכך אין מוציאין את השופר לתקוע בו לנשים שאין בו מצוה). מ״א שם (וכתב הראב״ן דאסור להוציא השופר כשאין צריך לתקוע, דהוי הוצאה שלא לצורך), וכדלעיל סי׳ תקיח ס״א (שאין להוציא לרשות הרבים או לכרמלית דבר שאין בו צורך יום טוב כלל).

אלא שמ״ש הראב״ן שלא להוציא אפילו כדי לתקוע בו לנשים, לא קיי״ל כוותיה, כדלעיל סי׳ תקפט ס״ב (ומותר להוציא השופר לרשות הרבים כדי לתקוע להן), ושם נסמן (הערה 8).

[11] משנה לב, ב (מתעסקין עמהן עד שילמדו). גמרא לג, רע״ב (בקטן שהגיע לחינוך). רמב״ם פ״ב ה״ז (ומותר לגדול שיתעסק עמהן כדי ללמדן, ביום טוב, בין קטן שהגיע לחינוך בין קטן שלא הגיע לחינוך, שהתקיעה אינה אסורה אלא משום שבות). רמ״א שם (קטן, אפילו הגיע לחינוך, מותר לומר לו שיתקע, ומותר לו לתקוע כל היום).

ולענין שבת, ראה לעיל סי׳ תקפח ס״ו.

[12] ביאור הרא״ם לסמ״ג הל׳ שופר יג, ג (בהגיע לחנוך, שהוא מחויב לחנכו במצות, אינו נקרא חוטא באותה תקיעה שתקע בשבילו, מאחר שהוא עצמו זוכה באותה תקיעה, שמקיים בה מצות חנוך). מ״א סק״ג (דהוא עצמו זוכה בכך שמחנך הקטן (רא״ם)).

וראה לקמן הלכות תלמוד תורה פ״א ה״ח (אף שאינו בנו). לעיל סי׳ קסז סוף סכ״ג. סי׳ שמג ס״ב.

תקצז אם מותר להתענות בראש השנה

ובו ט' סעיפים

א יש אומרים[1] שמצוה להתענות בראש השנה ובשבת תשובה, כמו בכל עשרת ימי תשובה.

ואין הלכה כדבריהם, אלא אסור להתענות בראש השנה ושבת תשובה[2], כמו שאסור בשאר שבת ויום טוב[3].

---

[1] **מקצת הגאונים**, הובא בראו״ש פ״ד סי׳ יד (ולהתענות בשני ימים טובים של ראש השנה, ובשבת שבין ראש השנה ליום הכפורים, הכי אמר מר רב נטרונאי גאון, ביום טוב ראשון של ראש השנה אי אפשר לישב בו בתענית משום דמדאורייתא הוא, אבל ביום טוב שני ובשבת לית בהו קושיא, משום דעשרה יומי אינון משונין מכל ימות השנה, לפיכך נוהגין רבותינו לישב בהן בתעניות בין בחול בין בשבת). הגהות מיימוניות פ״א אות א (בתשובת רב נטרונאי גאון נמצא, טוב להתענות בשני ימים של ראש השנה, וכן בשבת י׳ ימי תשובה). טור. תרומת הדשן סי׳ רעח (דאיכא כמה רבוותא דסבירא להו דמצוה להתענות בכל ראש השנה). רמ״א ס״ג (יש אומרים דמצוה להתענות בראש השנה).

וכן הוא לקמן ס״ז (יש אומרים שמצוה להתענות בראש השנה). לעיל סי׳ קפח ס״י (ובראש השנה יש מתירין אפילו להתענות).

[2] **רא״ש** שם (בתשובת מר שר שלום כתוב ... בספר עזרא מצינו שהיו בוכים בשובם מן הגולה, ואמר להם עזרא כי קדוש היום לאדוננו, ואמר אכלו מעדנים ושתו ממתקים, כדי שתהא השנה שמינה ומתוקה עליכם, ושלחו מנות לאין נכון לו ... ופשטו של מקרא למי שהיה בדעתו להתענות מאתמול ולא הכין לו מאכל, מכאן שאין מתענין בראש השנה ... ונראה דברי רב האי שכתב, ולהתענות בשני ימים טובים של ראש השנה, אנו רואין שיפה הוא שלא להתענות, שכך אמרו פרנסי ישראל הראשונים לישראל בראש השנה (נחמי׳ ה, י), אכלו מעדנים ושתו ממתקים כי קדוש היום. וכן בשבת שובה אין אנו רואין שיתענה אדם ... וכן דעת הרי״[ץ] גיאת ז״ל, וכתב דעשרת ימי תשובה מיקרי, יום צום לא מיקרי. וכן כתבתי למעלה בשם מר שר שלום גאון). הגהות מיימוניות שם (אמנם תשובת רב האיי ורב נחשון גאון נמצא שאסור להתענות בראש השנה, וכן פסק מר שלום גאון, וכן יש בתשובת ר׳ יהודאי גאון, מפני שנקרא חג). מרדכי רמז תשח (נשאל לרבינו נחשון גאון מהו להתענות בראש השנה, והשיב, בראש השנה אסור להתענות, בין מדברי תורה בין מדברי קבלה בין מברייתא בין מתלמודא). **טור ושו״ע** ס״א (ואין מתענין בראש השנה, ולא בשבת שובה).

*

ואפילו ראה חלום רע וספק לו אם הוא מהחלומות שמתענין עליהם בשבת, לא יתענה[4]. ומצוה לאכול ולשתות ולשמוח בראש השנה[5], כמ"ש בסי' תקפ"א[6].

אך מכל מקום חוששים לדעה זו המתירה להתענות, כדלקמן ס"ז (שהרי יש אומרים שמצוה להתענות בראש השנה. ואע"פ שאין הלכה כן, מכל מקום כדאי הם לסמוך עליהם לענין שלא נחזיק תענית זו לעבירה), וס"ח (מאחר דיש אומרים דמצוה להתענות, אין זה כמקבל עליו לעבור עבירה שאין קבלתו כלום). לעיל סי' קפח ס"י (ראש השנה, אם לא נזכר עד שהתחיל ברכת הטוב והמטיב, אינו חוזר, מפני שברכת המזון בימים אלו היא רשות ... יש מתירין אפילו להתענות. ואף שאין דבריהם עיקר, מכל מקום יש לחוש לדבריהם שלא לכנוס לספק ברכה לבטלה).

והיינו שבשבת ויום טוב, אם שכח לומר רצה ויעלה ויבא בברכת המזון, יחזור לראש ברכת המזון, כיון שיש בהם חיוב סעודה וברכת המזון ואמירת רצה ויעלה ויבא. משא"כ בראש השנה, שיש אומרים שאין בו חיוב סעודה וברכת המזון ואמירת יעלה ויבא, לכן אם שכח יעלה ויבא לא יחזור לראש ברכת המזון.

וכן הוא בפסקי הסדור, ברכת המזון (במה דברים אמורים, בשבת ויום טוב של שלש רגלים, אבל בחולו של מועד וראש חודש אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר ... וכן בראש השנה ביום. אבל בליל ראש השנה חוזר).

וטעם החילוק בין סעודת היום לבין סעודת הלילה, הוא כדלקמן ס"ה (אבל אסור להתענות בלילות של ראש השנה, כמו בשאר יום טוב, שאף בחלומו לא רמזו לו אלא להתענות ביום, כדרך כל תענית חלום שאין מתענין אלא ביום).

וכיון שבליל ראש השנה אסור להתענות בכל אופן, דינו כמו שבת ויום טוב, שאם שכח יעלה ויבא חוזר לראש.

*

עוד נפקא מינה בין שתי דעות אלו, אף לענין חיוב הסעודות בחג הפסח ובחג הסוכות, כפי שנתבאר לעיל סי' תעה סל"ב (ואף שביום טוב חייב לאכול פת כמו שנתבאר בסי' קפ"ח), ושם (הערות ריא-ב), וסי' תרלט סי"ז, ובלקוטי טעמים ומנהגים להגדה של פסח (והערה תשעו ואילך).

[3] הגהות מיימוניות שם (לפי שהוא כלול עם שאר המועדות, וכתיב ביה מקרא קדש, ודרשינן בסיפרא וספרי קדשוהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה).

והיינו כדלעיל סי' רמב ס"א (שני דברים נתפרשו בשבת על ידי הנביאים, והם כבוד וענג, שנאמר וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכובד. ועיקרן מן התורה, שהשבת הוא בכלל מקראי קדש, שנאמר וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש וגו', ומקרא קדש פירשו חכמים לקדשו ולכבדו בכסות נקיה ולענגו בענג אכילה ושתיה), וסי' תקכט ס"א (כשם שמצוה לכבד את השבת ולענגה, כך כל ימים טובים, שנאמר לקדוש ה' מכובד, וכל ימים טובים נאמר בהן מקרא קדש), וס"ה (ב' מצות אלו שהן כבוד ועונג, הן נוהגות גם כן בראש השנה שהרי נאמר בו מקרא קדש).

*

ואילו הדעה הראשונה (המתרת להתענות בראש השנה), נתבארה לעיל סי' קפח ס"י (בשבתות וימים טובים של שלש רגלים, שהוא חייב לאכול פת שמברכין עליו ברכת המזון, שבשבת נאמר וקראת לשבת עונג, וביום טוב נאמר ושמחת בחגך, ואין עונג ושמחה בלא אכילת לחם (שקובעים עליו סעודה), שהלחם הוא עיקר הסעודה שכל סעודה נקרא על שם הלחם).

והיינו שחיוב הסעודות בשבת ויום טוב אינו מטעם מקראי קדש, ש"הן נוהגות גם כן בראש השנה שהרי נאמר בו מקרא קדש". אלא בשבת הוא מטעם "וקראת לשבת עונג", ובשלש רגלים הוא מטעם "ושמחת בחגך".

משא"כ ראש השנה אין בו לא חיוב ענג (שאינו אלא בשבת) ולא חיוב שמחה, כדלעיל סי' תקכט ס"ו (מה שאין בראש השנה ... שכל שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג, וכן ביום טוב של עצרת, חייב אדם להיות שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו, ושמחה זו היא מצות עשה מן התורה, שנאמר ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך וגו'), וסי' תקפב ס"י (בראש השנה ויום כיפור אין אומרים מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, מפני שימים אלו לא ניתנו לשמחה ולששון).

שיטה זו הובאה בראי"ש ברכות פ"ז סכ"ג (נראה לרבינו יהודה דחייב אדם לאכול פת ביום טוב משום שמחה, משום חלקהו חציו לאכילה, ועיקר אכילה הוא לחם).

וכן הובאה לעיל סי' קסח בקונטרס אחרון ס"ק ד (וביום טוב אינו יוצא ידי חובתו אלא על ידי קביעות, משום דאין שמחה אלא בלחם חשוב דקבעי עליה, עיין ראי"ש פ"ז דבעינן לחם שהוא עיקר אכילה).

[4] כנה"ג הגב"י (אמר המאסף, בימי חרפי חלמתי חלום אחד בליל ראשון של ראש השנה, ונסתפקתי אם היה מן החלומות שצריך להתענות בשבת וביום טוב, ושאלתי למורי הרב ז"ל, ולהרב הכולל כמה"ר יום טוב ן' יעיש נרו, וגם הם נסתפקו אם צריך תענית, והורו לי שכיון שהוא ספק אין להתענות, ולא התעניתי). מ"א סק"ד (ואם הוא ספק אם הוא מחלומות שמתענים בשבת, אין להתענות (כנה"ג)).

[5] רא"ש שם (וגם בספר עזרא (נחמי' ח, י) מצינו שהיו בוכים בשובם מן הגולה, ואמר להם עזרא כי קדוש היום לאדוננו, ואמר אכלו מעדנים ושתו ממתקים, כדי שתהא השנה שמינה ומתוקה עליכם, ושלחו מנות לאין נכון לו). מרדכי שם (שכן כתוב בעזרא ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו, ענין זה בראש השנה כתיב, דכתיב בחדש השביעי באחד לחדש, ותלי טעמא בקדושת היום ... ומשמע נמי דהכי קאמר, לכו אכלו משמנים שתו ממתקים, חובה קאמר ולא רשות, דומיא דאל תעצבו ואל תבכו, דתלי טעמא נמי בקדושת היום, דכתיב כי חדות ה' היא מעוזכם, אלמא מיחה בידם, הוא הדין אכילה ושתיה חובה קאמר להו, ואסר להן להתענות). טור (שכך אמרו פרנסי ישראל הראשונים לישראל, לכו אכלו מעדנים ושתו ממתקים).

וראה גם לעיל סי' תקפג ס"ד (ונוהגין לאכול בשר שמן ולשתות דבש וכל מיני מתיקה, כדי שתהא השנה הזאת מתוקה ושמינה, וכן כתוב בעזרא אכלו משמנים ושתו ממתקים).

[6] בטור סי' תקפא (מדרש ... שמנהגו של עולם, אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו, לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינן כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס, לפיכך נוהגין לספר ולכבס בערב ראש השנה, ולהרבות מנות בראש השנה. ומכאן תשובה למתענין בראש השנה), ולבוש שם ס"ד (והמנהג גם כן להרבות מנות בראש השנה, ואין מתעצבין כלל, ולא מתענין כלל בראש השנה).

אמנם לא יאכלו כל שבעם, למען לא יקילו ראשם, ותהיה יראת ה' על פניהם[7]:

ב יש מקומות שקבלה בידם, שכל מי שרגיל להתענות בראש השנה ומשנה רגילתו ואינו מתענה, אינו משלים שנתו[8]. ומכל מקום מי שאינו ירא לנפשו אין צריך להתענות כל ימיו[9], רק צריך התרה כשאר נדר[10]:

ג המתענה בראש השנה צריך ללמוד כל היום, או לומר תחינות, שהרי כל יום טוב צריך לחלק חציו לה' וחציו לכם[11], כדי לקיים שני פסוקים שבאחד כתוב לה'[12] ובאחד כתוב לכם[13], וזה שהוא מתענה ואינו מקיים המקרא שנאמר בו לכם, צריך לעשות כולו לה', כדי לקיים המקרא שנאמר בו לה' ולא נאמר בו לכם, ומשמע שכל היום יהיה לה' לבדו[14]:

ד המתענה בראש השנה או בשאר יום טוב, אסור לו לבשל או לעשות שאר מלאכות אוכל נפש לצורך אחרים[15], כמ"ש בסי' תקכ"ז[16], עיין שם הטעם:

ה יש אומרים[17] שקבלה בידם שהמתענה פעם אחת בראש השנה תענית חלום, אם היה ביום ראשון של ראש השנה, צריך להתענות שני הימים של ראש השנה כל ימיו, אפילו כשחל בשבת, הואיל והראו לו סימן

---

[7] אגודה פ"ד סי' כא (אמנם האוכלים, לא יאכלו כל שובעם, למען לא יקילו ראשם, ותהי' יראת השם על פניהם). שו"ע ס"א (אמנם לא יאכלו כל שבעם, למען לא יקלו ראשם, ותהיה יראת ה' על פניהם).

ולענין יום טוב ראה לעיל סי' תקכט סי"ב.

[8] אגודה שם (והמתענים פעם אחת תענית חלום בראש השנה, לא יאכל כל ימי חייו בראש השנה, כך מקובלני). אגור סי' תתקכ (ואני המחבר ראיתי בספר אגודה, שקבלה, שכל מי שמתענה פעם אחת תענית חלום בראש השנה, צריך שיתענה כל ימיו, ואם לאו יסתכן, מאחר שהראוהו פעם אחת הוא סימן רע). **ב"י** (והאגור (סי' תתקכ) כתב, מצאתי כתוב שיש מקומות שקבלה בידיהם שכל מי שרגיל להתענות בראש השנה ומשנה רגילותו שהרגיל, ואינו מתענה, אינו משלים שנתו). והיינו שהב"י גרס בדבריו, דלא מיירי בהתענה פעם אחת תענית חלום (כדלקמן ס"ה), אלא ברגיל להתענות בראש השנה. **שו"ע** ס"ב (יש מקומות שקבלה בידם שכל מי שרגיל להתענות בראש השנה ומשנה רגילתו ואינו מתענה, אינו משלים שנתו).

[9] כל בו סי' סט לד, סע"ד (אם התנה להתענות בשני ימים טובים של ראש השנה, אינו צריך להתענות לעולם). מנהגים (טירנא) מנהגי ראש השנה ע' קב (והמתענה בראש השנה שני ימים, אין צריך להתענות לעולם). **רמ"א** ס"ב (ומי שאינו ירא לנפשו אין צריך להתענות כל ימיו).

[10] ב"י ד"ה כתב הכלבו (ומכל מקום נראה לי שצריך התרה, כמו בשאר נדרים). רמ"א שם (רק צריך התרה, כמו שאר נדר). והיינו אם "רגיל להתענות בראש השנה", דהוי כעין שבועה. וכדלקמן ס"ח (צריך התרה, מאחר דיש אומרים דמצוה להתענות, אין זה כמקבל עליו לעבור עבירה שאין קבלתו כלום).

[11] כדלעיל סי' תקכט ס"י וש"נ.

[12] ראה טז, ח (עצרת לה' אלקיך).

[13] פנחס כט, לה (עצרת תהיה לכם).

[14] מהר"י ווייל דינין והלכות אות נו (אומר אני, מי שמתענה בראש השנה, צריך ללמוד כל היום או לומר תחינות, כיון דהאי גברא אינו מקיים חציו להשם וחציו לכם, צריך לקיים כולו להשם, דבהא מודה רבי יהושע לרבי אליעזר). לבוש סוף ס"ב (והמתענה בראש השנה ... יעסוק כל היום בתפלה ובתחנונים, או ילמוד כל היום, משום דכיון שאינו מקיים חציו לה' וחציו לכם, צריך לקיים כולו לה'). **מ"א** סק"א (המתענה, אין צריך ללמוד כל היום, דכיון שמתענה מקרי כולו לה', ועוד, דהטעם דמותר להתענות תענית חלום, דהתענית עונג הוא לו, אם כן מקרי לכם, עכ"ל ד"מ סי' תקכ"ט. וזה הטעם השני לא שייך במתענה בראש השנה שלא מחמת חלום. לכן טוב להחמיר).

[15] מהר"י ווייל דינין והלכות אות נה (הר"ר שמעון ז"ק שאל אותי, מי שמתענה בראש השנה, אם יכול לאפות ולבשל לאחרים. והשבתי לו דאסור, כיון דאינו יכול לאפות ולבשל לעצמו אינו יכול לבשל לאחרים). רמ"א סי' תקכז ס"כ (ומי שמתענה ביום טוב, אסור לבשל לאחרים אפילו לצורך בו ביום). לבוש כאן ס"ב (והמתענה בראש השנה, אסור לו לעשות מלאכה, כגון לאפות ולבשל לאחרים). מ"א ס"ק א (עיין מ"ש סי' תקכ"ז סס"כ, דלכו"ע אסור לבשל עיי"ש).

[16] סעיף ל (מי שמתענה מחמת נדרו ביום טוב שחל בערב שבת ... שאסור לו לעשות שום מלאכה לצורך אכילה ושתיה של אחרים, אפילו יאכלו וישתו בו ביום).

[17] **הגהות מיימוניות** פ"א אות א. (קבלה מקדמונינו, דהמתענה בראש השנה תענית חלום פעם אחת, כל ימיו יש לו להתענות שני ימים של ראש השנה, וכן נהג מהר"ם על שהתענה פעם אחת תענית חלום). אגודה שם (והמתענים פעם אחת תענית חלום בראש השנה, לא יאכל כל ימי חייו בראש השנה, כך מקובלני). תרומת הדשן סי' רעח (מצאתי תשובה אחת מאחד מהגדולים ששאל את רבו ... והשיב רבו שראה בנערותו ... הרבה בני אדם שהיו מתענין ב' ימים של ראש השנה, על ידי שהתענו פעם אחת ביום ראשון בשביל חלום, כאשר הורו להם הגדולים להתענות, אפילו כשחל ראש השנה בשבת ... אין נראה כלל לזוז מטעם הראשונים וכדמבואר לעיל, דהטעם הוא שצריך להתענות כל ימיו היינו משום דהראוהו בפעם ראשונה מן השמים שתעניתו חביבה בשמים בראש השנה, ולכך יתענה כל ימיו). **שו"ע** ס"ג (המתענה פעם אחת בראש השנה תענית חלום, אם היה ביום ראשון, צריך להתענות שני הימים כל ימיו). לבוש ס"ג (יש קבלה בידינו מקדמונינו, שמי שמתענה פעם אחת בראש השנה תענית חלום, אם הוא ביום ראשון צריך להתענות שני הימים של יום טוב כל ימיו, ואפילו אם חל בשבת, הואיל והראו לו סימן רע פעם אחת בראש השנה, ובהתחלתו בלילה הראשונה, רמזו לו שתעניתו חביב בשמים בראש השנה, לפיכך יעשה רצון שמים ויתענה כל שני ימים, דכיומא אריכתא דמו).

ואם רגיל להתענות בראש השנה – בלא תענית חלום, נתבאר לעיל ס"ב.

רע פעם אחת בהתחלת ראש השנה בלילה הראשון, רמזו לו שתעניתו חביב לפני הקב"ה בראש השנה, לפיכך יעשה רצונו ויתענה כל שני ימים של ראש השנה שהן כיום אחד ארוך, כמ"ש בסי' ת"ר[18].

אבל אסור להתענות בלילות של ראש השנה כמו בשאר יום טוב, שאף בחלומו לא רמזו לו אלא להתענות ביום, כדרך כל תענית חלום שאין מתענין אלא ביום[19]:

ו ואם הראו לו החלום ביום שני של ראש השנה, יתענה כל ימיו יום שני בלבד, ולא יום ראשון[20]. ומכל מקום מי שאינו ירא לנפשו אינו צריך לחוש לקבלה זו, ואינו צריך להתענות כל ימיו כלל לא ביום ראשון ולא ביום שני, אף שהיה החלום ביום ראשון[21]:

ז המתענה בראש השנה תענית חלום, אינו צריך לישב בחול תענית על תעניתו כמו המתענה בשבתות ובימים טובים וכמ"ש בסי' רפ"ח[22], שהרי יש אומרים שמצוה להתענות בראש השנה[23]. ואע"פ שאין הלכה כן, מכל מקום כדאי הם לסמוך עליהם לענין שלא נחזיק תענית זו לעבירה שיצטרך להתענות בחול בשביל כך[24]:

ח אע"פ שמי שקיבל עליו להתענות בשבת או ביום טוב אין קבלתו כלום, ומותר לאכול בלא התרה, כמ"ש בסימן תק"ע[25]. מכל מקום מי שקיבל עליו להתענות בראש השנה, אף על פי שלא הוציאו בלשון נדר אלא בלשון קבלת תענית בעלמא, שאמר הרי עלי להתענות בראש השנה[26], צריך התרה, מאחר דיש אומרים דמצוה להתענות, אין זה כמקבל עליו לעבור עבירה שאין קבלתו כלום[27]:

ט והנוהגין להתענות בראש השנה, לא יאמרו ענינו, כמו שאין אומרים ענינו ביום הכיפורים[28], מפני שהן ימי דין, ואין שייך לומר ביום צום תעניתנו[29]:

---

[18] סעיף ג.

[19] **מ"א** סק"ג (ומכל מקום נראה לי, דבלילה של ראש השנה אסור להתענות, כמו בשאר יום טוב ... דבחלום לא הראוהו אלא ביום ולא בלילה).

ומטעם זה נפסק בפסקי הסדור, ברכת המזון (בחולו של מועד וראש חודש אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר ... וכן בראש השנה ביום. אבל בליל ראש השנה חוזר), וכדלעיל (הערה 2).

[20] תרומת הדשן שם (והשיב רבו שראה בנערותו בני אדם שהתענו פעם אחת ביום שני דראש השנה על ידי חלום, והורו להם גדולים להתענות כל ימיהם יום שני דראש השנה דווקא ... אין צריך להתענות רק בשני ולא בראשון, מדלא הראוהו לו בראשון). שו"ע שם (ואם היה ביום שני, יתענה כל ימיו יום שני בלבד). לבוש שם (ואם הוא ביום שני דראש השנה, יתענה כל ימיו יום שני בלבד, ולא יום ראשון, רק מעת שהתחילו להראות לו הסימן רע, דהיינו יום שני לבדו).

[21] מ"א סק"ה (ומי שאינו ירא, אין צריך, כדלעיל), והוא כדלעיל ס"ב (ומכל מקום מי שאינו ירא לנפשו אין צריך להתענות כל ימיו).

[22] סעיף ג.

[23] תרומת הדשן שם (וכל אלו לא יהבו תענית לתעניתא. ונראה היה לו משום דאיכא כמה רבוותא דסבירא להו דמצוה להתענות בכל ראש השנה, ואם כן אפילו להני דסברי דמצוה לאכול בכה"ג, מודו דלית כאן דררא דביטול עונג שבת ויום טוב, הואיל דמן השמים הראוהו דתעניתו חביבה בשמים בראש השנה, עד כאן דברי השאלה והתשובה בקצרה). רמ"א ס"ג (ומי שאינו ירא לנפשו אין צריך להתענות כל ימיו). וכדלעיל ס"א (יש אומרים שמצוה להתענות בראש השנה).

[24] לבוש שם (ואינו צריך לישב תענית לתעניתו בשביל שבטל עונג יום טוב, הואיל והראוהו מן השמים, ועוד דהא יש שחושבין שמצוה להתענות בראש השנה, ואנן איך נחזיקנו לעבירה להצריכו תענית לתעניתו).

[25] בשו"ע שם ס"א (אם קבלו בלשון קבלת תענית בעלמא, אין צריך התרה. ואם קבלו בלשון הרי עלי, שהוא לשון נדר, צריך התרת חכם), וט"ז שם ס"ק א (דנדר חל על דבר מצוה, דאסר החפץ עליו, ואין שום ציווי על החפץ, אבל בשבועה דאסר נפשיה על חפצא, והוא כבר מצווה מהר סיני שלא לעשות כך). וכדלעיל סי' תפה ס"ב (אם נדר שלא לאכול מצה בליל פסח, כגון שאמר אכילת מצת מצוה עלי קונם, אסור לאכלו, שהנדרים חלים על דבר מצוה, כמו שנתבאר ביורה דעה סי' רט"ו).

[26] **מ"א** ס"ק ח (מיירי שקבלו בלשון קבלת תענית, עיין סי' תק"ע).

[27] ב"י ד"ה כתב הכלבו (ומכל מקום נראה לי שצריך התרה, כמו בשאר נדרים. ולא דמי לנודר בשבת או ביום טוב, מאחר דיש אומרים שצריך להתענות בראש השנה). הובא במ"א שם. וכדלעיל ס"א.

וגם ביום טוב שני מועלת שבועה, כדלעיל סי' תפה ס"ג (נשבע שלא לשתות ד' כוסות בליל פסח, או שלא לאכול בו מרור בזמן הזה שהוא מדברי סופרים, או שלא לאכול מצה בליל שני, חלה שבועתו, שהשבועה חלה לבטל מצות מדברי סופרים בשב ואל תעשה).

[28] הגהות מנהגים אות קלב (המתענה בראש השנה, אין צריך לומר עננו, דומיא דיום כיפורים שהוא יום הדין, בשם הר"ר יהודה החסיד ז"ל). **רמ"א** ס"ג (ואין אומרים עננו בראש השנה, כמו שאין אומרים ביום הכיפורים).

[29] לבוש סוף ס"ג (והמתענה בראש השנה, אין צריך לומר ענינו וכו', שאינו יום תענית אלא יום שעומד בו לדין, ואיך יאמר ביום צום תעניתינו). **מ"א** ס"ק ח (מפני שהם ימי דין, כלומר ואין שייך לומר תעניתנו).

תקצח דין צו"צ[1] בראש השנה

ובו סעיף אחד

א אע"פ ששאר ימים טובים שחל בשבת אין אומרים צדקתך במנחה[2], אבל בראש השנה שחל בשבת אומרים, לפי שהוא יום דין וראוי לומר צדוק הדין ביום דין[3]. וכך נוהגין בספרד[4].

אבל יש אומרים[5] שאף בראש השנה שחל בשבת אין אומרים אותו, מפני שכתוב בו[6] משפטיך תהום רבה, ואין לעורר הדין ביום דין[7], ועוד שהיום ראש חודש ואין אומרים צדקתך בראש חודש[8], כמו שנתבאר בסימן רצ"ב[9]. וכסברא זו נוהגין במדינות אלו[10]:

---

[1] שלושת הפסוקים שאומרים במנחה בשבת: צדקתך; וצדקתך; צדקתך.

[2] כדלעיל סי' רצב ס"ה (נוהגים לומר ג' פסוקים צדקתך, והם כעין צדוק הדין על ג' צדיקים שנפטרו בשעה זו יוסף משה ודוד), וס"ז (אם חל בשבת יום שאין אומרים בו נפילת אפים במנחה אם היה חל בחול, כגון חנוכה וראש חודש, אין נוהגין לומר צו"צ במנחה).

[3] טור (ואם חל בשבת, כתב רב עמרם שאומרין צו"צ, כמו בשבת דעלמא, דכיון שהוא יום דין אומרין צו"צ משום צדוק הדין, ושראוי לאומרו ביום דין). כל בו סי' סד ל, א (וכתב רבינו האי גאון ז"ל, אומר צדקתך בשבת של ראש השנה, הלא אנו אומרים ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה, ומנהג יפה הוא). **שו"ע** ס"א (ראש השנה שחל להיות בשבת, אומרים צדקתך במנחה). ט"ז (כיון שהוא יום הדין אומרים בו צידוק הדין, שהרי אנו אומרים ויגבה ה' צבאות במשפט וגו').

[4] ב"י סוף הסימן (ומנהג בני ספרד לאמרו, על פי מה שכתב רבינו בשם רב עמרם).

[5] ר"ן ט, א (וה"ר יהודה בר ברזילי אלברגילוני ז"ל כתב, שאין אומרים צדקתך בראש השנה ויום הכפורים שחל להיות בשבת ולא אבינו מלכנו. ומנהגנו עכשיו שלא לאמרו בראש השנה שחל להיות בשבת, אבל אומר אותו ביום הכפורים שחל להיות בשבת. ואפשר דטעמא משום דכיון דבראש השנה איכא שמחה באכילה ושתיה כשאר ימים טובים, לא אמרינן ביה צדקתך, אבל ביום הכיפורים כיון שהוא יום ענוי, אומרים אותו). ד"מ (במנהגים שלנו, שלא לאמרו לא ביום הכפורים ולא בראש השנה שחל להיות בשבת. וכן אנו נוהגין). **רמ"א** (ויש אומרים שלא לאומרו).

[6] בצדקתך האי' – תהלים לו, ז.

[7] לבוש ס"א (מפני שהוא יום הדין ואין לעורר הדין, שהרי כתיב בצדקתך משפטיך תהום רבה).

וכן מטעם זה אין אומרים אותו ביום הכיפורים, כדלקמן סי' תרכב ס"ד (ונוהגים במדינות אלו שאין אומרים צדקתך כשחל בשבת, לפי שכתוב בו משפטיך תהום רבה, ואין אנו מבקשין משפט ביום הכיפורים אלא רחמים ולפנים משורת הדין, כעין שנאמר ואל תבא במשפט כו').

[8] ר"ן שם (וגאונים אחרים חולקים ואומרים דראש השנה נמי ראש חדש הוא, וכיון דבשאר ראשי חדשים לא אמרינן צדקתך, אף בראש השנה נמי לא אמרינן ליה). לבוש (וגם צדקתך אין אומרים, מפני שהוא גם כן ראש חודש, ואין מחלקין בין ראש השנה לשאר ראש חדש).

[9] סעיף ז (אם חל בשבת יום שאין אומרים בו נפילת אפים במנחה אם היה חל בחול, כגון ... ראש חודש, אין נוהגין לומר צו"צ במנחה).

[10] רמ"א (וכן אנו נוהגים).

תקצט

ובו סעיף אחד

ליל ב' שחל במוצאי שבת

א ליל שני של ראש השנה שחל להיות במוצאי שבת[1], אומרים ותודיענו קודם ותתן לנו, כמו בשאר יום טוב שחל במוצאי שבת[2]. ואף על פי שמזכירין בו חגיגת הרגל[3], וראש השנה אינו לא חג ולא רגל, אין בכך כלום, משום דאין הכוונה שהיום הוא רגל, אלא הוא מונה סדר התיקון המתנות שנתן לנו הקב"ה, קדושת שבת

---

[1] אבל ליל ראשון לא יחול במוצאי שבת, ד"לא אד"ו ראש".

[2] ראבי"ה ח"א סי' צד (וביום טוב שחל להיות במוצאי שבת, קיימא לן כרב ושמואל דתקינו מרגניתא בבבל, ותודיענו ה' אלהינו וכו'. ואפילו כשחל כן בראש השנה). רא"ש פ"ד סי' יד (כתב ראבי"ה, שאלתי את רבותי, ראש השנה שחל להיות בשבת, אם אומרים למוצאי שבת ותודיענו, מפני שאומרים בו וחגיגת הרגל, וראש השנה לא חג ולא רגל. והשיבוני דאע"פ כן מתפללין ותודיענו). **טור ושו"ע** ס"א (ליל שני של ראש השנה שחל להיות במוצאי שבת אומרים ותודיענו קודם ותתן לנו, כמו בשאר יום טוב שחל במוצאי שבת).

וכן הוא בסידור (כשחל ליל ב' במוצאי שבת, אומרים כאן ותודיענו).

[3] "ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל".

וכבוד מועד וחגיגת הרגל וכו'[4].

ומקדשין יקנה"ז[5] כבשאר יום טוב שחל במוצאי שבת[6]:

---

[4] ראבי"ה שם (אף על גב דלאו חג מיקרי, אמרינן חגיגת הרגל, דלא משנינן, כדאמרינן בעלמא סדר הבדלות הוא אומר), והוא כדאמרינן חולין כו, ב (א"ר זירא, יום טוב שחל להיות באמצע שבת, אומר המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, מאי טעמא, סדר הבדלות הוא מונה). וכן הוא לעיל סי' תצא ס"ד (בהבדלה שבמוצאי יום טוב שהוא חל בחול, גם כן צריך לומר בין יום השביעי לששת ימי המעשה, כמו שנתבאר בסימן רצ"ו. ואף שעכשיו הוא אמצע השבוע, אין בכך כלום, לפי שסדר הבדלות הכתובות בתורה הוא מונה, בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים כו').

רא"ש שם (כי היכי דאמרינן במוצאי יום טוב בהבדלה בין יום השביעי לששת ימי המעשה, דאמרינן סדר הבדלות הוא מונה, הכא נמי סידור תיקון הוא מונה). טור ולבוש (דסדר הבדלות הוא מונה, הכי נמי סדר התיקון הוא אומר). ט"ז סק"א (אף על גב דראש השנה אינו רגל, אומרים וחגיגת הרגל, דסדר התיקון הוא אומר, כמו שמצינו בהבדלה).

[5] לבוש (ומקדשין יקנה"ז).

[6] כדלעיל סי' תעג ס"ו (אם חל במוצאי שבת, צריך לומר הבדלה לאחר הקידוש ... נמצא סדר הברכות יקנה"ז).

תר ביצה שנולדה בראש השנה וסדר הקידוש

ובו ז' סעיפים

יום שני של ראש השנה – אף בארץ ישראל

א אף[1] בני ארץ ישראל עושין שני ימים ראש השנה[2]. לפי שמה שהן אין עושין שאר מועדות אלא יום אחד, הטעם משום שאנו בקיאין בחשבון קביעות החדשים, ואנו יודעים יום שראוי לקבוע החודש ולמנות ממנו המועדות. ואף בני גולה אין עושין שני ימים אלא משום שהם צריכין לקיים מנהג אבותיהם, שהיו עושים שני ימים בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה, שאין הדבר תלוי בחשבון כלל אלא בראיית הלבנה, ולא היו בני גולה יודעין יום שהוקבע בו החודש בירושלים, והיו עושין שני ימים מספק[3]. אבל בני ארץ ישראל הקרובים לירושלים לא היו עושין המועדות אלא יום אחד, לפי שהבית דין שבירושלים היו שולחים שלוחים להודיע להם יום שנקבע בו החודש[4] בניסן (ובסיון) ובתשרי[5], ובכל המקומות הקרובים שהיו השלוחין מגיעין אליהם קודם יום טוב לא היו עושין אלא יום אחד. ולפיכך אף בניהם אחריהם עכשיו אינן צריכין לעשות שני ימים, כיון שאנו בקיאים בחשבון ויודעים יום שראוי לקבוע בו החודש ולמנות ממנו החודש[6].

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) יום שני של ראש השנה – אף בארץ ישראל (ס"א).
(ב) יום טוב שני בחוץ לארץ – מספק (ס"ב).
(ג) יום שני של ראש השנה – קדושה אחת (ס"ג-ד).
(ד) שהחיינו ביום שני של ראש השנה (ס"ה-ז).

[2] **רי"ף** ביצה ג, א (דבני ארץ ישראל צריכי למעבד שני ימים טובים של ראש השנה). **רמב"ם** הל' יום טוב פ"א הכ"א (אין עושין בני ארץ ישראל שני ימים טובים אלא בראש השנה בלבד), והלכות קדוש החדש פ"ה ה"ח (התקינו שיהיו עושין אפילו בני ארץ ישראל אותו תמיד שני ימים, בזמן הזה שקובעין על החשבון). **רא"ש** ביצה פ"א סי' ד (דבני ארץ ישראל צריכין למיעבד שני ימים טובים של ראש השנה ... ורבינו אפרים תלמידו נחלק עליו ... ונראה לי כדברי הרב אלפס). שו"ע סי' תרא ס"ב (אף בארץ ישראל עושים ראש השנה שני ימים).

[3] ביצה ד, ב (השתא דידעינן בקביעא דירחא, מאי טעמא עבדינן תרי יומי. משום דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם). רמב"ם הל' קדוש החודש שם ה"ד (כשהיתה סנהדרין קיימת והיו קובעין על הראייה, היו בני ארץ ישראל וכל המקומות שמגיעין אליהן שלוחי תשרי עושין ימים טובים יום אחד בלבד, ושאר המקומות הרחוקות שאין שלוחי תשרי מגיעין אליהם היו עושים שני ימים מספק, לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו בני ארץ ישראל את החדש), וה"ה (בזמן הזה שאין שם סנהדרין, ובית דין של ארץ ישראל קובעין על חשבון זה ... תקנת חכמים הוא שיזהרו במנהג אבותיהם שבידיהם).

[4] משנה כב, ב (התקינו שיהו שלוחין יוצאין). רמב"ם שם פ"ג ה"ח (התקינו שיהו שלוחים יוצאין ומודיעין לרבים).

[5] משנה יח, סוע"א (על ששה חדשים השלוחין יוצאין, על ניסן מפני הפסח ... על תשרי מפני תקנת המועדות). רמב"ם שם ה"ט (על ששה חדשים היו שלוחים יוצאין. על ניסן מפני הפסח ... ועל תשרי מפני תקנת המועדות).

ולענין סיון, כתב בקונטרס השלחן שהוא ט"ס, שהרי שבועות תלוי בספירת העומר, כדלעיל סי' תצד ס"א (חג השבועות שהוא יום חמשים לעומר). וכן הוא בתוס' יח, א ד"ה על ניסן מפני הפסח (אבל על סיון מפני עצרת לא צריך, דבעומר הדבר תלוי).

[6] רש"י ביצה שם ד"ה ועבדי (והאידנא נמי, היכא דמטו שלוחין קודם יום טוב, עבדי חד יומא). רמב"ם שם ה"ה (בזמן הזה שאין שם סנהדרין, ובית דין של ארץ ישראל קובעין על חשבון זה, היה מן הדין שיהיו בכל המקומות עושין יום טוב אחד בלבד, אפילו המקומות הרחוקות שבחוצה לארץ, כמו בני ארץ ישראל, שהכל על חשבון אחד סומכין וקובעין, אבל תקנת חכמים הוא שיזהרו במנהג אבותיהם שבידיהם), וה"ו (ובני ארץ ישראל בזמן הזה עושין יום אחד כמנהגן, שמעולם לא עשו שני ימים).

וזה הטעם לא שייך אלא בשאר מועדות חוץ מראש השנה, אבל בראש השנה אף בני ארץ ישראל צריכים לקיים מנהג אבותיהם שהיו עושין שני ימים בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה, שלא היה הדבר תלוי בידיעת החשבון אלא בקביעות הבית דין שבירושלים על פי ראיית (העדים את) הלבנה. ואף על פי שהבית דין היו משלחין שלוחים להודיע לכל, מכל מקום בראש השנה שהוא יום טוב אין השלוחים יכולים לצאת[7] חוץ לתחום[8]:

יו"ט שני בחוץ לארץ – מספק

ב ואף בגולה ראש השנה הוא חלוק משאר מועדות, ששאר מועדות אף אבותיהם לא היו עושין שני ימים אלא מחמת הספק, שלא היו יודעים יום שהוקבע בו החודש בארץ ישראל[9], וביצה שנולדה ביום ראשון מותרת ביום שני, שאם היום קודש למחר הוא חול, ואין בו איסור מוקצה ונולד[10], ואם למחר קדש, היום חול, וכבר הוכנה הביצה מערב יום טוב[11]. ולפיכך אף בניהם אחריהם היודעים בקביעות החודש ויודעים שיום ראשון הוא עיקר יום טוב ויום שני הוא גם כן יום טוב מדברי סופרים, אעפ"כ אין דין ביצה זו כדין ביצה שנולדה בשני ימים טובים הסמוכים זה לזה, כגון שבת ויום טוב, שאם נולדה בזה אסורה בזה, כמ"ש בסי' תקי"ג[12], דכיון שהן אין עושין שני ימים אלא מחמת מנהג אבותיהם, אין צריך להחמיר יותר מאבותיהם שהיה מותר להם מטעם שנתבאר[13]:

יום שני של ראש השנה – קדושה אחת

ג אבל בשני ימים טובים של ראש השנה אינו כן, אלא הן נחשבים כיום אחד ארוך, וקדושה אחת הן[14], אף לבני ארץ ישראל, וביצה שנולדה בראשון, או דבר שנתלש מן המחובר בראשון, או דבר שניצד בראשון, כשם שאסור בו ביום משום מוקצה ונולד, כך אסור ביום שני, שהם כיום אחד ארוך[15]. חוץ מלענין מת ביום שני,

---

[7] רמב"ם שם ה"ז (יום טוב של ראש השנה, בזמן שהיו קובעין על הראייה היו רוב בני ארץ ישראל עושין אותו שני ימים מספק, לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו בית דין את החדש, שאין השלוחין יוצאין ביום טוב). רא"ש ביצה פ"א סי' ד (כדאמרינן בשני ימים טובים של גליות הזהרו במנהג אבותינו, דלמא גזרי גזירה ואתי לקלקולי, וזה הטעם עצמו שייך למימר בשני ימים טובים של ראש השנה בארץ ישראל).

[8] רא"ש שם בשם רב האי (ששאל רבינו נסים גאון את רב האי גאון ז"ל, למה אמר אדונינו שבני ארץ ישראל תופסין ראש השנה שני ימים ... והשיב, בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה אין מקום הוועד עושין אלא יום אחד, אבל חוץ לתחום, אותו מקום נוהגין ב' ימים). לבוש ס"א (והמקומות שהיו רחוקים מירושלים היו צריכין לעשות בכל שנה שני ימים טובים).

וכן הוא לקמן ס"ד (והמקומות שהן חוץ לתחום של ירושלים היו צריכין לעשות שני ימים ראש השנה בכל שנה ושנה).

[9] רש"י ביצה ד, ב ד"ה של גלויות (שאין עושין אותו אלא בני גליות הרחוקים מבית דין, ואין השלוחין יכולין להגיע אצלם מראש חדש עד יום טוב להודיעם באיזה יום נקבע החודש אם ביום שלשים ואחד, ועושין ב' ימים יום טוב מספק). רמב"ם שם ה"ד (ושאר המקומות הרחוקות שאין שלוחי תשרי מגיעין אליהם היו עושים שני ימים מספק, לפי שלא היו יודעין יום שקבעו בו בני ארץ ישראל את החדש).

[10] מוקצה – בתרנגולת העומדת לגדל ביצים, ונולד – בתרנגולת העומדת לאכילה (ראה לעיל סי' תקיג ס"ב).

[11] רב ב**גמרא** שם (שני ימים טובים של גליות, רב אמר נולדה בזה מותרת בזה), ופרש"י (דחד מינייהו חול הוא, וממה נפשך שריא). טור ושו"ע סי' תקיג ס"ה (אם נולדה ביום טוב ראשון מותרת ביום טוב שני, בשני ימים טובים של גליות). לבוש שם ס"ה (נולדה ביום טוב ראשון של גליות מותרת ביום טוב שני, ממה נפשך, שהרי מספק אנו עושין שני ימים, וחד מנייהו חול הוא).

וכן הוא לעיל שם ס"ח (נולדה ביום טוב ראשון, מותרת בליל יום טוב שני של גליות מיד, שהרי ממה נפשך אחד מהן הוא חול).

[12] סעיף ט (שבת ויום טוב הסמוכים זה לזה, ביצה שנולדה בראשון אסורה אף בשני עד הערב, לפי שעל ידי לידה זו היא מוכנת לאכילה, שיותר טובה היא לאכילה ביצה שנולדה ויצאה לאויר העולם מביצה הנמצאת במעי תרנגולת השחוטה, וכבר נתבאר שאין יום טוב מכין לשבת ולא שבת ליום טוב).

[13] ר"ן ביצה ט, רע"ב (דכיון דהשתא לא עבדינן להו אלא משום דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם, לית לן לאחמורי טפי מינייהו, וכיון דאינהו הוו מצו מתנו, אנן נמי מתנינן). הובא ב"י סי' תקכח. שו"ת רשב"א ח"ד סי' קמא (דלא חמירא לדידן דידעינן בקביעא דירחא, ממאן דלא ידע), וסי' רסג.

ומכל מקום יש להם דין ודאי לענין ספק מוקצה ביום טוב שני, כדלעיל סי' תקטו ס"ד (ואע"פ שיום טוב שני של גליות אינו אלא מחמת ספק, ונמצא שיש כאן ב' ספיקות להקל. מכל מקום כיון שכבר הנהיגו חכמים את כל בני הגולה לעשות שני ימים, הרי הוא כודאי של דבריהם, לענין זה, שלא להתיר בו ספק מוקצה), ושם נסמן (הערה ע).

[14] רש"י ביצה ד, סוע"ב ד"ה אסורה בזה (שהם ודאי חוק קבוע להיות כיום ארוך מדרבנן, שמתחילה לא מחמת ספק התחילו לעשותן). שם ה, א ד"ה עד המנחה (והרי קדושתו אחת, ואין כאן לומר ממה נפשך חד מינייהו חול, דשמא אין כאן חול אלא שניהם קדש). רמב"ם הל' יום טוב פ"א הכ"ד (במה דברים אמורים בשני ימים טובים של גליות, אבל שני ימים של ראש השנה, קדושה אחת הן וכיום אחד הן חשובים). לבוש ריש ס"א (אבל ראש השנה אינו כן, אלא שניהם נחשבים כיום ארוך וכקדושה אחת).

[15] גמרא שם ד, סוע"ב (שני ימים טובים של ראש השנה, רב ושמואל דאמרי תרוייהו נולדה בזה אסורה בזה). טור ושו"ע ס"א (ביצה שנולדה ביום טוב הראשון, וכן מה שנצוד בו, וכן מה שנתלש בו, אסור בשני).

כמו שנתבאר בסי' תקכ"ו[16]:

ד ולמה הן נחשבין כיום אחד, והרי אנו בקיאין בקביעות החודש ואנו יודעין שראשון עיקר[17]. משום דאף הבית דין עצמן שהיו מקדשין על פי הראייה היו עושין לפעמים שני ימים[18].

כיצד, בראשונה כשהגיע יום ל' באלול היו כל ישראל והבית דין נוהגין איסור מלאכה וקדושת היום מבערב, דשמא יבואו עדים למחר ויאמרו שראו הלבנה בלילה זו ויהיה היום ראש חודש תשרי והוא ראש השנה, ונמצא שהלילה הוא יום טוב. וביום היו הבית דין יושבין ומצפים לביאת עדים רואי הלבנה אולי יבואו, וכל שעה שיבואו ביום עד שתחשך היו מקדשין את החודש אותו היום, והיה ראש השנה בו ביום, ומאותו יום והלאה מונין ליום הכיפורים ולסוכות. והיו תמיד רגילין לבוא קודם זמן מנחה, דהיינו זמן הקרבת תמיד של בין הערבים. פעם אחת נשתהו העדים מלבוא עד אחר המנחה, והקריבו התמיד ונתקלקלו הלוים בשיר, ואמרו שיר של חול, שהיו סבורים שלא יבואו העדים עוד היום, וכשבאו נמצא היום למפרע קודש. ומאותו היום והלאה התקינו חכמים שלא יהיו הבית דין מקבלין את העדים אלא עד המנחה, וכשיבואו לאחר המנחה יהיה אותו היום מן חודש העבר למנות אותו יום ל' של אלול, ולמנות ליום הכיפורים ולסוכות מיום המחרת[19]. שיש כח ביד בית דין לעשות דבר זה, שנאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם, אתם כתיב בלא וא"ו, אתם אפילו מזידין[20].

ומכל מקום אע"פ שאין מונין למועדות מיום זה, וכחול הוא חשוב, ויום טוב יהיה למחר, אעפ"כ לא היו מזלזלים בו, והיו גומרים אותו באיסורו בקדושת יום טוב עד הלילה מדברי סופרים, כיון שמן הדין היה הוא ראוי להיות יום טוב מן התורה, אלא שניתן רשות לבית דין לדחות. ולמחר עושין יום טוב וראש השנה של תורה[21].

ואלו שני הימים הן קדושה אחת וכיום אחד ארוך, ושניהם נקראים יום טוב של ראש השנה, יום ראשון מדברי סופרים ויום שני מדברי תורה[22].

וכן הוא לעיל סי' תקיג ס"ח (אבל שני ימים טובים של ראש השנה, נולדה בראשון אסורה אף בשני, מפני ששני הימים הן קודש, וכיום אחד ארוך הן חשובים). סי' תקטו ס"ו (אבל אם הוא יום טוב שני של ראש השנה ... נתלש וניצוד ביום טוב ראשון, אסור באכילה ובטלטול גם בשני עד הערב, לפי ששני הימים הן קדושה אחת וכיום אחד ארוך הן).

[16] ס"ו (ביום טוב שני, אפילו יום טוב שני של ראש השנה, כיון שאינו אלא מדבריהם, הרי הוא כחול לענין קבורת המת). וכן הוא לעיל סי' תצו ס"ה (יום טוב שני של ראש השנה, שאין חילוק בינו ליום ראשון אלא לענין מת בלבד, כמ"ש בסימן תקכ"ו).

[17] ואם כן הי' צריך להיות דינו כשאר ימים טובים, שאף שבקיאין בקביעות החודש, מכל מקום מנהג אבותינו בידינו, ש"לא היו עושין שני ימים אלא מחמת הספק ... וביצה שנולדה ביום ראשון מותרת ביום שני" (כדלעיל ס"ב).

[18] שלא הי' זה מטעם ספק. ולכן בני ארץ ישראל שמחוץ לתחום ירושלים (שלא הגיעו אליהם שלוחי בית דין, להודיע להם אם קדשו החודש) היו עושין תמיד שני ימים, מטעם שמא עשו בית דין שני הימים קודש (שאין לזה דין ספק, אלא ודאי). ומנהג אבותינו (שבארץ ישראל, חוץ לתחום ירושלים) בידינו, כדלקמן בסוף הסעיף.

[19] **משנה** ל, ב (בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום. פעם אחת נשתהו העדים מלבוא, ונתקלקלו הלוים בשיר, התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה), ופירש **רש"י** (בראש השנה קאי, דמשחשכה לילי עשרים ותשעה נהגו בו קודש, שמא יבואו עדים מחר ויקדשוהו בית דין, ונמצא שהלילה הזה ליל יום טוב הוא, וכן למחר כל היום עד המנחה. ואם באו עדים קודם המנחה, בית דין מקדשים את החדש, ונודע שיפה נהגו בו קודש. ואם מן המנחה ולמעלה באו ... אין בית דין מקבלין אותן לקדשו היום, ויעברו את אלול ויקדשוהו למחר). גמרא שם (שאמרו שירה של חול עם תמיד של בין הערבים). לבוש ס"א (והיו תמיד רגילין לבא העדים קודם זמן המנחה, פעם אחת נשתהו העדים עד אחר המנחה, והקריבו התמיד של בין הערביים, ונתקלקלו הלוים בשיר ואמרו שיר של חול, שהיו סבורים שלא יבואו העדים עוד היום, וכשבאו נמצא קודש, והיה הדבר נראה כזלזול יום טוב, ומאותו יום והלאה התקינו שלא יהיו מקבלים את העדים אלא עד המנחה, וכשבאו לאחר מכאן, יהיה אותו היום מעובר למנות יום זה יום שלשים של אלול, ולמנות ליום הכיפורים ולסוכות מיום המחרת).

וראה לקוטי שיחות ח"ט ע' 188 הערה 31. שלחן המלך ח"ב ע' רג-רה.

[20] אמור כג, ב. כג, ד. כג, לז. ברייתא כה, א (אתם אפילו שוגגין, אתם אפילו מזידין, אתם אפילו מוטעין), ופרש"י (אתם אתם אתם, שלשה זמנין כתיב אשר תקראו אותם בפרשת שור או כשב, וקרי ביה תקראו אתם). לבוש שם (שיש כח ביד בית דין לעשות זה, דכתיב אלה מועדי יי' אשר תקראו אותם, אתם כתיב, אתם אפילו מוטעים, אתם אפילו מזידין וכו'). וראה התוועדויות תש"נ ח"ב ע' 182 בהערה. שלחן המלך ח"ב ע' רג הערה 3.

[21] משנה שם (ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה, נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש), ופרש"י (ואם מן המנחה ולמעלה באו, אע"פ שאין בית דין מקבלין אותן לקדשו היום, ויעברו את אלול ויקדשוהו למחר, אעפ"כ גומרים אותו בקדושה ואסור במלאכה). לבוש שם (מיהו אף על פי שאין מונין למועדים מיום זה, וכחול הוא חשוב ויום טוב יהיה למחרת, מכל מקום לא היו מזלזלים בו, שהרי מן הדין היה ראוי הוא להיות יום טוב מן התורה, אלא שנתן רשות לבית דין לדחותו, לפיכך היו גומרים אותו באיסורו ובקדושתו עד הלילה מדרבנן, ולמחר עושין ראש השנה ויום טוב דאורייתא).

[22] והיינו שמטעם הנ"ל תקנו חכמים שב' ימי ראש השנה יהיו שניהם קודש ונחשבין כיום ארוך, כדאמרינן ביצה ד, סוע"ב (שני ימים טובים של ראש השנה, רב ושמואל דאמרי תרוייהו נולדה בזה אסורה בזה (שהם ודאי חוק קבוע להיות כיום ארוך מדרבנן שמתחילה לא מחמת ספק התחילו לעשותן, רש"י), דתנן, בראשונה ... ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קדש

והמקומות שהן חוץ לתחום של ירושלים[23] היו צריכין לעשות שני ימים ראש השנה בכל שנה ושנה, דשמא יבואו עדים אחר המנחה ונמצא ששני הימים הן קודש, וכיום אחד הן חשובים[24], שהרי קדושה אחת עליהם[25], דהיינו קדושת ראש השנה. ואחר יום טוב כשהיו השלוחין יוצאין והיו מודיעים לכל בני ארץ ישראל יום שהוקבע בו החודש, והיו הכל מונין ממנו ליום הכיפורים ולסוכות.

וכך היה הדבר נוהג תמיד, עד שבטלו סנהדרין, ובטל קידוש החודש על פי הראיה והתחילו לקבוע החדשים על פי החשבון, ולפיכך הכל מונין מיום ראשון של ראש השנה ליום הכיפורים ולסוכות, לפי שעל פי החשבון אלול לעולם חסר[26]. ואעפ"כ צריכין הן לקיים מנהג אבותיהם שהיו בזמן קידוש החודש על פי הראיה, והיו

ולמחר קדש (אע"פ שאין מונין למועדות מהיום, לא מזלזלינן ביה בהאי שלשים, אלא גומרין אותו באיסורו, כאשר הוזהרו עד המנחה ממלאכה כן נוהגין וגומרין אותו בקדושתו. אלמא תחילת עשייה שני ימים לראש השנה אפילו בבית דין הוה, ולא מספק, שהרי ודאי שיום טוב למחר ואעפ"כ תקנו לעשותו, שמע מינה חק חכמים ומצותן היה לעשותן בבאו עדים אחר המנחה, רש"י). לבוש ס"א (והטעם משום דאף בזמן בית דין שהיו מקדשין על פי הראייה היו עושין לפעמים יום טוב ראש השנה שני ימים, כיצד, בראשונה ... הלכך החזיקו שניהם לקדושה אחת וכיום ארוך). מ"א סי' תרא סק"א (שאף הבית דין עשו ב' ימים).

[23] כדלעיל סוף ס"א (בראש השנה שהוא יום טוב אין השלוחים יכולים לצאת חוץ לתחום), ושם נסמן (הערה 8).

[24] שהם שני פרטים:

(א) "ששני הימים הן קודש" (לא כמו שאר ימים טובים, ששני הימים נחשבים ספק), וכן הוא לעיל סי' תקיג ס"ח (מפני ששני הימים הן קודש), ובסי' תקטו ס"א (וכן הדין בשני ימים טובים של ראש השנה, ששני הימים הן קדושים בודאי כמ"ש בסי' ת"ר).

ומטעם זה נתבאר לעיל סי' תקכז סכ"ב (בשני ימים טובים של ראש השנה, אע"פ שנזכר ביום ראשון, אי אפשר לו לערב בתנאי, לפי שאין כאן ספק חול, ששני הימים הן קדושים בודאי, והן כיום אחד ארוך), ולעיל סי' שצג ס"א (בב' ימים טובים של ראש השנה אינו יכול לערב על תנאי, מפני שהם כיום אחד ארוך). שבשתי הלכות אלו "אינו יכול לערב על תנאי", אף בלא טעם "כיום אחד ארוך", כיון "ששני הימים הן קדושים בודאי".

(ב) "כיום אחד הן חשובים".

ומטעם זה נפסק בשו"ע סי' תטז ס"א (יום טוב שחל להיות סמוך לשבת בין מלפניה בין מלאחריה, או שני ימים טובים של גליות, יש לו לערב שני עירובין לשתי רוחות ... אבל בשני ימים טובים של ראש השנה הרי הן כיום אחד, ואינו מערב לשני ימים אלא לרוח אחת). ושם ס"ב (המערב לשני ימים טובים של גליות, או לשבת ויום טוב, אף על פי שהוא עירוב אחד לרוח אחת לשני הימים, צריך שיהיה העירוב במקומו מצוי בליל הראשון ובליל ב' כל בין השמשות), ובמ"א שם ס"ק א (אבל בראש השנה, אפילו נאכל בראשון יצא בשני, דקדושה אחת הן אפילו לקולא).

ולענין נולד או נתלש או ניצוד בראשון אסור בשני, דינו לפום ריהטא כמו שבת ויום טוב הסמוכים זה לזה, שאסור באכילה ובטלטול ביום השני מטעם ש"אין יום טוב מכין לשבת", כדלעיל סי' תקיג ס"ט (שבת ויום טוב הסמוכים זה לזה, ביצה שנולדה בראשון אסורה אף בשני עד הערב, לפי שעל ידי לידה זו היא מוכנת לאכילה ... וכבר נתבאר שאין יום טוב מכין לשבת ולא שבת ליום טוב). וכך גם בראש השנה "ששני הימים הן קודש", ואם כן אסורה הכנה מיום ראשון לשני, כדלעיל סי' תקג ס"ג (להדיח כלים וכיוצא בזה אסור ... לצורך יום טוב שני של ראש השנה), וסי' תקטו ס"ז (נתלש וניצוד ביום טוב ... אסור באכילה ובטלטול גם בשבת שלאחריו, לפי שעל ידי תלישה זו או צידה זו הן מוכנין לאכילה, ואין יום טוב מכין לשבת), וס"ח (נמצא שעל ידי הציד שבשבת הותר לאכילה ביום טוב, והרי זה דומה כאילו שבת הכינה ליום טוב).

אמנם אנן קיי"ל שאין לאסור בכל אלה משום הכנה, אלא משום שחשובים כיום אחד ארוך, כדלעיל סי' תקא סי"ח (יום טוב שחל להיות אחר שבת אסור להדליק ביום טוב שיורי הלפידים והפתילות שנדלקו וכבו בשבת ... שהכבייה שנכבו בשבת היא מכשרת ומכינה אותם להדלקה ביום טוב, ואין שבת מכינה ליום טוב ... אבל יום טוב שני שחל בשני בשבת וממנו ואילך מותר ... ואפילו ביום טוב שני של ראש השנה מותר להדליק ממה נפשך ... אם שניהם קדושים, אם כן הרי הן קדושה אחת, שהרי כיום אחד ארוך הן חשובים, ואין שייך כאן איסור הכנה מיום טוב לחבירו כיון שהן יום אחד). והיינו שכיון שהם יום אחד, אין לאסור משום הכנה, שהרי זה כאילו יום הראשון לעצמו הכין.

ודעת הטור וסיעתו נתבארה בקונטרס אחרון שם ס"ק ב (הנה הטור אוסר גם בזה ... דקדושה אחת הן להחמיר, אבל לא להקל), כמבואר בישי"ש פ"א סי' ג (דלהחמיר אמרינן [קדושה אחת] הן, ולא להקל, אלא אמרינן שתי קדושות הן, כמו שבת ויום טוב. ולא דמי לשני ימים טובים של גליות, דאחד קודש ואחד חול ושרי ממה נפשך בשני, אבל הכא כולן קדושים הם. ולענייו הכנה אמרינן שתי קדושות).

ואנן לא קיי"ל כדעת הטור, כדמסיים בקונטרס אחרון שם (והנה אנן לא קיי"ל כסברא זו, שהרי בסי' תי"ו פסק השו"ע וכל האחרונים כהרמב"ם והרשב"א ומגיד משנה דאפילו להקל הן קדושה אחת).

נמצא שלדעת הטור וסיעתו, מה שנולד או נתלש או ניצוד בראשון של ראש השנה אסור בשני, הוא מטעם הכנה כנ"ל (דקדושה אחת הן להחמיר אבל לא להקל). אבל לדידן לא נאסר בכל אלה משום הכנה. והטעם שאסור הוא כיון שחשובים כיום אחד ארוך, וכיון שהוקצה לבין השמשות של יום הראשון, נאסר לשני הימים של ראש השנה, וכדלעיל סעיף הקודם (ביצה שנולדה בראשון, או דבר שנתלש מן המחובר בראשון, או דבר שניצד בראשון, כשם שאסור בו ביום משום מוקצה ונולד, כך אסור ביום שני, שהם כיום אחד ארוך).

וכל זה הוא בניצוד בראשון, או פירות שנשרו בראשון, או ביצה שנולדה בראשון, שכיון שהוקצו לראשון הוקצו גם לשני. אבל בשיורי הלפידים והפתילות, שאינן מוקצה ביום טוב ראשון, אין איסור להדליקן ביום טוב שני של ראש השנה.

[25] רש"י ביצה שם (והרחוקים יש עליהם לעשותן בכל שנה שמא יבאו עדים אחר המנחה, והרי קדושתו אחת, ואין כאן לומר ממה נפשך חד מינייהו חול, דשמא אין כאן חול אלא שניהם קדש). לבוש שם (והמקומות שהיו רחוקים מירושלים היו צריכין לעשות בכל שנה שני ימים טובים, דשמא יבואו העדים אחר המנחה, לפיכך קדושתן הוא קדושה אחת מחוק חכמים ומצותם שנתנה להם התורה, ואין שייך לומר כאן ממה נפשך חד מינייהו חול, דשמא אין כאן חול אלא שניהם קודש).

[26] רמב"ם שם פ"ח ה"ה (סדר החדשים המלאים והחסרים ... אלול חסר). טור סי' תכח (וזה סדר החדשים ... אלול חסר).

עושין שני ימים טובים של ראש השנה אף בארץ ישראל, והיו עושין אותו כיום אחד ארוך וקדושה אחת עליהן, וביצה שנולדה בזה אסורה בזה מטעם שנתבאר, שמא באו עדים אחר המנחה. לפיכך אף שאין טעם זה שייך לזמן שקובעין חדשים על פי החשבון, ולעולם יום ראשון הוא עיקר והוא יום טוב של תורה, מכל מקום אין לזלזל ביום שני ולהקל בו מה שלא היו מקילין בו אבותינו[27]:

שהחיינו ביום שני של ראש השנה

ה אף על פי שבכל יום טוב שני של גליות אומרים זמן בקידוש, כיון שעושין אותו מחמת הספק שהיה לאבותינו (בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה) שמא היום קודש ואתמול חול, אם כן לא נפטר בזמן של אתמול[28]. אבל בליל שני של ראש השנה, יש אומרים[29] שאין אומרים זמן, כיון ששני הימים הן קדושה אחת וכיום אחד הן חשובין, אם כן נפטר בזמן של אתמול שהוא תחילת קדושת היום, ולמה יחזור לומר זמן באמצע. וכן ביום שני על השופר אין לומר זמן, שכבר נפטר בזמן שאמר אתמול על השופר.

אבל יש אומרים[30] שצריך לומר זמן, בין בקידוש ליל שני בין על השופר, משום שמה שהן נחשבין כיום אחד ארוך אינו אלא מחמת מנהג אבותינו שהיו בזמן קידוש החודש על פי הראיה, והיו חוששין שמא באו עדים אחר המנחה ונמצא ששני הימים הן יום טוב אחד וקדושה אחת עליהם. וכיון שאבותינו היו מברכין זמן ביום שני, אף שהיו עושין אותן קדושה אחת וכיום אחד, שהרי אם באו עדים אחר המנחה עיקר היום טוב של תורה הוא למחר, ויום ראשון אינו אלא מדברי סופרים, וכחול הוא חשוב לגבי יום שני שבו הוקבע החודש[31], לפיכך גם לנו יש לברך זמן בליל שני (אף בארץ ישראל), כמו שמברכין בכל יום טוב שני של גליות, כדי שלא לשנות ממנהג אבותינו:

ו והלכה כסברא האחרונה[32]. מכל מקום לכתחלה טוב שיוציא אדם את עצמו מידי ספק ברכה, וילבוש מלבוש חדש[33] בענין שצריך לברך עליו שהחיינו בשעת הלבישה[34], כמ"ש בסי' רכ"ג[35], או יקח פרי חדש

---

[27] שזהו ההפרש בין שני ימים טובים של גלויות, שאנו צריכים לקיים מנהג אבותינו בחוץ לארץ שהיו עושים שני הימים מספק, לבין שני ימי ראש השנה, שאנו צריכים לקיים מנהג אבותינו שהיו עושים שני הימים מטעם שמא באו עדים אחר המנחה, והיו עושין שני הימים ודאי, וכיום אחד ארוך.

[28] כדלעיל סי' תצ ס"א (בכל יום טוב שני של גליות מתפללין כסדר התפלה של יום ראשון, וכן צריך לומר קידוש היום, ושהחיינו).

[29] **הגאונים,** ורבותיו של רש"י, במחזור ויטרי סי' שכ (ורבותיו חלוקים עליו. וטעמם שמעתי מפי מורי, בשני ימים טובים של גלויות שהן משום ספק, דשתי קדושות הן, או[מרים] זמן בשניהם, שמא יום ראשון חול והשני קודש. אבל בשני ימים טובים של ראש השנה שהן קדושה אחת, כחד יומא אריכא דמי, ולא אמרינן זמן כי אם בראשון). הובא בראי"ש פ"ד סי' יד מ, א (ולענין זמן בליל שני, כתב רש"י בתשובה, רבותינו אמרו שאין אומרים אלא ביום ראשון, לפי שהן קדושה אחת וכיומא אריכתא דמי, מה שאין כן בשני ימים טובים של גליות, שהן משום ספק ושתי קדושות הם, ואומר זמן בשניהם ... והגאונים כתבו שאין לומר זמן בשני, לא בקידוש ולא בשופר. וכן כתב רבינו יצחק בר יהודה). הגהות מיימוניות הל' שבת פכ"ט הכ"ג אות ז (ושאר כל הגאונים סבירא להו דאין אומרים זמן ביום טוב שני, לא שנא בקידושא לא שנא בתקיעה).

וראה לקוטי שיחות חל"ז ע' 17 בהערה.

[30] **רש"י** בתשובתו במחזור ויטרי שם (ולומר זמן ביום טוב שני של ראש השנה, נוהגין אנו במקומינו ובכל המקומות שעברתי בהם ... מה נפשך, אי ספיקא הוא, אמרינן זמן כשל גליות. ואי אמנהגא דבית דין סמכינן, שהיו נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש, אומרים זמן, דהא מיום שני היו מונין תיקון המועדות והוא עיקר ראש השנה, וצריך לומר בו זמן. וכן הלכה. שלמה בר' יצחק), **ורשב"ם,** הובאו **בראי"ש** שם (ולענין זמן בליל שני, כתב רש"י בתשובה ... וכן הלכה ע"כ. וכן כתב רשב"ם בשם רש"י זקנו. וכן מסתבר טעמא. הלכך יש לומר זמן גם ביום שני. ... ובעל העיטור כתב כרש"י. וכן השיב רבינו משולם בר קלונימוס ז"ל), ובהגהות מיימוניות שם (וכ"כ בתשובות רשב"ם, שאומר בשם זקנו רש"י נ"ע, וכתב מסתברא טעמא דזקני, דאע"ג דקדושה אחת היא, עיקר קדושה היא ביום טוב שני שלא מספק, אבל יום טוב ראשון מספיקא עבדינא ליה, דשמא יבואו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין שניהם קודש אפילו בזמן הבית, הילכך הואיל ומשם אנו למידין, יש לנו לומר זמן בשני). **טור ושו"ע** ס"ב (יאמר שהחיינו). רמ"א ס"ג (ויש אומרים לאומרו אפילו אם חל יום ראשון בחול, וכן המנהג במדינות אלו).

[31] כדלעיל ס"ד.

[32] **שו"ע** שם.

[33] מהר"ם מרוטנבורג בתשב"ץ סי' קכ (מברך שהחיינו בשני הימים קודם התקיעה ובשתי הלילות בקידוש. אמנם הוא רגיל להמתין מלשתות יין חדש עד ליל שני של ראש השנה, ומברך שהחיינו לאפוקי נפשיה מפלוגתא, כי יש גדולים שאמרו שאין לברך זמן ביום שני). הובא בראי"ש שם (וטוב שיקח אדם פרי חדש ויניחנו לפניו ויברך שהחיינו ויהיה דעתו על הפרי, ויצא ידי ספק, וכן היה אומר רבינו מאיר ז"ל), והגהות מיימוניות שם (והנה מהר"מ מברך זמן גם ביום טוב שני כרבותינו דלעיל, וכדי לאפוקי נפשיה מפלוגתא מכוין בכל יכלתו שיהא לו באותה שעה מלבוש חדש או יין חדש כשמקדש, שעתה צריך לברך עליו זמן בלאו הכי, ובתקיעתו הנהיג בהדיא לברך זמן גם בשני). טור ושו"ע ורמ"א ס"ב (בקידוש ליל שני (ילבש בגד חדש או) מניח פרי חדש ואומר שהחיינו).

[34] מ"א סק"א (בגד חדש, צ"ע, דבסי' רכ"ג ס"ד פסק בשעת הקנין יש לברך. ויש לומר דהתם מיירי כשקנה מלבוש מוכן, אז השמחה כשקנאו).

[35] בשו"ע שם ס"ד (בשעת הקנין יש לו לברך אף על פי שעדיין לא נשתמש בהם, שאין הברכה אלא על ידי שמחת הלב שהוא שמח בקנייתן). סדר ברה"נ פי"ב ה"ד (וכל מקום שמברך שהחיינו או הטוב והמטיב על בגדים חדשים, מברך מיד בשעת הקנין, שאין

ויניחנו לפניו בעת הקידוש, ויברך שהחיינו ויהא דעתו גם על המלבוש או על הפרי[36].

ואם יש לו תירוש חדש, לא יקדש עליו כדי לברך עליו שהחיינו, דמצוה מן המובחר לקדש על יין ישן, כמ"ש בסי' רע"ב[37], אלא יקדש על הישן, ויניח התירוש לפניו, וכשיגיע לשהחיינו יקח הכוס של תירוש בידו[38] או יתן עיניו בו[39], ויברך שהחיינו, וישתה הכוס של יין ישן.

ואם אין לו בגד חדש ופרי חדש, עם כל זה יברך שהחיינו[40], שהעיקר כסברא האחרונה:

ז וכן בתקיעת שופר של יום שני, לכתחלה ילבש התוקע בגד חדש[41] ויהיה עליו בשעת ברכת שהחיינו.

(ומנהג ספרד שלא לברך שהחיינו).

ואם חל יום ראשון בשבת, שלא תקעו בשופר, אינו צריך ללבוש בגד חדש בשעת תקיעות יום שני, כיון שלא בירך עדיין שהחיינו על השופר[42]:

הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בקנייתם. והוא שקנה בגד תפור ומתוקן, אבל אם צריך לתפרו, יש אומרים שלא לברך בשעת הקנין אלא אחר שלבשו).

[36] טור ולבוש ס"ג (מי שאפשר לו יחזור אחר פרי חדש ... ויהא בידו או לפניו בשעת הקידוש, ויהא דעתו עליו בשעת ברכת הזמן, ויצא מידי ספק).

וכן הוא בפסקי הסידור (בליל שני של ראש השנה נוהגין להניח פרי חדש בפני המקדש, ויתן עיניו בו, ויאמר שהחיינו). וראה פסקי הסידור (נאה) אות קעח.

כאן ובסדור לא נתפרש מתי יש לאכול הפרי החדש. ובאגרות קודש ח"ג אגרת תקמד (אכילת התפוח בליל א' דראש השנה – הוא בתחלת הסעודה, אחרי אכילת המוציא, ואכילת הפרי החדש. בליל ב' קודם נטילת ידים לסעודה ... והחילוק פשוט: אכילת התפוח (וגם לולא הטבול בדבש) כיון שאין נפקא מינה, טוב יותר שתהי' אחר נטילת ידים, כדי לסמוך הקידוש לסעודה עד כמה שאפשר, אכילת הפרי חדש קודם נטילת ידים – כדי לסומכה לברכת שהחיינו דקאי עליו). וראה גם ס' המנהגים חב"ד ע' 56.

ובאמת אינו הכרח גמור לסומכו לברכת שהחיינו שבקידוש, כמבואר בסדר ברכת הנהנין פי"א סי"ב (הרואה פרי חדש שמתחדש משנה לשנה ... ונהנה בראייתו, מברך שהחיינו אפילו רואהו ביד חבירו או על האילן). הרי שכבר בעת הקידוש יכול לברך שהחיינו על ראיית הפרי, אף אם אינו אוכלו עד אחרי נטילת ידים ותחלת הסעודה. והרי כן נוהגות הנשים, שרואות הפרי החדש בעת שמברכות שהחיינו על הנרות, אף שאינן אוכלות אותו עד אחרי תפלת ערבית וקידוש.

אך מכל מקום עדיף ש"אכילת הפרי חדש קודם נטילת ידים – כדי לסומכה לברכת שהחיינו דקאי עליו".

*

ונוהגים לאכול מהפרי כשיעור, ולברך עליו ברכה אחרונה (ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' פב).

והטעם לזה הוא כמו בהמבדיל קודם הסעודה, שנתבאר לעיל סי' קעד ס"ו (המבדיל לפני הסעודה ... צריך לברך אחריו ברכה אחרונה לפני הסעודה אם שתה כשיעור). והיינו כיון שיין ההבדלה אינו חלק מהסעודה, ואינו נפטר בברכת המזון.

וכן לענין כרפס נתבאר לעיל סי' תעג סי"ח (לא יאכל מהירקות כזית שלם, שלא יצטרך לברך אחריו בורא נפשות רבות). והיינו כיון שגם הכרפס אינו אוכל לצורך הסעודה, ואינו נפטר בברכת המזון.

כמו כן גם הפרי חדש שבתחלת הסעודה, שאינו אוכל לצורך הסעודה, אלא לצורך ברכת שהחיינו, ואינו נפטר בברכת המזון. וכיון שרוצים לאכול כשיעור, על כרחך צריך לברך עליו תחלה ברכה אחרונה.

ואם דעתו לאכול עוד פירות לקינוח בסוף הסעודה, ראה שיעורי הלכה למעשה ח"א ע' ת.

[37] סעיף ב (יין מגתו מקדשין עליו, וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום. ומכל מקום מצוה מן המובחר ביין ישן שהוא משובח יותר).

[38] תשב"ץ שם (הוא רגיל להמתין מלשתות יין חדש עד ליל שני של ראש השנה ומברך שהחיינו). מנהגים (טירנא) ר"ה ע' ק (ובשעת שהחיינו יקח התירוש בידו, ושותה מן הישן ומן ה[תירו]ש). הובא בדרכי משה ס"ק א (וכתבו דאם יש לו תירוש חדש יקדש על יין ישן, וכשיגיע לשהחיינו יטול כוס של תירוש בידו). **מ"א** סק"א (אם יש לו תירוש חדש, יקדש על היין ישן, וכשיגיע לשהחיינו יטול התירוש בידו (ד"מ מנהגים). ואף על גב דמקדשין על תירוש, כמ"ש סי' ער"ב ס"ב, מכל מקום ישן מצוה מן המובחר).

[39] מטה משה סי' תתכג (וכשיגיע לומר זמן, אז לוקח יין חדש בידו השני ומברך כך על שניהם ... אכן מהר"י סג"ל הסכים בדרשתו ליתן עיניו בו ודיו). מ"א שם (ומטה משה כתב שאין צריך ליקח בידו אלא יתן עיניו בו).

וכן הוא בפסקי הסדור (ויתן עינו בו ויאמר שהחיינו).

[40] תשב"ץ שם (אמנם אפילו לא היה לו יין חדש מברך זמן). אגור סי' תתקכא (אבל אם אין משיג פרי חדש, אעפ"כ מברך זמן). שו"ע ורמ"א שם (ואם אין מצוי (בגד חדש או) פרי חדש, עם כל זה יאמר שהחיינו).

וכן הוא בפסקי הסדור (ואם אין פרי חדש מצוי, מכל מקום יאמר שהחיינו).

[41] **מ"א** סק"ג (וטוב ללבוש בגד חדש בשופר).

[42] **טור ושו"ע** ס"ג (אם חל יום ראשון בשבת, אומרים שהחיינו בשופר ביום שני).

תרא סדר יום שני של ראש השנה

ובו ב' סעיפים

א ביום שני מתפללין שחרית ומוסף כמו ביום ראשון[1].

וקורין[2] מוהאלהים נסה את אברהם[3] עד סוף הסדר, כדי להזכיר עקידת יצחק[4], ומפטיר קורא בתורה כמו אתמול[5], ומפטיר בירמיה[6] כה אמר וגו' עד הבן יקיר וגו', מפני שחובת היום להזכיר זכרונות, ובאותו ענין נאמר[7] זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי וגו':

ב ובמוצאי ראש השנה מבדילין בין בתפלה בין על הכוס כמו במוצאי שבת, אלא שאין מברכין על הבשמים ועל האש כמו בשאר מוצאי יום טוב[8], כמו שנתבאר בסי' תצ"א[9] עיי"ש:

---

[1] טור ורמ"א ס"א (ביום שני (מתפללים כמו ביום ראשון)).

וכמו בשאר ימים טובים, כמבואר לעיל סי' תצ ס"א (בכל יום טוב שני של גליות מתפללין כסדר התפלה של יום ראשון ... ואף על פי שאין אנו נוהגין בו קודש אלא מחמת ספק שנסתפק לאבותינו, שלא היו יודעין יום שנקבע בו החודש בארץ ישראל מכל מקום אם לא יתפללו בו תפלת יום טוב ... יבאו לזלזל בו לומר שאינו יום טוב כלל, ועל ידי כן יבאו גם כן לעשות בו כל מלאכת עבודה).

[2] **גמרא** מגילה לא, א (האידנא דאיכא תרי יומי ... למחר והאלהים נסה את אברהם, ומפטירין הבן יקיר), ופרש"י (משום זכור אזכרנו רחם ארחמנו). טור ושו"ע שם (וקורין מוהאלהים נסה את אברהם עד סוף הסדר, כדי להזכיר עקידת יצחק, ומפטיר קורא בתורה כמו אתמול, ומפטיר בירמיה כה אמר וגו' עד הבן יקיר וגו', מפני שחובת היום להזכיר זכרונות, ובאותו ענין נאמר זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי וגו').

[3] וירא כב, א.

[4] רש"י מגילה לא, א ד"ה מפטירין (ועקידת יצחק מזכירין כדי שתזכר לנו היום במשפט). שו"ע (כדי להזכיר עקידת יצחק).

[5] כדלעיל סי' תקפד ס"ז (ומפטיר קורא בספר תורה שני בפרשת פנחס ובחודש השביעי).

[6] לא א-יט.

[7] ירמיה לא, יט.

[8] **טור ושו"ע** ס"א (ובמוצאי ראש השנה מבדילין כמו במוצאי שבת, אלא שאין מברכין על הבשמים ועל האש). ב"י סוף הסימן (פירוש, מבדילין בין בתפלה בין על הכוס). לבוש ס"א (ובמוצאי יום טוב מבדילין בין בתפלה בין על הכוס, כמו במוצאי שבת, אלא שאין מברכין על הבשמים, שהרי אין בו נשמה יתירה ביום טוב, וגם על האש אין מברכין, שהרי מותר להבעיר ביום טוב את האש לצורך).

[9] סעיף א (אלא שאין צריך לברך לא על הנר ולא על הבשמים, לפי שאין מברכין על הנר אלא במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים שנאסר אור כל היום ועכשיו חוזר להיתרו כמו שנתבאר בסי' רח"צ, אבל ביום טוב לא נאסר האור לעולם לצורך יום טוב. ועל הבשמים גם כן אין צריך לברך אלא במוצאי שבת, כדי להשיב את הנפש שכואבת על הנשמה יתירה שהיתה בו בשבת והלכה ממנו במוצאי שבת, אבל ביום טוב אין לאדם נשמה יתירה כלל).

תרב סדר עשרת ימי תשובה

ובו ה' סעיפים

א מתענין למחרת ראש השנה, והוא תענית ציבור[1], כמ"ש בסי' תקמ"ט[2], וכל הלכותיו נתבארו בסי' תק"נ[3] עיי"ש:

ב וכל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מרבים בתפלה ותחנונים[4]. ונוהגים לומר אבינו מלכנו כו' ערב ובוקר[5]. מלבד בשבת, וכן בערב שבת אחר מנחה אין אומרים אותו[6], כמו שנתבאר בסי' (תקצ"ב) [תקפ"ד[7]]:

---

[1] טור **ורמ"א** (ומתענים למחרת ראש השנה, והוא תענית צבור).

[2] בשו"ע שם ס"א (חייבים להתענות ... ובג' בתשרי ... מפני דברים הרעים שאירעו בהם).

והוא צום גדליה, שבגמרא יח, ב (צום השביעי, זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם).

[3] בשו"ע שם ס"א (הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר), וס"ב (צומות הללו, חוץ מט' באב, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום).

[4] **טור ושו"ע** (בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מרבים בתפלות ותחנונים). רמב"ם הל' תשובה פ"ג סוף ה"ד (נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה. ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום).

ומנהג חב"ד שלא לומר סליחות בעשי"ת, מלבד בצום גדליה (ספר המנהגים - חב"ד ע' 58).

[5] טור ורמ"א (ואומרים אבינו מלכנו ערב ובוקר).

ג ואומרים בכל יום, חוץ משבת, ג' פעמים ווידוי קודם עלות השחר, מלבד בערב יום הכיפורים, שאין אומרים אותו אלא פעם אחת[8]:

ד אם אירע מילה בין ראש השנה ליום הכיפורים, אין אומרים תחנון ולא והוא רחום כו', אבל אומרים אבינו מלכנו (ואל ארך אפים ולמנצח)[9]:

---

[6] שו"ת הריב"ש סי' תקיב (המנהג הטוב והישר בעיני הוא מנהג ברצלונה, שלא לאמרו כלל, בשום שבת). מנהגים (קלויזנר) סי' לא (במנחה בערב שבת אין אומרים אבינו מלכנו, וכל שכן בשבת). מנהגים (טירנא) עשי"ת ע' קד (שבת שבין ראש השנה ליום הכפורים הוא שבת תשובה. ואין אומרין אבינו מלכנו). מהרי"ל הל' עשי"ת ע' דש (שבת תשובה בכניסתו במנחה אין אומרים אבינו מלכנו, ולא כל אותו השבת). רמ"א (מלבד בשבת). מ"א סי' תרד ס"ק ב (משמע במנחה אין אומרים, כמו בשאר ערב שבת).

[7] סעיף ה (אין אומרים אבינו מלכנו בשבת, מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת. ואפילו בערב שבת במנחה אין אומרים אותו), ושם נסמן (הערה 14).

[8] רוקח סי' רו (ומראש השנה ועד יום הכפורים מתודים בכל יום ג' פעמים, כנגד נושא עון ופשע וחטאה), וסי' ריד (ערב יום כיפור מתודה שחרית פעם אחת, לפי שיש לו להתוודות במנחה קודם אכילתו ובמעריב). ב"י **ורמ"א** (ואומרים בכל יום שלשה פעמים וידוי קודם עלות השחר, מלבד בערב יום כפור, שאין אומרים אותו אלא פעם אחת). ובסידור לא הובא.

ולענין שבת, ראה טור (ונוהגין בספרד שגם בשבת מרבין לומר סליחות ותחנונים. ואני תמיה על מנהגם, שהרי אין מריעין בשבת, ואיכא מאן דאמר הרעה בפה, פירוש לומר העניות, והם אומרים עניות ותחנונים. ובאשכנז אין נוהגין כן). לעיל סי' רפח ס"ח (ולא אסרו לומר תחנונים בשבת אלא לבקש בהם על צרכיו, כגון על פרנסה או על רפואה לחולה שיש לו בביתו וכיוצא בהם מצרכי הגוף, אבל חרטת עונות, טוב לומר בכל יום), ושם נסמן (הערה סב). שער הכולל פל"ו אות ב ואות ו. מנהג אבותינו בידינו (שונות, ע' קנט ואילך).

[9] **מנהגים** (טירנא) עשי"ת ע' קד (ואם יש מילה בין כסא לעשור ... אין אומרין והוא רחום ותחנון ... אבל אומרין אל ארך אפים ולמנצח), ושם הערה 30 (בכל הדפוסים הוסיפו: ואומר אבינו מלכנו). דרכי משה (כתוב במנהגים, אם חל מילה בין ראש השנה ליום הכפורים אין אומרים תחנון, אבל אומרים אל ארך אפים ולמנצח. ומצאתי במנהגים ישנים, ואומרים אבינו מלכנו). **רמ"א** (ואפילו אם חל מילה, שאין אומרים תחנון, אפילו הכי אומרים אבינו מלכנו), ובסי' קלא ס"א (ואפילו בימים שאין אומרים תחנון, אומרים למנצח, מלבד בראש חדש וחנוכה ופורים וערב פסח וערב יום כיפור וט' באב).

וכן הוא בחודש ניסן, כדלעיל סי' תכט סי"ב (בכל החדש, אף שאין אומרים תחנון, אומרים למנצח יענך וגו', ובב' וה' אומרים אל ארך אפים).

וכן הוא בסידור לפני אל ארך אפים (אין אומרים אל ארך אפים לא בראש חדש ולא בחנוכה ופורים קטן וגדול ב' ימים, ולא בערב פסח וט' באב).

והיינו שיש ימים מיוחדים החשובים קצת יום טוב, יותר משאר הימים שאין אומרים בהם תחנון, ולכן אין אומרים בהם לא אבינו מלכנו ולא אל ארך אפים ולא למנצח יענך.

בערב פסח, כדלעיל סי' תכט סי"ב (אבל בערב פסח אין אומרים למנצח ואל ארך אפים, ואין ערב פסח דומה לשאר ערב יום טוב כי הוא עצמו יום טוב).

בערב יום הכיפורים, כדלקמן סי' תרד ס"ו-ז (אין אומרים למנצח יענך וגו' שאינו יום צרה ... אין אומרים בו אבינו מלכנו לא בתפלת שחרית ולא במנחה).

[בסדור רבינו הוצאת שקלוב תקס"ג, כתוב כן גם אצל אל ארך אפים (ולא בערב יום כיפור וט' באב); אלא שבהוצאות הבאות השמיטו את "ערב יום כיפור", כי אין אומרים אל ארך אפים אלא בב' וה', וערב יום כיפור לעולם לא יחול בב' וה'. וראה גם לקמן סי' תרד ס"ו, ושם הערה 36].

וכן בערב שבת במנחה, כדלעיל סי' תקפד ס"ה (אין אומרים אבינו מלכנו בשבת, מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת. ואפילו בערב שבת במנחה אין אומרים אותו).

הפרש זה, שבין הימים שחשובים יום טוב קצת, לבין שאר הימים שאין אומרים בהם תחנון, מוצאים אנו אף לענין תענית חלום, כדלעיל סי' רפח ס"ג (מותר להתענות תענית חלום בשבת ... ומה תקנתו יתענה עוד תענית בחול שיתכפר לו. ולכתחלה צריך להתענות מיד למחר ביום ראשון ... אלא אם כן ... היה ביום ראשון חנוכה או פורים או ערב יום הכיפורים או ראש חודש ... שלא יתענה עד אחר כך).

*

כל האמור לעיל הוא לפי המובא בשוע"ר. אמנם בפסקי הסדור הל' שחרית (מנהג ספרד שבכל יום שאין בו תחנון ונפילת אפים אין אומרים למנצח יענך). והולך ומונה את כל הימים שאין אומרים בהם תחנון במשך השנה. והיינו שלא רק הימים המיוחדים הנ"ל אין אומרים בהם למנצח יענך, אלא אף בכל הימים שאין בו תחנון אין אומרים בהם למנצח יענך.

והיינו דוקא לענין למנצח יענך. משא"כ אצל אמירת א-ל ארך אפים בשני וחמישי, מפורש בסדור (אלו ימים שאין אומרים אל ארך אפים, ר"ח חנוכה פורים קטן ב' ימים ופורים גדול ב' ימים וערב פסח ותשעה באב).

וכן אצל למנצח יענך, מסיים (ואין צריך לומר ט' באב ופורים קטן שהוא י"ד וט"ו באדר ראשון ופורים גדול וחנוכה וראש חדש).

וטעם החילוק בינם מבואר בדברי נחמי', השלמה לשוע"ר סי' קלא ס"ט (יש מקומות שבכל יום שאין אומרים בו תחנון אין אומרים גם כן למנצח, וכן הוא מנהג ספרד ... וכל זה בלמנצח יענך, דסבירא להו שכל הימים שאין אומרים תחנון אינם ימי צרה [ולכן אין אומרים "יענך ה' ביום צרה"], אבל באל ארך אפים אין מוסיפים על מנהג מדינתנו).

*

ולענין אמירת אבינו מלכנו, הנה בו' תשרי תשל"ה הרבי לא אמר תחנון וגם לא "אבינו מלכנו", כיון שאחר תפילת שחרית היתה אמורה להתקיים ברית-מילה. ובהתוועדות באותו ערב ביאר הנהגתו, כי אף שמבואר בשוע"ר סי' תרב ס"ד (אם אירע מילה בין ראש השנה ליום הכיפורים אין אומרים תחנון ולא והוא רחום כו', אבל אומרים אבינו מלכנו (ואל ארך אפים ולמנצח)). מכל

ה אין נותנים חרם בין ראש השנה ליום הכיפורים, שלא לעורר כחות הדין בזמן ההוא. וכן אין משביעין אדם בבית דין בימים האלו, שלא להביא עונש שבועה לעולם ח"ו[10]. אבל לעשות דין בין אדם לחבירו, בודאי מצוה רבה יש לדון ולהוציא הגזילה מתחת ידו, שכשיש דין למטה אין דין למעלה. ואם יש עסק שבועה ביניהם, יניחוהו עד לאחר יום הכיפורים[11]:

מקום, לפי מה שהנהיג רבינו הזקן בסידורו, שלא לומר למנצח בכל יום שאין אומרים תחנון, לפי זה אין לומר גם אבינו מלכנו בכל יום שאין אומרים בו תחנון.

למחרת כתבתי לרבי (בענין מה שנתבאר לגבי אבינו מלכנו, דמאחר שפסק רבינו בהסידור שבכל יום שאין אומרים בו תחנון אין אומרים למנצח – כמנהג ספרד, דלא כמנהגים ורמ"א, אם כן כמו כן הוא גם לגבי אבינו מלכנו. הנה לכאורה מקור פסקו בהסידור הוא בשיירי כנסת הגדולה (ופרי חדש) סי' קל"א, ומכל מקום פסק השיירי כנסת הגדולה (בסי' תר"ב הגהות הטור אות ה', ובסי' תר"ד הגהות בית יוסף אות ה') לגבי אבינו מלכנו (כהמנהגים והרמ"א) דלא תלי אבינו מלכנו בנפילת אפים ותחנונים, ואפילו כשחל מילה שאין אומרים תחנון מכל מקום אומרים אבינו מלכנו. ולפי זה מהי ההוכחה שרבינו בפסק הסידור יחלוק על השיירי כנסת הגדולה, ויסבור שאין אומרים גם אבינו מלכנו).

לא קבלתי מענה לשאלתי, אמנם המסקנה בשיחה הנ"ל, שאין לחלק בין למנצח לבין אבינו מלכנו, ובכל יום שאין אומרים בו תחנון, אין אומרים למנצח ואבינו מלכנו.

*

ולענין א-ל ארך אפים, כבר הובא לעיל מ"ש בפסקי הסדור, אצל אמירת א-ל ארך אפים בשני וחמישי (אלו ימים שאין אומרים א-ל ארך אפים, ר"ח חנוכה פורים קטן ב' ימים ופורים גדול ב' ימים וערב פסח ותשעה באב). אמנם בסידורי תהלת ה' שנדפסו בתקופה האחרונה, נדפסה הערת המו"ל בשולי הגליון (וכן בכל יום שאין אומרים תחנון), שהוא לכאורה היפך פסק רבינו הזקן המבואר בפנים.

אלא שהמקור להערה זו בסידורים החדשים הוא האמור באותה שיחה, בהעתקתו את דברי רבינו הזקן בסידורו לפני למנצח יענך (הנוסח בסדור אדמו"ר הזקן הוא: "מנהג ספרד שבכל יום שאין בו תחנון ונפילת אפים אין אומרים למנצח יענך ולא תפלה לדוד" [שלפני שיר של יום]). ואילו בשיחה הנ"ל (שרייבט דער אלטער רבי אז מנהג ספרדים (מ"ס) אז בשעת מ'זאגט ניט קיין תחנון זאגט מען ניט קיין אא"א און מ'זאגט ניט קיין למנצח ... ניט נאר תחנון נאר למנצח און אא"א אויך ניט).

ולכאורה יש לתקן בציטוט שבשיחה הנ"ל (זאגט מען ניט קיין תפלה לדוד און מ'זאגט ניט קיין למנצח ... ניט נאר תחנון נאר למנצח און תפלה לדוד אויך ניט).

ובפרט שכבר הובא בקובץ "מנהגי מלך" עמ' 30 (טרם פתיחת הארון, הנה גם כשאין אומרים תחנון ... אומר "א-ל ארך אפים ורב חסד כו'"), וכן הוא בהליכות מנחם ע' רסא (בהנהגת רבינו עצמו ראו בבירור שהי' אומר א-ל ארך אפים בימים שאין אומרים בהם תחנון (גם לאחר שהורה לרבים שאין לומר)). ואם כן איך אפשר לומר שבחזרתו על לשון רבינו הזקן בסידורו, יאמר ההיפך מהאמור שם, וההיפך ממנהגו התדיר (לפני ולאחרי אמירת השיחה הזאת).

על זה השיבו לי חבריי, שבשעה שהדפיסו את המהדורה החדשה של הסידור, הכינו רשימת ההערות שעומדים להוסיף בשולי הגליון, ובתוכם גם הערה הנ"ל, והרבי אישר את ההוספות; ולכן הונהג מאז בין אנ"ש, שלא לומר אל ארך אפים בימים שאין אומרים בהם תחנון. וראה הערות ובאורים גליון תשלח ע' 74. תתקכב ע' 227. תתקכד ע' 59. תתקכח ע' 79.

[10] מהרי"ל הל' עשי"ת ע' דש (פעם אחת בעשרת ימי תשובה שאלו בבית הכנסת אחד אבידה בחרם, ויחר אף מהר"י סג"ל באיש ההוא ואמר, אין שייך לחקור בחרם בימים האלו אשר חיינו תלואים. וגם אם אדם חייב בבית דין שבועה לחבירו, ממתין עד אחר ימים נוראים להשביעו אז). **רמ"א** (ואין נותנין חרם, וכן אין משביעין אדם בבית דין, עד אחר יום כפור). לבוש סי' תרג (אין נותנין חרם בין ראש השנה ליום כיפור עד אחר יום כיפור, לפי שאנו תלויין בדין ואין לעורר עלינו מדת הדין והמקטרג). ט"ז (שלא לעורר כחות הדין בזמן ההוא, וכן אין משביעין שחוששין ביותר להביא עונש שבועה לעולם ח"ו).

וראה גם לעיל סי' תכט סי"ד (ליתן חרם בבית הכנסת לאיזה צורך גדול, מותר בכל חדש ניסן, אף על פי שאסור בתשרי מטעם שיתבאר בסימן תר"ב).

[11] **אחרונים**. לבוש סי' תרג (ויש נוהגין שלא לדון בין איש לחבירו. ונראה לי אדרבה, יותר טוב הוא לדון ולפסוק הדין בין הבריות, כדי שיהא השלום ביניהם ביום כיפור. ועוד הרי אמרו חז"ל, במקום שיש דין אין דין, ומקום שאין דין יש דין, רוצה לומר, אם נעשה הדין למטה אין הדין למעלה, ואם אין נעשה למטה נעשה למעלה, ואם כן אם לא ידונו למטה, הרי מדת הדין למעלה מתוחה עלינו ח"ו, על כן נראה לי שיותר טוב הוא לדון למטה ולהשקיט הדין שלמעלה ... גם מצד הנתבע טוב לו להזקק לו להוציא גזילה מתחת ידו קודם בא יום הדין הגדול והקדוש, ותתקבל תשובתו יותר), וכדאמרינן במדרש תנחומא משפטים סי' ה (רבי אליעזר אומר אם יש דין למטן אין דין למעלן, אם אין דין למטן יש דין למעלן, כיצד אם יעשו התחתונים את הדין מלמטה אין הדין נעשה מלמעלן). ט"ז (אבל לעשות דין בין אדם לחבירו ודאי מצוה רבה יש לדון, וכ"כ בלבוש מטעם דכשיש דין למטה אין דין למעלה). מ"א סק"א (ועכ"פ מצוה לשפוט להוציא גזילה מתחת ידו (לבוש)).

תרג

ובו סעיף אחד

זהירות מפת פלטר בעשרת ימי תשובה

א אף מי שאינו נזהר בכל השנה מפת של פלטר גוי (עיין ביו"ד סי' קי"ב[1]), מכל מקום בעשרת ימי תשובה יש

---

[1] בשו"ע שם ס"ב (יש מקומות שמקילין בדבר ולוקחים פת מנחתום העובד כוכבים, במקום שאין שם נחתום ישראל, מפני שהיא שעת הדחק), ורמ"א שם (ויש אומרים דאפילו במקום שפת ישראל מצוי, שרי). ש"ך שם ס"ק ט (מיהו כתב בתורת חטאת שם בשם הפוסקים, דבי' ימי התשובה יש ליזהר בפת של עובדי כוכבים).

לו ליזהר ממנו[2]. ואם אינו יכול לאפות בעצמו, יכשיר את התנור שאופין בו גוים, שישליך ישראל בתוך התנור קיסם אחד[3], כמו שיתבאר ביו"ד סי' קי"ב[4].

מכל מקום מי שהולך בדרך, אם אין לפניו פת של ישראל עד יותר מארבע מילין ממקום שהוא עומד בו ורוצה לאכול, מותר לו לאכול פת של פלטר גוי אפילו בעשרת ימי תשובה, כמו שמותר בשאר ימות השנה[5], כמ"ש ביו"ד שם[6].

ויש לכל אדם לחפש ולמשמש[7] במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה[8]. וספק עבירה צריכה יותר תשובה מעבירה ודאית, כי על עבירה ודאית אדם מתחרט בכל לבו, אבל ספק עבירה הוא מתברך בלבבו לומר[9] שמא לא עשיתי עבירה ואינו מתחרט עליה חרטה גמורה[10], והרי נשאר עונש העבירה עליו[11]. ולכך היה צריך קרבן אשם תלוי הבא על הספק להיות יותר ביוקר מקרבן חטאת הבא על הודאי[12]:

וראה גם לעיל סי' רמב סי"ג (ובמקומות שאוכלים פת של נכרים כל ימות החול), ושם נסמן (הערה סו).

[2] **רא"ש** פ"ד סוס"י יד (נהגו באשכנז, אף אותן שאין נזהרין מפת של נכרים כל השנה, בעשרת ימי התשובה נזהרין). **טור ושו"ע** (אף מי שאינו נזהר מפת של גויים, בעשרת ימי תשובה צריך ליזהר).

[3] מנהגים (טירנא) עשי"ת ע' קד (בכל י' ימי תשובה אין אוכלין פת של גוים, אלא מכשירין תנורים בקיסם). **מ"א** (ואם אינו יכול לאפות בעצמו, די בהשלכת קיסם (לבוש ומנהגים)). **לבוש** (ואם אינו יכול לאפות בעצמו, יכשיר את התנור שאופין בו הגוים, שישליך בו ישראל קיסם אחד כדי שיהא נראה כמסייע באפייתה).

[4] בשו"ע ס"ט (הדליק העובד כוכבים ואפה העובד כוכבים ... אפילו לא זרק אלא עץ אחד לתוך התנור, התיר כל הפת שבו).

[5] **מ"א** (ונראה לי דמי שהולך בדרך, אין צריך להמתין רק כשיעור המפורש ביו"ד ססי' קי"ב, דלא קיבלו עלייהו להחמיר בי' ימים יותר משאר ימות השנה).

[6] שו"ע סט"ז (יש מי שאומר, שהנזהר מפת עובד כוכבים והוא בדרך, אם יש פת של ישראל עד ד' מילין, ימתין).

[7] ברמ"א ובלבוש "ולפשפש".

וראה עירובין יג, ב (יפשפש במעשיו (שעשה כבר, ויבדוק עבירות שבידו ויתודה וישוב, רש"י), ואמרי לה ימשמש במעשיו (כגון אם בא מצוה לידו, יחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ולא יניח לעשותה בשביל ההפסד, שהרי שכרה עתיד לבוא, ואם באת לידו עבירה, יחשב שכרו שמשתכר בה עכשיו כנגד הפסדה העתיד ליפרע ממנו, רש"י)).

[8] **רמ"א** (ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה).

[9] על פי נצבים כט, יח (והתברך בלבבו לאמר).

[10] **הרב רבנו יונה** ברכות א, סע"ב (שעונש הספק יותר מהודאי ... והטעם בזה למה החמירו על הספק יותר מן הודאי, אומר מורי הרב, שהוא מפני שעל הודאי משים האדם החטא אל לבו ודואג ומתחרט עליו וחוזר בתשובה שלימה, אבל על הספק עושה סברות ואומר אותה חתיכה שאכלתי אולי היתה מותרת, ולא ישית אל לבו לשוב, ולזה החמירו בו יותר). רמ"א (וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאי, כי יותר מתחרט כשיודע שעשה משאינו יודע).

[11] לבוש (ואינו מתחרט עליה חרטה גמורה, והרי נשאר עונש העבירה עליו).

[12] רבנו יונה שם (וכן מצינו שעל הודאי מביא חטאת, ואמרינן (זבחים מח, א) דחטאת דנקא, כלומר שאפילו לא יהיו דמי כשבה או שעירה שיביא לחטאת אלא דנקא, די לו בזה. ודנקא היא מעה, והוא שתות הדינר, כדאמרינן (קדושין יב, א) שש מעין כסף דינר. ואם מביא אשם על הספק, כגון שהיו לפניו ב' חתיכות, אחת של שומן ואחת של חלב, ואכל אחת מהן ואינו יודע איזה מהן אכל, צריך להביא ב' סלעים, שהם מ"ח מעין, כי הסלע ד' דינרים, והדינר ו' מעין, אישתכח דב' סלעים הוו מ"ח מעין, ועל הודאי סגי במעה א' בלבד). רמ"א (ולכן קרבן אשם תלוי הוצרך להיות יותר ביוקר מחטאת).

הלכות יום הכיפורים (סי' תרד-תרכד)

תרד סדר ערב יום כיפור

ובו ז' סעיפים

אכילה בערב יום כיפור

א ועניתם[1] את נפשותיכם בתשעה לחודש וגו'[2]. וכי בתשעה מתענין, והלא אין מתענין אלא בעשירי[3],

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) אכילה בערב יום כיפור (ס"א-ג).
(ב) הספד ותחנון בערב יום כיפור (ס"ד-ז).

[2] אמור כג, לב.

שנאמר[4] בעשור לחודש תענו את נפשותיכם, ונאמר[5] מערב עד ערב וגו'. אלא ענין הכתוב הכינו עצמיכם בתשיעי לעינוי העשירי, שתאכלו ותשתו בתשיעי כדי שתוכלו להתענות בעשירי[6]. והוא מאהבת הקב"ה לישראל שלא ציווה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטובתם לכפר עוונותיהם, וציווה שיאכלו וישתו תחלה שלא יזיק להם העינוי[7].

ומה שהוציא הכתוב את האכילה בלשון עינוי[8], ולא אמר בפירוש שיאכלו וישתו בתשיעי[9], לומר לך שהאוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו היה מתענה בו[10], מחמת מצות הקב"ה שצוה להתענות בו[11]. שאין שכר האוכל ושותה מחמת מצות הקב"ה דומה לשכר המתענה מחמת מצות הקב"ה, אבל זה שאוכל ושותה בתשיעי שכרו הרבה מאוד, כאלו היה מתענה[12] (בתשיעי ובעשירי) מחמת מצות הקב"ה שצוה להתענות (בשניהם). דכיון שיום הכיפורים בעצמו אי אפשר לכבדו במאכל ובמשתה כדרך שמכבדין שאר יום טוב, צריך לכבדו ביום שלפניו[13].

לפיכך אסור להתענות בו[14] אפילו תענית חלום[15]. אע"פ שמותר להתענות תענית חלום אפילו בשבת ויום

---

[3] **גמרא** פא, ב (ועניתם את נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה מתענין, והלא בעשור מתענין. אלא לומר לך, כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי).

[4] אחרי טז, כט. וכן נאמר בפרשת אמור כג, כז (בעשור לחדש השביעי ... ועניתם את נפשותיכם). וראה מראי מקומות וציונים.

[5] אמור כג, לב. וראה רש"י ר"ה ט, א ד"ה כל (דהא מדקאמר בערב, על כרחך לא מקפיד אעינוי דתשעה). ב"י ריש הסימן (דמדכתיב בערב, על כרחך לא מקפיד אעינוי דתשעה). לבוש ס"א (ומדכתיב בערב, שמעינן דלא קפיד קרא אעינוי של כל יום התשיעי). ט"ז ס"ק א (דהי' אפשר לומר דהתענית יהיה ביום ט' גם כן. אלא דקשה דצריך שיהיה התענית מערב ועד ערב, ותו לא).

[6] **רש"י** שם (והכי משמע קרא ועניתם בתשעה, כלומר התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשרה), ובברכות ח, רע"ב ד"ה מעלה (והכי קאמר קרא, הכינו עצמכם בתשעה לחדש לענוי המחרת).

ומכל מקום אין זו אלא אסמכתא, כדלקמן סי' תרח ס"א (מכל מקום פשט הכתוב משום תענית ממש, כמו שנתבאר כאן, אלא שמצות חכמים היא להרבות בסעודה בערב יום כיפור מטעם שנתבאר שם, ומצאו להם סמך מן התורה, שנאמר ועניתם וגו' בתשעה לחודש, ופירשו בו חכמים שיכין את עצמו באכילת תשיעי לעינוי של עשירי).

[7] **רא"ש** יומא פ"ח סי' כב (להראות חיבתו של המקום ברוך הוא לישראל ... לא צוה לישראל להתענות אלא יום אחד לטובתן לכפר על עונותם, והזהירם לאכול ולשתות ערב התענית). טור ולבוש שם (וכל זה מאהבת השם יתברך את ישראל שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה, והוא עשרה לחדש ביום הכיפורים, ולטובתם לכפר עוונותיהם, וצוה שיאכלו וישתו יום שלפניו, כדי שיוכלו להתענות ולא יזיק להם הענוי של מחר).

[8] רש"י יומא שם (ומדאפקיה קרא בלשון עינוי, לומר לך הרי הוא כאלו מתענה בתשעה). רא"ש שם (ומאחר שהוציא אותה אכילה ושתיה בלשון עינוי, אלמא חשיבא היא כעינוי, וכאילו נצטוו על עינוי של תשיעי ועשירי). טור ולבוש שם. ט"ז שם.

[9] לבוש שם (ואף על גב שבלשון ואכלתם וגו' היה גם כן משמעותיה לשון מצות עשה על האכילה, ואם כן למה תלה מצות האכילה במצות העינוי). ט"ז שם (דקשה למה לא אמר בהדיא ואכלתם ביום התשיעי).

[10] גמרא שם (לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי).

[11] תוס' ר"ה ט, ב ד"ה כאילו התענה תשיעי ועשירי (כלומר כמו שצוהו הקב"ה להתענות והתענה). רא"ש שם (חשיבא היא כעינוי, וכאילו נצטוו על עינוי של תשיעי ועשירי). טור ולבוש שם. ט"ז שם (ואכילת התשיעי חשובה וטפילה לציווי התענית של עשירי, נמצא קאי הציווי של התענית עשירי על שניהם).

[12] **ט"ז** שם (וצריך לומר דאז הוה השכר על מצות אכילה, ואינו מרובה כשכר המתענה). **לבוש** שם (אשמעינן קרא כאן כשיקיימו מצות האכילה הזאת, יהיה שכרם מרובה כאילו נצטוו להתענות והתענו, שזהו שכר גדול יותר).

[13] **ב"י** (דכיון שיום הכפורים עצמו אי אפשר לכבדו במאכל ומשתה כדרך שמכבדין שאר ימים טובים, צריך לכבדו ביום שלפניו).

[14] פסחים סח, ב (מר בריה דרבינא, כולה שתא הוה יתיב בתעניתא, לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי ... כל האוכל ושותה בתשעה בו, מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי). הגהות מיימוניות סוף הל' שביתת עשור (ערב יום הכפורים אסור להתענות, ומצוה להרבות בסעודה). שו"ע ס"א (מצוה לאכול בערב יום כפור, ולהרבות בסעודה).

וכן הוא לקמן סי' תרח ס"א (שמצות חכמים היא להרבות בסעודה בערב יום כיפור). ובפסקי הסדור (בערב יום הכפורים יש להרבות באכילה ושתיה כמו שיעור ב' ימים, ערב יום כיפורים ויום הכיפורים).

וראה שער הכולל פמ"ד אות ג. אוצר מנהגי חב"ד יום הכיפורים ע' קצא.

[15] מהרי"ל הל' ימים נוראים אות י ע' רסה (שאלו קמי מהר"י סג"ל איך עושין בתענית חלום בערב יום כיפור. ואמר דיכול לאכול, ויניח להיטיב לו חלומו. וכן איתא בגמרא בר בריה דרבינא כולי שתא יתיב בתעניתא בר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי, ופירש ראבי"ה דבתענית חלום מיירי).

בראבי"ה שלפנינו לא מצאנו. אמנם כן הוא בתוס' ברכות מט, ב ד"א אי בעי (מפרש ר"י דבתענית חלום קאמר), ובשו"ת הרשב"א ח"ד סי' רסב (קושטא דמילתא הכי משמע, דבתענית חלום קאמר). הובא במ"א ס"ק א (ומיירי שכל השנה כשחלם לו חלום רע הי' מתענה, חוץ מימים אלו (וכ"כ הב"י בסימן רפ"ח בשם הרשב"א)). ובב"י סי' רפח (הרשב"א כתב בתשובה (ח"ד סי' רסב) דההיא דמר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא וכו', בתענית חלום דוקא הוא). לעיל סי' רמט בקונטרס אחרון ס"ק ה (דתענית חלום הוה, כמ"ש הרשב"א, עיין סי' רפ"ח ותר"ד). **רמ"א** ס"א (ואסור להתענות בו אפילו תענית חלום).

*

טוב[16], מכל מקום בערב יום הכיפורים שהאכילה נחשבת כעינוי, כמו שנתבאר, אין להתענות בו, אלא יאכל וישתה ויחשב לו כאלו התענה על חלומו[17].

ומכל מקום מי שירצה להתענות על חלומו עד סעודה המפסקת אין למחות בידו[18]. לפי שערב יום הכיפורים אינו דומה לשבת שנאמר בו[19] וקראת לשבת עונג, ולפיכך אסור להתענות בו אפילו שעה אחת לשם תענית אם אינו תענית חלום כמ"ש בסי' רפ"ח[20], אבל בערב יום הכיפורים שלא נאמר בו עונג, אלא שמצוה לאכול בו, ואם אכל פעם אחת ביום יצא ידי חובתו[21].

ב ואם עבר וטעה[22] והתענה כל היום, צריך להתענות אחר יום הכיפורים[23] תענית אחר לכפר על מה שהתענה בערב יום הכיפורים. אבל אם לא התענה אלא עד סעודה המפסקת, אינו צריך להתענות אחר יום הכיפורים[24].

ג אם נדר להתענות בו עיין בסי' תק"ע[25].

וכן הוא לענין חג השבועות (הנזכר בגמרא שם), כדלעיל סי' תצד סי"ח (אסור להתענות תענית חלום בחג השבועות), ושם נסמן (הערה קיג).

משא"כ לענין פורים (הנזכר בגמרא שם), נתבאר לעיל סי' רפח ס"ג (המתענה תענית חלום בראש חודש, חנוכה ופורים), וכנפסק ברמ"א סי' תרצה ס"ב (ואין להתענות בפורים, מלבד תענית חלום).

וראה הערות וביאורים תתה ע' 69.

[16] כדלעיל סי' רפח ס"ג (אבל מותר להתענות תענית חלום בשבת).

[17] **של"ה** מסכת יומא בתחילתו (רכז, ב) ד"ה ובסי' מהרי"ל (דשאני ערב יום כפורים, דפרט הכתוב בהדיא בו, וציוה על האכילה, והאכילה במקום עינוי). **לבוש** שם (דשאני ערב יום כיפור, דכיון דאכילה חשוב כמו עינוי, למה יתענה). **ט"ז** סק"ב (נראה הטעם, כיון שאכילה ביום זה נחשבת לתענית ממש, אם כן שפיר הוא בכלל יפה תענית לחלום). מ"א סק"א (כיון האכילה נחשבת עינוי, אין להתענות, וכן כתב של"ה).

[18] מנהגים (קלויזנר) סי' פו (ובערב יום כיפורים מותר לישב בתענית חלום, ובלבד שיאכל סעודה מפסקת מבעוד יום). מהרי"ל שם (ואמר מהר"י סג"ל הרוצה להחמיר ולהתענות יאכל סעודה המפסקת עם בני הבית), ובהלכות תענית ע' רסח (ובערב יום כיפורים מותר לישב תענית חלום, ובלבד שיאכל סעודה המפסקת מבעוד יום). הובא במ"א שם.

[19] ישעיה נח, יג. וכדלעיל סי' רמב ס"א (שני דברים נתפרשו בשבת על ידי הנביאים, והם כבוד וענג, שנאמר וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכובד).

[20] סעיף א (ואם מתכוין לשם תענית, אפילו שעה אחת אסור).

[21] **מ"א** שם (דודאי אם מתענה עד סעודה המפסקת ליכא איסורא, דאפילו למ"ד דהוא דאורייתא, לא דמי לשבת, דהתם כתיב וקראת לשבת עונג ואסור להתענות בו כלל, משא"כ כאן דמצוה לאכול, ואם אכל פעם אחת ביום דיו).

[22] כלומר: עבר או טעה. ראה שו"ע אדה"ז המבואר.

[23] דמה שמתענה ביום הכיפורים, לא סגי שיחשב לו כמתענה תענית לתעניתו.

ב"י סי' תקסח סוד"ה ומ"ש ואין צריך (ומשמע דהוא הדין למתענה בערב יום הכפורים תענית חלום, שצריך להתענות תענית אחר). **שו"ע** שם ס"ה (המתענה תענית חלום ... בערב יום הכפורים, צריך למיתב תעניתא לתעניתיה). **מ"א** סי' רפח סק"ג (ואם ביום ראשון היא תענית חובה צריך להתענות יום אחר (מ"ב סי' צ"ג)). **לבוש** שם ס"ה (המתענה תענית חלום ... בערב יום כיפור, צריך למיתב תענית לתעניתו על שביטל תענוג ושמחת אותם ימים, ונוהגין להתענות אותו התענית מיד ביום ראשון שלאחר הימים הללו, כדי שלא לעכב לבקש סליחתו וכפרתו). **משאת בנימין** סי' צג (שאלה, תענית חלום בשבת ולמחרתו י"ז בתמוז אי צריך למיתב תענית לתעניתו אחר י"ז בתמוז, או נימא דסגיא ליה בהאי תענית שמתענה בי"ז בתמוז, דתענית זה עולה לכאן ולכאן. תשובה, יראה לפי הסברא דצריך להתענות תענית אחר בתמוז ואינו יוצא בתענית זה שבי"ז בתמוז ... מצאתי בחיבור ב"י בטור או"ח סימן תקס"ח שכתב, דהמתענה בערב יום כיפור תענית חלום, שצריך להתענות תענית אחר לתעניתו, שהרי היא מצוה לאכול בו עכ"ל, הרי לך שאפילו יום כיפור, שיום סליחה וכפרה הוא, ואפילו הכי צריך למיתב תענית אחר).

והיינו שיתענה באחד מהימים בין יום הכיפורים לסוכות, כדלעיל סי' רפח ס"ג (אבל אם למחר הוא יום שאיסור התענית בו אינו אלא מנהג, כגון ... בין יום הכיפורים לסוכות ... יכול להתענות).

וראה לעיל שם ס"ד (המתענה תענית חלום בשבת ולמחר הוא תענית חובה ... אינו עולה לו, כיון שאף אם לא היה מתענה בשבת היה מתענה תענית זה, אין תענית זה מכפר לו על ביטול עונג שבת, שלא מצינו כפרה בחנם. ויש חולקין על זה. והעיקר כסברא הראשונה).

[24] מ"א סק"א (ומ"ש בסי' תקס"ח ס"ה, מיירי כשהתענה כל היום).

[25] בשו"ע שם ס"א (יחיד שקבל עליו תענית כך וכך ימים ואירע בהם ... ערב יום הכיפורים, אם קבלו בלשון קבלת תענית בעלמא, אין צריך התרה; ואם קבלו בלשון הרי עלי, שהוא לשון נדר, צריך התרת חכם). מ"א שם ס"ק א (הרי עלי, פירוש שאמר הרי עלי אכילת יום פלוני קונם), וס"ק ב (ואם לא התירו, צריך להתענות לכו"ע. ונראה לי דצריך למיתב תענית לתעניתו). ט"ז שם ס"ק א (דנדר חל על דבר מצוה, דאסר החפץ עליו, ואין שום ציווי על החפץ, אבל בשבועה דאסר נפשי' על חפצא, והוא כבר מצווה מהר סיני שלא לעשות כך).

וראה לעיל סי' תקצז ס"ח (ושם הערה 25).

הספד ותחנון בערב יום כיפור

ד אע"פ שמן הדין ערב יום הכיפורים מותר בהספד, שאינו יום טוב כלל ואין בו מעלה, אלא שמצוה לאכול בו[26]. מכל מקום נוהגין לעשותו יום טוב, ואין מספידין בו אלא על חכם בפניו[27], או ביום שבאה שמועתו שמת, שהוא כמו בפניו, כמ"ש בסי' תקמ"ז[28] עיי"ש. וכן אין אומרים צידוק הדין אלא על חכם בפניו[29]. וכן אין אומרים בו תחנון[30].

וגם אין אומרים קודם עלות השחר הרבה סליחות כבשאר ימים. ויש מקומות נוהגין להרבות בסליחות, לפי שאין חושבין אותו יום טוב אלא מעלות השחר ואילך, אבל לא בלילה, והכל לפי המנהג[31].

ה מי שנוהג שלא לאכול בשר בכל ימות החול כי אם ביום שאין אומרים בו תחנון, מותר לאכול בשר אפילו בליל ערב יום הכיפורים, וכל שכן ביום. במה דברים אמורים במקומות שאין אומרים הרבה סליחות בלילה, שהן חושבין ליום טוב גם את הלילה, אבל במקומות שמרבים בסליחות, שאין חושבין את הלילה ליום טוב, אין לאכול בשר בלילה[32].

ואפילו במקומות שאין מרבים בו בסליחות, לא יאכל בשר קודם צאת הכוכבים של ליל ערב יום כיפור, אע"פ שהתפלל ערבית מבעוד יום, לפי שאין חושבין ליום טוב אלא לילה ממש, שהרי אומרים תחנון אחר תפלת המנחה של ח' תשרי[33], ובשאר ימים שאין אומרים בהם תחנון אין אומרים תחנון אפילו במנחה שלפניהם[34], מכלל שערב יום כיפור אין מחזיקין ליום טוב אלא מצאת הכוכבים ואילך[35].

---

[26] מ"א סי' תרו סוף ס"ק י (ערב יום הכיפורים פשיטא דלא אקרי יום טוב כלל, ומדינא מותר בהספד ... ואין בו מעלה אלא שמצוה לאכול בו).

[27] כמו בשאר ימים שאין אומרים בהם תחנון, כדלעיל סי' תכט סוף ס"ח (נוהגין במדינות אלו שבכל חדש ניסן אין אומרים תחנון ... ואין מספידין עליו ... אלא לחכם בפניו, דהיינו בעוד שלא נקבר), ושם נסמן (הערה נט).

[28] בשו"ע שם ס"ו (ועל חכם קורע אפילו אינו בפניו, אלא שבאה לו שמועה במועד). וכדאמרינן מו"ק כז, ב (אמר רב פפי יום שמועה הוה, וכבפניו דמי). שו"ע יו"ד סי' תא ס"ה (ויום שמועה, אפילו רחוקה, כבפניו דמי).

[29] עיקר צדוק הדין הוא נוסח הצור תמים פעלו שאומרים בעת הקבורה, כמבואר ברמ"א יו"ד סי' שנח ס"ג (כשמגיעים עם המת לקברות ... אומרים עליו צדוק הדין). ואם כן מה מה שייך להגביל שמותר לאמרו "על חכם בפניו"?

ואכן לעיל סי' תכט ס"ח כתוב בסתם (ואין אומרים צדוק הדין ... אפילו היה המת תלמיד חכם מופלג וגדול הדור), ושם נסמן (הערה נד). וראה כף החיים ס"ק כב. מראי מקומות וציונים.

אמנם ב"הספד" שייך להגביל (אלא על חכם בפניו), כאמור לעיל "ואין מספידין בו אלא על חכם בפניו". ואפשר נשתרבבו לכאן 4 מילים אלו (אלא על חכם בפניו) מהשורה הקודמת.

[30] מנהגים (טירנא) מנהג של כל השנה ע' קסז (אלו ימים שאין אומרים לא תחנון וצדקתך וצדוק הדין ... ט' בתשרי). מהרי"ל הל' ערב יום כיפור ע' שיב (ערב יום כפורים ... אין אומרים תחנון). שו"ע ס"ב (אין נופלים על פניהם בערב יום הכפורים). רמ"א ס"ב (וגם אין אומרים למנצח). **רמ"א סי' תכ** ס"ב (צדוק הדין ... אין נוהגין ... בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון).

וכן הוא לקמן סי' תרה ס"ה (אין אומרים תחנון ביום זה). פסקי הסדור, לפני למנצח (מנהג ספרד שבכל יום שאין בו תחנון ונפילת אפים אין אומרים למנצח יענך ... ערב יום כיפורים).

[31] מהרי"ל שם (בבקר בהשכמה לסליחות, יש מקומות מרבין סליחות בערב יום כיפור, דוגמת ערב ראש השנה, ויש מקומות שאומרים רק ג' סליחות בערב יום כיפור. פוק חזי מאי עמא דבר). רמ"א ס"ב (אין אומרים קודם עלות השחר הרבה סליחות. ויש מקומות שנוהגים להרבות בסליחות, והכל לפי המנהג). ויתבאר לקמן סעיף הבא.

ומנהג חב"ד שלא לומר סליחות בערב יום כיפור (ראה ספר המנהגים - חב"ד ע' 58), אף שנזכר בפסקי הסדור, סדר כפרות (בערב יום הכיפורים ... באשמורת הבוקר, אחר סליחות).

[32] **של"ה** ריש מסכת יומא רכז, ב (וענין ליל ט' בתשרי, הנוהגים שלא לאכול בשר ופירות ושלא לשתות יין רק בשבתות וימים טובים, נראה בעיני דתלוי במנהג מקומות בענין אשמורת הבוקר. באותן המקומות שנוהגים קודם עלות השחר בערב יום כפורים להשכים במאד ולהרבות בסליחות ובתחנונים, אזי אין עושין אותו ליום טוב גמור עד אחר הסליחות ותחנונים. ואותן המקומות שאין אומרים רק מעט, ומחסרים ממה שנוהגים בשאר ימי תשובה, נמצא מחזיקים גם הלילה ליום טוב. ואף על פי שאומרים קצת סליחות, מפני שהוא על כל פנים יום אחד מימי תשובה. ולפי מנהגם, גם הלילה מישך שייכא ליום).

[33] לבוש סי' קלא ס"ו (אין נופלין בערב יום כיפור ולא בערב ראש השנה אפילו בשחרית, אבל במנחה שלפניהם נופלין). וכן הוא בפסקי הסדור, לפני למנצח (אבל במנחה שלפני ערב ראש השנה וערב יום כפורים וערב פסח שני נופלין).

[34] כדלעיל סי' תצג ס"ה (ל"ג ימים יש אומרים שהם מתחילין מיום ראשון של ספירת העומר ומסיימין בל"ג בעומר ... ואף שמתו מקצת מהם ביום זה מכל מקום הרי לענין אבילות יום האחרון, אנו אומרים מקצת היום ככולו ... יזהר שלא להסתפר קודם אור היום ... ולכן אומרים תחנון בתפלת המנחה של ערב ל"ג. ויש מקומות נוהגין שלא לומר תחנון במנחה של ערב ל"ג, לפי שסומכין שבתחלת ליל ל"ג פסקו האבילות ... ולפי מנהגם מותרים גם כן להסתפר ולישא בליל ל"ג). הרי שאמירת תחנון במנחה תלוי אם נוהגים יום טוב בלילה שלאחריו.

[35] של"ה שם (ואף על פי שנופלין על אפיהם במנחה שקודם לו, מכל מקום מיד כשמתחיל הלילה הוא יום תשיעי, שהאכילה בו חשובה כעינוי). **מ"א** ס"ק א (ומכל מקום צ"ע, דהא בכל פעם שמחזיקים הלילה ליום טוב אין נופלין במנחה שלפניו, והכא

ו אין אומרים למנצח יענך וגו'[36], שאינו יום צרה[37].

ואין אומרים בו מזמור לתודה[38], מטעם שנתבאר בסימן נ"א[39] עיי"ש:

ז אין אומרים בו אבינו מלכנו, לא בתפלת שחרית ולא במנחה. ויש מקומות נוהגין כשחל יום הכיפורים בשבת שאין אומרים בו אבינו מלכנו כמו שיתבאר בסי' תרי"ט[40], אז אומרים אותו בערב יום הכיפורים שחרית[41]:

נופלין, שמע מינה דאין מחזיקים הלילה ליום טוב. ולכן נראה לי, דדוקא מי שאוכל בלילה ממש, אבל אם אוכל קודם צאת הכוכבים, לא יאכל בשר, אף על פי שהתפלל ערבית, כן נראה לי).

והיינו שיש בזה יוצא מן הכלל, שאף שהלילה הוא יום טוב, מכל מקום אומרים תחנון במנחה שלפניו, "שערב יום כיפור אין מחזיקין ליום טוב אלא מצאת הכוכבים ואילך".

[36] מנהגים (טירנא) מנהג עשי"ת ע' קה (ואין אומרים מזמור לתודה ואל ארך אפים ולמנצח). **רמ"א** ס"ב (אין אומרים למנצח ומזמור לתודה). [אבל "אל ארך אפים" לא העתיק, כמבואר במטה משה סי' תתלה (ונראה דאיידי דאל ארך אפים ולמנצח דינם שוה בכל מקום, אגב שיטפא דלמנצח, נקט אל ארך אפים שלא לצורך, דאילו ערב יום כיפור אינו חל אלא באחד דימי אגד"ו). וראה גם לעיל סי' תרב ס"ד, ושם הערה 9].

ואף שנתבאר לעיל שם (אם אירע מילה בין ראש השנה ליום הכיפורים, אין אומרים תחנון ולא והוא רחום כו', אבל אומרים ... למנצח).

מכל מקום אין אומרים למנצח, מטעם האמור כאן "שאינו יום צרה". שמטעם זה נתבאר בפסקי הסדור, לפני למנצח (מנהג ספרד שבכל יום שאין בו תחנון ונפילת אפים אין אומרים למנצח יענך).

[37] לבוש ס"ב (ואין אומרים בערב יום כיפור למנצח יענך וגו', שאינו יום צרה).

[38] מנהגים שם (ואין אומרים מזמור לתודה), ושם מנהגי ערב פסח ע' לח (אין אומרים ... מזמור לתודה ... בערב יום כפור, לפי שאין מביאין קדשים לבית הפסול למעט זמן אכילתו, לכן אין מביאין תודה בערבי ... יום כיפור מפני התענית). **רמ"א** ס"ב (אין אומרים ... מזמור לתודה).

[39] ס"א (ונוהגין במדינות אלו שלא לאומרה בשבת ויום טוב, מפני שאין תודה קריבה בהן, וכן בימי הפסח אין תודה קריבה משום חמץ שבה, וכן בערב פסח כמו שיתבאר בסי' תכ"ט, וכן בערב יום כפור כמו שיתבאר בסי' תר"ד).

וכן הוא לעיל סי' א מהדו"ק סי"ז (בערב יום הכיפורים לא יאמר פרשת תודה, מפני שלא היתה תודה קריבה בימים ההם, כמו שיתבאר בסי' תכ"ט ותר"ד). פסקי הסדור, לפני מזמור לתודה (אין אומרים מזמור לתודה ... בערב יום כיפור).

וראה חידושי צמח צדק רח, ב ד"ה חלות. אגרות קודש ח"ג אגרת תנב.

[40] סעיף יא (ואין אומרים אבינו מלכנו כשחל בשבת).

[41] דרכי משה (ונוהגים פה קראקא, דאין אומרים אבינו מלכנו בשחרית ערב יום הכפורים, אם לא שחל יום הכפורים בשבת, אז אומרים אותו בערב יום הכפורים שחרית), וסי' תרז אות ג (כתב הכל בו דיאמר אחר התפלה במנחה אבינו מלכנו. ואין נוהגין כן, וכן משמע במנהגים ישנים, דאין לאמרו). **רמ"א** ס"ב (ומנהג עירי שלא לאומרו כי אם כשחל יום כיפור בשבת, שאין אומרים בו אבינו מלכנו, אז אמרינן אותו ערב יום כפור שחרית), וסי' תרז ס"ה (בתפלת מנחה ערב יום הכיפורים ... אין אומרים אבינו מלכנו). מטה משה סי' תתלה (ולענין המנהג, מנהג ארצינו שאין לאומרו, רק אם חל יום כיפור בשבת, שאין אומרים אבינו מלכנו ביום כיפור, אז אומרים אותו בערב יום כיפור בשחרית).

ומנהגינו שלא לאמרו אף בקביעות כזו, כמבואר באוצר מנהגי חב"ד אלול ע' קעט (כשחל יום הכיפורים בשבת קודש, [אין] אומרים "אבינו מלכנו" בשחרית ערב יום הכיפורים).

תרה מנהג כפרות בערב יום כיפור

ובו ו' סעיפים

א נוהגין באלו הארצות ליקח בערב יום הכיפורים תרנגול כפרה[1] לזכר, ותרנגולת לנקבה[2], ואומרים עליו זה

---

[1] ראי"ש פ"ח סי' כג (יש מקומות שנהגו לשחוט ערב יום הכפורים תרנגול לכפרה, ונמצא דבר זה בתשובת הגאונים), **וטור, בשם הגאונים. מרדכי** רמז תשכג בשם תשובת הגאונים (לוקחין תרנגולין ערב יום כיפור ... כדי שיהא כפרה על נפשנו). תשב"ץ סי' קכה (ובתשובת הגאונים יש, שכל אחד צריך לבדו תרנגול ביום הכפורים לכפרתו). **רמ"א** (ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה, וכן כתבו אותו רבים מן האחרונים, וכן נוהגין בכל מדינות אלו, ואין לשנות, כי הוא מנהג ותיקין). שער הכוונות ריש דרושי יום הכיפורים (מנהג של הכפרה, המנהג הנזכר בספרי הגאונים, הי' מורי ז"ל נזהר מאד לקיימו). פע"ח שער כז פ"א (מנהג מורי זלה"ה לשחוט תרנגול לבן ערב יום הכיפורים). של"ה מסכת יומא ריש פרק תורה אור רלו, ב (בענין כפרות, מצאתי בקונטרס דתלמידי האר"י ז"ל, מנהג מורי זלה"ה לשחוט תרנגול לבן בערב יום כפור).

וכן הוא בפסקי הסדור (בערב יום הכיפורים מנהג לשחוט תרנגול לבן).

[2] תשב"ץ שם (ונהגו העולם לעשות תרנגול לזכר ותרנגולת לנקבה). רמ"א (ונוהגין ליקח תרנגול זכר לזכר, ולנקבה לוקחין תרנגולת).

ויתבאר עוד לקמן ס"ג, ושם נסמן.

חליפתי זה תמורתי זה כפרתי וכו' (ראשי תיבות חת"ך), זה השם החותך חיים לכל חי[3], ומחזירו סביב ראשו[4], ויאמר בני אדם כו', ועושין כן ג' פעמים[5].

וסומכין עליו ידיהם דוגמת סמיכה בקרבן, ושוחטין אותו מיד, דתיכף לסמיכה שחיטה[6]. ויש נמנעין מלסמוך עליו ידיהם, כדי שלא יהא נראה כמקדיש קדשים ושוחטן בחוץ[7]. ואין לחוש לזה, כיון שהתרנגול הוא דבר שאינו ראוי למזבח[8]. אבל אם אין לו תרנגולים ולוקח שאר בעלי חיים לכפרה, לא יקח תורים ובני יונה שהם ראוים למזבח, ואם יסמוך ידיו עליהם יהא נראה כמקדיש קדשים ושוחטן בחוץ[9]:

ב ובוחרין בתרנגולים לבנים[10], על דרך שנאמר[11] אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. במה דברים אמורים כשהלבנים מזומנים לפניו, אז יבחר בהם מבאחרים, אבל אם אינם מזומנים לפניו לא יחזר אחריהם בדוקא, משום שזהו כעין דרכי האמורי[12] שדרכם לחזר אחר תרנגולים לבנים להקריבן לעבודה זרה[13], וכתיב[14]

---

[3] תשובת הגאונים במרדכי שם (וכן אומר, זה תחת פלוני וזה חלוף פלוני, זה נכנס לחיים וזה נכנס למיתה). תשב"ץ שם (ולומר קודם שחיטה, גבר תחת גבר, תהא תמורתי, תהא חליפתי, תהא תחתי, תהא כפרתי, תהא פורש למיתה ואני לחיים). מנהגים (קלויזנר) סי' לב הג"ה א (בערב יום הכיפורים נכון לומר זה חליפתי זה תחתי זה כפרתי, שהוא ראשי תיבות חתך, והוא שמו של מלאך הממונה על זה). הגהות מנהגים, ערב יום כפור אות קמ (יש לומר זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי, ראשי תיבות חת"ך, הוא שם המלאך ממונה על זה). הובא במהרי"ל הל' ערב יו"כ (ע' שיג). דרכי משה ס"ק ג. ט"ז ס"ק ב. מ"א ס"ק ג (יאמר חליפתי תמורתי כפרתי, ראשי תיבות חת"ך, שם מלאך (ד"מ. הגהות מנהגים).

והוא האמור בפיוט האוחז ביד מדת משפט, שאומרים במוסף ראש השנה ויום הכיפורים (החתך חיים לכל חי).

וכן הוא בסידור.

[4] תשובת הגאונים במרדכי שם (ומחזירין אותן בחייהן סביב ראש כל אחד ואחד שבבית). לבוש (ומחזירו סביב ראשו ואומר פסוקים אלו).

ומנהג חב"ד לסובב התרנגול מעל הראש ג' פעמים בכל פעם, ובסך הכל ט' פעמים (ספר המנהגים - חב"ד ע' 58. וראה שער הכולל פמ"ד אות ב).

[5] תשובת הגאונים בראב"ש שם (ואומר בני אדם יושבי חשך וצלמות וגו', יוציאם מחשך וצלמות וגו', אוילים מדרך פשעם וגו', כל אוכל תתעב נפשם וגו', ויזעקו אל ה' בצר להם וגו', ישלח דברו וירפאם וגו', יודו לה' חסדו וגו', נפש תחת נפש. ועושה כסדר הזה, שלש פעמים). תשב"ץ שם (ואומר אותו פסוק שיש באיוב (לג, כג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר). טור. מהרי"ל שם ע' שיד (ואומר בני אדם ...ונפלאותיו לבני אדם, נפש תחת נפש). לבוש (ואומר פסוקים אלו ... ועושין כן ג' פעמים).

ובפסקי הסדור (ויאמר ג' פעמים בני אדם).

[6] ברכות מב, א (תכף לסמיכה שחיטה). תשובת הגאונים בראב"ש שם (ואחר כך מניח ידו על ראש התרנגול, תבנית סמיכה, וסומך עליו, ושוחטו לאלתר, תכף לסמיכה שחיטה). טור ורמ"א (ויש להסמיך שחיטת הכפרות מיד לאחר שהחזירו עליו וסמך ידיו עליו, דמות הקרבן).

[7] ט"ז סק"ג (אף שדבר זה איתא בטור בשם הגאונים, תמוה הוא מאוד בעיני, דזה נראה כמקדיש קדשים ושוחטן בחוץ. ואף על פי שהתרנגול לא ראוי לקרבן, מכל מקום מצינו איסור בסי' תס"ט לענין בשר זה לפסח, דאסר מהרי"ל אפילו בתרנגול, וכל שכן כאן שבפירוש עושה עניני קרבן, דיש חשש זה. על כן יש למנוע דבר זה, ושב ואל תעש' עדיף. כן נראה לענ"ד).

וכן השמיטו מסידורו. וראה שער הכולל שם ד"ה גם.

[8] **לבוש** (דאי משום קרבן, הרי תרנגול אסור לקרבן ... דמשום זה נהגו ליקח מינים שאינם ראוים לקרבן, כדי שלא יטעו לומר קרבן ממש הוא ויבואו להקדישו קדושת הגוף ממש ויאכלו משחיטתו בחוץ, לכך לוקחים מינים הללו, שידעו הכל שלא לשם קרבן הנהיגוהו).

[9] **מ"א** סק"ג (ואם אין לו תרנגול יקח שאר בעלי חיים. ויש אומרים אפילו דגים (לבוש). ונראה לי דלא יקח דבר הראוי להקרבה, כגון תורים ובני יונה, שלא יהא נראה כמקדיש קדשים בחוץ).

[10] **מהרי"ל** הל' ערב יו"כ ע' שיד (מהר"י סגל נהג ליטול תרנגול לבן לכפרה ... אם יאדימו כתולע, כצמר יהיו). **רמ"א** (ובוחרין בתרנגולים לבנים, על דרך שנאמר, אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו). שער הכוונות ופע"ח ושל"ה שם (תרנגול לבן).

וכן הוא בפסקי הסדור (מנהג לשחוט תרנגול לבן).

[11] ישעיה א, יח.

[12] **אחרונים**. ב"ח סוד"ה ומ"ש ועושה (מכל מקום נראה בעיני לבטל המנהג שנהגו לקנות תרנגולים לבנים בדמים יקרים מפני שמצאו כן במהרי"ל, דבזה ודאי יש לחוש קצת לדרכי האמורי כשמחזר ושואל אחר תרנגול לבן למי, ואולי אף מהרי"ל לא נטל לבן אלא כשלא הוצרך לשאול אחריו, כגון שמכרו לו תרנגול לבן, או בקנה תרנגול לבן בין התרנגולים, וכדאיתא בפרק קמא דעבודה זרה (יד, א), אבל לדקדק ולשאול אחריו ולקנותו בדמים יקרים נראה מדרכי האמורי. וכן קיבלתי מאדוני אבי מורי ז"ל). הובא בט"ז סק"ב. מ"א סק"ג (בתרנגולים לבנים. מכל מקום אין לחזור אחר לבנים דוק, דהוה כעין דרכי האמורי, כדאיתא בפ"ק דע"א, אלא אם יזדמן לו לבן יקח (ב"ח)).

[13] ע"ז יד, א (תרנגול למי, מותר למכור לו תרנגול לבן, תרנגול לבן למי, אסור למכור לו תרנגול לבן).

[14] אחרי יח, ג.

וכן הוא לעיל סי' ב מהדו"ב ס"ו (הרי זה עובר בלאו דובחוקותיהם לא תלכו). אבל בסי' שא סל"ג (משום דרכי האמורי, שהזהירה התורה עליהן ולא תלכו בחוקות הגוי וגו'), שנאמר בקדושים כ, כג. שני הפסוקים הובאו ברמב"ם הל' ע"ז רפי"א (אין הולכין בחקות העובדי כוכבים ... שנאמר ולא תלכו בחקות הגוים, ונאמר ובחקותיהם לא תלכו).

ובחקותיהם לא תלכו:

ג יש נוהגין לפטור כמה זכרים בתרנגול אחד וכמה נקבות בתרנגולת אחת[15], לפיכך אין לוקחין למעוברת אלא תרנגול אחד ותרנגולת אחת, דאם העובר זכר, הרי יש כאן תרנגול אחד, ואם העובר נקבה, די לה ולאמה בתרנגולת אחת[16]. ויש נוהגין[17] ליקח כפרה לכל אחד ואחד בפני עצמו, לפיכך לוקחין למעוברת ג', שתי נקבות וזכר אחד:

ד ונוהגין ליתן הכפרות לעניים[18]. ויותר טוב לפדות הכפרה בממון ולחלק הממון לעניים, כדי שלא יתביישו העניים במה שנותנים להם התרנגולים שלקחו לכפרה[19]:

ה ויש מקומות שנהגו לילך על הקברות להרבות שם בצדקה, ומנהג יפה הוא[20]. והצדקה שנותנים שם הוא פדיון הכפרות, ולכך ראוי לתת כפי ערך הכפרות שיש לו בביתו[21]. ולא יאמר שום תחינה רק מה שמיוסד מקדמונים, שהרי אין אומרים תחנון ביום זה[22]:

ו וזורקין הבני מעיים והכבד והכליות של הכפרות על הגגות או בחצר מקום שהעופות יכולים לקחת משם, לפי שראוי לרחם על הבריות ביום זה, כדי שירחמו עלינו מן השמים[23]:

---

[15] **לבוש** (ששנים יכולין ליקח כפרה אחת). מ"א ס"ק ב (משום ששנים רשאים ליקח כפרה אחת). אליה זוטא ס"ק ד (ולענ"ד טעמם, דצריכין לכל נפש ונפש תרנגולת בפני עצמו תחת נפשו. עוד נראה לי למצוא סמך דאין שנים יוצאין בתרנגולת, דהא דוגמת קרבן הוא ולכפרה באין, וקי"ל דאין שנים מביאין קרבן אחד של חובה).

[16] מהרי"ל הל' ערב יו"כ ע' שיד (אמר מהר"י סג"ל, אשה מעוברת תקח שתי כפרות, והאחד בשביל העובר). **רמ"א** (ולוקחין למעוברת ב' תרנגולים, אולי תלד זכר). לבוש (ראיתי מדקדקים בו הרבה, שאפילו מעוברת לוקחת ב' תרנגולים, אחת נקבה ואחד זכר, שאם תלד זכר, יהיה זכר זה כפרתו והנקבה היא כפרת עצמה, ואם תלד נקבה, הרי כפרתה תהיה גם כן לולד). ב"ח ד"ה ומ"ש ועושה (במהרי"ל כתב ב' כפרות והאחד בשביל העובר, עד כאן. וכן נראה עיקר, משום דאם נקבה תלד, הרי התרנגולת כפרה בעדה ובעד הולד, ואם תלד זכר, הרי התרנגול כפרה בעד הולד. וכן כתב בהגהות שלחן ערוך). מ"א סק"ב (ב' תרנגולים, כלומר תרנגול ותרנגולת, אף אם העובר נקבה די לה ולבתה באחד, משום ששנים רשאים ליקח כפרה אחת (לבוש)).

[17] שער הכוונות (והיה לוקח תרנגול אחד לבן לכל אחד מבני הבית הזכרים, ותרנגולת אחת לבנה לכל אחת מבני הבית הנקבות, ולפיכך לאשה מעוברת ישחוט עליה מספק ב' תרנגול, א' זכר אולי הוא זכר, ותרנגולת אחת נקבה אולי הולד נקבה, ועוד תרנגולת אחרת בשביל האשה עצמה, נמצא שהם ג' תרנגולים, ב' נקבות ואחד זכר, לכל אשה מעוברת), ופע"ח שם (ויהי' כפי חשבון בני אדם שבבית, זכר לזכר ונקבה לנקבה, ואם האשה מעוברת שוחט עליה ג', א' בעבורה וב' בעבור הולד או זכר או נקבה, מספק אחד זכר ואחד נקבה). **של"ה** שם (ויהיה כפי חשבון בני אדם שבבית, זכר לזכר ונקבה לנקבה. [וא]ם האשה מעוברת שוחט עליה שלשה, אחד עבורה ושניים עבור הולד, אחד זכר ואחד נקבה, מספק, אם הוא זכר אם היא נקבה). ב"ח שם (מצאתי העתק ממרדכי קטן, עוברות צריכות ג' כפרות). **מ"א** סק"ב (והאר"י לקח ג' (של"ה)).

וכן הוא בפסקי הסידור (ולמעוברת שוחט ג', אחת בשבילה וזכר ונקבה בשביל ספק הולד).

וראה לקוטי שיחות חכ"ב ע' 60-59. שלחן המלך ח"ב ע' רז-ח.

[18] תשובת הגאונים בראי"ש שם (ורגילים ליתן לעניים, כדי שיהא כפרה לנפשו). תשובת הגאונים שבמרדכי שם (ושוחטין ומחלקין בין עניים ויתומים ואלמנות, כדי שיהא כפרה על נפשנו). תשב"ץ שם (ולשלוח אותם לעניים אחר שחיטה). טור (ורגילין לתתו לעניים, כדי שיהא כפרה לנפשו). מהרי"ל שם (דרש מהר"י סג"ל, יש מקומות שנותנים הכפרות גופן לעניין). **רמ"א** (ונהגו ליתן הכפרות לעניים).

[19] מהרי"ל שם (והוכשר מנהג ריינוס, שנותנים מעות שוים לעניים, דאז לא מתבייש העני מלקבלם. אבל כשנותנים את התרנגול גופי', אומר העני זה השליך עונותיו על תרנגול זה, ונבזה אני לו, ששלחו אלי). דרכי משה ס"ק ד. רמ"א (או לפדותן בממון שנותנים לעניים). של"ה ריש מסכת יומא רכז, ב ד"ה בערב (או יתן פדיונו לעניים). **מ"א** סק"ד (או לפדותו כו', וזה טוב יותר, כדי שלא יתביישו העניים (של"ה ומהרי"ל)).

[20] מהרי"ל שם ע' שיג בשינויי נוסחאות (ויש מקומות אשר מיד אחר שיוצאין מבית הכנסת בשחר הולכים לבית הקברות, ורואין הקברים לעגמת נפש, ואין אומרים מאומה). **רמ"א** (ויש מקומות שנוהגין לילך על הקברות ולהרבות בצדקה, והכל מנהג יפה).

ואין מנהגינו כן. ראה אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' קפד.

[21] לבוש (נוהגין לילך על בית הקברות, ולהרבות שם צדקה לכפר על נפשות, ובו פודין את הכפרות, והכל מנהג יפה הוא). **מ"א** ס"ק ה (והצדקה שנותנין שם הוא פדיון הכפרות (לבוש). ואם כן ראוי לתת כפי ערך הכפרות שיש לו).

[22] מהרי"ל שם (ואין אומרים מאומה). מ"א שם (ונראה לי דאין לומר תחינות שם, רק מה שמיוסד מקדמונים, מאחר דאין אומרים תחנון), וכדלעיל סי' תרד ס"ד (אין אומרים בו תחנון).

[23] תשובת הגאונים בראי"ש שם (ומה שאנו רגילין לזרוק את בני מעים על הגג, היינו כדי ליתנם לעופות. ויש להביא ראיה לזה קצת מההיא דמסכת חולין (צה, א. קי, ב) רמי בר תמרי, דהוא רמי בר דיקולי, איקלע למערבא במעלי יומי דכיפורי, חזייה דקא שדו כבדא וכולייתא). תשב"ץ סי' קכו (ומה שהעולם נוהגים לזרוק בני המעים בערב יום הכיפורים, זהו כדי לרחם על העופות. וקצת יש להביא ראיה, מההיא דשחיטת חולין פרק כל הבשר (דף קי), רמי בר תמרי דהוא רמי בר דיקולא איקלע למערבא במעלי יומא דכפורא, חזי להנהו עורבי דקא שדו כבדי וכוליתא). **טור (ושו"ע). רמ"א** (וזורקין בני מעיהם על הגגות או בחצר, מקום שהעופות יכולין לקחת משם). ב"ח ד"ה ומה (ומה שרגילין לזרוק את בני מעיים לגג, זהו כדי לרחם על העופות, תשב"ץ). ט"ז סוף סק"ד (והטעם הוא כי ראוי לרחם על הבריות, שירחמו עליו מן השמים). מ"א סק"ו (בני מעיהם, וכבד וכליות בכלל).

תרו שיפייס אדם את חבירו בערב יום כיפור

ובו י"ד סעיפים

פיוס ובקשת מחילה

א עבירה[1] שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו, שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' גו', כלומר חטאתיכם שהם לפני ה' לבד, יום הכיפורים מכפר, אבל מה שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו[2].

לפיכך יתן כל אדם אל לבו בערב יום הכיפורים לפייס לכל מי שפשע כנגדו[3]. ואפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לילך ולפייסו ולבקש ממנו שימחול לו[4]. ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט החטא שחטא לחבירו[5]. ואם חבירו מתבייש בזה לא יפרט החטא[6]:

ב ואם אינו מתפייס בפעם ראשון, יחזור וילך לפייסו פעם שנית[7] במין ריצוי אחר[8]. ואם לא נתפייס, יחזור וילך פעם שלישית לפייסו במין ריצוי אחר. ובכל פעם שהולך לפייסו, אפילו בפעם הראשון, יקח עמו שלשה אנשים ויפייסנו בפניהם[9]. ואם לא נתפייס בפעם השלישית שוב אין זקוק לו[10]. ומכל מקום צריך להודיע לרבים, דהיינו עשרה אנשים, שהוא הלך לפייסו ולא רצה להתפייס[11], כדי שלא יחשדוהו הבריות שלא רצה להכניע את עצמו לפני חבירו לבקש ממנו מחילה[12]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) פיוס ובקשת מחילה (ס"א-י).
(ב) טבילה בערב יום כיפור (סי"א-ד).

[2] **משנה** פה, ב (עבירות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו. דרש ר' אלעזר בן עזריה, מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו (אחרי טז, ל), עבירות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו). טור ושו"ע ס"א (עבירות שבין אדם לחבירו, אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו).

וראה פרדס חב"ד 9 ע' 92. שו"ע אדה"ז המבואר.

[3] **רא"ש** פ"ח סי' כד (וישים אדם אל לבו ערב יום הכפורים לפייס כל אדם שנוטר לו איבה). **טור** ולבוש שם (ויתן כל אדם אל לבו בערב יום כיפור לפייס לכל מי שפשע כנגדו).

כאן נתבאר הטעם כדי שיום הכיפורים יכפר (אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו, לפיכך...). ולקמן ס"ח יתבאר הטעם (כדי שיהיה לב כל ישראל שלם זה עם זה ולא יהא מקום לשטן לקטרג עליהם), ושם נסמן (הערה 30).

וראה הערות וביאורים תרצה ע' 40. תשטו ע' 18.

[4] **גמרא** פז, א (אמר ר' יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו). טור ושו"ע שם (אפילו לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו).

[5] הלכות ומנהגי מהר"ש סי' שלג (עוד דרש, שמי שמבקש מחילה מחבירו ופשע נגדו, צריך לפרש בשעת המחילה אותה פשיעה). הובא **ב"ח** (מצאתי, המבקש מחילה שפשע כנגדו, צריך לפרש בשעת המחילה אותה פשיעה, דרשות מהר"ש). **מ"א** ריש הסימן (בשעת מחילה צריך לפרט החטא לחבירו (ב"ח)).

[6] מ"א שם (ונראה לי, דאם חבירו מתבייש בזה לא יפרוט אותו).

[7] **טור ושו"ע** שם (ואם אינו מתפייס בראשונה, יחזור וילך פעם שנייה ושלישית). **גמרא** שם (לפייסו בשלש שורות ... שלש פעמים).

[8] מהרי"ל הל' ליל יוה"כ ע' שכה (ובשלש מיני רצויין ירצנו). **ב"ח** ד"ה ומ"ש וצריך (ומשמע לשם ממימרא דר' יוסי ב"ר חנינא דצריך לפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר, כדכתיב (ויחי נ, יז) אנא, שא נא, ועתה שא נא. וכ"כ במהרי"ל, דבשלשה מיני רצויים ירצנו). **מ"א** סק"א (ויפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר (ב"ח)).

[9] רב חסדא ב**גמרא** שם (וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם), ופרש"י (שלש פעמים יפייסוהו בשלשה אנשים בכל פעם). טור ושו"ע שם (ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים).

[10] רב יוסי בר חנינא בגמרא שם (כל המבקש מטו מחבירו, אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים). טור ושו"ע שם (ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו).

הובא תניא אגה"ת פי"א ק, א (ואם ביקש ממנו ג' פעמים ולא מחל לו, שוב אינו צריך לבקש ממנו).

[11] מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא סי' ל (אמר ר' שמואל בן נחמן יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה אחת, ויאמר לפניהם, אחי, קטטה היה ביני ובין פלוני זה, והלכתי לרצותו ולא קיבל). הובא במרדכי רמז תשכג. מהרי"ל שם (ואם עדיין העיז פניו מלכפר לו, יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה אחת לפניו, ויאמר בפניהם חטאתי אל פלוני ואין רוצה למחול לי, וילך לו). **רמ"א** ס"א (מיהו יאמר אחר כך לפני י' שבקש ממנו מחילה).

[12] לבוש ס"א (מיהו יאמר הדבר עוד בפני עשרה שבקש ממנו מחילה והוא לא רצה למחול, כדי שלא יחשדוהו שמצדו נבצר, ואז די לו ואין צריך יותר).

ג במה דברים אמורים, כשהקניט את חבירו. אבל אם הקניט את רבו[13], אפילו אינו רבו מובהק, רק ששמע ממנו דברי תורה[14], צריך לילך אליו כמה פעמים עד שיתפייס. ואפילו כשהקניט את חבירו, אם רוצה להחמיר על עצמו ולילך אליו כמה פעמים, הרשות בידו, ובלבד שלא יהיה שם בזיון תורה[15]:

ד והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול, אלא ימחול לו מיד[16]. אלא אם כן הוא מתכוין לטובת המבקש מחילה[17] כדי שיכנע לבבו הערל[18], או שחושש שלא יבא לו לעצמו איזה רעה על ידי שימחול לו[19], דאז אינו צריך למחול לו, דחייו קודמין לחיי חבירו[20].

ואם הוציא עליו שם רע אינו צריך למחול לו[21] בכל ענין, אפילו אם יבקש ממנו כמה פעמים, משום דאפשר שיש בני אדם ששמעו הוצאת הלעז עליו ולא שמעו הפיוס, וידמה להם שאפשר שהלעז הוא אמת, ולא יצא עדיין אדם זה נקי מחשד[22]. ומכל מקום מדת ענוה למחול אפילו בהוצאת שם רע[23]:

ה ואם מת מי שפשע כנגדו, מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר בפניהם חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה שפשעתי כנגדו[24]. וצריך שילך לשם יחף[25]. ואם הוא חוץ לשלש פרסאות מן קברו, אינו צריך לילך

---

[13] רי"ף ו, א (ודוקא חבירו. אבל רב, מפייס ליה עד דמפייס). **רמב"ם** הל' תשובה פ"ב ה"ט (ואם היה רבו, הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו). רא"ש פ"ח סוס"י יז (ודוקא חבירו, אבל רבו מפייס ליה עד דמיפייס). טור ושו"ע ס"א (ואם הוא רבו, צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס).

[14] שו"ת משפט צדק ח"ב סוס"י מט (שהתלמיד חייב לילך לבקש מטו ומחילה ממנו כמה פעמים, ואלו הג', תלמידיו מקרו, דלמדו הימנו כמה דברים ... ויראה לומר, דהגם שהרב לא ימחול לתלמיד אפילו אחר כמה פעמים, שיבקש ממנו מחילה). כנסת הגדולה הגב"י (לאו דוקא רבו מובהק, אלא כל ששמע ממנו דבר תורה ... צריך לילך פעמים רבות, משפט צדק חלק שני סימן מ"ט). מ"א סק"ג (אפילו אינו רבו מובהק, רק ששמע ממנו דברי תורה (משפט צדק ח"ב מ"ט)).

[15] גמרא שם רע"ב (איקפיד ר' חנינא, אזל רב לגביה תליסר מעלי יומי דכפורי, ולא איפייס. והיכי עביד הכי, והאמר ר' יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים. רב שאני), ופרש"י (מחמיר היה לעצמו). ב"ח ד"ה ומ"ש וה"מ (אבל לפנים משורת הדין, אפילו בחבירו יכול הוא לפייסו, ואפילו אלף פעמים. והכי מסתברא, אם אין שם בזיון תורה). **מ"א** סק"ב (ואם רצה לפייסו יותר רשאי, אם אין שם בזיון תורה (ב"ח)).

[16] משנה ב"ק צב, א (שאם לא מחל לו, שהוא אכזרי). תנחומא חוקת פי"ט (כיון שאמרו חטאנו, מיד נתרצה להם, שאין המוחל נעשה להם אכזרי). רש"י עה"ת חקת כא, ז (מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה, שלא יהא אכזרי מלמחול). מהרי"ל הל' ליל יום כיפור ע' שכו (והיבוקש למחול, לא היא אכזרי מלמחול). **רמ"א** ס"א (והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול). טור ושו"ע חו"מ סי' תכב ס"א (ואסור לנחבל להיות אכזרי מלמחול).

וכן הוא לקמן הל' נזקי גו"נ ס"ו (ולא יהיה הנחבל אכזרי מלמחול, כמו שנתבאר בהלכות יום הכיפורים). לעיל סי' קנו ס"ג (ומכל מקום אם מפייסים אותו צריך להתפייס מיד). תניא אגה"ת שם (אפילו במדת בשר ודם, שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה, ולא יהא אכזרי מלמחול). ונתבאר בלקוטי שיחות חכ"ח ע' 138 ואילך, וע' 146 הערה 61.

[17] **רמ"א** שם (אם לא שמכוון לטובת המבקש מחילה).

[18] ט"ז סק"ב (ולענ"ד נראה דרמ"א ... למד ממנו [=מההלכה דלקמן] לזה, כי היכי דשם לא מחל ר' חנינא בשביל הטעם שהיה לו, הכי נמי אם הוא מבקש לטובתו של המבקש, כי היכי שיהיה נכנע לבו הערל, הרשות בידו).

[19] גמרא פז, ב (ור' חנינא היכי עביד הכי, והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. אלא ר' חנינא חלמא חזי ליה לרב דזקפוהו בדיקלא, וגמירי דכל דזקפוהו בדיקלא רישא הוי, אמר שמע מינה בעי למעבד רשותא, ולא איפייס, כי היכי דליזיל ולגמר אורייתא בבבל), ופרש"י (ראה חלום על רב שתלאוהו בדקל, והוא סימן נשיאות ראש וגדולה, ור' חנינא ראש ישיבה היה, כדאמר רבי (כתובות קג, ב) בשעת פטירתו, חנינא בר חמא ישב בראש, וכשראה חלום זה על רב, דאג למות, לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה, אמר אדחייה מהכא ויברח לבבל מפני, ושם יהיה ראש, ולא נדחין למות בשבילו). **מ"א** סק"ד (והוא הדין אם מכוין לטובתו, כדאיתא בגמרא שר' חנינא לא רצה למחול לרב משום שראה בחלום שרב יהיה ראש הישיבה ונתירא שמא ידחוהו, ולכן לא רצה למחול לו, כדי שילך רב למקום אחר לבבל ויהיה שם ראש ישיבה (ב"ח)).

וראה הערות וביאורים תרמ ע' 23.

[20] אליה זוטא סק"ג (משום דפשיטא הוא דחייך קודמין).

[21] ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז (אמר ר' ייסה הדא דתימר שלא הוציא לו שם רע, אבל הוציא לו שם רע, אין לו מחילה עולמית). הובא בסמ"ג עשין טז צט, ג, ובהגהות מיימוניות הל' תשובה פ"ב אות ט. שו"ת מהר"י וויל סי' קצא (אבל המוציא שם רע על חבירו אין צריך למחול). **רמ"א** שם (ואם הוציא עליו שם רע, אינו צריך למחול לו). **מרדכי** רמז תשכג (ירושלמי ... אבל המוציא שם רע על חבירו אין לו מחילה עולמית).

[22] תרומת הדשן ח"ב סי' ריב (וטעמא רבא אית ביה לענ"ד, דדילמא אינש שמע באפוקי קלא בישא ולא שמע בפיוסו, ולא נפיק להא האי גברא מידי חשדא). לבוש שם (אם הוציא עליו שם רע אין חבירו צריך למחול לו, ואפילו הביא כל אילי נביות, כי נגע בכבודו וגרם לו שבכל יום הבריות שופכים את דמו, דאזיל סומקא ואתי חיורא, כי ישמע חרפתו מאחרים המאמינים לדברי מי שהוציא עליו שם רע, ולא יכופר לו לזה עונו עד יום מותו). מ"א סק"ה (אין צריך למחול לו, משום דאיכא דשמע בהוצאת שם רע ולא שמע בפיוס, ולא נפק האי גברא מחשדא).

[23] ים של שלמה ב"ק פ"ח סי' סג (ומכל מקום נראה, שמדת ענוה וחסידות הוא, שיכול לכוף יצרו ולמחול במחילה גמורה, אף שהדבר קשה). **מ"א** שם (ומכל מקום מדת ענוה למחול). וכעין זה בט"ז סק"ג (אבל אם רצה למחול הוי מחילה).

[24] **גמרא** פז, א (ואם מת, מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני שחבלתי בו). טור ושו"ע ס"ב (אם מת אשר חטא לו, מביא י' בני אדם ומעמידם על קברו ואומר, חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה שחטאתי לו).

בעצמו לשם, אלא ישלח שלוחו שיבקש ממנו מחילה בעבור השולחו בפני עשרה בני אדם[26]:

ו ואפילו הוציא עליו שם רע בחייו, מועיל מה שיבקש ממנו בפני עשרה בני אדם, משום שאנו אומדין דעתו של המת דמן הסתם אלו היה קיים היה מוחל לו[27]:

ז ואם חרפו לאחר מיתה, אינו צריך לילך על קברו, אלא מבקש ממנו מחילה במקום שביישו[28]:

ח אע"פ שבכל השנה ראוי לכל אדם לפייס תיכף למי שפשע כנגדו, מכל מקום בערב יום הכיפורים צריך ליזהר בזה ביותר[29], כדי שיהיה לב כל ישראל שלם זה עם זה ולא יהא מקום לשטן לקטרג עליהם[30]:

ט תקנות קדמונים וחרם שלא להוציא שם רע על המתים[31]:

י מי שקרא לחבירו ממזר, לא פגם בכבוד אבותיו, שיכול לומר, אליך לבד נתכוונתי לבזותך, אלא אם כן קראו ממזר בן ממזר[32]:

טבילה בערב יום כיפור

יא נוהגין לטבול בערב יום הכיפורים[33].

ויש אומרים[34] שטעם טבילה זו הוא משום קרי, כדי שיהיו נקיים וטהורים ביום הכיפורים.

ולפי טעם זה אין ענין כלל לומר ווידוים במקוה. וכן אין צריך לטבול אלא פעם אחת[35].

---

[25] מ״א ס״ק ז (וצריך לילך לשם יחף).

[26] **רש״ל** בישׁ״ש שם סי׳ נ (ואם הוא רחוק יותר מג׳ פרסאות, די לו בזה שהוא שולח שליח על אותו הקבר, ושם יקבץ מניין השליח, ויאמר, הנני השליח של פלוני מודה ברבים, איך שהמשלחני מבקש ה׳ אלהי ישראל כנ״ל. וכן מצאתי בתשובות). **מ״א** שם (ואם הוא חוץ לג׳ פרסאות. ישלח שלוחו).

[27] **ט״ז** סק״ג (אם מת אותו שחטא לו, מהני לענין זה אף שהוציא עליו שם רע, דאמרינן אילו היה קיים היה מוחל לו). **מ״א** (ראה ס״ק ה, שמדת ענוה למחול), וכדלעיל ס״ה (ומכל מקום מדת ענוה למחול אפילו בהוצאת שם רע).

[28] שלטי הגבורים ב״מ לג, א (מצאתי כתוב בשם רבנו יחיאל וז״ל, ונראה לי דאם מביישים לאדם לאחר מותו, אין צריך לילך על קברו, אלא במקום שמביישו). הובא בכנה״ג הגה״ט. **מ״א** שם (ואם חירפו לאחר מיתה, אין צריך לילך על קברו, אלא מבקש ממנו מחילה במקום שביישו (כנה״ג)).

[29] רא״ש פ״ח סי׳ כד (וישים אדם אל לבו ערב יום הכפורים לפייס כל אדם שנוטר לו איבה, כדאמרינן (פז, ב) ... כי מטא מעלי יומא דכיפורי אמר איזל אנא ואפיק ליה מדעתיה). של״ה מסכת יומא עמוד התשובה רכח, א ד״ה ואעפ״י (כשיגיע יום הכפורים לא יאחר לשלמו ... כדי שיביא הדברים לידי פיוס ... ומי לנו גדול מרב, דהוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא, אזיל תריסר ירחי שתא ולא אתא לפיוסי, כי מטי מעלי יומא דכפורי לא אתא, אמר איזיל אנא כו׳). ב״ח ריש הסימן (ורצונו לומר שאל יאמר היום או למחר אפייסנו אלא בערב יום הכפורים יפייסנו ולא יעבור). הובא **עטרת זקנים** ריש הסימן.

[30] רא״ש שם (כדי שיהא לב כל ישראל שלם עם חבירו, כדאיתא בפירקא דרבי אליעזר (פמ״ו עיי״ש) ראה סמאל שלא מצא חטא בישראל ביום הכפורים ואמר, רבון העולם יש לך עם אחד כמלאכי השרת ... מה מלאכי השרת שימת שלום ביניהם אף ישראל ביום הכפורים כן). הובא **בטור**. לבוש ס״ב (והפיוס הזה שעושין כל אחד לחבירו, הטעם הוא, כדי שיהיה לב כל ישראל שלם זה עם זה, ולא יהא מקום לשטן לקטרג עליהם, כדאמרינן בפרקי רבי אליעזר ... מה מלאכי השרת שלום ביניהם אף ישראל שלום ביניהם ביום הכיפורים).

וראה לעיל ס״א (מה שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו, לפיכך יתן כל אדם אל לבו בערב יום הכיפורים לפייס לכל מי שפשע כנגדו), ושם נסמן (הערה 3).

[31] **שו״ע** ס״ג (תקנת קדמונינו וחרם, שלא להוציא שם רע על המתים). **מרדכי** רמז תשכד, וב״ק רמז קו (ונהגו רבותינו ואמרו שתקנת קדמונינו וחרם, שלא להוציא שם רע על המתים שהם שוכני עפר).

[32] ישׁ״ש ב״ק פ״ח סי׳ מו (וכן מהר״ם (מרדכי סימן ק״ה) לא חשיב פוגם בכבוד שוכני עפר בקבר, אלא באחד שקרא לחבירו ממזר בן ממזר, אבל ממזר לחוד לא חשיב כפוגם בקבר). **מ״א** סק״ו (ובישׁ״ש שם סי׳ מ״ו כתב דאין צריך, דיכול לומר עליך כוונתי, אלא אם כן קראו ממזר בן ממזר).

[33] סדר רב עמרם גאון (ערב יום הכפורים טובל אדם). הרי״ץ גיאת ח״א ע׳ נט (ערב יום הכיפורים הולך אדם לבית הטבילה וטובל). רא״ש פ״ח סי׳ כד (ונהגו לטבול בערב יום הכפורים). טור ולבוש ס״ג (נוהגים לטהר, לטבול עצמם מטומאת קרי, בערב יום כיפור).

[34] תשב״ץ סי׳ קכב (אותה טבילה אינה כי אם בשביל טהרה). רא״ש שם (שנהגו העולם לטהר עצמן מקרי לתפלת יום הכפורים). טור (שנהגו העולם לטהר עצמם מקרי ביום הכיפורים). **מהרי״ל** הל׳ ערב יו״כ ע׳ שטז (ויש מפרשים דטבילת ערב יום כפורים משום טהרה היא ... בעלי קריין). רמ״א ס״ד (משום קרי).

ואף שנתבאר לעיל סי׳ פח ס״א (ולא פשטה תקנה זו ברוב ישראל. ואחר כך בטלה אותה תקנה לגמרי ... וכן פשט המנהג). מכל מקום החמירו בזה לענין יום כיפור, וכאמור כאן ״כדי שיהיו נקיים וטהורים ביום הכיפורים״.

[35] מהר״י ווייל סי׳ קצא (לאחר חצות טובלין בלא ברכה. ואותם הטובלים ג׳ פעמים, מנהג שטות הוא. וכן האומר וידוי תחת המים). **רמ״א** שם (ואין צריך לטבול רק פעם אחת, בלא וידוי).

ומי שטבל בערב ראש השנה[36] ולא ראה קרי אחר כך, אעפ"כ צריך לטבול בערב יום הכיפורים, דשמא ראה אחר כך מים חלוקים או עכורים, שהרואה אותן טמא משום בעל קרי[37].

וטבילה זו שהיא משום קרי כשירה אפילו בארבעים סאה שאובים[38] כשהם בקרקע, אבל לא בכלי[39].

ומי שהוא מצטער בטבילה, יכול לשפוך עליו תשעה קבין מים[40]. ורשאי לשפוך עליו משנים או משלשה כלים זה אחר זה ובין כולם יהיה תשעה קבין, ובלבד שיתחיל השני עד שלא פסק הראשון, וכן השלישי עד שלא פסק השני. אבל מארבעה כלים אין מצטרפין לתשעה קבין[41]. ואפילו אם ממרק[42] מכלי אחד יזהר להריק בלא הפסקה כלל[43]. ואם נכנס חציו לתוך המקוה ועל חציו שפכו ט' קבין יצא[44].

ואשה ששמשה תוך שלשה ימים לטבילה זו, צריכה לכבד ביתה בחמין קודם שתטבול, כדי להפליט כל השכבת זרע שבמקורה, שלא תפליט אחר הטבילה ותהא טמאה ביום הכיפורים, עיין ביורה דעה סימן קצ"ו[45]. ואם שמשה סמוך לטבילתה או סמוך לוסתה, שבאלו הזמנים היא רגילה להתעבר, לא תכבד ביתה בחמין, שמא תשחית זרע ההריון, לפיכך אינה צריכה לטבול כלל בערב יום הכיפורים[46]:

---

[36] כמובא ברמ"א סי' תקפא ס"ד (ויש נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי).

[37] **מ"א** סוף סק"ח (נראה לי, דאפילו מי שסבירא ליה דטבילה משום קרי, אפילו הכי אם טבל בערב ראש השנה יחזור ויטבול, דשמא ראה מים חלוקים או עכורים). וכדתנן מקואות פ"ח מ"ב (אלו בעלי קריין שהם צריכין טבילה, ראה מים חלוקים או עכורים).

וכן הוא לעיל סי' תנז סוף ס"כ (שמא יטיל מים חלוקים או עכורים שיש בהן חשש קרי).

ואף שכתב המ"א סי' פח סק"א (ועיין פ"ח דמקואות אם ראה מים חלקים טמא משום קרי. ונראה לי דזהו דוקא לענין תרומה, אבל עזרא לא גזר על זאת לענין דברי תורה ותפלה).

מכל מקום יש להחמיר בערב יום כיפור, כמבואר באליה רבה ס"ק ט (וצ"ע הא כתב בסי' פ"ח דלא גזר עזרא בזה לענין תפלה. ואפשר דביום כיפור החמירו טפי).

וראה לקוטי שיחות ח"ז ע' 315. שלחן המלך ח"א ע' קז-קח.

[38] משנה מקואות פ"ח מ"א (**מקואות העמים שבחוצה לארץ, כשרים לבעלי קריין**). ב"י סי' פח (והוי יודע דהני ארבעים סאה שהתקין עזרא לבעל קרי, אפילו כולם מים שאובין כשרים, וכדתנן במסכת מקואות ריש פרק שמיני, מקואות העכו"ם שבחוצה לארץ כשרים לבעלי קריין). מ"א כאן סק"ט (מ' סאה מים שאובים בקרקע טובלין בו).

וכן הוא לעיל סי' פח סוף ס"א (מועילים לטבול בהם ... אפילו הם שאובים).

[39] ברייתא ברכות כב, ב (לא שנו אלא בקרקע, אבל בכלים לא). ב"י שם (לא שנו אלא בקרקע, אבל בכלים לא). מ"א שם (אבל לא בכלי).

וכן הוא לעיל שם (עד שיהיה ארבעים סאה (בקרקע) ... אפילו הם שאובים). סי' קנט סכ"ג (מ' סאה שאובין בקרקע ... כשרים לטבילת בעלי קריין הצריכים טבילה לדברי תורה מתקנת עזרא, כמו שנתבאר בסי' פ"ח).

[40] תשב"ץ סי' קכב (מהר"ם ז"ל שופך על ראשו ט' קבין מים). מהר"י ווייל סי' קצא (ומי שאינו יכול לטבול, כגון שמצטער, ישפוך על ראשו ט' קבין מים). רמ"א ס"ד (והוא הדין דהטלת תשעה קבין מים נמי מהני). מ"א ס"ק ט (אם הוא מצטער בטבילה (מהרי"ו)).

והם 12 וחצי ליטר מים.

[41] **משנה** מקואות פ"ג מ"ד (**מכלי אחד, משנים ומשלשה, מצטרפין. מארבעה, אין מצטרפין. במה דברים אמורים, בזמן שהתחיל השני עד שלא פסק הראשון**). מ"א סק"ט (ורשאי לסמוך עליו משנים ומשלשה כלים, ובלבד שיתחיל השני עד שלא פסק הראשון, אבל ד' כלים אין מצטרפין (משנה במקואות וב"י סי' פ"ח)).

וכן הוא לעיל שם (שישפוך עליו מכלי אחת, או אפילו מב' וג', אבל מד' כלים אין מצטרפין. והוא שיתחיל השני עד שלא פסק הראשון, וכן השלישי עד שלא פסק השני). וראה בהנסמן בהערות שם.

[42] בקונטרס השלחן הגיה: מריק.

[43] רבנו יונה ברכות יג, ב (ורחיצת ט' קבין, צריך להטילם עליו בכלי שיוכל להריקה ממנו בלא שום הפסקה). **מ"א** שם (וכתב הרב רבינו יונה פרק מי שמתו, דאפילו מריק מכלי אחד, צריך שיהיה באופן שיוכל להריק ממנו בלא הפסקה).

[44] בעיא דרב פפא גיטין טז, א (חציו בטבילה וחציו בנתינה מאי. תיקו). רמב"ם הל' אבות הטומאה פ"ט ה"ג (הבא מראשו ורובו החצי במים שאובין, ונפלו על החצי האחר מים שאובין, הואיל וחציו בנפילה וחציו בביאה, טהור). ב"י שם ד"ה והוי (וכיון דמידי דתקנתא דרבנן הוא נקטינן לקולא). מ"א שם (ואם נכנס חציו לתוך המקוה, ועל חציו האחר שפכו ט' קבין, יצא).

[45] בשו"ע שם סי"א (הפולטת שכבת זרע בימי ספירתה, אם הוא תוך ו' עונות לשמושה, סותרת אותו יום. לפיכך המשמשת מטתה וראתה אחר כך ופסקה, אינה מתחלת לספור שבעה נקיים עד שיעברו עליה ו' עונות שלימות, שמא תפלוט).

[46] מהרי"ל שם (ואמר מהר"י סג"ל, דלפי זה נראה, אשה ששמשה תוך ג' ימים קודם יום כפור, צריכה לכבד ביתה בחמין שלא תפלוט שכבת זרע, ואחר כך תטבול ... ודוקא שלא בשעת סמוך לטבילתה, או שלא בשעת סמוך לווסתה, דבאותן שעות אל תכבד, שמא תשחית זרע ההריון, דאין אשה מתעברת כי אם סמוך לטבילתה או סמוך לווסתה). דרכי משה ס"ק ג (וכתב עוד (במהרי"ל שם) דאם טעמא משום קרי, אשה ששימשה תוך שלשה ליום הכפורים, צריכה לכבד ביתה, ואם לאו לא מהני טבילה, שתפלוט שכבת זרע. ואם היא סמוך לוסתה, לא תכבד ביתה ולא תטבול, שלא תשחית זרעה). **מ"א** סק"ח (ולפי זה, אשה

יב אבל יש אומרים[47] שטעם טבילה זו הוא משום תשובה, כגר המתגייר.

ולפי זה יש לטבול שלש פעמים[48]. ואפילו נערים ובתולות שהם בני מצוה נוהגים לטבול, אע"פ שאין קרי שייך בהן[49]. ואפילו מי שטבל בערב ראש השנה ולא ראה קרי אחר כך צריך לחזור ולטבול בערב יום הכיפורים, משום תשובה[50]:

יג יש לטבול קודם תפלת מנחה, כדי להתוודות (במנחה) בטהרה. ויש טובלין אחר סעודה המפסקת, כדי שיהא סמוך ליום הכיפורים[51]:

יד מי שמת לו מת קודם יום הכיפורים מותר לו לרחוץ בחמין ולטבול בערב יום הכיפורים, מפני שיום הכיפורים דינו כרגלים שמבטלים ממנו גזירת שבעה, כמ"ש בסימן תקמ"ח[52]. אלא דיש לו לאחר הרחיצה

ששמשה תוך ג' ימים, צריכה לכבד ביתה בחמין שלא תפלוט שכבת זרע. ודוקא שלא היה סמוך לטבילתה או סמוך לוסתה, דבאותן שעות רגילות להתעבר, ויש לחוש שתשחית זרע ההריון).

וכדלעיל סי' של ס"ח (פעמים שהאשה מתעברת בסמוך לטבילתה, ופעמים אינה מתעברת עד אחר כך).

[47] **מהרי"ל** שם ע' שטו (ודאי משום תשובה היא. וכן בירושלמי (אבות דרבי נתן פ"ח, ח) איתא, מעשה בריבה אחת שנשבית בין העכו"ם, וכשפדאוה הטבילוה על מה שהאכילוה איסורין. וכן טבילת גר כשנתגייר טובלין אותו משום תשובה). דרכי משה ס"ק ג (משום תשובה, כגר המתגייר). מ"א סק"ח (ויש אומרים שהטעם דטבילה משום תשובה). וכמבואר בשו"ע יו"ד סי' רסח ס"א (גר שנכנס לקהל ישראל, חייב ... בטבילה), וברמ"א שם סי"ב (ישראל מומר שעשה תשובה, אין צריך לטבול, רק מדרבנן יש לו לטבול).

וכן הוא לעיל סי' שכו ס"ז (המומר ששב בתשובה מותר לטבול בשבת, שאין טבילתו מן התורה כמו טבילת הגר (ואף אין חיוב גמור מדברי סופרים)).

וממה שכתב "אבל יש אומרים" נראה שהעיקר כדעה הב', כדלעיל סי' תצז בקונטרס אחרון ס"ק ג (וכן משמע דעת המג"א, שכתב אבל במגיד משנה כו', משמע דסבירא ליה כוותיה), וסי' תקג בקונטרס אחרון סק"א (וכתב על זה אבל בהגהות מיימוניות חולק, וכן פסק ב"י עכ"ל, משמע שכן עיקר). וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל קמא.

[48] מהרי"ל שם ע' שטז (והיה טובל ג' פעמים). דרכי משה שם (מהרי"ל שכתב דיש לטבול שלש פעמים ... דיש אומרים טעם טבילה זו לאו משום קרי, אלא משום דהוי כגר המתגייר, דצריך טבילה). **מ"א** שם (ולפי זה יש לטבול ג' פעמים).

[49] מהרי"ל שם ע' שטו (אמר מהר"י סג"ל דנראה לו להביא ראיה דמשום תשובה היא, דהא נוהגין אז לטבול אנשים ונשים נערים ובתולות בר מצוה ובת מצוה). מ"א שם (דהא אפילו נערים ובתולות שהן בני מצות טובלות).

והיינו דוקא בר ובת מצוה, אבל לפני כן אין צריכים טבילה מעיקר המנהג, כי מעיקר הדין אינם חייבים בתשובה, כדלעיל סי' שמג סי"א (קטן שהכה אביו או עבר שאר עבירות בקטנותו, אף על פי שאינו צריך תשובה כשיגדל, מכל מקום טוב לו שיקבל על עצמו איזה דבר לתשובה ולכפרה אף על פי שעבר קודם שנעשה בר עונשין), ושם נסמן (הערה סג).

[50] מהרי"ל שם (וכיון דטבילה זו משום תשובה היא, גם אם טבל בערב ראש השנה ולא ראה שום קרי אחר כך ולא נטמא, מכל מקום יחזור ויטבול האידנא לטהר לתשובה). דרכי משה שם (וכתב עוד מהרי"ל, דאף על פי שטבל בערב ראש השנה ויודע שלא ראה קרי, אפילו הכי יטבול בערב יום הכפורים משום תשובה, כגר המתגייר). מ"א שם (ואפילו מי שטבל בערב ראש השנה ולא ראה קרי, יחזור ויטבול).

[51] מהרי"ל שם (טבילת ערב יום כפור, אמר מהר"י סג"ל, יש פוסקים לטבול אחר סעודת המפסקת בערב ... ויש דעות נוטים שיש לטבול קודם מנחה, וכן נוהגים, כדי שתפלת מנחה וגם וידוי תעשה בטהרה ובנקיות). מ"א שם (ויש לטבול קודם מנחה וכן נהג מהרי"ל. ויש נוהגין לטבול אחר סעודה המפסקת, שיהיה סמוך ליום הכיפורים. כל זה במהרי"ל). ט"ז סק"ד (ועכ"פ טוב הוא שיטבול קודם תפלת מנחה, ששם מתוודה. וכן נוהגין).

וראה פסקי הסדור (מלקות ילקו קודם טבילה ומנחה), הרי שהטבילה היא קודם מנחה. אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' קעח.

וכל זה הוא לפי הדעה הב', שהטבילה היא משום תשובה (קודם על חטא שבמנחה או אחר סעודה המפסקת), משא"כ לדעה הא' שהטבילה היא משום קרי, סגי אף אם טבל בבוקר.

[52] בשו"ע שם סי"א (ראש השנה ויום הכפורים חשיבי כרגלים לבטל האבילות).

וכדקיי"ל ביו"ד סי' שצט ס"א (מת לו מת קודם הרגל ונהג אבילות, אפילו שעה אחת, לפני הרגל, בטלה ממנו גזירת שבעה). ושם ס"ו (ראש השנה ויום הכפורים חשובים כרגלים לבטל האבלות).

ולענין רחיצה קודם החג נתבאר ביו"ד שם ס"ה (לרחוץ, אסור עד הלילה. ויש מתירין לרחוץ אחר תפלת המנחה, סמוך לחשיכה). וכן הוא באו"ח שם ס"י (לרחוץ, אסור עד הלילה. ויש מתירין לרחוץ אחר תפלת המנחה, סמוך לחשיכה). ודעת המתירים אחר תפלת המנחה, ביאר במ"א שם ס"ק יד (משמע דצריך שיתפלל מנחה תחלה, דאז חל עליו קדושת הרגל ... ודוקא בהנך שרי שבאים לכבוד הרגל, דכשרוחץ עכשיו נהנה ממנו ברגל).

ולענין המנהג כתב ברמ"א יו"ד שם (וכן נוהגין), היינו לרחוץ אחר מנחה. ובאו"ח שם (ולדידן דנוהגים איסור רחיצה כל ל', אסור לרחוץ, דהא הרגל לא בטל ממנו רק גזרת שבעה). וביאר במ"א שם ס"ק טו (היינו מדינא, אבל המנהג להקל, כמ"ש רמ"א ביו"ד סי' שצ"ט ס"ה). נמצא שהמנהג להקל בערב יום טוב אחר תפלת המנחה.

ולענין ערב יום כיפור כתב מהרי"ל הל' שמחות ע' תרה (הנפטר בין ראש השנה ליום הכיפורים, הורה מהר"י סג"ל לאבל לרחוץ ולטבול בערב יום כפור, דאותו היום מבטל הז'). **רמ"א** ס"ד (מי שמת לו מת בין ראש השנה ליום הכיפורים, מותר לרחוץ ולטבול בערב יום כיפור, דיום כיפור מבטל שבעה. אף על פי שנהגו שלא לרחוץ כל שלשים, טבילת מצוה מותר).

וביאר הב"ח (כל ערב יום טוב נמי שרי, דהא כל רחיצה דערב יום טוב של מצוה היא. ואפשר דסבירא ליה דלענין מעשה אין להתיר אלא סמוך לחשכה ממש, וכיון דבערב יום כפור אי אפשר לצמצם, התיר לרחוץ בעוד היום גדול ואפילו קודם מנחה).

והטבילה כל מה שאפשר שיהיו סמוך לחשיכה[53], מטעם שנתבאר שם.

ושאר דיני אבילות כגון ישיבה על גבי קרקע, צריך לנהוג עד הלילה ממש, מטעם שנתבאר שם[54]:

אבל במ"א ס"ק י כתב (רמ"א יישב קושיא זו במה שכתב ואף על פי שנהגו שלא לרחוץ כל למ"ד, רוצה לומר ואם כן אפילו ברגל אסור, וכמ"ש סי' תקמ"ח ס"י בהג"ה, טבילת מצוה שרי). וכן פירש בסי' תקמח ס"ק טו (לדידן סבירא ליה רמ"א דיש לנהוג איסור בשאר רגל, רק ביום הכפורים שרי). ולפי זה לא התיר גם בערב יום כפור אלא אחר תפלת מנחה.

ובעת אבלות הרבי אחר אמו הרבנית חנה (ו' תשרי תשכ"ה), רצה לטבול קודם מנחה, כמנהג המובא לעיל סי"ג (יש לטבול קודם תפלת מנחה), ודן בזה עם כמה רבנים שבאו לנחמו. אבל למעשה לא הלך לטבול עד אחר מנחה, כדעת המ"א. ונתבאר בתורת מנחם חמ"א (ע' 49).

[53] **מ"א** סק"י (ונראה לי דאף להב"ח לא שרי אלא שעה א' או ב' קודם הלילה, אבל לא קודם לכן. וכן יש לנהוג, דהא בלאו הכי יש נוהגין לטבול אחר הסעודה, כמו שנתבאר לעיל, ואם כן באבל יש להחמיר).

[54] ראה שם מ"א סקי"ד (אבל שאר דיני אבלות, כגון ישיבת קרקע וחליצת מנעל, נוהגין עד שתחשך).

תרז סדר הווידוי במנחה בערב יום הכיפורים

ובו ט"ז סעיפים

זמן הוידוי בערב יום כיפור

א כיון[1] שיום הכיפורים הוא יום הסליחה וכפרה, כמ"ש[2] כי ביום הזה יכפר וגו', לפיכך צריך כל אדם שיתוודה על חטאיו, כי כן מצינו בכל קרבנות הבאים לכפר[3], שנאמר[4] והתודו את חטאתם אשר עשו.

ומצות ווידוי מן הדין הוא בהתחלת זמן הכפרה[5], דהיינו משתחשך ליל יום הכיפורים[6]. אלא שחשו חכמים[7] שמא יארע דבר קלקלה של שכרות וכיוצא בו בסעודה המפסקת, ולא יוכל להתוודות בהתחלת זמן הכפרה[8], לכך תקנו שיתוודה כל אדם בערב יום הכיפורים במנחה קודם שיאכל בסעודה המפסקת[9].

ואע"פ שהתוודה במנחה, צריך לחזור ולהתוודות בערבית[10], שהיא התחלת זמן הכפרה, והוא עיקר זמן

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) זמן הוידוי בערב יום כיפור (ס"א-ג).
(ב) סדר הוידוי (ס"ד-י).
(ג) מלקות בערב יום כיפור (סי"א-טז).

[2] אחרי טז, ל.

[3] **לבוש** ס"א (כיון שיום כיפור הוא סליחה וכפרה, דכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם וגו', צריך כל אדם שיתוודה על חטאיו, כי כן מצינו בכל קרבנות שבאו על הכפרה דכתיב בהם והתוודו את חטאתם אשר עשו וגו').

וידוי זה הוא חלק ממצות התשובה של יום הכיפורים, כדלקמן סוף ס"ב (חייב להתוודות ולשוב בתשובה שלימה), ובאגרת התשובה פ"א (והנה מצות התשובה מן התורה היא עזיבת החטא ... הוידוי ובקשת מחילה כמ"ש בתורה והתודו את חטאתם וכו'). וראה תורת מנחם חנ"ג ע' 470 ואילך. לקוטי באורים לס' התניא ח"ב ע' מ ואילך, וע' סט. שלחן המלך ח"ב ע' רטו הערה 2.

[4] נשא ה, ז. כן הוא בדפוס ראשון, ובלבוש שם. ובאגרת התשובה פ"א (הוידוי ובקשת מחילה כמ"ש בתורה והתודו את חטאתם וכו'). אבל בדפוסים המאוחרים: "שנאמר והתודה אשר חטא עליה" (ויקרא ה, ה).

שני הפסוקים הובאו ברמב"ם הל' תשובה פ"א ה"א (חייב להתודות לפני האל ברוך הוא שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו ... ויתודו וידוי דברים שנאמר והתודה אשר חטא עליה).

וראה לקוטי באורים שם ע' סח. מראי מקומות וציונים.

[5] ברייתא פז, ב (מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשכה). **רא"ש** פ"ח סי' יט (העתיק ברייתא זו כפשוטה). **טור ושו"ע**.

[6] ר"ן ו, א (תנו רבנן מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשכה, לאחר אכילה, משיקבל עליו יום הכיפורים). לבוש ס"א (מצות הוידוי מן הדין הוא כשיכנס יום הדין ויחשך ויתקדש היום, שהוא זמן התחלת הכפרה).

[7] **גמרא** [ברייתא] שם (אבל אמרו חכמים, יתודה קודם שיאכל וישתה, שמא תטרף דעתו בסעודה). וכן היא גירסת הטור (אבל אמרו חכמים). והיינו שאין כאן מחלוקת, אלא מעיקר הדין מצות ווידוי היא משתחשך, אלא שחשו חכמים כו' ולכן תקנו שיתוודה במנחה קודם סעודה המפסקת.

[8] ברייתא שם, לגירסת הרי"ף (ו, א) והרא"ש שם (שמא יארע דבר קלקלה בסעודתו), ופרש"י (שמא תטרף דעתו, מחמת שכרות). ר"ן שם (שמא יארע דבר קלקלה של שכרות וכיוצא בו). לבוש שם (שמא ישתכר וכיוצא בו, ולא יוכל להתודות). מ"א סק"א (שמא יארע דבר קלקלה בסעודה, ולא יוכל להתודות).

[9] ברייתא שם (יתודה קודם שיאכל וישתה). טור ושו"ע ס"א (צריך להתודות במנחה, קודם סעודה המפסקת).

[10] ברייתא שם (לאחר שיאכל וישתה), לפירוש הרמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ז (ואע"פ שהתודה קודם שיאכל, חוזר ומתודה בלילי יום הכפורים, ערבית). ר"ן שם (צריך שיתודה לאחר שיאכל וישתה, בתפלת ערבית, כך פירשו הראשונים ז"ל).

הווידוי של יום הכיפורים. ואע"פ שהתוודה ערבית, חוזר ומתוודה בתפילת שחרית[11], שמא אירע לו דבר עבירה אחר הווידוי של ערבית. ומטעם הזה הוא צריך לחזור ולהתוודות במוסף ובמנחה ובנעילה[12], שמא אירע לו דבר עבירה בכל היום[13], שיום הכיפורים מכפר עד סופו עם חשיכה[14]:

ב ויש אומרים[15] שזמן מצות ווידוי מן הדין הוא קודם התחלת זמן הכפרה, דהיינו עם חשיכה, כדי שיכנוס ליום בתשובה ולא יהא שהות לחטוא בין הווידוי להתחלת זמן הכפרה. אלא שחשו חכמים שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה ולא יוכל להתוודות עם חשיכה, לכך תקנו להתוודות במנחה. ואע"פ שהתוודה במנחה, חוזר ומתוודה עם חשיכה, שהוא עיקר זמן ווידוי מן הדין, שמא אירע לו דבר עבירה אחר מנחה. ואע"פ שהתוודה עם חשיכה, חוזר ומתוודה בתפלת ערבית ובכל תפלה של היום, לפי שבודאי גם ביום הכיפורים עצמו חייב להתוודות[16] ולשוב בתשובה שלימה[17].

והלכה כסברא הראשונה[18]. מכל מקום ראוי לכל אדם להחמיר על עצמו כסברא השניה[19], וכשרואה בין השמשות ממשמש ובא, יעמוד ויתוודה[20]:

ג כשהיחיד מתוודה, בין בתפלת מנחה של ערב יום הכיפורים בין בערבית שחרית מוסף מנחה ונעילה של יום הכיפורים, הוא מתוודה אחר שגמר תפלתו קודם שעקר רגליו. אבל הש"ץ אומר הווידוי ביום הכיפורים בתוך התפילה[21].

אבל בתפלת המנחה של ערב יום הכיפורים, אין הש"ץ חוזר את הווידוי בקול רם, דכיון שלא תקנו הווידוי במנחה אלא משום חשש שמא יארע דבר קלקלה בסעודה, והש"ץ אינו מחזיר את התפלה אלא כדי להוציא את מי שאינו בקי[22], לא רצו חכמים לתקן שיחזור ש"ץ את הווידוי שמא יארע דבר קלקלה למי שאינו בקי, שמועטין הן שאינן בקיאים[23]:

---

[11] ברייתא שם (ואף על פי שהתודה ערבית יתודה שחרית. שחרית, יתודה במוסף. במוסף, יתודה במנחה. במנחה, יתודה בנעילה). רי"ף ורא"ש שם (ואף על פי שהתודה ערבית, מתודה שחרית. בשחרית, יתודה במוסף. במוסף, יתודה במנחה. במנחה, יתודה בנעילה). רמב"ם שם (וחוזר ומתודה בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה).

[12] אלא שבנעילה אין אומרים על חטא, כי אם אשמנו כו'.

[13] ברייתא שם (שמא אירע דבר קלקלה בסעודה), ופרש"י (של חטא). תוספתא פ"ד הי"ג (שמא אירע דבר קלקלה בסעודה ... שמא יארע בו דבר קלקלה כל היום כולו).

[14] משנה כריתות כה, א (מי שבא בידו ספק עבירה ביום הכיפורים, אפילו עם חשיכה, פטור, שכל היום מכפר). רמב"ן יומא שם (אף על פי שהתודה ערבית מתודה שחרית. וכל היום, שמא אירע לו דבר עבירה כל היום, דיום הכיפורים עם חשיכה הוא מכפר). רמב"ם הל' שגגות פ"ג ה"ט (מי שבא על ידו ספק עבירה ביום הכפורים, אפילו עם חשיכה, פטור מאשם תלוי, שכל היום מכפר).

[15] **רמב"ן** שם (נראה לפי דקדוק הלשון הזה, שאין הוידוי שהוא מתודה לאחר אכילה בתפילת ערבית ... דהכי קתני, מצות וידוי של ערב יום הכיפורים שצריך להתודות כדי שיכנס ליום בתשובה, הוא עם חשיכה סמוך ליום עצמו, שלא יהא שהות לחטוא בין הוידוי והיום).

[16] רמב"ן שם (וכי תעלה על דעתך שלא יתודה ביום הכפורים עצמו ... של יום הכיפורים ודאי בעצומו של יום הוא).

[17] כנסמן לעיל (הערה 3).

[18] ב"י סוד"ה וצריך (והעולם לא נהגו כדברי הרמב"ן).

[19] **של"ה** מסכת יומא עמוד התשובה (רכח, ב) ד"ה בפרק בתרא (מכל מקום אני אומר, הנוהג כדברי הרמב"ן הוא מנהג טוב וישר בעיני אלהים). **מ"א** סק"ז (כתב של"ה, ראוי להחמיר להתודות אחר אכילה קודם חשיכה, הרמב"ן).

[20] **של"ה** שם (וכן אני נוהג, כשאני רואה בין השמשות משמש ובא והוא סמוך לחשיכה, אני מתודה בכל יכלתי).

וראה אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' רא-ב.

[21] **גמרא** פז, ב (והיכן אומרו יחיד אחר תפלתו, ושליח צבור אומרו באמצע). רא"ש פ"ח סי' יט (והיכן אומרה, יחיד אחר תפלתו). טור ורמ"א ס"א (ויחיד אומרו אחר שגמר תפלתו, וש"צ אומרו ביום כיפור בתוך התפלה).

[22] כדלעיל סי' קכד ס"א (לאחר שסיימו הצבור תפלתם, יחזור ש"ץ התפלה בקול רם, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל ישמע כל התפלה מהש"ץ ויוצא).

[23] שערי שמחה להרי"ץ גיאת הל' יוה"כ ע' נט (ורב האי אמר אין המנהג שיתודה שליח צבור בתפלה במנחה). ראבי"ה סי' תקכח (ושליח ציבור לא מצלי במנחה בקול רם הווידוי להוציא את שאינו בקי, מפני שאינו יכול לאמרו באמצע התפלה כמו בשאר תפלה, ואף כי לא נתקן במנחה אלא משום גזירה בעלמא שמא יארע אונס). מרדכי רמז תשכה (בערב יום הכיפורים מתפלל כל יחיד י"ח ברכות ולבסוף יאמר הוידוי, וש"ץ אל יתפלל במנחה בקול רם כדי להוציא שאינו בקי, מפני שאינו יכול לומר באמצע התפלה כמו בשאר תפלה, ואף כי לא נתקנה וידוי במנחה אלא משום גזירה בעלמא, שמא יארע לו אונס שישתכר). **טור (שו"ע)** ורמ"א ס"ה (ואין הש"ץ מחזיר הוידוי במנחה, אלא מתפלל שמונה עשרה כבשאר ימות השנה). לבוש ס"ה (ואף על פי שאין חזרת הש"ץ אלא להוציא את שאינו בקי, ואם כן שמא יארע אונס לשאינו בקי, לא חשו חכמים לכך, שמועטים הם שאינם בקיאים, ולא רצו חז"ל לתקן בשבילם חזרת הש"ץ הוידוי).

סדר הוידוי

ד אם לא פרט את חטאיו אלא אמר סתם חטאתי, יצא ידי מצות ווידוי[24].

ומכל מקום לכתחלה נכון לפרט את החטא שיאמר עשיתי כך וכך, מפני [שעל ידי כן[25]] הוא מתבייש יותר לפני הקדוש ברוך הוא מחטאיו ומתחרט עליהם מעומק לבו. וכשהוא מפרט חטאיו יתוודה בלחש[26]. שאם יתוודה בקול רם אסור לו לפרט חטאיו ברבים[27], לפי שאין זה כבוד המקום שמגלה לרבים שחטא כנגדו[28].

במה דברים אמורים, בחטא שאין מפורסם. אבל חטא המפורסם לרבים, מותר לפרטו ברבים אפילו בקול רם[29]. ומכל מקום אין חובה לפרטו בקול רם אלא יפרטנו בלחש אם ירצה[30].

ה ומה שאומרים על חטא על סדר א"ב, אין זה נקרא פורט חטאיו, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח תפלה, ולפיכך מותר לאמרו בקול רם[31].

ו סדר הווידוי בעל חטאים, שאנו חייבים עליהם עולה, ואחר כך חטאת, ואחר כך קרבן עולה ויורד, ואחר כך אשם ודאי ותלוי, לפי שכך סדורים הקרבנות בפרשת ויקרא. ואחר כך שאנו חייבים עליהם מכת מרדות, ואחר כך מלקות ארבעים, ואחר כך מיתה בידי שמים, ואחר כך כרת וערירי, ואחר כך ארבע מיתות בית דין, כי צריך לבקש על הקל קל תחלה ואחר כך מוסיף והולך[32], כמו שנתבאר בסי' תקפ"ב[33].

---

[24] **גמרא** פז, ב (לא אמרן אלא דלא אמר אבל אנחנו חטאנו, אבל אמר אבל אנחנו חטאנו, תו לא צריך, דאמר בר המדודי, הוה קאימנא קמיה דשמואל והוה יתיב וכי מטא שליחא דצבורא ואמר אבל אנחנו חטאנו, קם מיקם, אמר, שמע מינה עיקר וידוי האי הוא). רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ח (הוידוי שנהגו בו כל ישראל, אבל אנחנו חטאנו, והוא עיקר הוידוי). טור ורמ"א ס"ג (ועיקר הוידוי הוא אבל אנחנו חטאנו). מ"א ס"ק ה (ופשטא דתלמודא משמע דאין צריך יותר, דאין צריך לפרט החטא).

וראה לחם משנה שם (ונראה דלאו דוקא חטאנו לבד אלא חטאנו עוינו פשענו שזהו עיקר הוידוי). לקוטי שיחות חי"ז ע' 193 ואילך. שלחן המלך ח"ב ע' רט-ריא.

[25] כן הגיה בקונטרס השלחן.

[26] ברייתא פו, ב (וצריך לפרוט את החטא, שנאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב, דברי רבי יהודה בן בבא. רבי עקיבא אומר, אשרי נשוי פשע כסוי חטאה). ב"י (ולענין הלכה, כיון דהרי"ף והרא"ש הסכימו לפסוק כרבי עקיבא הכי נקטינן. ומכל מקום נראה שאם רצה לפרט החטא הרשות בידו ... ועוד דאפשר דלא אמר רבי עקיבא אלא דמפרט אותם בקול רם אבל בלחש שפיר דמי למיפרט כדי שיתבייש יותר ואכתי כסוי חטאה הוא כיון דאינו נשמע לבני אדם). **שו"ע** ס"ב (אין צריך לפרט החטא. ואם רצה לפרט, הרשות בידו). **של"ה** מסכת יומא עמוד התשובה רכח, ב (והרי"ף והרא"ש פסקו הלכה כרבי עקיבא, דהא הלכה כרבי עקיבא מחבירו, וכן הסכים ב"י ... מכל מקום כתב וז"ל, מכל מקום נראה שאם רצה לפרט החטא הרשות בידו, דרבי עקיבא לא אסר לפרט החטא ולא בא אלא לומר שהוא יותר מאושר מי שאינו מפרט חטאיו. אבל הרמב"ם פסק כרבי יהודה בן בבא. ואף לרבי עקיבא יפרט חטאיו בלחש ... ודבר זה מביא להחוטא לידי בושה, כשמזכיר חטאיו בפירוש ... מכל מקום טוב שיפרטם בלחש, שלא יהיו נשמעים לאחרים). **ב"ח** ד"ה ומ"ש וכן (ויצא לנו מזה דכל הגאונים פסקו כרבי יהודה בן בבא דצריך לפרט החטא, וכן פסק המרדכי (סי' תשכה) והכי נקטינן).

והיינו שהב"י פוסק כרבי עקיבא שאין צריך לפרט החטא, אלא שאם רצה יפרט בלחש. והשל"ה והב"ח פוסקים כרבי יהודה בן בבא שצריך לפרט החטא בלחש. וכאן מסיק ש"לכתחלה נכון לפרט את החטא ... בלחש".

[27] **מ"א** סק"ב (לכו"ע אסור לאומרו בקול רם, כדכתיב אשרי נשוי פשע כו').

וראה גם לעיל סי' קא סוף ס"ב (וחכמים תקנו תפלה בלחש לגמרי, שלא להשמיע אלא לאזניו בלבד, כדי שלא לבייש עוברי עבירה שהם מתוודים על עונותיהם בתפלה).

[28] **רש"י** שם ד"ה בחטא שאינו מפורסם (לא יגלה חטאו וכבוד השם הוא שכל מה שאדם חוטא בפרהסיא מיעוט כבוד שמים הוא). ב"ח שם (ובאינו מפורסם לא יגלה חטאו לבני אדם, וכבוד השם הוא, שכל מי שחוטא בפרהסיא או מודיע לרבים שחטא כך וכך מיעוט כבוד שמים הוא).

[29] רב שם (רב רמי, כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה, וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח. לא קשיא הא בחטא מפורסם (טוב לו שיודה ויתבייש ולא יכפור בו, רש"י) הא בחטא שאינו מפורסם (לא יגלה חטאו, וכבוד השם הוא, שכל מה שאדם חוטא בפרהסיא מיעוט כבוד שמים הוא, רש"י)).

[30] שו"ע שם (ואם רצה לפרט, הרשות בידו). מ"א שם (ואם רצה לפרט, משמע דאיירי אפילו בקול רם. ונראה לי דדוקא בחטא מפורסם, אבל בחטא שאינו מפורסם לכו"ע אסור לאומרו בקול רם, כדכתיב אשרי נשוי פשע כו'). הרי שאף בחטא מפורסם "אין חובה לפרטו בקול רם", אלא "אם רצה".

[31] דרכי משה ס"ק ב (והמנהג לפרט החטא על סדר האל"ף בי"ת, וכן כתב המרדכי (סי' תשכז). ונראה לי דבהא אפילו רבי עקיבא מודה דשרי, אף על גב דאמרינן ליה בקול רם, מאחר שכל אדם מתודה בשוה ונוסח תפלה הוא מגיד, מקרי שפיר כסוי חטאה, דלא ידעינן ביה מי הוא החוטא באמת). **רמ"א** שם (ומה שאומרים על חטא בסדר א' ב', לא מקרי פורט, הואיל והכל אומרים בשוה אינו אלא כנוסח התפלה).

[32] תרומת הדשן ח"ב סי' קיח (כך אני נוהג, על חטאים שאנו חייבין עליהן עולה, ועל חטאים שאנו חייבין עליהן חטאת, ועל חטאים שאנו חייבין עליהן קרבן עולה ויורד, ועל חטאים שאנו חייבין עליהם אשם ודאי ותלוי, אלו רובם באין לכפר על השוגג, וכן הוא מסודר בפרשת ויקרא. ושוב אומר העונשין על המזיד, וזה סדרן: מכת מרדות, מלקות ארבעים, מיתה בידי שמים, כרת וערירות, ארבע מיתות בית דין. הח[מו]ר ח[מו]ר אחרון, דניחא טפי לפרט בתחילה חטא הקל מחטאים החמורים). הובא בדרכי

ז יאמר לשון כפרה לחטאים, ולשון מחילה לעונות, ולשון סליחה לפשעים[34], כי החטא קל מעון ועון קל מפשע, והכפרה גדולה מהמחילה והמחילה גדולה מהסליחה, לפיכך החטא הוא מתכפר, ונמחל העון, ונסלח הפשע[35].

וצריך להתוודות מעומד[36]. לפיכך לא יסמוך על דבר בענין שאם ינטל אותו דבר שהוא סומך עליו היה נופל[37], כמו שנתבאר בסי' תקפ"ה[38], וטוב לשחות בעת הווידוי כמו במודים[39], כדי להתוודות בהכנעה גדולה[40].

וכשמתוודה יכה באגרופו על הלב, כלומר אתה גרמת לי החטא. ויש נוהגין להכות על החזה מטעם הידוע להם[41]:

ח אע"פ שהתוודה בתפלת לחש, אעפ"כ כשהש"ץ מגיע לווידוי צריך לחזור ולעמוד[42] ולהתוודות עמו[43]. ובווידוי זה אינו צריך לפרט החטא, אלא כיון שאמר עם הש"ץ אבל אנחנו חטאנו, די[44], ורשאי לישב אחר כך. ומכל מקום אין לדבר בשעה שהש"ץ מתוודה[45]:

ט עונות שהתוודה עליהן ביום הכיפורים שעבר, אע"פ שכבר נתכפרו, אעפ"כ יכול לחזור ולפורטן בווידויו[46].

משה שם. מ"א סק"ג (סדר הוידוי בעל חטא, עולה, חטאת, עולה ויורד, אשם ודאי ותלוי, מכות מרדות, מלקות, מיתת כרת, מיתת בית דין (מהרא"י)). וכן הוא הנוסח בסידור.

[33] ס"ח (כי המבקש צריך לבקש תחלה דבר מועט, ואחר כך מוסיף והולך), ושם נסמן (הערה 44).

[34] מנהגים, טירנא, ערב יום כפור, ע' קו (כפרה שייך גבי חטא ... סליחה לעון ... מחילה לפשע). **של"ה** מסכת יומא עמוד התשובה (רכח, ב) ד"ה סדר הוידוי, בשם עמק ברכה (האלוף המרומם בפי כל, מוהר"ר פנחס סג"ל יצ"ו, מק"ק קראקא, העיד על גיסו מהר"ם איסרליז ז"ל (הרמ"א), שהיה נוהג בוידוי יום הכפורים לומר בזה הסדר, 'כפרה' לחטאים, 'מחילה' לעוונות, 'סליחה' לפשעים, שחטא הוא השוגג, מתפללים שימחקם לגמרי, כאילו לא היו מעולם, וזה לשון כפרה, כמו 'אכפרה פניו' וגו' (בראשית לב, כא). ומחילה לעון, כי שם נשאר שום רושם. וסליחה שהיא אריכות אף, לפושעים הם המורדים). **מ"א** סוף סק"ג (יאמר כפרה לחטאים וסליחה לעונות ומחילה לפשעים (מנהגים ושל"ה בשם רמ"א).

ובסידור הנוסח, באתה יודע (ותמחול לנו על כל חטאתינו, ותכפר לנו על כל עונותינו, ותמחול ותסלח לנו על כל פשעינו), כעין נוסח הרמב"ם בנוסח הוידוי שבסוף ס' אהבה. אבודרהם סדר תפלת יוה"כ ד"ה מה נאמר. משנת חסידים מס' ימי התשובה פ"ו אות ו. וראה סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות (רסקין) ע' תקמח.

[35] וכן הוא לעיל סי' תקפד ס"ג (מחילה גדולה מסליחה, ופשע גדול מחטאת). לקמן סי' תרכא סי"ג (שהחטאים הם השגגות, ועונות הם הזדונות כלומר ... ופשעים הם המרדים).

[36] **גמרא** פז, ב (אמר בר המדודי, הוה קאימנא קמיה דשמואל, והוה יתיב, וכי מטא שליחא דצבורא ואמר אבל אנחנו חטאנו, קם מיקם). ר"ן (ו, א) ד"ה שמע מינה (כתבו הגאונים ז"ל דמהא שמעינן שחייב אדם לומר הוידוי מעומד). רא"ש פ"ח סי' יט (שמע מינה עיקר וידוי מעומד הוא). טור ושו"ע ס"ג (צריך להתודות מעומד).

[37] **מ"א** סק"ד (ולא יסמוך, כמ"ש רסי' תקפ"ה).

[38] סעיף א (צריך לתקוע מעומד ... ולפיכך לא יסמוך על שום דבר בענין שאם ינטל אותו דבר שסמך עליו היה נופל, שאין זו עמידה אלא סמיכה), ושם נסמן (הערה 5).

[39] מהרי"ל הל' ליל יוה"כ ע' שכח (מנהג מהר"י סג"ל, כשהיה מתוודה היה עומד בכפיפת הראש כדרך שהיה שוחה באמרו מודים). של"ה שם (קבלתי, כשמתודה, ישוח עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה ... כדרך שהיה שוחה באומרו מודים). מ"א סק"ד (וישחה כמו במודים (של"ה)).

[40] לבוש ס"ג (וצריך להתוודות מעומד, דהכי הוי דרך הכנעה טפי ומתוודה בלב שלם).

[41] מ"א ס"ק ג (ויכה באגרוף על החזה (כתבי האר"י). ובמדרש קהלת איתא שיכה על הלב, לומר אתה גרמת לי).

וראה גם ט"ז סי' קיג ס"ק ד (ושפיר עבדו אותן המכים על לבם, כדרך שעושין באמרם אשמנו).

[42] טור ושו"ע ס"ג (ואפילו כי שמע ליה מש"צ והוא התודה כבר, צריך לעמוד). וכדילפינן מגמרא (דלעיל הערה 36) "קם מיקם".

[43] ר"ן ו, א ד"ה שמע מינה (כתבו הגאונים ז"ל, דמהא שמעינן ... שהצבור נמי חייב לאומרו עם ש"צ). רמ"א ס"ג (ויחזור ויתודה עם השליח ציבור).

[44] **ב"י** ד"ה ועיקר (כמובא לעיל הערה 26). **מ"א** סק"ה (ופשטא דתלמודא משמע דאין צריך יותר, דאין צריך לפרט בחטא). והיינו שכשם שנתבאר לעיל ס"ד (אם לא פרט את חטאיו אלא אמר סתם חטאתי, יצא ידי מצות ווידוי), כן גם כשהש"ץ אומר וידוי בחזרת הש"ץ, שצריך לעמוד בעת שהש"ץ אומר "אבל אנחנו חטאנו" (אף שהוא אינו מתודה עם הש"ץ), ורשאי לישב אחר כך.

וראה שעה"צ ס"ק יב. רשימות י"ד.

[45] הגהות מנהגים, ר"ה אות קכ (אלו דברים שאסור לדבר בהם ... וידוי ... רבינו סעדיה גאון). **מ"א** שם (אין לדבר בשעת הוידוי (הגמ"נ)).

[46] **גמרא** [ברייתא] פו, ב (תנו רבנן עבירות שהתודה עליהן יום הכיפורים זה לא יתודה עליהן יום הכפורים אחר ... רבי אליעזר בן יעקב אומר כל שכן שהוא משובח, שנאמר (תהלים נא, ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד), וכרבי אליעזר בן יעקב. רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ח (עבירות שהתודה עליהם ביום הכפורים זה, חוזר ומתודה עליהן ביום הכפורים אחר, אע"פ שהוא עומד בתשובתו, שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד). טור ושו"ע ס"ד (עונות שהתודה עליהם ביום הכיפורים שעבר, ולא שינה עליהם, אפילו הכי יכול לחזור ולהתודות עליהם).

ולא עוד אלא שהחוזר ופורטן הרי זה משובח[47], שנאמר וחטאתי נגדי תמיד, כלומר איני סבור שכפרת לי, והרי הוא תמיד כאלו הוא נגדי עומד[48]:

י אין חותמין בווידוי[49], בין ווידוי של ערב יום הכיפורים של מנחה[50], בין ווידוי של היחיד אחר תפלתו בתפלות של יום הכיפורים עצמו[51]:

מלקות בערב יום כיפור

יא נוהגין שאחר תפלת המנחה בערב יום הכיפורים לוקין כל הקהל ל"ט מלקות[52].

ואע"פ שאין מלקות מועיל בזמן הזה שאין לנו דיינים סמוכין[53], וגם אין חייב מלקות אלא אם כן התרו בו, שהבית דין מלקין אותו[54], מכל מקום נוהגין ללקות, שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו[55], ועוד, כדי להכניע לבבו ולהכינה לעבוד השם הנכבד והנורא באימה וביראה[56]:

יב ונהגו שהנלקה אומר ווידוים בשעה שנלקה, והמלקה אומר והוא רחום יכפר עון וגו' ג' פעמים, שהם ל"ט תיבות נגד ל"ט מלקות[57]:

יג ונהגו להלקות ברצועה כל דהוא, שאין זה מלקות גמור[58] שצריכה להיות רצועה רחבה טפח[59]:

יד ולוקחין רצועה של עגל[60] לעוררו בתשובה[61], על דרך[62] ידע שור קונהו. אבל אין צריך ליקח שתי רצועות,

---

[47] **מ"א** סק"ו (יכול לחזור, ובגמרא קאמרינן הרי זה משובח, שנאמר וחטאתי נגדי תמיד).

[48] **רש"י** שם ד"ה וחטאתי (איני סבור שכפרת לי, והרי הוא תמיד כאילו הוא נגדי עומד).

וראה תניא אגה"ת סוף פי"א.

[49] **גמרא** [ברייתא] פז, ב (וחותם בוידוי), וראה גירסת רש"י שם. **טור** (כתב רב עמרם, החותם ברוך אתה ה' האל הסולחן טועה). ב"י ד"ה ומ"ש ולפירוש (רב עמרם נראה שגורס כגירסת התוספתא, דלא אמרו חכמים אם רצה לחתום בוידוי חותם אלא בנעילה דוקא). **שו"ע** ס"ה (בתפלת מנחה ערב יום הכיפורים אינו חותם בוידוי שאחריה). לבוש ס"ה (ואין צריך לחתום בוידוי ברוך אתה ה' האל הסלחן, שהרי כבר חתם בי"ח ברכות חנון המרבה לסלוח, ואין לחתום ב' חתימות מענין אחד בתפלה אחת. ואפילו ביום כיפור עצמו, אף על פי שאין אומר ביום כיפור סלח לנו וכו', גם כן אין חותמין, כיון שכבר כלו להו הז' ברכות שתקנו חז"ל, לא יוסיף).

[50] שו"ע שם (בתפלת מנחה ... אינו חותם).

[51] משא"כ הש"ץ שאומר הוידוי באמצע ברכה אמצעית.

[52] רא"ש פ"ח סי' כה (ונהגו באשכנז שאחר תפלת המנחה לוקין בבית הכנסת). טור ושו"ע ס"ו (כל הקהל לוקים מלקות ארבעים, אחר תפלת המנחה). מ"א ס"ק ח (מלקות מ', לאו דוקא, אלא ל"ט).

ובפסקי הסדור (מלקות ילקו קודם טבילה ומנחה), ושם נסמן (הערה 44).

[53] רמב"ם הל' סנהדרין פט"ז ה"ב (מלקין בזמן הזה בכל מקום מן התורה, בפני שלשה סמוכין, אבל לא בפני הדיוטות). תוס' קידושין סב, ב ד"ה גר (השתא ליכא מומחין, שהרי אין סמוכין).

וכן הוא לקמן חו"מ הל' נזקי גוף ונפש סט"ו (בזמן הזה שאין לנו דיינים סמוכים ... שבטלו דיני נפשות ומלקות), וסט"ז (לא נתנה לנו התורה רשות לדון עכשיו דיני נפשות ולא מלקות).

[54] רמב"ם הל' סנהדרין פכ"ו ה"ד (אינו לוקה עד שיתרו בו בפני עדים, כשאר כל חייבי לאוין).

[55] **טור** (שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו). ב"י סוף הסימן (ואף על פי שאין לנו דיינים סמוכים כדי ללקות לפניהם, וגם אין באים עדים שהתרו בו כדי לחייבו מלקות, מכל מקום כפרה במקצת הוא). ושו"ע שם (שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו). מ"א סק"ט (כלומר דבאמת אין מלקות מועיל בזמן הזה, דאין לנו סמוכים, וגם אין חיוב עכשיו מלקות דליכא התראה, אלא שעושים כן שמתוך כך ישוב כו' (ב"י)).

[56] **ב"י** שם (כתב הכל בו, נהגו ללקות מלקות אחר הטבילה להכניע לבבם הערל, ולהכינו לעבוד השם הנכבד והנורא באימה וביראה), בשם ה**כלבו** סי' סח לג, א (ונהגו לקחת מלקות אחר הטבילה להכניע לבבם הערל, ולהכינו לעבוד השם הנכבד והנורא באימה וביראה).

[57] מנהגים (קלויזנר) יום כפור סי' לד (והלוקה ... אומר בשעת ההלקאה אשמנו בגדנו וכו'. המכה אומר ג' פעמים והוא רחום). מנהגים (טירנא) ע' קו (והנקלה ... אומר ג' פעמים אשמתי. והמלקה אומר ג' פעמים והוא רחום). הגהות מנהגים שם (שהוא ל"ט תיבות כמנין מלקות). **רמ"א** ס"ו (ונהגו שהנלקה אומר וידויים בשעה שנלקה, והמלקה אומר והוא רחום יכפר עון וגו', שלשה פעמים, שהם ל"ט תיבות כנגד ל"ט מכות).

ומנהג חב"ד שגם הנלקה אומר והוא רחום ג' פעמים (ספר המנהגים – חב"ד ע' 58). וראה אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' קפח סדר המלקות.

[58] דרכי משה ס"ק ד (ולי נראה דמלקות שלוקין בערב יום הכפורים אינו מכפר כלל, דאינו מלקות כדרך שהיו לוקין בימיהם, אלא לוקין עכשיו ברצועה כל דהו ואינו מייסרו כלל, ואין כאן כפרה, רק זכרון בעלמא שישוב מחטאיו, ולכן נוהגים ללקות ברצועה כל דהו). **רמ"א** שם (ונהגו להלקות ברצועה כל דהו, דאינו רק זכרון למלקות).

[59] משנה מכות כב, ב (כיצד מלקין אותו ... חזן הכנסת עומד עליו ורצועה בידו של עגל ... ידה טפח ורחבה טפח). מ"א סק"י (כלומר, אף על פי שדינה ברוחב טפח).

אחת של חמור[63], כמו שהיו במלקות גמור, כיון שאין מלקות מועיל בזמן הזה[64]:

טו והנלקה לא יעמוד ולא ישב, רק מוטה[65], אחוריו לדרום ופניו לצפון[66], לפי שעיקר חטא האדם הוא מחמת ממון, וכתיב[67] מצפון זהב יאתה, על כן יכניע את עצמו לאותו רוח, להודיע שמשם בא לו החטא[68]:

טז יום הכיפורים אינו מכפר אלא על השבים המאמינים בכפרתו, אבל המבעט בו ומחשב בלבו מה מועיל לו יום הכיפורים זה, אין יום הכיפורים מכפר לו[69]:

---

[60] כלבו שם (ונהגו לעשות רצועות דמלקות של עור של עגל ... ולמה, לפי שכתוב (ישעיה א, ג) ידע שור קונהו). מנהגים (קלויזנר) שם (וברצועה של עגל מכהו). מנהגים (טירנא) שם (ומלקין כל אחד ברצועה של עגל). **רמ"א** שם (ויקח רצועה של עגל, על דרך שנאמר ידע שור קונהו).

[61] מ"א סקי"א (של עגל, כיון דזה בא לעורר לב האדם שידע קונהו, עבדינן ליה).

[62] אוצ"ל: על דרך שנאמר (ישעיה א, ג), וכן הוא ברמ"א שם.

[63] אף שכתב בכל בו שם (של עור של עגל, תפורות בעור חמור), וכדתנן במשנה שם (ושתי רצועות של חמור עולות ויורדות בה).
מכל מקום כתב המ"א שם (ואין צריך ביה רצועות של חמור, כיון שנתעורר בזה, די לו).

[64] כנסמן לעיל (הערה 53).

[65] מנהגים (קלויזנר) שם (והלוקה לא יושב ולא עומד אלא מוטה). מנהגים (טירנא) שם (והנקלה מוטה, ולא עומד ולא יושב). **רמ"א** שם (והנלקה לא יעמוד, ולא ישב, רק מוטה).
והוא כמו במלקות, שהובא ברמב"ם הל' סנהדרין פט"ז ה"י (המוכה אינו עומד ולא יושב אלא מוטה, שנאמר והפילו השופט והכהו לפניו).

[66] מהרי"ל הל' ערב יוה"כ ע' שיז (מהר"י סג"ל היה רגיל בעצמו הולך על המגדל, ומטה פניו כלפי צפון). רמ"א שם (פניו לצפון ואחוריו לדרום).

[67] איוב לז, כב. ב"ב כה, ב (הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין).
וכן הוא לעיל סי' צד ס"ג (ומי שרוצה לקיים אמרם הרוצה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין).

[68] **ט"ז** סק"ד (שעיקר חטא האדם הוא מחמת ממון, וכתיב מצפון זהב יאתה, על כן מכניע עצמו לאותו צד, להודיע שמשם בא לו החטא, כן נראה לי נכון).

[69] רבי יוחנן בכריתות ז, א (במבעט דקאמר אין יום הכפורים מכפר). רמב"ם הל' שגגות פ"ג ה"י (אין יום הכפורים ... מכפרין אלא על השבים המאמינים בכפרתו. אבל המבעט בהן אינן מכפרין בו, כיצד היה מבעט ... והוא אומר או מחשב בלבו שאין אלו מכפרין .... וכן המבעט ביום הכפורים, אין יום הכפורים מכפר עליו). **רמ"א** סוף ס"ו (יום הכיפורים אינו מכפר אלא על השבים המאמינים בכפרתו, אבל המבעט בו ומחשב בלבו, מה מועיל לי יום כיפור זה, אינו מכפר לו).

תרח סדר סעודה המפסקת

ובו י' סעיפים

הוספה מחול על הקודש

א מצות[1] עשה מן התורה להוסיף מן החול על הקודש[2], בין בעינוי בין באיסור מלאכה[3], שנאמר[4] ועניתם את

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) הוספה מחול על הקודש (ס"א-ג).
(ב) תוכחה להעובר עבירה (ס"ד-ו).
(ג) קבלת תענית (ס"ז).
(ד) דברים שאין לאכול בערב יום כיפור (ס"ח-י).

[2] **גמרא** [ברייתא] פא, ב – כגירסת הרי"ף שם ב, ב והרא"ש שם פ"ח ס"ח (ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש, יכול בתשעה, תלמוד לומר בערב, אי בערב יכול משתחשך, תלמוד לומר בתשעה, הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום, שכן מוסיפין מחול על הקדש). טור ושו"ע ס"א (אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות, שצריך להוסיף מחול על הקודש).
וחיוב זה הוא מן התורה, כדאמרינן שבת קמח, ב (דהא תוספת דיום הכפורים דאורייתא היא). ביצה ל, א. תוס' ברכות כז, א ד"ה דרב צלי (תוספת שבת ויום הכיפורים דקיי"ל שהוא מן התורה), ובר"ה ט, א ד"ה ורבי עקיבא (כולהו מודו דתוספת יום הכפורים דאורייתא). מ"א ריש הסימן (תוספות עינוי דאורייתא).
ומכל מקום אין בזה לא כרת ולא אזהרה, אלא כאמור לעיל בתחלת הסעיף "מצות עשה מן התורה". וכדלקמן בסוף הסעיף "אין ענוש כרת על התוספת". ויתבאר לקמן שם (הערה 14).

[3] "בעינוי" הוא לכל הדעות, כאמור בברייתא שם (מתחיל ומתענה מבעוד יום). רמב"ם הל' שביתת עשור פ"א ה"ו (התחיל לצום ולהתענות מערב תשעה הסמוך לעשירי). מ"מ שם (מדברי רבינו נראה שאין תוספת דבר תורה אלא בעינוי, אבל לא בעשיית מלאכה, לא ביום הכיפורים ולא בשבתות, וזהו שכתב מתחיל לצום ולהתענות, וזהו שלא נזכר בדבריו בהלכות שבת תוספת כלל מן התורה).

נפשותיכם בתשעה לחודש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם, יכול יתענה בתשיעי לחודש, תלמוד לומר בערב, אי בערב יכול משתחשך, תלמוד לומר בתשעה, הא כיצד, מתחיל ומתענה מבעוד יום, מכאן שמוסיפים מחול על הקודש.

(ואע"פ שממקרא זה למדנו בסי' תר"ד[5] שמצוה לאכול בערב יום כיפור. מכל מקום פשט הכתוב משום תענית ממש, כמו שנתבאר כאן, אלא שמצות חכמים היא[6] להרבות בסעודה בערב יום כיפור[7] מטעם שנתבאר שם, ומצאו להם סמך מן התורה שנאמר ועניתם וגו' בתשעה לחודש, ופירשו בו חכמים שיכין את עצמו באכילת תשיעי לעינוי של עשירי).

אין לי אלא מלפניו, מלאחריו מנין[8], תלמוד לומר מערב עד ערב, הוקשו שני הערבים זה לזה[9].

ואין לי אלא יום הכיפורים, שבת מנין, תלמוד לומר תשבתו. יום טוב מנין, תלמוד לומר שבתכם[10], כל שבות שאתה שובת[11] אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה.

יכול יהא ענוש כרת על התוספת, תלמוד לומר[12] וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה

אמנם קיי"ל שכן הוא גם "באיסור מלאכה", כסיפא דברייתא שם, כפי שהובאה **רי"ף** שם. **רא"ש** שם (אין לי אלא יום הכיפורים, שבת בראשית מנין, תלמוד לומר תשבתו, ימים טובים מנין, תלמוד לומר שבתכם, כל שביתה שאתה שובת אתה מוסיף לה). מ"מ שם (אבל דעת שאר המפרשים שתוספת יש מן התורה אפילו בשבתות וימים טובים, וכן נראה מן ההלכות). **טור** (בין באיסור אכילה בין בעשיית מלאכה). לבוש שם (בין באיסור אכילה ושתייה בין באיסור עשיית מלאכה).

ולפי דעה זו, כן הוא גם בשבת ויום טוב. **שו"ע** סי' רסא ס"ב (יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש). דעה הב' בלבוש סי' רסא ס"ד (ותוספת זה הוא דרבנן, ויש מפרשים שהוא דאורייתא). מ"א שם סק"ח (והוי מצות עשה דאורייתא). אליה רבה שם ס"ק יב (דנראה לי הלכה למעשה שהוא דאורייתא, כרי"ף וראי"ש ומגיד).

וכן הוא לעיל שם ס"ד (יש אומרים שמצות עשה מן התורה להוסיף מחול על הקדש באיסור עשיית מלאכה).

[4] אמור כג, לב.

[5] סעיף א (ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש וגו' ... ענין הכתוב, הכינו עצמיכם בתשיעי לעינוי העשירי, שתאכלו ותשתו בתשיעי כדי שתוכלו להתענות בעשירי).

וכקושיית הלבוש ס"א בהג"ה (אף על גב דלעיל סימן תר"ד מפקינן האי קרא לאכילה ושתייה ביום התשיעי כדי שיוכל להתענות בעשירי, ובש"ס משמע דמאן דדריש ליה למוסיפים מחול וכו' לית ליה דרש דאכילת ערב יום כיפור).

והיינו כדאמרינן יומא פא, ב (לכדתניא ועניתם את נפשותיכם בתשעה ... מכאן שמוסיפין מחול על הקודש ... ותנא דעצם עצם, האי בתשעה לחודש מאי עביד ליה, מיבעי ליה לכדתני ... ועניתם את נפשותיכם בתשעה ... לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי).

[6] ב"י סי' תיח (דרשה דועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש, שהיא אסמכתא בעלמא), וסי' תקסח (בערב יום הכפורים ... מצווה לאכול בו, ואית ליה סמך בקרא דאורייתא). **שו"ע סי' תקע** ס"ג (ונראה לי דהוא הדין לראש חדש וערב יום הכפורים, שאינם אלא מדרבנן), והיינו שאיסור התענית בראש חדש ובערב יום הכיפורים הוא מדרבנן.

[7] הגהות מיימוניות סוף הל' שביתת עשור (ערב יום הכפורים אסור להתענות, ומצוה להרבות בסעודה). שו"ע סי' תרד ס"א (מצוה לאכול בערב יום כפור ולהרבות בסעודה).

ובפסקי הסדור (בערב יום הכפורים יש להרבות באכילה ושתיה, כמו שיעור ב' ימים ערב יום כיפורים ויום הכיפורים). ושם נסמן (הערה 44).

[8] ברייתא שם, כגירסת הרי"ף וראי"ש שם (אין לי אלא לפניו, לאחריו מנין, תלמוד לומר מערב עד ערב).

ולעיל סי' רסא ס"ד, הובא כגירסת הגמרות שלנו (אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין, תלמוד לומר מערב עד ערב).

[9] היקש זה הובא גם בספרא על הפסוק אמור פי"ד (אין לי אלא מלפניו, מלאחריו מנין, תלמוד לומר מערב עד ערב), ופירש בקרבן אהרן שם (דאתקש ערב דיציאה לערב דהכנסה, מה ערב דהכנסה בתוספת, אף ערב דיציאה בתוספת). והיינו שערב הראשון פירושו מבעוד יום (שהיא התוספת שבערב יום הכיפורים), והערב השני פירושו בלילה (שהיא התוספות שבמוצאי יום הכיפורים), והוקשו זה לזה.

וראה התמים ע' 620. סופרים וספרים ע' 18. פרדס חב"ד 9 ע' 93. שו"ע אדה"ז המבואר.

[10] סיפא דברייתא שם, כגירסת הרי"ף והראי"ש, וכמועתק לעיל (הערה 3).

ואילו לעיל סי' רסא ס"ד הועתקה הברייתא כגירסת הגמרות שלנו (אין לי אלא יום הכיפורים, ימים טובים מנין, תלמוד לומר תשבתו, שבתות מנין, תלמוד לומר שבתכם, הא כיצד, כל מקום שנאמר שבות מוסיפים מחול על הקדש מלפניה ולאחריה).

[11] היינו שבת ויום טוב, משא"כ ראש חודש חנוכה ופורים, שלא נאמר בהם שבות. וכדלעיל סי' קפח סי"ז (שבראש חודש חנוכה ופורים ... אין בהם תוספת מחול על הקדש).

ומכל מקום מבואר בשו"ע סי' תערב ס"א (מדליקין נר חנוכה ... סוף השקיעה ... ויש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להדליק מפלג המנחה ולמעלה).

וכן לענין קריאת המגילה נתבאר בשו"ע סי' תרצב ס"ד (מי שהוא אנוס קצת ואינו יכול לילך לבית הכנסת, וצריך להמתין עד אחר שיקראו הקהל, וקשה עליו לישב בתענית כל כך, יכול לשמוע קריאתה מבעוד יום מפלג המנחה ולמעלה).

ונתבאר לעיל סי' רסא ס"ד (הערה נד).

[12] אמור כג, ל.

והאבדתי וגו', וכן בעינוי הוא אומר[13] כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה וגו', על עיצומו של יום ענוש כרת אבל אין עונש כרת על התוספת[14]:

ב ותוספת זה צריך שיהא קודם בין השמשות, דאלו בין השמשות עצמו (ספק יום) ספק לילה הוא ואינו נקרא תוספת, ואף אם לא היה הכתוב מזהיר עליו היה צריך לפרוש מספק עבירה[15]:

ג ותוספת זה אין לו שיעור[16], אלא שמתחלת השקיעה שאין השמש נראה על הארץ עד בין השמשות, שהוא ג' רביעי מילין קודם הלילה, והזמן הזה שהוא מהלך ג' מילין ורביע, רצה לעשות כולו תוספת עושה, רצה לעשות מקצתה עושה, ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי מחול על הקודש[17]:

תוכחה להעובר עבירה

ד נשים[18] שאוכלות ושותות[19] עד בין השמשות ממש[20], והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקודש, אין

---

[13] אמור כג, כט.

[14] ברייתא פא, א (ועניתם את נפשותיכם, וכל מלאכה לא תעשו. יכול יהא ענוש על תוספת מלאכה, תלמוד לומר וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה, על עיצומו של יום ענוש כרת ואינו ענוש כרת על תוספת מלאכה. יכול לא יהא ענוש כרת על תוספת מלאכה אבל יהא ענוש כרת על תוספת עינוי, תלמוד לומר כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה, על עיצומו של יום ענוש כרת ואינו ענוש כרת על תוספת עינוי). הובא ברי"ף וראי"ש שם. מ"א ריש הסימן (אך אין בו כרת).

*

וכן אין בזה אזהרה, אלא עשה בלבד, כדלעיל בתחלת הסעיף "מצות עשה מן התורה להוסיף מן החול על הקודש". וכן הוא לעיל סי' רסא ס"ד "שמצות עשה מן התורה להוסיף מחול על הקדש". וכדאמרינן יומא פא, א (יכול ... יהא ענוש כרת על תוספת עינוי ... יכול ... יהא מוזהר על תוספת עינוי). סוכה כח, ב (מיעט רחמנא לתוספת עינוי מעונש ומאזהרה), וברש"י שם ד"ה הואיל (אינו ענוש כרת על תוספת עינוי, ומאזהרה נמי אימעוט ... למצות עשה בעלמא).

ונתבאר בלקוטי שיחות חט"ז ע' 235 הערה 32 (כן מוכח בפשטות ע"פ הברייתא דיומא, שלמדין מתשבתו שבתכם. וראה רי"פ פערלא שם. וצע"ג מה שברי"ף וראי"ש שם ובשו"ע אדה"ז ר"ס תרח הביאו בהמשך להברייתא "יכול יהא ענוש כרת על התוספות כו' ת"ל בעצם", ולא הביאו גם "יכול כו' יהא מוזהר על תוספת מלאכה כו'. ואולי כי לאחר שלמדין שאינו ענוש כרת מהלשון "בעצם היום הזה" (אמור כג, כט-ל), אין צריך לשלול גם אזהרה, כי גם בזה נאמר (שם, כח) "לא תעשו בעצם היום הזה" (וראה שו"ע אדה"ז שם ס"[ב] "אם לא הי' הכתוב **מזהיר**")).

[15] **רא"ש** פ"ח סי' ח (ותוספת זה צריך שיהא קודם בין השמשות, דאילו בין השמשות ספק יום ספק לילה הוא, ואם עשה מלאכה בשני בין השמשות בשוגג חייב חטאת (שבת לה, ב), ואינה נקראת תוספת, דבלאו ריבוי דקרא צריך לפרוש מספק, וגם ספק כרת יש בו, אלא קודם בין השמשות). **טור ושו"ע** ס"א (אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות, שצריך להוסיף מחול על הקודש).

וראה גם לעיל סי' רסא ס"ה (ספק לילה ואסור בו במלאכה מן התורה בלא מצות תוספת). ושם ס"א (ואם עשה חייב אשם תלוי). וקו"א שם סק"ג (בין השמשות הוא בכלל התוספת בעל כרחו, אף אם הוא יום, כיון שהוא סמוך לחשכה ממש, ואף שלא קבלו הרי מקובל ועומד הוא מהר סיני).

[16] **רא"ש** שם (ותוספת זה לא נתברר שיעורו, אלא על כרחך לאו תוספת כל דהו קאמר, מדאמרינן במסכת יום טוב בריש פרק המביא (ל, א) ובשבת פרק שואל (קמח, ב) דהא תוספת דיום הכפורים דאורייתא הוא, והא נשי דידן דאכלו ושתו עד אורתא ולא מחינן בהו, ומסתמא לא היו אוכלות לגמרי עד חשיכה, שאינן יכולות לצמצם ... אלמא לאו בתוספת כל דהו אמרינן, אלא שלא נתברר שיעורו, וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט). **טור ושו"ע** ס"א (ותוספת זה אין לו שיעור, אלא קודם בין השמשות ... צריך להוסיף מחול על הקודש מעט או הרבה).

לענין שיעור ההוספה ראה גם לעיל סי' רסא ס"ה, וסי' רצג ס"א (והערה ז). סדר הכנסת שבת בתחלתו.

[17] רמב"ן בתורת האדם שער אבלות ישנה (וראיתי לרבינו תם ז"ל בספר הישר שלו פירוש נכון בסוגיא הזאת ... ולפי דבריו ופירושו זה אני אומר, דמשעה שהתחיל השמש להשתקע עד זמן בין השמשות ... הוא בכלל תוספת מחול על הקדש, והוא מהלך שלשת מילין ורביע מיל, רצה להוסיף כל הזמן הזה מחול על הקדש מוסיף, ואם רצה לעשות מקצתו חול ומקצתו תוספת עושה, ובלבד שיוסיף ממנו, ולא נתנו חכמים שיעור לתוספת זו למטה אלא שיוסיף שיעור הנראה לעינים שהוא תוספת). ר"ן (ב, ב) ד"ה ת"ר ועניתם (דמשעה שאין השמש [נר]אה על הארץ עד שמתחיל בין השמשות, יש שלשת מילין ושליש או שלשה [מילין] ורביע ... ואותו זמן הוא ראוי לתוספת). שו"ע סי' רסא ס"ב (וזמן תוספת זה הוא מתחלת השקיעה, שאין השמש נראית על הארץ, עד זמן בין השמשות. והזמן הזה, שהוא ג' מילין ורביע, רצה לעשותו כולו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה. ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש). וכן הוא לעיל סי' רסא ס"ה (זמן תוספת זה מלפניה, הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ, עד זמן בין השמשות, והוא כדי ג' מילין ורביע ... והזמן הזה, אם רצה לעשותו כולו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה. ובלבד שיוסיף איזה זמן שהוא ודאי יום מחול על הקדש).

אמנם בסדר הכנסת שבת הוכיח מדברי הפוסקים ומהחוש הנראה במציאות, כשיטת הגאונים, שבין השמשות מתחיל מיד אחר שקיעת החמה (שקיעה האמיתית), וכעבור 20 דקות (בימים השוים בארץ ישראל) הוא צאת שלושה כוכבים. ומה שאמרו בפסחים (צד, א) שמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים הוא מהלך ד' מיל – הכוונה היא לצאת כל הכוכבים.

ומסיק שם אשר השקיעה האמתית היא בעת סילוק וביאת האור מראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל, וזמן תוספת שבת היא משקיעה הנראית, שהיא סילוק וביאת האור מראשי האילנות וגגים הגבוהים, שהן ארבע דקות (ברוסיא).

*

[18] סיכום פרטי ההלכה המתבארים בסעיפים הבאים:
(א) העושה איסור (א) שאינו מפורש בתורה, (ב) בשוגג, אמרינן מוטב שיהא שוגג ולא יהא מזיד (ס"ד).

ממחין בידן, אם הוא ידוע שבודאי לא ישמעו לנו[21] ויעשו בזדון, דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין[22].

וכן הדין[23] בכל דבר איסור שאינו מפורש בתורה, אלא שחכמים למדוהו ממדרש הפסוקים, או שהוא קבלה בידם הלכה למשה מסיני, או שהן בעצמן אסרו דבר[24], ואדם אחד עובר על דבריהם בשגגה, שאינו יודע האיסור[25], ואף אם יודיע לו האיסור לא יקבל ממנו[26], אינו צריך למחות בידו, דמוטב שיהיה שוגג ולא יהיה

(ב) העושה איסור המפורש בתורה, אמרינן הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים (ס״ה).

(ג) מצות הוכחה היא לפעמים בסתר – עבירה שבסתר, ולפעמים ברבים (א) כשהוכיחו ולא שב, (ב) עבירה שבגלוי (ס״ה).

(ד) כשמוכיחו ברבים פעם אחת ולא קיבל, אמרינן כשם שמצוה לאמר דבר הנשמע כו׳ (ס״ה).

(ה) כשמוכיחו ביחיד עד שנזף בו, אמרינן אל תוכח לץ (ס״ה-ו).

תוכן הלכות אלו נתבארו גם לעיל סי׳ קנו ס״ז-ח. לקמן הלכות אונאה וגניבת הדעת ס״ל. סדר הכנסת שבת. ונוספו שם ושם כמה פרטים, ויצויינו לקמן בהערות.

וראה גם לעיל שם בשו״ע אדה״ז המבואר. סדור רבינו הזקן עם ציונים והערות, מילואים סי׳ יח.

[19] **גמרא** שבת קמח, ב. ביצה ל, א (הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. והני מילי בדרבנן, אבל בדאורייתא לא. ולא היא, לא שנא בדאורייתא ולא שנא בדרבנן, לא אמרינן להו ולא מידי, דהא תוספת יום הכפורים דאורייתא הוא ואכלי ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מידי). רמב״ם הל׳ שביתת עשור פ״א ה״ז. שו״ע ס״ב (נשים שאוכלות ושותות עד שחשכה, והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקדש, אין ממחין בידן, כדי שלא יבואו לעשות בזדון). רמ״א ס״ב (והוא הדין בכל דבר איסור, אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין).

[20] בגמרא וברמב״ם ובשו״ע שם, כתוב סתם (עד שחשכה). ונתפרש בראי״ש פ״ח סי׳ ח (ותוספת זה צריך שיהא קודם בין השמשות, דאילו בין השמשות ספק יום ספק לילה הוא ... והא נשי דידן דאכלו ושתו עד אורתא ולא מחינן בהו, ומסתמא לא היו אוכלות לגמרי עד חשיכה ... וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט). ים של שלמה ביצה פ״ד סי׳ ב (נראה, לא זו ודאי דאורייתא, אלא אפילו ספיקא דאורייתא, מאחר דספיקא דאורייתא לחומרא הוי כודאי ... אף בין השמשות הוי מחינן בהו אי היו אכלי, כי ספיקא כודאי). לבוש ס״ג (אותן הנשים שאוכלין ושותין עד בין השמשות, ואינן יודעין שמצוה להוסיף מחול על הקודש מן התורה, אין מוחין בידן). מ״א ס״ק ב (מפורש בתורה, אף על פי שהוא ספק, כגון בין השמשות מוחין (יש״ש פ״ד דביצה)).

וכן הוא לעיל סי׳ קנו ס״ז (ואפילו הוא דבר שאיסורו אינו אלא מספק ... אלא אם כן הוא איסור שאינו מפורש בתורה). הרי שבבין השמשות צריך למחות בכל אופן.

אמנם יש בזה ב׳ דעות, כמובא בסדר הכנסת שבת (והיינו דווקא תיכף אחר השקיעה, עד סמוך לחצי שעה אחר כך, כי אז בקרוב לחצי שעה אחר השקיעה בחורף, חובה של תורה למחות בידם ביד חזקה בעונשים ונידויים אם לא ישמעו, שבודאי איסור של תורה אין אומרים מוטב שיהיו שוגגים וכו׳ ... ויש אומרים שספק של תורה דינו כודאי איסור של תורה לענין זה, ולכן צריך למחות בכל תוקף בין בקיץ בין בחורף תיכף אחר שקיעה האמיתית, שהוא תחלת בין השמשות דר׳ יהודה. ולא אמרו בגמרא מוטב שיהיו שוגגים אלא לענין תוספת מחול על הקדש, ולא לענין עיצומו של יום, אפילו לספיקו. וכן עיקר להחמיר בשל תורה). ומקור ב׳ דעות אלו בתורת האדם להרמב״ן, ענין אבלות ישנה, בכתבי הרמב״ן מהדורת שעוועל ח״ב ע׳ רנג (הני נמי קאמר שאוכלין עד שתבא עליהן רגע, דמשום ספק חשכה הן מפסיקין, ואינן מפסיקין ברגע ברור דהוא יום. אי נמי התם עד שחשיכה ממש אכלי, ועברי אספיקא דבין השמשות).

[21] כפי שיצויין לקמן (הערה 26).

[22] גמרא שם ושם (הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין). רמ״א ס״ב (אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין). לבוש שם (שלא יבואו לעשות כן בזדון, דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין).

כלל זה הובא גם לעיל סי׳ קנו ס״ז. סי׳ רעו ס״ח וסי״ז. סי׳ שג סכ״ג. סי׳ שלח ס״ו. סי׳ שלט ס״ב. סי׳ שסה ס״ח. סדר הכנסת שבת.

[23] מוסיף כאן שכן הדין:

(א) בכל דבר איסור שאינו מפורש בתורה.

(ב) באדם יחיד העובר.

[24] גמרא שם ושם (והני מילי בדרבנן, אבל בדאורייתא לא. ולא היא, לא שנא בדאורייתא ולא שנא בדרבנן, לא אמרינן להו ולא מידי). עטור הל׳ יום טוב סי״ג (ומסתברא, דוקא בדאורייתא כגון תוספת עינוי, אבל מידי דאורייתא ולא מדרשא, לא). רא״ש שם (כתב בעל העיטור, דוקא במידי דאתי מדרשא, כגון תוספת עינוי דיום הכפורים, אבל במידי דכתיבא באורייתא בהדיא, מחינן בהו וענשינן להו עד דפרשי). ר״ן ביצה טז, ב (איכא מאן דאמר דדוקא מידי דלא כתיב בהדיא, כתוספות עינוי, אבל מידי דכתיב בהדיא בדאורייתא מחינן בהו). שו״ת מהר״ם אלשקר סי׳ לה (דוקא במידי שהוא דבר תורה מהלכה למשה או מדרשא, ואיסורו אינו ברור וניכר שהוא מדאורייתא ... אבל בשאר איסורין הניכרים, כגון חלב ודם ושבת וגזל וכיוצא בהן, לא אמרינן הנח להם לישראל). רמ״א ס״ב (ודוקא שאינו מפורש בתורה, אף על פי שהוא דאורייתא. אבל אם מפורש בתורה, מוחין בידן).

וכן הוא לעיל סי׳ קנו ס״ז (אלא אם כן הוא איסור שאינו מפורש בתורה). סדר הכנסת שבת (שבודאי איסור של תורה אין אומרים מוטב שיהיו שוגגים וכו׳).

[25] כדאמרינן שם ושם (מוטב שיהיו שוגגין).

וכן הוא לעיל סי׳ קנו ס״ז (אלא אם כן הוא חוטא בשוגג, שאז אנו אומרים מוטב שיהיה שוגג ואל יהיה מזיד).

משא״כ אם יודעים בו שהוא מזיד ויודע האיסור, כמבואר בשטמ״ק ביצה ל, א (במלתא דקים לן דידעי דאיסורא הוא ועבדין במזיד, ליתיה להאי טעמא).

וכן אם איסורו מפורש בתורה נחשב כמו מזיד, כמובא לעיל ממהר״ם אלשקר, שלא אמרו ״מוטב שיהיו שוגגין״ אלא אם כן ״איסורו אינו ברור וניכר שהוא מדאוריתא״.

מזיד:

ה אבל דבר שאיסורו מפורש בתורה[27], אע"פ שידוע לנו שהחוטא הזה לא יקבל ממנו אף אם נודיע לו האיסור, אעפ"כ צריך למחות בידו, לפי שכל ישראל ערבין זה בזה, ועל ידי שמוחה בידו הוא מוציא את עצמו מהערבות[28].

ומכל מקום לא יוכיחנו ברבים אלא פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות ברבים, מאחר שברור לו שלא יקבל ממנו[29]. ועל זה אמרו[30] כשם שמצוה לאמר דבר הנשמע כך מצוה שלא לאמר דבר שאינו נשמע.

אבל חייב להוכיחו ביחיד[31] אפילו מאה פעמים, עד שינזוף בו החוטא[32], שכיון שהודיע לו האיסור והוא עובר

ועוד נתבאר לעיל סי' קנו ס"ז (אלא אם כן הוא איסור שאינו מפורש בתורה, ופרצו בו רבים מפני חסרון אמונתם באיסור, שאז קשה מאוד למחות בידם, שאי אפשר לבית דין להעמיד שוטרים בבית כל אחד. ועל זה אמרו הנח להם לישראל מקצוף עליהם ומגער בם, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידים).

והוא כדעת שו"ת הריב"ש סי' עה (ומצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, כי הורגלו בהם, ונעשה להם כהיתר). רמב"ם הל' שביתת עשור פ"א ה"ז (שהרי אי אפשר שיהיה שוטר בבית כל אחד ואחד להזהיר נשיו. והנח להן שיהו שוגגין ואל יהו מזידין).

ובסדר הכנסת שבת (וגם באנשים עמי הארץ וקלי הדעת במלאכות אחרות צריך להודיעם שהוא איסור גמור של תורה, ולהוכיחם בדברים רכים וקשים, אולי ישמעו לו. אבל אם יודע שלא ישמעו לו, לא יוכיחם ולא יודיעם כלל וכלל, כי מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, כדאיתא בגמרא גבי תוספת יום הכיפורים).

[26] תוס' שבת נה, א ד"ה ואע"ג (היכא דודאי לא מקבלי, הנח להם, מוטב שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין). רא"ש ביצה פ"ד סי' ב (והני מילי במידי דידעינן בודאי דלא מקבלי מינן). ט"ז סק"ב (כתבו התוס' ... בדבר שאנו יודעים בבירור שלא יקבלו, אמרינן מוטב שיהיו שוגגין כו'). **מ"א** סק"א (ודוקא שיודע בודאי שלא יקבלו ממנו).

וכן הוא בסדר הכנסת שבת (אבל אם יודע שלא ישמעו לו, לא יוכיחם ולא יודיעם כלל וכלל, כי מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים).

[27] **רא"ש** שם בשם בעל העיטור. ר"ן שם. **רמ"א** שם (כמועתק דבריהם לעיל).

ומכל מקום נתבאר לעיל שם (ואינו מחויב להוכיח אלא עמיתו, שהוא חבירו שהוא גס בו. אבל איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו, אינו צריך להוכיחו, כיון שבודאי לא ישמע לו. אבל חבירו, אפילו אם יודע שלא ישמע לו, חייב להוכיחו).

וראה גם תניא פל"ב (הוכח תוכיח את עמיתך, עם שאתך בתורה ומצות).

[28] קדושים יט, יז (הוכח תוכיח). שבועות לט, סע"א (כל ישראל ערבים זה בזה ... שיש בידם למחות ולא מיחו). שטמ"ק ביצה ל, א (ואי לא מחינן בהו מתפשינן עלייהו, דהא ישראל ערבים זה לזה. כן אמר הריטב"א ז"ל).

וכעין זה לעיל סי' קצז ס"ו (מחוייב בדבר מדין ערבות שכל ישראל ערבים זה בזה, ועליו להציל חבירו מעוון). סדר הכנסת שבת (חובה של תורה למחות). תניא פ"א (מי שיש בידו למחות ולא מיחה נקרא רשע [בפ"ו דשבועות]).

ואף שיש ערבות גם באינו מפורש בתורה, מכל מקום אמרינן בהם מוטב שיהיו שוגגין כו', כדלעיל (הערה 25).

וראה אסוקי שמעתתא מד, ב ואילך. אבני נזר יו"ד סי' תסא ס"ק ז. חקרי הלכות ח"א לד, א. ח"ב ס, ב.

[29] שבת נה, א (אמר ליה ר' זירא לר' סימון, לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא. אמר ליה לא מקבלי מינאי. אמר ליה אע"ג דלא מקבלי, לוכחינהו מר). נמוקי יוסף יבמות כא, רע"ב (והא דאמרינן במסכת שבת לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא, ואמר לא מקבלי מינאי, ואמרינן אפילו הכי לוכחינהו מר. התם הוא שלא הוכיחם כלל, אלא שהיה מכיר בהם שלא ישמעו, ומשום דאולי ישמעו, או משום שלא יהיה להם פתחון פה, היה חייב להוכיח לפחות פעם אחת). **רמ"א** שם (ואם יודע שאין דבריו נשמעין, לא יאמר ברבים להוכיחן, רק פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות, מאחר שיודע שלא ישמעו אליו).

כאן מחלק בין מוכיחו ביחיד לבין מוכיחו ברבים. אבל לעיל סי' קנו ס"ז, מחלק בין מוכיח את היחיד לבין מוכיח את הרבים, ובין יחיד המוכיח לבין בית דין המוכיחים (ורבים אפילו הם מזידין אין להוכיחם יותר מפעם אחת, אם ידוע לו שדבריו אינם נשמעים. ועל זה אמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע ... במה דברים אמורים ביחיד המוכיח, אבל על הבית דין מוטל להוכיחם ולגעור בם, שלא יהיו נתפשים באותו עון).

וכדעת הריטב"א יבמות סה, ב (כך מצוה לא לומר דבר שאינו נשמע, פירוש לרבים, אבל לחבירו עד הכאה). אבני נזר שם ס"ק ג (הנה מפורש שאין חילוק בין לומר ביחיד או ברבים, רק החילוק אם להוכיח ליחיד או לרבים).

[30] **גמרא** יבמות סה, ב (כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע).

וכן הוא לעיל שם (אין להוכיחם יותר מפעם אחת, אם ידוע לו שדבריו אינם נשמעים. ועל זה אמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע).

[31] וגם ביחיד נתבאר לעיל סי' קנו ס"ח (כל המוכיח את חבירו, בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו). וכן הוא לקמן הלכות אונאה ס"ל (ואפילו המוכיח את החוטא צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, ולא ברבים, שלא יתבייש. וצריך לדבר עמו בנחת ובלשון רכה, ולא ידבר עמו קשות עד שיכלימנו אפילו בינו לבין עצמו, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות, תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא). וכמבואר ברמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ז (צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא).

ועוד לעיל שם (ותלמיד שראה את רבו עובר עבירה יאמר לו למדתני רבינו כך וכך, להזכירו אולי שוגג הוא), וכנפסק בשו"ע יו"ד סי' רמב סכ"ב (ראה רבו עובר על דברי תורה, אומר לו למדתני רבינו כך וכך).

[32] כדלקמן סעיף הבא (והערה 36).

עליו בזדון, חייב כל אחד ואחד מישראל להוכיחו, שנאמר[33] הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים.

מכל מקום אם היא עבירה שבסתר יוכיחנו בתחלה בסתר, ואם לא שב מדרכו מכלימים אותו ברבים עד שישוב[34]. אבל אם עובר עבירה בגלוי, מוכיחין אותו מיד, שלא יתחלל שם שמים[35]:

ו מי שהוכיח את חבירו, ונזף בו חבירו החוטא, לא יוכיחנו עוד[36] על עבירה זו, שנאמר[37] אל תוכח לץ וגו':

קבלת תענית

ז אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול, אע"פ שהסכים בדעתו שלא לאכול עוד היום, אעפ"כ מותר לו לחזור ולאכול, כיון שלא הוציא כן בשפתיו, דדברים שבלב אינן דברים[38].

ואם הוציא כן בשפתיו, אסור לו לאכול מדין נדר (ולא מחמת איסור יום הכיפורים), כיון שאמר בפירוש שלא יאכל עוד היום[39].

אבל אם קיבל עליו תענית של יום הכיפורים בסתם, ולא אמר בפירוש שלא יאכל עוד. אם הוא עדיין קודם

---

[33] קדושים יט, יז. ערכין טז, ב (מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו, שנאמר הוכח. הוכיחו ולא קבל, מנין שיחזור ויוכיחנו, תלמוד לומר תוכיח, מכל מקום). ב"מ לא, א (הוכח, אפילו מאה פעמים משמע).

[34] רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ח (אם לא חזר בו בסתר, מכלימין אותו ברבים, ומפרסמים חטאו, ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל). סמ"ג ל"ת ו (אם לא חזר בו בסתר, מלבינים אותו ברבים ומפרסמין חטאו בפניו, ומחרמין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים לישראל).

וכן הוא לעיל שם (בדברי שמים, אם לא חזר בו, צריך להוכיחו ברבים עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל). לקמן חו"מ שם (ואם לא חזר בו בסתר, מכלימין אותו ברבים, ומחרפין אותו בפניו, ומקללין אותו ואת יולדיו בפניו, עד שיחזור למוטב).

[35] סמ"ק סי' קיב (ובעבירה גלויה צריך להוכיחו מיד, שלא יתחלל שם שמים). הובא **מ"א** שם.

וכן הוא לעיל שם (וכל זה בעבירה שבסתר, אבל אם עבר עבירה בגלוי, יוכיחנו מיד, שלא יתחלל שם שמים).

[36] ערכין טז, ב (עד היכן תוכחה, רב אמר עד הכאה, ושמואל אמר עד קללה, ורבי יוחנן אמר עד נזיפה. כתנאי, רבי אליעזר אומר עד הכאה, רבי יהושע אומר עד קללה, בן עזאי אומר עד נזיפה), ונפסק כאן כבן עזאי ורבי יוחנן. סמ"ק שם (הוכח תוכיח, עד שינזוף החוטא, ואפילו מאה פעמים צריך להוכיחו, ואם נזף בו, אסור להוכיחו מכאן ואילך, שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך). מ"א סק"ג (אם החוטא מזיד, נהי דמי שאינו מוכיחו אינו נענש כמותו, מכל מקום עובר על מצות עשה דהוכיח תוכיח, וחייב להוכיחו עד שינזוף בו החוטא ... (סמ"ק סימן קי"ב פסק כמ"ד עד נזיפה)). וכן הוא לעיל ס"ה (עד שינזוף בו החוטא).

אבל לעיל סי' קנו ס"ז (עד שיכנו החוטא או יקללנו), כדעת רב ושמואל ורבי אליעזר ורבי יהושע שם. רמב"ם הל' דעות פ"ו ה"ז (חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע). רמ"א כאן (אבל ביחיד חייב להוכיחו עד שיכנו החוטא או יקללנו).

ועוד שם (ואינו מחוייב להוכיח אלא עמיתו, שהוא חבירו שהוא גס בו, אבל איש אחר, שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו, אינו צריך להוכיחו כיון שבודאי לא ישמע לו).

[37] משלי ט, ח. יבמות סה, ב (שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך) **מ"א** שם (מכאן ואילך אסור להוכיחו, שנאמר אל תוכח לץ).

וראה שו"ת בצל החכמה ח"ג סי' כב.

[38] איכה רבה ג, ו (רבי יהודה בן בתירה אזל לנציבין בערבי צומא רבא, אכל ופסק. שמע ריש גלותא ואתא לגביה, אמר ליה ישגח עלי רבי [=ויאכל אצלי], אמר ליה אכלית ופסקית. אמר ליה ישגח עלי רבי, דלא יהון אמרין לא חשביה כלום, מטרח עלוי, אזל עימיה), והיינו שאחר שהטריח עליו ביותר, הלך עמו לאכול אצלו. תוס' עירובין מא, א ד"ה אי (דאפילו יום הכיפורים דתוספת שלו דאורייתא, שרי לאכול אע"פ שכבר הפסיק, כדאמרינן באיכה רבתי, ר' יהודה בן בתירא אזל לנציבין בערבא צומא רבא, אזל ריש כנישתא לזמוני ליה, אמר ליה כבר אכלי ופסקי, אמר ליה אשגחאי עלי, דלא לימא גברא רבא הוא דלא אשגח עילויה, אזיל עמיה, ומסיק התם דאכל מכל עיגול חד פתיתא ומכל מאכל פת אחד ומכל חבית חד כוס). **רא"ש** פ"ח סוס"י כה (ואם הפסיק ועוד היום גדול, מותר לאכול, וראיה מההיא דאיכה רבתי). מ"מ הל' תענית פ"ג ה"ג (ויש מן האחרונים ז"ל שחלקו בזה ואמרו, שאפילו פסק על דעת שלא לאכול, חוזר ואוכל כל היום, והביאו ראיה לזה מן המדרש הנזכר באיכה רבתי). **טור ושו"ע** ס"ג (אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו התענית). רמ"א סי' תקנג ס"א (וקבלה בלב אינה קבלה). לבוש שם ס"א (דדברים שבלב אינן דברים).

ודעה הב' תובא לקמן בסוף הסעיף.

[39] רי"ף תענית ג, ב (ולענין תענית שפוסק בה מבעוד יום, חזינן לגאון דקאמר הכין, אף על פי שפוסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש. ואנן מסתברא לן, דהני מילי היכא דלא קבלה עליה לתענית, אבל היכא דקבלה עליה לתענית, איתסר ליה למיכל ולמשתי). רמב"ם הל' תענית פ"ג ה"ג (וכל תענית שאוכלין בה מבעוד יום, אם אכל ופסק וגמר שלא לאכול, אינו חוזר ואוכל אף על פי שיש שהות ביום), לפירוש המ"מ שם (ואני אומר שאם כונת ההלכות ורבינו היא בשקבל עליו בפירוש והוציא בשפתיו שלא יאכל עוד היום, וקבל עליו תענית, אין מן המדרש הזה תשובה עליה). שו"ע סי' תקנג ס"א (אף על פי שאכל סעודה המפסקת, מותר לחזור ולאכול, אלא אם כן קבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום). רמ"א שם ס"א (צריך להוציאו בשפתיו). לבוש שם (ואם הוציא כן בשפתיו, הרי קיבל עליו התענית ואסור לאכול ולשתות). **מ"א** כאן סק"ד (ומיהו אם קבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד, אסור. עיין סי' תקס"ב סי"א). ובשו"ע סי' תקס"ב סי"א (אם קבל עליו התענית עד חצי היום ... אינו נקרא תענית להתפלל עננו, אבל נקרא תענית לענין שצריך להשלים נדרו)

פלג המנחה, אין קבלתו כלום, ומותר לחזור ולאכול, ואם (עיין סי' רס"א[40] טעם על זה) הוא אחר פלג המנחה, אזי מועלת קבלתו[41], וחל עליו כל חומר של יום הכיפורים, ואסור במלאכה וברחיצה וסיכה, חוץ מנעילת הסנדל, כמו שנתבאר בסי' תקנ"ג[42].

ושם נתבאר דטוב להחמיר ולהתנות בסעודה המפסקת שיהא רשאי לאכול ולשתות עוד אחר הסעודה[43]:

דברים שאין לאכול בערב יום כיפור

ח בערב יום כיפור, אפילו בסעודת שחרית, אין לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל (כדי שלא יהיה שבע[44]), כגון בשר עופות ודגים, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל ביום הכיפורים[45].

וכן אין אוכלים דברים המרבים זרע, אפילו בסעודת שחרית, כגון שומים וביצים[46]. אבל מאכלי חלב וחמאה, אע"פ שהן מרבין זרע, מכל מקום נוהגין לאכלם בשחרית, כיון שהם מאכלים קלים להתעכל. אבל בסעודה המפסקת שהוא סמוך ללילה, אין לאכול אותם[47].

וכן אין לאכול בסעודה המפסקת דברים המחממים את הגוף, [כגון] בשמים וכרכום, שמא יבא לידי קרי

---

[40] ס"ה (ואם רוצה להקדים ולקבל עליו תוספת שבת מפלג המנחה ולמעלה, דהיינו שעה ורביע זמניות קודם הלילה, הרשות בידו ... אבל אם קיבל קודם פלג המנחה, אין קבלתו כלום), וסי' רסז ס"ב (להתפלל מפלג המנחה ולמעלה כדברי רבי יהודה שאומר שמפלג המנחה ואילך הוא לילה לענין תפלה), וכדתנן ברכות כו, א (תפלת המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה).

ואפשר נמשך ציון זה להאמור כאן (מועלת קבלתו, וחל עליו כל חומר של יום הכיפורים, ואסור במלאכה וברחיצה וסיכה), וכדלעיל סי' רסא ס"ג (אם כבר קיבל עליו שבת ... אסור לו לעשות בעצמו כל שבות אפילו קודם בין השמשות), ובקונטרס אחרון שם סוף ס"ק ג (ועל כרחך צריך לומר, דכיון שמתפלל תפלה השייכת לעיצומו של יום, הרי קיבל עליו עיצומו של יום (וכן הוא לשון הגמרא עירובין, דיומא קבליה עליה ולא תוספתו), ולפיכך חלו עליו כל חומרותיו, ולהכי מיתסר אף בשבותים). והוא כדאמרינן בעירובין מ, ב (כיון דאמר זמן, קבליה עליה). וכך גם כאן, כיון שקיבל עליו תענית של יום הכיפורים, קיבל עליו עיצומו של יום, וחלו עליו כל חומרותיו.

[41] רמב"ן בתורת האדם, ענין אבלות ישנה ד"ה עד כאן פירשנו (יום הכפורים, מפני שיש לו תוספת כמו שפירשנו ... יש לומר שהקבלה אוסרת עליו בזמן הזה שהוא משקיעת החמה, והוא מפלג המנחה ולמעלה, הואיל והוא יכול לעשותו תוספת). רבנו ירוחם נתיב ז ח"א נא, א (וכתבו הגאונים דאינו אסור בשקבל עליו, אלא דוקא בשקבל מפלג המנחה ולמעלה, אבל לא קודם, כי אין קבלתו כלום). מ"א שם (ואם קיבל עליו קודם פלג המנחה אין קבלתו כלום (רי"ו וב"י סימן תקנ"ג בשם רמב"ן)).

[42] בב"ח סי' תקנג ד"ה ומ"ש רבנו אדברי הראב"ד (משקיבל עליו התענית שאסור לו לאכול אסור נמי לרחוץ ולסוך). **ט"ז סי' תקנג** ס"ק א (אחר שקיבל בפירוש שלא לאכול, חל עליו גם איסור רחיצה, דחומר ט' באב מתחיל מאותה שעה, ולא אמרינן מן הסתם למחצה קיבל עליו ולמחצה לא קיבל עליו. אבל נעילת הסנדל נראה דלא תלוי בקבלת איסור אכילה, דהא אנו רואים בבירור שאינו מקבל עליו לזה, כיון שמנעליו ברגליו ואינו חולץ, הרי כאלו אומר בפירוש שאינו מקבל עליו חומרה זו עדיין). מ"א שם סק"ד (ואם קבל התענית מבעוד יום אסור ברחיצה).

והם כתבו כן אף לענין תשעה באב שאין בו דין תוספת, כדלעיל סי' רסא בקונטרס אחרון סוף ס"ק ג (והרי אפילו בט' באב, שאין בו תוספת, אם קיבל עליו אפילו תעניתו לבד, נאסר בכל חומרותיו, כמ"ש הב"ח וט"ז ומג"א סימן תקנ"ג).

[43] מ"א שם ס"ק ב (והב"ח כתב דהוי קבלה. לכן טוב להתנות בשעת סעודה המפסקת), והיינו להחמיר לדעת הב"ח (כאן ושם), שקבלה בלב הוי קבלה.

[44] ראה שו"ע אדה"ז המבואר.

[45] תוס' ע"ז ה, ב ד"ה וכדברי (וביום הכיפורים רגילים בעופות ודגים ודברים קלים). תשב"ץ סי' קכז (ובערב יום כפורים בסעודה המפסקת אינו אוכל מהר"ם ז"ל כי אם תרנגולת ודבר רך, ושריית פת ביין, לפי שהוא כמעוכל). כלבו סי' סח לג, א (כתב הר"ם, בערב יום הכפורים אין לאכול רק מאכלים קלים להתעכל כדי שלא יהיה שבע ומת[גא]ה כשיתפלל). **שו"ע** ס"ד (בערב יום הכיפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל). ב"ח סוף הסימן (ודאי גם כל היום לא אכל רק עופות ודגים).

[46] ט"ז סק"ג (נראה דשום אין לאכול בערב יום כיפור אפילו בשחרית, דבפרק מרובה בסופו אמרינן דשום מרבה זרע. וכתב בישו"ש שתלמידי חכמים אוכלים אותו בערב שבת בשחרית משום עונה, שמרבה זרע, ממילא כאן אסור אפילו בשחרית. ואמרינן בפ"ק דיומא דף י"ח דבצים מרבים זרע).

והוא האמור בב"ק פב, א (ושיהו אוכלין שום בערב שבת, משום עונה (שמצות עונה בלילי שבת, רש"י) ... זה המשמש מטתו מערב שבת לערב שבת. תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בשום ... ומרבה הזרע). וביש"ש שם פ"ז סי' מג (תקנה ה, לאכול שום בערב שבת ... ולכאורה היה נראה שמצוה זו לאכול אותם בערב שבת ממש, ביום הששי. דאז בלילה יתרבה זרע ... וכבר ידעתם שעונת ת"ח מלילי שבת ללילי שבת). והאמור ביומא יח, א (כל דברים המביאין לידי טומאה ... ביצה).

[47] מהרי"ל הל' ערב יוה"כ ע' שיט (אמר מהר"י סג"ל, שכן אסור לאכול מיני מאכלי חלב בערב יום כיפור, דהוא מרבה קרי, כדאיתא התם בפ"ק דיומא, תנו רבנן זב תולה בכל מיני מאכל, והולך ומונה גם כן חלב ... ואמר שמנהג פשוט היה באושטרייך שבערב יום כיפור בשחרית אכלו כל העם מאכלי חלב, וכן במדינת אשכנז. ושאל הרב הנזכר את פי מהר"ש, וסתר המנהג מהגמרא הנזכר. והיה מודה מהר"ש לדבריו, וטעם המנהג לא נתפרש). והוא האמור ביומא יח, א (כל דברים המביאין לידי טומאה ... לא חלב ולא גבינה). **רמ"א** ס"ד (וכן אין לאכול מאכלי חלב שמרבים זרע. אך בסעודת שחרית נוהגין לאכלן). מ"א ס"ק ז (נראה לי, משום שהם מאכלים קלים).

ולענין חמאה, ראה אגרות קודש ח"ג ע' רי. שלחן המלך ח"ב ע' ריב.

בלילה[48]:

ט אם אכל הרבה בערב יום כיפור, לא ישים אצבעו בפיו[49] להקיא, שמא יבלע מן הקיאה[50]:

י לא יאכל שומשמין בערב יום כיפור, מפני שמעלה גרה[51] ביום הכיפורים:

---

[48] מהרי״ל שם (כל אדם יזהר שלא יאכל בסעודה המפסקת דברים המחממין, כגון מיני בשמים, וכן מוריקא שקורין זאפרן, ויין טוב וביצים, פן ח״ו אם יראה קרי). רמ״א שם (וכן אין אוכלים דברים המחממים את הגוף, שלא יבא לידי קרי). **מ״א** סק״ה (כגון בשמים וכרכום (שם), וזה אינו אסור כי אם בסעודה המפסקת).

[49] בקונטרס השלחן הגיה: ״בפיו ביום הכיפורים להקיא״.

[50] ס׳ חסידים סי׳ תשסט (לא יכניס אצבעו בפיו כדי שיקיא מפני שקשה לו, מפני שמא כשמקיא יהיה טעם המאכל בפיו). **מ״א** סוף סק״ז (ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו בפיו ביום כיפור להקיא, שמא יבלע מן הקיאה (ס״ח)).

[51] ס׳ חסידים שם (לא יאכל שומשמין אחר אכילה כשיאכל כל צורכו ערב יום הכיפורים, לפי שיהא מעלה גרה כבהמה ויהיה המאכל בפיו ליל יום הכיפורים). **מ״א** שם (לא יאכל שומשמין מפני שמעלה גרה ... (ס״ח)). ואפשר גם כאן מיירי כשאכלו אחר סעודה המפסקת.

ולענין אכילת דברים המתוקים בערב יום כיפור, ראה לקמן סי׳ תריב ס״ז (והערה 23)

תרט הטמנת חמין בערב יום כיפור

ובו סעיף אחד

א יש אוסרים[1] להטמין חמין מערב יום כיפור למוצאי יום הכיפורים, מפני שלא התירו להטמין חמין אלא לכבוד השבת[2], אבל זה שהוא מטמין למוצאי יום הכיפורים שהוא חול, לא התירו לו כלל, לפי שהתבשיל מתחמם ביום הכיפורים ונמצא יום הכיפורים מכין לחול[3].

ויש מתירים[4] להטמין בערב יום כיפור, מפני שהוא מכין מחול לחול. ואע"פ ששוהה על הכירה ביום הכיפורים, אין זו חשובה הכנה, כיון שאינו עושה מעשה ביום הכיפורים.

והלכה כסברא האחרונה. מכל מקום נוהגין באלו המדינות להחמיר כסברא הראשונה[5]:

---

[1] **גאונים**, הובאו בראי״ש פ״ח סי׳ כו (וכתב רב עמרם, בערב יום הכפורים אינן רשאין להטמין חמין כמו שעושין בערב שבת, מפני שאין טומנין את החמין אלא לכבוד השבת, וזה נמצא אוכלו בחול במוצאי יום הכפורים, ואין להטמין בשביל חול. וכבר הפליגו אנשי אספמיא ועשו סמיכה שאין להטמין), טור ורמ״א (ויש אומרים שאין להטמין ביום הכיפורים). מהרי״ל הל׳ ערב יוה״כ ע׳ שכא (שאלו מקדם מהר״י סג״ל אם מותר להטמין כשחל יום כיפור בשבת כדי לאכול במוצאי שבת, והשיב שאין להטמין, דוקא לשבת, ושם מותר משום דאוכלים בשבת).

[2] כדלעיל סי׳ רנז סי״ג (מצוה להטמין לשבת כדי שיאכל חמין בשבת כי זהו מכבוד ועונג שבת).

ושם מיירי באופן המותר להטמין לשבת (שאין בו חשש שמא יחתה). ואילו כאן דעה זו אוסרת אף באופן המותר להטמין לשבת, שהרי אין לחוש בו שמא יחתה כדי לאכלו ביום כיפור (ראה לקמן הערה 5).

[3] בנימין זאב סי׳ רטז (נראה דהטעם הוא משום הכנה, דמכין יום הכיפורים לחול, דהיינו למוצאי יום הכיפורים, והיכי דמי דמכין, משום דאותה קדרה כשמטמינין אותה מבעוד יום, בעוד שהיא עומדת שם מצטמקת ויפה לה ביום הכיפורים עצמו, ונמצא שעל ידי שמצטמקת ביום הכיפורים ויפה לה, מכינה לחול). מ״א סק״א (שמכין ביום הכיפורים לחול).

*

אלא שבפרט אחד הקילו בהכנת האוכל מיום הכיפורים למוצאי יום הכיפורים, אף באופן שאסור בשבת, כדלקמן סי׳ תריא ס״ה (אלא שבזה הקילו בו, שהתירו לקנב ירק, דהיינו לנתק העלים מן הקלחים כדי להשוותם שיהיו מוכנים לחתכם, וכן להדיח אותו, שיהיה מוכן לבשלו בערב מיד, וכן לפצוע אגוזים כדי שיהיו מוכנים לאכילת ערב ולא יצטרך לטרוח בהן בערב. וכל דברים אלו, אף על פי שאסורים בשבת, שהרי הוא טורח ומכין משבת לחול, כיון שאין צריכים היום עד לערב. מכל מקום ביום הכיפורים התירו משום פקוח נפש, שלא יצטרך לטרוח בדברים אלו בערב קודם אכילתו, ויהיה לו עגמת נפש בענות נפשו בעשיית דברים אלו כשהוא מעונה).

[4] **רא״ש** שם (ורב שרירא גאון כתב דשפיר דמי, שהוא מכין בחול לחול, ואף על גב דמישתהי ביום הכפורים על גבי כירה והטמינה לשמור את חומן, אין בכך כלום). **טור ושו״ע** (מותר להטמין חמין מערב יום הכיפורים למוצאי יום הכיפורים).

[5] **רמ״א** (וכן המנהג במדינות אלו).

ולצורך מוצאי שבת – ראה לעיל סי׳ רנד סי״א (אפילו אם אין דעתו לאכול מהפת בשבת, אסור ליתנה לתנור שלנו שאינו גרוף וקטום סמוך לחשכה כל כך שאין שהות שיקרמו פניה מבעוד יום, אף על פי שהוא אופה אותה לצורך מוצאי שבת, ובכל השבת כולה יכולה להאפות בלא חיתוי, מכל מקום חוששים שמא ימלך אחר כך לאכלה בשבת, שהרי מותר לו להוציאה מתנור שלנו שאין בו רדייה, וכיון שיהיה דעתו עליה לאכלה, שמא ישכח ויחתה בגחלים לגמור אפייתה). הרי שבמקום שאין לחוש שיוציאנה מהתנור בשבת, מותר.

ונתבאר במ״א סי׳ רנז ס״ק ב (ועיין סי׳ תר״ט דאסור להטמין לצורך מוצאי שבת לרמ״א. וצ״ע למה כתב סי׳ רנ״ד סס״ה דמותר לאפות פת לצורך מוצאי שבת. ואפשר דסבירא ליה לרמ״א, דאף בהטמנה גופה חידוש היא ... ואם כן הבו דלא לוסיף עלה).

תרי הדלקת הנרות ביום הכיפורים

ובו י' סעיפים

הדלקת נרות בבית

א יום[1] הכיפורים צריך לכבדו בנרות[2] כמו בשאר ימים טובים[3], כמו שיתבאר[4].

אלא שיש מקומות שנוהגין איסור בהדלקת נר בליל יום הכיפורים בבית שאיש ואשתו דרים בו, גזירה שמא יתאווה לאשתו כשיראנה לאור הנר ויבוא לידי תשמיש. אבל יש מקומות שמדליקין בבית, שכיון שאסור לשמש לאור הנר בוודאי לא יבוא לידי תשמיש[5].

ואותן מקומות שמדליקין צריכין לברך[6] אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של יום הכיפורים[7], שהרי יום הכיפורים מצוה להדליק בו נרות[8] כמו בשבתות[9] וימים טובים[10]:

ב אם יש לו נר דלוק בבית, צריך להדליק נר בחדר שלן בו עם אשתו, בין במקום שנוהגין להדליק בין במקום שאין נוהגין להדליק, שכיון שרואה את אשתו לאור הנר שבבית, אם כן יש לחוש שמא יבוא לידי תשמיש בחדר שאין שם נר דולק[11]:

הדלקת נרות בבית הכנסת

ג אפילו במקומות שאין מדליקין בבית, מכל מקום מדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפילות ועל גבי החולים[12].

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) הדלקת נרות בבית (ס"א-ב).
(ב) הדלקת נרות בבית הכנסת (ס"ג-ח).
(ג) בגדי יום הכיפורים (ס"ט-י).

[2] **רא"ש** פ"ח סי' ט (ונהגו להדליק ריבוי נרות בבתי כנסיות, משום דכתיב באורים כבדו ה', ומתרגמינן בפנסיא יקרוך), כמובא לקמן ס"ד. ומזה מובן שהחיוב להדליק הוא בין בבית ובין בבית הכנסת; אלא שיש מקומות שנוהגין איסור בבית, מהטעם שיתבאר לקמן, ולכן מדליקין רק בבית הכנסת.

[3] כדלעיל סי' תקיד סכ"ד (כשם שחייב אדם להדליק בביתו נר אחד לכל הפחות בשבת, כך הוא חייב ביום טוב).

[4] סוף הסעיף (שהרי יום הכיפורים מצוה להדליק בו נרות כמו בשבתות וימים טובים).

[5] **משנה** פסחים נג, ב (מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יום הכפורים, מדליקין. מקום שנהגו שלא להדליק, אין מדליקין). ברייתא שם (תנא, בין שאמרו להדליק ובין שאמרו שלא להדליק, שניהן לדבר אחד נתכוונו), ופרש"י (אותן שנהגו להדליק והנוהגין שלא להדליק לא נתכוונו אלא לדבר אחד, להפריש עצמו ממשכבי אשה, האומרים להדליק, משום דאין אדם משמש מטתו לאור הנר, והאומרים שלא להדליק, סוברים כשהנר דולק רואה את אשתו ומתאווה לה). ירושלמי פסחים פ"ד ה"ד (בין כמאן דאמר מדליקין בין כמאן דאמר אין מדליקין, מפני הרגל עבירה. מאן דאמר מדליקין, שהוא רואה ומתבייש, ומאן דאמר אין מדליקין, שלא יראה ויתאוה). טור ושו"ע ס"א (מקום שנוהגים להדליק נר בליל יום הכיפורים, מדליקין. מקום שנהגו שלא להדליק, אין מדליקין). מ"א ס"ק א (מדליקין, שלא ישמש לאור הנר. והנוהגים שלא להדליק, כוונתם שלא יראנה ויתאוה לה).

[6] **רא"ש** פ"ח סי' כז (ויראה שיש לברך על הדלקת הנר כמו בשבת, משום שלום בית). טור (וכתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל, שיש לברך עליו כמו בשבת). מנהגים (טירנא) ערב יום כפור ע' קז (ומדליקין ב' נרות, ומברכין עליהם). שו"ע ס"ב (יש מי שאומר שמברך על הדלקת נר יום הכפורים), ורמ"א (וכן המנהג במדינות אלו). מ"א סי' רסג סקי"ג (לדידן דסבירא לן דמברכין ביום הכיפורים, דחשבינן שלום בית אפילו בלא אכילה).

[7] רמ"א סוף ס"א (ומברכין להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים). פר"ח סוף ס"ב (שהנוסח הוא "להדליק" כמו שכתבו ההגהה). וכמו בשבת, שנתבאר לעיל סי' רסג ס"ח (המדליק נר של שבת ויום טוב, אחד האיש ואחד האשה, חייבים לברך עובר לעשייתן באי" אמ"ה אקב"ו להדליק נר של שבת או של יום טוב).

[8] כדלעיל (הערה 2). והוא המנהג העקרי, כמובא בב"י מהירושלמי שם (מקום שנהגו להדליק משובח ממקום שנהגו שלא להדליק). מרדכי רמז תשכה (ומדליקין נרות על שלחנם, ועורכים השלחן כמו בשבת, משום דאיקרי שבת שבתון). הובא מ"א סק"ב (ובמרדכי ריש יומא כתב ומדליקין נרות על שלחנם כמו בשבת).

[9] כדלעיל סי' רסג ס"א.

[10] כדלעיל סי' תקיד סכ"ד.

[11] מהרי"ל הל' ערב יוה"כ ע' שכא (אי מדליק את הנר בביתו ולא בחדר משכבו, עושה תרי קולי, חדא שמסתכל בה בבית שהיא מקושטת ומתאוה לה, וכשנכנס לחדר אין לו שום היכר ויבא עליה באיסור, לכן ידליקנו בחדר משכבו). **רמ"א** ס"א (ואם יש לו נר בבית, חייב להדליק בחדר ששוכב שם, כדי שלא יבא לידי תשמיש עם אשתו, מאחר שרואה אותה אצל הנר שבביתו).

[12] **משנה** שם (ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים). טור ושו"ע ס"ג (בכל מקום מדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים).

וכן אם חל יום הכיפורים בשבת חייבין הכל להדליק אף בביתו[13], ומברכין אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים[14]:

ד נוהגין בכל מקום להציע בגדים נאים בבית הכנסת[15], וגם בבתים להציע מפה יפה על השולחן, כמו בשבת ויום טוב[16].

וכן נוהגים להרבות בנרות בבית הכנסת[17], שנאמר[18] על כן באורים כבדו ה', ומתרגמינן בפנסיא יקרו ה'. וטוב לעשות פתילות עבות בבית הכנסת להרבות אורן[19].

ונהגו שכל איש גדול וקטן עושין בשבילו נר לבית הכנסת[20]. ועכשיו נוהגין שאין עושין נר אלא לנשוי בלבד[21]:

ה גם נהגו לעשות נר נשמה לאביו ולאמו שמתו[22]:

ו ואם כבו נרות אלו ביום הכיפורים, אין לומר לנכרי שיחזור להדליקן[23]. ואפילו לרמז לו אסור[24]. ולא עוד אלא שאם בא להדליק מעצמו צריך למחות בידו, כמו שנתבאר בסימן רע"ו[25]. וכן אין לומר לנכרי לקבל שעוה הנוטף מן הנרות[26], מפני שהישראל אסור לו לטלטל השעוה מפני שהיא מוקצה כמו שנתבאר בסימן

---

[13] **גמרא** [ברייתא] שם (רבי שמעון בן אלעזר אומר, יום הכפורים שחל להיות בשבת, אף במקום שאמרו שלא להדליק, מדליקין מפני כבוד השבת). רמב"ם פ"ג ה"י (ואם חל יום הכפורים להיות בשבת חייבין הכל להדליק בכל מקום, שהדלקת נר בשבת חובה). שו"ע ס"א (ואם חל להיות בשבת, חייבין הכל להדליק).

[14] **רמ"א** סוף ס"א (ומברכין להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים), וכדלעיל (הערה 7).

[15] **טור ושו"ע** ס"ד (ונהגו ... להציע בגדים נאים בבית הכנסת), וכדלקמן סוף ס"ח.

[16] מרדכי רמז תשכה (ועורכים השלחן כמו בשבת, משום דאיקרי שבת שבתון). מנהגים (טירנא) ערב יום כפור ע' קז (בערב עורכין השולחן כמו בשבת). רמ"א ס"ד (ויש אומרים שיש להציע השלחנות ביום כיפור כמו בשבת, וכן נוהגין).

וכדלעיל סי' רסב ס"א (צריך אדם לסדר שלחנו בערב שבת לילי שבת, ויציע המטות שיושבים עליהם, ויתקן כל עניני הבית, שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבית הכנסת, שזהו כבוד השבת. ונוהגין שהשלחן הוא ערוך במפה כל יום השבת לכבוד השבת, ואין לשנות).

[17] **רא"ש** פ"ח סי' ט (ונהגו להדליק ריבוי נרות בבתי כנסיות, משום דכתיב באורים כבדו ה' ומתרגמינן בפנסיא יקרוך). טור ושו"ע שם (נוהגים בכל מקום להרבות נרות בבתי כנסיות).

וכן הוא לעיל סי' תקיד סי"ד (בהדלקתו יש מצוה לאותה שעה, אפילו אין שם שום אדם בבית הכנסת, מפני שהוא כבוד המקום כשמדליקין נרות לפניו, שנאמר על כן באורים כבדו ה').

[18] ישעיה כד, טו. רא"ש וטור שם. ילקוט שמעוני ישעיה רמז תכה (על כן באורים כבדו ה', באלין פנסייא).

[19] ילקוט שמעוני שופטים רמז מב (ועושה פתילות עבות, כדי שיהא אורן מרובה). מ"א ס"ק ה (איתא בילקוט שופטים דף ט' ע"א, לעשות פתילות עבות בבית הכנסת להרבות אורן).

[20] מרדכי רמז תשכג (ובזמן הזה נהגו להדליק ביום כיפור נר לכל אחד ואחד). **רמ"א** ס"ד (ונוהגים שכל איש, גדול או קטן, עושין לו נר). לבוש ס"ג (ונוהגין בכל מקום להרבות נרות בבית הכנסת, נר לכל אחד ואחד)

[21] מ"א סק"ג (ועכשיו אין עושין נר אלא הנשוי).

[22] כלבו סי' סח לג, א (וכתב ה"ר אשר, ונהגו להיות כל אחד מדליק במקומו נר או פנס ביום הכפורים לכפר על אביו ועל אמו). **רמ"א** ס"ד (גם נר נשמה לאביו ולאמו שמתו, וכן נכון, וכן כתבו מקצת רבוואתא).

וראה אליה רבה ס"ק ד (משמע דבשניהם סגי באחד).

[23] מהרי"ל הל' ליל יוה"כ ע' של (אם כבה הנר, אל יאמר להדליקו שנית, או נפל אל יאמר להקימו ... דאמירה לגוי שבות). **רמ"א** שם (ואם כבו נרות אלו ביום הכיפורים, אין לומר לגוי שיחזור וידליקם).

[24] דרכי משה ס"ק ד (ולא כהללו דמרמזי להו רמוזי), וכדלעיל סי' שז ס"ז (כל דבר שאסור לומר לנכרי לעשותו בשבת אסור אפילו לרמוז לו לעשותו).

[25] סעיף ג (אם הנר הוא של ישראל צריך הוא למחות בידו לכתחלה שלא ידליקנו בשבילו). ונתבאר שם (הערה יח), שאף לפי מסקנת רבינו במהדורא בתרא שלו חייב למחות בו כשמדליק נר לצורך הישראל, שהוא הנאת גוף הישראל. וכאן שהוא לצורך כבוד בית הכנסת – יש לעיין. וראה שו"ע אדה"ז המבואר.

ואף שהוא לצורך מצוה, נתבאר לעיל שם ס"ח (בקצת מקומות נהגו רבים להקל באמירה להנכרי להדליק נרות לצורך סעודה כשנכבו הנרות ואי אפשר לאכול בחשך ... אבל כל אדם צריך להחמיר לעצמו שלא לומר לנכרי להדליק נר, אף על פי שיושב בחושך ואינו יכול לאכול סעודת שבת, לפי שרבו האומרים שלא התירו שבות במקום מצוה אלא שבות דשבות, כמו שיתבאר בסי' ש"ז, ודבריהם עיקר, לפיכך אין להקל כלל בזה אפילו לצורך גדול. אלא שאין למחות בהמקילין שמוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים)

[26] מהרי"ל שם (או אפילו לסלק השעוה שנטף כבר, אל יאמר לגוי וכה"ג). הגהות מנהגים יו"כ אות קעט (אסור לומר לגוי ביום כיפור ... ליקח שעוה הנוטף). מ"א סק"ד (אין לומר לעכו"ם לקבל שעוה הנוטף (מנהגים)).

רס"ה[27], וכל שאין היתר להישראל לטלטלו אסור לומר לנכרי לטלטלו, כמו שנתבאר בסימן רע"ו[28] עיי"ש:

ז ונהגו ליקח נכרי לשמור הנרות שלא יבא ח"ו לידי דליקה. ומכח זה נהגו ההמון לומר לו לכבות ולהדליק, ואין לזה היתר כלל, ויש למחות בידם, ובפרט ביום הדין[29]:

ח מי שכבה נרו ביום הכיפורים סימן רע לו[30]. ותקנתו שיחזור וידלקנו במוצאי יום הכיפורים ולא יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא. וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה נרו במוצאי יום הכיפורים, לא הוא ולא אחר, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא[31].

(לקדוש ה' מכובד[32], זה יום הכיפורים שאין בו אכילה ושתיה, אמרה תורה כבדוהו בכסות נקיה[33] ובנרות, לפיכך נוהגין להציע בגדים נאים בבית הכנסת[34]):

בגדי יום הכיפורים

ט יש נוהגין ללבוש בגדים לבנים נקיים ביום הכיפורים, כדי להיות דוגמת מלאכי השרת[35]. וכן נוהגין במדינות אלו ללבוש הקיטל שהוא בגד לבן ונקי. ויש עוד טעם בלבישת הקיטל מפני שהוא בגד מתים, ועל ידי זה נכנע לב אדם לעשות תשובה שלימה[36].

---

[27] ס"ג (אסור ליתן כלי בשבת תחת נר הדולק לקבל בו שמן הנוטף מהנר, מפני שהוא מבטל כלי מהיכנו, שהיה מוכן מתחלה לטלטלו ועכשיו אוסרו בטלטול מחמת השמן שבתוכו, שהוא מוקצה מחמת איסור, כמו שיתבאר בסי' רע"ט, וחכמים אסרו לבטל כלי מהיכנו מפני שדומה כאלו סותר הכלי).

[28] ס"י (אסור לטלטל על ידי נכרי כדי להצניעו כדי שלא יגנב, לפי שטלטול זה הוא לצורך הנר שהוא מוקצה, ואין היתר לישראל לטלטל מוקצה אפילו בטלטול מן הצד כשטלטולו הוא בשביל המוקצה עצמו), ונתבאר בקונטרס אחרון שם סק"ג.

[29] מהרי"ל שם (אמר מהר"י סג"ל, מנהגא הוא ששוכרין גוי לשמור הנרות בליל כל נדרי בבית הכנסת, אז יזהר כל אדם שלא יאמר לגוי שום אמירה). **מ"א** שם (ונהגו ליקח עכו"ם לשמור הנרות שלא יבוא ח"ו לידי דליקה, ומכח זה נהגו לומר לו לכבות ולהדליק, ויש למחות בידם, שאין לו היתר כלל ... בפרט ביום הדין).

[30] ראה הוריות יב, א (האי מאן דבעי לידע אי מסיק שתיה אי לא, ניתלי (ידליק, רש"י) שרגא בעשרה יומי דבין ראש השנה ליום הכפורים בביתא דלא נשיב זיקא, אי משיך נהוריה (שדולק כל זמן שהשמן בתוכו, רש"י), נידע דמסיק שתיה).

[31] הגהות מנהגים שם (מי שכבה נר שלו ביום כיפור, אז יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור, ואל יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא. וגם יקבל עליו בכל ימיו שלא יכבה נרו במוצאי יום כיפור, לא על ידי עצמו ולא על ידי אחרים. כן נמצא במנהגים ישנים). רמ"א שם (מי שכבה נרו ביום כיפור, יחזור וידליקנו במוצאי יום כיפור, ואל יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא. וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יום הכיפורים נרו, לא הוא ולא אחר).

[32] ישעיה נח, יג.

[33] **גמרא** שבת קיט, א (אמר ליה ריש גלותא לרב המנונא, מאי דכתיב ולקדוש ה' מכובד. אמר ליה זה יום הכיפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה, אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה). **רא"ש** פ"ח סי' ט (ומיבעיא ליה לאיניש ליקורי ליומא דכפורי בכסות נקיה, דאמר ליה ריש גלותא לרב המנונא, מאי דכתיב ולקדוש ה' מכובד, אמר ליה זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה, אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה), וטור ולבוש ס"ד.

וכן הוא לקמן סי' תריד ס"ח (שחייבים לכבדו בכסות נקיה).

[34] טור ושו"ע ס"ד (נוהגים בכל מקום להרבות נרות בבתי כנסיות, ולהציע בגדים נאים בבית הכנסת).

וכן הוא לעיל ס"ד (נוהגין בכל מקום להציע בגדים נאים בבית הכנסת ... וכן נוהגים להרבות בנרות בבית הכנסת). ואפשר שכל הקטע הזה מקומו לעיל בריש ס"ד.

וכן הוא לקמן סי' תריד ס"ח (בית הכנסת ביום קדוש כזה, שחייבים לכבדו בכסות נקיה).

[35] מרדכי רמז תשכג (ולובשים לבנים כמלאכי השרת). **רמ"א** ס"ד (יש שכתבו שנהגו ללבוש בגדים לבנים נקיים ביום כפור, דוגמת מלאכי השרת).

ומטעם זה גם מתעטפים בטלית גדול בליל יום הכיפורים, כדלעיל סי' יח ס"ג (בליל יום הכפורים הכל נוהגין להתעטף בטלית גדול, ולברך עליו מבעוד יום, ואין מסירין אותו בלילה, מפני שהדבר ידוע שאין לובשים אותו לשם מצות ציצית, אלא כדי להדמות למלאכים לובשים לבנים ומתעטפים לבנים).

[36] דרכי משה ס"ק ה (ובהגהות מיימוניות פרק ל' דשבת (אות ב) כתב דמהר"ם היה רגיל ללבוש סרגני"ט ... שהוא בגד מתים ויזכרו יום המיתה ולא יתגאו עכ"ל. ואפשר שמזה הטעם לובשין אותו ביום הכפורים, כדי שיהא לבו נכנע וחרד לפני יום הדין). רמ"א שם (וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי, גם הוא בגד מתים, ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר). לבוש ס"ד (וכן נוהגים ללבוש קיט"ל שהוא לבן ונקי, וגם לפי שהוא לבוש של מתים לפי מנהגינו, ועל ידי זה נכנע ונשבר לב אדם לעשות תשובה שלימה).

ועד"ז בליל הפסח, כדלעיל סי' תעב ס"ד (אם לא נהג אבילות כלל קודם הפסח, בענין שעדיין לא בטלה ממש אבילות שבעה ... יכול ללבוש הקיטל שלובשין בשעת עשיית הסדר, שבגד זה הוא בגד מתים, ולובשין אותו להכניע הלב, שלא תזוח דעתו מחמת השמחה והחירות שעושין בליל זה).

וכיון שהוא בגד מיוחד לתפלה, נתבאר לעיל סי' כא ס"ג (ההולך לפנות ביום הכיפורים, צריך לפשוט את הקיט"ל, כיון שאינו מיוחד רק להתפלל).

ולפיכך גם מי שהוא אבל מותר ללבוש הקיטל[37]. וכן הנשים יכולות ללבוש הקיטל כדי להכניע לבן. אבל שאר בגדים לבנים אין להן ללבוש כדי להיות דוגמת מלאכי השרת, שאין יכולות להיות כמלאכים[38], שנאמר[39] עיר גבורים עלה חכם וגו', גברים כתיב[40]:

י הלובש שק מחמת תשובה, צריך לפשטו ביום הכיפורים, מפני שהוא יום טוב[41], וצריך לכבדו בכסות נקיה, כמו שנתבאר[42]:

---

[37] **ט"ז** סק"ג (יש נפקא מינה בין ב' טעמים אלו לאבל, דלטעם דראשון אסור ללבוש הקיט"ל, ולטעם הב' מותר. ונראה דהסומך על טעם הב' ולובש לא הפסיד).

[38] מ"א סק"ה (ולפי זה אין הנשים לובשין לבנים, דאין יכולים להיות כמלאכים, דעיר גברים כתיב ... ומכל מקום הקיט"ל יכולים ללבוש, שיכנע לבם).

וראה גם לקמן סי' תריט סי"ז (הנשים אין להם לעמוד כל יום הכיפורים, לפי שאין תועלת בעמידתם, שעיקר טעם העמידה הוא כדי להיות דוגמת המלאכים שנקראים עומדים, וזה אין שייך בנשים, כמ"ש בסי' תר"י).

[39] משלי כא, כב.

[40] מ"א שם, על פי ויקרא רבה פל"א, ה (עיר גבורים עלה חכם, גברים כתיב, שכולם גברים, ואין בהם נקבה).

[41] ספר חסידים סי' תרטו (ביום הכפורים לפי שהוא יום טוב ... אין שק). **מ"א** שם (אפילו מי שלובש שק מחמת תשובה, אסור ללבשו ביום הכיפורים).

[42] סוף ס"ח (כבדהו בכסות נקיה).

וכן הוא לעיל סי' קכח סנ"ז (וכבוד היום במלבושים נאים). סי' תקכט סוף ס"ז (בגדי יום טוב צריכים להיות יותר טובים מבגדי שבת). מראי מקומות וציונים.

וראה לקוטי שיחות חכ"ט ע' 203 ואילך. שלחן המלך ח"ב ע' רטו.

תריא ליל יום הכיפורים דינו כיומו

ובו י' סעיפים

לילו כיומו

א ליל[1] יום הכיפורים הרי הוא כיומו לכל דבר[2], שכל דברים האסורים ביום אסורים בלילה. ואפילו בתוספת שמוסיפין מחול על הקודש, בין מלפניו בין מלאחריו, אסורים כל הדברים האסורים בעיקר היום[3]:

דברים האסורים ביום הכיפורים

ב ומה הן הדברים האסורים, מלאכה, אכילה ושתיה, רחיצה וסיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המטה[4]. אבל אין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתיה[5], שנאמר וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה והאבדתי וגו', ונאמר כי כל הנפש אשר לא תעונה ונכרתה וגו', וסתם עינוי הוא מניעת אכילה ושתיה כמ"ש ויענך וירעיבך ויאכילך וגו'[6], ושתיה בכלל אכילה[7].

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) לילו כיומו (ס"א).

(ב) דברים האסורים ביום הכיפורים (ס"ב-ג).

(ג) תיקון המאכל לאכילת הערב (ס"ד-ח).

(ד) נגיעה באוכלין (ס"ט-י).

[2] **רמב"ם** הל' שביתת עשור פ"א ה"ו (כשם ששבות מלאכה בו בין ביום ובין בלילה כך שבות לעינוי בין ביום בין בלילה). טור **ושו"ע** ס"א (יום הכיפורים לילו כיומו לכל דבר). ב"י ריש הסימן (מדמפסיקין מבעוד יום, משמע שלילו כיומו לכל דבר).

[3] כדלעיל סי' תרח ס"א (מצות עשה מן התורה להוסיף מן החול על הקודש, בין בעינוי בין באיסור מלאכה, שנאמר ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב ... אין לי אלא מלפניו, מלאחריו מנין, תלמוד לומר מערב עד ערב, הוקשו שני הערבים זה לזה), וס"ז (אחר פלג המנחה אזי מועלת קבלתו, וחל עליו כל חומר של יום הכיפורים). לקמן סי' תרכד סט"ו (כל הדברים האסורים ביום הכיפורים מחמת מצות עינוי, כגון רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל, מותרים מיד אחר שהוסיף מעט מחול על הקודש).

[4] **משנה** עג, ב (יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה). טור ושו"ע ס"א (ומה הם הדברים האסורים בו, מלאכה, אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המטה).

[5] ברייתא עד, א (אע"פ שאמרו אסור בכולן, לא אמרו ענוש כרת אלא על האוכל ושותה ועושה מלאכה בלבד). טור ושו"ע שם (ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה).

[6] ברייתא עד, ב (דבי רבי ישמעאל תנא, נאמר כאן ענוי ונאמר להלן ענוי (ויענך וירעיבך, רש"י), מה להלן ענוי רעבון אף כאן ענוי רעבון). לבוש ס"א (אין חייבים עליהם כרת אלא במלאכה ואכילה ושתייה, כי כן כתיב בפירוש (אמור כג, כט) כי כל הנפש אשר לא תעונה וגו' ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, ומי שאינו אוכל ושותה נקרא מעונה ממש, דכתיב (עקב ח, ג) ויענך וירעיבך ויאכלך

אבל רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, אע"פ שגם הם נקראים עינוי לפעמים, כמו שלמדו חכמים[8] ממדרש הפסוקים. מכל מקום סתם עינוי לא נאמר ברוב הפעמים אלא על מניעת אכילה ושתיה בלבד. ומכל מקום כיון שגם הם נקראים עינוי לפעמים לפיכך גם הם אסורים ביום הכיפורים מן התורה[9], שנאמר שבת שבתון, וקבלו חכמים בפירוש הפסוק שבות מכל דבר שנקרא עינוי לפעמים[10]:

ג ואיסור דברים אלו מסר הכתוב לחכמים, והם הקילו בהם כמה קולות כמו שהיה נראה בעיניהם להקל[11], וכמו שיתבאר לפנינו[12] בעז"ה[13]:

תיקון המאכל לאכילת הערב

ד מלאכה כיצד[14], כל מלאכה שחייבים עליה בשבת חייבים עליה ביום הכיפורים, וכל שבשבת פטור אבל אסור, הוא גם כן ביום הכיפורים. אלא ששבת זדונו סקילה ויום הכיפורים זדונו כרת[15]. וכל איסורי הוצאות שבת נוהגין גם כן ביום הכיפורים[16]. וכל דבר שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום הכיפורים[17]:

את המן. ומלאכה נמי בכרת, דכתיב (אמור כג, ל) והנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום והאבדתי את הנפש ההיא וגו׳, שפירושו כרת, אבל בשאר עינויים אין בהם עונש כרת).

[7] גמרא עו, א (שתיה בכלל אכילה היא).

וכן הוא לעיל סי׳ קצז ס״ב (ששתיה בכלל אכילה).

[8] גמרא עו, ב ואילך (וסיכה מנא לן ... רחיצה מנא לן .... נעילת הסנדל מנא לן ... תשמיש המטה דאיקרי ענוי מנא לן). לבוש שם (ואף על גב דנפקא מקראי שהוא בכלל לא תעונה, מכל מקום כיון דלא כתיב בפירוש בתורה כמו אכילה ושתיה ומלאכה ... וכולהו לא רמיזא דאיקראו עינוי אלא מדברי קבלה, לא מסתברא לחייב עליהם כרת).

[9] **ר״ן** א, א (נראה לי דכולהו מדאורייתא נינהו, אלא דכיון דלאו בכלל ענויי דכתיבי בקרא בהדיא באורייתא נינהו, אלא מרבויא דשבתון אתו, וכדאיתא בגמרא, קילי טפי, ומסרן הכתוב לחכמים, והן הקלו בהן כפי מה שראו והתירו כל שאינו נעשה לתענוג). **לבוש** שם (ואף על גב דאינו עינוי ממש, כמו גבי שבת מרבינן משבתון כל הדומה למלאכה, הכי נמי שבתון מרבה כל הדומה לעינוי והוא נקרא שבות דעינוי, כמו גבי מלאכה דשבת שנקרא שבות דמלאכה, ואינם עינוי ממש אלא שמסרן הפסוק לחכמים איזהו לשם תענוג ואסרוהו משום אשר לא תעונה, ואיזהו שלא לשם תענוג והתירוהו, ומהאי טעמא נמי הקילו בכמה עניינים בדברים הללו, מה שלא הקילו כן באכילה ושתייה ומלאכה, כמו שיתבאר בסימנים שלפנינו בעזה״י). **ב״ח** ד״ה ואע״ג (מכל מקום איסור דאורייתא איכא בהו ... גם הר״ן ז״ל כתב דנראה לו דכולהו מדאורייתא נינהו). **מ״א** ריש הסימן (ומכל מקום כולהו דאורייתא (ב״ח ולבוש).

וכן הוא לקמן סי׳ תריד ס״ט (שעיקר איסור נעילת הסנדל ביום הכיפורים הוא מן התורה, כמ״ש בסי׳ תרי״א).

[10] אחרי טז, לא. גמרא עד, א (מניין ליום הכיפורים שאסור ברחיצה בסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, תלמוד לומר שבתון, שבות). רמב״ם שם (ומצוה לשבות מכל אלו כדרך ששובת מאכילה ושתייה, שנאמר שבת שבתון, שבת לענין (אכילה) ושבתון לענינים אלו). ר״ן שם (מרבויא דשבתון אתו). לבוש שם (שבתון מרבה כל הדומה לעינוי).

[11] ר״ן שם (ומסרן הכתוב לחכמים, והן הקלו בהן כפי מה שראו והתירו כל שאינו נעשה לתענוג). לבוש שם (שמסרן הפסוק לחכמים איזהו לשם תענוג ואסרוהו משום אשר לא תעונה, ואיזהו שלא לשם תענוג והתירוהו, ומהאי טעמא נמי הקילו בכמה עניינים בדברים הללו). והיינו שבמקום שהקילו – מותר לגמרי, ובמקום שאסרו – איסורו מן התורה.

וכעין זה גם בהלכות ד׳ מינים, כדלקמן סי׳ תרמט סכ״ב (לא פירש הכתוב מה הדר ומהו אינו הדר, אלא כל פסולין אלו מסרן הכתוב לחכמים).

[12] מה שהקילו ברחיצה, יתבאר לקמן סי׳ תריג ס״א וס״ח וסי״ב וסי״ח. מה שהקילו בסיכה, יתבאר לקמן סי׳ תריד ס״א. ומה שהקילו בנעילת הסנדל יתבאר לקמן שם ס״ו-ז.

[13] ראה כעין זה לעיל סי׳ ח ס״ג (כאשר יתבאר כל אחד ואחד במקומו בס״ד). שם בקונטרס אחרון ס״ק ב (כמו שיתבאר בעזרת השם יתברך). סי׳ יז ס״א (שיתבאר בעז״ה). סי׳ רמו בקונטרס אחרון ס״ק ד (עי׳ במה שכתבתי בסי׳ תמ[ה] בס״ד). סי׳ תלב בקונטרס אחרון ס״ק ב (בסי׳ רס״ג ... עי׳ במה שכתבתי שם בס״ד). סי׳ תמב בקונטרס אחרון ס״ק ז (עי׳ במ״ש סי׳ תמ״ו בעז״ה). סי׳ תקא ס״י (יתבאר בסימן תק״ז בעז״ה), וסי״ג (כמו שיתבאר בסימן תק״ז בעז״ה). סי׳ תקו בקונטרס אחרון ס״ב (עיין במ״ש בסי׳ תנ״ז בעזרת ה׳). וראה שו״ע אדה״ז המבואר.

ויש לעיין עד כמה אפשר להוכיח מזה, קדימה ואיחור בכתיבת הסימנים האלה על ידי רבינו.

[14] כאן מתחיל לבאר איסור המלאכה וחמשת העינויים: מלאכה כיצד (תריא, ד). אכילה כיצד (תריב, א). רחיצה כיצד (תריג, א). סיכה כיצד (תריד, א). נעילת הסנדל כיצד (תריד, ב).

[15] **משנה** מגילה ז, ב (אין בין שבת ליום הכפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בכרת). שו״ע ס״ב (כל מלאכה שחייבים עליה בשבת, חייבים עליה ביום הכיפורים. וכל שבשבת פטור אבל אסור, גם ביום הכיפורים כן. אלא שבשבת זדונו בסקילה, ויום הכיפורים זדונו בכרת). טור ולבוש ס״ב (מלאכה כיצד, כל מלאכה שחייבין עליה בשבת חייבין עליה ביום הכיפורים ... וכל מה שבשבת פטור אבל אסור, גם כן הוא ביום הכיפורים, אלא שבשבת זדונו סקילה ויום הכיפורים זדונו כרת).

[16] כריתות יד, א (יש עירוב והוצאה ליום הכיפורים). רמב״ם הל׳ עירובין פ״ח ה״ד (כשם שהמוציא מרשות לרשות בשבת חייב, כך המוציא מרשות לרשות ביום הכפורים חייב). טור ולבוש שם (וכל איסורי הוצאת שבת נוהגין גם כן ביום הכיפורים).

[17] רמב״ם פ״א ה״ב (וכל דבר שאסור לעשותו בשבת, אע״פ שאינה מלאכה, אסור לעשותו ביום הכפורים). טור ושו״ע שם (וכל שאסור לטלטלו בשבת, אסור לטלטלו ביום כיפור).

ה אלא שבזה הקילו בו, שהתירו לקנב ירק[18], דהיינו לנתק העלים מן הקלחים כדי להשוותם שיהיו מוכנים לחתכם[19], וכן להדיח אותו[20], שיהיה מוכן לבשלו בערב מיד, וכן לפצוע אגוזים כדי שיהיו מוכנים לאכילת ערב ולא יצטרך לטרוח בהן בערב[21]. וכל דברים אלו, אף על פי שאסורים בשבת, שהרי הוא טורח ומכין משבת לחול, כיון שאין צריכים היום עד לערב[22]. מכל מקום ביום הכיפורים התירו משום פקוח נפש[23], שלא יצטרך לטרוח בדברים אלו בערב קודם אכילתו, ויהיה לו עגמת נפש בענות נפשו בעשיית דברים אלו כשהוא מעונה[24]:

ו ולא התירו דברים אלו אלא כשחל יום הכיפורים בחול. אבל כשחל בשבת לא התירו דברים אלו[25], גזרה שמא יעשה כן בשאר שבתות השנה[26] שיכין ביום מה שצריך לאכילת ערב, שלא יבחין שהתירו לו ביום הכיפורים משום עגמת נפש:

ז אפילו ביום הכיפורים שחל בחול, לא התירו אלא מן המנחה ולמעלה[27], משום שאז אין לחוש שמא על ידי התעסקותו בתיקון המאכל ישכח שהוא יום הכיפורים ויאכל ממנו, כיון שהוא אחר המנחה שהוא קרוב לעת היתר אכילה, דהיינו צאת הכוכבים, ודומה לו כמי שיש לו פת בסלו. אבל קודם המנחה אסור לו להתעסק בתקוני המאכל של ערב, שמא ישכח ויאכל ממנו[28]:

ח עכשיו נהגו כל ישראל לאסור קניבת ירק והפצעת אגוזים[29], והוא הדין שאר תיקוני מאכלים של ערב, אפילו אחר המנחה. לפי שבדורות אחרונים התחילו לקלקל למהר ולעשות דברים אלו קודם המנחה, לפיכך

---

[18] **גמרא** שבת קיד, ב (דשרי בקניבת ירק מן המנחה ולמעלה) . טור ושו"ע ס"ב (והתירו לקנב ירק ... מן המנחה ולמעלה, כשחל בחול).

[19] **רש"י** שם ד"ה וליתקע (דיום הכיפורים שרי בקניבת ירק תלוש, לנתק העלין מן הקלחין כדי להשוותם שיהו מוכנים לחתכן ולפרמן). הובא **ב"י** ד"ה ומ"ש אלא.

[20] תוספתא שבת פי"ג הי"ח (מדיחין בכבושין ביום הכיפורים עם חשיכה ואינו חושש). ירושלמי שבת פט"ז ה"ג (מותר להדיח כבשים ושלקות מן המנחה ולמעלן). רמב"ן שבת קיד, ב (ומזה הירושלמי נתברר לך קניבת ירק שאמור כאן שהוא הדחה בעלמא). **רשב"א** שם ד"ה יום הכיפורים (בירושלמי פירשו הדחת ירק, שכן אמרו שם ויבדיל שכן הוא מותר להדיח כבשין ושלקין, וכן שנו בתוספתא). מ"מ הל' שביתת עשור פ"א ה"ג (הרמב"ן והרשב"א ז"ל פירשו הדחת ירק, ואמרו שנזכר בירושלמי שמותר להדיח כבשין ושלקות, וכן נזכר בתוספתא, ואמרו שזו היא קניבת ירק האמור בגמרא שלנו). הובא בב"י.

[21] **גמרא** שם קטו, רע"א (מפצעין באגוזים ומפרכסין ברימונים מן המנחה ולמעלה, מפני עגמת נפש). טור ושו"ע שם (והתירו ... לפצוע אגוזים מן המנחה ולמעלה). לבוש ס"ב (להכין לאכילת הלילה).

[22] רש"י שם קיד, ב ד"ה אסור (דאסור משום שבות דקטרח משבת לחול). **לבוש** שם (שאסור לטרוח ולהכין דבר לצורך החול).

[23] גמרא שם קטו, א (מפני עגמת נפש), ופרש"י (שמתקן ואינו אוכל והרי קרוב לעינוי). וראה ירושלמי פסחים פ"ד ה"ד (ולא מקנב ונמצא בא לידי סכנה).

[24] רש"י שם קיד, ב (דאמרינן לקמן דשרי משום דהוי עינוי, שרואה ומזמן ואינו אוכל). המאור מב, א (מפני עגמת נפש, שלא יהא טורח במוצאי היום בקניבה, ותהא נפשו עגומה עליו). **ר"ן** שם מב, ב (שהתירו ביום הכיפורים בקניבת ירק, כדי שלא יצטרך לתקן הכל בערב ותהא נפשו עגומה עליו). מ"מ שם (ופירוש מפני עגמת נפש, שחשו חכמים שלא יצטרך לערב לתקן הכל ותהיה נפשו עגומה). **מ"א** סק"ב (שהטעם שהתירו זה משום עגמת נפש שרואה ומתקן ואינו אוכל).

*

אלא שבפרט אחד החמירו בהכנה מיום הכיפורים למוצאי יום הכיפורים, כדלעיל סי' תרט ס"א (יש אוסרים להטמין חמין מערב יום כיפור למוצאי יום הכיפורים, מפני שלא התירו להטמין חמין אלא לכבוד השבת, אבל זה שהוא מטמין למוצאי יום הכיפורים שהוא חול, לא התירו לו כלל, לפי שהתבשיל מתחמם ביום הכיפורים ונמצא יום הכיפורים מכין לחול).

[25] **גמרא** שם קיד, ב (אמר רב הונא יום הכיפורים שחל להיות בשבת אסור בקניבת ירק). טור ושו"ע שם (והתירו ... כשחל בחול).

[26] רבנו מנוח על הרמב"ם פ"א ה"ג (דגזרינן אטו שבת דעלמא).

[27] **גמרא** שם קיד, ב ואילך (מן המנחה ולמעלה). טור ושו"ע שם (מן המנחה ולמעלה).

[28] בעל המאור שם מב, א (ודוקא מן המנחה ולמעלה, שמאחר שהוא קרוב לעת האוכל, דומה למי שיש לו פת בסלו ולא אתי למיכל מינייהו, אבל קודם המנחה אסור, גזרינן דלמא אתי למיכל מינייהו). **ר"ן** שם (ואיכא מאן דאמר דהיינו טעמא, משום דקודם המנחה נפשו מתאוה לאכול וחוששין דלמא אתי למיכל, אבל מן המנחה ולמעלה, כיון שהוא קרוב לעת האוכל, דומה כמי שיש פת בסלו, ולא חיישינן דלמא אתי למיכל). **מ"מ** שם (דוקא מן המנחה ולמעלה, אבל קודם לכן לא ... דילמא אתי למיכל, אבל מן המנחה ולמעלה, כיון שהוא סמוך לערב, דומה כמי שיש לו פת בסלו ולא אתי למיכל). **מ"א** שם (דקודם מנחה גזרינן דלמא אתי למיכל מיניה, משא"כ אחר כך, כיון שהוא קרוב לעת האוכל, דומה כמי שיש לו פת בסלו).

[29] ר"ח שם עה"ג (ואם חל להיות בחול, מפצעין באגוזים ומפרכין ברמונים ומותר בקניבת ירק מן המנחה ולמעלה, אבל [משום] מיגדר [מילתא אסרוהו]). **רמב"ם** שם (וכבר נהגו העם בשנער ובמערב שלא יעשו אחת מכל אלו ביום הצום, אלא הרי הוא כשבת לכל דבריו). **טור ושו"ע** שם (והאידנא נהגו לאסור).

החמירו עליהם ואסרו אפילו לאחר המנחה[30]:

נגיעה באוכלין

ט במה דברים אמורים בהתעסקות בתיקוני המאכל[31], אבל ליגע באוכלין מותר כל היום[32]. ואינו דומה לחמץ שאסור ליגע בו בפסח[33], לפי שבפסח הוא אוכל שאר דברים, חוששין שמא ישכח איסור חמץ בפסח ויאכל גם את זה שנוגע, כיון שבימים אלו איננו פרוש ומובדל כלל מאכילה, משא"כ ביום הכיפורים שהוא פרוש ומובדל מאכילה לגמרי, אין חוששין שמא ישכח ויאכל[34], אלא אם כן הוא מתעסק בתיקון המאכל לתקנו ולהכשירו לאכילה, אבל בנגיעה בעלמא אין חוששין לכך.

ולפיכך מותר ליתן לקטנים לאכול[35], אע"פ שהקטנים יכולים ליטול בעצמן מבלי שיגעו הגדולים במאכל. ואם אין הקטן יכול לאכול אלא אם כן יתעסק הגדול בתיקון המאכל להכשירו ולתקנו לאכילת הקטן, מותר לו לתקנו, כיון שאי אפשר לקטן לאוכלו מבלעדי תיקון זה[36]:

י ונהגו שהתינוקות משחקין באגוזים[37] על השולחן[38], עיין סי' של"ח[39]. ואין למחות בידם אפילו קודם מנחה[40]:

---

[30] **גמרא** שם קטו, רע"א (דבי רב יהודה מקנבי כרבא, דבי רבה גרדי קארי, כיון דחזא דהוו קא מחרפי (מקדימין לפני המנחה, רש"י), אמר להו (לאינשי ביתיה, רש"י), אתא איגרתא ממערבא (כי היכי דלקבלו מיניה, רש"י) משמיה דר' יוחנן דאסיר). מלחמות לרמב"ן שם מב, א (בגמרא נמי נאסר ממעשה דרבה, דאמר אתא אגרתא ממערבא משמיה דר' יוחנן דאסור, וכל שכן בדורות האחרונים דאיכא למיגזר משום דלמא מחרפי). ר"ן שם (דבגמרא אמרינן דרב יהודה כיון דחזא אינשי ביתיה דהוו מחרפי, כלומר שהיו מקדימין קודם המנחה, אמר להו אתא איגרתא ממערבא משמיה דרבי יוחנן דאסור, כלומר, כי היכי דלישמעו מיניה). ט"ז סק"ב (הטעם משום דאיתא בגמרא, דאיכא דמיחרפי, פירוש שממהרין לקנוב הירק קודם המנחה).

[31] **מ"א סי' תריב** ס"ק ו (דוקא בקניבת ירק, מתוך שהוא מתעסק ומתקינו לאכילה חיישינן שיאכל, אבל בנגיעה בעלמא לא חיישינן).

[32] תרומת הדשן סי' קמז (התינוקות האוכלים ושותים ביום הכיפורים, שרי לגדול להאכילן בידים או לאו? תשובה, יראה דשרי, ואין צריך כל כך לדקדק בדבר, כי נהגו כל העם היתר). **רמ"א** שם ס"י (מותר ליגע ביום כיפור באוכלין ומשקין וליתן לקטנים, ולא חיישינן שיאכל או ישתה אם יגע).

[33] כדלעיל סי' תמו ס"ז (ישכח על איסור חמץ ... יבא לאכול ממנו עכשיו ... ומטעם זה אסור ליגע בחמץ של נכרי כל ימי הפסח).

וראה לעיל סי' תעא סי"ג (יש נוהגין להחמיר שלא לשבר או לפרר המצות בערב פסח שמא ישכח ויאכל מהן. וגם למנהג זה אין לחוש, דכיון שאינו רגיל במצה כל השנה, אין חוששין שמא ישכח ויאכל. ועוד, דכיון שאיסור אכילת מצה בערב פסח אינו אלא מדברי סופרים, אין מחמירין בו כל כך).

[34] מהר"ח אור זרוע סי' מט (דדוקא נזיר שמותר לאכול מטעמים כמו כל אדם, ולמוד הוא ליתן לתוך פיו, לפיכך משתלי בקל גם ביין יתן לתוך פיו. אבל המתענה אינו למוד ליתן לתוך פיו היום כלום, ויודע שכולם אוכלים והוא מתענה, הלכך ליכא למיחש כמו גבי נזיר). תרומת הדשן שם (מהאי סברא יש לחלק גם כן שפיר בין חמץ לאכילת יום הכיפורים). הובא ב"י ריש סי' תרטז, ובדרכי משה סי' תריב אות ב. ב"ח (איכא למימר דבתענית לא חיישינן כל כך לדילמא אתי למיכל מיניה, מפני שעל ידי הצער של התענית שהוא מרגיש כל שעה, הוא מידכר, מה שאין כן בחמץ שרגיל בו כל השנה ואין לו היכר ולא מידכר). מ"א שם סק"ו (ולא דמי לחמץ בפסח, כמ"ש סי' תמ"ו ס"ג, דהתם כיון שאוכל שאר דברים חיישינן שמא יאכלנו גם זה, משא"כ כאן. דרכי משה. תרומת הדשן. ב"ח סוס"י תרי"א).

[35] כנסמן לעיל (הערה 32).

[36] **מ"א** שם (ומשמע שם דלהר"ן והמ"מ אסור ליגע באוכלין, כי אם [כש]צריך ליתן לתינוק שאינו יכול ליטול מעצמו. ודוחק הוא), היינו שדוחק לומר שלא התירו אלא כשאין התינוק יכול ליטול מעצמו, אלא התירו בכל אופן.

[37] אגודה שבת פט"ו (נהגו לשחוק באגוזים ביום הכיפורים). מהרי"ל הל' יום כפור ע' שלז (אמר מהר"י סג"ל, מה שנוהגין הנערים לשחוק באגוזים ביום כיפור). **רמ"א** ס"ב (ונהגו שהתינוקות משחקים באגוזים).

[38] מ"א ס"ק ג (ודוקא על השלחן, כמ"ש סימן של"ח ס"ה).

[39] סעיף ו (אין שוחקין באגוזים ולא בתפוחים וכיוצא בהם על גבי קרקע, גזרה שמא יבאו להשוות גומות שבקרקע במתכוין, להכין דרך לגלגל האגוז או התפוח. אבל מותר לשחוק על גבי השלחן).

[40] דרכי משה ס"ק ב (ונראה דאף קודם מנחה אין להחמיר לתינוקות ונערים). רמ"א שם (ואין למחות בידם אפילו קודם מנחה).

ולעיל שם (ומכל מקום אין למחות בנשים וקטנים, אפילו שוחקין באגוזים על גבי קרקע, לפי שבודאי לא ישמעו, ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים).

תריב שיעור אכילה ביום הכיפורים ושיעור כמותה

ובו ט"ז סעיפים

שיעורי אכילה

א אכילה[1] כיצד[2], האוכל ביום הכיפורים שיעור שכשהוא רעב תתיישב עליו דעתו באכילה זו, חייב כרת[3], שנאמר[4] כי כל הנפש אשר לא תעונה וגו', וכשאוכל כשיעור הזה הרי אינו מעונה[5]. וקבלו חכמים הלכה למשה מסיני[6], ששיעור זה הוא ככותבת הגסה[7], והוא פחות מעט מכביצה[8].

ושיעור זה שוה לכל אדם, בין לנגס בין לעוג מלך הבשן, לפי שכל אדם כשירעב תתיישב עליו דעתו באכילה כשיעור הזה, אלא שעוג מלך הבשן תתישב דעתו מעט ושאר כל אדם מתיישבת דעתם הרבה[9]:

ב כל האוכלין מצטרפין זה עם זה להשלים לשיעור זה. אבל אוכלין ומשקין שאכל חצי שיעור ושתה חצי שיעור, אין מצטרפין[10], לפי שאין דעתו מתיישבת בכך[11].

אבל האוכל ירק עם הציר שעליו, וכן בשר עם המלח שעליו, הרי הציר והמלח מצטרפין להשלים לכשיעור, לפי שכל משקה הבא להכשיר את האוכל הרי הוא כאוכל[12]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) שיעורי אכילה (ס"א-ד).
(ב) אכילה שאינה ראויה (ס"ה-יא).
(ג) שיעורי שתיה (סי"ב-טו).
(ד) אכילה ושתיה משהו (סט"ז).

[2] ראה לעיל סי' תריא ס"ד (מלאכה כיצד), ושם נסמן (הערה 14).

[3] **גמרא** פ, ב (דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי לא מיתבא), ודף עג, ב (ענוש כרת הוא). לבוש ס"א (אכילה כיצד, האוכל שיעור שמתיישב ממנו דעתו כשהוא רעב, חייב).
וראה לעיל סי' קפד ס"ג.

[4] אמור כג, כט.

[5] רש"י עט, א ד"ה קים (וכל כמה דלא מיתבא דעתיה ענוי הוא). לבוש שם (וכשאוכל שיעור שמתיישב דעתו ממנו הרי אינו מעונה, וחייב כרת).

[6] ברייתא וגמרא פ, א (שיעורין של עונשין הלכה למשה מסיני).
וראה גם לקמן סי' תרלא סוף ס"ז (שיעורין של עונשין הלכה למשה מסיני).

[7] **משנה** עג, ב (האוכל ככותבת הגסה ... חייב). והיא תמרה הגסה, כמבואר בפרש"י ריש ביצה (בככותבת, תמרה). טור ושו"ע ס"א (האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה, חייב).

[8] מסקנת הגמרא עט, סוע"ב (שמע מינה, כותבת הגסה שאמרו פחות מכביצה). רמב"ם פ"ב ה"א (ככותבת הגסה, שהיא פחות מכביצה כמעט). טור ושו"ע שם (והוא פחות מכביצה מעט).
ונתפרש לקמן סי' תריח סי"ג (ככותבת דהיינו כשני שלישי ביצה בינונית או מעט יותר). לעיל סי' קפד ס"ג (כזית שאין בו כדי להשיב דעתו).

[9] אביי ב**גמרא** פ, ב (קים להו לרבנן, דבהכי מיתבא דעתיה, בציר מהכי לא מיתבא דעתיה. מיהו כולי עלמא טובא, ועוג מלך הבשן פורתא).
וראה לקוטי שיחות חכ"ו ע' 105 ואילך. שלחן המלך ח"ב ע' רטז ואילך.

[10] **משנה** עג, ב (כל האוכלים מצטרפין לכותבת ... האוכל ושותה אין מצטרפין). טור ושו"ע ס"ב (כל האוכלים מצטרפים לשיעור זה ... אבל אכילה ושתיה אינן מצטרפות). לבוש ס"ב (אוכלין ומשקין שאכל חצי שיעור ושתה חצי שיעור, אין מצטרפין).
ודין צירוף משקים יתבאר לקמן סי"ג.

[11] גמרא פא, א (האוכל והשותה אין מצטרפין ... הכא משום יתובי דעתא הוא, והאי לא מיתבא דעתיה). לבוש שם (שאין דעתו מיושבת בכך).
ולענין צירופם לברכה, ראה סדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ז (כל האוכלין מצטרפין זה עם זה לכזית, ומברך לאחריהם כברכת הקל שבהן ... וכל המשקין מצטרפין זה עם זה לרביעית, אבל אוכלין ומשקין אינן מצטרפים זה עם זה לא לכזית ולא לרביעית).

[12] **גמרא** פ, ב (אמר ר' פפא, אכל אומצא ומילחא מצטרף, ואע"ג דלאו אכילה היא, כיון דאכלי אינשי מצטרפין. אמר ריש לקיש, ציר שעל גבי ירק מצטרף לכותבת ביום הכיפורים. פשיטא, מהו דתימא משקה הוא, קמ"ל כל אכשורי אוכלא אוכלא הוא), ופרש"י (משקה הבא למתק את האוכל, אוכלא הוא). טור ושו"ע שם (אפילו מלח שעל הבשר וציר שעל ירק). ט"ז ס"ק ג (דמלח וציר הוי אכשורי אוכל, כאוכל דמי, ולא הוי משקה).
וכן הוא לענין כזית, כדלעיל סי' קצז ס"ב (ואפילו אין כזית בירק, אלא שטיבלו בציר ואכל, ויש בו כזית עם הציר שעל גבי הזית, מזמנין עליו, שהציר מצטרף, כמ"ש בסי' ר"י), והוא במ"א סי' רי ס"ק א (ואמרו ביומא ציר שעל גבי ירק מצטרף, ולא אמרינן משקה הוא, דכל אכשורי אוכלא (משקה הבא למתק האוכל) אוכלא הוא).

ג שתי אכילות מצטרפות, כגון שאכל מעט והפסיק וחזר ואכל מעט עד שהשלים לכשיעור, מצטרפין. והוא שלא שה[ה] מתחילת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס (פירוש[13], חצי ככר לחם), אבל אם שה[ה] יותר מכדי אכילת פרס, אין מצטרפין, לפי שאין דעתו מתיישבת באכילה מופסקת כזו[14]:

ד שיעור אכילת פרס שאמרו ביום הכיפורים ובכל איסורי תורה, בין שהן מן התורה בין שהן מדברי סופרים, יש אומרים[15] שהוא כמו ד' ביצים, ויש אומרים[16] שהוא כמו ג' ביצים שוחקות, כלומר במילוי ובריוח ולא בצמצום[17].

ולענין הלכה, כל שהוא בשל תורה הלך אחר המחמיר[18], וכל שהוא בשל דבריהם הלך אחר המיקל[19]:

---

[13] רש"י פ, ב ד"ה כזית (והיא אכילת חצי ככר). והיינו שהככר שהיו אופין הי' בו שיעור ב' סעודות (מאכל אדם ליום אחד), וכל סעודה שיעורה פרס, שהוא חצי ככר.

נמצא ששתי הדעות בשיעור שתי סעודות האמור לעיל סי' שסח ס"ג (שיעורו מזון ב' סעודות) וסי' תפו ס"א (מזון שתי סעודות של עירוב), תלויות בשתי הדעות שבשיעור אכילת פרס דלקמן ס"ד.

[14] **משנה** כריתות יב, ב (עד שישהא מתחלה ועד סוף כדי אכילת פרס). תוספתא פ"ד ה"ד (אם יש מתחילת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס, מצטרפין, ואם לאו, אין מצטרפין). גמרא פ, ב (בכדי אכילת פרס ... קים להו לרבנן, דבהכי מיתבא דעתיה, בטפי מהכי לא מיתבא דעתיה), ופרש"י (אם שהה יותר מיכן לא מייתבא דעתיה, ויום הכיפורים ביישוב הדעת תליא מילתא). טור ושו"ע ס"ג (אכל וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס, מצטרפין. ואם לאו, אין מצטרפין).

וכן הוא לענין כזית בכדי אכילת פרס, כדלעיל סי' תמב ס"א (והלכה למשה מסיני הוא, שכל ששהה באכילת כזית יותר משהיית אכילת פרס בצמצום, אינו חייב באכילה זו). סי' תעה ס"ח (אם אין מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס ... יצא). סדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ב (אכל כחצי זית ושהה מעט וחזר ואכל כחצי זית, אם יש מתחילת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס ... אינן מצטרפין זה עם זה. ואפילו לא הפסיק כלל באכילתו, אלא שהה כל כך מתחילת אכילת הכזית עד סופו. וכל שלא שהה יותר מכדי אכילת פרס מצטרפות שני אכילות להחשב כאחת).

[15] **רש"י** פ, ב ד"ה חצי פרס (וחצי פרס שיעור גדול הוא כשתי ביצים), ופסחים מד, א ד"ה ומשני (פרס ממנו, שיעור ארבעה ביצים), וכתובות סד, ב ד"ה וחצי (שיעור חצי פרס אוכלים טמאים נפסל גופו מלאכול בתרומה עד שיטבול, והוא ב' ביצים). טור ודעה הא' בשו"ע ס"ד (שיעור אכילת פרס, יש אומרים ד' ביצים).

[16] **רמב"ם** פ"ב ה"ד (אכל מעט וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת שלש ביצים, הרי אלו מצטרפות לכשיעור), ובהל' חמץ ומצה פ"א ה"ו (בכדי אכילת שלש ביצים). רשב"א בתורת הבית ב"ד ש"א יב, א (נמצאת אכילת פרס שלשה ביצים שוחקות). דעה הב' בשו"ע שם (ויש אומרים ג' ביצים). רמ"א שם (שוחקות).

וכדעה זו הובא לעיל סי' תמב ס"א (מכדי אכילת פרס (פירוש ג' ביצים שהן חצי ככר)). סי' תעה ס"ח (מכדי אכילת פרס, דהיינו ג' ביצים (עיין סי' תרי"ב)). סדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ב (מכדי אכילת פרס (שהוא כחצי ככר של ששה ביצים)).

[17] ראה רמב"ם הל' שבת פי"ז הל"ו (שוחקות ורווחות). רש"י עירובין ג, סע"ב (הללו שוחקות ... מודדין בטפחים גדולים). ערוך ערך סחק (פירוש שמודדין בטפח שאצבעותיו פתוחות, כדרך השוחק שפוסק שפתיו, והעצב מדביקן).

[18] כדלעיל סי' תעה ס"ח (ואפילו אכל בזה אחר זה באכילות הרבה, אם אין מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס, דהיינו ג' ביצים (עיין סי' תרי"ב) יצא), וכדלקמן סי' תריח סוף סי"ג (כשמאכילין את החולה ... מאכילין אותו בתחלה פחות מככותבת ... ישהו כדי אכילת ארבע ביצים, ולפחות ישהו כדי אכילת שלש ביצים (עיין סי' תרי"ב) ויחזרו ויאכילוהו כשיעור אכילה ראשונה).

והיינו שלענין אכילת מצה שמן התורה, יש להחמיר שהאכילה תימשך פחות משיעור אכילת ג' ביצים. ולענין אכילת חולה ביום הכיפורים שהוא מן התורה, יש להחמיר לשהות כדי ארבע ביצים.

[19] כדלעיל סי' תפו ס"א (וכבר נתבאר בסימן שס"ח ות"ט שהעיקר כהאומרים שאין צריך יותר מכששה ביצים לעירוב, לפי שהעירוב הוא מדברי סופרים והולכין בו להקל).

*

וכמה הוא שיעור זה בזמן? נתבאר בשו"ת צמח צדק או"ח סי' קח (ששה מינוטין). ובתשובת אדמו"ר מהרי"נ מניעזין, בשם כ"ק אביו אדמו"ר הצמח צדק, שם בשוה"ג (בענין שיעור אכילת פרס כמה הוא על הזייגער, דברתי כעת עם כ"ק אאמו"ר זי"נ, ומסכים הוא על שבעה מינוטין. וטעם וראי' לא אמר לי על זה. ולענין אכילת יום כיפורים אפשר נכון להחמיר כסברת החתם סופר על תשעה מינוט).

והיינו כאמור כאן ש"כל שהוא בשל תורה הלך אחר המחמיר, וכל שהוא בשל דבריהם הלך אחר המיקל". וכיון שתענית תשעה באב היא מדברי סופרים, לכן הולכים אחר המיקל (שהחולה יאכל פחות מכשיעור כל) 6 או 7 דקות, שהוא שיעור אכילת ג' ביצים. ואילו ביום הכיפורים שהוא מן התורה, הולכים אחר המחמיר להוסיף עד ד' ביצים, שהיא תוספת שליש, דהיינו (שהחולה יאכל פחות מכשיעור כל) 9 דקות.

ומזה למדנו לענין אכילת כזית בליל פסח, שהכזית שחיובו מן התורה, צריך לאכלו בתוך 6 דקות, שהוא זמן אכילת ג' ביצים. ואילו הכזיתים שחיובם מדברי סופרים, צריך לאכלם בתוך 9 דקות, שהוא זמן אכילת ד' ביצים.

וראה ס' המנהגים חב"ד ע' 45 (ובשדי חמד פאת השדה אסיפת דינים מערכת אכילה בסופה הובאה שמועה מהרה"צ וכו' ה"ר הלל מפאריטש בשם הצמח צדק, אשר שיעורי אכילת פרס הוא "לא פחות משלשה מינוטין ולא יותר על שבעה מינוטין". ואף שאין אנו אחראין לכל השמועות, ובפרט שהוא בסתירה לשו"ת צמח צדק הנ"ל – למיחש מיבעי).

נמצא שאת הכזית הראשון, שהוא מן התורה, צריך לאכול בתוך 6 דקות, ועדיף להשתדל לסיימו תוך 3 דקות.

אכילה שאינה ראויה

ה האוכל ביום הכיפורים אכילה גסה, כגון שלאחר שאכל הרבה בערב יום הכיפורים אכל מיד ביום הכיפורים בתחלת הלילה כשהיה עדיין שבע ומלא מאכילת ערב יום הכיפורים, ואינו נהנה כלל מאכילה גסה זו, והיא מזקת לגופו, לפיכך הוא פטור מכרת, שנאמר אשר לא תעונה, פרט למזיק גופו באכילה, שהוא מעונה[20]:

ו במה דברים אמורים, כשאכל מאכלים שאינם ראוים אלא למי שהוא רעב, אבל אם אכל מאכלים הראויים אף למי שהוא שבע, כגון מאכלים המתובלים והמבושמים שיש בהם הנאה לגוף אף לשבע, חייב אף על פי שאכלן על השובע, דרווחא לביסומא שכיח[21].

והוא שלא אכל הרבה כל כך בערב יום הכיפורים עד שיקוץ בכל מיני מזון, אבל אם קץ במזונו, אע"פ שאכל מאכל מבושם, פטור. ואין דבר זה תלוי אלא לפי מה שמרגיש בנפשו אם יש לו הנאה באכילה גסה זו[22]:

ז הנאת אכילה ושתיה אסורה ביום הכיפורים, אע"פ שאינו אוכלו ושותהו, כגון שטועם לחיך ופולט[23], ואפילו דברים שאינם ראוים לאכילה, כגון עצי בשמים ועץ מתוק, אסור לטעום כדי ללחלח גרונו ולפלוט[24], כמ"ש בסי' תקס"ז[25].

אבל מותר להריח כל מיני ריח ביום הכיפורים[26], לפי שהריח הוא דבר שאין הגוף נהנה ממנו כלל, אלא הנשמה בלבד נהנית ממנו[27], לפיכך לא נאסר ביום הכיפורים. ואדרבא, טוב להריח כדי למלאות מנין מאה

וכן צריך להחמיר לענין ברכה אחרונה, מטעם ספק ברכות להקל, כמבואר בסדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ב (אכל כחצי זית ושהה מעט וחזר ואכל כחצי זית, אם יש מתחילת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס (שהוא כחצי ככר של ששה ביצים) אינן מצטרפין זה עם זה), הרי שבזה יש להחמיר שלא לשהות בינם כשיעור שלשה ביצים, שהם 6 או 7 דקות.

[20] ריש לקיש ב**גמרא** פ, ב (האוכל אכילה גסה ביום הכיפורים (שאכל לילי יום הכפורים על השובע, שהיה שבע מסעודה שהפסיק בה, וכל מה שאכל משחשיכה אכילה גסה היתה, ושלא להנאה, רש"י), פטור, מאי טעמא, אשר לא תעונה כתיב (אמור כג, כט), פרט למזיק (לזה שאינו מבטל ממנו שום עינוי על ידי אכילה זו, אלא מזיק הוא את האוכלין ואת עצמו, רש"י). ר"ח שם עה"ג (וזה אכילתו עינוי הוא). כלבו סי' סט לד, ב (והר"ש ז"ל פירש, אפילו שבע מאוכלין ראויין, כגון שאכל בליל יום הכפורים סמוך לתחלת הלילה, שעדיין היה שבע ומלא מסעודת הערב, ולפיכך כשאוכל [ב]לילה האכילה גסה לו ואינה נהנה ממנה כלל, אבל מזקת לו, ולפיכך פטור). טור ושו"ע ס"ו (אכל אכילה גסה, כגון מיד על אכילה שאכל ערב יום הכיפורים, עד שקץ במזונו, פטור).

וראה גם לעיל סי' קצז ס"ט (מי שהיה כבר שבע קודם שאכל ואכל אכילה גסה ... אם נפשו קצה עליו ואין גרונו נהנה מאכילתו, אינו מברך כלל לא לפניה ולא לאחריה, לפי שזו אינה חשובה אכילה כלל לכל מצות שבתורה, בין לענין מצות עשה, כמו שנתבאר בסי' תע"ו, בין לענין מצות לא תעשה, כמה שכתבנו בסי' תרי"ב). סי' רד סט"ו (אלא אם כן נפשו קצה מלאכול בענין שאין זו הנאה כלל, על דרך שנתבאר בסי' קצ"ז ... אינו מברך על אכילתו ושתייתו). סי' תעו ס"ה (אם שבע כל כך עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובעו, אף שדוחק את עצמו לאכול, אינו יוצא ידי חובתו באכילה זו, שאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל, כמו שיתבאר בסי' תרי"ב).

[21] **כלבו** שם (ונראה לי, שלא נאמר זה אלא לאוכל כל מאכלין שאינן ראוין אלא למי שהוא רעב, אבל אם אכל מאכלים הראוין אף לשבע, כגון מאכלים המבושמים והמתובלין שיש הנאה בהן אף לשבע, באמת יתחייב בהן אפילו אכלן על השבע, כדאמרי בעלמא רוחא לבסומי שכיחא). **רמ"א** ס"ו (ואם אכל מאכלים מבושמים או מתובלים, על אכילתו, חייב, דרווחא לבסומי שכיחא). והוא כדאמרינן עירובין פב, ב (הא דאמרי אינשי, רווחא לבסימא שכיח), ופרש"י (כלומר, המעיים מתרווחין לפנות מקום לדבר המתוק).

[22] רמב"ם פ"ב ה"ז (היה שבע מאכילה גסה שאכל עד שקץ במזונו, ואכל יתר על שובעו פטור), ותוס' פסחים קז, ב ד"ה דילמא (ואומר ר"ת ... אכילה גסה ... שנפשו קצה מלאכול, ועל אותה פטור ביום הכיפורים). לפירוש **ב"ח** ד"ה אכל (ורבינו תם והרמב"ם שכתבו שאכל עד שקץ במזונו, כוונתם לומר שאז אף אם אכל אחר כך מאכלים המבושמים ומתובלין שיש בהן הנאה לשבע, מכל מקום, לזה שקץ במזונו אין לו הנאה כלל אף במאכלים חשובים כאלו, ולכך פטור). **מ"א** סק"ג (ומיהו אם אכל עד שקץ במזונו, אפילו אם אכל מאכל מבושם, פטור (ב"ח). וצריך לומר דהכל לפי מה שמרגיש בנפשו).

[23] ברייתא ברכות יד, א (מטעמת אינה טעונה ברכה, והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום). וכן נפסק לעיל בסדר ברכת הנהנין פ"ח הי"א (ואינה חשובה הנאה אלא הנאת מעיו ולא הנאת החיך לבדו, כגון הטועם את התבשיל לידע אם הוא צריך מלח ותבלין, או אם הוא טוב למאכל, וחוזר ופולט, אין צריך לברך). וכן לענין תענית נפסק בשו"ע סי' תקסז ס"א (השרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית, ובלבד שיפלוט).

אמנם לענין יום הכיפורים כתב הרא"ש בתענית פ"א סי' טו (כתב ה"ר יהודה הברצלוני, לבד מיום הכפורים וט' באב). וכן נפסק בטור ושו"ע סי' תקסז ס"א (וביום הכפורים ובתשעה באב, אסור).

ואפילו אם אוכלו בערב יום כיפור, כדלעיל סי' צ סי"ד (בערב יום כפור ובערב ט' באב אסור שישאר המתיקות בפיו, וכשבולע הרוק בולע המתיקות), ושם נסמן.

[24] ראבי"ה סי' תתסא (לכוס עצי קנמון ולקריצ"א בלע"ז ללחלח גרונו ולפלוט ... [אם] ביום הכיפורים היה אסור ... משום דטובת הנאה נאסרו בו). הובא במרדכי תענית רמז תרכז. **רמ"א** ס"ו (ואסור ביום כיפור לטעום דבר להפליט, אפילו עצי בשמים), ובסי' תקסז ס"ג (מותר ללעוס עצי קנמון ושאר בשמים ועץ מתוק, ללחלח גרונו ולפלוט, מלבד ביום הכיפורים דאסור).

[25] בטור ושו"ע ורמ"א שם, כמועתק לעיל.

[26] **מ"א** סק"ד (ופשוט דמותר להריח).

[27] ברכות מג, ב (איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו, הוי אומר זה הריח).

ברכות[28]:

ח אכל אוכלים שאינם ראויים לאכילת אדם, אע"פ שאכל הרבה מהם, פטור מן הכרת. אבל מכין אותו מכת מרדות[29]:

ט אכל עלי קנים, פטור, לפי שאינן מאכל אדם[30]:

י אכל לולבי גפנים שלבלבו קודם ראש השנה, פטור דעץ בעלמא הם. ואם לבלבו אחר ראש השנה, עדיין הם רכים ביום הכיפורים וראויים לאכילת אדם, ולפיכך אם אכלן ביום הכיפורים חייב[31]:

יא אכל פלפלין יבשים וזנגבל יבש, פטור, לפי שאינן ראוים לאכילה. אכלן כשהן רטובין, שאז הן ראויים לאכילה, חייב[32]:

שיעורי שתיה

יב השותה ביום הכיפורים כמלא לוגמיו, חייב[33]. ומשערין במלא לוגמיו של השותה עצמו, כל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו[34]. ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כל שאלו מסלקו לצד אחד מפיו ויראה כמלא לוגמיו[35]. והוא פחות מרביעית הלוג באדם בינוני[36]:

וראה לקוטי שיחות חי"ד ע' 149 הערה *8 ובשוה"ג. שלחן המלך ח"ב ע' ריח.

[28] מ"א שם (וטוב לעשות כן למלאות מנין מאה ברכות).

וכן הוא לעיל סי' מו סוף ס"א (וביום הכפורים יכול להריח ולמלאות מנין ק' ברכות. אך אי אפשר לברך על כל פעם, אם לא בהיסח הדעת).

[29] **משנה** פא, א (אכל אוכלין שאינן ראוין לאכילה ... פטור). טור ושו"ע ס"ו (אכל אוכלים שאינם ראוים לאכילה ... פטור). רמב"ם פ"ב ה"ה (אכל אוכלים שאין ראויין למאכל אדם, כגון עשבים המרים או שרפים הבאושין ... הרי זה פטור מן הכרת, אבל מכין אותו מכת מרדות).

[30] **גמרא** [ברייתא] פא, ב (אכל עלי קנים פטור). רבינו מנוח שם (לפי שאינם ראויים לאכילה). טור ושו"ע ס"ז (אכל עלי קנים, פטור).

[31] **גמרא** [ברייתא] שם (אכל ... לולבי גפנים חייב. אלו הן לולבי גפנים, כל שלבלבו מראש השנה ועד יום הכיפורים), ופרש"י (לבלבו קודם ראש השנה, כבר נעשו קשים, ועץ בעלמא נינהו). רמב"ם פ"ב ה"ו (לולבי גפנים חייב. ואלו הן לולבי גפנים, כל שלבלבו בארץ ישראל מראש השנה ועד יום הכפורים. יתר על זה הרי הן כעצים, ופטור). טור ושו"ע ס"ז (אכל ... לולבי גפנים שלבלבו קודם ראש השנה, פטור, דעץ בעלמא הם. ואם לבלבו (בארץ ישראל) מראש השנה ועד יום הכפורים, חייב). לבוש ס"ז (אם לבלבו קודם ראש השנה פטור, דכבר נתקשו ונעשו כעץ ואינן ראויין לאכילה, אבל לבלבו אחר ראש השנה, עדיין רכין הם וחשובים אוכלין וחייב עליהן).

[32] **גמרא** שם (אמר רבא כס פלפלי (כל דבר שהוא אוכלו שלא כדרך אכילתו, קרי ליה כוסס, רש"י פא, רע"א) ביומא דכפורי, פטור (אין זה יישוב הדעת, שאין זה דרך אכילתו, רש"י), כס זנגבילא ביומא דכפורי, פטור. מיתיבי ... ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה ... לא קשיא, הא ברטיבתא (חזי למיכל, רש"י) והא ביבישתא). טור ושו"ע ס"ח (כס פלפלי או זנגבילא, אם הם יבשים, פטור, דלא חזו לאכילה, ואם הם רטובים, חייב). לבוש ס"ח (ואם הם רטובין, ראויין הם לאכילה, וחייבים עליהם).

ומטעם זה אין מברכים אליהם אלא אם כן הוא רטובים, כדלעיל סי' רב סכ"א-ב (פלפלין בעודן רטובים שהם ראויים לאכילה ... יברך ... אבל פלפלין יבשים, וזנגביל יבש, וכן הצפורן (שקורין נעגלי"ך), וכל כיוצא באלו שאין נאכלים ביובש אלא על ידי תערובת, אין מברכין עליהם כלום כשאוכלם בפני עצמם, שאין זו אכילה של הנאה לברך עליה ברכת הנהנין), וסי' רג ס"ד (זנגביל בעודו רטוב, שהוא ראוי לאכילה, מברכים עליו). סדר ברכת הנהנין פ"ו הי"ח (פלפלין בעודם רטובים, שהן ראויין לאכילה ... מברך עליהם), והי"ט (אבל פלפלין יבשים, וזנגביל שקורין (אינגבער) יבש, וכן הצפורן שקורין (נעגליך), וכל כיוצא באלו שאינן נאכלין ביובש אלא על ידי תערובת, אין מברכין עליהם כלום כשאוכל בפני עצמן, שאין זו אכילה של הנאה לברך עליהם ברכת הנהנין), והכ"א (זנגביל בעודו רטוב, שהוא ראוי לאכילה, מברכין עליו).

[33] משנה עג, ב (השותה מלא לוגמיו חייב). טור ושו"ע ס"ט (השותה ביום הכיפורים מלא לוגמיו, חייב).

[34] כלים פי"ז מי"א (הכל לפי מה שהוא אדם ... השותה כמלא לוגמיו ביום הכיפורים). **גמרא** פ, רע"ב (שתיה דכל חד וחד ... בדידיה מיתבא דעתיה בדחבריה לא מיתבא דעתיה). טור וב"י (ומשערין בכל אדם לפי מה שהוא, פירוש, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו), ושו"ע שם (ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו).

וכן הוא לעיל סי' קצ ס"ד (ששיעור מלא לוגמיו הוא בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו). סי' רעא סכ"ד (והגדול לפי גדלו צריך שיהיה כמלא לוגמיו שלו).

[35] שמואל בגמרא פ, א (לא מלא לוגמיו ממש, אלא כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו. והא אנן תנן מלא לוגמיו. אימא כמלא לוגמיו). טור ושו"ע שם (ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה כמלא לוגמיו).

[36] משמעות הגמרא שם (מיתיבי, כמה ישתה ויהא חייב, בית שמאי אומרים רביעית, ובית הלל אומרים מלא לוגמיו ... הוה ליה מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל), ופירש"י (דלבית הלל מיחייב בכדי שיסלקנו וכו', הוה ליה בציר מרביעית, והויא לה מקולי בית שמאי). רמב"ם שם ה"א (וכמה מלוא לוגמיו, כדי שיסלקם לצד אחד ויראה מלא לוגמיו. ושיעור זה באדם בינוני פחות מרביעית). טור ושו"ע שם (והוא פחות מרביעית באדם בינוני).

וכן הוא לעיל סי' קצ ס"ו (שכמלא לוגמיו באדם בינוני הוא רוב רביעית), וסי' רעא סכ"ד (כל שאילו מסלקו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו, והוא רובו של רביעית באדם בינוני), וסי' תעב סי"ט (מלא לוגמיו, דהיינו רוב רביעית).

יג כל המשקין מצטרפין זה עם זה להשלים כמלא לוגמיו[37]:

יד (שתה משקין שאינם ראויים לשתיה, כגון ציר או מורייס[38] (פירוש[39], ציר של דגים), או חומץ חי (פירוש, שאינו מזוג במים)[40], שהוא חזק כל כך שאם ישליכו אותו על הארץ יבעבע[41], אע"פ ששתה הרבה מהן[42] פטור מן הכרת, אבל מכין אותו מכות מרדות[43]. אבל אם שתה חומץ מזוג במים, אפילו לא שתה אלא כמלא לוגמיו[44], חייב):

טו שתיות מצטרפות זו עם זו, כגון ששתה מעט והפסיק מעט וחזר ושתה מעט ובין שתיהן יש כמלא לוגמיו, חייב[45].

במה דברים אמורים, כשלא שהא מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית הלוג, אבל אם שהא יותר מכדי שתיית רביעית, אין מצטרפין[46].

ויש אומרים[47] שלעולם הן מצטרפין, אלא אם כן שהא מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר

---

[37] **משנה** עג, ב (וכל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו). טור ושו"ע שם (וכל המשקים מצטרפים לכשיעור).

ודין צירוף אוכלים נתבאר לעיל ס"ב.

[38] משנה פא, א (שתה משקין שאינן ראוין לשתיה, ושתה ציר או מורייס פטור). טור ורמ"א ס"ט (שתה משקין שאינן ראויין לשתיה, כגון ציר או מורייס ... פטור).

[39] ראה רש"י נדרים נא, ב ד"ה ובציר (שעושין מקרבי דגים ... במורייס שאין עושין אותו אלא משומן של דגים). לעיל סי' תמב ס"ו (פירוש, שומן דגים). מראי מקומות וציונים.

[40] גמרא פא, סוע"ב (אימר דאמרי אנא חי, מזוג מי אמרי). רמב"ם פ"ב ה"ה (וחומץ חי). טור ורמ"א שם (וחומץ חי).

זה ש"חי" פירושו שאינו מזוג, הוא גם לעיל סי' ערב ס"ו (יין חי ... מקדשים עליו אפילו בלא מזיגה כלל. ומכל מקום יותר טוב למזגו), ובכמה מקומות.

[41] מ"א סק"ה (צריך לומר דוקא כשמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ, כמ"ש ביו"ד סי' קכ"ג ס"ו). ובשו"ע יו"ד שם (חומץ שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ, אינו נאסר במגע עובדי כוכבים).

וכן הוא לעיל סי' רד ס"ב (ואם נעשה חומץ גמור, דהיינו שהוא חזק כל כך שכשמשליכים אותו על הארץ הוא מבעבע ומעלה רתיחות, אין מברכין עליו כלל, מפני שהוא מזיקו ואינו ראוי לשתיה כלל).

ואפשר שהוא גם השיעור של "חומר חזק" הנזכר לעיל סי' תעג סכ"ט (נשרה בציר או בחומץ חזק), וסי' תקכז סי"ב (שנכבש בחומץ חזק), ולקמן סי' תרמח סכ"ה (ואם כבשו בחומץ חזק שהוא חריף מאד).

[42] רמב"ם שם (אפילו אכל ושתה מהן הרבה). מ"א שם (הדעת נותנת, דאדרבה כששותה הרבה חומץ חזק טפי מזיקו).

[43] רמב"ם שם (הרי זה פטור מן הכרת, אבל מכין אותו מכת מרדות).

[44] גמרא פא, סוע"ב (אימר דאמרי אנא פורתא, טובא מי אמרי, אימר דאמרי אנא חי, מזוג מי אמרי), ופרש"י (נתנו בו מים להתיש כחו). רמב"ם פ"ב ה"ו (שתה חומץ מזוג במים, חייב). ב"ח ד"ה ומ"ש אכל (אחומץ מזוג קאי, והכי פירושו, תחלה קאמר שלא התיר אלא בחומץ חי, ואחר כך קאמר, דאף על פי שגם בחומץ מזוג יש היתר, היינו דוקא בפורתא, פירוש בפחות מכשיעור ... כן נראה לי דעת הרמב"ם ורבינו).

וכן הוא לעיל סי' רד ס"ב (ואם ערבו במים עד שהוא ראוי לשתות, מברך עליו).

[45] **משנה** עג, ב (כל המשקין מצטרפין למלא לוגמיו). טור ושו"ע ס"ט (וכל המשקים מצטרפים לכשיעור).

[46] שערי שמחה להרי"ץ גיאת הל' יוה"כ ע' נ (שתה, חזר ושתה וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה ועד סוף שתיה אחרונה כדי רביעית, מצטרפין, ואם לאו, אין מצטרפין). **רמב"ם** פ"ב ה"ד (שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתייה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפין לשיעור, ואם לאו, אין מצטרפין). מ"מ שם (זה בתוספתא, והוא הדין לכל איסורין שבתורה כמבואר פי"ד מהלכות מאכלות אסורות ... וגם הרב ר' יצחק אבן גיאת ז"ל כתבה בהלכותיו).

והוא בתוספתא פ"ד ה"ד, ופסחים פ"א ה"י, לפי הגירסה שלנו (שתה וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה ועד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית מצטרפין, ואם לאו אין מצטרפין).

וכן הוא ברמב"ם הל' מאכלות אסורות פי"ד ה"ט (אם שהה מתחלה ועד סוף כדי שתיית רביעית מצטרפין, ואם לאו אין מצטרפין), והל' תרומות פ"י ה"ג (שתה וחזר ושתה אם יש מתחלת ... שתייה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה כדי שתיית רביעית, הרי אלו מצטרפין לכזית).

דעה האי' בטור ושו"ע ס"י (שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפין לכשיעור, ואם לאו, אין מצטרפין).

וכן הובאה דעה זו לעיל סי' תעב ס"כ (ויש אומרים שצריך שלא ישהה מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית (עיין סי' תרי"ב)). ובסדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ו (שיעור צירוף שתיה יש אומרים שהוא בכדי שיעור שתיית רביעית).

[47] **ראב"ד** הל' תרומות שם (אמת הוא שכן מצא בתוספתא, אבל במסכת כריתות פרק אמרו לו אכלת חלב, נראה שאף לשתייה בעינן כדי אכילת פרס, וכן בתוספתא דפסחים כך הוא בכדי אכילת פרס), והוא בכריתות יג, א (כל המשקין מצטרפין לפסול את הגוייה ברביעית בכדי אכילת פרס כיצד, שתה וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה ועד סוף שתיה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין, יותר מכאן אין מצטרפין). דעה הב' בטור ושו"ע שם (ויש אומרים ששיעור צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות).

מכדי אכילת פרס, כמו בצירוף שתי אכילות[48].

ולענין הלכה יש להחמיר לכתחלה ולפסוק כסברא האחרונה, כמו שיתבאר בסימן תרי"ח[49] עיי"ש:

אכילה ושתיה משהו

טז כל שיעורין הללו שנתבארו בסימן זה, בין שיעור אכילה בין שיעור שתיה, לא נאמרו אלא לענין חיוב חטאת (וגם לנו יש נפקא מינה לענין חולה שיש בו סכנה[50], כמו שיתבאר שם[51]), אבל לענין איסור, אפילו אכל כל שהוא ושתה כל שהוא, הרי עשה איסור מן התורה[52]. וכן הדין בכל איסורין שבתורה שנאמר בהם שיעורים[53], שאפילו במשהו[54] מהן יש איסור מן התורה:

וכן הובאה דעה זו לעיל בסי' תעב ס"כ (והוא שלא ישהה מתחלת השתיה עד סופה יותר מכדי אכילת פרס). ובסדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ו (ויש אומרים ששיעור צירוף השתיית רביעית בכדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילה).

[48] דלעיל ס"ג.

[49] סעיף יד (בחולה ... ישקוהו פחות מאותו שיעור, וישהו כדי אכילת ארבע ביצים, ולפחות ישהו כדי אכילת שלש ביצים, ולכל הפחות לא יפחתו מלשהות כדי שתיית רביעית (עיין סי' תרי"ב), ויחזרו וישקוהו כשיעור שתייה ראשונה). והיינו שלכתחלה יש להחמיר כדעת הראב"ד, ובשעת הדחק במקום ספק נפשות להקל, יש להקל כדעת הרמב"ם, ולשהות כדי שתיית רביעית.

*

אמנם בסדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ו הכריע (ויש אומרים ששיעור צירוף השתיית רביעית בכדי אכילת פרס כמו צירוף אכילה, וכן עיקר. לפיכך יש לברך ברכה אחרונה על קאווי" וטיי"א חמין, אף על פי ששותהו מעט מעט, אם לא שהה יותר מכדי אכילת פרס).

וטעם החילוק בין האמור בהלכות יום הכיפורים לבין האמור בהלכות ברכת הנהנין, ביאר אחיו הרה"ק מהרי"ל בשארית יהודה או"ח סי' טו (בפירוש שמיע ליה מיניה דמר אחאי ז"ל, שכתב כן לפי שלא סמך על מ"ש המ"א (סי' ר"י סק"א), דצירוף דלענין ברכה תליא בפלוגתא דהרמב"ם והראב"ד שבטוש"ע הלכות יום כיפור. אלא אפילו להרמב"ם דסבירא ליה דאם שהה יותר מכדי שתיית רביעית אינו מצטרף, היינו דוקא ביום כיפור ששיעורו מלא לוגמא, שהוא פחות מרביעית. אבל בברכה אחרונה ששיעורה ברביעית, אין סברא כל כך לשער שתיית רביעית שבמהרה, בכדי שתיית רביעית בשתייה בינונית).

ולכן כתב הרמב"ם דסגי בכדי שתיית רביעית רק ביום כיפור, ששיעורו מלא לוגמא, שהוא פחות מרביעית. וכן בהל' מאכלות אסורות ובהל' תרומות (כמובא לעיל), שדעת הרמב"ם בכל השתיות האלה ששתיית החיוב היא בכזית, כפי שכתב בהל' מאכלות אסורות פ"ו ה"א (האוכל כזית מן הדם במזיד חייב כרת), והל' תרומות פ"י ה"ב (וכשם שאכילת תרומה בכזית, כך שתייה בכזית), ולכן שיעור צירוף השתיות לדעת הרמב"ם הוא בכדי שתיית רביעית.

וכן גם בשתיית הכוסות בליל הסדר, ששיעורו רוב רביעית, כדלעיל סי' תעב ס"ט (די בשתיית רוב רביעית, אף אם הכוס מחזיק כמה רביעיות. וכן עיקר. וכן המנהג פשוט), ושם נסמן (הערות קל-קלא). ולכן שיעור הצירוף לדעת הרמב"ם הוא בכדי שתיית רביעית.

משא"כ בהל' אבות הטומאה פ"ח הי"א כתב הרמב"ם (השותה אינו מתטמא עד שישתה ממשקין טמאין רביעית ... אם שתה מעט ושהה ושתה מעט, אם יש מתחלה ועד סוף כדי אכילת פרס מצטרפין, ואם לאו אין מצטרפין). וכן בברכה אחרונה ששיעורה ברביעית, אין סברא כל כך לשער שתיית רביעית שבמהרה, בכדי שתיית רביעית בשתייה בינונית, אלא באכילת פרס, לכן אפשר יודה הרמב"ם שבזה שיעור צירוף השתיות הוא בכדי אכילת פרס. ולכן הכריע כן רבינו בסדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ו (ויש אומרים ששיעור צירוף השתיית רביעית בכדי אכילת פרס כמו צירוף אכילה, וכן עיקר).

*

ולפי זה אין חזרה מהאמור כאן להאמור בסדר ברכות הנהנין, כי לענין יום כיפור יש שתי דעות ולכתחלה צריך להחמיר, ולענין ברכת הנהנין, העיקר כסברא האחרונה, שלעולם הן מצטרפין, עד שיהי' ביניהם יותר מכדי אכילת פרס.

אמנם בשארית יהודה שם סיים (וממוצא דבר נשמע דלענין יום הכיפורים יש לסמוך שפיר על הרמב"ם ... ועכ"פ גבי חולה דספק נפשות להקל, ודאי יש להקל כדעת הרמב"ם). והיינו שלענין יום כיפור יש מקום לסמוך על דעת הרמב"ם, שביותר מכדי שתיית רביעית אין מצטרפין, וכדלקמן סי' תריח סי"ד (והשתיה ... ישהו כדי אכילת ארבע ביצים, ולפחות ישהו כדי אכילת שלש ביצים, ולכל הפחות לא יפחתו מלשהות כדי שתיית רביעית).

[50] ב"י (דנפקא מינה למאכיל את החולה ביום הכפורים היאך יאכילנו, וכמו שכתב בסימן תרי"ח). ט"ז סק"א (ונראה לי דכאן נפקא מינה לענין הנזכר בסי' תרי"ח, כשמאכילין את החולה, מאכילין אותו כדי שלא יצטרף לשיעור, ועל כן צריכין אנו לדעת השיעור של החיוב. וכן תירץ ב"י).

[51] סי' תריח סי"ג (כשמאכילין את החולה ... מאכילין אותן מעט מעט, כדי שלא יצטרף לכשיעור שנתבאר בסי' תרי"ב שחייבים עליו כרת ומלקות, כדי להקל מעליהם מאיסור כרת ומלקות, לאיסור בלבד).

[52] **גמרא** עג, ב (אסור, ענוש כרת הוא. אמר רבי אילא ואיתימא רבי ירמיה, לא נצרכה אלא לחצי שיעור), ופרש"י (וכי לא שלים שיעורא, כרת ליכא, איסורא איכא ... מן התורה), דקיי"ל כרבי יוחנן שם (חצי שיעור, רבי יוחנן אמר אסור מן התורה). טור ושו"ע ס"ה (הא דבעינן שיעור היינו לחיוב כרת או חטאת, אבל איסורא איכא). מ"א ס"ק א (אבל איסורא איכא מדאורייתא).

[53] כדלעיל סי' שמ ס"א (אבל אסור מן התורה כשאר חצי שיעור), ושם נסמן (הערה ט).

[54] תוס' שבועות כג, ב ד"ה דמוקי (חצי שיעור אסור מן התורה, ובכל שהוא נמי מושבע ועומד הוא). טור ושו"ע שם (אבל איסורא איכא בכל שהוא).

וכן הוא לעיל סי' שב קו"א סק"א ד"ה והנה (וחצי שיעור אסור מן התורה, אפילו משהו), ושם נסמן (הערה ריח).

תריג איסור רחיצה ביום הכיפורים

ובו כ"א סעיפים

רחיצה המותרת

א רחיצה[1] כיצד[2], כל רחיצה של תענוג אסורה ביום הכיפורים משום אשר לא תעונה וגו'[3]. לפיכך אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו[4], בין בחמין בין בצונן[5], ואפילו להושיט אצבעו במים אסור[6].

אבל אם היו ידיו או רגליו או שאר מקום בכל גופו מלוכלך בטיט או בצואה[7], או שנטף דם מחוטמו[8], מותר לרחצו, כיון שאינו מתכוין לתענוג. רק שיזהר שלא ירחוץ אלא מקום המטונף בלבד[9]:

ב וכן בבוקר כשניער משינתו נוטל ידיו[10] ג' פעמים, כמ"ש בסימן ד'[11] (מטעם שנתבאר בסימן תקנ"ד[12]), ויברך על נטילת ידים[13]. ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו[14], ולא יכוין להנאת רחיצה, רק

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) רחיצה המותרת (ס"א-ז).
(ב) לעבור במים לדבר מצוה (ס"ח-יג).
(ג) להצטנן בטיט ומפה (סי"ד-טז).
(ד) רחיצת חולה וכלה (סי"ז-ח).
(ה) טבילה במקוה (סי"ט-כא).

[2] ראה לעיל סי' תריא ס"ד (מלאכה כיצד), ושם נסמן (הערה 14).

[3] אמור כג, כט. **גמרא** עו, ב (רחיצה ... דאקרי עינוי). טור ושו"ע ס"א (שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג). לבוש ס"א (כל רחיצה של תענוג אסור ביום כיפור, משום אשר לא תעונה וגו'), וכדלעיל סי' תריא ס"ב (רחיצה ... נקראים עינוי לפעמים כמו שלמדו חכמים ממדרש הפסוקים). הרי שלא נאסרה רחיצה אלא כשהיא היפך העינוי, היינו רחיצה של תענוג.

וכן הוא בסיכה, כדלקמן סי' תריד ס"א (שלא אסרו אלא סיכה של תענוג).

[4] **גמרא** [ברייתא] עז, ב (אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו). טור ולבוש שם (הלכך אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו).

[5] גמרא עז, א (רחיצה ... מים קרים על נפש עיפה). יראים השלם סי' תכ (ומזה למדנו דאפילו רחיצה צונן אסורה מדאורייתא, דהכא כתיב מים קרים). טור ושו"ע שם (בין בחמין בין בצונן).

[6] פסחים נד, ב (אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים). טור ושו"ע שם (ואפילו להושיט אצבעו במים אסור).

[7] ברייתא עז, ב (ואם היה מלוכלך בטיט ובצואה, רוחץ כדרכו ואינו חושש), לגירסת הרא"ש פ"ח סי' ב (ואם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה, רוחץ כדרכו ואינו חושש). תוספתא פ"ד ה"ו (אם היו ידיו [ויש גורסים: רגליו] מלוכלכות בטיט ובצואה, מדיחן במים). ברייתא בירושלמי תענית פ"א ה"ו, ויומא פ"ח ה"א (הורי ר' אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות עליו, שמותר להרחיצם במים). סמ"ג ל"ת סט כד, ב (ואם היו ידיו מלוכלכות בטיט וצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש ... תניא בירושלמי דפרק קמא דתענית (ה"ו) ובפרק בתרא דיומא (ה"א) הורה רבי אחאי בבא מן הדרך והיו רגליו כהות עליו, מותר לרחצם במים, ובתוספתא דיומא (פ"ד ה"ו) תניא, וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר היו רגליו מלוכלכות בטיט ובצואה מדיחן במים). הגהות מיימוניות פ"ג אות ב (דאין חלוק, בכל מקום שהוא בין בגופו בין ברגליו, דתניא בתוספתא אמר רשב"ג היו רגליו מלוכלכות בטיט וצואה מדיחן במים כדי שלא יטנפו כליו, ואין חלוק בדבר). טור ושו"ע שם (ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה ... מותר לרחצם).

[8] רוקח ריש סי' ריז (או נטפטף דם מחוטמו ... שאינו מכוין להנאתו, מותר לרחוץ ידיו). שו"ע שם (או שנטף דם מחוטמו).

[9] **רמב"ם** פ"ג ה"ב (רוחץ מקום הטנופת כדרכו ואינו חושש). **מ"א** סק"א (ויזהר שלא יטול אלא מקום המטונף בלבד, כן משמע ברמב"ם).

[10] **ר"ת** בתוס' עז, ב ד"ה משום (ור"ת מפרש דבלא נתינת פת לתינוק מותר ליטול ידיו שחרית ביום הכפורים, דלא גרע ממלוכלכות בטיט ובצואה דאמרינן שרוחץ כדרכו ואינו חושש, ואין לך מלוכלך בטיט ובצואה יותר מזה שלא נטל ידיו שחרית, שאינו רשאי ליגע לפיו ולחוטמו ולאזניו ולעיניו). **רא"ש** פ"ח סי' ג (ורבינו תם היה אומר דאפילו שלא להאכיל את התינוק מותר ליטול שחרית, כדאמרינן הכא היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש, ואין לך מלוכלך יותר מבבוקר קודם נטילה, כדאמרינן בפרק שמנה שרצים (קח, ב) כל זמן שלא נטל ידיו שחרית, יד לפה תקצץ, יד לעין תקצץ, יד לחוטם תקצץ). **טור ושו"ע** ס"ב (נוטל אדם ידיו שחרית).

[11] מהדו"ק ס"ד (חוץ מן ידיו, שאין רוח הטומאה מסתלק מעליהם עד שישפוך מים על ידיו ג' פעמים על כל יד בפני עצמו), וס"ה (וקודם שיטלם על דרך שנתבאר, לא יגע בידיו לפה, שלא יתאלם, ולא לאזנים, שלא יתחרש, ולא לעינים, שלא יסתמא, ולא לחוטם ולא לפה, שלא יהא בעל פוליפוס, דהיינו ריח החוטם והפה), ומהדו"ב ס"ב (הזהירו על רוח הטומאה זו ששורה על הידים, ואמרו שאינה עוברת לגמרי עד שיטול ג' פעמים בסרוגין, וגם הזהירו מאד שלא ליגע ביד קודם נטילה לא לעין ולא לאזן ולא לחוטם ולא לפה).

[12] סימן זה בשוע"ר לא הגיע לידינו.

[13] העיטור הל' יוה"כ קו, ג (שחרית נוטל ידיו כדרכו ואינו חושש, ומברך על נטילת ידים). הובא בראי"ש פ"ח סי' ג (כתב בעל העיטור, שחרית יטול ידיו כדרכו ואינו חושש, ומברך על נטילת ידים ואינו חושש). ר"ן ב, א (הרמב"ם ז"ל כתב בפ"ז מהלכות תפלה, ביום הכיפורים ובט' באב, שאין שם רחיצה, אינו מברך על נטילת ידים ולא המעביר חבלי שינה. ואינו נכון), והיינו דלא

להעביר הרוח רעה מעל הידים[15]. ולאחר שניגב ידיו במפה מעביר המפה על גבי עיניו להעביר מהם חבלי שינה[16]:

ג ואם יש לכלוך על גבי עיניו ודרכו לרחצם בכל ימות השנה, רוחץ אותם כדרכו ואינו חושש[17]. וכן מי שהוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, מותר לו לקנח במים ביום הכיפורים[18]. אבל המנהג להחמיר, שאפילו מי שהוא איסטניס אין מקנח פניו ולא עיניו במים[19], אלא אם כן יש לפלוף על פניו או על גבי עיניו, שאז מותר לכל אדם לרחוץ כדרכו בכל השנה[20]:

ד אם הטיל מי רגלים ושפשף בידיו להעביר הנצוצות מעל רגליו, או שעשה צרכיו וקינח בידו[21], מותר לו לרחוץ ידיו[22] עד סוף קשרי אצבעותיו[23], להעביר מהן הלכלוך, וכדי לברך אשר יצר בידים נקיות[24].

אבל אם לא שפשף ולא קינח בידו, לא יטול ידיו כלל, שמותר לברך אשר יצר בלא נטילת ידים, כיון שלא

כרמב"ם הל' תפלה פ"ז ה"ח (ביום הכפורים ובתשעה באב שאין שם רחיצה, אינו מברך נטילת ידים). שו"ע שם (ומברך על נטילת ידים).

[14] רא"ש שם (ויזהר שלא יטול אלא במקום שצריך, כגון האצבעות, ולא כל היד). רבנו ירוחם נתיב ז ח"ב נא, ב (ומכל מקום צריך ליזהר שלא ליטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו, ולא כל היד). טור ושו"ע שם (ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו), שהוא מקום חיבור האצבעות לכף היד.

*

לענין נטילת ידים שחרית של כל השנה, נתבאר לעיל סי' ד מהדו"ק ס"ז (ואין צריך ליטול אלא האצבעות. ומיהו טוב שיטלם עד פרק הזרוע). ובמהדו"ב סי' ד סוף ס"א (צריך ליטול עד הפרק ... דהיינו עד חיבור האצבעות לכף היד). ובפסקי הסדור, סדר הנטילה (ליטול כל פרק כף היד עד חבורו לקנה הזרוע, כי עד שם הטומאה מתפשטת על הידים).

ומכל מקום נוטלים ביום הכיפורים רק "עד קשרי אצבעותיו". ונתבאר הטעם באגרות קודש ח"ג אגרת תקו (אף שפסק אדמו"ר הזקן בשו"ע שלו סתרי"ג ס"ב שנוטל ביום הכיפורים עד קשרי אצבעותיו, כנראה מסתפק כת"ר בהלכה למעשה, כיון שהחמיר רבנו בסידורו דנטילת ידים שחרית צריך להיות עד מקום חבור היד "לקנה הזרוע כי עד שם הטומאה מתפשטת", ואם כן לכאורה גם בט' באב ויום הכיפורים צריך להיות עד קנה הזרוע ... ראיתי הטעם (איני זוכר עתה באיזה ספר) [הגה"ה לאחר זמן: שוב מצאתיו במקדש מלך לזהר ח"ב קעג, א] כי ביום הכיפורים אין כל כך שליטה לרוח הטומאה, ולכן כשניעור אינה שורה אלא עד קשרי אצבעותיו).

ובס' המנהגים חב"ד ע' 59 (קודם הבדלה נוטלין את הידים ג' פעמים בסירוגין, כמו נטילת ידים שחרית, אבל בלא ברכה).

[15] הגהות מיימוניות פ"ג אות ב (רק יזהר שלא יתכוין להנאת רחיצה). רמ"א ס"ב (ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים).

[16] **ירושלמי** פ"ח ה"א (ביום הכיפורים מרחיץ ידיו, ומקנחן במפה, ומעביר את המפה על פניו). הובא ב**כלבו** סי' סט לד, ג, ו**בב"י** ד"ה ומ"ש ואפילו.

[17] שערי שמחה להרי"ץ גיאת ע' נב (אם היה לכלוך על פניו או לפלוף על עיניו מותר להעבירן). הובא בראא"ש פ"ח סי' ז, ובר"ן ב, א (וכתב עוד הרב רבי יצחק אבן גיאת ז"ל, שאם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצן במים, רוחץ ומעבירו כדרכו), ו**בטור** כאן, ובסי' תקנד (ואם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרוחצם במים, רוחץ ומעבירו ואינו חושש, דהוה ליה כמלוכלך בטיט וצואה שרוחץ כדרכו ואינו חושש, וכ"כ הרי"ץ גיאות). ב"ח שם ד"ה וכתב גאון (שכתב רבינו להדיא לעיל בסימן תקנ"ד, דה"ר יצחק גיאות נמי מדבר כשדרכו לרחוץ במים).

[18] שערי שמחה שם (ואם אסתניס הוא ואין דעתו מיושבת עליו כל השנה כולה עד שיקנח במים ... יקנח, אבל כל אדם לא). הובא בראא"ש שם ו**טור** (וכתב גאון, מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים, ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח, יכול לקנח ביום הכיפורים). **שו"ע** ס"ד (מי שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, מותר).

[19] הלכות ומנהגי מהר"ש סי' ריד אות א (ואע"פ שיש גאון שכתב, מי שרגיל לרחוץ פניו בכל בוקר, ואינו יכול לעשות דבר מפני כובד שעליו שירחוץ. לא נהגינן לרחוץ בפניו). מהרי"ל הל' יום כפור ע' שלב (וגם אם הוא איסטניס שאין מיושב דעתו כל היום אם לא רוחץ בבוקר, מכל מקום אסור לו לעשות כן ביום הכיפורים. ולא נהגינן כמאן דאמר שכתב ביה היתר). **דרכי משה** ס"ק ב (ובמהרי"ל כתב דאנו נוהגין להחמיר לרחוץ עיניו אפילו איסטניס). **רמ"א** ס"ד (ונהגו בזה להחמיר. ואפילו ברחיצת העינים, שהיא קצת רפואה, נהגו להחמיר).

[20] ב"ח שם (וכן נראה לי עיקר להלכה להתיר באיסטניס ביש לכלוך, ואפילו בלא איסטניס קרוב הדבר להתיר מאחר דיש לכלוך, ... והכי מסתברא דמאחר שיש לכלוך על פניו או לפלוף על גבי עיניו לא גרע מהיו ידיו מלוכלכות, כן נראה לי). **אליה זוטא** סק"ד (ואם יש לכלוך על גבי עין, ודאי לא גרע משאר מקומות דשרי).

נמצא שלא התיר רבינו אלא ביש לכלוך או לפלוף על גבי עיניו או פניו, ודרכו לרחצם בכל ימות השנה.

[21] באופן שנתבאר לעיל סי' ג מהדו"ק סי"ד, ומהדוב"ת סי' ג ס"ט.

[22] רא"ש פ"ח סי' ג (אחר שעשה צרכיו או שהטיל מים ושפשף, הוי כמו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה, דאי אפשר לו להתפלל בלא נטילה). **טור ושו"ע** ס"ג (אם הטיל מים ושפשף בידו, או עשה צרכיו וקנח, מותר לרחוץ, דהוה ליה ידיו מלוכלכות).

[23] רא"ש שם (ויזהר שלא יטול אלא במקום שצריך, כגון האצבעות, ולא כל היד). טור ורמ"א (רוחץ עד סוף קשרי אצבעותיו), ו**לבוש** ס"ג (ובלבד שיזהר שלא ירחץ כל ידו, אלא עד סוף פרקי אצבעותיו).

[24] ב"ח ד"ה ומ"ש וכן (ומ"ש דאי אפשר לו להתפלל בלא נטילה, לאו דוקא תפלה קאמר, אלא הוא הדין אשר יצר, דהוי דבר שבקדושה, נמי אינו יכול לברך בלא נטילה).

נתלכלכו ידיו[25]. והרוצה ליטול ידיו קודם שיברך אשר יצר, ישפשף בידו ויקנח כדי שיצטרך ליטול ידיו, וכן נכון לעשות, כדי לברך אשר יצר בידים נקיות וטהורות[26]:

ה במה דברים אמורים, בליל יום הכיפורים אחר התפלה, אבל קודם התפלה, או ביום שמתפללין כל היום[27], אם הטיל מים אע"פ שלא שפשף בידיו, או שעשה צרכיו אע"פ שלא קינח בידו, מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, שמצוה להתפלל בידים טהורות ברחיצה[28], שנאמר[29] הכון לקראת אלהיך ישראל:

ו וכן כהן העולה לדוכן, נוטל ידיו אע"פ שנטל ידיו קודם התפלה[30]. וכן הלוי, במקום שנוהגין שהלוי נוטל ידיו קודם שיוצק מים על ידי הכהן[31], מותר לו ליטול ביום הכיפורים, כיון שאינו מתכוין לתענוג[32].

ולפיכך הבא מן הדרך ורגליו כהות, מותר לרחצן[33], כיון שאינו מתכוין אלא לרפואה וכן כל כיוצא בזה:

ז אסור לרחוץ פיו ביום הכיפורים[34], כמו שנתבאר בסי' תקס"ז[35] עיי"ש:

לעבור במים לדבר מצוה

ח ההולך לבית המדרש[36], או להקביל פני אביו או פני רבו או מי שגדול ממנו בחכמה, או לצרכי שאר מצות, יכול לעבור במים עד צוארו[37], בין בהליכה בין בחזרה[38], ואין חושש משום איסור רחיצה ביום הכיפורים, כיון

---

[25] ב"ח שם בדעתם (דהיינו דוקא בקנח, דכל העושה צרכיו מן הסתם צריך לקנח עצמו. דאילו בלא קנח, ידיו נקיות הן, ולמה נתיר לו לרחצן. דאף על גב דיש גאונים שכתבו דאפילו בקטנים ולא שפשף יש ליטול ידיו ביום הכפורים משום הכון וגו', מאחר שצריך לברך אשר יצר שהוא דבר של קדושה, מכל מקום רבינו חולק וסבירא ליה דזה אינו חיוב גמור, וכדמשמע בסוגיא דפרק ג' דיומא (כט, ב), וכמ"ש למעלה בסימן ז'. ולכך אף בעושה צרכיו ולא קנח, דינו כמטיל מים ולא שפשף), וכדלעיל סי' ז ס"ב (המטיל מים ולא שפשף, אם נזהר שלא ליגע בערותו, אין צריך ליטול ידיו כלל, אפילו אם רוצה להתפלל מיד).

[26] **ב"ח** שם (ולכך יראה דלמעשה יביא עצמו לידי חיוב נטילה על ידי שיקנח וישפשף, שאז מחוייב ליטול ידיו לכל הדיעות. ואף באינו מתפלל יכול ליטול ידיו בקנח, מאחר שמברך אשר יצר). **מ"א** סק"ב (כתב הב"ח דיקנח וישפשף, כדי להוציא נפשו מפלוגתא). והיינו כדי לצאת ידי דעת הפוסקים דלקמן בסמוך, שאף בלא שפשף יכול ליטול ידיו.

[27] **מ"א** שם (ודוקא בלילה, אבל ביום, כיון שמתפללין כל היום, אין צריך). והיינו שהמ"א הכריע, שלענין ברכת אשר יצר יוציא עצמו מפלוגתא, ויעשה כעצת הב"ח. אבל לענין תפלה יש לסמוך על הפוסקים דלקמן, שאפילו לא קנח נמי מותר ליטול.

[28] הגהות מיימוניות פ"ג אות ב (פירש **רשב"ם** ו**ריב"א**, שאם הסיך רגליו, מותר לרחוץ ידיו משום הכון לקראת וגו'. ונראה **לראב"ן** ו**לרבינו שמ[שון]** ו**לרבינו יהודה**, דאף בקטנים, אף אם לא שפשף, דשייך ביה נמי הכון). והוא בראב"ן הל' יום הכיפורים קסט, א (ונראה לי, אם הוצרך לגדולים או לקטנים הוי כמלוכלך בטיט ובצואה, ורוחץ כדרכו, שצריך לנקות עצמו לתפלה). שו"ע ס"ג (ואם רוצה להתפלל, אפילו לא קנח נמי מותר ליטול, עד סוף קשרי אצבעותיו).

וראה תהלה לדוד סי' ז ס"ק א.

[29] עמוס ד, יב. הגהות מיימוניות שם בשמם.

[30] יראים השלם סי' תכ (כל רחיצה שאינה צורך הנאה שריא, הלכך כהן נושא כפיו נוטל ידיו). הובא בהגהות מיימוניות שם (וכתב ראי"ם דכהן העולה לדוכן נוטל ידיו, וכתב כללו של דבר, כל שאין מתכוין להנאת רחיצה, אלא לנקות מלכלוך וטינוף, שרי). מהרי"ל ריש הל' יום כיפור (והכהנים כשהן עולים לדוכן, אז יטלו ידם נטילה גמורה עד הפרק, וכן היה קידוש כהנים במקדש. וכן כל פעם כשעולין לדוכן יחזרו ויטלו את ידיהם מקודם). **רמ"א** ס"ג (וכן כהן העולה לדוכן נוטל ידיו, אע"פ שהן טהורות, דכל רוב רחיצה שאינו מכוין בה לתענוג, מותרת). מטה משה סי' תתנא (וכתב המהרי"ל דיטלו ידם נטילה גמורה עד הפרק, וכן היה קידוש הכהנים במקדש). הובא בשיירי כנסת הגדולה הגב"י אות א.

וראה לקוטי שיחות ח"ט ע' 386. בדי השלחן סי' ב ס"ק י. חדות יהושע. אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' ריז.

[31] כדלעיל סי' קכח ס"י (ולוי המקדש ידי הכהנים, יש לו להתקדש עצמו תחלה, שיטול ידיו קודם שיצוק על ידי הכהנים, שאיך יוסיף קדושה והוא אינו קדוש).

[32] שו"ת הר"ש הלוי סוס"י ט (נראה לענ"ד להתיר ללוי ביום הכיפורים לרחוץ ידיו, כיון שהוא רגילותו בשאר ימות השנה, ואינה רחיצה של תענוג). **מ"א** סק"ג (והוא הדין לוים במקום שנהגו (ר"ש הלוי. רדב"ז ל"ז)).

[33] **ירושלמי** תענית פ"א ה"ו, ויומא פ"ח ה"א (הורי ר' אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות עליו, שמותר להרחיצם במים). הובא בהגהות מיימוניות פ"ג אות ד. ב"י ד"ה כתב הרמב"ם. רמ"א שם (ולכן אפילו בא מן הדרך ורגליו כהות, מותר לרחצן).

[34] רמ"א ס"ד (ואסור לרחוץ פיו ביום הכפורים, כמו שנתבאר לעיל סימן תקס"ז סעיף ג').

[35] בשו"ע שם ס"ג (מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית, בתענית צבור לא כשר למעבד הכי). וראה מ"א שם ס"ק ו, ואליה רבה ס"ק ג, דאף אם יש מקום להתיר בשאר תעניות, יש לאסור ביום הכיפורים.

[36] **גמרא** עז, ב (רב יוסף שרא להו לבני בי תרבו למיעבר במיא למיתי לפירקא). טור ושו"ע ס"ה (ההולך לבית המדרש ... יכול לעבור במים עד צוארו).

[37] ברייתא שם (ההולך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו, עובר עד צוארו במים ואינו חושש (משום רחיצה, רש"י)). טור ושו"ע שם (ההולך ... להקביל פני אביו או רבו או מי שגדול ממנו בחכמה, או לצרכי מצוה, יכול לעבור במים עד צוארו).

[38] גמרא שם (ושרא להו למיזל ... מאי טעמא, כדי שלא תהא מכשילן לעתיד לבא). טור ושו"ע שם (בין בהליכה בין בחזרה). ט"ז ס"ק ג (משום דאם לא כן, אתה מכשילו לעתיד לבא, שלא ירצה לילך לרבו).

שהולך לדבר מצוה, ועוד שאינו מתכוין לתענוג[39].

ובלבד שיעשה שינוי מכל עובר במים בחול[40], דהיינו שלא יוציא ידיו מתחת שפת חלוקו[41] כדי להגביה חלוקו מעט[42], כמו שעושין כל עוברי במים בחול, כדי שעל ידי השינוי יזכור שהיום אינו חול, ולא יבוא לסחוט את בגדיו[43].

ואע"פ שבגד שרייתו במים זהו כיבוסו אע"פ שאינו סוחטו, כמ"ש בסי' ש"ב[44], אעפ"כ התירו לעבור במים ביום הכיפורים, משום שלא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו אלא אם כן היה מלוכלך קודם השרייה[45], כמ"ש בסי' ש"ב[46] עיי"ש:

ט במה דברים אמורים, באמת המים שאין מימיו רודפים מהר, אבל נחל שמימיו רודפין מהר ושוטפין, אף בחול אסור לעבור בו, אפילו אין המים מגיעין לו אלא מעט למעלה ממתניו, מפני הסכנה שלא ישטפוהו המים[47]:

י אין היתר לעבור במים לדבר מצוה אלא כשעובר במים עצמן, אבל לעבור בספינה קטנה, אסור אפילו לדבר מצוה[48]. לפי שלא התירו לדבר מצוה אלא איסור רחיצה, כיון שאין מתכוין לתענוג, אבל לעבור בספינה, שיש

---

[39] לבוש ס״ח (שאין כוונתו לתענוג).

וכן הוא לקמן ס״י (כיון שאין מתכוין לתענוג).

[40] רמב״ם פ״ג ה״ו (ובלבד שלא יוציאו ידיהם מתחת שולי מעיליהם, כדרך שעושין בחול). טור ולבוש ס״ה (צריך לעשות שינוי).

[41] ברייתא וגמרא שם (ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו), ופרש״י (שפת חלוקו, להגביה שולי חלוקו על זרועו). טור ושו״ע שם (ובלבד שלא יוציא ידיו מתחת שפת חלוקו, להגביה שולי חלוקו על זרועו).

הובא גם לעיל סי׳ שא בקונטרס אחרון סק״א (דאיסור זה פשוט בפרק בתרא דיומא, שהצריכו שלא להוציא ידו מתחת שפת חלוקו כו׳ אף בהולך לדבר מצוה).

[42] שבהגבהה ״מעט״ לא חששו משום משוי, וכדלעיל סי׳ שא סל״ו (מלבושים שלנו שהוא לבוש בהם ומוציא את הידים מתוכם, מותר לתפוס בידים מקצת המלבוש אפילו בשוליו להגביה שלא יעכבוהו מללכת או שלא יתלכלך או שלא יקרע, אבל לא יגביה הרבה). ושיעור הגבהה הרבה האסורה, נתבאר שם ובקונטרס אחרון שם ס״ק ח.

[43] רא״ש פ״ח סי׳ ד (כיון שלא התירו לו אלא כדרך שהוא לבוש, כדאמר לקמן ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חיפת חלוקו, מינכרא מלתא, ולא אתי לידי סחיטה). טור ולבוש ס״ה (כדי שיזכור יום טוב, ולא יבא לידי סחיטה). ט״ז סק״ד (כדי שיזכור ולא יבא לידי סחיטה).

[44] סעיף כ (ששריית בגד זהו כיבוסו), ושם נסמן (הערה קיג).

[45] רא״ש שם (ומיהו קשה, נהי דלא גזרינן משום סחיטה, הא איכא כיבוס וליבון, כדאמרינן בזבחים פרק דם חטאת (צד, ב) דשרייתו זו היא כבוסו. ויש לומר דדוקא כי התם שיש עליו דם או דבר מלוכלך אמרינן שרייתו זו היא כבוסו ... ורבינו תם הגיה בספר הישר, דלא אמרינן שרייתו זו היא כבוסו היכא שהוא דרך לכלוך, כמו ... כשעבר בנהר בבגדיו, ואין זה דרך נקיון וליבון, אלא רוב פעמים מתלכלכין במים).

[46] שתי הדעות הובאו שם סכ״א (אבל בגד שאין עליו לכלוך וטינוף, אף על פי שהושחר מחמת לבישה או תשמיש, אין אומרים בו שרייתו זהו כיבוסו ... ומכל מקום לדברי הכל אין אומרים בבגד שאין עליו לכלוך שרייתו במים זהו כיבוסו, אלא כשהוא בדרך נקיון, אבל אם הוא בדרך לכלוך ... אין בזה משום כיבוס, שאינו כיבוס אלא לכלוך. ומטעם זה התירו להולך לדבר מצוה לעבור במים בבגדיו, ואין אומרים שרייתו זהו כיבוסו, לפי שזהו גם כן דרך לכלוך כשמכניסו במים כשהוא לבוש בהם, ואינו דרך נקיון כלל).

וכאן כתב בעיקר טעם הראשון הנ״ל, וציין לסי׳ שב, ששם נתבארו כל הדעות בזה.

[47] גמרא עז, ב (מתקיף לה רב יוסף, ובחול כי האי גונא מי שרי (עד צוארו במים, והאיכא סכנה שלא ישטפוהו המים, רש״י), והכתיב ... ויעבירני מי מתנים, מכאן שמותר לעבור עד מתנים, מכאן ואילך ... אשר לא אוכל לעבור (קרי ליה אשר לא אוכל לעבור, אלמא אסור לעבור למעלה ממתנים, רש״י) אמר אביי שאני נחל דרדיפי מיא (שהיו מימיו רודפים הולכים מהר ושוטפים, **רש״י**). **ב״י** (והא דשרינן לעבור במים עד צוארו, אמרינן בגמרא דהיינו דוקא באמת המים דלא רדיפי מיא, אבל נחל דרדיפי מיא בחול נמי אסור לעבור בו אפילו אם אינם מגיעים אלא עד מתניים, דחיישינן שמא ישטפוהו המים). שו״ע ס״ה (והוא שלא יהיו המים רודפים, דאם כן אף בחול אסור מפני הסכנה, אפילו אם אינם מגיעים אלא עד מתנים). **מ״א** ס״ק ו (לאו דוקא, אלא מעט למעלה מהם. עיין בגמרא). ט״ז ס״ק ה (בגמרא פרק יום הכיפורים איתא בדף ע״ז, ויעבירנו עד מתנים, מכאן שמותר לעבור עד מתנים, מכאן ואילך אמר אשר לא אוכל לעבור).

וכן הוא לקמן הלכות שמירת גוף ונפש סי״א (אסור לעבור בנחל שמימיו רודפים, אם המים מגיעים למעלה ממתנים, משום סכנה שלא ישטפוהו המים).

[48] **הלכות גדולות** הל׳ יוה״כ לא, א (ודוקא עד צוארו, אבל לסוח אסור). טור (וכתב בה״ג דוקא עד צוארו, אבל מעבר לשוט אסור), **ושו״ע** ס״ו (הא דשרי לעבור בגופו במים לדבר מצוה, דוקא לעבור בגופו במים עצמן, אבל לעבור בספינה קטנה, יש מי שאוסר).

והיינו אפילו בספינה (כמבואר בשו״ע), שאסרו ״לפי שנראה כאילו הוא עצמו צף ושט על פני המים״ (לעיל סי׳ רמח ס״ט), וכל שכן שאסרו לשוט (כמבואר בבה״ג ובטור).

בזה שבות גמור מדברי סופרים[49], כמ"ש בסי' רמ"ח[50] ושל"ט[51], העמידו חכמים את דבריהם לבטל מצוה בשב ואל תעשה[52]:

יא הרב אסור לעבור במים כדי לקבל פני תלמידו[53]. ואפילו להקביל פני חבירו אסור, אם אין חבירו גדול ממנו בחכמה[54]. אבל אם רוצה לשאול דבר הלכה[55] מחבירו או מתלמידו שלמד גם אצל חכמים אחרים[56], ואין צריך לומר אם הולך ללמוד עם תלמידים, כגון שאין התלמיד יכול לבא אצלו, מותר לו לעבור במים[57] בהליכה ובחזרה[58]:

יב ההולך לשמור פירותיו מותר לו לעבור במים[59], אע"פ שאין מצוה בהליכתו, מכל מקום משום הפסד ממונו התירו לו לעבור[60]. אבל בחזרתו אסור לעבור[61], שאין בכך הפסד ממון אם לא יחזור למקומו עד לאחר יום הכיפורים:

יג אף במקום שהתירו לו לעבור במים, לא יעבור אלא אם כן אין לו דרך אחרת שיכול להגיע למחוז חפצו אם לא יעבור במים, אבל אם יש לו דרך אחרת להקיף את המים, אפילו היא ארוכה מזו, מוטב שירבה בהילוך להקיף את המים ואל יעבור במים, שיש כאן חשש רחיצה, ועוד שהוא קרוב לבוא לידי סחיטה[62]:

---

[49] **ב"ח** ד"ה וכתב בה"ג (דרחיצה שאני, שהרי לא אסרו אלא רחיצה של תענוג, וכיון שאינו מכוין כלל להנאת רחיצה כי אם לדבר מצוה, אם כן אין כאן איסור כלל, וכענין שהתירו כל רחיצה שאינה של תענוג. אבל שיטה שאסרוה משום גזירה שמא יעשה חבית של שייטין, מה בכך שעובר לדבר מצוה, סוף סוף הגזירה במקומה עומדת, וכי היכי דבכל שבתות השנה אסור לעבור לשוט כנגד רבו משום הך גזירה דשמא יעשה חבית וכו', הכי נמי גבי יום הכפורים). **מ"א** סק"ח (דכיון דלא מכוין לרחיצה, ליכא איסורא כל כך, אבל שיטה, דהוי גזירה משום חבית של שייטין (אסור) (ב"ח)).

[50] סעיף ט (אסור לו ליכנס בספינה בשבת עצמה, אע"פ שהולך לדבר מצוה ... לפי שנראה כאילו הוא עצמו צף ושט על פני המים, ואסור לשוט בשבת משום גזירה שמא יעשה חבית של שייטין, שמלמדין את עצמן לשוט במים על חבית).

[51] סעיף א (אין שטין על פני המים, גזרה שמא יעשה חבית של שייטין).

[52] יבמות צ, סע"א (שב ואל תעשה שאני), ופרש"י (אמור רבנן, שב ואל תאכל, לאו עקירה בידים הוא אלא ממילא היא מיעקרא). לבוש סוף ס"ו (עשו חיזוק לדבריהם יותר מבשל תורה בשב ואל תעשה). וכדלעיל סי' שה סכ"ו (שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה), ושם נסמן (הערה קנה).

[53] בעיא בגמרא עז, ב (איבעיא להו, הרב אצל תלמיד מאי). רי"ף א, ב (ולא איפשיטא, הילכך אסור). **טור ושו"ע** ס"ז (הרב אסור לעבור במים כדי לילך אצל תלמידו).

[54] תרומת הדשן סי' עז (לעבור במים עד צווארו ביום הכיפורים, כתב הרמב"ם דההולך להקביל פני רבו או פני אביו או פני מי שגדול ממנו שרי, וחבירו לא נקט התם ... דדוקא תלמיד חכם שגדול ממנו בחכמה שרי לעבור כדי להקביל פניו, אבל השוה לו, לא). **מ"א** סק"ה (שגדול ממנו, משמע דבשווין אסור).

[55] גמרא שם (רב יהודה ורב שמואל בר רב יהודה הוו קיימי אגודא דנהר (פפא) אמברא דחצדד, והוה קאי רמי בר פפא מהך גיסא, רמא להו קלא, מהו למיעבר למיתי לגבייכו למשאל שמעתא, אמר ליה רב יהודה, רב ושמואל דאמרי תרוייהו עובר). **ב"י** ד"ה ההולך (בפרק בתרא דיומא אמרינן דלפירקא או למישאל שמעתא עובר במים).

[56] **ט"ז סי' שא** סק"ב (תלמיד ורבו צריך לו, רבו לומד גם כן ממנו, הן מצד ששמע מרבנים אחרים הן מצד חדודו וחריפותו, הוה כאן כתלמיד ורב).

[57] **ט"ז** סק"ו (נראה באם אי אפשר לו לתלמיד לילך, מותר לרבו לילך אצלו).

[58] כדלעיל ס"ח (בין בהליכה בין בחזרה).

[59] **גמרא** [ברייתא] עז, ב (שומרי פירות עוברין עד צוארן במים ואין חוששין). טור ושו"ע ס"ח (ההולך לשמור פירותיו מותר לעבור במים).

[60] ר"ן א, סוע"ב (ומשום הפסד ממון התירו לו, כמו שהתירו משום מצוה). מ"א סק"ט (משום הפסד ממון (ר"ן)).

וראה לעיל סי' סג בקונטרס אחרון ס"ק א (ואפשר דמלאכה דומה למצוה, כמו שנתבאר בסימן ... ותרי"ג סעיף [ח]).

[61] טור ושו"ע שם (בהליכה, אבל לא בחזרה).

[62] רש"ל בביאורו לסמ"ג הל' שבת מלאכת דש (וגבי רבו דלעיל מיירי נמי כשאין לו דרך אחרת, אז מותר לילך לקראת רבו). ב"ח סוד"ה גרסינן (לעבור במים דאית ביה משום סחיטה, ודאי עדיף להקיף ואפילו מפיש בהילוכא, או דילמא כיון דהזהירו שלא יוציא ידו מתחת שפת חלוקו כדי שלא יבוא לידי סחיטה, אם כן אין כאן איסור ושרי לעבור אפילו היכא דאיכא דרכא אחרינא ... ולענין מעשה נראה לי להחמיר. וכן מצאתי למהר"ש לוריא בביאורו לסמ"ג הלכות שבת בדין דש (טז א), שכתב דגבי רבו אייירי שאין לו דרך אז מותר לילך ולעבור במים לקראת רבו). **ט"ז** סק"ח (למה לנו לעשות נגד הדין בשביל ריבוי הדרך. וכתב מו"ח ז"ל שנראה לו למעשה להחמיר, וכ"מ ברש"ל בביאור סמ"ג, דאין היתר אלא באין דרך אחר). **מ"א** סק"י (ולענין מעשה נראה לי להחמיר. וכן כתב רש"ל בביאורי סמ"ג, דגבי רבו מיירי שאין לו דרך אחר, ולכן מותר לעבור, עד כאן לשון בית חדש ... דיש איסור רחיצה וגזירה דלמא מתווסן מאניה במיא ואתי לידי סחיטה, כדאיתא בגמרא דלא חיישינן במה שמרבה בהילוך, כן נראה לי).

וראה לעיל סי' שא קו"א ס"ק א.

להצטנן בטיט ומפה

יד מותר להצטנן בטיט אע"פ שיש בו קצת לחלוחית, ואין בו משום איסור רחיצה. אבל אם יש בו כל כך לחות עד שאם יניח עליו ידו תעלה בה לחות כל כך עד שאם ידביקנה לידו אחרת תדבק בה הלחות שקבלה מן הטיט, וזהו נקרא טופח על מנת להטפיח, אסור להצטנן בו, מפני שזהו כרוחץ במים[63]:

טו ומותר להצטנן בכל מיני פירות ובתינוק[64], ובכל מיני כלים הריקים, בין שהם של כסף וזהב בין שהם של חרס, שלא אסרו אלא רחיצה במים. אבל אסור להצטנן בכלים שיש בהם מים, אפילו אינן מלאים, שמא יתנענעו הכלים וישפכו המים שבהן על גופו, ונמצא רוחץ ביום הכיפורים[65]:

טז אע"פ שמן הדין מותר לשרות מפה במים בערב יום הכיפורים ומוציאה מן המים קודם יום הכיפורים ומתנגבת והולכת עד שלא יהא בה טופח על מנת להטפיח[66], ואז מקנח בה פניו ידיו ורגליו כדי להצטנן, אע"פ שאינו עושה להעביר הליכלוך אלא כדי להתענג, אעפ"כ מותר מן הדין כיון שהיא נגובה מן המים[67], כמו שנתבאר בסימן תקנ"ד[68] לענין תשעה באב. מכל מקום ביום הכיפורים יש להחמיר, לפי שאם היה מקנח במפה שאינה נגובה מן המים יש בכאן איסור מן התורה משום סחיטה, לפיכך יש להחמיר אף בנגובה מן המים שהיו עליה מבעוד יום, גזירה שמא לא תתנגב יפה ויקנח בה ויבא לידי סחיטה[69]:

---

[63] ברייתא **וגמרא** עח, א (תני יהודה בר גרוגרות, אסור לישב על גבי טינא ביום הכפורים (שלחלוח הטיט הוי עונג קרוב לרחיצה, רש"י). אמר רבי יהושע בן לוי, ובטינא מטפחת (מקיאה מים, רש"י). אמר אביי, ובטופח על מנת להטפיח). **טור** (מותר להצטנן בטיט אף על פי שיש בו קצת לחלוחית. אבל אם יש בו כל כך לחות עד שאם יניח ידו עליה תעלה בה לחות שאם ידבקנה לידו האחרת תדבק בה הליחות שקבלה מן הטיט, אסור), ושו"ע ס"ט (אסור להצטנן בטיט לח, אם הוא טופח על מנת להטפיח). לבוש ס"ט (מותר להצטנן בטיט אף על פי שיש בו קצת לחלוחית, והוא שאין בו טופח על מנת להטפיח).

גדרו של טופח על מנת להטפיח, נתבאר לעיל סי' פב ס"ב (כגון שאם מניח ידו עליהם תעלה בה ליחות, שאם יניחנה על דבר אחר יקבל ממנה ליחות. ואם אין ליחות כל כך, מותר).

[64] **גמרא** שם (אמר רב יהודה מותר להצטנן בפירות. רב יהודה מצטנן בקרא. רבה מצטנן בינוקא). טור ושו"ע שם (וכן בפירות ובתינוק).

[65] גמרא שם (רבא מצטנן בכסא דכספא. אמר רב פפא, כסא דכספא מלא אסור (שמא ישפכו מים על בשרו, רש"י), חסר שרי ... רב (פפא) אמר כסא דכספא חסר נמי אסור, משום דמזדריב). רי"ף ב, א (פירוש, שמא יתנענעו המים שבתוכו וינתזו על בשרו). דעה הא' בטור ושו"ע שם (ואסור להצטנן בכלים שיש בהם מים, אפילו הם חסרים, בין של חרס בין של מתכות. אבל אם הם רקים, מותר). לבוש ס"ט (והוא שיהיו ריקים, אבל אם יש בהם מים, אפילו אינם מליאים אסור, דשמא יתנענעו וישפוך המים עליו). ב"ח ד"ה ומ"ש ויש (ופסק רבינו כרב פפא דמחמיר. ויש נוסחאות דגרסי רב אשי, וכן ברי"ף (ב, א), והא ודאי דהלכה כרב אשי).

[66] הגהות מיימוניות שם אות ח (ומנגבה מעט עד שלא יהו טופח על מנת להטפיח). ב"י ד"ה ומ"ש ואפילו כל אדם (דהא ודאי כשאין בה טופח על מנת להטפיח מייריי). מ"א סי' תקנד ס"ק טו (עד שאין בה טופח להטפיח).

[67] גמרא עח, א (זעירא בר חמא אושפיזכנין דרבי אמי ורבי אסי ורבי יהושע בן לוי ודכולהו רבנן דקיסרי הוה, אמר ליה לרב יוסף בריה דרבי יהושע בן לוי, בר אריא, תא אימא לך מילתא מעליתא דהוה עביד אבוך, מטפחת היה לו בערב יום הכפורים ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובין ולמחר מקנח בה פניו ידיו ורגליו, ערב תשעה באב שורה אותה במים ולמחר מעבירה על גבי עיניו. וכן כי אתא רבה בר מרי אמר, בערב תשעה באב מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ומניחה תחת מראשותיו ולמחר מקנח פניו ידיו ורגליו, בערב יום הכפורים מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובין ולמחר מעבירה על גבי עיניו, כפירוש **רא"ש** תענית פ"ד סוס"י לח (ערב תשעה באב מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ומקנח בה פניו ידיו ורגליו, ולמחר מעבירה על גבי עיניו. פירוש, שורה אותה במים בערב תשעה באב, ומוציאה מן המים והיא מתנגבת, ומקנח בה פניו ידיו ורגליו כדי להצטנן בה, ולמחר מעבירה על גבי עיניו להעביר מהם לפלוף וחבלי שינה). **ר"ן** ב, א (פירוש, שורה אותה במים, ובלילה מקנח בה ידיו ורגליו כדי להצטנן, ולמחר מעבירה על גבי עיניו להעביר לפלוף וחבלי שינה מהם. אבל ביום הכיפורים היה מחמיר יותר, שהיה סוחט אותה הרבה עד שהיה עושה אותה כמין כלים נגובין, ומתוך כך אין בה כדי לקנח פניו ידיו ורגליו בלילה, אלא למחר מעבירה על גבי עיניו). **רמב"ם** פ"ג ה"ה (לוקח אדם מטפחת מערב יום הכיפורים ושורה אותה במים, ומנגבה מעט ומניחה תחת הבגדים, ולמחר מעבירה על פניו ואינו חושש, ואע"פ שיש בה קור הרבה). הרי שהתירו מעיקר הדין (לא רק להעביר על גבי עיניו להעביר מהם לפלוף, כדלעיל ס"ג "יש לפלוף על פניו או על גבי עיניו", אלא) אף לקנח בה פניו ידיו ורגליו כדי להצטנן.

[68] ברמ"א סי' תקנד סי"ב (ומותר לשרות מפה במים בערב תשעה באב, ומוציאה מן המים והיא מתנגבת, ומקנח בה פניו ידיו ורגליו, אפילו אינו עושה רק לתענוג, שרי, כיון שהיא נגובה).

[69] גמרא שם (אמר ליה ר' יעקב לרבי ירמיה בר תחליפא, איפכא אמרת לן, ואותיבנך סחיטה), ופרש"י, בפירוש השני (ערב תשעה באב מקנח בה ידיו ולמחר פושטה וכו', וערב יום הכפורים שורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים, ואותיבנך סחיטה, דכמין כלים נגובים עדיין יש כדי לסחוט). הגהות מיימוניות שם (ואנו אין לנו אפילו לקרר שמא יסחוט), לפירוש הדרכי משה ס"ק ג (ומשמע קצת מדברי הגהות מיימוניות, דאפילו במפה נגובה מבעוד יום חיישינן לקרר, פן יבוא לעשות כשאינה נגובה ויבוא לידי סחיטה). **רמ"א** ס"ט (ואסור לשרות מפה מבעוד יום ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביום כיפור, דחיישינן שמא לא תנגוב יפה ויבא לידי סחיטה).

ואף שנתבאר לעיל סי' שב ס"כ (שאינו חייב על סחיטה זו אלא אם כן צריך למשקין הנסחטין מהבגד ... דומה לדישה ... צריך לתבואה שמפרק מהשבלים).

מכל מקום גם כאן צריך למים שבמפה, שהרי הלחות שבמפה יוצאת ממנה על גופו שמקנח במפה זו, והרי זה דומה לדישה שצריך למים היוצא מהמפה. וכיון שסחיטה זו אסורה מהתורה, לכן גזרו בזה "שמא לא תתנגב יפה, ויקנח בה ויבא לידי סחיטה".

רחיצת חולה וכלה

יז חולה אע"פ שאין בו סכנה, מותר לרחוץ כדרכו ביום הכיפורים[70]:

יח הכלה אחר נישואיה, מותרת לרחוץ פניה ביום הכיפורים[71], לפי שהיא צריכה להתנאות עד שתתחבב על בעלה[72], וכל שלשים יום לחופתה היא קרויה כלה[73]:

טבילה במקוה

יט מי שראה קרי ביום הכיפורים בזמן הזה, שבטלה תקנת עזרא שתיקן טבילה לבעל קרי, אסור לו לטבול או לשפוך עליו תשעה קבין, אפילו מי שנוהג כך בכל ימות השנה לא ינהג כן ביום הכיפורים[74], שאין מנהג להתיר את האסור אלא לאסור את המותר[75].

אלא אם הקרי עדיין הוא לח, מקנחו במפה ודיו. ואם נתייבש כבר או שנתלכלך בבשרו, רוחץ במקומות המלוכלכין שבו לבד, ומתפלל[76]:

כ אסור לאשה לטבול בליל יום הכיפורים, אפילו הגיע זמן טבילתה בלילה זו, כיון שאסורה לשמש בלילה זו אין בטבילתה מצוה כלל[77], לפי מ"ש ביו"ד סימן קצ"ז[78] דטבילה בזמנה לאו מצוה היא, אלא אם כן בעלה עמה ומשום ביטול פריה ורביה:

מהלכה זו יש קצת מקום עיון להיתר הנפוץ לקנח במגבונים לחים, שלפי האמור כאן נראה, שאם הם עדיין לחים אסור מן התורה, ואם כבר נתייבשו קצת, אסור על כל פנים מדברי סופרים. אבל למעשה נהוג להקל בזה, עכ"פ כשהשאירו המגבונים פתוחים עד שנתייבשו קצת.

[70] **רמב"ם** פ"ג ה"ב (והחולה רוחץ כדרכו, אע"פ שאינו מסוכן). מ"מ שם (זה למד רבינו מדין הסיכה, שאמרו ואם היה חולה סך כדרכו), וכדלקמן סי' תריד ס"א (ואפילו היה חולה אפילו אין בו סכנה .. סך כדרכו), ושם נסמן (הערה 3).

רמ"א שם (החולה רוחץ כדרכו, אף על פי שאינו מסוכן).

[71] **משנה** עג, ב (והכלה ירחצו את פניהם ... דברי רבי אליעזר). רמב"ם פ"ג ה"א (והכלה רוחצין את פניהן). טור ושו"ע ס"י (כלה, ... מותרת לרחוץ פניה).

[72] גמרא עח, ב (כלה מאי טעמא, כדי שלא תתגנה על בעלה). **רש"י** שם (והכלה, צריכה נוי עד שתחבב על בעלה).

[73] **גמרא** עח, ב (אמר ליה רב לר' חייא, כלה עד כמה. אמר ליה כדתניא, אין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום). רש"י שם (וכל שלשים יום לחופתה היא קרויה כלה). רמב"ם שם (ועד כמה נקראת כלה עד שלשים יום). טור ושו"ע שם (כל שלשים יום).

[74] **רמב"ם** פ"ג ה"ג (מי שראה קרי בזמן הזה ביום הכיפורים ... אסור לו לרחוץ כל גופו או לטבול ... ולא אמרו שהרואה קרי ביום הכיפורים טובל, אלא כשתקנו טבילה לבעלי קריין, וכבר בארנו שבטלה תקנה זו). והיינו שמה שאמרו בגמרא פח, א (הרואה קרי ביום הכפורים יורד וטובל), לפי האמור בב"ק פב, א (עשרה תקנות תיקן עזרא ... ותיקן טבילה לבעלי קריין), הוא דוקא קודם שבטלה התקנה, כלעיל סי' פח ס"א (כל הטמאים, אפילו טומאה יוצא עליהם מגופן, כגון זב וזבה וכיוצא בהן, קורין קריאת שמע ומתפללין, חוץ מבעל קרי, שהוציאו עזרא מן כלל הטמאין ואסרו בין בדברי תורה בין בקריאת שמע ותפלה ... ולא פשטה תקנה זו ברוב ישראל, ואחר כך בטלה אותה תקנה לגמרי ... והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בדברי תורה ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה בט' קבין. וכן פשט המנהג).

ר"ת בהגהות מיימוניות שם אות ו (כן השיב ר"ת דאסור לטבול, דהא דאמר רבי אסי בסוף יומא, היינו למ"ד טבילה בזמנה מצוה, ואנן לא קיי"ל הכי), ומרדכי רמז תשכה (נשאל לר"ת אם אסור לטבול ביום כיפור כדי להתפלל בנקיות, והשיב דודאי אסור, דהא דאמר ת"ק דר' יוסי בסוף יומא דטובל כל היום, היינו למאן דאמר טבילה בזמנה מצוה), וטור (הר"ם כתב, כיון דקיימא לן דבעל קרי אין צריך טבילה לא לתפלה ולא לדברי תורה אף בשאר ימות השנה, אזלינן לחומרא שאין לו לטבול ביום הכיפורים ... וכן פסק רבינו תם). שו"ע סי"א (מי שראה קרי, בזמן הזה, ביום הכפורים ... אסור לרחוץ גופו או לטבול, אף על פי שבשאר ימות השנה הוא רגיל לטבול לתפלה).

[75] **רמב"ם** שם (שאין הטובל בזמן הזה טהור מפני טומאת מת, ואין הרחיצה מקרי לתפלה בזמן הזה אלא מנהג, ואין מנהג לבטל דבר האסור אלא לאסור את המותר).

[76] רמב"ם שם. שו"ע שם (מי שראה קרי בזמן הזה ביום הכפורים, אם לח הוא, מקנחו במפה ודיו. ואם יבש הוא, או שנתלכלך, רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד, ומתפלל). וכדלעיל ס"א (אם היו ידיו או רגליו או שאר מקום בכל גופו מלוכלך בטיט או בצואה ... מותר לרחצו).

[77] **תוס'** ביצה יח, ב ד"ה כל חייבי טבילות טובלין כדרכן, בין בתשעה באב בין ביום הכפורים (אומר ר"י דבזמן הזה אין טובלין לא ביום הכיפורים ולא בט' באב, דדוקא הם שהיו עוסקין בטהרות, היה צריך לטבול מיד כדי שלא יטמאו הטהרות, אבל השתא דהטבילה אינה באה אלא לטהרה לבעלה ... אפילו תטבול ביום הכפורים ובט' באב אסורה לבעלה). **טור ושו"ע** סי"ב (בזמן הזה אסור לאשה לטבול ביום הכיפורים, אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום).

[78] בטור ושו"ע שם ס"ב (אם בעלה בעיר, מצוה לטבול בזמנה, שלא לבטל מפריה ורביה אפילו לילה אחת), וט"ז סק"ב (זהו אפילו למאן דסבירא ליה בטור, טבילה בזמנה לאו מצוה היא, ומכל מקום משום פריה ורביה ודאי מצוה היא).

וכן הוא לעיל סי' שכו ס"ז (ובמדינות אלו נהגו לאסור טבילת אשה בשבת, אלא אם כן יש בעלה בעיר).

אבל לקמן הל' נדה סי' קפו ס"ק ח (שאסור לאשה לעמוד בימי טומאתה, אפילו אין בעלה בעיר, כדלקמן סימן קצ"ז).

וראה פס"ד צמח צדק יו"ד סי' קצו ס"ו. לקוטי שיחות חי"ד ע' 27 הערה 58. יגדיל תורה (נ.י.) כא ע' תקלז. כג ע' תרפג. כח ע' קצ. ל ע' שו. שלחן המלך ח"ב ע' רכ-רכא. קובץ דברי תורה טו ע' לה. שו"ע אדה"ז המבואר.

כא אבל אשה הלובשת לבנים ביום הכיפורים, מותרת לרחוץ קצת בין ירכותיה, בין בחמין בין בצונן, דכיון שעל ידי רחיצה זו היא ממהרת לטבול ולשמש, אם כן היא רחיצה של מצוה[79], וכבר נתבאר[80] שכל רחיצה של מצוה מותרת ביום הכיפורים, ולא אסרו אלא כשמתכוין לתענוג:

---

[79] על מה שפסק הרמ"א ביו"ד סי' שפא ס"ה (שאינה רוחצת ללבוש לבנים), כתב בשו"ת משאת בנימין סי' ה (ולענין תשעה באב ויום הכיפורים ושבעה ימי אבלה, נראה גם כן דשרי ללבוש ולהציע לבנים ממש ולרחוץ במקום בית הסתרים וירכותיה, דהא לא אסרו רק רחיצה של תענוג, וזה לאו תענוג הוא אלא לצורך מצוה ... כבוד הרב רמ"א ז"ל במקומו מונח, דלא מיסתבר לן כלל לאסור רחיצה לליבון, מאחר שאינה לתענוג אלא לצורך מצוה ... והרחיצה צריך לשנות קצת, שלא תרחוץ רק באותו מקום ובין ירכותיה, בין בחמין ובין בצונן). ש"ך יו"ד סי' שפא ס"ק ג (ובתשובות משאת בנימין סימן ה' חלק על הרב, דדוקא טבילה קי"ל דאסור, כיון שאינו לצורך, אבל רחיצה לליבון איכא צורך מצוה, הלכך בין בתשעה באב בין בז' ימי אבלה תלביש ותציע כדרכה כשאר ימות השנים, והרחיצה צריכה לשנות קצת, וכמ"ש האו"ז, והיינו שלא תרחוץ רק באותו מקום ובין ירכותיה בין בחמין בין בצונן). **מ"א** סקי"ג (נראה לי, דהלובשת לבנים מותרת לרחוץ מעט בין יריכותיה, כמו שכתבתי סימן תקנ"א, וביו"ד סימן שפ"א ס"ה בש"כ, בשם משאת בנימין).

וכן לענין שבת נתבאר לעיל סי' שכו ס"א (מותר לאשה ללבוש לבנים בשבת, כי אינה צריכה לרחוץ אלא פניה של מטה ובין ירכותיה). וכמבואר ברמ"א יו"ד סי' קצו ס"ג (ומנהג כשר הוא כשהאשה פוסקת בטהרה שתרחץ ולובשת לבנים. אמנם אם לא רחצה רק פניה של מטה, די בכך, וכן נוהגין, ואין לשנות).

[80] סעיף ח (ואין חושש משום איסור רחיצה ביום הכיפורים, כיון שהולך לדבר מצוה, ועוד שאינו מתכוין לתענוג). וכדלעיל ס"א (מותר לרחצו כיון שאינו מתכוין לתענוג).

תריד דיני סיכה ונעילת הסנדל ביום הכיפורים

ובו י"א סעיפים

סיכה

א סיכה[1] כיצד[2], אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו. ואם היה חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו ואינו חושש[3], שלא אסרו אלא סיכה של תענוג[4]. אבל בלא שום חולי, אפילו אינו מתכוין לתענוג אלא להעביר את הזוהמא, אסור. ואינו דומה לרחיצה שכל שאינו מתכוין לתענוג מותר[5], לפי שהסיכה מתענגין בה יותר מתענוג רחיצה, לפיכך החמירו בה יותר (ואסרו אף בשאינו מתכוין לתענוג)[6], אלא אם כן שהסיכה אינה של תענוג כלל, כגון שסך לרפואה[7]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) סיכה (ס"א).
(ב) נעילת הסנדל (ס"ב-ד).
(ג) המותרים במנעלים (ס"ה-יא).

[2] ראה לעיל סי' תריא ס"ד (מלאכה כיצד), ושם נסמן (הערה 14).

[3] **גמרא** [ברייתא] עז, ב (אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו. ואם היה חולה, או שהיו לו חטטין בראשו, סך כדרכו ואינו חושש). רמב"ם פ"ג ה"ט (אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו, בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג. ואם היה חולה, אף על פי שאין בו סכנה, או שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו ואינו חושש). רא"ש פ"ח סי' ג (ואפילו חולה שאין בו סכנה אמר דסך כדרכו ואינו חושש). ב"י ריש הסימן (ומשמע ודאי דבחולה שאין בו סכנה מיירי, דאי כשיש בו סכנה, מאי קמשמע לן, פשיטא). **טור ושו"ע** ס"א (אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו אינו אלא להעביר הזוהמא. אבל אם הוא חולה, אפילו אין בו סכנה, או שיש לו חטטין בראשו, מותר).

וכן הוא ברחיצה, כדלעיל סי' תריג סי"ז, ובנעילת הסנדל (כדלקמן ס"ה).

[4] ירושלמי פ"ח ה"א (ביום הכיפורים, בין סיכה שהיא של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג אסור), כגירסת הסמ"ג ל"ת סט כד, סוע"ב (והא דגרסינן בירושלמי הדא דאת אמרת בסיכה שהיא של תענוג, אבל שאינה של תענוג מותר, שמא אינו מתיר אלא כגון לחולה ולחטטין), והגהות מיימוניות שם אות מ. הובא ב"י ד"ה ומ"ש אבל.

[5] כדלעיל סי' תריג ס"א (אבל אם היו ... מלוכלך ... מותר לרחצו, כיון שאינו מתכוין לתענוג).

[6] **מ"א** סק"א (צריך עיון, מאי שנא מרחיצה דשרי להעביר הזוהמא. ויש לומר דסיכה הוי תענוג טפי). **לבוש** ס"א (דסיכה אינה כרחיצה כי הנאתו מרובה, ואפילו אין כוונתו לתענוג מכל מקום מתענג הוא בכך).

וראה מראי מקומות וציונים.

[7] ואף שנתבאר לעיל סי' שכז ס"א (ובמקומות אלו שאין נוהגין לסוך בשמן כי אם לרפואה, אסור לסוך בשום שמן לרפואה, מפני שהדבר ניכר שמתכוין לרפואה, ולכן אסור לסוך הראש שיש בו חטטין). אפשר דהכא מיירי שדרכן לסוך אף שלא לרפואה.

וראה יגדיל תורה (נ.י) נה ע' שנז.

נעילת הסנדל

ב נעילת הסנדל כיצד[8], אסור לנעול מנעל של עור וסנדל של עור[9] אפילו ברגלו אחת[10], ואין חילוק בין ביתו לרשות הרבים, בכל מקום אסור[11].

ואפילו סנדל של עץ ומחופה עור אסור[12]. ואפילו מי שהוא קיטע אסור לו ללבוש קב שלו (פירוש, מי שנקטעו רגליו עושה לו דפוס כמין רגל וחוקק בו בית קיבול ומניח ראש שוקו בתוכו), אם הוא מחופה עור[13].

ומי שאפשר לו, טוב להחמיר בסנדל של עץ אפילו אינו מחופה עור[14]:

ג אבל מותר לנעול סנדל או מנעל של גמי ושל קש ושל בגד או של שאר מינים[15], שהרי גושי הארץ מגיעים

---

[8] ראה לעיל סי׳ תריא ס״ד (מלאכה כיצד), ושם נסמן (הערה 14).

[9] רבא ביבמות קב, ב (כאן באנפיליא של עור, כאן באנפיליא של בגד). ירושלמי יומא פ״ח ה״א (אית תניי תני יוצאין באמפליא ביום הכפורים, ואית תניי תני אין יוצאין. אמר רב חסדא מאן דאמר יוצאין, באמפליא של בגד, ומאן דאמר אין יוצאין, באמפליא של עור). רי״ף ב, ב – לפירוש הר״ן שם (הלכך בכל מנעל שאינו של עור יוצאין בו ביום הכיפורים, זהו דעת הרב אלפסי ז״ל ... והרב אלפסי ז״ל סובר דכל מנעל שאינו מעור לא מיקרי מנעל). ב״י ד״ה ומ״ש דוקא (ולענין הלכה, כיון שהרי״ף והרא״ש מסכימין להתיר בכל מנעל שאינו של עור, הכי נקטינן). טור ושו״ע ס״ב (אסור לנעול סנדל או מנעל של עור).

וראה גם לעיל סי׳ שא בקונטרס אחרון ריש סק״ה (קיי״ל ... כרי״ף שהתיר ביום הכיפורים אפילו במנעל של עץ, כמו שיתבאר בסי׳ תרי״ד, עיין שם בב״י).

ודעה האוסרת גם במנעל של עץ, תתבאר בסמוך (והערה 14).

[10] **רמב״ם** פ״ג ה״ז (אסור לנעול מנעל וסנדל, אפילו ברגלו אחת). ב״י ד״ה ומ״ש וכן מותר. לבוש ס״ב (ואפילו ברגל אחד אסור לנעול).

[11] **גמרא** יבמות קב, ב (אחד מנעל וסנדל ואנפיליא לא יטייל בהן לא מבית לבית ולא ממטה למטה). לבוש שם (ואין חילוק בין בית לרשות הרבים בכל מקום אסור).

ולענין יציאה לרשות הרבים במנעל של עץ או באנפיליא של בגד, יתבאר לקמן ס״ד.

[12] תורת האדם להרמב״ן ענין האבלות ד״ה בנעילת הסנדל, לענין אבל (ואם מחופה עור אסור. וכן פסקו כל הגאונים ז״ל). כל בו סי׳ סט לד, ד (כתב הבעל ההשלמה דסנדל של עץ קרוי מנעל כשהוא מחופה עור), והוא בהשלמה יומא עח, ב (סנדל של עץ מנעל הוא, דוקא במ[חופה] עור, כמו שכתבתי בפרק במה אשה יוצאה, בשם דודי ר׳ אשר), והוא רבינו אשר מלוניל. טור ושו״ע יו״ד סי׳ שפב ס״א (ואם הוא של עץ ומחופה עור, אסור). וכאן בשו״ע ס״ב (אפילו של עץ ומחופה עור, אסור).

[13] ברייתא עח, ב (הקיטע יוצא בקב שלו דברי רבי מאיר, ורבי יוסי אוסר, ותני עלה, ושוין שאסור לצאת בו ביום הכפורים), ותוס׳ שם ד״ה הקיטע, הב׳ (פרש״י פרק במה אשה, מי שנקטעה רגלו, עושה לו כמין דפוס רגל וחוקק בו מעט להשים ראש שוקו בתוכו). ולפי האמור לעיל, גם קב אסור במחופה עור. וכדאמרינן יבמות קג, א (הקיטע יוצא בקב שלו דברי רבי מאיר, ר׳ יוסי אוסר ... במחופה עור). טור ושו״ע שם (אפילו קב הקיטע וכיוצא בו).

וכן הוא לעיל סי׳ שא סי״ב (אם קב זה מחופה עור, שאז יש תורת מנעל עליו).

[14] **אליה זוטא** סק״א (ונראה לי להחמיר עכ״פ במנעל של עץ, כי רבינו ירוחם וריא״ז אסרו). **רבנו ירוחם** נ״ז ח״ב נא, ג (ובסנדל של עץ יש מי שאוסר, כדאמרינן דקיטע אסור לצאת ביום הכיפורים בקב שלו, והוא כמו סנדל של עץ שיש בה בית קבול לתת בה שוקו ... ולעולם לא ראיתי מי שנהג בו היתר לצאת בסנדל של עץ), וריא״ז בשלטי הגבורים ב, א אות ג (ונראה בעיני שלא התירו לצאת בסנדל של שעם, אלא כשהוא לח, אבל אם היה יבש, הרי הוא כעץ ואסור לצאת בו ביום הכיפורים).

והוא כדאמרינן עח, ב (הקיטע יוצא בקב שלו דברי רבי מאיר, ור׳ יוסי אוסר. ותני עלה, ושוין שאסור לצאת בו ביום הכפורים ... אמר רבא, לעולם דכו״ע מנעל הוא, ובשבת בהא פליגי, מר סבר גזרינן דילמא משתמיט ואתי לאתויי ד׳ אמות, ומר סבר לא גזרינן).

והיא גם דעת ר״ת בתוס׳ שבת סה, ב ד״ה הקיטע (והקשה רבינו תם, דבמסכת יומא (עח, ב) משמע דלכו״ע מנעל הוא, ואסור לנעול בו ביום הכיפורים, ולענין שבת בהא הוא דפליגי, דרבי יוסי גזר דילמא מיפסיק ואתי לאתויי, ורבי מאיר לא גזר), וביומא עח, ב ד״ה הקיטע, הא׳ (ור״ת הקשה, דהא מסקינן הכא דפליגי אי חיישינן דילמא משתמיט ואתי לאתויי ארבע אמות, אבל לכולי עלמא מנעל הוי). וכן הוא בר״ן שבת ל, א ד״ה הקיטע (דנהי דרבי יוסי נמי מודה דמנעל הוא, אפילו הכי גזרו דלמא משתליף ואתי לאיתויי ארבע אמות ברשות הרבים. הכי אסיק רבא פלוגתא דרבי מאיר ורבי יוסי בפרק [בתרא] דיומא).

ואף דאנן לא קיי״ל כן, כדלעיל סי׳ שא בקונטרס אחרון ריש ס״ק ה (אף שהתוספות ור״ן לא כתבו כן, משום דמסקינן בפרק בתרא דיומא דלכולי עלמא מנעל הוא. מכל מקום אנן לא קיי״ל הכי, אלא כרי״ף שהתיר ביום הכיפורים אפילו במנעל של עץ), וכדלעיל (הערה 9). מכל מקום חשש האליה זוטא לדעת האוסרים.

ואנו נוהגים להתיר בפשיטות כדעת הרי״ף וסיעתו, כמובא בס׳ המנהגים – חב״ד ע׳ 46, לענין תשעה באב (הולכין בקאלאשי״ן או סנדל שאינו של עור, ודלא כהמחמירין בזה). ושם הערה 12 (עי׳ שערי תשובה ואחרונים בסי׳ תריד. דרכי חיים ושלום ס״ק תרע״ג).

ואף שמנעל לא נזכר בתורה, רק סתם ״כל הנפש אשר לא תעונה״ (אמור כג, כט), ולא חילקה בין נעל של עור לבין אינו של עור.

מכל מקום נתבאר לעיל סי׳ תריא ס״ב-ג (סתם עינוי לא נאמר ברוב הפעמים אלא על מניעת אכילה ושתיה בלבד, ומכל מקום כיון שגם הם נקראים עינוי לפעמים לפיכך גם הם אסורים ביום הכיפורים מן התורה ... ואיסור דברים אלו מסר הכתוב לחכמים). והם אמרו שלא נאסר אלא המנעל שהוא של עור.

[15] **גמרא** עח, ב (ראיתי את רבי יהושע בן לוי שיצא בסנדל של שעם (מין גומא, רש״י) ביום הכיפורים ... רב יהודה נפיק בדהיטני (מין שעם, רש״י), אביי נפיק בדהוצי (סנדל של כפות תמרים, רש״י), רבא נפיק (בדיבלי) (של עשבים, רש״י)). רמב״ם פ״ג ה״ז (ומותר לצאת בסנדל של שעם ושל גמי וכיוצא בהן). טור ושו״ע ס״ב (אבל של גמי או של קש ... או של שאר מינים, מותר).

לרגליו ומרגיש שהוא יחף[16]. ועוד שלא אסרו אלא מנעל, וכל שאינו של עור אינו נקרא מנעל, אלא מלבוש[17]:

ד וכן מותר לכרוך בגד קשה סביב רגליו[18] ומותר לצאת בו אפילו לרשות הרבים[19]. אע"פ שבכל שבתות השנה אסור לצאת בו לרשות הרבים, כיון שאינו דרך מלבוש[20]. מכל מקום ביום הכיפורים, כיון שאסור בנעילת הסנדל ואי אפשר לו לנעול מנעל של עור, נקרא זה דרך מלבוש לאותו היום[21].

ויש אוסרין[22] לצאת בו לרשות הרבים, אלא אם כן הולך לדבר מצוה או לשאר דבר הכרחי לו ביום ההוא,

---

[16] **רמב"ם** שם (וכורך אדם בגד על רגליו ויוצא בו, שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף). לבוש שם (ואפילו אנפילאות של בגד מותר, שאינו מתענג בכך, שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף).

הטעם שכתב כאן "גושי" ולא "קושי", נתבאר בלקוטי שיחות ח"ד ע' 1360-1 (במענה לשאלתו בשו"ע אדה"ז (סתרי"ד ס"ג) "שהרי גושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף" שהוא לשון הרמב"ם הל' שביתת עשור (פ"ג ה"ז) – כמצויין בשו"ע שם – אבל ברמב"ם איתא **קושי** ולא **גושי** – וי"ל: דהנה ברמב"ם דפוס רומי, שנת ר"מ איתא "קושי הארץ מגיעין לרגליו" – מגיעין ל' רבים בנוגע ל"קושי" ל' יחיד! – ועכצ"ל דטה"ד יש כאן; וכיון דבלאה"כ לא נמצא מקור שמוכרח להרגיש גם הקושי ואין מספיק הרגשת הגוש – נקט אדה"ז דהטעות הוא דנתחלף להמדפיס גימ"ל בקו"ף, וצ"ל "גושי" ל' רבים. ובדוגמת הנ"ל הוא גם בשו"ע אדה"ז (בדפוס האחרון [וכן הוא בעוד כמה דפוסים, ומהם: ביוזעפאף תרט"ו. טשערנאוויץ 1849. שטעטין תרכ"ב]) "גושי" ל' רבים "מגיע" ל' יחיד! ואולי צ"ל "מגיע" בתוספת קו (הקיצור) בסוף התיבה. ועצ"ע. ויש לברר ולהשוות הנ"ל – בדפוסים השונים של הרמב"ם ושו"ע אדה"ז).

[17] נמצא לכאורה שאסור לנעול ביום הכיפורים מנעלי גומי שלנו, שהם עבים עד שאין גושי הארץ מגיע לרגליו ואינו מרגיש יחף, ורגילים ללכת בהם בחוץ גם בשאר ימות השנה.

אמנם באמת סעיף זה מתחיל בתיבת "אבל", כיון שהוא נמשך למה שנתבאר לפני זה בס"ב (ומי שאפשר לו טוב להחמיר בסנדל של עץ), היינו שגם לדעת הסוברים שמנעל של עץ יש לו דין מנעל שאסור לנעול בו ביום הכיפורים, מודים להתיר במנעל של גמי וקש וכיו"ב, משני טעמים: (א) "שהרי גושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף". (ב) "שלא אסרו אלא מנעל וכל שאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש" (שגם הסוברים ש"סנדל של עץ" מנעל הוא, היינו דוקא בעץ קשה שאינו מלבוש, משא"כ מנעל של גמי שהוא גמיש נקרא "מלבוש", ומותר לנעלו לדברי הכל).

וכיון דאנן קיי"ל כדעה המתרת בסנדל של עץ (כדלעיל הערה 14). לכן נתבאר בס' המנהגים – חב"ד ע' 46, לענין תשעה באב (הולכין בקאלאשי"ן או סנדל שאינו של עור, ודלא כהמחמירין בזה).

וראה הערות וביאורים תתד ע' 58.

[18] **גמרא** עח, ב (רבה בר רב הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק). רמב"ם פ"ג ה"ז (וכורך אדם בגד על רגליו ויוצא בו). ט"ז ס"ק א (כל שהוא מפונק לא סגי ליה באנפלאות או בתי שוקים, אלא צריך דבר קשה כמנעל שמגין עליו טפי מן הקרקע שתחת רגליו בהליכתו).

[19] רא"ש פ"ח סוס"י ז (יש שרוצים לדקדק מההיא דיבמות, מדקאמר אבל מטייל הוא באנפליא בתוך ביתו, מדקאמר בתוך ביתו, משמע דאסור לצאת באנפליא של בגד ... ולא מיסתברא כלל לחלק בין בית לרשות הרבים באיסור נעילת הסנדל. ועוד מדקתני בירושלמי יוצאין, משמע אפילו ברשות הרבים). ר"ן ב, ב (ואיכא מאן דאמר דנהי דבכל הני יוצאין ביום הכיפורים, הני מילי בשאין דומין למנעל בצורתן, אבל במנעל גמור, אף על פי שהוא של בגד, כגון אנפליא, בתוך ביתו בלבד הוא שמטייל בו, אבל לצאת בו אסור ... ואיכא מאן דפליג ... והכי נמי מוכח בירושלמי, דגרסינן התם אית תנויי תני יוצאין באנפליא ביום הכיפורים ואית תנויי אין יוצאין, אמר ר' חסדא, מאן דאמר יוצאין בשל בגד, ומאן דאמר אין יוצאין בשל עור. ומדקתני סתמא יוצאין, משמע דאפילו לרשות הרבים). שו"ע ס"ב (אבל של גמי או של קש או של בגד או של שאר מינים, מותר אפילו לצאת בהם לרשות הרבים).

[20] כדלעיל סי' שא סמ"א (לבדים הקשים הרבה, אסור להוציאם לרשות הרבים או לכרמלית כשהוא מעוטף בהם דרך מלבוש, לפי שאינם ראוים למלבוש ונראים כמשוי).

[21] **ר"ן** שם (ומיהו איכא למידק, דנהי דמידי דלא הוי מנעל ליכא למיחש ביה משום נעילת סנדל, אכתי היכי נפקי ביה הני רבנן, דכיון דלא הוי מנעל, משוי הוא, ואסור לצאת בו ... ואינו במשמע כן, ועוד שמנהגן של ישראל שיוצאין במינין הללו ואפילו ברשות הרבים. אבל לדידי לא קשיא, דכי אמרינן דמידי דלאו מנעל הוי משוי ואסור לצאת בו, הני מילי בשבת, דכיון דמנעל מותר בו, כל מידי דלא הוה ליה מנעל, הוה ליה משוי ואסור לצאת בו, אבל ביום הכיפורים שהמנעל אסור ודרכן של בני אדם לצאת באותן המינין, לא הוו משוי, אלא כמנעל הוו להההוא יומא). **ב"י** ד"ה וכתב הר"ן. לבוש שם (ואף על פי שבשאר שבתות השנה אסור לצאת לרשות הרבים אלא במנעל של עור, אבל שאר דברים אסורים, ביום כיפור שאני, דבשאר ימות השנה כו"ע נועלין בשל עור ואין דרך לנעול בשאר מינין, הוי שאר מינין כמשוי שאינם מלבוש ... אבל ביום כיפור שאסור בשל עור, הוי שאר מינים מלבוש שלהם).

*

אמנם בהלכות שבת חזר בו רבינו מפסק זה, והתיר לצאת במנעל של עץ אף בשבת, כדלעיל סי' שא סי"ב-ג (מותר לו לצאת במנעל של עץ ... וכן חיגר שאינו יכול לילך כלל בלא מקל, מותר לצאת בו ... דומה למנעלים שכל גופו נסמך עליהם בכל הליכתו, ולכך מותר לצאת בהם אף אם אין עליהם שם מנעל כגון של עץ). והיינו שכיון שכל גופו נסמך על המקל בכל הליכתו, דומה למנעלים, ומכל שכן שמותר לילך עם מנעלים של עץ, שנשען עליהם בכל הליכתו.

ונתבאר יותר בקונטרס אחרון שם ס"ק ה ד"ה וצריך לומר (אף שאין עליו תורת מנעל, כיון שהרגל נכנסת בו ומהלך בו שרי, דמלבוש שלו הוא לכף רגלו. דאפילו במקל החיגר כתב הרא"ש בפ"ג דביצה דהוה כמנעלו, אף על גב דסבירא ליה בפ"[ח] דיומא דאין מנעל של עץ, אלא דהכא כיון שצורך הילוכו הוא שרי ... כל סמיכת גופו בהליכתו על מקלו, ובהא תליא מלתא ... ואם כן הוא הדין במנעל של עץ שמהלך בו, שכל גופו נסמך עליו בהליכתו, דשרי).

[22] **בה"ג** הל' יוה"כ לא, ב (וכן בנעילת הסנדל, היכא דמיפנק, אי נמי קא בעי למיעל בדוכתא דחורבא, ואפוקי ספר תורה ומיקרי ביה בציבורא, אי נמי למיתן ריפתא לינוקא, אי נמי אפוקי לבושא או מאי דצריך ליומיה, וקא דחיל למיעל בלא מסאנא מן

והוא מפונק ואין די לו בלבישת אנפלאות, מפני שהן עשויין מבגד רך, אז התירו לו לצאת לרשות הרבים בבגד קשה וכרוך סביב רגליו. וטוב להחמיר כסברא זו.

אבל לצאת לרשות הרבים באנפלאות של בגד, מותר בכל ענין לדברי הכל, כיון שלובשן דרך לבישה. והוא הדין שמותר לצאת בכל מין מנעל שאינו של עור אפילו לרשות הרבים[23].

מותר לעמוד ביום הכיפורים על גבי כרים וכסתות[24], אפילו הן של עור, שאין זה הנאת דרך נעילה, ולא אסרו אלא כשהוא מנעיל ברגליו[25]. מכל מקום המחמיר בכרים וכסתות של עור תבא עליו ברכה[26].

במה דברים אמורים, שלא בשעת תפלת שמונה עשרה, אבל בשעה שמתפלל תפלת שמונה עשרה אסור לעמוד על גבי כרים וכסתות, אפילו אינן של עור, משום שנראה כמתגאה אם יעמוד על כרים בשעת תפלה[27]. אבל מותר לעמוד על שאר דברים חוץ מן כרים וכסתות, אפילו בשעה שמתפלל תפלת שמונה עשרה, אם אינו גבוה שלשה טפחים מן הארץ, כמו שנתבאר בסימן צ'[28].

המותרים במנעלים

ה חיה כל שלשים יום אחר לידתה מותרת לנעול אפילו ביום הכיפורים, מפני שהצינה קשה לה[29]. וכן חולה,

---

עקרבא או מן ריחשא, שרי ליה למיכרך מידי על כרעיה, אי נמי מיסס גורבי, ומיעל אפוקי צורכיה). הובא בטור, ונתפרש ב**ט"ז** שם.

[23] **ט"ז** שם (וכל שהוא דרך מלבוש, כגון בתי שוקיים של בגד או אנפלאות של בגד, מותר לכו"ע, דלאו מנעל ולא משוי הם כלל, כיון שהם דרך מלבוש ... ובלבישת בתי שוקיים של בגד או אנפילאות מותר ולית ביה ספק כלל). **מ"א** סק"ב (ובר"ן ביומא כתב להקל עיי"ש. וכן נוהגין). הרי שהט"ז התיר לכתחלה בבתי שוקיים והמ"א התיר במנעל של עץ.

גמרא עח, ב (כנסמן לעיל הערה 15). נמוקי יוסף יבמות לג, א (ושמעינן מינה דכל שאינו קרוי נעל, כגון בתי שוקים של בגד או קאלסוניס, מותרין ביום הכיפורים, ורבנן נמי חזינן דנפקי בהו ... ולדברי הכל מותר לנעול בתי שוקים ביום הכיפורים, ואפילו לצאת בהם ברשות הרבים, דמשום ענוי יום הכפורים ליכא, שכל שאינו מחופה עור לאו מנעל הוא, ומשום שבת ליכא, דמלבוש הוא ואינו משוי כלל). ט"ז ס"ק א (שמע מינה שמותר לכתחלה).

כי זה שבה"ג הצריך דבר מצוה או דבר הכרחי, הוא רק לענין לכרוך בגד קשה סביב רגליו, אבל אנפלאות של בגד, או מנעל שאינו של עור, מותר לדברי הכל, אפילו בלא דבר מצוה או דבר הכרחי, כמבואר בט"ז שם (וכל שהוא דרך מלבוש, כגון בתי שוקיים של בגד או אנפלאות של בגד, מותר לכו"ע, דלאו מנעל ולא משוי הם כלל, כיון שהם דרך מלבוש. אלא דמי שרוצה לכרוך על רגליו, דהוא אינו דרך מלבוש ... בזה קמ"ל ... בה"ג דבתרי גווני יש לנו היתר זה).

[24] מרדכי רמז תשכו (ומוליכין כרים וכסתות בבית הכנסת לעמוד עליהן, כי יש בני אדם שיש כאב ברגליהם). מ"א ס"ק ג (דלפעמים יש לאדם כאב ברגל, ויש שהצנה קשה לו (מרדכי שם).

[25] מהרי"ל הל' ליל יו"כ ע' שכד (איסטניס אשר צער לו לעמוד יחף על הרצפה, מותר לו באנפליאות, דוקא בשל בגד ולא בשל עור ... וגם אם הכרים עשוין מעור, הואיל והרגל מגולה מלמעלה, מידי דהוה אמנעל מרופט, פירוש קרוע מלמעלה, שגם הוא מותר לנעול). תרומת הדשן סי' קמט (הואיל ולא שרי לעמוד על גבי כרים אלא משום דר[כ]ים אינון, וכדמייתי ראייה מרבה דכרך סודרא אכרעיה, אם כן כרים של עור דלא אשכחן כמותו דשרי למיכרך אכרעיה, אסור נמי לעמוד עליהם אפילו הן מאד ר[רכים]. יראה דלא חילקו חכמים ... וראייה קצת דכתב אור זרוע וז"ל, ונראה דמותר לצאת במנעל קרוע ושיעור הקריעה איני יודע. ומסתמא אינ[ו] רוצה לומר קרוע למטה בכף הרגל, אלא קרוע למעלה, וכיון דשרי מנעל קרוע, כל שכן לעמוד על גב כלי עור דשרי). והוא באור זרוע ח"ב סי' רעז (ובנעילת הסנדל, אם היה מנעל קרוע, נראה דמותר ... מיהו איני יודע כמה יהיה קרוע ויהיה מותר לצאת בו). **רמ"א** ס"ב (ומותר לעמוד על כרים וכסתות של עור). לבוש סוף ס"ד (שאין זה דרך הנאת נעילה, אלא כשהוא מנעילה ברגליו).

[26] תרומת הדשן שם (יראה דהמקיל לצורך לא הפסיד, והמחמיר תבא עליו ברכה). רמ"א שם (ומכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה).

[27] הגהות מנהגים יום כיפור אות קנו (מהרי"ש ... מלבד כשיתפלל שמונה עשרה יעמוד על הארץ). ב"ח (בהגהות מהרי"ש ... מלבד בשעת התפלה יעמוד על הארץ). מטה משה סי' תתנז (מלבד כשמתפלל י"ח יעמוד על הארץ). **מ"א** סק"ג (ובשעה שמתפללין י"ח אסור לעמוד על שום דבר (מט"מ וב"ח בשם מהר[י]"ש), וטעמא, שנראה כמתגאה בעומד על כרים (לבוש סימן תרי"ט)). **לבוש** סי' תריט סוף ס"א (ובלבד בשעה שמתפלל יעמוד על הארץ, משום שנראה כמתגאה אם יעמוד על כרים בשעת תפלה).

[28] ס"א-ב (לא יעמוד ... על גבי מקום גבוה ויתפלל ... שיעור מקום גבוה שאמרו הוא ג' טפחים).

[29] **משנה** עג, ב (והחיה (יולדת, רש"י) תנעול את הסנדל (שהצנה קשה לה, רש"י), דברי רבי אליעזר, וחכמים אוסרין) וכרבי אליעזר. גמרא עח, ב (החיה תנעול את הסנדל משום צינה). רמב"ם פ"ג ה"ח (והחיה מותרת לנעול את הסנדל משום צינה כל שלשים יום). ר"ן א, א (ולענין חיה, לא איתפרש בגמרא עד אימת מקרי חיה לנעילת הסנדל, ומסתבר דעד ל' יום, לפי שכל הזמן הזה הצינה קשה לה, כדאמרינן בפרק מפנין (קכט, ב) לחיה עד שלשים יום, כלומר שאין מטבילין אותה בתוך ל' יום משום צינה). והוא כדאמרינן התם (חיה ג' ז' ול'), ופרש"י (הוזכרו בה לחילוק הלכות חילול שבת, ל' מז' עד השלמת ל'). טור ושו"ע ס"ג (החיה, כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל). לבוש ס"ד (משום צנה שהוא קשה לה).

וכדלעיל סי' של ס"ה ([יולדת] הרי היא עד ל' יום כחולה שאין בו סכנה, שכל צרכיו נעשים על ידי נכרי, חוץ מלענין מדורה, שאם היא צריכה לכך עושים לה על ידי ישראל, מפני שהצינה סכנה היא לה כל ל' יום).

דין יולדת עד שלשה ימים ועד שבעה ימים, יתבאר לקמן סי' תריז ס"ד. וכאן מבואר דינה לענין שלשים יום.

אפילו אין בו סכנה, אלא שהצינה קשה לו[30], וכן מי שיש לו מכה ברגליו[31], מותרים לנעול:

ו וכן אם ירדו גשמים ורוצה לילך מבית הכנסת לביתו או להיפך, והוא אדם מפונק ומצטער בלכלוך רגליו במי גשמים, מותר לו לנעול, וכשיגיע לביתו או לבית הכנסת יחלצם. אבל מי שאינו מפונק אסור[32].

אבל אם יש שם רפש וטיט, מותר לכל אדם לנעול, לפי שהכל חשובין מפונקין לענין זה[33] (ויש אומרים[34] דאף בטיט ורפש אין היתר אלא למי שידוע שהוא מפונק, אבל אין כל אדם יכול לומר מפונק אני. אבל המנהג כסברא הראשונה).

אבל לא כמו שנוהגין רבים מהמון עם, שהולכים ברחוב במנעלים אף שאין שם רפש וטיט, וכשבאין לבית הכנסת הם הולכים גם כן במנעלים, רק בהגיעו למקומו חולץ. ואלו בחשיכה יתהלכו, ופושעים נקראו אם אינן שומעים לקול מוריהם[35]:

ז ההולך במקום שמצויים עקרבים או שאר דברים הנושכין, מותר לו לנעול אפילו מנעל של עור[36], ואפילו אינו הולך לדבר מצוה אלא לטייל, מותר לנעול, כדי שלא ישכנו עקרב וכיוצא בו[37]:

ח כשהולך מביתו לבית הכנסת במנעלים[38], לא ילך בהן בבית הכנסת, וכן לא יניחם בבית הכנסת בגלוי, לפי שלכלוך שעל גבי המנעלים הוא זלזול לבית הכנסת ביום קדוש כזה שחייבים לכבדו בכסות נקיה[39] ובכל דבר טהרה. אלא יניחם במקום מוצנע בבית הכנסת שלא יראו, או ישלחם לביתו, אם אפשר לו[40]:

ט המהלך בדרך, אע"פ שבתשעה באב מותר בנעילת הסנדל[41], ביום הכיפורים אסור, לפי שעיקר איסור נעילת הסנדל ביום הכיפורים הוא מן התורה[42], כמ"ש בסי' תרי"א[43] עיי"ש, לפיכך החמירו בו יותר מבתשעה

---

[30] **רמב"ם** שם. **שו"ע** שם (והחולה כיוצא בה, אע"פ שאין בו סכנה). לבוש ס"ג (וכן חולה אפילו אין בו סכנה אלא שהצינה קשה לו).

[31] רבנו ירוחם נ"ז ח"ב נא, ג (וכן מי שיש לו מכה ברגלו). שו"ע שם (וכן מי שיש לו מכה ברגליו).

[32] מהרי"ל הל' ליל יו"כ ע' שכד (אם ירדו גשמים ביום כיפור ... אם מפונק הוא, מותר לילך עם נעליו נעולים לביתו). **רמ"א** ס"ד (ואם ירדו גשמים ורוצה לילך לביתו מבית הכנסת או להיפך, והוא איסטניס, מותר לנעול מנעליו עד שמגיע למקומו). לבוש ס"ג (והוא איסטניס ומצער לילך בו יחף). הרי שגם בגשמים לא התירו אלא באיסטניס.

[33] **ט"ז** סק"ג (נראה דזה צריך בירידת גשמים, אבל אם יש שם בארץ רפש וטיט, כו"ע כאסטניס בזה). **של"ה** מסכת יומא עמוד התשובה רכח, ב ד"ה אמר מהרי"ל (אם עת גשמים וירא שיטנפו רגליו, ואז שרי ללבוש מנעלים), הרי שגם בגשמים התיר לכולם, וכל שכן ברפש וטיט.

[34] נמוקי יוסף יבמות לג, א (והא דתניא לא יטייל אדם בקורדקייסין, אפילו לשמור רגליו מלכלוך בית הכסא וכיוצא בו, שלא יצטרך להדיחם לבסוף, ומוטב שיתלכלך, ויבא לידי דיחוי שירחוץ רגליו, משנתיר לו סנדליו). מטה משה סי' תתנח (ונראה דווקא כשהוא איסטניס, אבל בלאו הכי לא ינעול, אפילו לשמור רגליו מלכלוך שלא יצטרך להדיחם לבסוף, ומוטב שיתלכלך ויבא לידי דחוי שירחץ רגליו, משנתיר לו סנדל). מ"א סק"ה (אבל מי שאינו אסטניס, ילך יחף וישמור עצמו שלא יציג רגליו במי הגשמים, ואם נטנפו רגליו, מותר להדיחם אחר כך).

[35] ט"ז סוף סק"ב (ולא כמו שנוהגים רבים מהמון עם בעונותינו הרבים, ואפילו קצת לומדים, שהולכים כל היום ברחוב במנעלים, וכשבאים לבית הכנסת הם הולכים גם כן במנעלים, רק בהגיע למקומו חולץ מנעליו, כל זמן שעומד שם, ותו לא. ואלו בחשיכה יתהלכו, ופושעים נקראו אם אינם שומעים לקול מוריהם).

[36] שמואל **בגמרא** עח, סוע"ב (אם מחמת סכנת עקרב מותר), ופרש"י (מקום שיש לחוש לעקרבים, מותר כל אדם לנעול). רמב"ם פ"ג ה"ח. טור ושו"ע ס"ד (מותר כל אדם לנעול סנדל מחמת עקרב וכיוצא בו, כדי שלא ישכנו).

[37] טור (דמשום סכנת עקרב מותר אפילו במנעל ממש, ואפילו שלא לצורך מצוה), ולבוש ס"ג (ואפילו אינו הולך לדבר מצוה, אלא לטייל, מותר לנעול במקום הסכנה).

[38] כגון שהיה בדרך גשמים או רפש וטיט (כדלעיל ס"ו), או עקרבים (כדלעיל ס"ז).

[39] כדלעיל סי' תרי סוף ס"ח (נוהגין להציע בגדים נאים בבית הכנסת).

[40] **מהרי"ל** הל' ליל יוה"כ ע' שכג (ואמר מהר"י סג"ל, כשרוצה אדם לילך לבית הכנסת ליל כל נדרי, ישלוף מנעליו ויניחם בביתו, ולא יוליכם לבית הכנסת, משום טינוף. ויום זה הוא יום שחייבים לכבדו בכסות נקייה ובכל דבר טהרה). הובא בדרכי משה ס"ק ד. **של"ה** מסכת יומא עמוד התשובה רכח, ב ד"ה אמר מהרי"ל (ואם הכרח הוא לו לשום המנעלים בבית הכנסת, ישים אותם בחור או במקום נסתר, ויהיו מכוסים אין רואה, כי קדוש היום לאדונינו). **מ"א** סק"ז (וישלחם לביתו, או יניחם במקום מוצנע בבית הכנסת (ד"מ מהרי"ל של"ה)).

ואפילו אם המנעלים אין בהם רפש וטיט, אלא שאין הכהנים עולים לדוכן במנעלים, נתבאר לעיל סי' קכח ס"ז (טוב ליזהר להצניע המנעלים תחת הספסלין, שלא יהיה מגולים ונראין, מפני כבוד הצבור).

[41] כמבואר בשו"ע סי' תקנד סי"ז (אבל ומנודה שמהלכים בדרך, מותרים בנעילת הסנדל, וכשיגיעו לעיר יחלוצו, וכן בתשעה באב). וכדאמרינן בתענית יג, א (הא כיצד, יוצא לדרך (חוץ לעיר, רש"י) נועל, נכנס לעיר חולץ).

[42] **מ"א** סק"ז (דביום הכיפורים אסור לצאת במנעל, אפילו לבא בדרך. עסי' תקנ"ד סי"ז ... כיון שיש אומרים שהוא דאורייתא).

באב:

י וכן מטעם זה, ההולך בין הנכרים וחושש שלא ילעיגו עליו, אע"פ שבתשעה באב מותר לנעול[44], ביום הכיפורים אסור[45]:

יא כל מקום שמותר לנעול, טוב שיחליף מנעל של שמאל בימין ושל ימין לשמאל[46]:

---

[43] סעיף ב (גם הם אסורים ביום הכיפורים מן התורה).

ומכל מקום כתב רק "שעיקר איסור ... הוא מן התורה", כדלעיל שם ס"ג (ואיסור דברים אלו מסר הכתוב לחכמים, והם הקילו בהם).

[44] כמבואר ברמ"א סי' תקנד סי"ז (וכן במקום שדרים בין הגוים, לא יחלוץ כי אם רחוב היהודים, וכן נהגו).

[45] **מ"א** שם (ואפשר דאפילו בין העכו"ם אסור, אף על גב דאיכא למיחש שילעיגו, כיון שיש אומרים שהוא דאורייתא).

[46] **של"ה** שם (שרי ללבוש מנעלים, מכל מקום יהפכם של שמאל לימין). **מ"א** סק"ו (ובשל"ה כתב דיהפוך ימין לשמאל ושמאל לימין).

תרטו דין תשמיש המטה ביום הכיפורים

ובו ב' סעיפים

א כבר ביארנו[1] שיום הכיפורים אסור בתשמיש המיטה. ולפי שלבו של אדם גס עם אשתו, ובקל יוכל לבא עמה לידי הרגל דבר, לפיכך צריך לנהוג עמה ביום הכיפורים כל הרחקות שנוהג עמה בימי טומאת נדתה[2], דהיינו שלא יגע בה[3], ואין צריך לומר[4] שלא יישן עמה במטה אחת[5], אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה[6], וכן לא ירבה עמה בדברים[7], וכן בכל הפרטים שנתבארו ביו"ד סי' קצ"ה[8].

ובכל דברים אלו צריך להזהר בין בליל יום הכיפורים בין ביום[9]:

ב הרואה קרי[10] בליל[11] יום הכיפורים, ידאג כל השנה[12], שמא לא קבלו תעניתו[13], והשביעוהו במה שבידם

---

[1] סי' תריא ס"ב (ומה הן הדברים האסורים ... תשמיש המטה).

[2] מהרי"ל הל' ערב יוה"כ ע' שכא (ויתרחק מן אשתו כל אותו הלילה, ולמחר ביום, כבימי נידותה, שלא יגע בה אפילו באצבע קטנה, ולא ירבה דברים עמה, כדי להרחיק את עצמו מהרגל דבר עבירה). **של"ה** מסכת יומא עמוד התשובה רכח, ב ד"ה אסור (וכל אותה לילה ויום יתרחק מאשתו, שלא לנגע בה ובבגדיה כאילו נדה ... וגם לא ירבה בדברים עמה, שלא יבא לידי הרגל עבירה). **מ"א** סק"א (ואסור ליגע גם ביום. וגם לא ירבה דברים עמה (של"ה)).

[3] אגודה פסחים סי' נב (וכתב רבינו שמחה, מכאן ראי' שירחיק אדם מאשתו ביום הכיפורים שלא ליגע בה ובבגדיה כאילו נדה, שהרי החמירו להדליק או שלא להדליק, ובנדה לא החמירו). מהרי"ל שם (שלא יגע בה). **שו"ע** ס"א (ואסור ליגע באשתו, כאלו היא נדה).

[4] ט"ז סק"א (כיון שכתב תחלה איסור נגיעה, פשיטא שאסור במטה אחת). וראה גם לקמן יו"ד סי' קפד סוף ס"ק ו (ולפי זה כל שכן שאין לישן עמה במטה אחת).

[5] הגהות מרדכי מועד קטן רמז תתקלד (דתשעה באב ויום הכיפורים אסור לישן עם אשתו במטה). שו"ע שם (וכן אסור לישן עם אשתו במטה).

[6] שו"ע יו"ד סי' קצה ס"ו (לא יישן עמה במטה, אפילו כל אחד בבגדו ואין נוגעין זה בזה).

[7] מהרי"ל שם (ולא ירבה דברים עמה). של"ה שם (וגם לא ירבה בדברים עמה). מ"א שם (וגם לא ירבה דברים עמה (של"ה)).

[8] בשו"ע שם. מהרי"ל שם (כבימי נדותה). מ"א שם (ובמהרי"ל משמע שיש לנהוג בה כל דין נדה).

[9] מהרי"ל שם (ויתרחק מן אשתו כל אותו הלילה, ולמחר ביום). של"ה שם (וכל אותה לילה ויום יתרחק מאשתו). מ"א שם (ואסור ליגע גם ביום). ט"ז ס"ק א (יש ליזהר אפילו ביום במטה אחת).

הובא לעיל סי' מ בקונטרס אחרון סק"ב (ואין לחלק בין יום ללילה, דהא בט' באב ויום כפור לא חלקו בזה, עיין ט"ז סימן תרטו).

[10] **גמרא** [ברייתא] פח, א (הרואה קרי ביום הכיפורים, ידאג כל השנה כולה), ופרש"י (שמא לא קיבלו תעניתו והשביעוהו במה שבידם להשביעו, כעבד המוזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו). טור ושו"ע ס"ב (הרואה קרי בליל יום הכיפורים, ידאג כל השנה). לבוש ס"ב (שמראים לו שלא קבלו תעניתו, והשביעוהו במה שבידם להשביעו, כעבד שמזג כוס לרבו ושפך לו הקיתון על פניו). מ"א ס"ק ב (שהקב"ה אין חפץ בשמושו).

[11] שו"ת מהרי"ל סי' קמא (ומה שהבאת דווקא ביום, שגית). ב"י ד"ה הרואה. שו"ע שם (בליל יום הכיפורים).

[12] ראה לקוטי שיחות חי"ז ע' 191 (דער תוכן הענין פון "ידאג כל השנה" איז – עבודת התשובה). שלחן המלך ח"ב ע' רכו.

[13] ראה שו"ת צמח צדק או"ח סי' קיא (ע"ד הקרי שאירע לו ביוחם הכיפורים, בפירוש שמיע לי מני דמרן כאאזמו"ר נ"ע שלא לפחוד מזה, כי הדברים הנאמרים על זה בגמרא היינו דוקא לאנשים גדולים מאד שמצד הרהורי לבו רחוק מאד מזה ואין זה כי אם מן השמים השביעוהו, על כן ידאוג וכו'. אבל מי שיוכל להיות שמצדו באה לו, אינו בכלל זה כלל. כך כפל ושנה ושלש). אגרות קודש ח"ד אגרת תתיד (ובענין מה שקרה לו ביום הקדוש, הנה יאמר בכל יום לבד משבתות ויום טוב קאפיטלאך קג-קד

להשביעו, כעבד שבא למזוג כוס לרבו ושופך לו רבו הקיתון (פירוש, קיתון של מים[14] שממנה מוזג הכוס של יין[15]) על פניו כלומר אי אפשי בשימושך[16].

ואם עלתה לו שנה, מובטח לו שהוא בן עולם הבא[17], שבודאי יש לו זכיות הרבה שהגינו עליו, והוא יאריך ימים[18], שכך הסימן יראה זרע יאריך ימים[19]:

שבתהלים, וילמוד פרק א׳ מאגרת התשובה עד ראש השנה הבע״ל. והעיקר שיקיים את הפסק דין של אדמו״ר הצמח צדק (שו״ת צ״צ שער המילואים ח״ד סס״ב) וז״ל: יסיח דעתו מזה לגמרי ויהי׳ שמח וטוב לב עכ״ל). חי״ד אגרת ד׳תשפ ואגרת ה׳לח.

[14] רש״י סוכה כח, ב ד״ה ושפך לו קיתון (של מים על פניו).

[15] כדלעיל סי׳ קפג ס״ג (שיתן מהיין חי לתוך הכוס ... יתן לתוכו מים).

[16] סוכה כט, א (שפך לו רבו קיתון על פניו ואמר לו אי אפשי בשמושך).

וכן לקמן סי׳ תרלט סכ״ד (כעבד שבא למזוג כוס לרבו ושופכו לו רבו על פניו, כלומר איני חפץ בשימושך).

וראה שלחן המלך ח״ב ע׳ רכו הערה 15.

[17] ברייתא פח, א (ואם עלתה לו שנה (שלא מת, רש״י), מובטח לו שהוא בן העולם הבא (שמעשים טובים יש בידו שהגינו עליו ובן עולם הבא הוא, **רש״י**). **טו[ר]** (שודאי יש לו הרבה זכיות שהגינו עליו) ושו״ע שם (ואם עלתה לו שנה, מובטח לו שהוא בן העולם הבא). לבוש שם (שודאי יש לו הרבה זכיות שהגינו עליו).

[18] רב דימי ב**גמרא** שם (מפיש חיי סגי ומסגי).

[19] ישעיה נג, י. **רש״י** שם ד״ה סגי (בבנים ובני בנים, שכך הסימן יראה זרע יאריך ימים). תוס׳ שם ד״ה מפיש (ורמז לדבר יראה זרע יאריך ימים). וראה לקוטי שיחות חי״ז ע׳ 182-3. שלחן המלך ח״ב ע׳ רכב-ז.

תרטז הקטנים מתי יתחילו להתענות

ובו י"א סעיפים

חמשת העינויים בקטנים

א כל[1] הדברים האסורים ביום הכיפורים משום מצות עינוי בלבד, לא גזרו על הקטנים, לפיכך מותר לגדול להאכיל את הקטן ולהשקותו ולסוכו ולרחצו בצונן[2].

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) חמשת העינויים בקטנים (ס״א-ג).

(ב) קטנים שהגיעו לחנוך מצות עינוי (ס״ד-יא).

[2] ברייתא עח, ב (תינוקות מותרין בכולן). גמרא שם (מותרין לכתחלה קתני (שאם בא לימלך אומרים לו האכילהו ורחוץ אותו, רש״י) ... לא גזרו בהו רבנן). ר״ן ב, ב (מוכח בגמרא שמותרים גדולים להאכילן ולהשקותם ולהרחיצם ולסוכם). טור ושו״ע ס״א (התינוקות מותרים בכל אלו). רמ״א ס״א (להאכילם, אפילו בידים שרי). מ״א סק״א (נראה לי דודאי כל דבר שהוא משום עינוי, לא גזרו בקטן, ולכן מותר גדול לרחצן בצונן ולסוכן בידים, כדאיתא בגמרא בהדיא).

והיינו שלא גזרו חכמים מצות חנוך על הקטנים באיסור אכילה, עד שימלאו לו ט׳ שנים, כדלקמן ס״ד (וכיצד הוא חינוכו, קטן הבריא בן תשע שנים שלימות ... מחנכין אותו לשעות מדברי סופרים. כיצד, אם היה רגיל לאכול בשתי שעות על היום מאכילין אותו בשלש). וכיון שלא הגיע לגיל זה, מותר להאכילו בידים.

ואף שנתבאר לעיל סי׳ שמג ס״ה (לספות לו איסור בידים אסור לכל אדם מן התורה אפילו אינו בר הבנה כלל, שנאמר לא תאכלום, ופירשו חכמים לא תאכילום לקטנים).

מכל מקום נתבאר לעיל סי׳ רסט ס״ג (שלא אסרו להאכילו איסור בידים, אלא כשהמאכל אסור מצד עצמו, כגון טרפה וכיוצא בה, אבל כשהמאכל מותר מחמת עצמו, אלא שהוא זמן האסור באכילה, מותר להאכיל לקטן, שהרי מאכילים הקטנים ביום הכיפורים אפילו קטן שאין בו חשש סכנה אם יתענה), וסי׳ תעא ס״י (ואף על פי שאסור להאכיל הקטן בידים דברים האסורין, אפילו אינן אסורין אלא מדברי סופרים, מכל מקום דברים שאינן אסורים מחמת עצמן אלא שהוא זמן איסור, כגון מצה בערב פסח, או לאכול קודם קידוש, מותר להאכילם בידים אם הם צריכין לכך, כמו שמותר להאכילם בידים ביום הכיפורים, ואין מענין אותם אפילו יכולין לסבול התענית).

וכל זה הוא דוקא כשעדיין לא הגיע למצות חנוך עינוי, וכדלקמן ס״ד (אבל אם הגיע לחינוך, אסור להאכילו ולהשקותו ולסוכו ולרחצו בידים ... דהרי זה כאלו מאכילתו בידים). והיינו שכיון שחכמים גזרו עליו מצות חנוך עינוי, חל גם בזה איסור האכלתו בידים, כדלעיל סי׳ שמג ס״ה (ואפילו דברים האסורים מדברי סופרים אסור להאכילו).

וכעין זה הוא גם במצות אכילה בסוכה, שאחר שאינו צריך לאמו, אסור להאכילו בידים חוץ לסוכה, כדלקמן סי׳ תרמ ס״ד (ומותר לה ליתן לפניו לאכול חוץ לסוכה אע״פ שיודעת שבודאי לא יכנוס לסוכה לאכול אלא יאכל במקום שנתנה לפניו, אין בכך כלום, כיון שאינה אומרת לו שיאכל חוץ לסוכה), הרי שאסור לה להאכילו בידים משום איסור ״לא תאכילום״ חוץ לסוכה, כיון שמחמת מצות חנוך חייב לאכול בסוכה דוקא.

ואף שמצות חנוך היא על האב, ולא על הבן, כדלקמן הל׳ תלמוד תורה פ״א ה״א (שהקטן פטור מכל המצות וגם אביו אינו חייב לחנכו במצות מן התורה אלא מדברי סופרים).

אבל לא ירחיצנו בחמין כל גופו, אפילו הוחמו מבעוד יום, שהרחיצה בחמין אינה אסורה משום מצות עינוי בלבד, שהרי בכל שבתות השנה אסור לרחוץ בחמין[3], אלא יש בה גם משום גזירת מרחץ (פירוש, שהבלנים הם חשודים להחם מים בשבת, ולכך אסרו לכנוס למרחץ בשבת) כמו שנתבאר בסימן שכ"ו[4]. ולפיכך אסור לעשותה לקטן בידים[5], כמו שאסור להאכילו בידים כל האיסורין של דבריהם כמ"ש בסי' שמ"ג[6]:

ב וכן אסור לגדול לנעול את הסנדל לקטן[7], לפי שאין זה עינוי להקטן, שאינו חושש כל כך אם לא ינעול[8]. אבל אם הקטן נועל מעצמו, אם צריך למחות בידו, נתבאר בסימן שמ"ג[9] עיי"ש:

ג ועכשיו שאין נוהגין לרחוץ ולסוך את הקטן בכל יום, ואין מניעת הרחיצה והסיכה ביום הכיפורים נחשבת לו לעינוי כלל, אין לרחצו ולסוכו ביום הכיפורים, וכן הוא המנהג[10]:

קטנים שהגיעו לחנוך מצות עינוי

ד וכל זה בקטן שלא הגיע לחינוך מצות עינוי[11]. אבל אם הגיע לחינוך, אסור להאכילו[12] ולהשקותו ולסוכו

מכל מקום, אחרי שחייבו חכמים את אביו לחנכו, חלה גם על הבן מצות חנוך, כדלעיל סי' קפו ס"ג (הקטן ... מוציא הוא את מי שלא אכל כדי שביעה ... כיון שאינו חייב מן התורה אלא מדברי סופרים ... שמכל מקום הוא חייב מדברי סופרים כמותו).

[3] **מ"א** שם (נראה לי דודאי כל דבר שהוא משום עינוי לא גזרו בקטן, ולכן מותר גדול לרחצן בצונן ולסוכן בידים, כדאיתא בגמרא בהדיא. אבל רחיצה בחמין, שאסורה אפילו בשבת, אף בתינוק אסור).

[4] סעיף א (אסרו חכמים לרחוץ כל גופו או רובו בחמין ... מפני הבלנים שהיו מחמין בשבת ואמרו מערב שבת החמנו ... אבל מותר לרחוץ בחמין פניו ידיו ורגליו או שאר אברים, כל שאינו רוחץ רוב גופו).

[5] לענין רחיצת קטן בשבת, ראה לעיל סי' שלא סי"א (ודינו לרחוץ בשבת אם רצו, כדין רחיצת כל אדם, שאסור אפילו בחמין שהוחמו מבעוד יום, אלא פניו ידיו ורגליו בלבד, כמ"ש בסימן שכ"ו), ולענין רחיצת קטן ביום טוב, ראה לעיל סי' תקיא ס"א (תינוק שדרך לרחצו בכל יום, מותר לרחוץ כל גופו בבת אחת אפילו בחמין שהוחמו ביום טוב לצורך שתיה, דכיון שהוא צרכו של תינוק לא גזרו עליו ... ועכשיו בזמן הזה שאף בחול פעמים שאין רוחצים את התינוק שנים או שלושה ימים, אף ביום טוב אסור לרחוץ כל גופו בחמין שהוחמו ביום טוב).

[6] סעיף ה (לספות לו איסור בידים אסור לכל אדם מן התורה, אפילו אינו בר הבנה כלל, שנאמר לא תאכלום, ופירשו חכמים לא תאכילום לקטנים. ואפילו דברים האסורים מדברי סופרים אסור להאכילו...וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד אפילו בדברים האסורים משום שבות).

וכן הוא גם בשאר מלאכות האסורות בשבת, כדלעיל סי' רסו ס"י (ויכול ליתנו לקטן ... ומכל מקום ... צריך ליתנו להם כשעקרו רגליהם ללכת, וליטלו מהם כשהם רוצים לעמוד, כדי שלא יעשו עקירה והנחה ... שאף שאינו מצווה על שביתתם, מכל מקום הרי אסור להאכילם דבר האסור בידים מן התורה כמו שיתבאר בסי' שמ"ג). סי' שא סכ"א (הבנים יוצאין בזגין של זהב הארוגים או תפורים להם בכסותם לנוי ... אם יש בהם עינבל העשוי להשמיע קול, אסורים ללבשם בשבת, שאסור להשמיע קול של זוג העשוי לקשקש בו התינוק, כמו שיתבאר בסי' של"ח ושל"ט. ואע"פ שכאן עושה זאת הקטן, ואין אנו מצווים להפריש הקטן מחלול שבת, מכל מקום אסור ליתן לו מלבוש זה שהזוג ארוג בו, שהרי זה כמאכילו איסור בידים). סי' שמג ס"י (מותר ליתן לתינוק בשבת חפצים שיכול לעשות בהם מלאכה לעצמו, ואפילו אם ידוע שיעשה בהם, כגון ליתן לתינוק עוגה שכתובים עליה אותיות שאסור לאכלה בשבת כמ"ש בסי' ש"מ, אף על פי שהתינוק יאכלנה בודאי, כיון שמתכוין הוא להנאת עצמו אין צריך להפרישו כמו שנתבאר למעלה. רק שלא יתן גדול לתוך פיו של תינוק).

[7] ברייתא **וגמרא** עח, ב (חוץ מנעילת הסנדל). טור ושו"ע ס"א (חוץ מבנעילת הסנדל).

[8] גמרא שם (הנך דלאו רביתייהו, גזרו בהו רבנן, הנך דרביתייהו הוא, לא גזרו בהו רבנן). טור ולבוש ס"א (חוץ מנעילת הסנדל שאין חוששין כל כך אם לא ינעלו).

[9] ס"א (קטן העובר על דברי תורה להנאתו, כגון שאוכל נבלות, או שמחלל שבת לצרכו, אין בית דין מצווין להפרישו).

[10] **לבוש** סוף ס"ב (ובזמן הזה אין נוהגין לרחוץ ולסוך אותם כלל באלו הארצות). **מ"א** סוף סק"א (ובזמן הזה אין נוהגין לרחצן ולסוכן כלל (לבוש)).

וראה גם לעיל סי' שלא סי"א (עכשיו לא נהגו ברחיצה כלל בקצת מדינות, ודינו לרחוץ בשבת אם רצו, כדין רחיצת כל אדם). סי' תקיא ס"א (ועכשיו בזמן הזה שאף בחול פעמים שאין רוחצים את התינוק שנים או שלושה ימים, אף ביום טוב אסור לרחוץ כל גופו בחמין שהוחמו ביום טוב).

[11] שיתבאר לקמן ס"ה ואילך.

[12] **מ"א** סק"ב (נראה לי דלא תתן להם לאכול, דהוי כמאכילו נבילות בידים, ולא דמי לסוכה שרשאים ליתן לו לאכול חוץ לסוכה, דהתם באכילה אין איסור, והיא נותנת לו, ומה לה אם יאכל בסוכה או חוץ לסוכה, ואינה מחוייבת להכניסו לסוכה, משא"כ כאן דהאכילה בעצמה אסור והוי כנותנת לו נבילה).

ויתבאר לקמן סי' תרמ ס"ד (אמו אינה חייבת לחנכו במצות, והרי היא אצלו כשאר כל אדם, ומותר לה ליתן לפניו לאכול חוץ לסוכה. אף על פי שיודעת שבודאי לא יכנוס לסוכה לאכול אלא יאכל במקום שנתנה לפניו, אין בכך כלום, כיון שאינה אומרת לו שיאכל חוץ לסוכה).

ואף לענין אכילה נתבאר לעיל סי' שמג ס"י (מותר ליתן לתינוק בשבת חפצים שיכול לעשות בהם מלאכה לעצמו, ואפילו אם ידוע שיעשה בהם, כגון ליתן לתינוק עוגה שכתובים עליה אותיות שאסור לאכלה בשבת כמ"ש בסי' ש"מ, אף על פי שהתינוק יאכלנה בודאי, כיון שמתכוין הוא להנאת עצמו אין צריך להפרישו, כמו שנתבאר למעלה. רק שלא יתן גדול לתוך פיו של תינוק).

ולרחצו[13] בידים, ועל דרך שנתבאר[14]. ואם הוא מעצמו עושה אחד מדברים אלו, אין צריך למחות בידו, חוץ מאביו שצריך למחות בידו ולחנך את בנו במצות[15]. אבל אמו אינה מצווה על כך[16]. אבל מכל מקום אסור לה ליתן לפניו לאכול[17], דהרי זה כאלו מאכילתו בידים[18]:

ה וכיצד הוא חינוכו[19], קטן הבריא בן תשע שנים שלימות[20] (פירוש[21] שנשלמו לו תשע שנים לפני יום הכיפורים), או בן עשר שנים שלימות, אפילו הוא כחוש ותשש כח, מחנכין אותו לשעות מדברי סופרים. כיצד, אם היה רגיל לאכול בשתי שעות על היום מאכילין אותו בשלש, היה רגיל לאכול בשלש מאכילין אותו בארבע, לפי כח הבן מוסיפין לענות אותו בשעות[22]. וכן הדין בקטנה הבריאה, אם היא בת ט' שנים שלימות, או בת עשר שנים שלימות, אפילו אינה בריאה[23]:

ו בן י"א שנים שלימות, בין זכר ובין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים כדי לחנכן במצות[24].

ויש אומרים[25] שאפילו בנות י"א שנים שלימות, וכן זכר בן י"ב שנים שלימות, אינן צריכין להשלים כלל, אפילו

---

[13] כדלקמן ס״ז (וכדרך שמחנכין אותן באיסור אכילה ושתיה ... כך צריך לחנכ[ן] באיסור רחיצה וסיכה).

[14] ס״א-ב (בדברים האסורים אף בלא הגיע לחנוך, כן הוא כאן באכילה כשהגיע לחנוך).

[15] תוס׳ ישנים פב, א ד״ה בן (השתא חנוכי מחנכינן, אפרושי מאיסורא מיבעיא ... ור[״י] אומר, דחנוך לא שייך אלא באב, אבל באדם אחר לא שייך ביה חנוך, הלכך נמי אין נזהרין להפרישו). **הגהות מיימוניות** פ״ב אות כ (פיר״י כל חינוך קטנים לא שייך אלא באב, עיי״ש בתוספות). הובא במ״א שם. וכדלעיל סי׳ שמג ס״ב (אביו, כיון שהוא מצווה מדברי סופרים לחנך את בנו או בתו אפילו במצוות עשה משהגיעו לחינוך, כל שכן שמחוייב מדברי סופרים לגעור בהם ולהפרישם מלעבור על לא תעשה, ואפילו על איסור של דברי סופרים).

[16] תוס׳ ישנים שם (ומעשה דהילני המלכה ... שמא הוה להם אב וחנכם בכך). וכדלעיל שם ס״ד (אבל אמו אין מצווה עליו כלל בין במצות עשה בין בלא תעשה), ושם נסמן (הערה יח).

[17] **מ״א** שם (כנסמן לעיל הערה 12).

[18] נתבאר לעיל (הערה 2).

[19] **משנה** פב, רע״א (התינוקות אין מענין אותן ביום הכיפורים, אבל מחנכין אותן). ברייתא שם (אי זה חינוך, היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכילין אותו לשלש, בשלש מאכילין אותו בארבע).

[20] **גמרא** שם (הא בחולה (כחוש ותשוש כח, רש״י) הא בבריא ... רב נחמן אמר, בן ט׳ בן י׳ מחנכין אותן לשעות). רי״ף ג, ב (קיימא לן ... דמשלימין מדרבנן כדי לחנכן ... ובן תשע ובן עשר מחנכין אותן לשעות כדרב נחמן, שאם היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכילין אותו בשלש, בשלש מאכילין אותו בארבע). ר״ן ג, ב ד״ה ופסק (ופסק הרב אלפסי ז״ל בחנוך ובהשלמה דרבנן כרב נחמן, משום דאמר מילתא מציעתא. הלכך בן תשע שלמות בבריא, ובן עשר שנים שלמות בחולה, מחנכין אותן לשעות, שאם היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכילין אותו בשלש, בשלש מאכילין אותו בארבע). רמב״ם פ״ב ה״י (קטן בן תשע שנים ובן עשר שנים מחנכין אותו לשעות. כיצד, היה רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש, היה רגיל בשלש מאכילין אותו בארבע). מ״מ שם (ופירוש דברי רבינו הוא, בן ט׳ שנים ששלמו תשע שנים וכן בן עשר ששלמו לו עשר). שו״ע ס״ב (קטן (הבריא, רמ״א) בן ט׳ שנים שלימות, ובן י׳ שנים שלימות, מחנכין אותו לשעות. כיצד, היה רגיל לאכול בב׳ שעות ביום, מאכילין אותו בשלשה. היה רגיל לאכול בג׳, מאכילין אותו ברביעית). ט״ז ס״ק ב (זה אינו מדוקדק, דהא מאכילין אותו בשלשה גם כן היינו ברביעית, אלא צריך לומר בארבע, והיינו בחמישית. וכ״ה ברמב״ם).

והיינו שאף שנתבאר לעיל סי׳ שמג ס״ג (ושיעור החינוך במצוות עשה הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר לפי עניניו). מכל מקום לא הצריכו חכמים לחנכו בתענית, אף שהוא חריף ויודע, עד שימלאו לו ט׳ או י׳ שנים.

וכעין זה הוא במצות אכילה בסוכה, שלא הצריכו חכמים לחנכו עד שימלאו לו ו׳ או ז׳ שנים, כדלקמן סי׳ תרמ ס״ג (מדברי סופרים, כל קטן שאינו צריך לאמו, דהיינו בן שש שנים שלימות, ואם הקטן חכם וחריף בענין שאינו צריך לאמו אפילו כשהוא בן חמש שנים שלימות, חייב בסוכה כדי לחנכו במצות). וכן הוא במצות ציצית, כדלעיל סי׳ טז ס״א (שהגיע לכלל חינוך מצות ציצית, דהיינו שהוא בן ט׳ שנים, שאז הוא מתהלך לבדו בשוק וטליתו עליו ואין צריך לשמור טליתו שלא יאבד ממנו). ובפסקי הסדור הלכות ציצית (ובקטנים שהגיעו לחנוך, דהיינו מבן שש שנים). ובספר המנהגים חב״ד ע׳ 87 (שלש שנים ... מיום הגזיזה והנחת פיאות הראש, נהגו להדר להרגיל את התינוק בענין נשיאת טלית קטן).

[21] **ר״ן** ג, א (כל השנים האמורים בשמועה זו שנים שלמות הן, שחל יום הכיפורים להיות בשנה שלאחר זמן).

וראה לקמן הל׳ תלמוד תורה בקונטרס אחרון ס״ק א (קרוב לסוף) מתי שנים האמורות בתלמוד הן שלימות.

[22] **רמב״ם** שם. **שו״ע** שם (לפי כח הבן מוסיפין לענות אותו בשעות).

[23] ר״ן ג, ב (ולא מפליגינן בחנוך שעות ובהשלמה דדבריהם בין תינוק לתינוקת כלל). רמ״א שם (והוא הדין לקטנה הבריאה). והיינו שאף שלענין החיוב מן התורה יש הפרש בינהם, כדלקמן ס״ח (בן י״ג שנים שלימות ונקיבה בת י״ב שלימות). מכל מקום אין הפרש בינם לענין חנוך לשעות.

[24] רב נחמן ב**גמרא** שם (בן י״א בן י״ב, משלימין מדרבנן). רי״ף שם (דמשלימין מדרבנן כדי לחנכן, מבן אחת עשרה, בין לתינוק בין לתינוקת). **רמב״ם** שם (בן אחת עשרה שנה, בין זכר בין נקבה, מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצות). מ״מ שם (בבן י״א ששלמו). שו״ע שם (בן י״א, בין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים כדי לחנכן במצות).

[25] רבי יוחנן בגמרא שם (השלמה דרבנן ליכא). **הלכות גדולות** הל׳ יוה״כ לא, ג (וגבי תינוקות קיי״ל הלכה כרבי יוחנן דאמר, בת שתים עשרה שנה ויום אחד משלימין מדאורייתא בתינוקת, בן שלש עשרה שנה ויום אחד משלימין מדאורייתא בתינוק). הרי״ץ גיאת הל׳ יוה״כ ע׳ נה (מחנכין אותו בין י״א בן י״ב, ומשלימין בן י״ג ויום אחד). תוס׳ כתובות נ, א ד״ה ובת (אשמעינן דלית לן

מדברי סופרים, אלא מחנכין אותן לשעות ועל דרך שנתבאר[26], דכיון שהחינוך אינו אלא מדברי סופרים, לא רצו חכמים להחמיר עליהם כל כך שיתענ[ו] עד הלילה, ודי להם בחינוך שעות לפי כחם.

ואע"פ שהעיקר כסברא הראשונה. מכל מקום בנער שהוא כחוש ותשש כח ואינו חזק לסבול התענית, יש לסמוך על סברא האחרונה, ומותר להאכילו[27] אף שאין שום חשש סכנה אם ישלים[28]:

ז וכדרך שמחנכין אותן באיסור אכילה ושתיה הן לשעות והן להשלים וכמו שנתבאר, כך צריך לחנכ[ו] באיסור רחיצה וסיכה[29] אפילו מדין התלמוד[30], ולא מחמת המנהג בלבד[31]:

ח בן י"ג שנים שלימות, ונקיבה בת י"ב שלימות[32], אם הביאו שתי שערות[33] הרי הם כגדולים לכל המצות, וחייבים להשלים התענית מן התורה.

אבל[34] אם עדיין לא הביאו שתי שערות, עדיין הן קטנים, ואין חייבין להשלים מן התורה. אבל חייבים להשלים מדברי סופרים[35], לפי סברא הראשונה שביארנו[36], שהיא עיקר.

ואפילו[37] בנער שהוא כחוש ותש כח, אין להקל לסמוך על סברא האחרונה שביארנו[38], דכיון שעברו לו י"ג

השלמה דרבנן, כרבי יוחנן בפרק בתרא דיומא). **אור זרוע** ח"ב סוס"י רעח (נראה בעיני שהלכה כר' יוחנן). **רוקח** סי' ריז (תינוקות להתענות קיימא לן כרבי יוחנן, בת י"ב שנה ויום אחד או זכר בן י"ג שנה ויום אחד). יראים השלם סוס"י נא (קיימא לן כר' יוחנן דאמר בן עשר בן י"א מחנכין אותן לשעות, בן י"ב בתינוקות משלימין מדאורייתא, אבל השלמה דרבנן לית לן). **הגהות מיימוניות** פ"ב אות י (הלכות גדולות דפסק כר' יוחנן ... והר"א בר יב"ק כתב גם כן כר' יוחנן, וכן רא"ם בשם ה"ג). רמ"א ס"ב (ויש אומרים שאינן צריכין להשלים מדרבנן כלל).

[26] סעיף ה.

[27] כיון שלא הצריכוהו להשלים, הרי אחרי שהתענה לשעות, דינו כתינוק שמותר להאכילו, כדלעיל ס"א (מותר לגדול להאכיל את הקטן).

[28] תרומת הדשן סי' קנה (יראה, אף על גב דרמב"ם ורב אלפס ויתר הגאונים פסקו כרב הונא וכרב נחמן בר יצחק, דסבירא להו השלמה מדרבנן. נראה דבנער כחוש ורך מצינו לסמוך על דברי ה"ג ותוס' פ' נערה (כתובות נ, א ד"ה ובת) דפסקו כרבי יוחנן דהשלמה דרבנן ליכא, אלא חינוך שעות). **רמ"א** שם (ויש לסמוך עלייהו בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות).

ועכשיו אין מדקדים בזה גם בשאר הילדים, כדלקמן סי"א.

[29] **טור** (וכדרך שמחנכין אותם באכילה, כך מחנכין אותם ברחיצה וסיכה). **רמ"א** ס"ב (וכל מקום שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו ברחיצה וסיכה).

וכדלעיל ס"ד (אבל אם הגיע לחנוך, אסור להאכילו ולהשקותו ולסוכו ולרחצו בידים).

[30] מדתנן פב, א "התינוקות אין מענין אותן ביום הכיפורים, אבל מחנכין אותן", נראה שבכל העינויים מחנכים אותן.

[31] המוזכר לעיל ס"ג (ועכשיו שאין נוהגין לרחוץ ולסוך את הקטן בכל יום ... אין לרחצו ולסוכו ביום הכיפורים, וכן הוא המנהג).

[32] **גמרא** פב, א (בן י"ג משלימין מדאורייתא בתינוק). רי"ף ג, ב (בן שתים עשרה משלימין מדאורייתא בתינוקת, ובן שלש עשרה משלימין מדאורייתא בתינוק). רמב"ם פ"ב הי"א (בת שתים עשרה שנה ויום אחד, ובן שלש עשרה שנה ויום אחד ... הרי הן כגדולים לכל המצות, ומשלימין מן התורה). **שו"ע** ס"ב (בת י"ב ויום אחד, ובן י"ג ויום אחד ... הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה).

[33] רמב"ם ושו"ע שם (שהביא שתי שערות). וכדלעיל סי' נה סי"ב (לעולם הוא קטן עד שיביא ב' שערות אחר שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד). ולכן גם כאן שהצריכו שבן י"ג ישלים מדאורייתא, היינו דוקא כשהביא שתי שערות.

[34] סיכום ההלכה של בן יג שנים שלימות או בת יב שנים שלימות שלא הביאו ב' שערות:

(א) בדקו כל היום שמלאו לו י"ג, וראו בבירור שעדיין לא הביא ב' שערות, אינו משלים תענית יום כיפור אלא מדברי סופרים.

(ב) בדקו סתם ולא מצאו שערות, "חוששין שמא נשרו, שהוא ספק דאורייתא", וביום כיפור חייב להשלים התענית (ס"ח), אבל לא בשאר תעניות שמדברי סופרים (ס"ט), וגם לא בכתמים שמדברי סופרים (יו"ד קצ, ד).

(ג) לא בדקו בשערות, הוי חזקה שהביא ב' שערות, וסומכים במצות מדברי סופרים (נה, ו), ולא במצות של תורה (קצט, ט). וחוששים לה אף לענין כתמים שמדברי סופרים (יו"ד קצ, ב).

[35] **רמב"ם** שם. **שו"ע** שם (אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם, ואינן משלימין אלא מדברי סופרים).

ונתבאר בתרומת הדשן סי' קנה (ורמב"ם דכתב קטן בן י"ג שנים ולא הביא שתי שערות משלים מדברי סופרים, איהו כתב הפסק לזמן חכמי התלמוד שהיו בקיאים בבדיקה, כגון דאשלימו ליה לקטן י"ג שנה ביום הכיפורים, ובדקינן ליה כולי יומא דלא אתי שערות, דכהאי גוונא ליכא למיחש שמא נשרו, ולכך עדיין כקטן בן י"ב שנה הוא, ומשלים מדברי סופרים, כדסבירא ליה לרמב"ם דהשלמה מדרבנן אית לן).

וראה שו"ת צמח צדק או"ח סי' סב ד"ה אך ורק, אם גם האידנא יש לסמוך על בדיקה זו.

[36] סעיף ו (בן י"א שנים שלימות, בין זכר ובין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים). שהיא דעת הרמב"ם והשו"ע להצריכו להשלים מדברי סופרים.

[37] והיינו שהאמור לעיל מיירי כשבדקוהו וראו בבירור שעדיין לא הביא שתי שערות, ולכן "אינן משלימין אלא מדברי סופרים". אבל אם בדקוהו סתם ולא מצאו שערות, חייב להשלים מחמת "ספק של תורה", שמא הביא שתי שערות ונשרו.

שנים אנו חוששין שמא הביא כבר שתי שערות ונשרו[39], לפי שדרך הוא להביא שתי שערות מיד אחר י"ג שנים[40], ואם כן הרי יש כאן ספק שמא הוא חייב להשלים מן התורה.

ואפילו נשלמו לו הי"ג שנים ביום הכיפורים עצמו, שנולד ביום הכיפורים, אעפ"כ חייב להשלים[41], אפילו הוא כחוש ותש כח, לפי שבתחלת כניסת ליל יום הכיפורים כבר נשלמו לו י"ג שנים[42], ויש לחוש שמא הביא שתי שערות ביום הכיפורים ונשרו ביום הכיפורים[43], וכל ספק של תורה הולכין בו להחמיר:

ט במה דברים אמורים, ביום הכיפורים שהוא מן התורה. אבל בשאר תעניות שאינן אלא מדברי סופרים, אין צריכין להתענות אלא אם כן ידוע שהביאו שתי שערות[44]:

י קטן שהוא פחות מבן תשע שנים שלימות אין מענין אותו ביום הכיפורים, ואפילו אם הקטן רוצה להחמיר על עצמו מוחין בידו, כדי שלא יבא לידי סכנה[45]:

יא מה שאין מדקדקים עכשיו שיתענה קטן כשהוא בן י"א שנים שלימות, לפי שהכל לומדים עכשיו[46], והתורה מתשת כחם[47] ולכך אינן חשובין כבריאין לענין זה, וכבר נתבאר[48] שכל שאינו בריא אינו צריך להשלים, לפי שיש לסמוך על סברא האחרונה שבארנו. ועוד, דבזמן הזה שירדה חולשה לעולם[49] מן הסתם כל קטן אינו נחשב כבריא לענין זה[50] אלא אם כן ידוע שהוא בריא וחזק לסבול:

---

[38] תרומת הדשן סי׳ קנה (נער אחד כחוש וקטן באיבריו ובגופו והוא בן י״ג שנים ויום אחד, אבל אין שום שערות נראים בו כל עיקר ... נראה דחייב להשלים מטעם ספק דאורייתא ... וחוששין שמא נשרו הואיל והגיע לכלל שנותיו). רמ״א ס״ב (ואפילו הוא רך וכחוש, צריך להשלים, דחיישינן שמא נשרו השערות). ט״ז ס״ק ה (דהוה ספיקא דאורייתא דשמא נשרו הסימנים).

ולענין פחות מכשיעור, ראה שו״ת צמח צדק שם ד״ה ומעתה (שרבנו עשה מעשה בילד קטן וחלוש שהי׳ לו חום ונתרפא כו׳).

[39] נדה מו, א (חוששין שמא נשרו). טור ושו״ע אהע״ז סי׳ קנה ס״כ (שאף על פי שאין מוצאין לה סימנין, חוששין שמא נשרו, שהוא ספק דאורייתא).

[40] כדלעיל סי׳ נה ס״ו (אם לא הביא ב׳ שערות, אפילו הוא גדול בשנים דינו כקטן ... ומכל מקום אין צריך לבדוק בשערות בכל שהגיע לכלל שנותיו, דהיינו בן י״ג שנה ויום אחד, שכיון שתפלה מדברי סופרים סומכין על החזקה שמן הסתם הביא ב׳ שערות, כיון שהגיע לכלל שנותיו שראוי להביא בהן ב׳ שערות), וסי׳ קצט סוף ס״ט (ובשל תורה אין סומכין על חזקה זו).

[41] **מ״א** סק״ג (ואפילו הוא נעשה בן י״ג ביום כיפור).

[42] כדלעיל סי׳ נג סוף סי״ג (ומה שאמרו י״ג שנה ויום אחד, לא שצריך יום אחד יותר על י״ג שנה, אלא לומר שצריך י״ג שנה שלימות מיום אל יום, ולא שיום אחד בשנת י״ג נחשב שנה, אבל מיד שהגיע תחילת כניסת היום שנולד בו וכלו בו י״ג שנה שלימות, הרי מקצת כניסת היום זה נחשב כיום שלם, והרי הוא בן י״ג ויום אחד).

[43] תרומת הדשן שם בסופו. הובא **ב״י** סוף הסימן (כגון דאשלימו ליה לקטן י״ג שנה ביום הכיפורים, ובדקינן ליה כולי יומא דלא אתי שערות, דכה״ג ליכא למיחש שמא נשרו, ולכך עדיין כקטן בן י״ב שנה הוא). משא״כ אם לא בדקו ״כולי יומא דלא אתי שערות״, חיישינו שהביא ב׳ שערות בתחלת כניסת ליל יום הכיפורים ונשרו ביום הכיפורים.

[44] **מ״א** שם (אבל שאר תעניות משמע דאין צריך להתענות, אלא אם כן יש לו ב׳ שערות).

משמע שאם לא בדקו כלל, אין צריך להתענות בתעניות שמדברי סופרים; אף שנתבאר לעיל סי׳ נה ס״ו (שכיון שתפלה מדברי סופרים סומכין על החזקה שמן הסתם הביא ב׳ שערות, כיון שהגיע לכלל שנותיו שראוי להביא בהן ב׳ שערות). וכן חוששים לחזקה זו לחומרה בכתמים דרבנן, כדלקמן יו״ד סי׳ קצ ס״ק ד (ולא הביאה ב׳ שערות, ואין חוששין שמא נשרו, כמו שחוששין לענין חליצה, משום דכתמים דרבנן וספיקא דרבנן לקולא. אבל כל שלא בדקוה, חזקה הביאה סימנין).

וראה הוספות למנחת פתים או״ח. שו״ע אדה״ז המבואר.

[45] משנה פב, א (התינוקות אין מענין אותן ביום הכיפורים). **רמב״ם** פ״ב הי״א (קטן שהוא פחות מבן תשע, אין מענין אותו ביום הכפורים, כדי שלא יבא לידי סכנה). כלבו סי׳ סט לד, ג (פירוש, שאין מניחין אותן להתענות). **שו״ע** ס״ב (קטן שהוא פחות מבן תשע אין מענין אותו ביום כיפור, כדי שלא יבא לידי סכנה). רמ״א שם (אפילו אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו).

[46] **ב״ח** סוף הסימן (מנהגינו שנתפשט בכל מקום שאין מדקדקין בתינוק, אפילו כשהוא בריא, אם אינו מתענה כשהוא עומד בשנת י״ב ... דמאחר שכולם לומדין, דינו כחולה). **מ״א** סוף סק״ב (מה שאין מדקדקין בזמן הזה להתענות תינוק בשנת י״ב, משום דהכל לומדים והוי כחולים ... (ב״ח)).

[47] ישעי׳ כח, כט (הפליא עצה הגדיל תושיה). סנהדרין כו, ב (אמר ר׳ חנן, למה נקרא שמה תושיה, מפני שהיא מתשת כחו של אדם). רש״י כתובות נ, א ד״ה ובתינוקת (מתשת כח בלימוד תורה).

[48] סעיף ו (בנער שהוא כחוש ותשש כח ואינו חזק לסבול התענית, יש לסמוך על סברא האחרונה), והיינו שאינו משלים התענית, רק מחנכין אותו לשעות.

[49] ראה הוריות יג, ב (האידנא דחלשא עלמא). לעיל סי׳ מו ס״ו (תשות כח שירדה לעולם).

[50] ב״ח שם (עוד מצאתי כתוב וז״ל מסתברא דבזמן הזה מסתמא חשיבי חולים, כיון דלא בקיאין אימת, ספק נפשות להקל). מ״א שם (ועוד דסתמא חשיבי חולים (ב״ח)).

תריז דין עוברה ומניקה ויולדת ביום הכיפורים

ובו ה' סעיפים

מעוברת

א עוברות[1] ומניקות מתענות ומשלימות ביום הכיפורים[2]:

ב עוברה שהריחה מאכל, ואם לא יתנו לה מהמאכל אפשר שתפיל עוברה, לפי שהעובר הריח ריח המאכל ומתאווה לו, ואם לא תאכל ממנו אפשר שיתעקר לצאת, ונמצא שניהם מסוכנים. לוחשין לה באזנה שהיום הוא יום הכיפורים, אולי תוכל להתאפק. ואם נתיישבה דעתה, שפסק העובר מתאוותו על ידי זכרון זה, מוטב[3].

ואם לא נתיישבה דעתה בזה, אלא אומרת צריכה אני לאכול (עיין ביאור דבר זה בסי' תרי"ח[4]), או שהתחילו פניה משתנים, אע"פ שלא אמרה צריכה אני לאכול[5], תוחבין כוש ברוטב ונותנין לתוך פיה, שמא תתיישב דעתה בזה. ואם לא נתיישבה דעתה בכך, ועדיין פניה משונים, או שעדיין אומרת צריכה אני, נותנין לה מן הרוטב עצמו (פחות פחות מכשיעור כמו שיתבאר בסי' תרי"ח[6]). ואם גם בזה לא נתיישבה דעתה, נותנין לה מן המאכל עצמו (פחות פחות מכשיעור), עד שתתיישב דעתה[7]:

ג ולא מעוברת בלבד אלא אפילו כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו, מסוכן הוא אם לא יתנו לו לטעום

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) מעוברת (ס"א-ג).
(ב) יולדת (ס"ד-ה).

[2] רבא ב**גמרא** פסחים נד, ב (עוברות ומניקות, מתענות ומשלימות בו [בתשעה באב], כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים). טור ושו"ע ס"א (עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות ביום הכיפורים).

וכן לענין תשעה באב נפסק בשו"ע סי' תקנד ס"ה (עוברות ומיניקות מתענות בט' באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום כפור).

[3] **משנה** פב, א (עוברה שהריחה (העובר מריח ריח תבשיל, והוא מתאוה לו, ואם אינה אוכלת שניהן מסוכנין, **רש"י**), מאכילין אותה עד שתשיב נפשה). גמרא פב, ב (ההיא עוברה דארחא (שהריחה, ויום הכפורים היה, רש"י), אתו לקמיה דרבי, אמר להו זילו לחושו לה (באזנה, רש"י) דיומא דכיפורי הוא (שיום הכיפורים הוא היום, אולי תוכל להתאפק, רש"י), לחושו לה ואילחישא (קיבלה את הלחישה, שפסק העובר מתאותו, רש"י)). בה"ג הל' יוה"כ לא, ג (אשה עוברה וידעינן דאי לא אכלה מתעקר ולדה, אף על גב דאמרינן ספק בן קיימא הוא ספק נפל הוא, שפיר דמי למיתן לה). וכתב עליו הרא"ש פ"ח סי' יג (ולא ידעתי מה צורך לכל אלו הדקדוקים, דלא משכחת סכנת עובר בלא סכנת עוברה ולא סכנת עוברה בלא סכנת עובר, דהמפלת בחזקת הסכנה היא, וכן פרש"י דאם אינה אוכלת שניהם מסוכנים). טור ושו"ע ס"ב (עוברה שהריחה, לוחשין לה באזנה שיום הכיפורים הוא. אם נתקררה דעתה בזכרון זה, מוטב). לבוש ס"ב (ואם תתיישב דעתה, מוטב).

[4] סעיף א.

[5] תורת האדם להרמב"ן שער הסכנה ד"ה ובהלכות גדולות (שאם אמרה צריכה אני, פשיטא דמאכילין אותה, אלא אפילו ראו אותה מתאוה לאותו הריח ופניה מוריקות, מאכילין אותה, דחוששין לעיקור). רבנו ירוחם נתיב כז ח"א רכז, ג (וכתב הרמב"ן, אפילו לא אמרה צריכה אני, כל שראו אותה מתאוה לאותו ריח ופניה מוריקות, מאכילין אותה, שחוששין לעקור הולד). רמ"א ס"א (ופניה משתנים, אף על פי שלא אמרה צריכה אני). מ"א ס"ק א (משמע דאם אמרה צריכה אני, אף על פי שאין פניה משתנות. וכן משמע בריי"ו שכתב תחלה סתם עוברה שהריחה, ומיירי כשאמרה צריכה אני, דאם לא כן מנא ידעינן שהריחה, ובהכי מיירי גם כן הטור, ואחר כך כתב כשפניה משתנות נותנין לה).

[6] סעיף יג (כשמאכילין את החולה ... וכן כשמאכילין את המעוברת שהריחה מאכל ונשתנו פניה ... כל אלו מאכילין אותן מעט מעט, כדי שלא יצטרף לכשיעור שנתבאר בסי' תרי"ב שחייבים עליו כרת ומלקות, כדי להקל מעליהם מאיסור כרת ומלקות לאיסור בלבד).

[7] **גמרא** [ברייתא] פב, א (עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר, תוחבין לה כוש ברוטב (פלך, תוחבין לה כוש ברוטב של אותו בשר, רש"י) ומניחין לה על פיה (ומוצצתו, רש"י), אם נתיישבה דעתה מוטב. ואם לאו, מאכילין אותה רוטב עצמה, ואם נתיישבה דעתה מוטב. ואם לאו, מאכילין אותה שומן עצמו). בית יוסף בפירוש השני (דבמאכל מותר מיירי נמי, אלא דקרי ליה איסור לפי שיום הכפורים אסור באכילה, וגם בזה מאכילין אותה בתחלה היותר מעט שאפשר, דהיינו רוטב, אולי תתיישב דעתה בכך. ועל פי זה אפשר לומר דהרמב"ם נמי לא שאני ליה בין מאכל מותר מצד עצמו ואסור מצד יום הכפורים למאכל אסור מצד עצמו. ומה שכתב מאכילין אותה עד שתתיישב נפשה, היינו לומר שמאכילין אותה היותר מעט שאפשר, אם נתיישבה דעתה בכך מוטב, ואם לאו מאכילין אותה יותר). לבוש ס"ב (ואם תתיישב דעתה מוטב, ואם לאו נותנים לה מעט מן הרוטב שאין בו שיעור כרת, כדי להקל מן האיסור עצמו אולי יתיישב דעתה, ואם לא תתיישב דעתה בזה נותנין לה אפילו כשיעור מן האיסור). ב"ח ד"ה ומ"ש רבנו נותנין (דנותנין לה האיסור הקל אם נתיישבה דעתה מוטב, ואם לאו נותנין לה מה שאסור יותר ממנו. וכן כתב בית יוסף במסקנא). מ"א סק"ב (פירוש, שתוחבין כוש ברוטב ונותנין לתוך פיה. ואם לא נתישבה דעתה, נותנין לה רוטב. ואם לאו, נותנין לה המאכל עצמו (ב"י ב"ח ולבוש)).

מהמאכל, לפיכך מאכילין אותו ביום הכיפורים כדרך שמאכילין את המעוברת שהריחה[8]. אבל אם לא נשתנו פניו, אע"פ שאומר צריך אני לאכול, אין מאכילין אותו[9].

אלא אם כן הוא חולה[10], שאז אפילו לא הריח ריח מאכל, והוא אומר צריך אני, או שהרופאים אומרים שהוא צריך לאכול, מאכילין אותו מיד שצריך לו, כדי הצריך לו. ולא אמרו ליתן לו תחלה מן הרוטב, אלא במעוברת, או מי שהריח ריח המאכל שאין להם ולא לנו אומד בישוב דעתם, פעמים מתיישב ברוטב ופעמים שצריכין להמאכל עצמו, לפיכך מדקדקין עמהם בכל מה שאפשר. אבל חולה שמאכילין אותו על פי רופאים בקיאים, נותנים לו כפי מה שאומרים הבקיאים[11]. וכן אם מאכילין אותו על פי עצמו שאומר צריך אני, נותנים לו עד שיאמר די. אלא שצריך ליזהר להאכיל אותו פחות פחות מכשיעור, כמו שיתבאר בסימן תרי"ח[12]:

יולדת

ד יולדת[13], תוך שלשה ימים לא תתענה כלל[14], אפילו אומרת איני צריכה, מאכילין אותה[15] בעל כרחה[16]. ומכל מקום יש להאכילה פחות פחות מכשיעור[17], כמו שיתבאר בסימן תרי"ח[18].

משלשה ימים עד סוף שבעת ימים ללידתה, אם אמרה צריכה אני לאכול[19], אע"פ שחברותיה[20] וכן הרופאים[21] אומרים שאינה צריכה, אעפ"כ מאכילין אותה מיד, פחות פחות מכשיעור, כמו שיתבאר שם[22].

---

[8] **רא"ש** פ"ח סי' יג (ולאו דוקא עוברה, אלא הוא הדין כל אדם שהריח מאכל ומתאוה ופניו משתנין, מסוכן הוא, ומאכילין אותו על פי עצמו או על פי בקי). **טור ושו"ע** ס"ג (כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו, מסוכן הוא אם לא יתנו לו ממנו, ומאכילין אותו ממנו). לבוש ס"ג (ונותנין לו מעט, בתחלה הרוטב, ואחר כך האיסור, עד שתתיישב דעתו).

[9] ב"ח ד"ה ומ"ש וכן (שכל שאר אדם אינו מותר אלא אם כן נשתנו פניו, הא לאו הכי, לאו מסוכן הוא). **מ"א** סוף סק"א (ובשאר כל אדם לא מהני, אמרינן, אלא אם כן נשתנה פניו).

[10] ודיניו יתבארו לקמן סי' תריח ס"א ואילך.

[11] רמב"ן בתורת האדם שער הסכנה ד"ה עוברה (אבל חולה שמאכילין אותו על פי בקיאים, מאכילין אותו בתחלתו דבר הצריך לו, וכדי הצריך לו, כמו שאמרו רופאים, ואין מדקדקים עליו להאכילו הקל הקל). הובא בראי"ש, ובר"ן ג, ב. טור ולבוש ס"ג (אבל חולה שמאכילין אותו על ידי בקיאין, מאכילין אותו בתחלה דבר הצריך לו, וכל דבר הצריך לו על פי הבקיאין). מ"א סק"ב (ודוקא עוברה, שלפעמים מתישבת דעתה בדבר מועט. אבל חולה מאכילין אותו כפי שיאמר הרופא ... (הרא"ש)).

ואולי גם כאן בפנים צריך להיות: מאכילין אותו מיד "דבר" שצריך לו.

[12] מ"א שם (אך פחות פחות מכשיעור, כמ"ש סי' תרי"ח ס"ז), ולקמן שם סי"ג.

[13] דין יולדת לענין שבת, תוך שלשה ימים, ומשלשה עד שבעה, נתבאר לעיל סי' של ס"ד-ה.

ודין יולדת לענין משבעה עד שלשים יום, יתבאר לקמן בסמוך שדינה כחולה שאין בה סכנה. וכן הוא לעיל סי' תריד ס"ה, וסי' של ס"ה.

[14] **רמב"ן** בתורת האדם שער הסכנה ד"ה ובשאלתות (שלשה ודאי אינה מתענה). הובא **רא"ש** פ"ח סי' י. ר"ן א, א (הלכך לענין תענית, ג' ודאי אינה מתענה). טור ושו"ע ס"ד (יולדת, תוך שלשה ימים לא תתענה כלל).

[15] ב"ח סוף הסימן (פירוש ואפילו אמרה איני צריכה, מאכילין אותה, ואומרים לה אכלי). מ"א סק"ג (אפילו אמרה איני צריכה, מאכילין אותה ואומרים לה אכלי (ב"ח)).

וכן לענין חילול שבת נתבאר לעיל סי' של ס"ד (מחללים עליה את השבת, אפילו אומר איני צריכה לחילול).

אלא דלעיל שם לענין חימום חמין, אין הדבר הכרח כל כך ליולדת כמו האכילה, ולכן נתבאר שם (אבל אם חכמה או רופא אומרים שאינה צריכה לחילול, שומעים להם, כי הרבה יולדות יש שאין עושין להן חמין בכל יום).

[16] כדלקמן סי' תריח סי"ב (כל מקום שמותר לאכול ואינו רוצה לאכול מאכילין אותו בעל כרחו).

[17] מ"א שם (ומכל מקום יש להאכילה פחות מכשיעור).

[18] סעיף יג.

[19] טור ושו"ע שם (משלשה עד שבעה, אם אמרה צריכה אני, מאכילין אותה). והיינו אפילו "בסתם שאינה אומרת כלום, או שאומרת שאינה יודעת", כדלקמן סוף ס"ה.

אלא ש"אם אמרה צריכה אני ... מאכילין אותה" – "אע"פ שחברותיה, וכן הרופאים, אומרים שאינה צריכה", משא"כ בסתם, כדלקמן שם.

[20] **ב"ח סי' של** ד"ה ומ"ש כל (דאפילו תוך שבעה, וחברותיה אומרות אינה צריכה, מחללין, כיון שאיהי אומרת צריכה אני).

[21] **אליה זוטא** שם סק"ב (אמרה צריכה אני, אפילו מאה רופאים אומרים אינה צריכה, מחללין אף תוך ז'). וכן הוא לעיל שם ס"ה (אלא אם כן היא אומרת צריכה אני, שאז אפילו מאה רופאים אומרים שאינה צריכה, מחללין).

ודין זה הוא גם ביולדת תוך שלשים, כדלקמן בסמוך (מכאן ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה ... אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שמתכבד עלי חולי, מאכילין אותה כדרך שמאכילין חולה), ובחולה שאין בו סכנה יתבאר לקמן סי' תריח ס"א (חולה שהוא אומר צריך אני לאכול ... מאכילין אותו מיד ... אפילו מאה רופאים אומרים אינו צריך לאכול ... שומעין לחולה, שבודאי הוא צריך לכך).

מכאן ואילך הרי היא כשאר חולה שאין בו סכנה[23], לפי שבודאי אין שום סכנה מחמת הלידה לאחר שבעה ימים ללידתה. לפיכך אפילו אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער הלידה אין מאכילין אותה, כיון שאין סכנה בדבר. אבל אם אמרה צריכה אני לאכול מחמת שמתכבד עלי חולי, מאכילין אותה[24], כדרך שמאכילין כל חולה שאומר צריך אני, כמו שיתבאר שם[25] עיי"ש:

ה שלשת ימים אלו וכן שבעת ימים אלו, אין מונין אותם מעת לעת. כגון אם ילדה בז' בתשרי אחר חצות היום, אין מחשבין השלשה ימים עד אחר חצות היום של יום הכיפורים, אלא מחשבין אותם לפי סדר ימי בראשית, ויום הכיפורים הוא יום רביעי ללידתה[26].

ואם אמרה[27] איני צריכה, אין מאכילין אותה כלל. אבל בסתם ,שאינה אומרת כלום או שאומרת שאינה יודעת אם היא צריכה, מאכילין אותה[28], אלא אם כן שחברותיה או הרופאים אומרים שאינה צריכה, שאז אין מאכילין אותה[29] אלא אם כן אמרה בפירוש צריכה אני לאכול[30]:

והחילוק בין תוך שבעה לבין תוך שלשים, הוא לענין האמור לקמן בסמוך (אמרה צריכה אני לאכול מחמת צער הלידה), ושם (הערה 24).

[22] סעיף יג.

[23] שבת קכט, א (שלשים, אפילו אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת, אבל עושין על ידי ארמאי, כדרב עולא בריה דרב עילאי דאמר כל צרכי חולה נעשין על ידי ארמאי בשבת), ופרש"י (והא חיה עד ל' יום, סתמא חולה היא). וכדלעיל סי' שכח סי"ט (חולה ... צרכיו נעשין על ידי נכרי, אפילו במלאכות גמורות של תורה).

וכן הוא לעיל סי' של ס"ה (ומסוף ז' ואילך ... הרי היא עד ל' יום כחולה שאין בו סכנה, שכל צרכיו נעשים על ידי נכרי).

[24] איסור והיתר כלל ס סי' ב (והא שיש חלוק בין תוך ז' לאחר ז', היינו באמרה צריכה אני מחמת הלידה. אבל אם אמרה צריכה אני מחמת שמתכבד עלי החולי, אפילו אחר ז' נותנין לה, דלא גרעה מחולה אחר). **אליה זוטא** סק"א (היינו באמרה צריכה אני מחמת לידה, אבל אם אמרה צריכה אני מחמת שמתכבד עלי החולי, נותנין לה. איסור והיתר).

[25] סעיף א ואילך.

[26] תרומת הדשן סי' קמח (ונראה דתוך שלשה לא חשיב להו מעת לעת ... אלא הנך שלשה חשבינן לפי סדר הימים, ומיד כשנכנס יום רביעי ללידתה מיקרי לאחר שלשה). **שו"ע** ס"ד (וימים אלו אין מונין אותם מעת לעת, כגון אם ילדה בשבעה בתשרי בערב, אין מאכילין אותה ביום הכיפורים, אם לא אמרה צריכה אני, אף על פי שלא שלמו לה שלשה ימים עד יום כיפור בערב, משום דכיון שנכנס יום רביעי ללידתה מקרי לאחר שלשה).

וכן הוא לעיל סי' של ס"ו (ימים אלו אין מונין אותם מעת לעת, אלא אם ילדה בד' בשבת סמוך לערב הרי כשמגיע תחלת ליל שבת הוא כבר יום רביעי ללידתה, אף על פי שלא כלו ג' מעת לעת עד סמוך לערב בשבת, וכן לענין שבעה ושלשים).

וראה שו"ת צמח צדק או"ח סי' סג, בשם מהרי"ל, להקל ברכה וענוגה פחות מכשיעור.

[27] יולדת זו שיום הכיפורים הוא יום רביעי ללידתה.

או שכאן חוזר לדין משלשה עד סוף שבעה, דלעיל ס"ד.

[28] רמב"ן בתורת האדם שם (שבעה, אם אמרה איני צריכה מתענה והולכת, ואם לאו מאכילין אותה). **ר"ן** א, א.

וכן הוא לעיל סי' של ס"ה, לענין חילול שבת (בסתם, שהיא אינה אומרת כלום, וחברותיה אינן יודעות, מחללין).

[29] וכן הוא לעיל שם (אבל אם חברותיה אומרות שאינה צריכה, אין מחללין).

[30] כדלעיל ס"ד.

תריח דין חולה ביום הכיפורים

ובו י"ח סעיפים

חולה או רופא אמרו שצריך לאכול

א חולה[1] שהוא אומר צריך אני לאכול[2], אע"פ שאינו אומר שאם לא יאכל אפשר שיסתכן, אלא לאחר שהודיעוהו שהיום הוא יום הכיפורים, או שיודע מעצמו שהיום הוא יום הכיפורים, ואומר תנו לי לאכול[3], או

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) חולה או רופא אמרו שצריך לאכול (ס"א-יב).
(ב) פחות מכשיעור ביותר מכדי אכילת פרס (סי"ג-יז).
(ג) קידוש וברכת המזון (סי"ח).

[2] **משנה** פב, א (מאכילין אותו על פי עצמו). טור ושו"ע ס"א (ואם החולה אומר צריך אני ... שומעים לחולה).

[3] הגהת סמ"ק סי' רכא אות ב (פירש ר"י בתשובה, כשהחולה שואל לאכול ולשתות, אומר לו יום כיפור הוא, ואם אמר אעפ"כ תנו לי לאכול, מאכילין אותו, דכי האי גונא, חולה אומר צריך אני קרינא ביה, ואעפ"י שאינו אומר בהדיא שצריך משום סכנה). **הגהות מיימוניות** פ"ב אות ה, בשם **ר"ת** (כיון שיודע החולה או החיה שהוא שבת או יום כפור, ואמר אני צריך ואיני יכול לסבול

שאומר איני יכול לסבול התענית מחמת חולי, וכיוצא בלשונות אלו שנראה מהם כוונתו שאע"פ שהוא יודע שהיום הוא יום הכיפורים אעפ"כ רצונו לאכול[4], מאכילין אותו מיד, עד שיאמר די[5], לפי שאין אנו מחזיקים אותו לרשע[6], ומן הסתם הוא מרגיש בעצמו שהוא צריך לכך, שהלב יודע מרת נפשו[7].

ולפיכך אפילו מאה רופאים אומרים שאינו צריך לאכול[8], ואפילו הם אומרים שהמאכל מזיק לו[9], שומעין לחולה, שבודאי הוא צריך לכך, כיון שהוא יודע שהיום יום הכיפורים ואעפ"כ הוא מבקש לאכול:

ב ואפילו אם החולה אומר איני צריך לאכול, ויש שם רופא[10], אפילו הוא נכרי[11], ואומר שהוא צריך לאכול, מאכילין אותו על פיו. והוא שיהא בקי[12]. ואע"פ שאין הרופא אומר שאם לא יאכל יסתכן, רק שאומר שאפשר שיכביד עליו חליו, מאכילין אותו, לפי שאנו חוששין שמא יכביד עליו חליו ויסתכן[13]. ואע"פ שהחולה בעצמו אומר שאינו צריך, אין אמירתו נחשבת לכלום כדי שנחמיר עליו בשביל אמירתו, דשמא מחמת טירוף הדעת

מחמת החולי, מאכילין אותו). טור, לפירוש ה**ב"ח** (ומה שכתב שמאחר שהודיעוהו שהוא יום הכפורים והוא שואל לאכול אין צריך לדקדק עליו יותר, כוונתו בזה לומר שכשהחולה שואל לאכול ולשתות אומרים לו יום הכפורים הוא, ומאחר שהודיעוהו שהוא יום הכפורים חוזר ושואל ואומר אף על פי כן תנו לי לאכול, או חוזר ואומר איני יכול לסבול מחמת החולי וכיוצא בזה, מאכילין אותו, דכה"ג, חולה אומר צריך [אני] קרינן ביה, אף על פי שאינו אומר בהדיא שצריך משום סכנה, אלא סבור החול[ה] שאינו מסוכן, אפילו הכי מאכילין אותו. ומשמע דלאו דוקא כששואל לאכול תחלה והודיעוהו שהוא יום הכפורים וכו', אלא אפילו נמי כשיודע שהיום יום הכפורים והוא שואל לאכול, מאכילין אותו). הובא **ב"י** ריש הסימן. לבוש ס"א (אחר שהודיעוהו שהיום יום כיפור והוא שואל לאכול, אין צריך לדקדק עליו יותר). אליה זוטא סק"ב (והוא הדין כשיודע שהיום יום הכיפורים ושואל לאכול מאכילין אותו (ב"ח)).

[4] הגהות מיימוניות שם (ואיני יכול לסבול מחמת החולי). ב"ח שם (ואומר איני יכול לסבול מחמת החולי). **עטרת זקנים** ס"ק א (או חוזר ואומר איני יכול לסבול מחמת חולי וכיוצא בזה).

[5] משנה שם (מאכילין אותו על פי עצמו, עד שיאמר די). וכדלקמן סי"ג, שדוקא "כשמאכילין את החולה שאינו אומר צריך אני לאכול ... מאכילין אותן מעט מעט כדי שלא יצטרף לכשיעור", משא"כ כשהחולה אומר שהוא צריך, יתבאר לקמן סט"ו (אבל אם ... יודעים בעצמם שצריכים לאכול, אזי אין מדקדקים עמהם בכל שיעורים הללו, אלא נותנים לפניהם מאכל ... והוא יאכל כפי מה שיראה בעיניו).

[6] **לבוש** סוף ס"א (ואחזוקי איניש לרשיעא לא מחזיקינן).

[7] משלי יד, י. **גמרא** פג, א (מאכילין אותו על פי עצמו, שנאמר לב יודע מרת נפשו). לבוש שם (דלב יודע מרת נפשו).

וכן הוא לעיל סי' שכח סי"ב וסי' של ס"ה (כי לב יודע מרת נפשו).

[8] גמרא שם (אמר צריך אני, אין שם בקיאין כלל, מאכילין אותו), ופרש"י (כלומר אין בקיאותן כלום). טור ושו"ע שם (ואם החולה אומר צריך אני, אפילו מאה רופאים אומרים אינו צריך, שומעים לחולה).

וכן הוא לעיל סי' שכח סי"ב (חולה אומר צריך אני לתרופה פלונית, ורופא אומר אין צריך, שומעין לחולה). סי' של ס"ה (אלא אם כן היא אומרת צריכה אני, שאז אפילו מאה רופאים אומרים שאינה צריכה, מחללין).

[9] שו"ת רדב"ז ח"ד סי' סו (דטעמא דלב יודע מרת נפשו שייך בין באכילה בין בתרופה, אלא שיש חילוק, שאם אמר צריך אני לאכול, אפילו שאמר הרופא שהמאכל יזיקהו שומעין לחולה, דלב יודע מרת נפשו. אבל אם אמר צריך אני לרפואה פלונית, ורופא אמר שאותה תרופה יזיקהו, שומעין לרופא, משום סכנת חולה, ואפילו בחול). כנסת הגדולה הגה"ט. **מ"א** סק"ג (אפילו הרופאים אומרים שהמאכל יזיקהו, שומעין לחולה (רדב"ז ח"א פ"ו. כנה"ג)).

וכן הוא לעיל סי' שכח סי"ב (ואם הרופא אומר שאותה התרופה מזיק לו, שומעין לרופא).

[10] **משנה** פב, א (חולה מאכילין אותו על פי בקיאין). גמרא פג, א (רופא אומר צריך ... שומעין לרופא). טור ושו"ע ס"א (אם יש שם רופא ... מאכילין אותו על פיו).

[11] מהרי"ק שורש קנט (מצינו לענין אכילת חולה ביום כיפור ששומעין לרופא ... ומעשים בכל יום שאנו סומכים על דברי רופאים גוים להאכילה). **שו"ע** שם (אפילו הוא עובד כוכבים). **רא"ש** פ"ח סי' יג (ואשה או נכרי אומרים צריך), וסי' יד (נכרים ... מצטרפין לדעת אחרת, להכחיש את האנשים כנגדן).

וכן הוא לקמן ס"ו (אם הרופא הוא ... נכרי, הרי הוא ככשר שבישראל לענין זה), ושם נסמן (הערה 29).

וראה לקמן הל' נדה סי' קפז סקל"ו (אבל נכרי, אף על פי שהוא מומחה לרבים אין לסמוך עליו, דקרינן בהו אשר פיהם דבר שוא). שו"ת צמח צדק יו"ד סי' קמח אות ב (דשאני יום הכיפורים דספיקא וספק ספיקא מספיק להתיר ... לכן עובד כוכבים נאמן נגד ישראל, דעכ"פ הוה ליה כרופא אחד אומר איני יודע ורופא אחד אומר אינו צריך. וגבי נדה כתב ב"י סי' קפ"ז בשם הגמי"י שאין בידו להתיר על פי אמירת עובד כוכבים, אפילו יהיה רופא מומחה כו').

[12] **משנה** פב, א (מאכילין אותו על פי בקיאין). **רמב"ם** פ"ב ה"ח (והוא שיהיה רופא בקי). טור ושו"ע שם (אם יש שם רופא בקי).

[13] **רא"ש** שם (הרופא דרכו לומר, אם לא יאכל אפשר שיכביד חליו ויסתכן). הלכות ומנהגי מהר"ש סי' ריב אות ב (שאומר שחוליו מתגבר עליו אם אין אנו נותנים לו). מהרי"ל הלכות יום כפור ע' שלד (שאומר שחוליו מתגבר עליו אם אין נותנים לו). לבוש ס"א (אם לא יאכל אפשר שיכבד עליו החולה ויסתכן). ב"ח ריש הסימן (ונראה בעיני אף על פי שאינו אומר רק אפשר שיכבד עליו החולי, ואינו אומר ויסתכן, אפילו הכי מאכילין אותו, דכל שאפשר שיכבד עליו החולי, אנו חוששין שמא יסתכן). **מ"א** סק"ב (אפילו אינו אומר שיסתכן, רק שאומר שאפשר שיכבד עליו החולי, נותנין לו, שאנו חוששין שמא יסתכן (ב"ח מהר"ש לבוש ומהרי"ל).

הוא אומר כן[14], שאינו מרגיש בחליו מחמת רוב חולשה[15], וספק נפשות להקל[16]:

ג רופא אחד אומר שהוא צריך לאכול ורופא אחד אומר שאינו צריך לאכול[17], אם החולה אינו אומר כלום או שאומר איני יודע[18], מאכילין אותו, שספק נפשות להקל[19]. אבל אם גם החולה אומר איני צריך, אין מאכילין אותו[20], כיון שיש רופא אחד שאומר כמותו אין אנו תולים אמירתו בטירוף הדעת[21]:

ד אם החולה אין אומר כלום או שאומר איני יודע, ורופא אחד אומר שהוא צריך לאכול ושני רופאים אומרים שאינו צריך, אין מאכילין אותו[22], לפי שאין דבריו של אחד במקום שנים[23]. ואם האחד הוא מופלג בחכמה נגד שנים האומרים שאינו צריך, חוששין לדבריו להקל ולהאכילו, כיון שהוא ספק סכנת נפשות[24]:

ה אבל אם שני רופאים אומרים שהוא צריך לאכול, אפילו מאה אומרים שאינו צריך, ואפילו אם גם החולה אומר שאינו צריך, מאכילין אותו[25], ואפילו אם האומרים שאינו צריך הם יותר מומחים והן מופלגים בחכמה נגד אלו השנים, אין הולכין בספק נפשות אחר רוב חכמה ולא אחר רוב מנין דעות להחמיר, אלא כיון ששנים אומרים שהוא צריך לאכול והן בקיאים בחכמה, הרי הן חשובין כמו חכמים מופלגים[26], כמו שמצינו לענין עדות, ששנים חשובים כמאה[27] מגזירת הכתוב[28]:

ו אם הרופא הוא אשה או נכרי, הרי הוא ככשר שבישראל לענין זה, בין להקל בין להחמיר, ונאמן להכחיש

---

[14] **גמרא** פג, א (רופא אומר צריך וחולה אומר אינו צריך, שומעין לרופא. מאי טעמא, תונבא הוא דנקיט ליה), ופרש"י (שטות ... מחמת חוליו). ט"ז סק"ב (דאמרינן שהוא מטורף).

[15] **לבוש** שם (דשמא הוא נבעת ואין מרגיש בחליו מחמת רוב חולשה).

[16] גמרא שם (ספק נפשות הוא, וספק נפשות להקל). ב"י ד"ה ומ"ש אם. לבוש שם (וספק נפשות להקל).

וכן הוא לעיל סי' שכח ס"ב (ואפילו ספק נפשות דוחה את השבת, שנאמר אשר יעשה האדם וחי בהם, מה תלמוד לומר וחי בהם, כלומר ראה שיהא חי ודאי בעשיית המצות, ולא שיבא על ידי כך לידי ספק סכנה), וס"י (שכל ספק נפשות להקל).

[17] רמב"ם פ"ב ה"ח, ושו"ע ס"ב (רופא אחד אומר צריך ורופא אחד אומר אינו צריך, מאכילין אותו).

וכן הוא לעיל סי' שכח ס"י (ואם רופא אחד אומר צריך חילול ורופא אחד אומר אין צריך חילול, מחללין, שכל ספק נפשות להקל).

[18] מ"מ שם (דוקא בשאין החולה אומר איני צריך ... דברי רבינו בחולה שנשתתק או שאומר איני יודע). אסור והיתר הארוך שער ס אות א (והחולה מסופק או כששתק). אליה זוטא סק"ג (לשון אסור והיתר, נשתתק או שמסופק).

[19] ט"ז סק"ד (דספק נפשות להקל).

[20] **גמרא** שם (על פי בקיאין אין, על פי בקי אחד לא. הכא במאי עסקינן דאמר לא צריכנא. וליספו ליה על פי בקי. לא צריכא דאיכא אחרינא בהדיה דאמר לא צריך). טור ושו"ע ס"ג (ואם החולה ורופא אחד עמו אומרים שאינו צריך, ורופא (אחר) אומר צריך ... אין מאכילין אותו).

[21] רמב"ן בתורת האדם שער הסכנה ד"ה חולה (היכא דאיכא אחרינא בהדיה ... לא אמרינן חולה תונבא נקיט ליה). הובא בראב"ש פ"ח סי' יג. ואם כן, אמרינן "שאין דבריו של אחד במקום שנים" (כדלקמן ס"ד).

[22] **גמרא** שם (וליספו ליה על פי בקי. לא צריכא דאיכא אחרינא בהדיה דאמר לא צריך). טור ושו"ע שם (החולה אינו אומר כלום, ורופא אחד אומר צריך, ושנים אומרים אינו צריך, אין מאכילין אותו).

[23] רמב"ן וראב"ש שם (אין דבריו של יחיד במקום שנים). ב"י שם. לבוש ס"ג (שאין דבריו של אחד במקום שנים כלום).

[24] רמב"ן שם (מכל מקום במופלג מהם בחכמה חוששין לדבריו להחמיר אפילו במקום רבים ... ומאי חומרא דהכא, לנהוג בספק נפשות להקל). טור ולבוש ס"ג (אם האחד מומחה ומופלג בחכמה ומוחזק בבקיאות יותר, חוששין לדבריו להקל ולהאכילו, כיון שהוא ספק נפשות, אבל לא להחמיר). ט"ז ס"ק ה (בטור כתב בשם הרמב"ן, באם אחד מופלג בחכמה, מאכילין בשבילו אפילו כנגד שנים). מ"א סק"ה (ואם אחד מופלג בחכמה, חוששין לדבריו להאכילו אפילו ב' אומרים אינו צריך (טור ורמב"ן לבוש ב"ח)).

[25] משנה פב, א (מאכילין אותו על פי בקיאין), ופרש"י (אם יאמרו שני רופאים שהוא מסוכן אם אינו אוכל). כדאוקימתא בגמרא פג, א (וליספו ליה על פי בקי. לא צריכא דאיכא אחרינא בהדיה דאמר לא צריך, מאכילין אותו ע"פ בקיאין. פשיטא, ספק נפשות הוא וספק נפשות להקל. לא צריכא דאיכא תרי אחריני בהדיה דאמרי לא צריך), ופרש"י (אף על גב דרובא אמרי לא צריך, כיון דאיכא תרי דאמרי צריך, ספק נפשות להקל). מסקנת הרמב"ן שם (וחזינן מאן דפסק דבתר רוב דעות אזלינן ... משמע דסבירא להו להני רבואתא, דההיא אוקימתא ליתא ... מכל מקום כיון דבגמרא אתמר דגבי אומדנא דחולה לא אזלינן בתר רובא, לא דחינן סוגיא מפורשת ותפסינן סברא בעלמא ... הכא כיון דאיכא תרי דאמרי צריך ... בספק נפשות לאו בתר רובא אזלינן באומדנות. והכי פסקי רבואתא ובעלי הלכות). הובא בראב"ש פ"ח סי' יג. טור ושו"ע ס"ד (אם שנים אומרים צריך, אפילו מאה אומרים אינו צריך, ואפילו החולה אומר עמהם שאינו צריך, מאכילים אותו, מאחר ששנים אומרים צריך).

[26] משמעות הראב"ש והטור, כמבואר ברמ"א ס"ב (והוא הדין לשנים נגד שנים, ואפילו קצתן יותר בקיאין מקצתן, כן נראה לי), ובמ"א ס"ק ד (והוא דעת הטור והראב"ש).

[27] גמרא שם (תרי כמאה ... לענין עדות).

[28] ראה משנה מכות ה, ב (אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט הכתוב בשלשה, אלא להקיש ... ומנין אפילו מאה, תלמוד לומר עדים). רמב"ם הל' עדות פי"ח ה"ג (וזו שהאמינה תורה עדות האחרונים על העדים הראשונים, גזירת הכתוב הוא, אפילו היו העדים הראשונים מאה ... וכן בשתי כיתי עדים המכחישות זו את זו אין הולכין אחר הרוב).

רופא הכשר שבישראל[29], ועל דרך שנתבאר[30]:

ז אם החולה אומר שאינו צריך, והרופא אומר שאינו יודע אם הוא צריך לאכול[31], שאפשר שאין שום חשש וספק כלל שיכביד עליו חליו מחמת מניעת האכילה[32], מאכילין אותו. לפי שאם היה הרופא אומר שידוע לו שיש חשש ספק בדבר שמא יכביד עליו חליו, היו מאכילים אותו, לכן גם עכשיו שהוא מסופק בזה מאכילין אותו, שכל ספק נפשות הולכין להקל[33] אפילו בכמה וכמה ספיקות[34]:

ח אבל אם הרופא אומר שאינו צריך, והחולה אינו יודע, אין מאכילין אותו, לפי שאינו יודע של חולה לאו כלום הוא, שרובן של חולים אינן יודעין ובקיאין בחלי שלהן[35]. אבל אם החולה הוא בעצמו גם כן רופא בקי, והוא מכיר בחליו ואומר איני יודע אם צריך לאכול ביום הכיפורים, מאכילין אותו, לפי שאלו היה אומר צריך, היו מאכילין אותו, לכן גם עכשיו שאומר איני יודע מאכילין אותו מספק[36]:

ט ואם הרופא אומר שאינו מכיר את חליו, הרי הוא כשאר כל אדם, ואין דבריו מעלין כשאומר צריך או שאומר איני יודע, שיאכל על פיו. וכן כשאומר אינו צריך, אין דבריו מורידין כלל[37]. ואם החולה (אומר איני יודע[38] או שהחולה) אומר איני צריך ורופא אחד אומר צריך, מאכילין אותו, ואין משגיחין בדברי רופא זה שאומר אינו צריך, כיון שאינו מכיר את החולי[39]:

י אפילו במקום שאין שם רופאים בקיאין שיאמדוהו אם הוא צריך לאכול, מכל מקום אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב בני אדם שאצלו שהוא מסוכן, מאכילין אותו[40]:

יא אם החולה יודע בעצמו שצריך לאכול, ומחמיר על עצמו ואינו אוכל, עליו הכתוב אומר[41] ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וגו':

---

[29] **רא"ש** פ"ח סי' יד (והיה ריב"א גורס ... על פי נשים ... נכרים ... מצטרפין לדעת אחרת, להכחיש את האנשים כנגדן). **מ"א** סק"א (וכתב הרא"ש בשם ריב"א דעכו"ם או אשה נאמנים להכחיש ישראל).

[30] ס"ב (אפילו הוא נכרי), ושם נסמן (הערה 11).

[31] רבי יוחנן **בירושלמי** פ"ח ה"ד (חולה אומר יכול אני, ורופא אומר איני יודע, ר' אבהו בשם ר' יוחנן, נעשה כספק נפשות, וכל ספק נפשות דוחה את השבת). טור ושו"ע ס"ה (אם החולה אומר אינו צריך, והרופא מסופק, מאכילין אותו).

[32] ב"ח (דמה שכתב והרופא מסופק, היינו שמכיר את החולי אלא שמסופק אם יכבד כשלא יאכל). ט"ז ס"ק ז (פירוש, שמכיר החולי אלא שמסופק אם יסתכן עוד).

[33] לבוש ס"ה (שהרי אם היה הרופא אומר ודאי צריך, היו מאכילין אותו, עכשיו גם כן מאכילין אותו מספק, דספק נפשות להקל). וכדלעיל ס"ב.

[34] כדלעיל סי' שכט ס"ג (אף על פי שיש בו כמה ספיקות, שהרי אמרה תורה וחי בהם, שלא יוכל לבא בשום ענין לידי מיתת ישראל על ידי שמירת המצות), ושם נסמן (הערה טז).

[35] **רמב"ן** בתורת האדם שער הסכנה ד"ה ירושלמי חולה (אבל רופא אומר יכול וחולה אומר איני יודע, שומעין לרופא, דאיני יודע דחולה לאו כלום הוא, דאיהו מנא ידע, רובן של חולים אינן יודעין ואינם בקיאין בחולי שלהן, הילכך לזה שומעין שאמר יודע אני). הובא **בראש** פ"ח סי' יג, **וברן** ד, ב. **טור ושו"ע** ס"ה (אבל אם הרופא אומר אינו צריך, והחולה אומר איני יודע, אין מאכילין אותו). ט"ז סק"ח (דאינו יודע של חולה לאו כלום הוא, דאיהו מנא ידע, רובן של חולים אינם יודעים ובקיאים בחולי שלהם).

[36] **ט"ז** שם (ונראה מזה דאם החולה הוא עצמו מבין ורופא, ממילא הוה אינו יודע שלו כאלו אמרו רופא אחר, כן נראה לענ"ד).

[37] **רבנו ירוחם** נ"ז ח"ב נא, ד (ונראה לי שכל רופא שיאמר דאינו מכיר אותו חולי, שאינו מעלה ולא מוריד בכל מה שכתבנו, לא להאכיל ולא שלא להאכיל, ואינו נקרא רופא כלל בזה החולי, כי הכרת החולי עיקר). שו"ע ס"ו (אם הרופא אומר שאינו מכיר את החולי, הרי הוא כאדם דעלמא, ואין דבריו מעלין ולא מורידין).

[38] ראה שו"ע אדה"ז המבואר.

[39] היינו שהחולה אומר אינו צריך, ורופא אחד אומר צריך, ורופא אחד אומר אינו צריך, שנתבאר לעיל ס"ג ש"אין מאכילין אותו, לפי שאין דבריו של אחד במקום שנים".

מכל מקום כאן שהרופא אינו מכיר החולי, אין מתחשבין בדבריו, ומאכילין אותו, כדין האמור לעיל ס"ב (ואפילו אם החולה אומר איני צריך לאכול, ויש שם רופא, אפילו הוא נכרי, ואומר שהוא צריך לאכול, מאכילין אותו על פיו).

[40] איסור והיתר הארוך כלל ס אות א (אבל אם הוא מעולף או שאר חלשות עד שנראה לרוב בני אדם שאצלו שצריך, אפילו רק כדי שלא יכבד חליו, ודאי פותחין ושואלין ונותנין לו אפילו אמר איני צריך). **רמ"א** ס"ו (מיהו אם נחלש הרבה עד שנראה לרוב בני אדם שאצלו שהוא מסוכן אם לא יאכל, מאכילין אותו).

[41] בראשית ט, ה. איסור והיתר שם אות ח (ואם החולה עצמו רוצה להחמיר עליו אחרי שיודע שצריך לכך, עליו נאמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש). שיירי כנסת הגדולה הגה"ט ס"ק ב. **אליה זוטא** סק"ב (ובאיסור והיתר כתב, המחמיר על עצמו, עליו נאמר ואת דמכם לנפשותיכם אדרוש).

יב כל מקום שמותר לאכול ואינו רוצה לאכול, מאכילין אותו בעל כרחו[42]:

פחות מכשיעור ביותר מכדי אכילת פרס

יג כשמאכילין את החולה[43] שאינו אומר צריך אני לאכול[44] ומאכילין אותו על פי בקיאים[45], וכן כשמאכילין את המעוברת שהריחה מאכל ונשתנו פניה[46] או כל אדם שנשתנו פניו מריח המאכל[47] ולא נתיישבה דעתם בטעימת הרוטב[48], וכן כשמאכילין את היולדת שאינה אומרת צריכה אני לאכול[49], כגון תוך שלשה ימים ללידתה[50], כל אלו מאכילין אותן מעט מעט כדי שלא יצטרף לכשיעור שנתבאר בסי' תרי"ב[51] שחייבים עליו כרת ומלקות, כדי להקל מעליהם מאיסור כרת ומלקות, לאיסור בלבד[52]. לכך מאכילין אותו בתחלה פחות מככותבת דהיינו כשני שלישי ביצה בינונית[53], או מעט יותר, רק שלא יהיה קרוב לכביצה, שזהו שיעור ככותבת[54], ואחר כך ישהו כדי אכילת ארבע ביצים[55], ולפחות ישהו כדי אכילת שלש ביצים[56] (עיין סי' תרי"ב[57]), ויחזרו ויאכילוהו כשיעור אכילה ראשונה[58]:

יד והשתיה, יבדקו בחולה עצמו כמה היא כדי שיסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו, וישקוהו פחות מאותו

---

[42] שו"ת רדב"ז ח"ד סי' סז (מלעיטין אותו בעל כרחו). **שיירי כנסת הגדולה** שם. **אליה זוטא** שם (מאכילין וכו', בעל כרחו (רדב"ז).

וראה גם לעיל סי' שכח סי"א (אם לא רצה החולה[ה] לקבל התרופה, שאינו רוצה שיחללו עליו שבת, כופין אותו, שהיא חסידות של שטות).

[43] כריתות יג, א (התירו לה לעוברה לאכול פחות מכשיעור מפני הסכנה ... אמר רב פפא הכי קתני, הותרו לה לעוברה פחות מכשיעור, אפילו טובא, מפני הסכנה). בה"ג הלכות יוה"כ לב, א (אימא פחות פחות מכשיעור, ואפילו טובא נמי). רמב"ן בתורת האדם שער הסכנה ד"ה עוברה (כלומר שאפילו צריכה לכשעור, מאכילין אותה פחות פחות, כדי שלא יצטרף כזית בכדי אכילת פרס, וכן פסק בעל ההלכות. ונראה שאף בחולה עושין כן, כדי להקל עליו מאיסורי כרת ומכות, לאיסור בלחוד). הובא **בר"ש** פ"ח סי' יג. טור ושו"ע ס"ז (כשמאכילין את העוברות או את החולה, מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור).

[44] שבזה יתבאר לקמן סט"ו (אזי אין מדקדקים עמהם בכל שיעורים הללו).

[45] רא"ש שם (ונראה לי דבחולה אין עושין כן אלא על פי רופא, אם אומר שיספיק לו להאכילו ממנו מעט מעט), וכדלעיל ס"ב (ויש שם רופא ... ואומר שהוא צריך לאכול, מאכילין אותו על פיו).

[46] רא"ש שם (וכן בעוברה נמי, אם אין דעתה מיושבת בכך צריך להאכילה כשיעור), וכדלעיל סי' תריז ס"ב (שהתחילו פניה משתנים, אע"פ שלא אמרה צריכה אני לאכול).

[47] כדלעיל שם ס"ג (אפילו כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו).

[48] לבוש ס"ז (שנתנו להם מן הרוטב ולא נתיישב דעתן).

וכדלעיל שם סוף ס"ב (נותנין לה מן הרוטב עצמו (פחות פחות מכשיעור כמו שיתבאר בסי' תרי"ח). ואם גם בזה לא נתיישבה דעתה, נותנין לה מן המאכל עצמו (פחות פחות מכשיעור), עד שתתיישב דעתה).

[49] שאם היא אומרת צריכה אני, יתבאר לקמן סט"ז (אזי אין מדקדקים עמהם בכל שיעורים הללו).

[50] **מ"א** סי' תריז סק"ג, לענין תוך שלשה (ומכל מקום יש להאכילה פחות מכשיעור).

וכן הוא לעיל שם רס"ד (יולדת, תוך שלשה ימים לא תתענה כלל ... יש להאכילה פחות פחות מכשיעור).

[51] ס"א, ג, ד – שהוא ככותבת בכדי אכילת פרס.

[52] רמב"ן וראי"ש שם (כדי להקל עליו מאיסורי כרת ומכות, לאיסור בלחוד). וכדלעיל סי' תריב סט"ז (כל שיעורין הללו שנתבארו בסימן זה ... לא נאמרו אלא לענין חיוב חטאת ... אבל לענין איסור, אפילו אכל כל שהוא ושתה כל שהוא, הרי עשה איסור מן התורה).

[53] **ר"ן** ג, א (כותבת הגסה שהיא פחותה מעט מכביצה ... כל שהאכילוהו שני שלישי ביצה בינונית אין כאן איסור כרת ומלקות). שו"ע שם (הלכך מאכילין אותו כב' שלישי ביצה בינונית).

וראה לקוטי שיחות ח"ז ע' 112 בשוה"ג (ומזה שאינו מביא שום הידור להאכילו פחות מכזית ... מוכח קצת שאין שום נפקותא בזה).

[54] **מ"א** סק"ו (כשני שלישי, לאו דוקא, הוא הדין יותר מעט, רק שלא יהא כביצה). וכדלעיל סי' תריב ס"א (וקבלו חכמים הלכה למשה מסיני, ששיעור זה הוא ככותבת הגסה, והוא פחות מעט מכביצה).

[55] ר"ן שם (וצריך שישהא בין אכילה לאכילה כשיעור אכילת ארבע ביצים, לחוש לדברי רש"י ז"ל שהוא סובר כן). שו"ע שם (וישהו כדי אכילת ארבעה ביצים).

[56] **מ"א** סק"ז (ד' ביצים, ולפחות ישהו כדי אכילת שלשה ביצים).

[57] סעיף ד (שיעור אכילת פרס שאמרו ... יש אומרים שהוא כמו ד' ביצים, ויש אומרים שהוא כמו ג' ביצים שוחקות).

ולענין שיעורו בזמן, ראה לעיל שם (הערה 19).

[58] לבוש סוף ס"ז (ומשהין אותו כדי אכילת ד' ביצים, שהוא שיעור אכילת פרס, ואחר כך נותנין לו עוד שיעור כזה, וכן עד שתתיישב דעתו).

שיעור[59]. וישהו כדי אכילת ארבע ביצים, ולפחות ישהו כדי אכילת שלש ביצים, ולכל הפחות לא יפחתו מלשהות כדי שתיית רביעית[60] (עיין סי' תרי"ב[61]) ויחזרו וישקוהו כשיעור שתייה ראשונה.

ואם אמדוהו הרופאים[62] או שאר בקיאין (כגון ביולדת שרוב נשים בקיאות בצרכיהן ויש להן נאמנות[63] כמ"ש בסי' ש"ל[64]) שאין שיעורים הללו מספיקין לו, או שנסתפקו בדבר[65], מאכילין ומשקין אותן כל צרכן מיד כפי מה שיאמרו הבקיאין:

טו אבל אם המעוברת, או היולדת בתוך שבעה ימים, או החולה, יודעים בעצמם שצריכים לאכול, אזי אין מדקדקים עמהם בכל שיעורים הללו, אלא נותנים לפניהם מאכל ואומרים לו יום כיפור הוא[66], ואם אתה יודע או שמסתפק לך[67] שמא יש חשש סכנה אם לא תאכל כשיעור, אכול כשיעור, ואם לאו אכול פחות פחות מכשיעור, והוא יאכל כפי מה שיראה בעיניו[68]:

טז מי שאחזו בולמוס, והוא חולי הבא מחמת רעבון, וסימנו שעיניו כהות ואינו יכול לראות, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו. ואם אין שם מאכל של היתר, מאכילין אותו מאכל של איסור[69]. ואם יש כאן שני מיני איסורים, אחד חמור מחבירו, מאכילין אותו הקל תחלה[70], שמא יספיק לו זה בלבד:

יז אם צריך לבשר ויש כאן בהמה שצריכים לשוחטה ובשר נבלה מוכנת[71] עיין בסימן שכ"ח[72]:

---

[59] ר"ן שם (ולענין שתיה, כיון דשיעור כדי שיסלקנו לצד אחד ויראה מלא לוגמיו, והכל לפי מה שהוא אדם, טוב הדבר לבדוק בחולה עצמו כמה הוא, ושישקוהו פחות מאותו שיעור). **שו"ע** שם (והשתיה, יבדקו בחולה עצמו כמה היא, כדי שיסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו). וכדלעיל סי' תריב סי"ב (ומשערין במלא לוגמיו של השותה עצמו ... ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כל שאלו מסלקו לצד אחד מפיו ויראה כמלא לוגמיו).

[60] ר"ן שם (וכבר כתבתי שלדברי הרמב"ם ז"ל אין צריך לשהות בין פחות מכשיעור של שתיה לפחות מכשיעור אחרת, אלא שעור שתיית רביעית, ויש לחוש ולהחמיר ... שיהיה בין שתיה לשתיה בכדי אכילת פרס). שו"ע שם (וישהו בין שתיה לשתיה כדי אכילת ארבעה ביצים, ולפחות ישהו בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתיית רביעית).

[61] סעיף טו (שתיות מצטרפות ... כשלא שהא מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית הלוג ... ויש אומרים שלעולם הן מצטרפין אלא אם כן שהא מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס, כמו בצירוף שתי אכילות. ולענין הלכה יש להחמיר לכתחלה ולפסוק כסברא האחרונה).

[62] רמב"ן (אבל חולה שמאכילין אותו על פי בקיאים, מאכילין אותו בתחלתו דבר הצריך לו וכדי הצריך לו כמו שאמרו רופאים, ואין מדקדקים עליו להאכילו הקל הקל). רא"ש שם (ונראה לי דבחולה אין עושין כן אלא על פי רופא, אם אומר שיספיק לו להאכילו ממנו מעט מעט, וכן בעוברה נמי, אם אין דעתה מיושבת בכך, צריך להאכילה כשיעור). ר"ן שם (ומיהו אם אמדוהו רופאין שאין השיעורין הללו מספיקין לו, או שהחולה אומר כן, או שנסתפקו בדבר, מאכילין ומשקין אותו כל צרכו). טור ושו"ע ס"ח (ואם אמדוהו שאין השיעורים הללו מספיקים לו, או שהחולה אומר כן, או שנסתפקו בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו (מיד)).

[63] הלכות ומנהגי מהר"ש סי' ריג אות ב (נשים ... גבי יולדת מהימנין להו משום דאינון בקיאין בהן). הובא במהרי"ל הל' יום כפור ע' שלה, ובב"ח סוף הסימן. מ"א סוף סק"ח (וביולדת מהימנין לנשים, דאינהו בקיאי בהו).

[64] סעיף ד (חברותיה אומרות שצריכה, אפילו אין בהן חכמה ולא רופא, עושין לה כל צרכיה, שהדברים שעושים לחיה בחול ידועים הם לכל), ושם נסמן (הערה לא).

[65] ר"ן ושו"ע שם (או שנסתפקו בדבר).

[66] מהר"ש שם (ונותנים לפניו לאכול, ואומרים לו יום כפורים היום, ואז אם יאכל הרשות בידו). הובא במהרי"ל שם (ע' שלד). **ב"ח** שם (ולענין הלכה אנו נוהגין כדרשות הר"ש מאוסטרייך ... ונותנין לפניו ואומרים לו יום הכפורים היום ואם יאכל הרשות בידו, עד כאן. וכן ביולדת לאחר שלשה ותוך שבעה כן עושין). **ט"ז** ס"ק ט (במהרי"ל בשם מהר"ש ... ונותנים לפניו ואומרים לו יום כיפור היום, ואם יאכל הרשות בידו). **מ"א** ס"ק ח (והב"ח כתב דנוהגין כמ"ש מהרי"ל, שנותנין לפניו מאכל ואומרים לו יום כיפור הוא, ואם יאכל הרשות בידו. וכן ביולדת אחר ג' תוך ז').

[67] לבוש ס"ח (או שהוא בעצמו אומר שאין מספיק לו זה השיעור, או מסתפק בו, נותנים לו כל צרכו בבת אחת).

[68] **ט"ז** שם (ונראה לי דצריך לומר לו, אם יודע אתה שיש לך סכנה אם לא תאכל כשיעור, ואם לאו, תאכל תחלה פחות מכשיעור. דאם לא יאמר לו אלא יום כיפור היום, יסבור שמן הדין אסור לו לאכול, ויביא עצמו לידי סכנה).

[69] **משנה** פג, א (מי שאחזו בולמוס (חולי האוחז מחמת רעבון, עיניו כהות, והוא מסוכן למות, וכשמראיתו חוזרת, בידוע שנתרפא, רש"י) מאכילין אותו, אפילו דברים טמאים, עד שיאורו עיניו). טור ושו"ע ס"ט (מי שאחזו בולמוס, והוא חולי שבא מחמת רעבון, וסימנו שעיניו כהות ואינו יכול לראות, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו. ואם אין שם מאכל של היתר, מאכילין אותו מאכל איסור).

[70] **גמרא** [ברייתא] שם (מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל), ופרש"י (אם אין לנו דברים מותרים כדי צרכו ויש לפנינו מיני איסורין, מאכילין אותו הקל הקל שבהם). טור ושו"ע שם (ואם יש כאן שני מיני איסורים, אחד חמור מחבירו, מאכילין אותו הקל תחלה).

[71] רמ"א ס"ט (אם צריך לבשר ויש כאן בהמה שצריכין לשוחטה ובשר נבלה מוכנת, עיין לעיל סימן שכ"ח סעיף י"ד).

[72] סעיף טז (היה חולה שיש בו סכנה צריך בשר, שוחטין לו, ואין אומרים נאכילנו נבלה שהיא איסור לאו ואל נחלל עליו שבת שהיא איסור סקילה, כי השבת ניתנה לדחות כבר בהבערה ובבישול, ועוד, שבנבלה עובר על כל כזית וכזית, ואפילו כשאוכל

קידוש וברכת המזון

יח חולה שאכל ביום הכיפורים ונתיישבה דעתו בענין שיכול לברך ברכת המזון[73], צריך להזכיר של יום הכיפורים בברכת המזון, שיאמר יעלה ויבא בבונה ירושלים[74]. ואם חל בשבת, יאמר גם כן רצה[75]. אבל אינו צריך לבצוע על שתי ככרות, וגם אינו צריך לקדש על היין ולא על הפת, משום שלא תקנו חכמים דברים אלו ביום הכיפורים[76]:

פחות מכזית יש איסור מן התורה בכל אכילה ואכילה, משא״כ בשחיטה אינו עושה אלא איסור אחד אף על פי שהוא חמור, ועוד, שמא יהיה החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן. ומכל מקום אם החולה צריך לאכילה לאלתר, והנבלה מוכנת מיד והשחוטה מתאחרת לו, מאכילין אותו הנבלה).

[73] וחייב בברכת המזון, כדלעיל סי׳ קצו ס״ה (אם אכל איסור במקום סכנה, לדברי הכל מברך עליו תחלה וסוף, שהיתר הוא אוכל ומצוה הוא עושה להציל נפשו).

[74] שו״ת מהר״ם מרוטנבורג (פראג) סי׳ עא (וחולה שיש בו סכנה ואוכל ביום הכיפורים, אומר מעין המאורע בברכת המזון, ודבר פשוט [הוא], כיון דבהיתר קאכיל, ואדרבא מצוה הוא עביד, הוי לדידיה יום הכיפורים כמו לדידן שאר ימים טובים). **רא״ש** הובא **בטור** (חולה שאכל ביום הכיפורים, ונתיישב דעתו בענין שיכול לברך, היה אומר אדוני אבי הרא״ש ז״ל, שצריך להזכיר של יום הכיפורים בברכת המזון, שאומר יעלה ויבא בבונה ירושלים). **שו״ע** ס״י (חולה שאכל ביום הכיפורים, ונתיישב דעתו בענין שיכול לברך, צריך להזכיר של יום הכיפורים בברכת המזון, שאומר יעלה ויבא, בבונה ירושלים).

וראה לעיל סי׳ קפח סוף סי״א (ויש אומרים שחולה שאכל ביום הכיפורים אינו מזכיר כלל של יום כיפור בברכת המזון, אפילו לכתחלה, כמו שיתבאר בסי׳ תרי״ח. ויש לחוש לדבריהם שלא לכנוס לספק ברכה לבטלה ולא יברך כלל ברכת אשר נתן כו׳ אם שכח לומר יעלה ויבא), שהיא דעת רבנו אביגדור שבשבלי הלקט סי׳ שיב (שאלתי מלפני מורינו הרב ר׳ אביגדור כהן צדק זצ״ל, חולה שאכל ביום הכיפורים, אם צריך להזכיר מעין המאורע בברכת המזון או לא. והשיב לי בכתב גלילי ידיו, נראה דכיון דלאו מצוה כלל באכילה זו מחמת היום, כי אדרבא היום גורם לו איסור אכילה לו ולכל ישראל, אלא מפני שפקוח נפש עומד עליו ודוחה לו אישתרי ליה ומשוי ליה כחול לגביה לענין אכילה, מסתבר דלא תקון ליה רבנן הזכרה).

אמנם כאן לא הזכיר דעה זו, אף שהובאה במ״א ס״ק י (ובשבלי לקט כתב בשם הר״א כ״ץ, כיון שהיום גרם לו איסור, רק שפקוח נפש גורם לו היתר, והוה לדידי׳ כחול, אין בו לא קידוש ולא על הכוס ולא הזכרה בברכת המזון, ואפילו רצה להזכיר אינו מזכיר, דלא אשכחן הזכרה בברכת המזון אלא במקום שיש מצוה באכילתו עכ״ל ... מיהו אין להקל כיון שהטור מחמיר).

וגם לעיל שם הביא דעה זו שלא יאמר יעלה ויבא ורצה בברכת המזון, רק בשכח ונזכר קודם ברכת הטוב והמטיב לא יברך אשר נתן.

וראה שער הכולל פל״ד אות ט. פסקי הסידור אות קפה.

[75] כנסת הגדולה הגה״ט (נראה לי שאם חל בשבת אומר רצה והחליצנו). מ״א סקי״א (ואם חל בשבת אומר רצה (כנה״ג)).

[76] **מ״א** סק״י (ובוצע על ב׳ ככרות (כנה״ג). ולי נראה שאין צריך, דלא תקנו כן ביום הכיפורים, ומכל שכן לחולה המסוכן שאין דעתו מיושבת. וגם אין צריך לקדש ... דיש לחוש לברכה לבטלה).

תריט סדר ליל יום הכיפורים

ובו י"ח סעיפים

אמירת כל נדרי

א ליל[1] יום הכיפורים נוהגין שקודם שמתפללין מתירים לכל העבריינים, והן העוברים על גזירות וחרמות הקהל[2], מתירין להן כדי שנוכל להתפלל עמהם באגודה אחת, שאמרו חכמים כל תענית צבור שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סמני הקטורת[3].

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) אמירת כל נדרי (ס״א-ו).
(ב) ברכת שהחיינו (ס״ו-ח).
(ג) אמירת ברוך שם בקול רם (ס״ט).
(ד) יום הכיפורים שחל בשבת (ס״י-יג).
(ה) העמידה בתפלה (סי״ד-ז).
(ו) השינה (סי״ח).

[2] ראה לעיל סי׳ נה סי״ד (עבריין שעבר על גזירת הצבור שגזרו בנידוי וחרם, או שעבר עבירה שנתחייב עליה נידוי, מצטרף למנין עשרה לכל דבר שבקדושה, שנאמר בעכן חטא ישראל, אף על פי שחטא ישראל הוא ובקדושתו הוא עומד, ולא יצא מכלל ישראל. אבל אם נדוהו מאצלם, אינו מצטרף לכל דבר שבקדושה).

[3] כריתות ו, ב (א״ר חנא בר בזנא א״ר שמעון חסידא, כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת. אביי אמר מהכא (עמוס ט, ו) ואגודתו על ארץ יסדה), ופרש״י (משמע שכולן ביחד, אז על ארץ יסדה). מנחות כז, א (וכן ישראל בהרצאה (כשהן מתענין, אין נענין, רש״י) עד שיהו כולן באגודה אחת (צדיקים ורשעים, רש״י), שנאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה (בזמן שאגודתו ביחד אז יסדה, רש״י)). תשב״ץ סי׳ קלא (ובערב יום

וכיצד מתירין להם, הגדול שבקהל מצרף עמו שני אנשים, כדי שהם יהיו משולחים של כל הקהל להתיר להם. ואם הגדול שבקהל הוא ש"ץ (קבוע בעיר), אינו צריך לצרף עמו שום אדם להתיר להם, לפי שידוע שהוא שליח הצבור והרי זה כאלו כל הקהל התירו להם[4].

ויאמר בזה הלשון, בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינים, כלומר שהישיבות מסכימות לצרף דעת המקום לדעת הקהל להתיר להם. ולא יאמר בתחלה על דעת המקום ועל דעת הקהל ואחר כך בישיבה של מעלה כו'[5]:

ב ואחר כך אומר הש"ץ כל נדרי כו'[6]. ויאמר[7] מיום הכיפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו לטובה כו', ונוהגין כן כדי להתנות על כל נדרים שידורו בשנה הבאה שיהיו בטלים[8], לפי שאין העולם נזהרים בנדרים ועוברים

הכיפורים קודם שאומר כל נדרי אומר בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריינים). מרדכי רמז תשכה (ונכנסים לבית הכנסת ומתירין חרם להתפלל עם כל איש אשר עבר על גזירת הקהל, אפילו אינו מבקש שיתירו לו, דאמר ר' שמעון חסידא כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית, שהרי חלבנה ריח רע ומנאה הכתוב (תשא ל, לד) בין סמני הקטורת. ואמר אביי מהכא ואגודתו על ארץ יסדה). **טור ושו"ע** ס"א (ליל יום הכיפורים נוהגים שאומר שליח צבור, בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינים).

וראה לקוטי שיחות חי"ט ע' 303 הערות 58-57.

[4] **ט"ז** סק"א (ובמנהגים כתוב שצריך עוד לצרף שנים עמו. ונראה לי לחלק, דאם הש"ץ שהוא מתפלל הוא אומר נוסח זה, אין צריך לצירוף, כי הוא משולח מן הקהל, והוי כאלו כל הקהל ביחד אומרים כן, אבל אם הרב או הגדול שבקהל אומר כן, לא נקרא משולח, אלא הוא עצמו אומר כן, על כן צריך לצירוף שנים עמו שהם במקום כל הקהל).

וכל זה לאמירת על דעת המקום כו'. אמנם לכל נדרי הבא אחריו, יתבאר לקמן ס"ד (נוהגין להעמיד שני אנשים אצל הש"ץ בשעה שאומר כל נדרי כדי שלא יטעו לומר מתירין נדרים ביחיד).

וגם לאמירת על דעת המקום כו', נוהגים להוציא ספרי תורה, והאוחזים בספרי התורה עומדים אצל הש"ץ. וראה המלך במסיבו ח"ב ע' כא (שג' הספרי תורה מעניקים כח לבית דין).

ובפסקי הסדור (בענין הספרים שמוציאין ליל יום הכפורים ואומרים עליהם כל נדרי, היא מצוה גדולה לקנות ספר ראשון).

[5] **ט"ז** ס"ק ב (נראה לי שהגירסא הנכונה לומר הנוסח כמו שכתוב [בשו"ע] בישיבה כו' ואחר כך על דעת המקום כו'. ולא כמו שכתוב במחזורים, תחלה על דעת המקום ואחר כך בישיבה כו', דהיאך יזכיר תחלה הסכמת הקהל ואחר כך יזכיר הסכמת הישיבות, אלא איפכא מסתברא, שהישיבות מסכימים לצרף דעת המקום לדעת הקהל להתיר).

אמנם נוסח חב"ד, כהנוסח שבמחזורים "על דעת המקום ועל דעת הקהל, בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה". וראה אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' רה.

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 58 (על דעת המקום כו' – ג' פעמים ובקול נמוך); אך באופן שגם ב' האנשים – והם בית דין – העומדים בסביבו ישמעו (קובץ יגדיל תורה ב ע' נב, בשם הרבי. אוצר מנהגי חב"ד שם).

[6] משנה וגמרא נדרים כג, א-ב (הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל). ר"ת בתוס' שם ד"ה ואת (ואף על גב דעומד אדם בראש השנה תנן, ואנן ביום הכיפורים עבדינן, אשכחן יום הכיפורים דאקר[י] ראש השנה). ראבי"ה סוס"י תקכח (ופותח שליח ציבור ואומר כל נדרי וכו', כדאמרינן בנדרים הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדרים שאדור מכאן ועד ראש השנה הבאה לא יהו קיימין, דיום כיפורים איקרי ראש השנה). רא"ש פ"ח סי' כח (מצינו בספר יחזקאל (סימן מ) דקרי יום הכפורים ראש השנה). טור ושו"ע ס"א (ונוהגים שאומר כל נדרי וכו').

ואנו נוהגים כן גם בערב ראש השנה, כמובא בסדור (בערב ראש השנה קודם חצות ... שמעו נא רבותי ... כל נדר). והוא על פי פע"ח ריש שער ר"ה (נוהגין ... ערב ראש השנה, ומתקבצין עדה קדושה של תלמידי חכמים להתרת נדרים ושבועות).

[7] תוכן האמור בסעיפים ב-ד שלפנינו:

במחזורים שהיו נהוגים בתחלת תקופת הראשונים, היה הנוסח "כל נדרי כו' מיום הכיפורים שעבר עד יום הכיפורים הזה". ותוכנו "התרת נדרים" שנדר במשך השנה שעברה.

אמנם ר"ת בתוס' הרבה להוכיח שאין התרת נדרים מועלת על העבר, ולכן ביאר שהכוונה היא לבטל את הנדרים שלהבא, שידור בשנה הבאה. ולכן "נראה לו להגיה מיום הכיפורים זה עד יום הכיפורים הבא עלינו לטובה, ונדרים של שנה הבאה הוא דשרינן".

אמנם בנוסח ביטול נדרים שלהבא זה יש לבאר ולתקן עוד פרטים:

(א) ביטול נדרים שלהבא מבטל כל אחד לעצמו בלשון יחיד. ואילו נוסח התרת נדרים שלעבר הוא בלשון רבים, שהבית דין מבטל לכל הקהל. ומה שמסיימים "על נפשתנא ... נדרנא ... ואסרנא ... ושבועתנא", דנו בזה ב"ח ולבוש.

(ב) ביטול נדרים שלהבא צריך להיות בלשון להבא, וכאמור בתוס' שם "והא דאומרים בכל נדרי דנדרנא, דמשמע לשעבר, אלמא דמשמע דאנו מתירין שעברו. יש לומר דנדרנא משמע שתי לשונות ... להבא ולשעבר".

(ג) ביטול נדרים מותר ביום טוב, ואילו התרת נדרים אסורה ביום טוב, ומה שמקדימים הביטול לפני כניסת החג, כיון שהוא דומה קצת להתרת נדרים.

(ד) ביטול נדרים שלהבא מבטל כל אחד לעצמו, ואילו התרת נדרים שלעבר בשלשה, ששנים עומדים ליד החזן ומתירים לכולם. ומה שמעמידים שנים אצל החזן בכל נדרי שהוא ביטול נדרים שלהבא, היינו כדי שלא לחלק בינו לבין התרת נדרים.

[8] **רבנו תם** בתוס' שם ד"ה ואת (מתוך שמעתין מוחק ר"ת מה שכתוב במחזורים בכל נדרי מיום הכפורים שעבר עד יום הכפורים הבא עלינו לטובה, וסבורים הם שמתירין נדרים משנה שעברה ... נראה לו להגיה מיום הכיפורים זה עד יום הכיפורים הבא עלינו לטובה, ונדרים של שנה הבאה הוא דשרינן, וסמך לדבר דתנן הרוצה שלא יתקיימו נדריו כו'). **רא"ש** פ"ח סי' כח (ויש מרברבתא שנהיגי לומר מיום הכיפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו). **טור** (והוקשה לר"ת מה מועיל להתיר על מה שעברו

על לא יחל דברו[9], לכך מבטלין אותן בתחלה קודם שיחולו, שהתנאי מועיל לבטל הנדר שלא יחול כלל, כמ"ש ביו"ד סי' רי"א[10] (ועיין שם כל דיני ביטול הנדר).

ולכך צריך לומר איחרטנא בהון כו', כלומר כל הנדרים שאדור בשנה הבאה אני מתחרט עליהן מעכשיו ומתנה עליהן שיהיו בטלין[11]:

ג וגם כל הקהל יאמרו כל נדרי כו' בלחש עם הש"ץ (ועיין ביו"ד שם[12] דצריך לומר בקול רם מעט בענין שיהא נשמע להעומדים אצלו), כדי שיתנה כל אחד ואחד בפני עצמו על נדריו שידור בשנה הבאה, שאין תנאי הש"ץ מועיל לאחרים[13]. ולכך ניתקן בלשון יחיד[14].

דאינדרנא, או די נדרנא, או דנדרנא[15], או דאשתבענא, או דאחרימנא[16] כו', כלומר מה שאדור, ואשבע, ואַחַרים, ואאסור נכסי, בין על נפשי בין על נפשות אחרות[17], מיום כיפורים זה עד יום הכיפורים כו' (ולא יאמר די נָדַרנא, בקמ"ץ תחת נו"ן ראשונה, לפי שמשמעותה הוא שנדרתי כבר):

ד ונוהגין להתחיל כל נדרי מבעוד יום[18], דאין מתירין נדרים בשבת ויום טוב. ואע"פ שאין אנו מתירין הנדרים

כבר. והנהיג לומר מיום הכיפורים זה עד יום הכיפורים הבא עלינו), ולבוש ס"א (ואומר מיום כיפורים זה עד יום הכיפורים הבאה עלינו לטובה).

ולענין התרת נדרים בערב ראש השנה, ראה סדור (סדר התרת נדרים) שעושים שניהם (התרה על העבר ומסירת מודעה על העתיד).

[9] מטות ל, ג. לבוש שם (לפי שאין העולם נזהרין בנדרים, ועוברים על לא יחל דברו וגו', לכך מתנין עליהם, באולי יעבור על אחד מהם בשוגג, שינצלו מן העונש, שהתנאי מועיל לשלא יחול הנדר מעיקרו מה שידור אחר כך).

[10] בשו"ע שם ס"ב (מי שהתנה ואמר כל נדרי שאדור עד זמן פלוני יהיו בטלים, ונדר בתוך הזמן ... התנאי קיים והנדר בטל). רמ"א שם ס"א (והא דאמרינן כל נדרי בליל יום כפורים, הוי כאילו התנו בהדיא).

[11] רא"ש וטור שם בשם ר"ת (והגיה רבינו תם במחזורים ... יש לומר כולהו אחרטנא בהון, כלומר, אם אשכח ואדור, מעתה אני מתחרט עליהם ומתנה שיהו בטלים). רבנו ירוחם נתיב ז ח"א נ, ד (מה שאני עתיד להדיר ולישבע, כלהון אתחרטנא בהון, ואם אשכח ואדור, מעתה אני מתחרט עליהן ומתנה שיהו בטלים). מ"א סק"ב (ורבינו ירוחם כתב לומר ... איחרטנא בהון ... וב"ח כתב שקבל לומר דאיחרטנא, כלומר כשאתחרט בהון יהון בטלים. ואין לזוז מנוסחות ישנות).

ושולל בזה נוסח הב"ח (דלדעת רבינו תם אומר כולהון דאיחרטנא בהון כו', בדלי"ת, ופירושו שאומר כל הנדרים יהיו בטלים באם נתחרט אחר כך).

וכן הוא הנוסח בהתרת נדרים (מסירת המודעה) שבסדור (מעתה אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כולן בטלין ומבוטלין ... בכולן אתחרטנא בהון).

[12] ש"ך סי' ריא סק"ב (דוקא בפרהסיא בעינן ... דמוכחי לבטל ... וכן משמע בר' ירוחם נ"י"ד ח"ג וז"ל מבטל בחשאי בלבו כל נדר שעתיד לדור אחריו לא הוה ביטול, והוי נדרו נדר, אלא אם כן ביטל בקול רם בפרהסיא ... דוקא ביטול בקול רם בעינן). וברבינו ירוחם שם (מבטל בחשאי בלבו כל נדר שעתיד לידור נדר אחר כך, לא הוי ביטול, והוי נדרו נדר, אלא אם כן בטלו בקול רם בפרהסיא).

[13] ראבי"ה שם (וגם נהגו לקרות כל נדרי הציבור). רא"ש שם (כל הקהל אומרים אותו איש איש בלחש). מרדכי רמז תשכו (נהגו לקרות כל נדרי עם ש"ץ); אלא שהם כותבים זאת לפי הנוסח שהוא התרת נדרים על מה שנדרו מיום כיפורים שעבר עד יום כיפורים זה הבא עלינו. **לבוש** ס"א (וגם כל הקהל יאמרוהו בנחת עם הש"ץ, כדי שיתנה כל אחד בפני עצמו על נדריו שידור כל השנה הבאה, שאין תנאי הש"ץ מועיל לאחרים), גם לפי הנוסח שלנו, שעל להבא. **מ"א** סק"ו (הקהל אומרים כל נדרי בלחש עם הש"ץ, דאין תנאי הש"ץ מועיל לצבור).

[14] **ב"ח** ד"ה וראיתי לחכם בעל הלבושים (דאינדרנא הוא לשון יחיד). **לבוש** שם (ולפיכך לא נתקן לשון של כל נדרי בלשון רבים, אלא בלשון יחיד, שהש"ץ מתנה לעצמו, ולכך צריכים הקהל לאומרו גם כן עמו בנחת ...לשון ... כי לשון דאינדרנא ודאשתבענא ודאחרימנא ודאסרנא כולם הם לשון יחיד, כאשר ראוי להיות, שפירוש דאינדרנא הוא שאדור אני, וכן דאשתבענא פירושו שאשבע אני, וכן דאחרימנא פירושו שאחרים אני, וכן ודאסרנא פירושו שאאסור אני, כלשון ואסרה איסר (מטות ל, ד), כן מה שאומר אחר כך אחריטנא בהון פירושו אתחרט אני מעכשיו, והרי כולם לשון יחיד המדבר בעדו שמתנה על מה שיעשה להבא).

ומה שמסיימים "על נפשתנא ... נדרנא ... ואסרנא ... ושבועתנא", ראה מה שדנו בזה ב"ח ולבוש שם.

[15] ר"ת בתוס' נדרים שם (והא דאומרים בכל נדרי דנדרנא, דמשמע לשעבר, אלמא דמשמע דאנו מתירין שעברו. יש לומר דנדרנא ... משמע להבא ולשעבר). מנהגים טירנא (ויאמר דאינדרנא). לבוש שם (נראה לי שראוי להיות בכאן דאינדרנא באל"ף האיתן, ויהיה הפירוש שאדור אני). מ"א סק"ב (די נדרנא, כי היא הגירסא הנכונה).

[16] לבוש שם (דאשתבענא פירושו שאשבע אני, וכן דאחרימנא פירושו שאַחַרים אני, וכן ודאסרנא פירושו שאאסור אני).

[17] אפשר הכוונה לפרש מה שאומרים "ודאסרנא על נפשתנא", שהוא מה שאוסר נכסיו על נפשו או על אחרים. ראה שו"ע אדה"ז המבואר.

[18] רא"ש פ"ח סי' כח (ונהגו לאומרו קודם ברכו, משום דאמרינן בשילהי שבת (דף קנז א) ובמסכת נדרים (דף עו ב עז א) דאין נשאלין לנדרים בשבת אלא לצורך השבת). הובא בטור. מהרי"ל הל' ליל יום כפור ע' שכו (אמר מהר"י סג"ל, כשבאים בבית הכנסת בליל כל נדרי, טוב הוא לאתחולי כל נדרי מבעוד יום, משום דהתרת נדר הוא, ואין מתירין נדרים לא בשבת ולא ביום טוב, כי אם לצורך שבת ויום טוב, לפיכך יתחיל ש"צ כל נדרי טרם שיקדש היום). **רמ"א** ס"א (ונוהגים לומר כל נדרי בעודו יום). וכדלעיל סי' שמא ס"א (מתירין נדרים בשבת אם הם לצורך השבת ... אבל נדרים שאינם לצורך השבת אין מתירים בשבת, אפילו לא היה אפשר להתירם קודם השבת).

שלעבר, אלא אנו מבטלין הנדרים שלהבא[19], מכל מקום הוא דומה קצת להתרת נדרים, ויש לחוש שמא יטעו לומר מתירין נדרים בשבת ויום טוב[20]. ומטעם זה נוהגין להעמיד שני אנשים אצל הש"ץ בשעה שאומר כל נדרי כדי שלא יטעו לומר מתירין נדרים ביחיד[21]:

ה ונוהגין שהש"ץ אומר אותו ג' פעמים[22]. וכל פעם מגביה הקול יותר מבראשונה, לפי שבדרך זו נשמע באימה וביראה[23].

וממשיך בניגונים עד הלילה[24] כדי להתפלל ערבית בזמנה[25]:

ו ואחר כך אומר הש"ץ[26] ג' פעמים[27] ונסלח כו'[28] והקהל אומרים ג' פעמים ויאמר ה' כו'[29].

ואל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו בפיוטים או בניגונים שמנגנים שם, שלא יבלבל דעת הקהל[30]:

ברכת שהחיינו

ז ואחר כך אומר הש"ץ שהחיינו בלא כוס, לפי שיום הכיפורים הוא דבר הבא מזמן לזמן, וצריך לברך שהחיינו כמו בכל הרגלים[31]. אלא שאי אפשר לברך על הכוס מבעוד יום, משום שכיון שבירך שהגיענו לזמן הזה, הרי קיבל עליו יום הכיפורים ואסור לו לשתות מן הכוס. וגם אי אפשר לברך על הכוס וליתן ממנו לתינוק[32], מטעם שנתבאר בסי' תקנ"ו[33] עיי"ש:

ומנהג חב"ד שאין מדקדקין בזה (אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' רב אות קכא).

[19] כדלעיל ס"ב.

[20] **ב"ח** ד"ה ומ"ש וכבר (כתוב במהרי"ל (הל' ליל יוה"כ סי' ה) להתחיל כל נדרי מבעוד יום דאין מתירין נדרים בשבת וכו'. וכ"כ במנהגים. וקשיא לי דלמאי דנוהגין כרבינו תם ואינו אלא מדין תנאי, אם כן שרי אפילו בשבת עצמו, כמו שנתבאר. ועוד קשיא, דכתבו האחרונים דהצבור יאמרו עם השליח צבור בנחת דהתרת נדרים בשלשה, והלא לרבינו תם אין כאן התרת נדר אלא מדין תנאי. וצריך לומר, מאחר דהתנאי הוא לבטל ולהתיר הנדר שידור, אם כן דומה קצת לדין התרת נדרים, ואתי לאיחלופי להתיר בעלמא נדר ממש בשבת או ביחיד, על כן החמירו להתחיל מבעוד יום, ולהתיר בשלשה). מ"א סק"ה (אף על גב דאנו מתנין על להבא, מכל מקום דמי קצת להפרת נדרים, שאין מפירין בשבת ויום טוב). **אליה זוטא** סק"ב (והב"ח כתב משום דדומה להתרת נדרים ואתי לאחלופי להתיר נדר ממש ביחיד או בשבת, ולכך יאמר כל נדרי בעוד יום).

[21] ראה לעיל ס"א מתי הש"ץ צריך לצרף אליו עוד שני אנשים.

[22] רא"ש פ"ח סי' כח (ומה שאומר אותו שלשה פעמים, שכן מצינו שכל דברי חכמים משולשים (מנחות סה, א), מגל זו מגל זו מגל זו קופה זו קופה זו קופה זו). מרדכי רמז תשכו (ונהגו לומר ג' פעמים כל נדרי, כלשון תלמוד, מותר לך מותר לך מותר לך, מופר לך מופר לך מופר לך, וכן שנינו מגל זו מגל זו מגל זו, אקצור אקצור אקצור). **רמ"א** ס"א (ואומרים אותו שלש פעמים).

[23] מהרי"ל שם ע' שכז (בראשונה אומר כל נדרי בלחש, ובשנייה מרים קולו יותר ועוד יותר בשלישית, משום דאז נשמע באימה וברעד). **דרכי משה** ס"ק ב (עוד כתב מהרי"ל, בפעם ראשונה יאמר כל נדרי בלחישה, ובפעם שניה יגביה קולו יותר, ובפעם שלישית עוד יותר, לפי שבדרך זה נשמע באימה וביראה). רמ"א שם (וכל פעם מגביה קולו יותר מבראשונה).

[24] מהרי"ל שם ע' שכו (אכן יאריך בו בניגונים להמשך עד הלילה). רמ"א שם (וממשיך בניגונים עד הלילה).

[25] **מ"א** סק"ו (כדי להתפלל ערבית בלילה). וראה לעיל סי' רסז ס"ב.

[26] הרי"ץ גיאת ע' ס (שעומד שליח צבור בלילי יום הכיפורים ואומר ... ונסלח לכל עדת בני ישראל וגו'). ראבי"ה סוס"י תקכח (ולאחר שאומר שלש פעמים כל נדרי, קורין [הציבור] עם ה[שליח] ציבור ונסלח לכל עדת ישראל וכו'). טור (אומר ונסלח לכל עדת בני ישראל). מהרי"ל הל' ליל יום כפור ע' שכח (כשמסיים ש"צ בפעם שלישית כל נדרי, פותח בקול רם ונסלח לכל עדת כו').

[27] מנהגים (טירנא) מנהג יוה"כ ע' קט (ויאמר ש"ץ ונסלח ג' פעמים, סלח נא לעון וגו', והקהל עונין ג' פעמים ויאמר יי' סלחתי כדברך). **רמ"א** ס"א (כן אומר הש"צ ג' פעמים ונסלח לכל עדת וגומר, והקהל אומרים שלש פעמים ויאמר ה' סלחתי כדברך).

[28] שלח טו, כו.

[29] שלח יד, כ.

ומנהג חב"ד שאומר החזן פסוק (שם יד, יט) סלח נא לעון גו'. והחזן והקהל אומרים ג' פעמים ויאמר ה' גו' (אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' רה אות קלו).

[30] מהרי"ל הל' תפלת שחרית דיוה"כ ע' שלט (אמר מהר"י סג"ל אין לשנות מנהג המקום בשום ענין, אפילו בניגונים שאין מורגלים שם). רמ"א שם (ואל ישנה אדם ממנהג העיר, אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים שם). מ"א סק"ז (שמבלבלים דעת הקהל).

[31] **גמרא** עירובין מ, ב (ביום הכפורים, כיון דמזמן לזמן אתי, אמרינן). רמב"ם הל' ברכות פי"א ה"ט (כל מצוה שהיא מזמן לזמן ... מברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו). טור ושו"ע ס"א (ואחר כך אומר שהחיינו). לבוש ס"א (אחר כך יברך שהחיינו בלא כוס, דהא מזמן לזמן קאתי, וכל מה שבא מזמן לזמן מברך עליו זמן).

[32] גמרא שם (יום הכפורים היכי עביד, אי מברך עליה ושתי ליה, כיון דאמר זמן קבליה עליה ואסר ליה ... לברוך עליה ולנחיה, המברך צריך שיטעום. ליתביה לינוקא (לשתותו לאחר שיברך עליו, דהאי שיטעום דקאמר לאו דווקא קאמר אמברך, דהוא הדין כי שתי אחרינא, רש"י) ... דילמא אתי למסרך (התינוק לאחר המנהג זה, ולשתות ביום הכפורים אחר שיגדיל, רש"י)). טור ולבוש ס"א (ולפי שאי אפשר לאומרו על הכוס כמו בשאר יום טוב, שאחר שאמר זמן כבר קבליה ליום כיפור עליה ואי אפשר ליה

ח ומן הדין היה נכון שכל הקהל יצאו ידי חובתן בברכת השליח ציבור, ולא יברך כל אחד ואחד בפני עצמו[34], לפי שברוב עם הדרת מלך[35], כמ"ש בסימן רצ"ח[36]. אלא שעכשיו על הרוב אין השליח ציבור מכוין כלל להוציא אחרים, לכן יברך כל אחד ואחד לעצמו בלחש[37], ויזהר לסיים קודם שיסיים השליח ציבור, כדי שיוכל לענות אמן אחר ברכת השליח ציבור[38]. וכן הדין בברכת הלל[39]. וכן הדין בברכת הלולב שבבית הכנסת[40].

למשתי, ולמתביה לינוקא לא אפשר, משום דחיישינן שמא אתי למיסרך ויבא לשתות כוס של ברכה ביום כיפור אף לאחר שיגדל). מ״א סק״ד (משום דכיון דאומר שהחיינו, קבליה ליה עליה ואסור למשתי, ואי ניתיב לתינוק, אתי למסרך).

[33] במ״א שם ריש הסימן (הטעם שאין מבדילין מבעוד יום כמ״ש סוס״י רצ״ג, דכיון דאיבדיל קבליה לט׳ באב עליה ואסור לשתות מהכוס (טור בה״ג רמב״ן) ... ואם תאמר יתן לתינוק לשתות, דגזרינן שיבא למסרך לשתות אף אחר שיגדיל).

וכן הוא לקמן סי׳ תרכא ס״ד (ואחר המילה יש נוהגין לברך ברכת המילה בלא כוס, לפי שאי אפשר לטעום ממנו. וגם אין מטעימים לתינוק, גזירה שמא יהיה התינוק רגיל בשתיה זו של מצוה, ויורה היתר לעצמו לשתות מכוס של ברכה אף לכשיגדל).

ונתבאר בט״ז ס״ק ג (ואין להקשות אם כן יהיה אסור ליתן לתינוק לאכול ביום כיפור מטעם זה. נראה לאמר דהוא יסבור דמצוה שאני דיכול לשתות, משא״כ בשאר אכילות שאינם של מצוה, כן נראה לענ״ד).

[34] כלבו סי׳ סח לג, ב (אף על פי שש״צ מברך זמן קודם תפלת ערבית, שפיר דמי לברך כל אחד ואחד מקודם. ונהגו בכל קהלות הקדש שש״צ אומרו קודם תפלת ערבית ועונין כל הצבור אחריו אמן ... והכי שפיר למעבד), הובא בב״י, ו**בדרכי משה** הארוך אות ד. **של״ה** מסכת יומא עמוד התשובה רכח, רע״ב ד״ה הלכתא (ומי שרוצה לנהוג לברך לעצמו קודם שיסיים ש״ץ הברכה, וסובר שזהו עדיף שיעשה בעצמו ולא יוציא אותו אחר, לא ישר בעיני, אדרבה ברוב עם הדרת מלך מלכי המלכים הקב״ה, וכן נראה לי לנהוג בברכת הלל ובברכת הלולב, שהש״ץ יברך בקול רם והקהל יכוונו לצאת בברכתו ויענו אמן). **מ״א** סק״ג (כתב הכל בו, והכי שפיר לברך כל אחד לעצמו, עד כאן. ואין נוהגין כן, אלא הכל סומכין על הש״ץ (ד״מ). ושל״ה כתב דמותר לסמוך על הש״ץ כמ״ש סי׳ רצ״ח סי״ד, והוא הדין בברכת הלל ולולב עכ״ל. ולי נראה דעכשיו על הרוב אין הש״ץ מכוין להוציא אחרים, לכן יברך לעצמו. וכן נוהגין בהלל ולולב).

[35] משלי יד, כח. ברכות נג, א (אחד מברך לכולן, משום שנאמר ברוב עם הדרת מלך), כבית הלל. של״ה שם (ברוב עם הדרת מלך מלכי המלכים הקב״ה).

[36] סעיף כ (היו יושבים בבית הכנסת במוצאי שבת והביאו להם אור, לא יברכו עליו כל אחד ואחד בפני עצמו, אלא אחד מברך וכולם שומעים ויוצאים ידי חובתן ... יש הידור יותר, כי ברוב עם הדרת מלך).

[37] אמנם אלו שברכו שהחיינו בשעת הדלקת נרות לא יברכו עכשיו (ס׳ המנהגים – חב״ד ע׳ 63).

[38] מלבושי יום טוב (ומכל מקום נכון לאומרה בלחש עם השליח צבור, גם יאמר אמן, ויקדים לסיימה קודם השליח צבור). הובא באליה זוטא סק״ו.

*

אופן זה בברכת הש״ץ והקהל, נהוג רק בברכת שהחיינו של יום כיפור. משא״כ בברכת המגילה והשופר נהוג שהש״ץ מוציא את כל הקהל בברכתו. ובברכת ספירת העומר והלל נהוג שהש״ץ מברך, והקהל עונה אמן, ואחר כך מברך כל אחד לעצמו (ראה הערה הבאה).

וטעם חילוקים אלה הוא כדלעיל סי׳ ריג ס״ו (בברכת המצות, אם כל אחד עושה מצוה בפני עצמו, אף שכולן מצוה אחת, כגון שכל אחד מתעטף בציצית או לובש תפילין, הרשות בידם אם רצו אחד מברך לכולם כדי לקיים ברב עם הדרת מלך, ואם רצו כל אחד מברך לעצמו כדי להרבות בברכות, כי לעולם ירבה אדם בברכות הצריכות ... בברכות המצות כשכולם מקיימים המצוה ביחד, כגון שמיעת קול שופר או מגילה מצוה שאחד מברך לכולם).

והיינו שבברכת מגילה ושופר מכוין הש״ץ להוציא את כולם בקריאת המגילה ובתקיעת השופר, ובמילא מכוין גם להוציאם בברכותיהן.

ואילו בברכת ספירת העומר והלל, כל אחד סופר ואומר הלל לעצמו, לכן מברך כל אחד לעצמו, והש״ץ אינו מוציאם בברכה.

הספק הוא בברכת שהחיינו דיום כיפור, כיון שמלבד ברכה זו אין כאן אמירת מצוה, מסתפקים אם הש״ץ מכוין להוציא את הקהל בברכה או לאו, ולכן תיקנו שכל אחד יברך לעצמו, ויסיים קודם שיסיים הש״ץ.

והטעם שלא נהגו כן גם בברכת ההלל וספירת העומר, כי אחר שבירכו לעצמם, שוב אינם יכולים לענות אמן על ברכת הש״ץ, כדי שלא להפסיק בעניית אמן בין הברכה לבין מצות הלל וספירת העומר.

וכדלעיל סי׳ נט ס״ד (ויש אומרים שאחר סיום ברכת הבוחר בעמו ישראל באהבה לא יענה אמן, שלא להפסיק בין קריאת שמע לברכה שלפניה, כמו שאסור להפסיק בין כל דבר מצוה או דבר הנאה שמברכין עליו להברכה שלפניו). הרי שגם עניית אמן היא הפסק בין ברכה למצוה.

וכן נתבאר לעיל סי׳ כה סכ״א (אם שמע קדיש או ברכו או קדושה בין תפילין של יד לתפילין של ראש, לא יפסיק לענות עם הצבור ... ואם פסק וענה הוי הפסק בין ברכת תפילין של יד להנחת תפילין של ראש, וצריך לברך על תפילין של ראש ב׳ ברכות). הרי שגם כאן עניית אמן היא הפסק בין ברכה למצוה.

ולענין ברכת ספירת העומר נתבאר לעיל סי׳ תפט סי״ב (הערה קכז).

[39] מ״א שם (ושל״ה כתב דמותר לסמוך על הש״ץ כמ״ש סי׳ רצ״ח סי״ד, והוא הדין בברכת הלל ולולב עכ״ל. ולי נראה, דעכשיו על הרוב אין הש״ץ מכוין להוציא אחרים, לכן יברך לעצמו. וכן נוהגין בהלל ולולב).

וגם כאן נראה לכאורה, שהכוונה היא שכל אחד מברך לעצמו (ולא לזהירות לסיים קודם שיסיים הש״ץ), כמבואר בהערה הקודמת. וראה גם הערות וביאורים תתה ע׳ 72.

[40] היינו לפי הנפסק לקמן סי׳ תרמד (אחר שחזר ש״ץ תפלת השחר, נוטלין הלולב ומיניו ... ומברכין על נטילת לולב). והסדר הי׳ בזה, שהש״ץ מברך בקול, וגם כל הקהל מברך לעצמו.

אמירת ברוך שם בקול רם

ט ליל יום הכיפורים ומחרתו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם[41], לפי שאמרו במדרש[42], כשעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שהיו מקלסין להקב"ה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והורידו לישראל, וצוה להם לאומרו בחשאי, משל לאדם שגנב חפץ נאה מתוך פלטרין של מלך ונתנה לאשתו ואמר לה אל תתקשטי בו אלא בצינעא בתוך ביתך, לכן כל השנה אומרים אותו בלחש, אבל ביום הכיפורים שאנו דומין למלאכים, כמ"ש בסי' תר"י[43], אנו אומרים אותו בקול רם בפרהסיא:

יום הכיפורים שחל בשבת

י אם חל בשבת אומרים ויכולו אחר תפלת ערבית, והש"ץ אומר ברכה אחת מעין שבע[44]. וחותם מקדש

אמנם בסידור דיני נטילת לולב (ומן הדין יש לברך על הלולב אחר התפלה קודם ההלל, אלא לפי שמצות נטילתו בסוכה הוא מצוה מן המובחר, ואי אפשר לצאת מבית הכנסת מפני הרואים, לפיכך בבוקר קודם שיתפלל בעודו בסוכה, יברך).

[41] **טור ושו"ע** ס"ב (בליל יום הכיפורים ומחרתו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקול רם).

ויש נוהגין לאמרו מעומד, כדלעיל סי' סג ס"ג (מה שנוהגין לומר ביום הכפורים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד מעומד).

[42] דברים רבה פרשה ב, לו (רבנן אמרין, בשעה שעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שהיו אומרים להקב"ה בשכמל"ו, והוריד אותה לישראל. ולמה אין ישראל אומרים אותו בפרהסיא, א"ר אסי למה הדבר דומה לאחד שגנב קוזמין מתוך פלטין של מלך, נתנה לה לאשתו ואמר לה אל תתקשטי בה בפרהסיא אלא בתוך ביתך, אבל ביום הכפורים שהן נקיים כמלאכי השרת, הן אומרים אותו בפרהסיא בשכמל"ו). הובא בטור. מ"א סק"ח (בקול רם, משום שבכל השנה אומרים אותו בלחש, מפני שמשה גנבה ממלאכים, אבל ביום כיפור גם ישראל דומין למלאכים).

ולא נתפרש כאן מהו התוכן המיוחד באמירת בשכמל"ו, שלמדה משה מהמלאכים.

עוד הובא לעיל סי' סא סי"ג (אחר פסוק ראשון צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בחשאי, לפי שבשעה שביקש יעקב לגלות הקץ לבניו נסתלקה ממנו שכינה, אמר שמא יש בכם אחד שאינו הגון, פתחו כולם ואמרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, כלומר שמע ממנו אתה ישראל אבינו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, מיד פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמרו חכמים היאך נעשה, נאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, לא כתבו משה בתורה, לא נאמר, אמרו יעקב, התקינו לומר בחשאי, ואם לא אמרו כל עיקר מחזירין אותו).

ולפום ריהטא הפירוש בזה הוא, שיעקב בירך את הקב"ה על אשר בניו מייחדים שמו, ומהו אם כן הטעם שאנו אומרים אותו תמיד בקריאת שמע, וביום כיפור אומרים אותו בקול.

עוד מצינו אמירת ברוך שם כו' בסיום יום הכיפורים, כדלקמן סי' תרכג ס"י (בסוף הסליחות אומרים שמע ישראל פעם אחת, ושלש פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ואחר כך אומרים שבע פעמים ה' הוא האלקים).

וכן מצינו אמירת ברוך שם כו' בסדר עבודת יום הכיפורים שאנו אומרים (והכהנים והעם העומדים בעזרה, כשהיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה, היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים בשכמל"ו).

וכן מצינו אמירת ברוך שם כו' בבית המקדש בכל השנה, כדאמרינן תענית טז, ב (במקדש מהו אומר, ברוך ה' אלהים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם, ברוך גואל ישראל, והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד).

וכן מצינו אמירת ברוך שם כו' בכל מקום שאומרים ברכה לבטלה או שם שמים לבטלה, כדלעיל סי' רו סי"ג (כל מקום שהוא צריך לחזור ולברך וברכתו הראשונה היא לבטלה, צריך לומר אחריה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וכן כל מי שמזכיר שם שמים לבטלה).

*

אמנם נתבאר בכמה מקומות שעניין בשכמל"ו הוא קבלת מלכותו, כדלעיל סי' סא סי"ד (שמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא לשון קבלה שאנחנו מקבלים אלהותו ומלכותו), וסי' סג ס"ה (פסוק ראשון שהוא קבלת מלכות שמים, והוא הדין לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שהוא גם כן קבלת מלכות שמים), וסי' סו ס"ב (ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שגם הוא בכלל היחוד). ואף שלפום ריהטא פירוש הדברים הוא שמברכים את כבוד מלכותו, כמו בשאר הברכות שאומרים ברוך אתה כו' מלך העולם. מכל מקום יש כאן ענין מיוחד, שאומרים "מלכותו לעולם ועד", שהוא ענין קבלת מלכותו.

ותוכנה נתבאר בשער היחוד והאמונה פ"ז (ובזה יובן מ"ש בזהר הקדוש דפסוק שמע ישראל הוא יחודא עילאה וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא יחודא תתאה, כי ועד הוא אחד בחלופי אתוון. כי הנה סיבת וטעם הצמצום וההסתר הזה שהסתיר והעלים הקדוש ברוך הוא את החיות של העולם, כדי שיהיה העולם נראה דבר נפרד בפני עצמו, הנה הוא ידוע לכל כי תכלית בריאת העולם הוא בשביל התגלות מלכותו יתברך, דאין מלך בלא עם, פירוש עם מלשון עוממות, שהם דברים נפרדים וזרים ורחוקים ממעלת המלך, כי אילו אפילו היו לו בנים רבים מאד לא שייך שם מלוכה עליהם, וכן אפילו על שרים לבדם, רק ברוב עם דווקא הדרת מלך).

ולפי זה יש לפרש תוכן אמירת ברוך שם כו' בשאר המקומות הנזכרים לעיל. ויש להאריך בכל זה, ואין כאן מקומו. וראה שיעורי הלכה למעשה ח"א ע' קו ואילך.

[43] סעיף ט (יש נוהגין ללבוש בגדים לבנים נקיים ביום הכיפורים, כדי להיות דוגמת מלאכי השרת).

וכן הוא לעיל סי' יח ס"ג (בליל יום הכפורים הכל נוהגין להתעטף בטלית גדול ולברך עליו מבעוד יום, ואין מסירין אותו בלילה, מפני שהדבר ידוע שאין לובשים אותו לשם מצות ציצית, אלא כדי להדמות למלאכים לובשים לבנים ומתעטפים לבנים).

[44] **טור ושו"ע** ס"ג (אם חל בשבת, אומרים ויכולו, וברכה אחת מעין שבע).

השבת, ואינו מזכיר יום הכיפורים בברכה זו[45], מטעם שנתבאר בסי' רס"ח[46].

ואין אומרים קבלת שבת. אבל מזמור שיר ליום השבת יש לאומרו קודם ברכו[47]:

יא ואין אומרים אבינו מלכנו כשחל בשבת[48], מלבד בתפלת נעילה, כמו שיתבאר בסי' תרכ"ג[49]. אבל שאר הסליחות והתחינות אומרים, כמו כשחל בחול[50]:

יב אין אומרים באהבה מקרא קודש, אפילו כשחל בשבת[51]. אבל באהבה הראשון אומרים אפילו בחול[52]:

יג ונוהגין שאין אומרים אלקינו ואלקי אבותינו רצה במנוחתנו כשחל בשבת, דכיון שהוא יום עינוי אין לנו רצון כל כך במנוחתנו[53], ואיך נתפלל שירצה הקב"ה במנוחתנו שאינה מנוחה גמורה[54].

---

[45] **גמרא** שבת כד, ב (יום טוב שחל להיות בשבת, שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאילמלא שבת אין שליח צבור יורד ערבית ביום טוב ... בדין הוא דאפילו בשבת נמי לא צריך, ורבנן הוא דתקוני משום סכנה). טור ושו"ע שם (וחותם מקדש השבת, ואינו מזכיר של יום הכיפורים).

[46] סי"ד (יום טוב שחל להיות בשבת, אינו מזכיר יום טוב בברכה מעין שבע, לפי שאלמלא שבת אין ברכות מעין שבע ביום טוב, מפני שברכה זו לא נתקנה בשבת בגלל חובת היום, אלא מפני המזיקין).

וראה לעיל סי' תקפב ס"ד שצריך לומר המלך הקדוש.

[47] **שיירי כנה"ג** בהגה"ט אות ח (אין אומרים ביום הכיפורים שחל להיות שבת קבלת שבת ... אבל מזמור שיר ליום השבת יש לאמרו, וכן הנהגתי פה איזמיר יע"א). אליה זוטא סק"י (יום כיפור שחל להיות בשבת, אין מקבלין שבת. אבל מזמור שיר ליום השבת יש לאמרו, שיירי כנסת הגדולה).

וכדלעיל סי' רסא ס"ז (יש מקומות נוהגים לומר מזמור שיר ליום השבת קודם ברכו).

וראה ס' המנהגים חב"ד ע' 59 (כשחל יום הכיפורים בשבת, מתחילים מזמור לדוד כמו בכל שבת ויום טוב). שער הכולל פי"ז אות ו. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רו-רז.

והוא כמו בכל שבת ויום טוב, כמבואר בסדור, בקבלת שבת (יום טוב וחול המועד שחל בשבת, אין אומרים לכו נרננה, רק מתחילין מזמור לדוד), ושם נסמן (הערה ד).

[48] ריב"ש סי' תקיב (המנהג הטוב והישר בעיני הוא מנהג ברצלונה, שלא לאמרו כלל בשום שבת, אף ביום הכפורים. שכיון שאין זה מנוסח התפלה עצמה, והוא נוסח שאלת צרכים לעצמו, אין לאמרו בשבת). מנהגים (טירנא) מנהג יוה"כ ע' קי (בשבת ... אין אומרים ... אבינו מלכנו). **רמ"א** ס"ג (ואין אומרים אבינו מלכנו, בשבת).

וראה גם לעיל סי' תקפד ס"ה (אין אומרים אבינו מלכנו בשבת, מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת, ואפילו בערב שבת במנחה אין אומרים אותו). סי' תרב ס"ב (ונוהגים לומר אבינו מלכנו כו' ערב ובוקר, מלבד בשבת, וכן בערב שבת אחר מנחה אין אומרים אותו).

[49] סעיף ט (ואף על פי שבכל היום אין אומרים אבינו מלכנו כשהוא שבת, מכל מקום עכשיו יש לאומרו, לפי שעכשיו הוא גמר החתימה, ואנו צריכין לבקשת רחמים, ואם לא עכשיו אימתי).

[50] ריב"ש שם (אבל שאר הסליחות והבקשות הנהוגות לומר בתפלה עצמה בשאר יום הכיפורים, אין צריך לשנותן מפני שחל בשבת, אף אם יש בהן שאלת צרכים). רמ"א שם (אבל שאר הסליחות והתחינות אומר כמו בחול).

[51] **מ"א** סק"ז (יאמר מקרא קדש זכר כו', ואין אומרים באהבה). **לבוש** ס"ב (ואין אומרים באהבה מקרא קדש, כיון שהוא יום הדין, וכמו שכתבתי טעמא לעיל גם כן בראש השנה סימן תק[פ]"ב סעיף ז'). והוא בלבוש שם (ואין נוהגין לומר זכרון תרועה באהבה מקרא קודש, כמו בשאר מועדים. ונראה לי טעמא, משום דלשון תרועה מורה על דין, לכך לא רצו לסמוך אחריה מלת באהבה, שאין מקבלין הדין באהבה).

והיינו שיום טוב שחל בשבת אומרים "ותתן לנו ה' אלקינו באהבה שבתות ... באהבה מקרא קודש", כדלעיל סי' תפז ס"ו (כשחל בשבת נוהגין במדינות אלו לומר שני פעמים באהבה, דהיינו ותתן לנו ה' אלהינו באהבה שבתות למנוחה כו' באהבה מקרא קודש כו').

ואילו בראש השנה ויום הכיפורים "באהבה" הראשון בלבד (ולא באהבה השני), וכדלעיל סי' תקפב סט"ו (אין אומרים באהבה מקרא קודש, אלא יום תרועה מקרא קודש, ובשבת זכרון תרועה מקרא קודש).

אבל בסידור הנוסח לאמרו בשבת, כמבואר באליה רבה סקי"ד (אבל באבודרהם כתב באהבה את יום צום, גם כתב באהבה מקרא קודש), והוא באבודרהם סדר תפלת יום הכיפורים סד"ה ערבית (ואומר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה ... באהבה מקרא קדש וכו'). וכן הוא בהגהות מוהר"א אזולאי ללבוש שם (ובני ספרד נוהגים לאומרו). וראה גם אוצר מנהגי חב"ד תשרי ע' סה.

[52] ביום טוב שחל בחול, כדלעיל סי' תפז ס"ו (אבל כשחל בחול אומרים פעם אחת בלבד, דהיינו באהבה מועדים לשמחה כו'), והטעם נתבאר לעיל בהגדה (הערה רנ).

[53] **לבוש** שם (ואין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו קדשנו וכו', שכיון שהוא יום תענית, אין כל כך רצון במנוחתינו). **מ"א** שם (ואם הוא שבת אין אומרים אלהינו כו' רצה במנוחתינו).

ובסידור כתב לאמרו (כבסידור האריז"ל וסידור השל"ה, ובגדי ישע (וינר) סי' תקפב), ושם הנוסח: רצה נא במנוחתנו.

[54] **לבוש סי' תקפ[ב]** ס"ח (אבל ביום כיפור כשחל בשבת אין צריך לומר רצה במנוחתינו וכו', כיון שהוא יום תענית ואין לנו כל כך רצון במנוחתינו שהרי הוא יום עינוי, ואיך נתפלל שירצה השי"ת במנוחתינו שאינו מנוחה גמורה כיון שהוא יום עינוי).

אבל אומרים והנחילנו[55] באהבה וברצון שבת קדשך כו', שזהו בקשה על כל שבתות השנה שאינן יום הכיפורים[56].

ואחר כך אומרים וטהר לבנו לעבדך באמת כי אתה סלחן כו', כלומר שעל ידי הסליחה מטהר לבנו[57] (ודלא כמו שכתוב בקצת מחזורים בתפלת ראש השנה ויום הכיפורים וטהר לבנו כו' קודם והנחילנו כו', שאיך שייך לומר אחר כך כי אתה סלחן כו', או כי אתה אלהים אמת):

העמידה בתפלה

יד בכל תפלות יום הכיפורים צריך להעמיד שני אנשים אצל הש"ץ, אחד מימינו ואחד משמאלו[58], כמו בכל תענית ציבור, כמ"ש בסי' תקס"ו[59] עיי"ש. ועכשיו אין נוהגין כלל להעמיד שני אנשים אצל הש"ץ בכל תענית ציבור, מטעם שנתבאר שם[60], ולכן גם ביום הכיפורים אין צריך להעמיד. ולכן נוהגין שתיכף אחר ברכו הולכין מעל הש"ץ[61] האנשים שעמדו אצלו בשעת אמירת כל נדרי[62]:

טו יש נוהגין לעמוד על רגליהם כל היום וכל הלילה[63], דהיינו כל זמן שהם ניעורים בלילה אין יושבין. אבל מכל מקום צריכין לישן בלילה כדי שיוכלו להתפלל ביום בכוונה ולא יתנמנמו בתפלתם[64]:

טז ואם נחלשו יכולים לסמוך לשום דבר[65].

ומי שעמד פעם אחת כל יום הכיפורים והיה בדעתו לנהוג כן לעולם, אם רוצה לשנות מנהגו צריך התרה כמו נדר[66], כמ"ש ביו"ד סי' רט"ו[67]:

---

[55] ה' אלקינו.

[56] לבוש ס"ב (אבל הנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וישמחו בך ישראל אוהבי שמך, נראה לי שיש לאומרו, שהוא תפלה על כל שבתות שבשנה בלא יום הכיפורים).

[57] לבוש ס"ג (ואחר כך אומרים והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וישמחו בך ישראל אוהבי שמך וטהר לבנו לעבדך באמת וכו'. ויוכל לומר אחריו כי אתה סלחן וכו', שעל ידי הסליחה מטהר לבנו).

[58] פרקי דרבי אליעזר פמ"ד (ומשה אהרן וחור עמדו במקום גבוה בתוך מחנה ישראל, אחד מימינו ואחד משמאלו, מכאן אתה למד ששליח צבור אסור להתפלל אם אין שם שנים עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו). הובא בטור (ואיתא בפרקי רבי אליעזר שצריך להעמיד אחד לימין ש"צ ואחד לשמאלו, כדכתיב ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד. ומזה נהגו להעמיד סגן אצל ש"צ ביום הכפורים). הגהות מיימוניות בסוף הל' שביתת עשור ד"ה אין, ממכילתא פ' ויבא עמלק סוף פ"א. שו"ע ס"ד (צריך להעמיד אחד לימין שליח צבור ואחד לשמאלו).

[59] בשו"ע שם ס"ז (בתענית צבור יעמדו שנים אצל שליח צבור, מזה אחד ומזה אחד, שיאמרו עמו סליחות).

[60] במ"א שם סק"י (וצ"ע למה אין נוהגים כן בזמנינו ... ואפשר משום דקי"ל אין תענית צבור בבבל. ועוד יש לומר, דעכשיו שכולן אומרים הסליחות עם הש"ץ אין צריך להעמיד אצלו).

[61] **מ"א** סק"ט (ועכשיו אין השנים עומדים אלא עד ברכו. ועיין בב"ח. ומ"ש סי' תקס"ו ס"ז). ט"ז סוף ס"ק א (צריכים להיות עד גמר כל נדרי).

[62] כדלעיל ס"ד (נוהגין להעמיד שני אנשים אצל הש"ץ בשעה שאומר כל נדרי, כדי שלא יטעו לומר מתירין נדרים ביחיד).

[63] **טור ושו"ע** ס"ה (יש שעומדים על רגליהם כל היום וכל הלילה).

[64] **ב"י** ד"ה ועוד (ונראה לי דהא דקאמר שעומדים על רגליהם כל הלילה, היינו בשעת תפלת ערבית דוקא, דאם לא כן נמצא שאינם ישנים כל הלילה, ואי אפשר להם לכוין יפה בתפלתם ביום, שהרי הם מתנמנמים). כנסת הגדולה הגה"ט. ט"ז סק"ה (פירש ב"י, בשעת התפלה בליל, דאם לא כן לא יוכלו להתפלל ביום, כי יתנמנמו). מ"א סק"י (היינו בשעת תפלת ערבית, אבל מי שעומד כל הלילה לא יוכל להתפלל בכוונה ביום (ב"י)).

ובסידור (וטוב שלא לישן בליל יום הכיפורים, אלא לעסוק בתורה), ושם נסמן (הערה 48).

וראה מראי מקומות וציונים.

[65] מהרי"ל הל' ליל יוה"כ ע' שכה (ואם חלש דעת העומד, רשאי לישען ולסמוך מתי שירצה). דרכי משה ס"ק י (כתב מהרי"ל, דמי שעומד יכול לסמוך לשום דבר כשיחלש). **מ"א** שם (ואם נחלשו, יכולים לסמוך לשום דבר (מהרי"ל ד"מ)).

[66] מהר"י ווייל סי' קצא (ומי שעומד פעם אחת ודעתו לעשות כן כל ימיו, צריך התרה). כנסת הגדולה הגה"ט. **אליה זוטא** סק"ז (כתב בתשובת מהר"י ווייל, מי שעומד פעם אחד ודעתו לעשות כן כל ימיו, אז צריך התרה).

[67] אוצ"ל סי' ריד ס"א (מי שרגיל להתענות תעניות שלפני ראש השנה ושבין ראש השנה ליום כיפורים ... ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא, צריך ג' שיתירו לו, אם בשעה שהתחיל לנהוג היה דעתו לנהוג כן לעולם, ונהג כן אפילו פעם אחת, צריך התרה).

וכן הוא לעיל סי' רמט סי"ג (אם בפעם הראשון שאירע התענית בערב שבת השלימו עד צאת הכוכבים, צריך לנהוג כן לעולם בכל פעם שיארע בערב שבת, משום שהוא כמו נדר, וצריך שיתירו לו שלשה. והוא שבשעה שהשלים בפעם הראשון היה בדעתו לנהוג כן לעולם, או שהשלים ג' פעמים בערב שבת ולא התנה שיהא בלי נדר). סי' תע ס"ה (אם התענית כבר פעם אחת בעד בנה והיה אז בדעתה לנהוג כן לעולם עד שיגדל בנה, הרי תענית זה עליה כנדר, וצריך להתירה על ידי שאלה וחרטה).

יז הנשים אין להם לעמוד כל יום הכיפורים, לפי שאין תועלת בעמידתם, שעיקר טעם העמידה הוא כדי להיות דוגמת המלאכים שנקראים עומדים, וזה אין שייך בנשים[68], כמ"ש בסי' תר"י[69]:

השינה

יח אע"פ שבכל השנה אסור לישן בבית הכנסת[70], מכל מקום בליל יום הכיפורים נוהגין לישן בבית הכנסת, לפי שאומרים שם שירות ותשבחות רוב הלילה. ויש ישינים שם כדי לשמור את הנרות. ואין כאן חשש איסור[71], כיון שהוא צורך בית הכנסת, כמו שנתבאר בסימן קנ"א[72]. אך יזהרו לישן במערב רחוק מן הארון, או בבית הכנסת של נשים, אם אין שם נשים[73]. אבל אותם שאינם רוצים לומר שם שירות ותשבחות, לא ישנו כלל בבית הכנסת[74].

והחזנים המתפללים ביום לא יעורו כל הלילה, לפי שמפסידים את קולם כשאינם ישנים בלילה[75]. ואפילו כל אדם טוב לו שלא יעור כל הלילה[76] כמ"ש למעלה[77].

וטוב לומר קודם השינה ד' מזמורים הראשונים של תהלים, שהם שמירה לקרי[78].

וגם טוב ליזהר שלא יעטוף את עצמו בכרים וכסתות שלא יבא לידי חימום. ועכ"פ יזהר שלא לכסות רגליו, זכר לדבר ותגל מרגלותיו[79] של בועז שלא יבא לידי חימום[80]:

המקור לדין זה שאם נהג כן ג' פעמים, סגי אפילו לא הי' בדעתו לנהוג כן לעולם, ראה לעיל סי' רמט (הערה צז). וסי' תסח סי"ז (הערה עה).

68 מטה משה אות תתסט (ונשים נראה לי שאין תועלת בעמידתן, שהרי אין יכולין להיות כמלאכים). מ"א סק"י (וטעם העמידה, להיות דוגמת המלאכים, ולכן הנשים לא יעמדו).

69 סעיף ט (שאין יכולות להיות כמלאכים, שנאמר עיר גבורים עלה חכם וגו', גברים כתיב).

70 תוספתא מגילה פ"ב הי"א (בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש ... ואין ישנין בהן). תוס' ב"ב ג, ב ד"ה ועייליה (הא אמרת בתי כנסיות אין ישנים בהם, לא שינת קבע ולא שינת עראי). שו"ע סי' קנא ס"ג (אין ישנים בבית הכנסת, אפילו שינת עראי).

71 **הגהות מיימוניות** שם סוד"ה כל (ונוהגים בני אדם לישן בבית הכנסת, לפי שאומרים רוב הלילה מזמורים שירות ותושבחות, ויש שעושים משום שמירת הנרות, ואין כאן חשש איסור דהוו להו מפני קדושת היום). הובא **ב"י** ד"ה ועוד נהגו ללון. מרדכי מגילה רמז תתכט (אין ישנים בהם. מפרש ר"י דכל דבר שהוא לצורך בית הכנסת, כמו ביום כיפור כדי לשמרו, מותר ... ועל דא סמכינן לישן בבית הכנסת ביום כיפור כדי לשומרו), וב"ב רמז תסה (עוד אמר רבינו יצחק, דלצורך בית הכנסת עושין בו כל דבר ... ועל זה סומכין לישן בביהכ"נ ביום כיפורים כדי לשומרו [בפני הנרות]). מהרי"ל הל' ליל יום כפור ע' שלא (דרש מהר"י סג"ל, מנהג הוא שילינו העם בליל כל נדרי בבית הכנסת כדי להרבות בשבחות וברננים). טור ושו"ע ס"ו (נוהגים ללון בבית הכנסת ולומר שירות ותשבחות כל הלילה).

72 בשו"ע שם ס"ד (לצורך בית הכנסת מותר לאכול ולישן בתוכו. ומטעם זה ישינים בליל יום הכפורים בבית הכנסת).

73 הגהות מיימוניות שם (וכן נהג מהר"ם, אמנם במערב רחוק ממקום התפלה היה ישן, או בבית הכנסת של נשים כשלא היו שם נשים). מרדכי ב"ב רמז תסה (והבא לישן ירחיק את עצמו ממקום תפלה לצד מערב, או בבית הכנסת הנשים מתי שאין נשים שם, וכן במיימוניות). מהר"י ווייל סי' קצא (הישנים בבית הכנסת, ישנו רחוק מארון הקדש). רמ"א ס"ו (וטוב לישן רחוק מן הארון). הובא במטה משה סי' תתעא, ובאליה רבה ס"ק כ.

74 מהר"י ווייל שם (אבל בכדי, לאו מצוה הוא, ואיכא עבירה בידו). **רמ"א** שם (ומי שאינו רוצה לומר תשבחות ושירות בלילה, לא יישן שם).

75 מהרי"ל שם (אמר מהר"י סג"ל שקבלה הוא וכן הרגיש בעצמו, כשאדם ניעור כל הלילה בלי שום שינה, אז מזה נעכר ונתעמם קולו יותר מכל דבר שבעולם. על כן מי שיהיה ש"צ יזהר מלהקיץ כל הלילה). רמ"א שם (והחזנים המתפללים כל היום, לא יעורו כל הלילה, כי מאבדין קולם כשאינם ישנים).

76 לבוש ס"ד (ונראה לי שבזמן הזה שאנו נוהגין להתפלל ולומר סליחות ותחנונים כל היום, יותר הגון וטוב הוא שאחר שאמר סליחות ותחנונים בלילה ילך לישן לביתו על מטתו, כדי שישן שינת קבע ויוכל להתפלל ולהתחנן למחר ביום בכוונה שלימה, שאם לא יישן כל הלילה הרי הוא מבטל כל תפילות יום הכיפורים, שאי אפשר לו להתפלל ביום בכוונה יפה, שעל כרחו הוא מתנמנם, שכבר תש כחינו בזמן הזה לעמוד כל הלילה וכל היום בלי שינה). **מ"א** סקי"א (ולבוש כתב מוטב לילך לישן בביתו, כי מי שניעור בלילה, ישן ביום ואינו אומר בכוונה).

77 סעיף טו (לישן בלילה, כדי שיוכלו להתפלל ביום בכוונה ולא יתנמנמו בתפלתם).

78 אבודרהם סדר תפלת יוה"כ (ומתחיל לקרות מתהלים מן אשרי האיש עד לבטח תושיבני). של"ה מסכת יומא עמוד התשובה (רכט, א) ד"ה אמנם מי (יאמר ד' מזמורים הראשונים קודם שישכב, כי הם מסוגלים שלא יבא לידי קרי, וכן כתב בסדר היום דף צ"א. וכתב, יש בהם ש"ו תיבות וד' מזמורים יעלה למנין קרי). מ"א שם (וכתב בשל"ה, קודם שישן יאמר ד' מזמורים הראשונים שבתהלים שהם שמירה לקרי). אליה זוטא ס"ק יא (ומי שעיף ויגע יאמר על כל פנים ד' מזמורים הראשונים קודם שישכב, כי הם מסוגלים שלא יבא לידי קרי, ויש בהם ש"ו תיבות וד' מזמורים יעלו למנין קרי).

ובסידור (אחר ערבית יש לומר ארבעה מזמורים הראשונים שבתהלים, כי יש בהם ש"י תיבות כמנין קרי, וראשי תיבות וסופי תיבות מהמזמורים מנין קל"א כמנין סמא"ל, כדי להנצל מקרי, וגם יכוין בשם הוי' בניקוד בְּבְרִית).

79 רות ג, ז.

[80] **של"ה** שם (עוד דבר הוא, בעת שהוא ישן בלילה לא יעטף את עצמו בכרים ובכסתות המחממים, כי זה מוליד כח התאוה. ועכ"פ לא יכסה את רגליו). **אליה זוטא** שם (וטוב שלא יעטף עצמו בכרים וכסתות המחממין, ועכ"פ לא יכסה רגליו, וזה היתה כוונת רות ותגל מרגלותיו (של"ה)).

תרכ מנהג יפה לקצר בתפלת שחרית

ובו ב' סעיפים

א טוב שלא להאריך בתפלת שחרית, כדי למהר בענין שיוכל להתפלל מוסף קודם ו' שעות ומחצה[1]. ואם האריך החזן יותר מדאי ואי אפשר שלא יאחרו מוסף עד לאחר ו' שעות ומחצה, יש לדלג סליחות ואבינו מלכנו כדי להתחיל תפלת מוסף קודם שיגיע זמן תפלת המנחה, דהיינו ו' שעות ומחצה[2], שאז מן הדין צריך להתפלל מנחה תחלה כמ"ש בסי' רפ"ו[3].

ומכל מקום אם אירע שאיחרו להתפלל מוסף עד ו' שעות ומחצה, אעפ"כ יתפללו מוסף תחלה קודם מנחה מטעם שנתבאר שם עיי"ש[4].

ב טוב לומר מעט סליחות בנחת מהרבה במרוצה[5].

[1] הגהות מיימוניות הל' שביתת עשור בסופו ד"ה צריך (צריך החזן לדקדק על עצמו ביום הכפורים שלא תמשך תפלת יוצר עד שעת המנחה, שהוא אחר חצי היום חצי שעה, שאם תמשך עד אותו זמן יש מרבותינו שפסקו שצריך להקדים מנחה למוסף, כמבואר במקומו בהלכות תפלה בספ"ג, לכן יזהרו שיתחיל במוסף קודם הזמן הזה, וכן נהג מהר"ם למהר הרבה בתפלת יוצר). מהרי"ל הל' יו"כ ע' שלח (אמר מהר"י סג"ל, כל שליח ציבור יזהר למהר בתפלתו כל כך שיתפלל גם כן תפלת מוסף טרם שתגיע זמן מנחה גדולה, דהיינו חצי שעה אחר חצות). **טור ושו"ע** ס"א (טוב לקצר בפיוטים ובסליחות שחרית, כדי למהר בענין שיתפלל מוסף קודם שבע שעות).

והיינו שאף שעיקר זמן מוסף לכתחלה הוא עד סוף שעה שביעית, כדלעיל סי' רפו ס"ב (ואין לאחר תפלת מוסף יותר משבע שעות על היום, דהיינו שעה אחר חצות).

מכל מקום יש להקדים תפלת מוסף לפני ו' שעות ומחצה, כדי שלא יצטרך להקדים תפלת מנחה.

[2] הגהות מיימוניות שם (ופעמים מדלג אבינו מלכנו עד תפלת המוסף מהאי טעמא כשצריך לכך). מהרי"ל שם (ומהר"ם מתי שהאריך ביוצר יותר מדאי, הי' ממהר, והיה מתפלל תפלת מוסף ביחידי כדי למהר לתפלת מנחה, ולפעמים כשהיה צורך היה מדלג אבינו מלכנו עד לתפלת מוסף). דרכי משה ס"ק ג (וכ"כ מהרי"ל). לבוש ס"א (ואם האריך החזן יותר מדאי ואי אפשר שלא יאחרו זמן מוסף, יש לדלג סליחות ואבינו מלכנו כדי להתחיל מוסף קודם חצות, כי אם יאחרו אותו עד אחר חצות היום, כבר הגיע זמן המנחה, ויצטרכו להקדים מנחה למוסף משום תדיר וכו' כמו שנתבאר סימן רפ"ו). **מ"א** (ובמהרי"ל כתב כהגהות מיימוניות שמדלגין אבינו מלכנו עכ"ל דרכי משה, וכן נכון).

[3] סעיף ה (היו לפניו שתי תפלות, אחת של מנחה ואחת של מוספים, כגון שאיחר להתפלל מוסף עד שהגיע זמן המנחה, דהיינו שש שעות ומחצה, צריך להתפלל של מנחה תחלה, לפי שהיא תדירה יותר מתפלת המוספים, וכל התדיר את חבירו קודם את חבירו ... ויש לחוש לדבריהם וליזהר ביום הכיפורים שמאריכים בתפלת שחרית שיתחילו מוסף קודם שש ומחצה, כדי שלא יצטרכו להתפלל מנחה תחלה לפי סברא זו, כמו שיתבאר בסי' תר"כ).

[4] דעה הא' שם (במה דברים אמורים, כשצריך עתה להתפלל שתיהן, כגון שרוצה לאכול סעודה גדולה או קטנה, ואסור לו לאכול קודם שיתפלל מנחה כמו שנתבאר בסימן רל"ב, אזי צריך להקדימה, אבל אם אינו צריך כלל עתה להתפלל מנחה, יכול להקדים של מוסף. במה דברים אמורים, כשעדיין לא הגיע זמן מנחה קטנה שהיא עיקר תפלת המנחה). הרי שאם עדיין לא הגיע זמן מנחה קטנה, וגם אינו רוצה לאכול עתה, מקדים את תפלת המוסף.

[5] מ"א סי' תרכב סוף סק"ב (וטוב לומר מעט סליחות בנחת מהרבה במרוצה).

וכן הוא לעיל סי' א מהדו"ב ס"ב ומהדו"ק ס"ט (טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות שלא בכוונה).

תרכא סדר קריאת התורה ומילה ביום כיפור

ובו י"ז סעיפים

קריאת התורה

א מוציאין[1] שני ספרים[2], וקורים בראשון ששה אנשים בפרשת אחרי מות, עד ויעש כאשר צוה ה'. ואם חל

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) קריאת התורה (ס"א-ב).

(ב) מילה ביום הכיפורים (ס"ג-ו).

(ג) סדר העבודה (ס"ז-יז).

[2] רמב"ם הל' תפלה פי"ג הי"ד (בכל יום ויום מימים טובים, וכן ביום הכפורים ובשבעת ימי הפסח, מוציאין שני ספרים בשחרית). טור ושו"ע ס"א (מוציאין שני ספרים).

בשבת קורין שבעה[3].

ומפטיר קורא בספר שני בפנחס ובעשור לחודש[4]. ומפטיר בישעיה, ואמר סלו סלו, עד כי פי ה' דבר, לפי שבפרשה זו נתבאר ענין תשובה ותענית[5]:

ב בברכות הפטרה אין חותמין ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולח[6], אלא יאמר ודברך אמת[7] וקיים לעד ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש כו':

מילה ביום הכיפורים

ג אם יש מילה ביום הכיפורים, מלין בין קריאת התורה למוסף[8], ואחר המילה אומרים אשרי[9]. ויש נוהגין למול אחר אשרי[10]. ואם הוא במקום שמלין התינוק בביתו ולא בבית הכנסת, אין מלין עד חזרת ספרי תורה להיכל[11], משום שהוא בזיון ספר תורה להניחו ולצאת לחוץ[12], ואחר המילה חוזרין לבית הכנסת, ואומרים קדיש שלפני תפלת מוסף[13]:

והטעם נתבאר לעיל סי' תפח ס"ו (ולכתחלה צריך להוציא שני ספרי תורות אחד לענינו של יום והשניה למפטיר, ולא די בספר תורה אחד ולגלול אחר כך עד פרשת המוספין, לפי שאין גוללין ספר תורה בציבור מפני כבוד הציבור).

[3] **משנה** מגילה כא, א (ביום הכיפורים ששה, בשבת שבעה). משנה שם ל, ב (ביום הכיפורים אחרי מות). טור ושו"ע שם (בראשון קורים ששה בפרשת אחרי מות, עד ויעש כאשר צוה ה' (אחרי טז, לד). ואם חל בשבת, קורים שבעה).

וכן הוא לעיל סי' רפב ס"א (שמשה רבנו תיקן ... ששה ביום הכיפורים, וז' בשבת), וס"ב (ויום הכיפורים שחל להיות בשבת, טוב שלא להוסיף, מפני שסיומי מנין העולים מכוונים שמסיימין בדברי כפרה וכפר בעדו וכו', וכן כולם, ולכן טוב שלא לשנותם).

[4] פנחס כט, ז. תוספתא מגילה פ"ג ה"ג (ומפטירין בעשור שבחומש הפקודים). טור ושו"ע שם (ומפטיר קורא בשני בפינחס ובעשור לחודש).

[5] ישעיה נז, יד. ברייתא שם לא, א (ומפטירין כי כה אמר רם ונשא), ופרש"י (ואמר סולו סולו, שמדבר במדת התשובה). טור ושו"ע שם (ומפטיר בישעיה, ואמר סלו סלו פנו דרך, עד כי פי ה' דבר). **ב"י** ריש הסימן (וטעם ההפטרה, מפני שכתוב בה ענין תשובה ותענית). לבוש ס"א (משום שיש בה ענין תשובה ותענית).

[6] כלבו סי' ע לה, ד (וה"ר נתן ז"ל כתב שאין אומרים לא ביוצר ולא במנחה מלך מוחל וסולח, כי מה טיבה של מחילה וסליחה אצל נביאים ... שאין לאומרו אחר קריאת התורה כלל). מנהגים (טירנא) מנהג יוה"כ ע' קיג (והמפטיר אין צריך לומר בעל התורה מלך מוחל וסולח וכו' בחתימה, כי אין צריך מעין סליחה אצל ספר תורה, אלא אומר ודברך אמת וקיים לעד ברוך אתה יי' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכפורים). דרכי משה ס"ק ב (וכ"כ במנהגים). לבוש סוף ס"א (ואין אומרים בברכת הפטרה מלך מוחל וסולח וכו', כי מה ענין מחילה וסליחה אצל ברכת ההפטרה בנביאים, אלא אומר ודברך אמת וקים לעד ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הכיפורים). **מ"א** ריש הסימן (בהפטרה אין אומרים מלך מוחל וסולח, רק ודברך אמת וקיים לעד, בא"י מלך על כל הארץ וכו' (לבוש ד"מ)).

אבל בסידור (אצל שחרית של שבת) הנוסח בברכה הפטרת צום כפור: ברוך אתה ה' מלך מוחל וסולח כו'.

והוא על פי הרוקח סי' ריז ע' קו (המפטיר יברך כל הברכות לפניה ולאחריה, וחותם במוחל וסולח). הובא בב"י ריש הסימן (אבל הרוקח כתב שחותם מוחל וסולח). וראה סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות (רסקין).

[7] וכן הוא לעיל בר"ה סי' תקפב סי"א (ולא יאמר ודברך מלכנו, אלא ודברך אמת). אבל בסידור (ודברך מלכנו אמת), ושם נסמן (הערה 56).

[8] רוקח סי' ריז ד"ה ומה שפוסקין (אם אירע למול ... ביום הכפורים אחר קריאת התורה). **מרדכי** סוף רמז תשכז (וברית מילה שחל שמיני שלו ביום כיפור, אחר קריאת התורה יוצאין קודם תפלת מוסף, ומלין, ואחר כך חוזרין לבית הכנסת ומתפללין תפלת מוסף). הגהות מרדכי שבת רמז תע (מילה ביום כיפור, מלין בין יוצר למוסף אחר קריאת התורה). **שו"ע** ס"ב (מילה ביום הכיפורים, מלין בין יוצר למוסף, אחר קריאת התורה).

וכן לענין מילה בראש השנה, נתבאר לעיל סי' תקפד ס"ט (אם יש תינוק למול בראש השנה, אין ממתינים למולו עד אחר גמר התפלה, משום דזריזין מקדימין למצוה, אלא מלין אותו אחר קריאת התורה).

[9] הגהות מרדכי שם (ולאחר המילה אומרים אשרי). **שו"ע** שם (ולאחר המילה אומרים אשרי). **מ"א** סק"ב (ויש נוהגין למול קודם אשרי).

[10] מנהגים (טירנא) ע' קיג (ונראה לי לימול אחר אשרי). **רמ"א** ס"ב (והמנהג למול אחר אשרי).

[11] הגהות מרדכי שם (ואם הוא במקום שצריך לצאת מבית הכנסת, אין מלין עד אחר חזרת ס"ת, וחוזרין ואומרים קדיש, מהר"ם). **שו"ע** שם.

[12] **לבוש** ס"ב (אין מלין עד אחר חזרת ספר תורה למקומו, משום בזיון ספר תורה שלא להניחה ולצאת לחוץ, וחוזרין לבית הכנסת ואומרים קדיש).

[13] נתבאר באגרות קודש ח"כ אגרת ז'תרחצ (בענין מילה ביום הכפורים, שבאם המילה חוץ לבית הכנסת ולאחרי קריאת התורה, שאז מכניסין הס"ת קודם שיצאו מבית הכנסת, והפסק גדול עד לתפלת מוסף שמקדימין לה אמירת קדיש. נכון מ"ש שאז צריך לומר איזה מזמור לפני אמירת הקדיש. להעיר שעד"ז צריך להיות גם בכל ראש חדש, באותן בתי הכנסיות שנוהגים שיניחו תפילין דר"ת ובאמירת פרשת קריאת שמע לאחרי הכנסת הספר תורה, וכמובן וגם פשוט לפני תפלת המוסף, שאף שחליצת תפילין אפשר לומר שאינה הפסק, משא"כ הנחת תפילין וקריאת שמע), ועפי"ז צריך לומר איזה מזמור לפני אמירת הקדיש.

ד ואחר המילה יש נוהגין לברך ברכת המילה בלא כוס[14], לפי שאי אפשר לטעום ממנו, וגם אין מטעימים לתינוק, גזירה שמא יהיה התינוק רגיל בשתיה זו של מצוה, ויורה היתר לעצמו לשתות מכוס של ברכה אף לכשיגדל[15]. ואע"פ שבתשעה באב מטעימים לתינוק ואין חוששין לכך, מפני שהוא דבר שאינו מצוי כמ"ש בסי' תקנ"ט[16]. מכל מקום ביום הכיפורים שהוא מן התורה וענוש כרת החמירו יותר, וחששו אף לדבר שאינו מצוי[17]:

ה ויש נוהגין לברך על הכוס ולהטעים ממנו לתינוק הנימול, שבקטן כזה אין לגזור שמא ישתה אף לכשיגדל[18]. ואע"פ שכל כוס של ברכה צריך להטעים ממנו לקטן שהגיע לכלל חינוך ברכות, כמ"ש בסי' רס"ט[19] ותקנ"ט[20]. מכל מקום כוס של מילה שהברכה נתקנה בשביל תינוק הנימול, לכן די כשנותנים לו לשתות[21]. ומכל מקום צריך ליזהר שיתנו לו לשתות קצת מהכוס, מלבד מה שנותנים לפיו כשאומר בדמיך חיי[22]:

ו ויש נוהגים[23] שמברכים על הכוס ומטעימים לתינוקות כמו בתשעה באב. ואע"פ שאין לנהוג כן לכתחלה

---

[14] מרדכי סוף רמז תשכז (השיב רבינו יעקב ברבי שמשון, אם חל שמיני של מילה ביום הכיפורים, אנו נמנעים ואין אנו אומרים ברכת מילה שעל הכוס, לפי שאין אומר שירה כי אם על היין, וביום הכיפורים אי אפשר להטעימו אפילו לקטן, דלמא אתי למסרך). ר"ן שבת נז, א (הגאונים ז"ל אמרו דלא מברכינן אכסא, אלא מייתינן אסא [=הדס] ומברכין עלה). אבודרהם הל' ברכת מילה (נשאל הר"י בן גיאת אם נזדמנה מילה ביום הכיפורים או בתשעה באב, כוס של ברכה מה יהא עליו, והשיב, דלא מברכינן על היין כל עיקר, כדעבדינן בדוכתא דלא שכיח ביה חמרא ... ליטעמיה לינוקא, חיישינן דילמא אתי למסרך, פירוש יבא לשתות אף בלא זה ... הילכך לא איפשר, ומהלינן ליה בלא כוס ... וכן כתב הרמב"ם בתשובת שאלה, שאין מברכין על הכוס). שו"ע ס"ג (מברכין על המילה בלא כוס).

[15] כדלעיל סי' תריט ס"א (ואחר כך אומר הש"ץ שהחיינו בלא כוס ... וגם אי אפשר לברך על הכוס וליתן ממנו לתינוק, מטעם שנתבאר בסי' תקנ"ו עיי"ש).

והטעם הוא כדאמרינן עירובין מ, ב (דאתי למיסרך), ופרש"י (התינוק לאחר המנהג זה, ולשתות ביום הכפורים אחר שיגדיל). ונתבאר בט"ז סי' תריט ס"ק ג (ואין להקשות אם כן יהיה אסור ליתן לתינוק לאכול ביום כיפור מטעם זה. נראה לאמר דהוא יסבור דמצוה שאני דיכול לשתות, משא"כ בשאר אכילות שאינם של מצוה, כן נראה לענ"ד). לעיל סי' שמג ס"ח (להטעימו מכוס של מילה ביום הכיפורים כדי שלא תהא הברכה נראית לבטלה, אף על פי שזהו צורך מצוה, מכל מקום כיון שכשיגדל יאסור לו, לכן גם עכשיו אסור, משום שמא יסרך בכך ויטעום ממנו גם כשיגדל, כמו שיתבאר בסי' תרכ"א).

[16] בשו"ע שם ס"ז (אם יש תינוק למול ... יברך על הכוס ויטעים לתינוקות), ומ"א סק"ט (ולא חיישינן דלמא אתי למיסרך כמ"ש סי' תקנ"ו, כיון דלא קביעי בכל שתא). וכמבואר במרדכי שם (ודוקא יום כיפור שיש בו כרת, אבל שאר תעניות אין חוששין ומשקין לקטן או לאמו), והיינו כיון שאמו היולדת אינה מתענית בתשעה באב, כנפסק בשו"ע סי' תקנד ס"ו (חיה כל שלשים יום ... מאכילין אותו מיד).

[17] מ"א סי' תקנט ס"ק ט (דעת רמ"א, כיון שט' באב הוא דרבנן, לא מחמרינן כל כך, ומוטב ליתן לתינוק), משא"כ ביום הכיפורים שהוא מן התורה וענוש כרת.

[18] מרדכי השלם רמז תשכז ע' פח. הובא בב"י סי' תקנט ד"ה ואם יש תינוק (ובמרדכי ישן כתב שם דבכי האי ינוקא לא חיישינן למיסרך, וכי חיישינן למיסרך הני מילי בתינוק שגדול קצת ונותן אל לבו). **רמ"א** ס"ג (ויש אומרים דמברכין בכוס ונותנים לתינוק הנימול, וכן נוהגין).

[19] ס"ג (יטעים מהכוס לקטן שהגיע לחינוך, והקטן ישמע הברכה ממנו ויוצא בה ידי חובתו, ונמצא שלא בירך לבטלה).

והובאו ב' דעות בזה לעיל סי' קצ ס"ד (לכתחלה צריך להטעים לתינוק גדול קצת שהגיע לכלל חינוך ברכת הנהנין, כדי שיוכל לברך ברכת היין ולא תהא ברכתו לבטלה, מפני שהתינוק שומעה ממנו ומברך ושותה, משא"כ אם יטעים לקטן שלא הגיע לחינוך, יפסיד ברכת היין, שלא יוכל לאמרה ... ויש אומרים ... רשאי לברך ברכת היין ולהטעים לקטן אף על פי שלא הגיע לחינוך ברכות, ואפילו אינו יודע לדבר. שכיון שהטעימה אינה אלא משום גנאי דיה בתינוק קטן כזה. וכן נוהגין במילה שביום הכיפורים הואיל ואי אפשר בענין אחר כמ"ש בסי' תרכ"א).

[20] מ"א שם סק"ט (וב"ח כתב ליתן לתינוק הנימול, כמ"ש סי' תרכ"א ס"ג לענין יום הכיפורים).

[21] **מ"א סי' רסט** סק"א (ואפילו במקום שנהגו ליתן להתינוק הנימול ביום המילה, היינו משום שהברכה בשבילו היא, אבל בקידוש לא, אלא צריך ליתן לקטן שהגיע לחינוך).

[22] מ"א סק"ג (ומכל מקום נראה לי, דמלבד מה שנותנין לפי התינוק כשאומר בדמיך חיי, צריך ליתן לו לשתות קצת מהכוס).

[23] ר"ת בתוס' שבת קלט, א ד"ה וליתן (אומר ר"ת, שמותר ליתן לתינוק לשתות כוס של ברכה כי מיקלע מילה ביום הכיפורים, ולא חיישינן דילמא אתי למיסרך, כיון שאין זה מנהג [בקבוע], ולא דמי לכוס דיום הכיפורים דאי הוו יהבי ליה אתי למיסרך אף כשיהיה גדול, כיון שעושין מנהג לשתות בכל שנה ושנה ביום הכיפורים). ורשב"ם בתוס' עירובין מ, ב ד"ה דלמא (אומר רבינו שמואל, דוקא גבי זמן שהוא קבוע חיישינן דלמא אתי למיסרך, אבל אם אירע ברית מילה בט' באב או ביום כיפור, דלא הוי אלא אקראי בעלמא, לא חיישינן דלמא אתי למיסרך). הובא במרדכי שם (אבל רבינו תם חולק בדבר ... ויהבינן לינוקא ולא חיישינן דלמא אתי למיסרך, ולא דמי לזמן דיום הכיפורים דלא עבדינן אכסא, משום האי חששא דלמא אתי למיסרך, דהתם שתיית כוס משום יום כיפור [ואתי כל שנה ושנה, לכך אתי למיסרך]). ר"ן שם (וכתבו בתוס' דכי חיישינן התם בעירובין לדילמא אתי למסרך, היינו דוקא בזמן דיום הכיפורים דמתמיד בכל שתא ושתא, אבל היכא דמתרמיא מילה בט' באב או ביום הכיפורים, כיון דמלתא דלא שכיחא היא, לא חיישינן, ומברכין אכסא ומטעמינן לי' לינוקא). אבודרהם שם (והתוספות כתבו שיברך על הכוס ויתן לתינוק לשתות, ולא יליף דילמא אתי למסרך, דהאי אקראי בעלמא הוא כשנזדמנה מילה בימים אלו, ואין ימים אלו

ביום הכיפורים מטעם שנתבאר למעלה[24]. מכל מקום אין למחות ביד הנוהגין היתר[25]:

סדר העבודה

ז במוסף אומר הש"ץ סדר העבודה[26], לפי שעיקר עבודת כהן גדול ביום הכיפורים היתה בקרבנות המוספים, שבאמצע הקרבתם היה עובד כל עבודת היום האמורים בפרשת אחרי מות[27]:

ח עשרה פעמים היה כהן גדול מזכיר את השם המפורש ככתבו ביום הכיפורים, ג' פעמים בווידוי ראשון אנא ה' חטאתי כו' אנא ה' כפר כו' לפני ה' תטהרו, וכן ג' פעמים בווידוי שני, וכן ג' פעמים בווידוי שלישי, ופעם אחת בגורלות כשאמר לה' חטאת[28].

וכל מקום שהכהן גדול היה מזכיר שם המפורש, אנו אומרים השם[29]. ואין אומרים אדני כמו בכל תפלותינו, כדי שלא יהא נראה שגם הכהן גדול היה אומר בכינוי אדנות כמו שאנו אומרים, לפיכך אנו אומרים השם סתם ברמז להורות שהכהן גדול היה מזכיר כאן שם המפורש. חוץ מן לפני ה' תטהרו, שאנו אומרים בכינוי שם אדנות, לפי שאין אנו באין בכאן לומר איך היה הכהן גדול מזכיר את השם, אלא כוונתנו לקרות הפסוק[30] כמו שדרכנו לקרות בתורה, דהיינו בכינוי אדנות[31]. וכן כשאנו אומרים לה' חטאת, אנו אומרים בכינוי אדנות

קבועים ביום מילה, אבל זמן של יום הכיפורים שהוא בכל שנה ושנה, אי מטעמינן ליה לינוקא אתי למסרך כשהוא גדול שהרי בקטנותו הרגילוהו לשתות בכל שנה. וכן כתב בעל המנהגות).

[24] סעיף ד.

[25] מנהגים טירנא ע' קיג (ונותנין לשתות [לתינוקות] ולילד הנימול). **לבוש** ס"ג (במנהגים שלנו כתב שמברכין על כוס ונותנים לתינוקות לשתות, וליכא למיחש דילמא אתי למיסרך כמו בט' באב ושאר תענית, כיון שאינו קבוע, ופוק חזי מאי עמא דבר, ואין למחות ביד הנוהגין היתר, כן נראה לי). **מ"א** סק"ג (ובלבוש כתוב, כיון שכתוב במנהגים ונותנים לתינוקות, אין למחות ביד הנוהגים היתר).

[26] **גמרא** לו, ב (ההוא דנחית קמיה דרבה, ועבד כרבי מאיר), ופרש"י (שליח צבור שמסדר בתפלתו של יום הכפורים סדר עבודותיו של כהן גדול). נו, ב (ההוא דנחית קמיה דרבא, אמר, יצא והניחו על כן שני שבהיכל), ופרש"י (שליח צבור דנחית קמיה דרבא, והיה אומר סדר יום הכפורים בתפלה כמו שאנו אומרים). **ר"ן** ו, א (ומהא עובדא דההוא דנחית קמי דרבא ועביד כרבי מאיר, כלומר כשהזכיר וידויו של כהן גדול, דעליה קיימינן, שמעינן מינה שמנהגן [היה] להזכיר ולומר סדר עבודתו של כהן גדול ביום הכיפורים). סדר רב עמרם גאון (הרפנס) תפילת מנחה של יום הכיפורים (והכי אמר רב נטרונאי, במנחה של יום הכפורים אין אומר שליח צבור אתה כוננת וסדר עבודה, ולא בשחרית, אלא במוסף בלבד, שמזכיר עבודות והזאות והודאות בשעת עבודת כהן גדול). מרדכי רמז תשכז (ועוד כתב בסדר רב עמרם שאין צריך לומר עבודת יום הכיפורים, כמו אתה כוננת ואמיץ ושאר סדרים של עבודת יום כפורים, לא בתפלת יוצר ולא בתפלת המנחה ... אלא במוספים). **טור ושו"ע** ס"ד (במוסף אומר ש"צ סדר עבודה).

[27] **רא"ש** סוף עבודת יום הכיפורים (ולקיים סדרא דמקראי, שעבודה נאמרה באחרי מות קודם המוספין שהם בפינחס, אלמא שעבודת היום קודם המוספין). ט"ז ס"ק ב (שלא היתה עיקר העבודה של כהן גדול אלא במוסף יום כיפור, עם קרבנות שעירים של יום כיפור). לבוש ס"ד (ואין אומרים סדר העבודה אלא במוסף, שלא היתה עיקר עבודת הכהן גדול אלא במוסף של יום כיפור עם קרבנות שעירים של יום כיפור).

[28] **גמרא** [ברייתא] לט, ב (עשר פעמים מזכיר כהן גדול את השם בו ביום, שלשה בוידוי ראשון (של פר, אנא השם חטאתי, אנא השם כפר, לפני ה' תטהרו, רש"י), ושלשה בוידוי שני, ושלשה בשעיר המשתלח, ואחד בגורלות (לה' חטאת, רש"י)). רמב"ם הל' עבודת יוה"כ פ"ב ה"ו (נמצאת למד שהוא מתודה ביום זה שלשה וידויים, אחד על ידי עצמו תחילה, וידוי שני על ידי עצמו עם שאר הכהנים, ושניהם על פר החטאת אשר לו, והוידוי שלישי על ידי כל ישראל על שעיר המשתלח. ומזכיר את השם בכל וידוי מהן שלש פעמים, כיצד, הוא אומר, אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי לפניך, אנא השם כפר נא לחטאים ולעוונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי וכו', שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, הרי שלש פעמים הזכיר את השם, וכן בכל וידוי מהן. וכשהוא נותן את הגורל על שעיר החטאת, אומר להשם חטאת. נמצא מזכיר את השם ביום זה עשר פעמים. ובכולם הוא מזכיר ככתבו שהוא השם המפורש).

[29] **רא"ש. טור ושו"ע.**

[30] אחרי טז, ל.

[31] שערי שמחה להמהרי"ץ גיאת הל' יוה"כ ע' סג (ואמר מר רב סעדיה, וראוי לומר מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, אין בכך כלום, דקרא הא דקרינא, ואין אנו הוגין את השם באותיותיו אלא בכנוי. ואע"ג דאמר לפני השם, זכר למאי דהוי קאמר כהן גדול הוא, ולמימרא דשם המפורש הוא דהוה אמר הכי במקום ה' דאיכא בקרא, אפילו הכי אם אמר לפני ה', אורחי דקרא נקיט). שו"ת הריב"ש סי' ריט (באנא השם, שהם דברי כהן גדול לבד, ולא מקרא שכתוב בתורה, בזה אם היינו אומרים אנא ה', היה נראה שהכהן היה אומרו בכנויו כמו שאנו אומרים, ולזה אומרים אנא השם ... כן היה המנהג לומר לפני ה' תטהרו, וכך שמעתי לרבותי הרב ר' פרץ הכהן והר"ן זצ"ל, שהיו עוברים לפני התיבה ביום הכפורים, והיו אומרים לפני ה' תטהרו, שכיון שאנו מזכירים הפסוק כאשר כתוב בתורה, אין לשנותו. אבל באנא השם, שהם דברי כהן גדול לבד, ולא מקרא שכתוב בתורה, בזה אם היינו אומרים אנא ה', היה נראה שהכהן היה אומרו בכנויו, כמו שאנו אומרים, ולזה אומרים אנא השם). **ב"י** (וכתב הרי"צ גיאת, ואם אמר לפני יי', אין בכך כלום, דקרא הוא דקרינן, ואין אנו הוגים את השם באותיותיו ... וטעמו של הרי"צ גיאת, דאף על גב דמאי דאמרינן לפני יי' תטהרו, זכר למאי דאמר כהן גדול הוא שם המפורש הוה אמר הכא [ב]מקום ה' דאיכא בקרא, אפילו הכי אם אמר לפני אדני תטהרו אין בכך כלום, דאורחיה דקרא קא נקיט, ואין אנו הוגים את השם באותיותיו, כלומר אין אנו באים לומר באיזה ענין היה מזכיר כהן גדול את השם, אם בכינויו או בשם המפורש, אלא אנו קורין הפסוק בכינויו, כמו שדרכנו לקרותו תמיד. זהו פירוש ואין אנו הוגים את השם באותיותיו ... וגם הריב"ש כתב בתשובה (סי' ריט) שכן המנהג ושכן שמע לרבותיו הרב ר' פרץ והר"ן שהיו עוברין לפני התיבה ואומרים לפני אדני תטהרו, שכיון שאנו מזכירין הפסוק כאשר כתוב

כמו שדרכנו לקרות בתורה, שנאמר בתורה[32] אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. ומכל מקום כיון שבתורה אנו קורין קצת בשינוי ממה שאומרים ביום הכיפורים, שהרי ביום הכיפורים אין אומרים תיבת ועשהו, לכן נכון לעשות על צד היותר טוב ולומר להשם חטאת[33]:

ט אבל כשאומרים הבקשה של כהן גדול[34] דהיינו יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו כו' ועל אנשי השרון[35] הוא אומר יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו כו', אומרים כל האזכרות שבה בכינוי אדנות, שגם הכהן גדול היה אומר כאן בכינוי אדנות[36]:

י ואע"פ שכוונתנו באמירת בקשה זו לספר היאך היה הכהן גדול מבקש[37], אף על פי כן אין כאן הזכרת שם שמים לבטלה, כיון שגם כוונתנו הוא להתפלל על עצמינו, שהרי אנו מוסיפין בה כמה בקשות שלא היה הכהן גדול אומרם כלל[38], כמו שתעלנו בשמחה לארצנו[39] וכיוצא בזה:

יא ובכל שלשת ווידוים אלו אומרים בתחלה אנא ה[שם] וכו', ואחר כך אנא בשם כפר נא כו'[40], שכשמבקש רחמים על הכפרה יש לומר אנא בשם, כלומר שהקב"ה יושיע על ידי שם העצם שהוא רחמים גמורים (בלי תערובות דין כלל)[41]:

יב ונוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם כו'[42], וגם בעלינו לשבח[43].

אבל הש"ץ אסור לו לעקור ממקומו בשעת התפלה ולילך לאחוריו כדי ליפול על פניו, ויש למחות ביד העושים

בתורה אין לשנותו, אבל באנא השם שהם דברי כהן גדול לבד ולא מקרא שכתוב בתורה, בזה אם היינו אומרים אנא אדני, היה נראה שהכהן גדול היה אומרו בכינויו כמו שאנו אומרים, ולזה אומרים אנא השם). **ט"ז** ס"ק ב (ונראה לענ"ד, ודוקא במקום שהיה הכהן גדול הוגה השם המפורש, דהיינו במעשה העבודה, אנו אומרים השם במקום אדנ"י, להורות שהיה באזכרה זו שינוי. ואלו היינו אומרים אדנ"י, הוה אמינא שגם כהן גדול אמר כן). מ"א ס"ק ד (לפני ה' תטהרו, מקרא הוא דקרינן, לכן אומרים השם בכינויו).

[32] אחרי טז, ט.

[33] **ט"ז** שם (קצת יש לומר גם בזה, דלישנא דקרא הוא אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת. אבל נראה דעל צד היותר טוב יאמר בזה להשם חטאת, כן נראה לענ"ד).

אבל בסדר עבודה שבסידור – לה' חטאת (בשם אדנות).

[34] הן הבקשה ביציאתו מן הפרוכת (וכך היתה תפלתו כו'), והן אחר כלותו מעשות כל אלה (וכמו ששמעת תפלת כהן גדול כו').

[35] בנוסח הסדור ליתא תיבות אלו.

[36] **מ"א** שם (ומכל שכן ביהי רצון וכו', שאף הכהן גדול לא היה אומר השם ככתבו). **ט"ז** שם (בתפלתו של כהן גדול לא זכר שם המפורש, אלא כשאר התפלות).

[37] כדברי הב"ח בסוף הסימן (אצל וכך היתה תפלתו של כהן גדול ביום הכפורים וכו' יהי רצון מלפניך וכו', שלא יאמר אדני, אלא יהי רצון מלפניך השם שתהא השנה וכו', וכן בסוף, ועל אנשי השרון היה אומר יהי רצון מלפניך השם שלא יעשו בתיהם קבריהם וכו', מאחר שכל זה אינו כי אם סיפור הבקשה שעברה, וכן בכל מקום שהוזכר השם בסיפור כזה, ולא ראיתי במחבר שהתעורר להזהיר על זה).

[38] **מ"א** שם (ועוד, שאנו אומרים בו כמה בקשות בשבילנו שלא היה כהן גדול אומר, והכי נוהגין, דלא כב"ח).

[39] **ט"ז** שם (כמו שמצינו שיש בנוסח תפלת כהן גדול שנה שתעלנו בשמחה לארצינו, דזה לא אמר הכהן גדול, שהרי ישב בארץ ישראל, אלא שאנו מכניסים זה למה ששייך לנו).

[40] ירושלמי יומא פ"ג ה"ז (א"ר חגייא, בראשונה הוא אומר אנא השם, ובשנייה הוא אומר אנא בשם). ראבי"ה סי' תקל (ונראה בעיני שכיון שפירש רבי חגי בירושלמי, בראשונה אנא השם ובשניה אנא בשם, דהכי עבדינן, דאמוראי בקיאין בגירסת המשנה טפי מינן). **רא"ש** פ"ח סי' יט (וכתב ראבי"ה, כיון שפירש רבי חגי בירושלמי דבראשונה אנא השם ובשניה אנא בשם, הכי עבדינן, דאמוראי בקיאים בגירסא טפי מינן). טור ולבוש ס"ו (וזהו נוסחו, אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני וביתי, אנא בשם כפר נא).

[41] **ט"ז** ס"ק ב (ונראה לי הטעם, דכשמבקש רחמים אומר בשם, דהיינו שמתפלל שהוא יתי' יושיעו על ידי שם העצם שהוא רחמים גמורים בלי תערובות דין כלל).

[42] ראבי"ה סי' תקל (ועל כל אזכרה היו מברכים וכורעים לכבוד השם, וכן נמצא בספרי החיצונים כשמסר רבי נחוניא בן הקנה את השם לתלמידיו, שצוה להם לכרוע וליפול על פניהם, וכן אנו עושין לזכרון ודוגמא). מרדכי רמז תשכז. **רמ"א** ס"ד (ונוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם).

וראה סידור, דהיינו רק בוהכהנים של הוידויים, משא"כ בוהכהנים של גורלות אין צריך לכרוע. וראה שער הכולל פמ"ד אות יז. אוצר מנהגי חב"ד ע' רכז. אופן הכריעה, ראה לעיל סי' קלא ס"א (כל השנה).

וראה פסקי דינים צמח צדק שמב, א (אפילו ברצפה של אבנים לא אסרה רק בפישוט ידים ורגלים... וכל זה ברצפה של אבנים, משא"כ ברצפות דידן של נסרים). אוצר מנהגי חב"ד ע' קלב (בראש השנה ויום הכיפורים).

[43] רמ"א שם (גם בעלינו לשבח)

כן[44]. ונוהגין שהש"ץ עומד בתחלה רחוק קצת מן התיבה בענין שלא יצטרך לעקור רגליו כדי ליפול על פניו[45]:

יג סדר הווידוי חטאתי עויתי פשעתי, לפי שהחטאים הם השגגות, ועונות הם הזדונות, כלומר העבירות שעשה אותם במזיד שידע שאסור לעשותן ועשה אותם להנאתו, ופשעים הם המרדים, כלומר שעושה להכעיס ולא בשביל הנאתו, וצריך להתוודות תחלה על הקל ואחר כך על החמור[46]:

יד ונוהגין להזכיר נשמות ביום הכיפורים[47], ונודרים צדקה בעבורם[48], לפי שהמתים יש להם גם כן כפרה ביום הכיפורים[49], ועל כן הוא נקרא כיפורים לשון רבים לחיים ולמתים[50]. וכשנודרים צדקה בעבורם מועיל להם לכפר בעדם, לפי שהקב"ה בוחן לבות ויודע שאלו היו בחיים היו גם כן נותנים צדקה. אבל אם נודר צדקה בעבור מי שהיה רשע אין מועיל לו כלום[51]:

טו המצטער על מיתת בני אהרן ומוריד דמעות עליהם ביום הכיפורים, מוחלים עונותיו ובניו אינם מתים

---

[44] **דרכי משה** ס"ק ו (וכתב הריב"ש בתשובה סימן של"ב, ושליח צבור החוזר התפלה לא יעקור רגליו לילך לאחוריו ולכרוע, דהרי שנינו (ברכות ל, ב) אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. והחזנים העושים כן הוא דרך יוהרא ומחסרון ידיעה), בשם **ריב"ש** סי' שלב (שליח צבור עוקר את רגליו ויורד מן התבה ובא עד לפני ההיכל ושם משתטח ונופל על פניו, וזה נראה בעיניך מנהג בורות ששליח צבור יעקור את רגליו באמצע תפלה, שהרי שנינו (ברכות ל, ב) ואפילו נחש כרוך על עקבו, לא יפסיק. גם אני כך דעתי, שאין ראוי לעשות כן, שאין לו לצאת ממקומו אלא במקום הדחק ... והחזנים העושים כן, הוא דרך יוהרא ומחסרון ידיעה). רמ"א שם (אבל ש"צ אסור לעקור ממקומו בשעת התפלה כדי ליפול על פניו, ויש למחות ביד העושים כן).

[45] **אליה זוטא** סק"ה (מכל מקום יראה הש"ץ שלא יעקור רגליו, רק יעמוד בתחלה קצת רחוק מן התיבה, וכן נוהגין).

[46] **גמרא** [ברייתא] לו, ב (כיצד מתודה, עויתי פשעתי וחטאתי ... וחכמים אומרים, עונות אלו הזדונות ... פשעים אלו המרדים (העושה להכעיס, רש"י) ... חטאתם אלו השגגות ... אלא כך היה מתודה, חטאתי ועויתי ופשעתי לפניך אני וביתי וכו' ... אמר רבה בר שמואל אמר רב הלכה כדברי חכמים). רי"ף ו, א (אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי). רמב"ם הל' עבודת יוה"כ פ"ד ה"א (אנא השם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים). טור ושו"ע ס"ה (סדר הוידוי, חטאתי, עויתי, פשעתי). מ"א ס"ק ה (חטא שוגג, עון במזיד, פשע מורד, וצריך לומר הקל תחלה).

וכן הוא לעיל סי' תקפב ס"ח (כי המבקש צריך לבקש תחלה דבר מועט ואחר כך מוסיף והולך), ושם נסמן (הערה 44).

וכן הוא הנוסח בסידור (בוידוי שבסדר עבודה).

[47] כלבו סי' ע לה, ג (שנהגו להזכיר המתים). **רמ"א** ס"ו (ומזכירין נשמותיהם).

[48] שו"ע ס"ו (נהגו לידור צדקות ביום הכיפורים בעד המתים).

וכן הוא בנוסח הזכרת נשמות שבסדור (בעבור שבלי נדר אתן צדקה בעדו).

[49] ספרי סוף שופטים (כפר לעמך, אלו החיים, אשר פדית, אלו המתים, מגיד שהמתים צריכים כפרה). מדרש תנחומא האזינו סימן א (אנו נוהגין להזכיר את המתים ביום הכפורים ולפסוק עליהם צדקה, שכן שנינו בתו"כ [בספרי], יכול משמתו לא יועיל להם הצדקה, תלמוד לומר אשר פדית, מכאן כשפוסקין צדקה בשבילם מוציאין ומעלין אותן). מרדכי ריש רמז תשכז (ומה שהורגלו לידור צדקה ביום הכיפורים בעבור המתים, יש להביא ראיה מן ספרי, דתניא פרשת עגלה ערופה, כפר לעמך ישראל אלו החיים, אשר פדית אלו המתים, מלמד שהמתים צריכים כפרה). מהר"י ווייל סי' קצא (ומה שנהגו להזכיר נשמות, משום כפר לעמך ישראל אשר פדית, לעמך ישראל אילו החיים, אשר פדית אלו המתים, מלמד שהמתים צריכים כפרה. ומשום הכי נודרים צדקה עבורם). רמ"א שם (דהמתים גם כן יש להם כפרה ביום הכיפורים).

[50] מהר"י ווייל שם (דמשום הכי אקרי כיפורים, דמשמע תרי). הובא בדרכי משה ס"ק ח.

[51] **רוקח** סי' ריז (ומה שפוסקין צדקה עבור המתים ביום הכפורים ולא ביום טוב, יש להם אסמכתא, שכתוב בסוף פרשה ואתה תצוה (ל, י), הכפורים אחת בשנה יכפר, וסמיך ליה ונתנו איש כופר נפשו ליי', בזמן שיתן לכפרת הנפש. ומה מועיל למת שהחי נותן צדקה בעבורו, אלא השם בוחן לבות החיים והמתים, אם אותו המת בחיים היה נותן צדקה, ואם היה עני אותו המת אך לבו בטוב והיה נותן אם היה לו, אז תועיל לו קצת, כי החי יכול לבקש להקל דין המת, כדוד על אבישלום, וכר' יוחנן על אחר, לכשאמות אפסוק עשן מקברו. אבל אם נתן בעבור רשע אין מועיל). הובא בב"י. ט"ז ס"ק ד (ב"י הביא שיש במדרש שאף המתים צריכים כפרה, ויש להם זכות בנתינת צדקה עבורם, שהש"י בוחן לבות ויודע שאלו היו בחיים היו נותנים צדקה). **מ"א** סק"ו (כפרה ביום הכיפורים, כשנודרין בעבורם, דאומרים אילו היה חי היה נותן גם כן צדקה, אבל בעבור רשע אינו מועיל, ב"י רוקח).

הזכרת נשמות בשבת נזכרת לעיל סי' רפד סי"ד (נהגו להזכיר אחר קריאת התורה נשמת המתים ... ובכל יום שאין אומרים בו צו"צ ... אין מזכירים נשמות), ושם נסמן (הערות עה; פא-ב). סי' שז סכ"ד (שנוהגין להזכיר נשמות ... שנודרין לצדקה בעד הזכרת נשמתם). סי' תכט ס"ח (נוהגין במדינות אלו שבכל חדש ניסן ... אין מזכירין נשמות כלל).

אמנם בסדור הובאה הזכרת נשמות לפני תפלת מוסף של ג' הרגלים, כמבואר במהרי"ל סדר תפלת חג הסכות (כללא הוא, כל יום טוב שקורין בו איש כמתנת ידו, מזכירין נשמות). לבוש סי' תצ ס"ט (מה שמזכירין נשמות ביום אחרון דפסח הוא משום שרוצין לפסוק צדקה, מפני שקורין בו פרשת כל הבכור שכתובה בה איש כמתנת ידו וגו', וכיון שפסקו צדקה נהגו ליתן בעבור הזכרת הנשמות שיזכור אותם אלהים, ואגבן יזכור אותנו עמהם לטובה בזכותם, לכך מזכירים נשמות בכל הרגלים ביום שקורין בו כל הבכור, וביום כיפורים מזכירים מפני שהוא יום הדין אף על פי שאין קורין בו כל הבכור).

ובתורת מנחם חנ"ו ע' 231 ביאר, שכיון שהוא ענין של צער דוחין אותו לסוף החג.

וראה הנסמן בשער הכולל פמ"ד סי"ד. סדור רבינו הזקן עם ציונים והערות (רסקין) ע' תצה.

בחייו[52]:

טז ומצוה ללמוד ביום הכיפורים משניות יומא, כדי שתעלה האמירה במקום הקרבה. גם בגמרא סוף יומא מאמרים המדברים במעלות התשובה[53]:

יז ואין לתלמיד חכם לעסוק בתורה ולהשמיט את עצמו מלהתפלל התפלות והסליחות והבקשות עם הציבור[54]:

---

[52] **זהר** ח"ג נז, ב (על דא ביומא דא קורין אחרי מות שני בני אהרן, דישמעון עמא ויצטערון על אבודהון דצדיקייא ויתכפר להון חובייהו, וכל דמצטער על אבודהון דצדיקייא, או אחית דמעין עלייהו, קודשא בריך הוא מכריז עליה ואומר (ישעיה ו) וסר עונך וחטאתך תכופר, ולא עוד אלא דלא ימותון בנוי ביומוי, ועליה כתיב (שם נג) יראה זרע יאריך ימים וגו'). של"ה מסכת יומא עמוד התשובה רכט, סע"א (מצאתי בקונטרסי דהאר"י ז"ל, המוריד דמעות ביום כפורים על מיתת בני אהרן, בניו אינן מתים בחייו). **מ"א** ריש הסימן (בזוהר, כל מי שמצטער על מיתת בני אהרן, או מוריד דמעות עליהם, מוחלין לו עונותיו, ובניו אין מתים בחייו). אליה זוטא סק"א (כתב בשל"ה בשם האר"י, המוריד דמעות ביום הכיפורים על מיתת בני אהרן, בניו אינן מתים בחייו).

[53] **של"ה** שם (משום ונשלמה שפתינו, מצוה רבה שילמוד ביום כפורים משניות מסכת יומא עם פירושיהן, ששם מוזכר סדר עבודת יום הכפורים. גם נכון ללמוד בתלמוד בסוף יומא המאמרים המדברים ממעלת התשובה). **אליה זוטא** שם (מצוה ללמוד ביום הכיפורים משניות מסכת יומא עם פירושיהן. גם נכון ללמוד בסוף יומא בסוף המאמרים המדברים במעלות התשובה, של"ה שם).

וראה אוצר מנהגי חב"ד ע' רלב (שלא ראינו נוהגין כן).

[54] שלטי הגבורים ברכות ד, א אות ד (ומזה ראיה לאותם תלמידי חכמים שעוסקים בתורה בבית הכנסת ביום הכיפורים בשעה שהצבור מתפללים ומשמיטין עצמם מלהתפלל אותם התחנות והסליחות והבקשות עמהם, דלאו שפיר עבדי). **כנסת הגדולה** הגה"ט (אותם תלמידי חכמים העוסקים בתורה ביום הכפורים בבית הכנסת בשעה שהצבור מתפללים, ומשמיטים עצמם מלהתפלל אותם התפלות והסליחות והתחנונים והבקשות עמהם, לאו שפיר עבדי, ריא"ז. הובאו דבריו בשלטי הגבורים פרק קמא דברכות). אליה זוטא שם (וכתב בשלטי גיבורים דאין לתלמיד חכם לעסוק בתורה ולהשמיט מלהתפלל התפילות וסליחות ובקשות עם הצבור).

וראה גם לעיל סי' סח ס"א (ומכל מקום לא יעסוק בשום דבר. ואפילו בדברי תורה אסור להפסיק לעסוק כל זמן שהצבור אומרים פיוטים).

תרכב סדר תפלת מנחה

ובו ו' סעיפים

א אין אומרים אין כאלהינו אחר תפלת מוסף, כמו שאומרים בשאר שבת ויום טוב[1]. לפי שעיקרו לא נתקן אלא כנגד ברכות אמצעות של תפלת שמונה עשרה, שאין אומרים אותן בשבת ויום טוב, אבל ביום הכיפורים כבר אמרו פיוטים שיש בהם הזכרות ברכות אלו, כגון אהללך כו'[2].

אבל פיטום הקטורת, אע"פ שגם היא נזכרה בעבודה, מכל מקום פרטי סממני הקטורת לא הוזכרו שם, ולכן יש לאומרם אחר תפלת מוסף[3]:

---

[1] **רמ"א** ס"א (ואין אומרים אין כאלהינו ביום כיפור).

[2] מהרי"ל הל' מוסף דיום כפור ע' שנא (נשאל למהר"י סג"ל מפני מה אין אומרים אין כאלהינו ביום הכפורים כמו בשאר יום טוב, והשיב, דעיקר טעמא של אין כאלהינו משום מאה ברכות דחייבים לומר בכל יום, ובשבתות וביום טוב אין אומרים רק ז' של י"ח דתפלה ... וכן הוא במחזור ויטרי. אכן ביום כיפור אומר בלאו הכי אהללך בקול רם, ובו איתקנו י"ח ברכות). והוא במחזור ויטרי ע' 106 (לכך אנו אומרים אין כאלהינו בשבת ... בשבת אין אנו אומרים אלא ז' ברכות, נמצא י"ב ברכות חסר תפלת היום מחול). **לבוש** סי' תרכא בסופו (ואין אומרים אין כאלהינו ביום כיפור, לפי שעיקרו לא נתקן אלא להשלים הברכות שמדלגין בשבתות וימים טובים מן הי"ח ברכות, וביום כיפור בלאו הכי משלימין הברכות בד' תפילות ובהרבה פיוטין כמו אהללך וכו', לכך אין צריכין לומר אין כאלהינו). **מ"א** סק"א (נתקן נגד י"ח ברכות שאומרים בחול, וביום כיפור כבר אמרו אהללך בקול רם וכו').

והוא פיוט מי אל כמוך אהללך בקול רם, שאומרים בסוף היוצרות לשחרית של יום כיפור, שבכמה מחזורים הוא בנוי על כל הברכות שבתפלת י"ח, ובמחזור חב"ד הוא בנוסח מקוצר (ראה שו"ע אדה"ז המבואר).

ובנוסח הסדור אומרים אין כאלהינו אף בימי החול, כמובא ברמ"א סי' קלב ס"ב (ואומרים תחלה אין כאלהינו וכו'). ראה שער הכולל פי"א אות ל.

ומנהג חב"ד לאמר אחר נעילה: קוה, אין כאלקינו, פיטום הקטורת ועלינו (ראה פסקי הסדור אות קפט. ספר המנהגים – חב"ד ע' 59. אוצר מנהגי חב"ד ע' רל וע' רמד).

[3] **ט"ז** ס"ק ג (גם פטום הקטורת אין צריך לומר, שהוא כלול בעבודה. אבל נראה יותר טוב לאומרו ביחידות, שהרי סימני הקטורת לא הוזכרו בעבודה, כן נראה לי). והיינו שאף שהקטורת נזכרת כמה פעמים בסדר העבודה ליום כיפור, מכל מקום לא נימנו בו סממני הקטורת. **מ"א** שם (פיטום הקטורת יש לאומרו).

ולמנהגינו – ראה הערה הקודמת.

ב יש מקומות נוהגים לומר אשרי ובא לציון קודם תפלת המנחה[4], כמו בכל שבת ויום טוב[5]. אבל במדינות אלו אין אומרים אשרי ובא לציון עד קודם נעילה[6], כדי להפסיק בין תפלת מנחה לנעילה[7] באמירת אשרי ובא לציון, אבל בין מוסף למנחה מפסיקין בקריאת התורה[8], לפיכך אין צריך להפסיק עוד באשרי ובא לציון[9], ויש לנו למהר תפלת המנחה בכל מה דאפשר[10]:

ג אין אומרים ואני תפלתי אפילו אם חל להיות בשבת[11], לפי שבכל השבתות אומרים אותו לשבח ישראל, שאע"פ שאכלו ושתו אף על פי כן הם קורין בתורה ומתפללין אחר כך, משא"כ אומות העולם שאוכלין ושותין ופוחזין[12], אבל ביום הכיפורים אין שייך זה[13]:

ד ומוציאין ספר תורה וקורין שלשה אנשים[14] בפרשת עריות, עד סוף הפרשה[15], שמי שיש עבירה בידו יפרוש מהן, לפי שהעריות עבירה מצויה שנפשו של אדם מחמדתן ויצרו תוקפו[16].

והשלישי מפטיר ביונה[17], לפי שיש בו כח התשובה[18], ושאין יכולין לברוח מאת פני הקב"ה[19]. ונוהגים לסיים

---

[4] **טור ושו"ע** ס"א (למנחה אומר אשרי ובא לציון).

ומובא גם לקמן סי' תרכג ס"א (במקומות שאומרים אשרי ובא לציון קודם תפלת מנחה).

[5] כדלעיל סי' רצב ס"א (נוהגין לומר אחר אשרי קודם תפלת מנחה ובא לציון גואל וכל סדר קדושה, במקום סדר קדושה שאומרים בכל יום בבקר, אלא שבשבת ויום טוב שמאריכים בתפלת שחרית ומוסף, הניחוהו עד המנחה).

[6] **רמ"א** ס"א (ואין אנו נוהגין לומר אשרי ובא לציון קודם מנחה, רק קודם נעילה, וכן כתבו קצת רבוותא).

[7] כדלקמן סי' תרכג ס"א (כדי להפסיק בין מנחה לנעילה).

[8] וגם נוהגים לומר אז וידבר וקטורת, כאמור בסדור (תפלת מנחה: וידבר וקטורת, ואחר כך מתפללים שמונה עשרה).

[9] מרדכי רמז תשכז (אנו רגילין לפתוח באשרי אחרי גמר תפלת המנחה, וכן קבלתי). הגהות מיימוניות סוף הל' שביתת עשור ד"ה כשאומר (ואין אומרים ביום כפור סדר קדושה קודם תפלת המנחה, כשאר שבתות וימים טובים, אלא מניחין אותו עד קודם תפלת נעילה, כדי להפסיק בין מנחה לנעילה). כלבו סי' ע לה, ד (וכתב ה"ר נתן ז"ל שאין אומר תהלה לדוד עד לאחר תפלת המנחה, כדי להפסיק בינה לנעילה, שבעלילה זו אתה פותח בנעילה, אבל בתפלת המנחה אין צריך עלילה לפתוח בה, שאוחז ספר תורה בצידו ודיו). מנהגים (טירנא) ע' קטז (אשרי ובא לציון אומרין כאן, כדי להפסיק בין מנחה לנעילה), ובהגהות מנהגים שם (פירוש, להכי לא אמרינן לה קודם תפלת המנחה כשאר שבתות ומים טובים, הגמ"יי). הובא **ב"י** ריש הסימן.

וכן הוא בסידור (תפלת נעילה, אומרים אשרי ובא לציון). וראה שער הכולל פמ"ד אות יט.

[10] הגהות מיימוניות שם (גם כדי שלא תעבור זמן מנחה). **ט"ז** סק"ב (הטעם, כדי למהר שלא יעבור זמן המנחה). לבוש ס"ב (ואין אומרין אשרי ובא לציון קודם קריאת התורה, כמו בשאר מנחה של שבתות וימים טובים, שמפני שנוהגין להאריך בתפלות יום כיפור, צריכין למהר לתפלת מנחה כדי שלא יעבור זמנה).

[11] טור ושו"ע ס"א (ואין אומרים ואני תפלתי, אפילו אם חל להיות בשבת). וכן הוא מנהג חב"ד (ראה ספר המנהגים – חב"ד ע' 63. ושם הערה 35).

[12] כדלעיל סי' רצב ס"ג (ונוהגין לומר קודם קריאת התורה פסוק ואני תפלתי וגו', על פי מה שדרשו חכמים על פסוק ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, וכתוב אחריו ואני תפלתי וגו', אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, רבש"ע אין אומה זו כשאר אומות העולם, אומות העולם כשהם שותים ומשתכרים הולכין ופוחזין, ואנו לא כן אלא אף על פי ששתינו ואני תפלתי וגו'. ולכך הנהיגו לומר כן קודם קריאת התורה שקורין בשביל יושבי קרנות, כדי להודות ליוצרנו שלא שם חלקנו כהם, שהם פוחזין כל היום ואנו אף היושבי קרנות שבנו מתאספים לשמוע תורה).

[13] טור ולבוש סוף ס"ב (כי מה שאומרים אותו במנחה בשאר שבתות הוא על פי המדרש ... וזה לא שייך ביום כיפור). ט"ז ס"ק א (הטעם לפי שבשבת אומרים לשבח ישראל, אף שאכלו ושתו מתפללים, לא כאומות העולם, וביום כיפור לא צריך לזה).

[14] רמב"ם הל' תפלה פי"ב הט"ז (בשבת וביום הכפורים במנחה ... קורין שלשה). טור ושו"ע ס"ב (ומוציאין ספר תורה, וקורין שלשה). וכמו בשבת מנחה, דלעיל סי' רצב ס"ב (עזרא תיקן שיהיו ג' אנשים קורין בספר תורה בצבור בכל שבת במנחה), ושם נסמן (הערה ד).

[15] **גמרא** [ברייתא] מגילה לא, א (ובמנחה קורין בעריות). טור ושו"ע שם (וקורין שלשה בפרשת עריות, עד סוף הפרשה).

[16] **רש"י** שם ד"ה קורין (שמי שיש עבירות בידו יפרוש מהן, לפי שהעריות עבירה מצויה שנפשו של אדם מחמדתן ויצרו תוקפו). ט"ז ס"ק ד (דכיון דנפשו של אדם חשקה בעריות טפי מכל עבירות, על כן מזהירין על זה ביום כיפור, שהוא יום נורא, וחקוק בלב האדם טפי משאר ימות השנה).

[17] ברייתא שם (ומפטירין ביונה). טור ושו"ע שם (והשלישי מפטיר ביונה, ומסיים מי אל כמוך).

והטעם שהשלישי מפטיר, נתבאר לעיל סי' רפב סי"א (בט' באב, ושאר תעניות ציבור, ויום הכיפורים במנחה, שאין יכולים להוסיף על ג', המפטיר הוא מהג'), ושם נסמן (הערה סט).

[18] ב"י ד"ה וקורין. לבוש ס"ב (ומפטיר ביונה לפי שיש בו גודל כח התשובה).

[19] אבודרהם סדר תפלת יום הכיפורים (והטעם להפטרה זו, ללמד לבני העולם שאין אדם יכול לברוח מפני השם). אליה זוטא סק"ב (עוד טעם באבודרהם, ללמוד לבני אדם שאין יכולין לברוח מאת השם).

ההפטרה במיכה[20] מי אל כמוך כו'.

ואחר ההפטרה נוהגין במדינות אלו שלא לברך רק שלש ברכות[21], אבל אין אומרים על התורה ועל העבודה[22], לפי שכבר נגמרה עבודת היום קודם המנחה[23].

ונוהגים במדינות אלו שאין אומרים צדקתך כשחל בשבת[24], לפי שכתוב בו משפטיך תהום רבה[25], ואין אנו מבקשין משפט ביום הכיפורים אלא רחמים ולפנים משורת הדין, כעין שנאמר[26] ואל תבא במשפט כו'[27]:

ה אם השעה דחוקה ידלגו אבינו מלכנו, כדי להתחיל נעילה בזמנה[28], שיתבאר בסי' תרכ"ג[29]:

ו אע"פ שאין נשיאת כפים במנחה ביום הכיפורים[30] כמ"ש בסי' קכ"ט[31] עיי"ש. אעפ"כ יאמר הש"ץ ברכת כהנים[32] ושים שלום[33] מטעם שנתבאר שם[34] עיי"ש:

---

[20] ז, יח-כ. אבודרהם סדר תפלת יום הכפורים (ומפטיר ביונה עד סופו בתרי עשר, ומסיים מי אל כמוך, כמו שהוא בסוף ספר מיכה). **טור** ושו"ע שם (ומסיים מי אל כמוך).

[21] אף שבשבת וימים טובים מברכים ארבע ברכות, כדלעיל סי' רפד ס"ב (ותקנו שיברך המפטיר ז' ברכות כנגד שבעה שקראו בתורה, שתי ברכות שבירך על התורה, שקורא קודם שיפטיר בנביא כמ"ש בסי' רפ"ב, וחמש ברכות מברך על ההפטרה, אחת מלפניה ודי' לאחריה).

[22] **רמ"א** ס"ב (ואין אומרים על התורה ועל העבודה, במנחה). על פי **הגהות מיימוניות** סוף הל' שביתת עשור ד"ה המפטיר (המפטיר במנחה, פסק ראב"ן שמסיים מגן דוד, ואין אומרים על התורה ועל העבודה כו'). **מהרי"ל** הל' יום כפור ע' שנב (ואין אומרים על הכל ולא על התורה, כראב"ן בהג"ה במיימון).

וכן בשאר תעניות צבור אומרים אחר ההפטרה רק שלש ברכות, כמבואר בכל בו סי' סב (והמפטיר, בין בשחרית בין במנחה, מברך לפניה ברכה אחת ושלשה לאחריה, שאינו אומר על התורה, רק מסיים מגן דוד).

[23] הגהות מיימוניות שם (שהרי כבר פסקה העבודה, ובירך עליה שחרית, ואינו חותם במנחה אלא כבשאר תענית צבור). לבוש ס"ב (על פי מנהגים שלנו אין אומרין אלא עד ברכת מגן דוד, ואין אומרין על התורה וכו' כלל, שלפי שכבר עבר עבודת היום, לא יאמר על העבודה). מ"א ס"ק ב (בהג"מ כתב, שכבר פסקה העבודה, ובירך עליה שחרית). ט"ז ס"ק ו (לפי שכבר עבר עבודת היום). והיינו שברכה זו בשבתות וימים טובים היא על עבודת קרבנות מוסף, ובשעת מנחה כבר פסקה עבודת הקרבנות.

[24] ר"ן ר"ה ט, א (וה"ר יהודה בר ברזילי אלברגילוני ז"ל כתב, שאין אומרים צדקתך בראש השנה ויום הכפורים שחל להיות בשבת). דרכי משה ס"ק ד. רמ"א ס"ג (ובמדינות אלו אין אומרים צדקתך).

[25] תהלים לו, ז.

[26] תהלים קמג, ב (ואל תבוא במשפט את עבדך). ובכמה מנהגים אומרים ביום הכיפורים פיוט אל תבוא במשפט עמנו (ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' רט. שו"ע אדה"ז המבואר).

[27] **לבוש** ס"ד (ואין אומרין צדקתך אפילו כשחל בשבת, כי כתוב בו משפטיך תהום רבה, ואין אנו מבקשים משפט ביום הכיפורים אלא רחמים ולפנים משורת הדין, כענין שנאמר אל תבא במשפט עמנו).

וכן מטעם זה אין אומרים אותו בראש השנה, כדלעיל סי' תקצח (יש אומרים שאף בראש השנה שחל בשבת אין אומרים אותו, מפני שכתוב בו משפטיך תהום רבה, ואין לעורר הדין ביום דין ... וכסברא זו נוהגין במדינות אלו).

[28] הגהות מיימוניות שם ד"ה צריך (אבינו מלכנו של מנחה מדלג עד לנעילה, כדי להתפלל נעילה ביום, כמבואר במקומו). הובא ב"י סוף הסימן. **מ"א** סק"ב (אם אין שהות ידלג אבינו מלכנו, להתחיל נעילה בזמנה).

וכן לענין שחרית נתבאר לעיל סי' תרכ ס"א (יש לדלג סליחות ואבינו מלכנו, כדי להתחיל תפלת מוסף קודם שיגיע זמן תפלת המנחה, דהיינו ו' שעות ומחצה, שאז מן הדין צריך להתפלל מנחה תחלה, כמ"ש בסי' רפ"ו).

[29] סעיף ב.

[30] טור (וכתב רב עמרם שאין נשיאות כפים במנחה, אבל בעל הלכות כתב שיש בה נשיאות כפים, ובאשכנז נוהגין כרב עמרם). שו"ע ס"ד (אין נושאין כפים במנחה ביום הכיפורים. וכהן שעבר ועלה לדוכן, הרי זה נושא כפיו, ואין מורידין אותו).

[31] סעיף א (אין נשיאת כפים ... במנחה, מפני שהשכרות מצוייה באותה שעה, ושמא יהיה הכהן שכור. וגזרו במנחה של יום הכפורים ... אע"פ שאין בהם חשש שכרות, גזירה משום מנחה של שאר ימים).

[32] מנהגים (טירנא) מנהג יום הכיפורים ע' קטז (ואין עולין לדוכן .. אבל אומרים ברכינו בברכה). **דרכי משה** ס"ק ה (ובמנהגים שלנו, אין עולין לדוכן, אבל אומרים אלהינו וכו'). לבוש ס"ג (שאין נשיאת כפים במנחה ... אבל החזן אומר אלהינו וכו' ברכינו וכו' כמו בשאר תעניות).

וכן לענין נעילה, יתבאר לקמן סי' תרכג ס"ח (אבל מכל מקום אומר הש"ץ אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו כו').

[33] ולא שלום רב, כדלעיל סי' קכז ס"ג (נהגו במדינות אלו לומר בשחרית שים שלום, וכן בכל זמן שאומר אלהינו ואלהי אבותינו כו', אבל בערבית מתחילין שלום רב, וכן במנחה אפילו הש"ץ כשאין אומרים או"א כו').

ובסידור הנוסח שים שלום בכל התפלות.

[34] סי' קכט ס"ב (כהן שעבר ועלה לדוכן ביום הכפורים במנחה, כיון שהדבר ידוע שאין שם שכרות, הרי זה נושא כפיו, ואין מורידין אותו, מפני החשד שלא יאמרו פסול הוא ולכך הורידוהו. ולכן נוהגים במדינות אלו לומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו כו' ביום הכפורים במנחה, אף על פי שאין אומרים אלא בזמן הראוי לנשיאת כפים, מכל מקום הואיל ואם עלה לא ירד ונושא כפיו, נקרא קצת ראוי לנשיאת כפים).

תרכג סדר תפלת נעילה

ובו י"[ב] סעיפים

א במקומות שאומרים אשרי ובא לציון קודם תפלת מנחה[1], צריכים לחזור ולומר אשרי קודם תפלת נעילה, כדי להפסיק בין מנחה לנעילה[2], מטעם שנתבאר בסי' ק"ח[3] וק"ה[4]:

ב התחלת[5] זמן תפלת נעילה הוא כשהחמה בראש האילנות[6], דהיינו קרוב להתחלת השקיעה[7]. ונמשך זמנה עד סמוך לצאת הכוכבים[8].

לפיכך צריך הש"ץ לקצר בסליחות ופיוטים שבאמצע התפלה, וגם אין לו למשוך בתפלת נעילה כל תיבה ותיבה כדרך שמושך בשאר תפלות[9], כדי שיגמור קודם צאת הכוכבים, לפי שתפלה זו היא בתענית ציבור[10]

---

[1] כדלעיל סי' תרכב ס"ב (יש מקומות נוהגים לומר אשרי ובא לציון קודם תפלת המנחה, כמו בכל שבת ויום טוב. אבל במדינות אלו אין אומרים אשרי ובא לציון עד קודם נעילה).

[2] **טור ושו"ע** ס"א (לנעילה אומר אשרי וקדיש, ואינו אומר ובא לציון). והיינו להנוהגים לומר אשרי ובא לציון קודם תפלת המנחה.

וכמבואר בשו"ע סי' רלד ס"ב (אם שכח ולא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שתים. ואומר אשרי קודם תפלה שהיא תשלומין לתפלת המנחה).

וכן הוא לעיל סי' תרכב ס"ב (כדי להפסיק בין תפלת מנחה לנעילה).

[3] ס"ה (וטוב שלא יתפלל לתשלומין מיד אחר תפלת שחרית, אלא יפסיק ביניהם באשרי (שאחר נפילת אפים), כדי לעמוד גם בתפלת תשלומין מתוך דברי תנחומין של תורה, כמו שיתבאר בסי' רל"ד סעיף ב'. וכן כשמתפלל מנחה שתים או ערבית שתים, טוב לומר אשרי בין תפלה לתפלה, אף על פי שמן הדין די בשהייה כדי הילוך ד' אמות, כמ"ש בסי' ק"ה).

וראה שער הכולל פמ"ד אות יט.

[4] "המתפלל ב' תפלות זו אחר זו, כגון שחרית ומוסף, או ששכח ולא התפלל וצריך להשלימה בזמן תפלה שלאחריה ומתפלל שתים זו אחר זו, צריך להמתין בין זו לזו כדי שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחנה, דהיינו כדי הילוך ד' אמות".

[5] תוכן הסעיפים שלפנינו:

התחלת זמן תפלת נעילה – כשהחמה בראש האילנות, כדאמרינן בירושלמי ברכות פ"ד ה"א (אמר ליה רב, כד תחמי שמשא בריש דיקלא הב לי גולתאי דליצלי נעילת שערים), ומבאר דהיינו מעט זמן קודם תחלת שקיעה.

אבל בסיום זמנה נחלקו בירושלמי שם (אימתי הוא נעילה, רבנן דקיסרין אמרין, איתפלגון רב ור' יוחנן, רב אמר בנעילת שערי שמים [שהיא בלילה, כדלקמן ס"ג], ור' יוחנן אמר בנעילת שערי היכל), שהיא ביום (כדלקמן בהמשך הסעיף). ומבאר דלשיטת רבי יוחנן זמן זה הוא בסוף שקיעה, שהוא מעט לפני צאת הכוכבים (לשיטת ר"ת). וכן יש שתי דעות בפוסקים (המובאים כאן ס"ב-ג) אם הלכה כר' יוחנן (בנעילת שערי היכל), או כרב (בנעילת שערי שמים).

[6] **(רמב"ן) [ר"ן]** ו, ב **(ירושלמי**, מאי נעילה, רב אמר נעילת שערי שמים, פירוש לאחר ששקעה החמה, דהיינו בלילה. ושמואל [הר"ן גורס בירושלמי שמואל, במקום ר' יוחנן] אמר נעילת שערי היכל, פירוש, אחר הדלקת הנרות, שעדיין הוא יום. אחוה דאימיה דרב אדא הווי צייר גולתא [=שמר המעיל] דרב בצומא רבא, אמר ליה רב, כד תחמי שמשא בריש דיקלא הב לי גולתאי דליצלי נעילת שערים. מיחלפא שיטתיה דרב, תמן הוה אמר נעילת שערי שמים, הכא הוא אומר נעילת שערי היכל, פירוש, דאמר רב כד תיחמי שמשא בריש דיקלא, דהיינו זמן נעילת שערי היכל. אמר רב מתנא על ידי דרב מאריך בצלותיה סגי, היה מגיע לנעילת שערי שמים. והוי יודע שיש מי שפוסק כשמואל, וכן כתב הרב ר"מ מרוטנבורק ז"ל, והארכתי בזה בחדושי. ולפי זה צריך להתפלל תפלת נעילה כולה ביום), בשם **מהר"ם** מרוטנבורג. וכן הוא בהגהות מיימוניות הל' תפלה פ"ג אות ה, בשם מהר"ם ורבינו שמחה (שמעינן מהתם דזמן נעילת שערי היכל, מכי חזינא שימשא בריש דקלי, וקיי"ל רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן), ובראי"ש פ"ח סי' כ (ורבינו מאיר פסק דלית הלכתא כרב ... בירושלמי דפרק תפלת השחר ובריש פרק בתרא דתענית (ה"א) פליג רבי יוחנן על רב, דאמר אין תפלת נעילה אלא ביום, ורב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן). טור ושו"ע ס"ב (זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות, כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה).

[7] כדלעיל סי' רסא ס"ו (מי שאינו בקי בשיעור בין השמשות ... צריך להסתלק מכל ספק ולקבל שבת הרבה קודם תחלת השקיעה ... ידליק הנרות בעוד שהשמש בראשי האילנות), ושם נסמן (הערה עז). הרי שזמן זה שהחמה בראש האילנות, הוא קודם תחלת השקיעה.

והיינו לפי שיטת ר"ת בזמן בין השמשות, שנתבארה לעיל שם ס"ה ובכמה מקומות בשוע"ר. אמנם לפי מסקנת רבינו כשיטת הגאונים, נתבאר בסדר הכנסת שבת (שקיעה הנראית, דהיינו בעוד השמש זורח בראשי האילנות), שהוא קצת אחרי סילוק השמש מעיני האדם העומד בארץ, ושם נסמן (הערה ד).

[8] מ"א ס"ק א (שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה, היינו סוף שקיעה, שהוא צאת הכוכבים). והיינו לשיטת ר"ת שסוף שקיעה הוא סמוך לצאת הכוכבים, כדלעיל סי' רסא ס"ה (שמתחלת השקיעה עד צאת ג' כוכבים הוא מהלך ד' מילין, ובין השמשות הוא קודם צאת הכוכבים מהלך ג' רביעי מיל, נשארו ג' מילין ורביע מתחלת השקיעה עד בין השמשות), ושם נסמן (הערה נח). נמצא שזמן תפלת נעילה הוא לערך שעה אחת (מזמן שהחמה בראש האילנות עד סוף השקיעה לר"ת.

אמנם לשיטת הגאונים נתבאר בסדר הכנסת שבת (כי בשליש שעה משעות השוות אחר שקיעה האמיתית הוא ודאי לילה), והיינו שמזמן שהחמה בראש האילנות עד מעט קודם צאת הכוכבים הוא פחות מ-20 דקות, אם כן לכאורה נראה יותר כדעה הב' (דלקמן ס"ג), "שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה".

[9] ב"י סוד"ה ומאריכין. **שו"ע** ס"ב (וצריך ש"צ לקצר בסליחות ופסוקים שבאמצע התפלה, וגם אין לו למשוך בתפלת נעילה כל תיבה ותיבה כדרך שמושך בשאר תפלות, כדי שיגמור קודם שקיעת החמה).

כנגד נעילת שערי היכל שבמקדש[11], שהיה ביום אחר הדלקת נרות של בין הערבים, כעבד הרוצה לצאת מן המלך ומקודם שיצא הוא מבקש פרס ומנת המלך, ויוצא ונועל השער אחריו[12]:

ג אבל יש אומרים[13] שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה, ואע"פ שהוא אחר נעילת שערי היכל. לפי שלא תקנו כלל להתפלל תפלה זו בעת נעילת שערי היכל, ומה שנקרא תפלת נעילה היינו לפי שמתפללין אותה בסוף היום, והיא גמר תפלות של היום, ומתפללין אותה סמוך לנעילת שערי שמים[14] שנועלין אותם בגמר התפלות[15]:

ד ואע"פ שהעיקר כסברא הראשונה, מכל מקום עכשיו שנוהגין כסברא האחרונה, אין למחות בידם. ומכל מקום צריכין להתחיל בעוד היום גדול. וגם יזהרו לומר חרוז היום יפנה כו' קודם הערב שמש, דאם לא כן הוא דובר שקרים לפני ה'[16]:

ה ואומרים במקום כתבנו, חתמנו. ובמקום וכתוב, וחתום. ובמקום ונכתב, ונחתם[17]:

ו ואם הוא שבת, מזכיר של שבת בתפלה זו, כדרך שמזכיר בשאר תפלות היום[18], שהרי עדיין יום שבת הוא[19]. ואפילו אותם הממשיכים תפלה זו בלילה, מכל מקום כיון שהתחילו מבעוד יום צריך להזכיר של שבת

---

[10] ראה פסחים נד, ב (כתענית ציבור לתפילת נעילה), ופרש"י (שבתענית ציבור היו מתפללין תפלת נעילה, כדתנן בפ' בתרא דתענית (כו, א) בג' פרקים בשנה ... שחרית ומוסף ומנחה ונעילה, ואלו הן ג' פרקים, תענית ומעמדות ויום הכיפורים). וברש"י תענית שם (ונוהגין היו להתפלל תפלת נעילה בכל תעניתם, כדרך שמתפללין ביום הכיפורים).

וכן הוא לעיל סי' קכט ס"א (תענית צבור שיש בהן נעילה).

[11] רבי יוחנן **בירושלמי** שם (נעילת שערי היכל).

[12] רא"ש שם (נעילת שערי היכל, דהיינו ביום, אחר הדלקת הנרות). ר"ן שם (פירש אחר הדלקת הנרות, שעדיין הוא יום). **לבוש** ס"ב (שתפילה זו בתענית ציבור היא כנגד נעילת שערי היכל שבמקדש, שהיו ביום אחר הדלקת הנרות של בין הערבים, כעבד הרוצה לצאת מבית המלך וקודם שיצא הוא מבקש פרס ומנת המלך ונועל השער אחריו, וזה לא היה אלא קודם צאת הכוכבים, שהרי אין שום עבודה בקודש אלא ביום).

[13] רי"ף ו, ב (אמר רב תפלת נעילה פוטרת של ערבית), כפירוש ר"ן שם (מדברי הריא"ף ז"ל נראה שהלכה כרב, שהביא בהלכותיו ... מוכחא סוגיין בגמרא משום דסבירא ליה לרב דתפלת נעילה בלילה קאמר, דתפלת נעילה פוטרת של ערבית, דכיון דצלי משחשכה, תו לא צריך לצלויי זימנא אחריתי). רא"ש שם (אמר רב תפלת נעילה פוטרת של ערבית), כפירוש ב"ח (וזהו דעת הרי"ף ז"ל שהביא ההיא דרב בפסקיו, וכך פירש הר"ן דעת הרי"ף, וכן מבואר מלשון הרא"ש).

[14] רב בירושלמי שם (מאי נעילה, רב אמר נעילת שערי שמים).

[15] **רש"י תענית דף כו**, א ד"ה נעילת (נעילת שערי שמים שנועלים אותן לעת ערב בגמר תפלה).

[16] **ב"ח** (ולענין הלכה נראה אף על גב ... הרוב סבירא להו דגמר תפלת נעילה צריך להיות בעוד היום גדול, והיינו כשהחמה בראש האילנות דהוי סמוך לשקיעת החמה, מכל מקום גדול המנהג בכל ישראל שנהגו כרב שגומרין התפלה בלילה, וכדאי הם הרי"ף והרא"ש לסמוך עליהן שלא לבטל המנהג. אכן בזה צריך להזהר מאוד להתחיל בעוד שהחמה בראש האילנות ... שהפיוט בנעילה מורה כך, שאומר טרם יבוא השמש, היום יפנה השמש יבוא ויפנה, כי פנה היום, ולא כי עבר, והאומר כן בלילה כשכבר עבר היום, בקשתו פלסתר ומחזי כשיקרא, באמרו דברים שאינן כן לפני המקום ברוך הוא). **מ"א** סק"א (וכתב הב"ח, עכשיו שנוהגין שממשיכין התפלה גם בלילה אין למחות בידן, דסוברים כרי"ף וראש"ש. אך צריך ליזהר להתחיל בעוד היום גדול, וגם יאמר חרוז בהיום יפנה וכו' קודם הערב שמש, דאם לא כן דובר שקרים לפני ה').

והיינו שיש בזה שני פרטים:

(א) אף לרב צריך להתחיל לכתחלה בעוד שהחמה בראש האילנות, כדאמרינן בירושלמי שם (אמר ליה רב, כד תחמי שמשא בריש דיקלא הב לי גולתאי דליצלי נעילת שערים).

(ב) את החרוז היום יפנה כו', צריך לומר קודם הערב שמש.

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 59 (אומרים היום יפנה, גם אם כבר העריב היום). וראה אוצר מנהגי חב"ד ע' רלט.

[17] רוקח סי' ריז ד"ה אשרי (ומתפללין נעילה זכרנו וחתמנו, וחתום, נזכר ונחתם לפניך). מרדכי רמז תשכז (ואומר חתמנו בספר החיים, וכן בכמה מקומות מזכיר חתימה במקום כתיבה). **טור** (אומר במקום וכתבנו, וחתמנו. ובהודאה במקום [וכתוב, וחתום. ובשים שלום במקום] נזכר ונכתב, נזכר ונחתם). **רמ"א** ס"ב (ואומר במקום כתבנו, חתמנו). לבוש ס"ב (שבמקום וכתבנו אומרים וחתמנו. ובהודאה במקום וכתוב אומר וחתום, ובשים שלום במקום נזכר ונכתב אומר ונחתם).

וכן בנוסח אבינו מלכנו, במקום כתבנו, אומרים בכל מקום חתמנו.

[18] **גמרא** שבת כד, רע"ב (יום הכפורים שחל להיות בשבת, המתפלל נעילה צריך להזכיר של שבת (ואע"פ שאין תפלת נעילה בשבת, רש"י), יום הוא שנתחייב בארבע תפלות (לאו תפלת הלילה בכלל, אלא תפלות היום, שחרית מוסף מנחה ונעילה, רש"י)). טור ושו"ע ס"ג (אם חל בשבת, מזכיר בה של שבת).

וכן הוא לעיל סי' רסח סי"ד (נעילה שביום הכיפורים שחל להיות בשבת, שצריך להזכיר גם של שבת בנעילה, אף על פי שאין נעילה בשבת, לפי שמכל מקום יום זה הוא נתחייב בארבע תפלות, דהיינו שחרית מוסף מנחה נעילה).

[19] **לבוש** ס"ג (ואם חל בשבת, מזכיר בה של שבת, שהרי עדיין יום שבת הוא).

(כמ"ש בסי' קפ"ח[20]).

אבל בווידוי שלאחר התפלה אין מזכירין בו של שבת, כיון שכבר סיים ברכת שבת (דהיינו אתה בחרתנו שחותמין מקדש השבת), ולא מצינו הזכרה אחר סיום הברכה[21], כמ"ש בסי' תכ"ה[22] עיי"ש.

במה דברים אמורים, ביחיד. אבל הש"ץ, כיון שאומר הווידוי בתוך התפלה, צריך להזכיר של שבת באתה הבדלת אנוש כו', כדרך שמזכיר בו של יום הכיפורים[23], שהרי ברכת אתה בחרתנו היא מיוחדת לשבת וליום הכיפורים, שהרי מזכיר בה של שבת בתחלה ותתן לנו את יום השבת הזה וכו', ובסוף חותם מקדש השבת כו'[24].

ומכל מקום אם לא הזכיר של שבת בתוך הווידוי, אין מחזירין אותו, כיון שהזכירו בתוך התפלה[25]. אבל אם לא הזכיר של שבת כלל, אפילו בתוך התפלה מחזירין אותו[26], בין יחיד בין ש"ץ:

ז במקום שאומרים כתר במוסף, אומרים גם כן בנעילה, ובמקומות שאומרים נעריצך במוסף, אומרים גם כן בנעילה[27]:

ח נושאים כפים בנעילה[28]. ולפי שנשיאת כפים הוקשה לעבודה, כמ"ש בסי' קכ"ח[29], ועבודה אינה אלא

---

[20] סעיף יז (היה אוכל בשבת ונמשכה סעודתו עד שחשיכה, אפילו כמה שעות בלילה, מזכיר של שבת בברכת המזון, לפי שהכל הולך אחר התחלת הסעודה, שאז חל עליו חיוב הזכרה מעין המאורע ולא נפקע ממנו חיוב זה ביציאת היום).

וכן כאן בתפלה "כיון שהתחילו מבעוד יום".

[21] **רא"ש** שבת פ"ב סי' טז (שכבר סיים ברכת שבת, ולא מצינו הזכרה אחר החתימה. וכן ביום הכפורים שחל להיות בשבת, אף על פי שמזכיר של שבת בתוך התפלה, בוידוי שאומר אחר התפלה אין להזכיר בו שבת, מהאי טעמא נמי, שאין להזכיר אחר החתימה). מרדכי שם רמז רפב (אבל באתה נותן יד לפושעים, דלאחר תפלה היא, אין מזכירים). טור ושו"ע שם (אבל בוידוי שלאחר התפלה אין מזכירים בו של שבת). לבוש שם (אבל בוידוי שלאחר התפלה אין צריך להזכיר בו של שבת באתה הבדלת, כיון שכבר סיים ברכת שבת, ולא מצינו הזכרה אחר חתימת הברכה).

והיינו שבברכת אתה נותן יד לפושעים כו' אתה הבדלת אנוש כו', שהיא (בתפלת היחיד) אחרי סיום ברכות התפלה, אומרים רק "את יום הכיפורים הזה", ואין מזכירים את השבת.

[22] בשו"ע ס"א (ראש חודש שחל להיות בשבת, ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע ואומר יעלה ויבא בעבודה, ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא), כיון שכבר סיים ברכה רביעית, שבה מזכיר את השבת.

וראה לעיל סי' תפז ס"ה (כשחל בשבת, יש אומרים שאין צריך להזכיר שבת ביעלה ויבא, כיון שכבר הזכירו פעם אחת בותתן לנו, למה יחזור ויזכירנו ביעלה ויבא, שהרי יעלה ויבא לא נתקן כלל בשביל שבת אלא בשביל יום טוב. ויש אומרים שצריך לחזור ולהזכירו לכתחלה ביעלה ויבא, כמו שחוזר ומזכיר בו יום טוב (שאינו דומה לראש חודש שחל בשבת שאין מזכירין שבת ביעלה ויבא מטעם שנתבאר בסימן תכ"ה), וכסברא זו יש לנהוג לכתחלה), ושם נסמן (הערה מט). והיינו שביום טוב שחל בשבת מזכירים שבת גם ביעלה ויבוא, כיון שעדיין יסיים הברכה הרביעית "מקדש השבת וישראל והזמנים".

וכעין זה בברכת המזון, כדלעיל סי' קפח ס"ו (ואינו מזכיר של יום טוב או חולו של מועד או ראש חודש ברצה והחליצנו, ולא של שבת ביעלה ויבא, אף לדברי האומרים שבתפלה מזכיר של שבת ביעלה ויבא, לפי שבתפלה לא נסתיים עדיין ענין של שבת קודם יעלה ויבא, שהרי עתיד לחתום בשל שבת, אבל בברכת המזון כבר נסתיים ענין של שבת ברצה והחליצנו).

[23] שבלי הלקט סי' קעח (בנעילה דיחיד, דאתה נותן יד לפושעים דלאחר תפלה, אינו מזכיר, אבל שליח צבור, דאומרה באמצע תפילה, מזכיר). שו"ת מהרי"ל סי' ג (שאין להזכיר של שבת בתפלה א[תה] נותן, כשיחיד אומרו אחר התפלה. אבל ש"ץ באמצע תפלה אומרו). **ב"י** ד"ה ומ"ש אבל (ולפי זה, שליח צבור שהוא אומר בתוך תפלתו אותו וידוי שהיחיד אומר אחר תפלתו, צריך הוא להזכיר, ולא אמר רבינו שאינו צריך להזכיר, אלא היחיד דוקא). שו"ע שם (והני מילי יחיד, אבל שליח צבור, כיון שאמרו בתוך תפלתו, מזכיר בו של שבת). לבוש שם (שהרי יחתום אחר כך מקדש השבת וישראל ויום הכיפורים).

והיינו שבתפלת אתה נותן יד לפושעים כו' אתה הבדלת אנוש כו', הש"ץ אומר "את יום השבת הזה ואת יום הכיפורים הזה", ואילו היחיד אומר רק "את יום הכיפורים הזה".

[24] שתפלת אתה נותן יד לפושעים שבחזרת הש"ץ היא חלק מברכת אתה בחרתנו, שסיומה מקדש השבת כו'.

[25] ב"י שם. **שו"ע** שם (ואם לא הזכיר, בזה אין מחזירין אותו). לבוש שם (שהרי כבר הזכיר שבת בתחלת אתה בחרתנו). מ"א סק"ב (כלומר שלא הזכירו בוידוי, יצא, כיון שהזכירו בתפלה).

[26] הגהות מרדכי שבת רמז תנו עט, א (ונראה נמי דאם לא הזכיר של ... שבת בתפלת נעילה, מחזירין אותו, דהא יום הוא שנתחייב בד' תפלות). הובא ב"י ד"ה ואם, ובדרכי משה הארוך אות ב. **מ"א** שם (אבל אם לא הזכיר שבת כלל, מחזירין אותו).

[27] **טור ושו"ע** ס"ד (ואומר כתר, כמו במוסף). ב"ח סוף הסימן (ואנו נוהגין לומר נעריצך). עטרת זקנים ס"ק ג (ואנו נוהגין לומר בכל פעם נעריצך).

והיינו שנעילה היא כמו מוסף, וכיון שאנו נוהגים לומר כתר במוסף, לכן נוהגים כן גם בנעילה.

וכן הוא בסדור (בחזרת הש"ץ אומרים קדושת כתר כמו במוסף של שבת), והיינו בנוסח הארוך של כתר (ולא בנוסח הקצר שאומרים במוסף של ראש חדש וחול המועד).

[28] **משנה** תענית כו, א (נושאין את כפיהן ... ובנעילת שערים ... וביום הכפורים). טור ושו"ע ס"ה (נושאים כפים בנעילה).

וכן הוא לעיל סי' קכח ס"א (וחכמים תקנו שישאו כפיהם בכל תפלה מן התפלות שביום ... ונעילה), וסנ"ז (ויום הכפורים, אף על פי שאין בו שמחת אכילה ושתיה נושאים כפים בו כמו ביום טוב, מפני שיש בו שמחת מחילה וסליחה וכפרה וקדושה וכבוד היום

ביום[30], לפיכך צריך הש"ץ למהר בתפלת נעילה ולדלג הסליחות אם אין שהות ביום, בענין שתהא נשיאת כפים ביום[31] קודם צאת הכוכבים[32].

אבל במדינות אלו אין נוהגין כן, אלא אין הכהנים עולין לדוכן כלל בנעילה[33], לפי שמאריכין בסליחות ופזמונים עד הלילה, ואין נשיאת כפים בלילה[34].

אבל מכל מקום אומר הש"ץ אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו כו' אע"פ שהוא לילה, שבזה אין קפידא כל כך[35], כיון שתפלה זו ראויה לנשיאת כפים, שהרי התחלת זמנה היא מבעוד יום[36]:

ט ואחר התפלה אומרים אבינו מלכנו, אפילו כשחל בשבת[37], ואפילו עדיין הוא יום[38]. ואף על פי שבכל היום אין אומרים אבינו מלכנו כשהוא שבת, מכל מקום עכשיו יש לאומרו, לפי שעכשיו הוא גמר החתימה ואנו צריכין לבקשת רחמים, ואם לא עכשיו אימתי[39]:

י בסוף הסליחות[40] אומרים שמע ישראל פעם אחת, ושלש פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד[41],

---

במלבושים נאים ... ויש מקומות שנושאים כפים בו גם בנעילה), וסי' קכט ס"א (אין נשיאת כפים אלא בשחרית ומוסף ונעילה, ביום שיש בו נעילה, כגון ביום הכיפורים).

[29] סכ"ג (אין מברכין אלא ... בעמידה, שנאמר לשרתו ולברך בשמו, מה שירות מעומד, שנאמר לעמוד לשרת, אף ברכה מעומד), וסמ"ד (לא הוקשה נשיאת כפים לעבודה אלא לענין עמידה, שנאמר לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו), וסנ"א (לא הוקשה אלא לעמידה בלבד, כמ"ש למעלה סעיף מ"ד).

[30] הגהות מיימוניות הל' תפלה פ"ג אות ה (כתב מורי רבינו ... דאין נשיאות כפים בלילה ... מהקישא דלשרתו ולברך בשמו ... הלכך אין להתפלל נעילה ולא לעלות לדוכן אלא ביום). מהרי"ל הל' תפלת שחרית דיום כיפור ע' שלט (ונשגבה פליאה בעיני מהר"י סג"ל, מאחר דכתיב ביום צותו (צו ז, לח), והדוכן היא עבודה, גם כן תהיה ביום). לבוש ס"ה (ואין עבודה בלילה).

לענין עבודה, כן הוא גם לעיל סי' א מהדו"ק סי"ג (פרשת הקרבנות לא יאמר אלא ביום, לפי שאין מקריבין קרבן בלילה), ומהדו"ב ס"ט (וכשיאמר פרשת הקרבנות יאמר ביום, שהוא זמן הקרבתם, ולא בלילה). ולענין נשיאת כפים – לעיל סי' מז ס"ז (שאין נשיאת כפים בלילה).

[31] **הגהות מיימוניות** סוף הל' שביתת עשור ד"ה צריך (נהג מהר"ם ... כל הפזמונים שנוהגים לומר בנעילה דחה עד לאחר נשיאות כפים, כדי שיהא נשיאות כפים ביום). הובא **ב"י** סוד"ה ומאריכין. לבוש סוף ס"ד (ויש אומרים שאם התפללו הקהל תפלתם בעוד היום, יש לו לחזן למהר להחזיר תפלתו בלא סליחות, כדי שיעלו הכהנים לדוכן מבעוד יום, ויאמרו הסליחות והפזמונים אחר כך). מ"א סק"ג (ולכתחלה אם הזמן קצר יאמרו הפיוטים אחר התפלה, כדי שיהא נשיאות כפים ביום (הג"מ)).

[32] לבוש שם (ואם עדיין הוא יום, שלא יצאו כוכבים, נושאין הכהנים כפיהם).

ולענין ברכה על הציצית, ראה לעיל סי' יח ס"ח (אם מתעטף בציצית ... יכול לברך עליהן עד צאת הכוכבים). ובסדור סוף הלכות ציצית (אין לברך על הציצית ... אחר תחלת השקיעה, שאז הוא תחלת בין השמשות).

[33] מנהגים (טירנא) מנהג יוה"כ ע' קיז (ואין [נוהג]ין פה לעלות לדוכן, אע"פ שמן הדין יכולין לעלות). **רמ"א** ס"ה (והמנהג במדינות אלו שלא לישא כפים).

וכן הוא בספר המנהגים – חב"ד ע' 59 (אין נשיאות כפים, אפילו עוד היום גדול). אגרות קודש חי"ח אגרת ג'תקעב (בהנוגע לנשיאת כפים בנעילה, אשר בפירוש שמעתי הוראה ברורה מכ"ק מו"ח אדמו"ר על מנת להדפיס בלקוטי מנהגי חב"ד לעשי"ת שהו"ל אָז, והביא מעשה רב מליובאוויטש בזה).

[34] לבוש ס"ה (וטעמא משום שלעולם אנו מסיימין אותה בלילה, ואין עבודה בלילה). ב"ח סוף הסימן (מאחר דרוב פעמים נמשכת התפלה עד הלילה, ובלילה אסור בנשיאת כפים).

[35] **מ"א** סק"ג (ומכל מקום אומרים אלהינו ברכנו כו', דבזה אין קפידא כל כך).

וכן לענין מנחה נתבאר לעיל סי' תרכב ס"ו (אעפ"כ יאמר הש"ץ ברכת כהנים).

[36] מהרי"ל שם (הואיל ועיקר הקרבנות נקרבות ביום, יכולין האימורין להקרב בלילה ... הכי נמי גבי דוכן, לא שנא). וכדלעיל ס"ב (התחלת זמן תפלת נעילה הוא כשהחמה בראש האילנות).

[37] מהרי"ל הל' יוה"כ ע' שמג (אומר אבינו מלכנו. ואם הוא שבת אין אומרים אותו כל היום, רק אחר נעילה). דרכי משה ס"ק ג. רמ"א ס"ה (בנעילה ... אומרים אבינו מלכנו). לבוש ס"ה (בנעילה ... אומרים אבינו מלכנו אפילו כשחל יום כיפור בשבת).

וכן הוא בסדור (ואומרים אבינו מלכנו בנעילה אפילו אם חל יום הכפורים בשבת).

[38] **מ"א** שם (ונראה לי דאפילו אם עדיין יום הוא אומרים אותו).

[39] **ר"ן** ר"ה ט, א (ואבינו מלכנו נמי, כיון שהוא שאלת צרכים בשבת לא התירו לאמרו אלא ביום הכיפורים (שחל להיות בשבת) שהוא שעת גמר דין, שאם לא עכשיו אימתי). ב"י סי' תרכב ד"ה ואם חל. מ"א שם (ונהי דאנו נהיגי שלא לאמרו, מכל מקום בנעילה אומרים אותו, שהוא שעת גמר דין).

וכן הוא לעיל סי' תריט סי"א (ואין אומרים אבינו מלכנו כשחל בשבת, מלבד בתפלת נעילה, כמו שיתבאר בסי' תרכ"ג).

[40] שו"ע ס"ו (בסוף הסליחות). ובמחזור חב"ד הוא אחר אבינו מלכנו. וראה שו"ע אדה"ז המבואר.

[41] מנהגים (טירנא) מנהג יום הכיפורים ע' קיז (שמע ישראל פעם אחת, ברוך שם כבוד ג' פעמים). **רמ"א** ס"ו (ופעם אחד שמע ישראל, וג' פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד).

ואחר כך אומרים שבע פעמים ה' הוא האלהים[42], ללוות השכינה שתעלה ותסתלק עכשיו למעלה משבעה רקיעים, שבעת התפלה היתה השכינה שרויה בינינו ועכשיו תעלה למקומה[43]:

יא ואומרים קדיש שלם[44]. ואחר כך תוקעין[45] תקיעה אחת[46]. ויש נוהגין לתקוע תשר"ת[47].

ואע"פ שעדיין לא הבדילו בתפלה[48], אעפ"כ אין כאן איסור כלל, כיון שהתקיעה אינה מלאכה כלל, ואין בה אפילו משום שבות גמור[49], כמ"ש בסי' תקפ"[ח][50], ולא אסרו בשבת ויום טוב אלא משום עובדין דחול, כמו שנתבאר שם[51]. לפיכך יש להתיר תקיעה זו אפילו בין השמשות[52], אם כבר גמרו תפלת נעילה[53] (ועיין בסי' שמ"ב[54]):

וראה לעיל סי' סא ס"ט (האומרים ... ביום הכפורים בתפלת נעילה ב' פעמים פסוק שמע ישראל, יש ללמדן שלא יאמרו), וס"י (לחוש בכופלתו לב' רשויות), וסי"ב (מה שנוהגין לומר ג' פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בסיום תפלת נעילה, אין לחוש משום ב' רשויות, שלא חששו אלא בשמע ישראל שהיא עיקר קבלת מלכות שמים, אבל כשאמרו שמע ישראל פעם אחת אין לחוש בכפילת ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לב' רשויות, שהרי עונין אותו על ה' אחד שבשמע ישראל).

[42] תוס' ברכות לד, א ד"ה אמר (שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביום הכיפורים). סמ"ג ל"ת סט (וקבלתי ממורי רבינו יהודה בר רבי יצחק, אחר שהשלים תפילת נעילה אומר ... ז' פעמים ה' הוא האלהים). **שו"ע** שם (בסוף הסליחות אומרים ז' פעמים ה' הוא האלהים).

וכן הוא לעיל שם ס"י (ה' הוא האלקים שאומרים בתפלת נעילה ז' פעמים).

[43] תוס' שם (כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז'). סמ"ג שם (לפי שהשכינה עולה למעלה משבעה רקיעים). **לבוש** ס"ה (ואומרים ה' הוא האלהים שבעה פעמים, ללוות השכינה שתעלה ותסלק עכשיו לעלות למעלה מז' רקיעים, כיון שכבר גמרו ישראל תפילתן, כי בשעת התפלה היתה השכינה שרויה בינינו ועכשיו תעלה למקומה).

וכן הוא לעיל שם (שמשבחים אותו שדר למעלה מז' רקיעים).

[44] מנהגים (טירנא) יום כפור ע' קיז (וקדיש שלם). **רמ"א** ס"ו (קדיש). לבוש ס"ה (ואחר שאמרו ה' הוא האלהים אומרים קדיש שלם).

[45] מנהגים שם (וקדיש שלם, ותוקעין). רמ"א שם (ותוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה, וקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש).

ומנהג חב"ד שתוקעין באמצע הקדיש לפני תתקבל – אחר שמנגנים ה"מארש" (ספר המנהגים – חב"ד ע' 59).

[46] תוס' מגילה ד, ב ד"ה ויעבירנה, הב' (תקיעה אחת). מרדכי רמז תשכז (ותוקעין תקיעה אחת). הגהות מיימוניות סוף הל' שביתת עשור ד"ה מה שנהגו לתקוע (ואנן לא נהגינן לתקוע אלא תקיעה אחת). מנהגים שם (ותוקעין תקיעה אחת). מ"א שם (ויש אומרים שאין לתקוע, רק תקיעה אחת).

וכן הוא מנהג חב"ד (ראה אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' רמג אות רפב) ואחר התקיעה אומרים לשנה הבאה בירושלים (מחזור).

[47] הגהות מיימוניות שם (ועיקר המנהג לתקוע כל סדר קשר"ק, וכן נמצא בתשובת רב פלטוי גאון ורב עמרם). טור סי' תרכד (ותוקעין תשר"ת). **שו"ע** ס"ו (ותוקעים תשר"ת).

[48] תוס' שם (נשאל לר"י הלוי, איך תוקעין במוצאי יום הכפורים, והלא אסור לעשות מלאכה עד שיבדיל). מרדכי שם (ושאלו ר"י ב"ר יהודה מפני מה תוקעין קודם שמבדילין, והלא אסור לעשות מלאכה קודם שיבדיל), וכדלעיל סי' רצט סוף סט"ו (אף על פי שיצא השבת והוסיף מחול על הקדש, אסור לאדם שיעשה חפציו קודם שילוה את המלך, דהיינו שיבדיל או על הכוס או בתפלה, ואפילו חפצים האסורים בשבת עצמה מדברי סופרים).

[49] תוס' שם (ותירץ, דמשום דתקיעת שופר חכמה ואין מלאכה). מרדכי שם (והשיב, דודאי מלאכה אסורה, אבל תקיעת שופר חכמה היא ואינה מלאכה, ולא אחמירו בה רבנן כולי האי, כיון שעבר היום). הגהות מיימוניות שם (ואי קשיא שאנו תוקעים קודם הבדלה. משום דתקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה, ועוד, כבר עבר היום). **טור** שם (ויש נוהגין לתקוע מיד אחר תפלת נעילה קודם ערבית, אע"פ שעדיין לא הבדילו אין חוששין, כיון שתקיעת שופר אינה מלאכה). מנהגים שם (אע"ג דעדיין לא הבדיל, כיון שחכמה היא ואינה מלאכה, לכן מותר). מ"א סק"ד (אף על גב שעדיין לא הבדילו בתפלה, מכל מקום כיון דחכמה היא ואינה מלאכה לא אחמור בה רבנן כולי האי, כיון שכבר עבר יום (טור)).

[50] סעיף ד (שהתקיעה בשופר אינה מלאכה, ואינה אסורה בשבת ויום טוב אלא מדברי סופרים משום עובדין דחול).

[51] ומה שאסרו מלאכה קודם הבדלה, הוא דוקא במלאכה ממש מדברי סופרים, כדלעיל סי' רצט סט"ו (יש מתירין כל איסורי דברי סופרים שאין בהם סרך מלאכה, ואינן אסורים משום שבות אלא משום עובדין דחול. וכן נוהגים במוצאי יום הכיפורים כמו שיתבאר בסי' תרכ"[ג]). לקמן סי' תרכד סט"ו (אפילו לא הבדיל עדיין בתפלה ... לא אסרו קודם הבדלה אלא ... עשיית מלאכה ממש, כמו שנתבאר בסי' רצ"ט עי"ש).

[52] **מ"א** שם (ואף על גב שכתב שישלימנה סמוך לשקיעת החמה, משמע שעדיין לא יצאו הכוכבים, מכל מקום הוי בין השמשות). אליה רבה סק"ו (ואף בין השמשות מותר (מג"א סק"ד)). וראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רמב אות רפ.

[53] כדעה הא' לעיל ס"ב ש"נמשך זמנה עד סמוך לצאת הכוכבים", התקיעה דאחר נעילה תהי' בבין השמשות.

[54] "כל הדברים שהם אסורים מדברי סופרים לא גזרו עליהם אלא בעצמו של יום, אבל בין השמשות מותרים, והוא שיהא שם דבר מצוה ... ויש מי שהיה מסתפק אם התירו כל זה גם במוצאי שבת בין השמשות, כי שמא מספק לא פקעה קדושת עצם היום, ויש להקל (עיין מגן אברהם סוף סי' תר[כ]"ג וסי' תקפ"ח)".

ולפי זה התקיעה בין השמשות מותרת – אפילו אם היתה שבות גמור, כיון שנחשבת לצורך מצוה.

י[ב] וטעם תקיעה זו היא סימן לסילוק שכינה למעלה, כמו שהיה במתן תורה שכשעלתה השכינה נאמר[55] במשוך היובל וכו', ונאמר[56] עלה אלהים בתרועה כו'[57]. ועוד יש טעם בתקיעה זו להראות שהוא יום טוב ולהרבות בסעודה, מפני שאין יום טוב זה מפורסם, עשו בו תקנה לפרסמו[58]. לכן יפקדו איש את רעהו בצאתו מבית הכנסת כדרך שאומרים בשבת ויום טוב[59]:

---

[55] יתרו יט, יג. ופרש"י (במשוך היובל כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סילוק שכינה ... היובל קול שופר של איל).

[56] תהלים מז, ו.

[57] **סמ"ג** סוף ל"ת סט (תוקעין משום דכתיב עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר). לבוש ס"ה (ותוקעין תקיעה אחת, שהיא סימן לסילוק שכינה שמסתלקת ועולה עד לרקיע, כמו שהיה במתן תורה דכתיב במשוך היובל המה יעלו בהר, וכתיב עלה אלהים בתרועה). **ט"ז** סק"ב (הטעם המובחר לתקיעה זו, שהוא סימן לסילוק שכינה למעלה, שנאמר עלה אלהים בתרועה).

[58] **תוס'** שבת קיד, ב ד"ה ואמאי (מה שתוקעים במוצאי יום הכיפורים ... להכין סעודת מוצאי יום הכיפורים, שהיא כעין יום טוב, כמו שיסד הפייטן, אחר גמר מיצוי, אכול בדצוי ורצוי). סמ"ג שם (יש לומר שנתקן משום דאמרינן במדרש (קהלת פרשה ט) במוצאי יום הכפורים בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך, וכן יסד הפייט, אחר גמר מיצוי, אכול דצוי ורצוי. ומפני שאין יום טוב זה מפורסם, עשו בו תקנה לפרסמו). **אליה זוטא** סק"ג (ותוספות פרק אלו קשרים כתבו טעם תקיעה זו, להראות שהוא יום טוב להרבות בסעודה. וכן כתב בסמ"ג סימן ס"ט, מפני שאין יום טוב זה מפורסם, עשו בו תקנה לפרסמו), וכדלקמן סי' תרכד ס"ט (ואוכלין ושמחין במוצאי יום כיפור, משום שהוא קצת יום טוב, כמ"ש בסי' תרכ"ג, ובת קול יוצאת במוצאי יום כיפור ואומרת לך אכול בשמחה).

[59] מטה משה סוס"י תתפה (ומצאתי כתוב דלכן יפקדו איש את אחיו בצאתו מבית הכגסת, ויאמר איש לרעהו כדרך שאמר בשבת ויום טוב בצאתו מבית הכנסת). אליה זוטא שם (וכתב מטה משה לכן יפקדו איש את אחיו בצאתו מבית הכנסת, [ויאמר איש לרעהו] כדרך שאומרים בשבת ויום טוב).

וכן הוא בספר המנהגים – חב"ד ע' 59 (במוצאי יום הכיפורים אומרים "גוט יום טוב"). הרבי הי' פונה אל הקהל בסיום תפלת ערבית ומברכם בקול רם "גוט יום טוב", שלוש פעמים.

תרכד סדר מוצאי יום הכיפורים

ובו ט"ו סעיפים

תפלת ערבית והבדלה

א ומתפללין[1] תפלת ערבית, שאין תפלת נעילה פוטרת של ערבית[2], אפילו אותם הממשיכים בה בלילה[3], כיון שהזכירו בה של יום הכיפורים[4].

ואומרים הבדלה בחונן הדעת[5] כמו בכל מוצאי שבת ויום טוב[6]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) תפלת ערבית והבדלה (ס"א-ג).
(ב) הברכה על האור (ס"ד-ט).
(ג) יום כיפור שני ימים (ס"י-יב).
(ד) בין יום הכיפורים לסוכות (סי"ג-טו).

[2] **גמרא** פז, סע"ב (אמר רב, תפלת נעילה פוטרת את של ערבית ... מיתיבי, אור יום הכפורים מתפלל שבע ומתודה, שחרית שבע ומתודה, מוסף שבע ומתודה, בנעילה מתפלל שבע ומתודה, ערבית מתפלל), ופרש"י (קתני נעילה וקתני ערבית). ירושלמי ברכות פ"ד ה"א (נעילה מהו שתפטר את של ערב, ר' אבא ורב הונא בשם רב, נעילה פוטרת את של ערב ... רבי אבא בר ממל אמר לחברייא, מריי, מן כולכון שמעית שאין נעילה פוטרת של ערב. ר' סימון בשם ריב"ל אין נעילה פוטרת של ערב). רי"ף ו, ב (והאידנא נהגו עלמא לצלוי תפלת ערבית אחר נעילה). רא"ש פ"ח סי' כ (והאידנא נהוג עלמא לצלויי ערבית אחר נעילה. ורבינו מאיר פסק דלית הלכתא כרב, ותפלת נעילה אינה פוטרת של ערבית, וצריך להתפלל אותה ביום. מדגרסינן בירושלמי בפרק תפלת השחר, נעילה מהו שתפטור של ערבית, רבי בא ורב הונא בשם רב נעילה פוטרת של ערב. אמר ליה ... רבי אבא בר ממל אמר לחבריא מאריי מכולכן שמעית דאין תפלת נעילה פוטרת של ערבית, פירוש, מדרבי בא ורבי יונה שהקשו על דברי רב, ומדרב הונא שקבל קושית רבי בא ולא תירץ לו, ומדרבי אסי דאמר מאי דאקשי רבי בא קשה, יאות שמעינן דכולהו לית להו דרב. אמר רבי אסי בר בון ותני רבי חייא בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים ובמוצאי דתענית צבור. אלמא משמע בהדיא דלית הילכתא כוותיה דרב).

[3] שהרי אף הרי"ף והרא"ש הסוברים שתפלת נעילה היא גם בלילה (שהיא דעה הב' דלעיל סי' תרכג ס"ג: יש אומרים שיכולין להאריך ולהמשיך בתפלת נעילה גם בלילה), כותבים כאן (והאידנא נהגו עלמא לצלוי תפלת ערבית אחר נעילה). ונתבאר בט"ז סק"א (בטור כתב שאין תפלת נעילה פוטרת אותה, פירוש דלא כרב דאמר נעילה בלילה ממילא פוטרת תפלת ערבית שהיא בלילה. ואף על גב דלעיל סי' תרכ"ג פסק הטור כרב, והוא מדברי רי"ף. יש לומר דהרי"ף עצמו כתב דהאידנא נהגו לצלויי ערבית בתר נעילה, פירוש, בזה אין אנו תופסין כרב).

[4] לבוש ס"א (שאין תפלת נעילה פוטרת ערבית, שהרי הזכיר בה של שבת ויום כיפור).

[5] ברייתא פח, רע"א (רבי חנינא בן גמליאל משום אבותיו מתפלל שמונה עשרה שלימות, מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת). טור ושו"ע ס"א (ואומר הבדלה בחונן הדעת).

ב וצריך להוסיף מן החול על הקודש ביציאתו כמו בכניסתו[7], כמו שנתבאר בסי' תר"ח[8] דהיינו שימתינו מעט אחר צאת הכוכבים[9].

ובמקומות שמבדילין על הכוס בבית הכנסת בכל מוצאי שבת ויום טוב[10], גם עכשיו יבדיל השליח צבור, ויטעים מן הכוס לקטן, או לגדול אם מתכוין לצאת בהבדלה זו[11]. ועיין בסימן רצ"ה[12]:

ג המבדיל על הכוס במוצאי יום הכיפורים אינו מברך על הבשמים[13], שלא תקנו אלא במוצאי שבת, כדי להשיב את הנפש יתירה שהלכה לה[14].

אבל אם חל יום הכיפורים בשבת מברכין על הבשמים כמו בכל מוצאי שבת[15]:

הברכה על האור

ד אבל על האור צריך לברך אפילו כשחל בחול[16], לפי שהוא דבר חדש שלא נהנה ממנו ביום הכיפורים[17],

---

[6] לבוש שם (כמו בשאר מוצאי שבת ויום טוב). והוא כדלעיל סי' רצד ס"א (ותקנוה בברכת חונן הדעת, מפני שההבדלה שאדם יודע להבדיל בין קדש לחול חכמה היא לו, לפיכך קבעוה בברכת חכמה. ועוד, מפני שאסור לתבוע צרכיו במוצאי שבת קודם הבדלה, כמו שאסור בשבת עצמו, לפיכך קבעוה קודם שאלת צרכיו שבברכות אמצעיות), וסי' תצא ס"א (במוצאי יום טוב ... צריך לומר הבדלה בברכת חונן הדעת, דהיינו אתה חוננתנו, כמו במוצאי שבת).

[7] ברייתא פא, ב (ואין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין, תלמוד לומר מערב עד ערב). **טור ושו"ע** ס"ב (צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו).

[8] סעיף א (מצות עשה מן התורה להוסיף מן החול על הקודש, בין בעינוי בין באיסור מלאכה ... אין לי אלא מלפניו, מלאחריו מנין, תלמוד לומר מערב עד ערב, הוקשו שני הערבים זה לזה).

[9] רא"ש פ"ח סי' ח (וכן מוצאי יום הכיפורים אחר צאת הכוכבים צריך להוסיף מעט). טור ושו"ע שם (שימתינו מעט אחר יציאת הכוכבים).

ושיעורו לענין שבת נתבאר לעיל סי' רצג ס"א (שצריך להמתין עד שיהיו ג' כוכבים עומדים רצופים במקום אחד, ולא מפוזרים, שזהו השיעור שצריך להוסיף מחול על הקודש ביציאת השבת), ושם נסמן (הערה ז). ובסדר הכנסת שבת (ובמוצאי שבת להוסיף אחר כך מעט מחול על הקדש), ונתבאר שם (הערה מט).

אבל האכילה ושתיה ומלאכה ממש, עדיין אסורים עד שיבדיל, כדלקמן סט"ו (שלא אסרו קודם הבדלה אלא אכילה ושתיה ועשיית מלאכה ממש).

[10] כדלעיל סי' רצה ס"ד (נוהגים שהש"ץ מבדיל בבית הכנסת על היין כדי להוציא מי שאין לו יין בביתו להבדיל עליו).

[11] **מ"א** ריש הסימן (יש מקומות דאין נוהגים להבדיל בבית הכנסת. וצ"ע, דיתנו לתינוקות לשתות ... (לבוש). וצ"ע למה יאסר לגדולים לשתות, אם מכוונים לצאת בהבדלה זו).

[12] ס"ד (אבל אם משקה ממנו לתינוקות, אין שום אדם יכול לצאת ידי חובתו בהבדלה זו, כיון שלא שתה אדם שיוצא י"ח בהבדלה זו), ונתבאר שם (הערה יז), דאפשר התם מיירי בתינוקות שלא הגיעו לחנוך, והכא מיירי בקטן שהגיע לחנוך, וכמו לענין קידוש, שנתבאר לעיל סי' רסט ס"ג (המקדש בבית הכנסת ... יטעים מהכוס לקטן שהגיע לחנוך), ונתבאר שם (הערה כ), דאפשר שגם בשתיית קטן שהגיע לחנוך אין שום אדם יכול לצאת ידי חובתו, ומועיל רק למנהג הקידוש בבית הכנסת, וכדי שלא תהי' ברכת המקדש לבטלה. וראה לעיל סי' קצ ס"ד.

[13] **רמב"ם** הל' שבת פכ"ט הכ"ח (יום טוב ... אין צריך לברך לא על הבשמים ולא על הנר. וכן אינו צריך לברך על הבשמים במוצאי יום הכפורים). טור ושו"ע ס"ג (ואין מברכים על הבשמים).

ואף שאם יברך אינה ברכה לבטלה, שהרי נהנה מריח הבשמים, מכל מקום אסור לברך על הבשמים באמצע הבדלה, מטעם האמור בט"ז ס"ק ב (דמכל מקום יש כאן הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לברכת המבדיל, בבשמים, אם אין הכרח להם), וכדלעיל סי' רצט סוף ס"ט (ולפיכך אסור להפסיק בברכתם, בין ברכת היין לשתייתו).

[14] כל בו סי' מא (ואין מברכין על הבשמים אלא במוצאי שבת לחול, ולא במוצאי שבת ליום טוב ... וכן ביום טוב לחול אין לברך על הבשמים, לפי שאין נשמה יתירה ביום טוב). הובא בב"י ד"ה ומבדילין. וכדלעיל סי' רצז ס"א (הנהיגו חכמים להריח בבשמים בכל מוצאי שבת, כדי להשיב את הנפש שהיא דואבת ליציאת השבת בשביל הנשמה יתירה שהלכה, לפיכך מיישבים ומשמחין אותה בריח טוב), וסי' תעג ס"ו (שמה שמברכין על הבשמים בכל מוצאי שבת, הוא כדי להשיב את הנפש שהיא דואבת ליציאת (הנפש) השבת, מחמת נשמה היתירה שניטלה ממנו), וסי' תצא סוף ס"א (ועל הבשמים גם כן אין צריך לברך, אלא במוצאי שבת, כדי להשיב את הנפש שכואבת על הנשמה יתירה שהיתה בו בשבת והלכה ממנו במוצאי שבת, אבל ביום טוב אין לאדם נשמה יתירה כלל).

ואפשר גם כאן צריך להיות: "כדי להשיב את הנפש [שהיא דואבת, בשביל הנשמה] יתירה שהלכה לה".

[15] **אחרונים**. שאף שנפסק בשו"ע ס"ג (ואין מברכים על הבשמים אפילו אם חל להיות בשבת), והוא מטעם האמור בכל בו סי' מא (הטעם, שאין ביום הכפורים נפש יתרה מפני התענית), והובא בב"י. מכל מקום כתב הב"ח (אכן בתשובת מהרי"ל סימן ל"ד כתב לברך על הבשמים כשחל בשבת, וכן כתב ה"ר דוד אבודרהם, וכן נראה לי עיקר לענין מעשה ... וכן פסק מהר"ש לוריא). הובא בט"ז ס"ק ב, ובמ"א ס"ק א.

והוא באבודרהם סדר תפלת נעילה ד"ה וחוזר ע' רצ (ואם חל יום הכפורים בשבת ... מברך גם על הבשמים), ובשו"ת מהרי"ל סי' לד (ולברך על הבשמים במוצאי יום כיפור, יפה כתבת שאין לאומרו, זולתי כשחל בשבת).

ולעיל סי' רצז ס"ב (לברך על הבשמים ... אם חל יום הכיפורים בשבת, יתבאר בסי' תרכ"ד). וראה שו"ע אדה"ז המבואר.

שאסור בהבערה[18], לפיכך אינו דומה לשאר מוצאי יום טוב שאין מברכין עליו[19], לפי שאין מברכין על האור אלא בשעת חידושו, דהיינו במוצאי שבת שהוא תחלת ברייתו, או במוצאי יום הכיפורים שהוא כמו דבר חדש לנו[20], כמו שנתבאר:

ה ואין מברכין במוצאי יום הכיפורים על האור שהוציאוהו עתה במוצאי יום הכיפורים מן האבנים או מן העצים[21], ולא על האור שהודלק מאור זה[22], אלא על אור ששבת ממלאכה, כגון עששית שהיתה דולקת והולכת מערב יום כיפור.

ואע"פ שבמוצאי שבת מברכין על האור היוצא מן האבנים ועצים. היינו לפי שתחלת ברייתו במוצאי שבת היתה על דרך זה, שנטל אדם הראשון שני אבנים והקישן זה בזה ויצא אור[23] ובירך עליו בורא מאורי האש[24], לכן מברכין במוצאי שבת על כל אור שבעולם (אלא אם כן נעשה בו מלאכה בשבת כמ"ש בסי' רח"צ[25]), אפילו יצא עתה מן האבנים, לפי שזהו כעין ברייתו, אבל במוצאי יום הכיפורים שטעם ברכתו הוא

---

[16] רבי יוחנן ב**גמרא** פסחים נד, א (מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכפורים, וכן עמא דבר (נוהג, רש"י)). טור ושו"ע ס"ד (מברכים על האור).

והחיוב ביום הכיפורים הוא גדול יותר מבשבת, כדלעיל סי' רחצ ס"ב (במה דברים אמורים שאינו צריך לחזר אחריו, במוצאי שבתות, אבל במוצאי יום הכיפורים, אפילו כשחל בחול, יש אומרים שצריך לחזר אחר ברכת האור, לפי שהיא כברכת הבדלה שמברך להקב"ה שהבדיל לנו זה היום משאר יום טוב, שנאסר בו להבעיר אור עד עתה בלילה).

[17] רש"י שם ד"ה באור ששבת (דההיא ברכה משום דדבר חידוש הוא לו, שלא נהנה מן האור היום). טור ולבוש ס"ד (אבל מברכין על האור, שדבר חדש הוא, שהרי לא נהנו ממנו היום).

[18] שמה שאמרו "שלא נהנה מן האור היום", פירושו שלא הבעירוהו היום ליהנות בו.

[19] כדלעיל סי' תצא ס"א (במוצאי יום טוב ... אין צריך לברך לא על הנר ולא על הבשמים, לפי שאין מברכין על הנר אלא במוצאי שבת ובמוצאי יום הכפורים, שנאסר אור כל היום ועכשיו חוזר להיתרו, כמו שנתבאר בסי' רח"צ, אבל ביום טוב לא נאסר האור לעולם לצורך יום טוב), ושם נסמן (הערה ח).

[20] שו"ת **רשב"א** ח"א סי' קנט (שאלת מה ראו חכמים לברך על האור במוצאי שבת מטעם שהיה מתחלת ברייתו, יותר משאר בריאות, זה ביום פלוני וזה ביום פלוני... תשובה, יש טעם טוב מזה, לפי שנאסר בשבת, וכל מוצאי שבת חזר להתירו, וכאילו נתחדש עתה. ומשום כך מברכין עליו אף במוצאי יום הכפורים, מפני שביום נאסר ועתה הותר, וכאילו נתחדש עתה).

וכן הוא לעיל סי' רחצ ס"א (לזכר שנברא האור במוצאי שבת, שנטל אדם הראשון ב' אבנים והקישן זו בזו ויצא מהן אור. ואף שאין מברכים על שאר כל הדברים בשעה שנבראו, מכל מקום האור, כיון שנאסר בשבת והותר במוצאי שבת, הרי זה כאלו נברא עתה מחדש, ומברכים עליו בשעת בריאתו).

[21] ברייתא ו**גמרא** פסחים שם (אמר רבי יוחנן מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכפורים, וכן עמא דבר. מיתיבי, אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת, הואיל ותחילת ברייתו הוא ... לא קשיא, כאן באור ששבת (נר הדולק מערב יום הכפורים, מברכין אף במוצאי יום הכפורים, דההיא ברכה משום דדבר חידוש הוא לו, שלא נהנה מן האור היום, רש"י), כאן באור היוצא מן העצים ומן האבנים (דנברא עכשיו, רש"י). תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו, ותני חדא אין מברכין עליו, לא קשיא, כאן במוצאי שבת כאן במוצאי יום הכפורים). טור ושו"ע ס"ד (ואין מברכים במוצאי יום הכיפורים על האור שהוציאו עתה מן האבנים). לבוש ס"ד (אין מברכין אלא על הנר ששבת ממלאכה ביום כיפור, כגון עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום בבית הכנסת). מ"א סק"ב (דבעינן אור ששבת).

וכן הוא לעיל סי' רחצ סי"ד (אור שהוציאוהו במוצאי שבת מעצים ואבנים, אף על פי שלא שבת בשבת, שנברא עתה מחדש, מברכים עליו, שהרי אין מברכים על האור אלא לזכר שנברא האור במוצאי שבת מאבנים שהקישן אדם הראשון זו בזו. אבל במוצאי יום הכיפורים אין מברכין אלא על האור ששבת ממש ... כמו שיתבאר בסי' תרכ"ד).

[22] שלא כדעה הב' שבשו"ע שם (ויש אומרים שמברכים עליו מעמוד ראשון ואילך), ופירש המ"א ס"ק ג (מעמוד ראשון, פירוש שהדליקו נר אחר מאותו שלהבת). אלא קיי"ל שגם בזה אין מברכין, כמבואר במ"א ס"ק ד (גם על הנר שהודלק מאור היוצא מהאבנים אין לברך, דהא על העיקר אין לברך, ועל התוספת גם כן אין לברך, דהא לא שבת מבעוד יום. וכן משמע בתר"י פ"ח דברכות (מ, א ד"ה לא), במוצאי יום הכיפורים אין מברכין על האור היוצא מהעצים. ובגחלים ששבתו והדליקו מהם, יש אומרים דהוי כיוצא מהעצים, ואין נראה, שהרי הגחלים הראשונים הם היתר, והנר גם כן היתר עיי"ש, הרי בהדיא דבאור שהודלק מאור היוצא מהעצים אין לברך עליו).

והיינו שמברכים על הנר שהודלק מאור ששבת, ואין מברכין על נר שהודלק מאור שהוציאוהו במוצאי יום הכיפורים, כדלקמן ס"ו (אור היוצא מן האבנים במוצאי יום כיפור, שאין מברכין עליו ולא על האור שהודלק ממנו, אלא על האור שדלק מערב יום כיפור או על האור שהודלק ממנו).

[23] רבי יוסי בברייתא פסחים שם (במוצאי שבת נתן הקב"ה דיעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה, והביא שני אבנים וטחנן זו בזו, ויצא מהן אור).

וכן הוא לעיל שם ס"א וסי"ד.

[24] ירושלמי ברכות פ"ח ה"ה (אמר רבי לוי, באותו שעה זימן הקדוש ברוך הוא שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור ... ובירך עליה בורא מאורי האש). הובא בכל בו שם, ובלבוש ס"ה.

[25] סעיף ז (אין מברכים על האור שלא שבת בשבת ממלאכת עבירה, כגון נר שהודלק בשבת אין מברכים עליו במוצאי שבת, הואיל ונעשה מלאכת הבערה בשבת באור זה בעבירה).

לפי שפסקה הנאתו בו ביום, ועכשיו הותר לו, אין לברך אלא על אור ששבת ממש[26], דהיינו שהודלק מערב יום כיפור ושבת כל יום הכיפורים.

ואפילו אם חל יום הכיפורים בשבת, אין מברך במוצאי שבת אלא על האור שהודלק מערב יום כיפור ושבת כל יום הכיפורים, כדי להראות שיום זה הוא מקודש ששבת מן האור[27].

ו ישראל שהדליק מגוי במוצאי יום הכיפורים, אין מברכין עליו[28], מפני שאורו של גוי נעשה בו מלאכה שהודלק ביום הכיפורים[29]. ואע"פ שבמוצאי שבת מברכין עליו לפי שהוא מברך על תוספת שלהבת של היתר שנתוסף בנרו של ישראל[30]. מכל מקום במוצאי יום הכיפורים אין מברך עליו, לפי שתוספת שלהבת זו היא נולדה עכשיו, ודומה לאור היוצא מן האבנים במוצאי יום כיפור שאין מברכין עליו, ולא על האור שהודלק ממנו[31], אלא על האור שדלק מערב יום כיפור, או על האור שהודלק ממנו. ולכן נוהגין להדליק נר להבדלה מעששיות של בית הכנסת שדלקו מערב יום כיפור[32].

ז ומכל מקום אפילו אור שהודלק ביום כיפור עצמו, אם הודלק בהיתר, כגון לחולה, יכולים לברך עליו במוצאי יום הכיפורים[33], כמו שמברכין עליו במוצאי שבת כמ"ש בסי' רח"צ[34].

ח אע"פ שמן הדין מותר לברך במוצאי יום הכיפורים על האור שהודלק מן האור ששבת, דהיינו שהודלק מערב יום כיפור, כמו שנתבאר[35]. מכל מקום טוב להחמיר ולברך על אור ששבת מבעוד יום ממש[36].

ומכל מקום לא יברך על נרות של בית הכנסת בעצמן, אע"פ שהודלקו מבעוד יום, לפי שלא הודלקו רק לכבוד היום ולכבוד בית הכנסת, ולא בשביל להאיר, ואין מברכין אלא על האור שהודלק להאיר[37], כמ"ש בסי'

---

[26] מ"מ פכ"ט הכ"ז (ביום הכיפורים אין מברכין אלא על אור ששבת ממש).

[27] **מ"א** סק"ז (ומשמע דאפילו חל יום הכיפורים בשבת אין לברך על אור היוצא מן העצים, להורות שיום זה מקודש ששבת מן האור).

[28] **רמב"ן** ברכות סופ"ח (וכיון דאמרינן בגמרא (נג, א) בישראל שהדליק מגוי דמברכין עלה, משום דכי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך, נראה לי שאין מברכין עליו ביום הכפורים, דעיקריה דאיסורא הוא, ותוספת דידיה, אור שנברא עכשיו ולא שבת, אלא שלא נעשה בו איסור, והוי ליה אור שיצא מן העצים ומן האבנים, הילכך ביום הכפורים אין מברכין עליו, ובמוצאי שבת הוא ששנו כאן מברכין עליו). הובא במ"מ הל' שבת פכ"ט הכ"ז. **שו"ע** ס"ה (ישראל שהדליק מעובד כוכבים, אין מברכים עליו במוצאי יום הכיפורים, אף על פי שבמוצאי שבת מברכין עליו, שאין מברכים במוצאי יום הכיפורים אלא על האור ששבת מבעוד יום ממש, או על האור שהודלק ממנו).

וכן הוא לעיל סי' רחצ סוף סי"ד (במוצאי יום הכיפורים אין מברכין אלא על האור ששבת ממש, ולא אפילו על נר שהדליק ישראל מנכרי, כמו שיתבאר בסי' תרכ"ד).

[29] לבוש ריש ס"ה (אבל ישראל שהדליק מגוי אין מברכין עליו, שהרי לא שבת ממלאכת איסור).

[30] ברייתא ברכות נג, א (ישראל שהדליק מנכרי, מברכין עליו ... כי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך).

וכן הוא לעיל סי' רחצ ס"ט (לא אסרו לברך על אור שלא שבת ממלאכת עבירה, דהיינו נר שהודלק בשבת, אלא על אותו נר עצמו, אבל אם הדליק ישראל ממנו נר אחר במוצאי שבת, מברכים עליו, שאף שיש בנר זה אור מהנר הראשון שלא שבת, מכל מקום יש בו תוספת של היתר, דהיינו מה שהאור מתוסף מאליו בהדלקת השני במוצאי שבת שהוא זמן היתר, והרי הוא מברך על התוספת של היתר), ונתבאר שם (הערה ס).

[31] כדלעיל ריש ס"ה (ולא על האור שהודלק מאור זה), ושם נסמן (הערה 22).

[32] רמב"ן שם (נהגו במוצאי יום הכפורים להדליק כל אחד ואחד נר מעששית של בית הכנסת שהדליקו אותן מבעוד יום, ומוליך כל אחד הנר לביתו בידו). הובא במ"מ שם. **שו"ע** שם (נהגו להדליק מעששיות של בית הכנסת).

[33] **גמרא** פסחים נד, א (כאן באור ששבת), ופרש"י (שדלק בהיתר, כגון של חיה ושל חולה, או נר הדולק מערב יום הכפורים). טור ושו"ע שם (ומיהו אפילו אם הודלק ביום הכיפורים, אם הודלק בהיתר, כגון לחולה, יכולים לברך עליו).

[34] סעיף ז (אם הדליקו נכרי לצורך חולה שאין בו סכנה, או אפילו ישראל לצורך חיה או שאר חולה שיש בו סכנה, אין זו מלאכת עבירה ומברכים עליה במוצאי שבת).

[35] סוף ס"ו (אלא על האור שדלק מערב יום כיפור או על האור שהודלק ממנו).

[36] לחוש לדעה הא' שבאור זרוע הל' מוצאי שבת סי' צה (יש נזהרים שלא לברך במוצאי יום הכיפורים אלא על הנר שהביאו לבית מבית הכנסת שדלק שם כל היום, אבל אם הדליקו ממנו אחר, אין מברכין עליו, דהוה ליה נברא. מיהו ריב"א אומר, כיון דכבר היתה אורה בעולם ממה שבאתה זאת האורה, אור ששבת קרינא בה), ודעה הא' ש**ברמ"א** ס"ה (יש אומרים להבדיל על נר של בית הכנסת), ופירש מ"א סק"ה (ששבת ממש).

[37] דרכי משה ס"ק ב, בשם **אגודה** (והאגודה כתב בפרק אחרון דיומא, דצריך נר אחר, ולא נר הדולק בבית הכנסת, שאותו נר הודלק לכבוד, ואין מבדילין עליו, אלא מדליקין מאותו נר נר אחר ומבדילין עליו עכ"ל. וכ"כ מהר"י ווייל בדרשה שלו). והוא בסי' קצא (ואיכא ברייתא על אור של בית הכנסת, חד אומר אין מברכין וחד אומר מברכין, ומשני הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב, ופרש"י היכא דליכא אדם חשוב לא מברכינן, ואם כן אין מברכין עליו, וצריך להדליק נר ממנו). דעה הב' ברמ"א שם (ויש אומרים שאין להבדיל עליו, אלא מדליקין נר אחד ממנו). **אחרונים**. לבוש ס"ד (שאין מברכין אלא על הנר שהודלק מתחלה להאיר, וזה לא הודלק לזה מתחלה אלא לכבוד היום ולא להאיר, ואנו משום הנאת אורו מברכין עליו, לכך

רח"צ[38], אלא מדליק נר אחד מנר של בית הכנסת הדולק מערב יום כיפור, ויברך על שניהם ביחד[39].

ואם אי אפשר לו להבדיל על שניהם ביחד, יבדיל על נר שהדליק מן נרות של בית הכנסת שהודלקו מבעוד יום, ולא יבדיל על נרות של בית הכנסת בלבד[40].

ואם עבר ובירך על נרות של בית הכנסת בלבד, אע"פ שהודלקו לכבוד, אעפ"כ אין צריך לחזור ולברך על נר אחר, כיון שעשויין גם להאיר, שהרי מתפללין לאורן[41].

ט ואוכלין ושמחין במוצאי יום כיפור[42], משום שהוא קצת יום טוב[43], כמ"ש בסי' תרכ"ג[44], ובת קול יוצאת במוצאי יום כיפור ואומרת לך אכול בשמחה[45].

יום כיפור שני ימים

י יש אנשי מעשה שמחמירין לעשות יום כיפור שני ימים[46], כמו שאנו עושים שני ימים טובים בגולה בשאר כל המועדות. ומי שנהג חומרא זו ורוצה לשנות מנהגו, צריך התרה כמו נדר[47].

אבל אין לנהוג חומרא זו משום שיש לחוש לסכנה[48], ועוד שהרי עכשיו שבטל קידוש החודש על פי הראיה

ידליק ממנו נר אחר להאיר ויברך עליו). מ"א ס"ק ו (דלא נעשה רק לכבוד). ט"ז ס"ק ד (ויש אומרים שאין מברכין עליו, כיון שכל היום לא הי' דולק להאיר, אלא לכבוד היום, והוי כאלו לא דלק כלל). וכדלעיל סי' תרי ס"ד וסוף ס"ח.

ואם כן מובן, שגם על נר נשמה וכיו"ב שדולק בבית אין לברך, אלא על נר שהדליקו ממנו.

[38] סי"ז (נר של בית הכנסת, בימיהם היו מברכים עליו לפעמים, אם היה אדם חשוב מתארח אצלם בבית הכנסת, שאז הנר נעשה להאיר לו, או אם שמש הכנסת אוכל בחדר הסמוך לבית הכנסת שחלונותיו פתוחים לבית הכנסת, שנעשה הנר להאיר לו, אם אין הלבנה מאירה לו שמה. אבל אם לא היה שם אדם חשוב ולא שמש האוכל שם, ויש נר דולק שם, לא היו מברכין עליו, שלא נעשה להאיר אלא לכבוד שכינה).

[39] מהרי"ל הל' תפלת נעילה דיום כיפור ע' שנח (ויבדיל לאור שניהם, והוה ליה אור ששבת וגם נדלק להאיר). רמ"א שם (והנכון להבדיל על שניהן ביחד, דהיינו להדליק נר אחד מנר בית הכנסת).

[40] **רמ"א** שם (ולא יבדיל על נר עצמו של בית הכנסת לחוד), לפירוש **מ"א** סק"ז (כלומר דאם אי אפשר להבדיל על שניהם, מוטב להבדיל על נר אחר לחוד, מנר בית הכנסת לחוד).

[41] ראה לעיל סי' רחצ סוף סי"ז (אבל אם מרבים נרות בלילה יותר מביום בשביל להאיר, מברכים עליהם).

[42] טור (ואוכלין ושותין בשמחה). מהר"י ווייל סי' קצא (במוצאי יום כיפור מרבין בסעודה). **רמ"א** ס"ה (ואוכלים ושמחים במוצאי יום הכיפורים).

[43] **תוס'** פז, ב ד"ה והאמר (דהוי כעין יום טוב). רמ"א שם (דהוי קצת יום טוב).

[44] סעיף י[ב] (להראות שהוא יום טוב, ולהרבות בסעודה).

[45] קהלת ט, ז (לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך, כי כבר רצה האלקים את מעשיך). מדרש קהלת רבה שם (וביום הכפורים מתענין כולן ... יצתה בת קול ואומרת להם, לך אכול בשמחה לחמך, כבר נשמעה תפלתכם). הובא בתוס' שם (כדאמרינן במדרש דבמוצאי יום הכיפורים בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך). טור (דכתיב לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך וגו'). מהר"י ווייל שם (דאיכא במדרש בת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך).

וראה התוועדויות תנש"א ח"א ע' 86.

[46] ר"ה כא, א (רבא הוה רגיל דהוה יתיב בתעניתא תרי יומי), ופרש"י (עם לילותיהם, שמא עיברו בית דין את החדש, ויום אחד עשר שלנו הוא עשירי שלהן). סמ"ק סוס"י רכא (ויש מתענין שני ימים), והגהות מיימוניות סוף הל' שביתת עשור ד"ה תרי יומי (מכאן היה ר"י הלוי ותלמידיו ורבינו יהודה בר ברוך ותלמידיו והרבה גדולים נהגו לעשות שני ימים יום הכיפורים). טור **ורמ"א** ס"ה (ויש מחמירים לעשות שני ימים יום כיפור).

[47] תשב"ץ סי' קלז (ומי שהתענה ב' ימים לשם יום הכפורים, צריך לעשות לעולם ב' ימים, הואיל וקבל עליו יום שני לשם יום כפורים ... שהוא איסור כרת, והואיל ואסרו פעם אחת, אסור לו לעולם). הגהות סמ"ק שם (אומר הר' מאיר מי שהתענה פעם אחת שני ימים לשם יום כפורים, צריך לעולם להתענות שני ימי כפורים, הואיל וקבל עליו יום שני לשם יום כפורים שהוא איסור כרת, כיון שאסרו עליו פעם אחת אסור בו לעולם). טור (ויש אומרים, מי שעשה פעם אחת ב' ימים, שוב אינו יכול לחזור בו לעולם, דכיון שקבלו עליו הרי הוא עליו באיסור כרת. וא"א הרא"ש ז"ל היה מתיר לישאל עליו). רמ"א שם (ויש לזה התרה).

[48] ירושלמי חלה פ"א ה"א (תמן חשין לצומא רבא תרין יומין, אמר לון רב חסדא למה אתם מכניסין עצמכם למספק הזה המרובה, חזקה שאין בית דין מתעצלין. בר אבוי דשמואל בר רב יצחק חש על גרמיה, וצם תרין יומין, איפסק [כ]רו[כ]ה ודמך). אור זרוע הל' יוה"כ סוס"י רפא (ואותם בני אדם שנוהגים לעשות שני יום הכפורים, אם לא שראיתי מורי ה"ר יהודה חסיד ומורי רבי' אבי העזרי שהיו עושים שני יום הכיפורים, הייתי אומר לא טוב עושים, שאני אומר שאין לעשות כלל מפני הסכנה. בירושלמי דחלה פרק קמא, תמן חששין לצומא רבא תרין יומין, אמר לן רב חסדא למה אתם מכניסים עצמיכם לספק זה המרובה, חזקה שאין בית דין מתעצלין בו. אבוי דרב שמואל בר רב יצחק חש על גרמיה, וצם תרין צומין, ופסק כריכיה ודמך. פירוש אמר לון ר' חסדא למה אתם מכניסים עצמיכם לספק נפשות גדול זה, חזקה שאם היו צריכין לעשות שני יום הכיפורים, לא היו בית דין מתעצלין מלתקן. ומביא מעשה שיש בו סכנת נפשות העושה כן, דאבוי דשמואל עשה כן ומת, הלכך אין לעשות כן). הגהות מיימוניות שם (ומה שלא נהגו כל ישראל לעשות שני ימים יום הכיפורים כשאר יום טוב, מפני הסכנה, כדאמר בירושלמי דמסכת חלה תמן חשין דצומא רבא תרין יומין, אמרי להן רב חסדא למה אתם מכניסין עצמיכם לספק הזה המרובה, חזקה שאין בית

אנו בקיאים בחשבון קביעות החדשים[49], ואנו אומרים שאלול לעולם חסר ויום ראשון של ראש השנה הוא ראש חודש תשרי[50], ובעשור לחודש הוא יום הכיפורים שלנו, ואין אנו עושין שאר כל המועדות שני ימים אלא כדי שלא לשנות ממנהג אבותינו שהיו בזמן שהיו מקדשים החדשים על פי הראיה ולא היו יודעים יום שנראית בו הלבנה ונקבע בו ראש השנה בארץ ישראל, ואם כן ביום הכיפורים, אף[51] אבותינו לא עשו אלא יום אחד מחמת חשש סכנה, שאין גוזרין על הציבור אלא אם כן רוב הציבור יכולין לעמוד בה[52], אם כן למה לנו להחמיר ולהתענות בחנם[53]:

יא ואותן העושין שני ימים יום הכיפורים, אפילו הם עשרה ביחד, אעפ"כ לא ישנו מתפלות של חול[54], שכל המתפלל תפלה שלא תקנוהו חכמים לזמן ההוא הרי זה מברך לבטלה[55]. אך בסליחות ופיוטים יאמרו כרצונם[56], כיון שאין שם ברכה לבטלה. ובלבד שיאמרו אותם אחר סיום תפלתם, אבל לא יפסיקו באמירתם באמצע התפלה[57] אפילו כשמתפללין בצבור שלהם:

יב וכשחל יום הכיפורים ביום חמישי אסור להם להכין צרכי שבת, אפילו על ידי אחרים או על ידי גוי, כיון שהן מחזיקין יום זה ליום הכיפורים, אך יאכלו בשבת עם אחרים שלא הרבו לבשל בשבילם[58].

אבל אם גוי בישל ביום זה לצרכו, אם הוא מכיר אותם אסורים לאכול מבישולו, אפילו אם סייע עמו ישראל בענין שאין בו משום בישולי גוים[59], גזירה שמא ירבה הגוי בשנה הבאה לבשל גם בשבילם[60]. אבל ישראל

דין מתעצלין. בר אבוי דשמואל בר רב יצחק חש על גרמיה, וצם תרין יומין, ואפסוק חד כרוכא ודמך, פירוש מעי אחד נפסק ומת). רמ"א שם (ואין לנהוג בחומרא זו, משום דיש לחוש שיבא לידי סכנה).

[49] סמ"ק שם (חומרא יתירה היא, אחר שאין מקדשים בשום מקום על פי הראיה, אין לחוש).

[50] כדלעיל סי' תר ס"ד.

[51] אוצ"ל שאף (קונטרס השלחן).

[52] ב"ב ס, ב (שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה).

[53] **הגהות מיימוניות** שם (אכן נראה שאין להן ראיה לא מדרבה ולא מירושלמי, כי בזמן ההוא בני ארץ ישראל היו מקדשים על פי הראיה, ובני בבל היו מסופקים מתי קדשו בית דין את החדש ... ומשום אותו ספק עשו שני ימים בכל יום טוב, אבל אנן בקיאינן בקביעא דירחא, ואין אנו עושין שני ימים טובים אפילו בשאר יום טוב של גלויות מספק, אלא משום דשלחו מתם הזהרו בו מנהג אבותיכם בידיכם כדאיתא בביצה, ביום הכיפורים שלא היה מנהג אבותינו מעולם לעשות שני ימים, לפי שודאי דבקיאינן בקביעא דירתא, אין להם בזה על מה שיסמוכו). הובא **ב"י** ד"ה וחסידים. לבוש ס"ה (ויודעין אנו בודאי שהיום יום עשירי, וגם אין שום מקום שמקדשין בו על פי הראייה שנסתפק בו שמא קדשו יום ב' דראש השנה מחמת איחור העדים או שוגגין או מזידין או טעות אחר, הלכך אין לחוש, ואף על גב דשאר ימים טובים אנו עושין ב' ימים, היינו משום שמצאנו כן למנהג אבותינו בגולה ומחזיקין מנהג אבותינו בידינו, והוא מנהג שאנו יכולים לעמוד בו ולקיים אותו בשאר ימים טובים, אבל יום כיפור שאסור באכילה ושתייה, הוא דבר שאין רוב העולם יכולים לעמוד בו, הלכך לא נחמיר בו כל כך). **מ"א** סוף סק"ז (האידנא דבקיאינן בקביעא דירחא, ואין עושין שני ימים אלא משום מנהג, אם כן כיון שאבותינו לא נהגו כן ביום הכיפורים, למה ננהוג אנחנו כן).

[54] אגודה סוף יומא (והעושין שני ימים יום כיפורים, לא יתפללו ביום השני כי אם כשאר הקהל, ואפילו הם עשרה). טור (ולפעמים היה מהן עשרה והיו מתפללין ב' ככל סדר יום הכיפורים, וא"א הרא"ש ז"ל היה מוחה בידם). שו"ת מהרי"ל סי' קפד (שני ימים יום כפורים אין משנין כלל התפלות, דאין היחיד קובע, ואפילו ק' ועשרה אין משנים התפלות). הובאו **ב"י** ד"ה ואדוני אבי ז"ל היה מוחה. **מ"א** סק"ז (העושים שני ימים יום הכיפורים, אף אם הם י' לא יתפללו רק התפלה של חול).

[55] ב"ח ד"ה ומ"ש וא"א (טעמו משום דאין כח לשום אדם לברך ברכות מעצמו כל שלא הסכימו עליהן חכמי התלמוד). מ"א שם (וב"ח פירש הטעם, דאסור להתפלל תפלה שלא תקנו, והוי ברכה לבטלה).

[56] מהרי"ל שם (אך פיוטים וסליחות יאמרו כרצונם). מ"א שם (אך סליחות ותחנונים לא היה מוחה בידם).

[57] מ"א שם (ומכל מקום נראה לי דלא יאמרו אותם באמצע התפלה, רק אחר י"ח).

[58] שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג) סי' עו (ששאלת על העושה ב' ימים יום הכפורים ובשנה האחת אירע יום שני ערב שבת, אם יקנה קמחו לאחרים ואחרים יעשו לו. לא דמי, אם התירו בכך מיום טוב לשבת, [דמדאורייתא] צורכי שבת נעשים ביום טוב, אלא מדרבנן הוא דאסרו, מהני טעמא דבריש פ"ב דביצה, לא נתיר מיום הכיפורים לשבת, [דמדאורייתא] אסור ובכרת, הלכך לא שרי על ידי הערמה. מיהו הוא מותר לאכול מה שבשלו אחרים לצורך עצמן). הובא ב**הגהות מיימוניות** שם. לבוש ס"ה. **מ"א** שם (כשחל יום הכיפורים יום ה', אסור להכין להם צרכי שבת בערב שבת, שהוא יום כיפור שלהן. אך יאכלו עם אחרים שלא הרבו בשבילן).

והיינו, שאף שלענין עירוב תבשילין נתבאר לעיל סי' תקכז סכ"ח (מי שלא עירב או שנאבד עירובו ... אין לו תקנה אלא שהקמח שהוא צריך לאפות, והתבשילין שהוא צריך לבשל, והנרות שהוא צריך להדליק, וכן כל דבר שהוא צריך להכין מיום טוב לשבת, יתן במתנה גמורה לאדם אחר שעירב, והוא אופה ומבשל ומדליק את הנרות ומכין כל צרכי שבת לזה שלא עירב), מכל מקום ביום כיפור אסור שיבשלו עבורו משלהם, אלא יאכל מה שבישלו לצורך עצמן.

[59] כמבואר בשו"ע יו"ד סי' קיג ס"ו (אם הניח עובד כוכבים בשר או קדרה על גבי האש, והפך ישראל בבשר והגיס בקדרה, או שהגיס ישראל וגמר העובד כוכבים, הרי זה מותר).

[60] כדלעיל סי' שכה סט"ז (והוא שאין הנכרי מכירו, אבל אם הוא מכירו אסור, גזרה שמא ירבה הנכרי לדלות גם בשבילו), וסי"ז (והוא שאין הנכרי מכירו, אבל אם מכירו אסור ... גזרה שמא ירבה הנכרי ללקוט בשביל בהמתו), וסי"ח (וכן הדין בכל דבר שיש לחוש בו שמא ירבה בשבילו, אם הוא מכירו).

המבשל בשביל עצמו, אין לחוש שמא ירבה לבשל גם בשבילם, שמן הסתם לא יעבור על לאו דלפני עור לא תתן מכשול[61], ולא יאכיל אותם מבישולו, כיון שהם מחזיקין יום זה ליום כיפור[62]:

בין יום הכיפורים לסוכות

יג הימים שבין יום הכיפורים לסוכות הן ימי שמחה, שבהן היו מחנכין את המזבח בימי שלמה[63], לפיכך אין מתענין בהן אפילו יום מיתת אב ואם[64], ואין אומרים תחנון:

יד ביום שאחר יום הכיפורים משכימין לבית הכנסת[65]:

טו (כל הדברים האסורים ביום הכיפורים מחמת מצות עינוי, כגון רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל, מותרים מיד אחר שהוסיף מעט מחול על הקודש[66], אפילו לא הבדיל עדיין בתפלה[67], חוץ מאכילה ושתיה, שלא אסרו קודם הבדלה אלא אכילה ושתיה, ועשיית מלאכה ממש, כמו שנתבאר בסי' רצ"ט[68] עיי"ש):

הלכות סוכה (סי' תרכה-תרמד)

---

[61] קדושים יט, יד.

[62] מהר״מ מרוטנבורג שם (אבל היכא דמתכוין המבשל להרבות בשבילו אסור ... אמנם במכירו צ״ע אם מותר לאכול מבישולו או לא, כיון דמסיק התם במה דברים אמורים, שאין מכירו, אבל מכירו אסור ... מיהו נראה דהא דאסרינן במכירו, הני מילי בגוי, דלא קפיד אלפני עור, אבל בישראל המבשל ליכא למיחש שמא ירבה בשבילו ויאכילנו, דאלפני עור לא עבר). **מ״א** שם (כתוב בתשובות מהר״מ סי׳ ע״ו, כיון דבהיתר הוא מבשל, לא שייך לאסור משום קנס ... ואפילו מכירו שרי, ולא גזירנן שמא ירבה בשבילו לשנה הבאה, דישראל לא עבר אלפני עור לא תתן מכשול להרבות בשבילו. משא״כ בעכו״ם ... עכ״ל. ואם כן מה שבישל עכו״ם בערב שבת אסור לאכול, אם הוא מכירו).

[63] מלכים א ח, סה (ויעש שלמה בעת ההיא את החג, וכל ישראל עמו, קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה׳ אלקינו, שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום). שבלי הלקט סי׳ שכג (וארבעה ימים שבין יום הכיפורים לחג הסוכות נהגו בני מגנצא [ובני ווירמישא] שלא ליפול על פניהן, וכן מצאתי בשם רבינו שמחה [מאישפירא] ז״ל שאין נופלין על פניהם בארבעה ימים שבין יום כפור לחג הסוכות, [לפי] שבהן נשלם בנין בית המקדש [שיבנה במהרה בימינו], שנאמר ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו [וגו׳] שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום). הגהות מיימוניות הל׳ תפלה פ״ה אות ש (ימים שבין יום הכיפורים לחג, לפי שאז נשלמה מלאכת בנין בית שני ... שנהגו שלא לומר תחנה). ס׳ המנהגים (קלויזנר) סי׳ מד, וטירנא ע׳ קיט (בין כפור לסוכות אין נופלין, לפי שאז נשלם בנין הבית). **מהרי״ל** הל׳ יוה״כ ע׳ שנז (ונכנסים ימי שמחה, שהיו מחנכין המזבח), וע׳ שנח (אין מזכירין נשמות), ובשינויי נוסחאות שם (הארבע ימים שבין יום כיפור לסוכות, ואין אומרים בהם תחינה משום חנוכת המזבח – הבית שהי׳ בהן – דאז נשלם בנין הבית). רמ״א ס״ה (אין אומרים תחנות ולא צו״ץ [צדקתך, וצדקתך, צדקתך] מיום כפור עד סוכות). **מ״א** סק״ז (והם ימי שמחה, שהיו מחנכין בהן המזבח בימי שלמה (מהרי״ל)).

[64] הגהות מנהגים יו״כ אות קפג (אין מתענין יאר צייט בין יום כיפור לסוכות). מ״א שם (אין מתענין מיום כיפור עד סוכות יום שמת בו אביו (הגהות מנהגים).

[65] **מנהגים.** מעגלי צדק שסה, א (ביום שלאחר יום כפורים נוהגים להשכים לבית הכנסת יותר מבשאר ימים, כדי שלא יקטרג השטן). מהרי״ל שם ע׳ שנח בשינויי נוסחאות (ממחרת יום הכיפורים מנהג להשכים לבית הכנסת בעלות השחר, שלא יקטרג השטן ויאמר עכשיו מיד נעצלים בעבודת השם). **מ״א** סק״ז (ביום שאחר יום הכיפורים, משכימין לבית הכנסת, מעגלי צדק, מנהגים).

[66] כדלעיל ס״ב (וצריך להוסיף מן החול על הקודש ביציאתו, כמו בכניסתו).

[67] **מ״א** ריש הסימן (ונראה לי דמותר ברחיצה ובכולם קודם שיבדיל).

וכעין זה לעיל סי׳ תצא ס״ג (מי שנמשכה סעודתו במוצאי יום טוב האחרון של פסח עד לאחר צאת הכוכבים, מותר לאכול חמץ בסעודה, אף שעדיין לא התפלל ערבית ולא הבדיל כלל, לפי שאיסור חמץ אינו תלוי בהבדלה כלל, דכיון שחשכה, הוא לילה לכל דבר, וכבר הלכה ממנו קדושת יום טוב).

[68] ס״א (אסרו חכמים לאכול שום דבר או לשתות שום משקה, חוץ ממים, במוצאי שבת, עד שיבדיל על הכוס, אף על פי שהבדיל כבר בתפלה), וסט״ו (אף על פי שיצא השבת והוסיף מחול על הקדש, אסור לאדם שיעשה חפציו קודם שילוה את המלך, דהיינו שיבדיל או על הכוס או בתפלה, ואפילו חפצים האסורים בשבת עצמה מדברי סופרים ... יש מתירין כל איסורי דברי סופרים שאין בהם סרך מלאכה, ואינן אסורים משום שבות אלא משום עובדין דחול. וכן נוהגים במוצאי יום הכיפורים כמו שיתבאר בסי׳ תרכ״[ג]), וסט״ז (ואם רוצה לעשות אפילו מלאכה גמורה קודם שיבדיל...). ולעיל סי׳ תרכג סי״א (ואע״פ שעדיין לא הבדילו בתפלה, אעפ״כ אין כאן איסור כלל, כיון שהתקיעה אינה מלאכה כלל, ואין בה אפילו משום שבות גמור, כמ״ש בסי׳ תקפ״[ח], ולא אסרו בשבת ויום טוב אלא משום עובדין דחול).

והיינו שקודם הוספה מחול על הקודש אסרו חמשה עינויים, וקודם הבדלה בתפלה אסרו מלאכה גמורה שאסורה משום שבות (ולא מה שאסרו משום עובדין דחול), וקודם הבדלה על הכוס אסרו אכילה ושתיה.

תרכה:

מצות סוכה

א בסכת תשבו שבעת ימים [גו'] למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ

מצרים[1], הם היו ענני כבודו שהקיפם בהם לצל לבל יכה בהם שרב ושמש[2]. ודוגמא לזה צונו לעשות סוכות העשוית לצל[3], כדי שנזכיר נפלאותיו ונוראותיו[4].

ולכן[5] צריך כל אדם לכוין בישיבתו בסוכה שיושב בה, כדי לקיים מצות הקב"ה שצונו לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים[6].

ומצוה לתקן הסוכה ולבנותה כולה מיד למחרת יום הכיפורים[7] אחר יציאה מבית הכנסת, מצוה הבאה לידו אל יחמיצנה[8]:

---

[1] אמור כג, מב-ג.

[2] רבי אליעזר בברייתא יא, ב (כי בסוכות הושבתי את בני ישראל, ענני כבוד היו, דברי ר' אליעזר). טור **ושו"ע** ס"א (הם ענני כבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש).

וראה גם לעיל סי' תכט ס"ד (כל חכם העיר דורש לבני עירו בכל רגל בענינו של יום, נס הנעשה בו ביום, כגון ... בחג בהיקף ענני כבוד).

[3] כדלקמן סי' תרכו ס"א (אין אדם יוצא ידי חובתו אלא בסוכה שאינה עשויה אלא לצל בלבד, דוגמת ענני כבוד). וראה לקוטי שיחות חל"ב ע' 140 ואילך. שלחן המלך ח"ב ע' רכח.

[4] **טור** (ודוגמא לזה צונו לעשות סוכות, כדי שנזכור נפלאותיו ונוראותיו).

[5] כן הוא בדפוס ראשון. אמנם ברוב הדפוסים: וכן. וראה לקוטי שיחות שם. שלחן המלך שם ע' רלג.

[6] **מ"א** ריש הסימן (ויכוין בישיבתה, שצונו הקדוש ברוך הוא לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים (ב"ח)). **ב"ח** ד"ה תלה (יראה לי לומר, דעיקר כוונת רבינו לבאר, דפשט המקרא הוא, שהכוונה במצות סוכה היא לזכור יציאת מצרים).

והאמור כאן "צריך כל אדם לכוין בישיבתו בסוכה ... שצונו לישב בסוכה", כעין זה מצינו במצוה ציצית, כדלעיל סי' ח סי"ז (כשיתעטף בציצית יכוין שצונו הקדוש ברוך הוא להתעטף בציציתך), ובמצות תפלין, כדלעיל סי' כה סי"א (יכוין בהנחת התפילין שצונו הקדוש ברוך הוא לכתוב ד' פרשיות אלו).

[7] טור סי' תקפא (במוצאי יום הכיפורים עוסקים במצות סוכה ולולב, ואין עושין עוונות). מהרי"ל ריש הל' סוכות (דרש מהר"י סג"ל, מיד לאחר יום כפור יעסוק כל אדם לעשות סוכתו ... וכן העיד שפעם אחת חל יום כפור ביום ה', ולמחרתו בערב שבת איקלע מהר"י סג"ל לעיר של מהר"מ סג"ל ומצאו שהיה עוסק בסוכתו, והיה מתקנה מכל וכל. ולא רצה להאזין אל מהר"י סג"ל ואל שאר עם שבאו לדון לפניו, ואמר הואיל ואתא מצוה לידך לא תחמץ. וכן לשון אורח חיים, במוצאי יום כפור מתעסקים במצות לולב וסוכה, ואין עושין עונות). רמ"א (ומצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום כפור, דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה), וסוס"י תרכד (והמדקדקים מתחילים מיד במוצאי יום כיפור בעשיית הסוכה, כדי לצאת ממצוה אל מצוה). מ"א ס"ק א (לתקן, היינו לבנותה כולה, כן הוא במהרי"ל).

וראה ס' המנהגים – חב"ד ע' 59 (במוצאי יום הכיפורים מתעסקים, או עכ"פ מדברים, על דבר עשיית הסוכה). אוצר מנהגי חב"ד ע' רנה).

[8] מכילתא בא פ"ט (ושמרתם את המצות, ר' יאשיה אומר אל תקרא כן, אלא ושמרתם את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה, אלא אם באה מצוה לידך, עשה אותה מיד). הובא ברש"י מגילה ו, סע"ב, ובא יב, יז. ולעיל סי' צד סוף ס"ה.

תרכו העושה סוכה תחת האילן או תחת הגג

ובו כ"א סעיפים

סוכה העשויה לצל

א אין[1] אדם יוצא ידי חובתו אלא בסוכה שאינה עשויה אלא לצל בלבד, דוגמת ענני כבוד[2]. אבל אם היא

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) סוכה העשויה לצל (ס"א-ב).
(ב) סוכה שתחת האילן (ס"ג-יא).
(ג) סכך שתחת הגג או על גביו (סי"ב-טו).
(ד) הסיר הסכך הפסול והשאיר הסכך הכשר (סט"ז-כא).

[2] רב חסדא **גמרא** ח, ב (והוא שעשאה לצל סוכה), ופרש"י (דמוכחא מלתא שעשייתה הראשונה לצל היתה, ולא לצניעות בעלמא, דאע"ג דסוכה לשם חג לא בעינן, לשם סוכה בעינן, ולצל הוא דמיקריא סוכה שסוככת מן החורב). טור ושו"ע סי' תרלה ס"א (סוכה, אף על פי שלא נעשית לשם מצוה, כשרה. והוא שתהיה עשויה לצל). וכדלעיל סי' תרכה (ענני הכבוד שהקיפם בהם לצל ... ודוגמא לזה צונו לעשות סוכות העשוית לצל).

וזהו גם טעם פסול הסוכה שתוך הבית או תחת האילן, כדלקמן ס"ב (אם עשאה בתוך הבית פסולה, לפי שאין צל הסוכה משמש כלום, שאף בלעדי הסכך יש כאן צל מחמת תקרת הבית. וכן הדין בעושה סוכה תחת האילן ... אין צל הסוכה משמש כלום כיון שהצל העליון עליו).

עשויה גם לדירה, דהיינו לדור בה בקביעות, ולא להסתופף בצלה בלבד[3], או שעשויה גם להשתמש בה תשמיש של צניעות[4], כגון לאוצר[5], או שאר תשמיש שצריך לעשותו במקום צנוע, או שהיא עשויה גם למחסה ולמסתור מזרם וממטר[6], כל שאינה עשויה לצל בלבד, אין זו סוכה אלא בית, שהרי הבית הוא מיוחד לכל דברים אלו[7], והתורה אמרה סוכה ולא בית[8].

ב וצריכה שתהא הסוכה תחת אויר השמים[9], דוגמת עניני הכבוד[10]. אבל אם עשאה בתוך הבית פסולה[11], לפי שאין צל הסוכה משמש כלום[12], שאף בלעדי הסכך יש כאן צל מחמת תקרת הבית.

אבל אין צריך שתהי' עשוי' לשם חג, כנפסק בשו"ע סי' תרלה (סוכה, אף על פי שלא נעשית לשם מצוה, כשרה, והוא שתהיה עשויה לצל. כגון סוכת גוים, נשים, בהמה, כותיים, רועים, קייצים, בורגניין, שומרי שדות).

ומכל מקום מועיל אם עשאה לשם חג, כדלקמן סי' תרלו ס"א (סוכה ישנה, דהיינו שעשאה קודם שלשים יום שלפני החג, כשרה, ובלבד שיחדש בה לשם החג. ואם עשאה לשם חג, אפילו מתחלת השנה אין צריך לחדש בה דבר), ושם נסמן (הערה 1).

*

אף שאין צריך שתהי' עשיית הסוכה לשם חג, יש אומרים שדוקא ישראל גדול יכול להניח הסכך (בשביל גויים או נשים וכיו"ב), אבל האשה עצמה אינה יכולה להניח הסכך, וכן הקטן, כמבואר במ"א סי' יד ס"ק ג (ויש מחמירין. ולדידהו כל מצות שאין האשה מחויבת בהן, כגון לולב וסוכה, אינה רשאי לעשותם ... ונראה לי דקטן דינו כאשה).

וכן הוא לעיל שם ס"ב (האשה כשרה להטיל ציצית בבגד, מפני שהיא בכלל בני ישראל. ויש מדמין ציצית לתפילין, כמו שהנשים פסולות לכתוב [תפילין] מפני שאינ[ן] חייב[ות] בהנחתן כמ"ש בסי' ל"ט, כך הם פסולות להטיל ציצית בבגד מפני שאינן חייב[ות] במצות ציצית. ולפי דבריהם אף קטן פסול להטיל ציצית בבגד ... והלכה כסברא הראשונה. ומכל מקום טוב ליזהר לכתחלה כסברא האחרונה). ולפי הנ"ל, כן הוא גם בהנחת הסכך, כמובא לעיל מהמ"א שם.

[3] **ר"ן** ד, א ד"ה סוכת (לצל, כלומר שלא תהא עשוי' לדירה ואוצר). **מ"א סי' תרלה** ס"ק א (דאם עשאה לאוצר ודירה, נמי פסולה, כמ"ש הר"ן). ט"ז שם ס"ק א (והר"ן כתב והוא שעשויה לצל, כלומר שלא תהא עשויה לדירה ואוצר).

וכעין זה לקמן סי' תרלו ס"ב (אע"פ שהיא עשויה לצל, מכל מקום כיון שהיא דירתו כל השנה שהוא אוכל וישן בה ועושה בה רוב תשמישו, אין ניכר שהוא דר בה עתה לשם מצוה).

[4] **רש"י** שם (ולא לצניעות בעלמא). מ"א שם (ולא לצניעות בעלמא (רש"י)).

[5] ר"ן שם (שלא תהא עשוי' לדירה ואוצר). מ"א שם (דאם עשאה לאוצר ... פסולה). ט"ז שם (שלא תהא עשויה לדירה ואוצר).

אוצר פירושו מחסן לשמור בו חפצים, כדלעיל סי' שנח ס"א (הקרפף, והוא היקף גדול להכניס בו עצים לאוצר). סי' תקיח סי"ב (עצים שהכניסן לאוצר להצניען לימות החורף).

ומהלשון "כגון לאוצר" נראה שגם זה נכלל ב"תשמיש של צניעות". וראה דובר שלום ע' רלז.

[6] כלשון הכתוב ישעיה ד, ו (וסוכה תהיה לצל יומם מחורב, ולמחסה ולמסתור מזרם וממטר). ראבי"ה סי' תריא (ורבינו תם מפרש שעשויה לצל ולא מעובה להגן מן הגשמים, שזו פסולה). הגהות מיימוניות פ"ה אות ט. טור סי' תרלה (ור"ת פירש כהלכתן שלא תהא מעובה כמין בית, וזהו לשטתו שפוסל כשאין הגשמים יכולין לירד לתוכה) **ט"ז שם** (ומזה נלמוד דיש פסול בעושים בכל סוכה להגן ממטר). והיינו אף אם המטר יכול ליכנס לסוכה, אלא שהוא עשאה למחסה מזרם וממטר, פסולה.

וכן הוא לקמן סי' תרכט ס"י (מחצלאות של תקרת הבית פסולין מן התורה, שלא הוקבעו שם לשם צל, אלא לשם דירה), וסכ"ט (ותקרת הבית היא פסולה מן התורה, מטעם שנתבאר בסי' תרכ"ו).

וראה לקוטי שיחות חל"ב ע' 142 הערה 30. שו"ת אבני נזר או"ח סי' תעד. פתחא זוטא לסי' תרלה ס"א.

[7] ט"ז שם (שזהו כמו בית שדר בו כל השנה).

וכן הוא לקמן סי' תרלא ס"ה (שאין נקראת סוכה אלא אם כן אינה מגינה אלא מן הצל בלבד, אבל אם מגינה גם מן המטר, אין נקראת סוכה, אלא כמין בית היא זו).

[8] רש"י יד, א ד"ה רבי מאיר (דסוכה אמר רחמנא, ולא ביתו של כל ימות השנה). מ"א סק"א (בית פסול, דסוכה אמר רחמנא, ולא ביתו של כל ימות השנה (רש"י דף י"ד)). ט"ז סי' תרכט סקי"ח (דסוכה אמר רחמנא, ולא ביתו של כל ימות השנה, כן כתב רש"[י]).

[9] **טור** (מקום הראוי כיצד, שיעשנה תחת אויר השמים). ט"ז ס"ק א (דבעינן שתהא הסוכה תחת אויר השמים).

[10] **לבוש** ס"א (מקום הראוי כיצד, כמו שהעננים היו תחת אויר השמים, כן יעשה הסוכה תחת אויר השמים).

[11] **משנה** ט, ב (העושה סוכתו תחת האילן, כאילו עשאה בתוך הבית), ופרש"י (ופסולה, כדתניא בברייתא בגמרא). ברייתא שם (ולא בסוכה שבתוך הבית). טור ורמ"א ס"א (אין לעשות סוכה תחת בית).

[12] **ר"ן** ה, רע"א (הוא מבטל צל סכך כשר שהוא למטה ממנו, שהרי אינו משמש כלום, כיון שהעליון מיצל עליו). והיינו כאמור לעיל בסעיף הקודם (אין אדם יוצא ידי חובתו אלא בסוכה שאינה עשויה אלא לצל בלבד, דוגמת עניני כבוד), וכאן אין צל הסוכה משמש כלום.

ולכן לא הביא כאן הטעם שבברייתא וגמרא שם ([בסוכות] תשבו, ולא בסוכה שתחת הסוכה, ולא בסוכה שתחת האילן, ולא בסוכה שבתוך הבית. אדרבה בסוכות תרתי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק בסכת כתיב). כי טעם זה נאמר בעיקר לענין סוכה שתחת הסוכה, כדלקמן סי' תרכח ס"א (סוכה שעל גבי סוכה ... התחתונה פסולה, שנאמר בסכת תשבו וגו', חסר וא"ו שניה, משמע סוכה אחת ולא תחת שני סככים). אבל סוכה שתחת האילן ושתחת הבית, עיקר פסולם הוא מהטעם האמור כאן.

וראה לקוטי שיחות שם הערה 31. שלחן המלך שם ע' רלח.

וכן הדין בעושה סוכה תחת האילן[13], או תחת שאר דברים הפסולים לסכך, שיתבאר בסי' תרל"א[14], בין שקדמה הסוכה לדבר הפסול המאהיל עליה בין שקדם הדבר הפסול להסוכה, שמכל מקום עכשיו אין צל הסוכה משמש כלום כיון שהצל העליון עליו[15]:

סוכה שתחת האילן

ג לפיכך אפילו אם צל הסוכה מרובה מחמתה בלא צירוף צל העליון כלל, דהיינו שאפילו אם ינטל צל העליון מכאן יהיה צלתה מרובה מחמתה, אעפ"כ פסולה. ואפילו אם צל העליון בלבד הוא מעט מזער, בענין שאם ינטל צל התחתון, דהיינו צל הסכך שעל גבי הסוכה, תהיה חמתו של העליון מרובה מצלתו, אעפ"כ פסולה. דכיון שצל העליון שהוא פסול עומד למעלה, הרי הוא מבטל צל הסכך שתחתיו כנגדו ממש, שהרי אינו משמש כלום, כיון שהעליון מיצל על מקום שהוא מיצל[16], ולפיכך אנו רואים כאילו ניטל ונחסר מן צל הסכך הכשר כשיעור צל העליון שמיצל על הסוכה, וכאילו היה המקום הזה שהעליון מיצל עליו מקום חמה, ותהיה הסוכה חמתה מרובה מצלתה[17]:

ד אבל אם צל הסוכה הוא מרובה מאד, בענין שאפילו אם ינטל ממנה כשיעור צל העליון, ויהיה המקום שהעליון מיצל עליו מקום חמה, ואעפ"כ תהיה הסוכה צלתה מרובה מחמתה, כשרה[18]:

ה וכל זה כשהיה הסכך פסול למעלה על הסכך כשר. אבל אם היו מעורבים זה בזה, כגון אילן שהיה מיצל על הסוכה שלמטה ממנו, והשפיל ענפיו למטה ועירבן, אם הסכך הכשר הוא מרובה הרבה מן הסכך הפסול המעורב בו, הרי הפסול נתבטל ברוב[19], אף אם הניח סכך הכשר על סכך הפסול נקרא ערבוב ובטל ברוב[20].

ואע"פ שסכך הפסול הוא ניכר בין הכשר ואינו מעורב יפה והוא יכול להסירו משם, אעפ"כ הוא בטל. ואע"פ

---

[13] **משנה** שם (העושה סוכתו תחת האילן כאילו עשאה בתוך הבית). טור ושו"ע ס"א (והעושה סוכתו תחת האילן ... פסולה).

[14] אוצ"ל: סי' תרכט ס"א (אין מסככין אלא בדבר שהוא צומח מן הארץ, והוא תלוש מן הקרקע, ואינו מקבל טומאה).

והטעם שאילן המחובר פסול לסכך, יתבאר לקמן שם ס"כ (כל דבר המחובר לקרקע אין מסככין בו, לפי שאינו דומה לפסולת גורן ויקב שהם תלושים מן הקרקע).

[15] ראבי"ה סי' תריג ([לא שנא קדם האילן לסוכה] ולא שנא קדמה סוכה לאילן). הובא בראי"ש פ"א סי' יד וטור (לא שנא אם האילן קדם, לא שנא אם הסוכה קדמה פסולה). **ר"ן** שם (לא שנא קדם אילן לסוכה, ולא שנא קדמה סוכה לאילן). **שו"ע** שם (ובכל זה לא שאני לן בין קדם האילן לקדם הסכך, דין אחד להם).

[16] כדלעיל ס"ב (שמכל מקום עכשיו אין צל הסוכה משמש כלום כיון שהצל העליון עליו).

[17] ראבי"ה שם, בשם הריב"א (שהצל הוא מן האילן ולא מן הסוכה, שהרי אם יטול סכך הסוכה אכתי מציל האילן ... כיון שמונחין ענפי האילן כנגד הסכך הכשר, זה וזה גורם, פסול). רא"ש שם (רבינו אבי העזרי כתב בשם ריב"א אם לא חבטן, אפילו חמתו של האילן מרובה מצל האילן, והסוכה צלתה מרובה מחמתה, פסולה, שהרי הצל הוא מן האילן ולא מן הסוכה, שאם ניטל סכך הסוכה אכתי איכא מצל האילן). ר"ן שם (כיון שצל האילן שהוא פסול עומד למעלה, הרי הוא מבטל צל סכך כשר שהוא למטה ממנו, שהרי אינו משמש כלום, כיון שהעליון מיצל עליו, ונמצא שמצטרף הכא סכך פסול של אילן עם סכך כשר שאינו תחת האילן, שבשניהם נעשית הסוכה צלתה מרובה מחמתה, וראוי שתפסל, עד שיהא צל האילן מעט כל כך, דבלאו סכך שתחתיו יהא צלתה של סוכה מרובה מחמתה, אבל בלאו הכי מפסלא). דעה הב' בטור ושו"ע שם (ויש אומרים שאפילו אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא האילן, והאילן חמתו מרובה מצלתו, אם ענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר פסולה). לבוש סוף ס"ב (שכיון שענפי האילן מכוונים כנגד סכך הכשר, הרי הצל בא מן האילן ולא מן הסכך הכשר, והוי הסכך הכשר שכנגד ענפי האילן כמאן דליתיה, וגם צל של ענפי האילן לא נחשב לכלום שהרי הוא פסול, ואז לא יהיה צל הסוכה מרובה מחמתה).

[18] ראבי"ה שם (ומיהו אם היה כך שענפי האילן לא היו מצילן] כנגד הסכך, אלא כנגד מקום האויר שבין עצי הסכך הכשר, ובאותו עצי הסכך היה צילתה מרובה מחמתה, לא מצטרף סכך פסול לפסול, שהרי אינן מכוונין, ובסכך הכשר יש כשיעור, שאילו ינטל הפסול יש בהכשר כשיעור, ואם יטול הכשר הפסול חמתה מרובה מצילתה, והוא המיעוט). רא"ש (ומיהו אם הוא כך שענפי האילן אינן מצילין כנגד הסכך, אלא כנגד האויר שבין סכך הכשר, כשרה. ובצלתה מרובה מחמתה אין צל האילן פוסל, הואיל ואינן מכוונין, ויש בכשר כשיעור אם ניטל הפסול, והפסול חמתו מרובה). ר"ן שם (אלא אם כן תישאר הסוכה צלתה מרובה מחמתה אפילו לאחר שינטל כל מה שתחת האילן). טור (אפילו נחשוב הכשר כמאן דליתיה, עדיין נשאר צילתה מרובה מחמתה, ושרי), שו"ע ורמ"א סוף ס"א (אבל אם הענפים כנגד האויר שבין הסכך הכשר (או שהסכך הרבה שאפילו ינטל נגד האילן נשאר כשיעור), כשרה, הואיל וצל הכשר הוא מרובה מחמתה, שאפילו אם ינטל האילן יש שיעור בכשר להכשיר).

וראה לקמן (הערה 30).

[19] גמרא ט, ב (וכי חמתו מרובה מצלתו מאי הוי, הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר. אמר רב פפא בשחבטן), ופרש"י (השפיל ענפיו למטה מעורבין עם סכך כשר ... כל לשון חבטה שבהש"ס לשון השפלה).

[20] ראבי"ה סי' תרטז (ומההיא דלעיל העושה סוכתו תחת האילן, דאוקמינא בשחבטן, משמע נמי דאם סכך הפסול למעלה דבטל ברוב). מרדכי השלם רמז תשלח (אוקימנא כשחבטן. כתב ראבי"ה, שמעינן ממתניתין דכשחבטו כשירה אפילו אם הסכך פסול על גבי הכשר ... יש ספרים שכתוב בהן "על גבן", משמע שהכשר למעלה על הגפן). רמ"א ס"א (וכן אם הניח סכך הכשר על סכך הפסול, מקרי עירוב, וכשר). וראה משולחן הארי ע' 303.

ויתירה מזו תובא לקמן (הערה 42) דעת הפוסקים, שאפילו "היה זוקף קנים מן הסכך עד הגג, לערב שני הסככים יחד להיות הכל סכך אחד", הרי זה כשר.

שבכל איסורין שבתורה אם הוא מכיר את האיסור ויכול להסירו מן התערובות אינו בטל אפילו באלף[21]. היינו שאסור לאכול את התערובות, שלא יפגע בגוף האיסור עצמו שלא נתבטל, כיון שיכול להסירו משם, אבל כאן אינו נהנה כלל מן האיסור, שהרי אף אם ינטל סכך הפסול מן הסוכה יהיה צלתה מרובה מחמתה מחמת סכך הכשר, ואין אנו צריכים לבטל את הפסול ברוב אלא כדי שלא יהיה לו כח לפסול את הסכך הכשר המעורב עמו[22]:

ו אבל אם צל הכשר הוא מעט, בענין שאם ינטל צל הפסול מן הסוכה לא יהא צלתה מרובה מחמתה, הרי היא פסולה, לפי שאין צל הפסול מצטרף להשלים השיעור לצל הכשר, כיון שלא נתבטל עדיין ביטול גמור, שהרי יכול להסירו משם[23]:

ז וכל זה כשהסכך הפסול המעורב בכשר הוא בעצמו קל וקלוש בענין שחמתו מרובה מצלתו. אבל אם צלתו מרובה מחמתו, אין ביטול ברוב מועיל לו שלא יפסול את הסוכה בצלו[24], כיון שצל הכשר אינו משמש כלום במקום שהפסול היה יכול להיות מיצל שם אם לא נתערב שם, כיון שצלתו מרובה מחמתו, ולכן אין הסוכה כשרה[25], אלא אם כן יש בה סכך כשר הרבה כל כך עד שאם ינטל מהסכך הכשר כשיעור הסכך הפסול המעורב בו היתה הסוכה צלתה מרובה מחמתה[26]:

ח במה דברים אמורים, כשהכשר והפסול הן מעורבין, או שהפסול הוא מונח למטה מן הכשר, שאז צריך שיהא בכשר רוב כנגד הפסול כדי לבטלו שלא יפסול את הסוכה בצלו. אבל אם היו מונחין על הסוכה כל אחד ואחד בפני עצמו זה בצד זה, ואינן מעורבין כלל, אין צריך שיהיה בכשר רוב כנגד הפסול, אלא אפילו אם הם מחצה על מחצה גם כן הסוכה היא כשרה[27], שכך היא הלכה למשה מסיני[28], כמו שיתבאר בסימן

---

[21] כדלעיל סי׳ תקז ס״ה (וכל זה כשעצי האיסור אינן ניכרים תוך עצי היתר, אבל אם הם ניכרים, אפילו באלף אינן בטילין), ושם נסמן (הערה לא).

[22] ר״ן שם (ובודאי שאין בטול זה כבטול שאר איסורין, שאין לך איסור שאדם יכול להתירו ולעמוד עליו שיהא בטל ... לפי שאין המיעוט מבטל חשיבות הרוב, כך נראה לי). מ״מ פ״ה הי״ב (וכתב הרמב״ן ז״ל ... ופסול מעורבין, אם היה הפסול בעצמו חמתו מרובה מצלתו והכשר צלתו מרובה מחמתו, הרי הכשר רבה על הפסול ומבטלו, נמצא זה אינו פוסל ואינו מצטרף). רבנו ירוחם נתיב ח ח״א נה, ב (רבי אבי״ה בשם ריב״א כתב דאם האילן חמתו מרובה מצלתו וחבט והשפיל הענפים לסכך הסוכה, דאינה כשרה אלא אם כן צל הסוכה מרובה מחמתה מסכך עצמו, בלי שתצרף עמה סכך מן האילן). **מ״א** סק״ד (ואין האילן מצטרף עמו, דאין זה ביטול גמור, כיון שיכול להסירו, לכן אינו פוסל ואינו מצטרף (ר״ן ומ״מ וכ״כ רי״ו))

וראה קובץ כינוס תורה ד ע׳ כו.

[23] **מ״א** שם (על כרחך מיירי כאן כשצילתה מרובה). והיינו שכן מוכח ממה שכתבו הפוסקים שבהערה הקודמת.

[24] **גמרא** ט, ב (אמר רבא לא שנו אלא באילן שצלתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצלתו, כשרה ... אמר רב פפא בשחבטן). הרי שגם בחבטן (שנתערבו) לא הותר אלא כשסכך הפסול חמתו מרובה מצלתו.

וכן הוא לדעה הב׳, כדלקמן ס״ט (והוא שיהא סכך פסול המעורב דק וקלוש, בענין שיהא חמתו מרובה מצלתו, אבל אם צלתו מרובה מחמתו...).

[25] **ר״ן** שם (אבל אילו היה צלתו מרובה מחמתו, לא מיבטיל ברובה, כיון שאין הסכך הכשר מועיל בסוכה כלום). הובא **ב״י** ד״ה ואם האילן.

[26] והיינו אף שהן הסכך הכשר והן הסכך הפסול צלתו מרובה מחמתו, והרי הסכך הפסול מבטל את צל הסכך שתחתיו כנגדו ממש. מכל מקום כיון שהם מעורבים אינו מבטל הסכך שתחתיו.

ומיירי שהסכך הכשר הוא עבה יותר מהפסול, ואף אם ינטל מסכך הכשר כמדת הסכך הפסול ישאר בה צלתה מרובה מחמתה. וראה יגדיל תורה (נ.י.) נה ע׳ שנח. דובר שלום ע׳ רלט.

וכעין זה גם לדעה השנית דלקמן ס״ט (והערה 38).

[27] משנה טו, א (המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה, אם יש ריוח ביניהן כמותן, כשרה). **ר״ן** שם (כשנתן סכך כשר בפני עצמו וסכך פסול בפני עצמו, שאם הם שוים ואין במקום אחד שיעור סכך פסול, כשרה, וזו היא ששנינו, המקרה סוכתו בשפודים או בארוכות המטה, אם יש ריוח ביניהן כמותן כשרה). מ״מ שם בשם הרמב״ן (עשה סכך אחד בכשר ופסול, ולא היו מעורבין יחד, אלא זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, אם היה כשר כפסול כשרה. וזהו משנתנו דהמקרה סוכתו בשפודין). **מ״א ס״ק ד** (מיהו כשאינן מעורבין כלל, רק הפסול והכשר מונח כל אחד בפני עצמו, לא בעינן רוב וכמ״ש סי׳ תרל״א ס״ח).

[28] רשב״א חולין כט, א ד״ה אי (תנן בסוכה (טו, א) המקרה סכתו בשפודין או בארוכות המטה, אם יש ריוח ביניהם כמותם כשרה, ואליבא דמאן דאמר פרוץ כעומד [מותר] דוקא כמותן, דלמא גבי סוכה ומחיצות הילכתא גמירי לה). ר״ן שם (דאגמריה רחמנא למשה דבפלגא סגי). מ״א סק״ג (הכי אגמריה רחמנא למשה, בפלגא סגי דפרוץ כעומד מותר).

והוא כמו במחיצות שבת, שנתבאר סי׳ שסב סי״ח (שכך היא הלכה למשה מסיני שלא יהיה הרוב פרוץ, ולא שיהא צריך הרוב עומד). ולקמן סי׳ תרמח ס״כ (ואין מחצה הכשר נחשב כרוב אלא לענין מחיצות של שבת ושל סוכה ולענין סכך הסוכה, שבהן נאמרה הלכה למשה מסיני שהמחצה הוא כרוב).

תרל"א[29] עיי"ש[30]:

ט (ויש חולקין על כל זה[31] ואומרים שאם הפסול מעורב בכשר, ושניהן הן מין אחד, שאין הפסול ניכר כלל, כגון העושה סוכתו תחת האילן והשפיל ענפי האילן והורידן למטה וערבן עם הסכך התלוש שעל גבי הסוכה. אע"פ שהוא יכול להסיר את האיסור, דהיינו שיגביה את הענפים לעיקר האילן. מכל מקום כל זמן שהן מעורבין יחד ואין ניכרין[32], הן בטלים ברוב הכשר ומצטרפין עמו להשלים לשיעור צלתה מרובה מחמתה (דלא כמ"ש בדיעה הראשונה) *.

[* הג"ה: ואע"פ שבכל איסורים שבתורה אם יכול להסיר את האיסור אינו מתבטל ברוב. אבל כאן הלכה למשה מסיני הוא שאין צריך להיות כל הסכך הצריך לסוכה שיהא סכך כשר, אלא שיהיה הרוב כשר, והשאר אע"פ שהוא פסול אעפ"כ הסוכה מתכשרת בו, ואם כן אין על המיעוט שם סכך פסול, אלא גם הוא חוזר להיות סכך כשר על ידי רוב הכשר שעמו[33], ולפיכך מותר לערב ולבטל סכך פסול בכשר לכתחילה[34], משא"כ בשאר איסורין שאין מבטלין איסור לכתחילה[35], לפי שאין שם איסור כלל על המיעוט הפסול המעורב בכשר[36]:]

והוא שיהא סכך פסול המעורב דק וקלוש, בענין שיהא חמתו מרובה מצלתו, אבל אם צלתו מרובה מחמתו, אינו מצטרף להשלים לשיעור צלתה מרובה מחמתה[37].

---

[29] סעיף י (כבר ביארנו בסי' תרכ"ו שאם סיכך בסכך פסול ובסכך כשר, ואינן מעורבין זה עם זה אלא כל אחד ואחד מונח על הסוכה בפני עצמו זה בצד זה, אינו צריך שיהיה בסכך הכשר רוב כנגד הפסול, אלא אפילו אם הן מחצה על מחצה גם כן הסוכה כשרה, שכך הוא הלכה למשה מסיני, שהסכך הצריך להסוכה אינו צריך להיות רוב מן הכשר לסיכוך, אלא חצי הסכך בלבד).

[30] שם ס"י-יא נתבארו כל פרטי הלכה זו.

ואפשר הובאה ההלכה כאן לענין האמור לעיל ס"ד (אבל אם צל הסוכה הוא מרובה מאד, בענין שאפילו אם ינטל ממנה כשיעור צל העליון, ויהיה המקום שהעליון מיצל עליו מקום חמה, ואעפ"כ תהיה הסוכה צלתה מרובה מחמתה, כשרה), שלפי האמור שם, יספיק כאן מחצה.

ואפשר שהובאה כאן כהקדמה למה שיתבאר בהגהה שבסעיף הבא (כאן הלכה למשה מסיני הוא שאין צריך להיות כל הסכך הצריך לסוכה שיהא סכך כשר, אלא שיהיה הרוב כשר), ומקורו בר"ן (שנסמן לקמן הערה 33) "כל שיש רוב מן הכשר, לא גרע מפלגא דכשר עומד בפני עצמו".

[31] **רש"י** ט, ב ד"ה הא קא מצטרף (ומהני צל האילן לצל הסכך להשלים צלתה של סוכה), וד"ה בשחבטן (וסכך כשר רבה עליו ומבטלה, דמדאורייתא כל מילי בטל ברובא), לפי מה שביאר בדבריו בראבי"ה סי' ריג (ורש"י פירש הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר, דהא חמתו מרובה מצלתו היא אם לא על ידי צל האילן, דמהני להשלים צל הסוכה, משמע מדבריו שאם הסוכה צילתה מרובה מחמתה, אפילו אם האילן מיצל כנגד סכך הסוכה, כשר אפילו בשלא חבטן). **ר"ת** הובא במרדכי רמז תשלד (ופירש"י ורבינו תם ז"ל, דאין קפידא בזה, אלא במקום שהסכך כשר חמתו מרובה מצלתו וצריך לעליון). תוס' ט, ב ד"ה הא (ואם הסוכה שתחת האילן מסוככת כראוי, שצלתה מרובה מחמתה, לאו מיסתבר שתיפסל משום צירוף סכך פסול, כיון דכי שקלת ליה לפסול אכתי צלתה מרובה, אלא כשאין צלתה מרובה אלא מחמת הפסול איירי). דעה הא' בטור שו"ע ס"א (יש אומרים שאם האילן צלתו מרובה מחמתו פסולה בכל ענין, אף אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה. אבל אם האילן חמתו מרובה מצלתו, אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא אילן, כשרה, אפילו לא השפיל הענפים למטה לערבם עם סכך הסוכה. אבל אם אין הסוכה צלתה מרובה מחמתה אלא על ידי האילן, צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בענין שלא יהיו ניכרים ויהא סכך רבה עליהם ומבטלן).

[32] רב פפא בגמרא שם (בשחבטן), ופרש"י (השפיל ענפיו למטה מעורבין עם סכך כשר, ואין נראין בעין, וסכך כשר רבה עליו ומבטלה ... כל לשון חבטה שבהש"ס לשון השפלה). תוס' טו, ב ד"ה והא (כמו שפירש בקונטרס דכשחבטן דלעיל (ט, ב) שעירבן ואינו ניכר הי ניהו פסול והי ניהו כשר). סמ"ג עשין מג קכ, ב (כתב מורי לפני ר"י, כשחבטן ונתערבו ולא הוכרו שם, דמדאורייתא חד ברובא בטיל). ב"י ד"ה ומ"ש רבנו וה"ר יחיאל (דלא הכשיר רש"י בשחבטן, אלא כשנתערב הסכך הפסול עם הכשר ואינו נראה בעין, אבל אם הפסול ניכר לעצמו, לא. וכן כתבו התוספות בפרק קמא דסוכה ... וכן כתב סמ"ג).

[33] **ר"ן** ה, א (ובודאי שאין בטול זה כבטול שאר איסורין, שאין לך איסור שאדם יכול להתירו ולעמוד עליו שיהא בטל. אלא כיון דאגמריה רחמנא למשה דבפלגא סגי, והכא לא סגי ליה בפלגא לפי שנתמעט חשיבותו של מתיר מפני שנתערב, אפילו הכי כל שיש רוב מן הכשר לא גרע מפלגא דכשר עומד בפני עצמו, לפי שאין המיעוט מבטל חשיבות הרוב, כך נראה לי).

אלא שהר"ן הביא סברא לשיטתו כדעה הראשונה הנ"ל, ומיירי שיש בסכך הכשר כשיעור צלתו מרובה מחמתו. וכאן הביא סברתו גם לדעה השנית שלפנינו, אף כשסכך הכשר חמתו מרובה מצלתו. שכן הביא דבריו **מ"א** סק"ג, אף לדעה השנית שלפנינו (והר"ן כתב, אף על גב דאיסור שיכול להסירו אינו בטל, מכל מקום הכי אגמרי' רחמנא למשה, בפלגא סגי, דפרוץ כעומד מותר, אלא דהכא כיון שהן מעורבין בעי רובא עכ"ל). וראה משולחן הארי ע' 304.

הובא גם לעיל סי' תמב קו"א סק"ג (כבר תירץ שם המ"א בשם הר"ן בטוב טעם ודעת).

וראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' ע אות ה. סי' קסה אות י.

[34] גמרא שם (מהו דתימא הני מילי בדיעבד, אבל לכתחילה לא, קמ"ל)

[35] ביצה ד, ב (אין מבטלין איסור לכתחלה). טור ושו"ע יו"ד סי' צט ס"ה.

[36] מ"א שם (ואם כן אין כאן מבטל איסור).

[37] **גמרא** ט, ב (אמר רבא לא שנו אלא באילן שצלתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצלתו כשרה ... אמר רב פפא בשחבטן). הרי שגם בחבטן (שנתערבו) לא הותר אלא כשסכך הפסול חמתו מרובה מצלתו.

אבל אם הסוכה היא צלתה מרובה מחמתה בלא צירוף צל סכך הפסול, אינה נפסלת לעולם מחמת צל סכך הפסול, אע"פ שצלתו מרובה מחמתו[38]:

י ואם סכך הפסול אינו מעורב עם סכך הכשר אלא הוא עומד למעלה ומיצל על הכשר, אם אין צל הסוכה מרובה מחמתה בלא צירוף צל הפסול, אע"פ שהפסול חמתו מרובה מצלתו, אעפ"כ הרי זו פסולה, שהרי סכך פסול משלימה לשיעורה[39]. אבל אם צלתה מרובה מחמתה בלא צירוף צל הפסול[40], אע"פ שהפסול צלתו מרובה מחמתו, הרי זו כשרה[41].

והעיקר כסברא הראשונה בכל זה[42]. ומכל מקום בשעת הדחק שאין לו סוכה אחרת, וגם אי אפשר לו לתקן סוכה זו ולהכשירה, יש לסמוך על סברא האחרונה שלא להתבטל ממצות סוכה[43]:

יא אם רוצה לקצוץ את האילן להכשירו לסיכוך, יתבאר בסי' תרכ"ט[44] שצריך לנענע את כל האילן, עיין שם הטעם:

סכך שתחת הגג או על גביו

יב מותר לעשות סוכה למטה בבית תחת הגג שהסירו הרעפים ממנו כדי לעשות סוכה, אע"פ שנשארו עדיין העצים או הקורות שהרעפים מונחים עליהם[45], ומותר לישב תחת העצים או הקורות עצמן, אע"פ שהם סכך

וכן הוא לדעה הראשונה, כדלעיל ס"ז (וכל זה כשהסכך הפסול המעורב בכשר הוא בעצמו קל וקלוש בענין שחמתו מרובה מצלתו. אבל אם צלתו מרובה מחמתו, אין ביטול ברוב מועיל לו).

ואף שאם הסכך הכשר חמתו מרובה מצלתו, וענפי האילן שעירב בו צלתם מרובה מחמתם, איך שייך שהסכך הפסול יתבטל ברוב הסכך הכשר.

מיירי הכא, שבאמת יש כאן יותר סכך כשר מסכך פסול, אלא שהסכך הכשר מונח בעובי יותר, זה על גב זה, באופן שאינו מכסה את רוב הסוכה, והרי חמתו מרובה מצילתו, והסכך הפסול דק יותר, ומכסה את רוב הסוכה.

ומכל מקום אין הסכך הפסול נכשר להשלים לשיעור צלתו מרובה מחמתה, כיון שהסכך הפסול בעצמו צלתו מרובה מחמתו.

[38] שדוקא לענין חבטן (שנתערבו, והסכך הכשר חמתו מרובה מצלתו), צריך שיהא סכך הפסול חמתו מרובה מצלתו, משא"כ באופן המותר אף בלא חבטן (שסכך הכשר צלתו מרובה מחמתו), הותר אף כשסכך הפסול צלתו מרובה מחמתו. וכן הוא לקמן סוף ס"י (אם צלתה מרובה מחמתה בלא צירוף צל הפסול, אע"פ שהפסול צלתו מרובה מחמתו הרי זו כשרה), אף בלא מעורב. וראה מראי מקומות וציונים. דובר שלום ע' רלח.

וכעין זה גם לדעה הראשונה, כדלקמן ס"ז (והערה 26).

[39] רש"י שם סוד"ה הא (ומהני צל האילן לצל הסכך להשלים צלתה של סוכה. בשחבטן, השפיל ענפיו למטה מעורבין עם סכך כשר). הרי שאם אינו מעורב לא מהני סכך הפסול להשלים.

[40] ראבי"ה שם בדעת רש"י (משמע מדבריו שאם הסוכה צילתה מרובה מחמתה, אפילו אם האילן מיצל כנגד סכך הסוכה, כשר אפילו בשלא חבטן). תוס' שם (ואם הסוכה שתחת האילן מסוככת כראוי, שצלתה מרובה מחמתה, לאו מיסתבר שתיפסל משום צירוף סכך פסול). מרדכי שם בדעת רש"י ור"ת (אם התחתון צלתו מרובה מחמתו, לא פרכינן הא קא מצטרף סכך פסול, דהא אין התחתון צריך לצירוף). רא"ש שם (ומיירי שאין הסוכה צלתה מרובה מחמתה, אלא מחמת אילן הפסול שמשלימו. דאי צלתה מרובה מחמתה בלא אילן, לא מיפסלא מחמת צירוף סכך פסול). דעה הא' בטור ושו"ע שם (אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה בלא אילן, כשרה).

[41] תוס' י, א ד"ה פירס (כתוב בתשובת הגאונים, הא דקתני פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר פסולה, היכא דחמתה מרובה מצלתה בלא סדין, אבל אם יש צלתה מרובה מחמתה, כשרה ואין הסדין פוסלתה). הקרבן נתנאל פ"א סי' יד אות ע, בדעת הרא"ש (דאם הסוכה צלתה מרובה מחמתה, אם כן אפילו כשאילן צלתה מרובה מחמתה נמי כשר). והא דתנן ט, ב (העושה סוכתו תחת האילן כאילו עשאה בתוך הבית), מיירי שהאילן מכסה את כל הסוכה (כמו העושה סוכתו בתוך הבית).

וראה קובץ יגדיל תורה שם. דובר שלום שם.

[42] שכן דעת **ריב"א**, הובא **בראבי"ה** שם (כנסמן לעיל הערה 17). **רמב"ן**. **ר"ן**. **מ"מ** (שנסמנו לעיל הערה 22). מרדכי שם בשם **רבנו פרץ** בהגהת סמ"ק סי' צג ע' נה, בשם **רבנו יחיאל** (ומורי הר' יחיאל שהלך לעכו היה נוהג כשהיה עושה סוכתו בבית תחת הגג, היה זוקף ערבה מן הסכך עד הגג, כדי לערב הב' סככים יחד להיות הכל סכך אחד). הובא **בטור** (וה"ר יחיאל היה נוהג כשהיה עושה סוכתו בבית תחת הגג שהסירו הרעפים, היה זוקף קנים מן הסכך עד הגג, לערב שני הסככים יחד להיות הכל סכך אחד). **רבנו שמשון** מקוצי, הובאו במרדכי שם (ורבינו שמשון מקוצי פירש (סוף סוף) דסכך פסול דמחובר פוסל שכנגדו למטה ... ומורי ה"ר פרץ ז"ל היה מצוה להשים הערבה עליהם, אי נמי לזקוף הערבה ע[ד] הלט"ש, דליהוי כמו חבטן).

[43] אליה רבה אות ה (משמע דבשעת הדחק יש להקל כסברא ראשונה).

[44] סעיף כ (אין לו תקנה אלא אם כן ינענע כל הסכך הפסול שקצצו, דהיינו שמגביהו מעט וחוזר ומניחו, שבשעה שמגביהו נתבטלה עשיה הראשונה שהיתה בפסול, ואחר כך כשמניחו הוא עושה מעשה חדש בגוף הסוכה), ושם נסמן (הערה 99).

[45] **העיטור** הל' סוכה שער הרביעי פג, ג (ודייקינן מהכא, דאלו שנוטלין הרעפים מכיסוי הבית ועושין למטה סוכה כהלכתה, ונשאר למעלה מן הסכך עצים שקורין קרויבינ"ש, שהסוכה פסולה משום דקא מצטרף סכך פסול, אעפ"י שהסכך כשר מרובה, עד שיתנו הסכך כשר בין הקרויבינ"ש, דומיא דחבטן. ומסתברא אפילו לההוא פירושא הסוכה כשרה, דכיון שנטלו הרעפים התקרה כשרה בתקרה שאין עליה מעזיבה). והיינו שאף שלכאורה יש לומר שעצים אלו פסולים לסכך כמו האילן דלעיל ס"ג. מכל מקום מסתבר שגם לדעה הראשונה שפוסלת באילן, כאן הסכך כשר.

פסול, שהרי לא נקבעו בגג לשם צל בלבד אלא כדי לתת עליהם את הרעפים[46]. מכל מקום כיון שעשה מעשה והסיר את הרעפים לשם עשיית סוכה לצל, הרי זה כאלו עשה מעשה בגוף העצים או הקורות והתקינם לשם סוכה[47], שהרי הם כשרים לסיכוך, שהן גדילים מן הארץ ואין מקבלין טומאה, ואע"פ שהן מחוברים, אין בכך כלום, דתלוש ולבסוף חברו כשר לסוכה[48], כמו שיתבאר בסימן תרכ"ט[49], וכיון שהן עצמן כשרים לסכך על ידי מעשה זו, ויכול להניח עליהם עוד סכך כשר והן מצטרפין עם סכך זה להשלים לשיעור צלתה מרובה מחמתה. ולכן גם עכשיו שלא הניח הסכך עליהם אלא תחתיהן למטה בבית, מותר לישב תחתיהן ממש, כיון שהם סכך כשר:

יג אבל אם לא הסיר את הרעפים כדי לעשות שם סוכה, אלא כך היתה מקודם בנויה בלא גג, כיון שלא עשה שום מעשה בגג לשם עשיית סוכה לצל, אם כן העצים או הקורות הן סכך פסול, ודינו כדין סכך פסול המאהיל על גבי הסכך כשר[50], ועל דרך שנתבאר[51] (פירוש, שכל שאין סכך הכשר הרבה כל כך עד שאם ינטל ממנו כשיעור סכך הפסול המיצל עליו יהיה עדיין צל הסוכה מרובה מחמתה, פסול[52]):

יד במה דברים אמורים, כשמסכך תחת הגג, אבל אם מסכך על גבי העצים או הקורות, אף על פי שהן סמוכין זה לזה בפחות משלשה טפחים, הרי זו כשרה. ואין אומרים כאן לבוד, שיצטרפו כל העצים ויהיו נחשבין כעץ אחד רחב מסכך הפסול יותר מארבעה טפחים, שהוא פוסל את הסוכה, כמו שיתבאר בסימן תרל"ב[53]. שכיון שסכך כשר מונח בין עץ לחבירו, הוא מפסיק ביניהם שלא יצטרפו, ואין אומרים לבוד אלא אם כן אין שום דבר מפסיק בינתיים[54]:

טו ואם מותר לישב תחת העצים, יתבאר בסי' תרל"א[55]:

טור ושו"ע ס"ג (העושה סוכה למטה בבית תחת הגג שהסירו הרעפים, אף על פי שנשארו עדיין העצים הדקים שהרעפים מונחים עליהם, כשרה).

[46] לבוש ס"ג (שלא נעשו מתחילה לשם סכך סוכה לצל להגין משרב ושמש, אלא להניח עליהם הרעפים נעשו מתחלה).

[47] **מ"א** סק"ו (כשרה אפילו לישב תחת העצים עצמן, כמ"ש סי' תרל"א ס"ט, כיון שעשה מעשה והסיר הרעפים). חדושי הגהות מהרלב"ח (דשפיר מייתי העיטור ראיה מדתנן נוטל אחד וכו', דחשוב מעשה להכשיר אף את הנשאר, שלא יהיה פסול).

והיינו שדינו כדלקמן סי' תרלא סי"ב (בית המקורה בנסרים שאין עליהם מעזיבה (פירוש רצפת טיט שמשימין עליהם), ובא להכשירו לישב תחתיהן לשם סוכה, שהרי נסרים אלו הם פסולים לסיכוך אפילו אין ברחבן ארבעה טפחים, לפי שלא הונחו כאן לשם צל, אלא לשם דירה. כיצד מכשירן, נוטל נסר אחד מבין שנים ויתן סכך כשר במקומה, וחוזר ונוטל נסר אחד, ויתן סכך כשר במקומה, ותהיה כשרה כל הסוכה), ושם נסמן (הערה 49).

[48] תרומת הדשן סי' פט (יראה דכשר הוא. וכן מוכיחות ההלכות פ"ק דסוכה (טו, ב), גבי מפקפק או נוטל אחת בנתיים, דלא פסול מחובר כה"ג ... לענין סוכה נמי הוי כתלוש). הובא ב"י סוף הסימן. לבוש שם (ואף על פי שהם מחוברין במסמורים, ואם היה תחלת עשייתן לשם צל סיכוך סוכה להגין משרב ושמש היו כשרים, דתלוש ולבסוף חברו כשר לסוכה).

[49] לבוש שם ס"ח (ותלוש ולבסוף חברו מותר לסכך בו, שלא הקפידה התורה אלא לעשות הסכך בידים והרי עשאו), ומ"א שם סקי"א (דתלוש ולבסוף חברו כשר לסכך).

אלא שלכתחלה צריך להיות החיבור בדבר שאינו מקבל טומאה, כדלקמן שם סי"א (ואין מעמידין את הסכך לכתחלה בכל דבר שראוי לקבל טומאה).

[50] **מ"א** סק"ו (אבל אם היתה מקודם בנויה בלא גג ולא עשה עכשיו בה מעשה, אז אותן העצים או הקורות יש להם דין סכך פסול, ודינו כמ"ש ס"א גבי אילן).

[51] סעיף ג ואילך.

[52] לדעה הא' דלעיל ס"ג-ד, שהיא העיקר.

[53] בשו"ע שם ס"א (סכך פסול פוסל באמצע בד' טפחים, אבל פחות מד' כשרה, ומותר לישן תחתיו), וס"ד (אם יש סכך פסול ב' טפחים, ועוד סכך פסול ב' טפחים, ואויר פחות משלשה מפסיק ביניהם, יש להסתפק אם שני הפסולים מצטרפין לפסול הסוכה).

[54] **מ"א** ס"ק ו (פשוט דלא אמרינן לבוד, כיון שסכך כשר ביניהם).

[55] בסעיף הקודם צויין לסי' תרלב, אודות עצים וקורות הפסולים לסכך, אם יש בהם ד' טפחים או פחות. וכאן מצויין לסי' תרלא, לענין הישיבה תחת עצים וקורות הכשרים, אם יש בהם ד' טפחים או פחות.

וכדלקמן שם סי"ב (בית המקורה בנסרים שאין עליהם מעזיבה ... כיצד מכשירן נוטל נסר אחד מבין שנים...); אמנם סוף הסעיף לא הגיע לידינו, ומסיים בשו"ע שם ס"ט (כשרה, אפילו הנסרים רחבים ארבעה, ויש מי שאומרים שצריך שלא יהיו הנסרים רחבים ארבעה). ונתבאר במ"א שם סק"ז-ח. ולפי דעת האוסרים, דינו כדלקמן סי' תרכט סכ"ט (נסרים שרחבן ארבעה טפחים אסור לסכך בהן, לפי שרוב תקרת הבית עשויות מהן, ויש לחוש שמא ישב תחת תקרת ביתו, ויאמר מה לי לסכך בנסרים אלו מה לי לישב תחת תקרת ביתי, אף היא מנסרים עשויה, ותקרת הבית היא פסולה מן התורה), וסל"ב (ועכשיו בזמן הזה שמסככין הבתים בנסרים שאין בהן שלשה טפחים, יש לפסול סוכה המסוככת אפילו בנסרים שאין ברחבן שלשה טפחים, משום גזרה שמא ישב תחת תקרת ביתו העשויה מנסרים כאלו. אבל מותר לסכך בנסרים קצרים מאד ... שאין דרך לעשות תקרת הבית מנסרים קצרים כאלו).

הסיר הסכך הפסול והשאיר הסכך הכשר

טז אם הניח סכך פסול על גבי הסוכה שלא היה עליה שום סכך, ואחר כך הניח עליה סכך כשר על גבי סכך הפסול, ואחר כך הסיר סכך הפסול מעל גבי הסוכה, ונשאר סכך העליון הכשר בלבדו מיצל על גבי הסוכה, וכן העושה דפנות הסוכה תחת גג הבית והניח סכך כשר על גבי הגג, ואחר כך הסיר את הגג מתחת הסכך המונח עליה, הרי זו פסולה[56], לפי שבשעה שעשה את הסוכה, דהיינו בשעה שהניח סכך הכשר, שהוא עיקר הסוכה, היתה הסוכה פסולה מחמת סכך הפסול שעליה, ואחר כך כשהסיר את הפסול לא עשה מעשה בגוף הסוכה להכשירה, אלא מאליה נתכשרה על ידי הסרת הפסול, והתורה אמרה חג הסכות תעשה לך וגו', ולא מן העשוי[57] מאליו[58], שהעשייה הראשונה שהיתה בפסול אינה נחשבת עשייה כלל[59]:

יז במה דברים אמורים, שפסול הסוכה היה מחמת עצמה, כגון בנדון שאמרנו, שהניח סכך הכשר על גבי הפסול, שגוף הסוכה, דהיינו סכך הכשר, נעשה בפסול מחמת עצמו, שאינו נקרא סכך כלל כיון שיש דבר מפסיק בינו להדפנות, שהרי אין צלו מועיל כלום. אבל אם פסול הסוכה הוא מחמת דבר אחר הפוסל אותה, כגון העושה סוכתו תחת גג הבית, ואחר שסככה כהלכתה הסיר את הגג מעל גבי הסוכה, הרי זו כשרה אע"פ שלא עשה מעשה בגופה להכשירה, כיון שאין פסולה אלא מחמת דבר אחר, דהיינו גג הבית שמיצל עליו, ולא מחמת עצמה, שהרי היא מסוככת כהלכתה בסכך כשר המונח על גבי דפנותיה, לכך כיון שעשה מעשה הכשר בדבר הפוסלה, דהיינו שהסיר את עצי הגג שהיו קבועין שם לשם דירה ולא לשם צל, ולפיכך היה עליה שם סכך פסול, ועכשיו שהסירן משם לגמרי נקרא עליהם שם סכך כשר[60]. ואפילו על העצים הנשארים נקרא עליהם שם סכך כשר, כמו שבארנו למעלה[61], לפיכך מועיל מעשה הכשר זה להכשיר את הסוכה, כיון שלא היתה פסולה אלא מחמת הגג, וכבר עשה בו מעשה הכשר:

יח אבל אם לא עשה מעשה הכשר בדבר הפוסלה, כגון שלא הסיר את הגג לגמרי ממקום קביעותו, אלא עשה אותו כעין דלת לפתוח ולסגור בעת הגשם, כיון שלא הסירו משם לגמרי, אין זה מעשה גמור, ולפיכך אינו מועיל להכשיר את העצים הנשארים ולא את הסוכה שנפסלה מחמתה[62] (כשעדיין לא נפתחה הדלת והיתה מאהלת על הסוכה):

יט במה דברים אמורים, כשסיכך את הסוכה קודם שפתח את הדלת בגג, או אפילו לאחר שפתח, אלא שבשעת הסיכוך היתה הדלת סגורה והיתה מאהלת על הסוכה, דכיון שעשיית הסוכה היתה בפסול, שוב אין מועיל לה מה שאחר כך פתח את הדלת, כיון שלא עשה מעשה בגוף הסוכה. אבל אם בשעה שסיככה היתה הדלת פתוחה כהלכתה ולא היתה מאהלת על הסוכה, אע"פ שאחר כך סגרה ונפסלה הסוכה בשעה שהדלת סגורה, מכל מקום כשהוא פותח את הדלת הסוכה חוזרת להכשירה, כיון שתחלת עשייתה היתה

---

[56] שלטי הגבורים ח, א אות א, בשם פסקי ריא"ז (ונראה בעיני שאם סיכך סכך כשר על גבי תקרת ביתו, ולא הניח החלל טפח בין הסכך לתקרה, אע"פ שסילק התקרה מתחת הסכך ונשאר הסכך לבדו, סוכה זו פסולה היא, עד שינענע הסכך לשם סוכה). **מ"א** סוף **סק"[ז]** (ובש"ג פ"ק דסוכה ... אם הניח הסכך על התקרה, ואחר כך הסיר התקרה, פסולה).

[57] ראה טז, יג. ברייתא יא, ב (תעשה ולא מן העשוי).

וראה גם לקמן סי' תרכט ס"כ ואילך (ואם סיכך במחובר ואחר כך קצצו, פסול, שנאמר חג הסכות תעשה כו', תעשה ולא מן העשוי בפסול).

וכן הוא לענין ציצית, כדלעיל סי' י ס"י (והתורה אמרה גדילים תעשה, ולא מן העשוי כבר בפסול).

[58] רש"י שם יא, א ד"ה אכשורי (והיכי דמי תעשה ולא מן העשוי ... שהסיכוך היה מאליו).

[59] וכיון שהסכך פסול, אם רוצה להכשירו צריך לנענעו, כדלקמן סי' תרכט ס"כ (אין לו תקנה אלא אם כן ינענע כל הסכך הפסול שקצצו, דהיינו שמגביהו מעט וחוזר ומניחו, שבשעה שמגביהו נתבטלה עשיה הראשונה שהיתה בפסול, ואחר כך כשמניחן הוא עושה מעשה חדש בגוף הסוכה), ושם נסמן (הערה 99).

[60] אור זרוע ח"ב הל' סוכה סי' רפט (היה אומר ה"ר ברוך מריגנשבור"ק, שאם עשה סוכה בתוך הבית תחת התיקרה ואחר כך הסיר התיקרה, שאינו מועיל כלום, כיון שתחילה עשה בפסול, והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי, כדאמר הכא. וה"ר יצחק הלבן הכשיר, דאין שייך לומר תעשה ולא מן העשוי אלא היכא דגוף הסכך היה בפסול ... אבל הכא דגוף הסכך הוא כשר, אלא שתקרה גורמת לו, הכי נמי דכשר אפילו לאחר שהסיר התיקרה לאחר סיכוכה. וכן הוא האמת כדבריו). הובא בהגהות אשרי פ"א סי' כד, ובמהרי"ל הל' סוכות ע' ששה. ארחות חיים הל' סוכה סי' כו (וליכא משום תעשה ולא מן העשוי, דיצטרך נענוע אחר, שאין הפסול בגוף הסכך ... ולפי זה נוכל לומר שאלו שעושין סוכתן בתוך הבית ואין מגלין ואין מסירין הרעפים עד עשיית כל הסוכה, דאין צריכין לנענוע הסכוך, לפי שגילוי הגג והסרת הרעפים ופקפוק הדפין שקורין לאטא"ש, הוא המעשה להכשר הסכוך הנעשה בפסול קודם לכן). **רמ"א** ס"ב (אבל מותר לעשות סוכה תחת מחובר או בית, ולהסירו אחר כך, ולא מקרי תעשה ולא מן העשוי, הואיל ואין הפסול בסכך עצמו).

[61] סעיף יב.

[62] **מ"א** סק"ז (בסוכה תחת הגג כשמסיר הגג אחר כך, הוי מעשה, והגג עצמו נכשר כמ"ש ב"י בשם ארחות חיים, משא"כ כאן כשפותח לא מקרי מעשה).

בכשרות בשעה שהדלת היתה פתוחה[63]:

כ ואם יש לדלת זו צירים שסוגר ופותח בהם, הרי היא כפתח גמור, ומותר לסגרה ולפתחה בשבת ויום טוב, ואין בזה משום איסור סתירה ובנין[64]:

כא וצריך שיזהר שלא ישב תחתיה לשם מצות סוכה כשהיא סגורה, שאז היא פסולה, ואינו יוצא ידי חובתו בישיבה זו[65]:

---

[63] **מ"א** שם (כשסיכך תחלה, דנעשה בכשרות, וסוגר אחר כך הגג מפני הגשמים, וחוזר ופותחו, כשר לכו"ע, דהוי כפירס עליה סדין וחזר ונטלו ממנו, דכשרה, כיון שנעשה בכשרות).

[64] דרכי משה ס"ק א (כתב מהרי"ל (שם) דאותן גגין העשויים כמין צריף ובסוכות מגביהין אותן ומסככין שם ... תמוה לו איך מותרים, דאסור להוריד ולהגביה אלו הגגין ביום טוב בסוכות משום בנין וסתירה. ולי נראה דאין כאן תימה כלל, כי מאחר שהגגין עשויין עם צירים לפתוח ולנעול, אין בו איסור כלל, מידי דהוי אדלת של בית סובבת על צירים, או הדלתות של בור ודות שפותחין וסוגרין בו, ולית בהו חשש איסור). **רמ"א** ס"ג (ואפילו ביום טוב שרי לסגרן ולפתחן אם יש להם צירים שסוגר ופותח בהן, ואין בזה לא משום סתירה ובנין אהל ביום טוב). מ"א סק"ח (דהוי כפתח).

וכדלעיל סי' שיג ס"ח (שבהיכר הציר שבהן ניכרין הן שהן דלתות העשויות לפתיחה ונעילה, ואינו נראה כבונה).

ומזה מובן שאין בו אף משום עשיית אהל עראי בשבת, אף שדעתו להגן בו מחמה ומטר. ולפי זה מותר לפתוח בשבת ויום טוב גגון של עגלת תינוקות או סוכך למרפסת, אף שאסור לפתוח מטריה בשבת ויום טוב.

וראה לעיל סי' שטו ס"ב (הערה יא). שיעורי הלכה למעשה ע' רי-ריא.

[65] **רמ"א** שם (רק שיזהר שלא ישב תחתיהן כשהן סגורין, שאז הסוכה פסולה).

תרכז דין הישן בסוכה

ובו ז' סעיפים

אהל המפסיק בינו להסכך

א צריך[1] לישב תחת אויר הסכך[2], שלא יהא אהל אחר מפסיק בינו להסכך[3], כדי שיהיה יושב בצל סוכה ולא בצל אהל[4].

ואינו נקרא אהל אלא דבר שהוא גבוה עשרה טפחים[5] מן הארץ[6]. ואע"פ שאין לו דפנות אסור לישב תחתיו[7]. לפיכך הישן תחת המטה בסוכה, אם היא גבוה[ה] עשרה טפחים לא יצא ידי חובתו[8]:

ב וכן הישן תחת הכילה[9] הפרוסה סביבות המטה[10] בשיפוע[11], אם יש לה גג[12] טפח[13], דהיינו שרוחב טפח

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) אהל המפסיק בינו להסכך (ס"א-ה).
(ב) נויי סוכה אינן פוסלים (ס"ו-ז).

[2] טור **ורמ"א** ס"א (צריך לישב באויר הסוכה).

[3] **רש"י** י, א ד"ה פסולה (משום דאינו יושב בסוכה, דאהל מפסיק ביניהם). ודף כ, ב ד"ה הישן (דאהל מפסיק בינו לסוכה).

[4] המאור י, א (הוה ליה אהל בפני עצמו, ואין זה עומד בצל סוכה אלא בצל אהל המטה). ר"ן שם (הר"ז הלוי ז"ל ... לפי שהוא יושב תחת האוהל ולא תחת הסוכה). ט"ז סק"א (לפי שאין יושב בצל הסוכה אלא בצל אוהל).

[5] **גמרא** י, ב (אמר רב יהודה אמר שמואל מותר לישן בכילה בסוכה אע"פ שיש לה גג, והוא שאינה גבוהה עשרה), ופרש"י (דבציר מגובה עשרה לאו אוהלא הוא). תוס' כ, ב ד"ה הישן (בגמרא מוקי לה שמואל בגבוהה עשרה, דפחות מכאן לא חשיב אהל להפסיק). בעל המאור שם (כיון שגבוהה עשרה הוה ליה אהל בפני עצמו).

ואף שלענין איסור עשיית אהל בשבת סגי בגבוה טפח אחד, כדלעיל סי' שטו סי"ט (שכל אהל שאין לו חלל טפח אינו קרוא אהל). ביארו התוס' שבת קלח, ב ד"ה שאין (והוא שאינה י' טפחים ... נהי דגבי סוכה לא חשיב אהל ... מיהו לגבי שבת חשיב ואסירי, שהרי משמרת וביעתא וקידרא וחביתא אסירי משום אהל, ולא משמע שיש בגובהן י' טפחים).

[6] כדלקמן ס"ב (שכל גג טפח הגבוה עשרה טפחים מן הארץ נקרא אהל).

[7] רמב"ם פ"ה הכ"ג (וכן המעמיד ארבעה עמודים ופרש סדין עליהן, אם גבוהין עשרה). וכן הוא לעיל סי' שטו ס"א (ואפילו אין מחיצות תחתיו, כגון שפורס מחצלת על גבי ד' קונדיסין), ושם נסמן (הערה ד). וראה משנה ברורה שעה"צ ס"ק ד.

[8] משנה כ, ב (הישן תחת המטה בסוכה, לא יצא ידי חובתו). טור ושו"ע ס"א (הישן תחת המטה בסוכה, אם היא גבוהה י' טפחים, לא יצא).

[9] גמרא י, ב (הישן בכילה בסוכה, לא יצא ידי חובתו. הכא במאי עסקינן כשגבוהה עשרה). טור ושו"ע ס"ב (הישן תחת הכילה בסוכה, אם אינה גבוהה עשרה טפחים , או שאין לה גג רחב טפח, יצא).

ממנו פרוס ביושר על גבי המטה ולא בשיפוע[14], כגון שהכלונס שהוא תלוי בו ופרוסה על גביו, יש בו רוחב טפח, ויש עשרה טפחים מן גג טפח זה עד הארץ, אע"פ שממנו עד המטה שישן עליה אין שם עשרה טפחים, אעפ"כ לא יצא ידי חובתו, שכל גג טפח הגבוה עשרה טפחים מן הארץ נקרא אהל[15], ונמצא שאינו ישן בצל סוכה אלא בצל אהל:

ג ואפילו אין לה גג טפח, אם יש בפחות משלשה טפחים סמוך לגג רוחב טפח, דהיינו לאחר שירדה מעל הכלונס מכאן ומכאן ונתרחבו טפח אין שם מן טפח זה עד הכלונס שלשה טפחים ביושר, אסור לישן תחתיו[16] אפילו שלא כנגד טפח זה (עיין סוף סי' תרל"א[17]), לפי שכל פחות משלשה טפחים הוא כלבוד[18], וכאלו יש בגגה רוחב טפח[19], וכל דבר שיש לו גג רחב טפח, כולו נקרא אהל[20], ונמצא אהל מפסיק בינו להסכך:

ד מי שפירס סדין על גבי קינוף[21], דהיינו ארבעה קונדסין הבולטין מארבעת רגלי המטה ומניח כלונסות מזה לזה ופורס עליהן סדין[22], אסור לישן תחתיו מדברי סופרים[23], אפילו אם ראשי קונדסין אלו אינן גבוהין עשרה טפחים[24] מן הארץ, כיון שיש להם גג רחב טפח ביושר, דהיינו הסדין שפרוס על גביו מלמעלה:

ה אבל אם קונדס אחד בולט באמצע המטה מראשותיה, והשני בולט כנגדו במרגלותיה, ומניח כלונס מזה לזה, ופורס עליו סדין, כיון שהסדין פרוס בשיפוע ואין לו גג רחב טפח ביושר, מותר לישן תחתיו[25]. והוא שאין

ויש בזה ב' דעות, כדלקמן סי' תרמ סי"ב (אע"פ שהישן בסוכה בכילה שיש לה גג רחב טפח וגבוה עשרה טפחים לא יצא ידי חובתו, מכל מקום אם יש יתושין בסוכה שמצערין אותו, מוטב שישן בכילה זה משישן חוץ לסוכה, לפי שיש מי שמתיר לכתחלה לישן בכילה זו, אפילו במקום שאין שם יתושין, אע"פ שאין הלכה כדבריו בדבר זה), ושם נסמן (הערה 61).

[10] **רש"י** שם ד"ה כילה (הפרוסה סביבות המטה).

[11] רש"י יא, א ד"ה כילת חתנים (אינה כשאר כילה, ואין עושין לה גג, והיא סביבות המטה, וגגה משופע כשל נקליטין).

[12] **גמרא** יא, א (בשיש לה גג).

[13] רמב"ם פ"ה הכ"ג (כילה שיש לה גג אפילו טפח). טור ושו"ע שם (גג רחב טפח). וכדלעיל סי' שטו ס"ב (כדי טפח, שזהו שיעור להיות נקרא אהל), ושם נסמן (הערה ח).

[14] רש"י יט, ב ד"ה בכילת (לפי שאין לה גג טפח שוה, לא חשיב אהל להפסיק).

[15] מ"א סק"ג (נראה לי דהנך י' טפחים מארעא משחינן, אף על פי שאין י' טפחים מן המטה לכילה). עטרת זקנים ס"ק א (והני י' טפחים מארעא משחינן, אף על פי שאין י' טפחים מהמטה). וראה לקמן ס"ד (והערה 26).

והטעם לזה יתבאר לקמן ס"ה בהגהה.

[16] אגודה סי' ט (ואם אין לה גג, כגון דאינה רחבה טפח תוך שלשה לגגו ... אף על פי שהיא גבוה עשרה, מותר לישן בה, דשיפוע אוהלים לאו כאהל דמי). ב"ח ד"ה ומ"ש אבל (וכתב כן לפי דבפרק תולין (שבת קלח, ב) איתא הכי לענין שבת, כדלעיל בסימן שט"ו, והוא הדין לגבי סוכה). **מ"א** סק"א (וגם בעינן שלא יהא פחות מג' סמוך לגג רחב טפח ... (ב"ח אגודה). ועסי' שט"ו). והוא כדלעיל סי' שטו סט"ו (אהל משופע, אם יש בראשו גג רחב טפח ביושר, או אפילו אין בראשו טפח, אלא יש בפחות מג' טפחים סמוך לראשו רחב טפח, שכל פחות מג' טפחים הוא כלבוד, והרי זה כאילו יש בראשו גג רחב טפח, הרי זה אוהל קבוע), ושם נסמן (הערה פה).

[17] בשוע"ר חסר סיום סי' תרלא, ובשו"ע שם ס"י (סוכה שאין לה גג, כגון שהיו ראשי הדפנות דבוקות זו בזו כמין צריף, או שסמך ראש הדופן של סוכה לכותל, פסולה. ואם היה לה גג, אפילו טפח ... הרי זו כשרה), וברמ"א שם (ואם כל הדפנות מדבר שמסככין בהם, מותר לישן אפילו תחת הדפנות).

וכשם שבסוכה עצמה, ראשי הדפנות שבשיפוע אינו נחשב סכך, אך אם יש בראשה גג רחב טפח של סכך כשר, גם דפנות הסכך שבשיפוע נחשבים סכך כשר. כן גם כאן באהל שתחת הסכך, "כל דבר שיש לו גג רחב טפח, כולו נקרא אהל".

[18] מ"א סי' תרלא סק"ט (דשפועי אהלים לאו כאהלים דמי, ונראה לי אם יש בפחות מג' סמוך לגגה רחב טפח שרי, כמ"ש סי' שט"ו סי"א, דלבוד דאורייתא הוא). וכדלעיל שם.

[19] רש"י עירובין קב, סוע"א (אבל הרחיבה עד טפח בתוך שלשה לגגה, כאילו גגה טפח דמי).

[20] רא"ש פ"א סי' לז (חזינן כשיש בשיפוע לרבע בו טפח על טפח, חשיב כולו אהל, ואפילו במקום שאין בו טפח על טפח).

[21] **משנה** י, א (פירס על גבי הקינוף, פסולה).

[22] **רש"י** שם (הן ד' קונדיסין לד' רגלי המטה וגבוהין, ומניח כלונסות מזה לזה על גביהן, ופורס עליהן סדין). טור ושו"ע ס"ג (העצים היוצאים מארבע ראשי המטה, אסור לפרוס עליהן סדין ולישן תחתיו).

[23] ראה תוס' י, ב ד"ה ובלבד (והא דאסרינן הכא גבוהין עשרה, היינו מדרבנן, ודוקא בנקליטין דקביעי), שהיא ההלכה שבסעיף הבא, שכיון דקביעי אסור מדרבנן אף אם אין לה גג טפח. וכך גם כאן, כיון דקביעי אסור מדברי סופרים אף באינן גבוהים עשרה.

[24] **גמרא** י, ב (אף על פי שאין גבוהין עשרה. שאני קינופות דקביעי). טור ושו"ע שם (אפילו אם אינם גבוהים עשרה).

[25] **משנה** י, א (אבל פורס הוא על גבי נקליטי המטה), ופרש"י (שאינן אלא שנים, והן יוצאין באמצע, מטה אחד למראשותיה ואחד לרגליה, ונותנין כלונסא מזה לזה, ופורסין עליו סדין והוא משפע לכאן ולכאן, ומשום דאין לה גג טפח רחב למעלה לא מיקרי אהל). **גמרא** [ברייתא] י, ב (נקליטין שנים ... פירס ... על גבי נקליטין כשרה). טור ושו"ע ס"ג (אבל אם אחד יוצא באמצע המטה

הכלונס גבוה עשרה טפחים מן המטה, אבל אם הוא גבוה עשרה טפחים מן המטה * אסור לישן תחת הסדין[26]:

[* הג"ה: ומה שבכילה מודדין העשרה טפחים מן הארץ[27], וכאן מודדין אותן מן המטה. היינו לפי שהכלונס שהכילה פרוסה על גבה איננו קבוע במטה, ואם תנטל המטה לא תנטל הכילה, אבל כאן הכלונס קבוע בקונדסין הבולטין מן המטה, ואם תנטל המטה ינטל הסדין. וטעם לחילוק זה יתבאר בסוף סי' תר"ל[28], עיין שם הטעם:]

נויי סוכה אינן פוסלים

ו מותר לפרוס בסוכה קרמים המצוירים וסדינין המצוירים כדי לנאותה, בין סביב הכתלים בין תחת הסכך, ואע"פ שהן מקבלין טומאה ופסולין לסיכוך, כמו שיתבאר בסימן תרכ"ט[29], אעפ"כ אין פוסלין את הסוכה[30] בארבעה טפחים, כדין סכך פסול, וכמו שיתבאר בסימן תרל"ב[31].

ולא עוד[32] אלא שמותר אפילו לישב תחתיהן ממש, אף על פי שהן גבוהין עשרה טפחים מן הארץ, אינן חשובין אהל להפסיק בינו להסכך, לפי שהן בטילין לגבי הסכך, כיון שנעשו לצורך הסכך, דהיינו לנאותו[33]. ועוד, שכל שלא נעשה לצל אין שם סכך עליהם, ולכך אין פוסלין את הסוכה משום סכך פסול[34]. ומותר לישב תחתיהן לפי שהן בטלין לגבי הסכך[35].

במה דברים אמורים, כשהן סמוכין בתוך ארבעה טפחים להסכך, ואז הן בטלין אצלו, אבל אם הם מופלגין ממנו ארבעה טפחים, אינן בטלין אצלו, ופוסלין את הסוכה[36] כדין סכך פסול[37], ועל דרך שיתבאר בסי'

בראשה, והשני במרגלותיה כנגדו, ונותנים כלונסות מזה לזה, מותר לפרוס סדין עליו ולישן תחתיו, משום דאין לה גג רחב טפח למעלה).

[26] **גמרא** [ברייתא] שם (ובלבד שלא יהיו נקליטין גבוהין מן המטה עשרה). טור ושו"ע שם (והוא שלא יהיו גבוהים עשרה טפחים). ומה שכתב המ"א ס"ק ג (נראה לי דהנך י' טפחים מארעא משחינן), קאי על הכילה דלעיל ס"ב (הערה 15).

[27] כדלעיל ס"ב.

[28] בשו"ע שם סי"ג (ואם סמך הסכך על עמודים, והכרעים הם דפנות, אפילו אין גובה עשרה מהמטה עד הסכך, כשרה, כיון שיש י' טפחים מהארץ עד הסכך). לבוש שם (אם סמך הסכך על העמודים והעמודים תקועים בארץ והכרעים הם הדפנות, אפילו אין גבוה עשרה מן חלל המטה עצמה עד הסכך, כשרה, כיון שאם ינטל המטה יש עשרה טפחים מהארץ עד הסכך, אין המטה ממעט את האויר לפסול אותה, שהמטה אין לה קבע, שהרי יכולים לטלטלה ממקומה).

[29] ס"א (כל דבר שראוי לקבל טומאה, אע"פ שהוא צומח מן הארץ ... אין מסככין בהן).

[30] משנה וגמרא י, א (פירס עליה סדין ... תחתיה מפני הנשר ... פסולה), ופרש"י (מפסיל משום מקבל טומאה). אמר רב חסדא לא שנו אלא מפני הנשר, אבל לנאותה כשרה). ושם ע"ב (ודלמא מן הצד), וקיי"ל ששניהם מותרים. רמב"ם פ"ה הי"ז (אם סיככה כהלכתה, ועיטרה במיני פירות ובמיני מגדים וכלים, שתלויין בין בכתליה בין בסכך כדי לנאותה, כשרה). טור ושו"ע ס"ד (פירס סדין תחת הסכך לנוי ... כשרה), וסי' תרכט סי"ט (פירס עליה סדין מפני החמה, או תחתיה מפני הנשר ... פסולה. אבל אם לא פירס אלא לנאותה, כשרה).

דיני נוי סוכה יתבארו לקמן סי' תרלח ס"ו ואילך. וכאן יתבאר, שאין פוסלים את הסוכה כסכך פסול.

[31] בשו"ע שם ס"א (סכך פסול, פוסל באמצע בד' טפחים. אבל פחות מד', כשרה, ומותר לישן תחתיו).

[32] סכך פסול ד' טפחים פוסל את כל הסוכה – אם ד' טפחים אלו הם לאורך כל הסוכה, ויש לסוכה רק ג' דפנות. אבל אם אינו לאורך כל הסוכה, או שיש לה ד' דפנות, אינו פוסל את הסוכה, אלא שתחת ד' טפחים אלו אין לה דין סוכה. ואפילו בסדין שהוא רק טפח אחד, והוא גבוה עשרה טפחים מהארץ, אסור לישב תחתיו, כדלעיל ס"ב (אם יש לה גג טפח ... ויש עשרה טפחים מן גג טפח זה עד הארץ ... לא יצא ידי חובתו).

וכאן בפורס סדין לנאותה, לא זו בלבד שאינו פוסל את כל הסוכה, אלא אף מותר לישב תחתיהן, ואפילו גבוהה י' טפחים.

[33] רש"י י, ב ד"ה פסולה (כיון דלנוי סוכה יהבינהו, בטלה לגבה). **מרדכי** רמז תשלו (ומורי ה"ר פרץ ז"ל חילק ... לנאותה הוי צורך סוכה, ובטל לגבי סוכה). טור ולבוש ס"ד (שכיון שלא פירשו לצל ולהגין מפני החמה, אלא לנוי בעלמא, הרי הוא בטל לגבי הסכך ולא חשיב אהל). וראה גם לקמן (הערה 35).

וכן הדין בלולב, כדלקמן סי' תרנא ס"ד (כיון שהאגוד הוא לנוי ולהידור מצוה, וכל שהוא לנוי אינו חוצץ, מפני שהוא בטל לגבי הלולב ומיניו, וכאלו הוא מגוף הלולב ומיניו).

[34] רש"י י, א ד"ה אבל לנאותה (אין שם סכך עליה, וכשירה). לבוש ס"ד (וגם אין שם סכך עליו לחשבו לסכך פסול, הואיל ונעשה לנוי). ב"ח סי' תרכט ד"ה אפילו (ואין שם סכך פסול עליו לפסול שכנגדו). **מ"א סי' תרכט** סקכ"ג (ולא מקרי סכך פסול (ב"ח ולבוש)).

[35] ב"ח שם (דבטל הוא אגב סוכה). **מ"א שם** (ואז בטיל לגבי סוכה). וכנסמן לעיל (הערה 33)

[36] **גמרא** י, ב (נויי סוכה (סדינין הפרוסין תחת סכך לנוי, רש"י) המופלגין ממנה ארבעה, רב נחמן אמר כשרה, רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי פסולה (משום אהל מפסיק, רש"י)). רי"ף ו, א (וקיי"ל דיחיד ורבים הלכה כרבים). רמב"ם פ"ה הי"ח (היו נויי הסוכה מופלגין מגגה ארבעה טפחים או יתר, פסולה). טור ושו"ע ס"ד (ואם הוא רחוק ד' טפחים מן הגג, פסולה).

תרל"ב[38].

ומכל מקום אע"פ שסכך פסול אינו פוסל את הסוכה אלא אם כן יש בו ארבעה טפחים, אבל אם אין בו ארבעה טפחים מותר אפילו לישב תחתיו, אעפ"כ יש ליזהר שלא להרחיק נויי הסוכה מן הסכך ארבעה טפחים, אע"פ שאין בהן ארבעה טפחים, גזירה שמא יהיה בהן ארבעה טפחים, שאז אסור לישב תחתיהן[39]:

ז וכל זה בנויי הסוכה, אבל אם פירס תחת הסכך דבר שאינו נוי לסוכה, יתבאר בסימן תרכ"ט[40] עיי"ש:

---

[37] רא"ש פ"א סי' טו (דסכך פסול שתחת סכך כשר פוסל את סכך הכשר בהפלגת ד', היינו דומיא דנויי סוכה שהן פסולין לסכך). ר"ן ה, ב (כיון דמופלגים מן הסכך ד', חשיבי באפי נפשייהו, הלכך ... פסלי משום סכך פסול).

[38] כנסמן לעיל (הערה 31).

[39] מהרי"ל הל' סוכה ע' שסז (אמר מהר"י סג"ל, דהוא נזהר בדין זה לתלות הנוי סמוך לגג הסכך, למען שלא יהא נדון משום סכך תחת סכך ויפסל). רמ"א ס"ד (ויש ליזהר שלא לתלות שום נוי סוכה, רק בפחות מד' לסוכה). **ט"ז** סק"ה (וטעם הנזהר נראה, שיש לחוש שמא יעשה נוי הרבה עד שיהי' שם סכך על אותו מקצת, וישב תחתיו). מ"א סק"ד (שום נוי, אפילו אינו רחב ד' טפחים).

[40] סיום סימן זה בשוע"ר לא הגיע לידינו, וראה ב' דעות בשו"ע שם סי"ט. לקמן סי' תרמ ס"י.

תרכח דיני סוכה שתחת סוכה

ובו ט' סעיפים

סוכה שעל גבי סוכה

א סוכה[1] שעל גבי סוכה[2], שסככה של תחתונה היא קרקעיתה של עליונה[3], אם יש בין סכך התחתון לסכך העליון עשרה טפחים[4], שזהו שיעור הכשר גובה הסוכה, כמו שיתבאר בסימן תרל"ג[5], ויכול להשתמש בעליונה בכרים וכסתות ולא תפול בסוכה התחתונה[6], העליונה כשרה והתחתונה פסולה, שנאמר[7] בסכת תשבו וגו', חסר וא"ו שניה, משמע סוכה אחת ולא תחת שני סככים.

אבל אם אינו יכול להשתמש בכרים וכסתות בעליונה אפילו על ידי הדחק[8], כיון שהעליונה אינה ראויה כלל אפילו לדירת עראי[9], שהרי אפילו על ידי הדחק אינו יכול להשתמש בה בכרים וכסתות, אינה נקראת סוכה

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) סוכה שעל גבי סוכה (ס"א-ג).
(ב) סוכה שבראש העגלה או הספינה (ס"ד).
(ג) סוכה שבראש הגמל או האילן (ס"ה-ט).

[2] **משנה** ט, ב (סוכה על גבי סוכה, העליונה כשרה והתחתונה פסולה). טור ושו"ע ס"א (סוכה שתחת סוכה, העליונה כשרה והתחתונה פסולה).

[3] רש"י י, א ד"ה שתיהן (לגגה של תחתונה שהיא קרקעיתה של עליונה), וד"ה וקיימא (לגגה של תחתונה דהוא קרקעיתה דעליונה).

[4] **גמרא** י, א (כמה יהא בין סוכה לסוכה ותהא תחתונה פסולה ... שמואל אמר עשרה. מאי טעמא דשמואל, כהכשרה כך פסולה, מה הכשרה בעשרה אף פסולה בעשרה). רמב"ם פ"ה הכ"ב (במה דברים אמורים שהתחתונה פסולה, בשהיה גובה חלל העליונה עשרה טפחים או יתר). רא"ש פ"א סי' טו (ונראה לי לפסוק כשמואל דסוגיא דהש"ס כוותיה). טור ושו"ע שם (והני מילי ... יש ביניהם עשרה טפחים).

[5] בשו"ע ס"ח (סוכה שאינה גבוהה עשרה טפחים, פסולה).

[6] משנה ט, ב (רבי יהודה אומר אם אין דיורין בעליונה, התחתונה כשרה). **גמרא** י, א (כי אתא רב דימי אמר, אמרי במערבא, אם אין התחתונה יכולה לקבל כרים וכסתות של עליונה, התחתונה כשרה). טור ושו"ע שם (והני מילי שיכולה התחתונה לקבל כרים וכסתות של עליונה).

[7] אמור כג, מב. ברייתא ט, ב ((בסוכות) תשבו, ולא בסוכה שתחת הסוכה ... אמר רב נחמן בר יצחק בסכת כתיב). ר"ח שם (דמשמע סוכה אחת). לבוש סי' תרכו ס"א (בסכת חסר וי"ו בין כ"ף לתי"ו, שהוא לשון יחיד, משמע תחת סכך אחד, ולא בסוכה שתחת סוכה). מ"א ס"ק א (דכתיב בסכת לשון יחיד).

[8] גמרא י, א (מכלל דתנא קמא סבר אע"פ שאינה ראויה לקבל, פסולה. איכא בינייהו דיכולה לקבל על ידי הדחק), ופרש"י (דרבנן סברי כיון דיכולה לקבל בדוחק, שם סוכה על העליונה ומיפסלא התחתונה). טור ושו"ע שם (ואפילו על ידי הדחק).

[9] ר"ן ה, רע"ב (ואזדו לטעמייהו דסברי דסוכה דירת עראי בעינן). ב"י סוד"ה סוכה (ורבנן נמי לטעמייהו דסברי דסוכה דירת עראי בעינן). לבוש ס"א (מיהו אפילו אם אינה יכולה לקבלם אלא על ידי הדחק פסולה, כיון שראוי לדור בעליונה על ידי הדחק, דירת ארעי מיקרי, ובסוכה דירת ארעי סגי, כמו שיתבאר בעזה"י, והוי סוכה שתחת סוכה). ט"ז סק"א (דאז מיקרי דירת עראי).

כלל[10], ואינה פוסלת את התחתונה משום סוכה שתחת סוכה.

וכן אם העליונה אינה גבוהה עשרה טפחים[11], או שחמתה מרובה מצילתה[12], אינה נקראת סוכה כלל לפסול את התחתונה:

ב לפיכך אם התחתונה היא צלתה מרובה מחמתה בלי צירוף צל סכך העליונה, אז היא כשרה בכל ענין, אפילו אם סכך העליונה גבוה יותר מעשרים אמה[13] מקרקעית התחתונה[14]. ואע"פ שסכך העליונה הוא פסול לסוכה התחתונה, מפני שהוא למעלה מעשרים אמה, ונמצא שסכך פסול מיצל על התחתונה, וכבר נתבאר בסימן תרכ"ו[15] שכל סכך פסול פוסל סכך כשר שתחתיו. אעפ"כ התחתונה כשרה, אפילו אם סכך העליון צלתה מרובה מחמתה[16]. שלא אמרו שסכך פסול פוסל סכך כשר שתחתיו, אלא בסכך שפיסולו הוא מחמת עצמו, כגון מחובר או דבר שראוי לקבל טומאה, אבל סכך שכשר מחמת עצמו אלא שדבר אחר גורם לו לפסול, כגון שמונח למעלה מעשרים אמה, אינו פוסל סכך כשר שתחתיו, כיון שהוא בעצמו ראוי לסיכוך בסוכה שתחתיו[17]:

ג אבל אם התחתונה אין צלתה מרובה מחמתה אלא על ידי צירוף צל סכך העליונה, אם סכך העליונה הוא למעלה מעשרים אמה מקרקעית התחתונה, התחתונה פסולה[18], שאין סכך פסול מצטרף לסכך כשר להשלים לכשיעור:

סוכה שבראש העגלה או הספינה

ד העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה[19], אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה, פסולה, והיושב בה אפילו בשעה שאין שם רוח כלל[20] לא יצא ידי חובתו, לפי שאינה דירה כלל. אבל אם יכולה לעמוד

וכדלקמן ס"ד (שהסוכה אינה צריכה להיות דירת קבע (שתהא ראויה לימים הרבה) אלא דירת עראי). וכיון שהעליונה היא דירת עראי, היא פוסלת את הסוכה התחתונה.

[10] רש"י י, א ד"ה ומשני (כיון דליכא תשמישא להדיא, לאו שם סוכה עלה דעליונה). לבוש שם (אין העליונה שם סוכה עליה, כיון שאין ראוי לדור בתוכה, דתשבו כעין תדורו כתיב, והתחתונה כשרה, דלא מתקרי סוכה שתחת סוכה).

[11] כנסמן לעיל (הערה 4).

[12] **גמרא** ט, סע"ב (אמר ר' ירמיה ... פעמים שתחתונה כשרה והעליונה פסולה ... היכי דמי, כגון שהתחתונה צלתה מרובה מחמתה ועליונה חמתה מרובה מצלתה). מ"א ס"ק ב (אבל אם חמתה מרובה, אפילו יכולה תחתונה לקבל כשירה).

[13] גמרא ט, סע"ב (פעמים שתחתונה כשרה והעליונה פסולה, היכי דמי, כגון דעליונה חמתה מרובה מצלתה ותחתונה צלתה מרובה מחמתה, וקיימא תחתונה בתוך עשרים), כגירסת ופירוש **ר"ת** בתוס' ט, ב ד"ה הא (כלומר אבל העליונה לא חיישינן בכל ענין דקיימא, ואפילו למעלה מעשרים לא מיפסלא התחתונה בהכי). **רמב"ם** פ"ה סוף הכ"ב (והוא שלא יהיה גובה שתיהן יתר על עשרים אמה, שהתחתונה בסכך העליונה היא ניתרת), לפירוש הכסף משנה שם (נראה שרבינו מפרש הגמרא ... דהכא במאי עסקינן כשתחתונה צלתה מרובה מחמתה כשיצטרף סככה עם סכך העליונה, ולהכי בעינן שתהיה עליונה בתוך עשרים. ושיעור לשון רבינו כך הוא, התחתונה כשרה, והוא שלא יהיה גובה שתיהן יתר על עשרים אמה, והיינו כשהתחתונה בסכך העליונה ניתרת וכמו שכתבתי, ומינה דאם אינה ניתרת בסכך העליונה, וכגון שצלתה מרובה מחמתה מחמת עצמה, אפילו עליונה למעלה מעשרים אמה כשרה). טור ושו"ע ס"א (התחתונה כשרה אם היא מסוככת כהלכתה, אפילו אם העליונה למעלה מעשרים).

[14] רש"י י, א סוף דבור הא' (והוא דקיימא עליונה בתוך כ' לארץ, דהוי סכך כשר אף להכשיר תחתונה). לבוש ס"א (שתהא גם העליונה בתוך עשרים אמה לארץ, כדי שיעור גובה סוכה).

[15] לדעה הא' דלעיל שם ס"ג-ח.

[16] ט"ז סק"ב (אפילו אם העליונה כו', משמע אף על פי שהעליונה גם כן צלתה מרובה מחמתה. ואף על גב דבסי' תרכ"ו פסלי לכו"ע אם הסכך פסול, דהיינו האילן, היא צלתה מרובה מחמתה. שאני הכא דהעליון אינו נקרא סכך פסול כיון שאין הפסול מחמת עצמו רק מחמת שיעור הגובה, זו היא סברת ר"ת בתוס').

[17] תוס' שם (ורבינו תם מפרש דלמעלה מעשרים לא חשיב סכך פסול, מאחר שאין הפסול אלא מחמת גובה). מרדכי רמז תשלה (ומיהו ר"ת ... ואם תאמר והא קא מצטרף סכך פסול, יש לומר שאין נקרא סכך פסול אלא פסול מחמת עצמו, כגון מחובר ודבר המקבל טומאה, אבל סכך שהוא למעלה מכ', כיון שבידו להשפילו, לא מיקרי סכך פסול).

[18] **גמרא** ט, סוע"ב (פעמים ששתיהן פסולות היכי דמי, כגון דתרוייהו צלתן מרובה מחמתן וקיימא עליונה למעלה מעשרים אמה). והיינו שצלתן מרובה מחמתן אלא על ידי שתיהן יחד, וכיון שהעליונה למעלה מעשרים, אין סככה מצטרף להשלים לכשיעור. רמב"ם לפירוש הכ"מ שם. טור ושו"ע ס"א (ואם אינה מסוככת כהלכתה, ומתכשרת על ידי סכך העליונה, צריך שלא יהיה סכך העליונה גבוה מן הארץ למעלה מעשרים אמה).

[19] **משנה** כב, ב (העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה, כשרה), ופרש"י (דדירת עראי סגי בה). טור ושו"ע ס"ב (העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה ... כשרה).

[20] שו"ע סי' תרל ס"י (עד שלא תהא הרוח מצויה מנידה אותם תמיד ... כדי שלא תניד אותם הרוח ... מחיצה שאינה יכולה לעמוד בפני רוח מצויה). מ"א ס"ק טז (אפילו עומדת בבית שאין שם רוח, אינה מחיצה).

וכן הוא לעיל סי' שנה בקונטרס אחרון ס"ק ג (וכמו שאסרו מחיצה שאינה יכול לעמוד ברוח מצויה, אפילו בבית. עיין סי' תר"ל).

ברוח מצויה דיבשה, אע"פ שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים, כשרה, והיושב בה אפילו בשעה שהספינה מהלכת יוצא ידי חובתו[21], שהסוכה אינה צריכה להיות דירת קבע (שתהא ראויה לימים הרבה) אלא דירת עראי[22]:

סוכה שבראש הגמל או האילן

ה העושה סוכתו בראש הגמל או בראש האילן[23], שראש האילן הוא קרקעית סוכתו[24], ועשה שם מחיצות וסיכך על גביהן[25], כשרה, ואין עולין לה בשבת ויום טוב, שאסור להשתמש בבעלי חיים ובמחובר לקרקע בשבת ויום טוב[26], כמ"ש בסימן של"ו[27]. ואין דוחין אפילו שבות של דברי סופרים מפני קיום מצות סוכה, מטעם שנתבאר בסימן תקפ"ו[28] עיי"ש:

ו ואפילו אם הסוכה היא על הארץ, אלא שהקנים של סכך מסומכין על האילן, אסור לכנוס לתוכה בשבת ויום טוב, גזירה שמא ישתמש בהסכך, שיניח שם חפציו או יתלה בו שום דבר[29], ונמצא משתמש בצדדי האילן[30], דהיינו הסכך שסמוך על האילן נקרא צדדי האילן, ואסור להשתמש בו בשבת ויום טוב, כמ"ש בסי' של"ו[31]:

---

[21] מ"א סק"ד (ואף על פי שהספינה הולכת על הים. וכן משמע בגמרא עיי"ש). והוא כדאמרינן כג, א (מעשה ברבן גמליאל ורבי עקיבא שהיו באין בספינה, עמד רבי עקיבא ועשה סוכה בראש הספינה).

[22] **גמרא** שם (אמר אביי, דכולי עלמא היכא דאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה לא כלום היא (דאפילו דירת עראי לא הויא, רש"י), יכולה לעמוד בשאינה מצויה דיבשה (הוי כרוח מצויה דים, רש"י) כו"ע לא פליגי דכשרה, כי פליגי בדיכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה ואינה יכולה לעמוד (ברוח שאינה מצויה דיבשה), רבן גמליאל סבר סוכה דירת קבע בעינן, וכיון דאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים, לא כלום היא. רבי עקיבא סבר סוכה דירת עראי בעינן, וכיון דיכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה כשרה). טור ושו"ע ס"ב (העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה, אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה, פסולה. אבל אם יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה, אפילו אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דים, כשרה). לבוש ס"ב (דכל שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה, אפילו דירת ארעי לא מיקרי).

[23] **משנה** כב, ב (העושה סוכתו ... בראש האילן או על גבי גמל, כשרה, ואין עולין לה ביום טוב). טור ושו"ע ס"ג (עשאה בראש הגמל או בראש האילן, כשרה, ואין עולין לה ביום טוב).

[24] **רש"י** שם ד"ה בראש האילן (תיקן מושבו בראשו ועשה שם מחיצות וסכך).

[25] שלא הניח הסכך על האילן עצמו, אלא על הדפנות שעשה על האילן. מלחמות י, א (שמעמידה בדבר המקבל טומאה ... אבל עושה סוכתו בראש האילן ששנו כשרה, היינו עושה דפנות על האילן וסומך סכך עליהם). **ר"ן** י, א (להעמיד הסכך בדבר שאין מסככין בו הסכך אסור מדרבנן ... אף על גב דתנן לקמן העושה סוכתו בראש האילן כשרה ... והרמב"ן ז"ל תירץ בההוא דלקמן לאו במסכך על גבי אילן עסקינן, אלא שקרקע הסוכה נתון באילן, ונעץ קונדיסין בקרקע הסוכה וסכך עליהן). הובא **ב"י סי' תרל** קרוב לסופו. **מ"א** סק"ה (היינו כשהסכך יכול לעמוד בלא אילן, שסמכו על קונדסין, דאם לא כן אסור ... כמ"ש סי' תרכ"ט ס"ז (ר"ן)).

והוא כדלקמן סוף ס"ז (ומכל מקום לכתחלה אין לסמוך את הסכך על האילן, שאין מעמידין את הסכך לכתחלה אלא בדבר הראוי לסכוך, כמו שיתבאר בסי' תרכ"ט), ובסי' תרכט סי"א (שאין מחזקין ואין מעמידין את הסכך לכתחלה בכל דבר שראוי לקבל טומאה), וסי"ב (במה דברים אמורים, כשהסיכוך בעצמו מונח על גבי דבר שמקבל טומאה ... אבל אם הסכך מונח על גבי כלונסאות או על גבי יתידות, והן מונחים על גבי דבר המקבל טומאה, אין בכך כלום, ומותר לעשות כן לכתחלה). וכך גם כאן מותר להניח הסכך על הדפנות שנקבעו על האילן.

[26] ר"ן י, סע"ב (משום דאסור להשתמש ביום טוב במחובר ובבעלי חיים). ב"י סוף הסימן. לבוש ס"ג. ט"ז סק"ג.

[27] ס"א (אין עולין באילן), וסי' שה סכ"ג (אין רוכבים על גבי בהמה ולא נתלים עליה ולא נשענים עליה).

[28] סכ"ב (שופר של ראש השנה אין מחללין עליו יום טוב, מפני שיום טוב הוא עשה ולא תעשה כמ"ש בסי' תצ"ח, ואין עשה דשופר דוחה את לא תעשה ועשה. ואפילו בדבר שאיסורו אינו אלא מדרבנן אין מחללין עליו, לפי שחכמים השוו את דבריהם לשל תורה, והעמידו דבריהם לבטל דברי תורה בשב ואל תעשה). וכן הוא לקמן סי' תרמ ס"י (שאין מצות סוכה דוחה את שום איסור אפילו של דבריהם, מטעם שנתבאר בסוף סימן תקפ"ו).

[29] משנה כב, ב (שתים בידי אדם ואחת באילן, כשרה, ואין עולין לה ביום טוב), ופרש"י שבת קנד, ב (והוא משתמש על סככה, ונותן כליו, ונמצא משתמש באילן), ובתוס' שבת שם (שרגילין היו לתת כליהן על הסכך). הובא **רא"ש** כאן פ"ב סי' ד (ובפרק מי שהחשיך פירש שסמך הסכך על האילן, וסוגיין דהתם מוכחת כן, שהאילן דפנות לסוכה, וקנים של הסכך נסמכין על האילן, ואסור ליכנס בו ביום טוב גזירה שמא יניח חפציו על הסכך), וברבינו ירוחם נתיב ח ח"א נז, ב, ומ"מ פ"ד ה"ו (ואסרו ליכנס לה, מפני שהיו רגילים לתלות בסכך חפציהם ולהשתמש בהן). **מ"א** סק"ו (אפילו הסוכה על הארץ והקנים של הסכך נסמכים על האילן, אסור, גזירה שמא יניח חפציו על הסכך (רא"ש ורי"ו). ומ"מ פ"ד כתב וז"ל, שהיו רגילים להניח ולתלות בסכך חפציהם ולהשתמש בהם עכ"ל).

ומותר להשתמש בסכך באופן כזה, כדלקמן סי' תרלח ס"ה (מותר ליהנות מהן הנאה להשתמש בהם כל תשמיש, כל שאינו מפקיע מעליהם קדושת הסוכה, כגון להניח עליהם חפציו).

[30] **גמרא** שבת שם (דהוו להו צדדין, וצדדין אסורין). ופרש"י (אין כאן תשמיש אלא בצדי אילן).

[31] סעיף כ (אסור להשתמש בצדדי האילן ... כיצד, סולם הסמוך לצדדי האילן, אסור לעלות בו בשבת, שבעלייתו הוא משתמש בצדדי האילן שהוא סמוך בהם).

ז במה דברים אמורים, בימים הראשונים שהיו רגילים להשתמש בסכך להניח ולתלות שם חפציהם. אבל עכשיו שאין רגילין בכך, אין חוששין לכך. ולפיכך יש להתיר ליכנס לתוכה בשבת ויום טוב[32].

ומכל מקום לכתחלה אין לסמוך את הסכך על האילן[33], שאין מעמידין את הסכך לכתחלה אלא בדבר הראוי לסכוך[34], כמו שיתבאר בסי' תרכ"ט[35], עיין שם הטעם:

ח ואם ראשי הקנים של הסכך נסמכים על ראש הגמל, אפילו בדיעבד פסולה, לפי שאין לה קבע, שהרי הגמל סופו לילך מכאן ויפול הסכך[36]. ולא הכשירו סוכה בראש הגמל אלא אם כן סיכך על גבי מחיצות שעל גבי הגמל[37], שהסוכה מטלטלת עם הגמל:

ט העושה מקצת קרקעית סוכתו ומקצת דפנותיה על ראש האילן, ומקצת קרקעיתה ומקצת דפנותיה על דבר אחר, וסיכך על גבי הדפנות[38], אם היא עשויה בענין שאם ינטל האילן תשאר היא עומדת על הדבר אחר ולא תפול, מותר לעלות לה בשבת ויום טוב בסולם שלא על דרך האילן[39]. ואם לאו[40], אין עולין לה בשבת ויום טוב, דכיון שסמיכתה על האילן, נמצא כשנכנס לתוכה משתמש בצדדי האילן[41], כמו שבארנו למעלה[42]:

---

[32] **מ"א** שם (ואפשר בזמן הזה שאין רגילות להשתמש שם שרי). וכן נראה מלשון המ"מ והתוס' שם (שרגילין היו).

[33] אפילו בחול המועד.

[34] **מ"א סי' תרכט** סק"ט (דאין מעמידין הסכך בדבר המקבל טומאה, שמא יבא לסכך בו).

[35] סעיף יא (ואין מעמידין את הסכך לכתחלה בכל דבר שראוי לקבל טומאה, כגון כסא וספסל, גזרה שמא יסכך בהן).

[36] השגות הראב"ד לבעל המאור י, א (דלמאן דאמר מפני שאין לה קבע, כיון דכל שעתא צריך להו לכרעי המטה שהם עם המטה, הויא ליה כמי שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה, דכה"ג לא כלום הוא). **ר"ן** י, א (נראין דברי הראב"ד ז"ל שפירש שלא קבעה על המטה אלא סמכה עליה, ואם המטה זזה הרי סוכה נופלת, והיינו דאמרינן לפי שאין לה קבע, שהמטה עומדת לינטל ותפול הסוכה כיון שאינה אלא סמוכה). **מ"א סי' תרל סקי"ד** (אבל סמך הסכך על גבי בהמה פסולה, מפני שאין לה קבע). והיינו שדינה כמו האמור לעיל ס"ד (אם אינה יכולה לעמוד ברוח מצויה דיבשה, פסולה ... לפי שאינה דירה כלל).

[37] כדלעיל ס"ה (והערה 25).

[38] **ר"ן** יא, א (לאו במסכך על גבי אילן עסקינן, אלא שקרקע הסוכה נתון באילן, ונעץ קונדיסין בקרקע הסוכה וסכך עליהן), וכדלעיל ס"ה (ועשה שם מחיצות וסיכך על גביהן), ושם נסמן (הערה 25).

[39] שזה אסור, כדלעיל סי' שלו ס"כ (סולם הסמוך לצדדי האילן, אסור לעלות בו בשבת, שבעלייתו הוא משתמש בצדדי האילן שהוא סמוך בהם. אבל אם יש יתד תקוע בצדי האילן, מותר לסמוך הסולם ביתד ולעלות עליו, שהיתד הוא צדדין והסולם צדי צדדין), ושם נסמן (הערה צו).

[40] שאם ינטל האילן תיפול הסוכה.

[41] משנה כב, ב (שתים באילן ואחת בידי אדם או שתים בידי אדם ואחת באילן, כשרה, ואין עולין לה ביום טוב. שלש בידי אדם ואחת באילן, כשרה ועולין לה ביום טוב. זה הכלל, כל שינטל האילן ויכולה לעמוד בפני עצמה כשרה, ועולין לה ביום טוב), ופירש **רש"י** (סמך קרקעית הסוכה רובו באילן, ועשה סביבה בראש האילן שתי מחיצות ואחת עשה בידי אדם בארץ, וסמך קצת קרקעית הסוכה באמצע הדופן, והגביה הדופן ממנו למעלה עשרה, או שתים בידי אדם ואחת באילן, הואיל ואם ינטל האילן נופל קרקעית הסוכה, שאינו יכול לעמוד בסמיכת שתים שבארץ, אין עולין לה ביום טוב, דמשתמש באילן). טור ושו"ע ס"ג (מקצתה על האילן ומקצתה בדבר אחר, אם הוא בענין שאם ינטל האילן תשאר היא עומדת ולא תפול, עולין לה ביום טוב. ואם לאו, אין עולין לה ביום טוב).

[42] סעיף ו (ונמצא משתמש בצדדי האילן).

תרכט ממה צריך להיות הסכך

ובו ל"ג סעיפים

מסככין בצומח, תלוש, ואינו מקבל טומאה

א אין[1] מסככין אלא בדבר שהוא צומח מן הארץ, והוא תלוש מן הקרקע, ואינו מקבל טומאה[2]. אבל אם אינו

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) מסככין בצומח, תלוש, ואינו מקבל טומאה (ס"א-ד).
(ב) נשתנית צורתן (ס"ה-ו).
(ג) סיכוך במחצלת (ס"ז-י).
(ד) דבר המעמיד ומחזיק את הסכך (סי"א-ד).
(ה) סיכוך בידות האוכלים (סט"ו-יז).
(ו) סיכוך במאכל בהמה ובירקות (סי"ח-ט).

צומח מן הארץ, אע"פ שאינו מקבל טומאה, כגון עורות בהמה שלא נעבדו שאינן מקבלין טומאה[3], או עפר[4] או מיני מתכות[5], אע"פ שלא עשה מהן כלים, שאינן מקבלין טומאה.

וכן כל דבר שראוי לקבל טומאה[6], אע"פ שהוא צומח מן הארץ, כגון כל מיני אוכלין[7], אע"פ שלא הוכשרו[8]. וכל מיני כלים, אפילו של עץ, שיש להן בית קבול[9], שהן מקבלין טומאה, אין מסככין בהן[10], שנאמר[11] חג הסכת תעשה לך באספך מגרנך ומיקבך, בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר, דהיינו קשין או שבולת [רי]קנין[12] שאוספים אותן מן הגורן והיקב, ומהן וכיוצא בהן שצומחין מן הארץ ואינו מקבל טומאה תעשה לך סוכות, ולא מדברים אחרים[13]:

ב כל דבר שהיה ראוי לקבל טומאה שעה אחת, אע"פ שאחר כך נטהר מלקבל טומאה, כגון כלים שנשברו ואין בשבריהן כשיעור הראוי לקבלת טומאה, וכן מטלניות שבלו ולא נשתייר בהן שלש אצבעות על שלש אצבעות, ששוב אין מקבלין טומאה[14], וכן בית יד של כלי שנשבר מן הכלי[15], שבעודו מחובר לכלי היה מקבל

(ז) סיכוך בדבר המחובר לקרקע (ס"כ).
(ח) סכך שריחו רע או שעליו נושרין (סכ"א).
(ט) חבילות סכך מאוגד (סכ"ב-ח).
(י) סיכוך בנסרים רחבים (סכ"ט-לג).

[2] **משנה** יא, א (זה הכלל כל שהוא מקבל טומאה, ואין גידולו מן הארץ, אין מסככין בו, וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ, מסככין בו). טור ושו"ע ס"א (דבר שמסככין בו, צריך שיהיה צומח מן הארץ, ותלוש, ואינו מקבל טומאה. אבל דבר שאינו צומח מן הארץ, אף על פי שגידולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה ... אין מסככין בהם). לבוש ס"א (כגון עורות של בהמות שלא נעבדו, שאינם מקבלים טומאה, ונתגדלה מן מרעה הארץ, אלא שלא צמחו מן הארץ).

דין גידולו מן הארץ ואינו מקבל טומאה יתבאר כאן. ודין תלוש יתבאר לקמן ס"כ.

[3] רש"י שם ד"ה ואין (כגון עורות בהמה, ואפילו לא מקבלי טומאה, כגון שמחוסרין מלאכה). טור ושו"ע שם (כגון עורות של בהמה שלא נעבדו, שאינם מקבלים טומאה).

[4] **ר"ן** ז, סע"ב (דמעזיבה ועפר, סכך פסול נינה, דלאו גדולי קרקע הן). **רמ"א** ס"א (וכן אין מסככין בעפר).

[5] רמב"ם פ"ה ה"ב (סיככה במיני מתכות או בעצמות ועורות, פסולה, מפני שאינן גדולי קרקע). טור ושו"ע שם (מיני מתכות).

[6] **משנה** שם (כל שהוא מקבל טומאה). טור ושו"ע שם (ואינו מקבל טומאה). רמ"א ס"ז (והוא הדין בכל כלי המקבל טומאה, כגון ספסל וכסא שמקבלין טומאת מדרס). מ"א ס"ק יא (דעכ"פ מקבלים טומאה. וכן משמע לשון רמ"א דאסור אפילו חדשים). ט"ז ס"ק ב (פירוש, שאינו ראוי לקבל).

וכן הוא לקמן ס"ז (וראויה לקבל טומאה אם ישכב עליה הזב, ולפיכך אין מסככין בה אפילו עדיין לא שכב עליה הזב), ושם נסמן (הערה 34).

[7] ברייתא יג, ב (סוכי תאנים ובהן תאנים, פרכילין ובהן ענבים, קשין ובהן שבלים, מכבדות ובהן תמרים, כולן אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה, ואם לאו פסולה). רמב"ם פ"ה ה"ג (סיככה באוכלין פסולה, מפני שהן מקבלין טומאה). טור ושו"ע ס"ט (כל מיני אוכלין מקבלים טומאה, ואין מסככין בהם).

[8] רש"י יג, ב ד"ה ופוסלין (דאוכל הראוי לקבל טומאה הוא). תוס' רי"ד שם (וכל האוכלין פסולין לסיכוך, ואף על פי שעדיין לא הוכשרו, דפסולת גורן ויקב אמר רחמנא ולא גורן ויקב עצמן ... ואף על פי שלא הוכשרו, כיון דראוין לקבל טומאה על ידי הכשר, פסולין לסיכוך).

[9] משא"כ פשוטי כלי עץ אינם מקבלים טומאה, כדלקמן ס"ג (והזכרים אין מקבלין טומאה, לפי שאין להם בית קבול, ולפיכך מותר לסכך בהן).

אבל פשוטי כלי עץ העשויים למדרס מקבלים טומאה, ויתבאר לקמן (הערה 34).

[10] רמב"ם שם ה"ב (סיככה בכלי עץ ובמחצלות העשויות לשכיבה וכיוצא בהן, פסולה, מפני שהן מקבלין טומאה).

[11] ראה טז, יג. רבי יוחנן ב**גמרא** יב, א (אמר קרא באספך מגרנך ומיקבך, בפסולת גורן (קשין, רש"י), ויקב (זמורות ואשכולות ריקנים, רש"י) הכתוב מדבר). לבוש ס"א (שצריכין לעשות סוכה ממה שמאספין מפסולת גורן ויקב, דכתיב חג הסוכות תעשה וגו', באספך מגרנך ומיקבך). רש"י ר"ה יג, א ד"ה ואמר מר (שלמדך הכתוב לעשות סכך של סוכה בפסולת גורן ויקב, כגון קשין וזמורות, דבר שאין מקבל טומאה וגידולו מן הארץ).

[12] רש"י שם (ריקנים), וט"ז ס"ק א (ריקנין). וכנראה גם כאן צריך להיות כן (דלא כנדפס בדפוסי שוע"ר).

[13] ראה פרדס חב"ד 9 ע' 95.

[14] **גמרא** טז, א (אמר ר' אמי בר טביומי, סככה בבלאי כלים פסולה, מאי בלאי כלים, אמר אביי מטלניות שאין בהם שלש על שלש, דלא חזיין לא לעניים ולא לעשירים. תניא כוותיה דרבי אמי בר טביומי, מחצלת של שיפא ושל גמי, שיריה (כגון נפחתה ונשתייר בה, רש"י), אע"פ שנפחתו מכשיעורה (שפחותה עכשיו מכשיעור לטומאה, רש"י) אין מסככין בהן (הואיל ומכלי קאתו, ותחלתה היתה מקבלת טומאת משכב הזב והנדה, רש"י)). תוס' שבת כו, א ד"ה אין בו (דהתם איירי דבאות מבגד גדול שכבר היו ראויות לקבל טומאה אבל הכא מיירי בהנהו שלא היה בהם מעולם שלש על שלש). רמב"ם פ"ה ה"ב (סיככה בשברי כלים ובליותיהן, פסולה, הואיל והיו מקבלין טומאה, שמא יסכך בשברים שעדיין לא טהרו). טור ושו"ע ס"ב (ואפילו אם נשברו, שלא נשאר בהם שיעור קבלת טומאה).

טומאה כמוהו, ועכשיו נטהר מלקבל שום טומאה, כל אלו כיון שפעם אחת היו ראוין לקבלת טומאה, גזרו חכמים עליהם שלא לסכך בהן לעולם[16], ואם עבר וסיכך, סוכתו פסולה, כמו המסכך בסכך שהוא פסול מן התורה[17]:

ג הבית יד של חצים, יש עושין אותן זכרים, דהיינו שאין נוקבין בהן שום נקב, אלא עושין בחץ כעין בית קבול ותוחבין את הבית יד לשם. ויש עושין אותן נקיבות, דהיינו שעושין נקב בראשן, והחץ עשוי כמרצע, ונכנס לתוך הנקב. והזכרים אין מקבלין טומאה, לפי שאין להם בית קבול, ולפיכך מותר לסכך בהן אם עדיין לא היו קבועין בהחץ מעולם[18]. אבל הנקיבות, כיון שיש בהן בית קבול, אע"פ שהבית קבול עשוי למלאות על ידי החץ מלוי עולם שלא להתרוקן עוד, אעפ"כ הוא מקבל טומאה, ולפיכך אם סיכך בהן סוכתו פסולה[19]:

ד קנים הנבראים חלולים, אע"פ שיש להן בית קבול, אין מקבלין טומאה, לפי שלא נעשה לקבלה, ולפיכך מותר לסכך בהם[20]. וכן מותר לסכך בצינור, לפי שלא נעשה לקבלה[21]:

נשתנית צורתן

ה סיככה בפשתי העץ שלא דך אותן במכתשת ולא ניפץ אותן במסרק, כשרה[22], שעדיין ניכרים שהן עץ. אבל אם דך אותן במכתשת, אע"פ שלא ניפץ אותן במסרק, פסולה[23] מדברי סופרים[24], לפי שנשתנית צורתן

וכדלעיל סי' רסד סט"ו (חתיכת בגד שהיא ג' אצבעות מצומצמות ... שכיון שנפחתה מג' אצבעות אינה מקבלת טומאה, שאין שם בגד עליה, והרי נעשית שבר כלי).

[15] **ב"ח** ד"ה סככה (דאילו היה בהן הברזל, אף הזכרים פסולין, מפני שקיבלו טומאה על ידי הברזל שהוא כלי, וכן פסק ר' ישעיה אחרון ז"ל (שלטי הגבורים ו ב אות ג)). **מ"א** סק"ב (ואם היו פעם אחת בברזל, פסולים, אף על פי שניטלו אחר כך (ב"ח ש"ג), בפירוש דברי ה**שלטי גבורים** ו, ב אות ג, בשם הריא"ז (ואם יש בהן ברזל, נראה בעיני דאף הזכרים פסולים). וכדלקמן ס"ג.

[16] רש"י טו, ב ד"ה בבלאי (דאף על גב דהשתא לא מקבלי טומאה, כיון דמכלי אתו, גזור בה רבנן). רמב"ם שם (הואיל והיו מקבלין טומאה, שמא יסכך בשברים שעדיין לא טהרו).

[17] **גמרא** שם (סככה בבלאי כלים פסולה). וראה חקרי הלכות ח"א לד, ב.

[18] **מ"א** שם. **ב"ח** שם (כנסמן לעיל הערה 15).

[19] **גמרא** יב, ב (אמר רב יהודה אמר רב סככה בחיצין (בית יד של חצים, רש"י) זכרים (כעין שלנו שתוחבין אותה בבית קיבול של חץ, רש"י), כשרה (פשוטי כלי עץ אין מקבלין טומאה, רש"י), בנקבות (שיש נקב בראשו והחץ עשוי כמרצע ונכנס לתוך הנקב, הוו להו מקבלין שבכלי עץ, וראויין לקבל טומאה, רש"י), פסולה ... מהו דתימא בית קבול העשוי למלאות (מילוי עולם שלא להתרוקן עוד, רש"י) לא שמיה קיבול, קמשמע לן). טור ושו"ע ס"ג (סיככה בחיצים שאין להם בית קבול, כשרה. ושיש בהם בית קבול, פסולה).

[20] שו"ת **הרא"ש** כלל כד סי' יב (הקנים, אף על פי שיש להם בית קיבול, אין מקבלין טומאה, כיון שלא נעשה הקיבול שלהם לצורך קבלה, ומסככין בהם). הובא **ב"י** ד"ה סככה. לבוש ס"ג (קנים שגדלו מאליהן בענין שיש בהם בית קיבול, מותר לסכך בהן, שאינן מקבלים טומאה, כיון שלא נעשה הקיבול שלהם בידי אדם לצורך קיבול דבר). **מ"א** סוף סק"ב (קנים, אף על פי שיש להם בית קבול, כשרים, כיון שלא נעשו לקבלה. והוא הדין מרזב).

ולכן קני סוף כשרים לסכך.

[21] מקוואות פ"ד מ"ג (סלון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע, אינו פוסל, מפני שלא נעשה לקבלה). רא"ש שם (דהכי תנן בפ"ד דמקואות, סילון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב באמצע, אינו פוסל, שאינו נעשה לקבלה. וכן כמה משניות מוכיחות כן במסכת כלים). ב"י ומ"א שם (והוא הדין מרזב).

[22] **גמרא** יב, ב (אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן (שמעתי ג' דברים מר' יוחנן, השנים פירש, והשלישי השיב איני יודע, רש"י), סככה באניצי פשתן, פסולה (שכן ראויה ליטמא בנגעים כדאמר בבמה מדליקין (שבת כז, ב) האונץ של פשתן משיתלבנו (פירוש, אניצי) לאחר שתיקנו במסרק שקורין צרבי"ש ועשאן אונץ שקורין רישט"א). בהוצני פשתן כשרה (שמעתי מר' יוחנן כשרה, דהיינו כשהוא בהוצין שלו כמו שגדל, ולא נשרה במי המשרה ולא נופץ במכתשת). והושני פשתן איני יודע מהו (אם כשרה או פסולה, רש"י). והושני עצמן איני יודע (מאי קרי ר' יוחנן הושני, רש"י). מה נפשך (לפרש בהם, רש"י). אי דייק ולא נפיץ הושני קרי ליה (במכתשת ולא נפיץ במסרק קרי הושני, ואמר בהו איני יודע), אבל תרי ולא דייק (כי ההוא דלא תרי ולא דייק וכשרה, רש"י) הוצני קרי ליה, או דלמא תרי (שרוי במי המשרה, רש"י) ולא דייק, נמי הושני קרי ליה (ואף הן בכלל ספיקא, ולא הוה פשיטא ליה להכשיר אלא בדלא תרי ולא דייק, רש"י)). רי"ף ו, ב (אמר רבה בר רב הונא אמר רב סככה באניצי פשתן פסולה, בהוצני פשתן כשרה, פירוש הוצני כיתנא דלא דייק ולא נפיץ, דעדיין עץ). **רמב"ם** פ"ה ה"ד (סיככה בפשתי העץ שלא דק אותן ולא נפצן, כשרה, שעדיין עץ הוא. ואם דק ונפץ אותן, אין מסככין בו). רא"ש פ"א סי' כד (אמר רבה בר רב הונא אמר רב, סיככה באניצי פשתן פסולה, בהוצני פשתן כשירה, פירוש בהוצני פשתן, כיתנא דלא דייק ולא נפיץ, דעדיין הוא עץ. טור ושו"ע ס"ד (סיככה בפשתן שלא נידק ולא ניפץ, כשרה, דעץ בעלמא הוא. אבל אם נידק וניפץ, פסולה).

[23] ספק דרבה בר בר חנה שם. תניא רבתי סי' פב (מדוקדק ומרוסס, ואינו מנופץ, אין מסככין בו). אליה זוטא סק"ג (ולדינא מצאתי בספר תניא שפסק דנידוק לחוד פסול).

והיינו שבפשתן עושים ג' פעולות: (א) שריה. (ב) כתישה. (ג) סריקה. לא שרה אותן, ניכר שהן עץ, וכשר. כתש וסרק נשתנית צורתן, ופסול. כתש ולא סרק, יש להסתפק. וגם אם שרה ולא כתש, יש מקום לומר שנכנס בספק זה, כמבואר בגמרא.

וכאלו אינ[ן] מגידולי קרקע[25]. והוא הדין צמר גפן או קנבוס שניפץ אותן, אין מסככין בהם[26]. וכן נעורת של פשתן הנידק מן הפשתן, אין מסככין בו[27]:

ו מסככין בחבלים של גמי ושל סיב, לפי שהחבלים אין מקבלין טומאה[28], שאין להם בית קבול. אבל חבלים של פשתן ושל קנבוס אין מסככין בהן[29], מפני שנשתנה צורתו, וכאלו אינו מגידולי קרקע[30]:

סיכוך במחצלת

ז מחצלת של קנים, ושל קש, ושל גמי, ושל שיפה, בין שהיא חלקה שראויה לשכיבה בין שאינה חלקה[31], אם היא קטנה[32], דהיינו שאין בה אלא כדי שכיבה[33], סתמא עומדת לשכיבה, וראויה לקבל טומאה אם ישכב עליה הזב, ולפיכך אין מסככין בה אפילו עדיין לא שכב עליה הזב[34], אלא אם כן עשאה לסיכוך, או שלקחה

כתש ולא סרק, לא נתפרש בכל הפוסקים הנ"ל, וכאן אסר, על פי התניא רבתי והאליה זוטא. אבל שרה ולא סרק, לא נתפרש כאן לאיסור.

[24] תוס' שם ד"ה באניצי (יפסול לסכך מדרבנן באניצי פשתן). ר"ן ז, א (גזרו בהו רבנן לפסלן לסכך). הובא ב"י ד"ה בפשתן. הגהת הלבוש ס"ד (מדרבנן הואיל ונידוק). ט"ז ס"ק ו (גזרו בו רבנן).

[25] רמב"ם שם (מפני שנשתנית צורתו, וכאלו אינן מגדולי קרקע). הגהת הלבוש שם (שאינו דומה לגידולי קרקע הואיל ונידוק ונופץ). מ"א סק"ג (שנשתנית צורתה, והוי כאלו אינו גידולי קרקע (רמב"ם)). ט"ז ס"ק ו (ועוד, מפני שאין צורתו עומדת, כאילו אינו מגידולי קרקע).

[26] ב"ח סוד"ה בפשתן (אף הצמר גפן וקנבוס פסול, דכיון דפיסול פשתן הוי משום דנשתנית צורתו ... טעם זה שייך גם כן בצמר גפן וקנבוס, והכי נקטינן לחומרא). **מ"א** שם (ולפי זה אפילו בצמר גפן וקנבוס שאין מטמאים בנגעים, אם נידק וניפץ אין מסככים בהן (ב"ח)).

[27] **מ"א** שם (ואם כן, דקדקתא הנידק מהפשתן אין מסככין בו).

[28] ומטעם זה אין הפותל חבלים חייב משום תיקון כלי, רק משום קושר, כדלעיל סי' שיז סי"א (הפותל חבלים מכל מין שיהי', חייב משום קושר), ושם נסמן (הערה עח).

[29] **ירושלמי** פ"א ה"ה (סיככה בחבלים, אית תניי תני כשירה ואית תניי תני פסולה. מאן דמר כשירה, בחבלים של סיב, ומאן דמר פסולה, בחבלים של פשתן). **רמב"ם** פ"ה ה"ד (מסככין בחבלים של סיב ושל חלף וכיוצא בהן, שהרי צורתן עומד ואין החבלים כלים). טור ושו"ע ס"ה (בחבלים של פשתן, פסולה. של גמי ושל סיב, כשרה).

[30] מ"מ שם (ושל פשתן, מפני שאין צורתו עומדת, פסולה). מ"א ס"ק ד (שנשתנה צורתן (מ"מ)).

[31] **משנה** יט, ב (מחצלת קנים). ברייתא כ, א (מחצלת של שיפה ושל גמי (דהן רכין, רש"י), גדולה, מסככין בה, קטנה, אין מסככין בה. של קנים ושל חילת (הן קשים, רש"י), גדולה מסככין בה (מעשה עבות וקליעה, מסככין בה אפילו קטנה, דאינה לשכיבה, לפי שהיא עבה ואינה חלקה ועץ שלהן קשה, רש"י), ארוגה אין מסככין בה (דסתמא לשכיבה, דלא היו רגילין לאורגה אלא לשכיבה שתהא חלקה ונוחה, רש"י). רבי ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו, אחת זו ואחת זו מסככין בה. וכן היה רבי דוסא אומר כדבריו). רא"ש פ"א סי' לז (מחצלת הקנים ומחצלת הקש ... הרב אלפסי ז"ל לא הביא הך סיפא, משום דסבירא ליה דהלכה כר' יוסי ור' דוסא. וכן מוכחא סתמא דמתניתין, דלא מפלגא במחצלת קנים, אלא בין גדולה לקטנה). טור ושו"ע ס"ז (מחצלת של קנים וקש ושיפה וגמי, בין שהיא חלקה שהיא ראויה לשכיבה, בין שאינה חלקה שאינה ראויה לשכיבה, אם היא קטנה, סתמא עומדת לשכיבה ומקבלת טומאה ואין מסככין בה, אלא אם כן עשאה לסכוך. ואם היא גדולה, סתמא עומדת לסיכוך ומסככין בה, אלא אם כן עשאה לשכיבה).

ואחר שנתבאר דקיי"ל שאין חילוק בין רכין שנוחין לשכיבה לבין קשין שאינן נוחין לשכיבה, ובין קנים גדולים שאין נוחין לשכיבה לבין ארוגים שנוחין לשכיבה. יתבאר החילוק בין גדולה לקטנה.

[32] משנה שם (גדולה, עשאה לשכיבה, מקבלת טומאה ואין מסככין בה. לסיכוך, מסככין בה ואינה מקבלת טומאה). גמרא שם (הא גופה קשיא, אמרת עשאה לשכיבה מקבלת טומאה ואין מסככין בה, טעמא דעשאה לשכיבה, הא סתמא לסיכוך. והדר תני לסיכוך מסככין בה ואינה מקבלת טומאה, טעמא דעשאה לסיכוך, הא סתמא לשכיבה. הא לא קשיא, כאן בגדולה כאן בקטנה), ופרש"י (וסיפא לא דמי לרישא, דסיפא הכי קאמר, ואם קטנה היא ועשאה לסיכוך, מסככין בה כו', הא סתמא לשכיבה). טור ושו"ע שם (אם היא קטנה ... סתמא עומדת לשכיבה ... אלא אם כן עשאה לסיכוך).

[33] **ר"ן** ט, ב (פירוש קטנה, כדי שכיבה). הובא **ב"י** ד"ה ומ"ש מחצלת. לבוש ס"ו (אם היתה קטנה כדי שכיבה).

[34] ר"ן שם (וכיון דסתמא לשכיבה, ראויה היא לקבל טומאה לכשישכב בה הזב, וכיון שכן, אף מעתה אינה ראויה לסכוך, שכל הראוי לקבל טומאה אין מסככין בו). הובא ב"י שם. וכדלעיל ס"א (וכן כל דבר שראוי לקבל טומאה), ושם נסמן (הערה 6).

ואף שפשוטי כלי עץ אינם מקבלים טומאה, כדלעיל ס"א (מיני כלים, אפילו של עץ, שיש להן בית קבול, שהן מקבלין טומאה), וס"ג (כיון שיש בהן בית קבול ... הוא מקבל טומאה).

היינו דוקא כשאינם עשוים למדרס, משא"כ המחצלת שעשויה לשכב עליה, מקבלת טומאת מדרס. ולכן גם כסא פסול לסכך אף שאין לו בית קיבול, כדלקמן סי"א (שראוי לקבל טומאה, כגון כסא וספסל), כיון שראוי לקבל טומאה אם ישב עליו הזב.

אבל שלחן אינו עשוי לישיבה עליו. והטעם שפסול לסכך, מבואר לקמן סי"ד (כל פשוטי כלי עץ הרחבים קצת וראוי להניח עליהם דבר, כגון שולחן ומגריפה ומרדה, גזרו חכמים עליהם טומאה, לפי שהן דומין לבית קבול. לפיכך אין לסכך בה).

והנסרים הרחבים העשוים לבנין, אינם מקבלים טומאה. ומה שפסול לסכך, יתבאר לקמן סכ"ט (נסרים שרחבן ארבעה טפחים אסור לסכך בהן, לפי שרוב תקרת הבית עשויות מהן, ויש לחוש שמא ישב תחת תקרת ביתו ויאמר מה לי לסכך בנסרים אלו מה לי לישב תחת תקרת ביתי, אף היא מנסרים עשויה).

מן האומן כדי לסכך בה, שהאומן עושה בסתם למכרן למי שצריך להן כל אחד ואחד לפי צרכו, ואם כן יש לילך אחר דעת הלוקח בעת קנייתו[35]. ואם דעתו לסיכוך, אע"פ שיש לה שפה בענין שראויה לקבלה, אעפ"כ אינה מקבלת טומאה, וקיבול זה אינו חשוב כלום, כיון שהמחצלת אינה עשוייה לקבלה[36]:

ח אבל אם היא גדולה יותר מכדי שכיבה, סתמא עומדת לסיכוך[37], ואפילו אם ישכב עליה הזב אינה מקבלת טומאה[38] כיון שאינה מיוחדת לשכיבה, ולכן מסככין בה.

במה דברים אמורים, כשאין לה שפה מקפת, אבל אם יש לה שפה מקפת[39] (מארבע רוחותיה[40]), בענין שראוייה לקבלה, אין מסככין בה, לפי שסתמא עשויה גם לתשמיש ליתן פירות על גבה (ואפילו אם ניטל שפתה אין מסככין בה[41], כמו שאין מסככים בשברי כלים[42], כמו שנתבאר[43]):

ט וכל זה במקום שאין מנהג מבורר בתשמישי המחצלאות[44]. אבל במקום שהמנהג של רוב בני העיר להשתמש במחצלאות קטנות לסיכוך, מותר לסכך בהן אפילו בסתם מחצלת קטנה[45], אלא אם כן ידוע שנעשים לשכיבה. ובמקום שמנהג רוב בני העיר להשתמש במחצלאות גדולות לשכיבה, כמו שהמנהג הוא במקומות האלו[46], אין מסככין במחצלת גדולה. ואפילו אם ידוע שמחצלת זו נעשית לסיכוך, אין לסכך בה

---

[35] ראי"ש פ"א סי' לז (כתב ה"ר ישעיה מטראני, אלו המחצלאות שמוכרים התגרים וסתמא לאו לשכיבה עבידי ... לאו בתר עשייתם אזלינן, שהאומן אינו עושה אותן אלא למכרן למי שצריך להן כל אחד ואחד לפי צורכו, ואם כן אין לילך אלא אחר קנייתה, שאם קנאו אדם לשכיבה מקבלת טומאה, ואם קנאו לצורך דבר אחר אינה מקבלת טומאה, ואם כן אדם יכול לקנות מחצלת חדשה לשם סוכה ולסכך בה, אף על גב דחזיא לשכיבה, בתר מחשבתו אזלינן, וכיון דקנאה לצורך סוכה וסיכך בה אינה מקבלת טומאה. ולא מיסתבר לי, אלא בתר מנהג אנשי המקום אזלינן). הובא ב**טור**. ט"ז ס"ק ז (ומיירי במקום שאין מנהג מבורר, והחילוק הוא בין עשיי' בפירוש או סתמא. אבל במקום שיש מנהג, ודאי כפי מנהג כן הדין). וכדלקמן ס"ט (וכל זה במקום שאין מנהג מבורר בתשמישי המחצלאות).

ובזמנינו המחצלאות העשויות במיוחד לסכך, אינן עשויות לשכיבה, וכשרות לסכך. ואפילו המחצלאות העשויות בסתם, אם לקחה מהאומן כדי לסכך בה, הולכים אחר דעת הלוקח. אלא אם כן נעשתה במקום שסתמן נעשים לשכיבה, שאז לא יועיל מה שלקחה מהאומן כדי לסכך בה (ראה השקו"ט בזה בקובץ אור ישראל ט, ע' ק ואילך).

ומכל מקום סתם מחצלאות הנמכרות בחנויות, כי החוטים המחברים בין הקנים הם בדרך כלל פסולים לסכך, וכדלעיל ס"ה (סיככה בפשתי העץ שלא דך אותן במכתשת ולא ניפץ אותן במסרק, כשרה, שעדיין ניכרים שהן עץ. אבל אם דך אותן במכתשת, אע"פ שלא ניפץ אותן במסרק, פסולה מדברי סופרים, לפי שנשתנית צורתן וכאלו אינ[ן] מגידולי קרקע), ואין להשתמש בהם גם לחיבור הקנים של המחצלת שלא יתפזרו, כדלקמן סי"א (ולכתחילה יש ליזהר ... שלא להניחו על גבי הסכך כדי להחזיקו שלא יפזרנו הרוח).

אמנם במחצלאות שנעשים מתחלה לשם סכך, משתמשים בהם בחוט מן הצומח הכשר לסכך, ובאופן "שלא דך אותן במכתשת ולא ניפץ אותן במסרק".

וקל לבדוק ולראות במחצלת, אם החוט המחבר הוא טבעי כפי שצמח, ואינו מחולק לחוטים. או שהוא מחולק לחוטים, על ידי שדכו אותו במכתשת (שפסול לסכך).

[36] שו"ת רדב"ז ח"א סי' צז [ח"ד סי' א'קסח] (דלא אמרינן בגמרא אי אית לה גדנפא אין מסככין [= כדלקמן סעיף הבא], אלא במחצלת העשויה סתם, והגדנפא מוכיח עליה דלכלי עבידא. אבל אם עשאה בהדיא לסיכוך, פשיטא דכשרה ... שאעפ"י שעשה לה גדנפא, אין בכך כלום, שהרי אינה עשויה לקיבול, ופשוט הוא). **מ"א** סק"ו (אפילו עביד לה שפה כשרה [רדב"ז ח"א צ"[ז]).

[37] **משנה** שם, וטור ושו"ע שם, וכנסמן לעיל (הערה 32)

[38] ר"ן שם (ואינה ראויה לקבל טומאה אפילו ישכב בה הזב, דמיוחדת לשכיבה [בעינן]). הובא ב"י שם.

[39] **גמרא** כ, ב (הא דאית ליה גדנפא, הא דלית ליה גדנפא), ופרש"י (כעין שפה סביב גבוה מעט לקבל מה שנותנין בהו, ועשויה לתשמיש לתת פירות על גבה). טור ושו"ע שם (והני מילי שאין לה שפה, אבל אם יש לה שפה בענין שראויה לקבל ... אין מסככין בה).

[40] מקוואות פ"ד מ"ב (המניח טבלא תחת הצנור, אם יש לה ליזבז פוסלת את המקוה), ופירוש הרא"ש שם (אם יש לה לזבז מארבע רוחותיה).

[41] **טור ושו"ע** שם (אפילו אם ניטל שפתה).

[42] ב"י ד"ה ומ"ש שאפילו (פשוט מדין בלאי כלים, שנתבאר בסימן זה שאין מסככין בהן). לבוש ס"ו (ואפילו אם נטל שפתה אין מסככין בה, הואיל וכבר היתה ראויה לקבל טומאה ואידחיה, כמו בכלים שנשתברו שפסולין מהאי טעמא).

[43] סעיף ב (כלים שנשברו ואין בשבריהן כשיעור הראוי לקבלת טומאה ... כיון שפעם אחת היו ראוין לקבלת טומאה, גזרו חכמים עליהם שלא לסכך בהן לעולם).

[44] **ט"ז** סק"ז (ומיירי במקום שאין מנהג מבורר, והחילוק הוא בין עשיי' בפירוש או סתמא. אבל במקום שיש מנהג, ודאי כפי מנהג כן הדין, ומזה מיירי הרא"ש).

[45] **רא"ש** פ"א סי' לז (בתר מנהג אנשי המקום אזלינן). **רמ"א** ס"ו (שרוב בני אותה העיר עושין אותה לסיכוך). לבוש שם (ואם רוב בני אותה העיר עושין אותה לסיכוך, אז אפילו קטנה סתמא עשויה לסיכוך ומותר לסכך בה).

[46] מעגלי צדק, קצת דיני סוכה בקצור (מחצלת במקומות אלו סתמן לשכיבה עשויות, לפיכך אין מסככין בהם). **מ"א** סק"ה (במקומות הללו סתם מחצלת לשכיבה (מעגלי צדק)).

מפני מראית העין, שאין הכל יודעין בזה, ויאמרו שנעשית לשכיבה כמו שהוא מנהג רוב בני העיר[47]:

י וכן במקום שנוהגים לקבוע מחצלאות בגגין כעין תקרה, אין מסככין בהן[48], אפילו נעשו לסיכוך, שאינן מקבלין טומאה, גזירה שמא ישב תחת תקרת הבית העשויה ממחצלאות, שיאמר מה בין מחצלאות אלו למחצלאות אלו[49], ומחצלאות של תקרת הבית פסולין מן התורה, שלא הוקבעו שם לשם צל אלא לשם דירה[50]:

דבר המעמיד ומחזיק את הסכך

יא הסולם יש להסתפק בו אם הוא מקבל טומאה, לפי שאין בו בית קבול, והרי הוא כשאר כל פשוטי כלי עץ שאינן מקבלין טומאה, או אפשר שהנקבים שהשליבות תקועות בהן הן דומין לבית קבול, ולפיכך אין לסכך בו[51].

ולכתחילה יש ליזהר שלא להניח[ו] על גבי הגג כדי להניח עליו הסכך[52], וכן שלא להניחו על גבי הסכך כדי להחזיקו שלא יפזרנו הרוח, והוא הדין שאין מחזקין ואין מעמידין את הסכך לכתחלה בכל דבר שראוי לקבל טומאה, כגון כסא וספסל[53], גזרה שמא יסכך בהן[54]:

יב במה דברים אמורים, כשהסיכוך בעצמו מונח על גבי דבר שמקבל טומאה, או שדבר המקבל טומאה מונח על גבי הסכך ממש ומחזיקו, אבל אם הסכך מונח על גבי כלונסאות, או על גבי יתידות, והן מונחים על גבי דבר המקבל טומאה, אין בכך כלום[55], ומותר לעשות כן לכתחלה[56]. ואע"פ שדבר המעמיד ומחזיק את הסכך

---

[47] **טור** בשם **רא"ש** שם (הלכך במקום שנהגו לשכב עליהן, אפילו אמר לאומן לתקנו לו לסיכוך אין מסככין בה, דמי יודע שאמר לאומן לתקנו לו לסיכוך, ואתו כולי עלמא לסכוכי בהו). לבוש שם (מקום שנהגו כל אנשי המקום או רובם לשכב עליהם, אין מסככים בהם כלל, אפילו קנאה מן האומן על דעת לסכך בה, ואפילו צוה לאומן לעשותה לסיכוך ועשאה לסיכוך, אין מסככין בה משום הרואה, שמי יודע שתקנה לכך, וכשיראו שמסככין בה יבואו הכל לסכך בה ולא יתקנוה לשם כך).

[48] כלבו סי' עא לז, ב (באלו המקומות שנוהגין לקבען בגגין כעין תקרה, אין מסככין בהן). **רמ"א** ס"ו (במקום שנהגו לקבוע מחצלאות בגגין כעין תקרה, אין מסככין בהם).

[49] **ט"ז** סק"ח (אפילו גדולות שאינן עומדין לשכיבה, מכל מקום אין מסככין בהם, משום גזירה שמא ישב תחת תקרת הבית).

[50] כדלעיל סי' תרכו ס"א (אין אדם יוצא ידי חובתו אלא בסוכה שאינה עשויה אלא לצל בלבד ... כל שאינה עשויה לצל בלבד, אין זו סוכה אלא בית ... והתורה אמרה סוכה ולא בית).

[51] שו"ת **הרשב"א** ח"א סי' קצה-ו, ובמיוחסות סי' רטו (סולם המיטלטל, אם מותר לסכך בו לכתחלה, והוי פשוטי כלי עץ, וכחיצין זכרים. או הוי כדף של נחתומין, כיון שמשתמשין בו דרך עליה וירידה, ומקבל טומאה, ואין מסככין בו. תשובה, סולם זה אם עשוי לטלטל כשק, וירכותיו נקובין לקבל ראשי השליבות, נראה שהוא מקבל טומאה, דבית קבול העשוי למלאכה הוי בית קבול, והרי הוא כחיצין נקבות). הובא בתרומת הדשן סי' צ (סוכה שרצו להשים למעלה סולם, או כדי להניח הסכך על גביהן, כשר הדבר או לאו ... כמדומה שתמצא כתוב שאחד מהגדולים דרש דאין לסכך בסולם). שו"ע ס"ז (יש להסתפק אם מותר להניח סולם על הגג כדי לסכך על גביו). **ט"ז** סק"ט (מקום הספק, דיש צד להתיר כיון דאין הסולם מקבל טומאה ... ויש צד לאיסור כיון דיש נקבים ביריכי הסולם שהשליבות תקועות בהם, דמי לבית קיבול). מ"א ס"ק ח (משום שיש לו בית קיבול, שנקובים במקום שתוחבין בו השליבות), וכדלעיל ס"ג (הבית יד של חצים, יש עושין אותן זכרים ... ויש עושין אותן נקיבות ... והזכרים אין מקבלין טומאה לפי שאין להם בית קבול ...אבל הנקיבות, כיון שיש בהן בית קבול, אע"פ שהבית קבול עשוי למלאות על ידי החץ מלוי עולם שלא להתרוקן עוד, אעפ"כ הוא מקבל טומאה).

ואפשר הכוונה, כיון שהנקבים הם מעבר לעבר, אינו מקבל טומאה, כדלעיל ס"ד (מותר לסכך בצינור, לפי שלא נעשה לקבלה). ומכל מקום, כיון שהנקב מתמלא בשליבות התקועות בהן, הוא דומה לבית קיבול שנתמלא. משא"כ בסולם שנתבאר בכמה מקומות שאינו מקבל טומאה, פירשו התוס' סוכה ה, א ד"ה מסגרתו (ונראה בשאין להם בית קבול, אלא ששליבותיו קבועות על גבי ירכותיו).

ואף שמבוארר בסמוך שכסא וספסל מקבלים טומאת מדרס כיון שעשויים לישיבה עליו, ולכאורה כן הוא גם בסולם שעולים ויורדים בו. נתבאר בתוד"ה שידה מנחות לא, א (והיינו טעמא, משום דאינו עשוי להנאת מדרס, אלא לירד בו ולעלות). הובא בתרומת הדשן שם.

[52] גמרא כא, ב (מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה). רמ"א ס"ז (לכן אין לסכך עליו).

[53] מהרי"ל הל' סוכה ע' שסג (אמר מהר"י סג"ל, כל דבר המקבל טומאה אסור לסכך בו, לכן יזהר כל אדם שלא להניח סולם, או שברי כלים של ספסלים וקתדראות, על הסכך להחזיק את הערבה, דחיישינן שמא נטמאו במדרס). **רמ"א** ס"ז (ואפילו להניחו על הסכך להחזיקו, אסור. והוא הדין בכל כלי המקבל טומאה, כגון ספסל וכסא שמקבלין טומאת מדרס). **מ"א** ס"ק ט (דאין מעמידין הסכך בדבר המקבל טומאה), וסוף ס"ק יא (ואם כן אין להניח מרא ומגריפה על הסוכה).

[54] מלחמות י, א (מפני שמעמידה בדבר המקבל טומאה, שהיא גזירה, שלא יאמרו זה עומד וזה מעמיד, כשם שראוי להעמיד כך מסככין בו). ר"ן י, א (דכשם שאין מסככין בדבר המקבל טומאה כך אין מעמידין בו, משום גזירה). מ"א שם (שמא יבא לסכך בו).

וכן הוא לעיל סי' תרכח ס"ז (שאין מעמידין את הסכך לכתחלה אלא בדבר הראוי לסכוך, כמו שיתבאר בסי' תרכ"ט).

[55] **ריטב"א** כא, ב ד"ה וחד אמר (אף על פי שהקונדסין עומדין באילן, לא חיישינן, שהרי מעמיד דמעמיד הוא). **ר"ן** י, א (והרמב"ן ז"ל תירץ בההוא דלקמן, לאו במסכך על גבי אילן עסקינן, אלא שקרקע הסוכה נתון באילן, ונעץ קונדיסין בקרקע הסוכה וסכך

נסמך על גבי דבר הפסול לסיכוך, אין בכך כלום, שהרי כל סוכה שבעולם מעמידי הסכך הן נסמכים על גבי קרקע עולם[57] הפסולה לסיכוך[58]:

יג וכל זה לכתחילה, אבל בדיעבד שכבר העמיד את הסכך עצמו בדבר המקבל טומאה, מותר[59] לישב בה לכתחלה[60].

ואפילו לכתחלה מותר להניח את הסכך עצמו על גבי הדפנות, אפילו אם הן מן הפסול לסיכוך, כגון חומת אבנים[61]. לפי שאין לגזור שמא יסכך סוכתו באבנים, שהכל יודעין שהאבנים פסולין לסיכוך[62], שהרי אין זו סוכה כלל אלא כעין בית דירת קבע[63].

וכן מותר לכתחילה לחבר כלונסאות הסוכה שהסכך מונח עליה לדפנות הסוכה על ידי מסמרים של ברזל, או לקשרן בחתיכות בגדים המקבלין טומאה[64], כיון שהסכך עצמו מונח על גבי כלונסאות שאינן מקבלין טומאה וכשרים לסיכוך[65]:

יד כל פשוטי כלי עץ הרחבים קצת וראוי להניח עליהם דבר, כגון שולחן ומגריפה ומרדה, גזרו חכמים עליהם טומאה, לפי שהן דומין לבית קבול. לפיכך אין לסכך בהן[66]. וכן אין להניחן על גבי הסכך להחזיקו, אפילו אם

עליהן, ובכה"ג אף על פי שהמחובר סומך את המעמיד לית לן בה, דמעשה קרקע בעלמא קא עביד), בשם ה**רמב"ן** במלחמות שם (אינו מעמיד ממש במחובר, אלא שהמחובר סומך את המעמיד, וכיוצא בזה הכשירו, דמעשה קרקע בעלמא קא עביד). הובא **ב"י** סוס"י תרל. **מ"א** סק"ט (דמה שאסר בסולם, היינו משום שהיא עצמה סכך פסול ... אבל להעמיד הסכך בדבר המקבל טומאה שרי).

[56] **מ"א** שם (שרי).

[57] **ריטב"א** שם (ואם באנו לאסור להעמיד קונדסי סוכה במחובר, הרי אתה אוסר מלהעמידם בארץ ולסכך בהן, דהא לא אפשר), **רמב"ן** שם (דמעשה קרקע בעלמא קא עביד).

[58] כדלעיל ס"א (אם אינו צומח מן הארץ, אע"פ שאינו מקבל טומאה, כגון ... עפר ... אין מסככין בהן).

[59] **מ"א** סק"ט (צ"ע דהא בסוס"י תר"ל פסק הרב"י בהדיא דמותר להעמיד בדבר המקבל טומאה ... יש לומר דבדיעבד שרי, וכמו שכתוב סוס"י תר"ל, ולכתחלה אסור, וכמו שכתוב כאן).

[60] **משמעות הטור והשו"ע סוס"י תרל, עיין מ"א** שם.

וכעין זה לקמן סוף סכ"א (ואם עבר וסיכך בהן, כשרה, ומותר לישב בה לכתחלה).

ועוד מתבאר לקמן סל"ג (ובשעת הדחק ... מסככין ... אם אי אפשר בענין אחר ... בכל דבר האסור משום גזרה).

[61] **ריטב"א** שם (על מה סמכו העולם לסמוך סכך סוכותיהם על הכתלים, דהא פסול הוא לסכך). **ר"ן** שם (שעכשיו נהגו לסמוך סוכות על גבי כתלים שאין מסככים בהן לפי שאין גדולו מן הארץ). **רמב"ן**. **מ"א** סק"ט (אף על גב שמעמידין על כותל אבנים).

[62] **ר"ן** שם (דכו"ע ידעי דכל כה"ג בית דירה מיקרי ולא סוכה, הלכך ליכא למיגזר). **מ"א** שם (דכו"ע ידעי דכהאי גוונא בית דירה מקרי).

[63] כדלעיל סי' תרכו ס"א (והתורה אמרה סוכה ולא בית).

[64] תרומת הדשן סי' צא (לחבר כלונסות הסוכה במסמרות של ברזל, או לקושרם בבלאות, מפני שהן מקבלים טומאה ... יראה דאין קפידא בדבר). **שו"ע** ס"ח (לחבר כלונסאות הסוכה במסמרות של ברזל, או לקשרם בבלאות, שהם מקבלים טומאה, אין קפידא).

[65] **מ"א** סוף סק"ט (ומ"ש ס"ח שמותר לקשרם בבלאות, היינו כמ"ש סוס"י תר"ל בשם הר"ן, דכיון שאין הסכך עצמו נסמך עליהם, אלא שקונדסין נסמכין עליהם, שרי).

[66] תוס' ה, א סוד"ה מסגרתו (כל הני לא דמו לדף של נחתום, מחמת שהדפין רחבין וראוי להניח עליהן דבר, גזרו עליהן, דדמו לבית קיבול). מ"א סוף סקי"א (ודע דכל כלי עץ הרחב קצת וראוי להניח עליו דבר מקבל טומאה, דדמי לבית קבול. כ"כ התוס' דף ה'). ט"ז ס"ק ה (וכל הכלים, אפילו מידי שמקבל טומאה מדרבנן. כן כתבו בתוס' פ"ק דף ה').

והיינו שכסא וספסל עשוין למדרס (ישיבה עליהם), ומקבלים טומאה מהתורה, כדלעיל סי"א (דבר שראוי לקבל טומאה, כגון כסא וספסל), וכמבואר בתוס' שם (ראוין למדרס ... מטה כסא וספסל). משא"כ שולחן אינו ראוי למדרס (לישיבה עליו), לכן אינו מקבל טומאה אלא מגזירת חכמים, "לפי שהן דומין לבית קבול".

ושלחן שרחבו ארבעה טפחים, פסול בכל אופן, כדלקמן סכ"ח (נסרים שרחבן ארבעה טפחים אסור לסכך בהן). וכאן מיירי בשלחן שאין רחבו ארבעה טפחים, ומכל מקום גזרו עליו טומאה, כיון שעשוי להניח עליו דברים ודומה לבית קבול.

ואם אינו עשוי להניח עליו דברים, כשר לסכך אף "אם הם משופין ודומין לכלים", כדלקמן סל"א (ואע"פ שהן ... ראוין להשתמש בהן להניח פירות וכברות על גביהן".

ובזמן הזה יש האוסרים גם בזה, כדלקמן סל"ב.

וראה שו"ת תורת שלום סי' סה ד"ה ונראה דפשוטי כלי עץ (ומ"ש בתוס' דסוכה. אפשר דדעת התוס' דלא גזרו בפשוטי כלי עץ רק [ב]אלו שיש בהם גם טומאה דאורייתא, והיינו בדפים שיש במינם טומאת מדרס, באותן שרחבים כל כך שראויים למדרס, וגזרו גם באינם רחבים כל כך).

נשברו[67], כיון שהיו ראוים לקבל טומאה שעה אחת גזרו עליהן[68]:

סיכוך בידות האוכלים

טו כל ידות האוכלין[69], כגון קשין של שבלים וזמורות של ענבים ומכבדות של תמרים[70], מקבלין טומאה בשעה שהן מחוברין להאוכל[71], שנאמר[72] טמא הוא לכם, ודרשו חכמים[73] לכם, לכל דבר שהוא צורך לכם באוכל הזה, דהיינו ידות, הוא מקבל טומאה כאוכל עצמו.

ואינו נקרא יד אלא שלשה טפחים בקשין של מין שבלים הנקצרין במגל (אבל מין שבלים שאין דרכן להקצר במגל, אלא עוקרין אותן ביד, אין שיעור לידותיהן, שאפילו הן ארוכין הרבה הן מקבלים טומאה משום יד), וארבעה טפחים במכבדות של תמרים, ושני טפחים בזמורות של ענבים, דהיינו טפח אחד מימין האשכול התלוי בזמורה וטפח אחד משמאלו[74], אבל אם הן ארוכים יותר משיעור הזה, אין מקבל טומאה אלא מה שהוא סמוך להאוכל כשיעור הזה[75]:

טז לפיכך המסכך סוכתו בקשין של שבלים, ובזמורות ובהן ענבים, ובמכבדות ובהן תמרים, אם אין הקשין והזמורות והמכבדות ארוכין כל כך עד שיהא בהן רוב נגד האוכל והיד שלו, הרי היא פסולה[76].

במה דברים אמורים כשקצר או בצר אותן לאכילה[77], שאז צריך חיבור היד עם האוכל לאחוז בו את האוכל[78]. אבל אם קצרן ובצרן לסיכוך, שאז אין נוח לו חיבור היד עם האוכל, שהרי האוכל פוסל סוכתו, ולכן אין היד מקבל טומאה, שאין היד מקבל טומאה אלא מחמת שהוא טפל ומשמש לאוכל ונחשב כאוכל עצמו, משא"כ אוכל זה שאין צריך לו כלל לסיכוך שבשבילו קצרו, ואין היד טפל אליו[79]. ולפיכך היד מצטרף עם שאר אורך הקשין והזמורות לבטל את האוכל ברוב[80]:

יז ואם מתחלה קצרן ובצרן לאכילה ואחר כך נמלך עליהן לסיכוך, אין המחשבה מוציאה את הידות מידי

---

[67] מ"א שם (ואם כן אין להניח מרא ומגריפה על הסוכה, אפילו נשברה).

[68] כדלעיל ס"ב (כיון שפעם אחת היו ראוין לקבלת טומאה, גזרו חכמים עליהם שלא לסכך בהן לעולם).

[69] משנה עוקצין פ"א מ"א (כל שהוא יד ... מיטמא ומטמא). רמב"ם הל' טומאת אוכלין פ"ה ה"א (ידות האוכלים, הן העצים הרכין הסמוכין לאוכל שהאוכל נתלה בהן מן האילן), וה"ב (כל שהוא יד ... מתטמא ומטמא).

[70] **גמרא** [ברייתא] יג, ב (סוכי תאנים ובהן תאנים, פרכילין ובהן ענבים, קשין ובהן שבלים, מכבדות ובהן תמרים).

[71] רמב"ם שם ה"ה (שהן מתטמאות ומטמאות כשהן מחוברין עם האוכלין).

[72] שמיני יא, לח.

[73] חולין קיח, א (טמא הוא לכם, לכם לכל שבצרכיכם (לכל דבר שהוא צורך לכם באוכל הזה, הכל טמא, רש"י), לרבות את הידות). רמב"ם שם (ומנין לידות האוכלין שהן מתטמאות ומטמאות ... שנאמר טמא הוא לכם, לכל שבצרכיכם).

[74] **משנה** שם מ"ג (אלו מיטמאין ומטמאין ... ויד הפרכיל (כשהענבים כרותים עם הזמורה נקראין כך, ר"ש), טפח מכאן וטפח מכאן (הזמורה שנקצצה והאשכולות תלויים בה טפח מן הזמורה מימין האשכול וטפח משמאל, חשוב יד, ר"ש) ... ויד המכבד של תמרה (אשכול שהתמרים תלויים בו, ר"ש) ארבעה טפחים, וקנה של שבולת ג' טפחים ... ושאין דרכן לקצר, ידיהם ושרשיהם כל שהן). רמב"ם שם ה"כ (יד הפרכיל טפח מכאן וטפח מכאן. והפרכיל הוא השריג שהאשכלות תלויין בו ... ויד המכבד של תמרה ארבעה טפחים. והמכבד הוא העץ האדום שהשרביטין תלויין בו והתמרין דבוקות בשרביטין. וקנה השבולת שלשה טפחים ... ושאין דרכו להקצר ידיהם ושרשיהן כל שהן). שו"ת **הרא"ש** כלל כד סי' יד (ויד האוכל אינו כאוכל אלא עד שלשה טפחים).

[75] **מ"א** ס"ק יב (אין הידים נקרא אוכל אלא עד ג' טפחים אע"פ שהן ארוכות הרבה (ב"י הרא"ש)). ועיין בעוקצין דיש ידות שמצטרפים אף על פי שגדולות הרבה).

[76] **גמרא** יג, ב (סוכי תאנים ובהן תאנים, פרכילין ובהן ענבים, קשין ובהן שבלים, מכבדות ובהן תמרים, כולן אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה ואם לאו פסולה. אחרים אומרים, עד שיהו קשין מרובין על הידות ועל האוכלין. מאי לאו בהא קא מיפלגי דמר סבר יש להן ידות ומר סבר אין להן ידות), הרי שבמקום שיש להן ידות צריך הקש להיות מרובה על האוכל ועל היד שלו. רא"ש פ"א סי' כז (וצריך שיהא בפסולת לבטל את האוכל והבית יד הסמוך לאוכל). טור ושו"ע ס"י (וצריך שיהא בפסולת כדי לבטל האוכל והיד).

[77] **גמרא** שם (כגון שקוצצן לאכילה). טור ושו"ע שם (ואם קצרם לאוכל, יש לידים תורת אוכל לקבל טומאה).

[78] רש"י שם ד"ה הבוצר (וכי אתרבו ידות לטומאה ... הני מילי ביד הצריכה ... באוכל).

[79] רב מנשיא בר גדא אמר רב הונא (הקוצר לסכך אין לו ידות), ופירש **רש"י** (דלא ניחא ליה בחיבורין, דאוכל בסכך לא מיבעי).

[80] ברייתא שם (אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה ... אין לו ידות). **טור ושו"ע** שם (ענפי תאנה ובהם תאנים, וזמורות ובהם ענבים, אם פסולת מרובה על האוכל מסככין בהם. ואם לאו אין מסככין בהם).
וראה לעיל סי' תרכו ס"ה ואילך (אופני ביטולו ברוב).

קבלת טומאה, עד שיעשה בהן מעשה שניכר[81] כשקצר או בצר[82] שרוצה אותם לסיכוך ולא לאכילה, כגון שידוש אותן במקבות או ברגלי בהמה[83]:

סיכוך במאכל בהמה ובירקות

יח כל שהוא מאכל בהמה, ואין בני אדם אוכלין אותן אלא לרפואה, כגון פינו"גי, הנקרא בערבי שומ"ר, מסככין בו לכתחלה[84]:

יט סיכך בירקות שממהרים להתייבש[85] תוך שבעה ימים[86] וליפול העלין עד שישאר אויר[87], הרי הן חשובין כאלו נפלו מיד, אע"פ שעדיין לא יבשו[88], ופוסלין את הסוכה אפילו מן הצד בשלשה טפחים[89], כדין אויר, כמו שיתבאר בסי' תרל"ב[90]. ואף על פי שהן מקבלין טומאה, אין דינן כסכך פסול שאינו פוסל אלא בארבעה טפחים באמצע הסכך, דכיון שסופן ליבול וליפול תוך החג[91], אין שם סכך עליהן, וכאלו אינן כלל:

סיכוך בדבר המחובר לקרקע

כ כל דבר המחובר לקרקע אין מסככין בו, לפי שאינו דומה לפסולת גורן ויקב שהם תלושים מן הקרקע[92].

ואם סיכך במחובר ואחר כך קצצו פסול[93], שנאמר[94] חג הסכות תעשה כו', תעשה ולא מן העשוי בפסול,

---

[81] **גמרא** שם (כגון שקוצצן לאכילה ונמלך עליהן לסיכוך ... ומי בטלה ליה מחשבה בהכי, והתנן ... מעשה מוציא מיד מעשה ומיד מחשבה, מחשבה אינה מוציאה לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה ... כל ידות האוכלין שבססן בגורן טהורות), ופרש"י (דגלי דעתיה דלא ניחא ליה בהו וטהרו מלקבל טומאה הידות האלה עוד). **טור** ושו"ע שם (אם קצרם לאוכל ונמלך עליהם לסיכוך, אין מחשבה מוציאה הידות מתורת אוכל עד שיעשה בהם מעשה שניכר שרוצה אותם לסיכוך).

[82] משא"כ אחר כך לא מהני, כדעיל ס"ב (כל דבר שהיה ראוי לקבל טומאה שעה אחת, אע"פ שאחר כך נטהר מלקבל טומאה ... כיון שפעם אחת היו ראוין לקבלת טומאה, גזרו חכמים עליהם שלא לסכך בהן לעולם). וראה דברי נחמי' סוכה שם. מראי מקומות וציונים.

[83] **רש"י** יד, א ד"ה אלא למאן דאמר בססן ממש (שדשן לידות ברגלי בהמה או במקבת). הובא **ב"י** ד"ה ומ"ש ואם קצרו. טור ושו"ע שם (כגון שידוש אותם).

[84] שו"ת הרא"ש כלל כד סי' יד (ועל סיכוך הפינוייל, כשהייתי בברצילונה דקדקתי בו והוא כשר). ארחות חיים הל' סוכה סי' יד (לסכך בשומר שנקרא פנו"ליי ... הר' יחיאל מתיר, ומחזיק האוסרים לשוטים, ואומרים כי אינו מאכל כלל, לא ירק ולא זרע, זולתי לרפואה. והר' שמואל מאיוור"א הודה לו). רבנו ירוחם נ"ח ח"א נו, א (ושומר הנקרא פינוגו' בלעז ... אינו אלא מאכל בהמה, ואף על פי שלפעמים בני אדם אוכלים ממנו, דוקא לרפואה. וכן נוהגין בפרובינצא). **שו"ע** סי"א (מסככין בפי"נוגו הנקרא בערבי שומר). רמ"א סי"א (הוא מאכל בהמה, ואין בני אדם אוכלים אותו אלא לרפואה).

[85] גמרא יג, ב (ירקות שאמרו חכמים ... פוסלין בסוכה משום אויר (כשיעור שאויר פוסל בה, דהיינו בשלשה טפחים, כדאמרינן לקמן בפירקין (יז, א) אויר בשלשה, ולא משערינן להו לפסול כשיעור שאר סכך פסול, דאוכל הראוי לקבל טומאה הוא, וסכך פסול אינו פוסל אלא בארבעה טפחים באמצע וארבע אמות מן הצד, אלא כי אויר דיינינן להו לחומרא, ובשלשה, רש"י). מאי טעמא, כיון דלכי יבשי פרכי ונפלי, כמאן דליתנהו דמי). טור ושו"ע סי"ב (סיכך בירקות שממהרין לייבש, אף על פי שפסולים לסכך מפני שמקבלים טומאה, אין דינם כסכך פסול לפסול בארבעה טפחים, אלא כאויר חשיבי לפסול בשלשה).

[86] ר"ן ז, א (דכל דבר העשוי להתיבש בתוך שבעה עד שתהא חמתו מרובה מצלתו, אף מעכשיו הוא פסול). רמ"א סי"ב (וכל מה שדרכו לייבש תוך שבעה, מיד דיינינן ליה כאילו הוא יבש). ט"ז ס"ק יד (שממהרין לייבש, פירוש תוך ז').

[87] ב"ח ד"ה ואם סיכך (ונראה דהיבוש דקאמר, היינו בכהאי גוונא שאם יבשו יבלו ולא ישאר בהן ממש). מ"א סקי"ג (לייבש ולנפול, עד שישאר אויר (ב"ח)). ט"ז שם (ואחר היובש יפלו העלין).

[88] לבוש סי"ב (כנשורין דמיין, וכמאן דליתנהו דמי). ב"ח שם (ורצונו לומר דאף מעכשיו קודם שיתייבש הוא פסול מיד).

[89] רמ"א שם (והוי אויר ופוסל בו אפילו מן הצד).

[90] בשו"ע שם ס"ב (אויר, בין בגדולה בין בקטנה שוים, דבין באמצע בין מן הצד בג' טפחים פסולה), ורמ"א שם (היינו דוקא שהפסיק סוכה לשתים ולא נשאר שיעור הכשר סוכה עם דפנות במקום אחד). ובכל אופן אינו מצטרף להשלים לשיעור הסוכה (לקמן סי' תרלא ס"א).

[91] לבוש שם (הואיל ודרכן לייבש מהר ולנשר עליהן תוך ז' ימי סוכה).

[92] **משנה** יא, א (הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס וסיכך על גבה פסולה), ופרש"י (שאין מסככין במחובר, דאמר מר (יב, א) באספך מגרנך ומיקבך, בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר), ודף ט, ב ד"ה הא קמצטרף סכך (מחובר סכך פסול הוא, דכתיב באספך מגרנך ומיקבך, ממה שאתה מאסף מגרנך עשה סוכתך, בפסולת גורן, כגון קשין, ובפסולת יקב, כגון אשכולות ריקניות וזמורות, אלמא תלוש בעינן). טור ושו"ע סי"ג (כל דבר המחובר אין מסככין בו ודינו כדין האילן).

וכן הוא לעיל ס"א (אין מסככין אלא בדבר שהוא ... תלוש מן הקרקע).

[93] ברייתא **וגמרא** יא, ב (תניא גבי סוכה, תעשה ולא מן העשוי, מכאן אמרו, הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסוס וסיכך על גבן פסולה. היכי דמי, אילימא בשלא קצצן, מאי איריא משום תעשה ולא מן העשוי, תיפוק ליה דמחוברין נינהו. אלא בשקצצן, וקתני פסולה, ושמע מינה דלא אמרינן קציצתן זו היא עשייתן). טור ושו"ע סי' תרכו ס"ב (אם קצץ האילן להכשירו ולהיות הוא עצמו מהסיכוך ... פסולה משום תעשה ולא מן העשוי).

שהעשייה הראשונה שהיא בפסול אינה חשובה עשייה כלל, כאלו לא עשה מאומה[95], ומה שאחר כך מכשירו על ידי קציצת האילן אין זו חשובה עשייה, כיון שאינו עושה מעשה חדש בהסכך, דהיינו שאינו סותרה כלל[96].

לפיכך אין לו תקנה אלא אם כן ינענע[97] כל הסכך הפסול שקצצו, דהיינו שמגביהו מעט וחוזר ומניחו[98], שבשעה שמגביהו נתבטלה עשיה הראשונה שהיתה בפסול, ואחר כך כשמניחן הוא עושה מעשה חדש בגוף הסוכה[99]:

סכך שריחו רע או שעליו נושרין

כא יש דברים שאסרו חכמים לסכך בהן לכתחלה, והם מיני עשבים שריחם רע, אע"פ שאינן ראויין לאכילה ואין מקבלין טומאה. וכן מיני סנה שעליהן נושרין תמיד[100], אע"פ שלא בשעת הרוח[101], לפי שאנו חוששין שמא מתוך שריחן רע או מתוך שעליהן נושרין יצא מן הסוכה. ואם עבר וסיכך בהן כשרה[102], ומותר לישב בה לכתחלה[103]:

חבילות סכך מאוגד

כב חבילי קש וחבילי עצים אין מסככין בהן כשהן אגודין[104], מפני שפעמים שאדם בא מן השדה בערב בכל ימות החמה וחבילתו על כתיפו ומניחה על גבי סוכתו שיש לו כל ימות החמה למקנהו כדי ליבשה, ולא לשם סכך, וכשמגיע החג נמלך עליה לסיכוך, והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי בפסול, וחבילה זו שהונחה שם שלא לשם סכך אפילו לצל, אלא כדי ליבשה, אין שם סכך עליה, ונמצא שעשייתה של סוכה זו היא בפסול. לפיכך גזרו חכמים שלא יסككה בחבילות אפילו הוא מטילה על הסוכה לשם מצות סוכת החג, גזירה משום חבילות של כל ימות החמה[105]:

---

[94] ראה טז, יג.

[95] רש"י יא, א ד"ה ויתיב (דהכי משמע סוכות תעשה, כשאתה עושה אותה תהא ראויה לסוכה, ולא מן העשוי בפסול שאינו ראוי לסוכה).

וכן הוא לעיל סי' תרכו סט"ז (והתורה אמרה חג הסכות תעשה לך וגו', ולא מן העשוי מאליו, שהעשייה הראשונה שהיתה בפסול אינה נחשבת עשייה כלל).

וכן הוא לענין ציצית, כדלעיל סי' י סי"ד (והתורה אמרה גדילים תעשה ולא מן העשוי כבר בפיסול).

[96] רש"י שם (ואתה מתקנו בתיקון מועט, כי האי דמכשר לה בקציצה).

[97] גמרא יא, א (צריך לנענע), ופרש"י (דתהוי להו הך כעשייה). טור ושו"ע שם (והוא שינענעו).

[98] לשם צל, כדלקמן סכ"ח (דהיינו שיגביהנו מעט ויחזור ויניחנו לשם צל). וראה מראי מקומות וציונים. שו"ע אדה"ז המבואר.

[99] רש"י שם (נענוע קרוב לסתירה הוא, שמגביה כל אחד לבדו ומניחו, וחוזר ומגביה את חבירו ומניחו). טור ושו"ע שם (שיגביה כל אחד לבדו ומניחו, וחוזר ומגביה חבירו ומניחו).

וכן הוא לעיל סי' תרכו סי"א (אם רוצה לקצוץ את האילן להכשירו לסיכוך, יתבאר בסי' תרכ"ט שצריך לנענע את כל האילן, עיין שם הטעם). לקמן סי' תרלו ס"ג (אם מגביה את הסכך וחוזר ומניחו לשם סוכה, כשרה).

[100] **גמרא** יב, סוע"ב (אביי אמר ... בשווצרי (שאינם מקבלין טומאה לפי שאינן מאכל אדם, רש"י) לא מסككין, מאי טעמא, כיון דסרי ריחייהו (מבאיש ריחם, רש"י), שביק להו ונפיק ... היגי לא מסككינן, מאי טעמא, כיון דנתרי טרפייהו (נושרין עלין שלהן, רש"י), שביק לה ונפיק). טור ושו"ע סי"ד שם (יש דברים שאסרו חכמים לסכך בהם לכתחלה, והם מיני עשבים שאינם ראוים לאכילה ואינם מקבלין טומאה, וריחם רע, או שנושרים עליהן, דחיישינן שמא מתוך שריחן רע או שעליהן נושרים יצא מן הסוכה).

[101] ב"ח סוף הסימן (הני עצי אילנות ועצי ערבה שעליהן נושרין גם כן לפעמים כשמנשב עליהן הרוח, מכל מקום כיון שאינו נושר ונובל תמיד מעצמו, מסككין בהו אפילו לכתחלה). מ"א סקט"ו (ודוקא כשנושרים תמיד, אבל אם אינם נושרים אלא בשעת הרוח, כשרה. וכן משמע סוס"י זה (ב"ח)).

[102] **רמב"ם** פ"ה ה"ב (אם עבר וסיכך בדבר הנובל ונושר או בדבר שריחו רע, כשרה, שלא אמרו אין מסككין באלו אלא כדי שלא יניח הסוכה ויצא). **רא"ש** פ"א סי' כה (בכל הני לכתחילה לא, משום גזרה דלמא שביק להו ונפיק, אבל יצא ידי חובתו אם סיכך בהן. וכן כתב הרמב"ם ז"ל).

[103] מ"א סקי"ד (ואם עבר וסיכך בהם כשרה, כ"כ הרמב"ם. משמע דמותר לישב בה).

וכעין זה לעיל סי"ג (בדיעבד ... מותר לישב בה לכתחלה).

[104] **משנה** יב, א (חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסككין בהן), ופרש"י (כשהן קשורין). טור ושו"ע סט"ו (אסור לסכך בחבילה).

[105] רבי יוחנן ב**גמרא** שם (מפני מה אמרו חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסككין בהן, פעמים שאדם בא מן השדה בערב (כל ימות החמה, רש"י) וחבילתו על כתפו, ומעלה ומניחה על גבי סוכתו (שיש לו כל ימות השנה למקנהו, **רש"י**) כדי ליבשה (ולא לסכך, רש"י), ונמלך עליה לסיכוך (וכשמגיע החג נמלך עליהם לסכך, רש"י), והתורה אמרה (ראה טז, יג) תעשה, ולא מן העשוי (בפסול, וזה שנסכך שם שלא לשם סכך, אפילו לצל, אלא לייבש, אין שם סוכה חל עליו. והלכך גזור רבנן שלא יסككו בחבילין

כג וכיון שלא אסרו אלא מפני גזירה זו, לא הוצרכו לאסור אלא בחבילה שדרך ליבשה, דהיינו שיש בה לא פחות מן עשרים וחמשה קנים[106], אבל חבילה שאין בה עשרים וחמשה קנים, מותר לסכך בה[107]:

כד ואם עשרים וחמשה קנים או יותר יוצאין מגזע אחד, והן מפורדין בראשן השני ואגדן שם, אף על פי כן כיון שעיקרן אחד, אינו דומה לחבילה שדרך ליבשה, ולכן מותר לסכך בה[108].

ואם אגד עמהן קנה אחד שאינה מחוברת עמהן בעיקר אחד, אם יש בחבילה זו עם קנה זה עשרים וחמשה קנים, נקראת חבילה, ואין מסככין בה[109]:

כה קנים שעושין אותן חבילות חבילות כדי למכרן בשוק במנין, וכשקונה אותן הלוקח מתיר אגדן מיד, מותר לסכך בהן, ואין בהן משום גזירת חבילה של כל ימות החמה, כיון שחבילה זו אין דרך להצניעה באגדה, והלוקחה כדי לייבשה, מתיר אגדה מיד[110]:

כו חבילות שעושין מערבה וראשיהן הגסים לצד אחד וראשיהן הדקין לצד אחר, ודרכן לקושרן בשני ראשיהן, כיון שהתיר קשר שבראש הגס, מותר לסכך בהן, משום שהקשר שלצד האחר אינו חזק כל כך שיתקיים אם יטלטל את החבילה, וכל אגד שאינו עשוי לטלטלו באגדו אינו נקרא אגד כלל[111]:

כז אבל אם קשר את החבילה באמצעה בלבד, אין מסככין בה, מפני שהיא מיטלטלת באגד זה[112]:

כח אם עבר וסיכך בחבילה, מתיר אגדה והיא כשרה. ואע"פ שתחלת עשיית סוכה זו היתה בפסול, אין לפוסלה משום תעשה ולא מן העשוי בפסול, כיון שאין פיסולה אלא מחמת גזירה בעלמא[113], כמו שנתבאר[114].

אבל חבילה שהעלה אותה ליבשה, וכשהגיע החג נמלך עליה לסיכוך, שפסולה מן התורה, שהרי לא הונחה

אפילו הוא מטילן עליה לשם סוכת החג, גזירה משום חבילין דכל השנה, דאיכא פסול דאורייתא). טור ושו"ע שם (מפני שפעמים שאדם מניח חבילתו על גג הסוכה לייבשה, ואחר כך נמלך עליה לשם סוכה, ואותה סוכה פסולה משום תעשה ולא מן העשוי בפיסול (כיון שלא הניחם לצל, מ"א), וגזרו על כל חבילה אטו זאת).

ונתבאר לקמן סכ"ח (אם עבר וסיכך בחבילה ... אין פיסולה אלא מחמת גזירה בעלמא ... אבל חבילה שהעלה אותה ליבשה, וכשהגיע החג נמלך עליה לסיכוך, שפסולה מן התורה, שהרי לא הונחה שם לשם צל).

[106] **ירושלמי** פ"א ה"ו (אין חבילה פחותה מכ"ה). רמב"ם שם (ואין חבילה פחותה מעשרים וחמשה בדים).

[107] רא"ש פ"א סי' כד (ירושלמי אין חבילה פחותה מכ"ה קנים, דלא שייכא גזירת אוצר אלא בחבילות שאדם רגיל להביא מן השדה). **טור ושו"ע** שם (וכיון שמפני זה אסרוהו, לא הוצרכו לאסור אלא בחבילה שדרך ליבשה, ואין זה בפחות מכ"ה קנים, הילכך כל חבילה שהיא פחותה מכ"ה, קנים מותר לסכך בה).

[108] **גמרא** יג, א (האי אפקותא דדיקלא (מוצא הדקל כשהוא סמוך לקרקע יוצאים בו דוקרנין הרבה סביב סביב, רש"י) מסככין בהו ... אע"ג דהדר אגיד להו (הענפים של מעלה כדי להשכיבן, מפני שמתפצלין לכאן ולכאן, רש"י), איגד בחד לא שמיה אגד (כל דבר יחידי המחובר יחד ואוגדו בפני עצמו אינה אגודה, רש"י)). טור ושו"ע סט"ו (ואם כ"ה קנים או יותר הבאים מגזע אחד, וקשרם בראשם השני, אינה נקראת חבילה, כיון שעיקרן אחד).

[109] **גמרא** שם (אמר רב חסדא איגד בחד לא שמיה אגד, שלש שמיה אגד, שנים מחלוקת ר' יוסי ורבנן). **רא"ש** פ"א סי' כה (אמר רב חסדא, אגד דחד לא שמיה אגד, ג' שמיה אגד, שנים מחלוקת רבי יוסי ורבנן, רבי יוסי בעי ג' ורבנן בעו שנים, והלכה כרבנן דתרין הוי אגד). טור ושו"ע שם (ואם אגד עמהם קנה אחד, ויש בין שניהם כ"ה, הויא חבילה).

[110] **גמרא** יג, רע"ב (דרש מרימר, הני איסורייתא דסורא (חבילי קנים שהיו עושין למכור בשוק ומוכרין אותם במנין, רש"י), מסככין בהו (ואין בהם משום גזרת אוצר דכל ימות השנה, לפי שאין דרך להצניעם באגדם, **רש"י**), אע"ג דאגדן, למנינא בעלמא הוא דאגדן (אגדינהו עד שימכרו, והלוקחן לייבשן מתיר אגדן, הלכך המסכך בהן לשם סוכה אינו צריך להתיר אגדן, רש"י)). טור ושו"ע סט"ז (חבילה שאין קושרים אותה אלא למכרם במנין, ומיד כשיקננה הקונה יתירנה, אינה חבילה).

וראה יגדיל תורה (נ.י) ח ע' פב.

[111] גמרא שם (אמר ר' אבא, הני צריפי דאורבני (חבילות שעושים מערבה, וראשיהן הגסין לצד אחד וראשיהן הדקין לצד אחר, ודרכן לקשרן בשני ראשיהן, ר"ן), כיון שהותרה ראשי מעדנים שלהן (קשר שבראשן הגס שהוא עיקר, ר"ן), כשרין. והא אגידי מתתאי (בצד האחד לצד ראשיהן הרכין, ר"ן). אמר רב פפא דשרי להו. (ואמר) רב הונא בריה דרב יהושע, אפילו תימא דלא שרי להו, כל אגד שאינו עשוי לטלטלו (דכיון שהתיר הקשר שבראשה הגס סגי, ומשום דקשירה מצד אחד אינו כל כך חזק שיתקיים אם יטלטלו החבילה, ר"ן) לא שמיה אגד). הובא **ב"י** ד"ה גרסינן. [**ר**]**מ"א** סט"ו (וכל חבילה שאינה קשורה משני ראשיה שיכולין לטלטלה כך, אינה חבילה, ומותר לסכך בה).

[112] לבוש סי"ז (ונראה שאם היא קשורה באמצע בחוזק, כדרך שקושרין אותה לטלטלה כך, זו היא גם כן נקרא חבילה ופסולה). **מ"א** ס"ק יז (ואם קשרם באמצע הוי אגד, דיכולין לטלטלן (לבוש)).

[113] **משנה** יב, א (וכולן שהתירן כשרות). **טור ושו"ע** סי"ז (אם סיכך בחבילה, והתירה, כשירה, כיון שאין איסורה אלא משום גזירה). **ט"ז** סקי"ז (דהא דתנן וכולן שהתירן כשרות, קאי אאם לא התירו תחילה וסיכך בו, דמהני היתר, ואין צריך לנענע).

[114] סעיף כב (גזרו חכמים שלא יסככה בחבילות).

שם לשם צל[115], אין מועיל לה התרת האגד להכשירה, כיון שפיסולה לא היה מחמת האגד בלבד, אלא הנחתה שלא לשם צל גרם לה להפסל מן התורה. לפיכך צריך לעשות מעשה חדש להנחתה[116], דהיינו שיגביהנו מעט ויחזור ויניחנו[117] לשם צל[118]. וגם צריך להתיר אגדה[119], שאין מסככין בחבילה גזירה משום חבילה של כל ימות החמה, כמו שנתבאר:

סיכוך בנסרים רחבים

כט נסרים שרחבן ארבעה טפחים אסור לסכך בהן, לפי שרוב תקרת הבית עשויות מהן, ויש לחוש שמא ישב תחת תקרת ביתו ויאמר מה לי לסכך בנסרים אלו מה לי לישב תחת תקרת ביתי, אף היא מנסרים עשויה. ותקרת הבית היא פסולה מן התורה[120], מטעם שנתבאר בסי' תרכ"ו[121]:

ל ואפילו אם לא הטיל רוחב הנסרים על גבי הסוכה, אלא הפכן והשכיבן על צידן שהוא פחות מארבעה טפחים, אף על פי כן פסולה, דכיון שיש שם פסול עליהן, נעשו כשפודין של מתכת הפסולין לסכך בכל ענין שהופכן[122]:

לא אבל מותר לסכך בנסרים שאין רחבן ארבעה טפחים[123], ואפילו אם הם משופין ודומין לכלים[124]. ואע"פ שהן ראויים לישיבה, [ו]גם הן ראוין להשתמש בהן להניח פירות וכרות על גביהן, שהרי הן רחבין קצת[125], אעפ"כ אינן מקבלין טומאה אם אינן מיוחדין לא לישיבה ולא לשום תשמיש, אלא עומדין לבנין[126] או לס[חו]רה:

לב ועכשיו בזמן הזה שמסככין הבתים בנסרים שאין בהן שלשה טפחים, יש לפסול סוכה המסוככת אפילו בנסרים שאין ברחבן שלשה טפחים, משום גזרה שמא ישב תחת תקרת ביתו העשויה מנסרים כאלו[127].

אבל מותר לסכך בנסרים קצרים מאד שקורין (לאטי"ש או שינדלי"ן), שאין דרך לעשות תקרת הבית מנסרים

---

[115] כדלעיל שם (והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי בפסול, וחבילה זו שהונחה שם שלא לשם סכך אפילו לצל אלא כדי ליבשה).

[116] טור (אבל חבילה שהעלה לייבש ונמלך עליה לסיכוך שפסולה מן התורה, כתב הר"י מקרקשינא, שאינה ניתרת בהתרה, אלא צריכה נענוע), ושו"ע שם (אבל חבילה שהעלה לייבש ונמלך עליה לסיכוך, שפסולה מן התורה, אינה ניתרת בהתרה, אלא צריכה נענוע).

[117] כדלעיל ס"כ (דהיינו שמגביהו מעט וחוזר ומניחו, שבשעה שמגביהו נתבטלה עשיה הראשונה שהיתה בפסול, ואחר כך כשמניחן הוא עושה מעשה חדש בגוף הסוכה), ושם נסמן (הערה 99).

[118] מ"א סי' תרכו סק"ה (ומניחו לשם צל). וראה גם לעיל (הערה 98).

[119] ב"ח ד"ה ומ"ש הר"ן (בחבילה שהעלה לסכך בה לא יועיל הנענוע בלא התרה). **מ"א** סקי"ט (נענוע וגם התרה (ב"ח)).

[120] **משנה** יד, א (מסככין בנסרים, דברי רבי יהודה. ורבי מאיר אוסר). גמרא שם (ושמואל אמר בשאין בהן ארבעה מחלוקת, אבל יש בהן ארבעה (שרוב תקרות הבית עשויות מהן, **רש"י**) דברי הכל פסולה (אי מכשרת בהו, אתי למימר מה לי לסכך באלו מה לי לישב תחת קורות ביתי, אף היא בנסרים מקורה, וההוא ודאי פסול, דסוכה אמר רחמנא ולא ביתו של כל ימות השנה, רש"י)). רי"ף ז, ב (והלכתא כשמואל). טור ושו"ע סי"ח (וכן אסרו לסכך בנסרים שרחבן ארבעה). מ"א ס"ק כ (גזרה שיבא גם כן לישב בביתו).

[121] סעיף א (אין זו סוכה אלא בית ... והתורה אמרה סוכה ולא בית).

[122] רב הונא ורב נחמן ב**גמרא** יד, ב (הפכן על צידיהן (נסרים שיש בהם ארבעה שסיכך בהן, ולא הטיל רחבן על הסוכה אלא השכיבן על צידן), מהו. אמר להו, פסולה, נעשו כשפודין של מתכת (דכיון דיש שם פסול עליהן נעשו כשפודין של מתכת הפסולין לסכך בכל ענין שהופכן, רש"י)). טור ושו"ע שם (אפילו הפכן על צדן שאין בהם ארבעה). ט"ז סקי"ט (הואיל ויש פסול ודאי, הוה ליה כשפודין של מתכות, ולא מהני בי' שום תיקון).

[123] **גמרא** יד, א (בשאין בהן ארבעה, מחלוקת). טור ושו"ע שם (ואם אין ברחבן ארבעה, כשרים).

[124] גמרא טו, א (בנסרים משופין עסקינן, ומשום גזרת כלים נגעו בה), ופרש"י (בנסרים שאינן בני ארבעה, אבל משופין הן וחלקים וראוין לתשמיש, ומשום גזרת כלים נגעו בה לפסול אליבא דרבי מאיר, אע"ג דפשוטי כלי עץ נינהו ולא מקבלים טומאה, גזר בהו אטו כלים המקבלים טומאה). טור ושו"ע שם (אפילו הם משופים שדומים לכלים).

[125] ומיירי שאינן עשויין להניח פירות וכרות על גביהן, משא"כ השלחן פסול לסכך בו אף אין רחבו ארבעה טפחים, כדלעיל סי"ד.

[126] לבוש סי"ח (שאף על פי שראויין לקבל טומאת מדרס, סתם נסרים אינם לידרס עשויין אלא לבנין, ואינם יורדין לקבל טומאת מדרס עד שיתקנה לדריסה או שיחשב עליהם לדריסה). **מ"א** סקכ"א (ואין מטמאין מדרס, כיון שלא יחדן לישיבה (לבוש). וצריך לומר דלא מייחדן כלל לתשמיש).

ואם עשויין להניח עליהן פירות, נתבאר לעיל סי"ד.

[127] יראים השלם סי' תכא (בנסרין, אפילו פחותין משלשה, דהוו קנים בעלמא, אחרי שכל הבתים סכוכין בענין זה, ואינה נראית סוכה פסולה, דלא הוי כמין בית, אלא בית ממש). הובא **הגהות [מיימוניות]** פ"ה הכ"א אות א. דרכי משה ס"ק ט. **מ"א** סקכ"ב (ובהג"מ כתוב דפסול, הואיל ובזמן הזה מסככין בתיהן בנסרים שאין הן ד', איכא גזירת תקרה (ד"מ)).

קצרים כאלו. ומכל מקום צריך ליזהר לעשות הסכך עראי וקל בענין שיוכלו הגשמים לירד בתוכו, כמו שיתבאר בסי' תרל"א[128]. ולפיכך נהגו העולם שלא לסכך בהן כלל, שמא יטעו לסכך בענין קביעות שלא יוכלו הגשמים לירד בתוכו[129]:

לג ובשעת הדחק שאין להם במה לסכך, מסככין בנסרים אפילו יש בהם ארבעה טפחים אם אי אפשר בענין אחר. והוא הדין בכל דבר האסור משום גזרה[130]:

חסר[131]

---

[128] סעיף ה (אם היה הסכך מעובה כל כך עד שאין המטר יכול לירד בתוכה פסולה).

[129] הגהות **סמ"ק** סי' צג (ע' נה) אות לב (מכל מקום צריך לעשות הסכך בענין עראי שיוכלו הגשמים לירד בתוכה ... ועל כן נהגו העולם לכסות הסוכה בערבה או בגמי או בכיוצא בהן, ולא בנסרים כלל, ואפילו פחותים מד' דליכא משום גזירת תקרה, משום דלמא אתי למטעי לסכך בענין קביעות שלא ירדו שם גשמים). ב"ח ד"ה ומ"ש ואפילו (ואין לכסות בלט"ש, דאף על פי שלא נהגו עכשיו להקרות בלט"ש, ואם כן אין בהם משום גזירת תקרה, מכל מקום יש לחוש למ"ש הסמ"ק דילמא אתי לסכך בהן בקביעות בענין שאין הגשמים יכולין לירד שם). מ"א שם (וכתב הב"ח, הלטי"ש, אע"פ שאין בהם גזירת תקרה, שאין מסככין בהם בתיהם, מכל מקום יש לחוש שיסכך כל כך שלא יהיו הגשמים יורדין בתוכה, כמ"ש הסמ"ק, ולכן אין לסכך בהם, עד כאן. וכל שכן בשינדלין).

*

לסיכום נתבארו כאן (סכ"ט-לב), ולעיל (סי"א וסי"ד), חמשה אופני פסול נסרים לסכך:

(א) עשוי לישב עליו, ראוי לטומאת מדרס (סי"א).

(ב) עשוי להניח עליו דברים, דומה לבית קבול שמקבל טומאה (סי"ד).

(ג) יש בו ד' טפחים, דומה לקרשי תקרת הבית (סכ"ט).

(ד) בזמן הזה שמסככין הבתים בנסרים שאין בהם ג' טפחים, דומה לקרשי תקרת הבית (סל"ב).

(ה) גם נסרים צרים יותר, יש לחוש שיעשו באופן שלא יוכלו גשמים לירד בתוכו (סל"ב).

[130] ברייתא יד, ב (א"ר יהודה מעשה בשעת הסכנה (שגזרו העובדי כוכבים גזירה על המצות) שהביאנו נסרים שהיו בהן ארבעה (שאין הנכרים מכירין שתהא לשם סוכה, רש"י) וסיככנו על גבי מרפסת וישבנו תחתיהן. אמרו לו, משם ראיה, אין שעת הסכנה ראיה). שלטי גבורים ז, ב אות ב בשם ריא"ז (בשעת הסכנה או בשעת הדחק שאין להם סכך אחר אלא נסרים רחבים ד', מסככין בהן, שאין פסולן מן התורה אלא גזירת חכמים היא). **מ"א** סקכ"ב (ובשעת הדחק שאין להם במה לסכך, מסככין בנסרים אפילו יש בהן ד' (ש"ג, וכן משמע בגמרא). והוא הדין בכל דבר האסור משום גזירה).

[131] סיום הסימן (סי"ט משו"ע). וסי' תרל (דיני דפנות הסוכה).

וצויין לסעיף זה לעיל סי' תרכז ס"ז (אם פירס תחת הסכך דבר שאינו נוי לסוכה, יתבאר בסימן תרכ"ט), ולקמן סי' תרמ סוף ס"י (אפילו בחול אסור לפרוס סדין תחת הסכך או על גבי הסכך, מטעם שנתבאר בסוף סי' תרכ"ט).

תרלא סוכה שחמתה מרובה מצלתה ויתר דיני הסכך

ובו י"ב סעיפים

חמתה מרובה מצלתה

א היה[1] הסכך כיסוי דק מאד שיש בו אויר הרבה, אלא שאין שלשה טפחים אויר במקום אחד, ובין הכל צלתו מרובה מחמתו, שהסכך היא מרובה מן האויר, הרי זו כשרה[2]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) חמתה מרובה מצלתה (ס"א-ד).

(ב) אינה מגינה מן המטר (ס"ה).

(ג) חבוט רמי (ס"ו-ז).

(ד) סכך הנמשך חוץ לדפנות (ס"ח-ט).

(ה) סכך פסול שבאמצע הסוכה (ס"י-יב).

[2] **משנה** כב, א (סוכה המדובללת ושצילתה מרובה מחמתה כשרה). לפירוש רב בגמרא שם (סוכה ענייה), ופרש"י (שיש בסככה קנים מעט, ויש בה אויר הרבה, אלא שאין בו שלשה ביחד). טור ושו"ע ס"ד (היה כיסוי דק מאד שיש בה אויר הרבה, אלא שאין ג' טפחים במקום אחד, ובין הכל צלתה מרובה מחמתה, כשרה).

והיינו שאם הסכך הדק הוא פחות מג' טפחים במקום אחד, מצטרף להשלים לשיעור הסוכה, ואם הוא ג' טפחים במקום אחד, אינו מצטרף. ואם הפסיק הסוכה לשתים, ולא נשאר שיעור הכשר סוכה עם דפנות במקום אחד, פוסל הסוכה (שו"ע ורמ"א תרלב, ב). או שהסוכה קטנה שאין בה כי אם שבעה טפחים על שבעה טפחים (כדלקמן ס"י אף לענין סכך פסול).

*

ב אבל אם אין הסכך מרובה מן האויר אלא הן שוין, פסולה[3], לפי שהחמה הנכנסת באויר הסיכוך כשהיא מגיעה לקרקעית הסוכה היא מתפשטת יותר ממה שהיא למעלה באויר הסיכוך, ונמצא שהסוכה למטה בקרקעיתה היא חמתה מרובה מצלתה[4]:

ג אבל אם למטה בקרקעיתה היא חמתה וצלתה שוין, כשרה, לפי שידוע שלמעלה בהסכך האויר הוא מועט מן הסיכוך, וצלתה למעלה היא מרובה מחמתה[5], והרי זה סכך גמור[6]:

ד ואם רוב סכך צלתה מרובה מחמתה שתי משהויין, שהאויר שבו הוא מועט מאד, ומיעוט הסכך חמתו מרובה מצלתו משהו, בענין שאם נצרף החמה והצל של כל הסיכוך יהיה צלתו מרובה מחמתו משהו, הרי זו כשרה[7], ומותר לישב אפילו תחת מיעוט הסכך שחמתו מרובה[8], לפי שהוא בטל לגבי רוב הסכך שצילתו מרובה. מכל מקום אם מיעוט הסכך שחמתו מרובה יש בו שבעה טפחים על שבעה טפחים[9], כדי שיעור הכשר סוכה[10], אין לישב תחתיו[11], לפי שהוא מקום חשוב ואינו בטל לגבי שאר הסכך שצלתו מרובה:

סיכום דיני אויר וסכך פסול באמצע הסכך ומן הצד:

(א) מקום שחמתו מרובה מצלתו באמצע הסכך. עד ז׳ על ז׳, מצטרף לכל הסכך שצלתו מרובה מחמתו. יותר מכך אינו מצטרף, ואסור לישב תחתיו (תרלא, ד).

(ב) אויר באמצע הסכך או מן הצד. עד ג׳ על ג׳ מצטרף להשלים לשיעור הסוכה, יותר מכך אינו מצטרף (תרכט, יט. תרלא, א), ופוסל הסוכה, אם הפסיק הסוכה לשתים ולא נשאר שיעור הכשר סוכה עם דפנות במקום אחד (שו״ע ורמ״א תרלב, ב), או בסוכה קטנה שאין בה אלא ז׳ על ז׳ (תרלא, י אף לענין סכך פסול).

(ג) אויר פחות מג׳ על ג׳ באמצע הסכך או מן הצד, אם כל ראשו תחתיו, אסור לישב תחתיו (שו״ע ורמ״א תרלב, ב).

(ד) סכך פסול באמצע הסכך, עד ד׳ על ד׳ אינו פוסל הסוכה, ומותר לאכול תחתיו (שו״ע תרלב, א). יותר מכאן אסור לאכול תחתיו, ופוסל את הסוכה, אם הפסיק הסוכה לשתים ולא נשאר שיעור הכשר סוכה עם דפנות במקום אחד (שו״ע ורמ״א תרלב, ב). ובסוכה קטנה שאין בה אלא ז׳ על ז׳ – פוסל בג׳ על ג׳ (תרלא, י).

(ה) סכך פסול מהצד. עד ד׳ אמות הוי דופן עקומה, והדופן מכשרת הסוכה. ואם הוא פחות מד׳ על ד׳ טפחים, מותר לאכול תחתיו. ובסוכה קטנה – עד ג׳ על ג׳ (שו״ע תרלב, א).

[3] **גמרא** כב, ב (ושצילתה מרובה מחמתה, כשרה. הא כי הדדי, פסולה). טור ושו״ע ס״א (סוכה שחמתה וצלתה שוים מלמעלה, פסולה).

[4] גמרא שם (והא תנן באידך פירקין ושחמתה מרובה מצילתה פסולה, הא כי הדדי כשרה, לא קשיא, כאן מלמעלה כאן מלמטה), ופירש **רש״י** (הא דדייקינן כי הדדי פסולה, למעלה קאי, כשיש בין קנה לקנה כמלא קנה אפילו מצומצם, פסולה, לפי שחמת האויר נראית בארץ רחבה הרבה מן הצל של סכך). רי״ף י, ב (ואם החמה והצל מלמעלה שוין, פסולה, שבידוע שהחמה מלמטה מרובה על הצל). **רמב״ם** פ״ה הי״ט (אם יש בכל האויר ככל מקום המסוכך, הרי זו פסולה, מפני שחמתה תהיה מרובה מצלתה), ופירש הגהות מיימוניות שם אות ש (שהחמה מתפשטת על הקרקע), ומ״מ שם הט״ז (מאחר דכפרוץ הוא, הויא לה למטה חמתה מרובה מצלתה). **רא״ש** פ״ב סי׳ ג (אם החמה והצל שוין מלמטה, כשרה, שבידוע שהצל מלמעלה הוא מרובה. ואם החמה והצל מלמעלה שוין, פסולה, שבידוע שהחמה מלמטה מרובה על הצל). **ר״ן** י, ב (שכיון שאם הם שוים מלמעלה, האויר רבה מלמטה, וסוכה בצל תליא מלתא, הרי פרוץ שלה מרובה על העומד). טור ושו״ע ס״א (לפי שהחמה מתפשטת בריחוקה, ויהיה למטה חמתה מרובה מצלתה).

[5] **גמרא** שם (כאן מלמעלה כאן מלמטה), ופירש״י (והא דדייקינן כי הדדי כשרה, נקט שיעוריה מלמטה, שחמה וצל שוין, בידוע שהקנים רחבים מן האויר). רי״ף שם (אם החמה והצל שוין מלמטה כשרה, שבידוע שהצל מלמעלה הוא מרובה). טור ושו״ע שם (אבל אם חמתה וצלתה שוים מלמטה, כשרה). לבוש ס״א (אם למטה בארץ חמתה וצלתה שוין, אז היא כשרה, שאז ודאי בסכך צלתו מרובה מחמתו, אלא שנתרחבה החמה בהתפשטה למטה).

[6] ראה לקוטי שיחות חל״ב ע׳ 143. שלחן המלך ח״ב ע׳ רלט. קובץ כינוס תורה א ע׳ לג. העו״ב תצג ע׳ 6.

[7] ברייתא יט, א (פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה), לפירוש רבי יוחנן בגמרא שם (לא נצרכה אלא לסוכה שרובה צלתה מרובה מחמתה ומעוטה חמתה מרובה מצלתה, מהו דתימא תפסל בהך פורתא, קא משמע לן. ומאי יוצא, יוצא מהכשר סוכה). רא״ש פ״א סי׳ לה (פירוש, ברוב הסוכה הצל רבה על החמה שני משהויין, ובמיעוט החמה רבה על הצל משהו, וכשתצטרף יחד הצל והחמה של כל הסוכה תהיה צלתה מרובה מחמתה משהו). טור ושו״ע ס״ב (אם ברוב ממנה צלתה מרובה שני משהויין, ובמיעוט ממנה חמתה מרובה משהו, בענין שכשנצרף יחד החמה והצל של כל הסוכה יהיה צלתה מרובה מחמתה משהו, כשרה).

[8] רא״ש שם סי׳ ג (אם רובה צלתה מרובה מחמתה ומיעוטה חמתה מרובה מצלתה, מותר לאכול בה אף באותו מיעוט, אף על פי שאינה מסוכך כהילכתה). ר״ן ט, א (כשרה כולה, אפילו תחת אותו סכך שחמתו מרובה מצלתו) לבוש ס״ב (כל הסוכה כשרה אפילו תחת אותו מיעוט הסכך שחמתה מרובה). **ט״ז** סק״א (פירוש, אפילו לישב תחת אותו חלק שחמתו מרובה).

[9] **ר״ן** שם (ומיהו אפשר דדוקא בסוכה שאינה אלא שבעה על שבעה, אבל בסוכה גדולה הרבה דיש בה ז׳ טפחים או יותר שחמתו מרובה מצלתו, צריך עיון אם נכשיר אותו מפני צירוף שאר הסוכה). **רמ״א** ס״ב (ויש מחמירין אם הסוכה גדולה ויש מקום ז׳ על ז׳ שחמתו מרובה, אף על פי שבצרוף כל הסוכה הוי הצל מרובה).

[10] כמבואר בשו״ע סי׳ תרלד ס״א (סוכה שאין בה שבעה על שבעה, פסולה).

[11] **ט״ז** שם (וליש מחמירין שמביא רמ״א, אם הסוכה גדולה, היינו שלא לישב באותו חלק שחמתו מרובה, אבל לשאר החלק אין זה פוסל אותו, כיון שיש שם הכשר סוכה).

אינה מגינה מן המטר

ה לכתחלה צריך לעשות את הסיכוך קל וקלוש בענין שיהיו הכוכבים הגדולים נראים מתוכו בלילה. ובדיעבד אפילו היתה מעובה כמין בית עד שאין זהרורי שמש נראים מתוכה כשרה[12].

והוא שיכול המטר לירד בתוכה, אבל אם היה הסכך מעובה כל כך עד שאין המטר יכול לירד בתוכה, פסולה, לפי שאין נקראת סוכה אלא אם כן אינה מגינה אלא מן הצל[13] בלבד, אבל אם מגינה גם מן המטר אין נקראת סוכה, אלא כמין בית היא זו[14]:

חבוט רמי

ו היה הסיכוך מבולבל, דהיינו שמקצתו עולה מעט למעלה ומקצתו יורד מעט למטה[15], אע"פ שמתוך כך חמתה מרובה מצלתה, כשרה[16], שכיון שאם תעמוד החמה באמצע הרקיע כנגד ראש כל אדם יהיה צלתה מרובה מחמתה, אין לפסול אותה מחמת חמה הבאה מן הצד באלכסון[17]:

ז במה דברים אמורים, כשאין בגובה שבין העולה להיורד ג' טפחים[18], שכל פחות מג' טפחים הרי הוא כלבוד[19] ומצטרפין זה עם זה להיות נקראים סכך אחד[20]. אבל אם יש ביניהם שלשה טפחים, אין מצטרפין זה עם זה ואין זה חשוב סכך כלל.

---

[12] **משנה** כב, א (המעובה כמין בית (שסכך שלה עב מאד, רש"י) אע"פ שאין הכוכבים נראין מתוכה כשרה). ברייתא כב, ב (אין כוכבי חמה נראין מתוכה (כשהחמה זורחת עליה ואין זהרורי חמה נראין מתוכה, רש"י), בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין). ירושלמי פ"ב ה"ג (הדא אמרה צריכין הכוכבים שיהו נראין מתוכה. ר' לוי בשם רבי חמא בר חנינה בכוכבי חמה שנו). רא"ש פ"ב סוס"י ג (פירוש צריכין לכתחלה). רמב"ם פ"ה הכ"א (דרך הסכוך להיות קל כדי שיראו ממנו הכוכבים הגדולים. היתה מעובה כמין בית, אף על פי שאין הכוכבים נראין מתוכה כשרה). **שו"ע** ס"ג. קצור פסקי הרא"ש פ"ב ס"ג (לכתחלה צריך שיהא כוכבים וכובבי חמה נראין מתוכה, ואם היא מעובה בענין שאינם נראין, כשרה). ב"ח ד"ה וצריך (דאף בכוכבי הלילה דתני ברישא דברייתא דכשרה לדברי הכל, נמי לכתחלה צריך שיהו נראין). **מ"א** סק"א (של לילה (ב"ח ורמזים)). **ט"ז** סק"ב (דודאי ניצוצי שמש נראין ביותר, והטור נקט תרוייהו לכתחלה צריך שיראו אפילו כוכבי לילה, ובדיעבד שרי אפילו אם לא יראו ניצוצי שמש, מדתנן מעובה כמין בית כשרה).

ומדברי הרמב"ם והשו"ע נראה שאפילו לכתחלה אין צריך לראות אלא הכוכבים הגדולים ולא הקטנים.

ומנהג חב"ד להרבות בסכך (ספר המנהגים – חב"ד ע' 65. וראה המלך במסיבו ח"ב ע' קצב. לקוטי שיחות ח"ט ע' 231 בשוה"ג. אוצר מנהגי חב"ד חה"ס ע' רסו).

[13] אוצ"ל: מן החמה.

[14] **טור** בשם **ר"ת** (ור"ת פסק שאם עשאה עבה מאוד שאין המטר יכול לירד בה פסולה. אף על גב דבית הלל מכשירין מעובה כמין בית, היינו דווקא שאין כוכבים וחמה נראה מתוכה, אבל כשאינו יכול להמטיר בתוכה, פסולה אפילו לבית הלל). הגהות מיימוניות פ"ה ה"ט אות ט (ור"ת פירש והוא שעשוי לצל, ולא מעובה להגן מן הגשמים, שזו פסולה ... מן אבי"ה). מרדכי רמז תשלב (ור"ת פירש שעשאה לצל, ולא מעובה להגן מפני הגשמים, שזו פסולה). **מ"א** סק"ב (ולבוש פוסל כשאין המטר יכול לירד בה, וכ"פ הב"ח). **ב"ח** ד"ה ומ"ש ור"ת, ובסי' תרלה ד"ה ולענין הלכה (אבל אם אין גשמים יורדין בה כלל, לא, וכן עיקר, והכי נהגינן). **לבוש** ס"ג (במה דברים אמורים, כשהיא באופן שאין הכוכבים נראין מתוכה, אבל המטר יכול לירד לתוכה, שאע"ג שאין הכוכבים נראים, כיון שיכול המטר לירד לתוכה שם סוכה מיקרי, אבל אם היא מעובה כמין בית ממש עד שאין המטר יכול לירד לתוכה, פסולה, שאין זה שם סוכה עליו אלא כבית מקורה).

וכדלעיל סי' תרכו ס"א (עשויה גם למחסה ולמסתור מזרם וממטר ... אין זו סוכה אלא בית ... והתורה אמרה סוכה ולא בית). וראה פתחא זוטא סי' תרלא ס"ג. סי' תרלה ס"א.

[15] **משנה** כב, א (סוכה המדובללת ... כשרה), גמרא שם (מאי מדובללת, אמר רב סוכה ענייה, ושמואל אמר קנה עולה וקנה יורד), ופרש"י (שלא השוה הסכך להשכיב הקנים זה אצל זה אלא אחד למעלה ואחד למטה). ר"ן י, ב (וקי"ל כשמואל, מדשקלו וטרו אביי ורבא אליביה. ועוד דדילמא רב נמי מודה ליה דדינא הכי). טור ושו"ע ס"ה (היה הסיכוך מדובלל, והוא הסיכוך שיהיה מקצתו למעלה ומקצתו למטה, כשר).

[16] **רש"י** שם (ומתוך כך חמתה מרובה מצילתה. ואשמעינן מתניתין דאמרינן כל שאילו היו מסוככין בשוה היתה צילתה מרובה מחמתה, כשרה). טור **ורמ"א** ס"ה (ואז כשרה אפילו חמתה מרובה).

[17] **תוס'** שם (דכיון דאי קיימה חמה בראש כל אדם היתה צילתה מרובה, אין לפסול בשביל חמה הבא מן הצד באלכסון ועושה אותה חמתה מרובה). **ב"י** סוד"ה היה בדעת רש"י ותוס'. רמ"א שם (שיהא הצל מרובה כשהחמה באמצע הרקיע).

[18] אביי ב**גמרא** שם (לא שנו אלא שאין בין זה לזה שלשה טפחים, אבל יש בין זה לזה ג' טפחים, פסולה). טור ושו"ע שם (ובלבד שלא יהיה בין העולה והיורד ג' טפחים).

[19] תוס' שם בסופו (היינו טעמא משום דלא חשיב סכך להצטרף כי האי גונא כשיש בין זה לזה שלשה, אבל כי ליכא שלשה, כלבוד דמי, והכל אחד). לבוש ס"ה (והוא שאין קנה אחד עולה גבוה מחבירו ג' טפחים, דאז אמרינן רואין כאילו הם מושכבין זה אצל זה, דכלבודים דמיין).

[20] רש"י שם ד"ה אלא (דכל פחות משלשה חדא היא).

ואם יש ברוחב הסיכוך העולה כשיעור גג, דהיינו טפח על טפח או יותר[21], והוא מכוון כנגד האויר שבין התחתון[22], אע"פ שיש ביניהם יותר מג' טפחים כשרה, לפי שאנו רואים את העולה כאלו ירד למטה ומונח באויר שכנגדו. והוא שיהא רוחב האויר כרוחב העולה או יותר ממנו[23], אבל אם היה פחות ממנו, וכן אם העולה אינו מכוון ממש כנגד האויר שתחתיו בענין שאם היה יורד למטה כנגדו ממש היה מקצתו נוגע בסכך התחתון, אין אנו רואין אותו כאלו ירד למטה[24].

וכל שיעורין הללו הן הלכה למשה מסיני[25]:

סכך הנמשך חוץ לדפנות

ח קנים היוצאים מאחורי הסוכה ושתי דפנות נמשכים עמהם, כגון שאחורי דופן אמצעי של הסוכה בולטין קנים מהסכך, ויש בהן הכשר סוכה, דהיינו שבעה טפחים על שבעה טפחים, וצלתן מרובה מחמתן, ויש להם שלש דפנות, דהיינו דופן האמצעי של הסוכה וכל דפנות הארוכות הנמשכות עמהם, הרי זו סוכה גמורה וכשרה, אע"פ שדופן האמצעי לא נעשה בשבילה אלא בשביל עיקר הסוכה[26].

ט וכן קנים הבולטים מהסכך לצד רוח רביעית הסוכה שהוא פרוץ ואין בו דופן, ודופן אחד נמשך מהסוכה עם קנים אלו שיש בהם הכשר סוכה, הרי מקום זה נחשב גם כן מן הסוכה, ומותר לישב שם אע"פ שאין שם אלא דופן אחד[27].

ואפילו אם בעל הסוכה גילה דעתו שכוונתו היתה לעשות כל הסוכה בדפנות ארוכות הנמשכות עם כל אורך הסכך, כגון שלאחר שעשה דופן אחד ארוך באורך כל הסכך עשה דופן שכנגדו ארוך יותר משבעה טפחים, אין אומרים כיון שהיה די לדופן שלישי הזה לעשותו שבעה טפחים בלבד, וזה שהאריכו יותר גילה דעתו שכוונתו להמשיך הדפנות עם הסכך, שלא לישב תחת הסכך הפרוץ שאין שתי דפנות נמשכות עמה, ואם כן

---

[21] רבא בגמרא שם (אפילו יש בין זה לזה שלשה טפחים, נמי לא אמרן אלא שאין בגגו טפח, אבל יש בגגו טפח, כשרה, דאמרינן חבוט רמי), ופרש"י (שאין בגגו, בקנה העולה, רחב טפח, דלאו שם אהל עליה לאחשובי ולמימר ביה חבוט רמי, השפל והשלך אותו על האויר שתחתיו). טור ושו"ע שם (ואם היה ברוחב זה העולה טפח או יותר, אף על פי שהוא גבוה מג' טפחים, רואין אותו כאילו ירד למטה ונגע בשפת זה היורד).

וכמבואר ברש"י נדה כו, א ד"ה טפח (אהל קטן, שהוא טפח אורך וטפח רוחב ורום חללו טפח). רמב"ם הל' טומאת מת פי"ב ה"א (שאין קרוי אהל אלא טפח על טפח ברום טפח או יתר על זה). וכדלעיל סי' שא סמ"ח. סי' שטו ס"ב. סי' שסג סכ"ד. לקמן סי' תרלו ס"ב.

וכן הוא לעיל סי' שסג סכ"ד (היתה אחת למעלה ואחת למטה, רואין את העליונה כאלו היא למטה ואת התחתונה כאלו היא למעלה. ובלבד שלא ... יהיה ביניהן ג' טפחים ... אבל יש ביניהם ג' טפחים בגובה, אין רואין אותן כאלו ירדה זו ועלתה זו, לפי שאין רואין כן אלא בדבר שיש בו רוחב טפח, כמו שיתבאר סי' תרל"א, מה שאין כן פחות מג' טפחים כלבוד הוא).

[22] רמב"ם פ"ה הכ"א (והוא שיהיה מכוון כנגד שפת היורד). שו"ע שם.

וראה גם לעיל סי' רמח בקונטרס אחרון סוף ס"ק ב (דחבוט רמי הוא שמגיע גופו למטה).

[23] **ר"ן** י, ב (ומוכח בגמרא דלפי כל אחד מן הפירושין תרתי בעינן, שיהא בגגה טפח, ובעינן נמי שיהא באויר בין התחתונות טפח, דאי לא, אף על פי שיש בגגה טפח לא אמרינן חבוט רמי). כסף משנה שם (כתב הר"ן דמוכח בגמרא דבעינן נמי שיהא באויר שבין התחתונות טפח, דאי לא, אע"פ שיש בגגה טפח לא אמרינן חבוט רמי. וכן נראה דעת רבינו שכתב והוא שיהיה מכוון כנגד שפת היורד). שו"ע ס"ה (והוא שיהיה מכוון כנגד שפת היורד), **ורמ"א** שם (דהיינו שיש באויר שבין התחתון טפח, שראוי להוריד העליון, ואז כשרה).

[24] **לחם משנה** שם (דלא אמרו חבוט רמי, כיון שהעליונות על התחתונות. ואם היו העליונות כבין התחתונות, כלומר שהעליונה מכוונת כנגד שפת התחתונה, אז אמרינן חבוט רמי למלאת המקום שלמטה, אבל כשהעליון על התחתון, אז לא אמרו חבוט רמי, דאיך נמלא מקום הפנוי בכך, כיון שאין העליון כנגד הפנוי), **עיי"ש**.

[25] גמרא ה, ב (שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני). רש"י יז, ב ד"ה משום (כך שיעורו לפסול, הלכה למשה מסיני, כשאר כל השיעורין).

[26] ברייתא יט, א לפירוש עולא ב**גמרא** שם (פסל היוצא מן הסוכה נידון כסוכה. מאי פסל היוצא מן הסוכה, אמר עולא קנים (מן הסכך, רש"י) היוצאים לאחורי סוכה (חוץ לדופן אמצעי שהוא אחורים של הסוכה, רש"י). והא בעינן שלש דפנות, בדאיכא. והא בעינן הכשר סוכה (שהיא שבעה טפחים, רש"י). בדאיכא. והא בעינן צלתה מרובה מחמתה, בדאיכא. אי הכי מאי למימרא. מהו דתימא הואיל ולגוואי עבידי ולבראי לא עבידי (דופן אמצעי זה לא לכך נעשה, רש"י), אימא לא, קמ"ל). טור ושו"ע ס"ו (קנים היוצאים לאחורי הסוכה, כגון שאחורי דופן אמצעי בולטים קנים מן הסכך, ויש בהם הכשר סוכה, וצלתה מרובה מחמתה וג' דפנות, כשרה, אף על פי שהדופן האמצעי לא נעשה בשבילם, אלא בשביל עיקר הסוכה שהוא לפנים ממנו).

[27] ברייתא יט, א לפירוש רבה ורב יוסף בגמרא שם (הכא בקנים היוצאים לפנים מן הסוכה (לצד דופן רביעי הפתוח משוכין ויוצאין להלן מאורך דפנות הצדדין, רש"י), ומשכא ואזלא חדא דופן (מדופני הצדדים, רש"י) בהדייהו, מהו דתימא הא לית בה הכשר סוכה (כיון דלא ממשיך דופן שני בהדה, מוכח מילתא דבאפיה נפשה היא, והא לית בה שבעה טפחים בהכשר סוכה, רש"י), קמ"ל (דמן סוכה הוא והוי כשתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, דלא ממשכא עד הרביעית, וכשרה, רש"י)). טור ושו"ע ס"ז (וכן הקנים הבולטים מן הסכך לצד הפרוץ, ודופן אחד נמשך עמהם, כשר).

דופן זה הנמשך עם קנים אלו הבולטים מן הסכך אין נחשב כלל מן הסוכה, אלא בפני עצמו הוא עומד, ונמצא שאין לקנים אלו רק דופן אחד, דהיינו דופן הנמשך עמהם[28]. אין אנו אומרים כן, משום שאין אנו הולכין אחר גילוי דעתו בזה (לפי שעשיית הסוכה אינה צריכה כוונה כמו שיתבאר בסי' תרל"ה[29]), וכאלו לא גילה דעתו כלל, שכל הסכך מתכשר בדופן השלישי הזה הקצר, אע"פ שאינו נמשך עם כל אורך הסכך כמו שנמשך דופן שכנגדו, וכמ"ש בסי' תר"ל[30]:

סכך פסול שבאמצע הסוכה

י כבר ביארנו בסי' תרכ"ו[31] שאם סיכך בסכך פסול ובסכך כשר, ואינן מעורבין זה עם זה אלא כל אחד ואחד מונח על הסוכה בפני עצמו זה בצד זה, אינו צריך שיהיה בסכך הכשר רוב כנגד הפסול, אלא אפילו אם הן מחצה על מחצה גם כן הסוכה כשרה[32], שכך הוא הלכה למשה מסיני שהסכך הצריך להסוכה אינו צריך להיות רוב מן הכשר לסיכוך, אלא חצי הסכך בלבד[33].

והוא שלא יהיה מסכך הפסול ארבעה טפחים במקום אחד[34] בסוכה גדולה, או שלשה טפחים בסוכה קטנה[35] שאין בה כי אם שבעה טפחים על שבעה טפחים, כמו שיתבאר בסימן תרל"ב[36] עיי"ש:

יא ואפילו אם סכך הכשר הוא קל וקלוש כדינו בענין שהכוכבים נראים מתוכו[37], וסכך הפסול אין הכוכבים נראים מתוכו (כיצד, כגון שסיכך בשפודין שהן סכך פסול, והניח ריוח בין שפוד לשפוד כמלא שפוד, ונתן שם

---

[28] **רא"ש** פ"א סי' לה (ומיירי בשעשה שתי מחיצות של הצדדין ארוכות, אף על פי שהיה לו די בז' טפחים באחת מהן, זה מוכיח שרוצה לעשות כל הסוכה בדפנות ארוכות, ודופן האחת הנמשכת עם הפסל לאו מן הסוכה הוא, אלא בפני עצמו קאי, ונמצא שאין לו אלא דופן אחת, ואפילו הכי נידון כסוכה). **טור ושו"ע** שם (אף על פי שעשה דופן על הצדדין יתר על ז', והוה לן למימר הרי גלה דעתו לעשות כל הסוכה בדפנות ארוכות, ודופן אחר שנמשך עם הקנים של סכך אינו מן הסוכה אלא בפני עצמו עומד, ונמצא שאין לו אלא דופן אחד שהוא הדופן הנמשך, אפילו הכי כשרה). ט"ז סק"ה (אפילו בעושה הדופן השלישי יותר מז' טפחים, הרי גילה שעשה יותר מהכשר מן המובחר, ויש לנו לומר דעד מקום שעשה מחיצה מהני, וטפי לא, ומה שעשה מחיצה אחת ארוך ביותר, זה אינו מן הסוכה שחשב לעשות. קא משמע לן דאפילו הכי כשר גם שם, וחשבינן המחיצות שעשה גם לזה כאלו הגיע הדופן הקצר עד סוף הכותל הארוך). מ"א ס"ק ד (כלומר פשיטא אם אינו אלא ז', כוונתו להשתמש בכל הסוכה ולא עשה אלא כתיקון חכמים, משא"כ כשעשה יתר על ז', אז גילה דעתו וכו').

[29] בשו"ע שם ס"א (סוכה, אף על פי שלא נעשית לשם מצוה, כשרה. והוא שתהיה עשויה לצל).

[30] בשו"ע שם ס"ב (דפנות הסוכה, אם היו שתים זו אצל זו כמין ג"ם, עושה דופן שיש ברחבו יותר על טפח, ומעמידו בפחות מג' לאחד מהדפנות, ויעמיד קנה (כנגד הכותל) כנגד אותו טפח, ויעשה לה צורת פתח, שיעמיד קנה עליו ועל הטפח, וכשרה).

[31] סעיף ח (אם היו מונחין על הסוכה כל אחד ואחד בפני עצמו זה בצד זה, ואינן מעורבין כלל, אין צריך שיהיה בכשר רוב כנגד הפסול, אלא אפילו אם הם מחצה על מחצה, גם כן הסוכה היא כשרה, שכך היא הלכה למשה מסיני, כמו שיתבאר בסימן תרל"א עיי"ש).

[32] **משנה** טו, א (המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה (דמקבלי טומאה, רש"י), אם יש ריוח ביניהן כמותן (בין שפוד לשפוד על פני כולה, ויתן שם הפסל, רש"י), כשרה). גמרא שם (פרוץ כעומד, רב פפא אמר מותר, ורב הונא בריה דרב יהושע אמר אסור). ב"י ד"ה סככה בשפודין (איפסיקא הלכתא בפרק קמא דעירובין כרב פפא, דפרוץ כעומד מותר, וסגי בריוח כמותו בצמצום). והוא דאמרינן התם טו, ב (איתמר, פרוץ כעומד, רב פפא אמר מותר רב הונא בריה דרב יהושע אמר אסור), ושם טז, ב (והילכתא כוותיה דרב פפא). ר"ן ה, א (כשנתן סכך כשר בפני עצמו וסכך פסול בפני עצמו, שאם הם שוים ואין במקום אחד שיעור סכך פסול, כשרה). מ"מ שם בשם הרמב"ן (עשה סכך אחד בכשר ופסול, ולא היו מעורבין יחד, אלא זה בפני עצמו וזה בפני עצמו, אם היה כשר כפסול כשרה). מ"א סי' תרכו ס"ק ד (מיהו כשאינן מעורבין כלל, רק הפסול והכשר מונח כל אחד בפני עצמו, לא בעינן רוב וכמ"ש סי' תרל"א ס"ח).

[33] רשב"א חולין כט, א ד"ה אי (תנן בסוכה, המקרה סכתו בשפודין או בארוכות המטה, אם יש ריוח ביניהם כמותם כשרה, ואליבא דמאן דאמר פרוץ כעומד [מותר] דוקא כמותן, דלמא גבי סוכה ומחיצות הילכתא גמירי לה). **ר"ן** שם (דאגמריה רחמנא למשה דבפלגא סגי). **מ"א סי' תרכו** סק"ג (הכי אגמריה רחמנא למשה, בפלגא סגי דפרוץ כעומד מותר).

והוא כמו במחיצות שבת, שנתבאר לעיל סי' שסב סי"ח (שכך היא הלכה למשה מסיני שלא יהיה הרוב פרוץ, ולא שיהא צריך הרוב עומד). ולקמן סי' תרמח ס"כ (ואין מחצה הכשר נחשב כרוב אלא לענין מחיצות של שבת ושל סוכה, ולענין סכך הסוכה, שבהן נאמרה הלכה למשה מסיני שהמחצה הוא כרוב).

[34] טור ושו"ע ס"ח (ואין מהם ארבעה במקום אחד).

[35] ב"י ד"ה ומ"ש ואין בהם (ומ"ש [=בטור כתב יד] ואין בהם ג' ואין מהם ג' במקום אחד. היינו בסוכה קטנה דסכך פסול פוסל בה בשלשה טפחים בין באמצע בין מן הצד, דאילו בסוכה גדולה אינו פוסל אלא בארבעה טפחים). דרכי משה ס"ק ג (וכן כתב מה"ר אברהם מפראג). רמ"א ס"ח (ודוקא בסוכה גדולה, אבל בסוכה קטנה צריך להיות מן השפודים פחות מג' במקום אחד).

[36] בשו"ע שם ס"א (סכך פסול, פוסל באמצע בד' טפחים, אבל פחות מד', כשרה ... במה דברים אמורים, בסוכה גדולה שיש בה יותר על הסכך פסול ז' טפחים על ז' טפחים, אבל בסוכה קטנה שאין בה אלא ז' על ז', בין באמצע בין מן הצד, בג' טפחים פסולה, בפחות מג' כשרה).

[37] כדלעיל ס"ה (צריך לעשות את הסיכוך קל וקלוש בענין שיהיו הכוכבים הגדולים נראים מתוכו בלילה).

סכך כשר קל וקלוש כדינו, ונמצא שסכך הפסול הוא מרובה על הכשר כשיעור האורך[38] שבסכך הכשר שהכוכבים נראים מתוכה, מכל מקום כיון שאורך ורוחב מקום המסוכך בסכך כשר הוא כאורך ורוחב מקום המסוכך בסכך פסול), הרי זו כשרה מן התורה[39].

אלא שלפי שהאדם אי אפשר לו לצמצם[40] למלאות כל האויר שבין שפוד לשפוד בסכך כשר שלא יהיה שום אויר משהו בין השפוד לסכך הכשר[41], ונמצא שסכך הפסול הוא מרובה על הכשר, שהרי אין בין שפוד לשפוד אלא כמלא שפוד בצמצום, וגם מקום זה אינו מלא מסכך כשר אלא נשאר אויר משהו בינו לסכך הפסול[42], לפיכך אין סוכה זו כשרה. אלא אם כן העדיף מעט סכך הכשר ונתנו על הפסול, שאז בודאי נתכסה כל האויר שבין שפוד לשפוד[43].

וכן אם היו השפודין נתונין שתי, דהיינו לאורך הסוכה, והקנים של סכך הכשר נתונים ערב[44], דהיינו לרוחב הסוכה, שאז על כרחך אם אינו נותן ראשי הקנים על השפוד הרי הן נופלים לארץ[45], ואם כן על כרחך בודאי מתכסה כל האויר, ולא נשאר אפילו אויר משהו בין השפודין לסכך הכשר[46]:

יב בית המקורה בנסרים שאין עליהם מעזיבה (פירוש, רצפת טיט שמשימין עליהם), ובא להכשירו לישב תחתיהן לשם סוכה[47], שהרי נסרים אלו הם פסולים לסיכוך אפילו אין ברחבן ארבעה טפחים, לפי שלא הונחו כאן לשם צל אלא לשם דירה[48], כיצד מכשירן, נוטל נסר אחד מבין שנים ויתן סכך כשר במקומה, וחוזר ונוטל נסר אחד ויתן סכך כשר במקומה, ותהיה כשרה כל הסוכה[49]:

---

[38] אוצ"ל: האויר.

[39] משנה טו, סוע"א (המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות המטה (דמקבלי טומאה, רש"י), אם יש ריוח ביניהן כמותן (בין שפוד לשפוד על פני כולה, ויתן שם הפסל, רש"י), כשרה). ומפרש דמיירי שהכוכבים נראים מתוך הסכך הכשר.

ואף שסכך הכשר הוא רק חצי, ויש בו אויר שהכוכבים נראים בו, הרי שהחמה מרובה בו על צל הסכך הכשר. מכל מקום כשרה, כי גם הסכך הפסול מצטרף לצלה מרובה מחמתה. ומקורו בריטב"א ט, ב ד"ה וקשיא לן (מכיון שהסוכה בכללה צלתה מרובה מחמתה, ואין בשום מקום מן הסוכה שלא יהא צל הסכך הכשר מצל על האדם כשיעור הסכך הפסול, ולעולם עומד תחת סכך כשר על חציו, בהכי סגי, דלא אמר רחמנא דליעביד צלתה מרובה מחמתה מסכך כשר, אלא שתהא צלתה מרובה מחמתה). וראה אבני נזר או"ח סי' תסד אות א ואילך.

[40] **גמרא** טו, רע"ב לגירסת ר"ח ור"ת **בתוס'** ד"ה פרוץ (רבינו חננאל גריס והא אי אפשר לצמצם, וכן ר"ת). **רא"ש** פ"א סי' כט (נראה כגירסת ר"ח ור"ת דגרסי והא אי אפשר לצמצם). **טור ושו"ע** שם (שאי אפשר לצמצם שימלא כל האויר מסכך כשר).

[41] **תוס'** שם (כלומר אי אפשר בשום ענין שלא יהא אויר משהו בין הסכך לשפוד). רא"ש שם (דכשנותן ביניהם סכך כשר כמותו אי אפשר לאדם לצמצם שיהא לגמרי כמותו, לפי שאין דרך אדם לצמצם בכך למלא את כל החלל, ונשאר מעט אויר).

[42] **תוס'** שם (ונמצא שאין הכשר מרובה על האויר ועל הפסול). טור ושו"ע שם (ונמצא הפסול מרובה).

[43] רבי אמי בגמרא שם (במעדיף), לפירוש ה**תוס'** שם (כלומר עד שבא מן הכשר על השפודים שמכאן ומכאן, שנתכסה כל האויר). טור ושו"ע שם (העדיף סכך הכשר מעט על הפסול).

[44] רבא בגמרא שם (אפילו תימא בשאין מעדיף, אם היו נתונים שתי נותנן ערב, ערב נותנן שתי). טור ושו"ע שם (או אם היה הפסול נתון שתי ונתן הכשר ערב, או איפכא, כשר).

[45] **רש"י** שם (דעל כרחך אם אינו נותן ראשי הקנים על שפודין הרי הן נופלין לארץ). מ"א ס"ק ה (ואם אינו נותן ראשי הכשר על הפסול נופל לארץ ... (רש"י)). כלומר, אם יניח נסרים קצרים בין שפוד לשפוד מבלי שראשי הנסרים יעמדו על השפודים, אז יפלו לארץ.

[46] **תוס'** שם (דאפילו תימא אינן מעדיפים, אם היו נתונים שתי נותנן ערב, אי אפשר שלא יתכסה כל האויר, שהכשר נסמך בפסול). טור ושו"ע שם (שאז מתמלא כל האויר מסכך כשר).

[47] **משנה** טו, רע"א (תקרה שאין עליה מעזיבה (רצפת טיט, **רש"י**), ר' יהודה אומר (בית שמאי ובית הלל נחלקו בדבר, רש"י), בית שמאי אומרים (אם בא לישב תחתיה לשם סוכה, **רש"י**), מפקפק ונוטל אחת מבינתים (סותר ומנענע את כולן, ואחר כך נוטל אחת מבינתים ונותן פסל במקומה, רש"י), ובית הלל אומרים מפקפק או נוטל אחת מבינתים (ואינו צריך לפקפק, דבהכי סגי דאיכא עשיה מעליא, רש"י). רבי מאיר אומר נוטל אחת מבינתים). ב"י (הלכה כרבי יהודה ואליבא דבית הלל). טור ושו"ע ס"ט (בית המקרה בנסרים, שאין עליהם מעזיבה (פירוש טיט וצרורות שמשימין עליהם), ובא להכשירו לשם סוכה).

[48] **רמב"ם** פ"ה ה"ח (תקרה שאין עליה מעזיבה, שהיא הטיט והאבנים, אלא נסרין תקועין בלבד, הרי זו פסולה, שהרי לא נעשו לשם סוכה אלא לשם בית), וכדלעיל סי' תרכו ס"א (והתורה אמרה סוכה ולא בית).

[49] רמב"ם שם (אם נטל אחד מבינתים והניח במקומו סכך כשר לשם סוכה, הרי זו כשרה). רא"ש פ"א סי' כט (נוטל אחת מבינתיים, בין כל אחת נוטל אחת, ומניח פסל במקומו). טור ושו"ע שם (שיטול מבין שני נסרים אחד, ויתן סכך כשר במקומו, וכולה כשרה). לבוש ס"ט (או שיטול מבין כל שני נסרים אחד ויתן סכך כשר במקומן, ואז כולה כשרה).

וכן הוא לעיל סי' תרכו סי"ב (כיון שעשה מעשה והסיר את הרעפים לשם עשיית סוכה לצל, הרי זה כאלו עשה מעשה בגוף העצים או הקורות והתקינם לשם סוכה), ושם נסמן (הערה 47), שלמדים זאת מהלכה שלפנינו, שנטילת הנסר שבינתיים הרי זה כאילו עשה מעשה גם בהנשאר. לקמן סי' תרלו ס"ג (אפילו תקרת הבית מתכשרת לסיכוך על ידי מעשה זו, כמו שנתבאר בסימן תרל"א).

חסר[50]

[50] סיום ס״ט וס״י שבשו״ע, וסי׳ תרלב (דברים הפוסלים בסכך), תרלג (דין גובה הסוכה), תרלד (שלא תהיה פחות מן שבעה על שבעה), תרלה (דין סוכת גנב״ך ורקב״ש).

תרלו דין סוכה ישנה

ובו ג׳ סעיפים

א סוכה ישנה, דהיינו שעשאה קודם שלשים יום שלפני החג, כשרה[1], ובלבד שיחדש בה לשם החג[2]. ואם עשאה לשם חג, אפילו מתחלת השנה, אין צריך לחדש בה דבר[3]:

ב חידוש זה שאמרנו, צריך שיהא בגוף הסכך[4], דהיינו שיניח סכך חדש לשם החג[5]. ואפילו אין בסכך המחודש אלא טפח על טפח מרובע די בכך[6]. ואם אורך החידוש הוא הולך על פני כל אורך או לרוחב הסוכה, אפילו אין ברחבו אלא כל שהוא די בכך[7].

וכל זה בסכך. אבל בדפנות, אפילו עשאן מתחלת השנה בבירור שלא לשם החג, אינו צריך לחדש בהם דבר[8]:

ג יוצר כלי חרס שיש לו שתי סוכות זו לפנים מזו ושתיהן עשויות לצל[9], ועושה קדרותיו בפנימית ומוכרם

---

[1] **משנה** ט, א (סוכה ישנה, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין (דלא בעינן סוכה לשם חג, רש״י). ואיזו היא סוכה ישנה, כל שעשאה קודם לחג שלשים יום), וכבית הלל. טור ושו״ע ס״א (סוכה ישנה, דהיינו שעשאה קודם שיכנסו שלשים יום שלפני החג, כשרה).

*

הלכה היא ששלשים יום קודם החג מתחילים לדרוש הלכות החג, כמבואר לעיל סי׳ תכט ס״א (חכמים הראשונים תקנו בזמן שבית המקדש היה קיים שיתחילו הדרשנים לדרוש ברבים הלכות הרגל שלשים יום לפני הרגל, דהיינו שמפורים ואילך ידרשו הלכות פסח, ומחמשה באייר ואילך ידרשו הלכות עצרת, ומי״ד באלול ואילך ידרשו הלכות החג). ובשלשים יום אלו נזהרים יותר במצות החג, כדלעיל סי׳ תלו ס״א (בתוך שלשים יום לפני הפסח, כיון ששואלין ודורשין בהלכות הפסח, חל עליו להזהר ולקיים כל מצות חכמים), ושם נסמן (הערה ח).

אמנם כאן אין לומר טעם זה (שתוך שלשים יום לחג, גם בסתם הרי זה כאילו התכוין לשם החג). שהרי סוכת גנב״ך, דהיינו שבנה סוכה בשביל גויים אנו נשים בהמות וכותים, בתוך שלשים לחג כשרה (כמבואר בשו״ע סי׳ תרלה), אף שאין לומר בזה שהתכוין בו לשם החג.

ומכל מקום צריך לעשותה תוך שלשים יום לחג, או לעשותה לשם חג.

ואם עשאה לפני חג הסוכות שעבר, לשם חג, ראה משנה ברורה. שו״ע אדה״ז המבואר.

[2] ירושלמי פ״א ה״ב (תני, צריך לחדש בה דבר). תוס׳ שם ד״ה סוכה (בירושלמי תני צריך לחדש בה דבר). טור ושו״ע שם (ובלבד שיחדש בה דבר).

וכתב במ״א ס״ק א (היינו למצוה מן המובחר (ר״ן ורי״ו), וכן משמע בגמרא דידן, שלא הזכיר חידוש). וכן נראה לקמן סי׳ תרלח סט״ו (אפילו בסוכה שלא נעשית לשם מצוה, ואפילו לא חידש בה דבר), ושם נסמן (הערה 56).

[3] משנה שם (אבל אם עשאה לשם חג, אפילו מתחילת השנה, כשרה). תוס׳ שם ד״ה ואם (אפילו לבית הלל נפקא מינה, שאין צריך לחדש בה דבר). טור ושו״ע שם (ואם עשאה לשם החג, אפילו מתחלת השנה, כשרה בלא חדוש).

ומתוכן הדברים נראה, שבתוך שלשים סגי במה שעשאה לשם צל (כדלעיל סי׳ תרכו ס״א), ואילו לפני שלשים צריך לעשותה לשם חג.

[4] עיטור ריש הל׳ סוכה (שמע מינה חידוש בגופו, חידוש. שאינה בגופו, אינה חידוש). הובא בראי״ש פ״א סי׳ יג (כתב בעל העיטור, שמע מינה, חידוש בגופה בעינן). הובא בטור וב״י ד״ה ומ״ש ובלבד. לבוש ס״א (צריך שיחדש בה שום דבר עתה, בגופה, לשם חג).

[5] והיינו דלא סגי בנענוע, אלא צריך שיניח סכך חדש טפח על טפח.

ואף שיתבאר לקמן ס״ג (אם מגביה את הסכך וחוזר ומניחו לשם סוכה, כשרה, שהרי אפילו תקרת הבית מתכשרת לסיכוך על ידי מעשה זו), היינו כשמגביה את כל הסכך, משא״כ כאן שמניח רק טפח אחד, צריך ״שיניח סכך חדש לשם החג״.

[6] **ירושלמי** שם (חברייא אמרו טפח). **טור ושו״ע** שם (ואפילו בטפח על טפח סגי, אם הוא במקום אחד). מ״א ס״ק ב (בטפח על טפח, משמע דבעינן מרובע). פרמ״ג (ואם יש באורך יותר על טפח, ורוחב חצי טפח, לא מהני).

וראה לעיל סי׳ שסו ס״ה (ואפילו הוא ארוך הרבה), ושם נסמן (הערה ל).

[7] ירושלמי שם (ר׳ יוסה אומר כל שהוא. מאן דאמר כל שהוא, ובלבד על פני כולה). טור ושו״ע שם (ואם החידוש על פני כולה, סגי אפילו כל דהו).

[8] **ט״ז** סק״א (אבל בדפנות לית לן בה לכו״ע).

[9] כדלעיל סי׳ תרכו ס״א (אין אדם יוצא ידי חובתו אלא בסוכה שאינה עשויה אלא לצל בלבד).

בחיצונה, הפנימית אינו יוצא בה ידי סוכה[10], אע"פ שהיא עשויה לצל, מכל מקום כיון שהיא דירתו כל השנה שהוא אוכל וישן בה ועושה בה רוב תשמישו, אין ניכר שהוא דר בה עתה לשם מצוה[11], אבל החיצונה יוצא בה ידי סוכה, שהרי אינו דר בה כל השנה[12].

ואפילו הפנימית, אם מגביה את הסכך וחוזר ומניחו לשם סוכה, כשרה[13]. שהרי אפילו תקרת הבית מתכשרת לסיכוך על ידי מעשה זו[14], כמו שנתבאר בסימן תרל"א[15]:

---

[10] **גמרא** ח, ב (א"ר לוי משום ר"מ, שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו (כך היה דרך של יוצרי כלי חרס בימיהן, עושין להם שתי סוכות זו לפנים מזו, בפנימית הוא דר ומצניע קדרותיו ובחיצונה הוא עושה מלאכתו ומוציא קדרותיו למכור, רש"י), הפנימית אינה סוכה (אם בא לישב בתוכה בחג לשם סוכה, רש"י)), טור ושו"ע ס"ב (יוצר כלי חרש שיש לו ב' סוכות זו לפנים מזו, ועושה קדירותיו בפנימית ומוכרם בחיצונה, הפנימית אינו יוצא בה ידי סוכה).

[11] **רש"י** שם ד"ה פנימית (ואע"ג דלא בעינן סוכה לשם חג ... הכא אינה סוכה, דלא מינכרא מלתא דלשם סוכה הוא דר בו, דהא כל ימות השנה דייר התם ורוב תשמישו וסעודתו ושינתו שם). טור **ושו"ע** שם (כיון שהיא דירתו כל השנה, אינו ניכר שדר בה לשם מצוה).

[12] גמרא שם (והחיצונה סוכה), ופרש"י (ומשום היכירא דמצוה ליכא למיסר, דכיון דכולה שתא לאו הכא דייר והשתא דייר בה, איכא היכירא). טור ושו"ע שם (והחיצונה יוצא בה, שהרי אינו דר בה כל השנה).

וכיון שהיא סוכה ישנה, צריך לחדש בה לשם החג, כמבואר בלבוש ס"ב (ובלבד שיחדש בה דבר לשם סוכה).

[13] כדלעיל סי' תרכט סעיף כ (אין לו תקנה אלא אם כן ינענע כל הסכך הפסול שקצצו, דהיינו שמגביהו מעט וחוזר ומניחו, שבשעה שמגביהו נתבטלה עשיה הראשונה שהיתה בפסול, ואחר כך כשמניחן הוא עושה מעשה חדש בגוף הסוכה), ושם נסמן (הערה 99).

[14] **מ"א** סק"ג (ואם הגביה הסכך וחזר והניחו, שרי, כמ"ש סי' תרל"א).

[15] סעיף יב (בית המקורה בנסרים ... כיצד מכשירן, נוטל נסר אחד מבין שנים ויתן סכך כשר במקומה, וחוזר ונוטל נסר אחד ויתן סכך כשר במקומה, ותהיה כשרה כל הסוכה), ושם נסמן (הערה 49).

תרלז דין סוכה שאולה וגזולה

ובו י"ב סעיפים

חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים

א מי[1] שלא עשה סוכה קודם החג, בין בשוגג בין במזיד, הרי זה עושה סוכה בחולו של מועד ויושב בה[2]. ואע"פ שנאמר חג הסכות תעשה לך שבעת ימים, אין כוונת הכתוב לעשות סוכה הראויה לשבעה ימים, פרט לחולו של מועד שאינה ראויה לשבעה ימים, אלא כוונת הכתוב כל שבעת הימים תעשה סוכה, אם לא עשית ביום ראשון תעשה ביום שני, ואפילו בסוף יום השביעי[3]:

ב וכן מותר לצאת מסוכה זו ולישב בסוכה אחרת, ואין צריך לישב כל שבעת הימים בסוכה אחת[4]:

סוכה שאולה וגזולה

ג אע"פ שאמרה תורה חג הסכות תעשה לך, לך משלך, כלומר שתהא הסוכה שלך ולא של חבירך. אעפ"כ

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים (ס"א-ב).
(ב) סוכה שאולה וגזולה (ס"ג-ט).
(ג) בנה סוכה בקרקע חבירו או של רבים (ס"י-יא).
(ד) קציצת הסכך מיער של גוי (סי"ב).

[2] **גמרא** [ברייתא] כז, רע"ב (רבי אליעזר אומר אין ... עושין סוכה בחולו של מועד (מי שלא ישב בסוכה יום טוב הראשון, רש"י), וחכמים אומרים ... עושין סוכה בחולו של מועד ... מאי טעמא דרבי אליעזר, אמר קרא (ראה טז, יג) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים, עשה סוכה הראויה לשבעה (דאין עושין סוכה בחולו של מועד דאינה לשבעה, רש"י). ורבנן, הכי קאמר רחמנא, עשה סוכה בחג). וקי"ל כחכמים. רמב"ם פ"ו הט"ו (מי שלא עשה סוכה בין בשוגג בין במזיד, עושה סוכה בחולו של מועד). טור ושו"ע ס"א.

[3] גמרא שם (הכי קאמר רחמנא, עשה סוכה בחג). רבנו מנוח על הרמב"ם שם (כלומר, כל שבעת הימים תוכל לעשות הסוכה). ב"י ריש הסימן (הכי קאמר, סוכות תעשה לך באיזה יום משבעת הימים שתרצה, ואפילו ביום האחרון, אם לא עשית קודם לכן). לבוש ס"א (הכי פירושא דקרא, חג הסוכות תעשה לך בכל אחד מז' הימים, באיזה מהם שתרצה, ואפילו לא תצטרך לה אלא יום אחד מן השבעה ימים). ט"ז ס"ק א (הכי קאמר רחמנא, עשה סוכה בחג, פירוש, מאיזה יום מז' הימים שתרצה, ואפילו ביום האחרון, אם לא עשית קודם לכן. וקי"ל כרבנן).

וראה פרדס חב"ד 9 ע' 97.

[4] **גמרא** [ברייתא] כז, רע"ב (רבי אליעזר אומר אין יוצאין מסוכה לסוכה ... וחכמים אומרים יוצאין מסוכה לסוכה), וקי"ל כחכמים. טור ושו"ע שם (יכול לצאת מסוכה זו ולישב באחרת). לבוש ס"א (דלא בעינן דוקא סוכה אחת).

יוצא אדם ידי חובתו בסוכה שאולה[5], דכיון שנכנס לה ברשות הרי היא כשלו[6]. ולא נאמר לך משלך, אלא להוציא את הגזולה, ועל דרך שיתבאר[7].

וכן יוצא אדם ידי חובתו בסוכה שיש לו שותפות בה עם חבירו[8], אפילו אם נכנס לה שלא ברשות חבירו, ואין זה נקרא גזל, כיון שעל דעת כן נשתתפו שכל אחד מהם ישתמש בה כרצונו[9]:

ד ואפילו סוכה הגזולה פעמים שהיא כשרה. כיצד, הרי שתיקן ישראל סוכתו ובא חבירו והוציאו מסוכתו וגזלה וישב בה, יצא[10], שאין הקרקע נגזלת, כלומר שאין עליה תורת גזל כמטלטלין לעמוד בחזקת הגזלן וברשותו לכל דבר[11], כגון שאם השביחה ברשות הגזלן אין השבח שלו[12], כמו במטלטלין[13], אלא לעולם היא בחזקת בעליה, והרי היא כשאולה ביד הגזלן[14]. וכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע[15], שאינו נקנה להגזלן, אלא הרי הוא כשאול בידו, ולפיכך סוכה זו שהיא בנויה על הקרקע, הרי היא כשאולה ביד הגזלן ויוצא הוא בה ידי חובתו כמו שיוצאין בסוכה שאולה:

ה ואם גזל עצים וסיכך בהם סוכתו, אף על פי שלא חברן לסוכתו אלא הניחן על גבי סוכתו ולא עשה בהן

---

[5] **גמרא** [ברייתא] שם (רבי אליעזר אומר, כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו, דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים, משלכם, כך אין אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו, דכתיב חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים, משלך. וחכמים אומרים, אע"פ שאמרו אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חבירו, אבל יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו, דכתיב כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, מלמד שכל ישראל ראוים לישב בסוכה אחת. ורבנן האי לך מאי דרשי ביה, מיבעי ליה למעוטי גזולה, אבל שאולה כתיב כל האזרח), וקיי"ל כחכמים. טור ושו"ע ס"ב (יוצאין בסוכה שאולה).

משא"כ לענין ד' מינים, יתבאר לקמן סי' תרמט ס"א (כל ארבעת המינים שהיה אחד מהן שאול בידו או גזול או גנוב ... הרי זה פסול ביום הראשון של חג מן התורה, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', ודרשו חכמים לכם משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול וגנוב שאינו שלו).

[6] לבוש ס"ב (דשלך קרינן גבה). וכן הוא לקמן סי"א (שאלה ממש, שהשאילה לו מדעתו, והרי היא כשלו ממש).

וראה לקוטי שיחות חי"ט ע' 348-350. חידושים וביאורים בש"ס ח"ב ע' פו-פט. שלחן המלך ח"ב ע' רמב-ו. יגדיל תורה (נ.י.) יח ע' שלד. כב ע' תריא. כט ע' רכא. כינוס תורה יד ע' סט. שערי שלום סי' לא אות יט. העו"ב תקיג ע' 10.

וכיון שהיא כשלו ממש, יוצא בה אף לכתחלה. משא"כ אם נכנס בלא רשותו, אף שגם בזה יוצא בדיעבד, כדלקמן ס"ד (לעולם היא בחזקת בעליה, והרי היא כשאולה ביד הגזלן). מכל מקום יתבאר לקמן סי"א (לכתחלה אין לישב בקרקע של חברו, מפני שאינה נקראת שלו ממש).

[7] ס"ה ואילך.

[8] תוס' שם ד"ה כל (ותימה דלרבי אליעזר דבעי סוכה שלכם, אין שנים יוצאין בסוכה אחת לעולם, ויהא צריך לכל בני הבית סוכה לכל אחד ואחד. ושמא הוה מרבי, מדכתיב תשבו כעין תדורו (שותפין) שיכולים לישב יחד בסוכה אחת). ריב"ש שם סי' שמז (נראה לי ברור, דבין לרש"י ז"ל והר"ן המסייעו, בין לתוספות, כיון שיוצאין בסוכה שאולה כל שכן שיוצאין בשל שותפין. דהא של שותפין עדיף משאולה כולה, לפי שקצתה שלו לגמרי, והנשאר הוא שאול אצלו ... דגזולה דוקא הוא דפסולה, אבל של שותפות כשרה מקל וחומר דשאולה). שו"ע שם (וכן יוצאין בשל שותפות).

[9] **ריב"ש** שם (שהרי לדעת כן נשתתפו, שכל אחד מהן ישתמש בה). הובא **ב"י** ד"ה וכתב הר"ן.

[10] ברייתא וגמרא לא, א (תנו רבנן, סוכה גזולה, והמסכך ברשות הרבים, רבי אליעזר פוסל, וחכמים מכשירים. אמר רב נחמן מחלוקת בשתוקף את חבירו והוציאו מסוכתו ... ורבנן לטעמייהו דאמרי אדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חבירו, וקרקע אינה נגזלת, וסוכה שאולה היא), וקיי"ל כחכמים. טור ושו"ע ס"ג (סוכה גזולה, כשרה. כיצד, אם תקף על חבירו והוציאו מסוכתו וגזלה וישב בה, יצא, שאין הקרקע נגזלת).

[11] גמרא ל, רע"ב (וקרקע אינה נגזלת), ופרש"י (כלומר אינה קנויה לגזלן בשום יאוש, דלעולם בחזקת בעליה היא). טור ושו"ע חו"מ סי' שעא ס"א (קרקע אינה נגזלת לעולם, אלא ברשות בעליה עומדת).

וכן הוא לקמן סי' תרמט ס"ח (וקרקע אינה נגזלת, כלומר אין עליה תורת גזל להיות עומדת בחזקת הגזלן וברשותו לכל דבר). הל' גזילה סי"א (שהקרקע אינה נגזלת ואינה יוצאה מרשות בעליה לרשות מי שהיא בידו לעולם, לפי שהקרקע לעולם היא ברשות בעליה עומדת).

[12] טור ורמ"א חו"מ שם ס"ב (דאע"ג דלגבי מטלטלין אינו משלם אלא כשעת גזילה, גבי קרקע אינו כן, אלא אם נשתמש ואכל פירותיה, צריך לשלם מה שנהנה ממנה). סמ"ע שם ס"ק ב (פירוש, כיון דאין הקרקע נגזלת ובחזקת בעליה עומדת, לפיכך בין נתקלקלה ממילא או נשתבחה מאליה, הקלקול והשבח הוא להנגזל).

[13] ראה שו"ע שם סי' שנד ס"א (היתה הגניבה ביד הגנב והשביחה מאיליה ... משלם כשעת הגניבה), וסי' שסב ס"ב (נתיאשו הבעלים ממנה ולא נשתנית, קנה הגזלן כל השבח שהשביח אחר יאוש, ואינו משלם אלא כשעת הגזילה).

[14] רש"י סוכה לא, א ד"ה ואי אינה (וכל הימים ברשות בעליה היא, הויא לה שאולה). מ"א סק"ב (דבגזל קרקע כשרה דאינה נגזלת, והוי ליה שאולה).

[15] רש"י שם ד"ה מחלוקת (כגון שתקף את חבירו בחזקה והוציאו מסוכתו הבנויה בקרקעו של נגזל, וכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע). תירוץ האי שבמ"א ס"ק ז (וצריך לומר דמחובר לקרקע כקרקע).

וכן הוא לקמן ס"ח (שכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע, שאין עליה תורת גזילה אלא תורת שאלה, כמו שנתבאר).

שום שינוי, בענין שבשאר ימות השנה חייב להחזיר העצים עצמן להנגזל, שהרי לא קנה אותם כלל כיון שלא עשה בהם שום שינוי. מכל מקום משום מצות סוכה תקנו חכמים שאין להנגזל אלא דמי העצים בלבד, ואינו צריך לסתור סוכתו כדי להחזיר לו העצים עצמן[16], ומותר לישב בסוכה זו ואפילו לכתחלה[17]. ואם אין הגזלן רוצה לתת לו דמי העצים, אינו יוצא ידי חובתו בסוכה זו, שהרי גזולה היא בידו[18]:

ו וכן אם גזל סוכה שאינה מחוברת לקרקע, כגון שעשויה בראש העגלה או בראש הספינה, שהרי היא כמטלטלין ויש עליה תורת גזל להיות עומדת בחזקת הגזלן לכל דבר, ואינה כשאולה בידו אלא הרי היא גזולה תחת ידו, ולפיכך אם ישב בה בחג לא יצא ידי חובתו. ואפילו אם רוצה לתת להנגזל דמי סוכתו אין מועיל לו כלום, שלא תקנו חכמים כן אלא אם כן טרח עליה לבנותה לשם מצוה, כגון שגזל עצים וסיכך בהן, אבל זה שגזל סוכה כשרה ולא טרח עליה ולא הוציא עליה הוצאות להכשירה, צריך להחזירה בעיניה לבעלה[19]:

ז וכן אם ראובן בנה סוכה בקרקעיתו של שמעון[20] שלא מדעתו[21], ושמעון תקף על ראובן והוציאו מסוכתו הבנויה בקרקע שלו וישב בה, לא יצא ידי חובתו, שהרי גזולה היא תחת ידו. ואינה כשאולה כיון שאינה עומדת על קרקע של ראובן. ואע"פ שכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע, וקרקע אין עליה תורת גזילה אלא תורת שאלה. מכל מקום כיון שאין הסוכה עומדת על קרקע של נגזל אלא על קרקע של הגזלן, הרי היא בחזקתו של הגזלן לכל דבר, כמו שאר מטלטלין, שכיון שנכנס לרשות הגזלן הרי היא בחזקתו לכל דבר, ואינה כשאולה בידו, אלא הרי הן גזולין תחת ידו:

ח אבל אם ראובן בנה סוכתו בקרקעו של שמעון מדעתו, שהשאיל לו הקרקע לשבעת ימי החג, ואחר כך גזל ממנו סוכתו וישב בה, יצא ידי חובתו. שכל שבעת ימי החג הקרקע של ראובן, וסוכתו עומדת בחזקתו אף לאחר שגזלה שמעון ממנו[22], שכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע[23], שאין עליה תורת גזילה אלא תורת

---

[16] **גמרא** לא, א (גזל עצים וסיכך בהן, דברי הכל אין לו אלא דמי עצים (אין זו לא גזולה ולא שאולה, דקננהו בשינוי מעשה ושינוי השם, ועוד, משום תקנת השבים אינו צריך לסתור בנינו אלא יחזור דמים, רש"י) ... ואין לה אלא דמי עצים בלבד (דתקנת חכמים היא זו על המריש הגזול שבנאו בבירה שיטול הנגזל את דמיו, ולא חייבוהו לקעקע את בנינו מפני תקנת השבים ... ולא אמרינן אין כאן הפסד מרובה ויסתיר סוכתו, דמצוה משוי ליה כל שבעה כבנין קבע, רש"י) ... הני מילי בגו שבעה אבל לבתר שבעה הדר בעיניה. ואי חברו בטינא (הוה ליה כשאר בנין קבוע, רש"י), ואפילו לאחר שבעה נמי יהיב ליה דמי). טור ושו"ע ס"ג (ואם גזל עצים ועשה מהם סוכה, אף על פי שלא חיברן ולא שינה בהם כלום, יצא, תקנת חכמים שאין לבעל העצים אלא דמי עצים בלבד).

וכן הוא בטור ושו"ע חו"מ סי' שס ס"א (אפילו גזל קורה ועשאה בסוכות החג, ובא בעל הקורה ותובעה בתוך החג, נותן לו את דמיה. אבל אחר החג, הואיל ולא נשתנית ולא בנאה בטיט, מחזיר את הקורה עצמה). סמ"ע שם ס"ק ד (אף דסוכה בנין עראי הוא, מכל מקום המצוה קובעה כל ז' ימי החג לעשותה כבנין קבע).

[17] מ"א סק"ד (ומותר אחר כך לישב בה לכתחלה).

[18] עיטור הל' סוכה סוף שער ד פה, ד (ומסתברא גזולה, שגזל עצים וסיכך בהן ולא רצה לפרוע הדמים). הובא ב**טור** (ובעל העיטור כתב, שאם גזל עצים וסיכך בהם ואינו רוצה ליתן דמיהם, הוי נמי גזולה) **מ"א** סק"ה (ואם אינו רוצה לתת דמי עצים, לא יצא (טור בל העיטור).

[19] **רש"י** לא, א ד"ה אבל (בגוזל סוכה העשויה בראש העגלה ובראש הספינה, דהיא עצמה נגזלת שאינה מחוברת לקרקע, ואין עליו להחזיר דמים אלא כמו שהיא בנויה, דאין כאן משום תקנת השבים, שהרי לא טרח עליה לבנותה ולא הוציא עליה יציאות, הלכך גזולה היא). טור **ושו"ע** ס"ג (אבל אם גזל סוכה העשויה בראש הספינה או בראש העגלה, וישב בה, לא יצא). **רמ"א** ס"ג (הואיל ולא טרח בה ולא הוציא עליה הוצאות). ט"ז ס"ק ד (שאין מחוברת לקרקע, ואין עליו להחזיר דמים אלא כמו שהיא בנויה, דאין כאן תקנת השבים, שהרי לא טרח עליה לבנותה ולא הוציא עליה הוצאות, הלכך גזולה היא (רש"י)).

והיינו שאם היתה מחוברת לקרקע הי' לה דין קרקע שאינה נגזלת והרי היא כשאולה. ואם גזל עצים וסיכך בהם, הוי ליה כקנה אותם, והוי שלו. משא"כ כאן, שאינה מחוברת לקרקע ואינו כקנה אותם, לכן הוי גזולה תחת ידו, ולא יצא כיון שאינה שלו, וכמו בד' מינים ביום הראשון של חג (כדלקמן סי' תרמט ס"א), ושם נסמן (הערה 21).

[20] **רמ"א** שם (והוא הדין אם ראובן בנה סוכה בקרקע שמעון, ושמעון תקף את ראובן וגזל סוכתו הבנויה בקרקע שלו, לא יצא בה, ואין כאן תקנת השבים, הואיל ולא טרח בה ולא הוציא עליה הוצאות).

[21] תוס' לא, א סוד"ה אבל (אפילו [מדרבנן] בלא עגלה וספינה איכא לאוקומיה קרא, כגון בראובן שבנה סוכה בחצרו של שמעון [שלא] מדעתו, ובא שמעון ותקף את ראובן והוציאו מסוכתו, דאין עליה תורת שאולה כיון דלא קיימא ברשותו של ראובן, ולא דמיא לקרקע דבחזקת הבעלים עומדת ולכך אין קרקע נגזלת), לגירסת **(רשב"א) [מהרש]"א** (וכגון בראובן שבנה [סוכה בחצרו של שמעון] שלא מדעתו של [שמעון] כו', כצ"ל), והגהות ה**ב"ח** שם, וכאן בסוף הסימן (אלא דלשם כתוב שבנה ראובן בחצרו של שמעון מדעתו, וטעות סופר הוא, וצריך להיות שלא מדעתו, כאשר כתוב בהגהות אשיר"י). **אור זרוע** ח"ב סי' שב (וראובן שבנה סוכה בחצירו של שמעון שלא מדעתו, ובא שמעון ותקף את ראובן והוציאו מסוכתו, פסולה, דאין עליה תורת שאולה כיון דלא קיימא ברשותו של ראובן, ולא דמיא לקרקע בחזקת בעלים עומדת דאין קרקע נגזלת). הובא בהגהות אשרי פ"ב סט"ז, ו**בדרכי משה ס"ק** א. **מ"א** סק"ז (כיון שבנה שלא מדעתו, אם כן שמעון גזל העצים בלבד, דהוי מטלטלין).

[22] ב"ח שם (דאם היה בונה מדעתו של שמעון היתה הקרקע שאולה לראובן כל שבעת ימי החג, והוה ליה כשלו ממש דקיימא ברשותו, ואם כן כשבא שמעון ותקף את ראובן והוציא מסוכתו יש עליה תורת שאולה מראובן לשמעון, כדין כל שאר תוקף

שאלה, כמו שנתבאר[24]:

ט וכל זה בדיעבד, שכבר ישב בה, יצא ידי חובתו. אבל לכתחלה אין לישב בסוכתו של חבירו שלא מדעתו, אע"פ שאין דעתו לגזלה ממנו[25], שמא בעל הסוכה הוא מקפיד על זה שלא יראה חבירו את אכילתו ואת עסקיו בלי ידיעתו. אבל מותר לכנוס ולישב בסוכת חבירו בשעה שאין בעל הסוכה שם בסוכתו, שבודאי לא יקפיד על זה, שנוח לו לאדם שתיעשה מצוה בממונו בדבר שאין בו חסרון כיס[26], כמו שנתבאר בסימן י"ד[27]:

בנה סוכה בקרקע חבירו או של רבים

י וכן אין לעשות סוכה לכתחלה בקרקע של חבירו שלא מדעתו[28], דשמא בעל הקרקע הוא מקפיד על שהוא קובע דירתו ברשותו בלי ידיעתו. ואין אומרים נוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו אלא כשעושין באקראי בעלמא, אבל לא כשמשתמש בממונו בקביעות, כמו שנתבאר בסימן י"ד[29]:

יא וכן אין לעשות סוכה לכתחלה בקרקע של רבים, כגון ברחוב העיר וכיוצא בו במקום שהרבים עוברים שם[30], ואפילו אם כל העיר היא של ישראל והישראל הוא בודאי מוחל לו על כך, מכל מקום אין לעשות סוכה ברשות הרבים, שהרי יש לכל העולם הילוך בו[31], כמ"ש בחו"מ סי' [ק]ס"ב[32], והגוים אינן מוחלין על כך, והרי היא סוכה גזולה.

ואע"פ שבדיעבד יוצא בסוכה גזולה העומדת בקרקע [הנגזל[33]] כמו שנתבאר[34], מכל מקום לכתחלה אין לישב בסוכה העומדת בקרקע של חבירו, מפני שאינה נקראת שלו ממש, והתורה אמרה[35] תעשה לך משלך. ואינה דומה לשאלה ממש, שהשאילה לו מדעתו והרי היא כשלו ממש[36]. ולכך יש למחות בהעושים סוכה ברשות הרבים.

וכל מקום שבארנו שאין לעשות שם סוכה לכתחלה ועבר ועשה, אע"פ שהיא כשרה כמו שנתבאר, מכל

בחבירו והוציאו מסוכתו, דכיון דקרקע אינה נגזלת יש לה דין שאולה, דהכא נמי מאחר שהיה בונה מדעת שמעון הוה ליה כאילו קיימא בקרקעו של ראובן, ויצא שמעון בישיבת סוכה זו). מ"א שם (אבל אם השאיל לו שמעון הקרקע לז' ימי החג ואחר כך הוציאו מסוכתו, קיימי העצים ברשות ראובן ואינה נגזלת, והוה ליה כשאולה ביד שמעון (ב"ח)).

[23] כדלעיל ס"ד (וכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע) ושם נסמן (הערה 15).

[24] סעיף ד.

[25] **רמ"א** ס"ג (מיהו לכתחלה לא ישב אדם בסוכת חבירו שלא מדעתו).

[26] **ט"ז** סק"ד (נראה לי פשוט שמותר לאדם ליכנס לסוכתו של חבירו שלא מדעתו, דניחא ליה לאינש דליעבד מצוה בממונו ... אלא דנראה לי דהיינו כל זמן שבעל סוכה אינו שם, אבל בשעה שהוא שם, אפשר דקפיד עליו שלא יראה חבירו עסקיו ואכילתו בלי ידיעתו).

[27] ס"ט (ניחא ליה לאינש שיעשה מצוה בממונו במקום שאין שם חסרון כיס), ושם נסמן.

[28] **רמ"א** שם (וכן לא יעשה סוכה לכתחלה בקרקע של חבירו שלא מדעתו).

[29] סעיף י (לא התירו להתעטף בטלית של חבירו שלא מדעתו אלא באקראי בעלמא, אבל בקביעות אסור, שמא יקפיד בעל הטלית).

[30] ירושלמי פ"ג ה"א (כהדא גמליאל זוגא עבד ליה מטלא גו שוקא, עבר רבי שמעון בן לקיש, אמר ליה מאן שרא לך). לפירוש אור זרוע סי' שב בסופו (פירוש, מי התיר לך לעשות כן לכתחילה, דעד כאן לא מכשרי רבנן אלא בדיעבד, אבל לכתחילה לא). הגהות אשרי פ"ב סי' טו (המסכך ברשות הרבים כשרה בדיעבד. מאו"ז) דרכי משה ס"ק א (ונראה מזה דיש ליזהר לכתחלה מלעשות הסוכה בחצר או במבוי של רבים). **[ר]מ"א** ס"ג (וכן בקרקע שהיא של רבים).

[31] מ"א סק"ג (וצריך עיון שנהגו קצת לעשות סוכה ברשות הרבים, ואם כן סוכה גזולה הוא. ואין לומר דבני העיר מוחלין להם, דהא ברשות הרבים יש לכל העולם חלק בהם (עיין בחו"מ סי' קס"ב ס"ב). ואם תמצי לומר דכל ישראל מוחלין, מכל מקום הרי יש לעכו"ם חלק בהם ... ובתשובות הרשב"א סי' תתנ"ב כתב דמה שכתב רש"י מישראל, לאו דוקא, דהא גזל עכו"ם מעכו"ם אסור, וישראל מעכו"ם נמי פסול וכ"כ ב"י סוס"י תרס"ד, ואם כן אסור לעשות סוכה ברשות הרבים, שהעכו"ם לא מחלי על כך).

וראה גם לקמן סי' תרמט ס"א (כל ארבעת המינים שהיה אחד מהן שאול בידו או גזול או גנוב, בין מישראל בין מנכרי, אף על פי שכבר נתיאשו הבעלים ממנו, הרי זה פסול ביום הראשון של חג מן התורה), ושם נסמן (הערה 5).

[32] ס"ב (מבואות המפולשין לדרך עיר אחרת, ובקשו בני אותם מבואות לסתמם, בני אותה העיר מעכבים עליהם, ואפילו יש להם דרך אחרת לעבור משם).

[33] כן תיקן בקונטרס השלחן.

[34] ס"ד וס"ז.

[35] ראה טז, יג. וכדלעיל ס"ג.

[36] כדלעיל שם, וש"נ.

מקום אין לברך עליה[37], כיון שעל ידי עבירה באה סוכה זו לידו, אין זה מברך אלא מנאץ[38]:

קציצת הסכך מיער של גוי

יב לא יקצץ הישראל בעצמו את הסכך מיער של גוי[39], אפילו מדעת הגוי[40], אלא יקצצנו הגוי ויתננו ליד הישראל, או יקצצנו ישראל אחר שלא יהיה יושב בסוכה זו שיעשו מסכך זה, ויתננו לישראל בעל הסוכה[41], מטעם שיתבאר בסימן תרמ"ט[42] עיי"ש. ושם יתבאר כל פרטי דין זה:

---

[37] מ"א סוף סק"ג (ואף דבדיעבד כשרה, מכל מקום נראה לי דאין לברך עליה, דאע"ג דלית בה משום מצוה הבאה בעבירה, כיון דלא קניא כלל ... מכל מקום אין לברך עליה).

[38] ב"ק צד, א (הרי שגזל סאה של חטין, טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ ועל זה נאמר בוצע ברך נאץ ה'). וכדלקמן סי' תרמט ס"ה (כיון שעל ידי עבירה באה מצוה זו לידו, לא יברך עליה ... דאין זה מברך אלא מנאץ), ושם נסמן (הערה 21).

[39] מהרי"ל הל' סוכות ע' שסג (אמר מהר"י סג"ל, שגוים הם יקצצו את הערבה לסוכה, דאם יקצצה ישראל, הוי מצוה הבאה בעבירה, דהוי גזולה). **רמ"א** ס"ג (לא יקצצו ישראל הסכך בעצמם, אלא יקנו אותם מעובדי כוכבים, דכל גזל אין עושין ממנו סוכה לכתחלה).

[40] אליה זוטא סק"א (משמע דאף ברשות עכו"ם אסור לו לקצוץ, משום דאז לא יהא שינוי רשות, משום דהיאוש נעשה ביד ישראל).

[41] ט"ז סי' תרסד סק"ו (הלכך ליגזזו אינהו, כי היכי דליהוי יאוש בעלים בידייהו, ושינוי רשות בידייכו ... משמע מזה אפילו אם ישראל אחר קוצץ די בכך, ואין צריך דוקא עכו"ם אפילו לכתחלה). מ"א סי' תרמט סק"ו (והוא הדין כשקוצץ ישראל ונתן לחבירו שרי, כיון דהוי לאחר יאוש). עטרת זקנים שם (וכן לעיל בסי' תרל"[ז] ס"ג בהג"ה, נראה דאין להקפיד לכתחלה, באם אין גוזלו בעצמו).

וכן הוא לקמן סי' תרמט ס"ח (אם ישראל זה קוצץ כדי למכור או ליתן לאחרים שיצאו בו ידי חובתן בחג, הרי זה מותר, שהרי יש כאן גם שינוי רשות מהגזלן). וראה לעיל סי' יא בקונטרס אחרון ס"ק ג.

[42] סעיף ח (ישראל הלוקח מנכרי אחד מכל ארבעה מינים שבלולב הגדל בקרקעו של הנכרי, לא יקצצנו הישראל בעצמו מקרקעו של הנכרי, לפי ששתם נכרים הן גוזלים שדות מישראל או מנכרי אחר, וקרקע אינה נגזלת, כלומר אין עליה תורת גזל להיות עומדת בחזקת הגזלן וברשותו לכל דבר להתחייב באחריותה, אלא לעולם היא בחזקת הנגזל וברשותו לכל דבר, וישראל זה הקוצץ ותולש מקרקע זו הרי הוא הגוזל מבעל הקרקע מה שתולש. ואע"פ שבעל הקרקע כבר נתייאש ממנה, מכל מקום יאוש בלבד בלא שינוי רשות אינו קונה, והרי הוא גזל בידו. אבל אם ישראל זה קוצץ כדי למכור או ליתן לאחרים שיצאו בו ידי חובתן בחג, הרי זה מותר, שהרי יש כאן גם שינוי רשות מהגזלן, דהיינו ישראל זה הקוצץ, לרשות הלוקח).

תרלח סוכה ונויה אסורין כל שבעה

ובו כ"א סעיפים

קדושת סכך ודופני הסוכה

א כשם[1] שחל שם שמים על הקדשים, ולכך הן אסורים בהנאה, כך חל שם שמים על הסוכה, שנאמר חג הסוכות שבעת ימים לה', מה חג, דהיינו חגיגה, לה', אף סוכה לה'[2].

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) קדושת סכך ודופני הסוכה (ס"א-ה).
(ב) תנאי בנויי הסוכה (ס"ו-יא).
(ג) תנאי בסכך ודופני הסוכה (סי"ב-טז).
(ד) הסרת הנוי מהסוכה (סי"ז-ח).
(ה) עצי הסכך אחרי החג (סי"ט).
(ו) פסוקים ושעטנז בנוי הסוכה (ס"כ-כא).

[2] **גמרא** [ברייתא] סוכה ט, א (כשם שחל שם שמים על החגיגה (שלמי חגיגה, שם שמים חל עליהם לאוסרן עד לאחר הקטרת אימורין, רש"י), כך חל שם שמים על הסוכה, שנאמר (אמור כג, לד) חג הסוכות שבעת ימים לה', מה חג (חגיגה, רש"י) לה', אף סוכה לה').

ולימוד זה הוא רק לענין ההלכות שנתפרשו בו, כמבואר בט"ז ס"ק ג (דודאי אין לך לומר שכל הדינים שישנם בחגיגה יהיו בסוכה, דאם כן נימא שיש גם בסוכה קדושת הגוף. אלא על כרחך דהכי קאמר קרא, חג הסוכות תעשה לך ז' ימים, דדוקא בזה יהיו שוים, לענין ז' ימים שתהא קדושת הסוכה לזמן זה כמו חג, ולא תטול ממנו להנאתך שום דבר לבטל ממנה קדושה שלה, בזה דוקא שוים, ולא לדבר אחר). וכדלקמן ס"ה (אינן אסורים אלא להסתפק מהן ... אבל מותר ליהנות מהן הנאה להשתמש בהם כל תשמיש, כל שאינו מפקיע מעליהם קדושת הסוכה, כגון להניח עליהם חפציו, ולהריח בהם, אם הם עצי בשמים, וכל כיוצא בזה), וסי"ט (עצי הסכך אחר שעברו ימי החג ... מותר להסתפק מהן ולהשתמש בהן לכל מה שירצה).

וראה אור התורה דברים ע' א'תשה. מראי מקומות וציונים.

ואין נקרא סוכה אלא הסכך בלבד[3]. לפיכך אסור להסתפק מעצי הסכך כל שבעת ימי החג מן התורה[4], בין מהסכך הצריך להכשר סוכה דהיינו ז' טפחים על ז' טפחים, בין מהסכך היתר על הכשר סוכה[5]. ואפילו נפלה הסוכה ונתבטלה מצותה, אף על פי כן אסור להסתפק מעצי הסכך כל שבעת ימי החג מן התורה[6]:

ב ומדברי סופרים אסור להסתפק אפילו מעצי הדפנות[7] כל שבעת ימי החג[8], אפילו אם נפלה הסוכה[9]. ואע"פ שהדפנות אינן עיקר הסוכה, מכל מקום הואיל והוקצו למצות סוכה חל עליהם קדושת הסוכה להאסר בהנאה כמותה[10]. ואפילו הדפנות שאין צריך להכשר סוכה, כגון שעשה ארבע דפנות שלימות, אם עשה ארבעתן בסתם, שלא פירש על איזה דופן כוונתו להכשר סוכה ועל איזה דופן כוונתו לעשותו דופן רביעי למצוה מן המובחר בעלמא, הרי כל הדפנות מוקצות למצות הסוכה וחל עליהם קדושת הסוכה. אבל אם לאחר שעשה מן הדפנות שיעור הצריך להכשר סוכה הוסיף עוד דופן, שנראה מכוונתו בעשיית זה הדופן שאינו אלא

---

[3] רש"י יב, א ד"ה כשרין לדפנות (דכל סוכה הכתוב, סכך משמע, דדופן לא איקרי סוכה). ט"ז סי' תרל ס"ק א (דמשמעות הכתוב דסוכות תעשה באספך מגרנך, קאי אסכך דוקא, דדפנות לא איקרי סוכה ... שהוא פשוטו של לשון סוכה, דהיינו הסכך).

[4] תוס' שם ד"ה מנין (משמע דאסירי מדאורייתא, ודרשה גמורה היא). **רא"ש** פ"א סי' יג (דמשמע הכא דעצי סוכה אסירי מדאורייתא ודרשה גמורה היא). **רמב"ם** פ"ו הט"ו (עצי סוכה אסורין כל שמנת ימי החג, בין עצי דפנות בין עצי סכך אין ניאותין מהן לדבר אחר), לפירוש הט"ז סק"א (וצריך לומר דעת הרמב"ם דאסר הדפנות מטעם מוקצה ... והיינו מדרבנן ... והרא"ש שתמה על הרמב"ם, הוא מטעם שכללן ביחד הסכך והדפנות, משמע דתרוייהו מן התורה, וזה ודאי אינו).

[5] דאף שנתבאר בתוס' שם (ור"ת מפרש דעצים של כדי הכשר סוכה חיילא קדושה עלייהו, ואסירי מדאורייתא, אבל היותר מכדי הכשר לא מיתסרי אלא מדרבנן). מכל מקום כתב הט"ז שם (דהרמב"ם הי' קשה לו קושיות התוס' בפ"ק דף ט', דאסרינן עצי סוכה מן התורה, ובפרק כירה משמע שהוא מטעם מוקצה, והיינו מדרבנן. וניחא ליה, דפרק כירה מיירי מהדפנות וכאן מיירי מהסכך), הרי שאינו מחלק בין סכך הצריך להכשר לבין היתר על הכשר סוכה.

[6] שאפילו נויי סוכה שנפלו, אסור להסתפק בהם, כדלקמן ס"ו (ואפילו אם נפלו מהסוכה, מפני שהוא ביזוי למצוה כשמסתפק מנויה), ושם נסמן (הערה 24).

וכן דפנות הסוכה שנפלו, אסור להסתפק מהם, כדלקמן סעיף הבא (אסור להסתפק אפילו מעצי הדפנות כל שבעת ימי החג, אפילו אם נפלה הסוכה), ושם נסמן (הערה 9).

*

תוכן ההלכה של קדושת הסכך, דפנות ונויי הסוכה, שיתבארו בהמשך הסימן שלפנינו:

(א) הסכך אסור בהנאה מהתורה בשבעת ימי החג, אפילו נפלה הסוכה (ס"א), אבל אחר החג מותר (ס"ט). וגם בשבעת ימי החג לא נאסרה אלא הפקעת הסכך מקדושה, אבל מותר להשתמש בו בלא הפקעה (ס"ה). וגם זה לא נאסר אלא אחר שישב בה פעם אחת לשם מצות סוכה (סט"ו).

(ב) הדפנות, כיון שהוקצו למצות סוכה, דינם מדברי סופרים כמו הסכך עצמו, אפילו נפלה הסוכה (ס"ב).

(ג) נויי הסוכה, כיון שהוקצו למצות סוכה, אסור להשתמש בהם מטעם ביזוי מצוה, ובמילא חלה עליהם קדושה להאסר בהנאה כמו הסכך, אפילו נפלו (ס"ו).

(ד) כיון שהסכך אסור בהנאה מהתורה, אין מועיל בו תנאי (סי"ב). אבל הדפנות והנוי, לא נאסרו אלא מחמת שהוקצו, ולכן מועיל בהם תנאי שלא יוקצו ולא תחול בהם קדושה (ס"ז-יד), אפילו הסוכה קיימת (ס"ז וסי"ד).

(ה) ומכל מקום יש הפרש בין נויי הסוכה, שמועיל בהם תנאי במקום שלא הוקצו לבין השמשות (ס"ז-י), לבין דפנות, שאין התנאי מועיל במקום שיש בהם משום סתירת אהל ביום טוב (סי"ב-ד), והיינו שתלוי באופנים שנתבארו בסי' תקיח (סט"ז-כ), אם יש בהם משום סתירת בנין.

[7] **ט"ז** שם, בדעת ה**רמב"ם** שם (וכדלעיל הערה 4).

[8] רמב"ם שם. **שו"ע** ס"א (שמונת ימי החג, וראה לקמן בהגהה).

[9] ביצה ל, ב (ושוין בסוכת החג בחג שאסורה ... הכא בסוכה נופלת עסקינן). רמ"א ס"א (ואפילו נפלה הסוכה, אסורים).

והיינו אפילו אם התנה עליה שאם תפול ישתמש בה, כדלקמן סי"ב (ואפילו עצי הדפנות שאיסורן אינו אלא מדברי סופרים, הואיל והוקצו למצות סוכה חלה עליהם קדושת הסוכה, אעפ"כ אין מועיל להם התנאי להסתפק מהן אפילו לכשתפול הסוכה בתוך החג).

ואפילו בסוכה שאינה של מצוה, כדלעיל סי' תקיח ס"ב (ואפילו אם התנה עליה מערב יום טוב שיהיה מותר לטלטלה לכשתפול ביום טוב, אין תנאי זה מועיל כלום, דאף שהיה דעתו עליה מערב יום טוב ואין בה משום מוקצה, מכל מקום יש בה משום נולד, שהרי אתמול היה עליה שם סוכה והיום נקראת שברי עצים, ולפיכך אסור לטלטלה להאוסרים נולד ביום טוב). אלא ששם אסור משום נולד ביום טוב עצמו, לדעת האוסרים נולד ביום טוב, וכאן אסור משום קדושת הסוכה כל שמונת (או תשעת) הימים, לדברי הכל.

ואם הוסיף דופן למצוה מן המובחר, לא חלה עליו קדושת הסוכה, ונאסר משום נולד רק ביום טוב עצמו.

[10] מוהר"א מזרחי בביאורו לסמ"ג הל' סוכה טז, ד. הובא בב"י ד"ה ויש לדקדק (משום ددפנות צריכי לה לסוכה, דאי לאו דפנות לא קיימא סככה, והוה ליה כאילו בטלינהו לגבי סככה, והוה ליה כסכך ואסירי).

למצוה מן המובחר בעלמא, לא נאסר כלל זה הדופן ולא חלה עליו קדושת הסוכה מעולם[11]:

[* הג"ה: ועיין בסי' תרס"ז[12], שם נתבאר דבין עצי הסכך ובין עצי הדפנות ובין נוי הסוכה אסורין גם בשמיני עצרת בארץ ישראל, ובחוץ לארץ אסורים אף בתשיעי עיין שם הטעם (עד כאן הג"ה)]:

ג אם לאחר שסיכך כל סכך הצריך לסוכתו הוסיף עליו עוד קנים בעובי הסכך, הרי קנים אלו שהוסיף הן בטלים לגבי הסכך, וחל עליהן קדושת הסוכה. אבל אם הניח על הסכך חבילות של קנים מקושרים, כיון שלא התיר אגדן[13], ניכר הדבר שאינו מתכוין עליהם לסיכוך, שהרי דרך העולם שכל המסכך בקנים הוא מתיר אגדן, וזה שלא התיר ניכר הדבר שאינו מתכוין בהן להוסיף בעובי הסכך, ולפיכך אינן בטלים לגבי הסכך, ולא חלה עליהם קדושת הסוכה[14]:

ד אבל אם הוסיף קנים בעובי הדפנות, דהיינו שזקף קנים אצל הדופן סמוך לדופן, בין שהקנים הן אגודים יחד כעין חבילה בין שהן מפורדין זה מזה[15], אם נתכוין בסמיכת הקנים לדופן כדי לחזק את הדופן[16] או כדי להוסיף בעביו[17], הרי הן בטלים לגבי הדופן, אע"פ שאינן מחוברין לדופן, וחל עליהם קדושת הסוכה כמו על הדופן עצמו:

ה ואפילו עצי הסכך והדפנות עצמן אינן אסורים אלא להסתפק מהן[18], דהיינו שלא יטול מהן שום דבר אפילו קיסם לחצוץ בו שיניו[19], שהרי כשמפריד הקיסם מהסוכה מפקיע הוא מעליו קדושת הסוכה, אבל מותר ליהנות מהן הנאה להשתמש בהם כל תשמיש כל שאינו מפקיע מעליהם קדושת הסוכה, כגון להניח עליהם חפציו[20] ולהריח בהם אם הם עצי בשמים[21] וכל כיוצא בזה:

---

[11] **ר"ן** ביצה יז, א (ומיהו לאחר שעשה השיעור הצריך מן הדפנות ונשלם הכשר הסוכה [כגון שתי דפנות וג' טפח], אם אחר כך הוסיף דופן, משמע דלא מיתסרא. אבל עשאן לארבעתן סתם, כולם אסורות ומוקצות). **שו"ע** שם (ואם אחר שעשה השיעור הצריך מן הדפנות ונשלם הכשר סוכה הוסיף דופן, לא מיתסרא. אבל אם עשה ארבעתן סתם, כולן אסורות ומוקצות).

וראה יגדיל תורה (נ.י.) ח ע' פז.

[12] בשו"ע שם ס"א (סוכה ונוייה אסורים גם בשמיני, ובחוצה לארץ שעושים שני ימים טובים, אסור גם בתשיעי, שהוא ספק שמיני). ט"ז שם ס"ק א (מטעם דאיתקצאי בין השמשות של ח', דצריך לאכול שם, אם ירצה לאכול). מ"א שם ס"ק א (דאילו מתרמי סעודת בין השמשות בעי למיכל בגוה, ומגו דאיתקצאי לבין השמשות וכו' (גמרא). והוא הדין בחוץ לארץ בט' אסור מהאי טעמא).

[13] כדלעיל סי' תרכט סכ"ב (חבילי קש וחבילי עצים אין מסככין בהן כשהן אגודין), וסכ"ח (אם עבר וסיכך בחבילה, מתיר אגדה והיא כשרה ... אבל חבילה שהעלה אותה ליבשה, וכשהגיע החג נמלך עליה לסיכוך ... אין מועיל לה התרת האגד להכשירה).

ומיירי באופן שאינו פוסל הסכך, כדלעיל שם סכ"ג-ה.

[14] **ט"ז סי' תקיח** סוף סק"ו (בסכך בחבילה מקושרת, שיש הוכחה שלא נתכוין להוסיף, ואם כן הי' לו להתירו, זה יש להתיר אפילו בסוכה דמצוה, כן נראה לענ"ד).

וכן הדין בסוכה שאינה של מצוה, כדלעיל סי' תקיח סי"ח (אין שום הפרש בין קני הסכך לקנים הללו שהניח על גביהן והכל נחשב כדבר אחד, והנוטל מאחד מהן ביום טוב הרי זה כסותר אהל), וסי"ט (אבל אם קנים הללו שהניח על גבי הסכך הן אגודין ביחד ועשויין כחבילה, מותר ליטול מאגודה זו ביום טוב, דכיון שלא התיר אגדן כשהניחן על גבי הסכך כדרך כל המסככין בקנים שמתירין אגדן, הרי ניכר הדבר שקנים הללו אינן מכלל הסכך ואינן בטלים אצלו).

אלא שלעיל שם מיירי לענין סתירת אהל ביום טוב, וכאן מיירי אף בחול המועד, מטעם קדושת הסוכה.

[15] וכן הדין בסוכה שאינה של מצוה, כדלעיל סי' תקיח סי"ז (בין שהם אגודים ביחד ועשויין כחבילה, בין שהן נפרדין).

[16] ואף שלענין סוכה שאינה של מצוה מתירין בזה, כדלעיל שם סי"ז (אבל אם לא נתכוין בהן להוסיף בעובי הדופן אלא כדי לחזקו ולסמכו בלבד ... אינן בטלין לגבי הדופן ואינן נחשבין כמותו, והנוטל מהם אינו כסותר בנין).

מכל מקום לענין סוכת מצוה הרי הן בטלין לגבי הדופן, כמבואר ב**ט"ז סי' תקי[ח]** שם (ולענ"ד נראה דיש לחלק, דבסמוך לדופן שאין לנו הוכחה לומר שנתכוין שלא להוסיף, יש לאסור בסוכות החג).

[17] **(רא"ש). מ"א** סק"א (ואם סמך עצים לסוכה כדי לעבותה, אפילו אחר שנגמרה, אסורים).

וכמו בסוכה שאינה של מצוה, דלעיל שם סט"ז (ואפילו אם לאחר שגמר את כל הדפנות העמיד עוד חבילות של קנים אצל אחת מהדפנות כדי להעבותו ולחזקו על ידי הוספת קנים אלו, אסור ליטול מקנים אלו ביום טוב, לפי שהן בטלין לגבי הכותל ונחשבין כמותו, כיון שהעמידן שם כדי להוסיף בעובי הדופן הרי הן נחשבין מכלל הדופן).

[18] תוס' שבת כב, א ד"ה אבוהון (דשאני סוכה, דבמסתפק מהן איכא ביטול מצוה).

[19] מהרי"ל הל' סוכות ע' שסז (יזהר שלא יהנה מהן מאומה בחג, אפילו ליטול קיסם כדי לחצות בו שיניו או להפוך בו בביצה, וכ"כ מהר"ם, וכן הוא בדרשות מה"ר חיים מווינא). **רמ"א** ס"א (ואפילו קיסם לחצוץ בו שיניו אסור).

[20] **ט"ז** סק"ג (דודאי אין לך לומר שכל הדינים שישנם בחגיגה יהיו בסוכה, דאם כן נימא שיש גם בסוכה קדושת הגוף, אלא על כרחך דהכי קאמר קרא, חג הסוכות תעשה לך ז' ימים, דדוקא בזה יהיו שוים לענין ז' ימים שתהא קדושת הסוכה לזמן זה כמו חג, ולא תטול ממנו להנאתך שום דבר לבטל ממנה קדושה שלה, בזה דוקא שוים ולא לדבר אחר ... ועל כן נראה פשוט, שמ"ש

תנאי בנויי הסוכה

ו נויי הסוכה, דהיינו מיני פירות ומיני מגדים שתולים בסוכה כדי לנאותה[22], בין שהן תחת הסכך בין שהן סביב הדפנות[23], אסור להסתפק מהם כל ימי החג, ואפילו אם נפלו מהסוכה, מפני שהוא ביזוי למצוה כשמסתפק מנויה[24]. וכיון שהן אסורין באכילה, אסורין גם בטלטול בשבת ויום טוב[25], שהרי אינן ראוים לכלום

אין נאותין מהם לדבר אחר, היינו ר[ק] ליטול [ממנו], משום שבזה תבטל קדושתה, אבל בעוד שהיא קיימת, אין איסור הנאה ממנה כדי לסמוך עלי׳ או להניח עלי׳ שום דבר, כיון שעדיין קדושתה עלי׳).

והיינו שכן היו רגילים בימים הראשונים, כדלעיל סי׳ תרכח ס״ז (במה דברים אמורים, בימים הראשונים שהיו רגילים להשתמש בסכך להניח ולתלות שם חפציהם, אבל עכשיו שאין רגילין בכך).

ואף שאסור ליהנות מתשמישי מצוה (אף אם אינן תשמישי קדושה), כמו בנרות חנוכה, ש״אין לנו רשות להשתמש בהן״, וכדאמרינן שבת כב, א (אמר רב יהודה אמר רב אסי (אמר רב) אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה ... שלא יהו מצות בזויות עליו), וכן הוא בציצית, כדלעיל סי׳ כא ס״א (ציצית תשמישי מצוה הן ... כל זמן שהן קבועין בטלית אסור להשתמש בהן שום תשמיש של חול, כגון לקשור בהם שום דבר וכיוצא בזה, משום ביזוי מצוה), ובסי׳ מב ס״ו (שלא ישתמש בהם בשעת מצותן, כגון לקשור איזה דבר בחוטי ציצית התלוים בבגד, כמו שנתבאר בסי׳ כ״א (ואין צריך לומר בתשמישי קדושה, כגון לכרוך איזה דבר ברצועה הקבוע בתפילין שעליו ... משום בזוי מצוה)).

מכל מקום לא אסרו בסכך ״אלא להסתפק מהן״.

[21] **גמרא שבת קנו** (כנראה שייך ציון זה לקמן ס״ו, וכדלקמן הערה 25).

ריטב״א לז, ב ד״ה הדס (הדס של מצוה אסור להריח בו, דכי אקצייה מריחא אקצייה. יש שהיו סבורין לומר דהוא הדין להדס וחבצלת שנותנים בסוכה, ורבינו נר״ו אומר דהא ליתא, שלא אמרו אלא בהדס של מצוה, שכיון שהוא צריך לו למצותו, שאינו יוצא אלא בו, אקצייה למצוה מריחיה, אבל הדס של סוכה, דאפשר ליה בעצים בעלמא, מעשה עץ בעלמא משמש, ומהבערה בלחוד אקצייה, שלא יפחות בסוכה, אבל מריחא לא אקצייה. וכן עיקר). דעה הב׳ בר״ן יח, א (ומסתברא דהוא הדין להדס שנותנין בסוכה, דמריחא אקצייה. אבל יש חולקין ואומרים שלא אמרו כן אלא בהדס שבלולב, שכיון שהוא צריך למצותו ואי אפשר אלא בו, לריחיה שהוא עומד אקצייה, אבל הדס של סוכה, כיון דאפשר ליה בעצים בעלמא, מעשה עץ בלבד משמש, ומהבערה בלחוד אקצייה, שלא יפחות מסוכה, אבל מריחא לא אקצייה). דעה הא׳ **ברמ״א** סוף ס״ב (אם סכך בהדס או תלה בסוכה אתרוג לנוי, מותר להריח בו, דלא הוקצה מריח). מ״א ס״ק י (דלא הוקצה מריח, דהא אפשר לסכך בעצים (ר״ן)). **ט״ז** שם (דכאן כתב בשם הר״ן שני דיעות אם מותר להריח בהדס ... וממה שכתבתי מוכח להיתר בזה, נראה לי).

והיינו שלענין ד׳ מינים נפסק בשו״ע רס״י תרנג (הדס של מצוה אסור להריח בו, אבל אתרוג של מצוה מותר להריח בו). ובט״ז שם ס״ק א (הדס של מצוה, לפי שעיקרו אינו אלא להריח בו, ומזה הוקצה כל ז׳, כמו בעצי סוכה. אבל אתרוג עיקרו לאכילה, ומזה לבד הוקצה ולא מלהריח). ולענין הסכך יש ב׳ דעות אם דומה להדס או לאתרוג. אמנם לפי מה שנתבאר לעיל (הערה הקודמת) שלא אסרו בסכך אלא להסתפק מהן, ומותר להשתמש בהן, מוכח שמותר להריח בהם כמו האתרוג.

[22] **גמרא** [ברייתא] י, א (סיככה כהלכתה ועיטרה בקרמין (מעשה אורג כגון בגדי צבעונין, רש״י) ובסדינין המצוירין (שצורתן בולטת כגון מעשה רוקם או מעשה אורג, רש״י), ותלה בה אגוזין שקדים אפרסקין ורמונים, פרכילי ענבים ועטרות של שבולין, יינות שמנים (נותנין בכוסות של זכוכית לנוי, רש״י) וסלתות, אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג). רמב״ם פ״ו הט״ז (אוכלין ומשקין שתולין בסוכה כדי לנאותה, אסור להסתפק מהן כל שמונה). שו״ע ס״ב.

[23] **גמרא** שם ע״ב (דילמא מן הצד), ופרש״י (לדפנות קאמר, אבל למעלה אימא לך אפילו לנאותה נמי). הרי שלמסקנא כשרה בין מן הצד ובין מלמעלה, ואסור להסתפק מהם. **ט״ז** ס״ק ח (דאין שום פוסק סבירא ליה להתיר אפילו בנוי דפנות). **מ״א** ס״ק ט (בגמרא דף י׳ ע״ב, דמשני דלמא מן הצד, משמע בהדיא דנויין שהן מן הצד אסורים, וכ״מ בטור, שדוקא בעצים כתב חילוק בין דפנות לסכך, אבל בנויין לא כתב חילוק).

[24] **גמרא** שבת כב, א (אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג ... משום ביזוי מצוה). שו״ת הרא״ש כלל כד סי׳ ט (דדוקא בעצי סוכה אמרינן דאסירי בחול המועד מטעמא דהוקצה למצותו, לפי שצריך לחזור ולבנות סוכה מן העצים לאכול בסוכה. אבל נויי סוכה אין לאסרן בחולו של מועד מטעמא דהוקצה למצותו, שאין הסוכה בטלה כשאין בה נויין, הילכך איצטריך טעמא דבזויי מצוה אפילו בעודן תלויין. והשתא דאסירי להו משום טעם דבזויי מצוה, בעודן תלויין בסוכה, אסרינן להו משום הוקצה למצותו אפילו נפלו בחול המועד. אבל אי לאו טעמא דבזויי מצוה, אפילו בעודן תלויין הוו שרו בחול המועד). **ר״ן** ביצה יז, א (ומיהו איכא למידק דהכא גמרינן דסוכה אסורה מן התורה משום היקשא דחגיגה, ובפרק במה מדליקין יהבינן טעמא להך ברייתא [דנויי סוכה] דתני אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום טוב האחרון של חג משום בזויי מצוה ... תירץ הרמב״ן ז״ל דכולהו איתנהו, דעצי סוכה כל ז׳ אסורין מן התורה כחגיגה, ונויי סוכה אסורין כל ז׳ משום בזויי מצוה, והיינו ההיא דפרק במה מדליקין ... ונראה לי דאע״ג דאיסורא דנויין משום בזויי מצוה, מכל מקום כיון שטפלן לסוכה עשאן כמוה, ואי מתהני מנייהו אפילו לאחר שנפלו, איכא משום בזויי מצוה). הובא **ב״י** ד״ה ומ״ש ולפי. טור ושו״ע שם (אפילו נפלו).

והיינו שאף שבציצית נתבאר לעיל סי׳ כא ס״א (ציצית תשמישי מצוה הן ... כל זמן שהן קבועין בטלית אסור להשתמש בהן שום תשמיש של חול, כגון לקשור בהם שום דבר וכיוצא בזה, משום ביזוי מצוה), וסי׳ מב ס״ו (שלא ישתמש בהם בשעת מצותן, כגון לקשור איזה דבר בחוטי ציצית התלוים בבגד, כמו שנתבאר בסי׳ כ״א (ואין צריך לומר בתשמישי קדושה, כגון לכרוך איזה דבר ברצועה הקבוע בתפילין שעליו ... משום בזוי מצוה)). מכל מקום נויי סוכה אסורין אפילו נפלו, כיון שטפלין לסוכה עשאן כמוה.

[25] בה״ג פ׳ הישן (לג, א). הובא במרדכי רמז תשלח (בה״ג פסק עיטורי סוכה שנפלו בשבתא או ביום טוב, אסור באכילה ואסור לטלטלן ממקומן. נפלו בחול המועד, מותר לטלטלן ואסורין באכילה, מפני שהוקצו למצוה).

ואף שבבה״ג לפי גירסת הטור מחלק בין שבת ליום טוב (בעל הלכות שכתב עטורי סוכה שנפלו בשבת אסורין באכילה ואסורין לטלטלן במקומן, נפלו ביום טוב אסורין באכילה ומותרין לטלטלן במקומן, נפלו בחול המועד אסורין באכילה ומותרין להחזירם ... ואיני מבין מה שחלק לענין טילטול במקומן בין שבת ליום טוב). והעיר מוהר״א מזרחי בביאורו לסמ״ג יז, ג (והדין עמו, שהרי בסוף שבת מקשה מסתם משנה דיום טוב, לרבי יוחנן דקאי בשבת, משמע דאין חילוק ביניהם), הובא בב״י. והוא האמור **גמרא שבת קנו**, סע״ב (ואף רבי יוחנן אמר הלכה כרבי שמעון. ומי אמר רבי יוחנן הכי, והא אמר רבי יוחנן הלכה כסתם משנה,

כל ימי החג[26]. ואפילו מפני הגנבים או מפני הגשמים אסורים לטלטלם[27]:

ז ואם התנה עליהם[28] מערב יום טוב קודם כניסת יום טוב, דהיינו קודם בין השמשות, ואמר אין אני בודל מלהסתפק מהם כל שהות אורך בין השמשות[29] של כל שמונת הימים[30], ונמצא בשעה שהיתה הקדושה צריכה לחול עליהם, דהיינו בבין השמשות שהיא תחלת כניסת היום, בשעה זו לא חלה עליהם כלל, שהרי התנה עליהם שיהיה כחו וזכותו בהם, ואם כן לא הוקצו כלל למצוה. ולפיכך מותר להסתפק מהם בכל החג אימתי שירצה. ואע"פ שהן תלוים בסוכה, אין בזה משום ביזוי מצוה, כיון שלא הוקצו כלל למצוה[31]:

ח אבל אם אינו מתנה עליהם בלשון זה שביארנו, רק אומר אני מתנה עליהם שאהא מותר להסתפק מהם כשיפלו מהסוכה, אין תנאי זה מועיל כלום[32], שהרי לא התנה אלא על שעה שלא יהיו תלוים בסוכה, ואם כן בבין השמשות שהיו תלוים בסוכה חלה עליהן קדושת הסוכה, וכיון שחלה, שוב אינה נפקעת על ידי מה שהתנה מתחלה, שאין תנאי מועיל אלא לשלא תחול הקדושה, אבל כיון שחלה שוב אינה נפקעת[33], ולפיכך אפילו אם נפלה מהסוכה אסור להסתפק מהם:

ט וכן אם אמר איני בודל מהם כל שהות אורך בין השמשות של יום הראשון בלבד, ולא התנה על בין השמשות של שאר הימים, אסור להסתפק מהם מיום שני ואילך, לפי שכל יום ויום נחשב לקדושה בפני עצמה[34], וחלה עליהם הקדושה בתחלת כניסת כל יום שלא התנה עליו[35].

ואם התנה עליהם שאינו בודל מהם כל שהות בין השמשות שמיום שני ואילך, ולא התנה על בין השמשות של יום הראשון, אסור להסתפק מהם אפילו מיום שני ואילך, שכיון שחלה עליהם הקדושה בבין השמשות

ותנן אין מבקעין עצים מן הקורות ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב). רמ"א ס"ב (וביום טוב ושבת אסור לטלטלם, דמוקצים הם).

[26] כדלעיל סי' תקיג ס"ג (וכיון שהיא אסורה באכילה, אסורה גם כן בטלטול, שהרי אינה ראויה לכלום בו ביום), ובקו"א סק"א. סי' תקטו ס"א (וכל שאינו ראוי לאכילה אסור לטלטלו ביום טוב), וס"ד (וכיון שאסור לאכלו ולהשתמש בו אסור גם כן לטלטלו, שהרי אינו ראוי לכלום בו ביום), ושם נסמן (הערה יח).

[27] **ב"י** ד"ה ומ"ש בשם הרא"ש (אבל בתנאי מותר לטלטלן מפני הגנבים והגשמים שלא יפסדו), בשם שו"ת **הרא"ש** כלל כד סי' ט (וכן הייתי נוהג להתנות ולסלקם בעת הגשמים).

ולמעשה ראה לקמן סי"א.

[28] **גמרא** [ברייתא] י, רע"ב (ואם התנה עליה, הכל לפי תנאו).

[29] ביצה ל, ב (אביי ורבא דאמרי תרוייהו, באומר איני בודל מהם כל בין השמשות, דלא חלה קדושה עלייהו), ופרש"י (דכי מהני תנאה, באומר מבעוד יום איני בודל מהם מהיות כוחי וזכותי בהם ליטלן כל שהות אורך של בין השמשות של ערב יום טוב, הלכך בשעת ביאת היום שהיתה קדושה צריכה לחול עליהם, לא חלה, לפיכך לא הוקצה). טור ושו"ע ס"ב (ואם התנה עליהם בשעה שתלאן ואמר איני בודל מהן כל בין השמשות, הרי זה מסתפק מהם בכל עת שירצה, שהרי לא הקצה אותם ולא חלה עליהם קדושת הסוכה ולא נחשבו כמותה). דרכי משה ס"ק ג (צריך לעשות כן קודם בין השמשות, כי מאחר שנכנס ספק בין השמשות, תו לא מהני תנאי). רמ"א ס"ב (וצריך לעשות התנאי קודם בין השמשות).

וכן לענין אתרוג נתבאר לעיל ס"ז (במה דברים אמורים כשהתנה עליו קודם בין השמשות של ליל ראשון), ושם נסמן (הערה 130).

[30] ארחות חיים הל' סוכה סי' מא (כלומר מכל בין השמשות של שמונת הימים). רמ"א ס"ב (של ח' ימים).

וכדלקמן ס"ט, דלא מהני אם אמר יום הראשון בלבד, או אם אמר מיום שני ואילך.

[31] שו"ת הרא"ש כלל כד סי' ט (אלמא, יכול להסתפק מהם בין השמשות אף על פי שתלויין בסוכה ... תנאי מועיל בהן אפילו בעודן תלויין, ולית בהו משום בזויי מצוה, כיון דהתנה עליהם).

וכן הוא לענין דפנות, כדלקמן סי"ד (הרי זה מסתפק מהן בכל עת שירצה, אפילו בשעה שהסוכה קיימת ויושב בה לשם מצוה).

[32] הגהות סמ"ק סי' צג ע' נד (נראה שאותם תנאים שאומרים אני מתנה לאכול מן הפירות אם יפלו, אינו מועיל כלום). **טור ושו"ע** ס"ב (ודוקא שמתנה בזה הלשון, אבל אם אמר אני מתנה עליהם לאוכלם כשיפלו, אינו כלום).

[33] ב"י ד"ה ומ"ש ודוקא (דכשהוא אומר אני מתנה עליהם לאכלם כשיפלו, אינו כלום, משום דכיון דחלה קדושה עלייהו בין השמשות תו לא פקעה). לבוש ס"ב (דהא כיון שלא נפלו בתחלת הכנסת חג, הרי חל עליהם קדושת החג, ותו לא פקעה).

[34] ט"ז ס"ק ה (בכל בין השמשות חל האיסור בפני עצמו).

וכן הוא לקמן סי' תרמד (שכל יום ויום נחשב ליום טוב בפני עצמו).

[35] ארחות חיים שם בשם **הרמב"ן** (ויאמר כן, איני בודל מהן כל בין השמשות, כלומר מכל בין השמשות של שמונת הימים, שאם לא אמר כן, אם לא חל עליו האיסור בין השמשות של יום ראשון, חל בשאר הימים, ונמצא שלא הועיל לו תנאו של בין השמשות ראשון לשאר הימים). הובא **ב"י** שם. **רמ"א** שם (של ח' ימים). לבוש ס"ב (שאף אם לא יחול עליו האיסור בין השמשות של יום ראשון, יחול בשאר ימים, ונמצא שלא הועיל לו תנאי של בין השמשות הראשון לשאר הימים).

הראשון שוב אינה נפקעת כל ימי החג, לפי שהן יום אחד ארוך[36] לענין זה[37], להחמיר אבל לא להקל.

אבל אם התנה ואמר איני בודל מהן כל בין השמשות בסתם, דהיינו שלא הזכיר בפירוש ליום הראשון ולא לשאר ימים, היתה כוונתו על בין השמשות של כל ימי החג, והרי זה מותר להסתפק מהן אימתי שירצה בין ביום הראשון בין בשאר ימים[38]:

י וכן אם לא הזכיר כלל בין השמשות, אלא אמר איני בודל את עצמי מלהסתפק מהם בכל עת שארצה, הרי זה מסתפק מהן אימתי שירצה, שכיון שהתנה להסתפק מהן בכל עת שירצה, הרי גם בין השמשות הוא בכלל התנאי, ונמצא שלא חלה עליהם הקדושה מעולם[39]:

יא ונהגו העולם שכל דבר חשוב תולין בסוכה לנוי[40], כגון סדינין המצויירין וכיוצא בהן, ומסירין אותן מן הסוכה בכל עת שירצו, כגון [מ]פני הגשמים או [מ]פני הגנבים, אפילו אם לא התנה עליהם מערב יום טוב[41].

ויש שנתנו טעם למנהג, דכיון שמנהג העולם להסירן מהסוכה מחמת חשש הגנבים או [מ]פני הגשמים, אם כן כל אדם שתולה דברים חשובים בסוכה לנוי ודאי אין דעתו אלא על דעת המנהג, דהיינו להסירן משם בעת הצורך, והרי זה כאלו התנה עליהם בפירוש תנאי המועיל להסירן משם כשיצטרך, דהיינו שאינו בודל מהם כל שהות בין השמשות של כל ימי החג[42]. ולפיכך מותר להסירן משם אימתי שירצה, ואפילו שלא בשעת הגשם ואפילו אין שם חשש מהגנבים, שהרי לא חלה עליהם קדושת הסוכה מעולם.

ומכל מקום לכתחלה נכון הדבר להתנות עליהם מערב יום טוב[43]:

תנאי בסכך ודופני הסוכה

יב וכל זה בנויי הסוכה, אבל עצי הסכך עצמם אין מועיל להם שום תנאי להסתפק מהן[44], אפילו לכשתפול הסוכה[45] בתוך שמונת ימי החג, שהרי איסורן הוא מן התורה כמו שנתבאר למעלה[46].

---

[36] ביצה ל, סוע"ב (הכא דלא מפסקו לילות מימים, כולהו יומי כחדא יומא אריכתא דמי). ארחות חיים **ורמב"ן** שם (ואם לא אמר תנאי בבין השמשות ראשון לכל בין השמשות, תו לא מהני בהו תנאה, דכיון דחייל איסורא בבין השמשות קמא ממילא חייל בכולהו יומי, דכולהו יומי כיומא אריכתא דמו). הובא **ב"י** שם. רמ"א שם (וצריך לעשות התנאי קודם בין השמשות הראשון). ט"ז ס"ק ו (דאם לא כן, כיון דחייל איסורא בבין השמשות קמא, ממילא חייל בכלהו, דכיומא אריכתא דמי לענין זה, ולא מהני תו תנאי).

וראה לקמן סי' תרמט ס"כ (לענין אתרוג).

[37] ט"ז שם (דכיומא אריכתא דמי לענין זה). וכדלעיל בתחלת הסעיף, שאף אם התנה על יום ראשון, הוקצה ליום שני ואילך, "לפי שכל יום ויום נחשב לקדושה בפני עצמה".

[38] ישו"ש ביצה פ"ד סי' ג (וחומרא יתירה היא, דבודאי אם אומר להדיא בין השמשות זה, אם כן הנה משמע כאלו אומר שיחול קדושה בין השמשות אחר, אבל אי אמר סתם בין השמשות, משמע כל ח' ימים, וכן כשאומר כשארצה אטול מהן בסתם, כולל כל הימים). מ"א סק"ז (וישו"ש כתב דחומרא יתירה היא, דכיון שאמר סתם איני בודל מהן כל בין השמשות, כל ח' ימים במשמע).

[39] תוספתא ביצה פ"ג ה"ז (אם אמר לכשארצה אטול, הרי זה מותר). בה"ג פ' הישן לג, א (אם התנה עליהם מתחילה בשעה שתלה אותן ואמר כשארצה אטול מהן, הרי זה מותר). **טור ושו"ע** סוף ס"ב (ואם אמר אני מתנה עליהם לאכלם אימתי שארצה, מהני, שגם בין השמשות בכלל). ב"י ד"ה ומ"ש אבל (משום דבשעת ביאת היום שהיתה קדושה צריכה לחול עלייהו לא הוציא כחו וזכותו מהם, שגם הוא בכלל כל זמן שארצה אטול מהם הוא, הילכך לא חלה קדושה עלייהו ולא הוקצו, ורשאי להסתפק מהם).

[40] ראה ספר המנהגים - חב"ד ע' 65 (אין מנהגינו בנוי סוכה). אוצר מנהגי חב"ד חג הסוכות ע' רסז.

[41] דרכי משה ס"ק ה. **רמ"א** ס"ב (נויין שנותנים בדפנות, כגון סדינים המצויירים, נוהגין לטלטלם מפני הגשמים אפילו בלא תנאי).

ומיירי שדעתו להשתמש בהם אחר שהסירם, או שמיירי בשבת ויום טוב ואין חוששים לאיסור מוקצה.

ואילו לקמן סי"ז לא הזכיר שהתנה, כי אין רצונו להשתמש בהם, רק להסירם מפני הגשמים והגנבים, ולמחר יחזירם.

[42] **ט"ז** ס"ק ח (נראה לי להקל בסדינים המצויירים, שיש חשש מפני גנבים, אנן סהדי שלא תלאן שם מתחלה להיותן שם תמיד, על כן לא אתקצו כלל, ואפילו לא התנו ... ואפשר אפילו מסתמא, הוה כהתנו בכך, כיון שהמנהג כן).

[43] דרכי משה **ורמ"א** שם (ומכל מקום טוב להתנות עליהם).

[44] גמרא ביצה ל, ב (סוכה דמצוה לא מהני בה תנאה ... עצי סוכה דחלה קדושה עלייהו, אתקצאי לשבעה). ר"ן ביצה יז, א (ומי מהני בה תנאה ... סוכה עצמה על כרחו היא קדושה מגזרת הכתוב דמה חג לה', הלכך נקטינן דבסוכה לא מהני תנאה כלל). טור ורמ"א ס"א ([עצי סוכה אסורים כל שמונת ימי החג] ... ואפילו נפלה הסוכה אסורים, ולא מהני בה תנאי). מ"א ריש הסימן (והר"ן כתב דלא מהני תנאי בכל ענין, משום דאסור מדאורייתא).

[45] ר"י בתוס' ט, א ד"ה מנין (דכיון דלא מהני ביה תנאי בעודה קיימת, כשנפלה נמי לא יועיל, דמיגו דאיתקצאי בין השמשות איתקצאי לשבעה). רמ"א שם (ואפילו נפלה הסוכה אסורים).

ונתבאר לעיל (הערה 9).

[46] סעיף א.

ואפילו עצי הדפנות שאיסורן אינו אלא מדברי סופרים, הואיל והוקצו למצות סוכה חלה עליהם קדושת הסוכה[47], אעפ"כ אין מועיל להם התנאי להסתפק מהן אפילו לכשתפול הסוכה בתוך החג, שהרי כל שאינו מתנה שאינו בודל מהן כל שהות של בין השמשות אינו תנאי כלל כמו שנתבאר[48], ומעצי הדפנות על כרחו הוא צריך להיות מובדל מהן כל שהות בין השמשות של יום הראשון, שהוא יום טוב ואי אפשר לו ליטול שום דבר מעצי הדפנות עצמן משום סתירת אהל ביום טוב, ואם כן בעל כרחו חלה עליהם הקדושה מיום הראשון, ושוב אינה נפקעת כל ימי החג[49], אפילו אם נפלה הסוכה בתוך החג[50]:

יג אבל אם לאחר שגמר עשיית הדופן הוסיף בעביו קנים זקופים סמוכים לדופן כדי לחזקו, ואינן מחוברין עם הדופן, בענין שמותר ליטול קנים אלו מהדופן ביום טוב, ואין בזה משום סתירת אהל כיון שאינן מחוברין להדופן, וכמו שנתבאר בסי' תקי"ח[51], והתנה על קנים אלו תנאי המועיל להסתפק בכל עת שירצה ועל דרך שנתבאר[52], הרי זה מסתפק מהן בכל עת שירצה, שהרי בבין השמשות הראשון היה יכול להסתפק מהן, ונמצא שלא חלה עליהם קדושת הסוכה מעולם[53]:

יד ואם עשה סוכה בחול המועד והתנה על עצי הדפנות בתנאי המועיל להסתפק מהן בכל עת שירצה, הרי זה מסתפק מהן בכל עת שירצה[54], אפילו בשעה שהסוכה קיימת ויושב בה לשם מצוה[55], ואין בזה משום ביזוי מצוה, כיון שהדפנות לא הוקצו כלל למצוה, שהרי התנה עליהם מתחלה שיהא רשאי להסתפק מהן, ונמצא שלא חלה עליהם קדושת הסוכה מעולם:

טו וכל איסורים האלו שביארנו בסימן זה נוהגין אפילו בסוכה שלא נעשית לשם מצוה, ואפילו לא חידש בה דבר[56], והוא שישב בה פעם אחת לשם מצות סוכה[57]. אבל קודם שישב בה לשם מצות סוכה אין עליה קדושה כלל, אפילו עשאה לשם מצות סוכה, ומותר להסתפק אפילו מעצי הסכך, ואין צריך לומר מעצי הדפנות ומנויי הסוכה, שכל מצוה שעדיין לא נשתמשו בה לשם מצוה אין עליה קדושה כלל[58], כמו שנתבאר

---

[47] כדלעיל ס"ב.

[48] סעיף ח.

[49] רש"י ביצה ל, ב ד"ה אביי (אבל עצי סוכה שאינו יכול להתנות עליהם תנאי זה, שהרי על כרחו יבדל מהם בין השמשות משום דסתר אהלא, ובין השמשות ספק יום טוב הוא, חלה קדושה עליה, ועל ידי קדושה זו הוקצה לשבעה). לבוש סוף ס"ב (שעל כרחו הוא בודל מהם בתחלת בין השמשות הראשון משום סתירת אהל, שהרי הוא יום טוב, וכיון שהוקצו לבין השמשות הוקצו לכל ימי החג). מ"א ריש הסימן (רש"י פירש הטעם דלא מהני תנאי בעצי סוכה, כיון דאי אפשר ליטלם בין השמשות משום דקא סתר אהלא, ואתקצאי לכולה ז').

וראה הערות וביאורים תרא ע' 15.

[50] לבוש סוף ס"ב (לא מהני שום תנאי ... ואפילו נפלה הסוכה אסורות מדרבנן).

[51] סעיף יז (אבל אם לא נתכוין בהן להוסיף בעובי הדופן אלא כדי לחזקו ולסמכו בלבד, אף על פי שהעמידן שם קודם גמר אריגת הדופן, כיון שלא ארגן עם הדופן, אינן בטלין לגבי הדופן ואינן נחשבין כמותו, והנוטל מהם אינו כסותר בנין, אלא הרי הן כשאר כל עצים, ומותר ליטול ביום טוב מקנים אלו).

אלא ששם נפסק שבעשוי לחזקו אין הפרש בין העמידן קודם או אחר גמר אריגת הדופן. וכאן נפסק כדעת המ"א לעיל שם ס"ק יא (ודוקא שסמכם אחר שנגמר הדופן עם סככה ... אבל אם סמכן בתחילת עשייתה, כדי לעבותה או לחזקה, אסור ליטלן).

[52] ס"ז-י.

[53] מ"א ריש הסימן (ואם כן אם הוא בענין דליכא משום סתירת אהל, כמ"ש ססי' תקי"ח, מהני תנאי).

ונתבאר לעיל (הערה 6).

[54] **רש"ל** בישש"ש ביצה פ"ד סי' ג (מי שעשה סוכה גדולה ב[חול] המועד, דלשני הפירושים שרי ... דהא ליכא סתירת אהל בחול המועד). **מ"א** שם (וכתב הישש"ש פ"ד דביצה, דאם בנאה בחולו של מועד, אם כן ליכא משום סתירת אהל, ומהני בה תנאי).

[55] כנסמן לעיל (הערה 31).

[56] **רבנו ירוחם** נ"ח ח"ב נז, ג (כל מה שכתבתי, דינו כמו כן בסוכה ישנה, אפילו לא חדש בה דבר ואפילו שלא נעשית לשם סוכה, כמו שכתבתי בח"א). **מ"א** סק"ב (כתב רי"ו וכל דינו כמו כן בסכה ישנה, ואפילו לא חידש בה דבר ולא נעשית לשם סוכה, כמ"ש בח"א). והוא ברבינו ירוחם שם ח"א נה, ב (וזה למצוה מן המובחר, דבלא חדוש כשרה). ובמ"א סי' תרלו ס"ק א (היינו למצוה מן המובחר (ר"ן ורי"ו), וכן משמע בגמרא דידן, שלא הזכיר חידוש).

[57] מ"א שם (וצריך לומר דעכ"פ ישב בה).

[58] שאילתות דרב אחאי פ' שלח שאילתא קכו (ברם צריך למימר, אילו ... עבדה לסוכה ועדיין לא יתיב בה ... הזמנה לחודה לא כלום). הובא באור זרוע ח"ב סי' שס. הגהות אשרי ביצה פ"ד סי' ג (והיכא דעביד סוכה ולא יתיב בה ... שריין בהנאה, דהזמנה לאו מילתא היא. מאו"ז). **רמ"א** סוף ס"א (וכל זה לא מיירי אלא בסוכה שישב בה פעם אחד, אבל אם הזמינה לסוכה ולא ישב בה, לא נאסרה, דהזמנה לאו מילתא היא). לבוש סוף ס"א (מי שעשה סוכה ולא ישב בה כלל לשם מצוה, מותרת בהנאה, דהזמנה לאו מילתא היא).

בסי' מ"ב[59]:

טז ואפילו מי שיש לו סוכה בנויה משנה לשנה, אע"פ שישב בה בשנה שעברה, אעפ"כ אינה אסורה עד שישב בה בחג של שנה זו. דכיון שעבר החג של שנה שעברה, בטלה קדושת הסוכה, ואין הקדושה חלה עליה עד שישב בה פעם אחת לשם מצוה[60]:

הסרת הנוי מהסוכה

יז מי שרוצה להסיר נויי הסוכה ביום טוב מפני הגשמים והגנבים, יזהר שלא יקשר הנויין בסוכה בקשר גמור, שהרי אסור להתירן ביום טוב, אלא יענבם[61]:

יח אף מי שאין דעתו להסיר הנויין מהסוכה כל ימי החג, מכל מקום אם יודע שהילדים יאכלו מהנויין בתוך החג, יתנה עליהם מערב יום טוב[62]:

עצי הסכך אחרי החג

יט עצי הסכך אחר שעברו ימי החג, אע"פ שאין צריך לגונזן ומותר להסתפק מהן ולהשתמש בהן לכל מה שירצה[63], מכל מקום נכון ליזהר שלא להשתמש בהן תשמיש בזיון, שאינה כבוד למצוה שעברה[64], ואין צריך לומר שאין לפסוע עליהם[65], שלא ינהוג בהם מנהג בזיון:

ואילו לעיל ס"ז נתבאר (בשעה שהיתה הקדושה צריכה לחול עליהם, דהיינו בבין השמשות שהיא תחלת כניסת היום), וסי"ב (ומעצי הדפנות על כרחו הוא צריך להיות מובדל מהן כל שהות בין השמשות של יום הראשון, שהוא יום טוב ואי אפשר לו ליטול שום דבר מעצי הדפנות עצמן משום סתירת אהל ביום טוב, ואם כן בעל כרחו חלה עליהם הקדושה מיום הראשון). הרי שהקדושה חלה מיד בכניסת היום, לפני שישב בה.

וכעין זה יוקשה לעיל סי' מב ס"ד (סודר שהזמינו לצרור בו תפילין ... ואחר כך צרר בו תפילין פעם אחת ... נאסר להשתמש בו דבר חול ... אבל אם לא צררן בו מעולם אינו נאסר בהזמנה ... וכן אם צררן בו אפילו פעמים רבות לפי שעה, ולא הזמינו מעולם לשם תפילין קודם שצררן בו ... מותר להשתמש חול).

ומכל זה רואים שההזמנה מועלת להקדישו (הן לתפלין והן לסוכה), ומכל מקום אינו נאסר בהנאה של חול עד שישתמש בו לקודש.

וכעין זה ביאר במור וקציעה, הובא בביאור הלכה (נראה לי דלא אמרה אלא לענין קדושת חג שחל על הסכך בלבד, הוא דבעינן ישב בה בחג, אבל משום מוקצה דסתירת אוהל דאסור בכל יום טוב, הא לא תלי בישב בה לגמרי).

וראה השקו"ט בזה בהערות ובאורים תשפב ע' 74, ובשו"ע אדה"ז המבואר.

[59] ס"ד (כנסמן בהערה הקודמת). וראה לעיל שם ס"ו – ב' דעות אם הזמנה מועלת בגוף הקדושה.

[60] מ"א סק"ב (ונראה לי דמי שיש לו סוכה בנויה משנה לשנה, מכל מקום אינה אסורה עד שישב בה בחג, אף על גב דכבר ישב בה בשנה שעברה, מכל מקום כשעבר החג בטלה קדושתה, וצריך מעשה אחר שתחול קדושתה).

ומה שבטלה קדושה כשעבר החג, יתבאר לקמן סי"ט (עצי הסכך אחר שעברו ימי החג ... מותר להסתפק מהן ולהשתמש בהן לכל מה שירצה).

[61] אגודה פ"א סי' ט (ואותו טיפי"ש שתולין ומתנין להסירו מפני הגשמים או מפני הגנבים, יזהר לעשות להם עניבה ולא קשירה). הובא **דרכי משה** ס"ק ה. **מ"א** סק"ט (כתב בד"מ לא יקשור הנוין דאסור להתירן ביום טוב, אלא יעשה עניבה עס"י שי"ז). וראה לעיל סי' שיז ס"ג. לקמן סי' תרנא ס"ו.

וכאן לא הזכיר שהתנה, כי אין רצונו להשתמש בו, רק להסירו מפני הגשמים והגנבים, ולמחר יחזירם.

[62] ס' חסידים סי' רסג (אמרו לאחד, הנה תולין רבים בסוכה נויי סוכה ואתה אינך תולה. ואמר להם, מה מועיל, הילדים ינתקו הפירות, והחוטין שתלויים בהם הפירות בשבת מקרעין, מוטב שלא יחטאו על ידי). מ"א סק"ד (ואם יודע שהילדים יאכלו מהם מוטב שלא לתלותם (ספר חסידים רס"ג). ולי נראה דיתנה עליהם). והיינו שיתנה, ולא יקשור בקשר גמור.

וכדלעיל ס"ז (ואם התנה עליהם ... מותר להסתפק מהם ... ואע"פ שהן תלויים בסוכה).

[63] כמו בשאר תשמישי מצוה, וכדלעיל סי' מב ס"ו (אבל תשמישי מצוה, כגון ציצית שופר לולב נר חנוכה, אין צריך לתנאי כלל לדברי הכל, שאפילו עשאן לשם כך בלי שום תנאי ונעשית בהם מצותן פעמים רבות, מותר להשתמש בהם חול). וכך גם כאן בעצי הסכך אחרי שעברו ימי החג (ראה לעיל הערה 6).

אלא שבמקום שאפשר להשתמש בו למצוה אמרינן ביה "שהואיל שנעשה בו מצוה אחת יש לעשות בו מצוה אחרת", כמו בד' מינים (כדלעיל ס' רצז ס"ו. סי' תמה סי"ב), ובציצית (כדלעיל סי' כא ס"א).

ובתוך שבעת ימי החג אסור להשתמש בהם אף אם נפלה הסוכה (כדלעיל ס"א-ב, וס"ו).

[64] **ט"ז סי' כא** סק"ב (ולפי זה נראה דהוא הדין בסכך סוכה, טוב שלא לעשות בו לצורך דבר שאינו כבוד למצוה שעברה). וכמו בציצית, וכדלעיל סי' כא ס"א (ויש אומרים דאף לאחר שנפסקו אין לנהוג בהם מנהג בזיון לזרקן באשפה או לכל מקום מגונה (אבל יכול לזרקן שלא במקום מגונה), ואין צריך לגונזן, לפי שאין בהם קדושה). וראה חידושי צמח צדק עט, ד.

[65] **מ"א** סוף סק"ט (נראה לי דאף אחר סוכות לא יפסע על עצי סוכה, דתשמישי מצוה היא, כמו ציצית ולולב). והיינו כדלעיל שם לענין ציצית, וכמבואר בשו"ע סי' תרסד ס"ח (יש מי שאומר, שהושענא שבלולב, אף על פי שנזרקת אין לפסוע עליה).

פסוקים ושעטנז בנוי הסוכה

כ אותן אנשים שחוקקים פסוק[66] בסכת תשבו כו' על הדלעת ותולים בסוכה לנוי[67], צריך למחות בידם, לפי שאסור לכתוב פסוקים מן התורה אלא אם כן יש בהם ספר שלם, כמו שנתבאר ביו"ד סי' רפ"ג[68], וחקיקה היא ככתיבה לענין זה[69]:

כא אין לתלות שעטנז סביב הדפנות של הסוכה לנוי, אלא אם כן הוא למעלה מראשותיו של אדם[70], מטעם שנתבאר ביו"ד סי' ש"א[71]:

---

[66] אמור כג, מב.

[67] מ"א סק"ט (אותן החוקקים פסוק בסוכות תשבו על הדלעת, לא יפה עושין, כמ"ש ביו"ד סי' רפ"ג בב"י וט"ז).

[68] בשו"ע ס"ב (לא יכתוב מגילה בפני עצמה שיהיו בה פרשיות), וס"ד (אסור לרקם פסוקים בטלית), וט"ז שם סק"א (אין היתר אלא כדי להתלמד בו, משום עת לעשות לה' וגו', אבל אותן שכותבין פסוקים על הכותל לאיזה סימן טוב, לאו שפיר עבדי, דתורה חתומה נתנה), וסק"ג (מהטעם דלעיל, שאסור לכתוב פסוק אחד).

וראה לעיל סי' רפד ס"ד (ואף שבימיהם היה אסור לכתוב פרשיות פרשיות בפני עצמן כל שאינן ספר שלם, בין שהן מן התורה בין שהן מנביאים וכתובים, כמ"ש ביו"ד סי' רפ"ג, אעפ"כ התירו לכתוב הפטרות, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך, שאין יכולת ביד כל צבור לקנות להם נביאים שלמים ויתבטלו מקריאת ההפטרה לגמרי), וקונטרס אחרון שם ס"ק א, וסי' שלד סי"ג (לא ניתנה תורה ליכתב אלא ספר שלם ולא פרשיות פרשיות, אלא משום עת לעשות לה' כמ"ש ביו"ד סי' רפ"[ג]). ומסיים שם (ויש אומרים ... שכיון שניתן רשות לכתוב אזכרות בברכות, וכן פסוקים שבסידורי תפלות ותחנונים, משום עת לעשות לה', הוא הדין שניתן רשות לכתבם בקמיעות או שאר מקומות, אף על פי שלא שייך בהם עת לעשות לה' ... והעיקר כסברא הראשונה). והמנהג להקל בזה.

[69] כדלעיל סי' שמ ס"ז (חקיקה היא בכלל כתיבה), ושם נסמן (הערה נט).

[70] אגודה פ"א סי' ט (ונראה לי דאסור לתלות בסוכות טיפי"[ט] שעטנז). הגהות מנהגים סוכות אות קצח (נוי סוכה אין לתלות שעטנז). מהרי"ל הל' סוכות ע' שסב (ומותר לתלות בה יריעות שעטנז, רק שיהו תולין למעלה מתשמיש אדם). הובא בד"מ סי' תרל ס"ק ה. **מ"א** סק"ט (אין לתלות בסוכה שעטנז, אלא אם כן גבוהים מתשמיש אדם (ד"מ מהרי"ל הגמ"נ)).

[71] בשו"ע סי"א (וילון, אם הוא רך, אסור לעשותו מכלאים, מפני שהשמש מתחמם בו לפעמים).

ודוקא העשוי מבד רך, אבל בד קשה, ראה לעיל סי' שח ספ"ה. סי' תקטז ס"ב.

תרלט דיני ישיבת סוכה

ובו כ"ו סעיפים

הכלים שיהיו עמו בסוכה

א בסכות[1] תשבו שבעת ימים[2], ולמדו מפי השמועה[3] תשבו כעין תדורו, כלומר כדרך שהוא דר כל השנה בביתו, הזקיקתו תורה להניח דירתו ולדור כאן בסוכה עם מטותיו ומצעותיו וכלי תשמישו[4], מכאן אמרו חכמים[5] כל שבעת הימים אדם עושה ביתו עראי וסוכתו קבע.

כיצד, היה לו מצעות נאות וכלים נאים, מעלן לסוכה[6], וכן כל כלי שתיה הצריכים לו יהיו עמו בסוכה[7] כדרך

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) הכלים שיהיו עמו בסוכה (ס"א-ג).
(ב) מצות ישיבת סוכה (ס"ד-י).
(ג) אכילת עראי (סי"א-ב).
(ד) הפסק בסוכה (סי"ג-טז).
(ה) האכילה בסוכה בלילה הראשונה ובשאר הימים (סי"ז-כ).
(ו) בעת הגשמים (סכ"א-ו).

[2] אמור כג, מב.

[3] **גמרא** [ברייתא] כח, ב (תשבו כעין תדורו, מכאן אמרו כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי).

[4] **רש"י דף כו**, א ד"ה כעין תדורו (כדרך שהוא דר כל השנה בביתו, הזקיקתו תורה להניח דירתו ולדור כאן בסוכה, עם מטותיו וכלי תשמישו ומצעותיו).

[5] משנה כח, ב (כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי). טור ושו"ע ס"א (וכל שבעת ימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע).

[6] ברייתא שם (כיצד, היו לו כלים נאים מעלן לסוכה, מצעות נאות מעלן לסוכה). טור ושו"ע שם (כיצד, כלים הנאים ומצעות הנאות, בסוכה).

שהן עמו בביתו בכל השנה. אבל כלים שמשהין בהן קמח, והעריבות[8] וכלים של [בש]מים[9], אינן צריכין להיות בסוכה, שאף בכל השנה אין דברים אלו רגילים להיות עמו בבית דירתו, אלא בית יש להם בלבדם[10]:

ב כלי אכילה לאחר אכילה, כגון קדירות וקערות[11], שאחר האכילה הן מאוסין[12], צריך להוציאן מן הסוכה. וכן דלי או כד ששואבין בו מים לא יכניסם לתוך הסוכה[13]. וכן לא יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה, כגון שטיפת קדירות וקערות, כדי שלא יהיו מצות בזויות עליו[14]. אבל מותר לשטוף כלי השתיה, כגון כוסות וצנצניות בסוכה[15]:

ג המנורה בשעה שהיא דולקת צריכה להיות בתוך הסוכה, ואם הסוכה קטנה בענין שיש לחוש שמא יתקרב הנר לדופני הסוכה או להסכך ותאחז בהן האור ותשרף סוכתו, צריך להניחה חוץ לסוכה[16], אפילו היא של זהב[17].

ונוהגין שלא להכניס נר של חרס אפילו לסוכה גדולה[18]:

מצות ישיבת סוכה

ד כיצד מצות ישיבה בסוכה[19], שיהיה אוכל ושותה[20] וישן[21] ויטייל[22] ודר בסוכה כל שבעת הימים בין ביום בין

---

[7] רבא כט, רע"א (מאני משתיא במטללתא (בסוכה, רש"י)). רמב"ם פ"ו ה"ה. שו"ע שם (וכלי שתיה, כגון אשישות וכוסות, בסוכה). למעט כלי שאיבה, דלקמן סעיף ב.

[8] בה"ג הל' סוכה לב, ב (ואגאני דלישא ומאני דקימחא ומאני דתבלי ואצארי, כולהון לבר ממטללתא). תוס' כט, א ד"ה מנא (ויש מפרשים כגון קדירות ואגני דלישא) שבלי הלקט סי' שדמ (ויש אומרים קדירות ואגני דלישא), ובהגהה משבלי הלקט הקצר (וכלים של קמח וכלים של בשמים). מרדכי רמז תשמה (ויש מפרשים כגון קדרה ואגני דלישה). **מ"א** סק"א (כלים שמשהין בהן קמח והעריבות וכלים של בשמים, חוץ לסוכה (מרדכי ש"ל)).

[9] בכל הדפוסים נדפס "של מים". אבל בבה"ג "ומאני דתבלי ואצארי", ובשבלי הלקט "וכלים של בשמים", ובמ"א "וכלים של בשמים". ואילו דין כד ששואבין בו מים יתבאר לקמן סעיף הבא.

[10] תוס' שם (וטעמא דכעין תדורו בעינן, והני אין רגילין להיות בבית דירה, אלא בית יש להם לבדם). **מרדכי** שם.

[11] רבא ב**גמרא** כט, א (מאני מיכלא בר ממטללתא), ופרש"י (קערות לאחר שאכלו בהן צריך להוציאן). רמב"ם פ"ו ה"ה (כלי אכילה, כגון קדרות וקערות חוץ לסוכה). טור ושו"ע ורמ"א ס"א (כלי אכילה (לאחר האכילה), כגון קדירות וקערות, חוץ לסוכה).

[12] תוס' שם ד"ה מנא בדעת רש"י שם (משום מיאוס). טור (מפני שהם נמאסין). מ"א סק"ג (משמע מלשון השו"ע, דקדרות וקערות דין אחד להם, קודם אכילה שרי, לאחר אכילה אסור, שאז הן מאוסים).

[13] רבא שם (חצבא (כד של חרס ששואבין בו המים, רש"י) ושחיל (דלי של עץ, רש"י) בר ממטללתא). (ר)**מ"א** סק"א (כד ששואבין בו מים, חוץ לסוכה (גמרא)).

[14] ארחות חיים הל' סוכה סי' לד (ונהגו שלא להשתמש בסוכה דברים של בזיון, כגון שטיפת קדרות וקערות וכיוצא בהם, שלא יהיו מצוות בזויות עליו, כך כתב הרא"ש). רמ"א ס"א (ואל יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה, כדי שלא יהיו מצות בזויות עליו). מ"א ס"ק ג (כגון שטיפת קדרות וקערות (ב"י)).

[15] **מ"א** שם (משמע דבכוסות ליכא קפידא).

[16] גמרא כט, א (שרגא (בעודו דולק ומשתמש לו לאורו, תוס') במטללתא, ואמרי לה בר ממטללתא, ולא פליגי, הא בסוכה גדולה הא בסוכה קטנה (ושמא היינו טעמא, דמשום דמוקמינן בסוכה קטנה, וחיישינן שמא תשרף סוכתו, תוס')). רא"ש פ"ב סי' יט (והטעם, שיש לחוש שמא יתקרב הנר לדופני הסוכה ותאחז בהן האור). טור ושו"ע ס"א (המנורה, בסוכה. ואם היתה סוכה קטנה, מניחה חוץ לסוכה). לבוש ס"א (שיש לחוש שמא יתקרב הנר לדופני הסוכה ותאחז בהם האור). ט"ז סוף ס"ק ג (התוספות כתבו בדף כ"ט הטעם דסוכה קטנה, דחיישינן שמא תשרף סוכתו). מ"א ס"ק ב (שלא תדלק הסוכה).

וראה גם שו"ע סי' תרסו (אם היתה קטנה, שאסור להניח בה הנר ... ואם היא גדולה, שמותר להניח בה הנר).

[17] ראבי"ה סי' תרמא (ולא משום מאיסותא, אלא אפילו שרגא דדהבא או חדשה). אור זרוע הל' סוכה סי' דש (כתב מורי רבינו אב"י העז"רי ... ולאו משום מאיסותא, אלא אפילו שרגא דדהבא או חדשה). הגהות אשרי שם (ואפילו שרגא של זהב או חדשה כך דינה, כך כתב ראבי"ה. מאו"ז). **ב"י** ד"ה כתב בהג"א.

[18] רוקח הל' סוכות סי' ריט (מנהג שאין מביאין נר חרס בתוכה, כי אם מנורות ברזל ונחשת ונר שעוה). הגהות מנהגים סוכות אות קצז (מנהג כשר שאין מביאין נר לסוכה, אפילו גדולה, אך מביאין מנורה של ברזל נחושת). ב"י שם. ב"ח ד"ה כתוב ברוקח. (ר)**מ"א** סק"ב (המנהג שלא להכניס נר חרס בסוכה (הגמ"נ ב"ח)).

והוא מטעם מיאוס, כדלעיל סי' רעט ס"ז (נר ... של חרס, שהוא מאוס כשהדליקו בו כבר). וראה גם לעיל סי' רסד סט"ז (והערה עד).

[19] רמב"ם פ"ו ה"ה. **שו"ע** ורמ"א ס"א (כיצד מצות ישיבה בסוכה).

[20] **גמרא** [ברייתא] כח, ב (אוכל ושותה ... בסוכה). טור ושו"ע ורמ"א שם (שיהיה אוכל ושותה).

בלילה כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה[23]. ואם הוא צריך לספר עם חבירו, יספר עמו בסוכה[24]. כללו של דבר, לעולם ידמה עליו סוכתו כאלו היא ביתו[25], וכל דבר שלא היה עושה חוץ לביתו לא יעשה חוץ לסוכתו.

לפיכך כל שבעת הימים צריך לקרות וללמוד בתוך הסוכה[26] (אלא אם כן קורא ולומד בבית המדרש[27]). ואם הוא מבין ומדקדק כשלומד, יכול ללמוד חוץ לסוכה, כדי שתהא דעתו מיושבת עליו, שרוחב האויר יפה לו להרחיב דעתו[28].

ומכל מקום הכל לפי הענין, שאם יש לו מנוחה בסוכה צריך ללמוד בסוכה, ואם צריך ללמוד מתוך ספרים הרבה, אם אפשר לו להכין להם מקום בסוכתו בענין שלא יצטרך לפנותם מסוכתו בעת האכילה והשינה ולחזור ולהכניסן בעת הלימוד, צריך ללמוד בתוך הסוכה, אבל אם אי אפשר לו להכין להם מקום בקל בלא טורח רב, ויש לו טורח רב לפנותם ולחזור ולהכניסם, יכול ללמוד חוץ לסוכה[29], לפי שכל טרחא יתירה שאין האדם מצטער ומונע את עצמו מטרחא זו כדי לישב בביתו בקביעות[30], אין מחויב לטרוח כדי לישב בסוכתו בקביעות[31]:

ה המתפלל, אם יש לו מנוחה בסוכה שיוכל להתפלל שם בכוונה, צריך לכנוס לסוכה ולהתפלל, שהרי בשאר ימות השנה כשאינו מתפלל בבית הכנסת הוא נכנס לביתו ומתפלל. במה דברים אמורים, במקום שאין שם בית הכנסת או שאי אפשר לו לילך לבית הכנסת, אבל אם אפשר לו לילך לבית הכנסת, ילך ואינו צריך להתפלל בסוכה[32]:

ו המבדיל על הכוס צריך לכנוס לסוכה להבדיל שם, שהרי בשאר ימות השנה נכנס לביתו להבדיל שם[33]:

---

[21] משנה כ, ב (הישן), ופרש"י (ועיקר ישיבת הסוכה אכילה שתיה ושינה). ברייתא כו, א (ואין ישנים שינת עראי חוץ לסוכה). טור ורמ"א ס"א (וישן). שו"ע ס"ב (אוכלים ושותים וישנים בסוכה כל שבעה).

ולענין מקומות הקור ובזמנינו, יתבאר לקמן ס"ח-ט. וראה לקוטי שיחות חכ"ט ע' 215. שלחן המלך ח"ב ע' רמז.

[22] ברייתא כח, ב (ומטייל בסוכה). טור ורמ"א ס"א (ומטייל). ופירושו מנוחה בצל הסוכה.

[23] רמב"ם שם. שו"ע שם (ודר בסוכה כל שבעת הימים, בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה).

[24] מהרי"ל הל' סוכות ע' שע (ומאחר דיהא סוכתו עליו כדירתו, אם רוצה לספר שמועות עם חבירו, יעלו לסוכה). דרכי משה ס"ק א. **ט"ז** סק"א (במהרי"ל כתב שאדם המספר עם חבירו יספר עמו בסוכה).

[25] **דרכי משה** שם (כללא דמילתא, לעולם ידמה עליו סוכתו כאילו היא ביתו).

[26] רבא כח, סוע"ב (מקרא ומתנא במטללתא). רמב"ם פ"ו ה"ט. טור ושו"ע ורמ"א ס"ד (כל שבעת הימים קורא (ולומד) בתוך הסוכה). והיינו תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

[27] כדלקמן ס"ה לענין תפלה.

[28] גמרא שם (ותנוי (הש"ס, דהוא סברא לטרוח ולשנן, וכן שמעתא דאמוראי שאינן באות אלא מכלל דקדוקי שהן למדין מתוך דברי משנה, דמדמו מלתא למלתא, **רש"י**) בר ממטללתא (האויר יפה לו להרחיב דעתו, רש"י)). רמב"ם שם. טור ושו"ע ורמ"א שם (וכשמבין ומדקדק במה שיקרא (וילמוד, יכול ללמוד) חוץ לסוכה, כדי שתהא דעתו מיושבת עליו).

[29] **מ"א** סקי"ג (והכל לפי הענין, אם יש לו מנוחה בסוכה לומד בסוכה. וצ"ע אם צריך ספרים הרבה וטורח לו להעלותם לסוכה. ולכאורה משמע בגמרא דאין מטריחין אותו ... ובלבוש סי' תר"מ ס"ד משמע דאין צריך להעלותם לשם). אליה רבה סק"ב (ונראה לי דוקא שצריך להוציאן בכל יום, אבל אם אפשר לו להניחן שם כל ימי סוכות ללמוד שם תדיר, צריך להעלותן).

[30] כלומר, שאין האדם רגיל להצטער ולטרוח בזה כדי לישב בביתו, אלא רגיל למנוע עצמו מטרחא זו.

[31] כדלקמן סי' תרמ ס"ה (מי שהוא מצטער בישיבת הסוכה, וכשיצא ממנה ינצל מן הצער, פטור מן הסוכה, שאף בכל השנה אין אדם דר במקום שהוא מצטער).

[32] שלטי גבורים יג, א אות ב (לשון ריא"ז, וכן נראה בעיני, שהתפלה צריכה כוונה, ויכול להתפלל חוץ לסוכה, אבל קריאת שמע קורא בסוכה, ואם היה לו בית הכנסת בעירו, מניח סוכתו והולך לו בבית הכנסת, שכן בשאר ימות השנה מניח דירתו וקורא קריאת שמע בבית הכנסת). הובא **ב"ח** ד"ה כתב הרמב"ם. **אליה זוטא** סק"ב. **מ"א** סקי"ד (מתפלל בסוכה אם יש לו מנוחה. ואם יש בית הכנסת בעירו, הולך לבית הכנסת (ב"ח בשם ריא"ז)). ט"ז ס"ק יד (הטעם, דתפלה כל השנה אינה בבית דירה, אלא בבית הכנסת).

והוא כדלעיל סי' צ ס"י (לעולם ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הצבור). וראה גם פסקי הסדור דיני הלולב (יש לברך על לולב אחר התפלה קודם ההלל ... ואי אפשר לצאת מבית הכנסת).

[33] **ט"ז** שם (הבדלה שכל השנה מבדיל בבית, צריך להבדיל בסוכה).

והיינו שאף שיתבאר לקמן סי"ב (מותר לשתות כל המשקין חוץ לסוכה אפילו יין, ואפילו שותה יותר מרביעית). מכל מקום הבדלה שאני שבשאר ימות השני מבדיל בביתו.

ז אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה[34], אבל אסור לישן אפילו שינת עראי חוץ לסוכה, לפי שבשינה אין לחלק בין עראי לקבע, שלפעמים שאינו מנמנם אלא מעט ודיו בכך, לפיכך זו היא שינת קבע שלו שחייב ליכנס לסוכה בשבילה[35]:

ח במקומות הקרים[36] שיש צער לישן בסוכה מחמת הקור[37], ואין לו כרים וכסתות כראוי[38], אין צריך לישן בסוכה. ואפילו יש לו כרים, אלא שאי אפשר לו להכין להם מקום בסוכה לכל שבעת ימי החג, בענין שיצטרך לטרוח להוציאן מהסוכה בשעת האכילה ולחזור ולהכניסן בעת השינה, והיא טרחא יתירה ומצטער בטרחא זו[39], בענין שאם היה לו טרחא כזו לישן בביתו לא היה ישן בביתו[40], אינו צריך לישן בסוכה, שכל המצטער בישיבת הסוכה פטור מישיבתה, כמו שיתבאר בסי' תר"מ[41]:

ט ועכשיו נהגו העולם להקל בשינה, שאין ישינים בסוכה רק המדקדקים במצות[42]. ויש שלמדו עליהם זכות למי שנשוי אשה[43], שחייב לשמח את אשתו ברגל[44], ונשים פטורות מן הסוכה[45], אם כן אם אינו רוצה לפרוש

ולענין ברכת לישב בסוכה, לכאורה יש לדמותה לקידוש, המבואר לקמן סי' תרמג ס"א (סדר הקידוש בליל א' של סוכות, בתחלה מברך על היין ואחר כך אומר קידוש היום ואחר כך יברך לישב בסוכה).

אמנם יתבאר שם ס"ג (וכל זה בליל יום טוב או בליל שבת שיש בהן קידוש היום, לכך הוא סומך ברכת הסוכה לקידוש היום, אבל בשאר סעודות החג, אפילו בסעודת שבת ויום טוב שחרית שמברך על הכוס, כיון שאינו אומר קידוש היום אינו אומר לישב בסוכה קודם שתיית הכוס, לפי שצריך לסמוך ברכה זו להאכילה שהיא עיקר המצוה שעליה מברכין). ולפי זה אין חיוב לברך לישב בסוכה גם בהבדלה, כמו בקידוש היום.

אלא שאנו נוהגים לברך לישב בסוכה גם על כוס קידוש של היום, כמבואר בס' המנהגים – חב"ד ע' 67 (גם בקידוש היום דיום טוב ושבת חול המועד מברכים לישב בסוכה אחר הקידוש, ולא אחר המוציא).

ואף שיש לחלק בין קידוש היום להבדלה, שהרי גם בקידוש היום ברכת לישב בסוכה היא על תחלת הסעודה, כיון שאין קידוש אלא במקום סעודה, כדלעיל סי' רפט ס"ב (גם זה הקידוש צריך שיהיה במקום סעודה). משא"כ הבדלה שאינה קשורה לסעודה, כדלעיל סי' קעד ס"ו (המבדיל לפני הסעודה ... צריך לברך אחריו ברכה אחרונה לפני הסעודה), ואם כן אפשר שבהבדלה הדין אין צריך לברך לישב בסוכה מעיקר הדין.

אמנם מסופר ב"רשימות היומן" ע' קסב ([במוצאי יום טוב תרצ"א] הבדלתי על היין, וציוני לברך גם "לישב בסוכה" (אלא שהי' בדעת – וכן הי' – לאכול אחר כך סעודת הערב)).

ואפילו אינו אוכל סעודת הערב אחר הבדלה, מובא באוצר מנהגי חב"ד ע' שכד (בשנת תש"ד היה מעשה רב מאדמו"ר מוהריי"צ, שהורה לברך "לישב בסוכה" גם בהבדלה. וכן הורה כ"ק אדמו"ר זי"ע ברבים לנהוג בפועל). וכן ראינו בכמה שנים, כאשר אחרי תפלת ערבית במנין של הרבי, הבדילו בסוכה של 770 עבור כל הקהל, והרבי הי' מורה למבדיל לברך ברכת לישב בסוכה.

וראה עוד בזה ב"שיעורי הלכה למעשה" ע' תמו-ט.

[34] **משנה** כה, א (אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה). טור ושו"ע ס"ב (מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה).

ויתבאר לקמן סי"א.

[35] ברייתא כו, א (ואין ישנים שינת עראי חוץ לסוכה ... רבא אמר אין קבע לשינה), ופרש"י (ואין בה חילוק בין קבע לעראי לענין סוכה, שאין אדם קובע עצמו לשינה, שפעמים שאינו אלא מנמנם מעט ודיו בכך, הלכך זו היא שינתו). טור ושו"ע שם (ואין ישנים חוץ לסוכה אפילו שינת עראי). ט"ז סק"ה (דאמר רבא אין קבע לשינה, שפעמים שאינו מנמנם אלא מעט ודי לו, הלכך זו היא שינתו). מ"א סק"ד (דפעמים דסגי ליה לאינש בהכי, והוה ליה קבע).

[36] **ב"ח** סי' תרמ ד"ה ומ"ש ונראה (ובארץ רוסיא רגילות הוא להיות קור וצינה בחג הסוכות).

וראה לעיל סי' תקז קו"א סק"ד ד"ה כתב (ובמדינתנו שאין הקור גדול כל כך בימי פסח וסוכות).

[37] **מרדכי** רמז תשמא (שאסור לישן חוץ לסוכה. אכן סומכין העולם על דבר זה שיראים מן הצנה, והוי כחולה שאין בו סכנה דפטור מן הסוכה. או כמי שמצטער דפטור מן הסוכה). **רמ"א** שם (ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה, שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצות, יש אומרים משום צנה, דיש צער לישן במקומות הקרים).

[38] **מ"א** סק"ז (ואם כן מי שאין לו כרים וכסתות כראוי ויש צינה, אין לו לישן שם).

[39] לבוש סי' תרמ ס"ד (שאין לכל אדם כרים וכסתות שיוכל להביאם תוך הסוכה, ואפילו יש לו, אין כל אדם יכול לטרוח בכל לילה להביאם שם ולמחר לפנותם, ואין לך מצטער גדול מזה).

[40] ראה גם לעיל סוף ס"ד.

[41] סעיף ה.

[42] דרכי משה ס"ק ג. **רמ"א** ס"ב (שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצות).

ומנהג חב"ד שאין ישנים בסוכה. ראה ספר השיחות תרצט ע' 295. לקוטי שיחות חכ"ט ע' 211 ואילך. אג"ק חי"א ע' תיד. המלך במסיבו ח"א ע' סג. ח"ב ע' לג. אוצר מנהגי חב"ד חה"ס ע' שא-שב.

[43] דרכי משה ס"ק ה (ולי נראה שנהגו להקל, כי מצות סוכה לישן בה כמו שישן בביתו איש עם אשתו, וכמו שדרשו חז"ל (סוכה כו, א) תשבו (ויקרא כג, מב) כעין תדורו, וכמ"ש במהרי"ל (שם סי' ד עמ' שסא) שהיה ישן עם אשתו בסוכה, ובזמן הזה שאין לכל אחד סוכה מיוחדת אלא רבים אוכלים ושותים בסוכה אחת, אי אפשר להם לישן עם נשותיהן בסוכה כאחת, ואם יניחו נשותיהן בביתן והאנשים יישנו בסוכה, לפעמים הוי מצטער, ולא מקרי כעין תדורו). רמ"א שם (ולי נראה משום דמצות סוכה איש וביתו, איש ואשתו כדרך שהוא דר כל השנה, ובמקום שלא יוכל לישן עם אשתו, שאין לו סוכה מיוחדת, פטור). **ט"ז** סק"ט (ונראה לענ"ד לתת טעם לקולת השינה, דאיתא בגמרא (כו, א) דשלוחי מצוה פטורים, דהיינו רבה בר רב הונא ורב חסדא שהלכו לקבל

מאשתו מקרי דבר מצוה, וכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת, כמו שיתבאר בסימן תר"מ[46], ועל כן הוא פטור משינה בסוכה בלילה. ואפילו אם אשתו אינה טהורה, מכל מקום שייך שמחה כשבעלה מתייחד עמה בחדר אחד[47], כמו שיתבאר[48].

ומכל מקום טוב להחמיר שיהיה לו סוכה מיוחדת שיוכל לישן שם עם אשתו ויקיים שתי המצות[49]:

י[50] הנושא[51] בתולה[52] שנים או שלשה ימים קודם החג, בענין שנמשכו שבעת ימי המשתה שלו בתוך החג[53] (דאלו בחג עצמו אין נושאין נשים[54], כמו שנתבאר בסימן תקמ"ו[55]), בימים הראשונים שהיו נוהגים שכל שבעת ימי המשתה היו מתייחדין החתן והכלה בחדר מיוחד, ואין שום אדם נכנס אצלם רק בעת שרוצים לשמח אותן ולאכול ולשתות עמהם, וזה החדר נקרא חופה[56], הרי החתן והשושבינין וכל בני החופה, דהיינו אותם אנשים שאוכלים עם החתן, פטורים מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה, ומותרים לאכול ולשתות ולשמוח חוץ לסוכה, דהיינו בחדר הנקרא חופה, לפי שאי אפשר לשמוח כראוי בתוך הסוכה, שאין עיקר השמחה אלא בחופה שהוא עיקר ישיבת החתן וכלה, דהיינו מקום שהם מתייחדין שם, ואי אפשר לעשות עיקר ישיבת החתן וכלה בתוך הסוכה, לפי שכל סוכה אין לה רק שלשה דפנות ופרוצה ברוח רביעית, ובוש שם החתן לשחק עם כלתו[57].

פני ריש גלותא, היו ישנים חוץ לסוכה. והכי נמי למי שנשוי אשה, שחייב לשמח את אשתו ברגל כדלעיל סימן תקנ״ט, ונשים פטורות מן הסוכה, אם כן אם אינו רוצה לפרוש מאשתו מקרי דבר מצוה, ועל כן פטור מן הסוכה בלילה בשינה. ואפילו אם אשתו איננה טהורה, מכל מקום שייך שמחה כשבעלה עמה בחדר, כדאיתא בגמרא שאסור לישן בחדר שאיש ואשתו לנין בו, וא״ר יוסף אפילו באשתו נדה, שנאמר נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה. כן נראה לי טעם הקולא בזה למי שמיקל בו).

[44] כדלעיל סי׳ תקכט ס״ו-ז (חייב אדם להיות שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו).

[45] כדלקמן סי׳ תרמ ס״א (נשים ועבדים פטורים מן הסוכה).

[46] סעיף יח.

[47] דרכי משה ס״ק ג (וכבר אמרו (בעירובין סג, ב) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה (מיכה ב, ט), זה הישן בחדר שאיש ואשתו ישנים שם, ואפילו אשתו נדה), וט״ז שם.

[48] לקמן ס״י.

[49] רמ״א שם (וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה, אם אפשר להיות לו סוכה מיוחדת).

[50] בקונטרס השלחן כתב שמקומו בסי׳ תרמ (כמו בשו״ע הב״י), וכן מציין אליו לעיל סי׳ רמט סוף ס״ח ״כמ״ש בסי׳ תר״מ״. אבל ראה לעיל ס״ט שמציין לכאן כמו שיתבאר.

[51] **גמרא** כה, ב (א״ר אבא בר זבדא אמר רב, חתן והשושבינין וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה). שו״ע סי׳ תרמ ס״ו (חתן ושושבינים וכל בני החופה פטורים מן הסוכה כל ז׳ ימי המשתה).

[52] אבל בעולה אין לה שבעת ימי המשתה, כמבואר בשו״ע אהע״ז סי׳ סב ס״ב (אם בתולה שבעת ימים, ואם בעולה שלשה ימים), וס״ו (עד כמה מברכים ברכה זו, אם היה אלמון שנשא אלמנה, מברכין אותה ביום ראשון בלבד), וסי״ג (דאף לאלמון שנשא אלמנה אומרים שהשמחה במעונו, בשלשה ימים שהוא שמח עמה).

וראה לעיל סי׳ ע ס״ג (הכונס את הבתולה פטור מקריאת שמע וברכותיה ומן התפלה ... מפני שהוא טרוד במחשבתו טרדת מצוה).

[53] לבוש סי׳ תרמ ס״ו (חתן שנמשכו שבעת ימי משתה שלו תוך החג).

[54] **רש״י** שם ד״ה תרתי (וכגון שנשא ערב הרגל, אבל בתוך הרגל קיימא לן במועד קטן (ח, ב) דאין נושאין נשים במועד). **מ״א** סי׳ תרמ ס״ק יא (ומיירי שנשא ערב הרגל. עס״י תקמ״ו), ובסי׳ תקמו ס״ק ד (ובערב יום טוב לא נהגו לישא כלל). ולכן כתוב כאן ״שנים או שלשה ימים קודם החג״.

[55] בשו״ע שם ס״א (אין נושאין נשים במועד).

[56] תוס׳ כה, ב ד״ה אין (מקום עיקר ישיבת חתן וכלה קרי ליה חופה). **טורי זהב אבן העזר סי׳ סב** סק״ז (וברור הוא דגם דעת התוס׳ כן, במה שכתבו במקום עיקר ישיבת חתן וכלה, דהיינו בחדר שמייחדין שם החתן וכלה ואין לזרים אתם רק בעת שמשמחין אותם, ומשום הכי לא הוי שמחה בסוכה כמ״ש רש״י לעיל ששם בוש החתן מלשחק עם כלתו, לפי שהסוכה פתוחה תמיד כל היום והכל רואין אותם).

[57] גמרא שם (מאי טעמא, משום דבעו למיחדי (לשמוח, רש״י). וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה, אין שמחה אלא בחופה. וליכלו בסוכה וליחדו בחופה, אין שמחה אלא במקום סעודה. וליעבדו חופה בסוכה ... רבא אמר משום צער חתן (שהמקום צר ופתוח, שאין לה אלא שלש דפנות, ובוש לשחק עם כלתו, רש״י)). מ״א סי׳ תרמ ס״ק יא (דאין שמחה אלא בחופה במקום סעודה, ובסוכה אי אפשר לעשות חופה, משום צער חתן, לפי שהמקום פרוץ והוא בוש לשחק עם כלתו [גמרא]).

והטעם שהתירו גם לשושבינין, הוא כדלקמן סי׳ תרמ ס״ז (לפי שהן עוסקין במצוה, וכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת), וסי״ח (הרי זה נקרא עוסק במצוה, וכל העוסק במצוה אחת אין צריך לטרוח ולחזר אחר מצוה אחרת). ומבואר לקמן שם סי״ד (והערה 71), שהשתתפות בחופה היא מצוה ממש (משא״כ השתתפות בסעודת ברית מילה).

ולכן עכשיו[58] שנוהגין לעשות ארבע מחיצות לסוכה[59], אף החתן חייב בסוכה[60].

אכילת עראי

יא כבר אמרנו[61] שמותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה. וכמה היא אכילת עראי, כביצה[62], שכן דרך האדם לטעום פעם אחת מלא פיו חוץ לביתו[63], ומלא פיו הוא כביצה[64], שאין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה[65].

---

[58] היינו שגם "עכשיו" אם יש מי נוהג כמו "בימים הראשונים", ליחד החתן והכלה בחדר מיוחד הנקרא חופה.

[59] ראה רמ"א סי' תרל ס"ה (ונהגו עכשיו לעשות מחיצות שלימות). לעיל סי' תרלח ס"ב (דופן רביעי למצוה מן המובחר).
וכן הוא מנהגנו, כמבואר בס' המנהגים חב"ד ע' 65 (בבנין הסוכה מנהגנו לעשות ד' דפנות).

[60] **מ"א** שם (ואם כן בזמן הזה שיש לנו סוכה עם ד' דפנות, צריך לישב בסוכה).

[61] סעיף ז.

[62] אביי **בגמרא** כו, א (כדטעים בר בי רב ועייל לכלה). רש"י כז, א ד"ה ואביי (דכביצה אוכל הנאכל בבליעה אחת הוא). טור ושו"ע ס"ב (וכמה אכילת עראי, כביצה).
וכן הוא לעיל סי' עדר ס"ו (כביצה בלבד נקראת אכילת עראי). סי' רצא ס"א (שכביצה היא סעודת עראי). וראה גם לעיל סי' רפו ס"ד (ופת כביצה ולא יותר).

[63] ריטב"א כה, א ד"ה אוכלין (שכן אדם אוכל אכילת עראי חוץ לביתו).

[64] תוס' כו, א ד"ה תרתי (שזה מלא פיו, דהיינו כביצה).

[65] יומא פ, א (ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת). תוס' סוכה שם (דשיעור בית הבליעה כביצה).

*

בשיעורי אכילה מצינו כמה שיעורים זה גדול מזה: כזית (פחות מכזית אינה נקרא אכילה), כגרוגרת (אכילה חשובה), ככותבת הגסה (מיישבת דעתו של אדם), כביצה (אכילת עראי ויש בה כדי שביעה), ויותר מכביצה (אכילת קבע, סעודה קטנה), ג'-ד' ביצים (סעודה רגילה) וקביעות סעודה (ד' ביצים או יותר – רבו הדיעות).

לענין אכילה בסוכה שיעור אכילה הוא יותר מכביצה, אבל אכילה כביצה או פחות היא "אכילת עראי" ומדינא יכול לאכלה מחוץ לסוכה, וגם האוכלה בסוכה אין לו לברך "לישב בסוכה".

לענין ברכה אחרונה שיעור אכילה הוא "כזית", כדלעיל סי' קפד ס"ב (כזית שהוא שיעור אכילה, אבל פחות מכזית אינה נקרא אכילה כלל). ולכן מי שאוכל פחות מכזית מברך רק ברכה ראשונה, ואם אוכל כזית ויותר מברך אף ברכה אחרונה, כדלעיל סי' קסח ס"ז (ברכת המוציא אין לה שיעור, שאפילו אינו רוצה לאכול אלא פירור פחות מכזית צריך לברך המוציא, ולא נתנו שיעור כזית אלא בברכת המזון). מכל מקום גם אכילת "כזית" חשובה "אכילת עראי" ויכולים מדינא לאכלו מחוץ לסוכה, וגם כשאוכלים אותו בסוכה אין לברך "לישב בסוכה".

לענין עירובי חצרות והוצאה בשבת השיעור הוא כגרוגרת (שהיא תאנה), שהיא גדולה מן הזית, כדלעיל סי' תפו ס"א (והזית הוא קטן מהגרוגרת). והיא אכילה חשובה יותר לענין הוצאה בשבת, כמבואר במשנה שבת עו, ב (המוציא אוכלים כגרוגרת חייב). ולענין עירוב חצרות, כדלעיל סי' שסח ס"ג (כמה הוא שיעור העירוב ... כגרוגרת פת לכל אחד). אמנם גם אכילת "כגרוגרת" חשובה "אכילת עראי".

לענין אכילה בצום השיעור הוא ככותבת הגסה (תמר), שאכילה זו מיישבת דעתו של אדם, כדלעיל סי' תריב ס"א (האוכל ביום הכיפורים שיעור שכשהוא רעב תתיישב עליו דעתו באכילה זו, חייב כרת ... וקבלו חכמים הלכה למשה מסיני, ששיעור זה הוא ככותבת הגסה, והוא פחות מעט מכביצה).

ואפילו שיעור כביצה, שהוא שיעור גדול יותר מככותבת הגסה, שהוא שיעור אכילה ש"יש בה כדי שביעה" ונקראת סעודה, ולכן מועלת (לדעה אחת) לענין סעודה שלישית, כדלעיל סי' רצא ס"א (יכול לקיים אותה ... כביצה, ואף שכביצה היא סעודת עראי ... מכל מקום מאחר שיש בה כדי שביעה נקרא סעודה). ולכן מועיל שיעור כביצה אף לענין עירוב תבשילין, כדלעיל סי' תקכז ס"ג (כיצד מצות הנחת ערוב תבשילין נוטל בידו חתיכת פת שיש בה כביצה). ולענין נטילת ידים, כדלעיל סי' קנח ס"ב (אפילו פת גמורה, אם אינו אוכל אלא פחות מכביצה בלא קליפתה, יש להסתפק אם צריך נטילת ידים, לפי שפחות מכביצה אינו נקרא אוכל לענין טומאת אוכלין ... לענין נטילת ידים, לפיכך יטול ידיו ולא יברך). אמנם מכל מקום גם אכילה זו חשובה "אכילת עראי" ואפשר לאכלו מדינא מחוץ לסוכה, וגם כשאוכלים אותו בסוכה אין לברך "לישב בסוכה".

ודוקא כשאוכל פת יותר מכביצה, והיינו שאוכל משהו יותר מכביצה, חשובה אכילת קבע לענין אכילה בסוכה. ואף שלא נראה כן ברמב"ם, שכותב בהל' סוכה פ"ו ה"ו (אסור לאכול סעודה חוץ לסוכה כל שבעה, אלא אם אכל אכילת עראי, כביצה או פחות או יתר מעט). הרי שגם מעט יותר מכביצה הוא עדיין אכילת עראי, ורק כשאוכל שיעור "חשוב" יותר מכביצה חשובה אכילה זו אכילת קבע. מכל מקום נראה כאן, שאף משהו יותר מכביצה חשובה אכילת קבע לענין אכילה בסוכה.

ושיעור אכילת קבע הוא גם שיעור סעודה קטנה לענין אכילה קודם התפלה, כמבואר בשו"ע סי' רלב ס"ג (והא דאסור לאכול סעודה קטנה, היינו כשקובע לסעודה, אבל ... לאכול פת כביצה, כדרך שאדם אוכל בלא קבע, מותר).

והיינו דוקא "סעודה קטנה". אבל סתם "סעודה" היא ג' או ד' ביצים, כדלעיל סי' שסח ס"ג (שיעורו מזון ב' סעודות שהם ... כששה ביצים בינונית פת, ויש אומרים שב' סעודות הן כשמונה ביצים).

וגדול מזה הוא שיעור "קביעות סעודה", ויש בו כמה דעות, כמבואר בסדר ברכת הנהנין פ"ב ה"א-ב (שיעור קביעות סעודה ... רבו בו הדעות ... שש ביצים בינוניות ... חצי עשרון ... כשיעור ד' ביצים).

במה דברים אמורים, בפת העשויה מחמשת המינים, או בתבשיל העשוי מחמשת המינים[66], אבל שאר מיני מאכלים[67], ואין צריך לומר מיני פירות, אפילו אוכל מהם הרבה, ואפילו קובע עליהן סעודתו, מותר לאכלן חוץ לסוכה, לפי שקביעת מינים אלו אינה חשובה אלא כאכילת עראי של פת[68]:

יב מותר לשתות כל המשקין חוץ לסוכה[69], אפילו יין[70], ואפילו שותה יותר מרביעית[71]. וכל המחמיר על עצמו שלא לשתות חוץ לסוכה אפילו מים הרי זה משובח[72].

במה דברים אמורים, כששותה דרך עראי. אבל אם קובע את עצמו לשתות יין[73], או שאר משקין שדרך לקבוע עליהן, כגון מי דבש ושכר[74] במדינות אלו שרגילין לקבוע עליהן לשתות בלא סעודה, צריך לכנוס לתוך הסוכה[75].

אבל אין צריך לברך לישב בסוכה, לפי שהשתיה היא טפילה לאכילה, וברכת לישב בסוכה שבירך על אכילת שחרית היא פוטרת את השתיה של כל היום[76], וכן היא פוטרת את השינה וטיול בסוכה כל היום שאין צריך לברך עליהם[77], שאפילו יצא חוץ לסוכתו אחר האכילה והפסיק הרבה בין האכילה להשתיה ושינה וטיול[78],

---

[66] ברייתא כז, א (אם השלים במיני תרגימא, יצא). לפירוש הרא״ש פ״ב סי״ג (ובתוספתא פרק כיצד מברכין תניא הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהן בורא מיני מזונות, ומשמע דמיני תרגימא היינו מאכל שעשוי מחמשת המינים). וכן הובא לעיל סי׳ תעא ס״ב (הערה יג), שמיני תרגימא הם תבשיל העשוי מחמשת המינים. שו״ע ס״ב (ותבשיל העשוי מחמשת מינים, אם קובע עליו, חשיב קבע וצריך סוכה). **מ״א** סוף ס״ק ו (מיני תרגימא דבעי סוכה אם קבע עלייהו, היינו כשאכל כביצה). ופירש באליה רבה ס״ק יב (מכל מקום לענין תרגימא אם אכל יותר מכביצה בעי סוכה, אף דלא קבע).

[67] רא״ש שם (וה״ר פרץ ז״ל כתב, דוקא פירי לא בעי סוכה, אבל בשר וגבינה ושאר דברים חוץ מפירי בעי סוכה ... מיני תרגימא היינו מאכל שעשוי מחמשת המינים, ואפשר שהוא חשוב יותר מבשר וגבינה, ואין ראיה ממיני תרגימא להצריך סוכה לבשר ולגבינה, וגם אין דרך לקבוע סעודה עליהן, ולא חשיב מאכילת עראי דפת).

[68] **גמרא** יומא עט, ב (ופירי לא בעו סוכה ... כאכילת עראי חוץ לסוכה). תוס׳ סוכה כו, א ד״ה תרתי (ושיעור זה דוקא בפת, דפירי לאו בעו סוכה, כדמסיק פרק בתרא דיומא (עט, ב) דקבע דידהו כאכילת עראי דפת). דרכי משה ס״ק ד (הרמב״ם והרא״ש וה״ר פרץ כולהו סבירא להו דלפירות לא בעי סוכה, ומשמע אפילו קבע עלייהו). טור ושו״ע שם (ומותר ... לאכול פירות חוץ לסוכה). רמ״א ס״ב (ואפילו קבע עלייהו). מ״א ס״ק ו (לענין פירות לא נפקא מינה, דקיימא לן דפרי לא בעי סוכה ואפילו אכל הרבה וקבע עלייהו).

[69] משנה כו, סע״ב (מעשה והביאו לו ... לרבן גמליאל שני כותבות ודלי של מים, ואמרו העלום לסוכה), ובגמרא שם (חסורי מחסרא והכי קתני, אם בא להחמיר על עצמו מחמיר, ולית ביה משום יוהרא). **טור ושו״ע** ס״ב (ומותר לשתות מים ... חוץ לסוכה).

[70] רא״ש פ״ב סי׳ יג (ושתיית יין עראי היא). טור ורמ״א ס״ב (ויין).

[71] משנה שם (ודלי של מים). וכדלקמן בסמוך, שלא אסרו אלא כשקובע עצמו.

[72] משנה וגמרא כו, ב (אם בא להחמיר על עצמו מחמיר, ולית ביה משום יוהרא). טור ושו״ע שם (ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים, הרי זה משובח).

וכן הוא מנהג חב״ד, כמובא בספר המנהגים – חב״ד ע׳ 67 (המהדרים – גם מים אין שותים חוץ לסוכה, ואפילו בשמיני עצרת). אוצר מנהגי חב״ד חה״ס ע׳ ש.

[73] אור זרוע הל׳ סוכה סוס״י שא (מיהו שתיית קבע של יין ודבש ושכר ... אין לי לברר אם מותר חוץ לסוכה אם לאו). הגהות אשרי שם. לבוש ס״ב (והני מילי ששותה שתיה לצמאו, אבל אם קבע לשתותו הרבה, ודאי הוה קביעות, כדאיתא לעיל סימן קע״ד סעיף ד׳, וסימן רי״ג סעיף [ב׳], לפיכך נראה דגם לסוכה חשיב קבע וצריך סוכה), וכדלעיל סי׳ ריג ס״א (בפת ויין שהם חשובים ודרכם לקבוע עליהם בהסיבה מפני חשיבותם). **ב״ח** ד״ה ומ״ש ושתיית (ותימה בעיני, וכי אין דרך לקבוע על היין לשתות ... בני חבורה שקבעו יחד לשתות ודאי הוי קבע גמור, ובפרט לאותן מדינות שנוהגין לשתות יחד בקבע בלי שום אכילה, דהוה ליה קבע גמור ובעי סוכה). **מ״א** סק״ה (ולפי מה דקי״ל שם ובסי׳ רי״ג דהוי קביעות, צריך סוכה. וכ״כ הלבוש).

[74] אור זרוע והגהות אשרי שם ודרכי משה וט״ז שם (יין ודבש ושכר).

[75] **מ״א סי׳ רי[ג]** סק״ו (ולכאורה משמע דשכר שלנו דין יין יש לו לענין זה, דהא גם כן רגילין לקבוע עליו לשתות בלא סעודה, וכן מי דבש). ט״ז שם ס״ק ב (נראה דעכשיו הוה שכר וכל שכן מי דבש שקורין מע״ד, בכלל פת ויין).

וכן הוא לעיל שם סוף ס״א (חוץ משכר ומי דבש, לפי שרגילין לקבוע עליהם אף בלא סעודה, לפיכך מועלת בהם קביעות כמו ביין).

[76] ט״ז ס״ק ז (ולי נראה דאין לברך לישב בסוכה כלל על השתיה, אפילו בקביעות. דאפילו אם תמצי לומר דחייב בסוכה, מכל מקום אותה ברכה שמברך על האכילה פוטרת אותו מכל וכל).

[77] **תוס׳** ברכות יא, ב ד״ה שכבר (ואם תאמר מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה. ויש לומר דברכה דאכילה שמברכין לישב פוטרתו). **רא״ש פ״ק דברכות** סי׳ יג (רבינו תם השיב לו, שכל מצות סוכה ש[מקיים] אדם מסעודה לסעודה, כגון שינה וטיול ושנון, ברכת לישב בסוכה שבירך על הסעודה פוטרתו מלברך עליהן). הובא בט״ז שם (ר״ת השיב לו, שכל מצות סוכה שחייב אדם מסעודה לסעודה, כגון שינה וטיול ולימוד, ברכת לישב בסוכה שבירך על הסעודה פוטרתו מלברך עליהם).

[78] שדוקא בזה צריך לברך על האכילה השנית, כדלקמן סי״ג וש״נ.

מכל מקום כיון שכולם נמשכים וטפלים לאכילה שהיא עיקר מצות הישיבה בסוכה, ברכת האכילה פוטרתן[79].

ואפילו שותה וישן ומטייל קודם האכילה, אין צריך לברך, לפי שהן טפלים להאכילה שלאחריהם[80].

הפסק בסוכה

יג ואם היה קבוע לשתיה בסוכה ונמלך לאכול, אע"פ שלא היה צריך לברך לישב בסוכה על השתיה, לפי שברכת האכילה שלפניה פוטרתה, אעפ"כ צריך לברך לישב בסוכה על אכילה זו האחרונה, שאין אכילה זו טפילה לאכילה הראשונה אלא היא חשובה בפני עצמה[81].

במה דברים אמורים, כשיצא מן הסוכה בין גמר אכילה ראשונה להתחלת אכילה אחרונה[82], ושהה שם חוץ לסוכה ולא חזר לאלתר[83] אלא לאחר שעה ושתים[84], או אפילו אם חזר לאלתר אלא שבשעה שיצא מן הסוכה היה דעתו לשהות הרבה חוץ לסוכה ושלא לחזור לסוכה לאלתר, שאז אין הברכה שבירך על אכילה הראשונה פוטרת אכילה אחרונה, כיון שהפסיק ביניהן ביציאה גמורה על דעת שלא לחזור לאלתר[85].

אבל אם לא הפסיק ביניהם ביציאה גמורה שלא לחזור לאלתר, אינו צריך לברך על אכילה אחרונה. ואפילו הוא כל ז' ימים בתוך הסוכה, אם לא יצא ממנה יציאה גמורה שלא לחזור לאלתר, אין צריך לברך לישב

---

[79] **ר"ת** הובא בראא"ש פ"ד סי' ג (ורבינו תם פירש, לפי שעיקר הקבע שאדם עושה בסוכה היא אכילה, אבל שאר טיול ושינה שעושין בסוכה טפלים לגבי האכילה, והיא פטרתן). **שו"ע** ס"ח (נהגו שאין מברכין אלא בשעת אכילה). ט"ז סק"כ (ור"ת פירש, כיון שעיקר קביעות שאדם עושה בתוך הסוכה היא האכילה, מברך על האכילה ופוטר כל הדברים, אפילו השינה כו'). וכדלעיל סי' שע ס"ו (עיקר דירת האדם היא מקום אכילת פת ולא מקום השינה ולינה).

וראה לקוטי שיחות חכ"ט ע' 217. שלחן המלך ח"ב ע' רנ.

[80] ט"ז סוף סק"ז (ואפילו אם קובע עצמו לשתות קודם האכילה, כגון שתיית יי"ש במדינות אלו, אפילו הכי ברכה שיברך אחר כך בשעת האכילה, כמ"ש סוס"י זה, פוטרתו), וסוף ס"ק כ (ועוד ראיתי להזכיר דבר פשוט, שכל מה ששותין קודם האכילה, כגון יי"ש בקביעות, אין צריך ברכת סוכה, כי האכילה שיברך עליה אחר כך פוטר אפילו מה שלפניו ... שאף הישיבה והטיול ושינה שלפני האכילה נפטרו מכח האכילה שאחריה, קל וחומר בשתי'). מ"א סי"ז (ומשמע בראא"ש וטור סוס"י תרמ"ג, דאפילו נכנס לישב בה קודם האכילה אינו מברך).

[81] כלומר, לא זו בלבד, שאם לא אכל עדיין סעודה בסוכה זו, וקבע עצמו לשתיה בסוכה זו, ואחר כך נמלך לאכול בה, שאינו מברך על השתיה, כיון שהיא בטלה להאכילה שלאחריה, שמברך עליה, כדלעיל סוף סעיף הקודם.

אלא אפילו אכל כבר סעודת שחרית בסוכה זו ובירך עליה, ש"ברכת לישב בסוכה שבירך על אכילת שחרית היא פוטרת את השתיה של כל היום", כאמור בסעיף הקודם. מכל מקום אינה פוטרת את האכילה של כל היום, אלא "צריך לברך לישב בסוכה על אכילה זו האחרונה, שאין אכילה זו טפילה לאכילה הראשונה" אם הפסיק בינם.

[82] **מ"א** סקי"ז (והוא הדין כשיוצא לעשות צרכיו, ואפילו בירך ברכת המזון, כשאוכל שנית אין צריך לברך שנית לישב בסוכה, כיון שלא הסיח דעתו ממנה (לבוש ושל"ה)). **לבוש** סוף ס"ב (יש נוהגין כשיושבין בסוכה מסעודה לסעודה, כגון ששותין בה שתיית קבע מסעודה ראשונה עד סעודה שנייה בלי הפסק, רק שמברכין ברכת המזון על סעודה הראשונה ואחר כך חוזרין ושותין כל היום, אפילו הכי כשנוטלין ידיהם ורוצין לחזור ולאכול סעודה שנייה בסוכה בעוד שלא יצאו ממנה, מברכין לישב בסוכה אחר ברכת המוציא של סעודה שניה, כמו שמברכין בשאר הסעוד[ות]. ונראה לי שטעות גמור הוא בידם, שהרי לא הסיחו עדיין דעתם מישיבת סוכה שכבר ברכו עליה בסעודה הראשונה ... ומה שנהגו לקבוע ברכת לישב בסוכה על האכילה, היינו משום שמסיחין דעתן מן האכילה ויוצאין מן הסוכה כמה פעמים וחוזרין לתוכה, אבל הכא שישבו בתוכה כל היום ולא יצאו ממנה, למה יברכו עליה כשירצו לאכול בה פעם אחרת בישיבה זו שברכו עליה בתחלתה בסעודה הראשונה). דלא כ**ט"ז** ס"ק כ (היאך תאמר שאין חיוב על החוזר לאכול ... אפילו לא יצא בנתים ... על כרחך דאכילה מלתא אחריתא היא, כן נראה לי ברור ופשוט, ורבים נוהגים כן, והדין עמהם. ומצאתי למו"ח ז"ל שכתב כן בפשיטות), ו**ב"ח** סוס"י תרמג (ומשמע לפי המנהג, דאף אם לא יצא מן הסוכה כלל כל היום, אפילו הכי כשחוזר וסועד חוזר ומברך לישב בסוכה).

[83] מ"מ פ"ו הי"ב (ראיתי כתוב, דדוקא כשיצא יציאה גמורה לעשות עניניו ... אבל אם לא יצא אלא לדבר עם חבירו או להביא דבר לסוכה לצורך שעתו, לא הויא יציאה לחייבו בברכה כשיחזור. ודבר נכון זה). הובא **מ"א** שם (וכ"כ הרמב"ם ומ"מ, ודוקא כשיצא יציאה גמורה לעשות עניינו ... אבל לא יצא אלא לדבר עם חבירו או להביא דבר לסוכה לשעתו, כשיחזור אין צריך לברך עכ"ל).

[84] רש"י יומא ל, א ד"ה נוטל (דכיון שהפליג שעה אחת או שתים הסיח דעתו מסעודתו). ונתבאר באגרות קודש ח"ג אגרת תקמד (ונראה לי הטעם, כי מצינו שיעור הפסק בענין – משך זמן ענין זה גופא. וכמו בתפלה וקריאת שמע דצריך להיות שהה כדי לקרוא את כולה (ראה שו"ע אדה"ז ר"ס ס"ה). וגם בכל הנ"ל זהו השיעור. והנה סוכה – עיקר קביעתה הוא אכילה ... משך זמן סעודה על דרך הרגיל, יש לומר שהוא שעה אחת ... הרוצה שיאריכו חייו אמרז"ל שיאריך בשלחנו (ברכות שם). וכיון דאפקי משעה אחת אוקמי אשתים, לאלו שמאריכים ... ומבואר כל שיעורים הנ"ל), ואגרת תקנ.

[85] ראבי"ה סי' תרמד (ונראה לי שאם יצא על מנת לחזור מיד, וכן [אם לא הסיח] דעתו, שאין צריך לחזור ולברך). מ"מ פ"ו הי"ב (דדוקא כשיצא יציאה גמורה לעשות עניניו, ושלא לחזור לאלתר). ריטב"א מה, ב (היינו כשיוצא ממנה מתחלה יציאה גמורה לעשות עניניו, ושלא לחזור לאלתר). **מ"א** שם (ודוקא כשיצא יציאה גמורה לעשות עניינו, שלא לחזור לאלתר), ו**בסי' ח סקי"ח** (דכתב בסי' תרל"ט בשם המ"מ דאם יצא מן הסוכה אדעתיה לחזור מיד, דאין צריך לברך ... נראה לי [=שכן הוא גם בציצית] אם לא היה בדעתו ללובשו מיד, צריך לברך, וכמ"ש גבי סוכה). וכן הוא לעיל שם סכ"ג (הפושט טליתו ובשעה שפושט דעתו לחזור וללבוש מיד, אין צריך לברך עליו כשיחזור וילבשנו מיד ... אבל אם כשפשטו לא היה דעתו לחזור וללבוש עד לאחר כמה שעות, אזי אפילו אם אחר כך נמלך ללבשו תיכף ומיד, צריך לחזור ולברך עליו).

והטעמים ששיחה לא הוי הפסק, נתבארו לעיל סי' תקצב ס"ז וסי' תלב ס"ב.

בסוכה רק בפעם הראשון שנכנס לסוכה[86]:

יד וכל זה כשנכנס לאותה סוכה שבירך בה באכילה ראשונה. אבל אם נכנס לסוכה אחרת[87], אפילו היא באותו חצר סמוכה לסוכה שבירך בה באכילה ראשונה, כשרוצה לאכול בסוכה זו דבר שאסור לאכלו חוץ לסוכה, צריך לחזור ולברך לישב בסוכה[88], אפילו אם היא בענין שאין צריך לברך ברכת הנהנין על אכילה זו, כגון שהוא עומד באמצע סעודתו שאכל בסוכה שבירך בה ופוסק סעודתו והלך לאכול בסוכה אחרת[89], צריך לחזור ולברך:

טו ואפילו אם אינו רוצה לאכול בסוכה זו, אלא שנכנס לתוכה לישן ולטייל, צריך לברך לישב בסוכה, שאין שינה וטיול שבסוכה זו נפטרין בברכה שבירך בסוכה אחרת[90]. אבל אם נכנס לתוכה לאכול בתוכה מיני מאכלים שמותר לאכלן חוץ לסוכה, אין צריך לברך[91].

ואם רוצה לקבוע את עצמו שם לשתות יין ושאר משקים שדרך לקבוע עליהם, מן הדין צריך לברך, שהרי אסור לשתותן חוץ לסוכה[92]. ומכל מקום, לפי שיש מפקפקין[93] על ברכה זו, לכן נכון הדבר שלא לקבוע את עצמו בשתיה רק בסוכה שאכל בה היום ובירך עליה לישב בסוכה:

טז אם שכח לברך לישב בסוכה עד שגמר סעודתו, יברך לאחר סעודתו. ואע"פ שכל המצות צריך לברך

---

[86] מ"א שם (דלא כשל"ה ... שכתב שם שאם מברך בבוקר פטור מלברך עד בוקר שני ... כיון שישן בסוכה, למה תחשב הלילה הפסק). והוא דלא כמ"ש בשל"ה מסכת סוכה רמה, א (נראה לי, אדם היושב בסוכה בכל היום, ואינו יוצא ממנה ... ובלילה ישן שם, אזי תיכף בבוקר ... יברך ... ופטור מעת לעת עד בוקר שני).

[87] **מ"א** סקי"ז (ומי שהולך באמצע סעודתו לסוכת חבירו ... נראה לי דצריך לברך לישב בסוכה שנית).

[88] **מ"א סי' ח סקי"ז** (דשינוי מקום הוי הפסק כמ"ש סי' קע"ח), והוא כדלעיל רס"י קעח (מבית לבית או אפילו מבית לחצר אין דעתו מועלת כלום, אפילו נוטל המאכל בידו כשהולך וחוזר ואוכלו בלא היסח הדעת בינתיים).

וכן הוא לעיל סי' ח סכ"ב (אם לובש טלית קטן בביתו, אף על פי שבירך עליו להתעטף בציצית ועל דרך שנתבאר, מכל מקום אם אחר כך הולך לבית הכנסת ומתעטף בטלית גדול, צריך לחזור ולברך עליו גם כן להתעטף, ואינו נפטר בברכה הראשונה, משום דההליכה מביתו לבית הכנסת חשוב הפסק). סי' רעג סוף ס"ד (ואם אין הסוכה סמוכה לבית, אלא אויר החצר מפסיק ביניהם, הרי זה כמבית לבית או מבית לחצר). סי' תלב ס"ח (אבל לא ילכו מיד לבית אחר לבדוק, לפי שההליכה מבית לבית חשובה הפסק).

וכל זה הוא אף בהיתה דעתו בתחלה להמשיך סעודתו בסוכה השנית. והוא מטעם הפסק הליכה באויר החצר. אמנם במקום שהסוכה נחלקה לשתים על ידי סכך פסול שבינם, כמבואר ברמ"א סי' תרלב ס"ב (הא דסכך פסול בד', ואויר בג', היינו דוקא שהפסיק סוכה לשתים, ולא נשאר שיעור הכשר סוכה עם דפנות במקום אחד. אבל אם נשאר שיעור סוכה במקום אחד, המקום ההוא כשר, ואף שמבחוץ אם מחובר לו מן הצדדים), וכמו הסוכה הצבורים בחצר 770 שבאמצעה עובר עליה גשר ומחלק הסוכה לשתים, אם התחיל סעודתו בסוכה שמצדו האחד של הגשר, ורוצה להמשיך סעודתו בסוכה שמצד האחר, אפשר שאינו צריך לחזור ולברך לישב בסוכה.

וגם מ"ש בסמוך "אפילו אם היא בענין שאין צריך לברך ברכת הנהנין על אכילה זו, כגון שהוא עומד באמצע סעודתו", מיירי ביש אויר החצר ביניהם.

[89] כדלעיל סי' קעח ס"ג (דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, כגון פת ... כשהוא עומד ממקומו לילך למקום אחר, אין עמידתו גמר סעודתו, שהרי צריך הוא לחזור למקומו לברך ברכה האחרונה, לכן כשחוזר ואוכל ושותה, אפילו במקום אחר, על דעת סעודתו הראשונה הוא אוכל משום לסיים סעודתו ... ואין צריך לברך בתחלה).

[90] רא"ש פ"ד סי' ג (ורב האי גאון כתב, הנכנס בסוכת חבירו לבקרו, מנהג ידוע הוא שיברך, בין סעד בין לא סעד). ט"ז סוף ס"ק כ (נראה לי דמי שבדעתו שאין אוכל פת כל היום ... חייב לברך על הסוכה בכל פעם שיכנוס בה באותו יום לטיול, כיון שאותו יום אין בו אכילת פת, הדרינן לדין התלמוד דמברך בכל פעם שנכנס לישב שם, דהא עיקר הטעם, שאכילת פת הוא עיקר ופוטר את הטפל).

והוא כדתניא כח, ב (ומטייל בסוכה). וכדלעיל ס"ד (מצות ישיבה בסוכה ... ויטייל ... בסוכה).

[91] כדלעיל סי"א (שאר מיני מאכלים, ואין צריך לומר מיני פירות, אפילו אוכל מהם הרבה, ואפילו קובע עליהן סעודתו, מותר לאכלן חוץ לסוכה).

[92] כדלעיל סי"ב (אם קובע את עצמו לשתות יין, או שאר משקין שדרך לקבוע עליהן, כגון מי דבש ושכר, במדינות אלו שרגילין לקבוע עליהן לשתות בלא סעודה, צריך לכנוס לתוך הסוכה. אבל אין צריך לברך לישב בסוכה, לפי שהשתיה היא טפילה לאכילה, וברכת לישב בסוכה שבירך על אכילת שחרית היא פוטרת את השתיה של כל היום). משא"כ כאן שאינו רוצה לאכול בסוכה זו, נשאר עליו חיוב ברכת לישב בסוכה על היין.

[93] ב"י (ומ"ש רבינו ושתיית יין נמי עראי היא וכו', נראה דהיינו לומר שדינו כפירות). דרכי משה סוף ס"ק ד (דבזמן הזה לא מיקרי קביעתינו על היין קביעות, ושתיית יין פטורה מן הסוכה אפילו קבועים, ואם כן הוי דינו כשאר פירות). **ב"ח** ד"ה ומ"ש ושתיית (למעשה ראוי להחמיר שלא לשתות בקבע אלא תוך סעודה, לאפוקי נפשיה מפלוגתא). **מ"א** סק"ה (וז"ל הב"ח ... למעשה ראוי להחמיר שלא לשתות בקבע אלא תוך הסעודה, לאפוקי נפשי' מפלוגתא).

וכמו בפירות שנתבאר לעיל סי"א (ואפילו קובע עליהן סעודתו, מותר לאכלן חוץ לסוכה, לפי שקביעת מינים אלו אינה חשובה אלא כאכילת עראי של פת).

עליהן עובר לעשייתן[94], מכל מקום הרי גם הישיבה שיושב בסוכה אחר הסעודה הוא גם כן בכלל המצוה, ואם כן הרי הוא מברך קודם עשיית המצוה[95]:

האכילה בסוכה בלילה הראשונה ובשאר הימים

יז אין קצבה לסעודות של סוכה, אלא אם ירצה יאכל בסוכה ואם ירצה לא יאכל רק מיני מאכלים שמותר לאכלן חוץ לסוכה, שאין המצוה אלא שאם יאכל לא יאכל חוץ לסוכה[96].

במה דברים אמורים, בחולו של מועד[97]. אבל ביום טוב ובשבת שהוא בתוך החג, שחייב לאכול פת יותר מכביצה[98], כמו שנתבאר בסי' רצ"[א][99], צריך לאכול בתוך הסוכה. ואם ירדו גשמים, הרי זה נכנס לתוך הבית, ועל דרך שיתבאר[100].

במה[101] דברים אמורים, מלילה הראשונה של חג ואילך. אבל בלילה הראשונה של חג, דהיינו ליל ט"ו

---

[94] פסחים ז, ב (כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן). וכדלקמן סי' תרנא סי"ז (כל המצות מברכין עליהם עובר לעשייתן, דהיינו סמוך וקודם לתחלת עשייתן), ושם נסמן (הערה 56).

[95] מ"א סוף סקי"ז (אם שכח לברך לישב בסוכה עד שאכל, נראה לי דיברך אחר כך על מה שרוצה לאכול. ואפילו אכל כבר, נראה לי דיכול לברך, שגם הישיבה מן המצוה), וכדלעיל ס"ד, וסי' תקצב סוף ס"ז (שכל רגע ורגע שהוא יושב בסוכה ... הוא מקיים מצות הקב"ה), וסי' תרמג ס"ב (שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן, והיה נכון לברך לישב בסוכה קודם שישב לאכול, שהישיבה היא המצוה שנאמר בסכות תשבו).

[96] **משנה** כז, א (רבי אליעזר אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת בלילה. וחכמים אומרים אין לדבר קצבה), ופרש"י (אם רצה להתענות, אין אנו זקוקין לו, אלא אם יאכל, לא יאכל חוץ לסוכה), וכחכמים. טור ושו"ע ס"ג (מכאן ואילך רשות, רצה לאכול סעודה, סועד בסוכה, רצה אינו אוכל כל ז' אלא פירות וקליות חוץ לסוכה, אוכל, כדין אכילת מצה בפסח), שנתבאר לעיל סי' תעה סל"ב (שאר כל הלילות וכל הימים, אינו מוזהר אלא שלא לאכול חמץ).

[97] אף שאסור להתענות בו, כנפסק בשו"ע רס"י תקמז (חול המועד אסור בהספד ותענית). מכל מקום סגי במאכלים שמותר לאכלן חוץ לסוכה.

וכן הוא לעיל סי' קפח ס"י (וכל זה בשבת ויום טוב של שלש רגלים, אבל בחולו של מועד ... שאם רוצה אוכל פירות וכיוצא בהם כדי שלא יתענה).

[98] **טור ושו"ע** רס"י רצא (יכול לקיים אותה בכביצה). **מ"א סי' רצא** סק"א (בכביצה לאו דוקא, אלא יותר מעט מכביצה, דכביצה מקרי אכילת עראי).

[99] בדעה זו שחייב לאכול בשבת ויום טוב כביצה או יותר, הובאו לעיל שם ב' דעות הנ"ל (יכול לקיים אותה (ביותר מכביצה מעט אבל) כביצה, ואף שכביצה היא סעודת עראי (ואינו [יוצא בה]) מכל מקום מאחר שיש בה כדי שביעה נקרא סעודה (ויוצא בה)).

ונתבאר לעיל שם (הערה ג), שרבינו מסתפק אם סגי (לדעה הראשונה) בכביצה (כדעת השו"ע שם), או צריך יותר מכביצה (כדעת המ"א שם). וכדרכו בספקותיו, שהכניסן במוסגר, כמובא בשארית יהודה או"ח סי' ו (שמעתי מפי קדשו פעמים רבות דכל ספק העמיד בתוך חצאי עיגול, ודעתו היתה לחזור ולשנות פרק זה לראות אם צדקו דבריו). וכן בס"ב שם (שאכל (יותר מ)כביצה).

לכן כתב ההלכה בשני אופנים:

(א) בלי המוסגר, כדעת הטור ושו"ע שם ס"א (בכביצה).

והיא דעת בה"ג פרק כל כתבי. הובא בר"ן מג, ב ד"ה ת"ר כמה (שרי המוציא ואוכל כביצה ומברך). שו"ת רשב"א ח"ה סי' ג (אם יכול לאכול כביצה ואינו מצטער, יאכל, ויקיים ג' סעודות).

(ב) במוסגר, כדעת המ"א שם סק"א (יתר מעט מכביצה, דכביצה מקרי אכילת עראי).

וכן הוא לעיל סי' ערד ס"ו (וכיון שאכל יתר מעט מכביצה יצא ידי חובתו. אבל כביצה בלבד נקראת אכילת עראי, ואינו יוצא בה), ושם נסמן (הערה ל). סי' תקכט ס"ד (ועיקר הסעודה הוא הלחם אשר הוא אוכל, לפיכך צריך להזהר שיאכל בכל סעודה פת יותר מכביצה מעט, שעד כביצה נקרא אכילת עראי).

וכל זה הוא להדעה שצריך כביצה או יותר מכביצה. אבל לקמן סי"ט תתבאר דעה נוספת (ויש חולקין על כל זה ואומרים שבכל סעודות שבת ויום טוב אין צריך לאכול פת רק כזית), ושם נסמן (הערה 117).

[100] סעיף כא.

[101] תוכן הדברים בסעיפים שלפנינו:

החיוב לאכול כזית פת בסוכה בליל ראשון של חג הסוכות, למדים בגזרה שוה מליל ראשון של פסח שחייבים לאכול בו כזית מצה.

ואף שגם בלא הגזרה שוה מפסח חייבים בליל ראשון של חג לאכול סעודת יום טוב, דהיינו פת בסוכה, ואם כן מה הוסיפה הגזרה שוה? מביא על זה ב' תירוצים:

(א) החיוב לאכול בסוכה בלילה הראשון הוא אפילו בשעת הגשם.

(ב) בסעודות שבת ויום טוב סגי בכזית, שאינו חייב בסוכה, ובליל ראשון למדים מהגזרה שוה שחייב לאכול כזית בסוכה.

קושיה זו היא גם לענין החיוב לאכול כזית מצה בליל ראשון של פסח, שנאמר בו "בערב תאכלו מצות", אף שגם בלא פסוק זה חייב לאכול סעודת יום טוב בליל ראשון, דהיינו פת מצה. ומביא התירוץ לזה לעיל סי' תעה סל"ב, שבלא הפסוק הנ"ל הי' סגי בפת שנילושה במי פירות. תלמוד לומר בערב תאכלו מצות, הכתוב קבעו חובה.

וכל זה הוא לפי הדעה שחיוב סעודת שבת ויום טוב הוא מן התורה, כדלעיל סי' קפח ס"י. אמנם קי"ל שחיובה הוא רק מדברי סופרים, כדלעיל סי' רמב ס"א, וסי' תקכט ס"ה, ולפי זה לכאורה אין מקום לקושיה הנ"ל, כמבואר בלקוטי טעמים ומנהגים

בתשרי, צריך לאכול בתוך הסוכה[102] אפילו בשעת הגשם[103]. ואע"פ שהוא מצטער מחמת הגשם, וכל המצטער פטור מן הסוכה[104], מכל מקום בלילה הראשונה חייב לאכול בסוכה, לפי שאנו למדין בגזרה שוה[105] מחג המצות, נאמר כאן בחג הסוכות[106] בחמשה עשר יום לחדש, ונאמר להלן בחג המצות[107] בחמשה עשר יום לחדש, מה ט"ו יום האמור להלן לילה הראשונה חובה לאכול כזית מצה, כמ"ש בסי' תע"ה[108], אף ט"ו האמור כאן חובה לאכול בסוכה.

ובאכילת כזית בתוך הסוכה יוצא ידי חובה, כמו שיוצא באכילת כזית מצה[109]. אבל מכל מקום חייב לאכול עוד פת בבית, שהרי בכל סעודת יום טוב חובה לאכול יותר מכביצה פת[110], אלא שבתוך הסוכה בשעת הגשם אין חובה לאכול יותר מכזית, כמו באכילת מצה.

ואפילו שלא בשעת הגשם, אם ירצה לאכול כזית בסוכה וכביצה מצומצמת תוך הבית[111], הרשות בידו. אלא שהמחמיר לאכול כל הסעודה בתוך הסוכה שלא בשעת הגשם הרי זה משובח, כמו שנתבאר למעלה[112]:

ד"ה מוצא מצה (ויש אומרים שחיוב פת ביום טוב אינו אלא מדברי סופרים ... לבד ליל א' דחג הסוכות דילפינן ממצה דחג הפסח).

ונתבאר כל זה בפרטיות לעיל סי' תעה סל"ב (הערה ריא).

[102] משנה שם כחכמים (חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד). טור ושו"ע ס"ג (אכילה בסוכה בליל יום טוב הראשון, חובה). וראה לקוטי שיחות חכ"ב ע' 129 הערה 50 ובשוה"ג.

ולענין ליל שני של יום טוב יתבאר לקמן סי"ט.

[103] תוס' רבנו יהודה ברכות מט, ב ד"ה ברכת המזון (ביום טוב לא סגי דלא אכיל פת. וקשה דאמרינן בסוכה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל, חוץ מלילה הראשונה דיליף ט"ו ט"ו מחג המצות. ויש לומר ... דנפקא מינה כגון שירדו גשמים ואכלו חוץ לסוכה, עתה בשביל יום טוב שפיר דמי, אבל אי בשביל סוכה, כגון ביום טוב ראשון, צריך לחזור ולאכול בסוכה לאחר שיפסקו הגשמים). הובא בתוס' שם ד"ה אי בעי (אומר רבינו יהודה דנפקא מינה כגון שירדו גשמים ואכלו חוץ לסוכה, דהשתא אם לכבוד יום טוב שפיר, אבל אם בשביל סוכה ביום טוב ראשון, צריך לחזור ולאכול בסוכה לאחר שיפסקו הגשמים). והיינו שהלימוד מהגזרה שוה הוא שיחכה עד שיפסקו הגשמים ויאכל כזית בסוכה.

הגהות **סמ"[ק]** סי' צג נז, א (פירש רבנו יהודה בכתב ידו, דאף על גב דמותר לאכול חוץ לסוכה משום גשמים, מכל מקום בליל ראשון צריך לאכול בסוכה, דהא גמר לה ט"ו ט"ו מחג המצות, מה להלן ליל ראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף כאן ליל ראשון חובה מכאן ואילך רשות, ועל כרחך היינו אפילו ירדו גשמים, דבלא ירדו גשמים מאי קאמר מכאן ואילך רשות, והלא ביום טוב ראשון מיהא חובה לאכול בסוכה ביום משום יום טוב, דאף על גב דבחול המועד אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל פת כי אם פירות, מכל מקום ביום טוב צריך לאכול פת ... משום כבוד יום טוב, ואם כן אי הוה מיירי בלא גשמים, מאי איריא ליל ראשון, אפילו ביום דיום טוב ראשון נמי, כדפרישית. אלא מיירי בודאי דירדו גשמים, דהשתא הוי רשות אפילו יום טוב ראשון, שהרי יכול לאכול סעודת יום טוב חוץ לסוכה, ואפילו הכי קאמר דליל ראשון חובה. ועוד, דומיא דמצה דהתם אי אפשר להפטר בשום ענין ממצה בליל ראשון). **רא"ש** ברכות פ"ז סי' כג (והא דאמרינן בסוכה מכאן ואילך רשות, דאי בעי לא אכיל ... משכחת לה כגון שהוא מצטער מפני ירידת גשמים ואינו חייב לאכול בסוכה, אבל חוץ לסוכה חייב לאכול משום שמחת יום טוב. ודוקא מלילה ראשונה ואילך רשות, אבל בלילה ראשונה בכל ענין חובה, ואפילו יורדין גשמים חייב לאכול כזית בסוכה, דילפינן מחג המצות). ר"ן יב, ב (ואחרים אומרים דלהכי גמרינן לילי יום טוב הראשון של חג מחג המצות לומר שאפילו ירדו גשמים חייב לאכול בסוכה אף על גב דמפטר בה בשאר יומי). טור **ורמ"א** ס"ה (לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם גשמים יורדין). והיינו שהלימוד מהגזרה שוה הוא שאפילו בשעת הגשם יאכל כזית בסוכה.

וכן הוא לקמן סי' תרמ ס"ה (במה דברים אמורים בשאר סעודות החג, אבל בלילה הראשונה, אף המצטער חייב לאכול כזית בסוכה, כמו שנתבאר בסי' תרל"ט).

[104] כדלקמן סכ"א וסי' תרמ ס"ה.

[105] רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק שם (נאמר כאן חמשה עשר ונאמר חמשה עשר בחג המצות, מה להלן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף כאן לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות. והתם מנלן, אמר קרא בערב תאכלו מצות, הכתוב קבעו חובה). לבוש ס"ג (בלילה הראשונה חייב לאכול בה אפילו פחות מכביצה, דגמרי ט"ו ט"ו ממצות, מה להלן לילה ראשונה אכילת מצה חובה הוא שנאמר בערב תאכלו מצות, מכאן ואילך רשות, אף כאן לילה ראשונה אכילת סוכה חובה, דהא כדיניה והא כדיניה, ט"ו זה מצותו מצה וט"ו זה מצותו סוכה, מכאן ואילך רשות).

[106] אמור כג, לד. פנחס כט, יב

[107] אמור כג, ו. פנחס כח, יז.

[108] סעיף לב.

[109] רב זעירא בירושלמי פ"ב ה"ז (עד שיאכל כזית דגן בסוכה). הובא בתוס' כז, א ד"ה תשבו (עד שיאכל כזית דגן בסוכה). הגהות סמ"ק שם (ומיהו בכזית פת בסוכה סגי, דומיא דמצה). רא"ש שם (חייב לאכול כזית בסוכה). טור (ומיהו משאכל בה כזית דגן יצא). רמ"א ס"ה (צריך לאכול כזית בסוכה).

[110] כדלעיל בתחלת הסעיף.

[111] שבצירוף אכילת כביצה בבית וכזית בסוכה יוצא ידי חובת סעודת יום טוב, ששיעורה "יותר מכביצה".

[112] סעיף יב (אפילו לענין שתיית מים).

יח כשאוכל בשעת הגשם בסוכה, צריך גם כן לקדש על היין בתוך הסוכה[113], שהרי אין קידוש אלא במקום סעודה[114]. ויברך לישב בסוכה[115] קודם שהחיינו[116], כמו אם לא היה גשם:

יט ויש חולקין על כל זה[117] ואומרים, שבכל סעודות שבת ויום טוב אין צריך לאכול פת רק כזית, ואם כן ביום טוב ושבת שבתוך החג אם ירצה שלא לאכול רק כזית ולאכלו חוץ לסוכה הרשות בידו.

ודבר זה אנו למדין בגזירה שוה מחג המצות, שחובה לאכול בסוכה בלילה הראשונה. אבל אין למדין בגזירה שוה זו שיהיה חובה לאכול אף בשעת הגשם, שכיון שהוא מצטער מחמת הגשמים הוא פטור מן הסוכה אף בלילה הראשונה[118].

ואע"פ שהעיקר כסברא הראשונה בכל זה[119], מכל מקום בליל שני של גליות, כיון שאינו אלא מנהג, שהרי אנו בקיאים בקביעות החודש[120], יש לסמוך על סברא האחרונה, ואינו צריך לאכול בסוכה בשעת הגשם. ומי שרוצה להחמיר על עצמו גם בליל שני כסברא הראשונה, אינו צריך לקדש בסוכה, אלא יקדש ויאכל כל סעודתו בתוך הבית, ואחר האכילה יכנוס לסוכה ויאכל שם כזית, ולא יברך לישב בסוכה[121]:

---

[113] תרומת הדשן סי' צה (יעשה הקידוש בביתו ויאכל כל צורכו, ושוב יאכל כזית בסוכה ... ביום טוב ראשון לאו שפיר דמי כולי האי למיעבד הכי, משום דהיה דחוק לברך זמן פעמים, חד אקידוש ויום טוב, ואידך אאכילת סוכה אחר כך בכזית שאוכל בה, ושמא אפילו בכה"ג אין להרבות בברכות). **רמ"א** סוף ס"ה (ויקדש בסוכה (כדי) שיאמר זמן על הסוכה). והיינו שלא יעשה הקידוש בביתו ויאכל שם כל צרכו, ואחר כך יאכל כזית פת בסוכה, כדי שלא יצטרך לאמר פעמיים שהחיינו, פעם אחת על הקידוש והיום טוב, כשמקדש בביתו, ופעם ב' על הסוכה, כשאוכל שם הכזית, וכדלקמן סי' תרמא ס"ב (אם בליל יום טוב קידש בתוך הבית, אינו יוצא בברכת שהחיינו שצריך לברך על מצות ישיבת הסוכה בברכה זו שאומר בבית, ולפיכך כשיכנס לסוכה לאכול סעודה אחרת משאר סעודות החג צריך לברך שהחיינו), ושם נסמן (הערה 13).

לבוש ס"ג (יכול לקדש בסוכה ולברך זמן ולאכול שם כזית ... כיון דהך כזית חשוב לצאת בה ידי סוכה, חשבינן ליה לסעודה, והוי ליה קידוש במקום סעודה). והיינו שאף שהקידוש בשעת הגשם אינו חייב להיות בסוכה, מכל מקום יקדש בסוכה, כדי שיהי' הקידוש במקום הסעודה.

וראה מראי מקומות וציונים.

[114] כדלעיל סי' רעג ס"א (אין קידוש אלא במקום סעודה, שאם קידש בבית זה ואכל בבית אחר ... לא יצא ידי חובתו).

[115] ושני פרטים בזה:

(א) האמור במ"א סוף סק"ט (ואם כן יצא בו נמי ידי חובתו (טור), וצריך לברך). והיינו שאף שאינו אוכל אלא כזית אחד בתוך הסוכה, מברך עליו לישב בסוכה, כיון שיוצא בו ידי חובתו.

(ב) האמור בט"ז ס"ק יז (צ"ע במ"ש כאן אחר כך ויקדש בסוכה כו', דמשמע שמברך לישב בסוכה, וקשה דלפי הסמ"ק ואו"ז הוה ברכה לבטלה, דהא אין חיוב כלל בירדו גשמים אפילו ב[לילה] ראשונה. אלא על כרחך דברור לן דקים לן כסמ"ג ואשר"י דבלילה ראשונה הוה חובה בירדו גשמים, ואין חשש ברכה לבטלה). והיינו שאף שלדעה הב' דלקמן סי"ט, אין חיוב כלל לאכול בסוכה בשעת הגשמים, מכל מקום מברך עליו לישב בסוכה, כיון שהעיקר כדעה הראשונה, כדלקמן שם (שהעיקר כסברא הראשונה). וראה חקרי הלכות א לה, ב.

[116] כדלקמן סי' תרמג ס"א (סדר הקידוש בליל א' של סוכות, בתחלה מברך על היין ואחר כך אומר קידוש היום, ואחר כך יברך לישב בסוכה ... ואחר כך מברך שהחיינו באחרונה, לפי שברכה זו חוזרת על קידוש היום ועל מצות סוכה).

[117] ריטב"א כז, א ד"ה הא דאמרינן (ומצינו למדין ששבתות ויום טוב שוין להתחייב באכילת כזית פת בג' סעודות). **ר"ן** יב, ב (מדין יום, סגי ליה לאכול כביצה עראי חוץ לסוכה ... הכא בכזית, ואף על גב דבשאר ימות החג כזית עראי הוא, ורשאי לאכלו חוץ לסוכה). **מ"א** ס"ק י (ביום טוב ושבת צריך לאכול כזית פת, אך לא בעי סוכה), **וסי' קפח** ס"ק ט (רשאי לאכול כזית פת, ובסוכה אינו חייב עד יותר מכביצה).

ב' הדיעות הובאו גם לעיל סי' עדר ס"ו (וכיון שאכל יתר מעט מכביצה יצא ידי חובתו, אבל כביצה בלבד נקראת אכילת עראי, ואינו יוצא בה. ויש אומרים שבכזית בלבד יוצא ידי חובתו). סי' רצא ס"א (ויש אומרים שאפילו בכזית יוצא ידי חובתו לכתחלה בכל אחת משלש סעודות, כמו שיתבאר בסי' תרל"ט, ויש להחמיר לכתחלה כסברא הראשונה אם אפשר לו).

וכן אם מתחיל הסעודה לפני הלילה וממשיך סעודתו בלילה, נתבאר לעיל סי' רסז ס"ג (ויש מחמירים שימשיך סעודתו בלילה עצמו, שיאכל כזית לפחות אחר צאת הכוכבים, כדי שיקיים ג' סעודות בשבת עצמה), ושם נסמן (הערה כו).

וראה שו"ת צ"צ או"ח סי' לו מח, סע"א (ועיי"ש בשו"ע אאזמו"ר הגאון ז"ל, שיש בזה ב' דעות). הערות וביאורים תתו ע' 71.

[118] שו"ת **רשב"א** ח"ד סי' עח (הא דילפינן רבנן ט"ו ט"ו מחג המצות, לאו למימרא שיהא חייב על כל פנים לאכול בסוכה לילה הראשון אפילו במקום צערא, דמצטער פטור הוא. אלא דהיכא דלא מצטער, חייב לאכול בלילה הראשון, ותו לא מיחייב). ב"י ד"ה ובכתבי (ובסמ"[ג] (עשין מג קכ ע"ג) ואור זרוע (ח"ב סי' שא) משמע דלא סבירא להו דבלילה הראשון חייב בירדו גשמים).

[119] ט"ז סקי"ז (דקים לן כסמ"ג ואשר"י דבלילה ראשונה הוה חובה בירדו גשמים, ואין חשש ברכה לבטלה). וכן נפסק לעיל סי' תקכט ס"ד (צריך להזהר שיאכל בכל סעודה פת יותר מכביצה מעט).

[120] כדלעיל סי' תר ס"א.

[121] **תרומת הדשן** סי' צה (יראה, שאם ירדו גשמים כל כך עד זמן שינה שאי אפשר לו לאכול [ב]סוכה בלא מצטער, אין לו לאכול כלום בסוכה ... לדידן דבקיאינן בקביעא דירחא, ויום ראשון עיקר הוא, אם ירדו גשמים לילה שנייה כל זמן האכילה, נוכל לסמוך על ההיא דתוס' ... וכל שכן דסמ"ג ואו"ז ... ונראה נמי, דאפילו אם באנו להחמיר לאכול כזית בסוכה כה"ג בליל שני, יעשה הקידוש בביתו ויאכל כל צורכו, ושוב יאכל כזית בסוכה). רמ"א ס"ה (לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם

כ וכיון שאכילת לילה הראשונה נלמד בגזירה שוה מאכילת מצה, צריך להיות דומה לה בכל דבר, דהיינו שלא יאכל בערב יום טוב מן המנחה ולמעלה[122], כדי שיאכל בסוכה לתיאבון[123], ולא יאכל בסוכה עד לאחר צאת הכוכבים[124], ויזהר לאכול קודם חצות לילה[125], הכל כמו באכילת מצה כמ"ש בהלכות פסח:

בעת הגשמים

כא מאימתי מותר לפנות מן הסוכה מפני הגשמים, בשאר סעודות החג, חוץ מלילה הראשונה[126], משעה שירדו כל כך טיפות טיפות לתוך הסוכה[127] שאם היו נופלים לתוך תבשיל של פול, שדרכו למהר להתקלקל במים מועטים היה התבשיל מתקלקל[128], הרי זה יוצא מן הסוכה. אע"פ שאין לפניו תבשיל בסוכה[129]. ומי שאינו בקי בשיעור זה, ישער אם היו יורדים כל כך גשמים לתוך הבית אם היה יוצא מן הבית, יוצא גם כן מן הסוכה[130]:

כב וכל זה באכילה. אבל בשינה אין צריך לשער בכדי שיתקלקל התבשיל, שבגשמים מועטים יש צער לישן שם, ויוכל לצאת מהסוכה[131], שכל המצטער פטור מן הסוכה[132].

וכשם שמותר לפנות מן הסוכה מפני הגשמים, כך מותר לפנות מפני השרב או מפני היתושים[133], אפילו אין האדם מצטער בכך אלא שהתבשיל מתקלקל בכך, וכן אם העת קור שהמאכלים השמנים נקרשים בסוכה,

---

גשמים יורדין). ט"ז ס"ק יז (משמע ולא בשניה, וטעמו כמ"ש בס"ג בשם פסקי מהרא"י דסמכינן על סמ"ק ואו"ז דסבירא להו דאפילו בלילה ראשונה אין חיוב בירדו גשמים). **מ"א** סקט"ו (ובליל ב' אין צריך לאכול כזית בסוכה, דבקיאין בקביעא דירחא, סמכינן אהפוסקים ואין צריך לאכול בסוכה כשמצטער. והרוצה להחמיר אין צריך לקדש בסוכה, דהא אמר זמן מאתמול, אלא יאכל שם כזית אחר סעודתו). וראה לקוטי שיחות חכ"ב ע' 31 הערה 13.

122 מהרי"ל הל' סוכות ע' שע (לא יאכל אדם בערב סוכות משש ולמעלה, דומיא דערב פסח). רמ"א ס"ג (ולא יאכל ביום מחצות ואילך, כדי שיאכל בסוכה לתיאבון, דומיא דאכילת מצה). מ"א ס"ק יב (צ"ע, דמהרי"ל פסק גם כן גבי מצה כן ... אבל לפי מ"ש רס"י תע"א דבערב פסח אינו אסור אלא משעה י', אם כן למה נחמיר טפי בסוכות).

והוא כמו במצה, שנתבאר לעיל סי' תעא ס"א (מתחלת שעה עשירית בערב פסח עד הלילה), ושם נסמן (הערה ה).

123 ירושלמי פ"ב ה"ז (עד שיכנסו לסוכה בתאוה). הובא בתוס' כז, א ד"ה תשבו. רמ"א שם (כדי שיאכל בסוכה לתיאבון).

124 ארחות חיים הל' סוכה סי' לו (וצריך שיהא ודאי לילה). מהרי"ל שם ע' שסט (בליל ראשון של סוכות צריך שיהא לילה טרם יאכל בסוכה). רמ"א שם (ולא יאכל בלילה הראשונה עד שיהא ודאי לילה).

והוא כמו במצה, שנתבאר לעיל סי' תעב ס"ב (שאכילת מצה הוקשה לאכילת פסח, שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, ובפסח נאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה, בלילה ממש).

125 מהרי"ל שם (וצריך נמי בליל ראשון דסוכות לאכול קודם חצות, דומיא דמצה). מהר"י ווייל סי' קצא (ומהר"י ז"ל דרש דצריך לאכול קודם חצות, מהאי טעמא). רמ"א שם (ויאכל קודם חצות לילה).

וכמו במצה, שנתבאר לעיל סי' תנח ס"ב (הוקשה מצת מצוה למצות פסח ... לזמן אכילתה ... שצריך לאכלה קודם חצות הלילה כמו הפסח שאינו נאכל אלא עד חצות, שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, הוקשה אכילת מצה לאכילת הפסח), ושם נסמן (הערה יב).

126 רמ"א ס"ה (וכל זה דווקא בשאר ימים או לילות של סוכות). וכדעה הא' דלעיל סי"ז, שהיא העיקר (כדלעיל סי"ט).

127 **משנה** כח, ב (ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות (הימנה ולירד, רש"י) משתסרח המקפה (משתתקלקל המקפה, כל תבשיל קפוי, לא רך ולא עב, קרוי מקפה, רש"י)). שו"ע ס"ה (מאימתי מותר לפנות, משירדו לתוך הסוכה טפות שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל).

128 ברייתא כט, א (משתסרח המקפה של גריסין). **ירושלמי** פ"ב ה"י (לא סוף דבר מקפת גריסין, אלא אפילו מקפה של כל דבר). רמב"ם פ"ו ה"י (אפילו תבשיל של פול). סמ"ג עשין מג קכ, ד (אפילו מקפה של גריסין). **טור ושו"ע** שם (אפילו תבשיל של פול). ט"ז ס"ק טו (שתבשיל זה ממהר להתקלקל בגשמים מעט).

129 רמב"ם פ"ו ה"י (משירדו לתוך הסוכה טיפות שאם יפלו לתוך התבשיל יפסד). אור זרוע הל' סוכה סי' שה (אף על פי שלא הובאה המקפה לסוכה ולא נתקלקלה, אלא שירדו כל כך גשמים שנראה לפי אומד הדעת שראויה להתקלקל, מפנה כליו ויוצא). הגהות אשרי פ"ב סי' כ. טור **ורמ"א** ס"ה (ואפילו אין תבשיל לפניו).

130 יראים השלם סי' תכא (ומי שאינו בקי בזה השיעור, יתן לבבו, ואם מצטער באותו ענין, שבצער הזה היה יוצא מביתו, רשאי לצאת מסוכתו). הובא במרדכי רמז תשמ. מהרי"ל הל' סוכות ע' שע (כללא הוא, שידמה עליו סוכה כביתו, דאם גשמים כי האי ירדו עליו בביתו במקום אכילתו או במטתו ואז יקום ויפנה למקום אחר, אף כאן יקום מאכילתו או ממטתו, וכ"פ רא"מ). רמ"א שם (ומי שאינו בקי בזה השיעור, ישער אם ירדו כל כך גשמים לבית אם היה יוצא, יצא מסוכתו גם כן).

131 מהר"י ווייל סי' קצא (ונראה שאם היה ישן בסוכה, אפילו ירדו גשמים מועטים יצא, דבגשמים כל דהוא מצטער שלא יוכל לישן). רמ"א ס"ז (מי שהוא ישן בסוכה וירדו גשמים, אין צריך לשער בכדי שיתקלקל התבשיל, דבגשמים מועטים הוי צער לישן שם ויוכל לצאת).

132 כדלקמן סי' תרמ ס"ה.

133 ירושלמי שם (תני כשם שמפנין מפני הגשמים, כך מפני השרב ומפני היתושין). הובא באור זרוע שם. הגהות אשרי שם. ב"י ד"ה גרסינן. **מ"א** סקט"ו.

אוכל כל סעודתו בבית[134]:

כג כל הפטור מישיבת הסוכה ואינו יוצא מהסוכה, אינו מקבל שכר על אותו ישיבה, ואינו אלא מן ההדיוטות[135]:

כד היוצא מהסוכה מפני הגשמים, אל יבעט ויצא, אלא יצא בהכנעה[136], כעבד שבא למזוג כוס לרבו ושופכו לו רבו על פניו, כלומר איני חפץ בשימושך[137]:

כה היה אוכל בסוכה וירדו גשמים והלך לביתו לגמור סעודתו, וכשישב לו לאכול פסקו הגשמים, אין מחייבין אותו לחזור לסוכה לגמור סעודתו, אלא גומר סעודתו בביתו[138]:

כו היה ישן בתוך הסוכה וירדו גשמים, ונכנס לתוך הבית לגמור שינתו, ועד שלא שכב פסקו הגשמים, צריך לחזור לסוכה[139]. אבל אם כבר שכב בתוך הבית ואחר כך פסקו הגשמים, אינו צריך לחזור לסוכה, אלא ישן בביתו כל אותו הלילה. ואפילו הקיץ משינתו קודם שעלה עמוד השחר אין מטריחין אותו לחזור לסוכה לגמור שם שינתו, אלא מותר לו לגמור שינתו בביתו. ואפילו כבר עלה עמוד השחר והוא עדיין ישן בתוך הבית אין צריכים להקיצו משינתו, אלא מניחין אותו לישן עד שינער מאליו. ואם הקיץ משינתו לאחר שעלה עמוד השחר ורוצה לחזור ולישן, צריך לילך לתוך הסוכה ולישן שם, כיון שכבר עלה עמוד השחר[140]:

---

[134] לבוש סוף ס"ה (ונראה לי, אם העת הוא קר שממהרים המאכלים השמנים להיות נקרשים לפניו עד שלא יוכל לאוכלם בתוך הסוכה, מותר לאוכלם בביתו, דדמי לירדו גשמים עד כדי שתסרח המקפה, נראה לי). ב"ח ד"ה היה אוכל (רצה לומר שהמאכל מתקלקל מפני השרב והיתושין. ונראה בעיני דהוא הדין מפני הקור, דאם המאכל מתקלקל שנקרש בקור, מפנה ויוצא, ואף על פי שאין האדם עצמו מצטער בקור, מכל מקום מאחר שהמאכל מתקלקל פטור). מ"א שם (אפילו אין האדם מצטער בכך, אלא שהמאכל מתקלקל בכך. והוא הדין אם העת קור שהמאכלים השמנים נקרשים לפניו, אוכל כל סעודתו בבית כמ"ש ס"ז (לבוש וב"ח)).

[135] ירושלמי שבת פ"א ה"ב (ותני חזקיה, כל מי שהוא פטור מן הדבר ועושהו, נקרא הדיוט). הגהות מיימוניות פ"ו אות ב (כתב ר' שמחה, סבורני, כל שפטור מן הסוכה ואינו יוצא, אינו מקבל שכר, אלא הדיוט הוא, כדאיתא בירושלמי שכל שפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט). **רמ"א** ס"ז (וכל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם, אינו מקבל עליו שכר, ואינו אלא הדיוטות).

וכן הוא לעיל סי' לב ס"ח (היושב בסוכה בשעת הגשמים הרי זה הדיוט, כמו שיתבאר בסי' תרל"ט, וכן כל כיוצא בזה). סי' תעב סי"ג (כל מי שפטור מהסיבה ומיסב, הרי זה נקרא הדיוט). ונתבאר שם (הערה פה).

וראה מנחת אלעזר ח"ד סוס"י לא (שתלמידי הבעש"ט דור אחר דור נהגו לישב בסוכה ז' ימי החג גם אם ירדו גשמים). לקוטי שיחות חכ"ט ע' 211. אוצר מנהגי חב"ד חה"ס ע' שב.

ואנו נוהגים לאכול בסוכה בשעת הגשם, ומברכים לישב בסוכה, כמובא ברשימות היומן ע' רסב (סוכות [תרצ"ג] בליל ב' וכן [ב]יום ב', הי' גשם שוטף, גם יותר משיעור דשו"ע, ואמר "לישב בסוכה" צריך לברך, וכן עשה). ונתבאר בשיעורי הלכה למעשה ע' תמח.

[136] מהרי"ל הל' סוכות ע' שעא (וכשיצא יזהר שאל יבעט במצוה לומר מה לי לישב כאן, רק יצא בהכנעה ובכובד ראש ובאימה ופחד, כאילו הוא עבד ורבו מבזה בעבודתו). **רמ"א** סוף ס"ז (וכשיוצא מן הסוכה מכח הגשמים, אל יבעט ויצא, אלא יצא כנכנע כעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו). **גמרא ע"ז דף ג** רע"ב (והאמר רבא מצטער פטור מן הסוכה. נהי דפטור, בעוטי מי מבעטי).

[137] **משנה** כח, ב (משלו משל למה הדבר דומה, לעבד שבא למזוג כוס לרבו (כלומר גשמים היורדים בחג סימן קללה הם, משל לעבד כו', רש"י), ושפך לו קיתון (של מים, רש"י) על פניו). ברייתא כט, א (שפך לו רבו קיתון על פניו ואמר לו אי אפשי בשמושך).

וכן הוא לעיל סי' קיד ס"א (לפי שהגשמים הם סימן קללה בחג הסוכות, שאי אפשר לישב בסוכה בשעת הגשם). סי' תרטו ס"ב (כעבד שבא למזוג כוס לרבו ושופך לו רבו הקיתון (פירוש, קיתון של מים שממנה מוזג הכוס של יין) על פניו, כלומר אי אפשי בשימושך).

וראה לקוטי שיחות חי"ד ע' 433 (איך אפשר להיות בשמחה במצב של ירידת גשמים שמונעים לשבת בסוכה).

[138] **גמרא** [ברייתא] כט, א (היה אוכל בסוכה וירדו גשמים וירד (מן הסוכה לגמור סעודתו בבית, וכשישב לו פסקו גשמים, רש"י), אין מטריחין אותו לעלות עד שיגמור סעודתו). שו"ע ס"ו (היה אוכל בסוכה וירדו גשמים, והלך לביתו ופסקו הגשמים, אין מחייבין אותו לחזור לסוכה עד שיגמור סעודתו).

[139] **מ"א** סקט"ז (נראה לי, דוקא כששכב כבר, אבל אם עדיין לא שכב, יחזור לסוכה).

[140] **גמרא** [ברייתא] שם (היה ישן תחת הסוכה וירדו גשמים וירד, אין מטריחין אותו לעלות עד שיאור. איבעיא להו עד שיעור (משינתו, הא אם הקיץ, אפילו היה בחצי הלילה יקום משינתו ויעלה וישן בסוכה, רש"י) או עד שיאור (עד שיעלה עמוד השחר, רש"י). תא שמע, עד שיאור ויעלה עמוד השחר (ועל כרחיך עד שיעור הוא דתניא בה, דאם לא כן, מאי ויעלה עמוד השחר, רש"י), תרתי (בתמיה, שני דברים אלו הן סותרים זה את זה, שיאור משמע שהאיר לו המזרח, ועלה עמוד השחר משמע קודם לכן, רש"י), אלא אימא עד שיעור ויעלה עמוד השחר (על כרחך שיעור קתני, והכי קאמר, עד שיעור משיעלה עמוד השחר, לאפוקי אם הקיץ משינתו בלילה, דאין מטריחין, ואם עלה השחר ולא ניער, אין מקיצין אותו, רש"י)). טור ושו"ע ס"ז (היה ישן וירדו גשמים בלילה ונכנס לתוך הבית, ופסקו הגשמים, אין מטריחין אותו לחזור לסוכה כל אותה הלילה, אלא ישן בביתו עד שיעלה עמוד השחר). רמ"א שם (ויעור משנתו). לבוש ס"ז (ואפילו ניער משנתו בלילה, אינו חוזר עד שיעלה עמוד השחר וינער משנתו, דשינת כל הלילה כסעודה אחת דמיא, שכן הוא דרך העולם, ואם עלה עמוד השחר קודם שניעור משנתו, אין מטריחין בני ביתו לנערו ולהקיצו משנתו שיעלה לסוכתו, עד שיעור מעצמו אחר שעלה עמוד השחר). ט"ז סקי"ח (פירוש, מעצמו, ואין צריך להקיצו).

וראה שו"ת תורת שלום לאדמו"ר מוהרש"ב סי' פו (וגבי סוכה כשירדו גשמים, שמתירין לו לגמור סעודתו אף כשפסקו הגשמים, כמ"ש בשו"ע או"ח סי' תרל"ט ס"ו, היינו לגמור אותה סעודה לבד, לפי שהתחיל ברשות. וגבי שינה שם ס"ז שאין צריך לחזור

כל הלילה, אף כשניעור באמצע הלילה כמ״ש הב״י שם, אין זה מפני שהותרה לו כל הלילה, רק מפני שלילה זמן שינה היא, ולזאת כל הלילה הוה כאילו לא גמר שינתו, וכמו בסעודה כל זמן שלא גמר סעודתו ... וכמו כן כל הלילה גם כשניעור, דומי׳ דסעודה ... וע׳ בשו״ע רבינו ז״ל שם סכ״ו נראה היטב דמשום גמר שינה נגעו בה. ופשוט הוא דגם בסעודה, אם עד שלא הסיב בבית פסקו הגשמים, שצריך לחזור לסוכה).

תרמ מי הם הפטורים מישיבת סוכה

ובו כ"ב סעיפים

נשים ועבדים

א נשים[1] ועבדים פטורים מן הסוכה[2], מפני שהוא מצות עשה שהזמן גרמא[3]. אבל מי שחציו עבד וחציו בן חורין, חייב בסוכה[4] מחמת צד חירות שבו[5]:

ב טומטום ואנדרוגינוס חייבים בסוכה מספק[6] שמא הוא זכר. אבל אינם צריכים לברך לישב בסוכה, שכל ספק ברכות להקל[7]. אבל אם ירצו לברך הרשות בידם[8], כמו שנתבאר בסימן י"ז[9] עיי"ש. ואפילו נקבות וודאות אם ירצו לישב בסוכה ולברך הרשות בידם[10].

אבל מי שכבר בירך לישב בסוכה, לא יחזור ויברך כדי להוציא את הנשים[11], כיון שאין הנשים חייבות בברכה זו הרי זו ברכה לבטלה, כמו שנתבאר בסימן תקפ"ט[12] עיי"ש:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) נשים ועבדים (ס״א-ב).
(ב) קטנים (ס״ג-ד).
(ג) מצטער (ס״ה-יד).
(ד) המהלך בדרך (סט״ו-יח).
(ה) שומרי העיר והיין (סי״ט-כב).

[2] **משנה** כח, א (נשים ועבדים ... פטורין מן הסוכה). טור ושו״ע ס״א (נשים ועבדים ... פטורים מן הסוכה).

[3] גמרא כח, סע״א (סוכה מצות עשה שהזמן גרמא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות). לבוש ס״א (דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות). ט״ז סק״א (משום דהוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא, ונשים פטורות). וכדלעיל סי׳ יז ס״א (כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים ועבדים פטורים ממנה, שנאמר בתפילין למען תהיה תורת ה׳ בפיך, הוקשה כל התורה כולה לתפילין, מה תפילין שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, שהרי שבת ויום טוב אינן זמן תפילין, ונשים ועבדים פטורים מהם מטעם שיתבאר בסי׳ ל״ח, אף כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים ועבדים פטורים מהם).

[4] **רמב״ם** פ״ו ה״א. **שו״ע** שם (מי שחציו עבד וחציו בן חורין, חייב). וכמו לענין שופר שנתבאר לעיל סי׳ תקפט ס״א (מי שחציו עבד וחציו בן חורין צריך שיתקע לו בן חורין להוציאו).

[5] לבוש סוף ס״א (חציו עבד וחציו בן חורין חייב בה, משום צד חירות שבו). וכמו לענין שופר שנתבאר לעיל שם (שצד חירות שבו נתחייב בתשע תקיעות שלימות).

[6] רמב״ם שם. שו״ע שם (טומטום ואנדרוגינוס חייבים מספק). וכמו לענין ציצית שנתבאר לעיל יז ס״ב (טומטום (שהוא אטום לגמרי ולא נודע אם הוא זכר או נקבה) ואנדרוגינוס (שיש לו זכרות ונקבות) חייבים בציצית מספק, שמא הם זכרים), ולענין שופר, כדלעיל סי׳ תקפח ס״ט.

[7] כמו לענין ציצית שנתבאר לעיל סי׳ יז ס״ב (אבל אין צריכין לברך, דספק ברכות להקל).
וראה לעיל סי׳ קסז סי״ב.

[8] רמ״א סי׳ יז ס״ב (ומכל מקום אם רוצים לעטפו ולברך עליו, הרשות בידן, כמו בשאר מצות עשה שהזמן גרמא).

[9] סעיף ג (ומכל מקום אפילו נקבות וודאים, וכן עבדים, אם ירצו להתעטף בציצית ולברך הרשות בידן, כמו שנוהגין בשאר מצות עשה שהזמן גרמא. ויכולין לומר וצונו להתעטף בציצית אף על פי שהן אינן מצווין, מפני שהאנשים מצווים על כך, וגם הן כשמקיימין מצות שהם פטורים מהם, אעפ״י שאין להם שכר גדול כמצווה ועושה, מכל מקום קצת שכר יש להם, לכן יכולות הן לברך על כל מצות שהן פטורין מהם, אם עושין המצות כתיקונן בענין שהאנשים יכולים לברך עליהם).

[10] כדלעיל שם. סי׳ ע ס״א. סי׳ רצו סוף סי״ט. סי׳ תפט ס״ב.

[11] **מ״א** סק״א (ואחרים לא יברכו לישב בסוכה לנשים, אלא אם כן מברך לעצמו, כמ״ש סי׳ תקפ״ט ס״ו).

[12] סעיף ב (אנשים לא יברכו להן, אם כבר יצאו ידי חובתם ואינן תוקעים רק בשביל הנשים, לפי שהיא ברכה לבטלה, שהרי הנשים בעצמן אינן חייבות בברכה זו שיברך זה להוציאן ידי חובתן בברכה זו, אלא שלהן בעצמן הרשות בידן לברך מטעם שנתבאר שם, אבל אחר למה יברך בחנם).

קטנים

ג אע"פ שהקטנים פטורים מן הסוכה מן התורה עד שיהיו בני י"ג שנים[13], מכל מקום מדברי סופרים כל קטן שאינו צריך לאמו[14], דהיינו בן שש שנים שלימות[15], ואם הקטן חכם וחריף[16] בענין שאינו צריך לאמו, אפילו כשהוא בן חמש שנים שלימות, חייב בסוכה כדי לחנכו במצות. אבל כשעדיין הוא צריך לאמו, כשם שאמו פטורה, כך הוא פטור אפילו מדברי סופרים, כיון שהוא צריך לה[17]:

ד אע"פ שהקטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה[18], מכל מקום אם הוא אוכל וישן חוץ לסוכה אין צריכין למחות בידו ולגעור בו, כמ"ש בסי' שמ"ג[19]. אבל אביו חייב לגעור בו ולמחות בידו ולהכניסו לתוך הסוכה כדי לחנכו במצות[20]. אבל אמו אינה חייבת לחנכו במצות[21], והרי היא אצלו כשאר כל אדם[22]. ומותר לה ליתן לפניו לאכול חוץ לסוכה, אע"פ שיודעת שבודאי לא יכנוס לסוכה לאכול אלא יאכל במקום שנתנה לפניו, אין בכך כלום, כיון שאינה אומרת לו שיאכל חוץ לסוכה[23]:

---

[13] משנה כח, א (וקטנים פטורין מן הסוכה). טור ושו"ע ס"א (וקטנים פטורים מן הסוכה).

[14] **משנה** שם (קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה). גמרא כח, ב (קטן שהגיע לחינוך מדרבנן הוא). טור ושו"ע ס"ב (קטן שאינו צריך לאמו ... חייב בסוכה מדברי סופרים, כדי לחנכו במצות).

[15] **גמרא** עירובין פב, א-ב (אמר רב אסי, קטן בן שש יוצא בעירוב אמו ... והוינן בה, ואיזהו קטן שאין צריך לאמו ... כבר ארבע כבר חמש (כל חד לפי חורפיה, רש"י). אמר רב יהושע בריה דרב אידי, כי קאמר רב אסי כגון שעירב עליו אביו לצפון ואמו לדרום, דאפילו בר שש נמי בצוותא דאמיה ניחא ליה. מיתיבי, קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב אמו עד בן שש ... לימא תיהוי תיובתיה דרב אסי, אמר לך רב אסי עד ועד בכלל). ונאמרו כמה פירושים בגמרא, וכאן נפסק כדעת **רמב"ם** פ"ו ה"א, לגירסת המ"מ וכ"מ (קטן שאינו צריך לאמו שהוא כבן חמש כבן שש חייב בסוכה מדברי סופרים כדי לחנכו במצות). וכן הוא ב**שו"ע** ס"ב. ט"ז ס"ק ב (ומ"ש כאן בשו"ע כבן ה' כבן ו' פירושו שלימות).

ואף שכתב הרמב"ם בהל' עירובין פ"ו הכ"א (קטן בן שש שנים או פחות, יוצא בעירוב אמו, ואין צריך להניח עליו מזון שתי סעודות לעצמו), הרי שגם בן שש דינו כפחות משש.

יתבאר לקמן הל' ת"ת פ"א בקונטרס אחרון סק"א קרוב לסופו (מ"ש הרמב"ם סתם בלשונו דבן ששה חייב בסוכה (לג[ירס]א שלנו בהלכות סוכה פ"ו), ויוצא בעירוב אמו (בהלכות עירובין פ"ו), דסתרי אהדדי. אלא ודאי משום דגבי סוכה, דקודם לכן פטור ואחר כך חייב, אם כן בן ו' היינו שלימות ... משא"כ [בעירובין] דאחר ו' אינו יוצא, וקודם לכן ... יוצא, והוה ליה כאילו קתני עד ו' שנה ועד בכלל, ולא שייך כן כי אם על שנה ששית, ולא על שביעית ומשביעית ואילך לעולם ... [ולגירסת המגיד משנה גבי סוכה כבן ה' כו', אתי שפיר נמי לפי זה, משום דבסוכה ודאי איתיה לאבוה, שהרי מצות חינוך היא על האב לבדו, אבל בעירוב מסתמא ליתיה לאבוה, מדיוצא עם אמו לדבר מצוה שהיא מחנכתו, דמשום הכי שרי, כמ"ש התוס' בעירובין שם]).

והיינו שהן בעירוב והן בסוכה פטור בשנה השישית, וחייב כשהוא בן שש שלימות. ואם הוא חריף – כשהוא בן חמש שלימות.

[16] רש"י שם סע"א (כל חד לפי חורפיה). **אחרונים**. ט"ז ריש סק"ב (פירוש כל חד לפום חורפיה). מ"א ס"ק ב (כל חד לפום חורפיה).

[17] ר"ן יג, א (דכיון שאמו פטורה מן הסוכה, אינו ראוי לחינוך סוכה כל שהוא צריך לה). לבוש ס"ב (דהואיל והוא כרוך אחר אמו ואמו פטורה, על מי נטיל לחנכו).

[18] שאחרי שחייבו חכמים את האב לחנך את בנו, חל חיוב זה גם על הבן עצמו. ויתבאר לקמן (הערה 23).

[19] ס"א (קטן העובר על דברי תורה להנאתו, כגון שאוכל נבלות או שמחלל שבת לצרכו, אין בית דין מצווין להפרישו).

[20] כדלעיל שם ס"ב (אבל אביו, כיון שהוא מצווה מדברי סופרים לחנך את בנו או בתו אפילו במצוות עשה משהגיעו לחינוך, כל שכן שמחוייב מדברי סופרים לגעור בהם ולהפרישם מלעבור על לא תעשה).

[21] מ"א סק"ג (ואמו אינה חייבת לחנכו, כמ"ש סימן שמ"ג). וכדלעיל שם ס"ד (אבל אמו אין מצווה עליו כלל, בין במצות עשה בין בלא תעשה), ושם נסמן (הערה יח).

[22] ראה הערות וציונים להל' תלמוד תורה ח"ב ע' 692.

[23] **מ"א סי' תרטז** סק"ב (ומכל מקום נראה לי, דלא תתן להם לאכול [=ביום הכיפורים], דהוי כמאכילו נבילות בידים. ולא דמי לסוכה שרשאים ליתן לו לאכול חוץ לסוכה, דהתם באכילה אין איסור, והיא נותנת לו, ומה לה אם יאכל בסוכה או חוץ לסוכה, ואינה מחוייבת להכניסו לסוכה, משא"כ כאן דהאכילה בעצמה אסור, והוי כנותנת לו נבילה).

נמצא שאם היתה נותנת לו כדי לאכול חוץ לסוכה, הוי כמאכילתו בידים, שנתבאר איסורו לעיל סי' שמג ס"ה (לספות לו איסור בידים אסור לכל אדם מן התורה אפילו אינו בר הבנה כלל, שנאמר לא תאכלום, ופירשו חכמים לא תאכילום לקטנים).

ואף שלפני שהגיע לחנוך מותר להאכילו חוץ לסוכה וביום הכיפורים, מטעם שנתבאר לעיל סי' רסט ס"ג (שלא אסרו להאכילו איסור בידים אלא כשהמאכל אסור מצד עצמו כגון טרפה וכיוצא בה, אבל כשהמאכל מותר מחמת עצמו, אלא שהוא זמן האסור באכילה, מותר להאכיל לקטן, שהרי מאכילים הקטנים ביום הכיפורים אפילו קטן שאין בו חשש סכנה אם יתענה).

היינו דוקא כשעדיין לא הגיע למצות חנוך, משא"כ כשהגיע לחנוך, כיון שחכמים גזרו עליו מצות חנוך, חל גם בזה איסור האכלתו בידים, כדלעיל סי' שמג ס"ה (ואפילו דברים האסורים מדברי סופרים אסור להאכילו).

ואף שמצות חנוך היא על האב ולא על הבן, כדלקמן הל' תלמוד תורה פ"א ה"א (שהקטן פטור מכל המצות, וגם אביו אינו חייב לחנכו במצות מן התורה אלא מדברי סופרים).

מכל מקום, אחרי שחייבו חכמים את אביו לחנכו, חלה גם על הבן מצות חנוך, כדלעיל סי' קפו ס"ג (הקטן ... מוציא הוא את מי שלא אכל כדי שביעה ... כיון שאינו חייב מן התורה אלא מדברי סופרים ... שמכל מקום הוא חייב מדברי סופרים כמותו).

מצטער

ה לא חייבה תורה לישב בסוכה אלא כדרך שאדם דר בביתו כל השנה[24], לפיכך מי שהוא מצטער בישיבת הסוכה וכשיצא ממנה ינצל מן הצער, פטור מן הסוכה, שאף בכל השנה אין אדם דר במקום שהוא מצטער[25].

במה דברים אמורים, בשאר סעודות החג, אבל בלילה הראשונה, אף המצטער חייב לאכול כזית בסוכה[26], כמו שנתבאר בסי' תרל"ט[27]:

ו איזהו מצטער, זה שאינו יכול לאכול או לישן בסוכה מפני הרוח שמצערו, או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהן, או מפני ריח רע שמריחין בתוך הסוכה[28], וכשיצא ממנה ינצל מכל אלו[29].

במה דברים אמורים, שנולד לו הצער במקרה אחר שעשה שם הסוכה, אבל אם עשה סוכה במקום שידוע לו שיצטער אחר כך בה, כגון שעשה במקום שהרוח מצויה ושולטת שם, ואפילו עשה במקום שלא יהיה לו צער באכילה אלא שיהיה לו צער בשינה, כגון שעשה ברחוב, שאי אפשר לו לישן שם בנחת מחמת מורא הגנבים והליסטים, הרי סוכה זו פסולה, ואינו יוצא בה אפילו באכילה, אף על פי שאין לו צער כלל בה, לפי שכל סוכה שאינו יכול לאכול ולשתות ולטייל ולישן בה בנחת בלא שום צער, אינה נקראת דירה כלל, לפי שאינו דומה לביתו שיכול לעשות שם כל צרכו בנחת[30].

אבל מי שעשה סוכה ברחוב ואינו מתיירא בנפשו לישן שם בלילה, אע"פ שמתיירא שלא יגנבו כלי תשמישו שבסוכה, הרי זו כשרה, שהרי היא ראויה לו לדירה כיון שאינו מתיירא לישן בה, וכלי תשמישו יכול להכניסן בלילה לתוך הבית[31].

וככל הדברים האלה הוא גם בתענית יום הכיפורים, כדלעיל סי' תרטז ס"א וס"ד (והערה 2).

[24] כדלעיל סי' תרלט ס"א (תשבו כעין תדורו, כלומר, כדרך שהוא דר כל השנה בביתו הזקיקתו תורה להניח דירתו ולדור כאן בסוכה).

[25] **גמרא** כו, א (אמר רבא מצטער פטור מן הסוכה), ופרש"י (שהסוכה מצערתו), ותוס' שם ד"ה הולכי (מצטער דפטרו לעיל מן הסוכה, היינו מתשבו כעין תדורו, דאין אדם דר במקום שמצטער). יראים השלם סי' תכא (מצטער פטור מן הסוכה, פירוש, שיש לו צער בסוכה ובצאתו ינצל. וטעמא, דכעין דירה בעינן, ואין דרך אדם לעמוד בדירתו בצער). הובא במרדכי רמז תשמ. טור ושו"ע ס"ד (מצטער פטור מן הסוכה). רמ"א שם (ואין המצטער פטור אלא אם ינצל עצמו מן הצער). ט"ז ס"ק ז (דכעין דירה בעינן, ואין דרך בני אדם לעמוד בדירתו בצער. כן כתב המרדכי בשם רא"מ).

[26] כלבו סי' עא לח, א (וה"ר שלמיה ז"ל כתב, שאינו פטור אלא בשאר הימים, אבל לילה הראשון שהכתוב קבעו חובה כמצה, לעולם חייב). **רמ"א** רס"ד (אבל בלילה ראשונה אפילו מצטער חייב לאכול שם כזית).

[27] דעה האי' דלעיל שם סי"ז (בלילה הראשונה של חג, דהיינו ליל ט"ו בתשרי, צריך לאכול בתוך הסוכה אפילו בשעת הגשם, ואע"פ שהוא מצטער מחמת הגשם), וסי"ט (שהעיקר כסברא הראשונה).

[28] גמרא כו, א (רב שרא לרב אחא ברדלא למגנא בכילתא בסוכה (אע"פ שיש לה גג וגבוהה עשרה, והוי כאילו חוץ לסוכה, רש"י) משום בקי (יש אומרים פשפש ... ויש אומרים זבובים קטנים, ערוך ערך בק הג'). רבא שרא ליה לרבי אחא בר אדא למגנא בר ממטללתא, משום סירחא דגרגישתא. רבא לטעמיה דאמר רבא מצטער פטור מן הסוכה). רא"ש פ"ב סי' יב (כתב בספר המצות דוקא למיגני, אבל למיכל אסור. ולא מיסתבר, דיותר מזיק הריח בשעת אכילה. ונקט למיגני לרבותא). רמב"ם פ"ו ה"ב. **שו"ע** ס"ד (איזהו מצטער, זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח, או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהם, או מפני הריח). טור ומ"א סק"ה (ובכולן פטור אף מאכילה (ב"י בשם רוב הפוסקים)).

[29] כדלעיל סעיף הקודם.

[30] יראים השלם שם (ודוקא שעשה סוכתו מתחילה במקום שראוי לאכול ולשתות ולישן בה ונולד לו צער אחר כן, אבל עש[א]ה מתחילה במקום הראוי להצטער באכילה או בשתיה או בשינה, כגון שייראה בה מגנבים, לא מיבעיא דלא מיפטר בהכי, אלא אפילו יש סכנה וצער בשינה, ובאכילה אין צער וסכנה, לא יצא ידי חובתו, דהא כעין תדורו בעינן, והאי לא הוי כעין תדורו כיון שאינו יכול לעשות בה כל צרכי אכילה ושתיה ושינה בלא צער, ומתחילה לא הוי סוכה, כיון דלצערא קיימי). הובא במרדכי רמז תשמ. רמ"א שם (ואם עשאה מתחלה במקום שמצטער באכילה או בשתייה או בשינה, או שאי אפשר לו לעשות אחד מהם בסוכה מחמת דמתיירא מלסטים או גנבים כשהוא בסוכה, אינו יוצא באותה סוכה כלל, אפילו בדברים שלא מצטער בהם, דלא הויא כעין דירה שיוכל לעשות שם כל צרכיו). לבוש ס"ד (הרבה בעלי בתים עושין סוכתן ברחובות ובשוקים במקום גלוי שאין ראוי לישן שם, וגם האכילה אין אוכלין שם בהשקט מפני העוברים והשבים, ואין חוששין מפני שאינם ישנים שם אלא אוכלין שם בחפזון ויוצאין ממנה מיד, שלא יפה הם עושין, ויש למחות בידם). **מ"א** ס"ק ז (ולכן יש למחות באותן העושים סוכות ברחובות, שאי אפשר לישן שם מחמת מורא הגנבים (לבוש)).

ומה שהוסיף כאן "ולטייל", ראה מה שדנו בזה בשו"ת אבני נזר סי' תפ. חקרי הלכות ח"א לו, א.

[31] שו"ת רמ"א סי' כט (שהמרדכי והגהות לא קאמרי אלא במקום שהוא מתייירא לישן בסוכה מפני הגנבים ולסטים, כדמוכח לשון המרדכי, אבל הפתוח שיכולין לגנוב ממנו, מזה לא דבר המרדכי, דביום הרי הוא שומר הסוכה, ובלילה יכניס הממון לתוך ביתו, כי אין הסוכה צריכה להיות שמשתמר שם ממונו, דלא קפיד רחמנא אלא על ישיבתו ולא על שמירת ממונו, דדווקא לגבי דידיה בעינן תשבו כעין תדורו ולא לגבי ממונו). דרכי משה ס"ק ד. **מ"א** סק"ז (אבל אם אינו מתירא לנפשו, רק שמתירא שיגנבו כלי תשמישו, יוצא, דהא יכול להכניסם בלילה לביתו (תשובת רמ"א סימן כ"ט. דרכי משה)).

ומכל מקום לכתחלה אין לעשות סוכה ברחוב, כמו שנתבאר בסי' תרל"ז[32] עיי"ש:

ז מי שעשה סוכה קטנה בענין שמצטער בה בשינה שלא יוכל לפשוט בה ידיו ורגליו, הרי זו כשרה, וחייב לישן בה ולכפוף ידיו ורגליו, לפי שאין חשוב צער[33], שכן דרך האדם שלפעמים ישן בכפיפת גופו ואיבריו[34].

המצטער אין פטור מן הסוכה אלא הוא בעצמו, אבל משמשיו חייבים בסוכה, דהיינו שאם הם רוצים לאכול או לישן חייבים לכנוס לתוך הסוכה. אבל מי שהוא חולה[35], אפילו אין בו סכנה, אפילו אין לו אלא מיחוש בראשו או בעיניו וישיבת הסוכה קשה לו[36], גם משמשיו פטורין מן הסוכה, לפי שהן עוסקין במצוה, וכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת[37], לפיכך אינן פטורין אלא בשעה שהם משמשים אותן, שאז הן עוסקין במצוה[38]:

ח מי שמקיז דם, חייב בסוכה, שאינו מצטער כלל, ואדרבה הוא שמח ומרבה באכילה ושתיה[39].

במה דברים אמורים, כשאינו מקיז אלא כדי לשמור בריאותו, ואינו מרגיש שום חולי בעצמו, אבל אם מרגיש בו חולי (מחמת הקזה) ויש שם קצת קרירות, הרי זה פטור מן הסוכה[40].

מכל מקום לכתחלה אין להקיז דם בתוך החג אם אפשר לו להקיז קודם החג או להתאחר עד אחר החג, שאין לאדם להביא את עצמו לידי צער בחג בענין שיפטור מן הסוכה[41].

ומטעם זה אין לשתות סם המשלשל בתוך החג, כל שאפשר לו להקדים או לאחר. ואם עבר ושתה, פטור מן הסוכה, כיון שהקרירות קשה לו[42]:

ט מי שכבו לו נרותיו בסוכה בליל שבת שבתוך החג, ויש לו נר דולק בתוך ביתו, מותר לו לצאת מהסוכה ולאכול בתוך ביתו במקום הנר, לפי שצער הוא לאדם לאכול בחושך בלא נר[43].

---

[32] סעיף יא (אין לעשות סוכה לכתחלה בקרקע של רבים, כגון ברחוב העיר וכיוצא בו ... והרי היא סוכה גזולה).

[33] תרומת הדשן סי' צב (מי שצר לו המקום בסוכה לשינה, בענין זה שאינו יכול לישן בפישוט גופו ורגליו ... יראה דלא מיפטר בשינה מסוכה מפני מצטער זה. ונראה להביא ראייה לזה מהא דקי"ל דשיעור סוכה לפחות הוא ז' טפחים. ושיעור גופו של סתם בני אדם הן ג' אמות שהוא י"ח טפחים). **רמ"א** ס"ד (מי שלא יוכל לישן בסוכה מחמת שצר לו בפישוט ידיו ורגליו, לא מקרי מצטער, וחייב לישן שם אף על גב דצריך לכפוף ידיו ורגליו). מ"א סק"ט (דהא משך סוכה קטנה ז' טפחים כדי ראשו ורובו, ולראשו ורובו עכ"פ בעינן י[ח] טפחים, אלא על כרחך שכופף קומתו (ת"ה)).

[34] תרומת הדשן שם (על כרחך אורחיה הוא לפעמים לישן בכפיפת גופו ואיבריו, ולא מיקרי מצטער בהכי). **לבוש** שם (משום דאורחא הוא לפעמים שאדם ישן בכפיפת גופו ואיבריו, ולא מקרי מצטער בענין זה).

[35] משנה כה, א (חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה). **גמרא** שם (חולה, הוא ומשמשיו פטורים. מצטער, הוא פטור משמשיו לא). טור ושו"ע ס"ג (חולים ומשמשיהן פטורים מן הסוכה), וס"ד (מצטער פטור מן הסוכה, הוא ולא משמשיו).

[36] ברייתא כו, א (חולה שאמרו, לא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חולה שאין בו סכנה, אפילו חש בעיניו ואפילו חש בראשו). **ריטב"א** כה, א ד"ה חולין (אסיקנא אפילו חש בראשו בלבד ומצטער בה, פטור). טור ושו"ע שם (ולא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חש בראשו, חש בעיניו). **לבוש** ס"ג (אפילו אין בו סכנה, כגון חש בראשו או בעיניו, הוא פטור, דשמא תזיק לו טרחת עלייתו או ישיבתו בסוכה).

[37] **לבוש** שם (ואפילו משמשיו גם כן פטורים, דעוסק במצוה הוא והעוסק במצוה פטור מן המצוה). וכדלעיל סי' לח ס"ז (כל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת).

וכן הוא לקמן סי"ח (וכל העוסק במצוה אחת אין צריך לטרוח ולחזר אחר מצוה אחרת בעוד שהוא עוסק במצוה זו).

[38] ארחות חיים הל' סוכה אות לב (משמשי חולה אינן פטורין רק בעת שצריכין לו). **שו"ע** שם (ויש מי שאומר שאין המשמשים פטורים אלא בשעה שהחולה צריך להם).

וראה פתחא זוטא ס"ג. ערוך השלחן ס"ג.

[39] אור זרוע הל' סוכה סי' רצט (ויש בני אדם כשהן מקיזין דם במועד דאוכלין חוץ לסוכה ואומרין דלא גרע מחש בעיניו או בראשו, וטעות הוא בידם, דאין הניקז חולה, אלא אדרבה הוא שמח ומרבה בסעודה באכילה ושתיה). הובא בהגהות אשרי פ"ב סי' יב. **רמ"א** ס"ג (ומי שמקיז דם, חייב בסוכה). ט"ז סק"ג (דלא הוה חולה, אלא אדרבא הוא שמח ומרבה באכילה ושתיה). מ"א סק"ד (דהא שמחה הוא לו דהא מרבה בסעודה).

[40] **ט"ז** שם (משמע לי מזה, דלא מיירי אלא במקיז לשמור הבריאה לחוד, ואין מרגיש בחולי, אבל אם מרגיש בחולי ויש קצת קרירות, פשיטא שפטור מסוכה), וכדלעיל סי' שכח סכ"ד (הקיז דם ונצטנן סכנה היא, ועושין לו מדורה בשבת אפילו בתקופת תמוז).

[41] אור זרוע שם (דהוה ליה שלא להקיז במועד, אלא קודם או לאחר כך). הובא בהגהות אשרי שם. דרכי משה שם. מ"א וט"ז שם.

[42] **מ"א** שם (ולפי טעם זה, מי ששותה משקה המשלשל, אף על פי שמצטער הרבה, מכל מקום חייב בסוכה, דהוה ליה לעשותו קודם החג או אחריו, ולכן לא יעשנה במועד. אבל בדיעבד נראה לי דפטור מסוכה, דהא סכנה הוא לו לישב בסוכה).

[43] תרומת הדשן סי' צג (בליל שבת בחג הסוכות כבו לו הנרות, ויש לו נר בביתו, שרי לצאת מן הסוכה לאכול בביתו במקום הנר ... מכל הני מוכח דיש קפידא טובא לאכול סעודת קבע בלא נר), ופסקים סי' קנח (והיכא דכבו הנרות בסוכה בשבת, נראה דיכול

ואפילו יש לחבירו נר בסוכתו, אין אומרים לזה שכבו נרותיו הבא סעודתך לסוכת חבירך ואכול שם לאור הנר, לפי שזהו גם כן צער לאדם לאכול בסוכת חבירו, שאין ערב לאדם אלא בשלו. מכל מקום אם אפשר לו לבא לסוכת חבירו בלא טורח גדול, אין להקל בדבר, לפי שאין זה מצטער גמור שיפטור מן הסוכה בשביל כך[44]:

י מותר לפרוש בגד או סדין בסוכה מן הצד בשבת או ביום טוב להגין מפני הרוח שלא יכבה את הנרות[45], ואין איסור משום עשיית אהל בשבת וביום טוב, שאין במחיצה משום אהל כמ"ש בסי' שט"ו[46].

אבל אסור לפרוס תחת הסכך, אפילו אם הוא בענין שאם לא יעשה כך לא יוכל לאכול כלל בסוכה מחמת הרוח שיכבה את הנרות בליל שבת[47], לפי שאין מצות סוכה דוחה את שום איסור אפילו של דבריהם, מטעם שנתבאר בסוף סימן תקפ"ו[48] עיי"ש.

אבל מותר לפרוס על גבי הסכך, אם (עיין סי' תרכט מ"א[49]) הוא [בענין[50]] שאם לא יעשה כך לא יוכל לאכול בסוכה, לפי שאין כאן אהל כלל, כיון שאין גובה טפח בין הסדין לסכך שתחתיו[51].

אבל אם אין ברור לו שאם לא יפרוס שם סדין לא יוכל לאכול בסוכה, אפילו בחול אסור לפרוס סדין תחת הסכך או על גבי הסכך, מטעם שנתבאר בסוף סי' תרכ"ט[52]:

יא אין המצטער פטור מן הסוכה אלא אם כן הוא מצטער בדבר שדרך בני אדם להצטער בו[53]. אבל אם הוא מצטער בדבר שאין דרכן של בני אדם להצטער מחמת דבר זה, בטלה דעתו אצל כל אדם[54]. אלא אם כן ידוע

לילך לביתו ולאכול סעודתו שם). **רמ"א** ס"ד (מי שכבו לו הנרות בסוכה בשבת, ויש לו נר בביתו, מותר לצאת מן הסוכה כדי לאכול במקום נר). לבוש ס"ד (שצער הוא לו לאכול בסוכה בלא נר), וכדלעיל סי' רסג ס"ד (משום שלום ביתו, שמצטערין בני ביתו לישב בחשך ולאכול), וסי' תקכז סכ"ט (מפני שלום בית, שלא יאכל בחשיכה).

והיינו דוקא "בליל שבת שבתוך החג", אבל בליל א' דיום טוב שחל בשבת, אף המצטער חייב לאכול כזית בסוכה, כדלעיל ס"ה.

[44] **תרומת הדשן** שם (ונראה נמי, דאפילו יש לחבירו נר בסוכתו, אין אומרים לזה לך הבא סעודתך לסוכת חבירך ואכול שם לאור הנר, דהא נמי חשיב צער, משום דאין ערב לאדם אלא בשלו ... אפס יש לחלק בראייה, אם אפשר לו בלי טורח גמור לבא לסוכת חבירו ולאכול שם, אין לו להקל), ופסקים שם (דניחא לו לאדם בשלו ולא בשל חבירו, מידי דהוה לצאת מביתו לדירה אחרת דהוי צער, לפי שנוח לו לאדם להיות בשלו). רמ"א שם (ואין צריך לילך לסוכת חבירו שיש שם נר, אם יש טורח גדול בדבר). לבוש שם (דהא נמי חשוב צער, מפני שאין ערב לו לאדם אכילתו אלא בשלו, מיהו אם אפשר לו לבא לסוכת חבירו בלא טורח גמור ולאכול שם, אין להקל בדבר).

[45] אור זרוע הל' שבת סי' עח סוף אות ו (היכא שאינו מתכוין אלא לצניעותא, או להגן מפני החמה או מפני הגשמים או מפני הרוח, ודאי עושה לכתחילה מחיצת עראי בשבת, וכל שכן ביום טוב. הלכך בחג הסוכות מותר לתלות המפה על הכתלים וכנגד הפתח כדי להגן מפני הרוח שלא יכבה את הנרות). **רמ"א** ס"ד (ואם בא רוח לכבות הנרות בסוכה, מותר לפרוס סדין או בגד מן הצד).

[46] סעיף ג (מותר לעשות מחיצות עראי לכתחלה בשבת, ואפילו עושה אותה כדי להגן מן החמה או מן הצינה, אינה כאהל בשביל כך, וכן אם עושה אותה בשביל הנרות שלא יכבה אותן הרוח, ואין צריך לומר שמותר לעשות מחיצות לצניעות בעלמא שלא יהא יושב במקום מגולה).

[47] אור זרוע שם (אבל למעלה תחת הסכך ודאי אסור). רמ"א שם (אבל לא תחת הסכך). מ"א ס"ק ח (משום אהל), וכדלעיל שם ס"א (אסור לעשות אהל דהיינו גג המאהיל עליו להגן מאיזה דבר, כגון מן החמה או מן הגשמים או מאיזה דבר אחר, אפילו הוא עראי שאינו עשוי להתקיים).

[48] סכ"ב (שופר של ראש השנה אין מחללין עליו יום טוב, מפני שיום טוב הוא עשה ולא תעשה כמ"ש בסי' תצ"ח, ואין עשה דשופר דוחה את לא תעשה ועשה. ואפילו בדבר שאיסורו אינו אלא מדרבנן אין מחללין עליו, לפי שחכמים השוו את דבריהם לשל תורה, והעמידו דבריהם לבטל דברי תורה בשב ואל תעשה).

וכן הוא לעיל סי' תרכח ס"ה (ואין דוחין אפילו שבות של דברי סופרים מפני קיום מצות סוכה, מטעם שנתבאר בסימן תקפ"ו).

[49] סקכ"ה (ונראה לי דאם הגשמים נוטפין מהסכך, מוטב לפרוס סדין משיאכל חוץ לסוכה. מיהו לא יברך לישב בסוכה, דספק ברכות להקל). והוא מטעם המחלוקת דלקמן (הערה 52).

[50] כן הגיה בקונטרס השלחן.

[51] מ"א ס"ק ח (אבל על הסכך ... אם נראה לכל שמכוין להגין, שרי, דיש לסמוך אהמתירין בסוס"י תרכ"ט. ומשום אהל נמי ליכא, כיון דליכא חלל בינו לסוכה, כמ"ש סי' שט"ו ס"ב), וכדלעיל סי' שטו סי"ט (שכל אהל שאין לו חלל טפח אינו קרוי אהל כלל).

[52] בשו"ע שם סי"ט (פירס עליה סדין מפני החמה, או תחתיה ... לנאותה, כשרה ... ויש אומרים שסוכה שהיא מסוככת כהלכתה וירא שמא ייבש הסכך או ישרו העלין ותהיה חמתה מרובה מצלתה, ופירס עליה סדין שלא תתייבש, או תחתיה שלא ישרו העלין, כיון שהסדין גורם שעל ידו צלתה מרובה מחמתה, פסולה).

[53] טור **ורמ"א** ס"ד (ולא יוכל אדם לומר מצטער אני אלא בדבר שדרך בני אדם להצטער בו).

[54] כדלקמן (הערה 56) מהט"ז, שאם אינו מאניני הדעת, בטלה דעתו אצל כל אדם.

שהוא מאניני הדעת[55], והוא מצטער בדבר שכל אניני הדעת מצטערין מחמת דבר זה[56]. אבל אין כל אדם יכול לומר מאניני הדעת אני, אלא אם כן ידוע שהוא מאניני הדעת[57]:

יב אע"פ שהישן בסוכה בכילה שיש לה גג רחב טפח וגבוה עשרה טפחים לא יצא ידי חובתו[58], מכל מקום אם יש יתושין בסוכה שמצערין אותו, מוטב שישן בכילה זה[59] משישן חוץ לסוכה[60], לפי שיש מי שמתיר לכתחלה לישן בכילה זו אפילו במקום שאין שם יתושין, אע"פ שאין הלכה כדבריו בדבר זה[61]:

יג אבל חייב בסוכה[62] אפילו ביום ראשון[63]. ואע"פ שצער הוא לו לישב בסוכה, שהאבל חפץ להיות מתבודד להיות טרוד בצערו ובאבלו[64], אעפ"כ חייב לישב בסוכה ולהסיר האבלות מלבו בענין שלא יהיה לו צער כלל בישיבה בסוכה[65]. אבל אם אינו יכול להסיר האבלות מלבו, כגון שהמת חביב לו מאוד, ויש לו צער בסוכה, שאינו יכול להיות טרוד שם באבלות כמו בביתו שישב שם בדד, פטור מן הסוכה[66]:

יד סעודת ברית מילה[67], וכן הסעודה שאוכלין אצל היולדת (כך היה המנהג בימים הראשונים[68]), חייבים

---

[55] גמרא כט, א (אביי הוה קא יתיב קמיה דרב יוסף במטללתא, נשב זיקא וקא מייתי ציבותא (קסמין של סכך היה משיר על המאכל, רש"י), אמר להו רב יוסף פנו לי מאני מהכא. אמר ליה אביי, והא תנן משתסרח המקפה. אמר ליה לדידי כיון דאנינא דעתאי (רב יוסף מאניני דעת הוה, רש"י) כמי שתסרח המקפה דמי לי). הובא ברי"ף יג, א ובראי"ש פ"ב סי' כ.

[56] ב"ח ד"ה ומ"ש ונראה (כל אדם דאנינא דעתיה היה יוצא מן הסוכה אי מייתי ציבותא, שדרך אניני הדעת להצטער בכך, הילכך הוה ליה מצטער ופטור). **ט"ז** ס"ק ו (דכל אניני הדעת שוין בזה, ולגבי דידהו מקרי רבים, ואין לומר בטלה דעתן אצל כל אדם).

[57] **מ"א** סק"ט (דוקא רב יוסף שידוע שהי' מאניני הדעת, אבל שאר כל אדם אין יכול לומר אינסטניס אני, אלא בעינן עד שתסרח המקפה, אלא אם כן ידוע שהוא איסטניס).

וראה גם לעיל סי' רעט ס"ג (ומכל מקום אין כל אדם יכול לומר איסטניס אני, אלא מי שידוע שהוא איסטניס).

[58] כדלעיל סי' תרכז ס"ב (הישן תחת הכילה הפרוסה סביבות המטה בשיפוע, אם יש לה גג טפח ... ויש עשרה טפחים מן גג טפח זה עד הארץ ... לא יצא ידי חובתו, שכל גג טפח הגבוה עשרה טפחים מן הארץ נקרא אהל ונמצא שאינו ישן בצל סוכה אלא בצל אהל).

[59] בקונטרס השלחן הגיה: זו.

[60] גמרא כו, א (רב שרא לרב אחא ברדלא למגנא בכילתא בסוכה, משום בקי). **מ"א** סק"ט (ואיתא דף כ"ו שאם יש יתושים בסוכה מותר לישן בכילה, אף ע"פ שיש לה גג י' [עס"י תרכ"ז], משמע דזה עדיף מלישן חוץ לסוכה, דאיכא מאן דאמר דיצא בזה).

[61] גמרא יא, א (דרש רבה בר רב הונא, מותר לישן בכילה אע"פ שיש לה גג אע"פ שגבוהה עשרה, כמאן, כרבי יהודה דאמר לא אתי אהל עראי ומבטל אהל קבע, דתנן (כ, ב) אמר רבי יהודה נוהגין היינו לישן תחת המטה בפני הזקנים).

[62] **גמרא** כה, ב (אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב, אבל חייב בסוכה. פשיטא (מאי שנא הא משאר מצות דאשמעינן רב לעיל דאבל חייב בכל המצות, רש"י). מהו דתימא הואיל וא"ר אבא בר זבדא אמר רב מצטער פטור מן הסוכה, האי נמי מצטער הוא, קמשמע לן הני מילי צערא דממילא (שהסוכה מצערתו כגון חמה או צינה או סירחה בדברים שסיכך בהן, רש"י), אבל הכא איהו הוא דקא מצטער נפשיה, איבעי ליה ליתובי דעתיה (חובה עליו ליישב דעתו למצוה, רש"י)). טור ושו"ע ס"ה (אבל חייב בסוכה).

ומיירי שנפטר לו מת במועד, שאז חלים עליו דיני אבלות בדברים הנוהגים בצנעה, כמבואר בשו"ע יו"ד סי' שצט ס"א (אם ... לא נהג אבילות ... אין הרגל מבטל האבלות ... אלא נוהג ברגל דברים שבצנעה), וכדלעיל סי' תעב ס"ג-ד.

[63] אף שהאבל ביום הראשון פטור מתפילין, כדלעיל סי' לח ס"ה (אבל ביום ראשון של אבילות, דהיינו ביום הקבורה, אסור להניח תפילין, מפני שהתפילין נקראין פאר, שנאמר פארך חבוש עליך, ואבל מעולל בעפר קרנו, ואין נאה לתת פאר תחת אפר), מכל מקום חייב בסוכה גם ביום הראשון, כדאמרינן התם (אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה, חוץ מתפילין ... ביום ראשון ... אבל חייב בסוכה).

[64] **רא"ש** פ"ב סי' ז (מצטער הוא בישיבת הסוכה יותר מבישיבת הבית, דאבל חפץ הוא להיות מתבודד ויושב במקום צער ואפילה כדי להיות טרוד בצערו). הובא במ"א סק"י.

[65] גמרא שם (איבעי ליה ליתובי דעתיה).

[66] תניא סי' פג (ומסתברא שאם מת לו מת שהיה חביב עליו כל כך שאינו יכול להסירו מלבו ומצטער עליו ביותר, שפטור מן הסוכה, שאין לך צער גדול מזה). **מ"א** שם (וכתוב בספר תניא, אם המת הי' חביב כל כך שאין יכול להסירו מלבו, פטור, עד כאן. ומיירי שמצער בישיבתו בסוכה, כמ"ש לעיל).

[67] מהרי"ק שורש קעח (ועל ברית מילה שנראה תוך חג הסוכות). **רמ"א** ס"ו (וסעודת ברית מילה... חייבין בסוכה).

[68] רמ"א שם (וכן הסעודה שאוכלין אצל היולדת), והיא הסעודה שנהגו לעשות בלילה שלפני המילה, כנזכר במחזור ויטרי ח"ב סי' תקו (אור שמיני בעל ברית עושה סעודה ומשתה לכבוד המצוה). ש"ך יו"ד סי' קעח ס"ק ו (שנוהגין בארצות אלו שעושין סעודה בלילה שלמחר מלין התינוק (שקורין וואי"ך)). נחלת שבעה סי' יב מחודשים א (בסעודה שנוהגין לעשות באשכנז בלילה שלפני המילה, שמזמנין המוהל והסנדק ושאר קרובים ואוהבים). מ"א ס"ק יג (הסעודה שעושין באשכנז בליל שלפני המילה). והיינו שבימים הראשונים היה המנהג לעשות סעודה אצל היולדת בליל שלפני המילה, ועל זה כותב שבסעודה זו חייבים בסוכה.

עוד כתב במהרי"ק שם (האכילה שעושין מפירות אצל היולדת ... אכילת פירות בעלמא, כמו שרגילין לעשות, נראה לענ"ד שהמיקל לא הפסיד, מאחר שגם בלא שום צד מצוה אין חיוב בפירות, אם לא הרוצה להחמיר), והוא הנזכר בתרומת הדשן סי' רסט (מה שאנו נוהגים עכשיו, לאחר שנולד זכר נכנסין לשם לטעום בליל שבת הסמוך ללידה), וברמ"א יו"ד סי' רסה סי"ב (נהגו לעשות סעודה ומשתה בליל שבת לאחר שנולד זכר, נכנסים אצל התינוק לטעום שם). לוח ברכת הנהנין פ"ג הט"ז (נוהגים בסעודה בן

בסוכה. אע"פ שצר להם המקום לשבת שם ואי אפשר להם לשמוח כראוי, אעפ"כ יאכלו בסוכה, ואותם אנשים שצר להם לא יאכלו כלל בסעודה זו[69]. אע"פ שסעודת ברית מילה היא סעודת מצוה[70], מכל מקום אינה מצוה גדולה כל כך לדחות מצות סוכה בשבילה[71], שהיא מצות עשה של תורה:

המהלך בדרך

טו המהלך בדרך בימי הסוכות[72], אם הוא אוכל וישן על פני השדה במקום שאין שם ישוב כלל, אינו צריך לטרוח ולעשות לו סוכה, אפילו הוא יושב כל החג במקום אחד בשדה, ויש לו סיפוק לעשות לו סוכה במקום הזה, אעפ"כ אינו צריך לטרוח בשביל כך[73], אלא אם יש שם במקום חנייתו סוכה מוכנת[74] עשויה לשם צל[75] הרי זה יושב בה, ואם לאו אוכל ושותה וישן על פני השדה, לפי שהסוכה היא כעין דירת ביתו בכל השנה, ואין אדם קובע דירתו במקום שאין שם ישוב כלל[76]:

טז אבל כשהגיע למקום ישוב[77], אפילו הוא ישוב גוים[78] ורוצה לאכול או לישן שם, חייב לעשות לו סוכה ויכנס לתוכה לאכול ולישן[79].

במה דברים אמורים, כשיש לו פנאי לעשות סוכה משעה שהגיע לישוב עד שעת האכילה והשינה של עוברי

זכר, שאוכלין מיני קטניות תחלה, ואין ממתינין על מין ז' שמביאים אחר כך). ונהוג אף בזמננו, וקוראים לו "שלום זכר", ואין אוכלים בו סעודה שחייבת בסוכה, כי אם פירות וכדומה.

וראה כפר חב"ד 1017 ע' 14. 1019 ע' 14.

[69] מ"א שם (די להם בי' אנשים).

[70] רמ"א יו"ד סי' רסה סי"ב (ונהגו לקחת מנין לסעודת מילה, ומקרי סעודת מצוה).

וראה גם לעיל סי' רמט ס"ו (המילה ... גם כן סעודת מצוה). סי' תמד סט"ו (סעודת מצוה כגון סעודת מילה).

[71] מהרי"ק שם (ויש שהיו רוצים לדמות ... לסעודת חתן שהותרה חוץ לסוכה. לענ"ד אין נראה לדמותו, ורואה אני דברי האומר דשאני התם שהיא מצוה גדולה לשמח חתן וכלה, ונקראת סעודת מצוה בכל מקום, אבל הכא אינו אלא מנהג בעלמא), והיינו שהם רוצים לדמות לסעודת חתן וכלה, המבואר לעיל סי' תרלט ס"י (חתן והשושבינין וכל בני החופה, דהיינו אותם אנשים שאוכלים עם החתן, פטורים מן הסוכה כל שבעת ימי המשתה, ומותרים לאכול ולשתות ולשמוח חוץ לסוכה), אמנם מכל מקום אינו דומה. **מ"א** שם (דאע"ג דסעודת מצוה הוא, כמ"ש ביו"ד סי' רס"ה סי"ב, מכל מקום אינה מצוה כל כך, דלא מצינו בגמרא בהדיא כמו סעודת נישואין דאיתא פ"ג דפסחים בהדיא עיי"ש). והוא כדאמרינן פסחים מט, א (סעודת אירוסין ... בסעודה ראשונה דברי הכל מצוה). ומסיים במ"א שם (ועיין בספר נחלת שבעה שכתב שגם הסעודה שעושין באשכנז בלילה שלפני המילה, שמזמנין המוהל והסנדק ושאר קרובים ואוהבים, נקרא סעודת מצוה לענין נדר. ואינו מוכרח).

והיינו שלא התירו לאכול חוץ לסוכה אלא בחופה, שהיא מצוה ממש, מטעם האמור לעיל ס"ז (לפי שהן עוסקין במצוה, וכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת), משא"כ במילה וכיו"ב שאינם אלא מנהג בעלמא.

[72] גמרא מז, א (רב הונא בר ביזנא וכל גדולי הדור איקלעו בסוכה בשמיני ... גמירי דמאפר אתו), ופרש"י ותוס' (למדתי מרבותי שהן באו מן האפר שבהמותיהן רועות שם, ולא ישבו בסוכה כל ימי החג).

[73] ברייתא כו, א (הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום, וחייבין בלילה), ופירשו התוס' (וחייבין בלילה, כשאדם לן בלילה ביישוב). וכן הוא בר"ן יב, א (וחייבין בלילה, כשבאו ליישוב, הא לאו הכי פטורין). ארחות חיים סי' לג (ואם הם בדרך או במקום שאין שם יישוב, פטורין אף בלילה, דאין לו לעשות שם דירה). **מ"א** סוף סקט"ו (ואם הוא בשדה, אפילו כל ימי החג אין צריך לטרוח ולעשות שם סוכה, כדאיתא בגמ' ריש דף מ"ז, דאין שם ישוב). והיינו שבזה מיירי בדף מז, שכל ימי החג לא היו ביישוב, אלא במקום שבהמותיהן רואות שם, ולכן לא טרחו לעשות שם סוכה.

[74] **תוס' דף מז** שם (אע"ג דאמרינן סוכת רועים. לא היה להם), והיינו שאף דתניא ח, ב (סוכת רועים ... כשרה), מכל מקום מיירי הכא שלא היתה להם שם סוכה, וישנו על פני השדה. הרי שאם היתה שם סוכה צריך לישב בה.

[75] כדלעיל סי' תרכו ס"א (אין אדם יוצא ידי חובתו אלא בסוכה שאינה עשויה אלא לצל בלבד). וגם סוכת רועים עשויה לצל, כמבואר בשו"ע רס"י תרלה (סוכה ... עשויה לצל, כגון סוכת ... רועים).

[76] רש"י כו, א ד"ה הולכי דרכים (דכתיב בסוכות תשבו, כעין ישיבת ביתו, כשם שכל השנה אינו נמנע מלכת בדרך בסחורה, כך כל ימות החג שאינו יום טוב, לא הצריכו הכתוב למנוע). תוס' שם (כל זה נפקא מתשבו כעין תדורו, שכשם שאדם בביתו אינו נמנע מלצאת לדרך). ר"ן שם (דכתיב בסכות תשבו, כעין ישיבת ביתו, כשם שכל ימות השנה אינו נמנע ללכת בדרכים, כך ימות החג שאינו יום טוב לא הצריכו הכתוב להמנע מלצאת לדרך). ארחות חיים שם (והטעם משום תשבו כעין תדורו, וכשם שהוא בביתו אינו נמנע מלילך לעסקיו בין ביום בין בלילה, אף זה כן). רמ"א ס"ח (כשאר ימות השנה, שאינו מניח דרכו משום ביתו). לבוש ס"ח (כבר אמרנו למעלה [סי' תרלט ס"א] שלא חייבה התורה לישב בסוכה יותר ממה שדרך בני אדם לישב בבית בשאר ימות השנה, וידוע, כשאדם דר ויושב בביתו בשאר ימות השנה, אם יבא לידי עסק מה שיצטרך ללכת לדרך, בין ביום בין בלילה, הולך הוא לדרכו ומניח את ביתו, וכן הוא הדין בסוכה, דתשבו כעין תדורו הוא, הלכך אם יבא עסק מה לידו, יהיה מה שיהיה, ויצטרך לשום לדרך פעמיו).

וכדלעיל רס"י תרלט (ולמדו מפי השמועה, תשבו כעין תדורו, כלומר כדרך שהוא דר כל השנה בביתו).

[77] **מ"א** סקט"ו (וחייבים בלילה, כשלן בלילה בישוב (תוס' ור"ן)), וכנסמן לעיל (הערה 73).

[78] מ"א שם (ומקום עכו"ם נמי קרי ישוב).

[79] **גמרא** [ברייתא] שם (וחייבין בלילה). טור ושו"ע ס"ז (וחייבים בלילה). וכמובא לעיל, דמיירי שלן בלילה בישוב.

דרכים כיוצא בו, דהיינו שאם הוא מהלך ביום ולן בלילה בישוב, ויש פנאי לעשות סוכה משהגיע לישוב עד עת האכילה והשינה של עוברי דרכים המהלכים ביום ולנין בישוב, וממהרין לאכול ולישן בתחלת הלילה, בענין שיוכלו לקום בהשכמה לילך לדרכם. אבל אם הגיע לישוב סמוך לעת האוכל או לעת השינה של עוברי דרכים כיוצא בו, בענין שאם יטריח לעשות סוכה קודם עת האכילה והשינה של עוברי דרכים כיוצא בו, יהיה לו עיכוב בדרכו, שלא יוכל לילך למחר בהשכמה לדרכו, אינו צריך לטרוח ולעשות סוכה, ומותר לו לאכול ולישן בבית[80].

ואין צריך לומר שאם אינו רוצה להתעכב כלל בישוב, רק לאכול ולישן ולמהר לילך לדרכו, שאינו צריך לטרוח ולעשות סוכה, כיון שמחמת זה יהיה לו עיכוב בדרכו[81].

ואפילו אם הוא הולך לדבר הרשות, מכל מקום אינו מחויב לדור בסוכה בקביעות ימי החג יותר ממה שהוא דר בקביעות בביתו כל השנה, וכשם שהוא מניח את ביתו בכל השנה והולך לדרך, כך מותר לו להניח סוכתו ולילך לדרך[82], וכשם שבכל השנה כשהוא בדרך לפעמים אינו אוכל בתוך הבית כדי שלא יהיה לו עיכוב בדרכו, כך מותר לו לאכול ולישן חוץ לסוכה מפני איחור דרכו:

יז אותן ההולכים לכפרים לתבוע חובותיהם ולנים שם בכפר, כיון שמן הדין הם חייבים לעשות שם סוכה, כיון שהם שוהים ומתעכבים הרבה בכל כפר וכפר, לכן אם אינן עושים שם סוכה אסור להם לאכול ולישן שם, וצריכין הם לשוב לבתיהם בכל לילה לאכול ולישן בסוכה[83]:

יח וכל זה במי שהולך לדבר הרשות, אבל מי שהולך לדבר מצוה, כגון להקביל פני רבו או לפדיון שבוים וכיוצא בזה[84], והגיע לישוב בעוד שלא עשה מצותו[85], אינו צריך לטרוח ולעשות סוכה, ואפילו אם יש שם סוכה בנויה, אם אינה מזומנת לפניו אינו צריך לטרוח ולחזור אחריה[86], ומותר לו לאכול ולישן בבית, שכל זמן

---

[80] **מ"א** שם (דמדינא חייבים לעשות שם סוכה ... אך אם בא לכפר סמוך לעת האוכל, אין צריך להמתין על עשית סוכה). ומפרש כאן:

(א) דהיינו לא רק בשעת האכילה, אלא אף בשנת השינה.

(ב) דהיינו לא רק כשרוצה לאכול ולישן ולמהר לילך לדרכו (שיתבאר לקמן בסמוך "ואין צריך לומר"), אלא אף אם הגיע עת האוכל והשינה של עוברי דרכים כיוצא בו, שדרכם לאכול ולישן מוקדם כדי שילכו למחר בהשכמה לדרכם, אינו צריך לטרוח ולעשות סוכה.

[81] **מ"א** שם (על כרחך הכי קאמר, הולכי דרכים ביום פטורים ביום, אפילו מגיעין למלון אין חייבין לטרוח ולעשות סוכה שם, כיון שדעתם לילך לאלתר).

[82] **רש"י** ותוס' שם ד"ה הולכי, ושאר הפוסקים שצויינו לעיל (הערה 76).

[83] ארחות חיים שם (יש לומר, אותן שהולכים בכפרים לתבוע מחובותם בחולו של מועד בחג, צריכין לשוב לבתיהם בלילה לאכול בסוכה אם אין סוכה באותה העיר. ואף על גב שיש לבעל הדין לחלוק, המחמיר תבא עליו ברכה). הובא **ב"י** שם. רמ"א שם (וההולכים לכפרים לתבוע חובותיהם, ואין להם סוכה באותן הכפרים, יחמירו על עצמן לשוב לבתיהם בכל לילה לאכול בסוכה. ואף על גב דיש להקל, מכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה). **מ"א** סקט"ו (פירוש, דמדינא חייבים לעשות שם סוכה, ואם אין עושין חייבין לשוב לבתיהם. אף על פי שיש לומר אם אין להם סוכה בעת האוכל פטורין, כמו אם ירדו גשמים שאין צריך להמתין, מכל מקום המחמיר תבא עליו ברכה, כי זה מקרי פושע, כיון שהיה לו לעשות שם סוכה ולא עשה).

[84] משנה כה, א (שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה). **גמרא** כו, א (כי הא דרב חסדא ורבה בר רב הונא, כי הוו עיילי בשבתא דרגלא לבי ריש גלותא (שבאנו לשמוע הדרשה ולהקביל פני ריש גלותא, רש"י) הוו גנו ארקתא דסורא, אמרי אנן שלוחי מצוה אנן, ופטורין). **רש"י** ותוס' במשנה שם (הולכי בדרך מצוה כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו ולפדות שבויים). **טור** ושו"ע ס"ז (שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, בין ביום ובין בלילה), ולבוש ס"ז (כגון להקביל פני רבו או ללמוד תורה, או לפדיון שבויים וכיוצא בזה).

וכאן השמיט לימוד התורה. וראה לעיל סי' תמד סי"ח (ואפילו הוא הולך ללמוד תורה אצל רבו הרי זה כדבר הרשות אצל ביעור חמץ שהיא מצוה מדברי סופרים, לפי שמעשה המצות הוא גדול מהתלמוד כשאי אפשר לקיים המצוה על ידי אחרים. ואף על פי שמצות הלימוד הוא בכל רגע ורגע, ונמצא שבעשיית מצוה מדברי סופרים הוא מבטל מצות עשה של תלמוד תורה, ואפילו אם גם המצוה היא של תורה, הרי שניהם שקולין ואיזה שירצה יעשה, שכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת. מכל מקום כיון שהמצוה היא עוברת, שאם יעסוק בתורה ולא יקיימנה תתבטל המצוה לגמרי, ובעשיית המצוה לא תתבטל מצות עשה של תורה לגמרי, שהרי יכול ללמוד אחר כך, לפיכך תלמוד תורה נדחה מפני כל המצות אפילו הן מדברי סופרים כשאי אפשר לעשותן על ידי אחרים), ושם נסמן (הערה קטז).

ולקמן הל' תלמוד תורה פ"ד ה"ג (היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים, לא יפסיק תלמודו ... ואם אי אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים ... יפסיק תלמודו ויעשה המצוה ... כי זה כל האדם, כמו שאמרו חכמים תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, ואם אינו עושה כן, נמצא שלמד שלא לעשות).

ונתבאר בדובר שלום ע' לו-ח.

[85] אור זרוע הל' סוכה סי' רצט (הואיל שהיו הולכים לדבר מצוה ועדיין לא הגיעו לשם). הובא בהגהות אשרי פ"ב סי' ו.

[86] רא"ש פ"ב סי' ו (שאם יש לו לחזור אחר סוכתו לצורך הלילה, יבטל ממצותו ביום). מ"א סקי"ד (ודוקא כשצריך לטרוח אחר סוכה, אבל בלא טורח צריך לישב בסוכה).

שאינו בביתו, והוא טרוד במחשבת המצוה ובתיקוניה, הרי זה נקרא עוסק במצוה[87], וכל העוסק במצוה[88] אחת אין צריך לטרוח ולחזר אחר מצוה אחרת בעוד שהוא עוסק במצוה זו.

ואף על פי שאפשר לו לקיים שתי המצות בלי שום שיהוי ועיכוב להמצוה שעוסק בה, מכל מקום התורה פטרתו מלטרוח ולחזר אחר מצוה אחרת[89], כמ"ש בסי' ל"ח[90]. אבל אם אינו צריך לטרוח ולחזר אחר סוכה, כגון שיש סוכה מזומנת לפניו, חייב לכנוס לתוכה לאכול ולישן[91].

ואם אינו יכול לאכול ולישן כל כך בטוב בסוכה כמו בבית, ויהיה יגע למחר מחמת מניעת השינה ולא יוכל לעסוק במצוה כראוי, פטור מלישן בסוכה[92]:

שומרי העיר והיין

יט שומרי העיר ביום[93], דהיינו כל היום הן מהלכין סביב העיר[94] לשמרה מגייסות הבאות עליה[95], פטורין מן הסוכה כל היום, ומותר להם לאכול חוץ לסוכה. ואפילו אם יש שם סוכה מוכנת, אינם צריכים לכנוס לתוכה לאכול, אם הוא בענין שעל ידי כן יתבטלו משמירתן. אבל חייבים בסוכה בלילה, שאז אינן שומרים את העיר. ואם הם שומרים בלילה ולא ביום, פטורים בלילה וחייבים ביום:

כ שומרי גנות ופרדסים, שהן קבועין שם ביום ובלילה, פטורין מן הסוכה בין ביום בין בלילה. ואע"פ שהן קבועין במקום אחד כל ימי החג, אעפ"כ אין מחייבין אותו לעשות סוכה במקום ההוא, לפי שאם יעשה השומר סוכה במקום אחד, ידע הגנב שיש לו לשומר מקום קבוע ויבוא ויגנוב ממקום אחר, ונמצא שעל ידי הסוכה אין שמירתו כלום, והתורה לא חייבה לעשות סוכה אלא כמו שדר בביתו, וזה שמניח דירת ביתו בשביל שמירת ממונו מהפסד, אין מחייבין אותו לישב בסוכה, שעל ידי זה יגיע לו הפסד לממונו. אבל אם היה שומר כרי של תבואה, שיכול לשמור כל הכרי ממקום קביעתו, חייב לעשות לו סוכה במקום קביעתו, כיון שלא יגיע לו שום הפסד על ידי כך[96]. אע"פ שסוכה זו תהיה רחוקה מן העיר, בענין שאי אפשר לו להביא

---

[87] **רש"י** כו, א ד"ה הולכים (ומשום דטרידים ודואגים במחשבת המצוה ובתיקוניה, פטורין מן המצוה)

[88] גמרא כה, א (פרט לעוסק במצוה).

וכדלעיל ס"ז (לפי שהן עוסקין במצוה, וכל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת).

[89] **ר"ן** יא, א (נראה לי דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אף על פי שיכול לקיים את שתיהן ... כל שהוא עוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצות אחרות אף על פי שאפשר ... כל שצריך לטרוח פטור, ומשום הכי רבנן דהוו שלוחי מצוה הוו גנו חוץ לסוכה, דכל זמן שליחותן עוסקים במצוה מיקרו ולא היו חייבים לקיים מצות סוכה). **מ"א** ס"ק יד (אפילו הולכין ביום פטורים גם בלילה).

[90] סעיף ז (כל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת אפילו אפשר לו לקיים שתיהן, לפי שכל שעוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצות אחרות אף על פי שאפשר לו).

[91] ר"ן שם (ומיהו מודינא ודאי, שכל שאינו צריך לטרוח כלל, אלא כדרכו במצוה ראשונה יכול לצאת ידי שניהם, דבכהאי גוונא ודאי יצא ידי שתיהן, ומהיות טוב אל יקרא רע). רמ"א סי' לח ס"ח (אבל אם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח, יעשה שתיהן).

וכן הוא לעיל שם (ואפילו כשעוסק במצוה אחת ונזדמנה לו מצוה אחרת ויכול לעשות שתיהן כאחת בלא שום טורח, מהיות טוב אל תקרא רע, ויצא ידי שתיהן. ולא אמרו שכל העוסק במצוה פטור מן המצוה, אלא כשצריך לטרוח טירחא בעשיה האחרת טורח אחר, אבל לא כשטורח אחד לשתיהן וכדרכו במצוה הראשונה יכול לצאת ידי שתיהן).

[92] ראבי"ה סי' תרלה (והולכי לדבר מצוה, פטורין בין ביום ובין בלילה ... ונראה לי הטעם משום דכשנחים וישנים בהנאתם בלילה יכולים למחר לעסוק טפי, והוו בכלל עוסקי מצוה). הובא במרדכי רמז תשמ, ובהגהות מיימוניות פ"ו אות ד. מ"א שם (והוא הדין אם אין יכולים לישן כל כך בטוב בסוכה ויהיו יגעים למחר ולא יוכלו לקיים המצוה כראוי, פטורין).

[93] **גמרא** [ברייתא] כו, א (שומרי העיר ביום, פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה. שומרי העיר בלילה, פטורין מן הסוכה בלילה וחייבין ביום. שומרי העיר בין ביום ובין בלילה, פטורים מן הסוכה בין ביום ובין בלילה). טור ושו"ע ס"ט (שומרי העיר ביום, פטורים ביום וחייבים בלילה. שומרי העיר בלילה, פטורים בלילה וחייבים ביום).

[94] מ"א ס"ק טז (שומרי העיר וכו', צריכים לילך סביב העיר, כן משמע בגמרא, ולכן לא פריך וליעבדו סוכה התם).

[95] ירושלמי פ"ב ה"ה (הדא דאת אמר בשומר גייסות). **מ"א** סקט"ז (ובירושלמי איתא דוקא בשומרי גייסות, אבל בשומרי ממון הוי כשומרי גנות ופרדסין).

והקשה הפרי מגדים שם (ולא הבינותי, דשומרי גנות פטורים משום ממון), וכן הקשה בלבושי שרד שם (קשה הא גם בגנות ופרדסין פטורים מן הסוכה). וזה מיישב כאן "ואפילו אם יש שם סוכה מוכנת, אינם צריכים לכנוס לתוכה לאכול", משא"כ בשומרי גנות יתבאר לקמן ס"כ (אין מחייבין אותו לעשות סוכה במקום ההוא), אבל אם יש שם סוכה מוכנת, צריכים לאכול בה.

[96] **גמרא** [ברייתא] שם (שומרי גנות ופרדסים (אין זזין משם, **רש"י**) פטורין בין ביום ובין בלילה. וליעבדי סוכה התם וליתבו. אביי אמר תשבו כעין תדורו, רבא אמר פרצה קוראה לגנב (משל הדיוט הוא, ואף כאן הגנב רואה אותו יושב בסוכה בלילה והוא נכנס וגונב הפירות לרוח אחרת, רש"י). מאי בינייהו, איכא בינייהו דקא מנטר כריא דפירי (כרי של פירות שהוא תמיד לפניו ויכול לשומרן, ואין כאן פרצה קוראה לגנב, רש"י)), וכרבא. טור ושו"ע ס"י (שומרי גנות ופרדסים, פטורים בין ביום ובין בלילה, שאם

לשם כל כלי תשמישו שהוא משתמש בהן בביתו, מכל מקום כיון שמניעה זו אינה מחמת הסוכה, שהרי אף אם לא יעשה בכאן סוכה לא ישתמש בכלי תשמישו שבביתו, לכך אינו נפטר מן הסוכה בשביל כך[97]:

כא וכן אותן היושבין בחנות כל היום, אפילו אם דרים חוץ לעיר רחוק מן חנויותיהם שבתוך העיר, אף על פי כן חייבים לעשות סוכה אצל חנויותיהם לאכול שם, ואסור להם לאכול בתוך החנות[98]. ואם אי אפשר להם לעשות סוכה אצל החנות, צריכים לשוב לבתיהם לאכול בסוכה[99]:

כב ישראלים השכורים אצל נכרי בחג הסוכות לעשות בתוך כרמו את יינו, פטורין מן הסוכה בין ביום ובין בלילה, לפי שהן צריכים לשמור תמיד את היין ממגע נכרי[100].

אבל אם הוא בענין שאין צריך לשמור תמיד, כגון שהיין כבר נעשה בהכשר ומונח בחצרו של הנכרי, שאין הישראל צריך להיות יושב ומשמר תמיד, אלא כשהישראל דר בחצר זו שהיין בתוכו, די בכך, כמ"ש ביו"ד בסי' קל"א[101], ולכך חייב הוא לעשות סוכה בחצר זו ולדור בתוכה כל ימי החג[102]:

יעשה השומר סוכה, ידע הגנב שיש לשומר מקום קבוע, ויבא ויגנוב ממקום אחר. לפיכך אם היה שומר כרי של תבואה, שיכול לשמור כולה ממקום אחד, חייב לעשות סוכה במקום ששומרו).

97 **ר"ן** יב, א (דכעין תדורו הוא, כיון שכל השנה הוא דר באותן [הבתים] שבגנות ובאותן כלים, אלא פרצה קוראה לגנב). **מ"א** סקי"ז (ואף על פי שאין יכול להכניס שם כל כלי תשמישו, מכל מקום הוא דר שם כדרך שדר כל השנה [ר"ן]). וכדלעיל ס"ה (מי שהוא מצטער בישיבת הסוכה וכשיצא ממנה ינצל מן הצער, פטור מן הסוכה), ושם נסמן (הערה 25), משא"כ כאן "שהרי אף אם לא יעשה בכאן סוכה לא ישתמש בכלי תשמישו שבביתו".

ואילו במקום שחסרים לו כלי תשמישו מחמת הסוכה, פטור מסוכה, כדלעיל סי' תרלט ס"ד (ואם צריך ללמוד מתוך ספרים הרבה, ... אם אי אפשר לו להכין להם מקום בקל בלא טורח רב, ויש לו טורח רב לפנותם ולחזור ולהכניסם, יכול ללמוד חוץ לסוכה), וס"ח (ואפילו יש לו כרים, אלא שאי אפשר לו להכין להם מקום בסוכה לכל שבעת ימי החג ... אינו צריך לישן בסוכה).

98 **מ"א** סקט"ז (אותן היושבים בחנות, אף על פי שרגילין ברוב הפעמים לאכול ביום שם, מכל מקום בסוכות צריכים לאכול בסוכה, דומיא דשומרים ביום היו צריכין לעשות סוכה שם, הכא נמי מחוייבין לעשות סוכה שם, אפילו אם דרים חוץ לעיר וחניותיהם בעיר, מחוייבים לעשות שם סוכה בעיר, כי שם ביתו).

99 כדלעיל סי"ז (אם אינן עושים שם סוכה, אסור להם לאכול ולישן שם, וצריכין הם לשוב לבתיהם בכל לילה לאכול ולישן בסוכה).

וראה מסגרת השלחן סי' קלה ס"ק יט. יגדיל תורה (נ.י.) ב ע' נט.

100 הגהת סמ"ק סי' צג אות נג (זהו סמך לאותם העושין יין בין הגוים, שאינם עושין סוכה כלל לא ביום ולא בלילה, מפני שצריכין לשמור היין משום ניסוך). הובא בכלבו הל' סוכה סי' עא לח, א. **רמ"א** ס"י (והעושין יין אצל העובד כוכבים בסוכות, פטורים בין ביום בין בלילה, דצריכים לשמור שלא יגעו העובדי כוכבים).

101 בשו"ע שם ס"א (אם נתנו ישראל בחצרו של אותו עובד כוכבים עצמו והישראל דר בחצר, מותר אפילו בלא חותם, אפילו אם העובד כוכבים גם כן דר שם), וש"ך שם ס"ק ב (דחשיב כמו שומר, דסגי ביוצא ונכנס. כן כתבו הפוסקים).

102 מ"א סקי"ח (ואם היין מונח בחצר, צריך לישב בסוכה. עיין ביו"ד סי' קל"א).

תרמא שאין מברכין שהחיינו על עשיית הסוכה

ובו ב' סעיפים

א העושה סוכה, בין לעצמו שישב בה הוא עצמו בחג ובין לאחרים שישבו בה בחג, אינו מברך על עשייתו[1], דהיינו שאינו מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות סוכה[2] כמו שמברכים על עשיית שאר כל המצות, לפי שעשייתה אינה גמר המצוה[3], שעיקר המצוה הוא לישב בה בחג.

---

1 **גמרא** מנחות מב, א (העושה סוכה .. בא לישב בה אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה, ואילו לעשות סוכה לא מברך). טור ושו"ע (העושה סוכה, בין לעצמו בין לאחר, אינו מברך על עשייתה).

2 שכך היה ראוי לברך כשעושה לעצמו (כמובא בתוס' מו, א ד"ה העושה, הא', מהירושלמי ברכות פ"ט ה"ג (עשאה לעצמו מברך לעשות סוכה), וברמב"ם הלכות ברכות פי"א ה"ח (וצונו לעשות סוכה).

וראה לעיל סי' תלב ס"ד.

3 מנחות מב, ב (היינו טעמא, כל מצוה דעשייתה גמר מצוה, כגון מילה ... צריך לברך, וכל מצוה דעשייתה לאו גמר מצוה, כגון תפילין ... אינו צריך לברך). רמב"ם שם (כל מצוה שעשייתה היא גמר חיובה, מברך בשעת עשייה, וכל מצוה שיש אחר עשייתה צווי אחר, אינו מברך אלא בשעה שעושה הצווי האחרון. כיצד, העושה סוכה או לולב או שופר או ציצית או תפילין או מזוזה, אינו מברך בשעת עשייה אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות סוכה או לולב או לכתוב תפילין, מפני שיש אחר עשייתו צווי אחר. ואימתי מברך, בשעה שישב בסוכה או כשינענע הלולב או כשישמע קול השופר או כשיתעטף בציצית ובשעת לבישת תפילין ובשעת קביעת מזוזה). לבוש (העושה סוכה בין לעצמו בין לאחרים אינו צריך לברך על עשייתה, דכל מצוה שאין עשייתה גמר מצותה אינו צריך לברך עליה).

אבל שהחיינו היה ראוי לברך בשעת עשייה אם עושה אותה לעצמו[4], שהרי היא מצוה הבאה מזמן לזמן[5]. ואם עושה אותה לאחרים, היה ראוי שבעל הסוכה שישב בה בחג יברך שהחיינו בשעת עשייתה[6], שעיקר הברכה נתקנה על השמחה שיש לאדם מן המצוה שאינה תדירה ובאה מזמן לזמן[7], ועיקר השמחה היא לבעל הסוכה, ולא להעושה הסוכה[8].

אבל אין אנו מברכין כלל שהחיינו בשעת עשייה, אפילו אם עושה סוכה לעצמו, לפי שאנו סומכין על ברכת שהחיינו שאומרים בקידוש היום שבליל יום טוב בשביל מצות קידוש היום[9], שהיא גם כן מצוה הבאה מזמן לזמן[10], וברכה אחת עולה לכאן ולכאן[11]:

ב במה דברים אמורים, כשמקדש קידוש היום בתוך הסוכה, אבל אם בליל יום טוב קידש בתוך הבית, אינו יוצא בברכת שהחיינו שצריך לברך על מצות ישיבת הסוכה בברכה זו שאומר בבית[12], ולפיכך כשיכנס לסוכה לאכול סעודה אחרת משאר סעודות החג צריך לברך שהחיינו[13] אחר ברכת לישב בסוכה[14], אפילו אין הסוכה שלו[15]:

וכן הוא לעיל סי׳ רסג קו״א ס״ק ג (עושה סוכה ... שמברך על ישיבתה ... לישב, ולא לעשות, משום שהעשיה בלבדה אינה המצוה, ומהאי טעמא גם כן אינו מברך כלום בשעת העשייה).

וכן הוא בציצית, כדלעיל סי׳ יט ס״א (העושה ציצית בטלית שרוצה ללבשו, לא יברך כלום בשעת עשייה, לפי שאין גמר המצוה בשעת עשייה אלא בלבישת הטלית).

ומהאמור כאן ״אינה גמר המצוה״, נראה שעכ״פ יש מצוה בעשייתה. ונתבאר בלקוטי שיחות חי״ז ע׳ 188 הערה 56. שלחן המלך ח״ב ע׳ רנח. וראה תורת מנחם חפ״ב ע׳ 198.

[4] ברייתא מו, א (העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו כו׳). טור ושו״ע (אבל שהחיינו היה ראוי לברך כשעושה אותה לעצמו).

[5] רמב״ם שם ה״ט (כל מצוה שהיא מזמן לזמן, כגון ... סוכה ... מברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו).

וכן הוא לעיל סי׳ תלב ס״ג (שהחיינו ... והרי היא מצוה הבאה מזמן לזמן). לעיל סי׳ תקפה ס״ה (יברך שהחיינו, לפי שהיא מצוה הבאה מזמן לזמן).

[6] **מ״א** סק״א (כשעושה לאחרים, היה ראוי שיברך הבעל הבית שהחיינו).

[7] תוס׳ מו, א ד״ה העושה, הב׳ (דמצוה שיש עליה שמחה תקנו שהחיינו).

וראה לקוטי שיחות חי״ט ע׳ 372 הערה 12. שלחן המלך ח״ב רנט. יגדיל תורה ב ע׳ ס.

[8] מרדכי רמז תשסט (אחד עושה לק׳, אין נראה שיברך העושה והשאר לא יברכו). לבוש סוף הסימן (אין שייך ברכת הזמן אלא בדבר שהוא שמח בעשייתה, והעושה לאחרים אינו שמח בעשייתה).

[9] **גמרא** מו, א (אמר רב אשי, חזינא ליה לרב כהנא דקאמר להו לכולהו אכסא דקדושא). טור ושו״ע (אלא שאנו סומכים על זמן שאנו אומרים על הכוס של קידוש).

וכעין זה הוא בבדיקת חמץ, כדלעיל סי׳ תלב ס״ג (ולמה אין מברכין שהחיינו קודם הבדיקה, והרי היא מצוה הבאה מזמן לזמן. לפי שמצוה זו היא לצורך הרגל, לתקן הבית ולבער החמץ מתוכו לצורך המועד, לפיכך היא נפטרת בברכת שהחיינו שמברכין ברגל בקידוש לילה).

[10] עירובין מ, ב (מהו לומר זמן בראש השנה וביום הכפורים כיון דמזמן לזמן ... והלכתא, אומר זמן בראש השנה וביום הכפורים). וכדלעיל סי׳ תריט ס״ז (ואחר כך אומר הש״ץ שהחיינו בלא כוס, לפי שיום הכיפורים הוא דבר הבא מזמן לזמן, וצריך לברך שהחיינו כמו בכל הרגלים).

וראה לקוטי שיחות חל״ז ע׳ 15 הערה 12.

[11] רא״ש פסחים פ״א סי׳ י (עושה סוכה ולולב לעצמו דמחויב לברך שהחיינו בעשייתו, אלא סמכינן ליה אזמן דרגל). טור (דמסדרינן ליה אכסא, וזמן של הכוס פוטר גם דסוכה). והיינו שברכת שהחיינו עולה על קידוש היום, ועל מצות ישיבת סוכה (כדלקמן ס״ב), ועל מצות עשיית הסוכה.

וראה אגרות קודש חט״ו אגרת ה׳שס. לקוטי שיחות חכ״ב ע׳ 128 בשוה״ג. שלחן המלך ח״ב ע׳ לו-ז.

[12] ובמילא אינו יוצא בברכה זו גם על עשיית הסוכה.

[13] ר״ן כב, ב (וכתב הראב״ד ז״ל שמי שלא אכל בסוכה לילה הראשון, אף על פי שבירך זמן בביתו, צריך למחר כשישב בסוכה לברך זמן אם לא בירכו עליה בשעת עשיה, כשם שמברכין על הלולב זמן אף על פי שכבר בירך אותו בלילה). והיינו שבירך שהחיינו בלילה על החג, חוזר ומברך שהחיינו בבוקר על הלולב. רמ״א (אם לא אכל לילה ראשונה בסוכה, אף על פי שבירך זמן בביתו, כשאוכל בסוכה צריך לברך זמן משום הסוכה).

דין ברכת שהחיינו בשאר ימי חג הסוכות יתבאר לקמן סי׳ תרמג ס״ה.

[14] כדלקמן סי׳ תרמג ס״א (ואחר כך יברך לישב בסוכה ... ואחר כך מברך שהחיינו באחרונה, לפי שברכה זו חוזרת על קידוש היום ועל מצות סוכה, כמו שנתבאר בסי׳ תרמ״א), ושם נסמן (הערה 2).

[15] היינו אף שאם אין הסוכה שלו ברכת שהחיינו אינה על עשיית הסוכה, אלא על מצוה הישיבה בסוכה. וראה שו״ע אדה״ז המבואר.

תרמב דין לילה ראשונה שחלה בשבת

ובו ב' סעיפים

א אם חל יום ראשון של סוכות להיות בשבת, אומר הש"ץ בערבית ברכה אחת מעין שבע, ומזכיר בה שבת, ואינו מזכיר בה יום טוב[1], כמו שנתבאר בסי' רס"ח[2] עיי"ש:

ב אין אומרים מערבית בליל ראשון שחל בשבת[3], ובליל שני אומרים מערבית של ליל ראשון[4]:

---

[1] שבת כד, ב (יום טוב שחל להיות בשבת, שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב, שאילמלא שבת אין שליח צבור יורד ערבית ביום טוב ... בדין הוא דאפילו בשבת נמי לא צריך, ורבנן הוא דתקוני משום סכנה). טור ושו"ע ס"א (אם חל יום ראשון של סוכות להיות בשבת, אומרים בערבית ברכה אחת מעין שבע, וחותם בה בשבת בלבד).

[2] סעיף יד (יום טוב שחל להיות בשבת, אינו מזכיר יום טוב בברכה מעין שבע, לפי שאלמלא שבת אין ברכות מעין שבע ביום טוב).

[3] כדלעיל סי' ערה ס"ג (אסור לומר פיוטים בבית הכנסת בלילי יום טוב שחל להיות בשבת), מטעם האמור לעיל שם ס"א (גזרה שמא ישכח ויטה הנר לקרב השמן אל הפתילה כדי שתדלוק יותר יפה, ויתחייב משום מבעיר), ושם נסמן (הערה כה).

ומכל מקום אומרים פיוטים בליל יום הכיפורים, מטעם האמור לעיל שם ס"ט (נוהגים לקרות בליל יום הכפורים במחזורים, מפני שאימת יום הכפורים עליהם, ולא יטו).

[4] לבוש (ונוהגין לומר מערבית [פיוט לתפלת ערבית] אוחזי בידם ד' מינים ... ואם הוא שבת אין אומרים מעריבים ... ואז אומרים אוחזי בידם בלילה שניה). **מ"א** (ואז אין אומרים מעריבים בליל ראשון, ובליל ב' אומר מעריבים של יום ראשון).

וכן הוא לעיל סי' תפט סכ"ח (בכל יום טוב כשחל יום ראשון בשבת נוהגין לומר בליל שני המערבית השייכים לליל ראשון, שבליל שבת אין אומרים מערבית, מטעם שנתבאר בסי' ער"ה).

בסידור לא הובאו פיוטים אלו.

תרמג סדר הקידוש

ובו ה' סעיפים

א סדר הקידוש[1] בליל א' של סוכות[2] בתחלה מברך על היין ואחר כך אומר קידוש היום[3], ואחר כך יברך לישב בסוכה, שהרי על כרחך צריך היום להתקדש תחלה קודם שיתחייב בסוכה[4], ואחר כך מברך שהחיינו

---

[1] **טור שו"ע** ס"א (סדר הקידוש, יין, קידוש וסוכה, ואחר כך זמן).

[2] משא"כ בליל ב' – זמן ואחר כך סוכה, כמבואר בראי"ש פ"ד סי' ד (יש מן הגדולים אומרים דבליל שני אומר זמן תחלה, דזמן לא קאי אסוכה ... למה יפסיק בסוכה בין קידוש לזמן). הגהות מיימוניות פ"ו אות ש (רבינו יעקב ברבינו שמשון ... בליל שני היה אומר זמן ואחר כך סוכה ... בליל שני אינו בא זמן רק בעבור קידוש ... לפיכך אומר זמן מיד אחר קידוש קודם ברכת סוכה). טור ושו"ע סי' תרסא (בליל יום טוב שני אומר קידוש, וזמן אחריו מיד, ואחר כך ברכת סוכה). רמ"א שם (וכן ראוי לנהוג).

וכן הוא בהגהות אדמו"ר מוהרש"ב לסידור תורה אור (שמעתי דבר ברור דכ"ק אאמו"ר זצוקללה"ה הי' מברך שהחיינו תחלה ליל ב'. וכך שמעתי בשם כ"ק אאזמו"ר זצוקללה"ה. וכן משמע מלשון השו"ע אדמו"ר סי' תרמ"ג ס"א, שהוסיף תיבת בליל א'). אגרות קודש ח"ה אגרת א'רכז (אין שולחן ערוך פון אדמו"ר הזקן (סי' תרמ"ג ס"א) האט דער אלטער רבי צוגשטעלט צוויי ווערטער בליל א' – און דערפון לערנט אפ דער רבי (מהורש"ב) נ"ע, אז בליל ב' איז ניט אזוי דרך דין). ספר המנהגים - חב"ד ע' 67 (בקידוש ליל שני – שהחיינו ואחר כך לישב בסוכה).

*

וכן בלולב מברכים שהחיינו רק ביום הראשון, ולא ביום השני, כמבואר בשו"ע סי' תרסב ס"ב (אינו מברך זמן ביום שני על הלולב).

ואף שבראש השנה קיי"ל שאומרים שהחיינו על השופר גם ביום ב', כדלעיל סי' תר ס"ה-ו (אבל יש אומרים שצריך לומר זמן בין בקידוש ליל שני בין על השופר ... והלכה כסברא האחרונה).

נתבאר טעם החילוק בינם בלבוש סי' תרסב ס"ב (אע"ג שמברכין זמן על השופר ביום ב'. לולב שאני, דממה נפשך יצא בזמן שאמר ביום ראשון, שאם היה יום טוב שפיר יצא, ואף אם היה חול והיום יום טוב, אפילו הכי יצא, דלא גרע מאילו היה אומרן בשעת עשייתו שהיה יוצא, ולא היה צריך לברך זמן כלל בשעת נטילה. מה שאין שייך לומר כן בשופר, דבשופר אינו חייב לברך בשעת עשייתו). וכן הוא בט"ז ומ"א שם ס"ק א. ובמ"א סי' תרמא ס"ק א (ודוקא דבר שעושין אותו משנה לשנה, אבל שופר ומגילה שעושין אותן לכמה שנים, אינו מברך שהחיינו על עשייתן).

[3] כבית הלל בברייתא נו, א (בית שמאי אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין, ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום). טור ושו"ע שם (סדר הקידוש, יין, קידוש).

ונתבאר לעיל סי' תעג ס"ו (אם הקדים הקידוש לברכת היין, שצריך לחזור ולברך ברכת הקידוש, לפי שעשה כדברי בית שמאי כנגד דברי בית הלל, וכל העושה כדברי בית שמאי לא יצא ידי חובתו), ושם נסמן (הערה לז).

[4] טור ושו"ע שם (יין, קידוש וסוכה). **לבוש** ס"א (ואחר כך על הסוכה, שאי אפשר לברך על הסוכה קודם שיברך על קידוש היום, שהרי על כרחך צריך היום להתקדש קודם שיתחייב לישב בסוכה).

באחרונה, לפי שברכה זו חוזרת על קידוש היום ועל מצות סוכה[5] כמו שנתבאר בסי' תרמ"א[6] עיי"ש:

ב ונוהגים שאין מדקדקים לעמוד בשעת הקידוש, אלא מקדשין אפילו מיושב, ואף ברכת לישב בסוכה אומרים אפילו מיושב[7].

ואע"פ שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן[8], והיה נכון לברך לישב בסוכה קודם שישב לאכול, שהישיבה היא המצוה[9], שנאמר[10] בסכות תשבו. ואע"פ שאין מצוה כלל לישב ממש[11], שתשבו הוא לשון תתעכבו[12], כמ"ש[13] ותשבו בקדש ימים רבים. מכל מקום אין לברך אלא בשעה שניכר העכבה והקביעות, דהיינו בישיבה ממש, שבזה מראה עצמו שרוצה להתעכב שם, אבל כל שעומד אין ניכר כלל העכבה והקביעות שאפשר שתיכף יחזור ויצא. וכיון שעיקר המצוה היא העכבה והקביעות היה ראוי לברך קודם העכבה והקביעות, דהיינו קודם הישיבה[14].

אלא שלפי שעיקר המצוה שאנו מברכין עליה היא האכילה, שהרי אם יושב בסוכה ואינו אוכל אינו מברך, כמו

---

[5] מסקנת ה**גמרא** נו, א (איתמר, רב אמר סוכה ואחר כך זמן, רבה בר בר חנה אמר זמן ואחר כך סוכה ... והלכתא סוכה ואחר כך זמן).

והיינו אחר ברכת סוכה שבקידוש, כדאמרינן מו, א (אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דקאמר להו לכולהו אכסא דקדושא). טור ושו"ע שם (ואחר כך זמן, לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה). ט"ז ס"ק א (רב כהנא מסדר להו אכסא דקדושא, פירוש, אף על גב דבברייתא אמרינן שם דהנכנס לישב מברך שתים, היינו סוכה וזמן, מכל מקום לא אמר אותם בשעת כניסתו, אלא סדרן על הכוס של קידוש, לפי שהזמן קאי גם על הקידוש. וזהו שכתבו הטור ושו"ע לפי שהזמן כו', כדי לתרוצי למה אמרה דוקא אחר הקידוש, ולא בשעת הכניסה).

*

ואם כן דינו כמו נטילת לולב, תקיעת שופר, נרות חנוכה ומגילה, שברכת שהחיינו מברכים אחרי ברכת המצוה.

ואף שלענין ציצית נתבאר לעיל סי' כב ס"א (קנה טלית שהיא ראויה ללבוש כמו שהיא בשעת הקנייה, מברך שהחיינו בעת הקנייה ... ואם לא בירך בשעת הטלת הציצית ... יברך שהחיינו בעת לבישה הראשונה, קודם שיברך להתעטף בציצית). והטעם נתבאר בפרי מגדים סי' כב א"א ס"ק א (שהחיינו קדמה כבר משעה שהטיל ציצית נגמר הבגד וקנה כלים חדשים כו', וראוי לברך תחלה שהחיינו). ולכאורה הי' צריך להיות כן גם בסוכה, שברכת שהחיינו קדמה, כדלעיל סי' תרמא ס"א (היה ראוי לברך בשעת עשייה אם עושה אותה לעצמו).

וכן הוא לכאורה לענין שהחיינו על נטילת לולב, כדלקמן סי' תרמד (ומברכין על נטילת לולב ושהחיינו), ושם נסמן (הערה 4). ובפסקי הסדור (ברוך כו' על נטילת לולב. ביום ראשון מברך ברוך כו' שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה), אף שגם בזה יכול לברך בשעת עשייתו (כדלעיל הערה 2).

ואפשר יש לחלק בינם, שבציצית כל ברכת שהחיינו היא רק על הבגד החדש (ולא על קיום מצות ציצית, שאינה באה מזמן לזמן), הרי שברכת שהחיינו קדמה ללבישת הטלית. משא"כ בסוכה ולולב עיקר הברכה הוא על המצוה שהיא באה מזמן לזמן, לכן קדמה ברכת המצוה לברכת שהחיינו.

[6] סעיף א.

[7] והיינו שאף שלענין קידוש של שבת ויום טוב נתבאר לעיל סי' רעא סי"ט (בשעת ברכת הקידוש יותר טוב לישב). מכל מקום לענין קידוש של חג הסוכות כתב הרמב"ם פ"ו הי"ב (מברך קודם שישב אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה ... נמצא מקדש מעומד, ומברך לישב בסוכה ויושב), ובמ"מ שם (וכתב רבינו מקדש מעומד, לפי שאמרו ז"ל כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן, ונמצא שראוי לברך קודם שישב).

אמנם חלק עליו ה**רא"ש** פ"ד סי' ג (כיון דמצות סוכה היא אכילה וטיול, אם מברך אחר שישב, מיקרי שפיר עובר לעשייתן). הובא בטור. **רמ"א** ס"ב (מקדשין מיושב, וכן דעת הרא"ש).

ואנו נוהגים לעמוד גם בקידוש של שבת ויום טוב, כמובא בלקוטי טעמים ומנהגים להגדה של פסח ערך קדש (ואנו נוהגים לקדש מעומד הן בשבת ויום טוב הן בפסח (כן הוא בפרי עץ חיים ... סידור האריז"ל, משנת חסידים...), ושם נסמן (הערות קפח-קצב).

[8] פסחים ז, ב (כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן ... עובר לישנא דאקדומי הוא). וכדלקמן סי' תרנא סי"ז (כל המצות מברכין עליהם עובר לעשייתן, דהיינו סמוך וקודם לתחלת עשייתן), ושם נסמן (הערה 56).

[9] כנסמן לעיל בדעת הרמב"ם (הערה 7).

[10] אמור כג, מב.

[11] מגיד משנה שם. ב"ח שם לדעת הרא"ש. ט"ז סק"ב אף לדעת הרמב"ם שם.

[12] רא"ש שם (ובסוכות תשבו פירוש תתעכבו ... ולישב בסוכה היינו נמי להתעכב בסוכה). טור ולבוש ס"ב (שפירוש תשבו, תדורו ותתעכבו).

[13] דברים א, מו. מגילה כא, סוע"א (אין ישיבה אלא לשון עכבה, שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים). ובראש"ש וטור הביאו הפסוק שבחקת כ, א (וישב העם בקדש).

[14] **ט"ז** ס"ק ב (ובסוכות תשבו פירש תתעכבו ... גם הרמב"ם סבירא ליה לשון קביעות ועכבה. אלא דלא מינכר הקביעות אלא על ידי שיושב ממש, בזה מראה שרוצה להתעכב שם, אבל כל זמן שעומד לא מינכר, דאפשר שתיכף יחזור ויצא. וכל שכן דלא מינכר בכניסה לחוד. על כן לא שייך ברכה אלא עד שיכין עצמו לישב, דתחילת הישיבה היא תחלת ההיכר שרוצה להתעכב, וצריך לברך עובר לעשייתה).

שנתבאר בסי' תרל"ט[15], לפיכך אין אנו חוששין אלא להקדים הברכה להאכילה, שהיא עיקר המצוה שעליה מברכין, אבל לא להקדימה לפני הישיבה והקביעות, לפי שהיא לבדה בלא אכילה אינה עיקר המצוה שעליה מברכין[16]:

ג וכל זה בליל יום טוב או בליל שבת, שיש בהן קידוש היום, לכך הוא סומך ברכת הסוכה לקידוש היום[17]. אבל בשאר סעודות החג, אפילו בסעודת שבת ויום טוב שחרית שמברך על הכוס, כיון שאינו אומר קידוש היום, אינו אומר לישב בסוכה קודם שתיית הכוס, לפי שצריך לסמוך ברכה זו להאכילה שהיא עיקר המצוה שעליה מברכין[18]:

ד ומן הדין היה ראוי לברך ברכה זו קודם ברכת המוציא[19], שהרי חובת ברכה זו חל עליו מתחלה מיד שישב לאכול, וראוי להקדימה לברכת המוציא, שאינה חובה עליו עד שרוצה לטעום.

ומכל מקום נוהגים העולם לברך ברכה זו אחר ברכת המוציא, לפי שברכת המוציא היא התחלת הסעודה, וראו העולם להתחיל בסעודה קודם ברכת הסוכה, לפי שאין מברכין ברכת הסוכה אלא בשעת סעודה[20].

ואין ברכת הסוכה חשובה הפסק בין ברכת המוציא לאכילה, כיון שברכה זו היא מצרכי הסעודה[21], וכל שהוא לצורך הסעודה אינו חשוב הפסק, כמו שנתבאר בסימן קס"[ז][22]:

ה אם לא בירך שהחיינו בליל הראשון ונזכר למחר, אומר בשעה שנזכר, אפילו שלא על הכוס[23]. ואם לא נזכר למחר, וגם בליל שני שכח ולא בירך שהחיינו, ונזכר באחד משאר ימי החג, יברך אימתי שנזכר, שברכת שהחיינו יש לה תשלומין כל שבעה[24], כמו שנתבאר בסימן תע"ג[25] לענין פסח, אלא שבחג הסוכות

---

[15] סי״ב (ברכת לישב בסוכה שבירך על אכילת שחרית ... היא פוטרת את השינה וטיול בסוכה כל היום, שאין צריך לברך עליהם).

[16] **ט״ז** שם (הרא״ש סבירא ליה ... כיון שעיקר המצוה היא האכילה, טפי עדיף לסמוך הברכה על עיקר המצוה). **מ״א** סק״א (דכיון דאין מברכין אלא על האכילה, כמ״ש סוס״י תרל״ט, הוי עובר לעשייתן).

[17] **רמ״א** ס״ג (בשבת ויום טוב שיש בהן קידוש, מברך לאחר קידוש). שיירי כנה״ג הגב״י סוף ס״ק ג (דביום שיש קידוש אומר ברכת הסוכה אחר הקידוש, ולא בהמוציא, שהרי כל הפוסקים שוים דבליל שני אומר ברכת הסוכה אחר הקידוש ... אלא ודאי הדברים מוכרחין, דכיון דאיכא קידוש, סודרין על הכוס, כדרב כהנא דהוה מסדר להו אכסא דקדושה, הוא הדין כל יום שיש בו קידוש ראוי לאמרה על הכוס, דאין ראוי לכתחלה לטעום אפילו קידוש בלתי ברכת הסוכה).

והוא כדלעיל (הערה 2), שגם בליל ב׳, שאין אומרים שהחיינו על הסוכה, מכל מקום אומרים לישב בסוכה בקידוש, ולא סומכים אותה לאכילה, וכדאמרינן מו, א (אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דקאמר להו לכולהו אכסא דקדושא).

[18] **ט״ז** סק״ד (בשבת בשחרית דאין שם קידוש ... יש לסומכה לאכילה ולא לשתיה, כן נראה לענ״ד טעם בדבר זה לכאורה).

ומנהג חב״ד מובא בספר המנהגים – חב״ד ע׳ 67 (גם בקידוש היום דיום טוב ושבת חול המועד סוכות, מברכים לישב בסוכה אחר הקידוש, ולא אחר המוציא). וראה אוצר מנהגי חב״ד סוכות ע׳ שח.

ויתירה מזו נוהגים לברך לישב בסוכה גם בהבדלה (ראה אוצר מנהגי חב״ד ע׳ שם ע׳ שכד. לעיל סי׳ תרלט ס״ו הערה 33).

[19] **מהר״מ** מרוטנבורג בתשב״ץ סי׳ קמב (ולעולם מברכין לישב בסוכה קודם ברכת המוציא, ואפילו בחול, כדאיתא במסכת סוכה פרק לולב וערבה (מו, א), נכנס [בה אומר...] לישב בסוכה, כלומר מיד כשנכנס בה כדי לאכול, יש לו לברך לישב בסוכה). הובא בראש״ש פ״ד סי׳ ג וטור. **ט״ז** ס״ק ד (סיוע לדברי הר״מ דלעיל שפסק שבאמת בחול נעשה כן). **ב״י** (ולי דברי ה״ר מאיר נראים בעיני ... מברך על הסוכה קודם ברכת המוציא).

[20] הגהת הר״פ בתשב״ץ שם (מיהו העולם נוהגין שלא לברך לישב בסוכה עד לאחר ברכת המוציא בחול). **רא״ש** שם (ראוי שתקדום ברכה לברכת המוציא מיד אחר הישיבה, והעם לא נהגו, כי רגילין העם שאין מברכין על הסוכה אם נכנס בה לטייל בה ושינה, אלא דוקא בשעת אכילה, הלכך ראוי שיברך תחלה ברכת המוציא שמתחיל הסעודה ואחר כך יברך על הסוכה). טור **ושו״ע** ס״ג (ונוהגים לברך על הסוכה אחר ברכת המוציא, קודם שיטעום). מ״א ס״ק ב (אחר ברכת המוציא, כדי שיתחיל בסעודה ואחר כך יברך).

[21] ב״י שם (וצריך לומר דכיון דברכת סוכה משום אכילה אתיא, מצרכי אכילה חשיבא, ולא הויא הפסק). לבוש ס״ג (ואין זה הפסק בין הברכה ובין האכילה, דכיון דברכת סוכה על האכילה קבעוה, מצרכי אכילה חשיבא, ולא הוי הפסק). מ״א סק״ב (לא הוי הפסק, דצורך סעודה הוא).

וכמו בכל קידוש והבדלה, כדלעיל סי׳ קצ ס״א. סי׳ רצו ס״א. סי׳ תעג ס״ו.

[22] סעיף ט (אלא אם כן היתה השיחה בדברים שהם מעניני הדבר שמברך עליו, כגון שאמר הביאו מלח או ליפתן ... הרי זה מעניני הסעודה).

[23] גמרא מז, ב (אמר רב נחמן, זמן אומרו אפילו בשוק, אי אמרת בעינן כוס, כוס כל יומא מי איכא). רי״ף עירובין י, ב (והלכתא, אומר זמן אפילו בשוק, ולא בעינן ליה כוס).

וראה לעיל סי׳ תריט ס״ז הטעם שאומרים שהחיינו ביום כיפור בלא כוס. לעיל סי׳ תעג ס״ב (ואם שכח לברך קודם השתיה יברך אחר כך מיד כשנזכר, ואפילו נזכר למחר ביום יברך, ואפילו באמצע השוק), ושם (הערה ח).

[24] **גמרא** מז, ב (זמן כל שבעה ... דאי לא בריך האידנא מברך למחר או ליומא אחרינא). **מ״א** ריש הסימן (אם לא בירך זמן בליל ראשון מברך כל ז׳ (גמרא)).

כשהוא מברך שהחיינו צריך לברך תוך הסוכה, כדי לפטור גם את הסוכה, כמו שנתבאר בסי' תרמ"א[26]:

וראה לקוטי שיחות חל"ז ע' 15-16. שלחן המלך ח"ב ע' קכ-קכא.

[25] ס"ב (חייב לברך אימתי שנזכר, בכל שבעת ימי החג).

[26] ס"ב (אם בליל יום טוב קידש בתוך הבית, אינו יוצא בברכת שהחיינו שצריך לברך על מצות ישיבת הסוכה בברכה זו שאומר בבית, ולפיכך כשיכנס לסוכה לאכול סעודה אחרת משאר סעודות החג צריך לברך שהחיינו).

תרמד סדר הלל כל ימי החג

ובו סעיף אחד

א אחר שחזר ש"ץ תפלת השחר, נוטלין הלולב ומיניו[1] לקיים מצות עשה של תורה[2], שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון וגו'. ומברכין על נטילת לולב[3] ושהחיינו[4].

וסדר נטילתו וברכותיו וניענועו יתבאר בסי' תרנ"א[5].

ומצות עשה מדברי סופרים[6] לגמור ההלל כל שמונת ימי החג[7], לפי שכל יום ויום נחשב ליום טוב בפני עצמו, כיון שחלוק בקרבנותיו משאר ימים, משא"כ בפסח שכל קרבנות של כל הימים הן שוין לפיכך לא תקנו לגמור ההלל אלא ביום ראשון בלבד[8]. וכל משפט ההלל והלכותיו וימים שגומרין אותו כבר נתבאר בסי' תפ"ח[9]

---

[1] טור ושו"ע ס"א (שחרית, אחר חזרת תפלה נוטלין הלולב, ומברכין על נטילת לולב ושהחיינו).

שכן הוא הסדר מעיקר הדין, שאחר חזרת הש"ץ אומר הש"ץ ברכות אלו בקול רם, והקהל עונים אמן, ואחר כך מברך כל אחד לעצמו, כדלעיל סי' תריט ס"ח (יברך כל אחד ואחד לעצמו ... לענות אמן אחר ברכת הש"ץ ... וכן הדין בברכת הלולב שבבית הכנסת), ושם נסמן (הערות 38-40).

אמנם בסידור דיני הלולב (ומן הדין יש לברך על הלולב אחר התפלה קודם ההלל, אלא שמצות נטילתו בסוכה הוא מצוה מן המובחר, ואי אפשר לצאת מבית הכנסת מפני הרואים, לפיכך בבוקר קודם שיתפלל בעודו בסוכה יברך), ושם נסמן (הערה 63).

[2] שנטילת הלולב ביום הראשון של חג היא מצות עשה של תורה, כמבואר בטור ושו"ע רס"י תרנח (מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא יום ראשון, וחכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל שבעה). ט"ז שם ס"ק א (דכתיב (אמור כג, מ) ביום הראשון).

[3] כדלקמן סי' תרנא סי"ז (ומה הוא מברך על מצות נטילת ארבעה מינים אלו, אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, לפי שהלולב גבוה מכולן חשוב הוא, ונקראת כל האגודה על שמו), ושם נסמן (הערות 57-58).

[4] רא"ש פ"ד סי' ב (האידנא לא נהוג לברך שהחיינו בשעת עשיה, אלא בשעת נטילה, כדאמרינן לקמן בשהחיינו דסוכה, דרב כהנא מסדר להו אכסא דקדושא, הכי נמי דלולב מברכין ליה בשעת נטילה). טור ושו"ע שם (ומברכין על נטילת לולב ושהחיינו).

וכן הוא בפסקי הסדור (ברוך כו' על נטילת לולב. ביום ראשון מברך ברוך כו' שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה).

ולא נתפרש כאן ובסדור אם אמירת שהחיינו ביום ראשון היא לפני נטילת האתרוג וניענוע או אחריו. ויש בזה מחלוקת הפוסקים: טור סי' תרנא (וכשיטול הלולב בידו ... יברך ... ושהחיינו, כדי שיברך קודם לעשייתו). ארחות חיים הל' לולב אות כד (וביום טוב ראשון שמברכין שהחיינו, כתב הריא"ג ז"ל, שאחר הנענוע מברך). מנהגים (טירנא) מנהגי סוכות ע' קכז (ומנענע ושהחיינו). הגהות מנהגים שם אות רד (וצ"ע אי מנענעין קודם שהחיינו או אחריו, ואורח חיים מסיק לברך זמן אחר נטילה קודם נענוע). לבוש כאן (וכתוב במנהגים שלנו, שינענע תחלה ואחר כך יברך שהחיינו, ואיני יודע מאי שנא ברכת שהחיינו זה משאר ברכות שהחיינו, שסומכין אותו לעולם לברכת המצוה קודם עשייתה, הכי נמי יש לנו לברך שהחיינו מיד אחר ברכת על נטילת לולב קודם הנענוע, וכן מסיק בארחות חיים, וכן נראה לי (ובפוזנא המנהג לברך על נטילת לולב, ומנענע, ואחר כך מברך שהחיינו). מ"א (במנהגים כתב שינענע ואחר כך יברך שהחיינו, וכן נוהגין בפוזנא, ולי נראה שיברך קודם (לבוש). וכ"מ סי' תרנ"א ס"ה. וכן נראה, דמאי שנא משופר ומגילה). אליה רבה ס"ק ו (ויותר נראה דבשעת ניענוע מברך זמן, והשתא מתורץ דבלולב ושופר ואינך אי אפשר לעשות כן, ואולי דגם כוונת המנהגים כן).

ובס' המנהגים – חב"ד ע' 66 (מתחילין ברכת שהחיינו – כשהלולב בידו אחת והאתרוג בידו השניה, בסיום הברכה – מחברין אותם). ובהיום יום לט"ו תשרי (הורה אאמו"ר [=מוהרש"ב נ"ע], שיתחילו ברכת שהחיינו כשהלולב בידו אחת והאתרוג בשני').

ומכל מקום מודים כולם שמברך שהחיינו אחר ברכת על נטילת לולב. ונתבאר לעיל סי' תרמג ס"א (והערה 5).

[5] חלקו השני של סימן זה לא הגיע לידינו, וראה שו"ע שם ונו"כ ס"ה ואילך. סידור שם.

[6] רמב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"ו (קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים). ב"י ד"ה ומברכין (שקריאתו אינו אלא מדברי סופרים).

ונתפרש לעיל סי' תפח ס"ב (בכל שלש רגלים צריך לגמור ההלל ... לפי שהוא מצוה מדברי סופרים מתקנת הנביאים), ושם נסמן (הערה י).

[7] תענית כח, ב (דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את הלל, ואלו הן, שמונת ימי החג...). טור ושו"ע שם.

[8] ערכין י סע"א (מאי שנא בחג דאמרינן כל יומא, ומאי שנא בפסח דלא אמרינן. כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהן (דפרי החג מתמעטין והולכין, רש"י), דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן). טור ולבוש ס"א (ואף על גב דבפסח אין גומרין אותו כל ימי החג, רק ב' ימים הראשונים, שאני סוכות, כיון שכל יום חלוק בקרבנותיו מיום שלפניו, חשוב כל יום כיום טוב בפני עצמו).

וכן הוא לעיל סי' תצ ס"ו (לא תקנו חכמים לקרות ההלל אלא בשני ימים טובים הראשונים של פסח, אבל לא בחולו של מועד וימים טובים האחרונים. שאינן דומים לחולו של מועד של סוכות שתקנו לקרות בו בכל יום, לפי שכל יום הוא חלוק בקרבנותיו

עיי"ש ובסי' תכ"[ב][10].

ואין אומרים אל נא לעולם תוערץ בפיוטים של יום ראשון של סוכות[11]:

מיום חבירו ומיום טוב הראשון, והרי כל יום הוא כמועד בפני עצמו, מה שאין כן בפסח שקרבנות כל הימים הן שוין לקרבנות יום טוב הראשון, לפיכך כולן טפלים ליום טוב הראשון, ואין שום אחד מהן כמועד בפני עצמו).

והיינו שרק בחול המועד סוכות אומרים הלל שלם, לא בחול המועד פסח. וכן הוא בפסקי הסדור (אלו ימים שגומרים בהם את ההלל, ב' ימים וב' לילות ראשונים של פסח, ב' ימים דשבועות, ט' ימים דסוכות, ח' ימים דחנוכה).

ומטעם זה גם נוהגים לחתום בהפטרת שבת חול המועד סוכות גם ישראל והזמנים, כדלעיל שם סט"ז (בשבת שבחול המועד סוכות נוהגין במדינות אלו לחתום בהפטרה גם ישראל והזמנים, לפי שכל יום ויום מחול המועד סוכות הוא כמועד בפני עצמו, כמו שנתבאר למעלה סעיף ו').

[9] ס"ב-ד.

[10] בשו"ע שם ס"ב ואילך.

[11] לבוש שם (אין אומרים ביום ראשון אל נא ... וכן שמעתי מכמה רבנים ישישי וחזנים קשישי, שבכל יום טוב שלא יסד הפייט לומר חי וקיים, אין אומרים גם כן אל נא, אף על פי שהוא כתוב במנהגים, נראה לי שהוא נדפס בטעות). מ"א סוף הסימן (אין אומרים אל נא ביום ראשון). בסידור לא הובא שום פיוט לסוכות.

הלכות לולב (סימנים תרמה-תרנא)

תרמה דיני לולב

ובו כ"א סעיפים

פרי עץ הדר

א ולקחתם[1] לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל וגו', ודרשו חכמים[2] פרי עץ, שהעץ כפריו בטעם שוה, ואיזה זה אתרוג, שטעם עצו ופריו שוה[3]:

ב הדר, שיהיה נאה והדר בתארו ובגידולו, ועל דרך שיתבאר בסי' תרמ"ח.

ולפי שכל ארבעה מינים אלו כתובים בפסוק אחד, הרי הוקשו זה לזה ולמדין זה מזה, לפיכך כל ד' מינים אלו צריכים להיות נאים ומהודרים[4] בתוארם ובגידולם, ועל דרך שיתבאר[5]:

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) פרי עץ הדר (ס"א-ב).
(ב) כפות תמרים (ס"ג-ח).
(ג) לקיחה תמה ושלימה (ס"ט-יב).
(ד) הדר בלולב (סי"ג-כא).

לכללות הסימנים תרמה-תרנא, ראה ארבעת המינים ע"פ שו"ע אדמו"ר הזקן (ויינר).

[2] אמור כג, מ. **גמרא** [ברייתא] לה, א (פרי עץ הדר (שהעץ כפרי בטעם שוה, רש"י) עץ שטעם עצו ופריו שוה, הוי אומר זה אתרוג).

והוא כמבואר בשו"ת הרמ"א סי' קכו (האתרוג ... הקליפה רחבה והתוך קצר), ולפי זה פירש בספר כפות תמרים לה, א (אתרוג חמוץ שבתוכו הוא מיעוטו, לא נחשב לפרי, ועיקר פריו הוא קליפתו דהיא גסה ביותר, ויש בה מרירות וחריפות, וטעם עצו כטעם פריו).

[3] בסימן שלפנינו נתבארו הלכות הלולב, שצריך להיות הדר. וכיון שלמדים זאת מהאמור באתרוג "פרי עץ הדר". לכן פירש תחלה, שהאמור "פרי עץ הדר" הוא האתרוג, וממנו למדים גם על הלולב.

[4] גמרא לא, א (מה אתרוג בעי הדר, אף לולב בעי הדר). תוס' שם ד"ה ור"י סבר (שני דברים המוקשים בפסוק אחד). ר"ן יג, ב (דכתיב באתרוג פרי עץ הדר ... וילפינן שאר מינין מאתרוג). לבוש ס"א (לומר לך שכל הד' מינין צריכין שיהיו הדר ויפה).

[5] מפסוק זה למדים ארבע הלכות בארבעת המינים:
(א) "תם", כדלקמן ס"י (ולקחתם, ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה).
(ב) "לכם", כדלקמן סי' תרמט ס"א (ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', ודרשו חכמים לכם משלכם).
(ג) "הדר", כאמור כאן (הדר, שיהיה נאה והדר בתארו ובגידולו).
(ד) "מינו", כדלקמן סי' תרמט סכ"ג (הפסולין מחמת שאינן מינן כלל).
ויש חילוקים בין ארבעת הפסולים הנ"ל:

כפות תמרים

ג כפות תמרים זה לולב[6], שהוא גדל על אילן של תמרים[7]. ומתוך שכתבה התורה לשון כפות ולא כתבה עלי תמרים, מכאן אתה למד שצריך שיהיו אותן עלים הראויין לאגדן ולכפותן[8] עם השדרה[9] מחמת שהן עדיין רכים, שהרי לא נכתבו נקודות בתורה, ופירושו הוא כָּפוּת. אבל אם שהה הלולב על הדקל עד שנתקשו עליו כעץ ונתרחקו ונתפרדו מהשדרה, שכן הוא דרכן, שכל מה שהן מוסיפים להתקשות הן מתרחקים מהשדרה, ואם נתקשו כל כך עד שאי אפשר לכפותן ולאגדן עם השדרה, הרי זה פסול[10]:

ד אבל אם לא נתקשו כל כך, אף על פי שכל זמן שאינן כפותין הן עומדין מפורדין ומרוחקין זה מזה, אף על פי כן הוא כשר[11], אפילו אם לא כפתו כלל, שלא הקפידה תורה אלא שיהא ראוי לכפותה אבל לא שיהא כָּפוּת ממש[12], שהרי אין אנו קורין כָּפוּת אלא כַּפּוֹת:

ה ומכל מקום מצוה מן המובחר שלא ליטול לולב שעליו פרודות זה מזה[13], אפילו אם לא נתקשו כלל, אלא

(א) פסול "חסר" הוא רק ביום הראשון, כדלקמן סי' תרמט סי"ז (פוסל בין ביום הראשון בין בשאר הימים, חוץ מפסול מחמת חסרון).

(ב) פסול שאינו שלו, הוא רק ביום הראשון, כדלקמן סי' תרמט ס"א (כל ארבעת המינים שהיה אחד מהן שאול בידו ... הרי זה פסול ביום הראשון של חג).

(ג) פסול שאינו הדר, מחלוקת אם הוא פסול אף בשאר הימים, כדלקמן סי' תרמט סי"ז (פסול כל שבעת הימים כשאר כל פסולים שמחמת הידור), וסי"ט (ויש מכשירין בשאר הימים אף הפיסול מחמת שאינו הדור).

(ד) פסול שאינו מינו, פסול אף בשאר הימים, כדלקמן סי' תרמט סי"ז (כל הדברים הפסולין בכל אחד מארבעה מינים שפסולן הוא מגופו, פוסל בין ביום הראשון בין בשאר הימים).

עוד חילוק יש בין פסול שאינו מינו לבין שאר הפסולים, כדלקמן סי' תרמט סכ"ב-ג (כל ארבעה מינים הפסולים ופיסולן ניכר בגופן, כגון שפסולין מחמת חסרון, או מחמת הדור, אם הוא שעת הדחק, שאי אפשר למצוא מינים אחרים כשרים, מותר לברך על מינים הפסולין אלו, אפילו ביום הראשון ...אבל כל הפסולין מחמת אינן מינן כלל ... כל אלו אין ניטלין בשעת הדחק אפילו בלא ברכה, גזירה שמא יטעו ויאמרו שגם מינים אלו כשרים הן).

ומטעם זה נתבאר לקמן בכל אחד מד' מינים הפסולים, לאיזה סוג פסול הוא שייך:

לקמן ס"י (אינו משום הידור הלולב, אלא משום שנאמר ולקחתם, ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה), וסט"ז (שאין זה נקרא הדור), וסי"ז (לפי שאין זה הדור).

סי' תרמו ס"ב (שאינו מין הדס הכשר כלל), וס"ח (פסול, לפי שאין זה הדור), וסי"א (פסולין, לפי שאין זה הידור).

סי' תרמז ס"ו (פסולה, שאין זה הדור).

סי' תרמח ס"א (פסול, שאין זה הדור), וסי"ד (וכל פסולים אלו, דהיינו ניקב חסר ונסדק, אינו מחמת שאינו הדור, אלא לפי שאינו תם ושלם), וסל"א (אינו אתרוג כלל אלא הוא בריה בפני עצמה).

סי' תרמט סי"ז (אין פיסולו מחמת חסרון בלבד, אלא מחמת שאין זה הידור).

[6] פסיקתא זוטא אמור סז, א (כפות תמרים זה לולב). ראבי"ה סי' תרעג. טור ולבוש ס"א (ודרשו רז"ל ... כפות תמרים זה לולב)

[7] לכאורה בא למעט דקל זכר שאינו מוציא פרי. וראה רשימות י"ד. ארבעת המינים.

[8] **גמרא** לב, א (ואימא אופתא (מעיקר הדקל, רש"י). כפות, מכלל דאיכא פרוד). לבוש ס"א (ומדכתבה רחמנא לשון כפות ולא כתבה עלי תמרים, שמע מינה שצריך שיהיה מאותן העלין הראויין לאוגדן ולכופתן).

[9] ראה ארבעת המינים.

[10] **גמרא** שם (חרות (קשה, שנעשה חריות, שכן דרך הלולב עליו נושרים בימות הגשמים והשדרה מתקשה ונעשה עץ, רש"י) פסול ... אימא חרותא (ענף הדקל משנתקשה שתי שנים ושלש, ויוצאין בו לולבין הרבה שנשרו עליהן ונתקשו גם הם ונעשו עץ, זה פונה לכאן וזה פונה לכאן כענפי שאר אילנות, רש"י). בעינא כפות, וליכא). **טור** ורמ"א ס"ב (אם נתקשו העלין כעץ ואין יכולין לחברן אל השדרה, פסול). ב"י ד"ה ומ"ש אבל (ונראה שרבינו מפרש דהא דפירש רש"י שעליו נושרים בימות הגשמים, לא נושרים לגמרי ממקום חיבורם בעיקרם קאמר, שאין דרכו של לולב בכך, אלא היינו לומר שהעלים מתפרדים ממנו, דוגמת בד היוצא מן הענף, ומתרחקים ביותר מגוף השדרה, ועודם מחוברים בעיקרם לשדרה, אלא שמקום חיבורם מתקשה כעץ עד שאי אפשר לחבר העלים אל הגוף ואפילו בידים, שכך הוא דרך הלולב, ומפני שאינם מתחברים בארכם אל השדרה קרי להו נושרים).

[11] **גמרא** שם (דומה לחרות (התחיל להתקשות ועדיין לא נעשה עץ, רש"י), כשר). **טור** וט"ז ס"ק ג (אבל התחיל להתקשות ועדיין לא נעשה עץ, זה נקרא דומה לחרות וכשר).

[12] משנה כט, ב (נפרדו עליו כשר. רבי יהודה אומר יאגדנו מלמעלה). ב"י ריש הסימן (וידוע דהלכה כתנא קמא (רי"ף שבועות סו"פ כל הנשבעין), והילכך אפילו [לא] אגדו כשר). ריטב"א כט, ב ור"ן יד, ב (נפרדו עליו כשר, שנפרדין לכאן ולכאן כענפי אילן, דאע"ג דכתיב כפות ללמדך שתהא כפות, כיון שראוי לכפותו, אין כפיתה מעכבת בו). לבוש שם (ומדכתבה רחמנא לשון כפות, ולא כתבה עלי תמרים, שמע מינה שצריך שיהיה מאותן העלין הראויין לאוגדן ולכופתן).

ומכל מקום יתבאר לקמן סי' תרנא סי"א (נוהגין לעשות בלולב שלש אגודות כנגד שלשה אבות, דהיינו שמלבד האגד שאוגד שלשה מינים אלו ביחד, עושין בלולב עצמו עוד שתי אגודות, לאגוד העלין בשדרה).

[13] **מגיד משנה** פ"ח ה"ג (וכתבו קצת הגאונים ז"ל, שמצוה מן המובחר ליטול לולב שאין עליו פרודות). **רמ"א** ס"א (ומכל מקום מצוה מן המובחר בלולב שאין עליו פרודות לגמרי). **ב"י** ריש הסימן (ומכל מקום כתב הרב המגיד בשם מקצת הגאונים, שמצוה מן המובחר ליטול לולב שאין עליו פרודות).

שמחמת שנעקרו מעט במקום חיבורם בשדרה נתפרדו זה מזה מעט[14], אע"פ שאין תלוין למטה כלל אלא הן עולין למעלה עם השדרה[15]:

ו אבל אם הן תלוין ואינן עולין עם השדרה אלא אם כן אוגדין אותן עמו, הרי לולב זה פסול מן התורה[16], אפילו אם לא נעקרו העלים לגמרי מהשדרה אלא הן מחוברים עמו מעט[17], ואפילו אגד אותן עם השדרה[18], אין זה הדור[19]:

ז פסולים הללו שבעלין שביארנו, אינן פוסלין אלא אם כן הן רוב העלין של הלולב, אבל אם מיעוט העלין נעשו כך ורוב העלין נשארו מחוברין בשדרה[20], ומכסין את רוב השדרה[21] ועל דרך שיתבאר[22], הרי זה כשר, לפי שהכל הולך אחר הרוב:

ח אם השדרה עצמה נשברה באמצעיתה, ולא נשברה לגמרי לשני חלקים אלא נתקפלה לשנים שחלק העליון תלוי למטה, כשר[23]. ומכל מקום צריך לאגדו שם במקום הקפל, שלא יהיה ראשו תלוי למטה[24]:

לקיחה תמה ושלימה

ט דרך בריית העלין של לולב כך היא, כשהן גדילים, גדילים שנים שנים זה לעומת זה משני צידי השדרה,

---

[14] ראה דברי נחמיה סי' מז (מט, סע"ד ואילך). מראי מקומות וציונים.

[15] **מגיד משנה** שם (כל שעולין עמה מאליהן, אע"פ שהן פרודות, כשר). רמ"א שם (שלא יהיו פרודות לגמרי). לבוש ס"ב (וכל זמן שעליו דבוקים וסמוכין זה על זה הוא מצוה מן המובחר, מפני שצריך שיהיו עליו כפותין יחד ולא יהיה פרודות, מדכתיב כפות, וזה הדרו). נהר שלום ס"ק א (ולשון המ"מ מוכח דאפילו העלים עולים על הלולב למעלה, אלא שנפרדים מהשדרה, איכא משום מצוה מן המובחר).

[16] משום "כפות". וראה מראי מקומות וציונים.

[17] **משנה** שם (נפרצו עליו פסול). גמרא לב, (אמר רב פפא נפרצו, דעביד כי חופיא, נפרדו, דאיפרוד אפרודי), לפירוש הרי"ף טו, א (פירוש נפרצו עליו, כגון שנתרו מן השדרה והן תלויין בה, וזהו דעביד כי חופיא ... והוא כעין שבירה), ורבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נח, ד (רי"ף פירש שנשרו מן השדרה והן תלויין בה, ולא נתלשו לגמרי, וזהו כעין שבירה). רמב"ם שם (שידלדלו משדרו), לפירוש המ"מ שם (ואפילו לא נדלדלו מעיקר חבוריהן, כיון שתלויות למטה פסול). שו"ע ס"ב (כלשון הרמב"ם).

ומ"ש כאן "אפילו אם לא נעקרו לגמרי", הוא כמבואר ברמ"א ס"ב (וכל שכן אם נפרצו ונעקרו למטה מן השדרה, דפסול אפילו אגדן), שהוא כפרש"י בגמרא שם (כי חופיא, שבו מכבדין את הבית, ועושין אותה מעלין של לולב התלושין מהשדרה ואוגדין מהן הרבה ביחד), שבזה פסול לדברי הכל.

[18] ריטב"א לב, א ד"ה אמר רב פפא (שכל שניתקין ממקום חיבורן עד שאין עומדין מאליהם כדרך גדילתן, פסול, ואף על פי שעומדין על ידי אגד). רמ"א שם (דפסול אפילו אגדן).

[19] רש"י במשנה שם ד"ה נפרצו (נפרצו עליו משדרה, ואינם מחוברין אלא על ידי אגודה ... לאו הדר הוא).

ולכאורה הכוונה, שאם אינם עולים עם השדרה ולא אגדו, "פסול מן התורה" משום "כפות". ואם אגדו עם השדרה, פסול משום ש"אין זה הדור".

[20] תוספתא פ"ב ה"ח (נפרצו רוב עליו, פסול). הובא בתוס' כט, ב ד"ה נפרצו עליו (ברוב עלין איירי, כדתניא בתוספתא). **ר"ן** יד, ב (ומיהו דוקא ברוב עלין, אבל במיעוטן משמע דכשר, דומיא דערבה), והיינו דומיא דערבה דלקמן סי' תרמז ס"ה-ו (נשרו רוב עליה ... יבשו רוב עליה ... נדלדלו רוב העלין). **רמ"א** שם (וכל זה ברוב עלין, אבל אם מיעוט עלין נעשו כך ושאר עלין נשארו, ועדיין הלולב נשאר מכוסה בעלין, כשר).

וראה גם לקמן ס"ט (אם נחלקו רוב העלין).

ואם הם מחצה על מחצה, יובאו ב' דעות לקמן סי' תרמח ס"כ (כל דבר הפוסל ברוב בכל ארבעת המינים, אם הוא מחצה על מחצה פסול, לפי שצריך להיות הרוב בהכשר ... ויש חולקים על זה ואומרים, דכל שאין בפסול רוב כנגד הכשר, אינו יכול לפסול, והרי הוא כאילו לא היה כאן פסול כלל).

ועוד מבואר לקמן סי' תרמז ס"ה (ומכל מקום לכתחלה אין ליקח אותה ... שהשלמה היא מצוה מן המובחר).

[21] ר"ן שם (ומיהו דוקא בששדרו של לולב מכוסה בעלין, הא לאו הכי פסול אפילו במיעוטן, כדפסלינן ציני הר הברזל (לב, א) כל שאין ראשו של זה מגיע לצד עקרו של זה).

[22] סט"ו (אם ראש עלה זה מגיע לעיקר עלה זה שלמעלה ממנו, עד שנמצא כל השדרה של לולב מכוסה בעלין, כשר, אבל אם אין ראשו של זה מגיע לעיקרו של זה, פסול).

ואף ששם (בציני הרב ברזל) נפסל גם כשמקצתו אינו מכוסה בעלין, הכא בנעקרו לא נפסל אלא כשאין "מכסין את רוב השדרה". וראה מראי מקומות וציונים, וארבעת המינים לסט"ו.

[23] **מ"א** ס"ק ב (אם השדרה בעצמו נפרצה ונשברה ותלויה למטה, נראה לי דכשר). כפירוש בגדי ישע (לא נשברה ממש, דאם כן הוה ליה נקטם ראשו, ועל כרחך צריך לומר דאינו נשבר ממש ... אלא אינו רק מתמוטט למטה). והוא כדלקמן סי"ז (נקטם ראשו פסול).

דיני השדרה שנתעקמה ונכפפה, יתבארו לקמן סי"ח-ט.

[24] מ"א שם (ומכל מקום יש לאגדו שם שלא יפול למטה), כי אם יפול למטה אינו נוטלו כדרך גדילתו, כדלקמן סי' תרנא סי"ב (כל ארבעה מינים הללו צריך ליטלן דרך גדילתן, דהיינו שיהא ראשיהם למעלה ועקריהם למטה).

וכל עלה ועלה כפול לשנים, והוא דבוק מגבו ופתוח מלפניו. ואם נחלקו[25] רוב העלין[26] של הלולב לשנים ברוב ארכן, דהיינו שרוב עלי הלולב נסדקו מגבן במקום הקפל בענין שכל עלה מהן נחלק ברוב ארכו לשנים[27], הרי לולב זה פסול, לפי שאינו מהודר[28]. וכן אם מתחלת ברייתו[29] לא היו רוב עליו[30] כפולים לשנים ברוב ארכן, הרי זה פסול[31].

• וכל זה[32] בשאר עלי הלולב, חוץ מעלה העליון האמצעי. אבל עלה העליון האמצעי שהוא גבוה מכל העלין[33], והוא נקרא ראש הלולב[34], ודרך עלה זה להיות כפול כשאר עלי הלולב[35], ואם לא היה כפול מתחלת ברייתו,

---

[25] **גמרא** לב, א (בעי רב פפא, נחלקה התיומת מהו ... פסול), לפירוש הר"ח והרי"ף שם טו, א (פירוש התיומת, גבא דהוצא דמתיים להו לשני צידי העלה ומשוי להו חד, כי כל אחת ואחת כפולה לשנים ותאומה מגבה ... ואם נחלקה התיומת ... פסול). רמב"ם שם (בריית עלין של לולב כך היא, כשהם גדלין, גדלין שנים שנים ודבוקין מגבן וגב כל שני עלין הדבוקין הוא הנקרא תיומת. נחלקה התיומת פסול). מ"מ שם (וכבר הכריע הרמב"ן ז"ל מן הירושלמי שהוא כפירוש ההלכות ורבינו), וכן הוא בר"ן טו, א ובריטב"א לא, ב (וכן משמע בירושלמי דאמרינן נפרצו עליו נעשה כמי שנחלקה התיומת, דאלמא פיסולא דנחלקה התיומת בכל העלין דומיא דנפרצו עליו, מדקא מדמי לה להדדי). שו"ע ס"ג (כלשון הרמב"ם).

*

בפסול זה של "נחלקה התיומת", יש בפוסקים שלושה פירושים:

(א) שיטת הרי"ף והרמב"ם (בסעיף שלפנינו), שנחלקו רוב העלין של הלולב ברוב ארכן, שאינו הדר, שהעיקר הוא כדעה הפוסלת בהם כל ז' ימי החג (תרמט, סי"ז-ט).

(ב) שיטת רש"י במסכת ב"ק סו, א (דלקמן ס"י-יא), שנחלק עלה העליון האמצעי בכל ארכו, או אפילו מקצתו, שאינה לקיחה תמה ושלימה, ופסול רק ביום הראשון (תרמט, סי"ז-ט).

(ג) שיטת רש"י במסכת סוכה לב, א, שנפרדו שני העלים העליונים בכל ארכן. שיטה זו לא הובאה בשו"ע, אבל נוהגים להדר גם בזה.

על הדעה השלישית כתבו התוס' ב"ק סו, א (ולדבריהם לא ימצא לנו לולב כשר, כי בטורח נמצאין אותן שיש להם תיומת כזה אפילו אחד בה' מאות). וביאר הב"י ד"ה נחלקה (וזה דבר שאינו נמצא בארצם, אבל אצלנו נמצא הרבה פעמים כמין דבר אדום בלולב מצד פניו שהוא מחבר שני הוצים אלו, ונראה כל ראש הלולב כאילו הוא עץ אחד בלי שום פירוד). והיינו שבמקום מושב בעלי התוס' (מדינות צרפת ואשכז) אין הלולבים מצויים, וכשמביאים אותם ממקום רחוק, נפרדים העלים העליונים, אמנם במדינות שבהם מצויים הלולבים, נוטלים אותם בשעה שיש עליהם עדיין ה"דבר האדום" (הנקרא "מאך" או "קארע") המחברם, ועל ידם רואים שהעלים העליונים לא נפרדו.

עצה נוספת שלא יהיו העלים העליונים נפרדים, מה שיתבאר לקמן ס"כ (דרך הרבה לולבין שעליהן הן כפופים), שעל ידם רואים שהעלים העליונים לא נפרדו. אמנם יתבאר לקמן שם "ויש פוסלין ... ויש להחמיר כדבריהם". וכן הוא בס' המנהגים – חב"ד ע' 65 (לוקחין לולב שאין עליו כפופין (הנק' כפתורים – קנעפלאך)).

וזאת הורה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אל הרב דזייקאבסאן, כמסופר בזכרון לבני ישראל פכ"ח (ואמר שאביא עבורו לולב ... ניט קיין קנעפלאך (מה שיש מהדרים בזה, ודעת אדמו"ר הזקן להחמיר בזה מפני חשש שדרה עקומה), און אויף דער אנדער זייט זאל זיין די מאך (היינו הסיב הגדל מעבר השני של הלולב)).

[26] תוס' כט, ב ד"ה נפרצו עליו (ברוב עלין איירי ... שחלק כל עלה ועלה לשנים, לפי שכל עלי הלולב כפולים, ועמד וחלק אותם). רא"ש פ"ג סי' ו (ואם נחלקה התיומת ... פסול, וברוב עליו מיירי), טור ורמ"א ס"ג (ברוב העלין). וכנסמן לעיל (הערה 20) מהתוספתא פ"ב ה"ח.

[27] רא"ש שם (והאי נחלקה הוא ברוב כל עלה ועלה). טור (שנחלק בגבו רוב אורך כל עלה ועלה, ברוב עלין שבלולב ... אם נחלקו בגבן רוב כל עלה ועלה, ברוב כל עלין שבלולב, פסול). לבוש ס"ג (שנחלק רוב אורך כל עלה ועלה, ברוב עלין שבלולב, פסולין). מ"א ס"ק ג (ברוב עלין, ורוב כל עלה ועלה).

[28] רבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נח, ד (שהם פסולים משום שאינו הדר). מ"א ס"ק ו (וכ"כ רי"ו, כל הפסולים, פסולים כל ז', מפני שאין לו הדר).

[29] רבא שם (לולבא דסליק בחד הוצא ... פסול), לפירוש הרמב"ם שם (היו עליו אחת אחת מתחלת ברייתו, ולא היה להם תיומת, פסול), וכפירוש הרא"ש פ"ג סי' ה (שאם לא היו כפולות פסול. וכ"כ הרמב"ם ז"ל, היו עליו אחת אחת מתחלת ברייתו, ולא היה להם תיומת, פסול). טור ושו"ע שם (היו עליו אחת אחת מתחלת ברייתו, ולא היה תיומת ... פסול).

[30] ר"ן טו, א וריטב"א שם ד"ה אמר רבא (שאין רוב עליו כפולים אלא עולין אחד אחד). לבוש שם (היו רוב עליו אחת ואחת מתחלת ברייתו).

[31] ממה שכתב "וכן אם ... פסול", נראה לכאורה שגם כאן פסולו "לפי שאינו מהודר", כמבואר בלבוש שם (היו רוב עליו אחת ואחת מתחלת ברייתו ולא היה להם תיומת, כלומר שאינם כפולים ... פסול שאין זה הדר).

אבל בר"ן וריטב"א שם (משמע שפסולו מגופו, ופסול כל שבעה אפילו בזמן הזה. ויש אומרים שאין פסולו אלא מפני שאינו הדר).

[32] שהפסול הוא רק ברוב עלים.

[33] רש"י ב"ק צו, א ד"ה התיומת (כף תומר האמצעי העליון, תיומת היא). ר"ן טו, רע"א (אמרינן לקמן דנחלקה התיומת פסול, ופירשו בו דהיינו העלה האמצעי). ריטב"א לא, ב ד"ה אמר רב הונא (ופירשו רבותינו דתיומת היינו העלה האמצעי). מ"מ פ"ח ה"ד (ויש מי שפירש נחלקה התיומת העלה האמצעי העליון שבכולן).

[34] וכן הוא לקמן סי"ז (ואיזהו ראש, זה עלה העליון האמצעי שהוא גבוה מכל העלין).

הרי זה פסול[36] אפילו אם כל העלין חוץ מזה הן כפולין. וכן אם היה כפול מתחילת ברייתו ואחר כך נחלק לשנים בכל ארכו, דהיינו מראשו עד מקום שעלין יוצאין משם[37] (שממקום זה ולמטה אינו נקרא עלה האמצעי אלא גוף השדרה[38]), פסול.

ופסולים אלו שבעלה העליון אינו משום הידור הלולב, אלא משום שנאמר ולקחתם, ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה[39], וזה העלה שהוא עיקר הלולב, שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו, ודרכו להיות כפול בכל הלולבין, ואם הוא חלוק לשנים, הרי ניכר ונראה שאינו תם ושלם במקום הסדק[40]:

יא במה דברים אמורים, בנחלק בכל ארכו, אבל אם לא נחלק אלא מקצתו, כשר[41].

וכל זה בדיעבד, או שאין לו לולב אחר, אינו צריך לברך על לולב של חבירו ביום א' של סוכות[42]. אבל

---

[35] תרומת הדשן סי׳ צו (דעלה האמצעית שדרכו להיות כפול כשאר עלין, נחלקת לשנים). דרכי משה ס״ק ה (ובתרומת הדשן סימן צ״ו כתב, דאנן נוהגים בנחלקה התיומת כפירוש רש״י בלשון א׳, דעלה אחד האמצעית שדרכו להיות כפול כשאר עלי הלולב נחלק לשנים, זהו מיקרי נחלקה התיומת). **מ״א** ס״ק ד (העלה העליון, שדרכה להיות כפול כשאר עלי הלולב (ד״מ ת״ה)). וראה העו״ב תתס ע׳ 57.

[36] כל בו סי׳ עב מ, ג (ואם אין לו שני עלין, רק שעלה בעלה אחד מתחלת ברייתו, פסול לדעת הר״ש ז״ל). רמ״א ס״ג (ואם אותו העלה אינו כפול מתחלת ברייתו, פסול).

[37] גמרא לב, א (בעי רב פפא נחלקה התיומת מהו ... פסול), לפירוש **רש״י** ב״ק צו, א ד״ה התיומת (כף תומר האמצעי העליון תיומת היא). הגהת סמ״ק צג (יש מקצתן שעלה האמצעי נחלק בראשו, ומכל מקום יש להכשירן לפי פירוש הקונטרס, דפירש נחלקה התיומת דפסול היינו דוקא כשנחלקה עד למטה מן העלין).

והיינו שברש״י יש שני פירושים: (א) בסוכה לב, א ד״ה נחלקה (שני עלין עליונים אמצעים ששם השדרה כלה, נחלקו זה מזה ונסדקה השדרה עד העלין שלמטה מהם). (ב) בב״ק סו, א, שנחלק העלה האמצעי העליון (ראה לעיל הערה 25). ומפרש בהגהת סמ״ק, שגם בזה יש לפרש שלא נפסל אלא כשנחלק בכל ארכו.

אור זרוע ח״ב סוס״י שו (נחלקה זה מזה ונסדקה השדרה עד העלין שלמטה מהן ... לישנא דנחלקה התיומת לא מיירי אלא בחדא מדלא קאמר נחלקו התיומת, כך מצאתי, ועל פירש״י אני סומך למעשה). **תרומת הדשן** שם (יראה דיש לנהוג כפירוש אחד דרש״י, כמו שכתב בסמ״ק דעלה האמצעית שדרכו להיות כפול כשאר עלין נחלקת לשנים, זהו נחלקו התיומות. ולא מיקרי נחלקת אלא אם כן נחלקת עד למטה מן העלין. ובאו״ז הוסיף להקל, דבעי נחלקה השדראות גם כן עד העלין שלמטה הימנה ... וכן ראיתי אחד מהגדולים שהיה נוהג להכשיר לולבין שהיו סדוקים בעלה האמצעית בראשיהן ברוחב אצבע ויותר). הובא ב**דרכי משה** ס״ק ה. **רמ״א** שם (ויש מפרשים לומר דאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה, מקרי נחלקה התיומת ופסול, והכי נוהגין).

ולפי שיטה זו, אין אומרים בעלה העליון רוב ארכו ככולו (כבסעיף הקודם), ולא נפסל אלא אם ״נחלק לשנים בכל ארכו״.

[38] כדלקמן סי׳ תרנ ס״א (וטפח זה צריך שיהא מהשדרה עצמה, לבד מן העלין הארוכים היוצאים למעלה לאחר שכלתה השדרה).

ומטעם זה יש לפרש, דאף לפי הנ״ל יש לפסול כשנחלק עד מקום שעליו יוצאין משם, אף שלא נחלקה השדרה עצמה.

[39] אמור כג, מ. גמרא לד, ב (ומנין שמעכבין זה את זה, תלמוד לומר ולקחתם, שתהא לקיחה תמה), ופרש״י (שלמה, דדריש ולקחת תם). ומזה למדים גם לענין פסול חסר בד׳ מינים, כמבואר בתוס׳ לד, ב ד״ה שתהא (מהאי טעמא נמי פסלינן אתרוג חסר, משום דאין זה לקיחה תמה). רש״י לו, ב ד״ה ומשנינן (ובעינן לקיחה תמה, דכתיב ולקחתם, לקיחה תמה). **רבנו ירוחם** נתיב ח ח״ג נח, ד (כל הפסולין שכתבתי ... פסולין משום הדר ... חוץ מנסדק דעביד כהמנק ונחלק התיומת, דפסולים משום דבעינן לקיחה תמה). **מ״א** ס״ק ו (וכן כתב רי״ו, כל הפסולים ... מפני שאין לו הדר, חוץ מנסדק ונחלקה התיומת דפסולין משום לקיחה תמה).

וכן הוא לקמן סי׳ תרמח סי״ד (וכל פסולים אלו, דהיינו ניקב חסר ונסדק, אינו מחמת שאינו הדור, אלא לפי שאינו תם ושלם, והתורה אמרה ולקחתם, ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה), וסי׳ תרמט סי״ט (נחלקה עלה העליון האמצעי ... פסולים ... מחמת חסרון, כמ״ש בסימן תרמ״ה).

ואינם פסולים אלא ביום ראשון, כדלקמן סי׳ תרמט סי״ז (כל הדברים הפסולין בכל אחד מארבעה מינים שפסולן הוא מגופו, פוסל בין ביום הראשון בין בשאר הימים, חוץ מפסול מחמת חסרון). ונתבאר לעיל ס״ב (הערה 5).

ויש אומרים שאינם פסולים מן התורה אלא מדברי סופרים, כדלקמן סי׳ תרמח סי״ב (ויש פוסקין ספק זה להקל, לפי שהן סוברין שכל פסולין אלו ... אין פיסולן מן התורה אלא מדברי סופרים).

והיינו דוקא בנחלק עלה העליון שנתבאר בסעיף זה. אבל ראה לקמן סי״ז (נקטם ראשו, פסול, לפי שאין זה הדור, ואיזהו ראשו, זה עלה העליון האמצעי שהוא גבוה מכל העלין).

וכן בחוטם שבאתרוג, כדלקמן סי׳ תרמח סכ״א (כל דבר הפוסל באתרוג משום שאינו הדור ... אם היה אחד מהן על חוטמו ... אפילו אין בו אלא משהו הרי זה פסול, לפי שעיקר ההידור של האתרוג תלוי בחוטמו שהוא נראה לעינים יותר משאר מקומות, ובו אדם נותן עיניו בתחלת השקפתו).

והיינו שכאשר עלה העליון נחלק, אינו נראה הדבר לעין, עד שיבדקוהו, ולכן פסולו ״אינו משום הידור הלולב, אלא משום שנאמר ולקחתם, ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה״, משא״כ נקטם ראשון, שניכר הדבר לעין ״פסול, לפי שאין זה הדור״.

[40] ר״ן יד, סע״א (שעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג), וריטב״א כט, ב, סד״ה נקטם ראשו. וכמועתק הערה הקודמת מלקמן סי׳ תרמח סכ״א.

[41] כדלעיל ס״י (נחלק לשנים בכל ארכו) – ולא רובו. ושם נסמן (הערה 37).

ודעה הב׳ דלקמן ״פוסלין אפילו אם לא נחלק אלא מקצת עלה זה העליון״.

ולכן לא הזכיר כאן רובו, אלא התחיל ״בכל ארכו״, וסיים ״אלא מקצתו״.

לכתחלה מצוה מן המובחר לחזר אחר לולב שלא נחלק עלה העליון שלו כלל, אלא הוא כפול מראשו עד מקום שעלין יוצאין משם, לפי שיש פוסלין אפילו אם לא נחלק אלא מקצת עלה זה העליון. ואע"פ שאין הלכה כדבריהם, מכל מקום טוב לחוש לדבריהם אם אפשר[43]:

יב ואם נסדקה השדרה תחת עלה זה העליון, דהיינו ממקום שעליה יוצאים ולמטה, אם נתרחקו שני צידי הסדק זה מזה עד שיראו כשנים, פסול[44], לפי שחסרונו נראה וניכר שאינו תם ושלם[45]:

הדר בלולב

יג דרך גידול הלולב כך הוא[46], לאחר שיוצא עלה אחד מהשדרה, מיד כשיעור שתי אצבעות עולה עוד אחד, וכן הרבה זה על גבי זה, עד שמתכסה כולו בעלין[47] מצד אחד וכן מצד השני, ואם מצד אחד הוא מכוסה כולו בעלין וצד השני הוא ערום בלא עלין, פסול[48], לפי שאינו מהודר[49]:

יד וכן אם אין לו עלין הרבה זה על גבי זה, אלא מכל צד יוצא עלה אחד למטה סמוך לעיקרו ועולה עד ראשו, פסול[50], שגם זה אינו הדור[51]:

טו וכן אם היו לו הרבה עלין ולא היו מונחין זה על גבי זה, אלא זה תחת זה, דהיינו שהן מרוחקין זה למעלה מזה הרבה, בענין שאין העליון מונח כלל על גבי התחתון שלמטה ממנו, אם ראש עלה זה מגיע לעיקר עלה זה שלמעלה ממנו, עד שנמצא כל השדרה של לולב מכוסה בעלין, כשר, אבל אם אין ראשו של זה מגיע לעיקרו של זה, פסול[52], שאין זה הדור[53]:

---

[42] שאז צריך להיות דוקא שלו, כדלקמן סי' תרמט ס"א (ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' ודרשו חכמים לכם משלכם).

[43] ריטב"א שם (מכיון דקתני סתמא נקטם ראשו, יש לחוש אפילו בנקטם כל שהוא, ואף על פי שאין כן בשאר פסולי הלולב, עשו ראש הלולב כחוטמו של אתרוג שהוא במשהו, וכן יראי מצוה חוששין, וכן חושש מורי נר"ו). ר"ן שם (ולפיכך יש לפסול בקטימת ראשו בכל שהוא ... לפי שעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג, דאמרינן בגמרא דאפילו כל שהוא פסול בו), וכן לענין נחלק עלה העליון, אפילו מקצת, וכמו בחוטמו של אתרוג, שיתבאר לקמן סי' תרמח סכ"א (אבל אם היה אחד מהם על חוטמו ... אפילו אין בו אלא משהו, הרי זה פסול). רמ"א ס"ג (מיהו לכתחלה ומצוה מן המובחר, נוהגין ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל, כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת).

[44] ברייתא לב, א (סדוק כו' פסול). **גמרא** שם (אמר רב פפא דעביד כהימנק). רמב"ם פ"ח ה"ג (נסדק, אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שיראו כשנים, פסול). מ"מ שם (ושם אמרו, דנסדק ועביד כי הימנק, והוא כלי שיש לו שני ראשים רחוקים קצת זה מזה כעין מרכז, פסול). רבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נח, ג (ואם עשוי כהמנק פסול, כשנסדקה גוף השדרה ... ושני העלין האמצעיים לא נחלקו). **שו"ע** ס"ז (כלשון הרמב"ם). רמ"א ס"ז (ואפילו לא נחלקה התיומה העליונה).

[45] **רבנו ירוחם** שם נח, ד (נסדק, דעביד כהמנק ... דפסולים משום דבעינן לקיחה תמה). **מ"א** ס"ק ו (וכ"כ רי"ו ... נסדק ... דפסולין משום לקיחה תמה).

[46] ראה **גמרא** שם.

[47] **טור** ולבוש ס"ד (דרך גידול הלולב הוא, לאחר שיוצא עלה אחד, מיד כשיעור שתי אצבעות יוצא עוד אחד, וכן הרבה זה על גב זה עד שמתכסה כולו בהרבה עלין זה על גב זה).

[48] רבא ב**גמרא** שם (האי לולבא דסליק בחד הוצא (שכל עליו מצד אחד, רש"י), בעל מום הוא, ופסול). הובא ב**רא"ש** פ"ג ס"ה (פירש רש"י שכל עליו מצד אחד). טור ושו"ע ס"ג (היו ... כל עליו כפולים מצדו האחד וצד השני ערום בלא עלין, פסול).

[49] רבנו ירוחם נתיב ח נח, ד (שהם פסולים משום שאינו הדר). לבוש ס"ג (שכולם עלו מצידו האחת וצד השני ערום בלא עלין, פסול שאין זה הדר). מ"א ס"ק ו (מפני שאין לו הדר). וראה ר"ן טו, ב (ומדאמרינן בעל מום הוא, משמע שפסולו מגופו ... ויש אומרים שאין פסולו אלא מפני שאינו הדר).

[50] רבא ב**גמרא** שם (לולבא דסליק בחד הוצא, בעל מום הוא, ופסול), לפירוש הרא"ש שם בשם רב שר שלום, בשו"ת הגאונים שערי תשובה סי' שו (ורב שר שלום ז"ל כתב בתשובה, לוליבא דסליק בחד הוצא, שהוצא אחד בעיקרו, ועולה אותו חד הוצא מעיקרו ועד ראש שדרה). טור ושו"ע ס"ד (אין לו הרבה עלין זה על זה, אלא מכל צד יוצא אחד למטה סמוך לעיקרו ועולה על ראשו, פסול).

[51] לבוש ס"ד (פסול שאין זה הדר). עטרת צבי ס"ק ז (פסול משום דאינו הדור).

[52] **משנה** כט, ב (ציני הר הברזל כשרות), כאוקימתא דאביי לב, א (לא שנו אלא שראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, אבל אין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה, פסול), ופרש"י (ציני הר הברזל, לולבין שלהן העלין מועטין בשדרה מרוחקין זה למעלה מזה הרבה ... ופעמים אין מגיע ראשו של עלה זה לעיקרו של זה). טור ושו"ע שם (לא היו עליו זה על גב זה כדרך כל הלולבין, אלא זה תחת זה, אם ראש זה מגיע לעיקר של מעלה ממנו, עד שנמצא כל שדרו של לולב מכוסה בעלין, כשר, ואם אין ראשו של זה מגיע לצד עיקרו של זה ... פסול).

[53] **לבוש** שם (פסול שאינו הדר). עטרת צבי שם.

טז לולב שיבשה רוב שדרתו, או שיבשו רוב עליו, פסול[54], שאין זה נקרא הדור[55].

וכמה שיעור יבישות הפוסל[56], יש אומרים[57] משנפרך בצפורן כשממשמשין בו[58], ויש אומרים[59] משכלה כל מראה ירקות שבו והלבינו פניו הרי הוא נקרא יבש אע"פ שאינו נפרך בציפורן, לפי שזהו סימן שכלה הלחלוחית שבו. והלכה כסברא האחרונה[60]. ומכל מקום בשעת הדחק, כגון במדינות אלו שאין לולבין מצויין[61], יש לסמוך על סברא הראשונה[62] (אם אי אפשר למצוא לולב אחר, עיין בית יוסף סי' תרמ"ט[63]):

יז נקטם ראשו, פסול[64], לפי שאין זה הדור[65]. ואיזהו ראשו, זה עלה העליון האמצעי שהוא גבוה מכל העלין[66]. ואם עלה זה נקטם בראשו אפילו כל שהוא[67] פסול. ויש אומרים[68] שאינו פסול אלא אם כן נקטם רוב

---

[54] **משנה** כט, ב (לולב ... היבש, פסול). רא״ש פ״ג סוף ס״ב (והראב״ד ז״ל כתב נסתפק לי ... ששנינו במשנתינו לולב היבש פסול, והיינו שיבש שדרה של לולב, אבל יבשו עליו לא שמענו ... מה שכתב דסוגיא דשמעתין מוכח מלתא דעל שדרה קאמר, לא ידענא הוכחה זו ... ביבשו רוב עלין). טור ושו״ע ורמ״א ס״ה (לולב שיבשו רוב עליו (או שדרתו), פסול).

[55] **גמרא** כט, ב (יבש, הדר בעינן). לא, א (יבש פסול ... לולב בעי הדר). לבוש ס״ה (לולב שיבש שדרתו או רוב עליו, פסול שאינו הדר).

וכן הוא בהדס לקמן סי׳ תרמו ס״ח (יבשו עליו פסול לפי שאין זה הדור), ובערבה לקמן סי׳ תרמז ס״ו (יבשו רוב עליה פסולה שאין זה הדור), ובאתרוג לקמן סי׳ תרמח ס״א (אתרוג ... היבש פסול, שאין זה הדור).

[56] לענין הדס וערבה ואתרוג, ראה לקמן שם ושם.

[57] **תוס׳** כט, ב ד״ה לולב (והאי יבש דהכא ... עד שתהא נפרכת בצפורן). פירוש הא׳ בראי״ש שם סי׳ א (יבש דהכא יש לפרש ... כדי שתהא נפרכת בצפורן), ובטור. רמ״א שם (ויש אומרים דלא מקרי יבש אלא כשנתפרך בצפורן מחמת יבשותו).

[58] רש״י בכורות לז, א ד״ה נפרכת (נפרכת, כשממשמשין בה).

וכן הוא לקמן סי׳ תרמו ס״ח (כשהן נפרכין בצפורן כשממשמש בהן).

[59] **ראב״ד** בתמים דעים סי׳ רלב (שהסימן הישר והנכון במיני העצים הוא המראה שלהן, שכל זמן שיהא עליהן מראה ירקות, הוא סימן הלחות או הכמישות שלהן אינן יבשים, אבל משתכלה כל מראה הירקות שלהן וילבינו פניהם, אז הם כמתים). הובא **בראי״ש** שם. **ריטב״א** כט, ב ד״ה והיבש (ונראין דברי האומרים שפיסולו כשאין בו לחלוחית והוא כעץ יבש, וסימנו כשנשתנה מראהו והפך לבן, וכן דעת מורי נר״ו בשם רבותיו). **ר״ן** יג, ב (נראה שהדבר תלוי באומד מראית העין, כשנשתנה מראהו ללובן מצד יבשות והרי הוא כעץ יבש). **מגיד משנה** פ״ח ה״א (ויבש הוא שאין בו שום לחות, אלא הרי הוא כעץ ומראהו הפך לבן. ואף על פי שיש פירוש אחר, זה עיקר). **טור ושו״ע** שם (ושיעור היבשות משיכלה מראה ירקות שבו וילבינו פניו).

[60] מ״מ שם (זה עיקר). טור (וכן עיקר). ט״ז ס״ק ה (כבר מבואר שלא הסכימו רוב הפוסקים ... על כן הרוצה לצאת ידי כל הפוסקים, יזהר שלא יטול לולב שכלה כבר כל ירקות שבו לגמרי, אם אפשר לו).

ואם בירך עליו, מבואר לקמן סי׳ תרמט סכ״ד (לא יצא ידי חובתו ביבשים. ומכל מקום כיון שהיבשים אינן יבשים גמורים, אפשר לומר דיצא בדיעבד, ולכן יטול את הלחין בלא ברכה).

[61] וכן הוא לקמן סי׳ תרמט סכ״ג (שאין לולבין לחין ואין הדסים לחים מצויים במדינות אלו), שאינם צומחים במדינות הקרות, ויש להביאם ממדינות החמות.

[62] הגהות מיימוניות שם (ואנו סומכין על זה גם בהדס היבש). **רמ״א** שם (וכן נוהגין במדינות אלו שאין לולבין מצויין). **ט״ז** שם (כדי ליישב המנהג כתב כן).

[63] ד״ה וכל הפסולים (במקום הדחק הכשירום, כיון שאי אפשר בענין אחר ... אף על פי שפסלנו יבשים בלולב והדס וערבה, אנן בלולב והדס מברכין איבשים, משום דלא אפשר, והוא שעת הדחק). וכן הוא לקמן שם סכ״ג (לולב והדס היבשים, שאם לא היו מברכין עליהם בשעת הדחק, על הרוב לא היו מברכין כלל על מצות לולב, שאין לולבין לחין ואין הדסים לחים מצויים במדינות אלו).

משא״כ כאן מיירי ״שאין לולבין מצויין״, אבל אפשר בדוחק למצוא לולב שאינו יבש, שעל זה נתבאר לעיל כאן, שיש לברך רק על לולב שכלה מראה ירקות ועדיין אינו נפרך בצפורן (ולא על יבש לגמרי).

[64] **משנה** כט, ב (נקטם ראשו ... פסול). טור ושו״ע ס״ו (נקטם ראשו ... פסול).

[65] ירושלמי פ״ג ה״א (מה בינו לקטום. אמר לון, זה הדור וזה אינו הדור). מ״א ס״ק ו (ואיתא בירושלמי נקטם אין זה הדר).

ואף שבנחלק עלה העליון, נתבאר לעיל ס״י (אינו משום הידור הלולב, אלא משום שנאמר ולקחתם, ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה). היינו כיון שכשנחלק עלה העליון אינו נראה הדבר לעין, עד שיבדקוהו. משא״כ נקטם ראשון, שניכר הדבר לעין ״פסול, לפי שאין זה הדור״.

[66] ריטב״א כט, ב סד״ה נקטם ראשו (ומסתברא דכיון דלא תלי פסולא אלא בעלין, הוה ליה למתני נקטמו עליו, כדקתני נפרצו עליו. אלא דנקטם ראשו היינו שנקטם העלה העליון האמצעי העולה על כולם, שהוא ודאי ראש לולב). ר״ן יד, א (יש אומרים שאינו נפסל בקטימת עליו האמצעיים שלו בלבד, אלא שנקטמו רוב עלין שלו. ואין זה במשמע, מדקתני נקטם ראשו).

וכן הוא לעיל ס״י (עלה העליון האמצעי שהוא גבוה מכל העלין, והוא נקרא ראש הלולב).

[67] **תוס׳** כט, ב ד״ה נקטם (לכאורה מיירי בשני עלין האמצעיים היוצאין מראש השדרה ... צריך לומר דנקטם ראשו מיירי ברוב העלין העליונים אי נמי...). **רא״ש** פ״ג ה״ב (לכאורה נראה לפרש בשני עלים האמצעים היוצאים מראש השדרה ... אפילו בנקטם פסול וכל שכן בניטלו לגמרי ... ויש לומר דניטלה איצטריך). ואף שפירש הטור (ואדוני אבי הרא״ש ז״ל פירש דברוב קטימת העלין העליונים מיפסל), כתב ב״י שם (ואפשר לפרש דברי רבינו שכתב להרא״ש דברוב קטימת עלין העליונים מיפסל, היינו לומר דעלים העליונים הם שלשה, וקאמר דבקטימת רובן, דהיינו שנים מהם, פסול). **ריטב״א** (מכיון דקתני סתמא נקטם ראשו, יש

ארכו של עלה זה העליון. ויש להחמיר כסברא הראשונה. ומכל מקום בשעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר יש לסמוך על סברא האחרונה[69], ומותר לברך על לולב שנקטם מיעוט של עלה העליון[70]. אבל אם נקטם רובו, אין לברך עליו אפילו בשעת הדחק[71], אלא אם כן במקום שנוהגים לברך על כל הפסולין גמורים בשעת הדחק, וכמו שיתבאר בסי' תרמ"ט[72] עיי"ש:

יח אם יש לו כמין קוצים יוצאים משדרתו[73], וכן אם נצמת ונכווץ[74], וכן אם נעקם לפניו, דהיינו הצד שכנגד השדרה נעקם ונכפף עד שנעשית שדרתו כגב בעל חטוטרות[75], פסול, שאין זה הדור[76]. וכן אם נעקם לאחד מצדדיו פסול[77]:

יט אבל אם נעקם לאחוריו, דהיינו ששדרתו נעקמה, ונכפפה באמצעיתה לצד פניו[78], כשר, שזהו דרך ברייתו והדרו[79].

במה דברים אמורים, כשנעקמה ונכפפה באמצעיתה. אבל אם נכפפה בראשו כאגמון, שראשו כפוף ושחוח

לחוש אפילו בנקטם כל שהוא, ואף על פי שאין כן בשאר פסולי הלולב, עשו ראש הלולב כחוטמו של אתרוג שהוא במשהו, וכן יראי מצוה חוששין, וכן חושש מורי נר"ו). **ר"ן** יד, א (יש לפסול בקטימת ראשו בכל שהוא ... לפי שעשו ראשו של לולב כחוטמו של אתרוג, דאמרינן בגמרא דאפילו כל שהוא פסול בו). **מגיד משנה** שם (ויש מי שאומר שאינו פסול אלא אם כן נקטם רובו. ויש לחוש אפילו בכל שהוא).

[68] ריטב"א שם בשם רבנו יונה (שהיה נראה שאינו נפסל אלא כשנקטם ראשו רובו של עלה, וכן כתב הר"ר יונה ז"ל בשם רבותיו). מ"מ שם (ויש מי שאומר שאינו פסול אלא אם כן נקטם רובו). טור, לפירוש הראשון שבב"י (ואדוני אבי הרא"ש ז"ל פירש דברוב קטימת העלין העליונים מיפסל), והב"ח. עטרת צבי ס"ק ט (אם נקטמה אותו עלה הרוב, פסולה).

[69] מנהגים (טירנא) ריש הל' סוכות, לגירסת הדפוסים שלנו (נקטם ראשו כל שהוא, יש אומרים כשר ויש אומרים פסול, ואם אין אחר, מברך עליו). ריטב"א שם ומ"מ, שלא כתבו אלא "יש לחוש אפילו בנקטם כל שהוא".

[70] מנהגים (טירנא) שם (מברך עליו).

וכן הוא לקמן ס"כ (ומותר לברך על לולב זה). סי' תרמו ס"ג (ומותר לברך עליו לכתחלה), וסי"א (מותר לברך עליו ולסמוך על סברא הראשונה). סי' תרמח ס"ו (יש לסמוך על סברא הראשונה, ומותר לברך על אתרוג זה), וס"ח (ואז מותר לברך על אתרוג זה), וסי"ח (יש לסמוך על דבריהם לברך על אתרוג זה), וס"כ (יש לסמוך על דבריהם לברך על מינים אלו).

ואף שספק ברכות להקל. מכל מקום מותר לברך כאן אף על הד' מינים שלדעה אחת הם פסולים.

והטעם לזה מבואר לקמן סי' תרמח ס"כ (יש לסמוך על דבריהם לברך על מינים אלו, שהרי יש נוהגים בשעת הדחק לברך אפילו על הפסולין לגמרי, כמו שיתבאר בסימן תרמ"ט), ובסי' תרמט סכ"ב (כל ארבעה מינים הפסולין ופיסולן ניכר בגופן, כגון שפסולין מחמת חסרון או מחמת הדור, אם הוא שעת הדחק שאי אפשר למצוא מינין אחרים כשרים, מותר לברך על מינים הפסולים אלו אפילו ביום הראשון, לפי שכל פסולים אלו לא נתפרשו היטיב בכתוב ... אלא כל פסולין אלו מסרן הכתוב לחכמים, והם אמרו שלא בשעת הדחק אפילו בדיעבד לא יצא ... אבל בשעת הדחק, כיון שאי אפשר בענין אחר, מברכין על אלו הפסולין, שלא תשתכח תורת אתרוג מישראל).

[71] אף שכתב המרדכי רמז תשמו (נקטם ראשו פסול, רא"מ אמר דלכתחלה קאמר, ויחזור אחר אחר, ואם ליכא אחר יברך עליה), כתב בב"י שם (ולא ידעתי מי הכריחו לרא"ם לפרש כן. ומדברי כל הפוסקים לא משמע הכי). ב"ח סד"ה ומ"ש בשם (הרא"ם לא קאי אלולב אלא אהדס). **מ"א** ס"ק ו (דהמרדכי כתב כן אהדס דוקא, דהא כתב כן בשם ספר יראים, ובהדיא איתא בס' יראים אהדס, אבל בלולב פסול לכו"ע).

והוא ביראים סי' תכב (רבי טרפון אומר אפילו שלשתן קטומים וכו'. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי טרפון. והא דתנן נקטם ראשו פסול, לכתחילה קאמר, ויחזור אחר אחר, ואי ליכא אחר יברך עליה. ואשכחן דקתני פסול במקום דכשר בדיעבד), וכדלקמן סי' תרמו סי"א (הדס שנקטם ראשו, אפילו נקטם גוף העץ של הדס עם עליו, הרי זה כשר ... ויש חולקין ... אבל אם אי אפשר למצוא אחר מותר לברך עליו ולסמוך על סברא הראשונה).

[72] סכ"ב-ד.

[73] **גמרא** [ברייתא] לב, רע"א (קווץ (שיוצאין בשדרה שלו עוקצין כמין קוצין, רש"י) ... פסול). טור ושו"ע ס"ח (יש לו כמין קוצים בשדרתו ... פסול).

[74] ברייתא שם, לגירסת ר"ח ורי"ף טו, א (כווץ ... פסול). ערוך ערך כווץ (פירוש צומתין) וערך קווץ הא' (פירושו ענין צמיתה). הובא בתוס' ד"ה קווץ (ובערוך פירש ענין צמיתה). טור ושו"ע שם (או שנצמת ונכווץ).

[75] ברייתא וגמרא שם (עקום דומה למגל פסול ... אמר רבא לא אמרן אלא לפניו (שנעקם לצד שדרה, רש"י)). רמב"ם פ"ח ה"ג. טור ושו"ע שם (או שהוא עקום לפניו, שהרי שדרו כגב בעל חטוטרת, פסול).

[76] לבוש ס"ח (שאין זה הדור).

[77] רב נחמן שם (אמר רב נחמן לצדדין כלפניו דמי, ואמרי לה כלאחריו דמי). רי"ף שם (הלכך עבדינן לחומרא, וכלפניו דמי ופסול). טור ושו"ע שם (וכן אם נעקם לאחד מצדדיו, פסול).

[78] דהיינו שנעקמה לצד אחוריו, כך שהבליטה היא לצד פניו.

[79] רבא ב**גמרא** שם (אבל לאחריו (לצד שכנגד השדרה, רש"י) ברייתיה הוא). טור ושו"ע שם (אבל אם נעקם לאחוריו, כשר, שזו היא ברייתו). לבוש שם (שזו היא דרך ברייתו והדרו).

ואם נתקפלה השדרה, נתבאר לעיל ס"ח.

למטה, בין שנכפפה לצד פניו בין שנכפפה לצד אחוריו פסול[80], שאין זה הידור[81]:

כ וכל זה כשהשדרה בעצמה היא כפופה. אבל אם העלין בלבד הן כפופים, אפילו נכפף גם העלה העליון האמצעי, הרי זה כשר, לפי שכן דרך הרבה לולבין שעליהן הן כפופים[82]. ויש פוסלין אם רוב עלי הלולב הן כפופין בראשיהן אפילו כל שהוא[83], ויש להחמיר כדבריהם. אבל אם הוא שעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר, יש לסמוך על סברא הראשונה[84], ומותר לברך על לולב זה[85] אפילו אם כל עליו הן כפופין. וכן מיום שני של חג ואילך, שאין חיוב נטילת לולב בהן מדברי תורה אלא מדברי סופרים[86], יש להקל כסברא הראשונה, אם אי אפשר לו למצוא בקל לולב אחר. עיין סי' תרמ"ו[87]:

כא וכל זה כשלא נכפפו אלא ראשי העלין, ונשאר [חלק][88] גדול מהעלין בלי כפיפה. אבל אם גוף העלין נכפפו הרבה מאד לאמצען, ונראה כמו שנכפף העלה לשנים, פסול, שאין זה הדור כלל[89]:

---

[80] ברייתא לא, סע"ב (כפוף ... פסול), ופירש **רש"י** (ראשו כפוף כאגמון, דומות לאיש גבן והזקן שראשיהן שָׁחין וכפופין למטה)). **טור** ושו"ע ס"ט (אם כפוף בראשו, פסול), ולבוש שם (ואם כפוף בראשו כאגמון אפילו לאחוריו פסול).

[81] **ריטב"א** כט, ב סד"ה נקטם (לפי שאינו הדר). **לבוש** שם (ואינו הדור).

[82] שו"ת **הרא"ש** כלל כד סי' י (וכפיפת הראש לא מיקרי כפיפה, דכיון דכולו זקוף רק שעלין העליונים כפופים מעט, לא מיקרי כפוף. ואני אוהב אותו יותר לצאת בו, לפי שאין העלין נחלקין ותיומתו קיימת). והיינו לחוש לדעת הפוסקים (לעיל הערה 25) שאם נפרדו שני העלים העליונים פסול, וכאשר ראשי עליו העליונים כפופים, לא יפרדו שני העלים העליונים.

רבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נח, ג (וכפוף מיירי בשדרה, דאי בעלין, רוב הלולבין עליהן כפופות). **טור ושו"ע** ס"ט (ודוקא כששדרתו כפופה, אבל עליו כפופים בראשו, כמו שדרך להיות הרבה לולבים, כשר). דרכי משה ס"ק ו (וכן נוהגין).

וראה המובא לעיל (הערה 25), מס' המנהגים – חב"ד ע' 65 (לוקחין לולב שאין עליו כפופין (הנק' כפתורים – קנעפלאך)).

[83] **לבוש** ס"ט (ונראה לי דוקא עליו העליונים, אבל אם כל עליו או רובן כפופים כל שהוא, פסול, דודאי זהו שינוי מברייתו ואינו הדר כלל). **מ"א** ס"ק ח (ואם כולן או רובן כפופים כל שהוא פסול (לבוש)).

[84] **ט"ז** ס"ק י (ולא נראה לי כן, דהא עלה האמצעית היא חמורה טפי משאר עליו, ואפילו הכי כשר בכפוף בראשה, כל שכן בשאר העלים), והיא דעה הראשונה להתיר אף ברוב עלי הלולב, ואם כן יש לסמוך על דעה זו בשעת הדחק.

[85] כדלעיל סי"ז (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר, יש לסמוך על סברא האחרונה, ומותר לברך), ושם נתבאר ונסמן (הערה 70).

[86] כדלקמן סי' תרמט ס"ב.

[87] סעיף י (לענין הדס). וראה גם לקמן סי' תרמט סי"ט (נכפפו רוב ראשי העלין שבלולב) – שכשר בשאר ימי החג.

[88] בדפוס ראשון "הגוף", ובקונטרס השלחן הגיה כלפנינו.

[89] **ט"ז** שם (ומיהו זו נראה לי, דהא דמכשיר הרא"ש ואוהב יותר בכפוף, היינו במקצת מראש העלין למעלה, ונשאר חלק גדול מהעלין בלי כפיפה, אבל אם גוף העלין נכפף הרבה מאוד לאמצען ונראה כמו שנכפף העלה, פסול). אליה רבה ס"ק ט (ודוקא בנשאר חלק גדול מעלין בלא כפופין, אבל אם גוף העלין נכפף הרבה מאוד לאמצעיתן ונראה כמו שנכפף העלה, פסול (ט"ז סק"י)).

תרמו דיני הדס

ובו י"ד סעיפים

ענף עץ עבות

א וענף[1] עץ עבות[2], דרשו חכמים[3] שענפיו (פירוש עליו) חופין את עציו. שכן הוא משמעות הכתוב וענף עץ, כלומר שכל העץ הוא ענף, דהיינו שהוא מחופה בעלין על ידי שהן (עשוין בקליעה) שוכבין על אפיהן, עבות

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) ענף עץ עבות (ס"א-ז).
(ב) יבש (ס"ח-י).
(ג) נקטמו (סי"א).
(ד) גדלו עליו ענבים (סי"ב-ד).

[2] אמור כג, מ.

[3] **גמרא** לב, ב (ענף עץ עבות, שענפיו חופין את עצו, ואי זה הוא הוי אומר זה הדס). טור ושו"ע ס"ג (ענף עץ עבות האמור בתורה, הוא ההדס, שעליו חופין את עצו).

שעליו קלועין כמין קליעה[4], דהיינו שהן מורכבין זה על זה כעין שלשלת[5], ואיזה הוא, הוי אומר זה הדס:

ב ואינו נקרא עבות אלא אם כן יוצאין ממנו לפחות שלשה עלין מקן אחד[6], כלומר שיוצאין שלשה עלין, או יותר, סמוכין זה לזה בעיגול אחד, שאין אחד מהם נמוך מחבירו. אע"פ שאין כל השלשה עלין יוצאין מעוקץ אחד, כיון שהן דבוקין זה בזה ועומדין בשוה בעיגול אחד הרי זה עבות[7]. אבל אם שני עלין הן עומדין בשוה דבוקים זה בזה, ועלה השלישי הוא למעלה מהם[8], או שהשלישי יוצא למטה מהשנים ועולה ורוכב על גבי השנים[9], אין זה עבות אלא נקרא הדס שוטה[10], ופסול כל שבעה[11] אפילו בשעת הדחק שאי אפשר למצוא הדס אחר[12]. ואין ליטול אותו אפילו בלא ברכה, כיון שאינו מין הדס הכשר כלל[13]. עיין סימן תרמ"ט[14]:

ג ולכתחלה מצוה לחזר אחר הדס שכולו עבות, דהיינו שכל הקינים של עלין היוצאין בכל אורך שיעורו, שהוא שלשה טפחים כמו שיתבאר בסי' תר"נ, יש בכל קן וקן שלשה עלין. ומכל מקום אם אין כולו עבות, כיון שרובו עבות, דהיינו שרוב קינים של עלין היוצאין בתוך אורך שיעורו, שהוא שלשה טפחים, יש בכל אחד ואחד מהם שלשה עלין, הרי זה כשר[15], ומותר לברך עליו לכתחלה[16]:

ד ואם בתחלה היה כולו או רובו עבות ואחר כך נשרו ממנו עלין, אפילו נשר עלה אחד מכל קן וקן מכל

---

[4] **גמרא** [ברייתא] שם (קלוע, כמין קליעה ודומה לשלשלת, זהו הדס). ופרש"י (שכולו ענף, שהעץ מחופה בעלין, על ידי שהן עשויין בקליעה ושוכבין על אפיהן).

[5] גמרא שם (בעינן עבות), ופירש **רש"י** (מעשה שרשרת, שיהו מורכבין זה על זה). ודף יב, א ד"ה היינו (דההדס הוא עץ עבות על שם שהעלין מורכבין זה על זה כמין עבותות ושרשרות).

והיינו דלא סגי במה שרוחב העץ מחופה בעלין, אלא גם אורך העץ צריך להיות מחופה בעלין, שהם מורכבין זה על זה. וראה דברי נחמיה סי' מח (נא, ג). ארבעת המינים. רשימות י"ד.

[6] **גמרא** שם (היכי דמי עבות, אמר רב יהודה, והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא), ופירש"י (שלשה עלין בקן אחד, יוצאין מתוך עוקץ אחד). טור ושו"ע שם (כגון שלשה עלין או יותר, בגבעול אחד).

[7] **תוס'** שם ד"ה תלתא (שמא בחד קינא מיקרי כשהם סמוכים ודבוקים זה בזה, אע"פ שכל אחד בעוקצו). רא"ש פ"ג סי' ח (ומיקרי שפיר כשהן סמוכין זה לזה בעיגול אחד, שאין אחד נמוך מחבירו, אף על פי שכל אחד בעוקצו). טור ולבוש ס"ג (כלומר שיוצאין ג' עלין סמוכים זה לזה בגבעול אחד בעיגול, שאין אחד מהן נמוך מחבירו).

[8] **רמב"ם** פ"ז ה"ב (אבל אם היו שני העלין בשוה זה כנגד זה, והעלה השלישי למעלה מהן, אין זה עבות). שו"ע שם.

[9] **רש"י** שם ד"ה תרי וחד (שני עלין בעוקץ אחד, ועלה אחד מלמטה, ועולה ורוכב על השנים). ריטב"א שם ד"ה היכי (שאין שלשתן עומדין בשורה, כי האחד עולה או יורד מעט בקן). לבוש שם (שני עליו בשוה בגבעול זה כנגד זה, והעלה הג' למעלה או למטה מהם).

וראה לקמן (הערה 22), שאפשר יש מקום לחלק בין אם השלישי למעלה או למטה מהשנים.

[10] גמרא שם (להוא (דתרי וחד, רש"י) הדס שוטה קרי ליה). רמב"ם ושו"ע שם (נקרא הדס שוטה).

[11] תמים דעים סי' רכז (עבות ודאי בעינן בכולהו יומי, דההוא לא מהדר אתי אלא מגופיה, דכתיב ביה עץ עבות, ושאינו, מינא אחרינא הוא). רבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נט, א (וכתבו המפרשים בהדס שוטה פסול לז' ימים, דגרע מהדס יבש). מ"א ריש הסימן (פסולי דעבות פסול בכל ז' (תמים דעים רכ"ז).

[12] **רמ"א** ס"ג (ופסול אפילו בשעת הדחק).

[13] **ב"י סימן תרמ"ט** ד"ה וכל הפסולים (ונראה שדייק רבינו לכתוב כל הפסולים מחמת מום, לאפוקי אותם שפסולים מפני שאינן מינם, כהדס שוטה וצפצפה, דהנך לדברי הכל אין נוטלין אותם לעולם, ואפילו בשעת הדחק, כי היכי דלא ליתו למיטעי בהו). וראה חידושי צמח צדק פ"ג דסוכה (עב, ב).

[14] סכ"ג (אבל כל הפסולין מחמת שאינן מינן כלל, כגון הדס שוטה ... אין ניטלין בשעת הדחק אפילו בלא ברכה, גזירה שמא יטעו ויאמרו שגם מינים אלו כשרים הן ולכך הן ניטלין, ויטעו להכשיר[ן] אף שלא בשעת הדחק).

[15] **ראב"ד** בתמים דעים סי' רכח (מיהו בעינן כוליה שיעורא דהדס שיהא עבות למצוה, או רובו לעיכובא), ובהשגות פ"ז ה"ב (וצריך להיות כן כל השיעור, או רובו). הובא **בראש** פ"ג ס"י (הלכך למצוה בעינן כל שיעור הדס עבות, ואם אין אלא הרוב עבות, כשר). טור **ושו"ע** ס"ה (למצוה בעינן כל שיעור אורך ההדס שיהא עבות, ולעיכובא ברובו). וכדלעיל סי' תרמה ס"ט (לענין לולב, דסגי ברוב עלין כשרים).

מהלשון "בתוך אורך שיעורו" נראה לכאורה, שלא משנה אם הוא בראש ההדס, או מפוזר. וראה שערים מצויינים בהלכה סי' קלו ס"ק יא. ארבעת המינים.

וכן נראה מלשון זה דסגי אם הבד הוא שלשה טפחים, אף אם הקינים מתחילים מעט גבוה יותר. ראה שיעורי הלכה למעשה ע' תנד.

[16] והיינו דאף ש"לכתחלה מצוה לחזר אחר הדס שכולו עבות", מכל מקום אם יש לו רק הדס "שרובו עבות", יכול לברך עליו לכתחלה. וכדלעיל סי' תרמה סי"ז (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר, יש לסמוך על סברא האחרונה, ומותר לברך), ושם נתבאר ונסמן (הערה 70).

הקינים של עלין היוצאין בכל אורך שיעורו[17], ואפילו מקצת הקינים נשרו עליהן לגמרי ולא נשתייר בהן אפילו עלה אחד, הואיל וברוב הקינים נשתייר בכל אחד ואחד מהן רוב שיעור עבות, דהיינו שבכל אחד ואחד מהן נשתייר שני עלין שלמין שלא נשרו, הרי זה כשר[18]:

ה הדס המצרי, שיש בכל קן וקן היוצא ממנו שבעה עלין, ונשרו מהן ארבעה עלין מכל קן וקן, הרי זה כשר, אף על פי שרוב עליו נשרו, מכל מקום הרי נשתייר שיעור עבות בכל קן וקן[19]. אבל אם ברוב הקינים של עלין היוצאין ממנו נשרו חמשה עלין מכל אחד ואחד מהן, אפילו אם מיעוט הקינים לא נשר מהן כלל, והן שלמים שבעה עלין בכל אחד ואחד מהן, מכל מקום כיון שרוב הקינים נשרו רוב עליהן, וגם לא נשתייר בכל אחד ואחד מהן שיעור עבות, דהיינו שלשה עלין, הרי זה פסול[20]:

ו ובמדינות אלו שאין הדסים כשרים מצוין, נוהגין לברך על הדס שאין בו שלשה עלין בקנה אחד. אלא הן גדילים שנים על גבי שנים[21]. ויש שלמדו[22] עליהם זכות, שלא אמרו שכל הדס שאין בו שלשה עלין בקן אחד הרי זה הדס שוטה אלא כשעלה השלישי[23]:

ז והדסים האלו, כיון שאין בהן רק שני עלים בכל קן, לפיכך אם ברוב הקינים של עלין היוצאין באורך שיעורו שהוא שלשה טפחים נשר עלה אחד מכל אחד ואחד מהן, הרי זה פסול, שהרי ברוב הקינים לא נשתייר בכל קן וקן רוב שיעורי עבות, דהיינו שני עלין[24]. וצריך ליזהר מאד בזה, דהרבה פעמים נושרים עלין הרבה

---

[17] משנה לב, ב (נפרצו (נשרו, רש"י) עליו ... פסול). **גמרא** שם (כיון דנתרי להו תרי, עבות היכי משכחת לה), לפירוש הרא"ה, הובא בר"ן טו, ב (רא"ה ז"ל סובר ... כל שהוא ממין עבות אלא שנשרו מקצת עליו, כל שנשאר רוב בכל קן וקן, והיינו שני עלין, כשר, דשפיר מיקרי עבות), ובריטב"א לב, ב (מורי נר"ו אומר ... שנשרו מקצת עליו, כל זמן שרובן קיים, שנשאר בכל קן וקן שני עלין, כשר, ושפיר מיקרו עבות). **רא"ש** פ"ג ס"י (ונפרצו דמתניתין היינו שנש[רו] רוב עבות של שיעור הדס ונשתייר המיעוט). קרבן נתנאל שם ס"ק ח (פירוש שנשרו רוב עליו מכל קן, דהיינו שלא נשאר רק עלה אחד בקן בשיעור הדס, דהיינו ג' טפחים). **ט"ז** ס"ק ח (והרא"ש כתב ... בענין הזה מיירי נפרצה דמתניתין, שנפרצו רוב השיעור במקום אחד, בהדס דעלמא דשיעורו ג', הוה נפרצו רוב מהם שנים). אליה רבה ס"ק ב (בהדס שאין לו אלא ג', אינו פסול אלא כשנשרו שנים, דלא נשארו אלא אחד).

ופסולו משום שאין שמו נקרא עליו, כדלקמן סי' תרמט סכ"ג (הפסולין מחמת שאינן מינן כלל, כגון הדס ... נשרו רוב עלין).

[18] כדלעיל ס"ג (כיון שרובו עבות, דהיינו שרוב קינים של עלין היוצאין בתוך אורך שיעורו, שהוא שלשה טפחים, יש בכל אחד ואחד מהם שלשה עלין, הרי זה כשר). ואף בתרי רובי התירו בלולב, כדלעיל סי' תרמה ס"ט (ואם נחלקו רוב העלין של הלולב לשנים ברוב ארכן), והיינו דסגי אף אם רוב העלין הם רק ברוב ארכן.

וראה ביאור הלכה ס"ה ד"ה ולעיכובא. ארבעת המינים.

[19] **גמרא** לב, סע"ב (תנו רבנן, נשרו רוב עליו ונשתיירו בו מיעוט כשר, ובלבד שתהא עבותו קיימת ... משכחת לה באסא מצראה, דקיימי שבעה שבעה בחד קינא, דכי נתרי ארבעה, פשו להו תלתא). טור ושו"ע ס"ד (יצאו הרבה בקן אחד, ונשרו מהם עד שלא נשארו אלא שלשה בקן אחד, כשר, אפילו נשרו רובם, כגון שהיו שבעה ונשרו מהם ארבעה ונשארו שלשה).

[20] ב"ח שם (ואף על גב דמשמע בגמרא דבאסא מצראה דהיינו שהיו שבעה עלין בקן ונשרו ממנו, אינו כשר אלא אם כן שנשארו שלשה עלין בקן ... איכא למימר דהתם שאני, דמאחר שנשר רוב העלין לפיכך בעינן דנשתיירו שלשה, שהוא שיעור עבות שלם, אבל כשלא היו מתחלה רק שלשה עלין, כשר אם נשתיירו שני עלין, כיון שלא נשרו רובן). **ט"ז** שם (יש לומר, דמתניתין איירי מהדס דעלמא שאין בו אלא שלשה, אבל בברייתא איירי בהדס המצרי שהוא שבע ונשרו רובן, אז בעינן שישתייר כל שיעור העבות, דומה להדס דעלמא שלא מתכשר בנשאר אחד, כיון שהרוב נשר ממנו, אלא צריך שישאר הרוב ממנו, הכי נמי במצרי, כל שנשר הרוב צריך שישתיירו בו שלשה והוא שיעור עבות).

[21] תרומת הדשן ח"ב סי' רנט (במרדכי פרק אלו דברים בברכות [רמה קפח] כתב בשם רבינו אפרים ז"ל [תשב"ץ ס' פו], ואיני מברך על הדס שוטה יבש ואין בו לחלוחית. משמע קצת דגם בימיו נהגו לברך עליו בלולב, דאם לא כן למה היו מברכים עליו לבשמים, אלא מטעם דאתעביד ביה מצוה כדמפרש בטור או"ח), והוא כדלעיל סי' רצז ס"ו (יש אומרים שמצוה לברך במוצאי שבת על הדס של מצוה, שהואיל שנעשה בו מצוה אחת יש לעשות בו מצוה אחרת). **רמ"א** ס"ג (ואיכא מאן דאמר בגמרא דכשר, ועל כן נוהגין באלו המדינות לכתחלה לצאת באלו ההדסים המובאים, ואין ג' עלין בגבעול אחד).

[22] מהרי"ק שורש מא ענף ב (נראה לענ"ד דאפשר לומר דבאותם המקומות שנוהגים בו לצאת באותו הדס, דסבירא להו דאין זה הדס שוטה, רוצה לומר, אותו שיש לו ב' עלין יוצאים מעוקץ אחד ממש והשלישי עולה על גביהן, דאפשר לומר שהוא כשר לדעת ... רש"י וז"ל, תרי וחד, שני עלין בעוקץ אחד ועלה אחד דמלמטה ארוך ועולה ורוכב על שנים עכ"ל. ולפי דבריו נוכל לומר דדווקא אותו שהעלה השלישי למטה מן השנים עולה ורוכב כו', הוא דמיקרי הדס שוטה, אבל אם הוא למעלה מן השנים, כמו שהוא באותו שאנו רגילין לקרוא לו הדס שוטה, אפשר שהוא כשר לרש"י).

רמ"א שם (ויש מי שכתב דהדסים שלנו אין נקראים הדס שוטה, הואיל והם שנים על גב שנים, ואינן כהדס שוטה המוזכר בגמרא. ולכן נהגו להקל, כמו שכתב מהר"י קלון, ומהר"י איסרלן ז"ל בתשובותיהם).

[23] חסר סיום הסעיף. וראה מהרי"ק ורמ"א שהובאו בהערה הקודמת.

[24] ב"ח ד"ה ומ"ש ואדוני אבי (ובהדסים שלנו שהם שנים על גבי שנים, פשיטא שאפילו לא נקטם רק עלה אחד מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס פסול מאחר שלא היו שם מתחלה כי אם שנים בקן ולא נשאר רוב הקן. אליה רבה ס"ק ב (בהדס שלנו שאין לו אלא שנים, אם נשאר אחד פסול, וכן משמע מסקנת הב"ח)

מההדס ואין משגיחין על זה[25]:

יבש

ח יבשו עליו, פסול[26], לפי שאין זה הדור[27]. אבל אם לא הגיעו לכלל היבשות, אע"פ שכבר כמשו, כשר[28].

וכמה שיעור היבשות[29], כשהן נפרכין בצפורן[30] כשממשמש בהן[31], וגם[32] כלה כל מראה ירקות שבהן והלבינו פניהם, אז הן נקראים יבשים, שהרי אפילו אם תשרה אותן במים כמה ימים לא יחזרו למראיהן, והרי הן כעץ יבש שאפילו אם תשרה אותו במים כמה ימים לא יסור מעליו שם היבש, אבל קודם שהלבינו פניהם, אע"פ שהן נפרכין בצפורן מחמת יבישותן, מכל מקום אם תשרה אותן במים יום או יומים יחזרו לכמות שהיו במשמושן ובמראיתן[33]:

ט אם יבשו רוב עלין של כל שלשה בדי הדס, ונשתיירו בכל בד ובד קן אחד שיש בו שלשה עלין לחין, כשר[34]. והוא שקן הלח הזה הוא עומד בראש הבד[35], לפי שראש הבד הוא עיקר מראית ההדס שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו. ואם הוא יבש הרי אין ההדס הדר כלל, שעיקר הדרו תלוי בראשו[36]:

י ואם השלשה עלין אלו שבראש הבדים אינן לחים גמורים, אלא הן כמושים, אע"פ שאם היו כל עלי הדס כמושים הרי הוא כשר[37], מכל מקום עכשיו שכולן יבשים אין הכמוש מציל מיד היבש שלא יפסול, אלא הלח ההדר הוא שמציל[38]. ויש חולקין[39] על זה ואומרים, כיון שכמוש כשר, הרי הוא כלח לכל דבר, ומציל מיד היבש שלא יפסל. ויש לסמוך על דבריהם מיום שני של חג ואילך, שאין חיוב נטילת לולב בהן אלא מדברי

---

[25] ט"ז סוף ס"ק ח (וצריך ליזהר בזה, דהרבה פעמים נושרים הרבה עלים מההדס ואינם משגיחים על זה).

[26] **משנה** לב, ב (הדס ... היבש פסול). טור ושו"ע ס"ו (יבשו עליו, פסול) .

[27] **גמרא** לא, א (יבש פסול ... לולב בעי הדר), וכדלעיל סי' תרמה סט"ז (לולב שיבשה ... פסול שאין זה נקרא הדור). ולענין הדס נתבאר ברש"י לג, א ד"ה ובראש (לאו הדר הוא). ט"ז ס"ק י (דכאן הוא משום הדר).

[28] ברייתא לא, סע"א (כמושין, כשרין). טור ושו"ע שם (כמשו, כשר).

וקאי על כל הד' מינים. לענין ערבה יתבאר לקמן סי' תרמז ס"ו (אע"פ שכבר כמשה הרי זו כשרה), ולענין אתרוג מבואר לקמן סי' תרמח ס"א (אתרוג הכמוש, כשר).

[29] **ראב"ד** בתמים דעים סי' רלב (לפי שתמצא לפעמים שהדס יתייבשו העלין מפני האויר עד שיהיו נפרכים ביד, ועדיין הם ירוקים כתחלתם, ואומר אני שאין דנים אותם כיבשים, לפי שאם תשרה אותם במים יום או יומיים יחזרו לכמות שהיה במשמושם ובמראיהם. אבל משילבינו פניהם, אע"פ שתשרה אותם כמה ימים ולילות לא יסור שם היבש). הובא **בראש** רפ"ג. **טור ושו"ע** ס"ז (שיעור היבשות, אפילו אם נפרך בצפורן, אם עדיין ירוקים הם, כשר. ואינם נקראים יבשים אלא כשילבינו פניהם).

שיעור היבשות בלולב נתבאר לעיל סי' תרמה סט"ז. ובערבה – לקמן סי' תרמז ס"ו. ובאתרוג – סי' תרמח ס"א.

[30] משאת בנימין סי' יז (דיבשים גמורין לא הוו עד דאיכא תרתי לריעותא, שילבינו פניו ושיהא נפרך בציפורן). **מ"א** ס"ק ו (כשילבינו פניהם, אחר שיפרכו בצפורן (מ"ב סי' י"ז)).

[31] רש"י בכורות לז, א ד"ה נפרכת (נפרכת, כשממשמשין בה). וכן הוא לעיל סי' תרמה סט"ז (לענין לולב).

[32] משאת בנימין שם. **מ"א** שם.

[33] ראב"ד שם. **ראש** שם. טור ולבוש ס"ו.

[34] ברייתא לג, א (יבשו רוב עליו ונשארו בו שלשה בדי עלין לחין (ובכל בד ובד שלשה עלין לחין, דבבציר משלשה עלין לא הוי עבות, רש"י), כשר). דעה הא' בטור ושו"ע ס"ח (יבשו רוב עליו, ונשתייר בראש כל בד מהג' בדין קן אחד ובו ג' עלין לחין, כשר).

[35] רב חסדא בגמרא שם (ובראש כל אחד ואחד), ופרש"י (שיהו עלין הלחין בראשי הבדים). טור ושו"ע שם (בראש כל בד מהג' בדין).

[36] רש"י שם (אבל באמצעם לאו הדר הוא). ראש"ש פ"ג סי' י (ובו תלוי ההדר, כי הוא נראה יותר מהאחרים). לבוש ס"ח (שהוא העיקר ובו תלוי ההדור, כי הוא נראה יותר מהאחרים, ולכך צריך שישאר הוא לח). ט"ז ס"ק י (דכאן הוא משום הדר, ואם אין הלח בראשו לא הוה הדר).

[37] כדלעיל ס"ח.

[38] **ראב"ד** בתמים דעים סי' רלב (הנה אם כולם כמושין, אין צריך לשלשה בדי עלי לחין, ואם הם יבשים ונשתיירו בו ג' בדי עלי לחין כמושין, פסולים, שאין הכמוש מציל מיד היבש, אלא הלח ההדור). הובא **בר"ן** טו, ב. דעה הא' בשו"ע ס"ט (אם אותם עלים שלא יבשו הם כמושין, יש פוסלין).

[39] **טור** בשם **הראש** פ"ג סי' י (ולא ידעינן חומרא זו מנין לו, דכיון שהכמוש כשר, דינו כלח לכל דבר). **ריטב"א** שם ד"ה ת"ר, בשם **הראה** (ולחין דקאמרינן, למעוטי יבשין, דהא אמרינן וכולן כמושין כשרים, ושלא כדברי ראב"ד ז"ל ... מפי מורי נר"ו). דעה הב' **בשו"ע** שם (ויש מכשירין).

סופרים[40]:

נקטמו

יא אע"פ שכל המינים של לולב שנקטמו ראשיהן פסולין[41], לפי שאין זה הידור, אבל הדס שנקטם ראשו[42], אפילו נקטם גוף העץ[43] של הדס עם עליו, הרי זה כשר, לפי שההדס, כיון שהוא מרובה בעלין, הרי עליו הנשארין חופין את מקום הקטימה ואין הקטימה ניכרת[44]. ויש חולקין[45] על זה ואומרים, דאף הדס שנקטם ראשו דהיינו שנקטם ראש העץ עצמו שהעלין יוצאין ממנו, כיון שראשו אינו מהודר, הרי זה פסול. ולפי דבריהם[46] אפילו אם לא נקטם ראשו אלא שהשלשה עלין שבראשו הן יבשים, אע"פ ששאר כל עלין הן לחין ומהודרין, מכל מקום כיון שהעלין שבראשו אינן מהודרין, הרי זה פסול. ויש להחמיר כדבריהם במקום שאפשר למצוא הדס אחר[47]. אבל אם אי אפשר למצוא אחר, מותר לברך עליו[48] ולסמוך על סברא הראשונה:

---

[40] כעין האמור לעיל סי׳ תרמה ס״כ (מיום שני של חג ואילך, שאין חיוב נטילת לולב בהן מדברי תורה אלא מדברי סופרים, יש להקל כסברא הראשונה).

ודין הדסים יבשים בשעת הדחק יתבאר לקמן סי׳ תרמט סכ״ד.

[41] לענין לולב – לעיל סי׳ תרמה סי״ז. לענין ערבה – לקמן סי׳ תרמז ס״ד. ולענין אתרוג ראה לקמן סי׳ תרמח סי״ז.

[42] רבי טרפון **במשנה** לד, ב (אפילו שלשתן קטומים), וכרב יהודה אמר שמואל בגמרא שם (הלכה כרבי טרפון). רי״ף טו, ב (ואיפסיקא הלכתא לקמן כרבי טרפון דאמר אפילו שלשתן קטומין). רמב״ם פ״ח ה״ה (הדס שנקטם ראשו, כשר). מלחמות שם (לא רבינו הגדול ז״ל אמרו, אבל כל הגאונים כך אמרו, ולא ערער אדם מהראשונים בדבר, וקבלתם תכריע), ובתשובות ופסקים להראב״ד סי׳ ז. רא״ש פ״ג סוף ס״י (כלשון הרי״ף). טור ושו״ע ס״א (הדס שנקטם ראשו, כשר), ודעה הא׳ בס״י (נקטם ראשו, כשר).

וראה גם לקמן (הערה 48).

[43] רא״ש שם ס״ב (הדס והערבה אין העלין העליונים יוצאים מראש הבד, אלא לפעמים ראש הבד הוא חלק, הלכך ראש דידהו הוא ראש הבד ולא ראש העלין). ר״ן יד, א (עלי הדס, מתוך שאינו מגופו, לא מקריא נקטם סתמא אלא בשנקטם עצו). רמ״א ס״י (ולא מקרי נקטם אלא אם נקטמו העצים).

[44] רא״ש שם סי״ד (והא דמכשיר בהדס קטום טפי מלולב וערבה, פירש ה״ר ישעיה ז״ל, משום דענפיו חופין את עציו, ואין קטימתו נראית כל כך), והוא בפסקי רי״ד לד, ב. מלחמות שם (משום שההדס בעבותו תלוי הדרו שעליו חופין את עצו), ובהשגות לראב״ד שבתשובות ופסקים סי׳ ז (משום שההדס בעבותו תלוי הדרו שעליו חופין את עצו משא״כ בשאר המינין). הובא **במגיד משנה** שם ה״ו (וזה דעת הרמב״ן ז״ל לחלק ביניהן. ונתן טעם לדבר, מפני שהדס כל הדרו בעבותו שעליו חופין את עצו ואין קטימת הראש ניכרת בו, אבל בשאר המינין קטימת הראש ניכרת בהן ופוגמת בהדרן). מ״א ס״ק ז (משום שענפיו חופין ראשו (הרא״ש)). ט״ז ס״ק א (דשאני הדס שענפיו חופים את עצו ואין נראה הקטימה).

[45] **ראב״ד** בהשגות פ״ח ה״ה (כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול כסתם מתנתין), וה״ו (דרך אחד להדס ולערבה), ובתמים דעים סי׳ רכח. בעל המאור טו, ב (שחולק על הרי״ף הנ״ל). **רא״ה** במשנה שם (סתם משנה שלימה הוא נקטם ראשו פסול, וליכא מאן דפליג עלה). **ריטב״א** במשנה שם (והנכון כמו שפירש הרב בעל המאור ז״ל, זקנו של רבינו נ״ר ... קיימא לן כסתם מתניתין דלעיל דנקטם ראשו פסול, דומיא דשאר מינין ... מפי מורי רבינו נר״ו). ר״ן טז, ב (והיותר נכון הוא מה שפי׳ בה הר״ז הלוי ז״ל ... דקי״ל כסתם מתניתין דלעיל דנקטם ראשו פסול, דומיא דשאר המינין). דעה הב׳ בשו״ע שם (ויש פוסלים בנקטם ראשו).

[46] **ב״י** ד״ה ומ״ש הלכך (שהר״ן כתב לפסול ביבש ראשו, משום דכשם שראשו של הדס כשהוא לח מציל על הכל כך, כשהוא יבש פוסל. ונראה דלטעמיה אזיל, דפסל בנקטם ראשו. אבל המכשירים בנקטם ראשו, לא גרע יבש מנקטם), בשם **הר״ן** טו, ב (ומסתברא שכשם שראשו של הדס כשהוא לח מציל על הכל, כך כשהוא יבש פוסל את הכל). וכן הוא בריטב״א לג, א (ונראין דברים דכולה מילתא תליא בראש ההדס, שכשם שאם הוא לח מציל על השאר שהוא יבש כולו, כך אם הראש יבש פסול, ואף על פי שהשאר כולו לח. מפי מורי נר״ו), והוא בחדושי הרא״ה שם (הלכך יבשו בראש, וכל הבד לח, פסול). לבוש שם בדעה הב׳ (ויש פוסלין בין בנקטם בין ביבש בראשו). משא״כ לדברי המכשירים בנקטם, הוא הדין ביבש, כמובא בטור ושו״ע שם בדעה הא׳ (והוא הדין ליבש ראשו)

[47] מ״מ פ״ח ה״ה (ויש קצת אחרונים מחמירין כדברי הר״א ז״ל, וכן ראוי להורות). **רמ״א** שם (טוב להחמיר, במקום שאפשר באחר). **ט״ז** ס״ק א (וכתב המגיד דעם כל השבח הזה דחה הרמב״ן ראיות הראב״ד, ויש קצת מחמירין כדעת הראב״ד, וכן ראוי להורות).

וראה גם לקמן סי׳ תרנא ס״א (ובשעת הדחק שאי אפשר למצוא ... יוצא ידי חובתו ... אפילו נקטם ראשו (עיין סי׳ תרמ״ו)).

[48] יראים השלם סי׳ תכב (רבי טרפון אומר אפילו שלשתן קטומים וכו׳. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי טרפון. והא דתנן נקטם ראשו פסול, לכתחילה קאמר, ויחזור אחר אחר, ואי ליכא אחר יברך עליה. ואשכחן דקתני פסול במקום דכשר בדיעבד). הובא במרדכי רמז תשמו. ב״ח ד״ה נקטם (ולענין הלכה נקטינן להחמיר במקום שאפשר באחר, אבל היכא דלא אפשר, כדאי הם הרי״ף והרמב״ם והרא״ש וכל הראשונים לסמוך עליהן בשעת הדחק, ולברך עליו. ועוד דשיטת ה״ר אליעזר ממיץ והמרדכי שהביא דבריו ברורה דמתניתין בלכתחלה מיפרשא בדוקא).

ומה שהתירו לברך עליו, הוא כדלעיל סי׳ תרמה סי״ז (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר, יש לסמוך על סברא האחרונה, ומותר לברך), ושם נתבאר ונסמן (הערה 70).

גדלו עליו ענבים

יב דרך עץ ההדס לגדל פרי הדומה לענבים. ואם יש באורך שיעור ההדס, שהוא שלשה טפחים, כל כך ענבים הללו יותר ממנין העלין הגדלין באורך זה, הרי זה פסול[49] אפילו מיום שני ואילך[50], לפי שענבים הללו דרך מראיהן להיות שחור או אדום, וההדס מראיהו ירוק, והרי זה כמנומר, ואין זה הידור. לפיכך אם היה מראה הענבים הללו ירוק כמראה ההדס, כשר אפילו ביום ראשון, אע"פ שהן מרובין מעליו[51]:

יג ואפילו אם היו אדומות או שחורות והיו מרובות על העלין ומיעט אותם, דהיינו שליקט והסיר מקצתן מההדס עד שהיו העלין מרובין על הענבין[52], בין שמיעטן מערב יום טוב בין שעבר ומיעטן ביום טוב, הרי זה כשר[53], ומותר לברך עליו לכתחלה[54]. אבל לכתחלה אסור למעטן ביום טוב[55], אף על פי שמותר לתלוש פירות בשבת מענף התלוש מהאילן מערב שבת, כמ"ש בסימן של"ו[56], מכל מקום כיון שעל ידי תלישה זו מתכשר ההדס למצותו, הרי זה כמתקן כלי ביום טוב[57]. ואפילו אם הוא אינו מתכוין כלל להכשיר את ההדס אלא כוונתו לאכול את הענבים[58], מכל מקום הרי על כרחו מתכשר ההדס ונעשה כלי על ידי תלישה זו, והרי זה כעין פסיק רישיה ולא ימות[59] שנתבאר בסי' ש"כ[60] עיי"ש:

יד במה דברים אמורים, כשהוא צריך להדס הזה, שאין לו הדס אחר. אבל אם יש לו הדס אחר ואינו צריך כלל להדס הזה, מותר לו לתלוש הענבים כדי לאכלן ביום טוב[61]. ואע"פ שעל ידי זה מתכשר ההדס ונעשה

---

[49] **משנה** לב, ב (היו ענביו (פרי שבו, שדומה לענב, רש"י) מרובות מעליו, פסול). טור ושו"ע ס"ב (היו ענביו מרובות מעליו ... פסול).

[50] בדק הבית סוף הסימן ([כתוב בארחות חיים ... ענביו מרובים מעליו כשר מיום ראשון ואילך], ולא משמע לי הכי, אלא כל שלא מיעט ענביו, לעולם פסול). מ"א ס"ק ד (ובבדק הבית כתב ... וכן נראה לי ... דחזזית באתרוג ... קי"ל דפסול בכל הימים, כמ"ש רמ"א בעצמו בסי' תרמ"ט ס"ד, דמנומר פסול בכל ז', ואם כן גם זה פסול). והוא כדלקמן סי' תרמט סי"ז (חזזית וכיוצא בו, שפוסלין כל ז' ימים), ושם סי"ט (ויש מכשירין בשאר הימים ... חזזית וכיוצא בהם, ויש לסמוך על דבריהם בשעת הדחק שאי אפשר למצוא מינים אחרים).

דין חזזית מבואר לקמן סי' תרמח סי"ט (הרי זה כמנומר ואינו הדור), ודין מנומר – שם סכ"ו (אתרוג המנומר פסול, שאינו הדור).

[51] **גמרא** לג, רע"ב (שנים ושלשה מקומות הוי מנומר, ופסול (דלאו הדר הוא, שהרי הענבים שחורות והעלין ירוקין, רש"י) ... אמר רב חסדא ... לא שנו אלא ענביו שחורות, אבל ענביו ירוקות, מיני דהדס הוא, וכשר. אמר רב פפא אדומות כשחורות דמיין). טור ושו"ע שם (אם ירוקות, כשר. ואם אדומות או שחורות, פסול). לבוש ס"י (פסול, שאין זה הדר). מ"א שם (הטעם משום הדר).

[52] **משנה** לב, ב (ואם מיעטן, כשר). טור ושו"ע שם (ואם מיעטן, כשר).

[53] גמרא לג, ב (ואין ממעטין ביום טוב. הא עבר ולקטן מאי, כשר). טור ושו"ע שם (עבר וליקטן ... הרי זה כשר).

[54] ואין אוסרים מטעם שעל ידי עבירה באה מצוה זו לידו, כדלקמן סי' תרמט ס"ה. וראה לעיל סי' תנד סי"ב.

[55] משנה שם (ואין ממעטין ביום טוב). טור ושו"ע שם (ואין ממעטים אותם ביום טוב).

[56] סעיף יד (יחור של אילן שנפשח מערב שבת מן האילן ובו פירות, מותר לתלוש ממנו הפירות בשבת).

[57] גמרא שם (קא מתקן מנא ביום טוב), ופרש"י (שהיה פסול ומכשירו). ושם ע"א (עבר ולקטן), ופרש"י (ואין ממעטין ביום טוב משום שבות, שדומה למתקן כלי ומכשירו). רמב"ם פ"ח ה"ה, ושו"ע שם (לפי שהוא כמתקן). לבוש שם (מפני שהוא מתקן מנא ביום טוב ודמיא למלאכה שאסורה).

ומה שאמרו שהוא כמתקן, ולא מתקן ממש, ראה תוס' שבת קג, א סד"ה לא (יש לומר דאותו תיקון מועט, כמו מיעוט ענבים, דלא אסיר אלא מדרבנן).

וכן הוא לעיל סי' שמ סי"ז (ואין קורעין את הנייר המותרים בטלטול כדי לשהשתמש בהם איזה תשמיש, מפני שהוא כמתקן כלי, עיין סי' תק"ח). ובסי' תקח ס"ב (שכל שהוא עושה ומתקן דבר הראוי להשתמש בו, הרי זה כמתקן כלי ביום טוב).

אבל בתחלת הסעיף בסי' שמ סי"ז (אם על ידי זה מתקנו להשתמש בו איזה תשמיש, חייב משום תיקון כלי, אם מחתכו בסכין, ושם נסמן (הערה קט).

וראה מראי מקומות וציונים. משולחן הארי ע' 308.

[58] גמרא שם (שלקטן לאכילה), ופרש"י (לענבים הללו מן ההדס על מנת לאוכלן, ואינו מתכוין להכשירו).

[59] גמרא שם (והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות). מ"א ס"ק ב (מי שצריך להדס, אף על פי שמלקטן לאכילה, הוי פסיק רישיה ואסור).

[60] סעיף כד.

[61] **גמרא** שם (הכא במאי עסקינן דאית ליה הושענא אחריתי). לבוש שם (לא ילקטו לאכילה ביום טוב, אלא מי שיש לו הדס אחר, שאין כוונתו לתקנו אלא לאכילה, שהרי יש לו הדס אחר לברך עליו). ט"ז ס"ק ה (ופריך והא פסיק רישא הוא, ומשני דאית ליה הושענא אחריתא). מ"א שם (דאחר שאין צריך לזה ההדס, מותר ללקטן לכתחלה לאכילה. ואף על גב שמתקן ההדס ממילא, הוי דבר שאין מתכוין).

כלי, מכל מקום כיון שהוא בעצמו אינו צריך להדס הזה כלל, הרי לא תקן כלום[62]:

---

[62] **רש"י** שם ד"ה לא צריכא דאית ליה הושענא אחריתי (ולא צריך להאי, הלכך אין כאן תיקון כלי, דלא צריכא ליה לאכשורה). **תוס'** שם סד"ה מודה (ובקונטרס פירש כאן, דכי אית הושענא אחריתי, אין כאן תיקון כלי), ובכתובות ו, א ד"ה האי (דשמא לא יצטרך לה, ונמצא שלא תיקן כלי, והלכך לאו פסיק רישיה הוא).

וכן הוא לעיל סי' רפ סוף ס"ג (וכשאינו צריך לפתח זה, אין זה תיקון כלל, ולא עשה כלום). סי' שכח סל"ב (כשאינו צריך לתיקון זה ואינו מתכוין לו, אף שנעשה מאליו, אין זה חשוב תיקון כלל, והרי זה כאילו לא עשה ולא כלום). ומצויין שם למ"מ הל' שבת פי"ב ה"ב (וכשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל, שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי). ונתבאר לעיל סי' שיד ס"א (הערה ט).

תרמז דיני ערבה

ובו ו' סעיפים

א ערבי נחל האמור בתורה[1], הוא מין ידוע הנקרא כן[2], וזה סימנו, קנה שלו הוא אדום[3], ואפילו בעודו ירוק אדם יוצא בו ידי חובתו, לפי שסופו להיות אדום כשתגיע עליו החמה[4], ועלה שלו אינו עגול אלא הוא משוך כנחל, ופיו של העלה, דהיינו חודו, הוא חל(ו)ק, ואינו עשוי פגימות פגימות[5]. ורוב מין זה הוא גדל על נחלי מים, ולכך נקרא מין זה ערבי נחל. ואפילו מיעוטו הגדל במדבר ובהרים גם כן הוא כשר למצות ערבה שבלולב, כיון שיש בו כל סימנים הללו[6]:

ב ויש מין ערבה שקנה שלו הוא אדום ועלה שלו משוך כנחל[7], אלא שפי העלה אינו חלק, וגם אינו דומה למסר (פירוש, מגירה שפגימותיה גדולות קצת), אלא יש בו תלמים קטנים עד מאוד, כמו פי מגל קטן, וגם זה כשר[8]:

ג אבל יש מין אחד דומה לערבה, אבל קנה שלו אינו אדום, ועלה שלו עגול, ופי העלה הוא דומה למסר, וזהו הנקרא צפצפה, והיא פסולה[9] אפילו בשעת הדחק, כמו שיתבאר בסי' תרמ"ט[10].

וכל דברים אלו הן הלכה למשה מסיני[11]:

---

[1] אמור כג, מ.

[2] **רמב"ם** פ"ז ה"ג (ערבי נחל האמורות בתורה אינן כל דבר הגדל על הנחל, אלא מין ידוע הוא הנקרא ערבי נחל). טור ושו"ע ס"א (ערבי נחל האמור בתורה, הוא מין ידוע הנקרא כן).

[3] **גמרא** לד, א (ערבה קנה שלה אדום, ועלה שלה משוך, ופיה חלק). טור ושו"ע שם (עלה שלו משוך כנחל, ופיו חלק, וקנה שלו אדום).

[4] **ב"י** ד"ה וערבי (שאף על פי שהוא ירוק, מאחר שכשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום, בכלל אדום הוא. ולזה דעתי נוטה, דאם לא כן, לא משכחת לדידן ערבה כשרה, שהרי כל ערבה שלנו קנה שלה ירוק). **רמ"א** ס"א (ואפילו בעודו ירוק, כשר). לבוש ס"א. ט"ז ס"ק א (דסופו להיות אדום כשיגיע עליו השמש).

[5] **רש"י** שם ד"ה ופיה חלק (חודן של עלין חלק, ואינו עשוי פגימות פגימות). לבוש שם (ופיה, שהוא חודו של העלין שלה, חלק לגמרי).

[6] משנה לג, ב (ושל בעל כשרה), ופרש"י (גדילה בשדה שלא על הנחל). ברייתא שם (אין לי אלא ערבי נחל, של בעל ושל הרים מניין, תלמוד לומר ערבי נחל, מכל מקום). **רמב"ם** שם (ורוב מין זה גדל על הנחלים לכך נאמר ערבי נחל, ואפילו היה גדל במדבר או בהרים כשר). **רא"ש** פ"ג סי"ג (כשרים של בעל ושל הרים, דמרבינן להן מערבי נחל). **טור ושו"ע** שם (ורוב מין זה גדל על הנחלים, לכך נקראו ערבי נחל, ואפילו היה גדל במדבר או בהרים, כשר). לבוש שם (כשיש לה כל הסימנים הללו היא כשרה, ואין חילוק במקום שהיא גדלה שם בנחל או בהרים או בשאר מקומות).

[7] טור (יש מין ערבה שקנה שלה אדום, ועלה שלה משוך, ופיה אינה חלק לגמרי). לבוש ס"א. **ט"ז** ס"ק ג (מדנקט בחד ברייתא דומה למגל כשר, משמע שבשאר סימנים הוא דומה לערבה).

[8] ברייתא לד, א (דומה למגל, כשר. דומה למסר (היא מגירה, רש"י), פסול). **רמב"ם** פ"ז ה"ד (ויש שם מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק, ואינו כמסר, אלא יש בו תלמים קטנים עד מאד כמו פי מגל קטן, וזה כשר). רבינו מנוח שם (כי המסר פגימותיו גסים, והמגל פגימותיו דקים). ב"י ד"ה וערבי (נראה מדבריו שהוא מפרש שהחילוק שבין דומה למגל לדומה למסר ... בדקותן ועביין). שו"ע שם (כלשון הרמב"ם).

[9] משנה לג, ב (והצפצפה – פסולה). **גמרא** [ברייתא] לד, א (אי זהו ערבה ואיזהו צפצפה. ערבה קנה שלה אדום, ועלה שלה משוך, ופיה חלק. צפצפה, קנה שלה לבן, ועלה שלה עגול, ופיה דומה למגל). טור ושו"ע שם (ויש מין אחד דומה לערבה, אלא שעלה שלו עגול ופיו דומה למסר וקנה שלו אינו אדום, וזהו הנקרא צפצפה, והיא פסולה).

[10] סכ"ג (כל הפסולין מחמת שאינן מינן כלל, כגון ... והצפצפה ... כל אלו אין ניטלין בשעת הדחק אפילו בלא ברכה, גזירה שמא יטעו ויאמרו שגם מינים אלו כשרים הן ולכך הן ניטלין, ויטעו להכשיר[ן] אף שלא בשעת הדחק).

[11] **רמב"ם** שם (וכל הדברים האלו מפי השמועה ממשה רבינו נתפרשו).

ד ערבה שנקטם ראשה[12], דהיינו שנקטם ראש העץ עצמו שהעלין גדילין בו[13], פסולה, לפי שאין זה הדור[14]. ולכך צריך ליזהר מאוד כשהבדין של ערבה ארוכין יותר מדאי ורוצה לקצצן, שלא יקצצן בראשם אלא למטה במקום שהן מתחברים להענף:

ה נשרו רוב עליה, פסולה[15]. וצריך ליזהר מאוד בדבר זה, שלפעמים נושרים על ידי תחיבתן לתוך הלולב, וגם על ידי נענוע[16]. אבל אם לא נעקרה רק מקצת עליה, כשרה[17]. ומכל מקום לכתחלה אין ליקח אותה, אם אפשר לו בקל למצוא אחרת שלימה שלא נשרו מעליה כלום, שהשלימה היא מצוה מן המובחר[18]:

ו יבשו[19] רוב עליה[20], פסולה, שאין זה הדור[21].

וכמה שיעור היבשות, משהלבינו פניהם[22]. אבל אם לא הגיעו העלין לשיעור היבשות, אע"פ שכבר כמשה הרי זו כשרה[23].

אם נדלדלו רוב העלין ונתקו ממקום חיבורם בקנה[24], אע"פ שלא נשרו לפי שעדיין הם מחוברים קצת[25], וכן אם נסדקו רוב העלין ונחלקו לשנים ברוב אורך העלה[26], הרי זה כאלו נשרו רוב עליה ופסולה[27]:

---

[12] **משנה** לג, ב (נקטם ראשה ... פסולה). טור ודעה הא׳ בשו״ע ס״ב (נקטם ראשה פסולה). ב״ח (להרי״ף והרא״ש ושאר מחברים סבירא להו דאין ללמוד ערבה מהדס בענין זה, דהדס אין קטימת הראש ניכרת בו, שעליו חופין את ראשו, לפיכך כשר בנקטם ראשו, מה שאין כן ערבה, והכי נקטינן).

דין הדס שנקטם נתבאר לעיל סי׳ תרמו סי״א.

[13] רא״ש פ״ג ס״ב (הדס והערבה אין העלין העליונים יוצאים מראש הבד, אלא לפעמים ראש הבד הוא חלק, הלכך ראש דידהו הוא ראש הבד, ולא ראש העלין). מ״א ס״ק ב (פירוש שנקטם עצו).

וכן לענין הדס נתבאר לעיל סי׳ תרמו סי״א (הדס שנקטם ראשו ... גוף העץ של הדס).

[14] ירושלמי פ״ג ה״א (מה בינו לקטום. אמר לון זה הדור וזה אינו הדור). רא״ש שם (שהקטום אינו הדור). לבוש ס״ב (פסולה שאינו הדר).

[15] **משנה** לג, ב (נפרצו עליה ... פסולה), לפירוש הרא״ש שם סי״ג (האי נפרצו עליה דהדס וערבה, פירוש שנפרצו ממקום חיבורן ... ושנה בסיפא נשרו מקצת עליה כשרה, לאשמעינן שנפרצו עליה היינו ברוב). טור ושו״ע ס״ב (נשרו רוב עליה ... פסולה).

ופסולו משום שאין שמו עליו, כדלקמן סי׳ תרמט סכ״ג (כל הפסולין ... מחמת שאין שמן עליהם, כגון נשרו רוב עלין). ומקורו בריטב״א כט, ב (נשרו רוב עליו ... אין שמם עליהם וכמינים אחרים דמו). וראה שעה״צ ס״ק יא. ארבעת המינים.

[16] מ״א ס״ק א (ויש לדקדק בזה, שלפעמים נושרין על ידי תחיבתן לתוך הלולב, וגם על ידי נענוע).

[17] משנה שם (נשרו מקצת עליה ... כשרה). טור ושו״ע שם (נשרו מקצת עליה, כשרה).

[18] **מ״א** ס״ק ג (כשרה, משמע דלכתחלה לא יקח אותה).

וכן הוא בהדס, כדלעיל סי׳ תרמו ס״ג (ולכתחלה מצוה לחזר אחר הדס שכולו עבות ... ומכל מקום אם אין כולו עבות, כיון שרובו עבות ... הרי זה כשר, ומותר לברך עליו לכתחלה).

[19] **משנה** לג, ב (ערבה ... יבשה פסולה). טור ושו״ע ס״ב (ערבה שיבשה ... פסולה).

[20] כמו בלולב, דלעיל סי׳ תרמה סט״ז (לולב ... שיבשו רוב עליו פסול), וכמו בהדס, דלעיל סי׳ תרמו ס״ט (אם יבשו רוב עלין).

אלא שבהדס סגי במה שנשתיירו בראשו שלשה עלין לחין. וראה מראי מקומות וציונים. ארבעת המינים.

[21] לבוש ס״ב (ערבה שיבשה ... פסולה שאינו הדר). וכמו בלולב, כדלעיל סי׳ תרמה סט״ז (לולב שיבשה ... פסול שאין זה נקרא הדור), והדס, כדלעיל סי׳ תרמו ס״ו (יבשו עליו פסול לפי שאין זה הדור).

[22] ראב״ד בתמים דעים סי׳ רלב (שהסימן הישר והנכון במיני העצים, הוא המראה שלהן, שכל זמן שיהא עליהן מראה ירקות הוא סימן הלחות ... אבל משתכלה כל מראה הירקות שלהן וילבינו פניהם ... שאינו נקרא יבש עד שילבינו פניו). הובא בראש״ש רפ״ג.

ודינם כמו בהדס המבואר בסי׳ תרמו ס״ח (וכמה שיעור היבשות, כשהן נפרכין בצפורן כשממשמש בהן, וגם כלה כל מראה ירקות שבהן והלבינו פניהם, אז הן נקראים יבשים), ושם נסמן (הערה 29). וראה ארבעת המינים.

[23] משנה שם (כמושה ... כשרה). טור ושו״ע שם (כמושה ... כשרה).

[24] משנה שם (נפרצו עליה ... פסולה), לפירוש ה**מגיד משנה** פ״ח ה״ו (ולפי דעת רבינו והלכות נראה שפירושם, שנדלדלו מהקנה שהן מחוברות בו, דומה לפירושם בנפרצו עליו של לולב), והוא מה שכתבו הרי״ף (טו, א) והרמב״ם (פ״ח ה״ג) לענין לולב, וכדלעיל סי׳ תרמה ס״ו (אפילו אם לא נעקרו העלים לגמרי מהשדרה אלא הן מחוברים עמו מעט), ושם נסמן (הערה 17). **מ״א** ס״ק ב (והמ״מ פירש שנדלדלו עליה מהקנה).

[25] ראה **ריטב״א** כט, ב ד״ה נפרצו (פירש רי״ף ז״ל, שניתקו העלין ממקום חבורן בשדרה), ור״ן יד, רע״ב (והרב אלפסי ז״ל שנטלו העלין ממקום חבורן בשדרה).

[26] הראב״ד בהשגות פ״ח ה״ג, לענין לולב (אני אומר שנסדקו לארכן גופי העלין). הובא בריטב״א ור״ן ומ״א שם.

וכתב המ״מ שם (ופירוש זה מחלוקת הוא בין המפרשים ז״ל, שהגאונים ז״ל מפרשים כדברי ההלכות ורבינו, והאחרונים הכריעו כדברי הראב״ד ז״ל, ושני הפירושין כתובים בערוך, ואין לי להכריע, אבל דע לך שדינו של רבינו אמת ... ודע לך גם כן שדינו של

הראב״ד בנסדקו גופי העלין שהוא פסול, כן הוא האמת). מ״א שם (והמ״מ פירש שנדלדלו עליה מהקנה, או שנסדקו ונחלקו עליה, פסול. ויש להחמיר בכולן).

[27] אף שיש הפרש בינם, שנשרו פסולה משום שאין שמו עליו (כדלעיל הערה 15), ונסדקו פסולה משום שאינו הידור, כדלעיל סי׳ תרמה ס״ט (ואם נחלקו רוב העלין של הלולב לשנים ברוב ארכן ... פסול, לפי שאינו מהודר).

תרמח דברים הפסולים באתרוג

ובו ל"א סעיפים

אתרוג היבש

א אתרוג[1] הכמוש כשר, אבל היבש פסול[2], שאין זה הדור[3].

ושיעור היבשות לכשתכלה הליחה ואינו מוציא שום ליחה[4] (כי הליחה לפרי כמו הדם לבשר החי[5] ונאמר[6] לא המתים יהללו כו') שכל זמן שהוא לח מוציא ליחה או מדוחק הסכין או מסחיטת הפרי אבל אחר שיבש לא יוציא שום ליחה.

אלא שהבדיקה שלו קשה, לפי שאי אפשר לסוחטו או לחותכו שלא יפסל, אבל אם ניקב נקב שאין בו חסרון מגוף האתרוג כשר אם אינו מפולש, דהיינו שאין הנקב מגיע עד חדרי הזרע שבתוך האתרוג[7], אם כן יכול לבדקו על ידי שיעביר בו מחט עם חוט, ואם יש בו ליחה יתראה בחוט[8]. רק שיזהר שלא יגיע המחט עד

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) אתרוג היבש (ס״א-ב).
(ב) אתרוג שניקב (ס״ג-יא).
(ג) אתרוג שנימוח בפנים (סי״ב).
(ד) אתרוג שנסדק (סי״ג-ד).
(ה) אתרוג שנקלף (סט״ו-ז).
(ו) ניטלה הפטמא או העוקץ (סי״ז-ח).
(ז) חזזית שעל האתרוג (סי״ט-כד).
(ח) מבושל, כבוש ומנומר (סכ״ה-ז).
(ט) שינוי בצורת וצבע האתרוג (סכ״ח-ל).
(י) אתרוג המורכב (סל״א).

[2] משנה לד, ב (אתרוג ... היבש פסול). ברייתא לא, סע״א (אתרוג ... כמושין כשרין, יבשין פסולין). רמב״ם פ״ח ה״א (ארבעת מינין האלו שהן לולב והדס וערבה ואתרוג, שהיה אחד מהן יבש ... הרי זה פסול. היה אחד מהן ... כמוש, ולא גמר ליבש, כשר). טור ושו״ע ס״א (אתרוג היבש, פסול). מ״א ריש הסימן (כמוש ... נראה לי להקל, מאחר שכל הפוסקים כתבו דיבש פסול, משמע דכמוש כשר). וכדלעיל סי׳ תרמו ס״ח (בהדס). סי׳ תרמז ס״ו (בערבה).

[3] גמרא לא, א (ובאתרוג מי בעי רבי יהודה הדר, והתניא ... אתרוג ... כמושין כשרין יבשין פסולין, ר׳ יהודה אומר אף יבשין), הרי שיבש פסול משום דלא הוי הדר. לבוש ס״א (ואם אינו הדר ממש פסול, הלכך יבש פסול). וכמו בלולב דלעיל סי׳ תרמה סט״ז (לולב שיבשה ... פסול, שאין זה נקרא הדר), ובהדס דלעיל סי׳ תרמו ס״ח (יבשו עליו פסול, לפי שאין זה הדור), ובערבה דלעיל סי׳ תרמז ס״ו (יבשו רוב עליה פסולה, שאין זה הדור).

[4] **ראב״ד** בתמים דעים סי׳ רלב (כל דבר שהוא עבה כמו הבשר, אינו נקרא יבש עד שתינקב ואינה מוציאה טפת דם ... והנה האתרוג, מהכרת הדעת והשכל דומה לבשר, שכל זמן שהוא לח מוציא לחות, או בסחיטתו או מדוחק חתיכת הסכין, וכשתכלה הלחה שבו, אינו מוציא שום לחה שבו, הרי הוא כבשר שנוקבין אותו ואין מוציא טפת דם ... שהאתרוג אינו מלבין בשהייתו, רק הוא מתאדם ופניו מתכרכמין, לפיכך אין לו סימן שהוא נכון בלחות שבו, אלא כמו שאמרנו למעלה), ע״פ ה**גמרא** חולין מו, ב (איזו היא יבשה (לגבי מומי בכור קאי, רש״י) שאם תינקב ואינה מוציאה טיפת דם). הובא בראי״ש פ״ג ס״כ. **טור ושו״ע** שם (ושיעור היבשות, כשאינו מוציא שום ליחה).

[5] **ראב״ד** שם (כי הליחה לפרי, כמו הדם לבשר החי). הובא בראי״ש וטור שם. לבוש ס״א.

[6] תהלים קטו, יז. **ירושלמי** פ״ג ה״א (היבש פסול על שם לא המתים יהללויה). הובא בראב״ד ובראי״ש פ״ג ס״א, ובלבוש שם.

[7] כדלקמן ס״ג-ז.

[8] ראב״ד שם, לגירסת הב״י (אלא שהבדיקה שלו קשה, לפי שאי אפשר לחותכו ולא לסוחטו. אבל מכיון שאמרו נקב שאין בו חסרון, ואפילו מפולש, אפשר להעביר בו מחט [ובו חוט], ואם יש בו לחות מיד [יראה בחוט]). ראי״ש שם (לגירסת הגהות הב״ח שם). **טור** (לגירסת הב״י שם). שו״ע שם (ויבדק על ידי שיעבור בו מחט ובו חוט, ואם יש בו ליחה יראה בחוט). לבוש שם (שהבדיקה שלו קשה, לפי שאי אפשר לסוחטו או לחותכו, שהרי נקב מפולש פוסל בו כמו שיתבאר בסמוך. אבל כיון שנקב שאין בו חסרון כשר, יכול להעביר בו מחט ובו חוט, ואם יש בו ליחה יראה בחוט).

חדרי הזרע וגם שלא יגיע לעבר שכנגדו, אפילו הוא שלא כנגד חדרי הזרע[9], שלא יעשה נקב מפולש[10]:

ב ומכל מקום אין חייב כלל לבדקו, אלא אם כן רואין אותו שהוא כמוש[11].

ואתרוג שבירך עליו בשנה זו, אין לבדקו כלל בשנה האחרת, שבודאי ימצא יבש[12]:

אתרוג שניקב

ג אתרוג שניקב, אפילו אם הנקב הוא רחב, אלא שאין בו חסרון מגוף האתרוג[13], כגון שתחב שם יתד עב וניקב בענין שלא חסר כלום, אם אין באורך ורוחב של שטח רוחב הנקב כאורך ורוחב של שטח מטבע הנקרא איסר, הרי זה כשר[14].

וכיצד משערין, אם הנקב הוא עגול, מניח האיסר על פי הנקב. ואם הנקב הוא מרובע או שהוא ארוך וקצר[15], רואין אותו כאלו היה עגול, דהיינו שהיו עושין עגולה מן אורך ורוחב של שטח רוחב הנקב, ואם היה גודל שטח העגולה הזאת פחות מגודל שטח האיסר, הרי זה כשר[16].

נראה מכך, דסגי אם האתרוג לח במקום אחד, ולא נפסל אלא אם כן כולו יבש. אמנם אם יבש מעט בחוטם האתרוג, מבואר לקמן סכ״א (כל דבר הפוסל באתרוג משום שאינו הדור, כגון יבש ... אם היה ... על חוטמו ... אפילו אין בו אלא משהו, הרי זה פסול). וראה ארבעת המינים.

[9] והיינו שהראב״ד התיר ״מכיון שאמרו נקב שאין בו חסרון, ואפילו מפולש״. אבל לפי מה שנפסק לקמן ס״ד (אם הנקב הוא מפולש מעבר אל עבר שכנגדו, אפילו לא הגיע הנקב לחדרי הזרע שבתוך האתרוג ... ולא חסר כלום מגוף האתרוג, הרי זה פסול) יש ליזהר ״שלא יגיע לעבר שכנגדו, אפילו הוא שלא כנגד חדרי הזרע״.

[10] רבנו ירוחם נתיב ח ח״ג נט, ב (ובלבד שלא יהיה מפולש). **ב״ח** ד״ה ואם הוא (צריך לדחוק ולומר דסבירא ליה להרא״ש ורבינו דהעברת המחט עם החוט לפי דעתם צריך שתהיה דוקא בענין שלא יהא הנקב מפולש, וגם שלא יהא נוקב עד הזרע, וכהאי גוונא כתב גם ה״ר ירוחם). **תוי״ט** פ״ג מ״ה (ועי׳ במשנה דלקמן, דהאי יעביר לאו מעבר לעבר). **מ״א** ס״ק א (ויזהר שלא יעשה נקב מפולש (ב״ח), דהיינו שיתחב בחזקה המחט, עי׳ סעיף ב׳ ג׳). ופירש דבריו במחצית השקל (ולא יתחוב בחו[ד] המחט, אלא יתחוב המחט עם החוט בצד חור המחט, ולא יעביר המחט מעבר לעבר, ושוב יוציא המחט עם החוט באותו צד, ויראה בחוט אם יש בו לחות, ואם כן ליכא נקב מפולש).

וראה שו״ע אדה״ז המבואר. רשימות י״ד.

[11] מ״א ריש הסימן (דכמוש כשר, ובלבד שיבדקנו).

[12] ברייתא לא, ב (אתרוג הישן פסול, ורבי יהודה מכשיר), וכת״ק. תשובות מהרי״ל סי׳ ה (ואתרוג ישן משנה של אשתקד, פסול לשנה זו, דאי איפשר שלא נתייבש). רמ״א ס״א (ואתרוג שהוא משנה שעברה, ודאי יבש הוא, ופסול). ב״ח שם (מדלא פירש בגמרא איזהו אתרוג הישן, סתמא דמילתא דבאתרוג שנשאר משנה שעברה קרי ליה אתרוג ישן, וקים להו דאין בו לחלוחית ... אין מועיל שום בדיקה, דקים להו לרז״ל דשוב אין בו לחלוחית כדפירשתי). אליה רבה ס״ק ג (משמע דלא מהני בדיקה דמחט, וכן פסק הב״ח (ס״ב)).

[13] גוף האתרוג הנזכר כאן הוא עובי הקליפה העבה, כדלקמן ס״ד (בעובי הקליפה העבה (המקפת את חדרי הזרע)), וס״י (מגוף בשר האתרוג), וסי״ב (הקליפה העבה הנקראת בשר האתרוג).

אבל אם יש בו חסרון רק בקליפה הדקה המקפת את הקליפה העבה, מבואר לקמן סט״ו (אם נקלף ממנו הקליפה החיצונה הדקה המקפת את קליפה העבה ... אם נשתייר ממנו כל שהוא שלא נקלף, כשר).

[14] **משנה** לד, ב (ניקב וחסר כל שהוא, פסול ... ניקב ולא חסר כל שהוא, כשר). ברייתא לו, רע״א (ניקב נקב מפולש, במשהו. ושאינו מפולש, בכאיסר), לפי פרש״י (אניקב ולא חסר קאי, דמכשר תנא דמתניתין, ואתא האי תנא למימר, דאם מפולש הוא מצידו לצידו פסול בנקב כל שהוא, אפילו של מחט, ונקב שאינו מפולש בכאיסר, אם רחב כאיסר פסול, ואע״פ שלא חסר כלום, כגון שתחב בו יתד עבה, ומתניתין בפחות מכאיסר ובשאינו מפולש). רמב״ם פ״ח ה״ז (אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא, פסול. ושאינו מפולש, אם היה כאיסר או יתר, פסול. חסר כל שהוא, פסול). מ״מ שם (ופירש רבינו במשנה ובגמרא כפירש״י ז״ל). הגהות מיימוניות שם אות מ (וכן פסק רבינו שמחה). רא״ש פ״ג סי״ח (ניקב נקב מפולש, במשהו. נקב שאינו מפולש, בכאיסר. ואפילו לא חסר כלום, ואסיפא קאי. וכן מוכח בירושלמי (פ״ג ה״ו) דגרס התם, ניקב ולא פילש מבפנים כשר, כי הא דתנן ניקב ולא חסר כל שהוא כשר). דעה הא׳ בטור ושו״ע ס״ב (אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא, פסול. ושאינו מפולש, אם היה כאיסר, פסול. ואם חסר כל שהוא, פסול). ב״ח ד״ה ניקב (ולענין הלכה נקטינן להחמיר כרש״י והרמב״ם והרא״ש, דהכי מוכח בירושלמי, כדכתב הרא״ש, וכן כתב בהגהות מיימוני (פ״ח ה״ז אות מ) בשם רבינו שמחה). לבוש ס״ב (והיכי משכחת לה נקב רחב בלא חסרון, כגון שתחב בו יתד עב וניקב בענין שלא חסר ממנו כלום). מ״א ס״ק ג (כגון שתחב בו יתד רחב).

דעה הב׳ תתבאר לקמן ס״ח.

טעם הפסול מבואר לקמן סי״ד (וכל פסולים אלו דהיינו ניקב ... לפי שאינו תם ושלם, והתורה אמרה ולקחתם, ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה).

[15] מלבן.

[16] מ״א שם (נראה לי דאם הנקב מרובע או ארוך, רואין אי כד מעגלת לה הוי כאיסר פסול. וכ״ה ביו״ד סימן ל״ד לענין גרגרת), וביו״ד סי׳ לד ס״ב (ואם ניטלה ממנה רצועה לארכה, אי כד מעגלת לה הויא כאיסר, אסורה). הובא באליה רבה ס״ק ד.

(ועיין ביו"ד סי' ל"ד[17] היכן[18] משערין שיעור האיסר בזמן הזה שאין אנו יודעים אותו כלל עיי"ש):

ד במה דברים אמורים, כשאין הנקב מפולש, אבל אם הנקב הוא מפולש[19] מעבר אל עבר שכנגדו, אפילו לא הגיע הנקב לחדרי הזרע שבתוך האתרוג, כגון שניקב בעובי הקליפה העבה (המקפת את חדרי הזרע) מצד זה לצד זה שכנגדו שלא כנגד חדרי הזרע[20], ואפילו אין ברוחב הנקב אלא משהו, ולא חסר כלום מגוף האתרוג, הרי זה פסול:

ה אבל אם אין הנקב מפולש מצד זה לצד שכנגדו, אפילו ניקב כנגד חדרי הזרע, ופילוש אורך הנקב עובר כל חדרי הזרע עד סמוך לקצה האתרוג שבצד שכנגדו[21], וכן אם ניקב האתרוג משני צדדיו עד תוך חדרי הזרע, וחדרי הזרע עצמן נשאר מהן קצת שלם, והשלם הזה מפסיק בין הנקבים שמשני צדדיו, כל זה אינו נקרא נקב מפולש[22]:

ו ויש חולקין על זה ואומרים[23], דכל שהגיע הנקב עד חדרי הזרע[24], אע"פ שחדרי הזרע וצד השני של האתרוג נשארו שלימים, הרי זה נקרא נקב מפולש, לפי שהקליפה העבה המקפת את חדרי הזרע אינה נחשבת עם חדרי הזרע לדבר אחד, אלא היא נחשבת לדבר בפני עצמו לענין זה, וכיון שניקבה כולה מצד אחד הרי זה נקב מפולש.

ולענין הלכה יש להחמיר כסברא האחרונה[25]. אבל בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר, יש לסמוך על סברא הראשונה[26], ומותר לברך על אתרוג זה[27]:

---

[17] בשו"ע שם ס"ב (ויש מי שאומר שאין אנו בקיאים בשיעור כאיסר, הילכך משערים אותו ברוב רוחב חלל הקנה), וברמ"א שם (ולפי מה שיתבאר בסמוך דשיעור איסר הוא פחות מרובו, אם כן מי שאינו בקי יבא להקל, על כן נראה דרצה לומר רוב רוחב חלל קנה של עוף, דהוא פחות מכאיסר, ומי שאינו בקי יטריף בכל ענין). ובש"ך שם ס"ק ד (ודאי ברוחב חלל הקנה דבהמה מיירי (דהיינו גסה לגסה ודקה לדקה)).

[18] לכאורה צ"ל: האיך.

[19] ברייתא לו, רע"א (ניקב נקב מפולש, במשהו). טור ושו"ע שם (אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא, פסול).

[20] תוס' שם ד"ה אי (נקב מפולש היינו שלא כנגד אותן חדרים). רא"ש פ"ג סי' יח (נקב מפולש היינו שלא כנגד החדרים). וכדלקמן ס"ו לדעתם, שבניקב לחדרי הזרע פסול בכל אופן. מ"א ס"ק ב (ואם נקבה הקליפה העבה מצד זה לצד זה, מקרי מפולש לכו"ע). אליה רבה ס"ק ו (פירוש, אף הקליפה עבה מיקרי מפולש מצד זה לצד זה לכו"ע. וכן משמע בתוס' (לו ע"א ד"ה אי) ורא"ש (פ"ג סי' יח)).

[21] הלכות גדולות הל' לולב לה, א (היכי דמי נקב מפולש, כדי שיראה נקב משני צדדין), לפירוש ה**ראב"ד** בתמים דעים סי' רל (בעל הלכות הכריע על דבר זה, ופירש מפולש, כדי שיראה הנקב מצד זה לצד זה, אבל מצד אחד, אע"פ שניקב לחלל לא הוי מפולש וכשר), והרא"ש פ"ג סי"ח (ואפשר שסובר בעל ההלכות דהך בעיא דבעי הש"ס אי מדמינן אתרוג שנמוח בפנים וקיימי חדרי הזרע לריאה שנשפכה כקיתון, ולא איפשטא, אזלינן לקולא, ולהכי קאמר ניקב לאותן חדרים לא הוי כמפולש). והיינו שגם בבעיא דגמרא לו, א (בעי רבא נולדו באתרוג סימני טרפה מהו), לענין אתרוג שנימוח בפנים (דלקמן סי"ב) פסק בה"ג לקולא (כדלקמן שם הערה 47), ולכן אף שלענין טריפות אמרינן שניקב לפנים טריפה, מכל מקום אתרוג שניקב לפנים כשר.

רי"ף יז, ב (שלא הביא הבעיא הנ"ל שבגמרא), כמבואר בראש"ש פ"ג סי' יח (וכן משמע שהרב אלפסי סובר דאזלינן בהך בעיא לקולא, דהני פסולי אין עיקרן אלא דברי סופרים, ולהכי לא הביא זאת הבעיא). ואם כן מסתבר שסובר גם בזה כבה"ג. **רמב"ם** פ"ח ה"ז (אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא פסול), לפירוש הב"י ד"ה ומ"ש ואם ניקב (וכן נראה שהוא דעת הרמב"ם, שסתם דבריו. ועוד שגם הוא השמיט אותה בעיא, כשם שהשמיטה הרי"ף). דעה האי' בשו"ע ס"ג (מפולש, יש מפרשים כפשוטו, דהיינו שניקב מצד זה לצד זה).

[22] **ראב"ד** שם (דהכי קאמר, דאעפ"י שהוא נקוב מכאן ומכאן, א[ם לא] פילש מבפנים כדי שיראה הנקב מצד זה לצד זה, כשר, שלא קאמר מעיו של אתרוג מנוקבים הן), בפירוש ה**ירושלמי** פ"ג ה"ו (ניקב ולא פילש מבפנים כשר). הובא ב**רא"ש** שם.

[23] **תוס'** לו, א ד"ה אי (יתכן דגבי אתרוג נמי, אם ניקב עד חדרי הזרע שהגרעינין לתוכן, פסול אע"ג שלא חסר. ולעיל דבעי נקב מפולש, היינו שלא כנגד אותן חדרים, ואם ניקב עד שם, בכלל מפולש הוא). **רא"ש** שם רס"י יח (לשון הירושלמי משמע דאע"פ שאינו מפולש מעבר לעבר אלא לחלל הוי מפולש, מדקאמר ולא פילש מבפנים, הא פילש מבפנים פסול אף על פי שאינו מפולש משני צדדין). ריטב"א לו, א (ויש מחמירים לומר שהקליפה דבר בפני עצמו הוא, וכל שניקבה כולה מצד אחד הוי נקב, כאילו מגיע לחללה של קליפה. וראוי להחמיר), **ור"ן** שם יז, ב (יש מחמירין ואומרים שהקליפה דבר בפני עצמו הוא, וכל שניקבה כולה מצד אחד, נקב מפולש מקרי), לפירוש הב"י ד"ה ומ"ש ואם ניקב (ואפשר דכל עובי האתרוג עד חדרי הזרע קרי קליפה, ונמצאו דבריו עולים כדברי התוספות והרא"ש ז"ל), וט"ז ס"ק ו (והיינו דעת התוס' שזכרתי, דכל עובי האתרוג עד חדרי הזרע קרוי קליפה). טור ודעה הב' בשו"ע שם (ויש מפרשים, שכיון שניקב עד חדרי הזרע שהגרעינים בתוכו, מקרי מפולש).

[24] ואפילו לא הגיע הנקב אל תוך חדרי הזרע, וחדרי הזרע נשארו שלמים, מכל מקום נקרא נקב מפולש, כיון שהקליפה העבה ניקבה כולה.

[25] ריטב"א שם (וראוי להחמיר). וראה לקמן סי"א (דהיינו דוקא בודאי הגיע לחדרי הזרע). חדושי צמח צדק סוכה פ"ג (עג, א) ד"ה בענין (להחמיר בזה רק בחסרון משהו).

[26] כדלקמן ס"ח (במחלוקת הב' בדין ניקב).

ז וכל זה בנקב שאין בו חסרון מגוף האתרוג, אבל אם חסר מגוף האתרוג אפילו משהו[28], הרי זה פסול אף על פי שאין הנקב מפולש ואין בו כאיסר:

ח ויש חולקין[29] על כל זה ואומרים, דנקב שאין בו חסרון מגוף האתרוג אינו פוסל כלל, ואפילו הוא רחב הרבה יותר מכאיסר, ואפילו הוא מפולש, ולא חלקו חכמים בין מפולש לשאינו מפולש ובין כאיסר לפחות מכאיסר, אלא בנקב שיש בו חסרון מגוף האתרוג, שאם יש ברחבו כאיסר, פוסל אע"פ שאינו מפולש, ואם אין ברחבו כאיסר, אינו פוסל אלא אם כן הוא מפולש. ויש לסמוך על סברא זו בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר[30], ואז מותר לברך על אתרוג זה[31]:

ט וכל זה בנקב שנעשה בו לאחר שנתלש. אבל נקבים הנעשים בו כשהוא מחובר, כמו שרגילות הוא להעשות בו נקבים על ידי קוצים שנופלים עליו כשהוא מחובר, נוהגין להכשירו אע"פ שהן נקבים שיש בהן חסרון, לפי שכל נקב שבאה לו בעודו גדל באילן, חוזר לבריאותו על ידי שנקרם עליו עור מלמעלה, כיון שהוא עדיין הולך וגדל באילנו, ואע"פ שעל גבי עור זה יש גומא וחסרון בגוף האתרוג, אין בכך כלום[32].

אבל אם אנו רואים שלא נקרם עליו, ויש בנקב חסרון מגוף האתרוג, הרי זה פסול, אף על פי שהנקב נעשה בו בעודו באילן על ידי קוץ[33]:

י במה דברים אמורים[34], כשניכר ונראה שיש בו בגומא זו חסרון מגוף בשר האתרוג. אבל אם יש להסתפק שמא לא נחסר כלום מגוף בשר האתרוג, אלא שעל ידי דוחק הקוץ נתכווץ בשר האתרוג לצדדי הנקב, יש להכשיר, דכל שאין ברור לנו שיש חסרון מגוף האתרוג, יש לסמוך על סברא האחרונה שבארנו[35], דכל שאין הנקב מפולש ואין בו כאיסר, אע"פ שיש בו חסרון, אינו פסול[36]:

---

[27] כדלעיל סי' תרמה סי"ז (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר, יש לסמוך על סברא האחרונה, ומותר לברך), ושם נתבאר ונסמן (הערה 70).

[28] משנה לד, ב (ניקב וחסר כל שהוא, פסול), לפירוש הפוסקים דלעיל ס"ג.

[29] **ראב"ד** בתמים דעים סי' רל (דגמרא שלנו משמע, שכל נקב שאינו חסר כלום, אפילו הוא מפולש כשר), ובהשגות פ"ח ה"ז (נקב מפולש, בחסרון משהו, שאינו מפולש, בחסרון כאיסר, אבל מכל מקום חסרון בעינן). מ"מ שם (והוא מפרש דרישא דמתניתין חדא קתני, ניקב נקב וחסר כל שהוא, דאיכא תרתי לריעותא, פסול. וסיפא גם כן חדא, דניקב ואינו חסר כשר, וכולה בנקב מפולש הוא, ולא דברה משנתנו בנקב שאינו מפולש כלל. ועולא בר חיננא ביאר דנקב שאינו מפולש בחסרון כאיסר, הרי הוא כנקב המפולש בחסרון כל שהוא. וזה דעת המפרשים האחרונים ז"ל). יראים השלם סי' תכב (נראה היה דאניקב וחסר כל שהוא דפסול קאי, וקאמר האי תנא, האי דפסלינן בחסר כל שהוא, בניקב מפולש, אבל בשאינו מפולש, עד שיחסר בכאיסר). טור בשם ה[ר]"ח (ור"ח פירש דאפילו נקב שיש בו חסרון, אינו פוסל אלא בכאיסר או מפולש. וכן כתב ה"ר ישעיה). ריטב"א בגמרא שם ד"ה תני (ואמרינן דכי פסלינן ברישא בנקב שיש בו חסרון כל שהוא דוקא בנקב מפולש, אבל בנקב שאינו מפולש אינו פסול עד שיחסר כאיסר). **ר"ן** יז, א (דרישא קתני ניקב וחסר כל שהוא פסול, וסיפא קתני דנקב ולא חסר כל שהוא, אפילו בנקב מפולש כשר), ושם ע"ב (דדוקא נקב מפולש הוא דפסול מחסרון משהו, אבל שאינו מפולש לא מיפסיל עד כאיסר). דעה הב' בשו"ע ס"ב (ויש אומרים דגם בנקב מפולש בעינן חסרון משהו, ושאינו מפולש, בחסרון כאיסר).

[30] רמ"א ס"ב (ובשעת הדחק יש להקל כסברא האחרונה). ט"ז ס"ק ג (וקיי"ל להחמיר, זולת בשעת הדחק כמ"ש רמ"א). וכדלעיל ס"ו (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר, יש לסמוך על סברא הראשונה).

וראה שער הציון אות יא.

[31] כדלעיל סי' תרמה סי"ז (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר, יש לסמוך על סברא האחרונה, ומותר לברך), ושם נתבאר ונסמן (הערה 70).

[32] **תרומת הדשן** סי' צט (אתרוגים שיש להם נקבים גדולים שנראה בהם חסרון, אלא שאותם נקבים נעשים בעודן באילן בשעת גידולן על ידי קוצים ... יראה דנהגו בפשיטות להכשיר ... הך חסרון דמתחילת ברייתו הוא, לא פסלי). **רמ"א** ס"ב (ונהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן על ידי קוצים, אף על פי שיש בהם חסרון, שזהו דרך גדילתן. מיהו אם רואה שאין העור והבשר קיים תוך הנקב, פסול). **ט"ז** ס"ק ד (שזהו דרך גדילתן).

[33] ב"י ד"ה כתוב בתרומת (ומיהו נראה מדבריו, דהיינו דוקא בשעורו ובשרו קיים). דרכי משה ס"ק ב (ומשמע שם בנקיבות אלו רגיל להיות עורו ובשרו קיים, ואין חוששין שלא היה קיים, אלא אם כן רואים שאינו קיים). ט"ז שם (מבואר כוונתו דאנו רואים שנקרם עור האתרוג במקום החסרון ההוא, רק שיש חסרון וגומא שם, בזה התיר, אבל אם אנו רואים שלא נקרם, אלא יש שם נקב וחסרון, אף על פי שנעשה על ידי קוצים בדרך גדילתו, פסול, וזה[ו] שסיים ומיהו אם רואה כו'. והנהו קוצים לא מעלין ולא מורידין לענין נקב, אלא שזכר אותם בתרומת הדשן, לפי שאז רגיל להיות שם בנקב עורו קיים. והמון עם טועים בכך שסוברים שיש קולא כשנעשה הנקב על ידי קוצים).

[34] מה שנתבאר שאם לא נקרם העור פסול.

[35] סעיף ח (דנקב שאין בו חסרון מגוף האתרוג אינו פוסל כלל).

[36] **ט"ז** ס"ק ה (משמע דאם יש ספק בזה אם הבשר קיים אזלינן לקולא, כיון שהדיעה האחרונה שהיא הראב"ד סבירא ליה אפילו בוודאי יש חסרון כשר, כל שאינו מפולש ואין החסרון כאיסר, שפיר נסמוך עליה בספק לכל הפחות. ומשום הכי נראה לי שכתב

יא ואפילו אם יש להסתפק שמא הגיע פילוש הנקב עד חדרי הזרע[37] יש להכשיר, שכל שאינו ברור לנו שהגיע הנקב עד חדרי הזרע, יש לסמוך על דברי האומרים[38] שאפילו אם הגיע הנקב לחדרי הזרע אינו נקרא נקב מפולש, ואינו פוסל אלא אם כן יש בו חסרון[39].

אתרוג שנימוח בפנים

יב כבר ביארנו שחסרון מגוף האתרוג פוסל את האתרוג, ועל דרך שנתבאר[40]. במה דברים אמורים, כשהחסרון הוא מבחוץ, דהיינו שניקבה גם הקליפה החיצונה של האתרוג, דהיינו הקליפה הדקה[41] המקפת את הקליפה העבה הנקראת בשר האתרוג[42], ויש בה טעם חריפות כשאוכלין אותה[43]. אבל אם אין החסרון אלא בפנים, כגון שנימוח כל בשר האתרוג בפנים וקליפה החיצונה קיימת, וגם חדרי הזרע קיימין, שמרגיש במשמוש היד שלא נימוחו[44], דבר זה נסתפק לחכמי הגמרא[45], אם יש לדמות אתרוג לריאה שאינה נפסלת מחמת חסרון שמבפנים, כגון שנימוח כל בשרה מבפנים ועורותיה החיצונים קיימין וגם סמפונותיה שמבפנים הן קיימין, שהיא כשרה כמ"ש ביו"ד סי' ל"ו[46]. ויש פוסקין[47] ספק זה להקל, לפי שהן סוברין שכל פסולין אלו (שאינן מחמת הידור, כמו שיתבאר[48]) אין פיסולן מן התורה אלא מדברי סופרים, וכל ספק דברי סופרים להקל[49]. ויש אומרים[50] שכל פסולין אלו הן מן התורה, כמו שיתבאר[51], ולפיכך הולכין בספק זה להחמיר ככל

רמ"א כאן ובשעת הדחק יש להקל כסברא אחרונה, ולא כתבו תכף אחר הפלוגתא, אלא להורות כאן דאין איסור אלא ברואין שאין הבשר קיים, אבל בספק כשר, שהרי בשעת הדחק סמכינן אסברא אחרונה אפילו בודאי אין הבשר קיים).

ולכאורה כן הדין אף בניקב לאחר שנתלש וספק אם לא נחסר כלום מגוף בשר האתרוג.

[37] שאף אם לא נחסר כלום הוא פסול לדעה דלעיל ס"ו.

[38] לעיל ס"ה (אם אין הנקב מפולש מצד זה לצד שכנגדו, אפילו ניקב כנגד חדרי הזרע, ופילוש אורך הנקב עובר כל חדרי הזרע עד סמוך לקצה האתרוג שבצד שכנגדו ... אינו נקרא נקב מפולש).

[39] ט"ז שם (ואם יש ספק אם מגיע לחדרי זרע, גם כן כשר ... כיון שלהראב"ד כשר אפילו במפולש, כל שאין בו חסרון כלל, כן נראה לי בזה).

ופירש הלבושי שרד, שדין זה השני מיירי שודאי אין כאן חסרון בגוף האתרוג. אבל אם יש להסתפק גם אם יש חסרון בגוף האתרוג, וגם אם הגיע הנקב לחדרי הזרע, אזי יש בזה ב' טעמים לפסול:

(א) שמא יש בו חסרון מגוף האתרוג, ופסול לדעה הא' דלעיל ס"ז – אפילו אינו מפולש.

(ב) שמא הגיע הנקב לחדרי הזרע, ופסול לדעה הב' דלעיל ס"ו – אפילו אין בו חסרון מגוף האתרוג.

וראה ארבעת המינים.

[40] לדעה הא' דלעיל ס"ג-ז – אף באינו מפולש, ולדעה הב' דלעיל ס"ח – על כל פנים במפולש.

[41] והיינו שניקבה הקליפה החיצונה הדקה, וגם הקליפה העבה נחסר ממנה מעט. אבל עם נחסר רק מהקליפה החיצונה הדקה, יתבאר לקמן סט"ו (אם נקלף ממנו הקליפה החיצונה הדקה המקפת את קליפה העבה ... אם נשתייר ממנו ... שלא נקלף, כשר).

[42] ט"ז ס"ק י (דכל עובי האתרוג עד חדרי זרע קרוי קליפה חיצונה ... בשר האתרוג, עד חדרי זרע).

[43] ט"ז סוף ס"ק ו (הקליפה הדקה, שיש בה חריפות).

[44] מ"א ס"ק ד (ויש לדקדק האיך אנו יודעין שחדרי הזרע קיימים בפנים ... ונראה לי דיכול להרגיש במשמוש היד).

[45] גמרא לו, א (בעי רבא, נולדו באתרוג סימני טרפה מהו ... כי קא מיבעיא ליה כדעולא אמר רבי יוחנן, ריאה שנשפכה כקיתון כשרה, ואמר רבא, והוא דקיימא סימפונהא הא לא קיימי סימפונהא טרפה, הכא מאי (אם נימוח, וקיימי סימפונהא, דהיינו חדרי הזרע שהגרעינין בתוכם, רש"י), דלמא התם הוא דלא שליט בה אוירא הדר בריא, אבל הכא דשליט בה אוירא סרוחי מסרחת (נרקבת, רש"י), או דלמא לא שנא. תא שמע אתרוג ... סרוח ... פסול ... מבחוץ ... מבפנים (וקליפתו קיימת כמין ריאה שנשפכה כקיתון, רש"י)). טור ושו"ע ס"ד (אתרוג שנימוח כל בשרו בפנים, וקליפתו החיצונה קיימת, וחדרי הזרע קיימים בפנים, כשר. ויש פוסלים).

[46] בשו"ע שם ס"ז (הריאה שנשפכה כקיתון, וקרום העליון שלה קיים שלם בלא נקב, אם הסמפונות עומדין במקומן ולא נמוחו, כשרה). וכאן כתב דהיינו אם שני "עורותיה החיצונים קיימין". וראה לקמן יו"ד סי' לג סוף ס"ק טו. פסקי דינים צמח צדק שם ס"ק יט. ארבעת המינים.

[47] **הלכות גדולות** הל' לולב לה, רע"א (סרוח פסול. לא שנו אלא מבחוץ, אבל מבפנים כשר), וכביאור הרא"ש פ"ג סי' יח (ואפשר שסובר בעל ההלכות דהך בעיא דבעי הש"ס, אי מדמינן אתרוג שנמוח בפנים וקיימי חדרי הזרע, לריאה שנשפכה כקיתון ולא איפשטא, אזלינן לקולא). **רי"ף** (שלא הביא האיבעיא), לפירוש הרא"ש פ"ג סי' יח (וכן משמע שהרב אלפסי סובר דאזלינן בהך בעיא לקולא, דהני פסולי אין עיקרן אלא דברי סופרים, ולהכי לא הביא זאת הבעיא), וכדלעיל (הערה 21). **רמב"ם** (שלא הביא האיבעיא), לפירוש הב"י ד"ה ומ"ש ואם ניקב (וכן נראה שהוא דעת הרמב"ם שסתם דבריו, ועוד שגם הוא השמיט אותה בעיא, כשם שהשמיטה הרי"ף). דעה הא' בטור ושו"ע ס"ד (כשר).

[48] סעיף יד (וכל פסולים אלו דהיינו ניקב חסר ונסדק, אינו מחמת שאינו הדור, אלא לפי שאינו תם ושלם).

[49] רא"ש שם (דאזלינן בהך בעיא לקולא, דהני פסולי אין עיקרן אלא דברי סופרים).

[50] **רא"ש** שם (שנתבאר בדבריו שדין זה תלוי בדין דלעיל ס"ה-ו, ושם פוסק הרא"ש לאיסור). שלטי הגיבורים יז, ב אות ה (לשון ריא"ז, נרקב ונימוח מבפנים, ומבחוץ היה שלם, הרי זה ספק בתלמוד, וספיקו אסור). **טור** (ויש מחמירין והכי מסתברא, כיון

ספק של תורה. ויש לחוש לסברא האחרונה במקום שאפשר:

אתרוג שנסדק

יג אם נסדק כולו על פני כל ארכו[52], אפילו לא נסדק אלא מצד אחד מראשו לסופו[53], ועומק הסדק מגיע על פני כל ארכו עד רוב עובי של קליפה העבה[54], הרי זה פסול, אע"פ שלא חסר כלום מגוף האתרוג[55].

אבל אם נשתייר באתרוג משהו למעלה ומשהו למטה[56] שלא נסדק בעומק עד רוב עובי הקליפה העבה[57], אפילו נסדק משני צדדיו[58] על פני כל ארכו ונשתייר מכל צד משהו למעלה ומשהו למטה שלא נסדק, כשר:

יד וכן אם נסדק על פני היקף רחבו, אפילו נסדק משני צדדיו זה כנגד זה, ונשתייר משהו שלם למעלה בין שני הסדקים שמשני הצדדין, ומשהו שלם למטה[59] בין שני הסדקים שמשני הצדדים, הרי זה כשר[60], אע"פ שעומק הסדקים מגיע עד רוב עובי של קליפה העבה.

וכל פסולים אלו, דהיינו ניקב חסר ונסדק, אינו מחמת שאינו הדור, אלא לפי שאינו תם ושלם, והתורה אמרה ולקחתם ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה[61]:

דספיקא דאורייתא הוא). דעה הב' בשו"ע שם (ויש פוסלים). ר"ן שם ד"ה תניא, בדעת הרי"ף (אתרוג ... סרוח מבפנים וקליפתו קיימת ... [פסול]). ב"ח ד"ה ומ"ש ויש מחמירין (ואפשר לומר דאף הרי"ף והרמב"ם סבירא להו להחמיר מהאי טעמא, ומשום הכי השמיטו בעיא זו, וכתבו הברייתא בסתמא, אתרוג תפוח סרוח פסול, דמשמע בין בסרוח מבחוץ ובין בסרוח בפנים ... וכך פירש הר"ן ז"ל דברי הרי"ף עי"ש).

[51] סעיף יד (והתורה אמרה ולקחתם, ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה).

[52] **משנה** לד, ב (נסדק ... פסול). ופרש"י לו, א ד"ה נסדק (שנסדק כולה). תוס' שם ד"ה אי (שנסדקה כולה). רא"ש פ"ג סי"ח (אם נסדק לכל אורכו פסול). טור ושו"ע ס"ה (נסדק כולו מראשו לסופו ... פסול). ט"ז ס"ק ח (דאם נשתייר כל שהוא לא מפסיל).

[53] **מ"א** ס"ק ה (נסדק, משמע דמיירי מצד אחד).

[54] ריטב"א לד, ב ד"ה נסדק (ויש מחמירין לפסול אפילו כשאין מגיע לחללו, מכיון שעובר הסדק כל הקליפה החיצונה העבה או רובה). **ר"ן** יז, א (ויש מחמירין לפסול כל שהוא סדוק מצד אחד עד חללו, או אפילו אינו מגיע לחללו, כל שנסדקה רוב הקליפה החיצונה העבה).

ואף שבנסדק עד חללו פסול לדעה הא' דלעיל ס"ה. ביאר **ט"ז** שם (ואין להקשות הא בלאו הכי פסול מכח ניקב. יש לומר דסבירא ליה דאפילו נקב מפולש אין פוסל באין חסרון ... ולאותן שסבירא להו פסול בנקב מפולש אפילו בלא חסרון, כתב הר"ן לפי דעתם דבנסדק רוב רוחב הקליפה, דיש פסול מכח נסדק). **רמ"א** ס"ה (יש מחמירים לפסול בנסדק רובו).

[55] טור ושו"ע שם (אפילו אינו חסר כלום), שאם נחסר נפסל במשהו מטעם ניקב, לדעה דלעיל ס"ז.

[56] טור ושו"ע שם (נשאר בו שיור למעלה ולמטה, אפילו כל שהוא, כשר), והיינו אפילו אם גם חלק מחוטמו נסדק. וכדלקמן סכ"א (כל דבר הפוסל באתרוג משום שאינו הדור ... אם היה אחד מהן על חוטמו ... אפילו אין בו אלא משהו הרי זה פסול), משא"כ כאן, שפסולו אין משום הדור, אלא משום חסר).

[57] רמ"א שם (וכל שלא נסדק רוב קליפתו העבה, לא מקרי נסדק).

[58] ר"ן שם (משני צדדין). וראה מ"א ס"ק ו.

[59] היינו כשהאתרוג שוכב על צידו, והסדקים הם בעמידה, שאז מה שנשתייר בין הסדקים הם למעלה ולמטה.

[60] ר"ן יז, א (לארכו או ברחבו), כפירוש ה**מ"א** ס"ק ו (בין שנסדק לארכו ובין שנסדק ברחבו). אליה רבה ס"ק ח (ומצאתי בספר הגהות להרי"ף שמגיה בר"ן או לאורכו או לרחבו, ולזה מכוין פירוש הנ"ל).

[61] אמור כג, מ. גמרא לד, ב (ומנין שמעכבין זה את זה, תלמוד לומר ולקחתם, שתהא לקיחה תמה), ופרש"י (שלמה, דדריש ולקחת תם). ומזה למדים גם לענין פסול חסר בד' מינים, כמבואר בתוס' לד, ב ד"ה שתהא (מהאי טעמא נמי פסלינן אתרוג חסר, משום דאין זה לקיחה תמה). רש"י לו, ב ד"ה ומשנינן (ובעינן לקיחה תמה, דכתיב ולקחתם, לקיחה תמה). וגם לענין נסדק, נתבאר ברבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נח, ד (כל הפסולין שכתבתי ... פסולין משום הדר ... חוץ מנסדק דעביד כהמנק ונחלק התיומת, דפסולים משום דבעינן לקיחה תמה). נט, ד (נסדק דינו [כ]נקב וכשר בשאר ימים, כי הם פסולים ביום ראשון משום דבעינן לקיחה תמה). מ"א סי' תרמה ס"ק ו (וכן כתב רי"ו, כל הפסולים ... מפני שאין לו הדר, חוץ מנסדק ונחלקה התיומת דפסולין משום לקיחה תמה).

וכן הוא לעיל סי' תרמה ס"י (ופסולים אלו שבעלה העליון אינו משום הידור הלולב, אלא משום שנאמר ולקחתם ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה).

ואינם פסולים אלא ביום ראשון, כדלקמן סי' תרמט סי"ז (כל הדברים הפסולין בכל אחד מארבעה מינים שפסולן הוא מגופו, פוסל בין ביום הראשון בין בשאר הימים, חוץ מפסול מחמת חסרון). ונתבאר לעיל סי' תרמה ס"ב (הערה 5).

ויש אומרים שאינם פסולים מן התורה אלא מדברי סופרים, כדלעיל סי"ב (ויש פוסקין ספק זה להקל, לפי שהן סוברין שכל פסולין אלו ... אין פיסולן מן התורה אלא מדברי סופרים).

אתרוג שנקלף

טו אם נקלף ממנו הקליפה החיצונה הדקה המקפת את קליפה העבה, אם נקלף כולו, פסול[62], שכיון שכולו נקלף, הולך ומתנוונה ואינו הדור, ואם נשתייר ממנו כל שהוא שלא נקלף, כשר, שעל ידי אותו כל שהוא הוא חוזר לבריאותו[63]. ויש אומרים[64] שאינו כשר אלא אם כן נשתייר ממנו כסלע שלא נקלף. ויש לחוש לדבריהם במקום שאפשר:

טז במה דברים אמורים, כשמקום הנקלף הוא שוה במראיתו למראה גוון האתרוג. אבל אם הוא משונה במראיתו ממראה האתרוג, אינו כשר, אלא אם כן המקום שנקלף הוא מיעוט האתרוג, ואינו מפוזר בשנים ושלשה מקומות אלא כולו עומד במקום אחד, ואינו עומד בחוטמו של האתרוג אלא מחוטמו ולמטה[65], כמו שיתבאר[66] גבי חזזית, עיי"ש הטעם לכל זה:

ניטלה הפטמא או העוקץ

יז יש הרבה אתרוגים שעל ראש האתרוג גדל עץ אחד שמקצתו נכנס לתוך גוף האתרוג ומקצתו בולט למעלה[67], ובמקצת אתרוגים אין עץ זה נכנס כלל לתוך אתרוג אלא כולו בולט למעלה מראש האתרוג[68],

---

[62] **משנה** לד, ב (נקלף ... פסול). גמרא לה, סע"ב (אמר רבא האי אתרוגא דאגליד כאהינא סומקא כשרה. והא אנן תנן נקלף פסול. לא קשיא, הא בכולה הא במקצתה), לפירוש רבנו חננאל שם, הובא בתוס' שם ד"ה הא, ובראי"ש פ"ג סי' יז (נקלף, אוקימנא בשנקלף כולו, כלומר נפשטה קליפתה החיצונה כולו פסול, אבל נקלף מקצתו ונשתייר מקצתו, כשר). רי"ף שם יז, ב (אם נקלף כולו ולא נשתייר ממנו כלום, פסול. ואם נשתייר מקצתו, כשר). טור ושו"ע ס"ו (נקלף הקליפה החיצונה שלו, שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהוא ברייתו, אם נקלף כולו, פסול. אם נשאר ממנו כל שהוא, כשר).

מלשון השו"ע נראה לכאורה דהיינו שנקלף רק הקרום שעל גבי הקליפה הדקה הירוקה, ו"נשאר ירוק כמות שהוא ברייתו". אבל כאן מפרש דהיינו אף "אם נקלף ממנו הקליפה החיצונה הדקה המקפת את קליפה העבה", המבוארת לעיל סי"ב (הקליפה הדקה המקפת את הקליפה העבה הנקראת בשר האתרוג, ויש בה טעם חריפות כשאוכלין אותה), וכמבואר בראי"ש שם (ומיירי שלא ניטל אלא הקליפה האדומה, ולא ניטל מן הלבן עמה כלום, דאם כן הוה ליה חסר).

וראה ארבעת המינים.

[63] לבוש שם (אם נקלף כולו פסול, שכיון שכולו נקלף, הולך ומתנונה ואינו הדר, ואם נשאר ממנו כל שהוא כשר, שעל ידי אותו כל שהוא הוא חוזר לבריאתו).

וראה חידושי צמח צדק (עב, א).

[64] תוס' שם (דלטריפות מדמי לה בשמעתין, וגבי טריפות אשכחן בפרק אלו טרפות (חולין נה, א) הגלודה טריפה, ואם נשתייר בה כסלע כשרה, דהדרא בריא). רא"ש שם (דהא לטרפה מדמינן ליה, וגבי טריפה אמרינן הגלודה טריפה, ואם נשתייר בה כסלע כשרה), והוא כנפסק ביו"ד סי' נט ס"א (הגלודה אסורה, והיא שנפשט עורה ... טריפה. ואם נשתייר מן העור רוחב סלע ... הרי זו מותרת), וכותבים כן בביאור שיטת **רבנו חננאל**. טור ודעה הב' בשו"ע שם (ויש אומרים שצריך שישתייר כסלע).

[65] **ראב"ד** בתמים דעים סי' רל (מיהו אסתברא לן, דוקא שנקלף בתפיסה אחת שמקצתו מתוכו, אבל אם נקלף בב' ושלשה מקומות, אפילו במיעוטו נמי פסול, משום דהוי כמנומר, כי בודאי מקום הנקלף אין מראיו דומין לשאינו נקלף, ואם היו מראיו שוים, כשר ... ובחוטמו אפילו במשהו פסול, דומיא דחזזית). הובא בראי"ש פ"ג סי' יז. **טור ושו"ע** שם (נקלף הקליפה החיצונה שלו, שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהוא ברייתו), לפירוש הנחלת צבי ס"ק ו (ולא ידעתי למה לא הזהיר הרב שו"ע, והרב הג"ה, לא דעת הראב"ד ולא דעת יש אומרים [שבתמים דעים שם]. ואפשר הואיל דכתב כלשון הרמב"ם, דכתב אלא נשאר ירוק כמות שהוא, משמע דסבר כדעת הראב"ד שצריך שיהיה נשאר כמו שהיה קודם שנקלף, דהיינו כמראה המקום שלא נקלף, וק"ל). מ"א ס"ק ז (ירוק, אבל אם נשתנה מראיתו, דינו כמו חזזית). לבוש ס"ו (אם נשתנה מראה האתרוג, אם הוא במקום אחד, נפסל ברובו, ואם הוא בב' או בג' מקומות, פסול אפילו במיעוטו ... ואם הוא בחוטמו, אפילו כל שהוא פסול, כדין חזזית שיתבאר בסמוך).

וכאן לא הזכיר "נשאר ירוק כמות שהוא ברייתו", כדלעיל בסעיף הקודם (והערה 62) שפסק כדעת הפוסקים דמיירי שנקלפה הקליפה הירוקה הדקה, ונשארה הקליפה הלבנה. לכן כתב סתם "כשמקום הנקלף הוא שוה במראיתו למראה גוון האתרוג".

עוד הביא הראב"ד שם (ויש מי שאומר, שאע"פ שנקלף בשנים ושלשה מקומות ואין מראיהם שוין, כשר במיעוטו הנשאר, מאי טעמא, לפי שאין זה דומה לחזזית, כי החזזית אינו מראה האתרוג, אבל נקלף, אעפ"י שאין מראיהם שוים, מכל מקום כולם ממראה האתרוג הם, ולא אמרו מנומר פסול אלא כשהוא משתנה חברבורות של מראות אחרות, כמו חזזית, וכמו הלבן והכושי, שהוא פסול באתרוג ... ומסתברא כי האי לישנא).

ודנו בפוסקים אם קיי"ל כיש מי שאומר זה. וכן אם מראה לבן של הקליפה הלבנה נחשב כמראה האתרוג.

וראה חידושי צמח צדק עב, רע"ג. שו"ת צמח צדק סי' סה. ארבעת המינים. רשימות י"ד.

[66] סי"ט-כג (לענין חזזית), וסכ"ו (לענין מנומר).

[67] משנה לד, ב (נטלה פטמתו ... פסול). ברייתא לה, סע"ב (תנא ר' יצחק בן אלעזר נטלה בוכנתו), ופרש"י (במתניתיה הוה תני להאי נטלה פטמתו, בוכנתו, לפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא, זה לשון מורי הזקן רבינו יעקב). ר"ת ב**תוס'** לו, א דיבור הראשון (פעמים שיוצא מחודו שבראשו כמין עוקץ בולט וקשה כעץ, ולכך קרי ליה עוקץ, ונטלה פטמתו, דהיינו בוכנתו, היינו שנתלש אותו עוקץ ממקום חיבורו, ונשאר כמין גומא בראש האתרוג), ובראי"ש פ"ג סי' טז.

[68] **ט"ז** סוף ס"ק יא (דהרבה פעמים אין גומא שם בראש האתרוג, אלא משופע וחד, ובראשו נדבקת בהדד שהיא הפיטמא).

ונקרא פטמא או דד[69], ועל עץ זה גדל כמין פרח שושן, ונקרא שושנתא[70], והוא (נחשב) מגוף העץ הנקרא פטמא או דד[71].

ויש הרבה אתרוגים שאין להם כלל פטמא זו ולא שושנתא שעליו, והן כשרין[72], כיון שכך היא בתחלת ברייתם וזהו דרך גדולן[73], וניכרין הן אותן שכך הן מתחילת ברייתם, כי יש להן במקום הפטמא כמו גומא מתחלת בריאתו[74].

אבל אתרוג שהיה לו פטמא וניטלה פטמתו[75], אפילו לא ניטל כל עובי הפטמא, אלא מקצת העובי נשאר מחובר לאתרוג ומקצת העובי ניטל לגמרי מן האתרוג, בענין שנשאר משהו באתרוג מגולה במקום שהיה מכוסה בעובי מקצת הפטמא שניטלה[76], הרי זה פסול, לפי שפטמא זו נחשבת מגוף האתרוג, וכיון שהיא חסרה הרי זה אתרוג חסר[77]. אע"פ שיש אומרים שאין חסרון פוסל אלא אם כן יש בו כאיסר, כמו שנתבאר[78]. מכל מקום כיון שהפטמא היא בגובה האתרוג על ראשו, והחסרון ניכר בה יותר, לפיכך החמירו בה שאפילו חסרון כל שהוא שבה פוסל[79], לפי שעיקר הידורו של אתרוג תלוי בראשו שהאדם רואה אותו

---

[69] ר"ח לו, א (נראין הדברים שהוא דד של חוטם, כפיטמא של דד). הובא בערוך ערך פטם הג', ובתוס' וראי"ש שם (ובערוך פירש בשם ר"ח, נטלה פטמתו נראין הדברים שהוא דד של חוטם, כמין פיטמא של דד). רי"ף יז, ב (פירוש פיטמתו, דד של אתרוג, והוא חוטמו).

[70] ירושלמי פ"ג ה"ו (ניטלה פיטמתו, תמן אמרין שושנתו), הובא בתוס' שם. רמב"ם פ"ח ה"ז. שו"ע ס"ז (ניטל דדו, והוא הראש הקטן ששושנתו בו, פסול). **מ"א** ס"ק ח (הוא העץ שעל ראש האתרוג, והשושנתא עליו).

[71] רי"ף שם (פיטמתו דד של אתרוג ... והיא שושנתו).

[72] ראב"ד בתמים דעים רס"י רל (אותו הדד ... יש הרבה שאין להם, ואינה מעכבת). **רא"ש** פ"ג סט"ז (יש אתרוג שלא היתה בו פטמא מעולם, ואינו נפסל בכך). ארחות חיים סי' טז (וכתב הבעל ההשלמה, יש אתרוגין שאין להן פטמא, והן כשרין, כלומר שלא היתה להם מתחלת ברייתן ... וכן דעת הראב"ד ז"ל). הובא ב"י ד"ה ומ"ש להכשיר. טור **ורמ"א** ס"ז (וכל זה דוקא שניטלה, אבל אם לא היה לו דד מעולם, כשר).

[73] שו"ת רדב"ז ח"ד סי' א'קפב (אנו מכשירין אותו אעפ"י שאין לו פטמת, מפני שאנו אומרים זהו דרך ברייתו). וראה חידושי צ"צ (עב, ב).

ולא נתבאר כאן אם נפלה פטמתו בעודו על העץ נכלל ב"זה דרך גדולן". וראה ארבעת המינים. רשימות י"ד.

[74] שו"ת מבי"ט ח"ג סמ"ט (שמקטנותם לא גדל בהם פטמת, שהם ניכרים, כי יש במקום הפטמת כמו גומא מתחלת בריאתם, והם כשרים לכולי עלמא כיון שלא היה להם מקודם). כנסת הגדולה הגה"ט. מ"א ס"ק י (וניכרים הם, כי יש במקום פיטמא כמו גומא מתחלת ברייתו).

וראה אג"ק ח"י אגרת ב'תתקצח (מ"ש אודות אתרוגים בלתי מורכבים שרואה בהם כמה שאין להם פטום וגם לא גומא במקום זה ... כשמתגלים אתרוגים הידועים במסורת לבלתי מורכבים בלא פטום וגם בלא גומא, וכמדומה ברור כמה מאתרוגי שכותב אודותם החת"ס שיש בהם מסורה, הם בלא פטום וגם בלא גומא, ואפשר שלא הגיעו מינים אלו למקום האחרונים הכותבים ע"ד הכרח הגומא).

[75] משנה שם (נטלה פטמתו ... פסול), לפירוש רש"י (נטלה פטמתו, ראש אתרוג, מפי רבינו יעקב), ובדף לה, ב ד"ה תני (במתניתיה הוה תני להאי נטלה פטמתו, בוכנתו, לפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא, זה לשון מורי הזקן רבינו יעקב). ר"ח שם (ניטלה פיטמתה. נראין הדברים שהוא דד של חוטם). רי"ף שם (ניטלה פטמתו ... דד של אתרוג). טור ושו"ע ס"ז (ניטל דדו, והוא הראש הקטן ששושנתו בו, פסול).

[76] **ב"י** ד"ה כתב הר"ן (ולי נראה שלפירוש רבינו חננאל אפילו לא נעקרה כל הבוכנא פסול ... דכל שניטלה קצת הפיטמא, אף על פי שנשאר הגומא מלאה פסולה), ולבוש ס"ח (ואם היה לו פטמה ונטלה השושן שעליו, יש מחמירין לפוסלו, ויש להחמיר במקום שאפשר), לפירוש ה**מ"א** ס"ק ט (הב"י ולבוש כתבו להחמיר אפילו ניטל מקצתו. ונראה לי דעכ"פ בעינן שינטל עד האתרוג, כיון דהטעם משום חסר). **משמעות ט"ז** ס"ק יא.

[77] רבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נט, ד (ניטלה בוכנתו ופטמתו ... הם פסולים ביום ראשון, משום דבעינן לקיחה תמה). רמ"א סי' תרמט ס"ה (וניטל פטמתו או עוקצו, דינו כחסר).

וכן הוא לקמן סי"ח לענין עוקץ (שניטל העוקץ מעיקרו ולא נשאר ממנו כלום באתרוג, שאז נשאר מקומו גומא באתרוג, והרי זה אתרוג חסר).

אלא שנטלה פטמתו פסול אף משום שאינו הדור, כדלקמן בסמוך (ואם נחסר שם כל שהוא אינו הדור) ושם נסמן (והערה 81).

[78] לעיל ס"ח (ויש חולקים על כל זה ואומרים ... לא חלקו חכמים בין מפולש לשאינו מפולש ובין כאיסר לפחות מכאיסר, אלא בנקב שיש בו חסרון מגוף האתרוג).

[79] יראים השלם סי' תכב רמב, ב – לדעת רבינו יעקב ב"ר יקר (אף על גב דבשאר מקומות של אתרוג חסרון בכאיסר בעינן, נטול ראשו העליון, אפילו לא יהיה בו חסרון בכאיסר פסול, ופירוש זה נראה לי עיקר). הגהות מיימוניות פ"ח אות מ (ראי"ם פירש ... ואף על פי שאין חסר כאיסר, כיון שהוא ראשו העליון). מרדכי סי' תשנב (ולרבינו אליעזר ממיץ נראה ... פירוש רבינו יעקב בר יקר שפירש פטמתו ראש העליון, וקאמר תנא דמתניתין, אף על גב דבשאר מקומות באתרוג חסרות כאיסר בעינן, אבל ניטל ראש העליון, אפילו לא יהיה חסרון כאיסר פסול. וזה הפירוש נראה לראי"ם עיקר). מ"א סי' תרמט ס"ק יז (ואף על פי שחסרון אינו פוסל אלא בכאיסר, שאני הכא כיון שהוא בראשו פסול (הג"מ)). (**ב"ח סי' תרמ"א**).

בתחלת השקפתו[80], ואם נחסר שם כל שהוא אינו הדור[81].

אבל אם לא ניטל כלום מעובי הפטמא במקום שהיא מחוברת לאתרוג[82], ואפילו נטלה כל הפטמא ולא נשאר ממנה רק גובה משהו, בענין שמקצת ראש האתרוג הוא מכוסה בעובי פטמא משהו זו שנשתייר, כמו שהיה מכוסה בתחלה כשהפטמא היתה שלימה, הרי זה כשר, דכיון שמקצת ראש האתרוג הוא מכוסה כמו שהיה מתחלה, אין זה חסרון[83].

ויש חולקין[84] על זה ואומרים, דאפילו לא נטלה רק השושנתא העליונה, וכל הפטמא קיימת, הרי זה פסול, שאינו הדור אלא אם כן הוא שלם לגמרי בראשו. ואע"פ שאין הלכה כדבריהם[85], מכל מקום טוב לחוש לדבריהם במקום שאפשר[86], דהיינו שאם יש לפניו שני אתרוגים שוים בנוי והידור ובאחד מהן ניטל השושנתא, אזי יקח אותו שיש בו השושנתא. אבל אם אותו שיש בו השושנתא אינו מהודר ומפואר כל כך כמו אותו שניטלה ממנו השושנתא, יקח את המהודר ואת המפואר יותר, אף על פי שאין בו שושנתא, שהעיקר הוא כסברא הראשונה[87]:

יח ניטל העוקץ, והוא העץ שהאתרוג תלוי בו באילן, הרי זה פסול. והוא שניטל העוקץ מעיקרו ולא נשאר ממנו כלום באתרוג, שאז נשאר מקומו גומא באתרוג, והרי זה אתרוג חסר[88]. אבל אם נשאר ממנו כל שהוא

---

[80] כדלקמן סכ"א (לפי שעיקר ההידור של האתרוג תלוי בחוטמו, שהוא נראה לעינים יותר משאר מקומות ובו אדם נותן עיניו בתחלת השקפתו), ושם נסמן (הערה 123).

[81] לבוש ס"ח (שכיון שנשברה הפטמא שהיה לו, שוב אינו הדר). מ"א שם (במ"מ משמע שהפסול הפיטמא משום הדר הוא). וכדלקמן סכ"א (כל דבר הפוסל באתרוג משום שאינו הדור ... אע"פ שכל אלו אינן פוסלין אלא אם כן יש בהן כשיעור שנתפרש בהן, אבל אם היה אחד מהן על חוטמו ... אפילו אין בו אלא משהו, הרי זה פסול).

והיינו שמלבד הפסול משום חסר, כדלעיל בסמוך (הרי זה אתרוג חסר), פסול אף משום שאינו הדור, כדלקמן סי' תרמט סי"ז (ניטלה פטמתו, אין פיסולו מחמת חסרון בלבד, אלא מחמת שאין זה הידור).

[82] שערי שמחה למהרי"ץ גיאת ע' קו (סבר רובא דרשוותא, דפיטומתו דקתני, היינו בוכנתו, פסול. נטל עוקצו ובוכנתו קיימת, כשר). והיינו שמפרש האמור במשנה לד, ב (ניטל עוקצו ... כשר), שניטל ראש הפיטמא, ונשארה הבוכנא במקום חיבורו לאתרוג. ר"ת בתוס' לו, רע"א (דעוקץ פעמים שיוצא מחודו שבראשו כמין עוקץ בולט וקשה כעץ, ולכך קרי ליה עוקץ. ונטלה פטמתו, דהיינו בוכנתו, היינו שנתלש אותו עוקץ ממקום חיבורו, ונשאר כמין גומא בראש האתרוג). רמב"ן בהשגותיו לראב"ד בהל' לולב שלו (אותו שנטלה ממנו השושנה, או שנטל מקומה, מנין לנו שיפסל, ומצינו לרב יצחק אבן גיאת ז"ל שהכשיר). ריטב"א לה, ב ד"ה ניטלה (ולפי שיטה זו, כל שניטלה השושנה של מעלה, אפילו עם הדד שבסופה, ולא חסר באתרוג כלום, כשר, ואין לנו לפסול אלא כשניטל העוקץ ופטמתו), ור"ן יז, ב (אבל כל שניטל העוקץ ונשאר הבוכנא בתוך האתרוג, כשר). הובאו בארחות חיים הל' לולב סי' טז, ובב"י, ובט"ז ס"ק יא.

[83] מ"א ס"ק ט (ונראה לי דעכ"פ בעינן שינטל עד האתרוג, כיון דהטעם משום חסר ... בניטל כל שהוא לא מיקרי חסר, דאין זה חסרון הניכר).

[84] רי"ף יז, ב (ניטלה פטמתו. תאני רבי יצחק בן אלעזר ניטלה בוכנתו. פירוש פיטמתו, דד של אתרוג ... והיא שושנתו), לפירוש הרמב"ן שם (והרב פסל בנטל ממנו מקום שושנתו, ודן] בו כנטלה בוכנתו), והריטב"א שם (לדברי רבינו ז"ל, מכיון שניטל הנץ, אף על פי שהבוכנא קיימת, פסול, שזהו ניטל פטמתו), ור"ן שם (פירש הרב אלפסי ז"ל דפטמתו היא השושנה, כמו שקורין פטמא של רמון לאותו נץ שעל הרמון בראשו, וכך אמרו בירושלמי ניטלה פטמתו תמן אמרין שושנתו). והיינו שמפרש האמור במשנה לד, ב (ניטל עוקצו ... כשר), היינו העוקץ שהאתרוג תלוי בו באילן (כדלקמן סעיף הבא), אבל נטלה פטמתו פסול אפילו אם נטלה רק השושנתא, וההוכחה לזה מלשון הרי"ף נתבארה בט"ז ס"ק יב. רמ"א ס"ז (ויש מחמירין אם נטלה השושנתא, דהיינו שאנו קורין פיטמא).

[85] אלא ככל הפוסקים דלעיל, החולקים על הרי"ף.

[86] רמב"ן שם (ואין אנו רואין דבריו, אלא שאנו אומרים כבר הורה זקן). דרכי משה ס"ק ג (אמנם נהגו להחמיר אפילו בנטילת השושנה לבד, וכן ראוי לעשות במקום שאפשר, משום דהר"ן כתב דלדעת הרי"ף פסול בנטילת השושנה לחוד, לכן ראוי לחוש לדבריו במקום שאפשר למצוא אחר בקלות). רמ"א שם (וטוב להחמיר במקום שאפשר).

[87] **של"ה** מס' סוכה רמה, ב ד"ה ארז"ל (ראיתי בני אדם מדקדקים דיקדוק דק וקל ומניחים את החמור, דהיינו שרואים הכל אחר השושנתא של אתרוג אם נחסר דבר מה ממנו, אף אם האתרוג מהודר בכל מיני הידור ביופי ובתואר ובכל מיני הידור, מניחים את זה ולוקחים אחר, אף שאין דומה לו במראה ובקומה ובהידור, רק שאין שום חסרון בשושנתא ... ולוקח בשביל זה אתרוג אחר שאינו מהודר, הוא הכסיל שבחשך הולך). **ט"ז** ס"ק יב (ונראה לענ"ד, דאם יש אתרוג לפנינו מהודר בשאר המעלות רק שאין לו השושנה, או שניטל קצת מהדד שלמעלה, ואתרוג אחר שאינו מהודר בשאר המעלות רק שיש לו שושנה, אין להשגיח בהך שושנה).

[88] ברייתא לה, ב (תנא ר' יצחק בן אלעזר נטלה בוכנתו), לפירוש רבנו חננאל שם (הא דתני ר' יצחק ניטלה בוכנתו, והוא קצה העץ הנתון באתרוג כגון בוכנא ... וקי"ל שאם נעקרה בוכנא מן האסיתא, חיישינן שמא ניטל מגופו של אתרוג עמה וחסר האתרוג ופסול. אבל אם הבוכנא באתרוג קיימת בתוך האסיתא, ונחתך העץ למעלה הימנה, כשר, שהרי העיקר קיים, וזהו ניטל עוקצו כשר). והיינו שהאמור במשנה לד, ב (נטל עוקצו ... כשר) מיירי שנחתך העץ למעלה והבוכנא באתרוג קיימת, והאמור בברייתא (נטלה בוכנתו) מיירי שנעקרה בוכנא מן האסיתא, שהוא פסול. רי"ף יז, ב (ופירוש בוכנתו קצה העץ הנתון באתרוג שהוא תלוי בו באילן, ובעיקר העץ סביבותיו כמין אסיתא, והעץ יוצא ממנה, ונמצא העץ יוצא מתוכה כמו בוכנא באסיתא, ואם נעקר מן העץ שהוא בוכנתו מעיקרו, ולא נשתייר ממנו באסיתא כלום, נמצא מקומו כמו גומא שהוא באיסתא, ונראה כמו נקב וחסר, ולפיכך

באתרוג, בענין שנתמלאת כל רוחב הגומא[89], דהיינו שלא ניטל כלום מעובי העוקץ במקום שהוא ממלא את הגומא, הרי זה כשר, שהרי גוף האתרוג אינו חסר כלום[90].

ויש מכשירים[91] אפילו ניטל כל העוקץ ונשאר מקומה גומא באתרוג, שהעוקץ אינו נחשב מגוף האתרוג לענין שבחסרונו יפסל האתרוג משום אתרוג חסר. ואע"פ שאין הלכה כדבריהם, מכל מקום בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר, יש לסמוך על דבריהם לברך על אתרוג זה, שהרי יש נוהגין בשעת הדחק לברך אפילו על הפסולין לגמרי[92], כמו שיתבאר בסימן תרמ"ט[93], עיי"ש הטעם:

חזזית שעל האתרוג

יט עלתה עליו חזזית[94] (פירוש, או ילפת[95] תרגומו או חזזן), והוא כמו אבעבועות דקות[96], ויש בו ממש, שמקומן ניכר במשמוש היד שהוא גבוה מן האתרוג[97].

אם הוא במקום אחד מהאתרוג בלבד, אינו פסול אלא אם כן הוא רוב[98] של כל האתרוג[99]. אבל אם הוא בשני מקומות, ויש בין שני המקומות מקום פנוי (שאין בו חזזית), לכל הפחות כשיעור חזזית אחת, דהיינו שיכול להיות במקום זה טיפת חזזית משהו (דהיינו שתי אבעבועות דקות, שפחות מכן אין נקרא חזזית כמו

פסול. ואם נחתך העץ מלמעלה כמעט, ונשתייר כל שהוא בתוך האסיתא, כשר, וזהו ניטל עוקצו כשר). **רמב"ם** פ"ח ה"ז (ניטל העץ שהוא תלוי בו באילן, מעיקר האתרוג, ונשאר מקומו גומא, פסול). מ"מ שם (כדברי ההלכות). טור ושו"ע ס"ח (ניטל העץ שהוא תלוי בו באילן, מעיקר האתרוג, ונשאר מקומו גומא, פסול). מ"א ס"ק יא (הגומא מכוסה, דאם לא כן הוה ליה חסר).

וכן הוא לקמן סי' תרמט סי"ז (פסול מחמת חסרון ... שניטל עוקצו ונשאר מקומו גומא), וסי"ט (ניטל עוקצו).

[89] משא"כ אם נתמלא רק מקצת העובי. וכמו בפטמא, שנתבאר בסעיף הקודם (אפילו לא ניטל כל עובי הפטמא, אלא מקצת העובי נשאר מחובר לאתרוג ומקצת העובי ניטל לגמרי מן האתרוג, בענין שנשאר משהו באתרוג מגולה במקום שהיה מכוסה בעובי מקצת הפטמא שניטלה, הרי זה פסול).

[90] ר"ח שם (אם הבוכנא באתרוג קיימת בתוך האסיתא, ונחתך העץ למעלה הימנה, כשר). רי"ף שם (ואם נחתך העץ מלמעלה כמעט ונשתייר כל שהוא בתוך האסיתא כשר). רש"י לה, ב ד"ה תני ר' יצחק (רבינו יצחק הלוי היה מפרש ... בזנב עוקצו, שניטל העץ מה שחוץ לגומא שבאתרוג, כשר ... נתלש העוקץ מתוך האתרוג וחסרו, לפיכך פסול. והיינו דתני רבי יצחק בר אלעזר נטלה בוכנתו, מה שנכנס בתוך האתרוג כבוכנא הנכנס ומכה באסיתא), הובא ב**תוס'** שם ד"ה נטלה בוכנתו. **רא"ש** פ"ג סוף סט"ז (אם ניטל העוקץ ולא נשאר ממנו כלל באתרוג פסול, אבל אם נשאר בו כל דהו כשר). טור **ורמ"א** שם (ואם ינטל קצת העץ ונשאר עובי כל שהוא, שכל רוחב הגומא מכוסה, כשר).

[91] **רש"י** שם בשם רבנו יעקב ב"ר יקר, שגם בוכנתו היא הפטמא שבראש האתרוג, ולא נזכר במשנה שום פסול בניטל העוקץ שתלוי בו באילן. תוס' שם (ור"ת מפרש שמצינו עוקץ ופיטמא במקום אחד ... וקצת היה נראה מדמזכיר כאן גבי אתרוג פטמתו ועוקצו וחוטמו וכן ... משמע ששלשה במקום אחד לצד ראשו של אתרוג). רא"ש שם (ולהך פירושא אין פסול בזנב האתרוג). טור וט"ז ס"ק יא (ולפי זה אין פסול בזנב האתרוג).

[92] שו"ת **חכם צבי סי' (קכ) [ט]** (אתרוג שניטל עוקצו, ילמדנו רבנו אם מברכין עליו ביום ראשון בשעת הדחק שאין אחר בעיר. תשובה ... אית לן כמה גדולים דסבירא להו דמברכין על אתרוג חסר אפילו ביום ראשון בעת הדחק ... כלל העולה שמי שבירך על אתרוג שניטל עוקצו ביום ראשון, בשעת הדחק שאין אחר בעיר, שפיר עביד). הובא בבאר היטב ס"ק יד. וכדלעיל סי' תרמה סי"ז (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר, יש לסמוך על סברא האחרונה, ומותר לברך), ושם נתבאר ונסמן (הערה 70).

[93] סכ"ב (כל ארבעה מינים הפסולין ופיסולן ניכר בגופן, כגון שפסולין מחמת חסרון או מחמת הדור, אם הוא שעת הדחק שאי אפשר למצוא מינין אחרים כשרים, מותר לברך על מינים הפסולים אלו אפילו ביום הראשון, לפי שכל פסולים אלו לא נתפרשו היטיב בכתוב ... אלא כל פסולין אלו מסרן הכתוב לחכמים, והם אמרו שלא בשעת הדחק אפילו בדיעבד לא יצא ... אבל בשעת הדחק, כיון שאי אפשר בענין אחר, מברכין על אלו הפסולין, שלא תשתכח תורת אתרוג מישראל).

[94] **משנה** לד, ב (עלתה חזזית על רובו ... פסול. עלתה חזזית על מיעוטו ... כשר). טור ושו"ע ס"ט (עלתה חזזית ... על רובו, פסול).

[95] אמור כא, כ. ערוך ערך חזז (או גרב או ילפת, תרגום או גרבן או חזזן). מגיד משנה פ"ח ה"ז (פירוש חזזית הוא כעין גרב הנעשה באתרוג, כדמתרגמינן או ילפת או חזזן).

[96] רש"י שם ד"ה חזזית (כמין אבעבועות דקות). טור ושו"ע סי"ג (חזזית הוא כמו אבעבועות).

וראה חידושי צמח צדק (עא, ד).

[97] **רא"ש** פ"ג סט"ו (והוא שיש בהן ממש, שמקומו ניכר במשמוש שהוא גבוה משאר האתרוג). **טור ושו"ע** שם (ויש בו ממש, שמקומו ניכר במישוש שהוא גבוה מאתרוג).

וראה לקמן סכ"ג (נולדו מעצמות האתרוג).

[98] **גמרא** לה, ב (לא שנו אלא במקום אחד, אבל בשנים ושלשה מקומות ... פסול). טור ושו"ע ס"ט (אם בשנים או בשלשה מקומות, פסול. ואם במקום אחד, אם עלה על רובו, פסול).

[99] ירושלמי פ"ג ה"ו (תמן אמרין ורובו מצד אחד). רא"ש שם (הא דאמרינן רובו מצד אחד, יש לומר כגמרא דידן, דהיינו במקום אחד, אבל בשנים ושלשה מקומות, אפילו מיעוטו פסול. ולא כדברי המפרשים דברובו של צד אחד מיפסיל, כיון דמתניתין בסתמא קתני, רובו של אתרוג קאמר). מ"א ס"ק יב (על רובו. מדסתם, משמע דסבירא ליה רובו משני צדדים).

שיתבאר[100]), ומראה אתרוג משהו כחוט השערה מפסיק בין טיפה זו להחזזית הגדול שאצלה מצד אחד, ומראה אתרוג משהו כחוט השערה מפסיק בין צד השני של טיפה זו לחזזית הגדול שאצלה[101], הרי זה פסול, אפילו אם כל החזזית ביחד אינו אלא מיעוט האתרוג. שכיון שיש בתוך החזזית מקום פנוי מראה אתרוג, הרי זה כמנומר[102], ואינו הדור[103].

כ במה דברים אמורים, כשיש מתחלת חזזית האחת עד סוף חזזית השנית כשיעור רוב הקיפו של האתרוג, כגון שאם הן עומדין לרוחב האתרוג, דהיינו סביב היקף עביו, ומתחלת האחת עד סוף שנית יש רוב היקף עביו. וכן אם הן עומדין לאורך האתרוג, ומתחלת האחת עד סוף השנית יש רוב היקף אורך האתרוג, כגון שחזזית אחת עומד בצד אחד של האתרוג וחזזית השנית נמשך מעט על צד השני של האתרוג[104]. אבל אם כל החזזית הוא בצד אחד של האתרוג, אף על פי שיש מתחלת האחת עד סוף השנית מחצה היקף אורך האתרוג, או מחצה היקף עביו, או אפילו מחצה היקף ארכו ומחצה היקף עביו, כגון שיש הרבה חזזית קצת מהן נמשכים לאורך האתרוג עד חצי עביו וקצת מהן נמשכים לרוחב האתרוג סביב היקף עביו עד חצי ההיקף, הרי זה כשר[105].

ויש חולקין[106] על זה ואומרים, דאפילו אין בו אלא שתי טיפות חזזית משהו, ובין שתי טיפות אלו אין מקום פנוי שבו מראה אתרוג אלא כדי שיעור חזזית אחת, הרי זה כמנומר ופסול.

ויש להחמיר כסברא האחרונה. אבל בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר, יש לסמוך על סברא הראשונה[107].

ואם אין בו אלא חזזית אחת גדול שנתפשט על פני חציו של כל שטח האתרוג, דהיינו שכל מקום הפנוי שבו מראה האתרוג הוא מחצה על מחצה עם החזזית, פסול. וכן כל דבר הפוסל ברוב בכל ארבעת המינים, אם

---

[100] סעיף כב (אין החזזית פוסל אלא אם כן יש בו שתי אבעבועות לא פחות (שפחות מכן אין נקרא חזזית)).

[101] **ט"ז** ס"ק יד (דודאי ביש שני חזזית סמוכים זה לזה, אלא שיש קצת מראה אתרוג ביניהם כחוט השערה, לא אמרינן דיהי' פסול, דבשביל זה אינו נראה כמנומר, אלא ביש קצת שיעור ביניהם, והיינו באם יש ג' חזזית כפי השיעור שיש בין השנים החיצונים מזה לזה ששם החזזית האמצעי, כן הוא באם יש שנים לחוד ויש ביניהם מקום פנוי כשיעור הזה, אז מחזי כמנומר. כן נראה לענ"ד נכון). נמצא שבין שתי החזזית החיצוניות צריך להיות מקום פנוי של חזזית שלישית, וחוט השערה בינה לשתי החזזית החיצוניות.

[102] גמרא שם (הוה ליה כמנומר, ופסול). לבוש ס"ט (משום דמיחזי כמנומר). דין מנומר יתבאר לקמן סכ"ו.

וראה חידושי צמח צדק עג, א (ואפשר לומר דכף הדמיון מורה שאין דינו כמנומר ממש הפסול מדאורייתא, דהתם בגוונים הפוסלים באתרוג כמו לבן וכושי וכה"ג, אבל הכא יש לומר דחזזית קרוב למראה אתרוג הוא, רק שהוא מין אבעבוע, על כן אינו פוסל מצד הנימור רק מדרבנן ... ומכל מקום למעשה אין לסמוך על דקדוק זה).

[103] תוס' כט, ב ד"ה קפסיק (עלתה חזזית על רובו, דמפסיל אף ביום טוב שני, משום הדר). רא"ש שם (דאי טעמא משום חסר, מאי נפקא מינה בין רובו למיעוטו בחוטמו, אלא ודאי משום הדר הוא). מ"מ שם (ופסולו מפני שאינו הדר). לבוש שם (ופסול משום דלאו הדר הוא). מ"א סי' תרמט ס"ק כב (וחזזית אינו הדר).

וכן הוא לקמן סכ"א (כל דבר הפוסל באתרוג משום שאינו הדור, כגון ... חזזית). סי' תרמט סי"ז (פסולים שמחמת הידור, כגון חזזית). וכדלעיל סי' תרמו סי"ב (והרי זה כמנומר, ואין זה הידור).

[104] **ראב"ד** בתמים דעים סי' רלב (ובמנומר, שאפילו בב' וג' מקומות, נראה לי שדוקא שנתפזר הנימור ברובו של אתרוג, אע"פ שחברבורותיו עצמן מיעוט הם. אבל במיעוט שאינו אלא בצד האחד מן האתרוג כשר). רא"ש פ"ג סי"ט (שהחברבורות של שלש מקומות הן מיעוט האתרוג, כמו במקום אחד, אבל פיזור הנימור הוא ברוב האתרוג). שו"ת הריב"ש סי' קלט (ודע, כי בעלתה חזזית באתרוג בשנים ושלשה מקומות, שהוא הפסול הנמצא תמיד באתרוגים, דמשום דמחזי כמנומר, אנחנו סומכים על סברת הראב"ד ז"ל, דדוקא שנתפזר הנמור ברובו, אף על פי שבשטח החברבורות הוא מעוט, אבל במעוטו, כגון שכלם מצד אחד של אתרוג, כשר. ולזה הסכים הרא"ש ז"ל). דעה הב' בטור, ודעה הא' בשו"ע ס"י (יש אומרים דהא דבב' ובג' מקומות פסול, היינו דוקא כשנתפשט הנימור ברובו, אף על פי שבשטח החברבורות הוא מיעוט. אבל במיעוטו, כגון שכולם מצד אחד של אתרוג, כשר). **מ"א** ס"ק יג (שכולם מצד אחד, משמע דאם נתפשט מהם לצד השני, מקרי רובו, דהוי רוב היקפו, אעפ"י שאינו רובו של כל האתרוג).

[105] **מ"א** ס"ק טו (וקשה למה כתב בס"י דאם כולם בצד אחד כשר, הא הוה ליה מחצה על מחצה ... ויש לומר דהתם מיירי שאינו מחצה של כל האתרוג, רק של היקפו, כמו שכתבתי לעיל, ולכן כשר).

[106] שערי שמחה להרי"ץ גיאת הלכות לולב עמ' קה (עלתה חזזית על רובו ... פסול. על מיעוטו, במקום אחד כשר, בשנים ושלשה מקומות הוה ליה כמנומר ופסול). דעה הא' בטור, ודעה הב' בשו"ע שם (ויש פוסלים אפילו במיעוטו של צד אחד).

וראה חידושי צמח צדק (עג, א).

[107] כדלקמן בסוף הסעיף, ושם נסמן (הערות 116-117).

הוא מחצה על מחצה, פסול[108], לפי שצריך להיות הרוב בהכשר[109]. ואין מחצה הכשר נחשב כרוב אלא לענין מחיצות של שבת[110] ושל סוכה[111] ולענין סכך הסוכה[112], שבהן נאמרה הלכה למשה מסיני שהמחצה הוא כרוב, אבל בכל התורה כולה צריך להיות הרוב בהכשר[113].

ויש חולקים[114] על זה ואומרים, דכל שאין בפסול רוב כנגד הכשר, אינו יכול לפסול, והרי הוא כאלו לא היה כאן פסול כלל. ואע"פ שאין הלכה כדבריהם[115], מכל מקום בשעת הדחק שאי אפשר למצוא מינים אחרים כשרים, יש לסמוך על דבריהם לברך על מינים אלו, שהרי יש נוהגין בשעת הדחק לברך אפילו על הפסולין לגמרי[116], כמו שיתבאר בסימן תרמ"ט[117], עיין שם הטעם:

כא כל דבר הפוסל באתרוג משום שאינו הדור[118], כגון יבש[119], או חזזית[120], או שינוי מראה האתרוג, דהיינו

---

[108] **ראב"ד** שם (שכל הפסולין נפסלין ברובן, נראה לי דמחצה על מחצה כרוב, משום דאי אפשר לנו לצמצם בשיעורין מפני מיעוט שכלנו. מעתה אין לנו להכשיר את הפסולים אלא עד שיהיו רובן בכשרות, רוב הנראה לעינים, כדי לצאת מידי הספק) דעה הב' **בטור ושו"ע** סי"א (אם הוא מחצה על מחצה במקום אחד ... ויש פוסלים).

[109] ולא כטעם הראב"ד (דאי אפשר לנו לצמצם), אלא מטעם האמור כאן (שצריך להיות הרוב בהכשר). וראה ארבעת המינים.

[110] כדלעיל סי' שסב סי"ח (אם הפרוץ כעומד שוה בשוה מותר (בין במחיצות של שתי בין במחיצות של ערב), שכך היא הלכה למשה מסיני שלא יהיה הרוב פרוץ, ולא שיהא צריך הרוב עומד), ושם נסמן (הערות צט-קג).

[111] שדינה כמחיצות שבת דפרוץ כעומד מותר. וראה שו"ע סי' תרל ס"ה ובמ"א שם ס"ק ו.

[112] כדלעיל סי' תרכו ס"ח (אין צריך שיהיה בכשר רוב כנגד הפסול, אלא אפילו אם הם מחצה על מחצה גם כן הסוכה היא כשרה, שכך היא הלכה למשה מסיני, כמו שיתבאר בסימן תרל"א עיי"ש). ובסי' תרלא ס"י (שכך הוא הלכה למשה מסיני, שהסכך הצריך להסוכה אינו צריך להיות רוב מן הכשר לסיכוך, אלא חצי הסכך בלבד).

[113] **רשב"א פ"ב דחולין** כט, א ד"ה אי (ואף על גב דאמר בעירובין (טו, ב) גבי מחיצה דשבת פרוץ כעומד מותר, ותנן בסוכה (טו, א) המקרה סכתו בשפודין או בארוכות המטה, אם יש ריוח ביניהם כמותם כשרה, ואליבא דמאן דאמר פרוץ כעומד [מותר], דוקא כמותן. דלמא גבי סוכה ומחיצות הילכתא גמירי לה). **תוספות עירובין ט[ז], ע"ב** ד"ה והלכתא (אין לתמוה, דהכא קי"ל פרוץ כעומד מותר, ובפ"ב דחולין (כט, א) מסיק לכו"ע מחצה על מחצה אינו כרוב ... ושמא יש לחלק בין מחיצות לאיסור וטומאה), ובחולין שם ד"ה דכולי (ושמא יש לחלק, דהכא איסור וטומאה והתם לענין מחיצות, ולא דמי). וראה פרישה ס"ק ד.

[114] טור בשם אחיו **הרב רבנו יחיאל** (ואם הוא מחצה על מחצה במקום אחד, כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל, כיון שהוא בידי אדם, אפשר לצמצם, וכשר כמו פרוץ כעומד). דעה הא' בשו"ע שם (אם הוא מחצה על מחצה במקום אחד, יש מכשירים).

[115] **ט"ז** ס"ק טז (ולענ"ד נראה לפוסלו ... אזלינן לחומרא ופסול במחצה על מחצה, כן נראה לי נכון). אליה רבה ס"ק כא (ויש פוסלין וכו'. וכן עיקר בפוסקים).

וראה גם לקמן סכ"ו (אלא אם כן יש בו רוב האתרוג או חציו, כמ"ש גבי החזזית).

[116] כדלעיל סי' תרמה סי"ז (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא לולב אחר, יש לסמוך על סברא האחרונה, ומותר לברך), ושם נתבאר ונסמן (הערה 70).

[117] סכ"ב (כל ארבעה מינים הפסולין ופיסולן ניכר בגופן, כגון שפסולין מחמת חסרון או מחמת הדור, אם הוא שעת הדחק שאי אפשר למצוא מינין אחרים כשרים, מותר לברך על מינים הפסולים אלו אפילו ביום הראשון, לפי שכל פסולים אלו לא נתפרשו היטיב בכתוב ... אלא כל פסולין אלו מסרן הכתוב לחכמים, והם אמרו שלא בשעת הדחק אפילו בדיעבד לא יצא ... אבל בשעת הדחק, כיון שאי אפשר בענין אחר, מברכין על אלו הפסולין, שלא תשתכח תורת אתרוג מישראל).

[118] רא"ש פ"ג סי"ז (אם נשתנה מקום הקילוף למראה פסול זהו ודאי כמנומר. ובחוטמו אפילו במשהו פסול). **טור ושו"ע** סי"ב (מחוטמו ... פוסל ... כל שינוי מראה בכל שהוא).

[119] הראב"ד בתמים דעים סי' רלב (מיהו מבעיא לן, כיון שאנו אומרים שחזזית פוסלת במשהו בחוטמו, אם נולד שאר פסלות בחוטמו, כגון יבש משהו בחוטמו... ומסתברא גבי אתרוג לחומרא דומיא דחזזית). רמב"ן בהל' לולב ד"ה ענין הפסולים (כתם כושי לבן, פוסלין בחוטמו במשהו ... וכן נדין כי היבשות שהיא פוסלת בחוטמו במשהו). **רא"ש** פ"ג ס"כ (והוא הדין יבשות וכל הפסולים משום הדר). טור ושו"ע סי"ב (מחוטמו ... יש מי שאומר דהוא הדין דיבש פוסל שם בכל שהוא).

דרכי משה ס"ק ה (משמע דוקא שינוי מראות דפסולין משום הדר, אבל שאר פסולין לא פסלי בחוטמו במשהו). **מ"א** ס"ק יז (משמע דוקא שינוי מראה, אבל לא שאר פסולים); וכמו בנסדק (שפסול מטעם חסר), ונתבאר לעיל סי"ג (אם נסדק כולו על פני כל ארכו ... הרי זה פסול ... אבל אם נשתייר באתרוג משהו למעלה ומשהו למטה ... שלא נסדק, כשר), והיינו אפילו אם גם חלק מחוטמו נסדק. וראה שו"ת צמח צדק או"ח סי' סו.

אבל לעיל סי' תרמה ס"י (עלה העליון האמצעי שהוא גבוה מכל העלין, והוא נקרא ראש הלולב, ודרך עלה זה להיות כפול כשאר עלי הלולב ואם לא היה כפול ... פסול. ופסולים אלו שבעלה העליון אינו משום הידור הלולב, אלא משום שנאמר ולקחתם ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה, וזה העלה שהוא עיקר הלולב שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו ודרכו להיות כפול בכל הלולבין, ואם הוא חלוק לשנים הרי ניכר ונראה שאינו תם ושלם במקום הסדק).

דין אתרוג היבש נתבאר לעיל ס"א (אתרוג ... היבש פסול, שאין זה הדור), ולא נתפרש שם השיעור. אלא שלעיל שם מיירי שהאתרוג יבש, וכאן מיירי שיבש בקליפתו, שנפסל משום שינוי מראה. ראה ארבעת המינים.

[120] **גמרא** לה, ב (אמר רבא ועל חוטמו, ואפילו במשהו נמי פסול). טור ושו"ע ס"ט (ואם על חוטמו, אפילו כל שהוא פסול), וסי"ב (מחוטמו ... פוסל חזזית, וכל שינוי מראה בכל שהוא).

שנקלף מקצת האתרוג ונשתנה מראיתו ממראה כל האתרוג[121], אע"פ שכל אלו אינן פוסלין אלא אם כן יש בהן כשיעור שנתפרש בהן, אבל אם היה אחד מהן על חוטמו, דהיינו ממקום שמשפע משם ויורד לצד ראשו ומתחיל משם להתקצר ולהתחדד[122], כל מקום זה אם יש בו אחד מכל אלו הדברים הפוסלים משום הדור, אפילו אין בו אלא משהו הרי זה פסולה, לפי שעיקר ההידור של האתרוג תלוי בחוטמו, שהוא נראה לעינים יותר משאר מקומות, ובו אדם נותן עיניו בתחלת השקפתו[123]:

כב מכל מקום אפילו בחוטמו אין החזזית פוסל אלא אם כן יש בו שתי אבעבועות לא פחות (שפחות מכן אין נקרא חזזית)[124].

והוא שיהיו נראין לעין כשאוחזו בידו, ולא שיהא צריך להשים עין עיונו עליהם עד שיראם[125]. וכן כל שינוי מראה[126] אינו פוסל אלא אם כן נראה לרוב בני אדם בהשקפה ראשונה[127]:

כג אין החזזית ולא שינוי מראה פוסלין אלא אם כן נולדו מעצמות האתרוג. אבל אם מחמת שעוקצים אותו קוצים נעשו בו מקומות אדומים ועקומים, כשר[128]. וכן אותן חזזית שקורין בלא"ט מו"ל, יש להכשיר[129] אפילו יש בהן ממשות, שמקומן ניכר במישוש היד שהן גבוהין מהאתרוג, לפי שהן נחשבין גם כן מראה אתרוג, מאחר שרגילות הוא להיות כך הרבה אתרוגים, אין זה שינוי גדול[130]:

---

[121] רא"ש שם (אם נשתנה מקום הקלוף למראה פסול, זהו ודאי כמנומר. ובחוטמו אפילו במשהו פסול, דומיא דחזזית).

וכן הוא לעיל סט"ז (אם הוא משונה במראיתו ממראה האתרוג, אינו כשר אלא אם כן ... ואינו עומד בחוטמו של האתרוג אלא מחוטמו ולמטה).

[122] רא"ש פ"ג ס"כ (אמר רבא ובחוטמו אפילו כל דהו פסול, פירש רש"י, בעובי גובהו שמשפע משם ויורד לצד ראשו, שנראה שם לעינים יותר משאר מקומות, שבאותו עובי אדם נותן עיניו. משמע מתוך פרש"י שאין כל השיפוע עד הפיטמא נקרא חוטם, אלא עובי גובהו, שממנו משפע ויורד. אבל מדהזכיר הרב אלפסי ז"ל ור"ח ז"ל החוטם אצל הפיטמא, משמע שהשיפוע קרוי חוטם. וכן עמא דבר, שמעובי גובהו עד הפיטמא פוסלין חזזית כל דהו), והוא המועתק לעיל (הערה 69) מהר"ח והרי"ף שהפטמא הוא החוטם. טור ושו"ע ס"ט (וחוטמו היינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו), וסי"ב (מחוטמו ואילך, דהיינו ממקום שמתחיל לשפע עד הפיטמא).

[123] **רש"י** שם (ובחוטמו, בעובי גבהו שמשפע משם ויורד לצד ראשו. אפילו כל שהוא פסול, שנראה שם לעינים יותר משאר מקומות שבו, שבאותו עובי אדם נותן עיניו). לבוש סי"ב.

וכן הוא לעיל סי"ז (שעיקר הידורו של אתרוג תלוי בראשו, שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו). ובלולב, בסי' תרמה ס"י (העלה שהוא עיקר הלולב, שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו). ובהדס, בסי' תרמו ס"ט (שראש הבד הוא עיקר מראית ההדס, שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו).

[124] שו"ת מבי"ט ח"ג סמ"ט (נראה לי, כי מה שכתב רש"י ז"ל כמין אבעבועות דקות, הוא שיש בזה שאנו קורין חזזית כמין ב' אבעבועות לפחות, וכן הוא לשון חזזית, ולשון התרגום חזזון שנראה ריבוי אבעבועות, ומיעוט רבים שנים, כי לא כתב כמין אבעבוע, אם כן אבעבוע אחת אפילו בדדו הוא כשר). **מ"א** ס"ק טז (פוסל חזזית, כמין ב' אבעבועות לפחות ... (מבי"ט ח"ג סי' מ"ט)).

[125] שו"ת מבי"ט שם (עוד אני אומר, כי אפילו שהיה חזזית זה שהוא מצוי באתרוגים שלנו, אינו נקרא כל שהוא אלא כשנראה לכל אדם א' שאינו הדר, אבל באתרוגים שלנו, שרוב אלו שאנו קוראים חזזית אינם נראים לעין מחמת דקותם, וצריך להסתכל בהם הרבה כדי שיהיה נרגש בראיה, שאדם אחד רואה האתרוג כולו הדר בלי שום רושם, ואדם אחר שיש לו ראיה זכה יותר רואהו, אינו נקרא זה כל שהו, והדר נקרא למי שהוא בידו). שו"ת רדב"ז ח"ד סי' א'קפב (עוד מסתברא לי, כי החזזית שאינה נראית אלא על ידי עיון גדול ובדיקה רבה אינה פוסלת, דהא טעמא הוי משום דמחזי כמנומר, והא לא מיחזי כמנומר). **מ"א** ס"ק טז (והוא שיהיו נראים לעין כשאוחזו בידו (מבי"ט ח"ג סי' מ"ט)).

[126] יתבאר לקמן סכ"ו.

[127] שו"ת מבי"ט שם. מ"א ס"ק יח (שינוי מראה, דוקא כשנראה להדיא לרוב בני אדם (מבי"ט ח"ג מ"ט)).

[128] שו"ת מבי"ט שם (שמעצמות האתרוג הוא נולד אותה הנקודה ... וזה שאנחנו קוראים חזזית אינו מרעותא של האתרוג, אלא מן הקוצים ברקנים שבאילן האתרוג שעוקצין בו, ובאותה העקיצה כשהוי גדל באילן משתנה מקום העקיצה ונעשה מקומה כמו אדום, וקורין אותו חזזית, ואינו אלא מצד העקיצה, לא מצד ריעותא שבאתרוג שנקרא חזזית). **מ"א** ס"ק יט (ודוקא כשהוא נולד מעצמות האתרוג, אבל מה שנעשה מקומו עקום ואדום מחמת שעוקצים אותה קוצים, כשר).

[129] מהרי"ל הל' אתרוג ע' שצט (פעמים רבות נמצאים באתרוג כתמים חברבורות לבנים, והן שוין לגוף האתרוג, או שקועים ממנו [לא גבוהין ולא עמוקין מגופו], אינן פוסלין, כי הם באו במה ששכב האתרוג על עלי האילן או על ענפיו. וכן לשון סימני אשר"י, חזזית שפוסל הוא כעין אבעבועות דיש בהן ממש, שמקומן ניכר במישמוש היד, שהוא גבוה מן האתרוג). **רמ"א** סי"ג (ולכן יש להכשיר אותו חזזית שקורין [בלא"ט] מו"ל, לפי שאינן גבוהים משאר האתרוג), וכדלעיל סי"ט (חזזית ... כמו אבעבועות דקות, ויש בו ממש, שמקומן ניכר במשמוש היד שהוא גבוה מן האתרוג).

[130] **תרומת הדשן** סי' צט (העולם נוהגים בפשיטות להכשיר אותו פלא"ט מא"ל, ואפילו שהן מורגשים במשמוש יד. ואפשר דסמכינן אהא דכתב אשירי חזזית דפסול היינו חברבורות שמורגשים במשמוש היד, וכתב אחר כך בשם הראב"ד, דחזזית אי[נו] ממראה האתרוג כשר, והני פלא"ט מא"ל שכיחי ורגילי, חשיבי מראה האתרוג, ולא מיקרי אינו הדור משום כך, וצ"ע). רמ"א שם (ויש מי שכתב דיש להכשירם מטעם דנחשבים מראה אתרוג, מאחר דרגילים להיות הרבה כך). **מ"א** ס"ק כ (ואם כן אפילו גבוהים משאר אתרוג כשר). וראה חידושי צמח צדק (עב, א-ב).

כד כל מקום שנפסל האתרוג מחמת שינוי מראה[131] או מחמת החזזית, בין שלא היו אלא במקום אחד בלבד בין שהיו בכמה מקומות, וקלף כל מקומות הפסולין שבו וחזר מראיהן מראה[132] כל האתרוג, אם נזהר לקלפו בענין שלא נחסר כלום מגוף האתרוג, דהיינו שלא קלף רק קליפה החיצונה הדקה[133], הרי זה כשר, ואפילו לכתחלה מותר להכשירו על ידי כן[134].

נפלו עליו מים בתלוש ותפח, ואין צריך לומר אם נסרח, שיש לו קצת ריח רע, פסול[135], שאין זה הידור[136]:

מבושל, כבוש ומנומר

כה אתרוג המבושל, פסול. וכן אם היה כבוש פסול[137], שהכבוש כמבושל[138]. ואיזהו כבוש, כל שנשרה מעת לעת במים או בשאר משקים ומי פירות[139], ואפילו בדבש שדרכו להעמיד דבר הכבוש בתוכו, אעפ"כ נפסל האתרוג משום כבוש במעת לעת[140]. ואם כבשו בחומץ[141] חזק שהוא חריף מאד[142], אפילו לא שהה בתוכו

---

*

הרי הובאו כאן ג' טעמים להתיר הבלא"ט מו"ל:

(א) טעם המבי"ט, לפי שלא נולדו מעצמות האתרוג, אלא ממה ששכב האתרוג על עלי [=בלאט] האילן.

(ב) טעם מהרי"ל, לפי שהן שוים לגוף האתרוג, ואינם גבוהים ממנו כאבעבועות.

(ג) טעם התרומת הדשן, כיון שרגילים, נחשבים מראה אתרוג.

[131] כדלקמן סכ"ו.

[132] אולי צ"ל: למראה.

[133] כדלעיל סט"ו-ז (אם נקלף ממנו הקליפה החיצונה הדקה המקפת את קליפה העבה ... אם נשתייר ממנו כל שהוא שלא נקלף, כשר ... במה דברים אמורים, כשמקום הנקלף הוא שוה במראיתו למראה גוון האתרוג).

[134] **רא"ש** פ"ג ריש סי"ח (וחזזית שעלתה על רובו, או על מיעוטו בשנים ושלשה מקומות, או מנומר, יראה שיש לו תקנה על ידי קליפה אם יהיה מראה הקילוף כמראה אתרוג כשר, וזהו פסול שחוזר להכשירו). **טור ושו"ע** סי"ד (אם עלתה בו חזזית בענין שפסול, או שהוא מנומר, אם כשקולפו חוזר למראה האתרוג, כשר), ורמ"א שם (לאחר שנקלף ולא חסר כלום).

[135] **טור** ושו"ע סט"ו (נפל עליו מים בתלוש, ותפח או סרח ... פסול), מ**גמרא** [ברייתא] לו, א (אתרוג תפוח, סרוח ... פסול ... מאי לאו תפוח מבחוץ וסרוח מבפנים, לא אידי ואידי מבחוץ, ולא קשיא, הא דתפח אע"ג דלא סרח, הא דסרח אע"ג דלא תפח), ופירש **רש"י** (תפח ... כגון שנפלו גשמים בתלוש ותפח. סרח, נרקב. ל"א, תפח, נרקב. סרח, ריחו רע). ב"י ד"ה נפל (ולפי מה שפירש רבינו בסרוח, זו ואין צריך לומר זו קתני).

[136] אליה רבה ס"ק כו (כתב ספר אמרכל, אתרוג תפוח וכו', טעמא דפסוליה דהדר בעינן וליכא).

[137] **גמרא** [ברייתא] לו, א (אתרוג ... כבוש שלוק ... פסול). טור ושו"ע סט"ו (כבוש בחומץ או מבושל ... פסול).

[138] פסחים עו, א (כבוש הרי הוא כמבושל).

[139] רא"ש ע"ז פ"ה סי"א (שמעתי בשם ריצב"א, דאם שהה בתוכו יום שלם מעת לעת נקרא כבוש, ובולע ופולט כמבושל). שו"ע יו"ד סי' קה ס"א (איסור שנשרה עם היתר מעת לעת בצונן, מקרי כבוש, והרי הוא כמבושל). **מ"א** ס"ק כב (נראה דלדידן דקי"ל כששרו במים מעת לעת הוי כמבושל, הכי נמי גבי אתרוג פסול).

וכן הוא לעיל סי' תמז סכ"ז (כיון שנכבש מעת לעת בתוך כלי של חמץ, הרי נפלט טעם החמץ מן הכלי לתוכו על ידי כבישה זו, שכל הכבוש מעת לעת הרי הוא כמבושל), ושם נסמן (הערה רלה).

[140] **ט"ז** ס"ק יז (ונראה לענ"ד דהוא הדין בדבש, דודאי הוא בכלל כבוש דפסול).

[141] פסחים שם (כבוש הרי הוא כמבושל), לפירוש רש"י (כבוש בחומץ). שו"ת הרשב"א ח"א סי' תקיד (חומץ וכיוצא באלו, וכדאמר שמואל ... כבוש הרי הוא כמבושל). טור ושו"ע סט"ו (כבוש בחומץ ... פסול).

שו"ע יו"ד סי' קה ס"א (ואם הוא כבוש בתוך ציר או בתוך חומץ ... הרי הוא כמבושל).

וכן הוא לעיל סי' תעג סכ"ט (והכבוש הוא כמבושל, דהיינו אם נשרה בציר או בחומץ חזק), ושם נסמן (הערות רמא-ו).

[142] **מ"א סי' ת[מז]** ס"ק כח. (ואף על גב דבסי' ק"ד כתב דגם בחומץ בעינן מעת לעת. נראה לי דמיירי בחומץ שאינו חזק כל כך ... דמיירי בחומץ שכר עיי"ש, והוא הדין בחומץ יין שאינו חזק כל כך, לא מקרי דבר חריף).

והוא המבואר בשו"ע יו"ד סי' קד ס"א (אם נפל לשכר או לחומץ בצונן והסירו שלם, אם לא שהה בתוכו מעת לעת מותר). הרי שגם החומץ אינו חשוב חריף אם אינו חזק כל כך.

וכן הוא לעיל סי' תעג סכ"ט (והכבוש הוא כמבושל, דהיינו אם נשרה בציר או בחומץ חזק). סי' תקכז סי"ב (שנכבש בחומץ חזק, או בציר). וראה פסקי אדמו"ר הזקן סי' קה ס"א אות ה.

ועדיין לא נתבאר שיעור חוזק חומץ זה. ואולי יש ללמדו ממה שמצינו לעיל סי' רד ס"ב (נעשה חומץ גמור, דהיינו שהוא חזק כל כך שכשמשליכים אותו על הארץ הוא מבעבע ומעלה רתיחות). וסי' תריב סי"ד (חומץ חי (פירוש שאינו מזוג במים) שהוא חזק כל כך שאם ישליכו אותו על הארץ יבעבע).

אלא שעה מועטת כדי שיתן החומץ על האור וירתיח הרי זה כמבושל[143], כמ"ש ביו"ד סי' ק"ה[144], עיין שם הטעם[145]:

כו אתרוג המנומר, פסול[146], שאינו הדור[147]. איזהו מנומר, שיש בו כמה גוונים[148], כגון שחור ולבן, שאינו ממראה האתרוג[149]. ואפילו גוון אחד בשני מקומות באתרוג הרי זה כמנומר ופסול[150], אף אם אין בהם אלא מיעוט האתרוג. אבל אם גוון הפסול הוא במקום אחד בלבד, אינו פוסל אלא אם כן יש בו רוב האתרוג[151] או חציו, כמו שנתבאר[152] גבי החזזית. שדין שינוי מראה כדין חזזית לכל דבר:

כז אתרוג שמראיהו שחור אפילו מעט[153], הרי זה פסול. במה דברים אמורים באתרוג הגדל בארצות שהאתרוגים הגדלין שם הן ירוקים, אבל במקומות שהאתרוגים הגדלין שם הן שחורין מעט, כשרים, שזהו דרך בריאתן וגידולן באותו מקום ואין זה שינוי כלל. אבל אתרוג השחור ביותר, כשחרות בני אדם הכושים, אפילו הגדל בארץ כוש פסול[154], לפי שאין זה הדור כלל[155]:

שינוי בצורת וצבע האתרוג

כח העגול ככדור, פסול, שהרי אין עליו צורת אתרוג כלל[156]. וכן מטעם זה[157] אם גדלו בדפוס שעשו לו בעודו

---

[143] רא"ש חולין פ"ח סי' מט (ושיעור כבישה הוי כאילו נתנו על האור כדי שירתיח ויתחיל לבשל, אם נכבש בתוך הציר כשיעור זה נאסר כל מה שבתוך הציר). והיינו שמגמרא זו גופא האומרת שכבוש הוא כמבושל, יש ללמוד ששיעור הכבישה הוא כשיעור בישול.

לשון הרא"ש "כאילו נתנו על האור כדי שירתיח ויתחיל לבשל", מורה לכאורה שהכוונה שהציר או החומץ ירתח יחד עם התבשיל. אבל האמור כאן (כדי שיתן החומץ על האור וירתיח, הרי זה כמבושל), הוא ע"פ האמור בשו"ע יו"ד סי' סט סי"ח (כשיעור שיתנו מים על האש ויתחילו להרתיח).

וכן הוא לעיל סי' תמז סכ"ט (בכדי שאם היה נותן הכלי עם הציר שבתוכו על גבי האור, היה הציר מתחיל להרתיח). סי' תסז סנ"ו (בכדי שאם הי' נותן הציר בכלי עם האש, הי' מתחיל להרתיח ולהתבשל), וסי' תעג סכ"ט (בכדי שאם היו נותנין הציר והחומץ על גבי האור, היו מתחילין להרתיח).

אבל לעיל סי' תקכז סי"ב (בכדי שאם היו נותנים החומץ והציר עם התבשיל שבתוכה על גבי האור, היה התבשיל מתחיל להרתיח).

וראה פסקי אדמו"ר הזקן לסי' סט סי"ח אות א. שו"ע אדמו"ר הזקן המבואר.

[144] בשו"ע שם ס"א (איסור שנשרה עם היתר ... בתוך ציר או בתוך חומץ, אם שהה כדי שיתננו על האור וירתיח ויתחיל להתבשל, הרי הוא כמבושל).

[145] ראה לעיל סי' תסז סנ"ו (דכיון ששהו בתוכו כשיעור בישול הרי הן כאילו נתבשלו ממש בתוכו).

[146] **גמרא** [ברייתא] לו, א (מנומר פסול). טור ושו"ע סט"ו (מנומר פסול).

[147] רש"י לג, רע"ב (הוי מנומר ופסול, דלאו הדר הוא).

וכן הוא לעיל סי"ט (הרי זה כמנומר, ואינו הדור), ושם נסמן (הערה 103), וסי' תרמו סי"ב (והרי זה כמנומר, ואין זה הידור).

[148] ריטב"א לה, ב ד"ה דהוה ליה כמנומר (שיש בו בהרות של גונים הרבה).

[149] ראב"ד בתמים דעים סי' רל (ולא אמרו מנומר פסול, אלא כשהוא משתנה חברבורות של מראות אחרות, כמו חזזית, וכמו הלבן והכושי שהוא פסול באתרוג). ריטב"א שם (מיהו כתב הראב"ד ז"ל דדוקא שהם גונים הפוסלים באתרוג, כגון לבן וכושי וירוק ככרתי). ר"ן יז, ב (וכתב הראב"ד ז"ל דמנומר דפסול דוקא שהוא מנומר בגוונים הפוסלין באתרוג, הלבן וכושי וירוק ככרתי).

וראה לעיל סט"ז (אם הוא משונה במראיתו ממראה האתרוג אינו כשר).

[150] והיינו שכמה גוונים – הוא מנומר, וגוון אחד בשני מקומות – הוא רק כמנומר.

[151] רא"ש פ"ג סי' כב (כושי ולבן, אם הם במקום אחד, ברובו של אתרוג, כמו חזזית. ואם הוא בשנים ושלשה מקומות, היינו מנומר). טור ושו"ע סט"ז (אם הוא שחור או לבן במקום אחד, פוסל ברובו. בשנים או בשלשה מקומות, דינו כחזזית ליפסל אפילו במיעוטו).

[152] לעיל סי"ט-כ. וראה ארבעת המינים.

[153] היינו מעט שחרות (כמו חום), אבל אם הוא שחור במקום אחד במיעוט האתרוג, נתבאר לעיל שאינו פסול.

[154] **משנה** לד, ב (אתרוג הכושי פסול), כאוקימתא דרבא לו, א (והתניא כושי כשר, דומה לכושי פסול ... רבא אמר לא קשיא הא לן והא להו), לפירוש הרי"ף שם יז, ב (פירוש, לבני ארץ ישראל כושי פסול, וכל שכן כושי הרבה הדומה לכושי, שהוא פסול. ולבני בבל שאתרוגיהן כושיים, הכושי כשר, והכושי הרבה, שהוא דומה לאדם כושי, פסול). **רמב"ם** פ"ח ה"ח (מקום שהאתרוגין שלהם כעין שחרות מעוטה, כשרין. ואם היו שחורים ביותר כאדם כושי, הרי זה פסול בכל מקום). **שו"ע** סי"ז (מקום שהאתרוגים שלהם כעין שחורות מעט, כשרים. ואם היו שחורים ביותר כאדם כושי, הרי זה פסול בכל מקום). אליה זוטא ס"ק יא (בשו"ע סתם ופסק כסברא זו, וכן עיקר).

[155] לבוש סי"ז (שאין זה דרכו והדרו, ואפילו באותו ארץ).

[156] **גמרא** [ברייתא] לו, א (אתרוג ככדור (העשוי כמין כדור עגול, רש"י), פסול). טור ושו"ע סי"ח (העגול ככדור, פסול). לבוש סי"ח (שאין דרכו להיות כן).

קטן ונתנו בתוכו כשהוא עדיין מחובר לאילן וגדל בתוכו כמדת הדפוס וכתמונתו עד שנשתנה מצורת האתרוג ונעשה כמין בריה אחרת, פסול[158]. אבל אם נעשה כעין צורת האתרוג, אע"פ שאינו דומה לו ממש, כגון שנעשו בו כמין קרשים, כעין גלגל של ריחיים (ו)של מים, הרי זה כשר[159]:

כט התיום, דהיינו שגדלו שנים דבוקים זה בזה, כשר[160], שאין זה שינוי כלל, ונוטל שניהן ביחד כשהן דבוקין, ומברך[161].

אין שיעור לגודל האתרוג למעלה[162], שאפילו הוא גדול כל כך עד שניטל על הכתף[163], הרי זה כשר. אבל למטה יש לו שיעור, שאם הוא פחות מכביצה פסול[164], לפי שרוב האתרוגים אין גידולן פחות מכביצה[165], וזה שאין בו כביצה הרי עדיין לא נגמר פריו, והתורה אמרה פרי עץ שיהא פרי גמור[166]. ואפילו אם אתרוג זה לא היה גדל יותר אף אם לא היו קוצצים אותו מן האילן, מכל מקום כיון שבגמר גידולו אין בו כביצה, אין זה פרי חשוב[167]. אבל אם יש בו כביצה, הרי הוא כשר, אע"פ שהוא בוסר[168], דהיינו שלא נגמר גידולו, שהיה גדול יותר אם לא היו קוצצים אותו, מכל מקום כיון שיש הרבה אתרוגים שאינן גדילין יותר ממנו, הרי זה פרי חשוב ונקרא גמר פרי[169]:

ל במה דברים אמורים[170], כשמראיהו ירוק כעין כרכום[171] (שקורין גע"ל), כדרך כל האתרוגים שנגמר פרים.

---

[157] מגיד משנה פ״ח ה״ח (יש לתמוה למה לא כתב רבינו פסול אתרוג כדור. ואולי שסמך על מה שכתב עשאו כמין בריה אחרת פסול).

[158] ברייתא שם (גדלו בדפוס (שעושה לו דפוס כשהוא קטן, ונותנו בתוכו במחובר, וגדל כמדת הדפוס, רש״י) ועשאו כמין בריה אחרת (שאינו דומה לאתרוג כלל, רש״י), פסול). טור ושו״ע סי״ט (גדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת, פסול). לבוש סי״ט (גדלו בדפוס, שעשה לו דפוס בעודו קטן ומחובר באילן כדי שיגדל לפי מדת הדפוס ותמונתו, אם עשאו מצורה אחרת שאינו מצורת האתרוג, פסול).

[159] גמרא לו, ב (אמר רבא, לא שנו אלא כמין בריה אחרת, אבל כברייתו, כשר. פשיטא, כמין בריה אחרת (תנן). לא צריכא דעבידא דפי דפי), ופירש **רש״י** (כמין קרשים קרשים, כעין גלגל של רחיים של מים, ורבא אשמעינן דהוא נמי ברייתו). טור ושו״ע שם (עשאו כמו ברייתו, אף על פי שעשאו דפין דפין, כשר). לבוש סי״ט (אבל אם עשאו כצורת האתרוג, אפילו עשאו דפין דפין כעין שעושין גלגל ריחיים של מים, חשיב שפיר צורתו, וכשר).

[160] **גמרא** [ברייתא] לו, א (ויש אומרים אף התיום) פסול, ופירש״י (התיום, שנים דבוקין יחד). רמב״ם פ״ח ה״ח (התיום ... כשר). מ״מ שם (ופסק רבינו כת״ק, שאינו פוסל התיום). שו״ת הרשב״א ח״א סי׳ תיא (דהא משמע דלתנא קמא כשר, דכדור דוקא פסול, ויש אומרים חלקו ופסלו אף התיום, וקיי״ל כסתם, דרבים נינהו). דעה האי׳ בטור. שו״ע ס״כ (התיום, דהיינו שגדל שנים דבוקים זה בזה, כשר).

[161] ראה כפות תמרים שם ד״ה וי״א. ארבעת המינים.

[162] **משנה** לד, ב (שיעור אתרוג ... בגדול (שלא יהא גדול יותר מדאי, רש״י), כדי שיאחז שנים בידו, דברי רבי יהודה, ורבי יוסי אומר אפילו אחד בשתי ידיו). רי״ף שם יח, א (והלכתא ... כרבי יוסי בגדול). טור ושו״ע סכ״ב (שיעור אתרוג ... ואם היה גדול כל שהוא, כשר). לבוש סכ״ב (שאפילו הוא גדול הרבה עד שצריך לאוחזו בשתי ידיו כשר).

שיעור שאר המינים יתבאר לקמן סי׳ תרנ.

[163] **גמרא** [ברייתא] לו, ב (אמר רבי יוסי מעשה ברבי עקיבא שבא לבית הכנסת ואתרוגו על כתפו), ופרש״י (מרוב גודלו). ר״ן יח, א (אפילו הוא צריך שתי ידיו לאתרוג אחד בלבד, או שהוא צריך ליטלו על כתפו יצא).

[164] **משנה** שם (שיעור אתרוג הקטן, רבי מאיר אומר כאגוז, רבי יהודה אומר כביצה). רי״ף שם (והלכתא כרבי יהודה בקטן). טור ושו״ע שם (שיעור אתרוג, קטן פחות מכביצה, פסול).

וזה שיעורו אף בנחסר, כדלקמן סי׳ תרמט סי״ח (ואפילו חסרון אינו כשר בשאר הימים, אלא אם כן נשתייר בו שלם כשיעור, דהיינו כביצה באתרוג, אבל אם לא נשתייר בו כביצה פסול).

[165] לבוש שם (כיון שדרך רובן להיות גדול יותר).

[166] גמרא לא, ב (רבי יהודה אומר כביצה ... משום דלא גמר פירא). לבוש שם (שעדיין בוסר הוא ולא נגמר פריו, והתורה פרי עץ הדר אמרה, פרי דוקא).

[167] תוס׳ לא, ב ד״ה שיעור (אע״פ שאין סופו ליגדל יותר, דיש דברים הרבה שלעולם לא יבואו לידי בישול פרי).

[168] ברייתא לו, א (הבוסר, רבי עקיבא פוסל, וחכמים מכשירין). רמב״ם פ״ח ה״ח (והבוסר כשר). מ״מ שם (ופסק רבינו ... כחכמים שמכשירין אתרוג הבוסר). טור ושו״ע שם (אם כביצה, אפילו אם הוא בוסר, שעדיין לא נגמר פריו, כשר).

[169] תוס׳ שם (אתרוג שהוא פרי גדול אפילו יותר מכביצה, בוסר הוא, כשסופו ליגדל יותר הרבה ... אתרוג הבוסר חשיב פירא טפי). רא״ש שם (ורבנן דמכשרי בבוסר, מודו בפחות מכביצה דפסול, דבוסר הוא יותר מכביצה, וסופו ליגמר, וחשיב כפירי).

[170] שאף הבוסר כשר אם יש בו כביצה, היינו דוקא כשמראהו געל. כי על מ״ש בשו״ע (אם כביצה, אפילו אם הוא בוסר, שעדיין לא נגמר פריו, כשר). כתב **מ״א** ס״ק כד (ובלבד שלא יהא ירוק ככרתי).

וכדלקמן ״אם הם גדולים הרבה ... מותר ליקח אותן ... אפילו כשהן ירוקין״. וראה ארבעת המינים.

[171] הנקרא זאפרי״ן, כדלעיל סי׳ תסז סכ״א (כרכום (שקורין זאפרי״ן), שממנו מפיקים צבע צהוב.

או אפילו שאין כולו ירוק ככרכום, שבמקצתו התחיל להוריק ככרכום, שזהו סימן שנגמר פריו וסופו להוריק כולו בתלוש כשישהו אותו זמן מרובה[172]. אבל אתרוגים הבאים לפנינו כשהן עדיין ירוקין כעשבי השדה (שקורין גרי"ן)[173], יש לחוש שמא עדיין לא נגמר פרים, ולכך אין ירוקין ככרכום[174]. ומכל מקום אם הם גדולים הרבה בענין שידוע וברור לנו שנגמר פרים וסופן להוריק ככרכום בתלוש, מותר ליקח אותן ולצאת בהן ידי חובה אפילו כשהן ירוקין[175]. ומכל מקום כבר נהגו שלא לסמוך על בקיאות זו, ואין לוקחין אלא אם כן התחילו להוריק קצת כעין כרכום[176]:

אתרוג המורכב

לא אתרוג המורכב[177], דהיינו שהרכיבו ענף מאילן אחר לתוך אילן האתרוג[178] וגדל מהן מין הדומה לאתרוג,

---

וראה גם שו"ע יו"ד סי' לח ס"א (שהיא כמראה כרכום). תוס' נדה יט, רע"ב (האי ירוק היינו כאתרוג, ולא ירוק ככרתי). לקמן יו"ד סי' קפח ס"ק ד (כמראה הזהב, או אתרוג).

172 **מהרי"ל** הל' אתרוג ע' שצט (מהר"י סג"ל היה פוסל לקנות האתרוגים הירוקים כולם ככרתי, שקורין גרינא, דשמא ישאר באותה צבע, ואתרוג הירוק ככרתי פסול. רק אם במקצת התחיל להיות מוריקא ככרכום, שקורין געלפליכט, התירה). מ"א ס"ק כג (ומהרי"ל הי' פוסל הירוק, דשמא ישאר באותו צבע, אלא אם כן התחיל להיות מוריק ככרכום). ט"ז סוף ס"ק יח (ובמהרי"ל כתב שאסור לקנות הירוקים, אלא אם כן דכבר התחיל במקצת למראה אתרוג, דשמא יהי' נשאר ירוק).

173 משנה לד, ב (הירוק ככרתי רבי מאיר מכשיר, ורבי יהודה פוסל), וכרבי יהודה. רא"ש פ"ג סכ"א (הירוק ככרתי, שדומה לעשבים). טור ושו"ע סכ"א (הירוק שדומה לעשבי השדה, פסול). וראה חידושי צ"צ (עג, ב).

174 גמרא לא, ב (הירוק ככרתי, רבי מאיר מכשיר ורבי יהודה פוסל ... משום דלא גמר פירא). לבוש סכ"א (הירוק שדומה לעשבי השדה פסול, שעדיין לא נגמר פריו, והתורה אמרה פרי עץ הדר, שיהא נעשה פרי גמור, וזה עדיין לאו פרי הוא).

175 **תוס'** לא, ב ד"ה הירוק (ואותם אתרוגים הבאים לפנינו ירוקים ככרתי, כשרים אפילו לר' יהודה כשחוזרים למראה שאר אתרוגים אפילו בתלוש לאחר ששהו בכלי זמן מרובה, דודאי גמר פריים). **רא"ש** שם (כתבו התוספות דאתרוג שהוא ירוק ככרתי וכשמשהין אותו חוזר למראה אתרוג, נראה שהוא כשר, דאי לאו דנגמר פריו לא היה חוזר למראה אתרוג בתלוש). **רבנו ירוחם** נתיב ח ח"ג נט, ד (וכתבו בתוספות, וכשמשהין אותו חוזר למראה אתרוג, נראה דהוא כשר, דאם לא נגמר פריו לא היה חוזר למראה אתרוג בתלוש). טור ושו"ע שם (אלא אם כן חוזר למראה אתרוג כשמשהין אותו). לבוש סכ"א (שכשיודעים שיחזור למראה אתרוג, כשר גם כשהוא בירקותו). **מ"א** שם (יש לומר דסבירא ליה למהרי"ל, דהתוספות והרא"ש סבירא להו, דאפילו ירוק ככרתי כשר, אי ידעינן שדרכו להוריק. וכן משמע מלשון התוס'. אלא שאין אנו סומכין על זה אלא אם כן התחיל). ט"ז שם (אפילו בעודו ירוק כשר, כיון שיכול לחזור אחר כך, ולא פסלו אלא אם כן הוא כעשבי השדה, שנשאר לעולם ירוק. כל זה נראה בעיני ברור ופשוט).

176 **מ"א** ס"ק כג (אלא שאין אנו סומכין על זה, אלא אם כן התחיל). אליה רבה ס"ק ל (ומכל מקום אין סומכין על זה, אם לא שהתחיל מקצתו להיות מוריק ככרכום, וכן כתבו כל אחרונים (מג"א ס"ק כג, ט"ז ס"ק יח)).

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 65 (מראה האתרוג צריך להיות געה"ל (כמראה שעוה)).

*

נמצא לפי זה:

(א) בוסר בגודל כביצה, אין להתיר מדינא, אלא אם כן התחיל להוריק ככרכום.

(ב) ידוע שנגמר פריו וסופו להוריק ככרכום, מותר מדינא אף כשהוא עדיין ירוק.

(ג) ונהגו שגם אם ידוע שנגמר פריו, אין ליקח אותו אלא אם כן התחיל להוריק.

177 תשובת מהר"י פאדווא, בשו"ת **רמ"א** סי' קכו (על דבר האתרוגים המורכבים בלימונ"י, זיל קרי בי רב הוא בארצנו שלא לצאת בו אפילו על ידי הדחק. ומפי הגאון א"א ז"ל שמעתי, כי פעם אחת קרה מקרה בפדוואה, שלא היה לכל הקהל כי אם אתרוג אחד, ויהי כאשר שלחו אותו מקהל האשכנזים לקהל הלועזים, פגעו השטודנט"ו באיש המביא אותו וגזלוהו ממנו, ופדאוהו מהם בדמים יקרים, ולא רצו לצאת במורכבים, אשר רבו כמו רבו בכל בתי השרים). תשובת הרמ"א שם סי' קיז (לפי שהמורכב לא נקרא אתרוג, ולא מקרי פרי עץ הדר ... ומאחר שכבר נתבאר שהמורכב לא נקרא אתרוג, אם כן ממילא לא נכשירהו, ואין לנו בו אלא מה שאמרו חכמים ... שכבר נתבאר שזה המורכב לא מקרי אתרוג). **מ"א** ס"ק כג (אתרוג המורכב מלימו"ני ואתרוג, פסול ... והמורכב פסול אפילו בשעת הדחק, עכ"ל ר"י פדואה בתשובת רמ"א סימן קכ"ו). ט"ז סי' תרמט ס"ק ג (ראיתי בתשובת רמ"א סי' קכ"ו, שכתב מהר"י פדואה, זיל קרי ביה רב הוא בארצנו, שאין יוצאין בו אפילו על ידי הדחק).

וכן הוא לקמן סי' תרמט סכ"ג (כל הפסולין מחמת שאינן מינן כלל, כגון ... ואתרוג המורכב).

ולכן נהגו מאז ומקדם לברך על אתרוגי "קלבריא" (שנקראים גם אתרוגי "גענאווע", או "יאנאווע", כי בעיר זו היו נמכרים אתרוגי "קלבריא", ובדורות הקודמים היו נקראים אתרוגי מחוז "פולייא", שקלבריא נכללה אז במחוז זה – ראה קובץ יגדיל תורה נ.י. לא ע' שמ. והמפה שבספר אתרוגים בהלכה ע' רעג), אשר אתרוגים אלו היו מוחזקים שאינם מורכבים, כמובא בתשובת מהר"י מפאדווא הנ"ל (ממחוז פולי"י באים אתרוגים אשר אנחנו מסופקים בהם [=מסתפקים מהם], ושנה זו רוב האתרוגים שלנו היו ממחוז ההוא ... מפולי"י לא יוכלו לבא אליכם, כי רב מכם הדרך). מ"א שם (ממחוז פולי"א באים אתרוגים אשר אנחנו מסופקים בהם, אבל לא יוכלו להביא אליכם כי רב מכם הדרך וכו' ... עכ"ל ר"י פדואה בתשובת רמ"א סימן קכ"ו). וכן נהג בעל התרומת הדשן, כמובא בלקט יושר ע' 149 (וזכורני בטוב שאמר שחביב עליו אתרוג הבא מפול). וכן נהגו בעלי התוס', כמובא בקובץ תשובות חתם סופר סי' כה (הבאים ממדינת יענבע נקראים יעניוועסיר, שמסורת ביד אנשי אשכנזי מימי חכמי הצרפתים ור"ת וסייעתו, שלא בא לידם אלא מאותה מדינה, הם מוחזקים במסורת), ושו"ת חלק או"ח סי' רז (כבר כתבתי בתשובה אחרת ... אותן הבאים מיעניווע, שמסורת בידינו מאבות אבותינו ורבותינו חכמי הצרפתים אשר מעולם יושבי מדינות אשכנז שיוצאים י"ח באתרוגים הבאים מיעניווע, הן הנה הכשרים ואין צריך לשום סימן).

פסול, שזה אינו אתרוג כלל, אלא הוא בריה בפני עצמה. וארבעה סימנים יש להבחין בין האתרוג המורכב מלימונ"י לאתרוג. האחד, כי המורכב הוא חלק, ולהאתרוג יש בליטות קטנות בכל גופו וקצת גובה להן. השני, המורכב עוקצו שהוא תלוי בו באילן הוא בולט, ועוקץ האתרוג שוקע. השלישי, כי תוך של המורכב, דהיינו הגוף, הוא רחב ומוהל שלו רב, והקליפה התיכונה, דהיינו קליפה העבה שבאתרוג[179], היא אינה עבה כל כך במורכב כמו באתרוג, שהקליפה עבה מאוד, ותוך שלו קצר, ואין בו מוהל רב[180]. הרביעי שבאתרוג הגרעינין שבתוכו זקופים לאורך ובמורכב הגרעינין הן מושכבין לרחבו[181]:

וכן הוא מנהג חב"ד, כמובא בשו"ת תורת שלום סי' א (בימי כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נ"ע הי' באיזה זמן מלחמות גדולות בעולם, והי' חשש שלא יהיו אתרוגי איי גענאווא, ורצה כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נ"ע לשלוח שליח מיוחד לאיי גענאווא להביא לו אתרוג), וסי' כה (ידוע אשר כ"ק רבינו הגדול א"ז אדמו"ר זצוקללה"ה החמיר לברך על אתרוג גענאווע דוקא (עד שפעם אחת הי' מלחמה גדולה בעולם, ונשמע שלא יניחו לעבור סחורה מאיטאליא, ורצה לשלוח איש מיוחד לגענאווע לקנות אתרוג בשבילו כידוע). וכן החמירו אחריו רבותינו אבותינו אדמו"ר זצוקללה"ה, עד מה שראיתי מכ"ק אאמו"ר זצוקללה"ה שהחמיר בזה עד מאד). ס' המנהגים – חב"ד ע' 65 (מברכים על אתרוג מקאלאברי, הנקרא גם כן "יאנאווער"), ושם הערה 5 (קבלה בידינו מאדמו"ר הזקן – בעל התניא והשו"ע – להדר אחר אתרוגי קאלאברי – יאנאווע "מטעם הידוע לו". ואמר: כאשר אמר הקב"ה למשה ולקחתם לכם פרי עץ הדר גו' הושיבו שלוחים על ענן ושלחום להביא אתרוגים מקאלאבריא (ראה ג"כ שיחת שמע"צ שמח"ת ה'שי"ת [סעיף ז] הנדפסת בקונטרס פה [סה"מ תשי"א ע' 101]).

וראה מה שמלוקט באוצר מנהגי חב"ד (תשרי ע' עדר-רפג). "אתרוגים בהלכה" (ע' ריב-רלג).

178 ולא נתפרש כאן דין הרכבת ענף אתרוג בגזע עץ לימון. וראה אתרוגים כהלכה (פרק ו), שהביא ב' אופנים בדעות האחרונים לפרש דעת רבינו בזה.

ונחלקו הפוסקים אם גם הרכבה זו פסולה, בשו"ת מהר"ם אלשיך סי' קי פסל (אם הורכב יחור של לימון באילן אתרוגים, לא קא מבעיא להו, דהא אין היחור ההוא מוציא אלא לימוניש ... כי קא מבעיא הוא איפכא, שהורכב יחור של אתרוג בלימון, שמוציא היחור ההוא דוגמת אתרוג ... הכא נמי בטל ענף האתרוג לגבי הלימון, וכאלו כולו לימון, והתורה אמרה אתרוג וליכא ... הילכך בנידון דידן לכו"ע בטלה ייחור האתרוג שהורכב בלימון אגביה דאילן הלימון, ולאו אתרוג הוא כלל, ואין יוצאין בו כמו שאין יוצאים בתפוח ורמון ודומיהם. ועוד שאפילו לא היה הייחור ההוא מתבטל בלימון, אלא שהיו כב' מינים מעורבים בשוה אתרוג ולימון, לא יצא ... דגוף האתרוג שיוצאין בו מעורב עם לימון, דלא אתי צד לימון שבו ומוציא את החייב באתרוג). הובא בכנסת הגדולה הגה"ט (הורכב יחור של אתרוג בלימון, יש מ[י] שהורה שהוא כשר, והר"מ אלשיך ז"ל בסי' קי האריך להוכיח שהוא פסול). ודן בדבריו בשו"ת צמח צדק או"ח סי' סד, ומסיק בסוף (גבי אתרוג, דהמצוה באתרוג, לכן בעינן כולו אתרוג).

ובעשרות השנים האחרונים החלו הנכרים בעלי פרדסי האתרוגים להרכיב ענפי האתרוג בגזעי מינים אחרים, כדי לחזק את העצים ולהאריך את ימי חייהם, שיוציאו פירות האתרוג במשך שנים רבות יותר.

בהרכבה זו הפרי נראה כאתרוג ואין מועילים הסימנים המוזכרים לקמן, כי דוקא בהרכבת ענף של לימון בעץ של אתרוג, הפרי דומה ללימון, ולא לאתרוג, ולכן מועילות בו ארבעת הסימנים דלקמן (ראה קובץ יגדיל תורה (נ.י.) לא ע' שמא). ולכן הנהיגו שסוחרי האתרוגים יסעו בעצמם לפרדסי האתרוגים, ולפני קטיפת האתרוגים יבדקו כל עץ שלא יהי' מורכב.

ואפשר שבזמנינו גם זה לא יועיל, שהרי אפשר שעצי האתרוגים שלפנינו הם מענפים או גרעינים שנלקחו מעצי אתרוגים מורכבים (ראה קובץ יגדיל תורה לא ע' שמב). ויש מתירים אתרוגי תולדות האילן המורכב, כמבואר בשו"ת בית אפרים או"ח סי' נו (הם מדברים על אתרוגים מורכבים ... משא"כ אם אחר שהורכב היחור של אתרוג באילן האחר ויגדל וילך הלוך וגדל עד כי גדל בדים וישלח פארות, וזו דרכם ליטול אחר כך משם יחורים לנוטעם ... וכל נטיעות שנוטעין ממנו הוא כמותו לצמוח יפה פרי תואר). ויש חוששים גם בזה (ראה אתרוגים בהלכה פ"ט).

179 כדלעיל ס"ה (עובי הקליפה העבה (המקפת את חדרי הזרע)), וס"ו (שהקליפה העבה המקפת את חדרי הזרע), ובכמה מקומות.

180 תשובת מהר"י מפאדווא שם (ואני כותב למכ"ת ג' סימנים אשר תוכל להכיר בהם המורכבים הגדלים בארצנו, כי מפולאי' לא יוכלו לבא אליכם כי רב מכם הדרך. הסימן הא' הוא, כי המורכבים הם חלקים, ולאתרוגים בליטות קטנות בכל גופם וגובה להם. הב', כי המורכבים העוקץ בולט, ועוקץ האתרוג שוקע. הג' הוא, כי תוך המורכב דהיינו המיץ רחב והמוהל שלו רב והקליפה התיכונה קצרה, ובאתרוג הוא להפך, כי הקליפה רחבה והתוך קצר והוא כמעט יבש. וסימנים אלו מובהקים אצלנו). מ"א שם (ויש בו ג' סימנים, הא', המורכב חלק, ולאתרוג בליטות קטנות בכל גופם וגובה להם. הב', המורכב העוקץ בולט, ועוקץ האתרוג שוקע. הג' הוא, כי תוך המורכב דהיינו המ[י]ץ רחב והמוהל שלו רב והקליפה התיכונה קצרה, ובאתרוג הוא להפך, כי הקליפה רחבה, והתוך קצר והוא כמעט יבש. וסימנים אלו מובהקים לאתרוגים המורכבים הגדלים אצלנו ... עכ"ל ר"י פדואה בתשובת רמ"א סימן קכ"ו). ט"ז שם (ונתן בהם סימנים שם. הא', כי המורכבים הם חלקים, ולאתרוגים בליטות קטנות בכל גופם וגובה להם. הב', דמורכב העוקץ בולט, ובאתרוג ה[עוקץ] שוקע. עוד נתן סימן במה שבתוכו).

181 עולת שבת ריש הסימן (ועוד יש סימן ברור והוא, כי הגרעין של האתרוג הוא זקוף לאורך האתרוג, וגרעין המורכב הוא מושכב, אורך הגרעין לרוחב האתרוג). מ"א שם (ובעולת שבת כתב עוד סימן, שהאתרוג, הגרעין זקוף לאורך האתרוג, ובמורכב, הגרעין מושכב לרוחב האתרוג).

תרמט דברים הפוסלים בארבעת המינים

ובו כ"[ד] סעיפים

השאול

א כל[1] ארבעת המינים שהיה אחד מהן שאול בידו[2], או גזול[3], או גנוב[4], בין מישראל בין מנכרי[5], אף על פי

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) השאול (ס"א-ג).
(ב) הגזול (ס"ד-י).
(ג) של אשירה (סי"א-ד).
(ד) הפסולים ביום ראשון והפסולים בשאר הימים (סט"ו-כא).
(ה) בשעת הדחק (סכ"ב-ד).

[2] משנה מא, ב (אמרו חכמים אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חבירו). ברייתא שם (להוציא את השאול ואת הגזול). **רמב"ם** פ"ח ה"י (אין אדם יוצא ביום טוב ראשון של חג בלולבו של חבירו, שישאלנו ממנו, עד שיתננו לו במתנה). טור **ושו"ע** ס"ב (וכן שאול [פסול] ביום ראשון, משום דבעינן לכם), וסי' תרנח ס"ג (אין אדם יוצא ידי חובתו ביום ראשון בלולב של חבירו שהשאילו, דבעינן לכם, משלכם).

ואם השאילו כדי לצאת בו, נפסק לעיל סי' יד ס"ו, לענין ציצית (השואל מחבירו טלית מצוייצת, חייב לברך עליו מיד, משום דאדעתא דהכי השאילו לו שיברך עליו, וכיון שאי אפשר שיברך ברכה המחוייבת על טלית שאולה, אנן סהדי דנתכוין המשאיל בלשון המועיל, ואם אי אפשר לו לברך עליו אלא אם כן היא שלו, הרי היא שלו במתנה על מנת להחזיר), ובסי' תנד סי"ד לענין מצה (אם שאל מצה מחבירו, יוצא בה ידי חובתו לכתחלה, שהרי לא השאילה לו על מנת שיחזירנה לו, אלא על מנת שיאכלנה ויחזיר לו מצה אחרת, ונמצא מצה זו היא שלו ממש לכל דבר), ובשו"ע אהע"ז סי' כח סי"ט לענין קידושין (השואל חפץ מחבירו והודיעו שרוצה לקדש בו אשה, מקודשת).

ולענייננו, אף שנפסק בשו"ע סי' תרנח ס"ג (אין אדם יוצא ידי חובתו ביום ראשון בלולב של חבירו שהשאילו, דבעינן לכם, משלכם). מכל מקום כתב שם המ"א בס"ק ג (והוא הדין באתרוג, אם השאילו לצאת בו, הוה ליה כאילו נתנו לו במתנה עיי"ש, וכמו שכתבתי לעיל סי' י"ד ס"ג), והוא כמ"ש המ"א שם ס"ק ח (כששאלו מדעת הוה ליה כאילו נתנו לו במתנה על מנת להחזיר ... והוא הדין בלולב אם השאילו לצאת בו יוצא), וכנפסק בשו"ע סי' יד ס"ג (שאלה כשהיא מצוייצת מברך עליה מיד).

ואף שהט"ז סי' יד ס"ק ה הרבה להקשות מהפסק שבשו"ע סי' תרנח (בד' מינים שאולים) על הפסק בשו"ע סי' יד (בטלית שאולה). נתבאר בקונטרס אחרון סי' יד ס"ק ג (מה שכתב הט"ז והאריך הרבה להקשות על הרא"ש לא קשיא מידי, עיין מגן אברהם סימן זה סעיף קטן ח, וסימן תרנח סעיף קטן ג, ודו"ק היטיב). ונתבאר בדובר שלום ע' כה. וראה ארבעת המינים. רשימות י"ד.

ומה שנתבאר כאן (ארבעת המינים שהיה אחד מהן שאול בידו ... הרי זה פסול ביום הראשון של חג מן התורה), מיירי שלא השאיל לו כדי לצאת בו, אלא באופן שנתבאר לעיל סי' יד ס"ט (מותר להתעטף בטלית של חבירו שלא מדעתו, ואינו כשואל שלא מדעת דנקרא גזלן ... ניחא ליה לאינש שיעשה מצוה בממונו במקום שאין שם חסרון כיס), ומכל מקום נחשב שאול, וכיון שאינו שלו הרי זה פסול.

ואף שגם בזה נתבאר לעיל שם סי"א (כשמתעטף בטליתו של חבירו שלא מדעתו, אין צריך לברך עליו, שהרי כאן לא שייך לומר דהוה כאלו נתן לו במתנה על מנת להחזיר, כיון שאין בעל הטלית יודע מאומה, אבל אם ירצה לברך הרשות בידו).

היינו דוקא בטלית עם ציצית, מטעם האמור לעיל סי' יז ס"ג (ומכל מקום אפילו נקבות וודאים, וכן עבדים, אם ירצו להתעטף בציצית ולברך, הרשות בידן, כמו שנוהגין בשאר מצות עשה שהזמן גרמא. ויכולין לומר וצונו להתעטף בציצית אע"פ שהן אינן מצווין, מפני שהאנשים מצווים על כך, וגם הן כשמקיימין מצות שהם פטורים מהם, אעפ"י שאין להם שכר גדול כמצווה ועושה, מכל מקום קצת שכר יש להם לכן יכולות הן לברך). משא"כ לענין ד' מינים בראשון של חג, שחייב ליטול ד' מינים שהם שלו, וכיון שאינם שלו, אינו מקיים המצוה, ואינו יכול לברך.

אבל אם השאיל לו כדי לצאת בו, קיי"ל דאמרינן "אנן סהדי דנתכוין המשאיל בלשון המועיל, ואם אי אפשר לו לברך עליו אלא אם כן היא שלו, הרי היא שלו במתנה על מנת להחזיר".

ומכל מקום חשש רבינו לדעת הפוסלים, וכתב בפסקי הסדור סוף הלכות ציצית (השואל טלית מחבירו, יבקש ממנו שיתן לו במתנה על מנת להחזיר, כדי שיוכל לברך עליה לדברי הכל, כי מהיות כו'). וכן מנהגינו לענין ד' מינים, כמבואר בס' המנהגים – חב"ד ע' 66 (כשנותנים הד' מינים לאחר לברך, נכון לאמר בפירוש שהוא במתנה על מנת להחזיר, ובפרט ביום הראשון "והוא תועלת לנותן ולמקבל"). וראה לקמן (הערה 13).

[3] משנה כט, ב (לולב הגזול ... פסול). לב, ב (הדס הגזול ... פסול). לג, ב (ערבה גזולה ... פסולה). לד, ב (אתרוג הגזול ... פסול). טור ושו"ע ס"א (כל ארבעה המינים פסולים בגזול).

[4] רמב"ם פ"ח ה"א (גזול או גנוב ... פסול). שו"ע שם (פסולים בגזול ובגנוב).

[5] אף שכתב רש"י ל, א ד"ה מאי טעמא (סתם עכו"ם גזלני ארעתא מישראל נינהו, ושמא אותו קרקע מישראל הוה). כתב על זה **מ"א סי' תרלז** ס"ק ג (ובתשובות הרשב"א סי' תתנ"ב כתב, דמה שכתב רש"י מישראל, לאו דוקא, דהא גזל עכו"ם מעכו"ם אסור, וישראל מעכו"ם נמי פסול), והכוונה לתשובת רבנו יואל, שבראבי"ה סי' תרצ, ובשו"ת **הרשב"א** ח"א סי' תתנב (ואף על פי שפירש רש"י סתם גוים גוזלי שדות הם מישראל, לאו דוקא הוא, מה לי גוי מה לי ישראל, שהרי שניהם תורת גזל נוהג בהם). **רמ"א** ס"א (וסתם עכו"ם גוזלי קרקע הם, ויבא בגזילה לידו ... ואין חילוק בזה בין ארץ ישראל או חוצה לארץ), לפירוש המ"א ס"ק ז (כלומר אף על פי ששם הקרקעות גזולים מעכו"ם, אפילו הכי אסור). עולת שבת ס"ק א (אפילו גזול וגנוב מן הנכרי, כיון שיכול להוציא ממנו בדיינין, לא קרינן ביה לכם). ט"ז סי' תרסד ס"ק ו (דאע"פ שפירש"י סתם עכו"ם גזלי שדות מישראל היו, לאו דוקא, דמה לי עכו"ם מה לי ישראל, גזל העכו"ם אסור).

שכבר נתיאשו הבעלים ממנו[6], הרי זה פסול ביום הראשון של חג[7] מן התורה שנאמר[8] ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' ודרשו חכמים[9] לכם, משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול וגנוב שאינו שלו, שהרי חייב להחזירו לבעליו ואינו יכול לפטור את עצמו בדמים[10]:

ב ומיום שני (דהיינו בארץ ישראל אבל בחוץ לארץ יתבאר לקמן[11]) ואילך, שחיוב נטילת לולב אינו אלא מדברי סופרים[12], אדם יוצא ידי חובתו לכתחלה בשאול[13], דכיון שלא תקנו אלא לזכר למקדש[14] לא החמירו לפסול את השאול, כיון שאין פיסולו בגופו, שהרי הוא מין כשר אלא שאינו שלו[15]:

ג ומותר ליטול לולב של חבירו שלא מדעתו ולברך עליו בשאר הימים, חוץ מיום ראשון[16], כמו שיתבאר בסי' תרנ"ח[17], דמן הסתם לא יקפיד חבירו על זה, שנוח לו לאדם שתעשה מצוה בממונו בדבר שאין בו חסרון

וכן הוא לקמן ס"ח (לפי שסתם נכרים הן גוזלים שדות מישראל או מנכרי אחר). לעיל סי' תנד ס"י (אפילו גזל קמח או חטים מנכרי). סי' תרלז סי"א (אין לעשות סוכה לכתחלה בקרקע של רבים ... והגוים אינן מוחלין על כך). לקמן חו"מ הל' גזילה ס"א (אסור לגזול או לגנוב כל שהוא, דין תורה, בין מישראל בין מנכרי).

[6] רמב"ם שם (אפילו לאחר יאוש), לפירוש הכסף משנה שם (דרבינו סובר כמאן דאמר דיאוש כדי לא קני). טור ושו"ע שם (בין לפני יאוש בין לאחר יאוש).

וכן הוא לקמן ס"ח (ואע"פ שבעל הקרקע כבר נתייאש ממנה, מכל מקום יאוש בלבד בלא שינוי רשות אינו קונה, והרי הוא גזל בידו). הל' גזלה ס"ו (מצות עשה על הגוזל להחזיר הגזלה עצמה ... אפילו אם כבר נתייאשו הבעלים).

[7] **משנה** מא, ב (שאמרו חכמים אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון בלולבו של חבירו).

[8] אמור כג, מ.

[9] **גמרא** [ברייתא] שם (ולקחתם ... לכם, משלכם, להוציא את השאול ואת הגזול, מכאן אמרו חכמים אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו, אלא אם כן נתנו לו במתנה). טור ושו"ע ס"ב (משום דבעינן לכם).

וראה עד"ז לעיל סי' יא סי"א. סי' יד ס"ד וסי"ד. סי' תנד ס"ט. ולענין סוכה ראה לעיל סי' תרלז ס"ג.

[10] שאם יכול להחזיר לו דמים, נחשבת הגזלה כשלו, כדלקמן ס"ה (דכיון שאפילו אם בא הנגזל אינו מחויב להחזיר לו הגזילה עצמה, אלא דמים בלבד הוא שחייב לו ... נמצא שהיא קנויה לגמרי להגזלן, והרי היא כשלו ממש לכל דבר), וכאן שחייב להחזיר הגזילה עצמה, כדלקמן הל' גזילה ס"ו (מצות עשה על הגוזל להחזיר הגזלה עצמה, אם היא בעינה ולא נשתנית שנאמר ... אפילו אם כבר נתייאשו הבעלים), אין הגזילה נחשבת כשלו.

וכן הוא לעיל סי' תנד ס"ט (אין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה שלו ... גזלה מחבירו ואכלה, לא יצא, שהרי אם בא הנגזל לתבוע אותו ממנו, חייב להחזירה לו, ואינו יכול לפטור את עצמו בדמים בעל כרחו של הנגזל, נמצאת שאינה שלו), ושם נסמן (הערות סא-ב).

וראה מראי מקומות וציונים. משולחן הארי. ארבעת המינים.

[11] סעיף כא.

[12] משנה מא, א (בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה, זכר למקדש). טור ושו"ע סי' תרנח ס"א (מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא יום ראשון, וחכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל שבעה).

[13] משנה מא, ב (ושאר ימות החג אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו). **גמרא** ל, א (לא שנו אלא ביום טוב ראשון, אבל ביום טוב שני ... שיוצא בשאול). טור ושו"ע ס"ב (וכן שאול ביום ראשון, משום דבעינן לכם). רמ"א ס"ה (כל ז' ימים ... שאול יוצא בו).

ומכל מקום נתבאר בספר המנהגים – חב"ד ע' 66 (כשנותנים הד' מינים לאחר לברך, נכון לאמר בפירוש שהוא במתנה על מנת להחזיר, ובפרט ביום הראשון "והוא תועלת לנותן ולמקבל"), והיינו שגם בשאר הימים יש עדיפות ליתן מתנה על מנת להחזיר, כדי שיהי' שלו. וכמו שמשתדלים שגם בשאר הימים לא יהי' בו פסול חסר, אע"פ שמדינא מותר (כדלקמן סי"ז-ט).

וראה גם לעיל סי' כה ס"מ (ובחול המועד של סוכות ... בשעה שמוכרין האתרוג), וסי' שו סי"ז (בזמן מצותן שאין קונים אותם אלא לצאת בהם ידי חובתן ולהחזירם ... ואפילו ביום ראשון של חג שצריך לקנות גופו של אתרוג).

[14] שהיו נוטלים בו הלולב כל שבעה מהתורה, כדתנן מא, א (בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה), ופרש"י (כדדרשינן בתו"כ מושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים (אמור כג, מ), ולא בגבולין ז' ימים).

[15] **תוס'** כט, ב ד"ה בעינן (בעיקר הלקיחה, כגון ד' מינין, ולקיחה לכל אחד, תקון בשאר יומי כעין דאורייתא, וכן בהדר משום הדור מצוה. אבל בחסר ובשאול לא תקון). **רא"ש** פ"ג סי' ג (כלשון התוס'). מ"א ס"ק כ (מה שפסול כל ז', היינו שראו חז"ל לאוסרו כיון שהפסול בגוף האתרוג, כמ"ש בתוס' ריש הפרק ... דוקא כשאיסורו מחמת עצמו פסול, ולכן נראה לי דיש להכשירו בשאר ימים).

וכן הוא לקמן סט"ז (מי שנדר הנאה מלולב שלו או מלולב של חבירו, הרי לולב זה פסול לו ביום הראשון ... אבל בשאר הימים, כיון שאין חיוב נטילת לולב אלא זכר למקדש, לא החמירו כל כך לפוסלו בדבר שאין הפסול בגופו, שהרי לולב זה כשר הוא בעצמו, אלא שהוא נדר ממנו הנאה).

[16] כדלעיל ס"א (שאול ... פסול ביום הראשון של חג).

[17] סימן זה בשוע"ר לא הגיע לידינו, וכנראה שם ביאר הלכה זו.

כיס, שהרי אין הלולב מתקלקל בכך[18]. אבל אסור להוציא הלולב ממקום שהניחו בעליו למקום אחר, כגון מביתו לבית הכנסת[19], כמו שנתבאר בסימן י"ד[20], עיי"ש הטעם:

הגזול

ד אבל[21] הגזול והגנוב, אף בשאר הימים הוא פסול, אע"פ שכבר נתייאשו הבעלים[22], לפי שהוא מצוה הבאה בעבירה[23], כלומר כשהוא מקיים את המצוה הוא מקיים אותה באיסור גזל[24], שהרי אם באו הבעלים לתבוע שלהם חייב להחזיר להם הגזילה בעיניה ואינו יכול לפטור את עצמו בדמים[25], ונמצא שהגזילה אינה קנויה לו כלל, ועדיין היא של הנגזל, ושלא כדין הוא משתמש בה:

ה אבל אם כבר קנה הגזלן את הגזילה על ידי שינוי[26], בין שקנאה על ידי שינוי מעשה[27], בין שקנאה על ידי

---

[18] **תרומת הדשן** סי׳ ק (יראה דשפיר דמי לברך על אחד של היחידים, כיון דקי״ל בשאר ימים בר מיום ראשון יוצאים בשאולה אפילו לכתחילה. ואם תאמר הך שאילה לא מדעת הוא ... מכל מקום נראה דכהאי גוונא ניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממוניה. וכעין זה כתב באשירי פ׳ כל הבשר, דנהגו להתטעף בטלית של חבירו אפילו שלא מדעתו, וסמכינן אהא דניחא ליה לאיניש לקיימא מצוה בממוניה), ובח״ב סי׳ קנט (יכול אדם לברך אלולב דחבריה בשאר ימים בלי ידיעתו. ואף על גב דאמרינן דשואל בלא דעתו הוי כגזילה, אפילו הכי בהא שפיר דמי, כיון דלא מחסר ממוניה מידי, ניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה). **רמ״א** ס״ה (ומותר ליטול לולב של חבירו בלא דעת חבירו, בשאר ימים, דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממונו). ט״ז ס״ק ז (כיון דאין חשש קלקול במה שנוטלו ומנענע בו).

וכדלעיל סי׳ יד סי״א (מותר להתעטף בטלית של חבירו שלא מדעתו, ואינו כשואל שלא מדעת דנקרא גזלן, כיון דליכא הכא חשש כילוי קרנא, שאינו מתעטף בה אלא לפי שעה ומחזירה לו אחר כך, וניחא ליה לאינש שיעשה מצוה בממונו במקום שאין שם חסרון כיס). סי׳ תקפו ס״ה (מותר ליטול שופר של חבירו שלא מדעתו לתקוע בו תקיעה של מצוה, ומברך עליו, דמן הסתם נוח לו לאדם שיעשו מצוה בממונו בדבר שאין בו חסרון כיס, כמ״ש בסי׳ י״ד עיי״ש)

[19] **מ״א** ס״ק טז (אבל אסור ליקח מביתו לבית הכנסת או איפכא, כמ״ש סי׳ י״ד ס״ד).

[20] סעיף י (לא התירו להתעטף אלא במקום שהניחו בעלים, אבל לא יוציאנה מאותו מקום למקום אחר, כגון מבית הכנסת לביתו או מבית בעלים לבית הכנסת, ואפילו יחזור ויניחנה במקום שנטלה משם אסור, דלא ניחא ליה לאינש שיטלטלו חפציו במקום שאין מיוחדים לו).

[21] יתבארו כאן ג׳ איסורים באתרוג הגזול:

(א) אינו שלו, וביום הראשון צריך להיות דוקא ״ולקחתם לכם״ (לעיל ס״א). וכן הדין בציצית (כדלעיל סי׳ יא סי״א), ומצה (תנד, ט), וסוכה (תרלז, ו).

(ב) לפי שהיא מצוה הבאה בעבירה, כי הגזלה עדיין של הנגזל, ושלא כדין הוא משתמש בו, ולכן אף בשאר הימים אינו יוצא בה (ס״ד).

(ג) כיון שעל ידי עבירה באה מצוה זו לידו, ולכן אף אם קנאו בשינוי, ואף בשאר הימים, לא יברך עליה, דאין זה מברך אלא מנאץ (ס״ה). וכן הדין בציצית (כדלעיל סי׳ יא סי״ב), ברכת הנהנין (קצו, א), מצה (תנד, י), שופר (תקפו, ד) וסוכה (תרלז, יא).

ויש לעיין בכל זה לענין תפילין, לעיל סי׳ כה סל״ה.

[22] גמרא ל, א (לא שנא לפני יאוש ולא שנא לאחר יאוש). וכדלקמן ס״ח (יאוש בלבד בלא שינוי רשות אינו קונה, והרי הוא גזל בידו). וכן הוא לעיל ס״א (אף על פי שכבר נתיאשו הבעלים ממנו).

[23] גמרא כט, סע״ב (גזול, בשלמא יום טוב ראשון, דכתיב לכם, משלכם, אלא ביום טוב שני, אמאי לא. אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה). בה״ג הל׳ לולב לד, ב (גזול פסול משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה). רמב״ן במלחמות יד, ב (דברי רבינו הגדול ז״ל נוטים בסתמותיו להחמיר בגזול, משום מצוה הבאה בעבירה, כרבי יוחנן ... ולפי דעתי יפה הסכימו הראשונים לקבוע הלכה כרבי יוחנן, והדין עמהם), וראו״ש פ״ג ס״ג (ובגזול פליגי בשמעתין, רבי שמעון בן יוחי סבר דתיקון משום דהוי מצוה הבאה בעבירה, ושמואל סבר כיון שהוא מדרבנן לא חשיב מצוה הבאה בעבירה. והרב אלפסי ז״ל שלא הביא אלא המשנה כצורתה, ולא הביא פלוגתא דאמוראי דפליגי בגזול, מכלל דסבירא ליה כסתמא דגמרא דאמר קפסיק ותני לא שנא ביום טוב ראשון ולא שנא ביום טוב שני, ופסיל ליה משום מצוה הבאה בעבירה). טור ורמ״א ס״ה (ויש פוסלין בגזול כל ז׳ ימים, והכי נהוג). ט״ז ס״ק ו (משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה).

[24] תוס׳ שם ד״ה משום (דמחמת עבירת הגזל באה המצוה שיוצא בו). רא״ש פ״ג סט״ו (לא מיקרי מצוה הבאה בעבירה אלא דומיא דגזל, דמחמת עבירה הוא דגזל באותה המצוה שיוצא בה). ר״ן יג, ב (כיון דמצות הקרבן דהיינו הקדש סייעיה בקנייה, אמרינן דאית ביה משום מצוה הבאה בעבירה).

והיינו כמבואר כאן ״ועדיין היא של הנגזל, ושלא כדין הוא משתמש בה״, משא״כ אם כבר קנה את הגזילה, כדלקמן סעיף הבא.

וכן הוא לעיל סי׳ תנד סי״ב (באה מצוה זו לידו על ידי עבירה), ושם נסמן (הערה עג).

[25] כדלעיל ס״א (שהרי חייב להחזירו לבעליו ואינו יכול לפטור את עצמו בדמים). וכדלקמן הל׳ גזילה ס״ו (מצות עשה על הגוזל להחזיר הגזלה עצמה, אם היא בעינה ולא נשתנית, שנאמר והשיב את הגזלה אשר גזל, והוא הדין לגנב, ואינו יוצא ידי חובתו בנתינת דמים, אפילו אם כבר נתייאשו הבעלים).

וראה מראי מקומות וציונים. משולחן הארי ע׳ 310. ארבעת המינים.

[26] גמרא ל, ב (ולקניוהא בשינוי מעשה).

[27] משנה ב״ק צג, ב (גזל עצים ועשאן כלים, צמר ועשאן בגדים, משלם כשעת הגזלה). שו״ע חו״מ סי׳ שס ס״ה (נשתנית הגזילה, אף על פי שלא נתיאשו הבעלים, אין צריך להחזיר אלא דמיה כמו שהיתה שוה בשעת הגזילה).

שינוי השם[28], קודם שבא להשתמש בה לשם מצוה[29], כגון שגזל לולב ושיפהו[30], הרי זה כשר אפילו ביום הראשון[31], דכיון שאפילו אם בא הנגזל אינו מחויב להחזיר לו הגזילה עצמה, אלא דמים בלבד הוא שחייב לו, כמ"ש בחו"מ סי' שנ"ג[32], נמצא שהיא קנויה לגמרי להגזלן, והרי היא כשלו ממש לכל דבר[33].

ומכל מקום כיון שעל ידי עבירה באה מצוה זו לידו, לא יברך עליה[34] אפילו מיום שני ואילך. ואף שיש חולקים[35] על זה, ספק ברכות להקל[36], דאין זה מברך אלא מנאץ (שנראה כמברך על עבירה שנזדמנה לידו[37]), אם לוקחו לצורך עצמו לצאת בו:

ו וכל זה בגנב וגזלן עצמו. אבל אם מכר או נתן במתנה גמורה לאדם אחר, אם כבר נתייאשו הבעלים קודם

וכן הוא לקמן הל' גזילה ס"ו (נשתנית שינוי שאינו חוזר לברייתו, יוצא ידי חובתו בנתינת דמיה כמה שהיתה שוה בשעת הגזלה).

[28] **חושן משפט סי' שנ[ג]** ס"א (נשתנה שם הגניבה ביד הגנב, כגון שגנב טלה ונעשה איל, עגל ונעשה שור, קנאה בשינוי השם).

ומזה (דסגי בשינוי השם לבד, בלי שינוי מעשה) מובן דסגי נמי בשינוי מעשה לבד (בלי שינוי השם), דאין צריך שינוי מעשה יחד עם שינוי השם. וכדלקמן בסמוך "כגון שגזל לולב ושיפהו", דהוי שינוי מעשה בלא שינוי השם. וכן לקמן הל' גזילה ס"ו, ובכ"מ בשוע"ר, לא הזכיר שינוי השם אצל שינוי מעשה.

ואף שנתבאר ברמ"א חו"מ סי' שס ס"ו (ואין נקרא שינוי אלא אם כן נשתנה שם הגזילה מכח השינוי). ראה ש"ך שם ס"ק ד (שיש חולקים).

ולפי דעת הפוסקים שצריך גם שינוי השם עם שינוי מעשה, ביאר במחצית השקל ס"ק א (קודם השיפוי לא מיקרי לולב, והוי שפיר שינוי השם, ודוחק). וראה ארבעת המינים.

[29] **תוס'** ל, א ד"ה הא (דאי קנו ליה, מצו נפקי ביה, ולא חשיב מצוה הבאה בעבירה ... הא קני ליה קודם יום טוב, דאכתי לא חל חיוב מצוה). ב"ק סז, א ד"ה אמר (כיון דאין קנוי לו אלא מחמת שהקדיש, ולא הי' [קנוי לו] קודם, פסליה רחמנא להקרבה משום מצוה הבאה בעבירה). **ר"ן** יג, ב (דכל שנקנין בתחלה קודם המצוה, ליכא למיחש ביה תו משום מצוה הבאה בעבירה). **שו"ע** ס"א (גזול וקנאו בלא סיוע המצוה, כגון גזל לולב ושיפהו, כשר, דקנייה בשינוי מעשה). ט"ז ס"ק א (פירוש, שהקנין שקנה אותו הוא נעשה קודם קיום המצוה, לאפוקי אם הוא על ידי המצוה של נטילת הלולב נעשה אז קנין, זה לא מהני, דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה).

ונתבאר לעיל סי' יא קו"א ס"ק ד (בסימן תרמט פסקו כן בעלי השו"ע בשם התוספות והר"ן ... וכן הסכימו שם כל האחרונים, דלא הוי מצוה הבאה בעבירה אם הקנין שקנה אותה בא לו קודם קיום המצוה, עיין שם בט"ז סעיף קטן א).

וכן הוא לעיל סי' תנד ס"י (אם גזל קמח ועשאה מצה ואכלה, יצא, שהרי אם בא הנגזל לתבוע את המצה אינו חייב ליתנה לו, אלא משלם לו דמי קמחו ונפטר ממנו. ואף על פי שהמצה נעשית מקמחו, מכל מקום כבר קנה הגזלן את הגזילה על ידי שינוי מעשה שעשה בה, דהיינו שעשה מקמח פת, ועל ידי כן נעשית כשלו ממש, ודמים בלבד הוא שחייב להנגזל, לפיכך יוצא בו ידי חובתו).

[30] ירושלמי פ"ג ה"א (אם גזלו ושיפהו, דמים הוא חייב לו). ר"ן שם (ודאי משמע דכל שנקנה לגמרי קודם המצוה, תו ליכא למיחש למצוה הבאה בעבירה, כדמסקינן. והיינו דגרסינן בירושלמי, מה פליגין, בשגזל משופה, אבל גזלו ושפהו, דמים הוא חייב לו, כלומר דקנאו בשנוי מעשה). שו"ע שם (גזל לולב ושיפהו, כשר, דקנייה בשינוי מעשה). וראה לעיל (הערה 28).

[31] כי אין בזה פסול לכם (שאסור רק ביום הראשון), ואין בו פסול מצוה הבאה בעבירה (שפסולה אף בשאר הימים), כמבואר בתוס' ל, א ד"ה הא (וקרינא ביה לכם משלכם). רמב"ן במלחמות יד, ב (שהרי קנה בשינוי מעשה, ולכם קרינא ביה). מ"א ס"ק א (ושיפהו כשר אפילו ביום ראשון. כן משמע בתוס' בד"ה הא קניא ביאוש, ולכם משלכם קרינן ביה. וכ"כ בהדיא במלחמות).

[32] ס"א (ואין להחזיר אלא דמיה).

[33] ירושלמי שם (דמים הוא חייב לו). ר"ן שם. וראה גם לעיל שם.

[34] ב"ק צד, א (תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר, הרי שגזל סאה של חטין, טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך, אין זה מברך אלא מנאץ, ועל זה נאמר (תהלים י, ג) בוצע ברך נאץ ה'). תוס' ל, א ד"ה הא (והא דמשמע בריש הגוזל קמא, בההיא דגזל סאה, דאף על גב דשינוי קונה חשיב מצוה הבאה בעבירה, אף על פי שקנאו בשינוי מעשה קודם שבא לידי חיוב חלה ... שאני ברכה דאיכא נמי הזכרה לשם שמים). רמב"ן שם (הא דאמרינן בפרק הגוזל עצים רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי שגזל סאה של חטים טוחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ ... לא קאמר רבי אליעזר בן יעקב התם אלא לענין ברכה ... כיון שעיקרו גזל, מנאץ הוא). דרכי משה ס"ק ג (וכתב עוד הר"ן ריש לולב הגזול ... ומשמע מיהו דלא יברך עליו). שו"ע שם (ומיהו לא יברך עליו).

וראה בהנסמן לעיל (הערה 21)

[35] **רא"ש פ"ז דברכות** ס"ב (משמע שחייב לברך, אלא שברכתו היא ניאוץ). שו"ת הרשב"א ח"א סי' תתקסח ד"ה ושינוי השם (יש מי שפירש אף על פי שקנאה, מכל מקום אין ראוי לברך עליה. ואינו מחוור בעיני, דבלולב והדס הגזולין הרי מברך עליהם, וסוכה גזולה נמי מברך עליה. אלא מסתברא הכי קאמר, אף על פי שהוא מברך עליה, מכל מקום מתוך גזל בא לידו וגזלן הוא, מוטב לו שלא גזל ולא ברך).

סברה כעין זו הובאה גם לעיל סי' קצו ס"א (ויש אומרים שלא אמרו כן אלא במצוה הבאה בעבירה, שאין ראוי להזכיר עליה שם שמים, ואין מברכין עליה ברכת המצות, שאין עבירה מצוה, אבל ברכת הנהנין צריך לברך אפילו האוכל איסורי תורה במזיד, כי מי שאוכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר שיהא ריחו נודף ביותר, ויהנה גם כן מהעולם הזה בלא ברכה).

[36] ראה מ"א סי' תרלז סוף ס"ק ג (דאע"ג דלית בה משום מצוה הבאה בעבירה ... מכל מקום אין לברך עליה, כמ"ש רס"י תרמ"ט ... ואם כן הוי ברכה לבטלה).

[37] וכן הוא לעיל סי' תנד ס"י (שנראה כמברך על עבירה שנזדמנה לידו).

שמכר ונתן[38], הרי כבר נקנית הגזילה להלוקח ביאוש בעלים ושינוי רשות מהגזלן להלוקח, שאף אם בא הנגזל אין הלוקח חייב להחזיר לו כלום[39], נמצא שהיא קנויה לו לגמרי והרי היא כשלו ממש לכל דבר[40], ויוצא בה ידי חובתו אף ביום הראשון[41], ומותר לו לברך עליה[42], שהרי לא על ידי עבירה באה מצוה זו לידו, שהרי הוא לא גזל (וגם קנה אותה אחר שנתייאשו הבעלים ממנה).

אבל אם עדיין לא נתייאשו הבעלים ממנה, אין הלוקח יוצא בה ידי חובתו אף בשאר הימים, לפי שהיא מצוה הבאה בעבירה, שהרי שלא כדין משתמש בה הלוקח, כיון שעדיין היא בחזקת הנגזל, שהרי עדיין לא נתייאש ממנה[43]:

ז וכל זה כשמכר או נתן במתנה גמורה. אבל אם השאילה לאחר (או נתנה לו במתנה על מנת להחזיר[44], אע"פ שכבר נתייאשו הבעלים, אין השואל יוצא בה ידי חובתו ביום הראשון, שהרי אינה קנויה לו על ידי יאוש ושינוי רשות, ואין זה שינוי רשות (הגזלן) כיון שהוא מחויב להחזירה להגזלן. אבל בשאר הימים יוצא בה ידי חובתו, ואין כאן מצוה הבאה בעבירה[45], כיון שכבר נתייאשו הבעלים קודם שהשאילה לו, נמצא שאין על

---

[38] משא"כ אם נתייאשו הבעלים אחרי שמכר הגזלן לאחר, וכמסקנת רמ"א חו"מ סי' שנג ס"ג ([אם יש עם היאוש שינוי רשות, בין שנתיאשו ואחר כך מכר הגנב, בין שנתיאשו אחר שמכר, קנה]. ויש חולקין). סי' שנו ס"ג (ויש אומרים דאם נתייאש לאחר שמכר לא קנה לוקח, דאין יאוש ושינוי רשות קונה אלא אם כן נתייאש קודם שמכר, וכן נראה לי להורות).

וכן הוא לעיל סי' תנד סי"א (אלא אם כן נתייאש ממנה מנגזל קודם שנתנה להם הגזלן ... ומותרים הם אז לברך עליה), ושם נסמן (הערות ע-עא).

[39] שאפילו דמים אינו חייב להחזיר לו, כמסקנת רמ"א חו"מ סי' שנג ס"ג ([אם יש עם היאוש שינוי רשות ... קנה ... אבל מחזיר דמים, אם לקח מגנב מפורסם]. ויש אומרים דאין צריך ליתן לו דמים, דקנה לגמרי). סי' שנו ס"ג ([נתייאשו הבעלים מהגניבה ... קנה לוקח ביאוש ושינוי (רשות) ... ואינו מחזיר הגניבה עצמה לבעלים, אלא נותן להם הדמים] ... יש חולקין וסבירא להו דיאוש ושינוי רשות קונה לגמרי ואין צריך ליתן לו אפילו הדמים). סמ"ע שם ס"ק יג (כיון דנתיאש קודם שלקחה, דהוה ליה יאוש ואחר כך שינוי רשות, אפילו שוה החפץ יותר הרבה מהדמים שנתן להגנב, אין צריך ליתן לבעל החפץ כלום, שקנהו לגמרי).

[40] ראה גם לעיל סי' יא סי"א וקו"א ס"ק ג. סי' כה סל"ו. סי' תנד סי"א. לקמן הל' גזילה סי"א (ומותר ליהנות בו, הוא וכל אדם מן הדין).

[41] מ"א שם (אפילו ביום ראשון). ונתבאר לעיל סי' יא קו"א ס"ק ג (אבל אחר יאוש, אפילו ביום ראשון כשר, כדמוכח בהדיא בגמרא גבי עובדא דאוונכרי). וראה אמרי יעקב סי' ז ביאורים ד"ה ובמדינות.

[42] ב"י סוס"י כה, בשם ארחות חיים בשם בעל העיטור (כתוב בארחות חיים בשם העיטור, שמותר לברך על תפילין שאולים, אבל לא על גזולין, דבוצע ברך נאץ יי', עד שיהא בהם יאוש ושנוי רשות). לבוש שם סי"ב (על גזולין אסור לברך, דהוה ליה בכלל בוצע ברך ניאץ ה', עד שיהא בהם יאוש ושנוי רשות).

וכן הוא לעיל שם סל"ו (אם מכר הגזלן את התפילין לאדם אחר, אם כבר נתייאשו הבעלים מהם, מותר לברך עליהם, כיון שכבר קנה אותם הלוקח על ידי יאוש ושינוי רשות, והרי הן כשלו ממש לכל דבר). סי' קצו ס"ד (וכל זה בגנב וגזלן עצמו, אבל אחרים מברכין בתחלה ובסוף לדברי הכל, שהרי לא על ידי עבירה באה לידם). סי' תנד סי"א (שאז נקנית היא להם ביאוש ושינוי רשות (פירוש, מרשות הגזלן לרשותם), ומותרים הם אז לברך עליהם, שהרי לא על ידי עבירה באה מצוה זו לידם, שכבר נתייאש הנגזל ממנה קודם שבאה לידם), ונתבאר שם (הערה עא).

[43] מ"א ס"ק ג (במלחמות משמע, דלפני יאוש אפילו לאחרים הוי מצוה הבאה בעבירה, כיון דלא קניא עדיין. וכן משמע בגמרא (ל, ב) גבי אוונכרי, דקאמר דליהוי יאוש ושינוי רשות עיי"ש. ולכן אין להקל). ונתפרש לעיל סי' יא בקונטרס אחרון ס"ק ג (כבר כתב שם המ"א, דמיירי לפני יאוש. ומה שמסיק שם להחמיר, היינו בשאר הימים לפני יאוש). והיינו שלא זו בלבד שביום הראשון הוא פסול, כיון שאינו שלו, אלא אף בשאר הימים שאין צריך שיהי' שלו, מכל מקום הוא פסול כיון שהיא מצוה הבאה בעבירה, "שהרי לא כדין משתמש בה הלוקח".

וראה רשימות י"ד.

[44] שאף שנקראת מתנה, כדלקמן סכ"א (יקח מחבירו לולב ומיניו כשרים במתנה על מנת להחזיר), מכל מקום אינה חשובה שינוי רשות. וגם לענין קנין בשבת אינה חשובה מתנה ממש, כדלעיל סי' שו סי"ז (ביום ראשון של חג שצריך לקנות גופו של אתרוג, מכל מקום כיון שקונה אותו על מנת להחזירו, נמצא שאינו קונה אותו אלא למצותו בלבד).

וראה מראי מקומות וציונים. ארבעת המינים. פתחי חושן הל' גניבה פ"ב ס"ק מ"ו. אמרי יעקב שם ליקוטים ס"ק כ.

[45] **ב"י** ד"ה כתב בא"ח, בשם **ארחות חיים** הל' לולב סי' ט (מיהו דוקא לגזלן ולגנב עצמו כל שבעה, ולאחרים ביום ראשון, אבל לאחרים בשאר הימים כשר). **שו"ע** ס"א (ויש מי שאומר דלא נפסל גזול וגנוב אלא לגנב ולגזלן עצמו, אבל לאחרים כשר בשאר הימים, חוץ מיום ראשון).

ואף שפירש המ"א ס"ק ג (צריך לומר דמיירי לפני יאוש, דלאחר יאוש הוא קניא ביאוש ושינוי רשות ושלכם קרינא ביה). מכל מקום סיים (אבל במלחמות משמע דלפני יאוש אפילו לאחרים הוי מצוה הבאה בעבירה, כיון דלא קניא עדיין). ואם כן נשארה קושיתו, באיזה אופן התיר בשו"ע לאחרים בשאר הימים חוץ מיום הראשון, שהרי ביאוש ושינוי רשות, כשר אף ביום הראשון, ובלא יאוש ושינוי רשות אסור אף בשאר הימים (כדלעיל סוף סעיף הקודם). ולכן מפרש רבינו דמיירי ביאוש בלא שינוי רשות (והיינו שהשאילה לאחר או נתנה לו במתנה על מנת להחזיר).

השואל שום עון אשר חטא)[46]:

ח ישראל הלוקח מנכרי אחד מכל ארבעה מינים שבלולב הגדל בקרקעו של הנכרי, לא יקצצנו הישראל בעצמו מקרקעו של הנכרי[47], לפי שסתם נכרים הן גוזלים שדות[48] מישראל או מנכרי אחר[49], וקרקע אינה נגזלת, כלומר אין עליה תורת גזל להיות עומדת בחזקת הגזלן וברשותו לכל דבר להתחייב באחריותה, אלא לעולם היא בחזקת הנגזל וברשותו לכל דבר[50], וישראל זה הקוצץ ותולש מקרקע זו הרי הוא הגוזל מבעל הקרקע מה שתולש[51]. ואע"פ שבעל הקרקע כבר נתייאש ממנה, מכל מקום יאוש בלבד בלא שינוי רשות אינו קונה, והרי הוא גזל בידו[52].

אבל אם ישראל זה קוצץ כדי למכור או ליתן לאחרים שיצאו בו ידי חובתן בחג, הרי זה מותר, שהרי יש כאן גם שינוי רשות מהגזלן, דהיינו ישראל זה הקוצץ, לרשות הלוקח[53]:

ט וכל זה לכתחלה. אבל בדיעבד שכבר קצץ הישראל, מותר הוא בעצמו גם כן לברך עליו, כיון שקצץ ברשות הנכרי, אין אנו חוששין לספק שמא גזולה היא בידו מישראל או מנכרי אחר[54]:

---

[46] ואף שביאוש בלא שינוי רשות, גם לאחרים אסור ליהנות ממנו, כדלקמן הל' גזילה ס"י (אם יודע שזו היא הגזלה עצמה, אסור ליהנות בה ... ואפילו כבר נתייאשו ממנו הבעלים, לפי שביאוש לבד אין הגזלה יוצאה מרשות בעליה להיותה נקנית להגזלן שיהא ברשותו ... לכך לעולם היא עומדת ברשות בעליה כל זמן שהיא ברשות הגזלן). מכל מקום הובאה בקונטרס אחרון שם ס"ק ז, דעת החולקים על זה. וראה מראי מקומות וציונים.

ואף שבנכרי הגוזל קרקע ונתייאשו הבעלים, מבואר בסעיף הבא שאפילו אחר יאוש אין אחרים יוצאין בו. מכל מקום היינו דוקא בקרקע, שאינה נגזלת והיא בחזקת הנגזל לכל דבר, והרי האחרים הם כמו הגזלן עצמו שאינו יוצא בו גם אחר יאוש. משא"כ מטלטלין הם ברשות הגזלן, ואחר שהבעלים נתייאשו אין על השואל שום עון בהשתמשות של נטילת האתרוג.

[47] **גמרא** ל, סע"א (אמר להו רב הונא להנהו אוונכרי, כי זבניתו אסא מעכו"ם (כשתקנו הדס מן הנכרים לאגוד בהן להושענא, רש"י), לא תגזזו אתון, אלא לגזזוה אינהו ויהבו לכו (הם יחתכוהו מן המחובר ויתנוהו לכם, רש"י)). רמ"א ס"א (יש ליזהר שלא יקצץ הישראל בעצמו אחד מארבעה מינים שבלולב לצורך לולבו ... אלא יקצצנו כותי ויקנה מהם). שו"ע סי' תרסד ס"י (יש מי שאומר שיש ליזהר שלא יקוץ ישראל ערבה למצוה משדה עכו"ם, אפילו ברשות העכו"ם).

וכן לענין סכך נתבאר לעיל סי' תרלז סי"ב (לא יקצץ הישראל בעצמו את הסכך מיער של גוי, אפילו מדעת הגוי, אלא יקצצנו הגוי ויתננו ליד הישראל, או יקצצנו ישראל אחר שלא יהיה יושב בסוכה זו שיעשו מסכך זה, ויתננו לישראל בעל הסוכה, מטעם שיתבאר בסימן תרמ"ט).

[48] גמרא שם (מאי טעמא, סתם עובדי כוכבים גזלני ארעתא נינהו, וקרקע אינה נגזלת). רמ"א שם (דקרקע אינה נגזלת, וסתם כותים גוזלי קרקע הם, ויבא בגזילה לידו).

[49] כנסמן לעיל (הערה 5).

[50] משנה ב"ק קיז, ב (שטפה נהר אומר לו הרי שלך לפניך). ברייתא שם (הגוזל שדה מחבירו ושטפה נהר ... וחכמים אומרים אומר לו הרי שלך לפניך ... מה הפרט דבר המיטלטל וגופו ממון, אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאין מטלטלין). טור ושו"ע חו"מ סי' שעא ס"ב (שטפה נהר, אין אחריות ההפסד על הגזלן, שבחזקת בעליה עומדת, ואומר לו הרי שלך לפניך).

וכן אם השביחה הקרקע ברשות הגזלן, כדלעיל סי' תרלז ס"ד (שאין הקרקע נגזלת, כלומר שאין עליה תורת גזל כמטלטלין לעמוד בחזקת הגזלן וברשותו לכל דבר, כגון שאם השביחה ברשות הגזלן אין השבח שלו, כמו במטלטלין, אלא לעולם היא בחזקת בעליה, והרי היא כשאולה ביד הגזלן).

והיינו אף ביאוש עם שינוי רשות, כדלקמן הל' גזילה סי"א (ואפילו אם נתייאשו בעליה כבר ואפילו נמכרה לאחר ולשלישי ולרביעי, שהקרקע אינה נגזלת, ואינה יוצאה מרשות בעליה לרשות מי שהיא בידו לעולם, לפי שהקרקע לעולם היא ברשות בעליה עומדת).

[51] רש"י שם (והתולשו הוא גוזלו). רמ"א שם (ויבא בגזילה לידו).

[52] ואף שאחר שתלש אינו קרקע אלא מטלטלין, ומועיל בו יאוש ושינוי רשות. מכל מקום, בשעה שתולש הוא עדיין של הגזלן, ואחר שתלש אין היאוש מועיל, ששוב לא הי' כאן שינוי רשות.

[53] גמרא ל, ב (סוף סוף כי גזזו אוונכרי ליהוי יאוש בעלים בידייהו (אוונכרי, רש"י) ושינוי הרשות בידן (דידן, הלוקחין אותן מהן, ולדידן לאו מצוה הבאה בעבירה היא, רש"י)). מ"א ס"ק ו (והוא הדין כשקוצץ ישראל ונתן לחבירו שרי, כיון דהוי לאחר יאוש). ט"ז סי' תרסד ס"ק ו (משמע מזה אפילו אם ישראל אחר קוצץ די בכך, ואין צריך דוקא עכו"ם אפילו לכתחלה, דאל"כ מאי פריך סוף סוף כי גזזו כו', דהא רב הונא למדם היאך יעשו לכתחלה ... אם אין הישראל עצמו קוצץ לצורך שלו, אלא אדם אחר קוצץ משדה העכו"ם מרשותו, שמותר לכתחלה).

וכן הוא לעיל סי' תרלז סי"ב (יקצצנו הגוי ויתננו ליד הישראל, או יקצצנו ישראל אחר).

ומספיקא אין חוששים לאיסור גזילה לזה שקוצץ, כדלקמן הל' גזילה סוף ס"י (אסור ליהנות ממנה ... מעות גזולים או גנובים עצמן בודאי), וסי"א (בשדה גזולה בודאי (ולענין מצוה שלא תהא באה בעבירה מחמירים אפילו בסתם, כמ"ש באו"ח סי' תרמ"ט)). הרי ש"בסתם" לא אסרו מחשש גזילה אלא מחשש מצוה הבאה בעבירה, וכאן שקוצץ כדי למכור או ליתן לאחרים, אין כאן גם חשש מצוה הבאה בעבירה.

[54] **מ"א** ס"ק ה (נראה לי דבדיעבד כשר ומברך עלייהו, דמספיקא לא חיישינן לגזולה).

י וכן אם נכרי בעל הקרקע שנותן רשות לישראל לקצוץ הוא מחזיק קרקע זו מיד המלך שנתנה לו[55], אע"פ שהמלך עצמו כבש קרקע זו במלחמה מיד אחר, אין זה גזל, שהקרקע נקנית להגזלן בכיבוש מלחמה קנין גמור[56], כמו שלמדו חכמים[57] ממדרש הפסוקים.

וכל זה בחוץ לארץ. אבל בארץ ישראל שחייבת בתרומות ומעשרות, אם קצץ ישראל בעצמו את האתרוג, הרי נתחייב אתרוג זה בתרומות ומעשרות על ידי קציצה של הישראל, ואם נטלו לשם מצוה קודם שהפריש עליו תרומה ומעשר מאתרוג אחר לא יצא ידי חובתו, שהרי הוא טבל[58], וטבל פסול אפילו בשאר הימים, כמו שיתבאר[59]:

של אשירה

יא כל ארבעת המינים שהיה אחד מהן של אשירה[60], אם היא של ישראל[61], דהיינו שקנה אותה ישראל מיד עובדיה[62], הרי זה פסול אפילו בשאר הימים[63], לפי שכל המינים צריך שיהיו כשיעורן המפורש בהן[64] (דהיינו

---

[55] **ט"ז סי' תרסד** שם (נראה לי דבמקום שיש עצי יער של שר העיר, והוא נותן רשות לקצוץ שם מי שירצה, ודאי לכו"ע אין איסור, דהא דינא דמלכותא דינא, כדאיתא בזה בפרק הגוזל בתרא (ב"ק קיג, ב), דמצד דינא דמלכותא מייאשי מרא קמא מינייהו. והוא הדין אם עכו"ם אחד יש לו שדה ויערות מצד דין המלכות, שאין בזה חשש איסור כלל).

[56] **מ"א** ס"ק ה (ומי שגזל על ידי כיבוש מלחמה, קניה).

[57] **גמרא** גיטין לח, א (אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון), לפירוש התוס' שם ד"ה אבל (צריך לפרש דהכא בחזקה של כבוש מלחמה איירי, וכן פר"ח).

ומבואר לקמן הל' הפקר ס"ג (מלך, אפילו נכרי, שכבש איזו מדינה במלחמה, קונה אותה עם כל הנהרות והיערים שבה. ואם מכר או נתן יער ממנה לאחד מעבדיו, נקנה להם קנין גמור, אף על פי שלא החזיקו בו לא הם ולא המלך). ובקונטרס אחרון שם ס"ק א (חזקתו היא חזקת ידו שכבש במלחמה, כמ"ש התוס' בגיטין דף ל"ח בד"ה אבל בחזקה, בשם ר"ח).

וראה לקוטי שיחות חט"ו ע' 102, ובהערה 24.

[58] שו"ת הר"ר בצלאל אשכנזי סי' ב (פה צפת, זה כמה ימים ושנים נהגו, ששנים או שלשה יהודים יש להם מקח קבוע עם העכו"ם בעלי האתרוגים, כך וכך בסלע בכל שנה ושנה, ואותם היהודים בפרדס ובוררים להם את הטובים וחותכים אותם בידיהם ומביאים אותם לבתיהם. והרי אותם האתרוגים טבל גמור הם ... הרי אילו האתרוגים נתמרחו על ידי ישראל, אם כן היאך יוצאים בהם בטבלם). כנסת הגדולה הגה"ט סי' תרמח. מ"א ס"ק ד (ובאתרוג בארץ ישראל, אם קצצו עצמו, הוה ליה נתמרח ביד ישראל, והוה ליה טבל (רבי בצלאל ב')).

[59] סעיף טו.

[60] **משנה** כט, ב (לולב ... של אשירה ... פסול). לב, ב (הדס ... של אשירה ... פסול). לג, ב (ערבה ... של אשירה ... פסולה). לד, ב (אתרוג ... של אשירה ... פסול). טור ושו"ע ס"ג ([כל ארבעה המינים] ... ושל אשרה ... פסול).

ו**עי' סי' תקפו** ס"ו **שם נתבאר כל זה** לענין שופר של עבודה זרה של ישראל ... לא יצא, משום דשופר צריך שיהא בו טפח כמו שיתבאר, וזה שהוא עומד לישרף, שהרי עבודה זרה של ישראל אפילו אם יבטלנה גוי אינה מבוטלת, כמ"ש ביו"ד סי' קל"ט, וצריך לשרפה, וכל העומד לישרף הרי הוא ככבר נשרף, ואם כן אין בו שיעור טפח). סיום הסעיף חסר שם.

[61] גמרא לא, ב (הכא באשרה דמשה עסקינן, דכתותי מיכתת שיעוריה), ופרש"י (אותם שהיו בשעת כיבוש ארץ ישראל, שהצריכן הכתוב שרפה כדכתיב (ראה יב, ג) ואשריהם תשרפון באש). תוס' שם ד"ה באשרה (ההוא דקתני לא יצא, בעבודה זרה דישראל, שאינה בטילה עולמית). טור ושו"ע שם (ושל אשרה של ישראל, פסול).

[62] תוס' שם (עבודה זרה דנכרי נמי, מדאגבהה קנייה ונעשה של ישראל), וביבמות קד, רע"ב (בעבודת כוכבים דעובד כוכבים, מכי אגבה הויא דישראל). בעל המאור יז, א (מתכוין לזכות בו ... דהויא לה עבודה זרה ביד ישראל, ואין לה בטלה עולמית). ר"ן יד, א (אי זכה ביה, הוה ליה אשרה דמשה, דכתותי מיכתת שיעוריה). רבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נח, ב (אם נטלו כדי לזכות בו, הוה ליה עבודה זרה של ישראל שאין לה ביטול, וכתותי מכתת שיעוריה, כגון אשרה דמימי משה). מ"מ פ"ח ה"א (אם נתכוין ישראל לזכות בה, הוה לה עכו"ם דישראל, ואין לה בטול, ואם נטל לא יצא). רמ"א ס"ג (ודוקא שלא נתכוון לזכות בו, אבל אם נתכוון לזכות בו הוה ליה של ישראל, דאינו יוצא בו).

ההלכה בקוצץ הארבע מינים מאשירה ומתכוין לזכות בהם, מבוארת לקמן סי"ג (אם נתכוין לזכות בהן לגמרי שלא להחזירן להנכרי, הרי מיד בקציצה זו זכה בה הישראל, ונעשית עבודה זרה של ישראל, ואין ביטול הנכרי מועיל להתירה בהנאה). וכאן מיירי בקונה את האשירה עצמה מהנכרי.

ולעיל סי' תקפו ס"ז כתב דוגמה נוספת (עבודה זרה של ישראל, כגון שהשתחווה להשופר).

[63] כדלקמן סי"ג (ולא נטלן לשם מצוה ביום הראשון, שהרי השאול פסול בו, אלא נטלן בשאר הימים), וסי"ח (ואפילו חסרון אינו כשר בשאר הימים, אלא אם כן נשתייר בו שלם כשיעור). בעל המאור יז, א (ושמעת מינה דכל היכא דלית ליה ביטול, אפילו ביום שני פסול, ואפילו בדיעבד, משום דכתותי מכתת). ר"ן יג, ב (וכי אוקימנא מתניתין באשרה דמשה, היינו משום יום שני, דאלו באשרה דעכו"ם יוצא הוא בשאול). רבינו ירוחם נתיב ח ח"ג נח, ב (ומיירי בעבודה זרה של גוי ונטלו על דעת שלא לזכות בו, ודוקא בשאר ימים חוץ מיום ראשון).

[64] רש"י לא, ב ד"ה באשרה (ולולב צריך שיעור, והאי כמאן דמיכתת שיעוריה כיון דלשרפה קאי), ובחולין פט, ב ד"ה שיעורא (שיעור הדס וערבה שלשה טפחים, ולולב ארבעה). תוס' ל, א ד"ה משום (דאתרוג נמי בעי שיעור). רא"ש פ"ג סט"ו (ובאתרוג שייך שפיר שיעורא). לבוש ס"ג (דכתותי מכתת שיעורה, לא יצא, דהוה כמו שאין בו שיעור).

שלשה טפחים, עיין סימן תר"נ[65]), ואשירה שהיא של ישראל, כיון שאין ביטול הנכרים מועיל לה להתירה בהנאה[66], הרי היא עומדת לשריפה, וכל העומד לישרף הרי הוא כשרוף[67], ונמצא שאין בו כשיעור המפורש בו[68]:

יב ואם האשירה היא של נכרי, לכתחלה לא יקצוץ ממנה אחד מכל ארבעת המינים[69], אפילו אם כבר ביטלה הנכרי[70]. ואפילו אם אילן הזה נטעוהו שלא לשם עבודה זרה ואחר שגדל עבדוהו בענין שהוא מותר בהנאה להדיוט אפילו בלא ביטול, שהמחובר אינו נאסר[71], אעפ"כ הוא מאוס לגבוה, כיון שנקרא עליו שם עבודה זרה[72].

אבל בדיעבד שכבר נטל ארבעה מינים של אשירה זו לשם מצוה, יצא ידי חובתו ואינו צריך לחזור וליטול[73]. ואפילו אם לא ביטל הנכרי אשירה זו, והרי היא אסורה בהנאה, מכל מקום כיון שמועיל לה ביטול להתירה בהנאה, הרי אינה עומדת לשריפה, שאפשר שיבטלנו נכרי[74]. ואע"פ שעכשיו עדיין היא אסורה בהנאה, אין

---

[65] ס"א (שיעור אורך בדי הדס וערבה אין פחות משלשה טפחים, שהם י"ב גודלין, ושדרו של הלולב אין פחות מארבעה טפחים). ושיעור אתרוג מבואר לקמן סכ"ג (דהיינו אתרוג פחות מכביצה).

וראה קובץ דברי תורה ה ע' סד. אהלי שם ב ע' קנז.

[66] ט"ז ס"ק ב (דעבודה זרה של ישראל לא מהני לה ביטול). וכנפסק בשו"ע יו"ד סי' קלט ס"ב (עבודת כוכבים של ישראל אין לה בטול). ובסי' קמו ס"ב (אפילו עבודת כוכבים של עובד כוכבים, משבאת ליד ישראל וזכה בה, שוב אין לה ביטול).

[67] **ריטב"א** כט, ב (משום דקיימי לשריפה, וכל העומד לשריפה כשרוף דמי). וכדאמרינן מנחות קב, ב (כל העומד לשרוף כשרוף דמי). רש"י חולין פט, ב ד"ה שיעורא (ועבודת כוכבים כיון דלשרפה קיימא, כל העומד לישרף כשרוף דמי, הלכך שיעורא הוא דכתותי מכתת).

וכן הוא לעיל סי' תקפו ס"ו (וזה שהוא עומד לישרף ... וכל העומד לישרף הרי הוא ככבר נשרף, ואם כן אין בו שיעור טפח). סי' שסג ס"י (מפני שעומדים לשריפה, וכאילו נשרפו ונעשו אפר ונכתת שיעורים), וסי"ח (שכיון שלשריפה עומדת, הרי היא כאילו כבר נשרפה ונכתת שיעורה).

[68] **גמרא** שם (דכתותי מיכתת שיעוריה), ופרש"י (כיון דלשרפה קאי). מ"א ס"ק יב (דכתותי מכתת שיעוריה).

ואף שנתבאר לעיל סי' תרמח סכ"ט (שאם הוא פחות מכביצה פסול לפי שרוב האתרוגים אין גידולן פחות מכביצה, וזה שאין בו כביצה הרי עדיין לא נגמר פריו), וכאן הרי מיירי שהי' לאתרוג זה כביצה, ונגמר פריו, אלא דהוי כאילו חתכו חלק ממנו.

נתבאר בתוס' ל, א ד"ה משום (דאף על גב דאמרינן לקמן (לא, ב) טעמא משום דלא גמר פירא. מכל מקום בעינן דמינכר לקיחתה). רא"ש פ"ג סי' טו (ובאתרוג שייך שפיר שיעורא, משום דבעינן דמינכר לקיחה).

וכן הוא לקמן ס"כ (מותר מיום שני ואילך לחתוך מן האתרוג ולאכול, ויוצא ידי חובתו בהנותר, אף על פי שהוא מיעוט של כל האתרוג, ובלבד שיהיה בו כביצה).

[69] רבא ב**גמרא** לא, ב (לולב של עבודה זרה לא יטול (דמאיס לגבוה, רש"י), ואם נטל כשר). טור ושו"ע ס"ג (של עבודת כוכבים, לכתחילה לא יטול, ואם נטל יצא).

[70] בעל המאור יז, א (ואם נטלו אחר ביטול, אפילו ביום הראשון כשר, דהא לכם קרינן ביה. בין כך ובין כך לכתחלה לא יטול, דמאיס לגבוה). רש"י שם (דמאיס לגבוה), לפירוש ב"י ד"ה ובשל (וכתב עוד הר"ן (שם) ... לאחר ביטול אפילו לכתחלה נמי ... ומיהו מדברי רש"י שכתב לא יטול משום דמאיס לגבוה, לא משמע הכי). רמ"א ס"ג (אם נתבטל ביד כותי ... יצא בדיעבד). לבוש ס"ד (מיהו לכתחלה אסורה שכבר נמאס לגבוה). עטרת צבי ס"ק ה (אבל לא לכתחלה, אף ששרי להדיוט, משום דמאיס לגבוה).

[71] כרבנן בע"ז מה, ב (רבי יוסי ברבי יהודה סבר אילן שנטעו ולבסוף עבדו אסור ... ורבנן האי ואשריהם תשרפון באש מאי עבדי ליה, מיבעי ליה לאילן שנטעו מתחילה לכך). שו"ע יו"ד סי' קמה ס"א (אילנות שלא נטען לשם עבודת כוכבים, אינם נאסרים), וש"ך שם ס"ק ה (וכל מה שיש שם בשעה שעבדו, הן פירות הן שריגים ועלים, הכל מותר).

[72] **מ"א** ס"ק יא (אפילו נטעו ולבסוף עבדו). רבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נח, ג (אם לא נטעו מתחלה לכך ולבסוף עבדו, והוא בענין שהלולב מותר להדיוט ... היא בעיא בגמרא אם מותר לכתחלה, ולא איפשיטא, ואזלינן לחומרא. הילכך המשתחוה לדקל, אפילו לא נטעו מתחלה לכך, לא יטול לכתחלה).

וכן לענין ציצית נתבאר לעיל סי' יא סי"ג (המשתחוה לבהמה צמרה פסול לציצית, אף על פי שאין בעלי חיים שנעבדו אסורים להדיוט, וכל המחובר לו הרי הוא כמוהו, ואם כן הצמר הזה מותר להדיוט, מכל מקום למצוה אסור משום דמאוס הוא לגבוה, שהרי בעלי חיים שנעבדו אסורין לגבוה לגבי המזבח, ואם כן הוא הדין לצמר שעל גביהן).

וראה ארבעת המינים.

[73] רבא לא, ב (ואם נטל כשר). טור ושו"ע שם (ואם נטל יצא).

וכן הוא בשופר, כדאמרינן ר"ה כח, א (בשופר של עבודה זרה, לא יתקע. ואם תקע יצא). טור ושו"ע סי' תקפו ס"ג (בשופר של עבודה זרה ... של גוי ... לא יתקע, ואם תקע בו, יצא).

[74] תוס' יבמות קג, ב ריש ד"ה סנדל (פירש בקונטרס דמיירי בעבודת כוכבים של עובד כוכבים, וקודם ביטול, דכיון דראוי לבטל לא מכתת שיעוריה, אף על פי שלא נתבטל עדיין). בעל המאור שם (ואם נטלו כשר אפילו קודם ביטול, כיון דאית ליה ביטול). רא"ש ר"ה פ"ג ס"ט (אמר רבא שופר של עבודה זרה לא יתקע בו, ואם תקע בו יצא ... בעבודה זרה של נכרי, כיון דראויה להתבטל, לא מיכתת). ב"ח ד"ה ובשל (ואם נטל יצא, דכיון שמועיל לו ביטול, לאו כתותי מיכתת שיעוריה הוא). מ"א ס"ק יג (אף על גב שאסור באכילה ובהנאה. מכל מקום כיון שאם נתבטל מותר באכילה, יצא).

זו חשובה הנאה מה שיוצא בה ידי חובתו, דמצות לאו ליהנות נתנו[75], כמו שנתבאר בסי' תקפ"ו[76] עיי"ש:

יג במה דברים אמורים, כשלא נתכוין ישראל זה שקצץ מינים אלו מהאשירה לזכות בהן לצורך עצמו, אלא היה בדעתו להחזירן להנכרי בעל האשירה בשלימות, ולא נטלן לשם מצוה ביום הראשון, שהרי השאול פסול בו[77], אלא נטלן בשאר הימים[78].

אבל אם נתכוין לזכות בהן לגמרי שלא להחזירן להנכרי, הרי מיד בקציצה זו זכה בה הישראל, ונעשית עבודה זרה של ישראל, ואין ביטול הנכרי מועיל להתירה בהנאה אם לא בטלה קודם קציצתו, והרי היא עומדת לשריפה, לפיכך אפילו בדיעבד לא יצא[79]:

יד וכל זה בימיהם שהנכרים היו משתחוים לאילן. אבל בזמן הזה שאין הנכרים משתחוים לאילן, אלא (נוטעין אילן לפני עבודה זרה[80] או) שנוטעים אילנות בגן של עבודה זרה[81] ודמי פירות האילנות הוא לכהניהם, מותר ליקח מהן ארבעה מינים שבלולב, ועל דרך שנתבאר ביו"ד סי' קמ"ג[82] לענין הנאת הדיוט עיין שם:

הפסולים ביום ראשון והפסולים בשאר הימים

טו אתרוג[83] שאינו ראוי לאכילה, כגון שהוא של טבל[84] או של ערלה[85], פסול כל ז' ימים[86], שנאמר ולקחתם לכם ודרשו חכמים[87] הראוי לכם לכל דרכי הנאתו, ואתרוג שדרך הנאתו היא האכילה צריך להיות ראוי

---

[75] רש"י שם ד"ה ואם נטל (ואע"ג דאיסורי הנאה הוא, דמצות לאו ליהנות ניתנו, כלומר אין קיום מצות הנאת הגוף אלא עבודת עבד לרבו). בעל המאור שם (ומצות לאו ליהנות ניתנו). רא"ש שם (דמצות לאו ליהנות ניתנו). ב"ח שם (ואף על גב דכל זמן שלא ביטלו איסורי הנאה נינהו, מצות לאו ליהנות ניתנו). ט"ז ס"ק ג (והא דכשר אחר יום ראשון, אף על גב דאסור בהנאה. דמצות לאו ליהנות ניתנו).

[76] סיום סעיף ו בשוע"ר שם – לא הגיע לידינו.

[77] כדלעיל ס"א (כל ארבעת המינים שהיה אחד מהן שאול ... הרי זה פסול ביום הראשון של חג).

[78] שבאשירה של נכרי יצא.

[79] **שו"ע** ס"ג (ושל אשרה של ישראל, פסול), ורמ"א שם (אם נתכוון לזכות בו הוה ליה של ישראל, דאינו יוצא בו). וכדלעיל סי"א (אם היא של ישראל, דהיינו שקנה אותה ישראל מיד עובדיה), ושם נסמן (הערה 62).

[80] שנוטעין אותם שם לנוי עבודה זרה. וראה ארבעת המינים.

[81] רבנו ירוחם שם נח, ג (ונראה לי לפי זה, דבזמן הזה שאין משתחוים לאשרה, אלא נוטעים אילן לפני עבודה זרה, או בגן עבודה זרה שהדקל הנטוע שם, לולבו מותר למצוה, דאין זו אשרה, דאין משתחוים לה). רמ"א ס"ד (ואפילו האילן נטוע לפני עבודה זרה, כל זמן שאין עובדין האילן).

[82] סעיף ג (היה לעבודת כוכבים גנה או מרחץ, והטובה היוצאת מהם היא לכהנים, מותר ליהנות מהם).

[83] סיכום הפסולים באתרוג שאינם בגופו, ונאסרו רק ביום הראשון:
(א) אינו שלו, הפסול אינו בגוף האתרוג, וכשר בשאר הימים (ס"א-ב).
(ב) אינו ראוי לאכילה, הפסול הוא בגוף האתרוג, ופסול כל שבעה (סט"ו).
(ג) מודר הנאה, הפסול אינו בגופו, וכשר בשאר הימים (סט"ז).
(ד) נחסר, הפסול אינו בגופו, וכשר בשאר הימים (סי"ז-כ).
(ה) אינו הדור, מחלוקת אם נחשב הפסול בגופו, ואם פסול כל שבעה (סי"ז וסי"ט).
(ו) אין בו כשיעור, הפסול הוא בגופו, ופסול כל שבעה (סי"ח).

[84] רמב"ם פ"ח ה"ב (אתרוג של ... טבל, פסול). רבנו מנוח שם (ושל טבל, האי נמי מפני שאינו ראוי לאכילה). תוס' לה, א ד"ה אתיא (דאין יכול לצאת באתרוג של טבל).

[85] **משנה** לד, ב (של ערלה פסול). רמב"ם שם (אתרוג של ערלה ... פסול). מ"א ס"ק כ (אתרוג של ערלה פסול).

[86] רמב"ם פ"ח ה"ט (והפסלנות שהוא ... מפני שאותו אתרוג אסור באכילה, בין ביום טוב ראשון בין בשאר הימים פסול). שו"ע ס"ה (והפיסול שהוא ... מפני שאותו אתרוג אסור באכילה ... בין ביום טוב ראשון בין בשאר ימים, פסול).

והטעם ביאר המ"א ס"ק כ (ומה שפסול כל ז', היינו שראו חז"ל לאוסרו כיון שהפסול בגוף האתרוג).

וכן הוא לקמן סי"ז (כל הדברים הפסולין בכל אחד מארבעה מינים שפסולן הוא מגופו, פוסל בין ביום הראשון בין בשאר הימים), ושם נסמן (הערה 98)..

משא"כ אם אין הפסול בגופו, אף אם אינו ראוי לאכילה ולהנאה, כשר בשאר ימי החג, כמו בנדר הנאה מלולב זה, המבואר לקמן סעיף הבא (מי שנדר הנאה מלולב ... בשאר הימים ... לא החמירו כל כך לפוסלו בדבר שאין הפסול בגופו, שהרי לולב זה כשר הוא בעצמו, אלא שהוא נדר ממנו הנאה).

וראה אהלי שם ב ע' קנה. ז ע' נז. ארבעת המינים (קהל חסידים פי"ח אות יז).

[87] גמרא לה, א (לפי שאין בה היתר אכילה), ופרש"י (ורחמנא אמר לכם, הראוי לכם בכל דרכי הנאתו), ותוס' (ורחמנא אמר לכם, הראוי לכם בכל דרכי הנאתן).

לאכילה[88].

ואתרוג של ערלת חוץ לארץ, אע"פ שאסור באכילה[89], מכל מקום, כיון שיש מתירין[90] להאכיל ערלת חוץ לארץ לחבירו שאינו יודע שזה ערלה, ואם כן הרי הוא ראוי לאכילה[91]. ואע"פ שאין הלכה כדבריהם כמ"ש ביו"ד סימן רצ"ד[92], מכל מקום יש לסמוך על דבריהם להכשיר האתרוג למצוה[93]:

טז מי שנדר הנאה מלולב שלו או מלולב של חבירו, הרי לולב זה פסול לו ביום הראשון, שהרי אין לולב זה ראוי לו לכלום כיון שנדר ממנו הנאה[94], והתורה אמרה לכם, הראוי לכם לכל דרכי הנאתו[95]. ולפיכך צריך ליקח לו לולב אחר לצאת בו ביום הראשון. אבל בשאר הימים, כיון שאין חיוב נטילת לולב אלא זכר למקדש, לא החמירו כל כך לפוסלו בדבר שאין הפסול בגופו[96], שהרי לולב זה כשר הוא בעצמו, אלא שהוא נדר ממנו הנאה[97]:

יז אבל שאר כל הדברים הפסולין בכל אחד מארבעה מינים שפסולן הוא מגופו[98], פוסל בין ביום הראשון בין בשאר הימים. חוץ מפסול מחמת חסרון[99], כגון ניקב נקב מפולש ויש בו חסרון מגוף האתרוג[100], או שניטל עוקצו ונשאר מקומו גומא[101]. אבל ניטלה פטמתו, אין פיסולו מחמת חסרון בלבד, אלא מחמת שאין זה הידור[102], לפיכך פסול כל שבעת הימים[103], כשאר כל פסולים שמחמת הידור, כגון חזזית וכיוצא בו[104],

---

[88] **מ"א** ס"ק כ (דוקא גבי אתרוג, כיון שראוי לאכילה, דרשינן לכם שלכם תהא לאכלו).

[89] משנה ערלה פ"ג מ"ט (החדש אסור מן התורה בכל מקום, והערלה הלכה). שו"ע יו"ד סי' רצד ס"ח (ערלה נוהגת בכל מקום ובכל זמן ... אלא שבשל ארץ ישראל היא מן התורה ובחוצה לארץ הלכה למשה מסיני).

[90] קידושין לט, א (אמר ליה לוי לשמואל, אריוך ספק לי ואנא איכול (לקוט שלא בפני שיהיה ספק אצלי ואנא איכול. ובערלה קאי, רש"י), רב אויא ורבה בר רב חנן מספקו ספוקי להדדי. אמרי חריפי דפומבדיתא, אין ערלה בחוצה לארץ ... כי הא דתניא רבי אלעזר בר' יוסי אומר משום ר' יוסי בן דורמסקה שאמר משום רבי יוסי הגלילי שאמר משום רבי יוחנן בן נורי שאמר משום ר' אליעזר הגדול, אין ערלה בחוצה לארץ).

[91] שלטי הגבורים יז, א אות ב, בשם הריא"ז (ולי נראה שערלת חוצה לארץ יש בה היתר אכילה, שהרי יכול להאכיל לכתחלה לחבירו שאינו מכיר בה). כנסת הגדולה הגה"ט סוס"י תרמח.

[92] ב"י שם ד"ה ואיכא (למה לא כתבו דאפילו מי שיודע בפירות שהן ערלה מותר לספק לחבירו ולהאכילו, וכדאמר ליה לוי לשמואל, וכדעבדי רב אויא ורבה בר בר חנא. יש לומר דהנך רבנן סברי כשמואל דאמר ערלה בחוצה לארץ הלכת מדינה היא, אבל לרבי יוחנן דסבר הלכה למשה מסיני היא, אסור).

[93] מ"א ס"ק כ (וערלת חוצה לארץ כשר, שהרי יכול לכתחלה להאכילו לחבירו שאינו מכיר בה (ש"ג). וכן משמע דעת הפוסקים שהשמיטוהו. אבל לפי מ"ש הרב"י ביו"ד סי' רצ"ד דאסור להאכילו לחבירו, אם כן פסול הוא. מכל מקום נראה לי דיש להכשיר, הואיל ופשטא דתלמודא משמע שיכול להאכילו לחבירו, יש לסמוך עליו לגבי אתרוג).

[94] שו"ת **הרשב"א** ח"א סי' תשמו (נשאל עוד, המודר הנאה מחבירו ונתן לו לולב לצאת בו על מנת שיחזירהו, אם שייך בכי הא מצות לאו ליהנות ניתנו אם לאו. והשיב, דביום ב' ודאי יוצא, דמצות לאו ליהנות ניתנו. אבל ביום א' לא יצא, דהא בעינן ולקחתם לכם, משלכם, ולא משל איסורי הנאה), וסי' תרמז, וח"ד סי' רב. **רמ"א** ס"ב (והמודר הנאה מלולב של חבירו, או מלולבו של עצמו, אינו יוצא בו ביום א', דלא הוי שלכם).

[95] לא הסתפק בטעם "דלא הוי שלכם", שהובא לעיל מהרשב"א והרמ"א, שהרי יש דיון גדול אם יש בעלות באסורי הנאה (כדלעיל סי' תלה בקונטרס אחרון ס"ק ב). ולכן כתב הטעם "הראוי לכם לכל דרכי הנאתו", כדלעיל סעיף הקודם (לענין טבל וערלה).

[96] משא"כ באתרוג של טבל וערלה, המבואר לעיל סעיף הקודם, שהוא "פסול כל ז' ימים" כיון שהפסול בגופו, כנסמן לעיל שם (הערה 86).

[97] הטעם שמותר ליטול לולב האסור בהנאה, מבואר לעיל סי"ב (אין זו חשובה הנאה מה שיוצא בה ידי חובתו, דמצות לאו ליהנות נתנו), ושם נסמן (הערה 75).

[98] ר"ן טו, א (ומדאמרינן בעל מום הוא, משמע שפסולו מגופו, ופסול כל שבעה אפילו בזמן הזה). מ"א ס"ק כ (ומה שפסול כל ז', היינו שראו חז"ל לאוסרו כיון שהפסול בגוף האתרוג, כמ"ש בתוס' ריש הפרק), והוא ממשמעות התוס' כט, ב סד"ה בעינן (בעיקר הלקיחה כגון ד' מינין, ולקיחה לכל אחד, תקון בשאר יומי, כעין דאורייתא, וכן בהדר). וכן הוא בראי"ש פ"ג ס"ג (בעיקר הלקיחה כגון ד' מינים בלולב ולקיחה לכל אחד ואחד, תיקון גם בשאר ימים, כעין דאורייתא, וכן בהדר).

וכן הוא לעיל סט"ו-ז (והערות 86; 96).

[99] **תוס'** שם (אבל בחסר ... לא תקון). **רא"ש** שם (אבל בחסר לא תיקון). טור ורמ"א ס"ה (וחסר כשר בשאר ימים).

[100] שזה פסול לדברי הכל, כדלעיל סי' תרמח ס"ח. אלא שאין פסולו מחמת הדור, אלא מטעם לקיחה תמה, כדלעיל שם סי"ד (וכל פסולים אלו, דהיינו ניקב חסר ונסדק, אינו מחמת שאינו הדור, אלא לפי שאינו תם ושלם, והתורה אמרה ולקחתם ודרשו חכמים לקיחה תמה ושלימה), ולכן אינו פסול אלא ביום הראשון (ונתבאר לעיל שם ס"ב הערה 5).

[101] שפסול מטעם חסר, כדלעיל שם סי"ח (ניטל העוקץ ... והרי זה אתרוג חסר), ושם נסמן (הערה 88), ולכן אינו פסול אלא ביום הראשון, כמבואר ברבנו ירוחם נתיב ח ח"ג נט, ד (וכשר בשאר ימים, כי הם פסולים ביום ראשון משום דבעינן לקיחה תמה). מ"א סי' תרמח ס"ק יא (הגומא מכוסה, דאם לא כן הוי ליה חסר).

[102] והיינו שאז הוא גם חסר, וגם אינו הדור, כדלעיל שם סי"ז (וכיון שהיא חסרה הרי זה אתרוג חסר ... אינו הדור).

שפוסלין כל ז' ימים[105]:

יח ואפילו חסרון אינו כשר בשאר הימים אלא אם כן נשתייר בו שלם כשיעור[106], דהיינו כביצה באתרוג. אבל אם לא נשתייר בו כביצה, פסול. וכן הדס וערבה שאין בהן כשיעור, דהיינו שלשה טפחים, ולולב שאין בו כשיעור, דהיינו ארבעה טפחים[107], פסולין כל שבעת הימים[108]:

יט נמצאת למד שכל הפסולין בראשון מן התורה פסולין בשאר הימים מדברי סופרים, חוץ מן עשרה דברים[109] ואלו הם.

א' השאול, בין מדעת הבעלים, בין שנטל שלא מדעת הבעלים אבל לא נתכוין לגזול[110].

ב' הנודר הנאה מלולב ומיניו[111].

ג' לולב שנסדק בענין שנפסל[112].

ד' נחלקה עלה העליון האמצעי (ששני פסולים אלו הן מחמת חסרון, כמ"ש בסימן תרמ"ה[113]).

ה' נכפפו רוב ראשי העלין שבלולב[114].

ו' הדס שיבשו עליו ונשארו בו שלשה עלין כמושין בראש הבד[115].

ז' אתרוג שניקב אפילו יש בו חסרון ואפילו הרבה יותר מכאיסר ואפילו הוא מפולש[116].

---

[103] **מ"א** ס"ק יז (במ"מ משמע שהפסול הפיטמא משום הדר הוא ... ולכן אין להקל בפטמא).

[104] כדלעיל שם סי"ט-כא, ושם נסמן (הערה 103).

[105] **תוס'** שם ד"ה קפסיק (עלתה חזזית על רובו, דמפסיל אף ביום טוב שני משום הדר). **רא"ש** פ"ג סט"ו (חזזית ... ודאי משום הדר הוא, ומיפסיל בכל הימים). **ר"ן** יח, רע"א (נראה שסובר הרב ז"ל, דכולהו פסולי דפסילי משום הדר, כי היכי דפסילי ביום טוב ראשון פסילי ביום טוב שני). **רבנו ירוחם** שם (ועלתה חזזית על רובו, ושאר פסולים דלא הוו הדר, פסולים אף בשאר הימים). **רמ"א** ס"ה (וחזזית פוסלת כל שבעת הימים). **מ"א** ס"ק כב (וחזזית, אינו הדר).

דעה הב' תתבאר לקמן סוף סי"ט.

[106] תוס' מו, ב ד"ה אתרוג בשביעי (דלא אכל ליה כוליה ומשייר בה כשיעור, דמצי נפיק ביה). רא"ש פ"ג סי' כג (שנשאר בו שיעור לצאת בו). **מ"א** ס"ק כז (דחסר כשר, אם נשאר בו כשיעור כדי לצאת בו [טור]).

ויתבאר לקמן ס"כ (ואפילו לכתחלה מותר מיום שני ואילך לחתוך מן האתרוג ולאכול, ויוצא ידי חובתו בהנותר, אף על פי שהוא מיעוט של כל האתרוג, ובלבד שיהיה בו כביצה).

[107] כדלקמן סי' תרנ ס"א.

[108] הראב"ד בהל' לולב, שבתשובות ופסקים ע' כז (שיעורא מיהא בעי בכולהו יומי, דאי שיעורא דלולב כמאן דליכא מידי דמי). **ריטב"א** כט, ב ד"ה לולב (עוד יש עכוב אחר בארבעת המינין, והוא כל שאין שמו עליו, שהקפיד בו, שאין בו כשיעור ... אין שמם עליהם וכמינים אחרים דמו, לפיכך [ה]ן נוהגין בכל ז' ימים). ר"ן יד, א (וכן הפסולים מפני שעוריהן, כגון הדס וערבה שאין בהן ג' טפחים ולולב שאין בו ארבע ואתרוג הקטן ... אין יוצאין בו לעולם). מ"מ פ"ח ה"ט (הפסולין מחמת שיעוריהן, רוצה לומר דמיכתת שיעורייהו, אין יוצאין בהן אפילו בשני. וזה מוסכם). טור ושו"ע ס"ה (והפיסול שהוא משום ... שהם חסרים השיעור, בין ביום טוב ראשון בין בשאר ימים, פסול).

ואף שמבואר לעיל סי' תרמח סכ"ט (שאם הוא פחות מכביצה פסול לפי שרוב האתרוגים אין גידולן פחות מכביצה, וזה שאין בו כביצה הרי עדיין לא נגמר פריו), וכאן הרי מיירי שהי' לאתרוג זה כביצה, ונגמר פריו, אלא שחתכו חלק ממנו.

נתבאר בתוס' ל, א ד"ה משום (דאף על גב דאמרינן לקמן (לא, ב) טעמא משום דלא גמר פירא. מכל מקום בענין דמינכר לקיחתה). רא"ש פ"ג סי' טו (ובאתרוג שייך שפיר שיעורא, משום דבעינן דמינכר לקיחה).

ומטעם זה פסולים ארבעת המינים של אשירה, כדלעיל סי"א (וכל העומד לישרף הרי הוא כשרוף, ונמצא שאין בו כשיעור המפורש בו), הרי שגם בנגמר פריו והי' בו כביצה, ואחר כך נחסר, פסול.

[109] הכשרים בשאר הימים.

[110] כדלעיל ס"ב-ג.

[111] כדלעיל סט"ז (לענין לולב).

[112] כדלעיל סי' תרמה סי"ב (נסדקה השדרה).

[113] ס"י (נחלק).

[114] כדלעיל סי' תרמה ס"כ (אם אי אפשר לו למצוא בקל לולב אחר). וטעם ההיתר בזה בשאר הימים נתבאר לעיל שם (מיום שני של חג ואילך, שאין חיוב נטילת לולב בהן מדברי תורה אלא מדברי סופרים, יש להקל כסברא הראשונה, אם אי אפשר לו למצוא בקל לולב אחר).

[115] כדלעיל סי' תרמו ס"י. וגם בזה נתבאר טעם ההיתר לעיל שם (ויש לסמוך על דבריהם מיום שני של חג ואילך, שאין חיוב נטילת לולב בהן אלא מדברי סופרים).

ח' נימוק כל בשרו מבפנים[117].

ט' נסדק בענין שנפסל[118].

י' ניטל עוקצו[119].

ויש מכשירין[120] בשאר הימים אף הפיסול מחמת שאינו הדור, כגון ניטלה פיטמתו וחזזית וכיוצא בהם.

ויש לסמוך על דבריהם בשעת הדחק שאי אפשר למצוא מינים אחרים[121], שהרי יש נוהגין לברך בשעת הדחק על כל הפסולין אף ביום ראשון[122], כמו שיתבאר[123]:

כ אתרוג שנקבוהו עכברים, אע"פ שהוא כשר בשאר הימים, שהרי החסר הוא כשר בשאר הימים מיום שני ואילך[124], מכל מקום לכתחלה לא יטלנו אף בשאר הימים, עד שיסיר ניקור העכברים, משום מיאוס[125].

אבל אם היה פיסולו מחמת שאינו הדור, כגון שהיה יבש או מנומר שפסול כל שבעת הימים, אין מועיל להכשירו על ידי שיחתוך ויסיר מקום היבשות או מקום המנומר, הואיל ובא מכח פסול[126].

---

116 כדלעיל סי״ז, ושם נסמן (הערה 100).

117 כדלעיל סי׳ תרמח סי״ב (לדעת האוסרים מטעם חסר, שיש לחוש לה במקום שאפשר).

118 כדלעיל שם סי״ג-ד (שפסול מטעם חסר).

119 כדלעיל סי״ז, ושם נסמן (הערה 101).

120 תוס׳ כט, ב ד״ה קפסיק, בדעת הירושלמי פ״ג ה״ו (ומיהו בירושלמי משמע קצת, דמשום חזזית לא מיפסיל אלא ביום טוב ראשון), ובראי״ש פ״ג סוף סט״ו (ובירושלמי מסיק עליה ... שמא הירושלמי פליג אגמרא דידן, וסבר דאפילו בהדר לא מיפסיל אלא ביום טוב ראשון). מהרי״ץ גיאת הל׳ לולב ע׳ ק (ואנו סוברים כי כל פסולים דבמשנתינו לענין ארבעה מינים שבלולב, כולהו ביום טוב ראשון קיימי דמדאורייתא, אבל בשאר יומי דמדרבנן כשרים). רמב״ם פ״ח ה״ט (כל אלו שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שבארנו, או מפני גזל וגניבה, ביום טוב ראשון בלבד, אבל ביום טוב שני עם שאר הימים הכל כשר). השגת הראב״ד שם (אין הכל מודים בגזול ויבש שאין פסולים משום הדור), הרי שבשאר הפסולים חוץ מגזול ויבש, שניהם מודים שאינם פסולים אלא ביום הראשון. טור בשם כמה פוסקים (והרי״ץ גיאת כתב, כל הפסולים אינן פסולין אלא בראשון, אבל משם ואילך, לא שנא גזול ולא שנא שאר פסולין, כולם כשרים. וכן כתבו בעל העיטור וה״ר יונה). שו״ע ס״ה (כל אלו שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שביארנו, או מפני גזל וגניבה, ביום טוב הראשון בלבד, אבל בשאר ימים, הכל כשר).

121 ראה ט״ז סוף ס״ק ט (ונראה לענין הלכה, לסמוך להקל בחזזית כרמב״ם, כיון דבשאר ימים אין חיוב נטילה אלא מדרבנן). אליה רבה ס״ק טו (ואני אומר דבזה עכ״פ יש לסמוך על הפוסקים דאף בפסול משום הדר בחזזית ויבש כשר מיום ראשון ואילך, כי ראיתי שרוב פוסקים סבירא להו כן, וכן דעת הט״ז להקל אף בחזזית). וראה משנה ברורה שעה״צ ס״ק נג.

זה שבשעת הדחק אפשר לברך אפילו על הספק פסולים, נתבאר לעיל סי׳ תרמה סי״ז, ושם נסמן (הערה 70).

122 וראה גם לעיל סי׳ תרמח סי״ח (בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר, יש לסמוך על דבריהם לברך על אתרוג זה, שהרי יש נוהגין בשעת הדחק לברך אפילו על הפסולין לגמרי, כמו שיתבאר בסימן תרמ״ט, עיי״ש הטעם).

123 לקמן סכ״ב-ג.

124 **גמרא** לו, ב כלישנא בתרא (אתרוג שנקבוהו עכברים ... אמר רב זה הדר, דהא ר׳ חנינא מטביל בה (אוכל מקצתו, רש״י), ונפיק בה (ויוצא ידי חובתו בנותר, רש״י)). רבנו חננאל שם (הדר הוא זה וכשר, דר׳ חנינא מטבל ביה ונפיק). רי״ף יז, ב (אמר רב אין זה הדר. ולא היא, דהא ר׳ חנינא מטבל ביה ונפיק ביה). רא״ש פ״ג סכ״ג. טור (נקבוהו עכברים מותר מיום ראשון ואילך אם נשאר בו כשיעור). ב״י ד״ה ומ״ש רבינו הלכך (וכן נראה שהוא דעת הרמב״ם (פ״ח ה״ט) שלא חילק בחסר בין נקבוהו עכברים לנקב על ידי דבר אחר).

125 כל בו סי׳ עב מא, א (אתרוג שנקבוהו עכברים, אף על גב דמאיס, נפיק ביה בשאר הימים, וליכא משום בזוי מצוה ... אבל אם קלף והסיר נקור העכברים יוצא בו לכתחלה בשאר הימים). **רמ״א** ס״ה (מיהו אם נקבוהו עכברים, לא יטלנו אף בשאר הימים, משום מאוס, עד שיסיר ניקור העכברים), לפירוש ה**מ״א** ס״ק יח (נראה לי דסבירא ליה לרמ״א, דניקוב עכברים כשר מדינא, כדעת רוב הפוסקים, אך לכתחלה לא יטלנו, עד שיסיר ניקור העכברים).

126 ראבי״ה סי׳ תרצז (ונראה בעיני דאתרוג כמוש או מנומר שהוא פסול אם חתך מה שהיה כמוש או מנומר ממנו ושייר השאר השלם שפסול לברך עליו, כיון שבא מכח פסול ומאוס. ואף על גב דאם מיעט ענפיו כשר, ובא מכח פסול, התם משום שאינו ניכר המיעוט, שיש שגדל בו הרבה ענבים ויש שגדל בו מעט). הובא בהגהות אשרי פ״ג סי׳ כג.

והוא הנפסק לעיל סי׳ תרמו סי״ג (ואפילו אם היו אדומות או שחורות והיו מרובות על העלין ומיעט אותם, דהיינו שליקט והסיר מקצתן מההדס עד שהיו העלין מרובין על הענבין ... הרי זה כשר ומותר לברך עליו לכתחלה), ומבאר הטעם "משום שאינו ניכר המיעוט". ומטעם זה נפסק לעיל סי׳ תרמח סכ״ד (כל מקום שנפסל האתרוג מחמת שינוי מראה או מחמת החזזית ... וקלף כל מקומות הפסולין שבו, וחזר מראיהן מראה כל האתרוג, אם נזהר לקלפו בענין שלא נחסר כלום מגוף האתרוג, דהיינו שלא קלף רק קליפה החיצונה הדקה, הרי זה כשר, ואפילו לכתחלה מותר להכשירו על ידי כן), שגם בזה לא ניכר המיעוט.

רמ״א שם (אבל אם היה יבש או מנומר שפסול כל שבעת ימים, אף אם חתך היבשות או הנמור, פסול כל שבעה, הואיל ובא מכח פסול).

ואפילו לכתחלה מותר מיום שני ואילך לחתוך מן האתרוג ולאכול, ויוצא ידי חובתו בהנותר[127], אף על פי שהוא מיעוט של כל האתרוג, ובלבד שיהיה בו כביצה[128].

במה דברים אמורים, כשהתנה עליו[129] קודם בין השמשות של ליל ראשון[130] שאינו בודל את עצמו מלהיות כחו וזכותו בהאתרוג כל שהות בין השמשות של ליל שני[131], דנמצא אתרוג זה לא הוקצה בבין השמשות של ליל ראשון[132], שהוא תחלת החג, למצות נטילת אתרוג, שהרי לשאר ימי החג התנה עליו שיהא כחו וזכותו בו בתחלת כניסת שאר ימי החג, דהיינו בין השמשות של ליל שני. אבל אם לא אמר בפירוש שאינו בודל את עצמו ממנו כל שהות בין השמשות, אע"פ שהתנה עליו שיהא מותר להסתפק ממנו[133] מיום שני ואילך, אסור להסתפק ממנו מיום שני ואילך, דכיון שבבין השמשות של ליל ראשון שהוא תחלת כניסת החג היה מוקצה ועומד למצות נטילת אתרוג של כל שבעת ימי החג, שהיה אסור לו להסתפק ממנו כל שהות בין השמשות של ליל ראשון, שהרי הוא כולו מוקצה למצותו לצאת בו למחר ביום ראשון, שהחסר פסול בו[134], וכיון שבין השמשות שהוא תחלת כניסת החג כל האתרוג הוא מוקצה, ואסור להסתפק ממנו אפילו משהו, הרי כולו הוקצה ונאסר לכל שבעת ימי החג, שכל שבעת הימים הן כיום אחד ארוך לענין זה מן הסתם, אלא אם כן התנה בפירוש על שאר הימים[135], ועל דרך שנתבאר:

כא כל הפסולין ביום ראשון וכשרים מיום שני ואילך, היינו בארץ ישראל שיום שני הוא חול המועד.

ובחוץ לארץ שעושין יום טוב שני ימים, יש אומרים[136] שכל הפסולין הנוהגין בראשון מן התורה נוהגין ביום טוב שני מדברי סופרים, דכיון שתקנו יום טוב שני מפני הספק שמא הוא יום טוב ראשון, אם כן צריך לנהוג

---

[127] גמרא שם (ר' חנינא מטביל בה (אוכל מקצתו, רש"י), ונפיק בה (ויוצא ידי חובתו בנותר, רש"י))). טור ו**רמ"א** שם (ומותר ... לכתחלה לאכול ממנו מיום שני ואילך, ולצאת ידי מצוה עם הנשאר).

[128] תרומת הדשן ח"ב סי' נב (עובדא תמיהא דאיתעביד מקרוב בסמוך לך, שהיו כמה ישובים שלא היה להם רק אתרוג אחד למצוה בחג, והיתה להם שעת הדחק שלא היו יכולים להוציא להם יותר, והיו רוצים כל הישובים לצאת ידי חובתם, ועמדו וחתכו האתרוג לכמה חתיכות, ושלחו לכל ישוב חתיכה אחת. וקודם שהגיע מקצת חתיכות ל[י]שובים כבר נצטמקו ונתמעטו לפחות מכביצה, ואעפ"כ ברכו עליהם ביום ראשון. ודרשתני אי שפיר למיעבד הכי הלכה למעשה. ולפי דעתי לא כשר הדבר ולא תעשה כן), וכתב הטעמים לאסור, אבל לא מטעם שלא הגיע לכל ישוב אלא מיעוט האתרוג). דרכי משה ס"ק ו (בפסקי מהרא"י (תה"ד ח"ב) סימן נ"ב משמע דאפילו לא נשאר אלא מיעוט סגי בהכי). מ"א ס"ק כז (משמע דאפילו לא נשתייר רובו כשר, רק שישאר כביצה. וכן דעת הטור ורמ"א). אליה רבה ס"ק יג (כשיעור אתרוג וכו', והיינו בכביצה, אפילו לא נשתייר רובא, וכן פסק מג"א).

[129] תוס' מו, ב ד"ה אתרוג (והיה ר' חנינא מתנה כוליה ליום ראשון, ובשאר הימים אינו בודל ממקצתו בבין השמשות שלהן). רמ"א שם (ומותר לכתחלה להתנות על אתרוג שיהיה כולו ליום ראשון, ושאינו בודל ממנו כל בין השמשות של ליל שני ואילך, ומותר אז לכתחלה לאכול ממנו מיום שני ואילך).

[130] לבוש ס"ה (במה דברים אמורים, שהתנה כן בפירוש קודם יום טוב, שמפרישו כולו ליום ראשון ומקצתו לשאר הימים).

וכמו בנויי סוכה, שנתבאר לעיל סי' תרלח ס"ז (ואם התנה עליהם מערב יום טוב קודם כניסת יום טוב, דהיינו קודם בין השמשות), ושם נסמן (הערה 29).

[131] משא"כ בליל הראשון אתקצאי ליום ראשון בעל כרחו, כדלקמן בסוף הסעיף.

[132] משא"כ אם הפריש אתרוג ליום ב' מותר לאכול ממנו בלא תנאי (מ"א ס"ק יט). ואם כן כל התנאי הוא שמליל ראשון לא יוקצה עבור ליל שני ואילך (לבוש שם).

[133] כדלעיל שם ס"ח (לענין נוי סוכה).

[134] ואם כן על כרחו הוא צריך להיות מובדל מהן בבין השמשות, וכדלעיל שם סי"ב (לענין סכך ודפנות הסוכה).

[135] כדלעיל שם ס"ט (לענין סוכה). אלא שבסוכה אינו מועיל תנאי ובאתרוג מועיל התנאי, כדאמרינן בביצה ל, סע"ב (עצי סוכה דחלה קדושה עלייהו, אתקצאי לשבעה. ומאי שנא מהא דאתמר הפריש שבעה אתרוגים לשבעת הימים. אמר רב כל אחת ואחת יוצא בה ואוכלה (דלא אמר באתרוג דמשום בין השמשות קמא ליתקצי כל שבעה, אלא לחד יומא, מכי אתני עליה לחד יומא, רש"י) ... התם דמפסקו לילות מימים (שאין מצותו בלילה, רש"י), כל חד וחד יומא מצוה באפי נפשיה הוא, הכא דלא מפסקו לילות מימים, כולהו יומי כחדא יומא אריכתא דמי).

[136] הראב"ד בתמים דעים סי' רכז (ולדידן דאית לן תרי יומי, ביום ראשון ושני פסולין, ובשאר ימים כשרים). ר"ת הובא בהמנהיג ריש הל' לולב (וכתב רבינו יעקב מ"כ, זה שאנו חולקין בין יום טוב ראשון ליום טוב שני, לאו משני ספק ראשון קאמר, דההוא ודאי יום טוב ראשון הוא דמתקרי, וכל חומר יום טוב ראשון עליו, בין לענין מלאכה וקידוש ותפלה והבדלה ... אלא יום שני הוא השלישי לחג וראשון לחול המועד). ראבי"ה סי' תרנב ([פירוש יום טוב שני, ראשון] של חולו של מועד, ותנא בארץ ישראל קאי ... וכן פסק רבינו תם ... ושני ימים טובים של גליות כולהו יום ראשון מיקרי). רא"ש פ"ג סוף ס"ג (ויום טוב שני דידן הוא כיום הראשון, דספיקא הוא). טור (ולדידן חשוב יום שני כמו יום ראשון). המנהגים (טירנא) ריש מנהגי סוכות ע' קכא (ובשאול, ב' ימים ראשונים, ואחר כך שאולים כשרים). הובא בדרכי משה ס"ק ז. דעה האי' בלבוש סס"ה (ויום טוב שני חשיב לדידן כמו יום ראשון לכל הפסולים, דספק הוא).

בו מחמת הספק כל החומרות של יום טוב הראשון[137].

ויש אומרים[138], כיון שאנו בקיאים בקביעות החודש ויודעין אנו שהשני הוא חול, ואין אנו נוהגין בו קודש אלא שלא לזלזל במנהג אבותינו שהיו בזמן שמקדשין על פי הראיה, שאז לא היה הדבר תלוי בידיעת חשבון קביעות החדשים. ואין אנו מצווים אלא שלא לזלזל בעיקר קדושת היום, ולפיכך אנו מקדשין על הכוס ומברכין זמן ביום טוב שני כמו ביום טוב הראשון. אבל דברים שאינן מעיקר קדושת היום, אלא שהן מצות הנוהגות באותו היום בלבד, כגון כל הפסולין ביום טוב הראשון בלבד, ואף אם לא תהיינה מצות הללו נוהגות ביום טוב שני, אין כאן זלזול ליום טוב השני כלל, כיון שאין המצות תלויות בעיקר קדושת היום כלל, שהרי מצות נטילת לולב לא תלה הכתוב חיובו מחמת שהוא יום טוב, אלא מחמת שהוא יום הראשון, שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון[139].

ולענין הלכה ספק ברכות להקל, לפיכך כל הפסולין בראשון ניטלין ביום טוב שני של גליות בלא ברכה[140]. ומכל מקום אם אפשר יקח מחבירו לולב ומיניו כשרים במתנה על מנת להחזיר (כדי לחוש לסברא הראשונה דשאול פסול ביום טוב שני), ויברך עליו[141], ואחר כך יטול את שלו[142] (ויאמר בו הלל עם הציבור[143]):

---

[137] ריטב"א כט, ב ד"ה לולב, בבאור דעה זו (כיון שאנו עושין יום שני בתקנת חכמים משום מנהג אבותינו שהיו עושין אותו מספק ככל חומרי יום ראשון, הרי אנו כאילו אין אנו יודעים בקיבועא דירחא בכל ענייניו ... ולא עוד אלא שאם אתה מכשירו ל[מצ]ותו ביום שני, יבא לזלזל בקדושתו, ולפיכך החמירו בו חכמים כמו ביום ראשון שהוא ודאי מן התורה. וכן דעת מורי נר"ו).

וכדלעיל סי' תצ ס"א (בכל יום טוב שני של גליות מתפללין כסדר התפלה של יום ראשון, וכן צריך לומר קידוש היום ושהחיינו. ואף על פי שאין אנו נוהגין בו קודש אלא מחמת ספק שנסתפק לאבותינו שלא היו יודעין יום שנקבע בו החודש בארץ ישראל, מכל מקום אם לא יתפללו בו תפלת יום טוב או שלא יאמרו בו קידוש היום ושהחיינו, יבאו לזלזל בו לומר שאינו יום טוב כלל, ועל ידי כן יבאו גם כן לעשות בו כל מלאכת עבודה).

וכן הוא לענין פסולי אכילת מצה, שנתבאר לעיל סי' תעה ס"ל (אם אכל בענין זה [בלא כוונת המצוה] בליל יום טוב של גליות, אף שהוא מדברי סופרים, אף על פי כן צריך לחזור ולאכול לדברי הכל, שאין לחלק כלל בין יום טוב ראשון לשני בשום דבר, שלא יבואו בו לזלזל על ידי כן).

[138] רמב"ם פ"ח ה"ט (ביום טוב ראשון בלבד, אבל ביום טוב שני עם שאר הימים, הכל כשר), לפירוש המ"מ שם (לדידן דאית לן תרי יומי ... יש אומרים שהוא כשאר הימים, דכיון דידעינן בקביע דירחא ויום ראשון הוא יום טוב בודאי, לא החמירו במומין אלו ... וכן נראה מלשון רבינו שכתב ביום שני עם שאר הימים). דעה הב' בריטב"א שם (אבל מורי הרב רבנו שלמה נר"ו אמר לי, שדעתו נוטה שאין פסולין אלו הנוהגין ביום ראשון בלבד נוהגין ביום שני בזמן הזה, דכיון דידעינן בקיבועא דירחא, ואין לנו בקדושת היום השני אלא להזהר במנהג אבותינו, כדאיתא בפ"ק דביצה (ד, ב), אין זה אלא להחמיר בקדושתו, אבל להחמיר במצות הנוהגות בו כיום ראשון אין לנו), ובר"ן יד, א (אבל יש מי שאומר שאין הפסולין הנוהגין ביום טוב ראשון נוהגין ביום טוב שני בזמן הזה, דכיון דידעינן בקביעא דירחא, ואין לנו בקדושת יום שני אלא להזהר במנהג אבותינו, כדאיתא בפירקא קמא דביצה, אין זה אלא להחמיר בקדושתו, אבל להחמיר במצות הנוהגות ביום ראשון אין לנו). דרכי משה שם (ובתרומת הדשן סימן צ"ה פסק כרמב"ם, וכן פסק מה"ר אברהם (מפראג) בהגהותיו).

[139] ואין הכוונה, שלדעה הב' אין נוהגים ביום טוב שני של גלויות במצות התלויות ביום, שהרי גם ביום שני של ראש השנה תוקעים בשופר, וגם בליל שני של פסח מקיימים כל המצוות הקשורות לליל הסדר בפסח. אלא שלדעה זו ב"פסולים" שבד' מינים, הכשרים מיום שני ואילך, מחלקים בין יום ראשון לשני, כמבואר במ"א סוס"י תקפו (ולא דמי למ"ש סי' תרמ"ט ס"ה דפסולי ראשון ניטלים בשני. דהתם אותן הפסולים עכ"פ כשרים הם לשאר ימות החג, משא"כ כאן דפסולים לגמרי).

ואין זה פלא כל כך, שהרי גם באיסורי מלאכה הקילו בכמה פרטים ביום טוב שני של גלויות:

(א) קבורת מת, שנתבאר לעיל סי' תקכו ס"ו-ז (וכל זה ביום טוב ראשון שהוא מן התורה, אבל ביום טוב שני, אפילו יום טוב שני של ראש השנה, כיון שאינו אלא מדבריהם, הרי הוא כחול לענין קבורת המת ... ואפילו אפשר לעשות כל דברים אלו על ידי נכרי, יתעסקו בו ישראל, לפי שחכמים עשאוהו ליום טוב שני כחול לענין קבורת המת).

(ב) בלכחול את העין, כדלעיל סי' תצו ס"ד (אין חילוק בין ראשון לשני אלא לענין מת כמו שיתבאר בסי' תקכ"ו, וכן לכחול את העין, אע"פ שאין בו סכנה אם לא יכחול, כגון שכבר התחילה העין להתרפאות, דביום טוב ראשון אין לכחול אלא על ידי נכרי, מכל מקום בשני מותר לכחול אפילו על ידי ישראל).

סיכום ההלכות שהקילו בהם ביום טוב שני של גלויות, וההלכות שאין לחלק בהם בין יום טוב ראשון לשני, ראה שיעורי הלכה למעשה ע' שנד ואילך.

[140] מסקנת הר"ן שם (ולא נראה לי דבריו, דודאי אין לנו להפטר מנטילתו, אלא הרי אנו בזמן הזה כאבותינו שלא היו בקיאין בקבוע של חדש, ואינהו ואנן פסולי ראשון בשני נטלינן, אבל ברוכי לא מברכינן). שו"ע סוף ס"ה (והעושים שני ימים טובים, פסולי ראשון נוטלין בשני, אבל ברוכי לא מברכינן).

[141] רמ"א שם (ואם יש לחבירו לולב ואתרוג כשר, יברך על של חבירו, מדעתו), כפירוש הט"ז ס"ק יא (פירוש, יתן לו במתנה, בענין דמהני אפילו ביום ראשון), וכמבואר בשו"ע סי' תרנח ס"ד (נתנו לו על מנת להחזירו, הרי זה יוצא בו ידי חובתו ומחזירו, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה). לעיל סי' שו סי"ז (ביום ראשון של חג שצריך לקנות גופו של אתרוג, מכל מקום כיון שקונה אותו על מנת לחזירו, נמצא שאינו קונה אותו אלא למצותו בלבד).

[142] דרכי משה שם (ולי נראה דטוב לעשות כדברי הר"ן אם אין לו אתרוג אחר, אבל אם יש לו אחר, לא יטול את זה עד לאחר שבירך על הכשר, ובזה יוצא מידי ספק). מ"א ס"ק כג (ואחר כך יטול את זה, ד"מ).

[143] וכדלעיל סי' תפח ס"ג (ומצוה מן המובחר לקרותו עם הצבור).

בשעת הדחק

כב כל ארבעה מינים הפסולין ופיסולן ניכר בגופן, כגון שפסולין מחמת חסרון או מחמת הדור[144], אם הוא שעת הדחק שאי אפשר למצוא מינין אחרים כשרים, מותר לברך על מינים הפסולים אלו[145], אפילו ביום הראשון[146]. לפי שכל פסולים אלו לא נתפרשו היטיב בכתוב, אף על פי שכתוב בתורה הדר, מכל מקום לא פירש הכתוב מהו הדר ומהו אינו הדר, אלא כל פסולין אלו מסרן הכתוב לחכמים, והם אמרו שלא בשעת הדחק אפילו בדיעבד לא יצא, כדי שיהיו ישראל זהירים במצות ויחזרו אחר מינים הכשרים, אבל בשעת הדחק, כיון שאי אפשר בענין אחר, מברכין על אלו הפסולין[147], שלא תשתכח תורת אתרוג מישראל:

כג אבל כל הפסולין מחמת שאינן מינן כלל, כגון הדס שוטה והצפצפה[148] ואתרוג המורכב[149] (או מחמת שאין שמן עליהם כגון נשרו רוב עלין[150]), או מחמת שהן חסירין השיעור, דהיינו אתרוג פחות מכביצה ולולב פחות מארבעה טפחים והדס וערבה פחות משלשה טפחים[151], או מחמת מצוה הבאה בעבירה[152], או מחמת עבודה זרה[153], או מחמת שאין האתרוג ראוי לאכילה[154], כל אלו אין ניטלין בשעת הדחק, אפילו בלא ברכה, גזירה שמא יטעו ויאמרו שגם מינים אלו כשרים הן ולכך הן ניטלין, ויטעו להכשיר[ן] אף שלא בשעת הדחק[155].

אבל כשהפסול הוא מחמת מום, שיש בו חסרון בגופו או שאינו הדר, הכל רואים את המום, שההדור והחסרון הוא דבר נראה לעינים, והכל יודעים שאין מכשירין אותם אלא לפי שהיא שעת הדחק, שהרי בשאר

---

[144] טור (וכל הפסולים מחמת מום), והם הפסולים הניכרים, כדלקמן סעיף הבא (כשהפסול הוא מחמת מום, שיש בו חסרון בגופו או שאינו הדר, הכל רואים את המום).

[145] גמרא לא, רע"ב (אמר רבי יהודה מעשה בבני כרכין (שאין דרין על מקום פרדסין, ואין דקלים מצוים שם, רש"י), שהיו מורישין את לולביהן לבני בניהן. אמרו (להם) משם ראיה, אין שעת הדחק ראיה). לפירוש התוס' לא, סע"א ד"ה לא (יש לדקדק מכאן דאם לא מצא כשר מברך בפסול ... כמו לולב פסול לרבנן בשעת הדחק). רא"ש פ"ג סי"ד (משמע שבשעת הדחק יוצאין אפילו בפסול ... דרבי יהודה הביא ראיה לדבריו דאמר יבשים כשרים ומברכין עליהם, מבני כרכים שהיו מברכין על היבשים, ואמרו לו חכמים אין שעת הדחק ראיה, שאין ללמוד שלא בשעת הדחק משעת הדחק, אבל מודו רבנן דבמקום הדחק היו מברכין). כל בו הל' לולב סי' עב מא, א (וכתב הר"ם ... אם אין לו אחר אלא חסר, מותר לברך עליו ולצאת בו). טור (וכל הפסולים מחמת מום, אם הוא שעת הדחק שאין נמצא כשר, כשרים, ויכול לברך עליהם). דעה הב' בלבוש ס"ו (ואם שעת הדחק שלא נמצאו המינים הכשרים, נוטלין כל הפסולים מחמת מום ... כדי שלא תשתכח תורת לולב ... ולדעת הרא"ש גם מברכין עליהם).

[146] מ"מ פ"ח ה"א (וראיתי כתוב שהגאונים סמכו מכאן דיבש ונקטם ראשו וכל הפסולין יוצאין בהן בשעת הדחק, אף ביום ראשון). כל בו שם (וכתב הר"ם ... ואפילו ביום ראשון ... וכן פירוש ה"ר יצחק בעל המנהל בשם רבו, שיוצא באתרוג פסול ביום ראשון אם אין לו אתרוג כשר). לבוש שם (נוטלין כל הפסולים מחמת מום, אפילו ביום ראשון).

[147] רא"ש שם (כל הני פסולי מסרן הכתוב לחכמים, והם אמרו שלא בשעת הדחק אפילו בדיעבד לא יצא, כדי שיזהרו ישראל במצות, אבל במקום הדחק הכשירום, כיון שאי אפשר בענין אחר מברכין עליהן). וראה גם ר"ן יג, ב (הכתוב לא פרט בהדר כלום, אלא סתם ואמר שתהא מצוה זו מהודרת, ומסרה לחכמים).

וכעין זה אמרינן לענין חמשה עינויים שביום הכיפורים, כדלעיל סי' תריא ס"ג (ואיסור דברים אלו מסר הכתוב לחכמים, והם הקילו בהם כמה קולות כמו שהיה נראה בעיניהם להקל), ושם נסמן (הערה 11).

[148] נתבארו לעיל סי' תרמו ס"ב, וסי' תרמז ס"ג.

[149] נתבאר לעיל סי' תרמח סל"א.

[150] נתבארו לעיל סי' תרמו ס"ד וסי' תרמז ס"ה.

[151] נתבאר לעיל סי"ח.

[152] נתבאר לעיל ס"ו.

[153] נתבאר לעיל סי"א-ג.

[154] נתבאר לעיל סט"ו.

[155] גמרא לא, ב (לא מצא אתרוג, לא יביא לא רמון ולא פריש ולא דבר אחר. פשיטא. מהו דתימא לייתי כי היכי שלא תשכח תורת אתרוג, קמ"ל זימנין דנפיק חורבא מיניה, דאתי למסרך). ריטב"א לא, ב (ונראה לי דוקא (ד)כל שפסול שלהם לפי שאינו הדר, דבשעת הדחק לא קפדינן ביה. אבל כל שפסולו מגופו, מפני מיעוט שיעורו שאין שמו עליו, או שיש בו משום מצוה הבאה בעבירה, לא). ב"י (ונראה שדייק רבינו לכתוב כל הפסולים מחמת מום, לאפוקי אותם שפסולים מפני שאינן מינם, כהדס שוטה וצפצפה, דהנך לדברי הכל אין נוטלין אותם לעולם ואפילו בשעת הדחק, כי היכי דלא ליתו למיטעי בהו). מנהגים טירנא הלכות לולב ע' קכא (ונראה לי [אם] גזול, אסור). ד"מ ס"ק ט (במנהגים שלנו, גזול פסול אף בשעת הדחק). לבוש ס"ו (ודוקא בפסולים מחמת מום, אבל פסולים מחמת איסור וכו', אפילו ליטלם לידו לזכר בעלמא כדי שלא תשתכח תורת לולב, לא יטלם, כי היכי דלא ליתו למיטעי בהו ליטול אותם גם שלא בשעת הדחק). ב"ח (כתב רבינו ירוחם, דהדס שוטה פסול לכל הימים, ומשמע אף בשעת הדחק נמי אין נוטלין אותו, אפילו בלא ברכה, משום דזימנין דנפיק מיניה חורבא דאתי למיסרך, כדאיתא בגמרא בפריש ורימון במקום אתרוג. והוא הדין לכל הפסולים מפני שאין מינן, כצפצפה וכיוצא בו). מ"א ס"ק כד (אבל שאינן מינן, וגזול, פסולין אפילו בשעת הדחק, כמו פריש ורמון דגזרינן דאתי למטעי' בהו (ד"מ מנהגים ב"י ב"ח)).

כל השנים מחז(י)רין אחר שלימים והדורים[156].

ויש חולקין[157] על כל זה ואומרים, דאף הפסולין מחמת מום אין מברכין עליהם לעת הדחק, אלא נוטלין אותן בלא ברכה לזכרון בעלמא, שלא תשתכח תורת אתרוג. ויש מקומות[158] שנוהגין כסברא הראשונה.

ובאלו המדינות נוהגין בכל הפסולין כסברא האחרונה, חוץ מן לולב והדס היבשים, שאם לא היו מברכין עליהם בשעת הדחק, על הרוב לא היו מברכין כלל על מצות לולב, שאין לולבין לחין ואין הדסים לחים מצויים במדינות אלו[159]:

כד ונוהגין במדינות אלו לברך על לולב והדס יבשים אף במקום שיש אחרים לחים בעיר[160]. וטעם המנהג הוא משום שגם הלחים אינן לחים גמורים, רק שיש בהם מיעוט ליחות, ואם כן הלחין והיבשין הן דומין כמעט זה לזה[161]. אבל במקום שיש לחין גמורין, אין לברך על היבשין, אפילו אינן יבשין גמורים, רק יש בהם מיעוט ליחות. ואם עבר ובירך עליהם יש להסתפק ולומר דצריך לחזור ולברך על הלחין, שהרי לא התירו לברך על היבש אלא בשעת הדחק, אבל שלא בשעת הדחק אפילו בדיעבד לא יצא, וכאן שהיה אפשר לברך על הלחין, אם כן לא יצא ידי חובתו ביבשים. ומכל מקום כיון שהיבשים אינן יבשים גמורים, אפשר לומר דיצא בדיעבד[162], ולכן יטול את הלחין בלא ברכה[163]. אבל אם בירך על היבשים גמורים במקום שיש לחין גמורין,

---

[156] לבוש שם (ולא דמי לפסולים מחמת מום, דהתם כיון שמומם ניכר לא חיישינן דילמא אתו למיטעי, שהרי יראו את המומין, אבל בפסולים מחמת איסור, שאין הפסול ניכר בו, אתו למיטעי).

[157] הראב"ד בהשגות פ"ח ה"א (וכשאמרו לו אין שעת הדחק ראיה, כך אמרו, לינקוט בידייהו כל דהוא כי היכי דלא תשתכח מינייהו תורת אתרוג). הובא בראב"ש שם ובטור. מסקנת הב"י (ולענין מעשה נראה דכל הני פסולים בשעת הדחק, נטולי נטלינן ברוכי לא מברכינן). שו"ע ס"ו (בשעת הדחק, שאין נמצא כשר, כל הפסולים נוטלין, ואין מברכין). דעה הא' בלבוש ס"ו (ואין מברכין עליהן).

[158] שו"ת רדב"ז ח"ד סי' אלף קפב (קהל המוסתערב כולם, שאין מדקדקין בזה כלל ומברכין על אתרוג פסול אפילו ביום טוב ראשון. ואפשר לי לומר דהוי בשעת הדחק, שהרי לא נמצא במדינה זו אתרוג אחד בכמה אלפים שלא יהיה בו חזזית כל שהוא, ואין לך שעת הדחק גדול מזה. וכן ראיתי בהגהה, שמי שלא נתרשל בדבר, שנוטל פסול ומברך עליו, אפילו ביום ראשון, וטעמא הוי משום שעת הדחק). הובא במ"א ס"ק כה (רדב"ז ח"א קי"א כתב דיש מקומות נוהגין לברך).

וראה גם לעיל סי' תרמה סי"ז (במקום שנוהגים לברך על כל הפסולין גמורים בשעת הדחק, וכמו שיתבאר בסי' תרמ"ט). סי' תרמח סי"ח (יש נוהגין בשעת הדחק לברך אפילו על הפסולין לגמרי, כמו שיתבאר בסי' תרמ"ט).

[159] יראים השלם סי' תכב רמד, א (אף על פי שפסלנו יבשים בלולב הדס וערבה, אנן בלולב מברכינן איבשים, משום דלא איפשר לן, והיא לנו בשעת הדחק. ומנלן דבשעת הדחק מברכינן איבשים, דתניא בלולב הגזול יבשין פסולין, רבי יהודה אומר יבשין כשרין. אמר רבי יהודה מעשה באנשי כרכין שהיו מורישין לולביהן לבניהן ולבני בניהן, אמרו להן אין שעת הדחק ראיה. אלמא בשעת הדחק אפילו לרבנן שפיר דמי ומברכינן). הובא במרדכי סי' תשנ (כתב רבינו אליעזר ממיץ אף על פי שפסלנו יבשים בלולב והדס וערבה, אנן בלולב והדס מברכין איבשים, משום דלא אפשר והוא שעת הדחק). הגהות מיימוניות פ"ח אות ד (ואנו סומכין על זה גם בהדס היבש). רמ"א ס"ו (ויש מכשירין לולב יבש ... ויש מקילין אפילו בהדס יבש. ויש לסמוך עלייהו בשעת הדחק).

והיינו שבמקום "שאין למצוא" לולב אחר, מברכים אף על היבשים לגמרי, כאמור כאן. אבל במדינות שאין "לולבים מצויים", רק בדוחק, אזי מברכים רק על לולבים שכלה מראה ירקות שלהם ועדיין אין נפרכים בצפורן, כדלעיל סי' תרמה סט"ז (בשעת הדחק, כגון במדינות אלו שאין לולבין מצויין, יש לסמוך על סברא הראשונה (אם אי אפשר למצוא לולב אחר, עיין בית יוסף סי' תרמ"ט)).

[160] רמב"ם פ"ח ה"א (ובשעת הדחק או בשעת הסכנה, לולב היבש כשר, אבל לא שאר המינין). הג"מ שם (ממעשה דאנשי כרכים עיי"ש. ואנו סומכין על זה גם בהדס היבש). מרדכי רמז תשנ (כתב רבינו אליעזר ממיץ אף על פי שפסלנו יבשים בלולב והדס וערבה, אנן בלולב והדס מברכין איבשים, משום דלא אפשר והוא שעת הדחק). אגור סי' א'ז (ובאשכנז נוהגין לכתחלה להכשיר ביבשים, אפילו בדאיכא לחים. ודוקא בלולב, אבל לא בהדס וערבה בדאיכא לחים). רמ"א ס"ו (וכן נוהגין לברך על לולבין יבשים, אפילו בדאיכא אחרים לחים, אבל בשאר מינים אין לנהוג הכי. ויש מקילין אפילו בהדס יבש).

[161] משאת בנימין סי' יז (ונראה לי טעמא דמלתא, משום דבארצות שלנו לא נמצאין לולבין והדסים לחים גמורין, רק שיש בהם מעט לחות, גם היבשים אינם יבשים גמורין, דיבשים גמורין לא הוו עד דאיכא תרתי לריעותא, שילבינו פניו ושיהא נפרך בציפורן, ורוב לולבין והדסים יבשים אין בהם יבשת כל כך, נמצא שהלחים והיבשים כמעט שהן דומין זה לזה, רק הבדל קטן יש ביניהם, דבלחים איכא לחלוחית מעט יותר, הלכך אין לדקדק כל כך על היבשים. אמנם היבשים הגמורים, ודאי אין לברך עליהם במקום שיש אחרים לחים. כל זה נראה לי דבר פשוט לפי משמעות הפוסקים כולם יחד בהסכמה אחת, וגם הרב רמ"א ז"ל מסכים לכל זה). מ"א ס"ק כו (והא דמברכין אלולבים והדסים אפילו איכא אחרים לחים, משום שהלחים אינן לחים גמורים, רק שיש בהם מיעוט לחות, ואם כן הלחים והיבשים כמעט דומין זה לזה). אליה זוטא ס"ק ט (בתשובת משאת בנימין סי' י"ז ... בארצות הללו בלולב והדס שאינן נמצאים לחים גמורין וגם היבשות אינן גמורין, מברכין אפילו לכתחלה).

דיני שני אופני יבשות הלולב, היבש לגמרי (נפרך בצפורן כשממשמשין בו), ושאינו יבש לגמרי (הלבינו פניו), נתבארו לעיל סי' תרמה סט"ז. ולענין הדסים, נתבאר לעיל סי' תרמו ס"ח, שיבש לגמרי היינו שנפרכים בצפורן וגם הלבינו פניהם.

[162] שהרי הובאו ב' דעות לעיל סי' תרמה סט"ז, ומסיק "והלכה כסברא האחרונה" (להחמיר).

[163] וכעין זה לקמן סי' תרנ ס"א (אלא יטול מינים כשרים בלא ברכה). סי' תרנא ס"א (יחזור ויטלם בשתי ידיו בלא ברכה, דספק ברכות להקל, ושמא יצא בברכה הראשונה), וסי"ג (טוב לחזור וליטול כדינו בלא ברכה).

לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולברך על הלחין[164]:

---

[164] משאת בנימין שם (היבשים גמורין ואיכא אחרים לחים, אז ודאי אין נוטלין ומברכים על היבשים רק על הלחים ... במקום שנמצא לחים גמורים, לכתחילה יש לדקדק שלא לברך על היבשים, אפילו אינן יבשים גמורין, ובדיעבד איכא לספוקי אם יצא אם לאו. וצריך לחזור וליטול אחרים לחים בלא ברכה). מ"א שם (אבל אי איכא לחים גמורים, אפילו היבשים אינן יבשים גמורים, אין לברך. ובדיעבד אם בירך על יבש, איכא לספוקי אם יצא, ולכן יחזור ויטול לח בלא ברכה. אבל אם בירך על יבשים גמורים ואיכא לחים גמורים, משמע שם אפילו בדיעבד לא יצא).

*

סיכום פרטי ההלכה של לולבים והדסים יבשים:

(א) במדינות שאי אפשר למצוא לולבים והדסים לחים, מברכים אפילו על יבשים גמורים (תרמט, כג. ונסמן תרמה, סוף סעיף טז).

(ב) במדינות שאין לולבים מצויים, מברכים על לולב שכלה מראה ירקות ועדיין אין נפרכים בצפורן (תרמה, טז).

(ג) במדינות שאין למצוא אלא יבשים מעט, מברכים על היבשים יותר, אף אם יש בעיר יבשים מעט.

(ד) במקומות שיש לחין גמורים, ובירך על אלו שנתייבשו מעט, יטול את הלחין בלא ברכה (תרמט, כד).

(ה) בירך על יבשים גמורים במקום שיש לחים גמורים, יחזור ויברך על הלחין (תרמט, כד).

תרנ שיעור הדס וערבה

ובו ב' סעיפים

א שיעור אורך בדי הדס וערבה, אין פחות משלשה טפחים, שהם י"ב גודלין[1]. ושדרו של הלולב אין פחות מארבעה טפחים, כדי שיהיה שדרו של לולב יוצא למעלה מההדס וערבה טפח כדי ניענוע, שטפח זה היוצא למעלה מהאגודה (פירוש, שלשה מינים אלו ביחד נקרא אגודה) הוא המנענע[2]. וטפח זה צריך שיהא מהשדרה עצמה, לבד מן העלין הארוכים היוצאים למעלה לאחר שכלתה השדרה[3].

ויש אומרים[4] שטפחים אלו הן קטנים, שאין בכל טפח רק שלשה גודלין ושליש, ונמצא ששלשה טפחים אין

---

[1] ברייתא וגמרא לב, ב (שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה. ר' טרפון אומר באמה בת חמשה טפחים ... אמר שמואל הלכה כרבי טרפון), וכאן נפסק כת"ק, כמשמעות הרי"ף טו, א (אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה), ורמב"ם פ"ז ה"ח (כמה שיעור אורך כל מין מהם, לולב אין פחות מארבעה טפחים ... והדס וערבה אין פחות משלשה טפחים), לפירוש מ"מ שם (בהלכות לא הביאו אותה סוגיא ארבי טרפון כלל ... ואפשר שהם סוברין דשמואל הוא דפסיק כרבי טרפון דאמר דסגי בטפחים קטנים, ודלא כת"ק דברייתא דבעי טפחים שלמים, ולא קיי"ל כותיה דשמואל). ספר המנהגים (טירנא) ריש מנהגי סוכות ע' קכא (שיעור הדס וערבה ג' טפחים, ולולב ד' טפחים). דרכי משה ס"ק א (במנהגים שלנו כתוב כדברי הרמב"ם והרי"ף). דעה הג' בשו"ע ס"א (ויש אומרים ששיעור הדס וערבה י"ב גודלים, ושדרו של לולב י"ו גודלים). רמ"א ס"א (וכן נוהגין לכתחילה).

שיעור הגודל, נתבאר לעיל סי' יא ס"ו (שיעור הגודל של אדם בינוני הוא כרוחב ז' שעורות כשמונחות זו בצד זו בדוחק, והן כאורך ב' שעורות בריוח), ולקמן הל' נדה סי' קצ ס"ק יג (גודל הוא כרוחב ז' שעורות זו אצל זו בדוחק). ולענין שיעורו במידת ימינו, ראה לעיל סי' תעב סי"ח (הערה קכד), ובסדר תיקוני מקוואות ע' קל-קלד.

*

ומבאר ששיעור זה הוא ב"אורך בדי הדס וערבה", ולא באורך העלים היוצאים מהם. והוא בשני פרטים:

(א) אורך הבד צריך להיות ג' טפחים, לבד מהעלים היוצאים מהם למעלה, כמבואר בריטב"א כט, ב ד"ה נקטם (שאין עלי ההדס בכלל שיעורו). וראה משנ"ב ס"ק א.

(ב) בדרך כלל נחתכים ההדס והערבה בין קן אחד לשני, ומודדים את הג' טפחים באורך כל הבד, ולא רק מתחלת העלים (ראה שיעורי הלכה למעשה ע' תנד).

[2] משנה כט, ב (לולב שיש בו שלשה טפחים, כדי לנענע בו, כשר). גמרא לב, ב (אימא וכדי לנענע בו, כשר), ופרש"י (ומה שיוצא למעלה מן האגד הוא המנענע).

ופירוש "למעלה מהאגודה" (כאמור ברש"י "למעלה מן האגד"), יתבאר לקמן סי' תרנא סי"א (נוהגין לעשות בלולב שלש אגודות ... וצריך ליזהר מאד שיהא שדרו של לולב יוצא למעלה מאגד העליון טפח, כדי נענוע, כמו שנתבאר בסימן תר"נ). והיינו שיש בזה ב' פרטים:

(א) ששדרו של לולב יוצא טפח למעלה "מההדס והערבה", הנקראים אגודה.

(ב) ששדרו של לולב יוצא טפח למעלה "מאגד העליון", הנקרא אגודה.

וראה יגדיל תורה (נ.י.) נ ע' נא-ב. ארבעת המינים.

[3] גמרא לב, ב (אמר רב יהודה אמר שמואל שיעור הדס וערבה שלשה, ולולב ארבעה, כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח. ורבי פרנך אמר רבי יוחנן שדרו של לולב (לבד שהעלים ארוכים למעלה לאחר שכלתה השדרה, רש"י) צריך שיצא מן ההדס טפח). רמב"ם פ"ז ה"ח (לולב אין פחות מארבעה טפחים ... ומדידתו משדרתו בלבד, לא מראש העלים). מ"מ שם (וקיי"ל שמואל ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן). טור ושו"ע ס"א (כדי שיהא שדרו של לולב יוצא מן ההדס טפח).

[4] גמרא שם (שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה. ר' טרפון אומר באמה בת חמשה טפחים ... כי אתא רבין אמר אמה בת חמשה טפחים (בינונים), עשה אותה ששה (חלוק אותה לששה חלקים בטפחים קטנים), צא מהן שלשה להדס והשאר ללולב (ורבי טרפון

בהם רק עשרה גודלין, והלולב י"ג גודלין ושליש. ויש לסמוך על דבריהם בשעת הדחק, וכן בדיעבד שכבר בירך על אגודה שאין בה רק כשיעור זה, יצא ואין צריך לחזור ולברך[5], אלא יטול מינים כשרים בלא ברכה[6]:

ב למעלה אין להם שיעור, שאם רוצה להוסיף על שיעורן הרשות בידו להוסיף כמה שירצה[7]. ובלבד שיהא שדרו של לולב יוצא למעלה מהאגודה טפח כדי נענועו[8]:

לקולא. והכי משמע מלתיה בברייתא, דקאמר ליה לתנא קמא, אותן שלשה טפחים שאנו משערין בהן, וסתם שלשה טפחים חצי אמה הן, טפחים הללו קטנים יהיו, ולא יהו אלא חצי אמה באמה בת חמשה, רש"י) ... אמר שמואל הלכה כרבי טרפון). השגות הראב"ד פ"ז ה"ח (ג' טפחים קטנים, שהם עשרה אצבעות בגודל, כרבי טרפון). רא"ש פ"ג ס"ז (ולא ידענא למה השמיט הרב אלפסי ההיא דרבי טרפון, כיון דשמואל פסק כוותיה ודאי הלכתא היא). ריטב"א לב, ב (ויש אומרים שהטפח ההוא גם כן טפח קטן, ונמצא שיעור לולב ד' טפחים קטנים ... הלולב ... שלשה עשר ושליש). טור ודעה האי' בשו"ע ס"א (באמה בת ה' טפחים, עשה אותה ו', צא מהם ג' להדס, נמצא שיעור הדס וערבה טפחיים ומחצה, שהם י' גודלים. ושיעור שדרו של לולב י"ג גודלים ושליש גודל).

[5] רמ"א שם (וכן נוהגין לכתחילה) – כדעה האי' הנ"ל, ואם כן יש לסמוך על דעה הב' בדיעבד ובשעת הדחק.

[6] וכעין זה לעיל סי' תרמט סכ"ד (ולכן יטול את הלחין בלא ברכה), ושם נסמן (הערה 163).

[7] מנחות מב, א (לולב ... אין לו שיעור למעלה, אבל יש לו שיעור למטה). רי"ף שם (והאי שיעורא דאמרינן, הוא דלא להוי פחות מהאי שיעורא, אבל אי הוי טפי ביה מהאי שיעורא, כשר, דקיימא לן לולב אין לו שיעור למעלה, אבל יש לו שיעור מלמטה). רא"ש שם. טור ושו"ע ס"ב (אין להם שיעור למעלה).

[8] רי"ץ גיאת הל' לולב עמ' צז (ובלבד שיהא שדרו של לולב יוצא מהם טפח). ר"ן טו, א (ומסתברא דאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה אפילו כמה, צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהן טפח). שו"ע שם (ויש מי שאומר שאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה כמה, צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהם, טפח).

תרנא דין נטילת לולב וברכתו

ובו י"ז סעיפים

אופן נטילת המינים

א מצות[1] ארבעה מינים הללו הוא, שיטול כל אחד ואחד מישראל[2] אתרוג אחד בידו אחת ובידו השנית יטול לולב[3] אחד ושני בדי ערבה ושלשה בדי הדס[4].

ובשעת הדחק שאי אפשר למצוא שלשה בדי הדס, יוצא ידי חובתו בבד אחד[5], אפילו נקטם ראשו[6] (עיין סי'

---

[1] עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:
(א) אופן נטילת המינים (ס"א).
(ב) האיגוד (ס"ב-יא).
(ג) דרך גדילתן (סי"ב).
(ד) הלולב ביד ימין (סי"ג-ד).
(ה) נקטעה ידו (סט"ו-טז).
(ו) הברכה (סי"ז).

לכללות סימן זה – ראה דברי נחמיה או"ח עד, ב ואילך.

[2] ברייתא מא, ב (ולקחתם, שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד). תוס' כט, ב ד"ה בעינן (ובשילהי פירקין (מא, ב) ובריש לולב וערבה (מג, א) דרשינן נמי, מדכתיב ולקחתם לשון רבים, שתהא לקיחה לכל אחד ואחד, מדלא כתיב ולקחת לשון יחיד). רא"ש פ"ג ס"ג. **טור ושו"ע** ס"א (מצות ד' מינים, שיטול כל אחד).

וראה דברי נחמיה ס"א וקו"א ס"ק א.

[3] **גמרא** לד, ב (יכול יהא אתרוג עמהן באגודה אחת), כדלקמן בהמשך הסעיף. לז, ב (אמר רבה לולב בימין ואתרוג בשמאל, מאי טעמא...), וכדלקמן סי"ג. ופירש מ"א ס"ק ו (כלומר מפני מה אין לוקחין שניהם בימין).

[4] משנה לד, ב (ר' ישמעאל אומר שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד ... רבי עקיבא אומר כשם שלולב אחד ואתרוג אחד, כך הדס אחד וערבה אחת). ברייתא שם (רבי ישמעאל אומר, פרי עץ הדר אחד, כפת תמרים אחד (משמע, דכפת כתיב, רש"י), ענף עץ עבות שלשה (ענף חד, עץ חד, עבות חד, רש"י), וערבי נחל שתים). רמב"ם פ"ז ה"ז (כמה נוטל מהן, לולב אחד ואתרוג אחד ושני בדי ערבה ושלשה בדי הדס). מגיד משנה שם (ודעת כל הגאונים לפסוק במנין כר' ישמעאל דבעינן ג' הדסים). טור ושו"ע שם (לולב אחד וב' ערבות וג' הדסים).

ובס' המנהגים – חב"ד ע' 65 (אין מוסיפים על אתרוג אחד, לולב אחד, שתי ערבות – אבל מוסיפין על שלשה הדסים. שמעתי הוראות לאנשים שונים לקחת ארבעה, שנים עשר, שלשה עשר, או עשרים וששה הדסים. אבל לא שמעתי – לקחת תשעה, סח או סט הדסים). וראה אוצר מנהגי חב"ד, תשרי ע' רעא-ג.

[5] כרבי עקיבא שם (הדס אחד). **ריטב"א** סד"ה מ"ט (מעתה אנן נקטינן אליבא דהלכתא כקולא דתרוייהו, ומכשרינן מדינא אפילו בחד ולא קטום. אלא דלהדור מצוה בעינן שלשה, ואפילו השנים קטומין אי לא אפשר בשלשה שלמים. ובאתרא דלא שכיח

תרמ"ו[7]).

ואם נטל שלשה מינים אלו עם האתרוג בידו האחת, לא יצא ידי חובתו, שהרי אחרי שנאמר פרי עץ הדר נאמר כפת תמרים בלא וא"ו, כלומר שלא נאמר וכפת כמו שנאמר וענף וגו' וערבי וגו', מכאן אתה למד שהאתרוג הוא צריך להיות בפני עצמו, ולא יהיה באגודה אחת עם הלולב עם מיניו כמו ההדס וערבה, שנכתב בהן וא"ו המוסיף על ענין ראשון, ולכך מותר לאגדן עם הלולב[8] (ואדרבה מצוה מן המובחר הוא לאגדן, כמו שיתבאר[9]).

ויש חולקין[10] על זה ואומרים, שלא מיעט הכתוב אלא שלא יהא האתרוג נאגד עם הלולב ומיניו באגודה אחת ממש, אבל כל שאינו אוגדו ממש באגודה אחת, אע"פ שנוטלן בידו אחת אין בכך כלום, ויוצא ידי חובתו מן התורה.

ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה. ואם בירך ונטל שניהם בידו אחת, יחזור ויטלם בשתי ידיו בלא ברכה[11], דספק ברכות להקל, ושמא יצא בברכה הראשונה:

האיגוד

ב ומצוה[12] מן המובחר[13] לאגוד הלולב עם ההדס וערבה באגודה אחת, משום נוי, שנאמר זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות:

מוקמינן אדינא ומכשרינן בחד וקטום, וכן הלכה למעשה. מפי רבי נר"ו). הובא בארחות חיים הל' לולב סי' יב. רמ"א ס"א (ובמקום הדחק דליכא הדס כשר, סגי ליה בחד דלא קטום). שו"ת כנה"ג סי' מז (מסיים דאפילו בחד וקטים כשר. ולפי זה, בספר המפה בסי' תרנ"א שכתב ובשעת הדחק דליכא הדס כשר סגי ליה בחד דלא קטים, על כרחך נפל ט"ס, וצריך להגיה סגי ליה בחד דקטים ... ובדיעבד בחד וקטים סגי, ולמצוה מן המובחר בעינן שלשה, וחד דלא קטים. והן הם דברי הרמב"ן).

ולענין ערבה ראה דברי נחמיה שם קו"א סק"ב. שו"ע אדה"ז המבואר.

[6] **רמב"ן** בהשגותיו להלכות לולב להראב"ד, סוף ענין הדס קטום (כיון שנפסקה הלכה כרבי טרפון בקטימה, למדנו שאדם יוצא ידי חובתו בהדס אחד קטום בלבד). הובא בר"ן טז, ב ד"ה גמרא, ובב"י ריש הסימן. **מ"א** ס"ק א (והרמב"ן סבירא דאפילו בחד וקטים סגי, כמ"ש הרב"י והר"ן, וכדאי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק). וראה דברי נחמיה שם ס"ב וקו"א ס"ק ג.

[7] סעיף יא (דין הדס שנקטם ראשו).

[8] **גמרא** לד, ב (יכול יהא אתרוג עמהן באגודה אחת. אמרת וכי נאמר פרי עץ הדר וכפת תמרים (דניהוי משמע וי"ו מוסיף על ענין ראשון לצרפו עם פרי עץ הדר, רש"י), והלא לא נאמר אלא כפת (משמע בפני עצמן הן ולא עם האתרוג. וענף עץ מוסיף עליהם, וערבי נחל מוסיף עליהם, שנאמר בהן ווי"ן, לפיכך נאגדין עם הלולב). מאירי לז, ב סד"ה הדס במחובר (ומפני שאין לחבר האתרוג עם השאר, כפות תמרים כתיב, ולא וכפות, אלמא צריך שיהא האי לחודיה והאי לחודיה. וכן כתבוה חכמי לוניל).

ולא רק שלא יהיו באגודה אחת, אלא אף אם נטלם ביד אחת לא יצא, כמבואר **ארחות חיים** שם סי' יט (ואם נטלן שניהם בידו אחת, כתב הר' שלמה ז"ל, דלא יצא, כדאמרינן בגמרא דלא אגדינן האתרוג עמהן משום כפת, ולא כתיב וכפות, דמשמע הנך לחוד), וכל בו הל' לולב סי' עא לט, ב (ואם נטלן שניהן בידו אחת, כתב ה"ר שלמיה דלא יצא, כדאמרינן בגמרא דלא אגדינן אתרוג עמהן, משום דכתיב כפות תמרים ולא כתיב וכפות, דמשמע הנך לחוד והאי לחוד). הובא **בב"י** ד"ה וכתב עוד. לבוש ס"ב (ואם נטלן כולן בידו אחת, יש מי שאומר שלא יצא, דכיון שחלקן הכתוב ולא כתב וי"ו גבי כפות, שמע מינה שלא יחברן יחד שניהם ביד אחת). **מ"א ס"ק י** (וכתב ב"י בשם א"ח, דאם נטל שניהם בידו אחת לא יצא, מדלא כתוב וכפות ע"י"ש).

ואף אם אין לו אלא יד אחת, לא יטלם ביד אחת, כדלקמן סט"ו (אבל לא יטול שניהם בידו אחת בבת אחת, כמו שנתבאר).

[9] בסעיף הבא.

[10] **ט"ז** ס"ק י"ד (ואין דברים אלו ברורים, דאדרבא מוכח שם להיפך, דאיתא בדף ל"ד, יכול יהא אתרוג עמהם באגודה אחת, אמרת וכי נאמר וכפות תמרים וכו', ולמה לא אמר יכול יהא עמהם ביד אחת, אפילו אם לא אגדו עמהם. אלא ודאי דדוקא על האיגוד קפיד רחמנא שלא יהיה עמהם, אבל ביד אחת לית לן בה). אליה רבה ס"ק י (וכן מצאתי בספר אמרכל בשם ספר ברוך, דיצא בדיעבד). וראה דברי נחמיה סי"ד.

[11] וכעין זה לעיל סי' תרמט סכ"ד (ולכן יטול את הלחין בלא ברכה), ושם נסמן (הערה 163).

[12] **גמרא** לג, א (תניא, לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר. רבי יהודה אומר, אגוד כשר, שאינו אגוד פסול ... מאן תנא להא דתנו רבנן לולב מצוה לאוגדו ואם לא אגדו כשר ... רבנן, ומצוה משום (בשלח טו, ב) זה אלי ואנוהו (התנאה לפניו, רש"י)). רש"י שם ע"ב ד"ה ופליג (ואפילו רבנן דפליגי עליה דרבי יהודה ואמרי לולב שאינו אגוד כשר, מודו דמצוה לאוגדו, כדתניא לעיל, משום זה אלי ואנוהו). טור ושו"ע ס"א (ומצוה לאגדם ... משום נוי). לבוש ס"א (מכל מקום מצוה לאגדו משום נוי, דכתיב זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, ואגודו נוי הוא לו).

וכן הדין בכל המצות, כדלעיל סי' כד ס"ג (מצוה לעשות טלית נאה וציצית נאה, והוא הדין כל המצות צריך לעשותן בהידור בכל מה דאפשר, שנאמר זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות).

ובלקוטי שיחות חי"א ע' 241 (ומסתימת לשונו (וכן ממש"כ בסי' תרנא ס"ב: ומצוה מן המובחר כו') משמע דסבירא ליה לרבינו דהתנאה לפניו במצות הוא מן התורה).

[13] **רמב"ם** פ"ז ה"ו (מצוה מן המובחר לאגוד לולב והדס וערבה ולעשות שלשתן אגודה אחת).

ג ומותר לאגדו אפילו בחוט ובמשיחה[14]. אע"פ שחוט האוגד הוא מין אחר ואינו ממינים שבלולב, והרי יש כאן בידו חמשה מינים. אעפ"כ אינו עובר משום בל תוסיף, כיון שהאגוד אינו מעיקר המצוה אלא הוא הידור למצוה, ולא הזהירה תורה אלא שלא להוסיף בעיקר המצוה[15]:

ד ומותר לאחוז את הלולב בידו במקום האגוד בשעה שאוחזו לצאת בו ידי חובתו. ואע"פ שהאגוד חוצץ בין ידו ללולב ומיניו, אין בכך כלום, כיון שהאגוד הוא לנוי ולהידור מצוה, וכל שהוא לנוי אינו חוצץ[16], מפני שהוא בטל לגבי הלולב ומיניו, וכאלו הוא מגוף הלולב ומיניו[17]:

ה ואפילו אם נשרו מעלי הלולב או מעלי ההדס וערבה ונשארו העלין בתוך האגוד, בענין שעלין הללו חוצצין ומפסיקין בין ידו ללולב, אין בכך כלום, כיון שדבר החוצץ הוא ממינים שבלולב, ומין במינו אינו חוצץ[18]. אבל אם דבר שאינו ממינים הללו מפסיק ביניהם לידו בשעת נטילה, לא יצא ידי חובתו בנטילה זו[19].

לכך צריך ליזהר מאד להסיר החוט שרגיל להיות כרוך סביב ההדס כשמביאין אותן ממרחקים[20]. אבל מותר לכרוך ההדס בעלי הלולב[21] או בעצי ערבה דקים[22], כיון שהכרך הוא ממינים שבלולב אינו חוצץ:

ו יש[23] נוהגים לעשות האגד בדרך זה[24], שכורכין סביבות שלשה מינים אלו עד שיהיו מהודקין היטב, ותוחבין

---

[14] **משנה** לו, ב (אין אוגדין את הלולב אלא במינו, דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר, אפילו בחוט במשיחה). רמב"ם פ"ז הי"ב (ויש לו לאגוד את הלולב בחוט או במשיחה ובכל מין שירצה). טור ושו"ע ס"א (ויכול לאגדם במין אחר).

והמנהג לאגדו במינו (עלי הלולב).

[15] **גמרא** שם (מאי טעמא דרבי יהודה, קסבר לולב צריך אגד (כיון דאמר לולב צריך אגד, הוה ליה אף האגד מן המצוה, רש"י), ואי מייתי מינא אחרינא, הוה חמשה מיני (ועובר משום בל תוסיף, רש"י)), ורש"י לז, א ד"ה במינו (לנוי בעלמא ולא להכשיר מצוה, לפיכך אינו תוספת לעבור על בל תוסיף). רא"ש פ"ג סי' כד (דאם הוסיף מין אחר לנוי ... אין בו משום בל תוסיף, כיון דלא נתכוין אלא לנוי ... וקי"ל בהא כרבי מאיר). לבוש ס"א (וכיון שאין חובה לאוגדו, אפילו אגדו במין אחר, שפיר דמי, דכיון שאין האיגוד מכלל מצות הלקיחה, אין בו משום בל תוסיף אם אגדו במין אחר ונטלו בו).

וכעין זה לעיל סי' לד ס"ד (כשהוא מתכוין למצוה בשניהם, אסור מדברי סופרים, מפני שנראה כמוסיף כמ"ש סי' תרנ"א).

[16] רבא ב**גמרא** לז, א (כל לנאותו אינו חוצץ). טור ולבוש ס"א (ומשום חציצה נמי ליכא, אף על גב שהקשר מפסיק בין ידו ללולב, דכיון שהוא לנאותו אין אדם מקפיד עליו ואינו חוצץ). מ"א ס"ק ב (אפילו אגדו בלולב שלא במינו, אינו חוצץ, דכל לנאותו אינו חוצץ (כן הוא בגמרא)).

וכן כל דבר שהוא לצורך הלולב, כמבואר בדברי נחמי' ס"ח (אינו חוצץ אלא דבר שאינו עשוי לצורך הלולב ולנאותו).

[17] ר"ן יח, א (דכל לנאותו בטל לגבי לולב, והרי הוא כאילו נוטל בו ממש, וכל שהוא טפל לידו בטל לגבי ידו והרי הוא כאילו נוגע ממש ידו בלולב). **לבוש** ס"ז (שכל מה שהוא עושה בית יד כדי לנאותו אינה חציצה, דבטל הוא גבי לולב).

[18] **גמרא** לז, ב (ואמר רבה לא ליגוז איניש לולבא בהושענא, דמשתיירי הוצא והוי חציצה. ורבא אמר מין במינו אינו חוצץ). רא"ש שם (והילכתא בכולהו כרבא). טור ושו"ע ס"א (ואם נשרו מהעלין בתוך האגודה בענין שמפסיק, אין לחוש). רמ"א ס"א (דמין במינו אינו חוצץ). לבוש ס"א (ואם נשרו מעלי הלולב או מעלי הדס ונשארו בתוך האגודה, בענין שמפסיק בין ידו ללולב, אין לחוש, דמין במינו אינו חוצץ).

[19] רמ"א שם (אבל שלא במינו חוצץ).

ונראה לכאורה שחוששים רק לחציצה שבין ידו ללולב. אבל בפסקי הסדור (קשורים ואגודים יחד, ולא יהיה חוט או משיחה חוצץ ביניהם), וכמבואר ברש"י ד"ה דלמא נתרי טרפי (הלולב משיר עלי ההדס והערבה ומשתיירין באגד, וחוצצין בין מין למין, ואינם אגודים יחד להיות לקיחה אחת).

וכן הוא בדברי נחמי' ס"ח (שלא יהיה דבר חוצץ בין ידיו ללולב ומיניו בין מין למין). ובקונטרס אחרון שם ס"ק ו (וכ"כ הרמב"ם פ"ז הי"ב בהדיא), והוא ברמב"ם שם (הבדיל בין הלולב ובין ההדס במטלית וכיוצא בה, הרי זה חוצץ).

ובדברי נחמי' בקונטרס אחרון שם הוכיח שהפסול הוא אף בדיעבד.

[20] מנהגים (קלויזנר) סי' מה (ואם יש בה שום דבר כרוך על ההדס, יסירנו ויזרקנו). מהרי"ל הל' לולב ע' שצב (עוד במהרא"ק ... אם יש דבר כרוך על ההדס, יסירנו ויזרקנו). **רמ"א** שם (על כן יזהר ליקח החוט שרגיל להיות סביב ההדס).

[21] **מ"א** ס"ק ב (והוא הדין אם אגדו להדס בלולב).

[22] **לבוש** שם (שכורכים עצי הערבה דקים סביב השלשה מינים יחד). ונתבאר במחצית השקל ס"ק ב (דכל ג' מינים הללו כחד מין חשיבי לענין חציצה).

[23] תוכן האמור בסעיף שלפנינו:

כבר נתבאר לעיל ס"ב (והערה 12) שלדידן לולב אינו צריך אגד מעיקר הדין, רק מצוה מן המובחר, משום נוי.

אמנם לדעת התנאים שלולב צריך אגד מעיקר הדין, צריך שיהא קשר גמור. ואף לדידן יש אומרים שצריך לאגדו לכתחלה בקשר גמור, ואם אוגדו ביום טוב, שאסור לעשות קשר גמור, יאגדנו בקשר שאינו גמור. אמנם יש נוהגים אף לכתחלה לאגדו בקשר שאינו גמור, אף בחול. וכן המנהג.

ומכל מקום נוהגים לאגדו בערב יום טוב (ולא ביום טוב), כמובא בס' המנהגים – חב"ד ע' 65 (מהדרין לאגוד הלולב בסוכה ובערב יום טוב).

ראשי הכרך לתוך עיגול הכרוך סביב שלשה מינים אלו. ויש מחמירים[25] וקושרים שני ראשי הכרך בשני קשרים זה על גבי זה. וביום טוב שאי אפשר לקשרן בענין זה, שהרי הוא קשר של קיימא[26], שאינו חושש להתירו עולמית[27], אוגדין אותו בעניבה[28], דהיינו שעושין שתי עניבות זו על גבי זו (אבל אסור לעשות עניבה על גבי קשר, כיון שאינו חושש להתירו עולמית, עיין סימן (שמ"א) [שי"ז[29]]), או שתוחבין ראשי הכרך לתוך עגול הכרך, כמו שנתבאר:

ז יש נוהגין[30] להגביה ההדס בתוך האגוד למעלה מן הערבה מעט מטעם הידוע להם:

ח יש נוהגין[31] לאגוד ההדס מימינו של הלולב והערבה בשמאלו והלולב באמצע:

ט ויש נוהגין[32] לאגוד שלשה הדסים, אחד מימין הלולב, דהיינו מימין האדם, ואחד משמאלו, ואחד באמצע נוטה לצד ימין. ושתי הערבות אחד בימינו ואחד בשמאלו:

י וטוב להשפיל ההדס וערבה תוך אגד הלולב, דהיינו שיאגוד אותם בתחתית הלולב, בענין שכשיטול הלולב בידו לשם מצוה יהיו בידיו גם כן ההדס וערבה[33] (ואם לא השפיל ונטל הלולב לבדו בידו וההדס וערבה אגודין בו למעלה, הרי זה מותר, אע"פ שאינו נוטל ההדס והערבה בידו אין בכך כלום, דלקיחה על ידי דבר

---

[24] **מרדכי** רמז תשמח (וראבי״ה [סי׳ תרסו] כתב אנן נהיגינן בקשר של לולב גם בקשר של ציצית לקשור פעם אחת, ושוב מתעגל וכורכו סביב, ומתוך כך מהודק יפה כאלו קשרו בשני ראשי האגד שתי פעמים). ובדברי נחמי׳ בקונטרס אחרון ס״ק ד דן אם יש לפרש דמיירו באופן האמור לקמן במוסגר (עניבה על גבי קשר).

טור **ורמ״א** ס״א (יש מי שכתבו לעשות הקשר בדרך אחר, שכורכין סביבות ג׳ מינים אלו ותוחבין ראש הכרך תוך העגול הכרוך, וכן נוהגין). מ״א ס״ק ג (אפילו בחול (ד״מ)). לבוש ס״א (שכורך האגודה סביב ועונבו, או תוחב ראשי האגודה לתוכה בלא קשירה).

וכן הוא מנהג חב״ד, שכורכים בטבעת של עלי הלולב, ותוחבים ראש העלה לתוכה בלא קשירה.

[25] רש״י לג, ב ד״ה ופליג (שמעינן מהכא דבעינן בלולב קשר גמור, שיקשור שני ראשי האגד). רי״ף טז, א (והשתא דקיימא לן דלולב אין צריך אגד, אי לא אתנחיה בהושענא מערב יום טוב, מנח ליה ביום טוב, ושפיר דמי. ואי אגיד ליה ביום טוב, לא אגיד ליה אלא כאגודה של ירק, ששוזר שני קצוות של הוצא ונעיץ להו מלרע גבי הושענא. אי נמי דעניב להו מענב). רא״ש פ״ג סי״ב (כלשון הרי״ף). הגהות אשרי שם (משמע מדבריו, כשאוגדן מערב יום טוב אוגדן בקשר גמור, ולא כאגודה של ירק, דלאו אגודה היא, וכן פרש״י, מאו״ז). יראים (השלם) סי׳ תכב (וצריך שיאגדנו שני קשרים זה על זה). הובא במרדכי שם (כתב רא״ם, וצריך שיאגדנו ב׳ קשרים זה על זה). **טור ושו״ע** ס״א (ומצוה לאגדם בקשר גמור, דהיינו ב׳ קשרים זה על זה).

[26] ברייתא שם (הותר אגדו ביום טוב, אוגדו כאגודה של ירק), ופרש״י (אוגדו בכריכה בעלמא, יכרוך האגד סביב, ויתחוב ראשו בתוך הכרך, כמו שאוגדין אגודת ירק, ולא יקשור שני הראשים כאחד כשאר קשרים, דקשר של קיימא מאבות מלאכות הוא). טור ושו״ע שם (ואם לא אגדו מבעוד יום, או שהותר אגודו, אי אפשר לאגדו ביום טוב בקשר גמור, אלא אוגדו בעניבה).

[27] רש״י שם (וזה של קיימא הוא, שאינו חושש להתירו עולמית). לבוש שם (וזה של קיימא הוא, שאינו חושש להתירו עולמית).

[28] גמרא שם (ליענביה מיענב. הא מני רבי יהודה היא דאמר עניבה קשירה מעלייתא היא), ופרש״י (ואיסור מלאכה ליכא, דעניבה לאו קשירה). רי״ף ורא״ש שם (אי נמי דעניב להו מענב). שו״ע שם (אלא אוגדו בעניבה).

[29] סעיף ג (במה דברים אמורים, בב׳ קשרים זה על זה, אבל קשר אחד ועניבה על גביו ... מותר לקשרו ולהתירו בכל ענין, אם אינו עומד להתקיים כלל), ושם נסמן (הערה לב).

וראה לקוטי שיחות חי״ד ע׳ 16 הערה 30. שלחן המלך ח״ב ע׳ רסב-ד.

[30] שו״ת מהר״י ווייל סי׳ קצא (ויקשור ההדס גובה יותר מהערבה). **רמ״א** ס״א (ויש לקשור ההדס גבוה יותר מן הערבה). סדור האריז״ל. ובספר המנהגים – חב״ד ע׳ 66 (משתדלים שהערבות לא יראו כל כך).

[31] דרשות הר״י אבן שועיב דרשה ליום א׳ דסוכות. מטה משה סי׳ תתקכו (ויאגד ערבה בשמאל וההדס בימין ולולב באמצע). **של״ה** מסכת סוכה, נר מצוה (רמה, ב) ד״ה מטה משה (ויאגד ערבה בשמאל וההדס בימין ולולב באמצע. כך הוא בדרשות אבן שועיב (שם, ד״ה אמרו שם), והוא על דרך סוד). מ״א ס״ק ד (ושל״ה כתב בשם מטה משה, ערבה בשמאל והדס בימין ולולב באמצע). ט״ז סוף סי׳ תרנ (כתב באבן שועב, דיש לאגוד הערבה בשמאל והדס בימין ולולב באמצע ויש בו סוד).

[32] **האר״י** בפרי עץ חיים שער כט ספ״א (צמח, אופן קשירת הלולב עם מיניו, תשים ג׳ הדסים, אחד בצד ימין ואחד בצד שמאל ואחד באמצע ... הבד האמצעי הוא תפארת, כי היא מטה כלפי חסד, לכן תטה אותו אל הימין). **מ״א** שם (ובכתבי האר״י כתב לאגוד ג׳ הדסים, אחד בימין הלולב ואחד בשמאל ואחד באמצע, וב׳ ערבות אחד בימין ואחד בשמאל). משנת חסידים מס׳ ימי מצוה וסוכה ספ״ד. סדור האריז״ל.

וכן הוא בפסקי הסדור (ויהיו ג׳ הדסים, אחד בימינו ואחד בשמאלו ואחד באמצע השדרה, נוטה קצת לימין, ושני בדי ערבות אחד לימין ואחד לשמאל).

[33] מהרי״ל הל׳ לולב ע׳ שצב, בשינויי נוסחאות (וישפיל את ההדס בתוך אגודת הלולב דערבה, למען יהיו נאחזין בידו השלשה מינים בשעת נטילתן). **רמ״א** ס״א (וישפיל ההדס והערבה תוך אגוד הלולב, כדי שיטול כל ג׳ מינים בידו בשעת ברכה).

וכן מנהג חב״ד.

אחר שמה לקיחה, כמו שיתבאר[34]):

יא נוהגין לעשות בלולב שלש אגודות כנגד שלשה אבות[35], דהיינו שמלבד האגד שאוגד שלשה מינים אלו ביחד, עושין בלולב עצמו עוד שתי אגודות לאגוד העלין בשדרה[36].

וצריך ליזהר מאד שיהא שדרו של לולב יוצא למעלה מאגד העליון טפח כדי נענוע[37], כמו שנתבאר בסימן תר"נ[38]:

דרך גדילתן

יב כל ארבעה מינים הללו צריך ליטלן דרך גדילתן, דהיינו שיהא ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה. ואם הפכן בשעה שנטלן, לא יצא ידי חובתו בנטילה זו[39]. והאתרוג אע"פ שהוא תלוי באילן עוקצו למעלה, מכל מקום דרך גדילתו נקרא עוקצו למטה[40]. וצריך ליזהר מאד בהדס שבא ממרחקים להתיר אגודתו ולראות אם מונח כתיקונו, דלפעמים נותנים ראשו של בד זה בצד עיקרו של בד זה, וגם לפעמים כופפין ראשי הבדין[41]:

---

[34] סיום הסימן בשוע"ר לא הגיע לידינו. ובשו"ע ס"ז (אם עשה בית יד ונתן בו הלולב ונטלו, שפיר דמי, דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה). וראה דברי נחמיה שם סי"ב.

וכן הוא לעיל סי' רנט בקונטרס אחרון ס"ק ג ד"ה וכן משמע (דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, בסי' תרנ"א).

[35] **מרדכי** רמז תשמט (ואנן נהיגינן ... ושלשה קשרים כנגד שלשה אבות). מהרי"ל הל' לולב ע' שצב (וג' אגודות שבלולב נגד ג' אבות). **רמ"א** ס"א (ויש שכתבו לעשות בלולב ג' קשרים, וכן נוהגין).

[36] **ט"ז** ס"ק א (נראה דהקשר של מטה, דהיינו מה שקשר כל הג' מינים ביחד משום נוי, הוא נחשב לאחד, ויעשה למעלה עוד שנים אם אפשר לו).

והיינו דאף דקיי"ל דאין צריך לאגוד הלולב עצמו אף אם העלים מפורדים קצת, כדלעיל סי' תרמה ס"ד (אע"פ שכל זמן שאינן כפותין הן עומדים מפורדין ומרוחקין זה מזה, אף על פי כן הוא כשר, אפילו אם לא כפתו כלל. שלא הקפידה תורה אלא שיהא ראוי לכפותה, אבל לא שיהא כָּפוּת ממש, שהרי אין אנו קורין כָּפוּת אלא כָּפוֹת), ושם נסמן (הערה 12). מכל מקום מבואר כאן שנהגו לאגדו אף אם אינם מפורדים כלל, כמבואר כאן. וראה דברי נחמיה שם ס"ו וקו"א ס"ק ה.

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 66 (על הלולב עצמו עושים שתי כריכות. משתדלים ששתי הכריכות תהיינה מכוסות בההדסים וערבות, גם כריכה העליונה, מקצתה על כל פנים. נוסף על שתי כריכות הנ"ל – אוגד הלולב וההדסים והערבות ביחד על ידי שלש כריכות, שלוש כריכות אלו הן במשך טפח אחד. נמצא סך הכל חמש כריכות).

ונתבאר בלקוטי שיחות ח"ד ע' 1368. וראה אוצר מנהגי חב"ד ע' רפו-ז.

[37] ט"ז שם (תמוה לי דהא צריך לכסכס העלין, וקשר זה מעכב הכסכוס. על כן צריך לעשות בענין שיוכל לכסכס היטב). פרי מגדים משב"ז ס"ק א (והקשר עליון שבלולב עכ"פ יוצא לולב טפח למעלה שיעור נענוע).

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 68 (בהושענא רבה קודם הלל מסירים שתי הכריכות אשר על הלולב, ואין נשארים אלא ג' הכריכות המאגדים את הלולב ההדסים וערבות ביחד).

ומקורו ברוקח סי' רכ ע' קיט (מנהגינו לכופתו ו' ימים, ובהושענא מתירין אגודו למעלה, כפת כתיב, ו' ימים כפות בכפת אחד). מרדכי רמז תשנא (כפות תמרים, כתב ראבי"ה שמעתי כפת חסר וא"ו, משום דששה ימים קשור ודומה לכף אחת, וביום השביעי מתירין אותו). טור ושו"ע סי' תרסד ס"א (הושענא רבה ... נוהגים להתיר בו אגודו). ב"ח (וכיון שעכשיו הוא גמר החתימה למים, מתירין אגודו, כדי לנענע בו היטב).

[38] סעיף א (שטפח זה היוצא למעלה מהאגודה (פירוש, שלשה מינים אלו ביחד נקרא אגודה) הוא המנענע).

והיינו שיש בזה ב' פרטים:

(א) ששדרו של לולב יוצא טפח "מההדס והערבה", הנקראים אגודה.

(ב) ששדרו של לולב יוצא טפח "מאגד העליון", הנקרא אגודה.

[39] **גמרא** מה, ב (כל המצות כולן (כגון קרשי המשכן ועמודים ולולב והדס וערבה), אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתן (התחתון למטה והעליון למעלה), שנאמר (תרומה כו, טו) עצי שטים עומדים). רמב"ם פ"ז ה"ו (ונוטלן דרך גדילתן שיהיו עיקריהן למטה לארץ וראשיהן למעלה לאויר), וה"ט (והוא שיגביהן דרך גדילתן, אבל שלא דרך גדילתן לא יצא). טור ושו"ע ס"ב (יטול ... ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה). ט"ז ס"ק ב (דבעי דרך גדילתן, וילפינן מעצי שיטים עומדים. ואפילו דיעבד לא יצא אם הפכו).

[40] שערי שמחה הל' לולב ע' קיא (ואתרוג עוקצו למטה ומקום חוטמו למעלה). המנהיג הל' אתרוג סי' כה (ואותן הפתיים שלוקחין האתרוג חוטמו למטה ועקצו למעלה כדרך שתלוי באילן, בודים מלבן ואינן יוצאין ידי חובתן, דבתחלת גדילתו חוטמו למעלה ועקצו למטה כדרך כל פירות האילן, ולבסוף מתוך כבדו נהפך את שלמעלה למטה, וכן דרך שאר הפירות הכבדים). מ"א ס"ק ז (ואף על גב דאתרוג תלוי באילן ועוקצו למעלה, מכל מקום מקרי דרך גדילתו עוקצו למטה (מצאתי כתוב בשם רי"ץ גיאות)). אליה רבה ס"ק יד (ואותן הפתיים שלוקחין עוקצין למעלה כדרך שתלוי באילן, אינן יוצאין, דבתחלת גדילתו עוקצה למטה, ולבסוף מתוך כבדו נהפך שלמעלה למטה (ספר המנהיג סי' כה)).

[41] מהרי"ל הל' לולב ע' שצב (לכך יזהר בההדס להתיר אגודתו לראות אם מונח כתיקנה, כי הגוים לפעמים נותנין עוקצו של זה לצד עיקרו של זה. ולפעמים גם כופפין ראשם לתווך כדי שלא ינשרו העלין ואז לא מונח כדרך גדילתו, אך יזקוף ויפשוט ראשי הגבעול, ויניחן כולן כדרך גדילתן). הובא בדרכי משה ס"ק א. **אליה זוטא** ס"ק ג.

הלולב ביד ימין

יג צריך ליטול הלולב ומיניו בידו הימנית ואתרוג בידו השמאלית[42], לפי שהלולב יש בו שלש מצות, דהיינו לולב הדס וערבה, והאתרוג הוא מצוה אחת[43]. ואם היפך יצא ידי חובתו[44]. ומכל מקום טוב לחזור וליטול כדינו בלא ברכה[45].

אפילו אם כבר יצא ידי חובת נטילה ורוצה לחזור וליטלו לשם מצוה, כגון בשעת אמירת הושענות, צריך ליטול הלולב בימין והאתרוג בשמאל[46]:

יד איטר יד נוטל הלולב בימינו שהוא שמאל של כל אדם, והאתרוג בשמאלו שהוא ימין של כל אדם[47]. אבל מי שהוא שולט בשתי ידיו, נוטל הלולב בימינו והאתרוג בשמאלו ככל אדם[48]:

נקטעה ידו

טו מי שנקטעה ידו הימנית, יטול הלולב בזרועו הימנית, שהרי לא נאמר בתורה ולקחתם ביד, ולקיחה בזרוע שמה לקיחה[49].

ואם אי אפשר ליטול הלולב בזרועו הימנית, יטול הלולב בידו השמאלית, שהיא חשובה לו כימין, ואתרוג בזרועו השמאלית[50].

---

[42] **גמרא** לז, ב (אמר רבה, לולב בימין ואתרוג בשמאל). טור ושו״ע ס״ב (יטול האגודה בידו הימנית ... והאתרוג בשמאלית).

וכן הוא בפסקי הסדור (ויקח הלולב ... בימינו ... האתרוג בשמאלו).

והיינו שאף בלא אגוד צריך ליטול הלולב ומיניו בידו הימנית.

[43] גמרא שם (מאי טעמא, הני תלתא מצות והאי חדא מצוה). ט״ז ס״ק ב (הני תלתא מצות והאי חדא מצוה). מ״א ס״ק ו (משום דהני תלתא מצוה ואתרוג חדא מצוה (גמרא)).

[44] תשובת רבנו יואל, בראבי״ה הל׳ לולב סי׳ תרצד, ובשו״ת הרשב״א ח״א סי׳ אלף קכ (אינו אלא מצוה בעלמא, דבדיעבד לעולם יוצא). רמ״א ס״ג (ואם היפך, יצא), לפירוש המ״א ס״ק ט (משמע אפילו מי שאין אטר, אם היפך יצא). ט״ז ס״ק ד (דאפילו כל אדם שהיפך ונתן האתרוג בימינו והאגודה של לולב בשמאלו, יצא בדיעבד, דהא עיקר הטעם משום דהלולב יש בו ג׳ מצות, וזהו לכתחלה, אבל בדיעבד ודאי יצא אם היפך, דהא מכל מקום קיים המצוה).

[45] רבינו חננאל מב, א (ואוקמה אביי כשהפך הלולב בשמאל ואתרוג בימין). **מ״א** שם (משמע דסבירא ליה דלא יצא. לכן טוב לחזור וליטלו בלא ברכה).

וכעין זה לעיל סי׳ תרמט סכ״ד (ולכן יטול את הלחין בלא ברכה), ושם נסמן (הערה 163).

[46] **מ״א** ס״ק ו (דאפילו בירך עליו כבר ואחר כך נוטלו פעם ב׳, צריך ליטלו בימין, כגון בשעת אמירת הושענות).

[47] תשובת רבנו יואל שם ושם (מעשה ברוטנבור״ק, ששאלו לרבותי על איטר יד ימינו אם יש לו ליטול לולב בידו השמאלית משום דהיא חשובה לו כימין דעלמא. והשיבו, ודאי שמאל דידיה כימין דעלמא ... וכן נראה, דהכא אינו אלא משום דנטילה חשובה בענין שניטל, ולא כלאחר יד). **רא״ש** פ״ג סכ״ה (ואם הוא אטר יד ימין, יקח הלולב בשמאל, דימין דידיה הוא). רבנו ירוחם נתיב ח ח״ד (ס, ב). אגודה סוף סוכה סי׳ מז. מהרי״ל הל׳ לולב (ע׳ שצג). **רש״ל** בהגהות הטור, הובא בב״ח (נראה לי דטעות נפל בספרי רבינו, וצריך להגיה כמו שכתב הרא״ש, דאזלינן בתר ימין דידיה). **רמ״א** ס״ג (ויש אומרים דאזלינן בתר ימין דידיה). ט״ז ס״ק ג (אחר כך מצאתי שגם רש״ל הגיה בדברי הטור, והכונה אחת עם מה שהגהתי, על כן ודאי אין לנו אלא כיש אומרים שמביא רמ״א, הוא דעת הרא״ש ושאר פוסקים).

[48] כל בו סי׳ עב לט, ג (ושולט בשתי ידיו, נוטל בימין, כשאר כל אדם, לא בשמאל). **רמ״א** שם (ושולט בב׳ ידיו, נוטל הלולב בימין ואתרוג בשמאל, ככל אדם).

[49] כל בו שם לט, ב (שהרי אין כתוב ולקחתם ביד). מ״א ס״ק י (ואפשר דהכא מודה דדי שיטלנו בזרוע, דמי כתיב ולקחתם ביד).

[50] רוקח הל׳ סוכות סי׳ רכ ע׳ קכ, לגירסת ופירוש המ״א בשו״ע (גידם, מי שאין לו יד אחת, נוטל לולב והאתרוג בזרועו ... או אם אין לו אלא שמאל). **שו״ע** ס״ד (אדם שאין לו יד, נוטל לולב בזרועו). ופירש המ״א ס״ק י (והרב״י סבירא ליה שתיבת אלא, טעות סופר הוא).

והיינו דמיירי שיד אחת היא כהוגן, וביד השנית יש לו רק הזרוע (ולא כף היד). והיא ההלכה הראשונה כאן (יטול הלולב בזרועו הימנית), וההלכה הראשונה שבסעיף הבא (יטול האתרוג בזרועו השמאלית).

אמנם **המ״א** עצמו גורס ברוקח, כבדפוסים שלנו (גידם, מי שאין לו אלא יד אחת, נוטל לולב והאתרוג בזרועו ... או אם אין לו אלא שמאל), ומפרש (והכי פירושו, שיקח הלולב בידו והאתרוג בזרועו ... או אם אין לו אלא יד שמאל, רוצה לומר דיקח גם כן הלולב ביד שמאלו).

והיינו דמיירי שאחת מידיו חסרה לגמרי (כף היד וגם הזרוע). והיא ההלכה השנית כאן (יטול הלולב בידו השמאלית ... ואתרוג בזרועו השמאלית). וההלכה השנית בסעיף הבא (יטול בזרועו הימנית).

ומכל זה רואים, שאף אם נחסרה לו כף היד הימנית, ועיקר פעילותו היא ביד השמאלית השלמה, מכל מקום אינו חשוב איטר, כמבואר בשו״ת צמח צדק או״ח סי׳ ה ס״ח (אלמא סבירא ליה דעל ידי שנקטעה ידו הימנית לא מיחשב איטר ... ומה שכתב ואם אי אפשר לו ליטול הלולב בזרועו הימנית יטול הלולב בידו השמאלית שהיא חשובה לו ימין, אין רוצה לומר שהיא ימינו באמת כמו באיטר, דאם כן אפילו יכול ליטול לולב בזרועו הימנית הי׳ ראוי שיטול בשמאלו השלמה, כמו באיטר. אלא רוצה לומר דחשובה לו כימין אע״פ שאינה ימין ממש, והוי נטילה חשובה). וראה לבושי שרד ס״ק ה.

אבל לא יטול שניהם בידו אחת בבת אחת, כמו שנתבאר[51].

ואם אי אפשר לו ליטול האתרוג בזרועו השמאלית, יטול הלולב והאתרוג בידו השמאלית בזה אחר זה[52], כמו שיתבאר[53]:

טז וכן מי שנקטעה ידו השמאלית, יטול האתרוג בזרועו השמאלית. ואם אי אפשר, יטול בזרועו הימנית. ואם גם זה אי אפשר, יטול שניהם בידו הימנית בזה אחר זה[54]:

הברכה

יז כל המצות מברכין עליהם עובר לעשייתן, דהיינו סמוך וקודם לתחלת עשייתן[55], כמ"ש בסימן כ"ה[56].

ומה הוא מברך על מצות נטילת ארבעה מינים אלו, אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב[57], לפי שהלולב גבוה מכולן חשוב הוא, ונקראת כל האגודה על שמו[58]:

תם ונשלם[59] שבח לאל בורא עולם

---

[51] לעיל ס״א (ואם נטל שלשה מינים אלו עם האתרוג בידו האחת, לא יצא ידי חובתו).

[52] רוקח שם (ויותר טוב ממה שיקח הלולב ואחר כך אתרוג). הרי שאם אי אפשר באופן שנתבאר לעיל, יטלם בזה אחר זה.

[53] סיום הסימן בשוע״ר לא הגיע לידינו. ובשו״ע סי״ב (ואם היו ארבעתן מצויים אצלו ונטלם אחד אחד, יצא).

[54] רוקח שם (והאתרוג בזרועו ... אם אין לו אלא שמאל), ושו״ע שם (אדם שאין לו יד, נוטל לולב בזרועו. וכן האתרוג), והיינו שהדין שוה בנקטעה ידו הימנית או השמאלית, כשני הפירושים שהובאו לעיל שם.

[55] גמרא לט, א (כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן). תוס׳ שם (מטעם זה צריך לברך אלולב קודם שיטלנו, דאי לאחר שנטלו, מדאגבהיה נפק ביה ... ומיהו לא מסתבר כלל, דהיאך יברך עליו והוא מונח בכלי ... וכל שעה שאין המצוה מזומנת בידו לעשות לא מיסתבר כלל לברך עליו. ושמא משיתחיל ליטול לולב קודם שיטול האתרוג מברך, והיינו עובר לעשייתן, שמעכבים זה את זה). רא״ש פ״ג סל״ג (והיה נראה שיברך עליו קודם שיטלנו בידו. אבל לא מיסתבר, דהיאך יברך עליו בעוד שהוא מונח בכלי ... וטוב שיברך משיתחיל ליטול הלולב, קודם שיטול האתרוג, דהיינו עובר לעשייתן, שמעכבין זה את זה). טור ושו״ע ס״ה (יברך על נטילת לולב ושהחיינו, קודם שיטול האתרוג, כדי שיברך עובר לעשייתו). מ״א ס״ק יא (קודם שיטול האתרוג, ולאחר שנטל הלולב, ולא קודם לכן).

וכן הוא בפסקי הסדור (ויקח הלולב תחלה לבדו בימינו ויברך, ואחר כך יקח האתרוג בשמאלו).

ולענין זמן ברכת שהחיינו ביום הראשון, ראה לעיל תרמד (ומברכין על נטילת לולב ושהחיינו), ושם נסמן (הערה 4).

[56] סעיף יז (כל ברכות המצות צריך לברך אותן קודם התחלת עשיית המצוה).

וכן הוא לעיל סי׳ ו׳ ס״ה (כל המצות צריך לברך עליהן קודם לעשייתן). סי מו ס״ג (ברכת המצות שצריך לברך עובר לעשייתן). סי׳ ס ס״ב (ברכות שאר מצות, שאין מברכין אותן אלא עובר לעשייתן). סי׳ קנח סט״ז (שכל המצות מברכין עליהם עובר לעשייתן). סי׳ קסז סי״א (ברכת המצות, שאין מברכים אלא עובר לעשייתן). סי׳ רסג ס״ח (חייבים לברך עובר לעשייתן). סי׳ שסו סי״ח (מפני שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן). סי׳ תלב ס״א (קודם שיתחיל לבדוק צריך לברך). סי׳ תרלט סט״ז (שכל המצות צריך לברך עליהן עובר לעשייתן). סי׳ תרמג ס״ב (שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן).

[57] ברייתא מו, א (נטלו לצאת בו אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב). טור ושו״ע שם (יברך על נטילת לולב). וכן הוא בסדור (ברוך כו׳ על נטילת לולב).

[58] גמרא לז, ב (מאי טעם לא מברכינן אלא על נטילת לולב הואיל וגבוה מכולן), ופרש״י (חשוב הוא ונקרא האגד על שמו). וראה גם רש״י לא, א ד״ה אין (האי לולב, היינו הושענא, כולהו שלשה המינים יחד). כל בו סי׳ עב לט, סע״ב (ומברכין על הלולב ולא על שאר המינין, לפי שבמינו גבוה מכלן, פירוש, והוא עיקר ושאר המינין טפלים לו, ומברך על העקר ופוטר את הטפל. ויש אומרים מאחר שהוא חשוב במינו מכלן, כל האגודה נקראת על שמו, והוי כפי שברך בפירוש על כל אחד בשמו). לבוש ס״ב (ומהאי טעמא גם כן מברכין על הלולב ופוטר את כולם, מפני שהוא הגדול והגבוה בתוך האגודה, שהוא עיקר לגבי אתרוג).

ומברכין ״על״ (ולא בלמ״ד), ונתבאר לעיל סי׳ תלב ס״ד (מצות שמברכין עליהם בלשון על ... אם בירך עליהן בלמ״ד ... יצא ... אבל לכתחלה צריך לברך על כל מצוה ברכה שתקנו לה חכמים. וטעם שינוי הנוסחאות בברכת המצות הוא מבואר בראשונים עיי״ש), ושם נסמן (הערה כב).

[59] סיום הסימן לא הגיע לידינו (וכן שאר הסימנים עד סוף חלק או״ח סי׳ תרצז). וראה פסקי הסדור (דיני הלולב. סדר הושענות. סדר הקפות בשמחת תורה. דיני חנוכה. סדר קריאת המגילה). השלמות דברי נחמיה או״ח עד, ב ואילך (סי׳ תרנא. עתר).

פסקי הסדור

סדר התרת נדרים

מבואר[1] בגמרא ובפוסקים[2], שאין שייך שאלה היתר והפרה רק לנדרים ושבועות שאדם נודר או נשבע במה שנוגע לעצמו בלבד, כגון אוכל או לא אוכל אישן או לא אישן וכדומה. אבל במה שנודר או נשבע לחבירו או לשום מי שמשביעו, יהיה מאיזה עם ודת שיהיה, אין מועיל שום היתר והפרה ושאלה בעולם.

בערב ראש השנה[3] קודם חצות. וטוב שיהא עדה שלמה[4]: שמעו נא רבותי[5] כו'.

ואחר כך מוסר מודעה לפניהם ואומר בלשון הזה: הרי אני מוסר מודעה כו'.

סדר הנזיפה[6] יאמר לפני העדה: אם עברתי כו'.

אז יתרחק מן העדה הקדושה ד' אמות ויחלוץ מנעליו וירחץ ידיו וישב על הארץ כאבל ויתן אפר על ראשו ויאמר זה: הריני יושב כו'.

ואחר כך קוראים אותו הבית דין ואומרים: אחינו אתה כו'.

---

[1] כל פיסקא זו קרוב לודאי שאינה מרבנו הזקן. ובכמה סידורי חב"ד היא בנוסח שונה לגמרי (ס' המנהגים – חב"ד ע' 60), וכן אינה בסדור שקלאוו תקס"ג. ועל פי ההוספה "מאיזה עם ודת", אפשר שנדפסה מחמת הצנזורה.

[2] ברייתא נדרים סה, רע"א (המודר הנאה מחבירו, אין מתירין לו אלא בפניו). טור ושו"ע יו"ד סי' רכח ס"כ (נדר על דעת חבירו, אין מתירין לו).

[3] סדר התרת נדרים זה כולל שלשה חלקים:

(א) התרת נדרים, להתיר הנדרים שאפשר נדר במשך השנה שעברה.

(ב) מסירת מודעה, לבטל כל הנדרים שידור מהיום ואילך.

(ג) סדר נזיפה והתרת נידוים, שאפשר חלו עליו.

שני הראשונים בנויים על מנהג כל נדרי שבכניסת יום הכיפורים, שבשו"ע סי' תריט ס"ב-ג, ושם (הערה 7). וכדאמרינן נדרים כג, א (רבי אליעזר בן יעקב אומר ... הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל).

ואף שכתב הרא"ש ביומא פ"ח סי' כח (ובשביל שביום הכפורים מתקבצים כל העיר בבית הכנסת נהגו לומר ביום הכפורים, וגם מצינו בספר יחזקאל (מ, א) דקרי יום הכפורים ראש השנה).

מכל מקום תקנו לאמרם גם בערב ראש השנה, כמבואר בשל"ה ריש מסכת יומא (רכז, א) ד"ה תנן (אבל זריזין מקדימין למצוה (פסחים ד, א), וראוי להקדים קודם ראש השנה ממש, לעשות שני ענינים. ענין אחד שיתקן מה שקלקל, דהיינו התרה על העבר. או אם היה מחויב איזה נידוי, ינהג בעצמו שעה אחת נידוי, ואחר כך יבקש מהחכמים שיתירו לו. ענין שני הוא מסירת מודעא אלהבא, שכל מה שיתקשר את עצמו מהיום, בשבועה או בחרם או בנידוי וכיוצא בזה, שהוא עתה מוסר מודעא ועוקר מעיקרו ומבטל).

[4] פע"ח ריש שער ר"ה (ערב ראש השנה, ומתקבצין עדה קדושה של תלמידי חכמים להתרת נדרים ושבועות). של"ה שם (וכך הוא המנהג בארץ ישראל, מתאספין בערב ראש השנה בבתי מדרשות עדה קדושה מתלמידי חכמים ויראי שמים).

וראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 1332 (הטעם להתרת נדרים בערב ראש השנה הוא, לפי שבראש השנה הוא בנין העולם מחדש ... ותיקון כללות העולם אפשרי על ידי עשרה מישראל, עדה שלימה, שלימות כל העולם).

ולענין סדר נזיפה והתרת הנידויים, ראה אגרות קודש אדמו"ר הזקן אגרת ל (עצתי אמונה ופעולתו תהי' אמת לאמתתה של תורה, שיכנוף יו"ד אנשים יראי ה' וחושבי שמו, שיתירו לו כדרך שמתירין הנדויין והשמתות לכל מי שישוב בתשובה שלימה בלב ונפש חפצה).

[5] הנוסח בשינויי לשון הוא בשל"ה שם.

לדיוקי הלשונות, ראה יגדיל תורה (נ.י.) א ע' נו-ט. סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות (רסקין).

[6] של"ה שם. אמנם בסדורי חב"ד המאוחרים לא נדפס סדר הנזיפה, רק נוסח התרת הנידויים, ונתבאר באגרות קודש ח"ה ע' קט וע' רלד (מה שכתב בענין התרת נדרים שכמדומה לו שצ"ל גם כן יהי רצון מלפניך, וכותב שכן נוהגים. הנה המנהגים שנדפסו ... על פי הוראה מפורשת של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, וכן שמעתי ממנו בעצמו, שלא הי' אומר יהי רצון הנ"ל, וזהו גם כן הוראה מפורשת של כ"ק אביו (מוהרש"ב), וכמו שנדפס בסידור תהלת ה' תרע"ח בראסטאוו, שלא נדפס שם אלא שמעו נא רבותי, הכל יהיו מותרים, הרי אני מוסר מודעה, כולם יהיו מותרים ... ומה שכתב על מה קאי בכולם יהיו מותרים למנהגנו – יש לומר שהוא אדלמטה מיני', אין כאן לא כו').

יעמוד מן הארץ ויתפלל בדמעות שליש: יהי רצון כו'.

ואזי גם המתירין משיבין לו בלשון הזה: כלם יהיו מותרים לך כו'.

קידוש לראש השנה

בליל שני של ראש השנה נוהגין להניח פרי חדש בפני המקדש ויתן עינו בו ויאמר שהחיינו[7]. ואם אין פרי חדש מצוי, מכל מקום יאמר שהחיינו[8].

בראש השנה בלילה ראשונה נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש[9] בתחלת הסעודה[10]. וצריך לברך בתחלה ברוך כו' בורא פרי העץ, ואחר כך יאמר יהי רצון מלפניך שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה[11].

תפלת ראש השנה

כשחל ליל ב' במוצ"ש אומרים כאן ותודיענו[12].

בליל ראש השנה[13] קודם קדיש בתרא[14] אומרים לדוד מזמור[15].

אין לומר בראש השנה אבינו מלכנו שיש בו הזכרת חטא או עון, כגון אבינו מלכנו חטאנו או סלח ומחול וכו'

---

[7] שוע"ר סי' תר ס"ו (יקח פרי חדש ויניחנו לפניו בעת הקידוש, ויברך שהחיינו), ושם נסמן (הערה 36). וראה פסקי הסדור אות קעח.

ומנהג חב"ד לאכול הפרי חדש קודם נטילת ידים לסעודה (ספר המנהגים - חב"ד ע' 56).

[8] שוע"ר שם (ואם אין לו בגד חדש ופרי חדש, עם כל זה יברך שהחיינו, שהעיקר כסברא האחרונה), ושם נסמן (הערה 40).

[9] שוע"ר סי' תקפג סוס"א (ויש נוהגים לאכול תפוח מתוק מטובל בדבש, ואומרים תתחדש עלינו שנה מתוקה), ושם נסמן (הערה 8).

[10] טור (בתחלת הסעודה). מהרי"ל הל' ראש השנה ע' רעו (בתחלת הסעודה).

בתחלה נהגו לאכול התפוח לפני נטילת ידים, עד שבכ"ח אלול תש"ט שלח הרבי מברק, נדפס באגרות קודש חכ"א אגרת ז'תתמד (בבקשה לפרסם [לאנ"ש] בכל הקיבוצים השמטה שבלקוטי מנהגים, וצריך להיות אכילת התפוח בתחלת הסעודה).

והטעם נתבאר באגרות קודש ח"ג אגרת תקמד (אכילת התפוח בליל א' דראש השנה – הוא בתחלת הסעודה, אחרי אכילת המוציא. ואכילת הפרי החדש בליל ב' קודם נטילת ידים לסעודה ... והחילוק פשוט: אכילת התפוח (וגם לולא הטבול בדבש) כיון שאין נפקא מינה, טוב יותר שתהי' אחר נטילת ידים, כדי לסמוך הקידוש לסעודה עד כמה שאפשר, אכילת הפרי חדש קודם נטילת ידים – כדי לסומכה לברכת שהחינו דקאי עליו). וראה גם ס' המנהגים חב"ד ע' 56. אוצר מנהגי חב"ד ע' עז.

ואף שמעיקר הדין אינו הכרח גמור, כי מותר לאכול התפוח והרימון גם לפני נטילת ידים, כמבואר בשוע"ר סי' רמט ס"י-יא (מצוה להמנע מלאכול שום דבר אפילו בלא קביעות סעודה אפילו לאחר שקידש על הכוס קודם אכילת עיקר סעודת שבת ... כשאוכלו קודם הסעודה מחמת שאינו חפץ ומתאוה לאכלו כלל בתוך הסעודה אלא קודם הסעודה אזי אינו צריך כלל להקדים לפניו ברכת הלחם).

וכן נראה בשוע"ר סי' תקפג שם (ויברך על התפוח ולא על הדבש, לפי שהדבש הוא טפל לתפוח), ושם נסמן (הערה 9), נראה לכאורה דמיירי שאוכלים אותו לפני נטילת ידים, שאילו היו אוכלים התפוח אחרי נטילת ידים הי' נפטר הדבש בברכת המוציא של הסעודה (ולא רק בברכת בורא פרי העץ של התפוח). ובפרט שגם את החלה הטבילו בדבש, וכבר נפטר הדבש.

מכל מקום "אכילת התפוח ... טוב יותר שתהי' אחר נטילת ידים, כדי לסמוך הקידוש לסעודה עד כמה שאפשר".

וכן נראה בדרכי משה ס"ק ג (שצריך לברך תחלה בורא פרי העץ, דהוי כדברים הבאים תוך הסעודה שלא מחמת הסעודה).

עוד טעם לאכילת התפוח בדבש אחר נטילת ידים, כי לפעמים התפוח בדבש הוא טיבולו במשקה (ראה שוע"ר סי' קנח ס"ד), וצריך ליטול ידיו תחלה.

[11] והיינו שאחר הברכה קודם שיאכל יאמר יהי רצון, וכן מנהג חב"ד, ודלא כמובא בשוע"ר שם ס"ג (יאמר הבקשה אחר התחלת האכילה, מפני שאסור להפסיק בין הברכה לאכילה). ונתבאר באגרות קודש ח"ג אגרת תקד.

וכן אוכלים רימון וראש איל, אבל אין אומרים יהי רצון כי אם על התפוח (ספר המנהגים – חב"ד שם).

[12] שוע"ר סי' תקצט (ליל שני של ראש השנה שחל להיות במוצאי שבת, אומרים ותודיענו קודם ותתן לנו, כמו בשאר יום טוב שחל במוצאי שבת), ושם נסמן (הערה 2).

[13] וכן בליל יום הכיפורים (ספר המנהגים – חב"ד ע' 56).

[14] היינו קדיש תתקבל שלאחר שמו"ע (ספר המנהגים - חב"ד שם. וראה אוצר מנהגי חב"ד ר"ה ע' סז).

[15] תהלים כד. אמירתו בכוונה הוא כלי להשפעות גשמיות במשך השנה (ספר השיחות תרפ"ז ע' 122 בשם אדמו"ר הרש"ב. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' סח).

וכיוצא בזה[16].

נוהגין בליל הראשון של ראש השנה לומר לחבירו לשנה טובה תכתב ותחתם[17].

בראש השנה ויום כפור בשעת הוצאת ס"ת יאמר ג' פעמים י"ג מדות קודם בריך שמיה, ואחר כך יאמר תפלה זו [רבונו של עולם].

סדר תקיעות

אחר קריאת התורה[18] יכין עצמו לתקוע בשופר[19] ויאמר קפיטיל זה ז' פעמים: למנצח לבני קרח מזמור[20].

התוקע מתחיל וגם הקהל יאמרו כל פסוק ופסוק: מן המיצר גו'.

ויתודה בלחש[21].

מוסף לראש השנה

ואחר כך מתפללין מוסף. ותוקעין גם בלחש תשר"ת תש"ת תר"ת [אחר מלכויות, ואחר זכרונות, ואחר שופרות][22].

קבלה בשם הרוקח, כשחזן אומר הוא אלהינו אין עוד, יאמרו הקהל פסוקים אלו: אתה הראת גו'[23].

בראש השנה ויום הכיפורים במוסף[24], קודם שאומר הש"צ וכתוב, אומרים אבינו מלכנו.

בקדיש שלם קודם תתקבל, תוקעין תשר"ת תש"ת תר"ת[25].

סדר תשליך

אחר מנחה יום א' דראש השנה קודם שקיעת החמה, טוב לילך מחוץ לעיר אל באר המים או מעין[26], כי מים מורים על החסדים וגם דגים רומזים על עינא פקיחא[27], ויאמר י"ג מדות שבפסוקים[28] מי אל כמוך, שהם

---

[16] שוע"ר סי' תקפד ס"ב (ויש שמדלגין בראש השנה אבינו מלכנו חטאנו לפניך, לפי שאין אומרים ווידוי בראש השנה, שלא ליתן פתחון פה למקטרג), ושם נסמן (הערה 5).

[17] שוע"ר סי' תקפב סי"ז (ונוהגין שכל אחד ואחד אומר לחבירו לשנה טובה תכתב), ושם נסמן (הערה 66).

[18] ראה לקוטי שיחות חל"ט ע' 43 הערה 1.

[19] פע"ח (דפוס דובראוונא) ריש שער השופר. וראה שער הכולל פמ"ג אות א. לקוטי שיחות שם ע' 43 ואילך.

[20] סידור האריז"ל.

[21] בין התקיעות. וכן הוא בשוע"ר סי' תקפד ס"ב (ונכון הדבר להתוודות בלחש בין התקיעות). וראה בהנסמן שם (הערות 8-9).

[22] הדעות והמנהגים בזה, ראה שוע"ר סי' תקצב סוס"א וס"ה.

[23] ראה ד"מ סי' תקצא אות ג. שער הכולל פמ"ג אות יג.

[24] בס' המנהגים – חב"ד ע' 59 (אבינו מלכנו זכור רחמיך – בכל תפלות היום דיום הכיפורים, ולא רק במוסף).

[25] הדעות והמנהגים בזה, ראה שוע"ר סי' תקצו סוס"א.
ומנהג חב"ד לתקוע עוד שלשים קולות לאחר התפלה (ספר המנהגים – חב"ד ע' 57).

[26] שוע"ר סי' תקפג ס"ז (ונוהגים לילך אל הנהר שיש בו דגים חיים, לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים. ואומרים שם פסוק ישוב ירחמנו וגו' ותשליך וגו'. וטוב שיהיה מחוץ לעיר. ויש לילך ביום ראשון של ראש השנה אחר מנחה קודם שקיעת החמה, ולומר פסוק מי אל כמוך וגו'), ושם נסמן (הערות 22-24).
וראה שער הכולל פמ"ג אות טו. סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות ע' תקלז-תקמא.
וכאן יצויין לפרטים שלא נזכרו בשוע"ר שם.

[27] של"ה ריש מסכת ר"ה ריד, ב בהגהה (יען כי להדגים אין גבינים, ועיניהם תמיד פקוחות, כדי להתעורר עיני פקיחא דלעילא). סדור רבי אשר (כי מים מורים על החסדים, וגם דגים רומזים על עינא פקיחא).

[28] מיכה ז, יח-כ.

כנגד י"ג מדות ה' ה' אל רחום וגו'[29], ויכוין בכל מדה אל מדה אחת שבפסוק ה' ה' אל רחום וגו', ולא יאמרם. ואחר כך מן המצר וגו'[30] והם כנגד ט' מדות ה' ארך אפים וגו'[31]. ויאמר מזמור[32] רננו צדיקים, ואחר כך יאמר לא ירעו וגו'[33], יהי רצון, יהיו לרצון[34].

סדר כפרות

בערב יום הכיפורים מנהג לשחוט תרנגול[35] לבן[36], הנקרא גבר[37], ושוחטים אותו באשמורת הבוקר, אחר סליחות, כי אז חוט של חסד גובר בעולם, ואנו שוחטין אותו להכניע הגבורות, ומוציאין ממנו דמו כדי להמתיקו[38]. ונקרא כפרה כמו שעיר המשתלח[39].

ויהיו הכפרות כפי חשבון בני אדם שבבית, זכר לזכר נקבה לנקבה, ולמעוברת שוחט ג', אחת בשבילה וזכר ונקבה בשביל ספק הולד[40].

ויאמר ג' פעמים בני אדם[41].

בערב יום הכפורים יש להרבות באכילה ושתיה[42] כמו שיעור ב' ימים, ערב יום כיפורים ויום הכיפורים[43].

מלקות ילקו קודם טבילה ומנחה[44].

---

[29] תשא לד, ו-ז. וראה לקו"ת דרושי ר"ה ס, ד (להבין ענין הפסוק מי אל כמוך וגו', שהוא פירוש לי"ג מדות שבתורה).

[30] תהלים קיח, ה-ט.

[31] שלח יד, יח.

[32] תהלים לג.

[33] ישעיה יא, ט.

[34] תהלים יט, טו.

במחזור חב"ד ניתוסף כאן "וינער שולי הטלית קטן". ובהערות אדמו"ר הרש"ב לסדור תורה אור, שו"ת תורת שלום סי' ד (כתוב בפרי עץ חיים שער השופר פ"ה, וינער שולי הבגדים כשאומרים ותשליך במצולות ים כו'. ובסדור האריז"ל מהר' שבתי ז"ל כתב דדוקא בגד ציצית כי היא בגד השכינה, וכן בסידור שער השמים מהשל"ה כתב דדוקא בגד ציצית, וכן מנהגינו לנער את הטלית קטן, אך אחר שגומרים את סדר התשליך, וכן נראה מסדור השל"ה ז"ל).

וכן הוא בפסקי הסדור – קידוש לבנה, דלעיל הל' פסח סוף ח"ו (וינער שולי טלית קטן), ושם נסמן (הערה י).

[35] שוע"ר סי' תרה ס"א (באלו הארצות ליקח בערב יום הכיפורים תרנגול כפרה), ושם נסמן (הערה 1).

[36] שוע"ר שם (ובוחרין בתרנגולים לבנים, על דרך שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו), ושם נסמן (הערה 10).

[37] יומא כ, ב (מאי קריאת הגבר ... תרנגולא). רא"ש יומא פ"ח סי' כג (תרנגול מובחר, לפי ששמו גבר), וטור.

[38] שער הכוונות ריש דרושי יום הכיפורים (וזמן שחיטתו הוא בליל ערב יום הכיפורים באשמורת קודם עלות השחר, אחר סליחות). פע"ח שער כז פ"א (באשמורת הבוקר אחר הסליחות ... ואנו שוחטין אותה למתק גבורות היסוד שבה ולהכניעם ... ולכן הוא נמתק באשמורת, כי אז רחמים גוברים כנודע). של"ה מסכת יומא ריש פרק תורה אור רלו, ב (נשחט באשמורת, כי אז רחמים גוברים כנודע). מ"א סי' תרה ס"ק א.

בענין הסליחות ראה שוע"ר סי' תרד סעי' ד-ה. ומנהג חב"ד שלא לומר סליחות בערב יום הכיפורים (ספר המנהגים - חב"ד ע' 58). וראה המלך במסיבו ח"ב ע' כב.

[39] שער הכוונות שם (וכנגדו הוא השעיר המשתלח ביום הכיפורים). פע"ח שם (וכנגדם שעיר המשתלח). של"ה שם (וכנגדם שעיר המשתלח).

[40] שוע"ר סי' תרה ס"ג (ויש נוהגין ליקח כפרה לכל אחד ואחד בפני עצמו, לפיכך לוקחין למעוברת ג', שתי נקבות וזכר אחד), ושם נסמן (הערה 17).

[41] שוע"ר שם ס"א (ויאמר בני אדם כו', ועושין כן ג' פעמים), ושם נסמן (הערה 5).

וראה. שער הכולל שם אות ב. ספר המנהגים – חב"ד ע' 58 (אמירת "בני אדם ... ולשלום" שלש פעמים, ובכל פעם מסבב ג' פעמים, סך הכל מסובב ט' פעמים).

[42] שוע"ר סי' תרד ס"א (הכינו עצמיכם בתשיעי לעינוי העשירי שתאכלו ותשתו בתשיעי, כדי שתוכלו להתענות בעשירי), וסי' תרח ס"א (שמצות חכמים היא להרבות בסעודה בערב יום כיפור), ושם נסמן (הערה 7).

[43] פע"ח שער כז פ"א (צריך להרבות ביום זה באכילה ושתיה ... צריך לאכול כפי ערך ב' ימים).

וראה שער הכולל שם אות ג. אוצר מנהגי חב"ד יוה"כ ע' קצא. סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות וביאורים (רסקין) ע' תקמד.

[כל נדרי]

בענין הספרים שמוציאין ליל יום הכפורים ואומרים עליהם כל נדרי[45], היא מצוה גדולה לקנות ספר ראשון[46].

ויאמר פסוק[47]: אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה.

[ליל יום כפור]

וטוב שלא לישן בליל יום הכפורים אלא לעסוק בתורה[48].

אחר ערבית יש לומר ד' מזמורים הראשונים שבתהלים[49], כי יש בהם ש"י תיבות כמנין קרי, ור"ת וס"ת מהמזמורים מנין קל"א, כמנין סמא"ל, כדי להנצל מקרי[50]. וגם יכוין בשם יהו"ה בנקוד בִּבְרִית[51].

[תפלות]

בכאן [במוסף, אחרי לה' חטאת] אין צריך לכרוע[52].

תפלת מנחה וידבר וקטורת, ואחר כך מתפללין שמונה עשרה כמו בשחרית, וקדושה נקדישך בנוסח הקצר.

תפלת נעילה אומרים אשרי ובא לציון[53].

בחזרת הש"ץ אומרים קדושת כתר כמו במוסף של שבת[54].

ואומרים אבינו מלכנו בנעילה אפילו אם חל יום הכפורים בשבת[55].

ובמקום כתבנו אומרים חתמנו[56].

---

44 זמן טבילה נתבאר בשוע"ר סי' תרו סי"ג, וזמן מלקות – בסי' תרז סי"א.

45 דיוקים בנוסח כל נדרי, ראה שוע"ר סי' תריט ס"ב-ג.

46 פע"ח שער כז פ"ב (בענין שלשה ספרים שמוציאין בליל יום הכיפורים ואומרים עליהם כל נדרי ... שיקנה הוא הספר הראשון, הנקרא ספר כל נדרי, בכל ממון שיפסקהו עליו). סדור האריז"ל. וראה המלך במסיבו ח"ב ע' כא, שמוציאים לא פחות מג' ספרי תורה.

47 תהלים צז, יא. משנת חסידים יומא ספ"ב.

ובס' המנהגים – חב"ד ע' 58 (ליל יום הכיפורים, מתחילים הוי' מלך תגל גו'. פסוק אור זרוע – פעם אחת ובקול רם).

48 סדר היום (מי שיש לו כח לסבול כו'). משנת חסידים (מסכת יומא סוף פ"ד), סידור האריז"ל.

אבל בשוע"ר סי' תריט סט"ו (מכל מקום צריכין לישן בלילה, כדי שיוכלו להתפלל ביום בכוונה ולא יתנמנמו בתפלתם), וסי"ח (כל אדם טוב לו שלא יעור כל הלילה).

וראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רטו.

49 שוע"ר סי' תריט סי"ח (וטוב לומר קודם השינה ד' מזמורים הראשונים של תהלים, שהם שמירה לקרי), ושם נסמן (הערה 78).

50 פע"ח שם (כי באלו המזמורים יש תיבין כמנין קרי, ור"ת וס"ת של אלו המזמורים עם ד' כוללים והכולל עולה מנין סמאל). סדר היום (שו תיבות וד' מזמורים עולה שי). משנת חסידים שם. סדור האריז"ל (ויש בהם ש"י תיבות כמנין קר"י, ור"ת וס"ת של התחלת המזמורים עם ד' כוללים גימטריא סמאל, שמצדו בא הקרי).

51 סדור האריז"ל (וכן הוא ניצול מקרי, בכוונת הויה בניקוד זה).

52 ראה שער הכולל פמ"ד אות יז. יגדיל תורה (נ.י.) יב ע' לד ואילך. סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות ע' תקסא.

53 שוע"ר סי' תרכב ס"ב (במדינות אלו אין אומרים אשרי ובא לציון עד קודם נעילה, כדי להפסיק בין תפלת מנחה לנעילה באמירת אשרי ובא לציון).

וראה שער הכולל שם אות יט.

54 שוע"ר סי' תרכג ס"ז (במקום שאומרים כתר במוסף אומרים גם כן בנעילה).

55 שוע"ר שם ס"ט (ואחר התפלה אומרים אבינו מלכנו אפילו כשחל בשבת), ושם נסמן (הערה 37).

56 שוע"ר שם ס"ה (ואומרים במקום כתבנו חתמנו, ובמקום וכתוב וחתום, ובמקום ונכתב ונחתם), ושם נסמן (הערה 17).

[הבדלה]

אין מברכין במוצאי יום הכיפורים בהבדלה אלא על אור ששבת, ולא על אור החדש היוצא מאבנים[57].

דיני הלולב

לולב עם המינים, ג' מיני לולב, דהיינו לולב והדס וערבה יהיו קשורים ואגודים יחד[58]. ולא יהיה חוט או משיחה חוצץ ביניהם[59].

ובשעת נטילה יהיה שדרת הלולב נגד פניו[60].

ויהיו ג' הדסים אחד בימינו ואחד בשמאלו ואחד באמצע השדרה נוטה קצת לימין, ושני בדי ערבות אחד לימין ואחד לשמאל[61].

ומן הדין יש לברך על הלולב אחר התפלה קודם ההלל[62]. אלא לפי שמצות נטילתו בסוכה הוא מצוה מן המובחר, ואי אפשר לצאת מבית הכנסת מפני הרואים, לפיכך בבוקר קודם שיתפלל בעודו בסוכה יברך[63].

ויקח הלולב תחלה לבדו בימינו[64] ויברך, ואחר כך יקח האתרוג בשמאלו[65]. ובמקום סיום הלולב והדס וערבה יחבר האתרוג עם הלולב[66].

וינענע לששה קצוות ח"י נענועים, שבכל צד שינענע יעשה ג' הולכות וג' הובאות, דהיינו הולכה והובאה ג' פעמים[67]. ובכל הובאה יגע סוף הלולב ומיניו והאתרוג לחזה שלו ממש[68]. וכשינענע יזהר שלא יגע ראש

---

[57] שוע"ר סי' תרכד ס"ה (ואין מברכין במוצאי יום הכיפורים על האור שהוציאוהו עתה במוצאי יום הכיפורים מן האבנים או מן העצים, ולא על האור שהודלק מאור זה, אלא על אור ששבת ממלאכה). וראה שער הכולל שם אות כב.

[58] שוע"ר סי' תרנא ס"ב (ומצוה מן המובחר לאגוד הלולב עם ההדס וערבה באגודה אחת, משום נוי, שנאמר זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות).

אופן הכריכות למנהג חב"ד – ראה שוע"ר שם ס"ו. ספר המנהגים – חב"ד ע' 66.

[59] רש"י סוכה לז, ב ד"ה דלמא נתרי טרפי (ומשתיירין באגד וחוצצין בין מין למין, ואינם אגודים יחד להיות לקיחה אחת).

ואילו בשוע"ר שם ס"ה (חוצצין ומפסיקין בין ידו ללולב), ושם נסמן (הערה 18).

[60] תולעת יעקב סוף סוד ד' מינים. של"ה מסכת סוכה (רמה, ב) ד"ה כתוב בכתבי (ובעל תולעת יעקב כתב הפך זה, בסוד ארבעה מינין, וזה לשונו, ודעת חכמי האמת, כי הבא ליטול את הלולב יטלנו ושדרתו כלפי פניו, ופני הלולב כלפי חוץ). פע"ח שער הלולב ספ"א (והלולב תקח אותו השדרה נגד פניך). משנת חסידים מסכת סוכה פ"ד מ"ו. ט"ז סוס"י תרנ (וכתוב בתולעת יעקב דיש נוטל שדרתו של לולב כלפי פניו ופני הלולב כלפי חוץ). מ"א סי' תרנא סק"ח (ושל"ה הכריע להפוך השדרה אליו).

וכן הוא בספר המנהגים – חב"ד ע' 66 (שדרת הלולב צריך להיות נגד פניו).

[61] שוע"ר שם ס"ט (ויש נוהגין לאגוד שלשה הדסים, אחד מימין הלולב, דהיינו מימין האדם, ואחד משמאלו, ואחד באמצע, נוטה לצד ימין. ושתי הערבות, אחד בימינו ואחד בשמאלו), ושם נסמן (הערה 32).

[62] שוע"ר סי' תרמד (אחר שחזר ש"ץ תפלת השחר נוטלין הלולב ומיניו ... ומברכין על נטילת לולב), ושם נסמן (הערה 1).

[63] פע"ח שער הלולב פ"ג ד"ה בענין נטילת לולב (טוב לברך תחלה קודם התפלה בהיותך בביתך בסוכה עצמה, ואחר כך שאר הנענועים והקפה יהי' בבית הכנסת ... מפני הרואים תעשה כנ"ל). של"ה מסכת סוכה (רמה, ב) ד"ה כתוב בכתבי. סדור האריז"ל. מ"א סי' תרנא סקי"ז (יברך תחלה בסוכה על הלולב, ואחר כך יעשה שאר הנענועים בבבית הכנסת (של"ה בשם האר"י)). סי' תרנב ס"ק ג (ושל"ה כתב שינענע בסוכה קודם הליכתו לבית הכנסת). וראה לקוטי שיחות חכ"ב ע' 124.

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 66 (משכימין ומקדימין לקיים מצות לולב, ובפרט לפעם הראשונה).

[64] שוע"ר שם סי"ג (צריך ליטול הלולב ומיניו בידו הימנית ואתרוג בידו השמאלית), ושם נסמן (הערה 42).

[65] הטעם הוא כמבואר בשוע"ר סי' תרנא סי"ז (כל המצות מברכין עליהם עובר לעשייתן, דהיינו סמוך וקודם לתחלת עשייתן), ושם נסמן (הערה 55).

[66] תולעת יעקב שם (לחבר בשעת הנענוע). משנת חסידים שם פ"ה מ"ב (ובמקום סיום ההדס והערבה והלולב יחבר האתרוג עם הלולב). סדור האריז"ל. ובספר המנהגים – חב"ד ע' 66 (הלולב מחברו לשליש העליון של האתרוג, אשר אוחזו באלכסון קצת).

[67] גמרא לז, ב (מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו). ירושלמי פ"ג ה"ח (צריך לנענע ג' פעמים). זהר ח"ג רכח, ב (רזא דח"י נענועין דלולב לשית סטרין, תלת נענועין לכל סטרא). שו"ע שם ס"ט (הנענוע הוא שמוליך ידו מכנגדו והלאה, וינענע שם ג' פעמים בהולכה וג' פעמים בהובאה, ואחר כך מטה ידו לצד אחר ועושה כן, וכן לכל צד מארבע צדדין ומעלה ומטה).

[68] שער הכונות דרושי חג הסכות בתחלתו. משנת חסידים שם פ"ה מ"ה (ובכל הובאה יגיע סוף הלולב ומיניו והאתרוג בחזה שלו ממש). מ"א שם ס"ק יט (ובכל הנענועים יביא סוף הלולב נגד החזה (כתבים). סדור האריז"ל.

הלולב בכותל רק שיהיה חלל בינתיים[69].

סדר הנענועים[70], הראשון לדרום, השני לצפון, הג' למזרח, הרביעי למעלה, החמישי למטה, ולא שיהפך ח"ו ראש הלולב למטה, אלא שההולכה תהיה לצד מטה וההובאה לצד מעלה, הפך מלמעלה (וכן בכל הנענועים יהיה ראש הלולב לצד מעלה אלא שהולכה תהיה לאותו צד שמנענע)[71], הששי למערב[72].

ובהלל יעשה ד' פעמים ח"י נענועים, דהיינו פעם אחת בהודו לה' שבתחילה, ואחד באנא ה' הושיעה נא, ואחד בכופלו אנא ה' הושיעה נא, ואחד בהודו לבסוף[73].

ואם בירך על הלולב אחר התפלה בבית הכנסת, לא ינענע בהלל אלא ג' פעמים, דהיינו בהודו תחלה וסוף, ובאנא פעם אחת (כמ"ש ברעיא מהימנא[74]).

ברוך כו' על נטילת לולב[75].

ביום ראשון מברך[76]: ברוך כו' שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

סדר הושענות

כל ימי הסוכות תכף אחר הלל, קודם קדיש שלם, אומרים הושענות[77], וכן בהושענא רבה.

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 66 (בהובאה – צריך להגיע עד החזה "מקום שמכים באמירת אשמנו"). כמבואר בשוע"ר סי' תרז ס"ז (ויש נוהגין להכות על החזה, מטעם הידוע להם).

[69] פרי עץ חיים שם (וכשמנענע אל יגע ראש הלולב לכותל, וישאר מקום חלל בין הכותל לראש הלולב). משנת חסידים שם פ"ה מ"ו.

[70] שער הכונות שם. משנת חסידים שם פ"ו (הראשון לדרום ... השני לצפון ... השלישי למזרח ... הרביעי למעלה ... החמישי למטה ... הששי למערב). ובמ"א סי' תרנא ס"ק כא (ובכתבים איתא מזרח, דרום, צפון, מעלה ומטה, מערב).

[71] מהרי"ל סדר תפלות חג הסכות ע' שפד (ואחר כך היה משפיל ידיו עם הלולב למטה ג' פעמים. ולא דחף ראש הלולב נגד הקרקע, אך השפיל ידיו עם הלולב). רמ"א שם ס"ט (ויש מדקדקין שלא להפך הלולב כשמנענעין למטה). ט"ז ס"ק יב (נראה לענ"ד שכן עיקר). שער הכונות שם. סדור האריז"ל. משנת חסידים שם פ"ו מ"ה (ולא שיהפוך ח"ו ראש הלולב למטה, אלא לעולם יוליך ויביא בראשו למעלה, אלא שההולכה תהיה לצד מטה וההובאה לצד מעלה).

וכמבואר בשוע"ר סי' תרנא סי"ב (כל ארבעה מינים הללו צריך ליטלן דרך גדילתן, דהיינו שיהא ראשיהם למעלה ועיקריהם למטה).

[72] בספר המנהגים – חב"ד ע' 66 (דרום וצפון – לקרן דרומית מזרחית, קרן צפונית מזרחית. למזרח – לאמצע מזרח. למעלה – בהובאה מורידים תחילה מעט "המשכה בעולם", ואחר כך מביאים אל החזה. למטה – בהובאה מעלים תחילה מעט "העלאת העולם", ואחר כך מביאים אל החזה. מערב – שתי פעמים הראשונות לקרן מערבית דרומית, בפעם השלישית – לאמצע מערב ... במשך כל הנענועים האתרוג מכוסה בידו – לבד בנענוע האחרון שמגלהו קצת).

וראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 1162. אוצר מנהגי חב"ד שם ע' רפט-רצא.

[73] פע"ח שם ד"ה והנה ביום א'. שער הכונות שם. משנת חסידים שם פ"ז מ"ב (ומלבד הח"י נענועים שעשה בסוכה בברכת הלולב ... יעשה ארבע פעמים ח"י נענועים בהלל ... ח"י בהודו ראשון, וח"י באנ"א ה' הושיע"ה נ"א, וח"י בכפלו, וח"י בהודו אחרון). סדור האריז"ל.

ובספר המנהגים – חב"ד שם (בנענועים דהודו שלבסוף דהלל – צ"ע אם מנענעים בהודו בכופלו או בעיקרו. וספק זה הוא גם כן באנא ה' הושיעא, כשאין מענע בו אלא פעם אחת). וראה אוצר מנהגי חב"ד ע' שיב (נראה שהמסקנה לנענע בעיקרו).

אופן הנענועים בהלל – ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' שי-שיג.

[74] זח"ג רנו, א (ונענועין דהלל אינון משותפין בנענועין דנטילת לולב, ואינון ח"י באנא, ח"י ח"י בהודו תחלה וסוף, ח"י דנטילת לולב, הרי ע"ב). תקו"ז ת"ו ותכ"א. הגהת הר"ש ויטאל בשער הכונות שם (דמיירי כשמברך אחר התפלה בבית הכנסת).

[75] שוע"ר סי' תרנא סי"ז (ומה הוא מברך על מצות נטילת ארבעה מינים אלו, אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, לפי שהלולב גבוה מכולן חשוב הוא, ונקראת כל האגודה על שמו), ושם נסמן (הערות 57-58).

[76] שו"ע סי' תרסב ס"ב (אינו מברך זמן ביום שני על הלולב). לבוש שם (אע"ג שמברכין זמן על השופר ביום ב', לולב שאני, דממה נפשך יצא בזמן שאמר ביום ראשון, שאם היה יום טוב, שפיר יצא, ואף אם היה חול והיום יום טוב, אפילו הכי יצא, דלא גרע מאילו היה אומרן בשעת עשייתו שהיה יוצא, ולא היה צריך לברך זמן כלל בשעת נטילה. מה שאין שייך לומר כן בשופר, דבשופר אינו חייב לברך בשעת עשייתו).

לענין זמן אמירת ברכת שהחיינו על הלולב, ראה שוע"ר סי' תרמד (ומברכין על נטילת לולב ושהחיינו), ושם נסמן (הערה 4).

בכל יום מקיף את התיבה פעם אחת בלולב, ואומרים הושענא אחת, ובהושענא רבה מקיפים ז' פעמים[78], ואומרים ז' הושענות, וזהו סדרן[79]. ואין לחלק ולשנות סדר זה באיזה יום שחל יום טוב מימות השבוע, ובשבת אין אומרים הושענות כלל[80].

[בהושענא רבה] אומרים ו' הושענות של כל ימי הסוכות, ומקיפין את התיבה בכל פעם, ואחר כך אומרים למען איתן ומקיפין גם כן.

קדיש שלם. ואחר כך נוטל בידו הערבה וחובט[81] ה' חבטות בקרקע[82] כדי למתק ה' גבורות[83], ויאמר: יהי רצון כו'.

סדר הקפות בשמחת תורה

מנהג ותיקין הוא לעשות יום שמיני עצרת גם כן כמו בשמחת תורה, ולהקיף בליל שמיני עצרת שבע הקפות עם הספרים סביב התיבה בשמחה גדולה, ולרקד בפניהם ולרנן ולסבב עמהם בשמחה רבה[84]. וגם כי עשה כן בבית הכנסת שלו, אם הולך לבית הכנסת אחר שלא גמרו, ירנן וישמח גם כן עמהם[85]. וכן בליל שמחת

---

[77] סידור רס"ג (שמופיע אחר ההלל). פע"ח שער הלולב פ"ג (טוב לעשות ההקפות אחר שאומרים הלל בכל יום. צמח ... וטוב לסמוך זה אחר זה בלי הפסק דברים בנתיים). שער הכונות ענין סוכות דרוש ה. סדור האריז"ל.

וראה סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות ע' תקעה.

[78] רמב"ם פ"ז הכ"ג (בכל יום ויום היו מקיפין את המזבח בלולביהן בידיהן פעם אחת, ואומרין אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הצליחה נא. וביום השביעי מקיפין את המזבח שבע פעמים. וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להניח תיבה באמצע בית הכנסת ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח זכר למקדש). טור ושו"ע סי' תרס ס"א (נוהגים להעלות ספר תורה על (הבימה) ולהקיפה פעם אחד בכל יום, ובשביעי מקיפים אותה שבעה פעמים, זכר למקדש). רמ"א שם (מוציאים שבעה ספרי תורה על הבימה ביום שביעי, ויש מקומות מוציאים כל ספרי תורה שבהיכל (והכי נוהגין במדינות אלו)).

באופן נטילת הלולב בעת ההושענות, מבואר בשוע"ר סי' תרנא סי"ג (אפילו אם כבר יצא ידי חובת נטילה ורוצה לחזור וליטלו לשם מצוה, כגון בשעת אמירת הושענות, צריך ליטול הלולב בימין והאתרוג בשמאל).

ובאופן המנהג באמירת ההושענות, ראה אוצר מנהגי חב"ד חה"ס ע' שיד-ז.

[79] למען אמתך, אבן שתיה, אום אני חומה, אדון המושיע, אדם ובהמה, אדמה מארר, למען איתן (סדור השל"ה, מנהג פולין. וראה קונטרס הסדור).

[80] הרי"ץ גיאת ע' קיד בשם רב שרירא גאון. דעה הא' בטור ושו"ע ס"ג (יש מי שאומר שאין אומרים הושענא בשבת).

ומנהג חב"ד שלמחרת השבת אומרים גם את ההושענא של יום השבת, אבל אין מקיפים אלא פעם אחת – באמירת ההושענא דיום זה. פס"ד צמח צדק או"ח סי' תרס. שער הכולל פמ"ה ס"ג. ובס' המנהגים – חב"ד ע' 67 (בשבת אין מקיפים וגם אין אומרים הושענות. ביום הראשון שלאחריו, אומרים גם ה"הושענא" דיום השבת, אבל אין מקיפים אלא פעם אחת (באמירת ההושענא דיום זה)).

[81] משנה מה, א (וחובטין אותן בקרקע). גמרא מד, ב (חביט חביט ולא בריך, קא סבר מנהג נביאים הוא). טור ושו"ע סי' תרסד ס"ב (ונוטלים ערבה ביום זה, מלבד ערבה שבלולב, ואין מברכין עליה).

[82] שערי שמחה למהרי"ץ גיאת ע' קיג (שמחבט בקרקע). רמב"ם פ"ז הכ"ב (וחובט בה על הקרקע). דעה הא' בטור ושו"ע סי' תרסד ס"ד (וחובט בה על הקרקע).

[83] פע"ח שער הלולב פ"ו (נמצא כי גמר החסדים אינם נכנסים עד קדיש תתקבל, לכן אחרי הקדיש אז תקח בידך הה' בדי ערבה ... תחבוט ותכה בקרקע ... ושמעתי ממורי ז"ל שאמר שתחבוט בקרקע ה' פעמים). משנת חסידים מסכת סוכה פי"ב (יקח אותה בידו אחרי שגמר ההקפות, ואחר קדיש תתקבל יחבוט אותם חמשה פעמים בקרקע ... כדי שיהיו ממותקות). סדור האריז"ל.

[84] מנהגים (טירנא) שמיני עצרת ע' קלח (בליל שני הוא שמחת תורה ... מפקין כל הספרי תורות שבארון ...ומסבבין המגדל). רמ"א סי' תרסט (וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה, לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה ... נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורה שבהיכל ואומרים זמירות ותשבחות, וכל מקום לפי מנהגו. ועוד נהגו להקיף עם ספרי התורה הבימה שבבית הכנסת). פע"ח שער הלולב פ"ח (מנהג ישראל שביום שמיני עצרת עושין שמחה גדולה לפני הספרים, ומקיפין ז' הקפות עם הספרים, וקורין אותו שמחת תורה). משנת חסידים מסכת סוכה פי"ב מ"ט (ומנהג ותיקין הוא לעשות יום שמיני עצרת שמחת תורה, ולהקיף שבעה הקפות עם הספרים סביב התיבה בשמחה גדולה ולרקד בפניהם ולרנן ולסבב עמהם בשמחה רבה). סדור האריז"ל.

ואף שמריהטא דלישנא נראה לכאורה דמיירו בארץ ישראל, ששמיני עצרת הוא שמחת תורה, ולא הזכירו שם תקנת הקפות בליל שמיני עצרת בחוץ לארץ.. מבאר כאן שגם בחו"ל נוהגים במנהג זה גם בשמיני עצרת.

[85] פע"ח שם (אחר כך כשהיה הולך לבית הכנסת אחרת, שהיו מתאחרין שם והיו עושין ההקפות עם הספרים כנ"ל, גם כן מורי ז"ל היה מסבב עמהן ומרקד ומרנן בשמחה גדולה. וכן אם נתאחרו בבית הכנסת אחרון, היה עושה גם כן). משנת חסידים שם (וגם כי עשה כן בבית הכנסת שלו, אם הולך לבית הכנסת אחר, שלא גמרו, יקיף וישמח גם כן עמהם, ובכן בכל בית הכנסת שילך).

תורה. ויש נוהגין גם כן ביום שמחת תורה[86].

ואחר כך [אחרי אמירת פסוקי אתה הראת] מוציאין כל הספרי תורות שבהיכל, ומסבבין המגדל ז' פעמים, ואומרים אנא וכו' ועוד מזמורים כפי המנהג[87].

בשחרית אחר קריאת התורה אומרים זה[88]: שישו ושמחו כו'.

דיני חנוכה

יברך בכל לילה להדליק נר חנוכה[89], ושעשה נסים, ובלילה ראשונה יברך גם כן שהחיינו[90].

ואין להדליק עד שיגמור כל הברכות[91].

המנהג הנכון לדבק הנרות, או לתלות המנורה, בעובי המזוזה, בחלל הפתח[92].

ויתחיל להדליק בליל ראשון מנר הימין, ומליל שני ואילך יברך על הנוסף, וילך משמאל לימין[93].

---

[86] רמ"א שם (ערבית ושחרית). לבוש סי' תרסט (ומסבב המגדל כדאתמול). סדור האריז"ל.

ובספר המנהגים – חב"ד ע' 68 (הקפות: בליל שמיעי עצרת ובליל שמחת תורה – שבע פעעמים. ביום שמחת תורה – שלש פעמים וחצי. אבל גם אז אומרים כל ההקפות). וראה חקרי מנהגים ע' קצח.

[87] רמ"א שם (ואומרים זמירות ותשבחות, וכל מקום לפי מנהגו).

[88] מנהגים (טירנא) שם (ואומר ש"ץ התקבצו מלאכים, ושישו, ואשריכם ישראל, ובוא יבוא צמח, מכל אחד ב' או ג' חרוזות). לבוש שם (ומתחיל הש"ץ התקבצו ושישו, ואשריכם, בא יבא צמח, מכל אחד שנים או שלשה חרוזות, והקהל עונים אותם גם כן). סדור האריז"ל (קול יעקב).

[89] רוקח סי' רכו (להדליק נר חנוכה). שו"ע סי' תרעו ס"א (להדליק נר חנוכה). פר"ח שם. פע"ח שער חנוכה. שער הכונות ענין חנוכה. סידור האריז"ל. וראה שער הכולל פמ"ו אות ב. ספר המנהגים – חב"ד ע' 70 (נוסח הברכה: להדליק נר חנוכה), ושם נסמן (הערה 11).

[90] שבת כג, א (המדליק נר של חנוכה צריך לברך ... יום ראשון ... מדליק מברך ג', מכאן ואילך מדליק מברך שתים ... מאי ממעט (המדליק בשאר ימים, איזו מן השלש ממעט, רש"י), ממעט זמן). טור ושו"ע שם ס"א (המדליק בליל ראשון מברך שלש ברכות, להדליק נר חנוכה, ושעשה נסים, ושהחיינו), וס"ב (מליל ראשון ואילך מברך שתים, להדליק, ושעשה נסים).

[91] מהרי"ל הל' חנוכה ע' תג (ולא התחיל בהדלקה עד ששיים כל הברכות). רמ"א שם ס"ב (ויברך כל הברכות קודם שיתחיל להדליק). וכן הוא בספר המנהגים – חב"ד שם (התחלת הדלקת הנרות לאחר סיום כל הברכות).

והיינו אף ברכת שהחיינו. ולענין ברכת שהחיינו על הלולב, ראה שוע"ר סי' תרמד ס"א, ושם נסמן (הערה 4).

[92] עיקר התקנה היתה, כדתניא שבת כא, ב (נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ), ופרש"י (משום פרסומי ניסא), ובגמרא שם שבת כב, א (מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח (שאם ירחיקנו להלן מן הפתח אינו ניכר שבעל הבית הניחו שם, רש"י). והיכא מנח ליה ... משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין).

אמנם בתוס' שם כא, ב ד"ה דאי (עתה ... אין לנו היכרא אלא לבני הבית, שהרי מדליקין מבפנים). ופירש רבינו ירוחם נתיב ט ח"א (ועתה נוהגין להדליקה מבפנים ... משום דשכיחי גוים וגנבים, ועוד שאין רגילין לקבוע מזוזה לפתח הפתוח לרשות הרבים משום גוים שיטלו אותה, ויש מזוזה לפתח הפתוח לחצר, ויהיה מזוזה לימין ונר חנוכה בשמאל). שו"ע סי' תרעא ס"ז (ואם מניחו בדלת עצמו, יניחנו מחציו של כניסה לצד שמאל). רמ"א שם (בזמן הזה, שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רשות הרבים כלל, אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח. ומכל מקום המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח, כמו בימיהם, ואין לשנות), ובמ"א שם (משום שיכנס בין ב' מצות).

ולפי זה כתב מטה משה סוס"י תתקעט בשם הרש"ל (יניחם במזוזה בתוך חלל הפתח). מ"א סי' תרעו ס"ק ד (ומט"מ כתב בשם רש"ל שיניחם בתוך חלל הפתח, כמו המזוזה). וראה שער הכולל שם אות א.

ובס' המנהגים – חב"ד ע' 70 (מניחים המנורה בעובי המזוזה בחלל פתח החדר, ואין מדייקים אם הנרות דרום וצפון מונחים או מזרח ומערב מונחים. מעמידים המנורה על כסא, ואין מדייקים שיהי' למעלה משבעה טפחים או בסוך לג' טפחים). וראה שם הערה 5.

[93] מרדכי רמז רסח (ומהר"ם ז"ל ... כשהיה מדליק הנרות היה מתחיל לצד שמאל, ופונה לצד ימין, דאמרינן (יומא טו, ב) כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין). מהרי"ק שורש קפג (כן מקובלני, שמאחר שכתב המרדכי בשם רבינו מאיר שיש להתחיל לצד שמאל כדי לפנות לימין משום כל הפינות וכו', אם כן ראוי הוא להתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני, ויברך. ובליל שני כשיוסיף נר אחד סמוך לו, יתחיל ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאלי, כדי לפנות לימין, כדברי רבינו מאיר. וכן בליל שלישי, כשיוסיף עוד אחד סמוך לב' נרות הראשונות, יתחיל בו, בנוסף, ובו יתחיל הברכה, ואחר כך יפנה לצד ימין, וכן בכל לילה ולילה. ונמצא שתמיד מברך על הנוסף, שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים נתוסף הנס). שו"ע סי' תרעו ס"ה (יתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני. ובליל ב' כשיוסיף נר אחד סמוך לו, יתחיל ויברך על הנוסף, שהוא יותר שמאלי, כדי להפנות לימין. וכן בליל ג' כשיוסיף עוד אחר סמוך לשני נרות הראשונות, יתחיל בנוסף, ובו יתחיל הברכה, ואחר כך יפנה לצד ימין, וכן בכל

ואחר שידליק הנרות יאמר זה[94]: הנרות הללו כו'.

סדר קריאת המגילה

חייב אדם לקרוא את המגלה בלילה ולשנותה ביום[95].

וצריך לפשוט המגלה כאגרת[96].

ומברכין עליה שלש ברכות הללו[97]. אך אין מברכין שהחיינו אלא בלילה ולא ביום[98].

ונוהגין לומר בלילה קדיש שלם אחר תפלת י"ח, קודם קריאת המגלה[99].

כשקורין המגלה בצבור מברכין לאחריה ברכה זו [ברוך כו' הרב את ריבנו וכו'], אבל לא ביחיד[100].

לילה. נמצא שתמיד מברך על הנוסף, שהוא מורה על הנס, שהרי בתוספת הימים ניתוסף הנס). פרי עץ חיים שער החנוכה פ"ד (מורי ז"ל היה נוהג להדליק נרות חנוכה כנוסח מהרי"ק (הובא בב"י), שלא כנוהגין באופן אחר).

וכן בכל מקום שעומד על מקומו ופונה לימין, הפניה היא משמאל לימין, כמו בברכת כהנים בשוע"ר סי' קכח סכ"ו (כשמחזירים פניהם, בין בתחלה שמחזירים פניהם מן ההיכל כלפי העם, בין בסוף שמחזירים פניהם מן הצבור להיכל, לא יחזירו אלא דרך ימין, שכשעומדים תחלה ופניהם למזרח יפנו לצד דרום, ואחר כך למערב נגד הצבור, ובחזרתם למזרח יפנו לצד צפון, שהוא ימינם כשפניהם כלפי הצבור למערב), ושם נסמן.

אמנם בלבוש שם ס"ה (ואומר אני שאין פירוש כל פינות שאתה פונה וכו' כמו שאומרים הם, אלא פירושו נראה לי הוא כדרך הכתיבה שאנו כותבין, שהוא מצד ימין לצד שמאל). וכן הוא בט"ז שם ס"ק ו (ובני אוסטריי"ך מתחילים לצד ימין, ומדליקים כדרך שאנו בני ברית כותבין). ודן בזה בארוכה בשו"ת צמח צדק או"ח סי' סז, ומסיק בסוף התשובה (וגבי הטבת הנרות משמע דמתחיל בנר היותר ימיני, והולך ומטיב מימין לשמאל, כדרך שכתב הלבוש והט"ז גבי נרות דחנוכה). וכן הוא שם סי' קיב, ובחידושים סט, ב

ומזה נפקא מינה אף לאופן הסיבוב באמירת בואי בשלום והגבהת התורה, כמובא במנהגי מלך ע' 17 וע' 41. התקשרות גליון עדר ע' 18.

ולמעשה, נתבאר בספר המנהגים – חב"ד שם (בליל ראשון מדליק נר הימין. מליל שני ואילך מוסיף לשמאלו, ומדליק משמאל לימין).

[94] מסכת סופרים פ"כ ה"ו (ואומרים בהודייה, וכניסי פלאות ותשועות כהניך אשר עשית בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונא ובניו, כן עשה עמנו י"י אלהינו ואלהי אבותינו ניסים ופלאות, ונודה לשמך לנצח). טור ושו"ע סי' תרעו ס"ד (אחר שהדליק אומר, הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הניסים ועל הנפלאות וכו'). וראה שער הכולל פמ"ו אות ג-ד.

[95] מגילה ד, א (חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום). טור ושו"ע סי' תרפז ס"א (חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום).

[96] רי"ף מגילה ג, א (וכתב רב האי גאון ז"ל, מנהג דחזי לנא, דמאן דקרי לה למגלה קורא ופושט כאגרת), וראי"ש שם פ"א סי' ז. טור ושו"ע סי' תרצ סי"ז (מנהג כל ישראל שהקורא קורא ופושט כאיגרת, להראות הנס).

[97] מגילה כא, ב (מאי מברך, רב ששת מקטרזיא איקלע לקמיה דרב אשי, ובריך מנ"ח), ופרש"י (על מקרא מגילה ושעשה נסים ושהחיינו). טור ושו"ע סי' תרצב ס"א (הקורא את המגילה מברך לפניה ג' ברכות, על מקרא מגילה, ושעשה נסים, ושהחיינו).

[98] רמב"ם הל' מגילה פ"א ה"ג (וביום אינו חוזר ומברך שהחיינו). שו"ע שם.

אבל בתוס' מגילה ד, א ד"ה חייב (אומר ר"י, דאף על גב דמברך זמן בלילה, חוזר ומברך אותו ביום, דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא). רא"ש שם פ"א סי' ו (היה אומר רבינו תם ז"ל, אף על פי שבירך זמן בלילה, חוזר ומברך זמן אף ביום, דעיקר קריאתה הוי ביום יותר מבלילה). טור ורמ"א שם (ויש אומרים דאף ביום מברך שהחיינו. וכן נוהגין בכל מדינות אלו).

ובשו"ת צמח צדק סי' קיד (והגם כי מי אני לעורר על דבריו הקדושים, מכל מקום תורה היא כו'. כי הנה המגיד משנה כתב פ"א מהל' מגילה דין ג' וז"ל, אבל יש מן המפרשים שכתבו שעיקר הקריאה הוא ביום, ואעפ"י שבירך זמן בלילה חוזר ומברך ביום. וכן נהגו בארצותנו). ובהערות שם (בפורים שנת הכת"ר פה ליובאוויטש ציוה אדמו"ר לברך שהחיינו בבוקר קודם קריאת המגלה). וראה שער הכולל פמ"ז אות ב.

ובס' המנהגים – חב"ד ע' 73 (ברכת שהחיינו מברכים גם ביום).

[99] תוס' שם ד"ה פסק (ובליל י"ד לאחר תפלת מעריב אומר קדיש שלם, ואחר כך קורא את המגילה). הג"מ הל' מגילה סופ"ב מנהגי פורים (ולאחר תפלת ערבית משלימין קדיש, וקורין המגילה). מנהגים (טירנא) פורים ע' קנו (וקדיש שלם, ופושט המגילה כאיגרת ומברך). שו"ת מהרי"ל סי' נו (נהגינן כסדר הרוקח, גומר קדיש שלם קודם קריאת מגילה). מ"א ריש סי' תרצג (כתוב במנהגים שאומרים קדיש שלם אחר תפלת י"ח, קודם קריאת המגילה. וכ"כ מהרי"ל בתשובה סי' נ"ו. רוקח. וכ"כ התוס' דף ד', והג"מ).

[100] ארחות חיים הל' מגילה ס"ז, וכל בו סי' מה ד, ג (ירושלמי לא אמרו ברכה לאחריה, אלא בצבור). רמ"א סי' תרצב סוס"א (ואין לברך אחריה, אלא בצבור).

והיינו שמברכים ברכת המצות לפניה ולא לאחריה, מלבד ברכת התורה וההפטרה בצבור, שמברכין גם לאחריה, כדתנן מגילה כא, א (הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה).

ואחר קריאת המגלה בלילה אומרים ואתה קדוש (ואם חל במוצאי שבת אומרים ויהי נועם ואתה קדוש)[101]. קדיש בלא תתקבל[102].

ביום אומרים אחר קריאת המגלה אשרי ובא לציון[103]. קדיש שלם[104]. וקודם קריאת התורה והמגלה אחר תפלת י"ח, אין אומרים אלא חצי קדיש[105].

---

[101] תוס׳ שם (השלים, עומד לפני התיבה ואומר ואתה קדוש, ואין מתחילין ובא לציון לפי שאין גאולה בלילה. ואם מוצאי שבת הוא, יאמר ויהי נועם קודם). טור ושו״ע סי׳ תרצג ס״א (אחר קריאת המגילה בערבית, אומר ואתה קדוש, ואם חל במוצאי שבת, אומר ויהי נועם קודם ואתה קדוש).

[102] מ״א שם ריש הסימן (ונראה לי דבמדינות אלו שנוהגין לומר קדיש שלם, אזי אחר קריאת המגילה יאמרו קדיש שלם בלא תתקבל).

[103] תוס׳ שם (ואחר כך אומר תהלה ובא לציון). טור ושו״ע שם ס״ד (קורין המגילה ואחר כך סדר קדושה).

[104] לבוש שם ס״ד (ואחר כך אומרים סדר קדושה, קדיש שלם).

[105] מנהגים (טירנא) שם ע׳ קנט (חצי קדיש, וקורין). לבוש שם ס״ג (ואומר חצי קדיש).